ΠΡΑΚΤΙΚΑ

ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ

1971

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1973

Μεταλλογραφήματα Κ. ΧΑΛΚΙΟΠΟΥΛΟΥ
Ἁγίου Μάρκου 14

Φ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗ & Κ. ΜΙΧΑΛΑ Ο.Ε.
Στοὰ Πεσμαζόγλου 10 - Ἀθῆναι Τηλ. 3224.268-3230.595

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
1973:67

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελὶς
Εὐεργέται	η′
Διοικητικὸν Συμβούλιον διὰ τὴν τριετίαν 1969 - 1971	θ′
Ἐπίτιμοι ἀντιπρόεδροι	ι′
Ἐπίτιμοι σύμβουλοι	ι′
Ἐπίτιμοι ἑταῖροι	ια′-ιβ′
Ἀντεπιστέλλοντες ἑταῖροι	ιγ′
Τακτικοὶ ἑταῖροι	ιδ′-ις′
Ἔκθεσις τοῦ Γ. Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας περὶ τοῦ ἔργου αὐτῆς κατὰ τὸ ἔτος 1971	1–4

Α′ ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΕΩΝ

1.	Ἀνασκαφαὶ Μαραθῶνος ὑπὸ Σπυρίδωνος Μαρινάτου (πίν. 1 - 4)	5–6
2.	Ἀνασκαφὴ μυκηναϊκοῦ νεκροταφείου Τανάγρας ὑπὸ Θεοδώρου Γ. Σπυροπούλου (πίν. 5 - 21)	7–14
3.	Ἀνασκαφαὶ ἐν Σέσκλῳ ὑπὸ Δημητρίου Ρ. Θεοχάρη (πίν. 22-23)	15–19
4.	Ἀνασκαφαὶ Νέας Ἀγχιάλου ὑπὸ Παύλου Ἡ. Λαζαρίδη (πίν. 24 - 53)	20–42
5.	Ἀνασκαφὴ παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν Ἀμφιπόλεως ὑπὸ Εὐσταθίου Στίκα (πίν. 54 - 64)	43–49
6.	Ἀνασκαφαὶ καὶ ἔρευναι εἰς Ἀμφίπολιν ὑπὸ Δημητρίου Ἰ. Λαζαρίδη (πίν. 65-78)	50–62

		Σελίς
7.	Ἀνασκαφαὶ Ἀβδήρων ὑπὸ Δημητρίου Ἰ. Λαζαρίδη (πίν. 79 - 94)	63–71
8.	Ἀνασκαφαὶ Φιλίππων ὑπὸ Στυλιανοῦ Πελεκανίδη (πίν. 95 - 103)	72–85
9.	Ἀρχαιολογικαὶ ἔρευναι ἐν Θράκῃ ὑπὸ Εὐαγγέλου Τσιμπίδη-Πεντάζου (πίν. 104 - 146)	86–118
10.	Ἀνασκαφὴ Μεσημβρίας Θράκης ὑπὸ Ἀνδρέου Βαβρίτσα (πίν. 147 - 160)	119–123
11.	Ἀνασκαφὴ τοῦ Ἱεροῦ τῆς Δωδώνης ὑπὸ Σωτηρίου Ἰ. Δάκαρη (πίν. 161 - 162)	124–129
12.	Ἀνασκαφὴ τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς τοῦ Γλυκέος ἐν Ἠπείρῳ (πίν. 163 - 178)	130–145
13.	Ἀνασκαφὴ Μυκηνῶν ὑπὸ Γεωργίου Ἐ. Μυλωνᾶ (πίν. 179 - 190)	146–156
14.	Ἀνασκαφὴ Μεσσήνης ὑπὸ Ἀναστασίου Κ. Ὀρλάνδου (πίν. 191 - 203)	157–171
15.	Ἀνασκαφαὶ Νάξου ὑπὸ Νικολάου Μ. Κοντολέοντος (πίν. 204 - 215)	172–180
16.	Ἀνασκαφαὶ Θήρας V (Περίοδος 1971) ὑπὸ Σπυρίδωνος Μαρινάτου (πίν. 216 - 319)	181–225
17.	Ἀνασκαφὴ Θήρας ὑπὸ Νικολάου Ζαφειροπούλου (πίν. 320 - 327)	226–230
18.	Ἀνασκαφὴ Ζάκρου ὑπὸ Νικολάου Πλάτωνος (πίν. 328 - 350)	231–275
19.	Ἀνασκαφὴ Ἀρχανῶν ὑπὸ Ἰωάννου Σακελλαράκη (πίν. 351 - 362)	276–283
20.	Μικραὶ ἀνασκαφαὶ καὶ περισυλλογὴ ἀρχαιοτήτων ἐν Κρήτῃ ὑπὸ Στυλιανοῦ Ἀλεξίου (πίν. 363 - 365)	284–286
20α.	Ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι καὶ Περισυλλογὴ ἀρχαίων εἰς Κεντρικὴν Κρήτην ὑπὸ Ἀγγελικῆς Λεμπέση (πίν. 366 - 389)	287–300
20β.	Περισυλλογὴ ἀρχαίων Ἀνατολικῆς Κρήτης ὑπὸ Κ. Δαβάρα (πίν. 390 - 391)	301–303

		Σελίς
Β'.	'Αναστήλωσις, Στερέωσις καὶ Συντήρησις ἀρχαίων	304
Γ'.	'Εξαγορὰ κτημάτων	304
Δ'.	Δημοσιεύματα, μορφωτικὴ δρᾶσις κλπ.	304–306
Ε'.	Οἰκοδομικαὶ ἐργασίαι	306
Ζ'.	Τακτικὴ συνέλευσις τῶν ἑταίρων κατὰ τὸ 1971	307–308
Η'.	Ἔκθεσις τῆς 'Εξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ ἔτους 1970 'Επιτροπείας	309–313
Θ'.	'Απολογισμὸς ἐσόδων καὶ ἐξόδων τοῦ ἔτους 1971....	(παρένθ. πίν.)
Ι'.	Κίνησις τῶν δημοσιευμάτων τῆς 'Εταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1971	314–326
ΙΑ'.	Δημοσιεύματα τῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας	327–336

ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΟΘΩΝ
ΤΟ ΕΘΝΙΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ
Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΦΙΛΑΡΧΑΙΩΝ
Η ΕΝ ΛΟΝΔΙΝΩ, ΕΛΛ. ΚΟΙΝΟΤΗΣ
Ο ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ
Ο ΔΗΜΟΣ ΠΕΙΡΑΙΕΩΝ
Ο ΔΗΜΟΣ ΕΡΜΟΥΠΟΛΙΤΩΝ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΩΝΙΔΗΣ
DUC DE LUYNES
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΠΕΝΑΡΔΑΚΗΣ
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΡΣΑΚΗΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΣΤΟΥΡΝΑΡΑΣ
ΣΙΜΩΝ Γ. ΣΙΝΑΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΡΩΜΑΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΗΠΕΤΡΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΓΡ. ΣΟΥΤΣΟΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ
ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΥΓΓΡΟΣ
ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ
ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΠΑΤΡΩΝ
ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
HILARION ROUX
ΟΔΥΣΣΕΥΣ ΝΕΓΡΟΠΟΝΤΗΣ
ΜΕΝΕΛΑΟΣ ΝΕΓΡΟΠΟΝΤΗΣ
HEINRICH SCHLIEMANN
ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ ΒΑΛΛΙΕΡΗΣ
ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΧΡΗΣΤΑΚΗΣ ΖΩΓΡΑΦΟΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΧΙΛΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΗΦΑΙΣΤΙΔΗΣ
ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ
ΣΟΛΩΝ ΧΡΗΣΤΑΚΗ ΖΩΓΡΑΦΟΣ
ΣΤΑΜΑΤΙΟΣ Ι. ΠΡΩΙΟΣ
ΟΘΩΝ Α. ΚΟΝΤΟΣΤΑΥΛΟΣ
ΠΑΥΛΟΣ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΒΕΝΙΑΜΙΝ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΣ
ΘΕΟΔΩΡΟΣ Π. ΔΕΛΙΓΙΑΝΝΗΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΖΑΡΙΦΗΣ
ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΤΣΙΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΧΑΡΙΛΑΟΣ ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ
GEORGES CLEMENCEAU
A. E. H. GOEKOOP
ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ
ΦΟΙΒΟΣ ΦΑΡΜΑΣ

ΔΩΡΗΤΑΙ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ

WILLIAM PATON
ΜΙΧΑΗΛ Π. ΒΛΑΣΤΟΣ
ΠΕΤΡΟΣ ΣΤ. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΔΙΑ ΤΗΝ ΤΡΙΕΤΙΑΝ 1969 - 1971

ΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΝΙΚ. ΒΕΛΤΣΟΣ

ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ

ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

Σ Υ Μ Β Ο Υ Λ Ο Ι

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΖΕΠΟΣ
ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΚΟΡΡΕΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΤΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ
ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΥΛΩΝΑΣ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΛΛΑΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΙ

† **Carl William Blegen.**

Louis Robert. — 31 Av. du Parc Montsouris, Paris XIVe, France.

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ

Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς τῆς Σουηδίας Γουσταῦος Ἀδόλφος.

Oscar Broneer. — Παλαιὰ Κόρινθος.

Ward M. Canaday. — 500 Security Bldg., Toledo 4, Ohio, U.S.A.

Georges Daux. — 6, Av. Paul - Appell 75 - Paris - XIVe, France.

William Bell Dinsmoor. — Σουηδίας 54, Ἀθῆναι.

André Grabar. — 2, Av. Dode de la Brunerie, Paris XVIe, France.

Pierre de la Coste - Messelière. — Les Ousches, par Melle, Deux-Sèvres.

Benjamin Dean Meritt. — Institute for Advanced Study, Princeton, New Jersey, U.S.A.

Charles H. Morgan. — Amherst College, Amherst, Mass., U.S.A.

Homer Thompson. — Institute for Advanced Study, Princeton, N.J., U.S.A.

Eugene Vanderpool. — Σουηδίας 54, Ἀθῆναι.

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

Helmuth Berve. — Rainweg 9, Hechendorf (Pilsensee).

Veselin Čaikanović. — Gledstonova 22, Belgrade, Yougoslavie.

Rhys Carpenter. — "Jerry Run", R. D. 2, Downington, Pa, U.S.A.

John Caskey. — University of Cincinnati, Cincinnati, Ohio, U.S.A.

Pierre Demargne. — 120 Brd de Montparnasse, Paris, France.

Otto Demus. — 1 Hofburg (Schweizerhof), Wien, Österreich.

Pierre Devambez. — Direction des Musées de France - Arts et Lettres - Palais du Louvre, Paris, France.

† **Πορφύριος Δικαῖος**.

† **Fritz Eichler**.

Sir John Forsdyke. — 13. Sandringam Road, London, N. W. 11, England.

Gallet de Santerre. — Université de Dijon, France.

Stanislaw J. de Gasiorowski. — Ul. Jozefa Pilsudskiego 6, Cracovie, Pologne.

Roland Hampe. - Archäologisches Institut der Universität - Marstallhof 4, Heidelberg, Deutschland.

Herbert Hunger. — 40 Weissgerberlände, Wien III, Österreich.

Hamit Zübeyr Kosay. — T. K. Kültür Bakanlingi, Ancara, Turquie.

Emil Kunze. — Grosshesselohe/B Immergrünstrasse 1. München.

Doro Levi. — Ἀμαλίας 56, Ἰταλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολή, Ἀθῆναι.

Ernst Meyer. — Universität, Zürich, Schweiz.

Kazimierz Michalowski. — Brzozowa 12, Varsovie, Pologne.

Kurt Müller. — Dahlmannstrasse 10, I, Göttingen, Deutschland.

Denis Page. — Jesus College, Cambridge, England.

† **Ἀλέξανδρος Ραγκαβῆς**.

Jeanne Robert. — 31 Av. du Parc Montsouris, Paris, XIVe, France.

Fritz Schachermeyer. — Liechtensteinstr. 59, Wien IX, Österreich.

Henri - Arnold Seyrig. — Institut Français, B. P. 1424, Beyrouth, Liban.

Hidenaka Tanaka. — Imperial University, Kyoto, Japan.

Lincoln Mac Veagh. — Casa das Laranjeiros, Estoril, Portugal.

Carl Weickert. — Devrientweg 6, Berlin - Lichterfelde, Deutschland.

Arthur Maurice Woodward. — 21 Byng Road, Tunbridge Wells; Sussex, England.

Walther Wrede. — Allmandweg 47, Nagold, Deutschland.

ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΕΣ ΕΤΑΙΡΟΙ

Pierre Amandry. — Διδότου 6, Γαλλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολή, Ἀθῆναι.

Richard David Barnett. — British Museum, London, W.C.I.

Henri Ducoux. — 37 Avenue de Versailles, Paris, France.

P. M. Fraser. — Oxford University, England.

Ernest Jos. Goerlich. — Vienne, III/40, Arsenal, Objekt V III, Stlege III 8, Autriche.

Βασίλειος Καραγεώργης. — Κυπριακὸν Μουσεῖον Λευκωσίας, Κύπρος.

Karl Kübler. — Linsenbergstrasse 25, Tübingen - Lustnau, Deutschland.

Paul Lemerle. — École des Hautes Études. Sorbonne, Paris, France.

Ibraim Noshy. — Egyptian University of Cairo, Egypt.

Iwan Velkoff. — Musée National, Sofia, Bulgarie.

ΕΚΛΟΓΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ 1971

Σημ.—Οἱ δι' ἀστερίσκου σημειούμενοι ἑταῖροι εἶναι ἰσόβιοι

1. *Ἀγγελόπουλος Θεόδωρος
2. Ἀδαμίδης Κωνσταντῖνος
3. Ἀλεξανδρῆ Ὄλγα
4. Ἀλεξανδρῆς Κωνσταντῖνος
5. *Ἀλεξίου Στυλιανὸς
6. Ἀναργύρου Εὐάγγελος
7. *Ἀναστασιάδης Ἀναστάσιος
8. Ἀνδρειωμένου Ἀγγελικὴ
9. *Ἀνδρόνικος Ἐμμανουὴλ
10. *Ἀντωνιάδης Ἰωάννης
11. Ἀχειμάστου Μυρτάλη
12. Βαβρίτσας Ἀνδρέας
13. * Βαλάσης Θωμᾶς
14. * Βαρούχα-Χριστοδουλοπούλου Εἰρ.
15. Βασιλείου Ἰωάννης
16. * Βασσενχόβεν Λουδοβῖκος
17. * Βελουδίου Μαρία
18. * Βέλτσος Γεώργιος Νικολ.
19. Βοβολίνης Σπυρίδων
20. Βορίδης Κίμων
21. Βουκίδης Τιμολέων
22. * Γεωργακόπουλος Κωνσταντῖνος
23. Γιαλούρης Νικόλαος
24. * Γιαννακόπουλος Γεώργιος
25. * Γιαννόπουλος Δημήτριος
26. * Γιαννουλάτου Ἀρτεμισία
27. Γκόφας Δημήτριος
28. Δαβάρας Κωνσταντῖνος
29. * Δάκαρης Σωτήριος
30. Δαλαμάγκας Ἐμμανουὴλ
31. Δημαρᾶς Ἰωάννης
32. * Διαμαντόπουλος Ἀνδρέας
33. * Διαμαντοπούλου Ἁγνὴ
34. * Δοντᾶς Γεώργιος Σπ.
35. * Δουκάκη Εὐανθία
36. * Δραγούμης Φίλιππος Στεφ.
37. Δρανδάκης Νικόλαος
38. Δροσογιάννη-Κουτσοκώστα Φανὴ
39. *Ἔξαρχος Νικόλαος
40. Ζαφειρόπουλος Ἰωάννης
41. * Ζαφειρόπουλος Νικόλαος
42. Ζέπος Παναγιώτης
43. Ζώης Ἀντώνιος
44. Ζώρα Καλλιόπη
45. Ἡλιόπουλος Γεώργιος
46. Θεοχάρη Μαρία
47. * Θεοχάρης Δημήτριος
48. Θρεψιάδη Ἀντιγόνη
49. Ἰακωβίδης Σπυρίδων
50. Ἰακωβίδου Ἀθηνᾶ
51. *Ἰγγλέσης Σωτήριος
52. Καζαμίας Θωμᾶς
53. Καλίτσης Κωνσταντῖνος
54. * Καλιτσουνάκις Δημήτριος
55. Καλλίας Κωνσταντῖνος
56. * Καλλιγᾶς Μαρῖνος
57. * Καλλιπολίτης Βασίλειος
58. Καλογεροπούλου Ἀθηνᾶ
59. Καλοκύρης Κωνσταντῖνος
60. Καμπίτογλου Ἀλέξανδρος
61. Κανατσούλης Δημήτριος
62. * Κανελλόπουλος Παναγιώτης
63. Κανελλόπουλος Παῦλος
64. Καπετανόπουλος Ἠλίας

65. Καράγιωργα Θεοδώρα
66. * Καραθανάσης Δημήτριος
67. Καραμανώλη-Σιγανίδου Μαρία
68. * Καρανδρέας Ἀπόστολος
69. Καρδαρᾶ Χρυσούλα
70. * Καρούζου-Παπασπυρίδη Σέμνη
71. * Kent John
72. Κεραμόπουλλος Α. Δημήτριος
73. Κιουσόπουλος Δημήτριος
74. * Κόλιας Γεώργιος
75. * Κόλλας Περικλῆς
76. Κονιδάρης Γεράσιμος
77. * Κοντῆς Ἰωάννης
78. Κοντολέοντος Εὐρυδίκη
79. * Κοντολέων Νικόλαος
80. * Κοντόπουλος Ἀλέξανδρος
81. Κορρὲς Γεώργιος
82. * Κορρὲς Στυλιανὸς
83. Κορωναῖος Δημήτριος
84. * Κοσμόπουλος Δημήτριος
85. * Κοτζιᾶς Νικόλαος
86. Κουμανούδης Ἰωάννης
87. Κουμανούδης Στέφανος
88. Κουρέτας Δημήτριος
89. * Κουρμούλης Γεώργιος
90. Κριεζῆς Ἀντώνιος
91. * Κριμπᾶς Ἠλίας
92. Κριμπᾶς Κωνσταντῖνος
93. * Κτιστόπουλος Κωνσταντῖνος
94. Κύρου Ἄδωνις Κ.
95. Κωνσταντινίδης Δημήτριος
96. Κωνσταντινόπουλος Γρηγόριος
97. Κωνσταντίνου Θεόδωρος
98. * Κωνσταντίνου Ἰωάννα
99. * Κωττάκης Λεωνίδας
100. Λαζαρίδης Δημήτριος
101. * Λαζαρίδης Παῦλος Ἡρ.
102. Λαμπρινουδάκης Βασίλειος
103. * Λάππας Γεώργιος
104. * Λογοθέτης Κωνσταντῖνος
105. * Μακαρόνας Χαράλαμπος
106. Μακκᾶς Λέων
107. Μανούσακας Μανοῦσος
108. * Μαντζούνης Παναγιώτης Δ.
109. * Μαντζούφας Γεώργιος
110. * Μαριδάκης Γεώργιος
111. * Μαρινᾶτος Σπυρίδων
112. * Μαρκεζίνης Σπυρίδων
113. Μαστροκώστας Εὐθύμιος
114. * Μαυρούλιας Ἰωάννης
115. * Μέγας Γεώργιος
116. Μερτικόπουλος Θεόδωρος
117. Μεταξᾶς - Μεσσηνέζης Διον.
118. * Μηλιάδης Ἰωάννης
119. * Μιράσγεζης Δημοσθένης
120. * Μιτσὸς Μάρκελλος
121. Μουτσόπουλος Νικόλαος
122. * Μπακαλάκης Γεώργιος
123. Μπάρλα Χαρίκλεια
124. Μπενάκης Λουκᾶς Α.
125. Μπίτζιος Κωνσταντῖνος
126. Μπόννης Κωνσταντῖνος
127. Μπότσαρης Δημήτριος Τ.Ν.
128. Μπούρας Χαράλαμπος
129. Μπουφίδης Νικόλαος
130. * Μυλωνᾶς Γεώργιος
131. * Μυλωνᾶς Παῦλος Κ.
132. * Νομικὸς Μᾶρκος
133. Νταῆς Ἀστέριος
134. Ντούμας Χρῆστος
135. * Ξυγγόπουλος Ἀνδρέας
136. Οἰκονομίδου Ἀδαμαντία
137. *Ὀρλάνδος Ἀναστάσιος Κ.
138. * Πάλλας Δημήτριος
139. * Παμπούκας Ἀπόστολος
140. Παναγιωτόπουλος Γεώργιος
141. Πάνζαρης Γεώργιος
142. * Πανταζόπουλος Νικόλαος
143. Παντελίδου Μαρία
144. Παπαγιαννόπουλος-Παλαιὸς Α.

145. * Παπαδόπουλος Θωμᾶς
146. Παπαδόπουλος Στυλιανὸς
147. Παπαδοπούλου-Ζαφειροπούλου Φωτεινὴ
148. * Παπαθανασίου Πάνος
149. Παπαθανασόπουλος Γεώργιος
150. * Παπαϊωάννου Κωνσταντῖνος
151. * Παπακωνσταντίνου Κωνστ. Δ.
152. Παπαντωνίου Γεώργιος
153. Παπαντωνίου Ροζαλίνδη
154. Παπαπάνος Κωνσταντῖνος
155. Παπασταύρου Ἰωάννης
156. * Παπαστράτος Εὐάγγελος
157. * Παπαφλέσσας Γρηγόριος
158. * Παπαφλέσσας Κωνσταντῖνος
159. Πασαδαῖος Ἀριστείδης
160. * Πελεκανίδης Στυλιανὸς
161. Πελεκίδης Χρύσης Εὐστρ.
162. Πέππα-Δελμούζου Κωνσταντίνα
163. * Πεσματζόγλου Γεώργιος
164. Πετράκος Βασίλειος
165. * Πέτσας Φώτιος
166. Πλατῆς Γεώργιος
167. * Πλάτων Νικόλαος
168. * Πολίτης Λῖνος Ν.
169. * Πολυγένης Ἰωάννης Κ.
170. * Πουλόπουλος Ἀπόστολος
171. Πουρναρόπουλος Γεώργιος
172. Πρωτονοταρίου-Δεϊλάκη Εὐαγγελία
173. * Ρουμπάνης Γεώργιος
174. Ρωμιοπούλου Αἰκατερίνη
175. Σακελλαρίου Ἁγνὴ
176. Σακελλαρίου Μιχαὴλ Β.
177. Σεργόπουλος Γεώργιος
178. * Σκάσσης Ἑρρῖκος
179. Σολομωνίδης Γεώργιος
180. * Σπυριδάκις Γεώργιος
181. * Σπυρόπουλος Παναγιώτης
182. * Σταθακόπουλος Παναγιώτης
183. * Σταθάτου Ἑλένη
184. Σταθάτου Χριστίνα
185. Στασινοπούλου-Τουλούπα Ἕβη
186. * Σταυρόπουλος Κωνστ. Ἀγγ.
187. * Σταυρόπουλλος Φοῖβος
188. Στεφανόπουλος Πολύβιος
189. * Στίκας Εὐστάθιος
190. * Συνοδινὸς Ἐλευθέριος
191. Συριόπουλος Κωνσταντῖνος
192. * Σωτηρίου Μαρία
193. * Τεγοπούλου-Ἡλιοῦ Ἀλεξάνδρα
194. Τζαβέλλα Τερψιχόρη-Χαρὰ
195. Τζαννετᾶτος Θησεὺς
196. Τοὺλ Χάρης
197. * Τραυλὸς Ἰωάννης Μ.
198. * Τριανταφυλλίδης Περικλῆς
199. Τριανταφυλλόπουλος Ἰωάνν.
200. Τσαντίλας Ἰωάννης
201. Τσιριντάνης Ἀλέξανδρος
202. Τωμαδάκης Νικόλαος
203. Φατούρου Κάντω
204. * Φιλιππάκη Βαρβάρα
205. * Φουντούλης Δημήτριος
206. Φραγκιδάκης Ἰωάννης
207. * Χαρίτος Ἰωάννης
208. * Χατζηδάκης Ἐμμανουὴλ
209. * Χατζηκακίδης Ἀθανάσιος Δ.
210. Χατζηνικολάου Ἄννα
211. Χρήστου Χρύσανθος
212. * Χριστόπουλος Μιχαὴλ
213. Χριστόπουλος Παναγιώτης

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΑΥΤΗΣ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1971

Ἀγαπητοὶ Ἑταῖροι, Κυρίαι καὶ Κύριοι,

Πρὶν εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ κατὰ τὸ 1971 ἔργου τῆς Ἑταιρείας, θὰ προτάξωμεν καὶ ἐφέτος μνημόσυνον λόγον τῶν κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος ἀποθανόντων συνεργατῶν καὶ φίλων τοῦ ἱδρύματος τούτου, ξένων τε καὶ ἡμετέρων.

Ἐκ τῶν ξένων αὐτῆς ἑταίρων ἀπώλεσεν ἐφέτος ἡ Ἑταιρεία τὸν ἐπίτιμον αὐτῆς Ἀντιπρόεδρον καὶ ἐπιφανέστατον Ἀμερικανὸν ἀρχαιολόγον Carl William Blegen.

Μὲ τὸν θάνατόν του ἡ Ἑλληνικὴ Προϊστορία ἀπώλεσεν ἕνα τῶν ἐξοχωτέρων ἐρευνητῶν της, ἡ δὲ Ἑλλὰς ἕνα θερμὸν φιλέλληνα.

Κύρια μελήματα τοῦ Blegen ὑπῆρξαν ἀφ' ἑνὸς ἡ διερεύνησις τοῦ προϊστορικοῦ πολιτισμοῦ τῆς Τροίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ κυρίως ἡ ἔρευνα τῆς Προϊστορικῆς Πελοποννήσου, τῆς ὁποίας ἀνέσκαψε πλεῖστα σημεῖα μὲ ἐπιστέγασμα τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ἀνακτόρων τοῦ Νέστορος εἰς Ἄνω Ἐγκλιανὸν τῆς Πύλου καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ πλουσίου ἀρχείου ἐνεπιγράφων πινακίδων γραμμικῆς γραφῆς Β.

Τὰ ἀξιόλογα ἀρχαιολογικά του ἐπιτεύγματα καὶ δημοσιεύματα τὸν ἀνέδειξαν διεθνῶς ὑπέροχον ἐπιστήμονα, κορυφαῖον ἐργά-

την ἀνασκαφῶν, συγγραφέα καὶ διδάσκαλον, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπιστημονικὴ προσφορὰ ἀπεκάλυψεν οὐ μόνον τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀλληλοεπίδρασιν τῶν πολιτισμῶν τῆς προϊστορικῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ στοιχεῖα ἐπιρρωνύοντα τὴν ἑλληνικότητα τῆς μυκηναϊκῆς γραφῆς.

Μειλίχιος καὶ εὐπροσήγορος ὁ Blegen ὑπῆρξεν ὁ ἀντιπροσωπευτικὸς τύπος τοῦ καλοῦ ἀνθρώπου, συγχρόνως δὲ καὶ τοῦ διαπρεποῦς ἐπιστήμονος.

Ἀπαρατήρητος σχεδὸν ἀπὸ τοὺς ἀρχαιολογικούς μας κύκλους ἐπέρασεν ὁ θάνατος καὶ ἄλλου διακεκριμένου φιλέλληνος ἀρχαιολόγου, τοῦ ἐπιτίμου ἑταίρου ἡμῶν, Αὐστριακοῦ καθηγητοῦ Fritz Eichler. Εὐδοκίμως ἀσχοληθεὶς περὶ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν πλαστικὴν κατέλαβεν ὁ Eichler ἐπαξίως τὴν ἀντίστοιχον ἕδραν εἰς τὸ Παν/μιον τῆς Βιέννης, διετέλεσε δ' ἔπειτα καὶ Διευθυντὴς τοῦ Βιενναίου Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, δραστηρίως προαγαγὼν τὴν ἔρευναν καὶ δημοσίευσιν τῶν μεγάλων αὐστριακῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἐφέσου. Εἰς τοῦ Eichler τὸ ἐνεργητικὸν πρέπει νὰ καταλογισθῇ καὶ ἡ ἀναζωογόνησις τῶν ἐν Ἤλιδι Αὐστριακῶν ἀνασκαφῶν, αἵτινες εἶχον ἀτονήσει ἀπὸ τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου καὶ ἐντεῦθεν.

Τῶν Ἑλλήνων ἑταίρων αἱ ἀπώλειαι εἶναι δυστυχῶς ἐφέτος σημαντικαί. Ἀναφέρω ἐν πρώτοις τὸν θάνατον τοῦ ἐπιτίμου ἡμῶν ἑταίρου, διακεκριμένου Κυπρίου ἀρχαιολόγου Πορφ. Δικαίου, διατελέσαντος ἐπὶ μακρὸν προϊσταμένου τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας Κύπρου, ἐνεργήσαντος δ' ἀνασκαφὰς εἰς πολλὰ προϊστορικὰ μέρη τῆς πατρίδος του καὶ δημοσιεύσαντος ἐσχάτως πολύτιμον καὶ πολύτομον σύγγραμμα περὶ τῶν ἐν Ἐγκωμῇ ἀνασκαφῶν του.

Θὰ ἀναφέρωμεν ἐπίσης τὴν πρόωρον ἀπώλειαν τοῦ πτυχιούχου τῆς ἀρχαιολογίας Α. Παπαγιαννοπούλου-Παλαιοῦ, ἐπιτυχῶς ἀσχοληθέντος περί τε τὴν ἀττικὴν τοπογραφίαν καὶ περὶ τὴν δημοσίευσιν ἐπιγραφῶν εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδιδόμενον περιοδικὸν «Πολέμων».

Ἡ Ἀρχ. Ἑταιρεία θρηνεῖ ἐφέτος καὶ τὸν θάνατον μιᾶς πιστῆς καὶ ἀφωσιωμένης συνεργάτιδος αὐτῆς: τῆς Χαρικλείας Πάλλα, τὸ γένος Μπάρλα, τὴν ὁποίαν δεινὴ τῶν νεφρῶν ἀσθένεια κατέβαλεν εἰς τὴν ἀκμὴν ἀκόμη τῆς ἡλικίας της.

Ἡ Χαρίκλεια Μπάρλα διετέλεσε κατ' ἀρχὰς μὲν βοηθὸς τῆς ἐν τῷ Πανεπ/μίῳ Ἀθηνῶν ἕδρας τοῦ ὁμιλοῦντος, ἀργότερον δὲ καὶ τῶν συναδέλφων, Κοντολέοντος καὶ Πάλλα.

Ὑπῆρξε πάντοτε ὑπόδειγμα εὐσυνειδήτου βοηθοῦ μετὰ περισσοῦ ζήλου καί αὐταπαρνήσεως ἐκτελεσάσης τὸ ἔργον της.

Ἡ προσήνεια, ἡ καλωσύνη καὶ ἡ εὐγένεια τῆς ψυχῆς τῆς Χαρικλείας Πάλλα θὰ διατηρήσουν ἀνεξάλειπτον εἰς τὴν μνήμην μας τὴν ἀνάμνησίν της.

Μεγάλην ἐπίσης ἠσθάνθη ἡ Ἑταιρεία μας λύπην καὶ διὰ τὸν θάνατον τοῦ παλαιμάχου ἐφόρου ἀρχαιοτήτων Βασιλείου Θεοφανίδου, πολλαχῶς καὶ εὐδοκίμως ὑπηρετήσαντος τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ὑπηρεσίαν ἐν Σάμῳ, Κρήτῃ καὶ Ἀθήναις.

Οὐχὶ ὀλιγώτερον ὀδυνηρὰ ὑπῆρξε δι' ἡμᾶς καὶ ἡ ἀπώλεια τοῦ Γεωργίου Πάνζαρη, τέως Διευθυντοῦ τῶν Τεχν. Ὑπηρεσιῶν τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας, ὡς καὶ πλειάδος ὅλης φιλαρχαίων καὶ καλλιεργημένων πολιτευτῶν καὶ δικηγόρων: τοῦ Λέοντος Μακκᾶ, τοῦ Παναγιώτου Σπυροπούλου, τοῦ Παναγιώτου Σταθακοπούλου καὶ τοῦ Παναγιώτου Παπαθανασίου, οἵτινες πάντες μετὰ πολλῆς στοργῆς καὶ ἐνδιαφέροντος παρηκολούθησαν τὸ ἔργον τοῦ ἡμετέρου ἱδρύματος.

Τὸν πένθιμον κατάλογον τῶν νεκρῶν μας θὰ κλείσω μὲ τὴν ὀδυνηρὰν ἀπώλειαν τὴν ὁποίαν ὑπέστη ἡ Ἑταιρεία μας διὰ τοῦ θανάτου τοῦ ἐμπειροτάτου ἀρχιτεχνίτου συγκολλητοῦ Ζαχαρία Κανάκη, εἰς τὴν μεγάλην ἱκανότητα τοῦ ὁποίου ὀφείλομεν καὶ τὸ μέγα ξύλινον ἐν σμικρύνσει ὁμοίωμα τοῦ Ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ, τὸ ὁποῖον κοσμεῖ τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου.

Εἰς ἀναπλήρωσιν τῶν ἐκ τοῦ θανάτου προελθόντων κενῶν τὸ Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας ἐξέλεξε 14 νέους ἑταίρους.

Μεταβαίνοντες ἤδη ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν θὰ πραγματευθῶμεν πρῶτον περὶ τοῦ ἀνασκαφικοῦ ἔργου τῆς Ἑταιρείας.

. . . . . .

. . . . . .

(Ἕπεται ἡ ἔκθεσις, περὶ τῆς ὁποίας βλ. τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1971).

. . . . . .

. . . . . .

Τοιοῦτο ὑπῆρξε Κυρίαι καὶ Κύριοι, τὸ ἔργον τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1971, ἔργον συντελεσθὲν μὲ ὑψηλὰ πάντοτε κρατουμένην τὴν δᾶδα τῆς παραδόσεως καὶ τῆς ἐθνικῆς δράσεως.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

1. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΜΑΡΑΘΩΝΟΣ

(Πίν. 1 - 4)

Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ 1971 ὑπῆρξαν περιωρισμένης κλίμακος διὰ τὴν συνήθη βραδύτητα τῆς διαδικασίας τῶν ἀπαλλοτριώσεων. Πάντως εἰς τὴν Πρωτοελλαδικὴν (ἢ Πρωτοκυκλαδικήν, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ εὑρήματα) νεκρόπολιν Τσέπη ἐγένετο σημαντικὴ πρόοδος, ὀφειλομένη σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν καθηγητὴν τῆς ἀνθρωπολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Βιέννης κύριον Emil Breitinger. Δαπάναις τοῦ ὁμογενοῦς κ. Εὐγενίου Παναγοπούλου ἀπεζημιώθησαν δαψιλῶς οἱ κάτοχοι τῆς γῆς ἵνα παράσχωσιν ἄδειαν συνεχίσεως τῶν ἀνασκαφῶν, συντελεῖται δὲ ἤδη καὶ ἡ κάλυψις τῆς μοναδικῆς ταύτης νεκροπόλεως δι' ὑποστέγου Dexion. Ἡ ἐπιστημονικὴ βοηθὸς δ. Ἑλένη Φωκᾶ ἐπώπτευσε τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην. Ὁ ἐπιμελητὴς κ. Ἀ. Λιάγκουρας ὁμοῦ μετ' αὐτῆς διεξήγαγον περαιτέρω ἔρευναν εἰς τὴν παρὰ τὸν Ἅγ. Δημήτριον νεκρόπολιν καὶ μικρὰν δοκιμὴν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἕλους εἰς τὰ ΒΑ. τῆς πεδιάδος τοῦ Μαραθῶνος. Ὡς γνωστόν, ἐκεῖ, παρὰ τὸν ναΐσκον τῆς Μεσοσπορίτισσας, ὁ καθ. κ. E. Vanderpool, δι' ἐπιφανειακῆς καὶ μόνον ἐρεύνης, ἀντελήφθη τὴν σημασίαν τῶν ἐρειπίων (Hesperia 35, 1966, 93 κ.ἑ.). Πᾶσαι αἱ ἔρευναι διεξήχθησαν ὑπὸ τὴν ψιλὴν μόνον ἐποπτείαν μου. Ὅπου ἦτο δυνατόν, συνειργάσθη καὶ ὁ ἀρχιεργάτης κ. Ἰω. Καραμῆτρος.

Ἡ ἔρευνα εἰς τοῦ Τσέπη καταντᾷ νὰ εἶναι σχεδὸν καθαρῶς ἀνθρωπολογική, διεξάγει δὲ ταύτην ἰδιοχείρως μετὰ συγκινητικῆς ὄντως ἀφοσιώσεως ὁ κύριος Breitinger. Οἱ τάφοι διαρκῶς πληθύνονται καὶ οὐδὲν εἰσέτι δεικνύει, ὅτι ἐφθάσαμεν εἰς τὸ τέλος. Πάντως ἡ εἰκὼν εἶναι στερεότυπος. Πάντες οἱ τάφοι, τῆς κατηγορίας τῶν κιβωτιοσχήμων, καλύπτονται ὑπὸ σχιστολιθικῶν πλακῶν, περιέχουσι πολλοὺς σκελετοὺς καὶ τὰ κτερίσματα εἶναι σπάνια. Οἱ πλεῖστοι τῶν τάφων οὐδὲν ἀποφέρουσι καὶ εἰς μικρὸν ποσοστὸν περιέχουν ἓν ἢ δύο ἀγγεῖα. Σπανιώτατα εἶναι ἄλλα εἴδη κτερισμάτων.

Ἡ νεκρόπολις ἀνασκάπτεται ἀναλόγως τῶν ἐδαφικῶν συνθηκῶν. Ὁ πίναξ 1β, ἐπὶ παραδείγματι, παρουσιάζει πρὸ τοῦ ἀνοίγματος τὸν τάφον 16. Περιεβάλλετο ὑπὸ τοῦ συνήθους χθαμαλοῦ περιβόλου ὀλοιτρόχων (ποταμίων λίθων), ἔφερε τὴν συνήθη ψευδόθυραν φρασσομένην διὰ λεπτῆς πλακὸς καὶ ἐκαλύπτετο ὑπὸ δύο μεγάλων σχιστολιθικῶν πλακῶν.

Ὁ πίναξ 1α δεικνύεται ἐνταῦθα ὡς καθαρὸν ὑπόδειγμα τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν τάφων. Πρόκειται περὶ τοῦ τάφου 7. Δύο νεκροί, ὀκλάζοντες, ὡς εἶναι ὁ κα-

νών, εὑρίσκονται σχετικῶς μόνον ἄθικτοι, διότι αἱ ἐπανειλημμέναι χρησιμοποιήσεις τῶν τάφων ἐπέβαλλον τὴν μετατόπισιν τῶν παλαιοτέρων νεκρῶν. Πολλὰ ἐκ τῶν λοιπῶν ὀστῶν ἀπερρίπτοντο, οὐχὶ ὅμως καὶ τὰ κρανία. Τοῦτο σημαίνει τὴν ἔναρξιν στοιχειώδους σεβασμοῦ, ἴσως καὶ λατρείας τῶν νεκρῶν, ἐνῶ εἶναι ἄγνωστον τί ἀπεγίνοντο οἱ νεκροὶ εἰς τὴν παλαιοτέραν ἐποχήν (πλὴν ἐλαχίστων Νεολιθικῶν ἐνταφιασμῶν).

Ὁ πίναξ 2α παρουσιάζει τὸν τάφον 13 καθαριζόμενον ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Breitinger. Ὁ τάφος παρέσχεν ἀκέραιον «τηγάνιον» (πίν. 2β καὶ ΠΑΕ 1970, πίν. 34γ). Οἱ ὁμόκεντροι κύκλοι τούτου ἐγένοντο ἐμπιέστως καὶ διὰ μικρᾶς σμίλης, ὥστε ἕκαστος κύκλος συνετελέσθη διὰ σειρᾶς μικρῶν ἐφαπτομένων. Ὁ πίναξ 3 παρουσιάζει δύο ἀκόμη κολοβὰ ἐγχάρακτα ἀγγεῖα, τὰ ὁποῖα δεικνύουν τὸν Κυκλαδικὸν χαρακτῆρα τῆς νεκροπόλεως τοῦ Μαραθῶνος.

Ἰδιαιτέρως σπουδαία παρουσιάζεται ἡ ἀπὸ ἐτῶν ἤδη γνωστὴ νεκρόπολις οὐ μακρὰν τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ Μαραθῶνος, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη εἶχεν ἀποκαλύψει ἐκεῖ ἡ καλλιέργεια καὶ ἐρευνήσει ἐπιφανειακῶς ὁ κ. Ἀ. Λιάγκουρας. Προεχώρησα ἐφέτος τὴν ἀνασκαφὴν ὅσον ἠδυνάμην τῇ συνεργασίᾳ τῶν ἀνωτέρω, τῆς δ. Φωκᾶ καὶ τοῦ κ. Καραμήτρου. Πρόκειται περὶ ἐκτεταμένης νεκροπόλεως, ἴσως κατὰ μῆκος τῆς αὐτόθι παλαιᾶς ὁδοῦ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους. Φαίνεται μὲν νὰ ὑπῆρξαν καὶ παλαιότεραι ταφαί, ἀλλὰ τὰ μνημειωδέστερα ἔργα ἄρχονται ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 5ου ἢ τὸ πολὺ τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος. Ὑπάρχουν λείψανα περιβόλων καὶ κτισμάτων παλαιοτέρων (πίν. 4α), οἱ δὲ τάφοι εἶναι ποικίλων σχημάτων (λάκκοι, πίθοι, καύσεις, ἀγγεῖα, σαρκοφάγοι). Πάντων σπουδαιότερον εἶναι μέγα μνημεῖον μαρμάρινον (πίν. 4β) λαμπρᾶς ἐργασίας, ἥτις εἶναι μᾶλλον παλαιοτέρα παρὰ νεωτέρα τοῦ πρωίμου 4ου αἰῶνος. Περὶ τῶν εὑρημάτων, ὧν μεταξὺ καὶ ἐπιγραφαί, ἐλπίζεται ὅτι θὰ ἐκθέσῃ ὁ κ. Λιάγκουρας λεπτομερέστερον, εἰς ὃν καὶ ὀφείλεται ἡ πρώτη σκαφή.

Ἐνδιαφέροντα ἀποτελέσματα ὑπόσχονται αἱ περαιτέρω ἔρευναι εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην. Πάντες οἱ ἀγροὶ γέμουσιν ἐρειπίων, ἅτινα ἐν μέρει φαίνονται κατοικίαι. Κατὰ τὰς κλιτῦς τοῦ ὄρους μεῖζον οἰκοδόμημα μετὰ δωματίων κατὰ ἄνδηρα φαίνεται νὰ ἦτο δημοσίας χρήσεως ἐπαρχιακὸν κατασκεύασμα. Τὸ κατώτατον ἄνδηρον σύγκειται ἐκ μεγάλων ὀγκολίθων. Τεμάχια μεγάλων πηλίνων κεράμων εὑρέθησαν, ἅτινα δὲν βοηθοῦν εἰς ἀκριβεστέραν χρονολόγησιν.

Τὰ ἴχνη παρὰ τὴν Μεσοσπορίτισσαν, τὰ ὁποῖα ἐκαλύφθησαν πάλιν λόγῳ καλλιεργείας, τοσοῦτο μόνον ἐπιτρέπουν νὰ λεχθῇ, ὅτι μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχουν καὶ μάρμαρα πολὺ καλῆς ἐργασίας, ὡς τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

2. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΥ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΥ ΤΑΝΑΓΡΑΣ

(Πίν. 5 - 21)

Αἱ διὰ τέταρτον ἤδη ἔτος συνεχιζόμεναι ἀνασκαφαὶ εἰς τὸ μυκηναϊκὸν Νεκροταφεῖον τῆς Τανάγρας ἐξακολουθοῦν νὰ προσθέτουν ἀνεκτίμητον συμβολὴν εἰς τὴν σπουδὴν τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ. Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ τρέχοντος ἔτους διεξήχθησαν εἰς τὴν θέσιν «Λέδεζα», γνωστὴν ἤδη ἐκ τῆς καρποφόρου ἐρεύνης τοῦ ἔτους 1969. Τριάκοντα δύο τάφοι εἶχον ἐρευνηθῆ προπέρυσιν εἰς τὴν ἰδίαν περιοχὴν καὶ δὴ ἑκατέρωθεν τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Τανάγρας - Ἀσωπίας, τὰ δὲ πορίσματα τῆς ἐρεύνης ἐκείνης ἐξετέθησαν ἤδη εἰς διαφόρους δημοσιεύσεις (βλ. Ἔργον 1969, σ. 5 - 11 καὶ 1970, σ. 13 - 22. ΠΑΕ 1969, σ. 5 - 15 καὶ 1970, σ. 29 - 36. ΑΑΑ 3, 1970, σ. 184 - 197. Περιοδικὸν Connaissance des Arts, Avril 1971, σ. 72 - 77. Terracotta Sarcophagi, Archaeology 25, 1972, σ. 206 - 209).

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφὴν συνεχίσθη περαιτέρω ἡ ἔρευνα τῶν ὑπολοίπων τάφων τῆς περιοχῆς. Συνεχίσαμεν σκάπτοντες πρὸς Β. τῶν ἀποκαλυφθέντων ἐν ἔτει 1969 τάφων ἐντὸς τῶν ἐλαιοφύτων ἀγρῶν τοῦ Δημ. Μπλάνα καὶ Ἰω. Σιακαντάρη καὶ σχεδὸν μέχρι τῶν προρρίζων τῆς ἐκεῖ κλιτύος, ἅτινα ὁρίζει ἀβαθὲς ρεῦμα πρὸς ΒΑ. Οἱ ἀγροὶ καλύπτονται ὑπὸ μικρᾶς ἐπιχώσεως, ὑπὸ τὴν ὁποίαν εὕρηται τὸ μαλακὸν τεφρόχρουν ὑπόστρωμα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔχουν λαξευθῆ οἱ θαλαμοειδεῖς τάφοι.

Ἐφέτος ἀνεσκάφη μέγας ἀριθμὸς τάφων, οἱ ὁποῖοι ἀνῆλθον εἰς τὸν ἀριθμὸν ἑβδομήκοντα δύο. Γενικῶς εἰπεῖν οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνασκαφέντων ἐφέτος τάφων παρουσίασαν εἰκόνα πλημμελοῦς καὶ προχείρου κατασκευῆς, τὸ εὐαπόσαθρον δὲ πέτρωμα ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐλαξεύθησαν εἶχε κατὰ κανόνα ὑποχωρήσει, ὥστε ἀπεδίδετο πλέον ἀμελὴς καὶ εὐτελὴς ἐν γένει παρουσίασις τῶν τάφων (βλ. τοὺς ἀκολουθοῦντας πίνακας). Ὡς πρὸς τὰ σχήματα τῶν τάφων καὶ τὰς μορφολογικὰς καὶ τὰς κατασκευαστικάς των λεπτομερείας δὲν θὰ διατρίψωμεν ἐνταῦθα ἐπὶ μακρόν, ἐπειδὴ περὶ τῶν ζητημάτων τούτων ἔχομεν ἤδη διαλάβει εἰς παλαιοτέρας ἀνακοινώσεις (βλ. ἀνωτέρω) καὶ ἐπειδὴ δὲν παρουσιάσθησαν καινοτομίαι καὶ ἐφέτος εἰς τὰ σημεῖα ταῦτα. Διὰ νὰ μὴ παραλείψωμεν γενικήν τινα μνείαν σημειοῦμεν ὅτι οἱ μὲν δρόμοι τῶν τάφων ἔχουν τὰ τοιχώματά των ἐλαφρῶς καὶ βαθμιαίως συγκλίνοντα πρὸς τὰ ἄνω, τὸ δὲ δάπεδον αὐτῶν εὐθὺ ἢ βαθμιαίως κατερχόμενον μέχρι τῆς θυραίας ὀπῆς, ἥτις

ἀνοίγεται εἰς τὴν βάσιν τοῦ μετώπου τοῦ τάφου ὀρθογώνιος ἢ καμαρωτὴ ἄνω, συνήθως δὲ εἰς τὸ μέσον ἰσοπλατῶν παραστάδων (πίν. 5 - 6).

Οἱ θάλαμοι τῶν τάφων λαμβάνουν ποικίλα σχήματα καὶ διαστάσεις ἀπὸ τοῦ ἐλλειψοειδοῦς μέχρι τοῦ τραπεζιοσχήμου καὶ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ πρὸς λάξευσιν προσφερόμενον πέτρωμα καὶ ἔν τινι μέτρῳ πρὸς τὰς ἐντὸς αὐτῶν ἐνεργουμένας ταφάς. Ὡσαύτως βραχέος λόγου χρήζει ἡ ἀνάπτυξις τῶν κατὰ τὸν τρόπον τῆς ταφῆς καὶ τοῦ κτερισμοῦ τῶν νεκρῶν ζητημάτων, ἐφ' ὅσον ἐκ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τάφων, οἱ ὁποῖοι ἠρευνήθησαν ἐφέτος δὲν παρουσιάσθησαν περιπτώσεις, αἱ ὁποῖαι νὰ μαρτυροῦν ἀπομάκρυνσιν ἢ διαφορὰν ἀπὸ τὰς καθιερωμένας χρήσεις ταφῆς ἐντὸς τῶν θαλαμοειδῶν τάφων. Βεβαίως ἔχομεν πάντοτε ἐνταῦθα τὴν σπουδαίαν καὶ μοναδικὴν καινοτομίαν τῆς χρήσεως πηλίνων σαρκοφάγων, αἱ ὁποῖαι ἀντιπροσωπεύθησαν καὶ εἰς τὴν ἐφετεινὴν ἀνασκαφὴν δι' ἱκανοῦ ἀριθμοῦ.

Διὰ νὰ ἀρχίσωμεν δὲ ἀκριβῶς ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου παρατηροῦμεν ὅτι εἰς τοὺς τάφους τῆς ἐφετεινῆς ἐρεύνης παρουσιάσθη ἓν παράδειγμα μὲ τρεῖς λάρνακας, αἱ ὁποῖαι μάλιστα εἶχον τοποθετηθῆ ἐγγὺς ἀλλήλων, καλύπτουσαι σχεδὸν τὸ σύνολον τοῦ χώρου τοῦ ἀναλογικῶς μικροῦ τάφου (2.60 × 1.62, τάφος 51· βλ. πίν. 7, 8α). Εἷς ἄλλος τάφος (ἀρ. 60) περιεῖχε δύο λάρνακας (πίνακες 8β, 9α) ὡς ἐπίσης καὶ ὁ τάφος ὑπ' ἀρ. 19 (πίν. 9β). Ἀνὰ μία λάρναξ εὑρέθη εἰς τοὺς τάφους 10 (πίν. 10α), 17, 32, 49, 73, 30, 37, 26, 39, αἱ 5 τελευταῖαι εἰς θραύσματα.

Αἱ περισσότεραι τῶν λαρνάκων δὲν ἔσωζον κατὰ χώραν τὰ καλύμματα αὐτῶν καὶ τοῦτο ὠφείλετο εἴτε εἰς τὴν μετακίνησιν αὐτῶν μετὰ τὴν ὑποχώρησιν τῆς ὀροφῆς τῶν θαλάμων τῶν τάφων εἴτε εἰς τὴν εἰς ἐνίας περιπτώσεις βιαίαν ἀπομάκρυνσιν αὐτῶν ὑπὸ τῶν συλητῶν τῶν τάφων. Ἐξαιρετικῶς διαφωτιστικὴ ὑπῆρξεν ἡ περίπτωσις τοῦ τάφου 60, ἐντὸς τοῦ θαλάμου τοῦ ὁποίου εἶχον τοποθετηθῆ δύο λάρνακες εἰς τὴν γωνίαν αὐτοῦ καὶ μὲ πνεῦμα φειδοῦς τοῦ διατιθεμένου χώρου. Ἡ ἑτέρα τῶν λαρνάκων (βλ. καὶ κατωτέρω) ἔσωζε κατὰ χώραν τὸ κάλυμμα αὐτῆς καίτοι τεθραυσμένον (πίν. 9α). Δύο εἰδώλια - ἀκρωτήρια εἶχον συντριβῆ καὶ συμπιεσθῆ ἐπὶ τοῦ καλύμματος, ὁμοῦ μετὰ εὐρυστόμου φιάλης. Προφανῶς ταῦτα εἶχον τοποθετηθῆ ἀρχῆθεν ἐπὶ τοῦ καλύμματος, τὰ ἀκρωτήρια μάλιστα ἐντὸς ὑποδοχῶν τοῦ καλύμματος, στερεούμενα πλειότερον διὰ γηίνης ζύμης. Τοιουτοτρόπως ἐπηλήθευσεν ἡ ἐκφρασθεῖσα ἄλλοτε (βλ. ΠΑΕ 1969, σ. 10) ὑπόθεσις ὅτι τὰ πλεῖστα, εἰ μὴ τὸ σύνολον, τῶν κτερισμάτων τῶν ἐντὸς τῶν λαρνάκων θαπτομένων νεκρῶν, ἐτοποθετοῦντο ἐπὶ τοῦ καλύμματος τῆς λάρνακος καὶ δὴ οὐχὶ μόνον τὴν στιγμὴν τῆς ταφῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις, καθ' ἃς ἠνοίγετο ὁ τάφος διὰ νὰ φιλοξενήσῃ καὶ νέους ἐπισκέπτας του.

Ἡ παροῦσα διαπίστωσις δικαιολογεῖ ἐξ ἄλλου πλήρως καὶ ὁριστικῶς τὴν ὀρθότητα ἀποκαταστάσεως τῶν εἰδωλίων τούτων ἐπὶ τῶν καλυμμάτων τῶν

λαρνάκων (βλ. Conn. des Arts, 76) καὶ βοηθεῖ εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν αὐτῶν ὡς ἀκρωτηρίων, ἐπιστεφόντων τὰς γωνίας ἢ τὰς στενὰς πλευρὰς τοῦ καλύμματος αὐτῶν. Ἡ ἔννοια τῆς ἐπιστέψεως ἴσως ἐνέχει ἀποτροπαϊκὸν χαρακτῆρα. Τὰ εἰδώλια εἶναι ἀνάλογα πρὸς τὰ ἀποκαλυφθέντα καὶ ἐν ἔτει 1969 εἰς τὴν αὐτὴν περιοχήν. Σημειωτέον ὅτι τοιαῦτα εἰδώλια - ἀκρωτήρια δὲν ἀπεκαλύφθησαν μετὰ τῶν λαρνάκων τοῦ ἑτέρου τῶν Νεκροταφείων τῆς Τανάγρας κατὰ τὴν θέσιν «Δένδρον» (βλ. ΠΑΕ 1970, σ. 29 - 36), εἶναι πάντως τὰ μεγαλύτερα τῶν μέχρι στιγμῆς ἀποκαλυφθέντων. Ἄξιον μνείας τυγχάνει τὸ γεγονὸς ὅτι ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἑνὸς καὶ πρὸ τῶν φυλλοειδῶν «πτερῶν» εὑρέθη μολύβδινον ἔλασμα, κολοβόν, τὸ ὁποῖον μετὰ μεγάλης πιθανότητος δυνάμεθα νὰ ἀποκαταστήσωμεν εἰς τὸ σχῆμα τῶν κεράτων, ἐὰν κρίνωμεν ἐξ ἄλλου ὁμοίου ἐλάσματος τοῦ σχήματος τούτου, τὸ ὁποῖον ἀπεκαλύφθη εἰς τὸν τάφον.

Ἡ ὀρθότης τῆς ταυτίσεως ταύτης θὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν καλυτέραν ἑρμηνείαν τοῦ συνόλου συμπλέγματος, τὸ ὁποῖον ἐνσωματοῦται εἰς τὰ ἀκρωτήρια τῶν λαρνάκων. Καινοτομίαι ὡς πρὸς τὸ σχῆμα τῶν λαρνάκων καὶ τῶν καλυμμάτων των δὲν παρουσιάσθησαν κατὰ τὴν ἐφετεινὴν ἀνασκαφήν (βλ. κατωτέρω).

Πλὴν τῶν λαρνάκων οἱ θάλαμοι τῶν τάφων περιεῖχον λείψανα ὀστῶν εἰς μετριωτάτην κατάστασιν διατηρήσεως. Ἔκειντο εἰς μικροὺς σωροὺς ἐντὸς τῶν θαλάμων καὶ κυρίως εἰς τὰς γωνίας αὐτῶν, ὁμοῦ μετά τινων κτερισμάτων, τὰ ὁποῖα περιλαμβάνουν τὴν γνωστὴν καὶ συνήθη ποικιλίαν τῶν εὑρημάτων τοῦ μυκηναϊκοῦ Νεκροταφείου τῆς Τανάγρας. Ταφαὶ ἐντὸς τῶν θαλάμων ἀπαντῶσι καὶ παραλλήλως πρὸς τὰς ἐντὸς τῶν λαρνάκων καταθέσεις τῶν νεκρῶν. Σημειωτέον ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου δὲν παρουσιάσθησαν ἀξιοπρόσεκτοι καινοτομίαι (πίν. 10β - 16).

Ἐκ τῶν ὑπερεβδομήκοντα τάφων τῆς ἐφετινῆς ἐρεύνης ἀπεκομίσθη τελικῶς πλούσιος ἀμητὸς εὑρημάτων. Ὁμολογητέον ὅτι τὰ εὑρήματά μας περιορίζονται εἰς ἀγγεῖα, εἰδώλια, λάρνακας καί τινα κοσμήματα ὑαλομάζης ὡς καὶ κομβία ἐξ εὐτελῶν πετρωμάτων. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ πενία τῶν τάφων τοῦ παρόντος Νεκροταφείου εἰς εὑρήματα ἐκ μετάλλου ἢ εἰς κτερίσματα ἐκ πολυτιμοτέρων ὑλῶν (σφραγῖδας κλπ.), ἅτινα δὲν ἐλλείπουν ἐκ τοῦ ἑτέρου Νεκροταφείου, κατὰ τὴν θέσιν «Δένδρον».

Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ ἀριθμητικὴ ὑπεροχὴ εἰς λάρνακας ἐκ τοῦ νεκροταφείου τῆς θέσεως «Λέδεζα», αἵτινες λάρνακες εἶναι καὶ καλυτέρας διατηρήσεως καὶ πλουσιωτέρας διακοσμήσεως καὶ σπουδαιοτέρου θεματολογίου. Οὕτω πλὴν τῶν ἀκεραίων ἔχουν συλλεγῆ ἐκ τῆς παρούσης θέσεως καὶ πλεῖστα θραύσματα ἐγχρώμων καὶ μὴ λαρνάκων, κυρίως ἐκ τεταραγμένων τάφων, ἅτινα μέλλουσι νὰ ἀποκατασταθῶσι προσεχῶς καὶ νὰ παράσχωσι πολυτίμους εἰδήσεις τοῦ μοναδικοῦ εἰκονογραφικοῦ κύκλου, ὅστις ἀναπτύσσεται ἐπὶ τῶν ταφικῶν μνημείων τῆς περιοχῆς.

Τὸ Νεκροταφεῖον τῆς θέσεως «Λέδεζα» εἶναι χρονικῶς μεταγενέστερον ἐκείνου τῆς θέσεως «Δένδρον», καὶ ἐπί τι διάστημα ὑπάρχει παραλλήλως πρὸς αὐτό. Οὕτω τὸ δεύτερον τῶν Νεκροταφείων ἀρχίζει νὰ χρησιμοποιῆται εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΙΑ περίοδον, ἐνῷ τὸ πρῶτον ἤδη εἰς τὸ τέλος τῆς ΥΕ ΙΙΙΑ περιόδου, ἀναπτυσσόμενον κυρίως εἰς τὴν ἀκολουθοῦσαν περίοδον, εἰς τὴν ὁποίαν φαίνεται ὅτι γενικεύεται ἢ ἐπεκτείνεται τὸ ἔθος τῆς ταφῆς ἐντὸς τῶν λαρνάκων. Οὕτως ἐνῷ αὐξάνουν αἱ λάρνακες περιορίζονται ἤ, κυριολεκτικῶς εἰπεῖν, ἐξαφανίζονται τὰ πλουσιώτερα καὶ πολυτιμότερα κτερίσματα τὰ ὁποῖα ἀπαντῶμεν εἰς τοὺς τάφους τῶν ΥΕ ΙΙΙΑ χρόνων, τοῦ μυκηναϊκοῦ Νεκροταφείου τῆς θέσεως «Δένδρον», δηλαδὴ τὰ χαλκᾶ ἐργαλεῖα καὶ ὅπλα καὶ αἱ σφραγῖδες καὶ αἱ λοιπαὶ ψῆφοι ἐκ πολυτιμοτέρων ὑλῶν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δὲν δυνάμεθα νὰ ὑπολάβωμεν τὴν ἐπέκτασιν καὶ ἐπικράτησιν τοῦ ἐθίμου καταθέσεως ἐντὸς λαρνάκων ὡς δηλωτικὸν δαψιλεστέρας ταφῆς, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἀποτέλεσμα καὶ ἔκφρασιν νέας τινὸς ἀντιλήψεως περὶ τὴν ἐπικήδειον θεραπείαν τῶν νεκρῶν. Λεπτομερείας δὲ ἀκριβῶς τῶν ἐπικηδείων τούτων, νομίζω, παρέχουν αἱ εἰκονογραφικαὶ παραστάσεις ἐπὶ τῶν πηλίνων λαρνάκων. Ἐν τούτοις ὁ εἰκονογραφικὸς κύκλος τῶν μνημείων μας περιλαμβάνει ἔν τινι κωδικοποιήσει λατρευτικὰ καὶ θρησκευτικὰ θέσμια καὶ συμβολιστικὰς παραστάσεις ἐκ τῆς κοινῆς κρητομυκηναϊκῆς θρησκευτικῆς κληρονομίας, ἡ ὁποία ἀνειλίχθη διὰ μακρῶν αἰώνων εἰς θρησκευτικὸν δόγμα καὶ λατρευτικὸν τυπικόν, ὡρισμένας ὄψεις τῶν ὁποίων παρέχουν οἱ εἰκονογραφήσαντες τὰς λάρνακας τῆς Τανάγρας.

Δηλαδὴ ἐνῷ ἡ ἐμφάνισις τῶν λαρνάκων καὶ ἡ χρονικὴ διάρκεια χρήσεως αὐτῶν ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ τῶν μέχρι σήμερον γνωστῶν δεδομένων δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς αἰφνιδία ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι, αἱ παραστάσεις αὐτῶν ἀποτελοῦν καρπὸν μακραίωνος θρησκευτικοῦ βίου. Οἱ καλλιτεχνήσαντες τὰς λάρνακας τῆς Τανάγρας ἀπετέλουν βεβαίως κύκλον συντεχνειακὸν ὁ ὁποῖος μετέφερεν εἰς τὰς λάρνακας εἴτε κατὰ παραγγελίαν εἴτε ἰδίᾳ ἐμπνεύσει τὴν ζῶσαν θρησκευτικὴν πίστιν καὶ πρᾶξιν τοῦ κρητομυκηναϊκοῦ κόσμου. Ὁ ἀπιστεύτως πλούσιος, ὁ ἐκπληκτικὸς αὐτὸς εἰκονιστικὸς κύκλος τῶν μνημείων τῆς Τανάγρας εἶναι ἡ μεγαλυτέρα, πληρεστέρα καὶ διδακτικωτέρα πινακοθήκη τοῦ μυκηναϊκοῦ καλλιτεχνικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ λατρευτικοῦ κύκλου, ἡ προσθήκη δὲ ὁλοὲν περισσοτέρων εἰκονογραφημένων λαρνάκων εἰς τὰς ἤδη ἀποκαλυφθείσας δημιουργεῖ χρηστὰς ἐλπίδας ἐξαιρετικῶν μνημείων ἐκ τῆς μυκηναϊκῆς Τανάγρας. Ὅταν ἔπαυσεν ἡ μεγάλη τέχνη νὰ ἀκμάζῃ εἰς τὰ μυκηναϊκὰ ἀνακτορικὰ κέντρα τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅταν τὰ ἔργα τῆς τέχνης γίνωνται συνεχῶς σπανιώτερα ἢ ἀπουσιάζουν ἐντελῶς, ἡ μυκηναϊκὴ Τανάγρα δημιουργεῖ τὴν πλέον ἐκπληκτικὴν ἀναλαμπὴν τοῦ φθίνοντος μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ διασῴζει εἰκονογραφημένην τὴν μοναδικὴν περιουσίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων.

Αἱ ἐφετιναὶ λάρνακες ἀνῆλθον εἰς 14.

Ἡ διατήρησίς των ὑπῆρξεν ἱκανοποιητική, καίτοι ἱκαναὶ τούτων εἶχον θραυσθῆ ἐκ τῶν ὄγκων τῆς κρημνισθείσης ὀροφῆς τῶν τάφων. Ἱκανοποιητικὴ ἐπίσης ἦτο ἡ διατήρησις τοῦ χρωματικοῦ των διακόσμου. Χάρις εἰς τὴν ἐπιμέλειαν καὶ τὴν δεξιότητα τῆς συντηρητρίας κ. Θάλειας Παπαγεωργίου αἱ λάρνακες ἐκαθαρίσθησαν ταχέως καὶ ἀποτελεσματικῶς καὶ αἱ σημαντικώτεραι ἐξετέθησαν ἤδη εἰς τὴν «Αἴθουσαν Τανάγρας» εἰς τὸ Μουσεῖον Θηβῶν. Τῶν περισσοτέρων λαρνάκων ἡ ὄπτησις εἶναι ἱκανοποιητική, ὁ δὲ πηλὸς καθαρὸς καὶ πυρρόχρους. Αἱ ἐξωτερικαὶ ὄψεις τῶν λαρνάκων βάφονται διὰ γαλακτώδους ὑπολεύκου καὶ λεπτοῦ ἐπιχρίσματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐν συνεχείᾳ προστίθεται ὁ γραπτὸς διάκοσμος τῶν παραστάσεων. Ὀπαὶ εἰς διάφορα σημεῖα τῶν λαρνάκων ἔχουν βεβαίως καὶ διάφορον ἑρμηνείαν. Οὕτω ὀπαὶ εἰς τοὺς πόδας γίνονται διὰ τὴν ἀποτελεσματικωτέραν ὄπτησιν τῶν παχυτέρων μελῶν τῶν λαρνάκων, ἐνῷ ὀπαὶ εἰς τὴν ἕδραν αὐτῶν ἢ εἰς τὰς στενὰς πλευρὰς ὑπηρέτουν βεβαίως τὴν ταχεῖαν ἀποσύνθεσιν τοῦ σώματος τοῦ νεκροῦ. Αἱ λάρνακες ἔχουν βεβαίως ἀρχῆθεν σχεδιασθῆ ὀρθογώνιοι, πιθανώτατα μάλιστα ἐχρησιμοποιήθη πρὸς τοῦτο ξυλίνη μήτρα, ἐν τούτοις ἡ πρόχειρος ἐπεξεργασία αὐτῶν καὶ ἡ ἐν συνεχείᾳ ὄπτησίς των παρεμόρφωσέ πως τὸ ἀρχικὸν κανονικόν των σχῆμα· οὕτως αἱ μακραὶ πλευραὶ αὐτῶν συνέρχονται ἄνω, γενικῶς δὲ ἀλλοῦ μὲν παρουσιάζουν ἐλαφρὰν ἐξοίδησιν (φούσκωμα), ἀλλοῦ δὲ μικρὰς κοιλότητας.

Ἐν συνεχείᾳ περιγράφονται αἱ λάρνακες τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς κατὰ σειρὰν σπουδαιότητος καὶ καλυτέρας διατηρήσεως.

Τ ά φ ο ς 60, Λ ά ρ ν α ξ 1

Ἡ λάρναξ μετρεῖ ὕψ. 0.655, μῆκ. 0.80, πλ. 0.33 μ.

Ἀνὰ μία γυναικεία καὶ ἀνδρικὴ μορφὴ πληροῖ τὸν χῶρον τῶν στενῶν πλευρῶν τῆς λάρνακος. Ἡ ἑτέρα τῶν μακρῶν πλευρῶν φέρει μίαν ζῳφόρον ἐκ πέντε μορφῶν ἐπὶ δεξιᾷ, περικλειομένην ἐντὸς γραπτῆς περιμετρικῆς ταινίας. Ὑπὸ τὴν κεντρικὴν μετόπην βάφεται ἐντὸς στενοτέρας ταινίας ὀδοντωτὸν κόσμημα. Ἡ μετόπη τῶν μορφῶν διακόπτεται ἄνω ὑπὸ ἐξηρτημένων ὀρθογωνίων σχημάτων (ἀνοιγμάτων ἢ ἐνδυμάτων) ἑνὸς μεταξὺ ἑκάστης τῶν μορφῶν. Αἱ μορφαὶ παρίστανται εἰς βηματισμόν, ὃν φαίνεται νὰ ὑποδηλοῖ ἡ ὅλη διάταξις τοῦ σώματος. Αἱ τέσσαρες πρῶται μορφαὶ ἀποδίδουν, πιστεύω, ἄνδρας ἐνῷ ἡ ἐσχάτη γυναῖκα. Χρησιμοποιεῖται πάντοτε ἡ τεχνικὴ τοῦ περιγράμματος εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν μορφῶν, ἐνῷ ὁ καλλιτέχνης σημειοῖ τὰς λεπτομερείας τοῦ σώματος ἢ τοῦ ἐνδύματος διὰ χωριστῶν γραμμῶν ὡς πράττει καὶ διὰ τὰς κόμας καὶ τοὺς λαιμοὺς δύο ἐκ τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἀποδίδονται ἐν σκιαγραφίᾳ. Ἡ παράστασις εἶναι ἐπιβλητικὴ καὶ ἔν τινι ἐννοίᾳ ἐπιδεικτικὴ ἐνῷ καθίσταται ἐναργεστέρα ἡ νοηματικὴ παρουσία τῶν μορφῶν εἰς τὰς νεκρικὰς τελετουργίας διὰ τῆς παραστάσεως ἡμιανοίκτων τῶν στομάτων, ἀφ'

ὧν ἀναδίδεται ὁ γόος ἢ ὁ ἔπαινος τοῦ νεκροῦ. Ἡ συμμετοχὴ τῶν σεμνῶν καὶ γεραρῶν ἀνδρικῶν μορφῶν εἰς τὰς ἐπικηδείους τελετὰς ἀποτελεῖ ἓν ἐπὶ πλέον στοιχεῖον τῆς εὐρυτέρας μεθέξεως τῆς Κοινότητος εἰς τὰ νεκρικὰ θέσμια. Τέσσαρες μορφαὶ ἐντὸς ὁμοίας μετόπης, ἣν διακόπτουν ἄνω κυματοειδεῖς γραμμαί, πληροῦν τὴν ἑτέραν μακρὰν πλευρὰν τῆς αὐτῆς λάρνακος. Αἱ δύο πρῶται φαίνονται πάλιν ἀνδρικαί. Τὰ ζεύγη τῶν μορφῶν διακόπτει ὀρθογώνιον χώρισμα. Ἀβακωτὸν κόσμημα καλύπτει τοὺς πόδας, λεπταὶ γραπταὶ ταινίαι βάφονται εἰς τὰ χείλη, τὴν βάσιν καὶ τοὺς πόδας τῆς λάρνακος. Εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις χρησιμοποιεῖται τὸ μέλαν χρῶμα (μονοχρωμία), τὸ ὁποῖον ἐνιαχοῦ ἀποπίπτει εὐκόλως (πίν. 17, 18α).

Τάφος 51, Λάρναξ 3

Ὕψ. 0.495, μῆκ. 0.685, πλ. 0.255 μ.

Εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων μνημείων τῆς ἀνασκαφῆς ἐν Τανάγρᾳ. Τὴν μίαν τῶν μακρῶν πλευρῶν κοσμεῖ ζωηρὰ καὶ ἄριστα διατηρημένη παράστασις Σφιγγὸς καὶ γυναικείας μορφῆς ἑκατέρωθι τοῦ ἱεροῦ πεσσοῦ, τὸν ὁποῖον ἐπιστέφει ἐπίκρανον. Ἵππος καὶ ταῦρος πληροῦν τὰ κενὰ τοῦ σώματος τῆς Σφιγγός. Μυθικὸν καὶ γήϊνον ἑνοῦνται εἰς τὴν μυστικὴν ἀλληγορίαν τοῦ θρησκευτικοῦ συμβολισμοῦ (πίν. 18β).

Ἡ ἑτέρα μακρὰ πλευρὰ παριστᾷ τὰς θεραπαινίδας τοῦ ἱεροῦ συμβόλου ἐν ἱερατικῇ ἐνδυμασίᾳ καὶ ζωηρᾷ προσηλώσει καὶ συγκινήσει. Ὁ πεσσὸς ἐνταῦθα πατεῖ ἐπὶ βάθρου (πίν. 19α). Ἡ παράστασις δύναται νὰ ἀποδίδῃ συγκεκριμένην πρᾶξιν, συνδεομένην μὲ τὸν ἐπιτάφιον ἐξαγνισμὸν τῆς ψυχῆς διὰ τῆς θρησκευτικῆς μυσταγωγίας καὶ λατρείας. Τὰς στενὰς πλευρὰς τῆς λάρνακος διακοσμεῖ διπλῆ κατακόρυφος, συνεχὴς σπεῖρα.

Τάφος 32, Λάρναξ

Ὕψ. 0.525 μ., μῆκ. 0.77 μ., πλ. 0.355 μ.

Μεταξὺ λειψάνων ὀστῶν ἀπεκαλύψαμεν ἐντὸς τῆς παρούσης λάρνακος κρατηρίσκον, προχοΐσκην, ψευδόστομον ἀμφορίσκον καὶ εἰδώλιον τύπου Ψ, ἅπαντα τῶν μέσων ΥΕ ΙΙΙΒ χρόνων. Δύο μετοπικὰ χωρίσματα ἑκατέρωθεν ἀβακωτοῦ πλαισίου φέρουν ἀπὸ μίαν γυναικείαν μορφὴν ἐπὶ δεξιᾷ εἰς τὰς δύο μακρὰς πλευρὰς τῆς λάρνακος· τὰς γυναῖκας πλαισιώνει κατακόρυφος πλοχμός. Ἡ σχηματοποίησις ἔχει παραμορφώσει τὰς μορφὰς αἱ ὁποῖαι ἐν τούτοις ἀποδίδουν ἐναργῶς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ καλλιτέχνου νὰ ἐκφράσῃ τὴν κατάπληξιν, τὸ δέος καὶ τὸ ψυχικὸν ἄλγος τῶν θρηνητριῶν. Ἡ τέχνη αὐτὴ ἀποτυπώνει καὶ μεταδίδει τὰς ψυχικὰς συγκινήσεις μὲ ἐκφραστικὴν δύναμιν ἀνωτέραν πάσης φυσιοκρατικῆς πιστότητος. Ἀνὰ μία γυναικεία μορφή, ὁμοία πρὸς τὰς τῶν μακρῶν πλευρῶν (πίν. 19β), διακοσμεῖ τὰς στενὰς πλευρὰς τῆς λάρνακος.

Τάφος 17, Λάρναξ

Ὕψ. 0.63, μῆκ. 0.77, πλ. 0.31 μ.

Ἡ ἀποτριβὴ τοῦ χρώματος ἔχει ἱκανῶς ἀλλοιώσει τὰς παραστάσεις. Ἐπὶ τῆς μιᾶς τῶν μακρῶν πλευρῶν παρίστανται τρεῖς γυναῖκες ἐπὶ δεξιᾷ. Τῆς μεσαίας ἀπεσβέσθη ἐντελῶς, εἶναι ὅμως ἐξ ἴσου πιθανὸν ὅτι οὐδέποτε ἐζωγραφήθη τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος. Πρὸ τῶν μορφῶν παρίσταται χαμηλὸν φοινικόδενδρον. Ἐκφραστικὴν παθητικότητα ἐξαιρετικῆς λιτότητος καὶ ἐναργείας ἀποδίδει ἡ κίνησις τῆς πρώτης μορφῆς. Ἡ κλίσις τοῦ σώματος πρὸς τὰ ἐμπρός, ἡ ἀνάρριψις τῆς κεφαλῆς, ὁ μέγας ὀφθαλμὸς καὶ τὰ ἀνοικτὰ χείλη συμπληρούμενα ὑπὸ τοῦ ὑπερμεγέθους τόξου τῶν χειρῶν δίδουν εἰκόνα τοῦ ἄλγους ἐξαιρετικῶς πειστικὴν καὶ ἀληθῆ. Ἀνάλογος ἀριθμὸς γυναικῶν κατέχει τὴν ἑτέραν τῶν μακρῶν πλευρῶν τῆς λάρνακος, ἐνῷ γυναικεία μορφὴ καὶ φυτικὸν κόσμημα καταλαμβάνουν τὰς κενὰς πλευρὰς τοῦ μνημείου.

Τάφος 49, Λάρναξ

Ὕψ. 0.45, μῆκ. 0.675, πλ. 0.29 μ.

Ἡ διατήρησις τῶν παραστάσεων εἶναι μετρία, ἀπεσβέσθη δὲ σχεδὸν πᾶν ἴχνος χρώματος ἐκ τῶν στενῶν πλευρῶν τῆς λάρνακος. Τὰς μακρὰς πλευρὰς κατέχει φυτικὸν κόσμημα πυκνῆς καὶ ἀτέρμονος ἀναπτύξεως. Ἡ παροῦσα λάρναξ εἶναι ἡ μόνη γραπτή, ἥτις στερεῖται εἰκονογραφικοῦ διακόσμου.

Τάφος 60, Λάρναξ 2

Ὕψ. 0.64, μῆκ. 1.05, πλ. 0.37 μ.

Πέντε γυναικεῖαι μορφαί, ὅμοιαι πρὸς τὰς ἐπὶ τῶν μεγάλων λαρνάκων τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἔτους 1969 (βλ. ΑΑΑ 3, 1970, σ. 191 εἰκ. 9) καλύπτουν τὴν μίαν τῶν μακρῶν πλευρῶν τῆς λάρνακος. Ὅμοιαι μοναὶ μορφαὶ ὑπάρχουν ἐπὶ τῶν στενῶν πλευρῶν, ἐνῷ ὀλίγα ἴχνη χρώματος μαρτυροῦν τὴν παρουσίαν ὁμοίας ζωφόρου ἐκ τεσσάρων γυναικῶν εἰς τὴν ἑτέραν μακρὰν πλευρὰν τῆς λάρνακος.

ΤΑ ΛΟΙΠΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ (πίν. 20-21)

Ἱκανὰ εἰς ἀριθμὸν καὶ ποικιλίαν σχημάτων ὑπῆρξαν τὰ κεραμικὰ εὑρήματα τῆς ἀνασκαφῆς. Εἰς τὰ ὑπερεκατὸν ἀγγεῖα τῆς ἀνασκαφῆς ἀντιπροσωπεύονται τὰ ἀκόλουθα σχήματα καὶ δὴ κατὰ τὴν ἀκόλουθον ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν.

Ψευδόστομοι ἀμφορίσκοι	32
Θήλαστρα	13
Ὑψίποδες κύλικες	2
Μόνωτα ποτήρια - κυάθια	7
Προχυτικὰ ποτήρια	8
Μόνωτοι σκύφοι	8
Δίωτοι σκύφοι	3

Πρόχοι	16
Ἀρτόσχημα	10
Ὑδρίαι	2
Λεκανίδες	1
Ἀμφορίσκοι	2
Λάγηνοι	1
Πινάκια	1
Λύχνοι	3
Ἀσκόμορφα - δακτυλιοειδῆ ἀγγεῖα	2
Κρατηρίσκοι	1

Τὰ ἀγγεῖα τῆς ἀνασκαφῆς εἶναι κοινοτυπίαι σχήματος καὶ διακοσμήσεως. Ὁ πηλός των εἶναι καθαρός, ὑποκίτρινος ἢ σπανίως ὑπέρυθρος, καλῆς ὀπτήσεως. Τὰ διακοσμητικὰ θέματα τῶν ἀγγείων ἀνήκουν εἰς τὴν κοινὴν καὶ συνήθη περιουσίαν τοῦ ἐκγραμμισμένου καὶ ἐσχηματοποιημένου κοσμητικοῦ κύκλου τῶν ΥΕ ΙΙΙΒ - Γ χρόνων. Τὰ χρώματα εἶναι τὸ ἐρυθρὸν καὶ τὸ καστανομέλαν. Ἰδιαιτέρας μνείας ἀξίζουν δύο τρία ἀγγεῖα ἐκ τῆς ἐφετεινῆς ἀνασκαφῆς, δηλαδὴ τὸ πινάκιον τοῦ τάφου 17, τὸ ὁποῖον κοσμεῖται μὲ παράστασιν τριῶν ζευγῶν ἀντωπῶν πτηνῶν ραμφιζόντων παπυροειδῆ, ἡ ὑδρία τοῦ τάφου 60 μὲ παράστασιν τεσσάρων κοχλιῶν εἰς τὴν ζώνην τῶν ὤμων καὶ ἡ ὑψίπους κύλιξ τοῦ τάφου 66 μὲ τὸ αὐτὸ θέμα.

Πλέον ἐνδιαφέροντα ὑπῆρξαν τὰ μικρὰ εὑρήματα τῆς ἀνασκαφῆς. Ἀπεκαλύφθησαν συνολικῶς 28 εἰδώλια τύπου Ψ, δύο εἰδώλια τύπου Φ, μία τριποδικὴ τράπεζα, ὀκτὼ θρόνοι, ὧν ὁ εἷς φέρει καὶ μορφὴν καθημένην ἐπ' αὐτοῦ, δέκα εἰδώλια ταύρων, τέσσαρα εἰδώλια πτηνῶν καὶ δύο εἰδώλια κυνῶν. Ἅπαντα εἶναι ἐξαιρετικῆς διατηρήσεως καὶ ὡραίου διακόσμου, ἰδιαίτατα ὁ θρόνος ἐκ τοῦ τάφου 19, ὁ ὁποῖος εἶναι τὸ χαρακτηριστικώτερον καὶ καλύτερον ἴσως δεῖγμα τοῦ εἴδους ἐκ τοῦ μυκηναϊκοῦ κύκλου.

Πάντα τὰ εὑρήματα ταῦτα, προστιθέμενα εἰς τὴν ἀφθονίαν τῶν παλαιοτέρων προσκτημάτων τῆς ἀνασκαφῆς, δημιουργοῦν μίαν θαυμασίαν εἰς ἑνότητα, ποικιλίαν καὶ πλοῦτον συλλογὴν μυκηναϊκοῦ ὑλικοῦ, τὸ ὁποῖον κατὰ μεγίστην ἀναλογίαν ἐξετέθη ἤδη εἰς ειδικὴν αἴθουσαν τοῦ Μουσείου Θηβῶν, ἥτις ἀποτελεῖ καλλίστευμα τῶν μυκηναϊκῶν Συλλογῶν τῆς Πατρίδος μας.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ Γ. ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

3. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΣΕΣΚΛΩ

(Πίν. 22 - 23)

Ἐν Σέσκλῳ ἐπανελήφθησαν κατὰ τὸ 1971 αἱ συστηματικαὶ ἀνασκαφαὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (πρβ. ΠΑΕ 1962, 1963, 1965, 1966 καὶ 1968), ὄχι ὅμως ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως, ὅπου ἡ ἐπανεξέτασις τῆς στρωματογραφίας ἐπερατώθη τὸ 1968, ἀλλὰ δυτικῶς αὐτῆς καὶ εἰς ἀπόστασιν 150 μ. περίπου, ἐντὸς ἀγροῦ τῆς Κοινότητος τοῦ Σέσκλου.

Εἰς τὸν χῶρον αὐτὸν ἐνετοπίσθησαν κατόπιν ἀνιχνευτικῶν ἐρευνῶν καὶ δοκιμαστικῶν σκαφῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας (1968 - 1970) νεολιθικὰ ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα καὶ τάφοι τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ. Ἤδη τὸ 1968, μετὰ τὸ πέρας τῶν ἀνασκαφῶν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως, εἶχε διαπιστωθῆ ἡ ὕπαρξις ἀξιολόγου οἰκήματος τῆς λεγομένης «Μέσης Νεολιθικῆς» εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν καὶ εἰς ἀπόστασιν 200 μ. δυτικῶς τῆς ἀκροπόλεως. Κατὰ τὰς ἀνιχνεύσεις δὲ καὶ δοκιμὰς τῶν ἑπομένων ἐτῶν ἐπεσημάνθησαν εἰς τὰ πέριξ τῆς ἀκροπόλεως ἄλλα λείψανα νεολιθικῶν κτισμάτων καί τινα δάπεδα καλυβῶν, μαρτυροῦντα περὶ τῆς ὑπάρξεως ἐκτεταμένου οἰκισμοῦ περὶ αὐτήν. Ἐκ τῶν διαπιστώσεων αὐτῶν ἀφωρμήθη ἡ συστηματικὴ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα.

Ὁ κύριος τομεὺς τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1971 ἐντὸς τοῦ κοινοτικοῦ ἀγροῦ εἶχεν ἐμβαδὸν χιλίων τετραγωνικῶν μέτρων (μῆκος 40 μ., πλάτος 25 μ.), περιεφράχθη δὲ ἐξ ἀρχῆς διὰ νὰ ἐξασφαλισθῇ τὸ ἀπρόσκοπτον τῆς ἐρεύνης.

Τὰ ἀποκαλυφθέντα ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα ἀνάγονται εἰς τὴν Μέσην Νεολιθικὴν καὶ δὴ εἰς τὰς τελικὰς φάσεις της (ΙΙΙ καὶ ΙΙΙΑ ἐν Σέσκλῳ). Τοὐλάχιστον δέκα οἰκήματα διαφαίνονται ἤδη εὐκρινῶς (εἰκ. 1)· ὅτι ἀνήκουν εἰς εὐρύτερον σύνολον εἶναι ἐπίσης προφανές, διότι ὁ γενικὸς προσανατολισμὸς αὐτῶν (αἱ γωνίαι πρὸς τὰ κύρια σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος) εἶναι ὁ αὐτὸς καὶ τῶν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως συγχρόνων οἰκημάτων. Ἀλλ' ἡ διατήρησις τῶν κτισμάτων εἶναι ἐδῶ καλυτέρα καὶ αἱ διαστάσεις μεγαλύτεραι — προφανῶς ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχεν ἐνταῦθα πρόβλημα χώρου. Ὅπως συνήθως, τὸ θεμέλιον καὶ ἡ κρηπὶς τῶν οἰκημάτων (πάχους συνήθως 0,50 - 0,60 μ., ἀλλ' ἐνίοτε καὶ ἄνω τῶν 0.70 μ.) ἦσαν λιθόκτιστα (πίν. 22α), ἐνῷ ἡ ἀνωδομία ἐκ πλίνθων ὠμῶν, τῶν ὁποίων δὲν ὑπελείφθησαν ἴχνη. Τὸ κύριον στοιχεῖον τοῦ «οἴκου» ἀπετέλει εὐρύχωρον τετράγωνον περίπου δωμάτιον, μὲ τὴν εἴσοδον συνήθως πρὸς Νότον (ἢ πρὸς τὰ Νοτιοδυτικὰ καὶ τὰ Νοτιοανατολικά). Πρὸ τῆς εἰσόδου ἦ παρ' αὐτὴν χῶρός τις περιβαλλόμενος δι' ἀσθενῶν τοιχαρίων, ἢ ὑπὸ τῶν

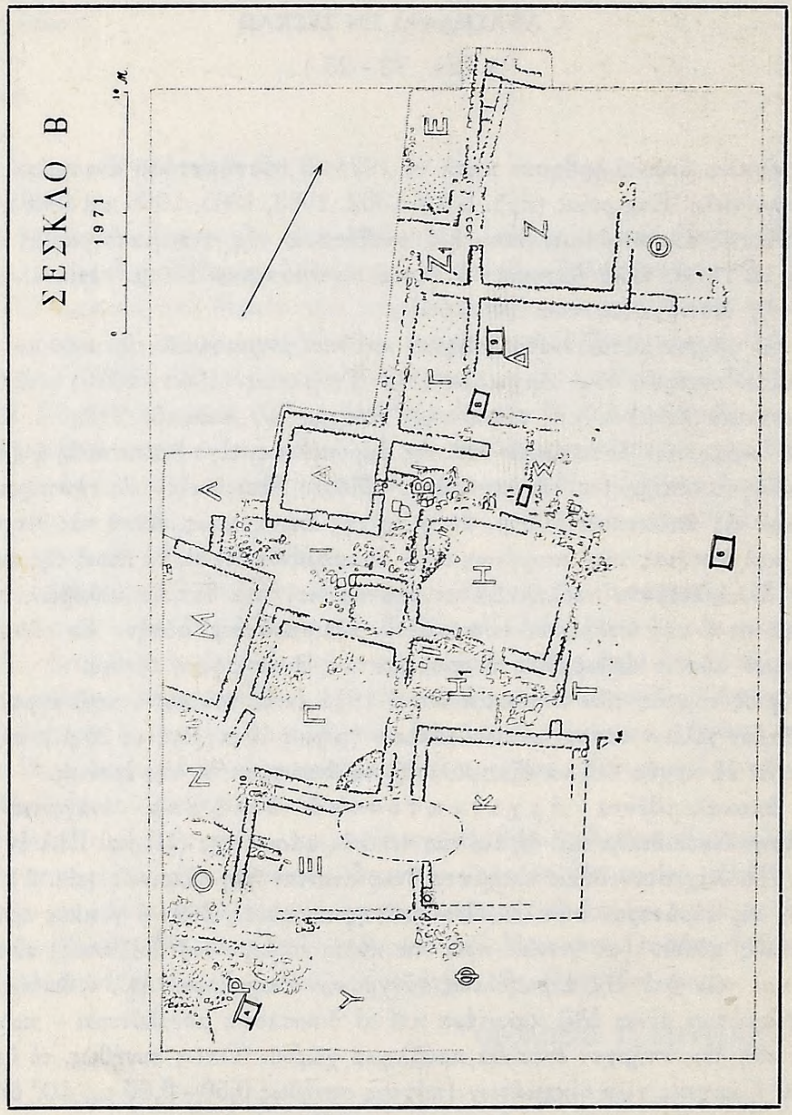

Εἰκ. 1. Κάτοψις τοῦ κυρίου τομέως τῶν ἀνασκαφῶν.

τοίχων τῶν παρακειμένων οἰκιῶν περιοριζόμενος, ἐπεῖχε θέσιν παραρτήματος τῆς οἰκίας («παράσπιτο» παρὰ τῷ λαῷ σήμερον καλούμενον εἴς τινας περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος) καὶ ἐν γένει ὡς βοηθητικὸς χῶρος. Ἐκ πολλῶν ἐνδείξεων (λιθόστρωσις, μεγάλαι ἢ μικρότεραι πλάκες, ἔδρανα κ.ἄ.) πειθόμεθα, ὅτι αἱ πλεῖσται τῶν οἰκιακῶν ἐργασιῶν εἰς τὸν χῶρον αὐτὸν ἐτελοῦντο.

Ἐντὸς τῶν κυρίων δωματίων (ἄτινα ἔχουν ἐνίοτε ἐμβαδὸν ἄνω τῶν 35 - 40 μ. τετραγ.) δὲν παρετηρήθησαν μέχρι τοῦδε μόνιμοι ἑστίαι οὔτε δάπεδα ἐκ πηλοῦ. Εἰς δύο περιπτώσεις (Οἰκίαι Η καὶ Π) ὑπάρχει ἁπλῶς λιθόστρωτον ἄνδηρον κατὰ τὴν ἔναντι τῆς εἰσόδου γωνίαν. Ἡ ἔλλειψις δαπέδων ἄγει εἰς τὴν ὑπόθεσιν δ ώ μ α τ ο ς, ἀλλὰ ἀσφαλεῖς ἐνδείξεις περὶ αὐτοῦ πρὸς τὸ παρὸν δὲν ὑπάρχουν. Μόνον εἰς δύο σημεῖα (χῶροι Γ καὶ Ε) εὑρέθη καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν στρῶμα πηλῶν ἐπαλείψεως τῆς στέγης (ἢ τοῦ δαπέδου τοῦ δώματος;), ἡ ἀνασκαφὴ αὐτῶν ὅμως ἀφέθη διὰ τὸ μέλλον. Μεταξὺ τῶν οἰκημάτων εἴπομεν ἤδη ὅτι ἀφήνονται αὐλαὶ εὐρύχωροι ὡς βοηθητικοὶ χῶροι. Ἐνίοτε ὅμως παρατηροῦνται καὶ στεναὶ δίοδοι, μόλις 0.60 ἕως 0.70 μ. πλάτους (Οἰκία Π).

Μέχρι τοῦδε δὲν ὑπάρχουν ἐνδείξεις τῆς παρουσίας «μεγαροειδῶν» οἰκημάτων. Ὁ διαπιστούμενος ὅμως βασικῶς τύπος τοῦ μονοδόμου, ἄνευ ἐσωτερικῶν ὑποδιαιρέσεων, οἴκου μετ' αὐλῆς δὲν εἶναι ἄγνωστος καὶ εἰς τὴν ἀκρόπολιν κατὰ τὴν Μέσην Νεολιθικήν. Δὲν εἶναι ἐξ ἄλλου πρὸς τὸ παρὸν σαφὴς ἡ διάταξις τοῦ μεγάλου καὶ μᾶλλον ἀνεπτυγμένου τύπου οἰκήματος Ζ - Ζ1 - Θ καὶ Δ - Γ (πρβ. εἰκ. 1), τὸ ὁποῖον εἶναι ἴσως τὸ μᾶλλον «μνημειακὸν» δημιούργημα τῆς νεολιθικῆς αὐτῆς περιόδου.

Ἡ εὑρεθεῖσα κ ε ρ α μ ε ι κ ὴ παρουσιάζει τὰ τυπικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς τελικῆς μέσης νεολιθικῆς φάσεως: ἀπόλυτος ἐπικράτησις τῶν μονοχρώμων, πιθοειδῆ δοχεῖα, ὀλίγα ξεστά, ἐλάχιστα γραπτά. Τίποτε νεώτερον τῆς τελικῆς αὐτῆς φάσεως δὲν εὑρέθη — πλὴν βεβαίως τῶν ἐκ τῶν διαταραχῶν τῆς Μέσης Χαλκοκρατίας (τάφοι κλπ.) προερχομένων μεταγενεστέρων λειψάνων. Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι οὐδὲν ὄστρακον τῆς περιόδου τοῦ Διμηνίου εὑρέθη εἰς τὸν χῶρον τῶν ἀνασκαφῶν.

Εἰς τὸν χῶρον Ε καὶ παρὰ τὴν ἀνατολικὴν γωνίαν, ὑπὸ τοὺς πηλοὺς ἐπαλείψεως τῆς καταπεσούσης στέγης, εὑρέθη κατὰ χώραν ὑψηλὸν ποτήριον μετὰ τριῶν καθέτων πλαστικῶν κανόνων, ἐν εἴδει ραβδώσεων (πίν. 22β). Ἀκριβῶς ὅμοιον ραβδωτὸν ποτήριον ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τὰς αὐτὰς συνθήκας, δηλ. εἰς τὸ «στρῶμα καταστροφῆς» τοῦ δωματίου 12 ἐν τῇ ἀκροπόλει (πρβ. ΠΑΕ 1968, 24 κέ., πίν. 22β. Ταυτόσημον τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου Δ - Σ εἰκ. 79, προερχομένου ἐκ τοῦ δωματίου 11 τοῦ αὐτοῦ οἰκήματος). Τὸ σπάνιον αὐτὸ καὶ χαρακτηριστικὸν τῆς τελικῆς φάσεως τοῦ «Πολιτισμοῦ τοῦ Σέσκλου» σχῆμα ἀγγείου ἀποδεικνύει ἄνευ ἀμφιβολίας, ὅτι τ α υ τ ό χ ρ ο ν ο ς ὑ π ῆ ρ ξ ε ν ἡ κ α τ α σ τ ρ ο φ ὴ ἡ ὁ π ο ί α ἔ π λ η ξ ε τ ὴ ν ἀ κ ρ ό π ο λ ι ν καὶ τὸν

ἐκτὸς αὐτῆς οἰκισμὸν περὶ τὸ τέλος τῆς Μέσης Νεολιθικῆς ἤτοι συμφώνως πρὸς προσφάτους ραδιοχρονολογήσεις ἐκ Σέσκλου (ὀφειλομένας εἰς τὸ Ἐργαστήριον Ραδιοχρονολογήσεως τοῦ Πανεπιστημιακοῦ Μουσείου τῆς Πενσυλβανίας) περὶ τὸ 4.500 π.Χ. Συνεπείᾳ τῆς καταστροφῆς ἐκείνης ἡ ἀκρόπολις τοῦ Σέσκλου ἠρημώθη ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας, ἤτοι μέχρις ὅτου κατὰ τὴν φάσιν τοῦ «Πολιτισμοῦ τοῦ Διμηνίου» ἐγκατεστάθησαν ἐπ' αὐτῆς καὶ πάλιν ἄνθρωποι (περὶ τὸ 3.700 π.Χ., συμφώνως πρὸς τὰς ἐκ Σέσκλου ραδιοχρονολογήσεις). Εἰς τὸν οἰκισμὸν ὅμως ἡ καταστροφὴ — ὡς τοὐλάχιστον μαρτυροῦν αἱ μέχρι τοῦδε ἐνδείξεις — ὑπῆρξεν ὁλοσχερὴς καὶ ἡ θέσις ἐγκατελήφθη ἔκτοτε διὰ παντός.

Ἄλλαι δοκιμαὶ ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τῆς Κοινότητος ἀπεκάλυψαν τμήματα ὁμοίας κατασκευῆς οἰκημάτων τῆς Μέσης Νεολιθικῆς, φαίνεται δὲ ὅτι καὶ εἰς παρακειμένους ἀγροὺς ἐξετείνετο ὁ οἰκισμός. Καὶ πρὸς Βορρᾶν τῆς ἀκροπόλεως ἐπεσημάνθησαν ἀνάλογα λείψανα, εἰς ἀπόστασιν 150 - 200 μ. πάλιν ἀπ' αὐτῆς. Ἀλλὰ πρὸς τὸ παρὸν τὰ σημαντικώτερα ὅλων φαίνονται τὰ ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τῆς Κοινότητος (Σέσκλο Β ὠνομάσθη προσωρινῶς ἡ θέσις) καὶ ἐδῶ πρέπει νὰ συνεχισθοῦν αἱ ἀνασκαφαὶ διὰ τὴν ἀποκάλυψιν ὅλων τῶν σωζομένων οἰκημάτων.

Εἰς δύο σημεῖα τοῦ ἐκτὸς τῆς ἀκροπόλεως χώρου ἀπεκαλύφθησαν καὶ τμήματα οἰκημάτων τῆς Ἀρχαιοτέρας Νεολιθικῆς, ἔτι δὲ κεραμεικὴ καὶ διάφορα εὑρήματα τῆς περιόδου ταύτης. Ὥστε δὲν πρόκειται περὶ ἁπλῆς ἐπεκτάσεως τοῦ ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως οἰκισμοῦ τῆς Μέσης Νεολιθικῆς (τῆς κατ' ἐξοχὴν περιόδου τοῦ «Πολιτισμοῦ τοῦ Σέσκλου»), ἀλλὰ περὶ ἀρχικῆς παραλλήλου ἐγκαταστάσεως τῆς Ἀρχαιοτέρας Νεολιθικῆς. Κατὰ πόσον ἡ ἐγκατάστασις αὕτη ἀπετέλεσε τὸν κυρίως οἰκισμόν, παραλλήλως πρὸς τὴν ὠχυρωμένην ἀκρόπολιν ὑφιστάμενον, εἶναι πρόβλημα, τοῦ ὁποίου τὴν λύσιν ἀναμένομεν ἐκ τῆς συνεχίσεως τῶν ἀνασκαφῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς συγκριτικῆς μελέτης τοῦ ὑλικοῦ τῆς ἀκροπόλεως καὶ τοῦ ἐκτὸς αὐτῆς οἰκισμοῦ. Ὅσον καὶ ἂν φαίνεται τολμηρὰ ἡ ὑπόθεσις, δὲν πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ τὸ ἐνδεχόμενον νὰ ἔχωμεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἀπὸ τῆς πέμπτης ἤδη π.Χ. χιλιετίας ἐκτεταμένον οἰκισμὸν καὶ ὠχυρωμένον πυρῆνα — μίαν δηλαδὴ πρωτόγονον μορφὴν τοῦ ἐπιπέδου τῆς πόλεως καὶ ἀκροπόλεως.

Ἐκ τῶν διαφόρων εὑρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς σημαντικώτερα ἦσαν τὰ πήλινα εἰδώλια, σειρὰ λιθίνων ἀξινῶν διαφόρων τύπων καὶ ἄλλα λίθινα ἐργαλεῖα, σφραγὶς πηλίνη, λεπίδες ὀψιανοῦ καὶ πυριτολίθου καὶ πήλινα σφονδύλια.

Τάφοι τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ (κυριώτατα τῆς Μέσης Χαλκοκρατίας) ἀνεσκάφησαν εἰς τὰ πέριξ τῆς ἀκροπόλεως. Ἐντὸς τοῦ κυρίου τομέως τῶν ἀνασκαφῶν ἀπεκαλύφθησαν πέντε κιβωτιόσχημοι «μεσοελλαδικοὶ» τάφοι (ὑπ' ἀριθ. 4 - 6 - 8 - 9 καὶ 11 εἰς τὴν εἰκ. 1), ἴχνη ἑνὸς ἄλλου (ἀριθ. 4α) καὶ μία ταφὴ (ἀριθ. 10) τῶν αὐτῶν χρόνων. Ἔκειντο παρὰ τὰ νεολιθικὰ οἰ-

κήματα (πίν. 23α) καὶ συχνὰ εἶχον καταστρέψει παλαιοτέρους τοίχους. Οἱ νεκροὶ ἔκειντο εἰς στάσιν συνεσταλμένην, τὰ κτερίσματα ἦσαν ἐλάχιστα (πίν. 23β), ὡς συνήθως συμβαίνει εἰς τοὺς τάφους τῆς περιόδου αὐτῆς.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ρ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

4. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΝΕΑΣ ΑΓΧΙΑΛΟΥ

(Πίν. 24 - 53)

Συνεχίσθη καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1971 ἡ ἀνασκαφὴ τῆς «Βασιλικῆς τοῦ 'Αρχιερέως Πέτρου»[1] τοῦ ἀξιολογωτέρου παλαιοχριστιανικοῦ μνημείου τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν.

Σκοπὸς τῶν ἐργασιῶν αἱ ὁποῖαι διεξήχθησαν ὑπὸ τοῦ ὑπογράφοντος, τῇ συνεργασίᾳ τῶν ἐπιστημονικῶν βοηθῶν τῆς 1ης Περιφερείας Βυζαντινῶν 'Αρχαιοτήτων, ὑπῆρξεν, ἀφ' ἑνὸς ἡ πληρεστέρα ἀποκάλυψις τοῦ κτίσματος καὶ μάλιστα τῶν κλιτῶν καὶ τῶν προσκτισμάτων αὐτοῦ, ἀφ' ἑτέρου ὁ προσδιορισμὸς τῶν παλαιοτέρων οἰκοδομικῶν του φάσεων.

Παραλλήλως, ἐγένοντο αἱ ἀναγκαῖαι ἐργασίαι διὰ τὴν συντήρησιν τῶν ψηφιδωτῶν δαπέδων, τὴν συγκόλλησιν μαρμαρίνων μελῶν, κεραμεικῶν καὶ λοιπῶν εὑρημάτων.

Κατωτέρω ἐκτίθενται, ἐν περιλήψει, τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης κατὰ τομεῖς:

ΤΟΜΕΥΣ Α (ΤΜ - Α) 'Ο Τομεὺς οὗτος καταλαμβάνει τὸ κεντρικὸν κλῖτος τῆς βασιλικῆς, τὸ ὁποῖον μέχρι τοῦ 1969[2] εἶχεν ἀποκαλυφθῆ κατὰ τὸ δυτικὸν αὐτοῦ ἥμισυ.

Διὰ τῶν ἐφετινῶν ἐργασιῶν ἀνεσκάφη μέχρι τοῦ στυλοβάτου τοῦ φράγματος τοῦ πρεσβυτερίου (συνολ. μῆκος 31.30 μ.) (εἰκ. 1). 'Εκ τῆς ἐπιχώσεως, ἥτις εἶχεν ὕψος 0.90 μ., περισυνελέγησαν πολλὰ τεμάχια καὶ θραύσματα ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν (κιόνων, κιονοκράνων, ἐπιθημάτων, γείσων καὶ θωρακίων).

Τὸ πάτωμα, ὡς ἔχει λεχθῆ[3], ἀποτελεῖται ἐκ μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν, αἱ πλεῖσται τῶν ὁποίων ἔχουν ὑποστῆ ζημίας, εἴτε κατὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ κτηρίου, εἴτε κατὰ τὰς νεωτέρας οἰκοδομήσεις ἐπ' αὐτοῦ (πίν. 24).

ΤΟΜΕΥΣ Δ (ΤΜ - Δ) Οὗτος καταλαμβάνει τὸ βόρειον κλῖτος (εἰκ. 1).

Κατ' ἀρχὰς κατηδαφίσθη ἡ παλαιὰ οἰκία Μποσινάκη, ἡ ὁποία ἐν μέρει μὲν ἦτο θεμελιωμένη ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τοῦ κλί-

1. ΠΑΕ 1970, σ. 37 κ.ἑ.
2. ΠΑΕ 1969, σ. 17, εἰκ. 1.
3. ΠΑΕ 1969, σ. 18 - 19.

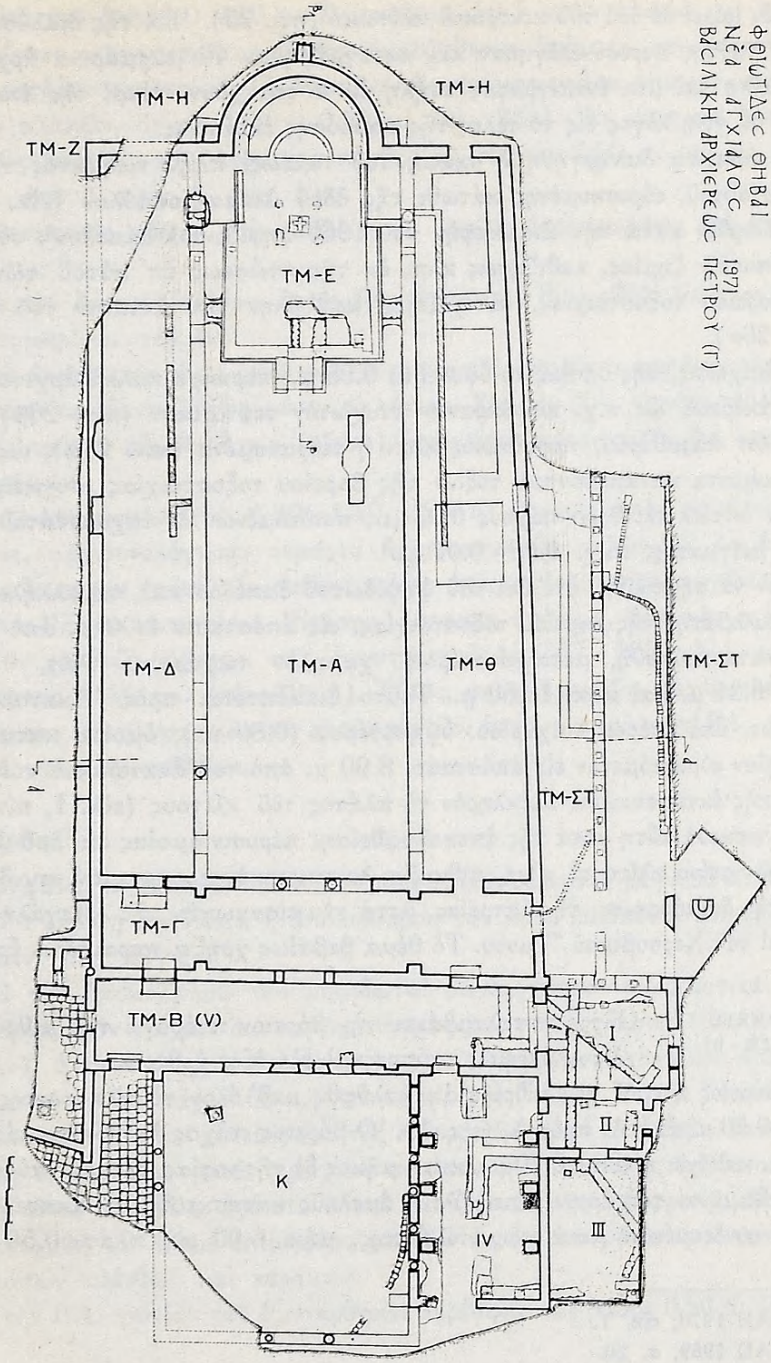

Εἰκ. 1. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Κάτοψις.

τους, ἐν μέρει δὲ ἐπὶ τοῦ κεντρικοῦ κλίτους[1] (πίν. 25). Ἐκ τῆς διαλύσεως τῆς οἰκίας ταύτης περισυνελέγησαν καὶ κατεγράφησαν 46 μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ μία ἐνεπίγραφος στήλη ἐκ 4 τεμαχίων. Περὶ τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς θὰ γίνῃ λόγος εἰς τὸ τέλος τῆς παρούσης ἐκθέσεως.

Ἐν συνεχείᾳ διενηργήθη ἡ σκαφὴ τοῦ τομέως, πλὴν τμήματος τῆς ΒΑ. γωνίας αὐτοῦ, εὑρισκομένης κάτωθι τῆς ὁδοῦ Διαμαντοπούλου (εἰκ. 1). Τὸ ἀποκαλυφθὲν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1969 ψηφιδωτὸν δάπεδον[2], τὸ ὁποῖον ἔχει ὑποστῇ ζημίας, καθιζήσεις κλπ. ἐκ τῆς πτώσεως ἐπ' αὐτοῦ τῶν μελῶν τῆς βορείου τοξοστοιχίας, συνεχίζεται καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ κλίτους (πίν. 26α).

Ἡ ἐπίχωσις, τῆς ὁποίας τὸ ὕψος ἦτο 0.95 μ., περιεῖχε πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἀκέραια, ὡς π.χ. κιονόκρανον πτυχωτὸν τεκτονικόν (πίν. 26β), ἀμφικιονίσκον παραθύρου, πεσσίσκους κλπ. ἢ τεθραυσμένα (πίν. 27α), ὡς ἐπίσης καὶ τμήματα καταπεσόντων τόξων τῆς βορείου τοξοστοιχίας, συγκείμενα ἐκ σειρῶν ὀπτῶν πλίνθων, πάχους 0.03 μ., συνδεομένων δι' ἰσχυροτάτου συνδετικοῦ μείγματος, πάχ. 0.06 - 0.07 μ.[3].

Δέον νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου καὶ παραλλήλως πρὸς τὸν στυλοβάτην τῆς βορείου τοξοστοιχίας, εἰς ἀπόστασιν 1.00 μ. ἀπὸ τούτου, ἔχει κατασκευασθῇ, μεταγενεστέρως, χαμηλὸν τοιχάριον, πλάτ. 0.40 μ., ὕψους 0.24 μ. καὶ μήκ. 10.80 μ. Τοῦτο διακόπτεται πρὸς Ἀνατολάς, ἐγκαρσίως, ὑπὸ ἑτέρου τοιχαρίου, ὑψηλοτέρου (0.80 μ.), ὁμοίας κατασκευῆς, τὸ ὁποῖον εὑρισκόμενον εἰς ἀπόστασιν 8.90 μ. ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς βασιλικῆς ἐκτείνεται εἰς ὁλόκληρον τὸ πλάτος τοῦ κλίτους (εἰκ. 1, πίν. 27β). Ἡ κατασκευὴ αὕτη μετὰ τῆς ἀποκαλυφθείσης πέρυσιν ὁμοίας ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ τοῦ νοτίου κλίτους[4], εἶχε, πιθανῶς, λειτουργικὸν προορισμόν, συνδεόμενον πρὸς τὴν διαμόρφωσιν τῆς λατρείας, μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς Μεγάλης Εἰσόδου καὶ τοῦ Χερουβικοῦ Ὕμνου. Τὸ θέμα βεβαίως χρήζει περαιτέρω ἐρεύνης.

ΤΟΜΕΥΣ Β (ΤΜ - Β) Οὗτος καταλαμβάνει τὴν βόρειον πτέρυγα τοῦ αἰθρίου, τὸν χῶρον βορείως ταύτης καὶ τὸν ἐξωνάρθηκα.

Ἡ βόρειος πτέρυξ τοῦ αἰθρίου ἀπεκαλύφθη καθ' ὅλον τὸ πλάτος της καὶ εἰς μῆκος 9.50 μ. ἀπὸ Α. πρὸς Δ. (εἰκ. 1). Ὁ βόρειος τοῖχος ἐκτείνεται εἰς μῆκος 5.50 μ. καὶ ἔχει πλάτος 0.70 μ., κατὰ μῆκος δὲ τῆς νοτίας πλευρᾶς αὐτοῦ εἶναι προστεθειμένον τοιχάριον, «πεζούλι», ἀμελοῦς κατασκευῆς ἐξ ἀκατεργάστων λίθων, συνδεομένων μετὰ χωματολάσπης, μήκ. 6.00 μ., πλάτ. 0.50 μ. καὶ

1. ΠΑΕ 1970, εἰκ. 1.
2. ΠΑΕ 1969, σ. 20.
3. ΠΑΕ 1969, σ. 20 - 21.
4. ΠΑΕ 1970, σ. 45.

ὕψους ἀπὸ τοῦ δαπέδου 0.40 μ. Σημειοῦται, ὅτι ἡ νοτία πλευρὰ τοῦ βορείου τοίχου ἔφερε τοιχογραφίας, αἵτινες ἐκαλύφθησαν ὑπὸ τοῦ προαναφερθέντος μεταγενεστέρου τοιχαρίου. Τὸ δάπεδον τῆς πτέρυγος εἶναι ἐπεστρωμένον διὰ πηλίνων πλακῶν, διαστ. 0.50 × 0.50 μ. (πίν. 28α). Ἐν συνεχείᾳ ἡ σκαφὴ ἐπεξετάθη βορείως τῆς πτέρυγος αὐτῆς, εἰς πλάτος 2.50 μ. καὶ εἰς μῆκος 15.00 μ. ἀπὸ Δ. πρὸς Α. (εἰκ. 1).

Ὁ ἀνασκαφεὶς χῶρος (πίν. 28β) εἶναι ὁμοίως ἐπεστρωμένος διὰ πηλίνων πλακῶν.

Κατὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον, ὅστις ἔχει ἀπόκλισιν ΒΑ. - ΝΔ. ὑπάρχει φρέαρ μετὰ μαρμαρίνου στομίου.

Εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ χώρου σχηματίζονται δύο μικρὰ διαμερίσματα, ἐκ τῶν ὁποίων ἀπεκαλύφθη μόνον τὸ νότιον. Εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ διαμερίσματος τούτου εὑρέθη ἑστία (τζάκι), προχείρου κατασκευῆς, διὰ καλυπτήρων κεράμων.

Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως (ὕψ. 1.20 - 1.40 μ.), ἥτις ἀπετελεῖτο ἐκ χωμάτων ἄνευ σημασίας, περισυνελέγησαν τεμάχια ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, ἐξ ὧν ἓν ἐπίθημα εἰς δευτέραν χρῆσιν, ἐκ στήλης, φέρον ἐπιγραφὴν ρωμαϊκῶν χρόνων, περὶ ἧς γίνεται λόγος κατωτέρω. Ἐπίσης, ὄστρακα ἀγγείων, θραύσματα ὑάλινα, ὡς καὶ ἓν χρυσοῦν νόμισμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α' (527 - 565 μ.Χ.), τρεμίσσιον, βάρους 1.44 γρ. (πίν. 29α.β). Τέλος, σημειοῦται, ὅτι περισυνελέγησαν σπαράγματα τοιχογραφιῶν, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τῆς πτέρυγος τοῦ αἰθρίου.

Ἐξωνάρθηξ[1]

Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ ἐξωνάρθηκος εἶχεν ὑποστῆ μεγάλας καταστροφάς, δι' ὃ ἐκρίθη ἀναγκαία ἡ ἀποκόλλησίς του πρὸς ἐπισκευὴν καὶ ἐπανατοποθέτησιν (πίν. 29γ).

Μετὰ τὴν ἀποκόλλησιν τοῦ ψηφιδωτοῦ διενηργήθησαν δοκιμαστικαὶ τομαὶ κατὰ μῆκος τῶν τοίχων διὰ στρωματογραφικὰς παρατηρήσεις (εἰκ. 1 καὶ 3, πίν. 30α). Διεπιστώθη, ὅτι τὸ ὑπόστρωμα τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου ἀποτελεῖται ἐκ κορασανίου (πάχ. 0.05 μ.) καὶ λιθορριπῆς (πάχ. 0.15 μ.). Τὸ ὑπόστρωμα δὲν ἐπικάθηται ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τῆς λιθορριπῆς, ἀλλὰ μεσολαβεῖ ἓν στρῶμα χώματος ἀναμείκτου μετὰ τεμαχίων κεράμων καὶ ἐλαχίστης ἀσβέστου (πίν. 30β). Τοῦτο, πιθανῶς, ἐγένετο λόγῳ καθιζήσεως τῆς λιθορριπῆς, ἥτις ἔχει κατασκευασθῆ ἐκ λίθων ἐπιμήκων, μικρῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διαστάσεων, θραυσμάτων πλίνθων καὶ κεράμων.

Εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ ἐξωνάρθηκος εὑρέθησαν εἰς βάθος 0.50 μ. ἀπὸ τῆς

1. ΠΑΕ 1969, σ. 19.

ἐπιφανείας τοῦ ψηφιδωτοῦ τὰ λείψανα τοίχου τελείως κατεστραμμένου, πλάτ. 0.70 μ., βαίνοντος παραλλήλως πρὸς τὸν βόρειον τοῖχον.

Εἰς τὸ ΝΔ. ἄκρον ἡ σκαφὴ ἔφθασε μέχρι βάθους 0.65 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ψηφιδωτοῦ. Εἰς τὸ βάθος τοῦτο εὑρέθη στρῶσις ἐξ ὑδραυλικοῦ μείγματος, ἥτις σκοπὸν εἶχε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν στεγανότητα τοῦ ἐδάφους διὰ τὴν ἐπ' αὐτοῦ οἰκοδόμησιν. Τοιαύτη στρῶσις ὑπάρχει, ὡς θὰ ἴδωμεν, καὶ εἰς τὰ δωμάτια I, III καὶ IV.

Ἀπεκαλύφθησαν ἐπίσης τρεῖς τοῖχοι ἀνήκοντες εἰς τὴν προγενεστέραν φάσιν τοῦ κτηρίου, οἱ ὁποῖοι κατεστράφησαν, ἀσφαλῶς, κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου, διότι τὸ ὕψος των φθάνει μέχρι τοῦ ὑποστρώματος αὐτοῦ (πίν. 31α). Ὁ εἷς τῶν τοίχων ἀποτελεῖ συνέχειαν τοῦ τοίχου Τ5, ἀποκαλυφθέντος εἰς τὸ νοτίως δωμάτιον I, καὶ ἀνήκει εἰς κτήριον προγενέστερον τῆς βασιλικῆς, ὡς ἐκτίθεται κατωτέρω.

ΤΟΜΕΥΣ ΣΤ (ΤΜ - ΣΤ) Ὁ Τομεὺς οὗτος καταλαμβάνει τὸν νοτίως τῆς βασιλικῆς χῶρον, ἔνθα ἡ στοὰ καὶ τὰ πρὸς Δυσμὰς δωμάτια I, II, III, καὶ τὴν νοτίαν πτέρυγα τοῦ αἰθρίου (δωμάτιον IV) (εἰκ. 1, πίν. 31β).

α) Στοὰ

Καὶ ἐφέτος συνεχίσθη ἡ ἀποκάλυψις τῆς στοᾶς, πρὸς Ἀνατολάς, τὸ συνολικὸν μῆκος τῆς ὁποίας ἔφθασεν εἰς 30.50 μ. Εὑρέθησαν ἕτεραι δύο βάσεις καὶ οὕτω αἱ μέχρι τοῦδε ἀποκαλυφθεῖσαι κατὰ χώραν ἀνέρχονται εἰς 16[1].

Τὸ ἐπὶ τοῦ βορείου κλίτους τῆς στοᾶς ψηφιδωτὸν δάπεδον συνεχίζεται πρὸς Ἀνατολάς. Δὲν εἶναι ὅμως ἐνιαῖον, οὔτε σύγχρονον, οὔτε συμμετρικόν, προσέτι ἔχει ὑποστῆ φθοράς, ἐπισκευὰς καὶ συμπληρώσεις (πίν. 32α). Κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς ἐπιχώσεως, τὸ ὕψος τῆς ὁποίας ἦτο 1.55 μ. μέχρι τοῦ ψηφιδωτοῦ, εὑρέθησαν τὰ ἑξῆς δάπεδα, κατὰ χρονολογικὴν σειράν:

Δ ά π ε δ ο ν — Δα. Ψηφιδωτόν, εἰς βάθος 1.55 μ. Τοῦτο ἀνήκει εἰς κτήριον προγενέστερον τῆς βασιλικῆς, ἐπὶ τῶν λειψάνων τῆς τοιχοδομίας τοῦ ὁποίου «ἐπάτησαν» οἱ τοῖχοι ταύτης (πίν. 32α). Τὸ ψηφιδωτὸν τοῦτο, ἀποτελούμενον, ὡς ἐλέχθη, ἐκ διαφόρων τεμαχίων, φέρει κυρίως διάκοσμον γεωμετρικῶν σχημάτων, ὡς π.χ. μαίανδρον (πίν. 32β), πλογχμὸν — «ψάθα», ἀλληλοτεμνομένους κύκλους (πίν. 32α) κ.ἄ. Εἶναι πιθανὸν τὸ ψηφιδωτὸν τοῦτο νὰ ἀνήκῃ εἰς τὸ αὐτὸ κτήριον, εἰς ὃ ἀνήκει καὶ τὸ ψηφιδωτὸν τὸ ὑπάρχον κάτωθι τοῦ νοτίου κλίτους τῆς βασιλικῆς καὶ εἰς βάθος 1.20 μ. ἀπὸ τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου του[2].

Δ ά π ε δ ο ν — Δδ. Εἰς βάθος 1.52 μ. εἶχε κατασκευασθῆ ἐπὶ τοῦ ψηφιδω-

1. ΠΑΕ 1970, σ. 48.
2. ΠΑΕ 1936, σ. 33, εἰκ. 4.

τοῦ δαπέδου, ἀπετελεῖτο δὲ ἐξ ἄμμου, χαλίκων, μικρῶν λίθων καὶ ὀστράκων καὶ ἔφερεν ἐπάλειψιν ἐξ ἀσβεστοκονίας.

Δ ά π ε δ ο ν — Δγ. Εἰς βάθος 1.035 μ. (πάχους 0.025 μ.), ἐξ ἀσβεστοκονίας, χαλίκων καὶ ὀστράκων, ἔβαινεν ἐπὶ ὑποστρώματος ὕψους 0.10 μ. ἐξ ἄμμου, χαλίκων καὶ ἀσβέστου. Εἶχεν ἰσχυρὰν κλίσιν 0.22 μ. ἀπὸ τοῦ κατωφλίου τοῦ νοτίου τοίχου τῆς βασιλικῆς πρὸς τὸν στυλοβάτην τῆς στοᾶς. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι κατὰ τὴν τρίτην φάσιν τῆς στοᾶς τὸ βόρειον κλῖτος αὐτῆς εἶχεν ἀχρηστευθῆ καὶ καταχωσθῆ, οἱ ἐξερχόμενοι δὲ ἐκ τῆς θύρας τοῦ νοτίου τοίχου τῆς βασιλικῆς μετέβαινον διὰ τοῦ ἐπικλινοῦς τούτου δαπέδου εἰς τὸ νότιον κλῖτος τῆς στοᾶς.

Δ ά π ε δ ο ν — Δβ. Εἰς βάθος 0.99 μ., πάχους μέχρι 0.02 μ., ἐκ λεπτοῦ κορασανίου. Ἐπ' αὐτοῦ εἶχε προστεθῆ ἑτέρα στρῶσις, πάχους 0.01 μ., ἐξ ἀσβεστοκονίας, ἄμμου καὶ λεπτῶν θραυσμάτων ὀστράκων.

Δ ά π ε δ ο ν — Δα. Εἰς βάθος 0.90 μ. (πάχους 0.06) ἐξ ἄμμου, ἀσβέστου καὶ θαλασσίου χάλικος.

Ἑπομένως, δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ 5 διαδοχικῶν φάσεων τοῦ βορείου κλίτους τῆς στοᾶς, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ δύο πρῶται εἶναι προγενέστεραι τῆς βασιλικῆς κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτῆς περίοδον, ἡ τρίτη εἶναι σύγχρονος μετ' αὐτῆς, αἱ δὲ δύο τελευταῖαι ἀνήκουν εἰς τὴν μετὰ τὴν καταστροφὴν περίοδον ἢ τουλάχιστον εἰς ἐποχήν, καθ' ἣν ἡ θύρα τοῦ νοτίου κλίτους δὲν ἦτο ἐν χρήσει. Ἡ θύρα αὕτη εὑρίσκεται εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ νοτίου τοίχου τῆς βασιλικῆς, τὸ δὲ μονολιθικὸν κατώφλιόν της (διαστ. 1.67 × 0.72 μ.) σώζεται κατὰ χώραν (εἰκ. 1, πίν. 33α). Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τούτου εὑρίσκεται εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου καὶ εἶναι ἀμελῶς εἰργασμένη. Μεταξὺ τοῦ δαπέδου καὶ τοῦ κατωφλίου δημιουργεῖται κενόν, τὸ ὁποῖον θὰ ἐπληροῦτο, πιθανῶς, ὑπὸ μονολίθου, μαρμαρίνης πλακός, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν ἀποτυπωμάτων αὐτῆς ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ. Ἐκ τῶν σωζομένων ἀποτυπωμάτων πλακῶν ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου ἑκατέρωθεν τοῦ κατωφλίου συνάγεται, ὅτι ἡ τοιχοδομία τούτου ἦτο κατὰ τὸ μικτὸν σύστημα, ἤτοι ὀπταὶ πλίνθοι εἰς ἐπαλλήλους σειράς, ἐναλλασσομένας μετὰ ζώνης κοινῆς τοιχοποιΐας.

Κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς ἐπιχώσεως, τὸ ὕψος τῆς ὁποίας ἦτο 1.55 μ. ἀπὸ τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τῆς στοᾶς, περισυνελέγησαν τμήματα μαρμαρίνων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀκέραιοι εἷς πεσσίσκος (πίν. 33β) καὶ εἷς ἀρράβδωτος κίων, νομίσματα, ἤλοι, κεραμεικὰ καὶ ὑάλινα θραύσματα, ὡς καὶ τεμάχια τοιχογραφιῶν, κορασανίου μετὰ ψηφίδων, κ.ἄ. Εὑρέθησαν ἐπίσης τμήματα καταπεσόντων τόξων. Ἐν συνεχείᾳ ἡ σκαφὴ ἐπεξετάθη 4.00 μ. νοτίως τοῦ στυλοβάτου τῆς στοᾶς, ὅπου καὶ εὑρέθη ὁ νότιος τοῖχος αὐτῆς. Ἐπὶ τοῦ πατώματος τοῦ νοτίου τούτου κλίτους ἀπεκαλύφθησαν δύο κτιστοὶ ἀγωγοί (εἰκ. 1). Οὗτοι, τετραγώνου διατομῆς, εἶναι κατεσκευασμένοι ἐκ

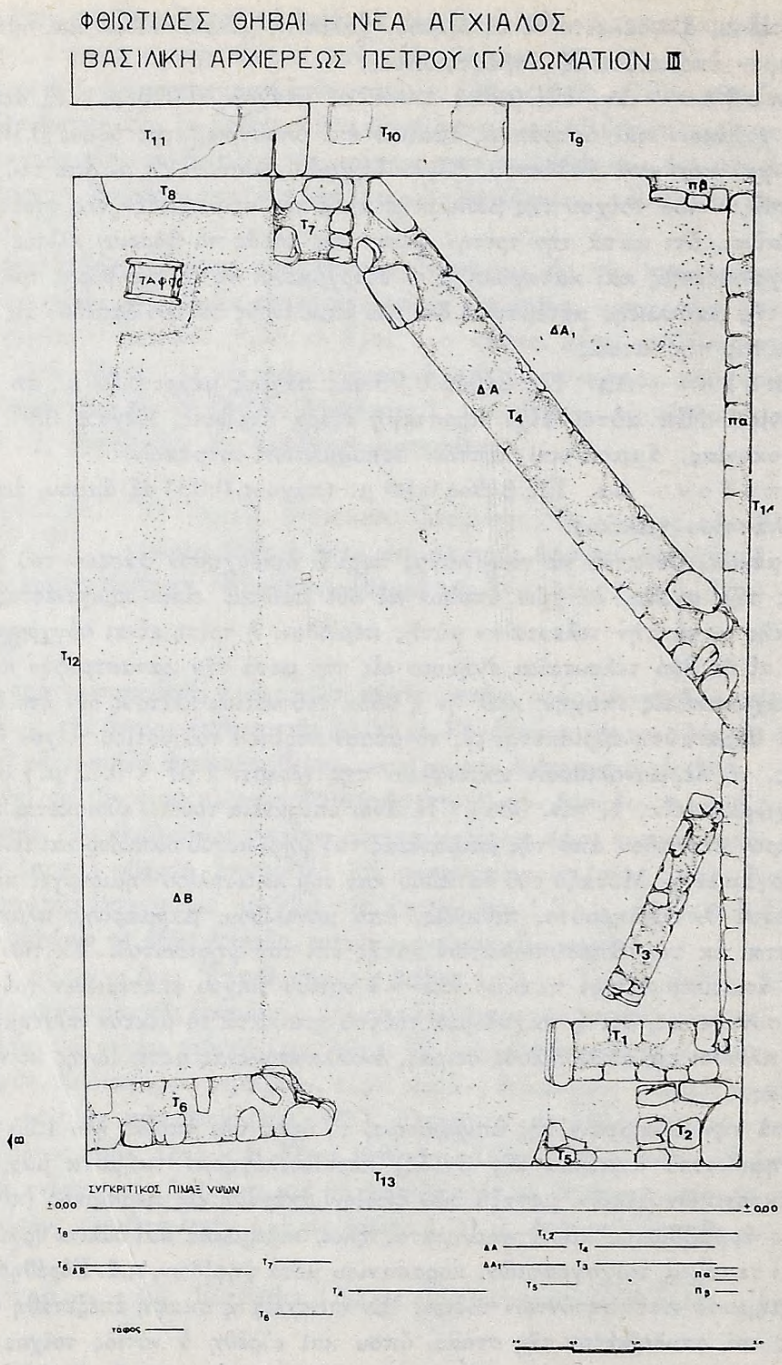

Εἰκ. 2. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Δωμάτιον ΙΙΙ.
Κάτοψις. Παλαιότεραι οἰκοδομικαὶ φάσεις.

πηλίνων πλακῶν καὶ κοινῆς τοιχοποιΐας, καλύπτονται δὲ κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ πλακοειδῶν λίθων καὶ μαρμαρίνων μελῶν εἰς δευτέραν χρῆσιν.

Δύο κτιστοὶ πεσσοί, κατεσκευασμένοι ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου, καλύψαντες μάλιστα καὶ βάσεις αὐτοῦ, δεικνύουν μεταγενεστέραν μετατροπὴν τῆς στοᾶς (εἰκ. 1).

Τὸ συνολικὸν ὕψος τῆς ἐπιχώσεως ἦτο 1.15 μ. Ἡ σκαφὴ διενηργήθη εἰς δύο στρώματα, ἀπὸ 0.00 - 0.90 μ. τὸ πρῶτον καὶ ἀπὸ 0.90 - 1.15 μ. τὸ δεύτερον. Ἡ ἐπίχωσις περιεῖχε συντρίμματα τοιχοποιΐας, κεραμεικὰ καὶ μαρμάρινα θραύσματα. Εὑρέθησαν, ἐπίσης, δύο κίονες ἀρράβδωτοι ἐκ γρανίτου (ἀριθ. 240 καὶ 243) σωζόμενοι ἀκέραιοι.

β) Δωμάτιον ΙΙΙ

Διὰ τῶν ἐφετινῶν ἐργασιῶν ἀπεκαλύφθη πλήρως τὸ δωμάτιον ΙΙΙ, τὸ ὁποῖον ἐν κατόψει εἶναι ἀνισόπλευρον τετράγωνον, διαστάσεων 8.56 - 8.60 μ. × 5.62 - 5.86 μ. (εἰκ. 1, 2 καὶ 3). Τοῦτο, ὡς ἔχει ἤδη λεχθῆ[1], φέρει ψηφιδωτὸν δάπεδον (πίν. 34α). Ἡ ἐπίχωσις, τῆς ὁποίας τὸ μέγιστον ὕψος ἦτο 1.10 μ., ἐστερεῖτο ἐνδιαφέροντος. Στρῶμα, ὕψους 0.20 μ. ὑπὲρ τὸ ψηφιδωτόν, ἦτο συμπαγὲς μὲ σαφῆ ἴχνη πυρᾶς καὶ περιεῖχε θραύσματα κεράμων στέγης, πηλίνων πλακῶν καὶ μαρμαρίνων μελῶν. Περισυνελέγησαν ὄστρακα κοινῶν ἀγγείων, χαλκᾶ ἀντικείμενα, ἓν ὑάλινον μυροδοχεῖον, χαλκοῦς σταυρὸς[2] καὶ κάλυμμα μαρμαρίνης πυξίδος (πίν. 34β).

Ἀκολούθως ἐγένετο ἀποκόλλησις τοῦ ψηφιδωτοῦ καὶ ἐν συνεχείᾳ διενηργήθη ἀνασκαφικὴ ἔρευνα διὰ στρωματογραφικὰς παρατηρήσεις (εἰκ. 2).

Ἡ σκαφὴ ἐγένετο κατὰ στρώματα, ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ψηφιδωτοῦ μέχρι βάθους 1.06 μ. Ἀπεκαλύφθησαν τὰ ἑξῆς:

Τ ο ῖ χ ο ς — Τ1 (πίν. 35α). Εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ δωματίου, ἀμελοῦς κατασκευῆς (πλάτ. 0.50 μ.). Εἰς τὸ βόρειον ἄκρον του σχηματίζει «λαμπᾶ», εἰς δὲ τὸ νότιον ἔχει καταστραφῆ ὑπὸ τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ δωματίου (Τ14). Σώζεται εἰς ὕψος 0.76 μ.

Τ ο ῖ χ ο ς — Τ2. Εἶναι, ὁμοίως, ἀμελοῦς κατασκευῆς. Ἀκκουμβᾷ ἐπὶ τοῦ Τ1, χωρὶς νὰ συνδέεται ὀργανικῶς μετ' αὐτοῦ καὶ χωρεῖ κάτωθι τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου (Τ13). Σώζεται εἰς ἐλάχιστον ὕψος (0.25 μ.). Ἀποτελεῖται ἐκ δύο σειρῶν λίθων.

Τ ο ῖ χ ο ς — Τ3 (πίν. 35α). Εἶναι ἀμελοῦς κατασκευῆς (πλάτ. 0.47 μ.), λασπόκτιστος, ἐκ διαφόρων ἀκατεργάστων λίθων, μικρῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διαστάσεων. Ἀποτελεῖ συνέχειαν τοῦ Τ5, ὁ ὁποῖος ἔχει ἐνσωματωθῆ εἰς τὴν θεμελίωσιν τοῦ Τ13. Κατεστράφη ὑπὸ τοῦ Τ1 ὡς καὶ ὁ Τ5. Τὸ ἀνατο-

1. ΠΑΕ 1969, σ. 23.
2. Τὸ Ἔργον 1971, σ. 35, εἰκ. 37.

λικὸν ἄκρον του ἔχει καταστραφῆ ὑπὸ τοῦ Τ14. Ἡ θεμελίωσίς του εἶναι ἀνώμαλος. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα εἶναι ὑψηλοτέρα, ἐνῶ εἰς τὸ δυτικόν, ἔνθα σώζονται 4 σειραὶ πλίνθων (συνολ. ὕψ. 0.32), χαμηλοῦται.

Τοῖχος — Τ4. Κεῖται διαγωνίως μὲ τὸ δυτικόν του ἄκρον βαῖνον ὑπὸ τὸν Τ14, τὸ δὲ ἀνατολικὸν κάτωθι τῶν Τ7 καὶ Τ10, ὑπὸ τῶν ὁποίων καὶ ἔχει

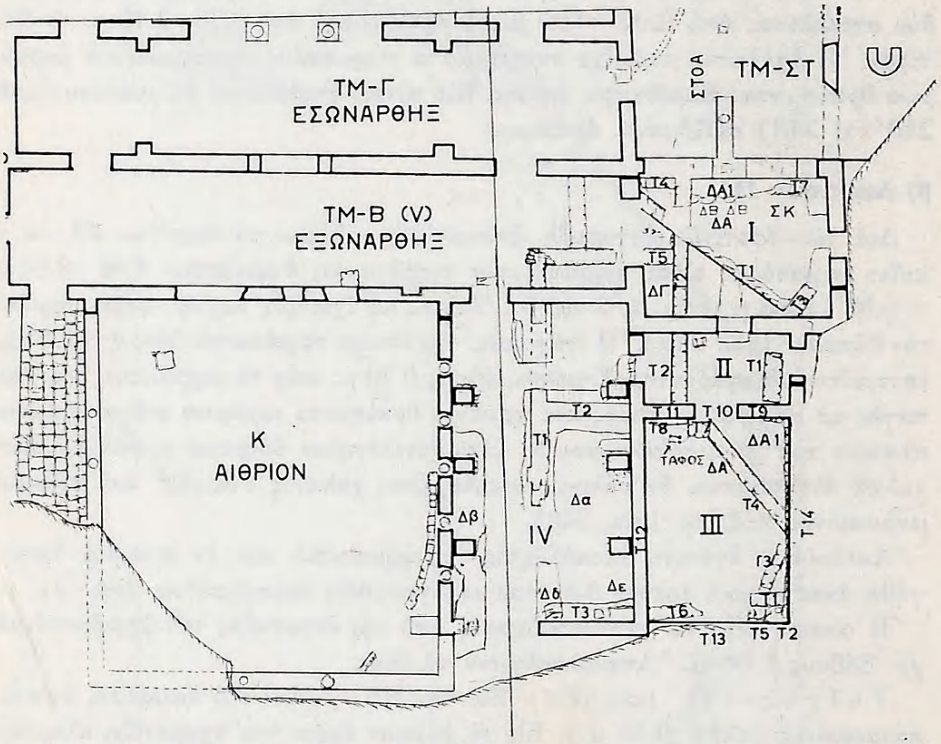

Εἰκ. 3. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Παλαιότεραι οἰκοδομικαὶ φάσεις τῶν δωματίων I, II, III καὶ IV καὶ τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ ἐξωνάρθηκος.

καταστραφῆ (πίν. 35β). Εἶναι κατεσκευασμένος ἐκ κοινῆς τοιχοποιΐας (πλάτ. 0.55 - 0.60 μ.), μετὰ λίθων ἀκανονίστων. Ἡ θεμελίωσίς του χαμηλοῦται, προοδευτικῶς, πρὸς Ἀνατολάς.

Τοῖχος — Τ5. Εἶναι ἡ πρὸς Δυσμὰς συνέχεια τοῦ Τ3, ὡς ἤδη ἀνεφέρθη. Οἱ Τ3, Τ4 καὶ Τ5 ἀνήκουν εἰς οἰκοδομικὴν φάσιν παλαιοτέραν τοῦ Τ1.

Τοῖχος — Τ6 (πίν. 36α). Εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ δωματίου, κοινῆς τοιχοποιΐας (πλάτ. 0.60 μ.), ἐκ λίθων ἀκατεργάστων διαφόρων διαστάσεων, ἄνευ θραυσμάτων κεράμων. Εἰς τὰς δύο ὄψεις ἔχουν χρησιμοποιηθῆ οἱ μεγαλύτεροι λίθοι, ἐνῷ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν οἱ μικρότεροι.

Εἶναι θεμελιωμένος χαμηλότερον τοῦ Τ1 καὶ κατὰ 0.45 μ. χαμηλότερον

τοῦ Τ13. Παλαιότερος τοῦ Τ13 καὶ τοῦ Τ12 ἔχει ἐνσωματωθῆ εἰς τὴν ὑποθεμελίωσιν τοῦ δευτέρου. Τὸ νότιον ἄκρον του, καμπτόμενον κατ' ὀρθὴν γωνίαν πρὸς Ἀνατολάς, ἡνοῦτο μετὰ τοῦ Τ7.

Τὸ ὑλικόν του ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῶν κτηρίων τῶν μεταγενεστέρων φάσεων.

Τοῖχος — Τ7. Ἦτο σύγχρονος τοῦ Τ6 καὶ τῆς αὐτῆς κατασκευῆς (πίν. 36β).

Εἰς τὴν θεμελίωσίν του ἔχει πλάτος 0.65 μ. Τοῦτο εἰς ὕψος 0.60 μ. μειοῦται εἰς 0.55 - 0.56 μ.

Εὑρίσκεται εἰς τὸ αὐτὸ βάθος μετὰ τοῦ Τ4 καὶ εἶναι μεταγενέστερος αὐτοῦ, προγενέστερος δὲ τοῦ Τ10.

Τοῖχος — Τ8 (πίν. 36β). Εἶναι πώρινος δόμος (μήκ. 1.50 μ., ὕψ. 0.30 μ.) πακτωμένος εἰς τὸ βόρειον τμῆμα τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου (Τ11).

Ὁ προορισμός του δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καθορισθῆ.

Τοῖχος — Τ9. Εἰς τὴν σημερινήν του κατάστασιν συνδέεται ὀργανικῶς μετὰ τοῦ Τ14. Εἶναι κοινῆς τοιχοποιΐας (πλάτ. 0.63 μ.), ἐξ ἀκατεργάστων λίθων διαφόρων σχημάτων καὶ διαστάσεων.

Πρόκειται μᾶλλον περὶ ἐπισκευῆς καὶ συμπληρώσεως παλαιοτέρας τοιχοδομίας καταστραφείσης. Ἐδράζεται ἐν μέρει ἐπὶ τῆς ἐξοχῆς — «πατούρας» πβ.

Τοῖχος — Τ10. Εὑρίσκεται μεταξὺ τῶν τμημάτων Τ9 καὶ Τ11 τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου. Ἔχει πλάτος 0.63 μ. καὶ εἶναι ὁμοίας κατασκευῆς πρὸς τὸ νεώτερον τμῆμα τοῦ Τ9.

Εἶναι μεταγενέστερος τοῦ Τ7, τὸν ὁποῖον καὶ ἐκάλυψε κατὰ τὴν ἀνωδομίαν (πίν. 36β).

Τοῖχος — Τ11. Δὲν συνδέεται ὀργανικῶς μετὰ τῶν Τ7, Τ10 καὶ Τ12, διαφέρει δὲ καὶ ὡς πρὸς τὴν δομὴν τῶν δύο πρώτων.

Οὕτω, κάτωθι τοῦ δόμου Τ8, ἡ τοιχοποιΐα εἶναι κοινή, μετ' ἀσβεστοκονίας, ἐνῷ ἄνωθεν τούτου εἶναι ἐπιμελημένη κατὰ τὸ μεικτὸν σύστημα. Τέσσαρες δηλαδὴ σειραὶ πλίνθων ἐναλλάσσονται μετὰ ζώνης τοιχοποιΐας, ἐξ ἀκατεργάστων φαιῶν λίθων καὶ ἀσβεστοκονιάματος (πλάτ. 0.63 μ.) (πίν. 36β).

Τοῖχος — Τ12. Δὲν συνδέεται ὀργανικῶς μετὰ τοῦ Τ11, τοῦ ὁποίου εἶναι μεταγενέστερος.

Σύγχρονος τοῦ Τ13 ἐκτίσθη ἐπὶ τῶν λειψάνων τοῦ Τ6 (πίν. 36α).

Τοῖχος — Τ13. Συνδέεται ὀργανικῶς μετὰ τοῦ Τ12 καὶ Τ14. Ἡ θεμελίωσίς του εἶναι κατὰ 0.90 μ. χαμηλοτέρα τοῦ ψηφιδωτοῦ.

Ἔχει «πατήσει» ἐπὶ τοῦ Τ5 καὶ ἔχει καταστρέψει τὸν Τ2 (πίν. 35α καὶ 36α).

Τοῖχος — Τ14. Ὅμοιος πρὸς τὸν Τ13. Τὸ ὑπὲρ τὸ ψηφιδωτὸν τμῆμα τῆς ἐπιφανείας του φέρει ἐπίχρισμα, ὅπως ἄλλωστε καὶ τῶν Τ13 καὶ Τ12 (πίν. 36α). Ἐδράζεται ἐπὶ τῆς «πατούρας» πα καὶ ἔχει καταστρέψει τὸν Τ4 (πίν. 35β).

Δ ά π ε δ ο ν — ΔΑ. Εἶναι τὸ δάπεδον, τὸ ὁποῖον εὑρέθη ἐπὶ τοῦ Τ4 καὶ εἰς βάθος 0.32 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου (πίν. 35β). Εἶναι ἰσχυρότατον, ἀποτελούμενον ἐκ δύο στρωμάτων, ἐξ ὧν τὸ κάτω, ὕψ. 0.03 - 0.04 μ., εἶναι ἐξ ἀμμοχάλικος, τὸ δὲ ἄνω, ἐκ πεπατημένου πηλοχώματος, φυσιολογικοῦ χρώματος, ἔχει ὕψος 0.04 μ.

Δ ά π ε δ ο ν — ΔΑ1. Τὸ δάπεδον τοῦτο, νοτίως τοῦ Τ4 εὑρέθη εἰς βάθος 0.48 μ. καὶ εἶναι κατὰ 0.10 μ. χαμηλότερον τοῦ ΔΑ. Ἡ κατασκευὴ τῶν δύο τούτων δαπέδων εἶναι ὁμοία.

Δ ά π ε δ ο ν — ΔΒ. Τοῦτο εὑρέθη εἰς βάθος 0.60 μ. καὶ ἐκτείνεται κατὰ μῆκος τοῦ Τ12 καὶ εἰς πλάτος 1.50 μ. ἀπ' αὐτοῦ. Ἀποτελεῖται ἐξ ἀσβεστοκονίας (πάχ. 0.04 μ.).

Σημειοῦται, ὅτι εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ δωματίου καὶ εἰς βάθος 1.06 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ψηφιδωτοῦ, ἀπεκαλύφθη τάφος ἀποτελούμενος ἐκ τεσσάρων πλακοειδῶν φαιῶν λίθων, διασ. 0.50 × 0.36 μ., περιέχων ὀστᾶ νηπίου[1] (πίν. 37α). Περισυνελέγησαν ὄστρακα διάφορα, ψηφῖδες κλπ.

Ἐκ τῆς γενομένης μέχρι τοῦδε ἐρεύνης δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι εἰς τὸ δωμάτιον ΙΙΙ ὑπάρχουν λείψανα ἀνήκοντα εἰς πέντε τοὐλάχιστον οἰκοδομικὰς φάσεις.

γ) Δωμάτιον ΙΙ (τῶν ἐλαφάντων)

Πρὸ τῆς ἐπανατοποθετήσεως τοῦ παλαιότερον ἀποκολληθέντος ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου[2], συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα διὰ στρωματογραφικὰς παρατηρήσεις καὶ διὰ τὴν ἐξακρίβωσιν ἐρειπίων προγενεστέρων κτηρίων. Ἀπεκαλύφθησαν τὰ ἑξῆς (εἰκ. 1 καὶ 3):

Δ ά π ε δ ο ν — ΔΑ. Εὑρέθη εἰς βάθος 0.41 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ψηφιδωτοῦ, εἰς τομὴν διενεργηθεῖσαν καθ' ὅλον τὸ πλάτος τοῦ δωματίου, ἀρχομένην ἀπὸ τῶν πρὸς Ἀνατολὰς βαθμίδων καὶ καταλήγουσαν εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον. Εἶναι κατεσκευασμένον ἐκ πηλοῦ καὶ ἄμμου (ὕψ. 0.03 μ.).

Δ ά π ε δ ο ν — ΔΒ. Εὑρέθη κάτωθι τοῦ ΔΑ καὶ διασώζεται εἰς μῆκος μόνον 1.02 μ. ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου. Τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ χώματος καὶ ἄμμου (πάχ. ±0.02 μ.).

Τ ο ῖ χ ο ς — Τ1. Ὁ τοῖχος οὗτος βαίνει παραλλήλως πρὸς τὸν νότιον τοῖχον τοῦ δωματίου, ἀπέχων 0.20 - 0.26 μ. ἀπὸ τούτου, ἔχει δὲ κατασκευασθῆ ἐξ ἀκατεργάστων σκληρῶν λίθων, διαφόρων διαστάσεων καὶ σχημάτων, προσηρμοσμένων, ἐντέχνως, ἄνευ ἀσβεστοκονιάματος (εἰκ. 3, πίν. 37β). Ἡ κορυφή του εὑρέθη εἰς βάθος 0.095 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου, αἱ δὲ διαστάσεις του εἶναι: ὕψος 0.63 μ., πλάτος 0.80 μ. καὶ μῆκος 2.06 μ.

1. Τὸ Ἔργον 1971, σ. 33, εἰκ. 34.
2. ΠΑΕ 1969, σ. 22.

Τὸ δυτικὸν ἄκρον του ἔχει καταστραφῆ ὑπὸ τοῦ μεσοτοίχου τῶν δωματίων ΙΙ καὶ ΙΙΙ τὸ δὲ ἀνατολικὸν ὑπὸ τοῦ μεσοτοίχου τῶν δωματίων ΙΙ καὶ Ι.

Τ ο ῖ χ ο ς — Τ 2. Βαίνει παραλλήλως πρὸς τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ δωματίου, μὲ ἐλαφρὰν ἀπόκλισιν πρὸς ΝΑ.

Ἔχει κατασκευασθῆ ἐξ ἀργῶν λίθων, μικρῶν διαστάσεων, συνδεομένων μετ' ἀσβεστοκονιάματος. Ἡ βορεία ὄψις του εἶναι ἐπιμεμελημένης κατασκευῆς. Εὑρέθη εἰς βάθος 0.08 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ψηφιδωτοῦ. Σωζόμεναι διαστάσεις: ὕψος 0.70 - 0.78 μ., πλάτος 0.60 μ. καὶ μῆκος 2.92 μ.

Ὁ Τ2, ἀρχικῶς, ἦτο συνηνωμένος καὶ σύγχρονος μὲ τὸ κάτω τμῆμα τοῦ δυτικοῦ τοίχου (ἤτοι τοῦ μεσοτοίχου μεταξὺ τῶν δωματίων ΙΙ καὶ ΙΙΙ) καὶ ἐσχημάτιζεν ὀρθὴν γωνίαν μετ' αὐτοῦ. Τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον του ἔχει καταστραφῆ ὑπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ περιγραφομένου δωματίου (εἰκ. 3, πίν. 38α).

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐρεύνης περισυνελέγησαν ὄστρακα, μαρμαροθετήματα, ψηφῖδες, ὀστᾶ, χάνδρες, ὡς καὶ ἓν Ἰωνικὸν κιονόκρανον, εὑρεθὲν παρὰ τὸν Τ2 (πίν. 38α).

Τέλος, πρέπει νὰ σημειωθῆ, ὅτι μετὰ τὴν διάνοιξιν τῆς βορείου θύρας τοῦ δωματίου[1] διεπιστώθη, ὅτι τὸ κατώφλιον ταύτης κατὰ τὸ βόρειον ἥμισυ ἦτο ἐπεστρωμένον δι' ἀκανονίστων λιθίνων πλακῶν, εἰς δὲ τὸ νότιον συνεχίζεται τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον.

Τὸ ἄνοιγμα τῆς θύρας εἶναι, ἄνω μὲν 1.02 μ., κάτω δὲ 1.10 μ. (πίν. 38β).

Ἠρευνήθη ὡσαύτως ἡ ὑποθεμελίωσις τοῦ κατωφλίου τῆς θύρας μεταξὺ τῶν δωματίων ΙΙ καὶ ΙΙΙ. Αὕτη ἀποτελεῖται ἐξ ἀκατεργάστων λίθων φαιῶν, μεγάλων διαστάσεων, τὸ δὲ βάθος της ἀπὸ τοῦ κατωφλίου εἶναι 0.78 μ.

δ) Δωμάτιον Ι (τῶν ἐπιγραφῶν)

Εἰς τὸ δωμάτιον τοῦτο, τοῦ ὁποίου τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον ἔχει ἤδη ἀποκολληθῆ[2], ἐκρίθη ἀναγκαία ἡ διενέργεια δοκιμαστικῶν τομῶν διὰ τὴν ἐξακρίβωσιν λειψάνων προγενεστέρων κτηρίων (εἰκ. 1, 3 καὶ 4).

Ἀπεκαλύφθησαν τὰ ἑξῆς[3]:

Τ ο ῖ χ ο ς — Τ1. Βάθος 0.27 μ. Βαίνει ἀπὸ ΝΔ. πρὸς ΒΑ. Διαστάσεις: μῆκ. 7.00 μ., πλάτ. 0.63 μ., ὕψ. 0.75 μ. Ἑνοῦται ὀργανικῶς μετὰ τοῦ Τ3 εἰς τὸ ΝΔ. ἄκρον του καὶ τέμνει λοξῶς τὸν Τ2, ἔχει δὲ καταστραφῆ ὑπὸ τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ ἐξωνάρθηκος (πίν. 39).

Τ ο ῖ χ ο ς — Τ2. Βάθος 0.30 - 0.50 μ. Διαστάσεις: μῆκ. 5.82 μ., πλάτ.

1. ΠΑΕ 1969, σ. 22, πίν. 25β.
2. ΠΑΕ 1969, σ. 22, πίν. 24β καὶ 25α.
3. Διὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ βάθους ἐλήφθη ὡς 0.00 μ. ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀποκολληθέντος ψηφιδωτοῦ.

0.65 μ. καὶ ὕψ. 0.75 μ. Βαίνει ἀπὸ Δ. πρὸς Α., καθ' ὅλον τὸ πλάτος τοῦ δωματίου. Εἶναι παλαιότερος τοῦ Τ1, ὅστις καὶ τὸν κατέστρεψε κατὰ τὴν κατασκευήν του, νεώτερος δὲ τοῦ Τ4, ἐπὶ τῶν λειψάνων τοῦ ὁποίου ἐκτίσθη (πίν. 39α καὶ 40).

Τοῖχος — Τ3. Βάθος 0.58 μ. θεμελιωμένος ἐπὶ στρώσεως ὁμοίας πρὸς

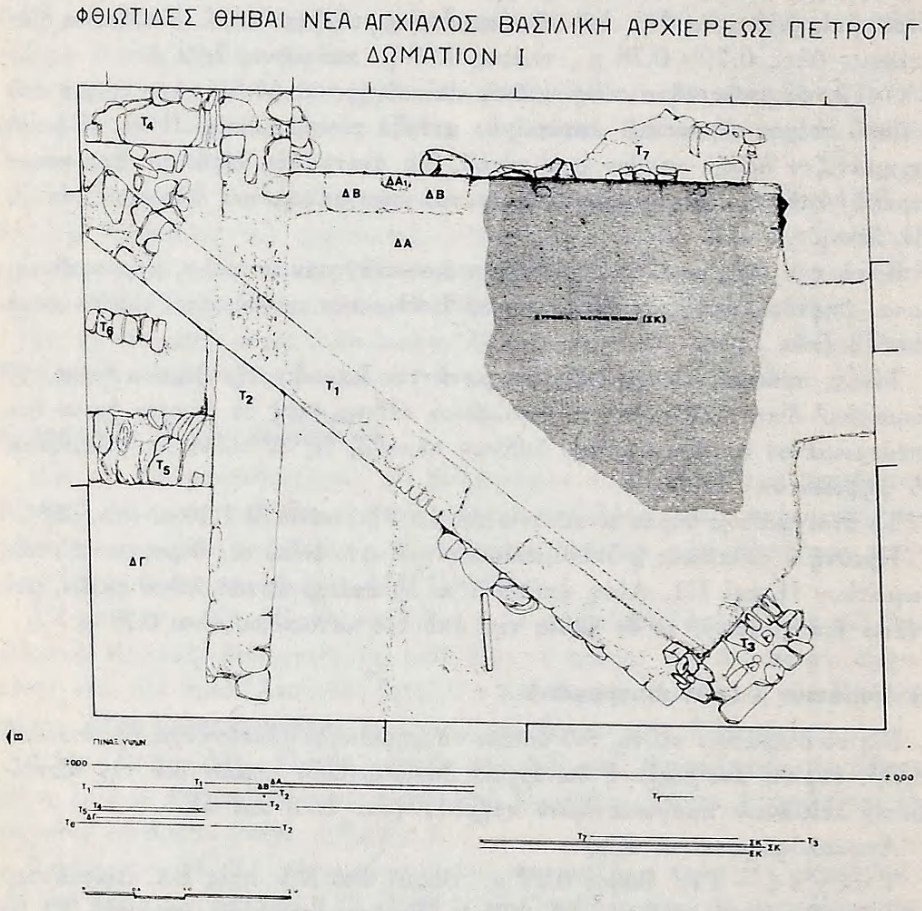

Εἰκ. 4. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Παλαιότεραι οἰκοδομικαὶ φάσεις τοῦ δωματίου Ι.

τὴν εὑρεθεῖσαν, ὡς ἐλέχθη ἤδη ἀνωτέρω, εἰς τὸν ἐξωνάρθηκα. Διαστάσεις: μῆκ. 1.20 μ., πλάτ. 0.66 μ. καὶ ὕψος 0.47 μ.

Ὁ Τ3 εἶναι σύγχρονος πρὸς τὸν Τ1, μετὰ τοῦ ὁποίου ἑνοῦται ὀργανικῶς.

Τοῖχος — Τ4. Βάθος 0.45 μ. παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ δωματίου, βαίνει παραλλήλως πρὸς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον. Διαστ.: μῆκ. 1.40 μ., πλάτ. 0.55 μ. Εἶναι παλαιότερος τοῦ Τ2, ὅστις «ἐπάτησεν» ἐπ' αὐτοῦ, καὶ σύγχρονος πρὸς

τὸν Τ7, μετὰ τοῦ ὁποίου, πρὸ τῆς καταστροφῆς του, ἀπετέλει ἐνιαῖον τοῖχον (πίν. 40α).

Τ ο ῖ χ ο ς — Τ5. Κάθετος πρὸς τὸν Τ2 καὶ τὸν νότιον τοῖχον τοῦ ἐξωνάρθηκος, κάτωθι τοῦ μεγάλου μαρμαρίνου κατωφλίου τοῦ ὁποίου καὶ συνεχίζεται (εἰκ. 1 καὶ πίν. 40β). Διαστάσεις ἐντὸς τοῦ δωματίου Ι: μῆκ. 1.20 μ., πλάτ. 0.675 μ.

Οὕτω, τὰ ἀποκαλυφθέντα λείψανα τοιχοποιΐας ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ δωματίου Ι ἀνήκουν εἰς τέσσαρας οἰκοδομικὰς φάσεις, μὲ παλαιοτέραν τὴν φάσιν τῶν Τ4 καὶ Τ7.

Δ ά π ε δ ο ν — ΔΑ. Βάθος 0.12 - 0.14 μ. Ἀποτελεῖται ἐξ ἀμμοχάλικος καὶ ἀσβέστου, ὕψους 0.07 - 0.08 μ. Εἶναι τεταραγμένον καὶ συμπεπληρωμένον μεταγενεστέρως διὰ λατύπης μαρμάρου. Ἐπ' αὐτοῦ εἶχεν ἐπιστρωθῆ ἡ λιθορριπὴ τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου (πίν. 41α).

Δ ά π ε δ ο ν — ΔΑ1. Συγκείμενον ἐκ χάλικος καὶ ἀσβέστου ὕψους 0.04 - 0.045 μ., ἔχει ἐπιστρωθῆ ἐπὶ τοῦ ΔΒ (πίν. 41α).

Δ ά π ε δ ο ν — ΔΒ. Βάθος 0.26 μ. Ἀποτελεῖται ἐκ πεπατημένου χώματος, ἀσβεστοκονίας καὶ λεπτοῦ χάλικος (πίν. 41α).

Δ ά π ε δ ο ν — ΔΓ. Εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ δωματίου καὶ εἰς βάθος 0.48 μ. Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας του εὑρέθησαν ψηφῖδες καὶ τεμάχια μαρμαροθετημάτων (πίν. 39β). Ἑπομένως, κάτωθι τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου, ὑπῆρχον ἕτερα τέσσαρα δάπεδα, ἀνήκοντα εἰς τὰς παλαιοτέρας κτηριακὰς φάσεις.

Παραλλήλως ἠρευνήθησαν ἡ δυτική, ἡ βορεία καὶ ἡ νοτία θύρα τοῦ δωματίου. Οἱ «λαμπάδες» τῆς δυτικῆς θύρας κατέρχονται κατὰ 0.30 μ. χαμηλότερον τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ μαρμαρίνου κατωφλίου, τὸ ὕψος τοῦ ὁποίου εἶναι 0.095 μ. Τὸ κενὸν μεταξὺ τῆς τοιχοδομίας καὶ τοῦ κατωφλίου πληροῦται διὰ χώματος.

Σημειοῦται, ὅτι ἡ τοιχοδομία τοῦ δυτικοῦ τοίχου εἶναι ἐπιμελημένη, τριπλαῖ δὲ σειραὶ πλίνθων ἐναλλάσσονται μὲ ζώνην τοιχοποιΐας. Εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ βορείου ἡμίσεος τοῦ τοίχου διασώζεται ἐπίχρισμα, κατερχόμενον χαμηλότερον τῆς ἐπιφανείας τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου. Τὸ ἐπίχρισμα τοῦτο ἀνήκει εἰς τὰς παλαιοτέρας οἰκοδομικὰς φάσεις. Καὶ εἰς τὴν βόρειον θύραν, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν εἴσοδον πρὸς τὸν ἐξωνάρθηκα, παρατηρεῖται ἰδία κατασκευή. Τὸ μαρμάρινον κατώφλιον εἶναι τοποθετημένον ὑψηλότερον τῆς βάσεως τῶν «λαμπάδων», ὑποστηρίζεται δὲ ὑπὸ δύο, μόνον, λίθων (πίν. 39β καὶ 40β).

Εἰς τὴν νοτίαν θύραν τὸ κατώφλιον ἐδράζεται ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τῆς τοιχοποιΐας, ἡ ὁποία συνεχίζεται ἐνιαία καὶ εἰς τοὺς «λαμπάδες». Ἡ θύρα αὕτη, τῆς ὁποίας τὸ ἀρχικὸν ἄνοιγμα ἦτο 2.45 μ., περιωρίσθη μεταγενεστέρως εἰς 1.07 μ. (πίν. 41β).

Παρὰ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ δωματίου, εἰς βάθος 0.75 μ., εὑρέθη μᾶζα τεθραυσμένων κεράμων ἐκ τῆς στέγης (πίν. 42α), κάτωθι τῆς ὁποίας ὑπῆρχε

στρῶμα καταλοίπων «πυρκαϊᾶς» μετὰ τέφρας καὶ ἀνθρακοποιημένων τεμαχίων ξύλου. Τὸ πῦρ, ἑπομένως, ἦτο ἡ αἰτία, ἥτις προεκάλεσε τὴν καταστροφὴν τοῦ κτηρίου.

Τέλος, εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ δωματίου καὶ εἰς βάθος 1.10 μ. εὑρέθη ἡ ἀνθυγρὰ στρῶσις, περὶ ἧς ἔχει γίνει ἤδη λόγος. Ἡ χρησιμοποίησις ταύτης ἦτο ἀναγκαία διὰ τὴν οἰκοδόμησιν, καθ' ὅσον εἰς βάθος 1.20 μ. ὑπάρχει ὕδωρ. Περισυνελέγησαν πολλὰ ὄστρακα, ὑάλινα θραύσματα, ἥλοι, νομίσματα καὶ ἀκέραιον σκυφοειδὲς ἀγγεῖον, εὑρεθὲν εἰς βάθος 0.97 μ., παρὰ τὴν συμβολὴν τῶν τοίχων Τ1 καὶ Τ3[1].

ε) Δωμάτιον IV. Νοτία πτέρυξ αἰθρίου

Ἀπὸ τοῦ 1969 εἶχε συντελεσθῆ ἡ ἀποχωμάτωσις τοῦ δωματίου IV, τοῦ καταλαμβάνοντος τὴν νοτίαν πτέρυγα τοῦ αἰθρίου, ἡ ὕπαρξις τοῦ ὁποίου εἶχεν ἐπισημανθῆ ἤδη ἀπὸ τοῦ 1934[2] (εἰκ. 1 καὶ 3). Ἐπειδὴ τὸ ψηφιδωτὸν τοῦ δωματίου εἶχεν ὑποστῆ μεγάλας φθορὰς καὶ ἐκινδύνευε νὰ διαλυθῆ, ἐκρίθη ἀναγκαία ἡ ἀποκόλλησίς του.

Ἐν συνεχείᾳ, ἐγένετο, ὡς συνήθως, διερεύνησις τοῦ χώρου εἰς βάθος πρὸς διαπίστωσιν ὑπάρξεως παλαιοτέρων κτηρίων. Ἀπεκαλύφθησαν τὰ ἑξῆς[3]:

1) Δ ά π ε δ ο ν — Δα. Εἰς βάθος 0.14 - 0.16 μ. ἐξ ἀσβέστου καὶ ἄμμου, πάχους 0.02 - 0.05 μ. (πίν. 42β).

2) Δ ά π ε δ ο ν — Δβ. Εἰς βάθος 0.22 - 0.24 μ., τῆς αὐτῆς συστάσεως μὲ τὸ προηγούμενον (πίν. 42β).

3) Δ ά π ε δ ο ν — Δγ. Εἰς βάθος 0.325 μ., τῆς αὐτῆς συστάσεως μὲ τὰ προηγούμενα (πίν. 42β). Ἐδῶ σημειοῦμεν, ὅτι εἰς βάθος 0.28 μ. καὶ παρὰ τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ δωματίου IV, ἔνθα ὁ στυλοβάτης τοῦ αἰθρίου, εὑρέθη χαλκοῦν νόμισμα, διαμ. 0.02 μ., ἀρίστης διατηρήσεως τοῦ νομισματοκοπείου τῆς Θεσσαλονίκης. (Χρονολογία κοπῆς 326 - 328 μ.Χ.)

Εἰς τὴν ὄψιν κεφαλὴ γυναικὸς κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ δεξιά, εἰς τὴν στεφάνην ἡ ἐπιγραφή: FL[AVIA] HELENA AUGUSTA.

Εἰς τὸν ὀπισθότυπον, γυναικεία ὁλόσωμος μορφή, ὀρθή, ἐνδεδυμένη ποδήρη χιτῶνα καὶ πολύπτυχον ἱμάτιον, ἐστραμμένη πρὸς τὰ ἀριστερά, κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς κλάδον· προσωποποίησις προφανῶς τῆς ἀσφαλείας (securitas) τῆς πόλεως. Εἰς τὴν στεφάνην ἡ ἐπιγραφή: securitas rei publicae.

Πρόκειται, βεβαίως, περὶ νομίσματος μὲ τὴν μορφὴν τῆς Ἁγίας Ἑλένης, συζύγου τοῦ Κωνσταντίου τοῦ Χλωροῦ καὶ μητρὸς τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου. Τὸ νόμισμα θεωρεῖται ἐκ τῶν σπανίων τοῦ τύπου (πίν. 43)[4].

1. Τὸ Ἔργον 1971, σ. 36, εἰκ. 38.
2. ΠΑΕ 1934, σ. 59, 1969, σ. 23.
3. Τὸ βάθος ὑπελογίσθη ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀποκολληθέντος ψηφιδωτοῦ.
4. RIC, VII, σ. 519, ἀριθμ. 159.

4) Δ ά π ε δ ο ν — Δδ. Τὸ δάπεδον τοῦτο εἶναι τὸ αὐτὸ μὲ τὸ Δβ, ἔλαβεν ὅμως ἴδιον χαρακτηριστικόν, διότι εὑρέθη ἀργότερον ἐκείνου.

5) Δ ά π ε δ ο ν — Δε. Εἰς βάθος 0.44 - 0.46 μ. ἀσβεστοκονίας, πάχους 0.05 μ. Εἶχεν ὑποστῆ πολλὰς φθοράς, δι' ὃ καὶ εἶχεν ἐπισκευασθῆ καὶ μάλιστα διὰ τεμαχίων ἐκ καταστραφέντος ψηφιδωτοῦ δαπέδου. Ἡ ἐπιφάνειά του φέρει ἐπίστρωσιν ἐκ πηλοχώματος, πάχους 0.025 - 0.05 μ.

Σημειοῦται, ὅτι ἄνωθεν τοῦ Δε οὐδὲν ὄστρακον εὑρέθη.

6) Τ ο ῖ χ ο ς — Τ1. Εἰς τὸ μέσον καὶ εἰς τὸν κατὰ μῆκος ἄξονα τοῦ δωματίου IV. Θὰ ἐξετείνετο ἄλλοτε μέχρι τοῦ δυτικοῦ τοίχου αὐτοῦ. Εἶναι κατεσκευασμένος ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ ἰσχυροῦ κονιάματος μετὰ χρήσεως τεμαχίων πλίνθων (πίν. 42β).

7) Τ ο ῖ χ ο ς — Τ2. Διασταυροῦται κατ' ὀρθὴν γωνίαν μετὰ τοῦ Τ1 καί, βαίνων πρὸς Νότον, διέρχεται ὑπὸ τὸν Τ12, τοῦ ὁποίου εἶναι προγενέστερος καὶ ἑνοῦται μετὰ τοῦ Τ11 τοῦ δωματίου III. Εἶναι ὁμοίας κατασκευῆς μὲ τὸν Τ1, φέρει δὲ εἰς ἀμφοτέρας τὰς παρειὰς αὐτοῦ ἐπίχρισμα, πάχους 0.01 - 0.015 μ. (πίν. 42β καὶ 44α).

8) Τ ο ῖ χ ο ς — Τ3. Βαίνει κατὰ μῆκος τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου IV καί, συνεχιζόμενος ὑπὸ τὸν Τ12, ἑνοῦται μετὰ τοῦ Τ6 τοῦ δωματίου III. Εἶναι ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ συνδετικοῦ μείγματος.

Τέλος, διεπιστώθη, ὅτι, πρὸ τῆς κατασκευῆς τῶν περιγραφέντων τοίχων τῶν δωματίων III καὶ IV, εἶχεν ἀνοιγῆ μέγας λάκκος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου προητοιμάσθη ἡ ἄσβεστος διὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῶν πρὸ τῆς βασιλικῆς κτηρίων.

ΤΟΜΕΥΣ Ε (ΤΜ - Ε)

Ὁ Τομεὺς οὗτος καταλαμβάνει τὸν χῶρον τοῦ Ἱεροῦ. Κατὰ τὴν γενομένην ἀνασκαφὴν τοῦ Τομέως Α, περιγραφεῖσαν ἀνωτέρω, ἀπεκαλύφθη ἡ ΒΔ. γωνία τοῦ στυλοβάτου τοῦ φράγματος τοῦ Πρεσβυτερίου καὶ τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ διαδρόμου, τοῦ εὑρισκομένου μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ στυλοβάτου τῆς βορείου τοξοστοιχίας[1] (εἰκ. 1). Παραλλήλως διενηργήθησαν διερευνητικαὶ ἐργασίαι εἰς θέσεις, εἰς ἃς δὲν σώζεται πλακόστρωσις τοῦ δαπέδου, ὡς εἰς τὸν βόρειον στυλοβάτην, ὄπισθεν τῶν βορείων ἐδωλίων τῶν Πρεσβυτέρων, καὶ ἀμέσως ἀνατολικῶς τοῦ τετρακιονίου προστώου τῆς εἰσόδου τοῦ Ἱεροῦ.

Εἰς τὴν πρώτην θέσιν ἀπεκαλύφθη τοιχοδομία ἀνήκουσα εἰς δύο τοὐλάχιστον οἰκοδομικὰς περιόδους, ἐξ ἀκατεργάστων σκληρῶν λίθων καὶ ἰσχυροῦ συνδετικοῦ μείγματος ἀσβεστοκονίας, εἰς βάθος δὲ 0.22 μ. ἀπὸ τοῦ πλακοστρώτου δαπέδου (Α), ἕτερον πάτωμα (Β), προγενέστερον, ἐξ ἰσχυροῦ χονδροκόκκου κορασανίου, πάχους 0.06 μ. (πίν. 44β, εἰκ. 5 καὶ 6).

1. ΠΑΕ 1970, σ. 39 κ.ἑ., εἰκ. 1 καὶ 2.

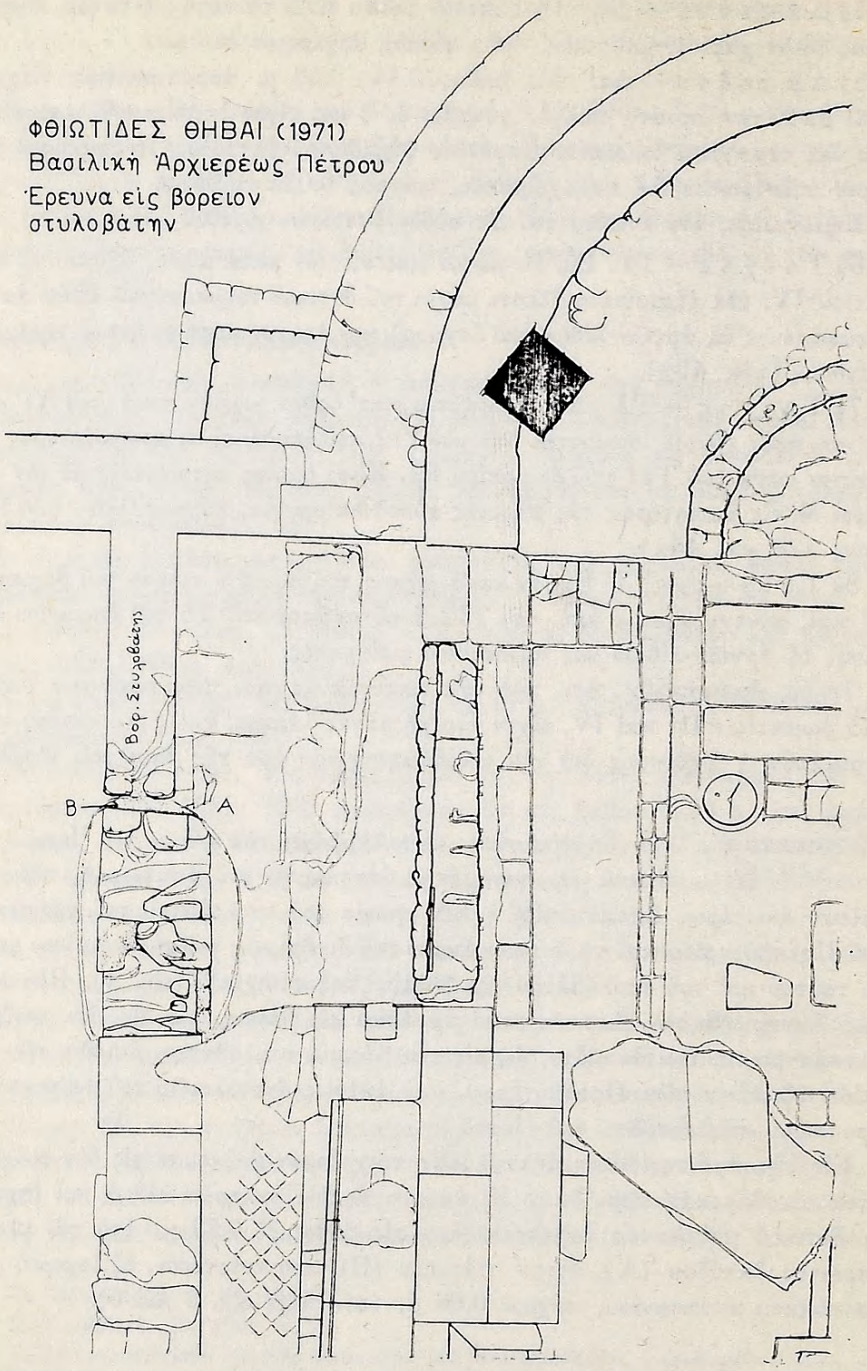

Εἰκ. 5. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Ἱερόν. Ἔρευνα εἰς τὸ βόρειον στυλοβάτην. Κάτοψις.

Εἰς τὴν δευτέραν θέσιν τὰ εὑρήματα ἦσαν σημαντικώτερα:

1) Ὁ τοῖχος Τ1, εὑρισκόμενος εἰς βάθος 0.60 μ. κάτωθι τοῦ σημερινοῦ πλακοστρώτου πατώματος τοῦ Πρεσβυτερίου[1] σωζόμενος δὲ εἰς ὕψος 0.45 μ., εἶναι μία ἰσχυρὰ κατασκευὴ πλάτους 0.95 - 1.000 μ., ἐξ ἐρυθρῶν λίθων

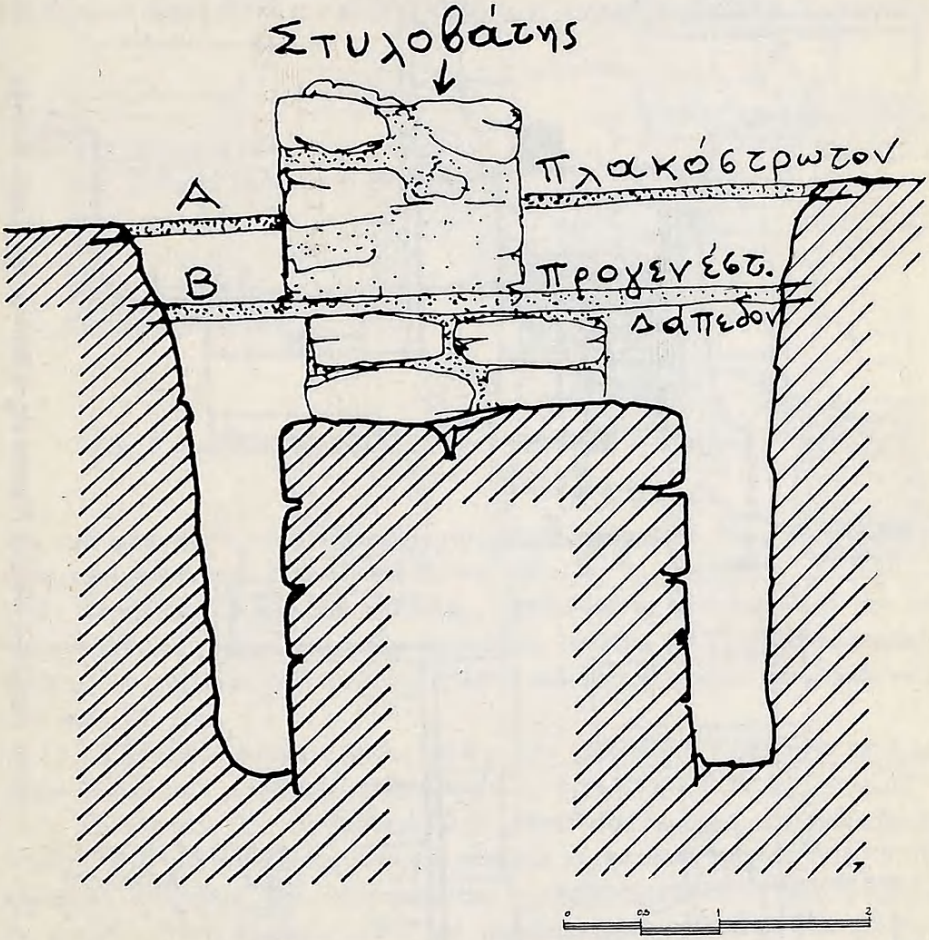

Εἰκ. 6. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Ἱερόν. Ἔρευνα εἰς τὸν βόρειον στυλοβάτην. Τομή.

καὶ ἀφθόνου ἀσβεστοκονιάματος ἀναμείκτου μετὰ χονδροκόκκου ἄμμου, ἄνευ χρήσεως πλίνθων καὶ θραυσμάτων κεράμων. Ἐκτείνεται εἰς ὅλον τὸ πλάτος τοῦ μεσαίου κλίτους καὶ ἔχει καταστραφῆ ὑπὸ τοῦ βορείου καὶ τοῦ νοτίου στυ-

1. Διὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ βάθους ἐλήφθη ὡς 0.00 ἡ ἐπιφάνεια τοῦ πλακοστρώτου δαπέδου τοῦ Ἱεροῦ.

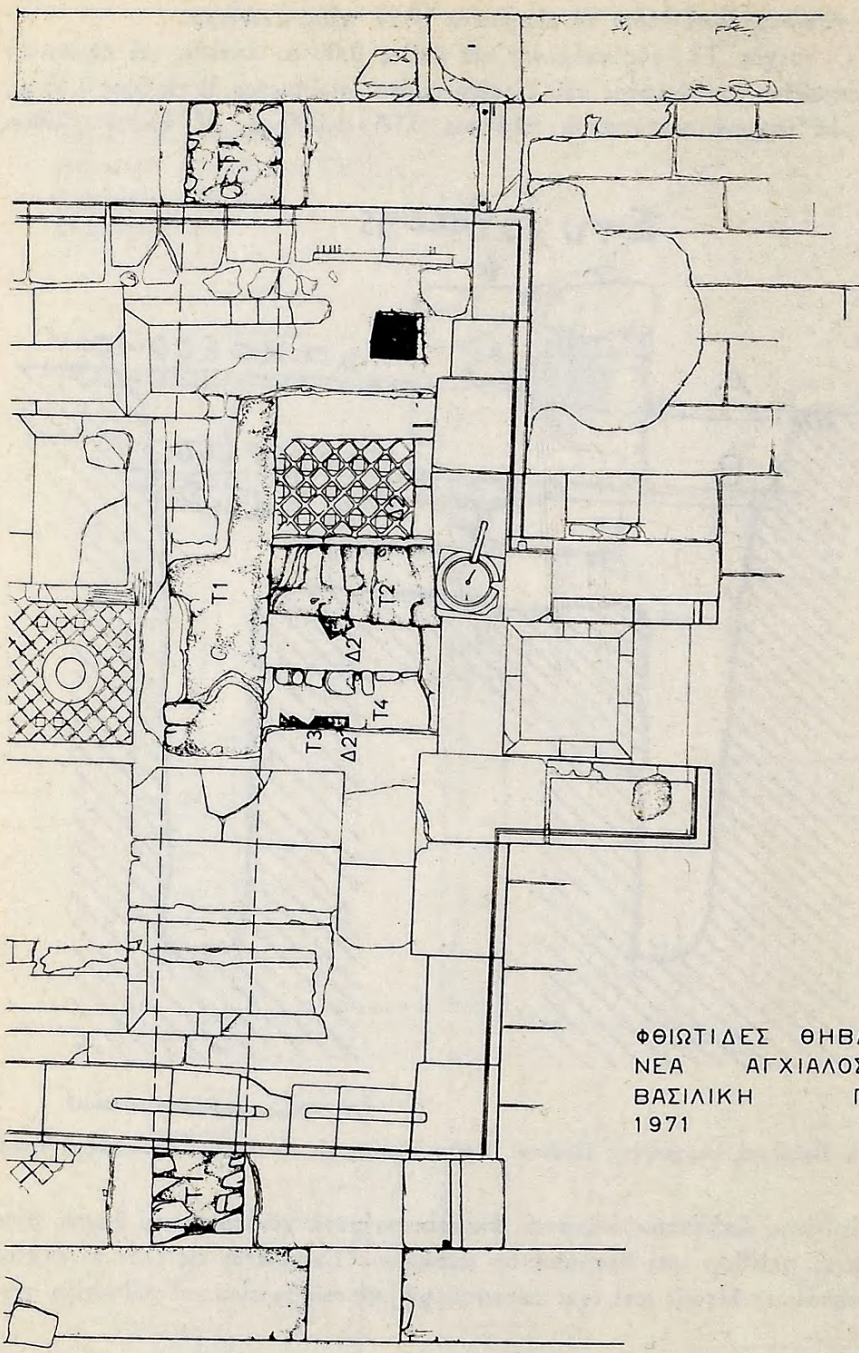

Εἰκ. 7. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Ἔρευνα εἰς τὸ δάπεδον τοῦ Ἱεροῦ. Κάτοψις.

λοβάτου, ἐνῷ οὗτος ἔχει καταστρέψει ἑτέρους δύο τοίχους, προγενεστέρους, τοὺς Τ2 καὶ Τ3 καὶ ἔχει «πατήσει» ἐπὶ παλαιοτέρου δαπέδου (Δ2) (εἰκ. 1 καὶ 7, πίν. 45). Ἀνήκει ἑπομένως ὁ Τ1 εἰς τὴν προηγηθεῖσαν οἰκοδομικὴν φάσιν τῆς σημερινῆς καταστάσεως τῆς βασιλικῆς.

2) Ὁ τοῖχος Τ2, εἰς βάθος 0.34 μ., εἶναι ὁμοίας κατασκευῆς μὲ τὸν Τ1 (σωζόμενον ὕψος 0.66 μ., πλάτος 0.88 μ.). Συνεχιζόμενος ὑπὸ τὸν στυλοβά-

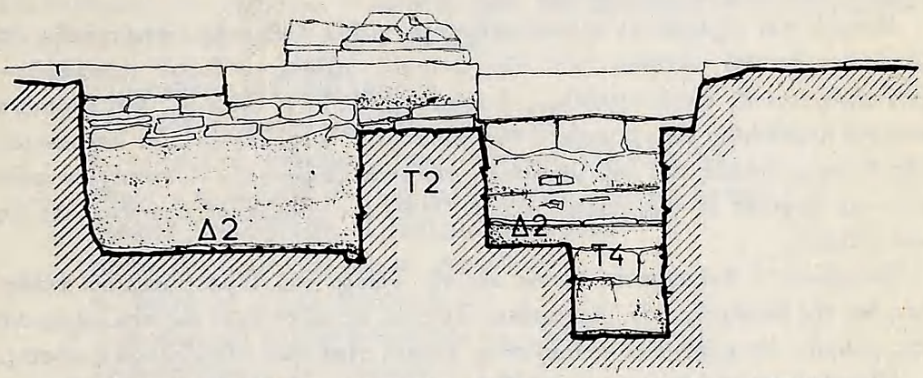

Εἰκ. 8. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Ἔρευνα εἰς τὸ δάπεδον τοῦ Ἱεροῦ. Τομὴ ἀπ' Ἀνατολῶν.

την τοῦ φράγματος τοῦ Πρεσβυτερίου, διακόπτεται ὑπὸ τοῦ Τ1, τοῦ ὁποίου εἶναι προγενέστερος (εἰκ. 7 καὶ 8, πίν. 46α).

3) Ὁ τοῖχος Τ3, εἰς βάθος 0.35 μ., ὁμοίας ἐπίσης κατασκευῆς μὲ τοὺς δύο προηγουμένους, βαίνει ἐπὶ τοῦ παλαιοτέρου δαπέδου Δ2. Σωζόμενος εἰς ὕψος 0.62 μ. συνεχίζεται ὑπὸ τὸν στυλοβάτην τοῦ Πρεσβυτερίου καὶ διακόπτεται ὑπὸ τοῦ Τ1 (εἰκ. 7).

4) Τὸ δάπεδον ΔΑ, εἰς βάθος 0.14 μ., ἐκ κορασανίου ἀναμείκτου μετὰ μικρῶν λίθων καὶ μαρμαρίνων θραυσμάτων, ἔχει πάχος 0.12 μ.

5) Τὸ δάπεδον Δ2, εἰς βάθος 1.05 μ., ἀπετελεῖτο ἐκ πηλίνων πλακῶν, διαστ. 0.18 × 0.18 μ., «κολυμπητῶν» εἰς στρῶμα κορασανίου, πάχους 0.045 μ. Τὸ κορασάνι ἁπλοῦται ἐπὶ ὑποστρώματος — «προετοιμασίας» — πάχους 0.10 μ. ἐκ μικρῶν ἀκατεργάστων λίθων καὶ τεμαχίων στρογγύλων πλίνθων. Αἱ πλίνθοι αὗται, πάχους 0.065 μ. καὶ διαμέτρου 0.20 μ., ἐχρησιμοποιοῦντο, ὡς γνωστόν, εἰς τὰ ὑπόκαυστα τῶν λουτρῶν. Ἑπομένως, δύναται μετὰ πολλῆς πιθανότητος νὰ λεχθῇ, ὅτι τὸ κτήριον, τὸ προηγηθὲν τοῦ κτηρίου εἰς ὃ ἀνῆκε τὸ Δ2, ἦτο λουτρών. Εἶναι, ὅμως, ἐπίσης πιθανὸν καὶ αὐτὸ τὸ Δ2, τὸ ὁποῖον ἐκτείνεται ὑπὸ τοὺς τοίχους Τ1, Τ2 καὶ Τ3 καὶ ὑπὸ τὸν χῶρον τοῦ Πρεσβυτερίου, νὰ ἀνῆκε, λόγῳ τοῦ τρόπου κατασκευῆς του καὶ τῶν χρησιμοποιηθέντων ὑλικῶν, εἰς λουτρικὸν κτίσμα (εἰκ. 7 καὶ 8, πίν. 46β).

Εἰς τὸ μεταξὺ τοῦ πλακοστρώτου τοῦ Πρεσβυτερίου καὶ τοῦ Δ2 διάστημα

ὑπῆρχον ἄφθονα τεμάχια κορασανίου, πάχους 0.06 μ., καὶ πηλίνων πλακῶν, πάχους 0.04 μ., κάτωθι δὲ τοῦ Δ2 ὑπῆρχον καθαρὰ χώματα μὲ ἐλάχιστα ὄστρακα.

6) Ὁ τοῖχος Τ4, εἰς βάθος 1.60 μ., σώζεται εἰς ὕψος 0.75 μ. Θεμελιωμένος σχεδὸν ἐπὶ τοῦ ὕδατος, διαφέρει ὡς πρὸς τὴν κατασκευὴν τῶν ἄλλων τοίχων, διότι ἀποτελεῖται ἐκ λίθων πρασίνων καὶ χωματολάσπης. Ἀνήκει εἰς κτήριον παλαιότερον τῶν λοιπῶν (εἰκ. 7).

Μεταξὺ τῶν εὑρημάτων συγκαταλέγεται τμῆμα τοξωτῆς κατασκευῆς, πιθανώτατα ἐκ τοῦ μετώπου καὶ τῆς ἄντυγος ἀψῖδος — Ἱεροῦ προφανῶς—, ἀποτελούμενον ἐξ ὀπτῶν πλίνθων, διαστάσεων 0.35 × 0.35 μ., καὶ ἰσοπάχου ἰσχυροῦ κορασανίου εἰς τὰ μεταξύ των κενά. Ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ἐπιφανειῶν, τῆς ἄντυγος δηλαδὴ καὶ τοῦ μετώπου, σώζεται ψηφιδωτὸν — ἐντοίχιον φυσικὰ — μὲ ψηφῖδας ἐξ ὑαλομάζης, διαστ. 0.007 μ., χρώματος πρασίνου, λευκοῦ καὶ μέλανος.

Ἐπομένως, ἡ διεξαχθεῖσα ἔρευνα εἰς τὸν χῶρον τοῦ Πρεσβυτερίου ἀπέδειξεν, ὅτι τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἀρχιερέως Πέτρου, ὡς αὕτη ἔχει εἰς τὴν σημερινήν της μορφήν, προηγήθησαν τοὐλάχιστον ἕτεραι τέσσαρες οἰκοδομικαὶ φάσεις.

Πολυάριθμα καὶ σημαντικὰ ὑπῆρξαν καὶ ἐφέτος τὰ εὑρήματα τῆς ἀνασκαφῆς τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἀρχιερέως Πέτρου.

Τὰ περισσότερα βεβαίως (320 ἐν συνόλῳ) εἶναι μαρμάρινα μέλη, εἴτε ἀκέραια, εἴτε εἰς τεμάχια, ὡς π.χ. πέντε κίονες ἀκέραιοι, δύο κιονόκρανα, δύο ἐπιθήματα, εἷς πεσσίσκος, εἷς ἀμφικιονίσκος, μία βάσις κ.ἄ. Ὁμοίως ἄφθονα καὶ ἐνδιαφέροντα ὑπῆρξαν καὶ τὰ κεραμεικά, πλεῖστα τῶν ὁποίων ἀποκατεστάθησαν, ὡς εἷς ἀμφορεὺς μὲ ἔγχρωμον διάκοσμον γεωμετρικῶν σχημάτων (πίν. 47α), ὀξυπύθμενος ἀμφορεύς (πίν. 47β), σκυφοειδὲς ἀγγεῖον (πίν. 48α), τριφυλλόστομοι οἰνοχόαι (πίν. 48γ), μικρὸν λεβητοειδὲς ἀγγεῖον (πίν. 48β) κ.ἄ. Ἀλλὰ καὶ ὀστέϊνα ἀντικείμενα μᾶς προσέφερεν ἡ ἐφετεινὴ ἀνασκαφή, ὡς εἶναι πέντε τεμάχια, ἀνήκοντα εἰς ἀνάγλυφον πλακίδιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἰκονίζεται μορφὴ ἀνδρός, κατ' ἐνώπιον, δεομένου, μὲ ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς μικροτεχνίας τοῦ αἰῶνος τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου (πίν. 49).

Καὶ τὰ νομίσματα δὲν ὑστέρησαν εἰς ἀριθμὸν καὶ σημασίαν. Περισυνελέγησαν 149, ἐν συνόλῳ, χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ 2ου αἰῶνος π.Χ. μέχρι τοῦ τέλους τῆς Παλαιοχριστιανικῆς περιόδου. Ἐμνημονεύσαμεν ἤδη δύο ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων νομισμάτων, τὸ χρυσοῦν τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τὸ χαλκοῦν τῆς Ἁγίας Ἑλένης (πίν. 29α. β καὶ 43).

Τέλος, σημειοῦμεν δύο ἐνδιαφέροντα ἀποκτήματα ἐκ τῶν ἐφετεινῶν ἐργασιῶν.

α'. Μαρμάρινον ἐπίθημα, διαστάσεων 0.54 × 0.37 × 0.135 μ., εὑρεθὲν εἰς τὸν Τομέα Β. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας του σώζεται ἐπιγραφὴ ἐξ 23 στίχων, ἐπὶ μιᾶς δὲ τῶν στενῶν μακρῶν πλευρῶν σπαράγματα ἑτέρας ἐπιγραφῆς

ἐξ 25 στίχων. Εἶναι προφανές, ὅτι τὸ μάρμαρον, πρὸ τῆς μετατροπῆς του κατὰ τὸν 6ον μ.Χ. αἰῶνα, πιθανῶς, εἰς ἐπίθημα, ἀπετέλει κυβόσχημον βάσιν ἢ τετράγωνον στήλην, εἰς τὰς δύο τοὐλάχιστον πλευρὰς τῆς ὁποίας ἦσαν χαραγμέναι ἐπιγραφαί (πίν. 50 καὶ 51).

Τὸ κείμενον τῆς ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ ἐπιθήματος ἐπιγραφῆς, τὸ ὕψος τῶν γραμμάτων τῆς ὁποίας εἶναι 0.011 μ., ἀναφερόμενον εἰς πράξεις ἀπελευθερώσεως δούλων, γενομένας ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Αὐτοκράτορος Κλαυδίου (41 - 54 μ.Χ.), ἔχει ὡς ἑξῆς:

Τιμαγόρου τοῦ Δά[μωνος]
Παταίου ταμιεύοντος τ[ῆς πόλεως]
ἐν τῷ β ἔτει αὐτοκράτο[ρος Τιβερίου Κλαυδίου Καί]
σαρος Γερμανικοῦ τω καὶ [ΛΒ στρατηγοῦντος Σωσι]
πάτρου ἀπελεύθεροι οἱ δεδ[ωκότες κατὰ]
νόμον δεινάρια ΚΒ μηνὸς Ἀφ[ρίου]
αἱ φάμεναι ἀπηλευθερῶσ[θαι]
Ἐπικράτους μηνὸς Φυλλικοῦ- - - - ἀπη]
λευθερῶσθαι ὑπὸ Ἀγασείνο[υ]
ἡ φαμένη ἀπηλευθερῶσθαι μη[νὸς]
Ὀνάσου τοῦ Φερεκράτους ταμιεύ[οντος]
ὡς τὴν δευτέραν ἐξάμηνον τοῦ ἐνια[υτοῦ]
τοῦ Ἀριστοφύλου τοῦ Λύκου ἔτους ΒΙ Τιβ[ερίου Κλαυδίου Καί]
σαρος Γερμανικοῦ Σεβαστοῦ τοῦ καὶ ΜΒ
λεύθεροι ἐπ' αὐτῷ καὶ δεδωκότες ταγ[ῷ]
{δει}*δεινάρια εἴκοσι δύο ἥμ*⟨ι⟩*συ μην*[ὸς]
ριχα ἡ φαμένη ἀπηλευθερῶσθαι ξε[νικῇ]
τοῦ Κρατησιβούλου Σαβιδία ἡ φαμέ[νη ἀπηλευθερῶ]
σθαι ὑπὸ Φερενείκας τῆς Κέββου κατε
δήμου καὶ Τειμασιθέου τοῦ ἀνδρὸς αὐ[τῆς- - - -]
Πανυχὶς ἡ φαμένη ἀπηλευθερῶσθ[αι ὑπὸ]
τῆς Λυσιμάχου καὶ Ζωίλου τοῦ Ἀνδρο[- - -μηνὸς Ἰπ]
ποδρομίου

Ἀνάλογοι ἀπελευθερωτικαὶ ἐπιγραφαὶ εὑρέθησαν καὶ παλαιότερον εἰς τὰς Φθιώτιδας Θήβας (ΑΕ 1932, σ. 216).

β'. Τέσσαρα μαρμάρινα τεμάχια περισυλλεγέντα κατὰ τὴν κατεδάφισιν τῆς παλαιᾶς οἰκίας Μποσινάκη· ταῦτα συναρμολογηθέντα ἀπετέλεσαν στήλην, ἐλλιπῆ κατὰ τὸ μέσον τοῦ ὕψους αὐτῆς, διαστάσεων 0.48 × 0.34 μ. (πίν. 52 καὶ 53).

Ἐπὶ τῆς στήλης ταύτης σώζονται 23 στίχοι ἀκεφάλου ἐπιγραφῆς, δυναμένης, ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων, νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὸν 2ον αἰῶνα

π.Χ. Τὸ κείμενον, ἀποτελοῦν ψήφισμα τοῦ Δήμου (;) τῶν Θηβαίων — βεβαίως τῶν Θεσσαλικῶν Θηβῶν — δι' οὗ παρέχεται τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθέρας διαμονῆς ἐν τῇ πόλει Εὐρυδάμαντός τινος, ἔχει ὡς ἑξῆς:

. . . . . .
]οἱ β[ο]ύλω[ντ]αι *Θηβαίους δὲ μὴ ἐξε*[ῖναι]
μηδὲ δι' ἐνὸ[ς τ]*ρόπου μήτε κοινῇ μήτε*
ἄρχοντα μηδένα μηδὲ ἰδίαι μηδέ[να] {ἀπε}
ἀπε[λα]*ύνειν Εὐρυδάμαντα ἀπὸ τῆς πο*
λιτείας ἂν [μ]*ή τι πονηρὸν πρᾶγμα πράσο*
ντα εἰς τὴν πόλιν ἢ εἰς τὰ πράγματα τὰ τῆ
ς πόλεως ἐξελέγχωσι οἱ βουλόμενοι
ἀπελαύνειν ἀπὸ τῆς πολιτείας ἂν δὲ
μὴ ἐξελέ[γχ]*ωσι οἱ ἐπιβαλλόμενοι ἐξε*
λέγχειν ἀποτεισάντω τῆι Δήμητρι τῆι Π[α]
ναχαίαι τάλαντον ἀργυρίου καὶ τοῦ[το ἐς]
[Ἰε]*ρὸν ἔστω τῆς δήμητρος Εὐρυδάμ*[αντι]
[ὥστ' ἀσφά]*λειαν εἶναι* [ασων / ατειων] *αχρ*
[Εὐρυδά]*μαντα*
α]*αν δὲ βού*[λονται]
ς παρὰ Ε[ὐρυδ]*ά*[μαντι]
ὑπὲρ εὐνοίας καὶ δικαιοσύνης τῆς πρὸς τὴν
πόλιν καὶ τὰ πράγματα τὰ τῆς πόλεως ὀμνύ
τω Εὐρυδάμας τὸν ὅρκον ὃν ἂν ἡ πόλις προγρ
άψηι ἂν μὴ ἀνομώτω διαπιστεύωσι ταῦτα
ἀναγραψάτω Εὐρυδάμας εἰς ⟨σ⟩*τήλας λιθί*
νας καὶ ἀν⟨α⟩*θέτω εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Δήμητρος*
καὶ ὅπου ἂν ἀλλαχοῦ ἡ πόλις κελεύηι

Σημειοῦται, ὅτι ἡ προσωνυμία «Παναχαία», ἥτις ἀπετέλει ἐπίκλησιν τῆς θεᾶς Δήμητρος, εἶναι γνωστὴ καὶ ἐξ ἑτέρων ἐπιγραφῶν ἐν Ν. Ἀγχιάλῳ (ΑΔ 20, 1965, Μέρ. Β', σ. 322).

ΠΑΥΛΟΣ ΗΡ. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

5. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ ΑΜΦΙΠΟΛΕΩΣ

(Πίν. 54 - 64)

Κατ' Αὔγουστον τοῦ 1971 συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ τῶν παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν Α καὶ Γ καθὼς καὶ τοῦ φερομένου ὡς ἐπισκοπικοῦ μεγάρου ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῆς παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Στρυμόνος ἀρχαίας Ἀμφιπόλεως.

Βασιλικὴ Α.

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφὴν ἐγένετο πλήρης ἀποκάλυψις τοῦ πρὸς Νότον τοῦ νάρθηκος καὶ παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ νοτίου τοίχου τῆς βασιλικῆς εὑρεθέντος πέρυσι τετραγώνου διαμερίσματος, διαστ. 5.35 × 5.35 μ., διεπιστώθη δ' ὅτι ὁ νότιος τοῖχος αὐτοῦ προχωρεῖ πρὸς Ἀνατολὰς καὶ ἐπὶ μήκους 15.60 μ. (παρένθ. πίν. Α).

Περαιτέρω ἡ ἀνασκαφὴ ἐστράφη ἐξωτερικῶς τῆς βορείου θύρας τοῦ νάρθηκος (πίν. 54α), ἔνθα ἀπεκαλύφθη παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Α δωμάτιον, διαστάσεων 5.90 × 4.50 μ. Εἰς τὸ δωμάτιον τοῦτο εἰσέρχεταί τις διὰ τῆς βορείου θύρας τοῦ νάρθηκος ἀνοίγματος 1.53 μ. Τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου τούτου ἦτο ἐστρωμένον διὰ μαρμαρίνων πλακῶν ὡς ἦτο καὶ τὸ δάπεδον τοῦ νάρθηκος (πίν. 54β), ἔφερε δὲ μίαν θύραν ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου πλάτους 1.63 μ., ἓν παράθυρον ἐπὶ τοῦ βορείου 1.26 μ. καὶ μίαν θύραν πλάτους 0.70 μ. ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, ὡς καὶ ἓν μικρὸν ἑρμάριον (ντουλάπι) βάθους 0.33 μ. καὶ μήκους 0.95 μ. Τὸ διαμέρισμα τοῦτο πιθανῶς νὰ ἦτο τὸ Μυτατώριον, ἔνθα ὁ ἐπίσκοπος ἤλλασσε στολὴν διὰ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν κυρίως ναόν. Διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου θύρας τοῦ δωματίου τούτου εἰσήρχετό τις εἰς μικρὸν παρεκκλήσιον (τὸ διακονικόν;), τὸ ὁποῖον ἀνευρέθη πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ ἀνωτέρω ἀποκαλυφθέντος δωματίου. Τὸ μικρὸν τοῦτο παρεκκλήσιον (εἰκ. 1 καὶ πίν. 55α) ἔχει διαστάσεις 2.37 × 4.34 μ. ἐντὸς δὲ αὐτοῦ εὑρέθησαν δύο μαρμάρινοι πεσσίσκοι τέμπλου (πίν. 55β). Τὸ δάπεδον αὐτοῦ ἐκαλύπτετο ὑπὸ ὡραίων ψηφιδωτῶν, ἅτινα περιεβάλλοντο ὑπὸ ὁμολόγου πλαισίου (ταινίας) πλάτους 0.30 μ. φέρει δὲ κληματίδας μετὰ φύλλων καὶ σταφυλῶν.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἐσχηματίζοντο κατὰ σειρὰν ἀλλεπάλληλοι ζῶναι, ἑκάστη τῶν ὁποίων περιελάμβανεν ἓξ ὀκταγωνικοὺς μικροὺς πίνακας, αἱ πλευραὶ τῶν ὁποίων ἔφερον ὀδοντωτὸν πλαίσιον, εἰκονίζοντας ἐναλλὰξ ὑδρόβια πτηνά,

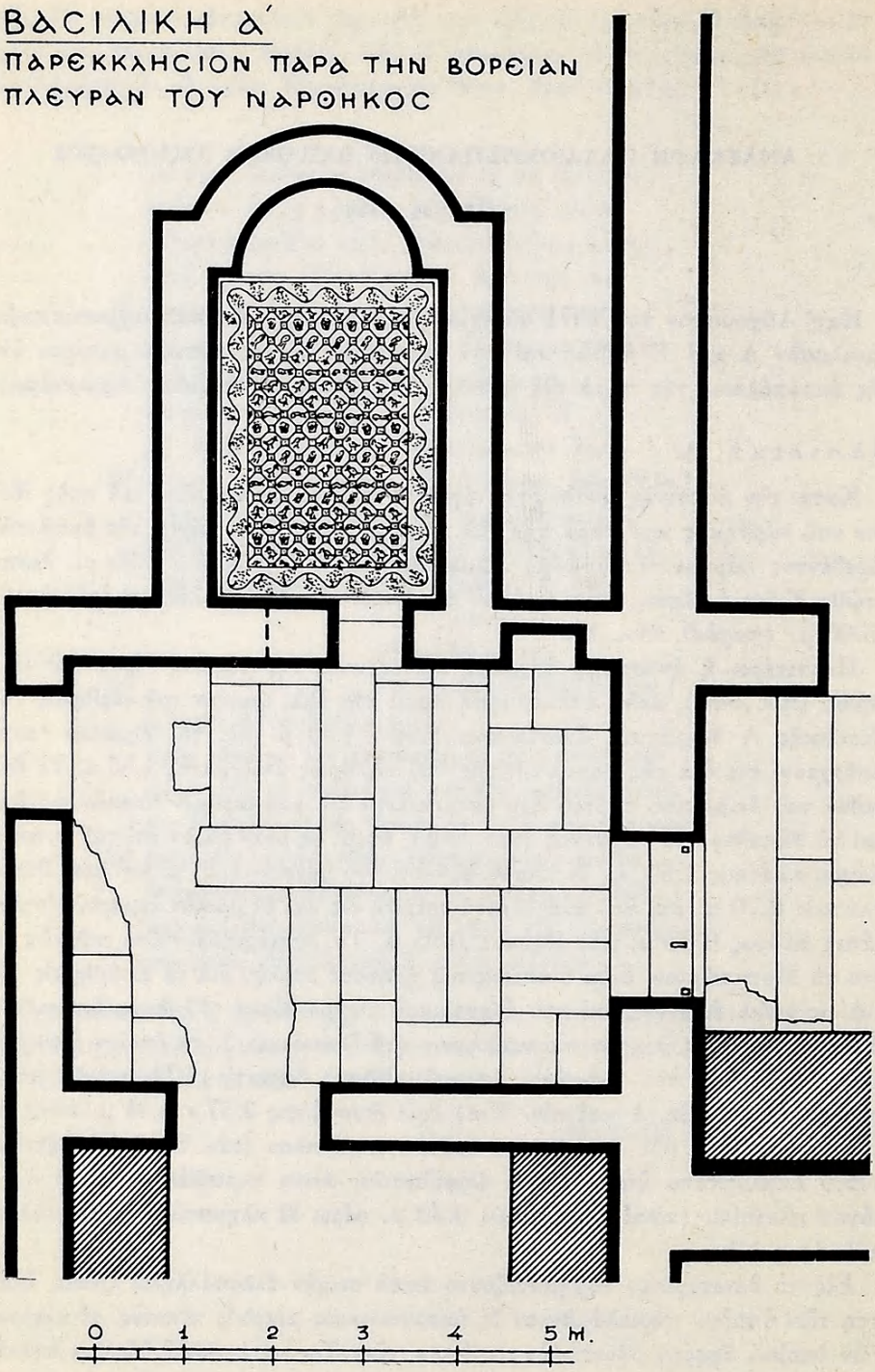

Εἰκ. 1. Τὸ βορείως τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Α ἀποκαλυφθὲν διαμέρισμα καὶ μικρὸν παρεκκλήσιον.

ἰχθῦς, κάνιστρα μὲ καρπούς, σηπίας, ἅπαντα ἀπεικονιζόμενα εἰς ποικίλα σχέδια μὲ ὡραίους χρωματισμούς (πίν. 56α). Ἡ ἀνακάλυψις τοῦ μικροῦ τούτου παρεκκλησίου ἐγένετο τὰς τελευταίας ὥρας τῆς ἀνασκαφῆς καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐγένετο πλήρης ὁ καθαρισμὸς καὶ ἡ φωτογράφησις αὐτῶν, ἀναβληθέντων διὰ τὴν προσεχῆ ἀνασκαφήν.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς βασιλικῆς Α ἀνευρέθησαν πολλὰ νομίσματα καὶ δύο κεφαλαὶ ἀγαλμάτων (πίν. 56β), ἡ μία γυναικός, διαστ. 0.15 × 0.30, ἥτις φέρει χαρακτηριστικὴν κόμμωσιν ἀλλὰ δυστυχῶς τὸ πρόσωπον εἶναι κατεστραμμένον, ἡ ἑτέρα νεαροῦ ἀνδρός, διαστ. 0.14 × 0.21 μ. Ἐπίσης ἀνευρέθη μαρμαρίνη πλάξ, διαστ. 0.16 × 0.17 × 0.06 μ., ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶναι γεγραμμένη ἀρχαία ἐπιγραφὴ μὲ τὸ ὄνομα

ΔΗΜΟΚΡ[ΙΤΟΣ]

Βασιλικὴ Γ.

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν καὶ ἐξωτερικῶς τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Α διαμερίσματος καὶ τοῦ παρεκκλησίου, συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ νοτίως τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Γ ὀρθογωνίου ἐπιμήκους χώρου, ὅστις ἔχει πλάτος 4.12 μ. καὶ εἶχεν ἀνασκαφῆ πέρυσι μέχρι μήκους 19.85 μ. ἀπὸ τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Γ.

Τὸ δάπεδον τοῦτο τοῦ ἐπιμήκους ὀρθογωνίου ἀπεκαλύφθη ὅτι ἦτο ἐστρωμένον μὲ θαυμάσια ψηφιδωτά (παρένθ. πίν. Β). Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφὴν ἐξηκριβώθη ὅτι τὸ ἐπίμηκες τοῦτο ὀρθογώνιον διαμέρισμα τερματίζεται εἰς ἀπόστασιν 20.05 μ. ἀπὸ τοῦ νοτίου τοίχου τῆς βασιλικῆς Γ, ἔνθα κάμπτεται πρὸς Ἀνατολὰς (πίν. 57α) μὲ τὸ ἴδιον σχεδὸν πλάτος 4.33 μ. καὶ μὲ 11 σειρὰς ψηφιδωτῶν τετραγώνων πινάκων, οἱ ὁποῖοι φέρουν ἐναλλὰξ ὑδρόβια πτηνὰ καὶ ἰχθῦς (πίν. 57β), εὑρέθη δ' ὅτι αἱ ἀλλεπάλληλοι ζῶναι μετὰ τῶν τετραγώνων πινάκων σταματοῦν εἰς ἀπόστασιν 9.40 μ. ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ ἐπιμήκους ὀρθογωνίου χώρου (πίν. 58α), εἰς τὸ σημεῖον δὲ ἐκεῖνο δημιουργεῖται πρόπυλον πλάτους 3.85 μ., τὸ ὁποῖον φέρει εἰς τὸ μέσον ὀκταγωνικὸν πεσσόν. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐπροχώρησε πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ προπύλου καὶ διεπιστώθη ὅτι ὁ ὀρθογώνιος χῶρος πλάτους 4.25 μ. προχωρεῖ μέχρι μήκους 10.93 μ., ἔνθα συναντᾷ τοῖχον πάχους 0.80 μ., ὅστις προχωρεῖ πρὸς Βορρᾶν συναντῶν παρὰ τὴν ἀψῖδα τοῦ ἱεροῦ τὸν νότιον τοῖχον τῆς βασιλικῆς Γ δημιουργουμένου οὕτω πλαγίου αἰθρίου (παρένθ. πίν. Β).

Ἐν συνεχείᾳ ἡ ἀνασκαφὴ ἐστράφη παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ ἀνωτέρω ἐπιμήκους ὀρθογωνίου χώρου, ὅστις βαίνει νοτίως τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Γ. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀνευρέθη μαρμάρινον κατώφλιον καὶ ἕνεκα τούτου ἡ ἀνασκαφὴ ἐστράφη πρὸς Δυσμὰς καὶ ἔφερεν εἰς φῶς ὀρθογώνιον διαμέρισμα διαστ. 5.75 × 10.10 μ. (πίν. 58β). Οἱ τοῖχοι τοῦ διαμερίσματος τούτου πάχους 0.65 μ. εὑρέθησαν εἰς ὕψος 0.50 - 1.30 μ. Τὸ δάπεδον ἦτο ἐστρωμένον

μὲ θαυμάσια ψηφιδωτὰ σωζόμενα εἰς καλὴν κατάστασιν. Μετὰ τὸν προσεκτικὸν καθαρισμὸν τῶν ψηφιδωτῶν διεπιστώθη ὅτι πέριξ τῶν τοίχων ἔτρεχον δύο ὁμόλογα πλαίσια (ταινίαι), ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μὲν πρῶτον πλάτους 0.39 μ. ἔφερε συμπλεκομένους καὶ τεμνομένους κύκλους, τὸ δὲ δεύτερον πλάτους 0.20 μ. σπειρομαίανδρον (πίν. 59α). Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἐσχηματίζοντο κατὰ σειρὰν ἀλλεπάλληλοι ζῶναι, ἑκάστη τῶν ὁποίων περιελάμβανε πέντε τετραγώνους πίνακας, διαστ. 0.52 × 0.52 μ., εἰκονίζοντας εἰς μὲν τὴν πρώτην σειρὰν (πίν. 59β) ἀπὸ Νότου πρὸς Βορρᾶν ὑδρόβιον πτηνόν, ἐν συνεχείᾳ δὲ συμπλεκόμενα σχοινία μετὰ διακοπτομένων ταινιῶν, ἀγγεῖον (ἀμφορέα), εἰς τὸ στόμιον τοῦ ὁποίου κάθηνται δύο μικρὰ πτηνά, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν σπεύδει νὰ πίῃ ὕδωρ ἐκ τοῦ ἀγγείου, ἐνῶ τὸ ἕτερον στρέφει πρὸς τὰ δεξιὰ τὴν κεφαλήν του. Ἐν συνεχείᾳ ἔχομεν πάλιν συμπλεκόμενα σχοινία μετὰ ταινιῶν καὶ τὸν πέμπτον πίνακα μὲ δελφῖνα. Εἰς τὴν δευτέραν σειρὰν εἰκονίζονται εἰς μὲν τὸν πρῶτον τετράγωνον πίνακα συμπλεκόμενα σχοινία μετὰ διασταυρουμένων ταινιῶν καὶ ἐν συνεχείᾳ πέρδιξ, καὶ πάλιν συμπλεκόμενα σχοινία καὶ περαιτέρω ἀλέκτωρ, δελφίς, ὑδρόβιον πτηνόν, ψιττακός, διακοσμητικὰ σχοινία, στρόβιλος, διασταυρούμενοι κύκλοι, τετράγωνον περιβάλλον ὀκταγωνικὸν σχέδιον κ.ο.κ. (πίν. 60α). Οὕτω τὸ δάπεδον τοῦ ὀρθογωνίου τούτου διαμερίσματος μὲ τὰ κατὰ τὸν ἀνωτέρω τρόπον διατεταγμένα διάφορα ἐκ ψηφιδωτῶν διακοσμητικὰ θέματα παρουσιάζει ἓν ὡραῖον ἁρμονικὸν σύνολον (πίν. 60β, 61 καὶ παρένθ. πίν. Γ).

Ὡσαύτως ἐξωτερικῶς τοῦ ἀνωτέρω ἀποκαλυφθέντος ὀρθογωνίου κτίσματος καὶ εἰς ἀπόστασιν 1.80 μ. ἀπὸ τῆς ΝΔ. γωνίας αὐτοῦ ἀνευρέθη φρεάτιον ὑδραγωγείου, διαστ. 0.70 × 0.70 μ., τὰ τοιχώματα καὶ ὁ πυθμὴν τοῦ ὁποίου φέρουν ἰσχυρὸν ὑδραυλικὸν κονίαμα (κουρασάνι). Ἐκ τοῦ φρεατίου τούτου ἄρχεται ἀγωγός, διαστ. 0.24 × 0.24 μ., ὅστις διεπιστώθη ὅτι προχωρεῖ πρὸς Νότον ἐπὶ μήκους 108 μ. φαίνεται δ' ὅτι διὰ τοῦ ἀγωγοῦ τούτου μετεφέρετο ὕδωρ εἰς τὸν χῶρον τῆς βασιλικῆς (πίν. 62α). Τὰ ἀνωτέρω ἀποκαλυφθέντα διαμερίσματα νοτίως τῆς βασιλικῆς Γ πιθανῶς νὰ ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν προσκυνητῶν.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν παρὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τῆς βασιλικῆς Γ κτισμάτων ἀνευρέθησαν πολλὰ τεμάχια μαρμαρίνων πλακῶν θωρακίων καθὼς καὶ ἀνάγλυφα θωράκια μὲ ὀρθογώνια πλαίσια χωριζόμενα εἰς τρία τμήματα (πίν. 62β). Τὸ ἀριστερὸν μέρος τοῦ θωρακίου ἀπολήγει εἰς πεσσίσκον, ὅστις φέρει ἄνωθεν σφαῖραν· ὡς ἐκ τούτου εἶναι πιθανὸν ὅτι τὰ θωράκια ταῦτα θὰ ἀνῆκον εἰς τὴν εἴσοδον ἄμβωνος.

Ἐ π ι σ κ ο π ι κ ὸ ν (;) μ έ γ α ρ ο ν

Ταυτοχρόνως μὲ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν βασιλικῶν Α καὶ Γ ἤρχισε καὶ ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ κτηρίου τοῦ φερομένου ὡς ἐπισκοπικοῦ μεγάρου. Τὸ κτήριον τοῦτο

καλύπτεται ὑπὸ ἀγρίας καὶ πυκνῆς βλαστήσεως, πίν. 63α εὑρίσκεται παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς βασιλικῆς Α καὶ ὁ δυτικὸς τοῖχος αὐτοῦ εἶναι εἰς ἀπόστασιν 2.00 μ. ἀπὸ τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ αὐτῆς (εἰκ. 2). Μετὰ τὴν ἀποκοπὴν τῶν ἀγρίων δένδρων ἀπεκαλύφθη σχεδὸν ὁλόκληρος ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ κτηρίου τούτου, ὅστις ἔχει πάχος 1.30 μ. καὶ μῆκος 48.60 μ., ἡ δὲ τοιχοποιΐα του ὁμοιάζει μὲ τὴν τῶν παρακειμένων βασιλικῶν καὶ σώζεται σχεδὸν εἰς ὕψος 1.70 μ. Παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ κτηρίου τούτου, τὸ ὁποῖον εἶναι σχε-

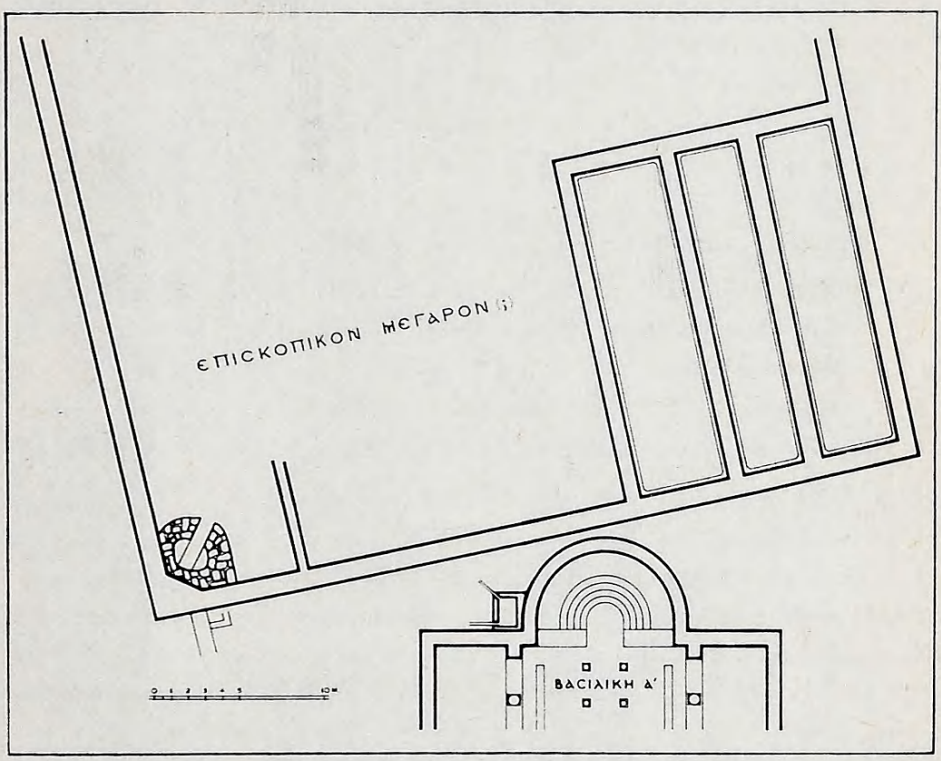

Εἰκ. 2. Κάτοψις τοῦ ἐπισκοπικοῦ μεγάρου.

δὸν τετράγωνον, ἀπεκαλύφθη στρογγύλον περίπου κτίσμα ἐσωτερικῆς διαμέτρου 2.10 μ. καὶ μὲ πάχος τοίχων 1.30 μ. (πίν. 63β). Εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ ἀνωτέρω κτηρίου ἀνευρέθησαν τρία κατὰ σειρὰν ὀρθογώνια ἐπιμήκη διαμερίσματα διαστάσεων τὸ πρῶτον 5.40 × 21.85 μ., τὸ δεύτερον 3.75 × 21.85 μ. καὶ τὸ τρίτον 4.90 × 21.85 μ., τὸ δὲ πάχος τῶν τοίχων εἶναι 1.20 μ. Ἐπειδὴ ὁλόκληρον τὸ τμῆμα τοῦτο τῶν διαμερισμάτων ἐκαλύπτετο ὑπὸ ἀγρίων δένδρων καὶ ἡ κοπὴ τῶν ριζῶν αὐτῶν ἦτο πολὺ δύσκολος, δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἀνασκαφῇ παρὰ μικρὸν τμῆμα αὐτῶν, διεπιστώθη δ' ὅτι τόσον οἱ τοῖχοι

ἐσωτερικῶς ὅσον καὶ ὁ πυθμὴν ἔφερον παχὺ στρῶμα ὑδραυλικοῦ κονιάματος (κουρασάνι) μὲ ἐνισχυμένας τὰς γωνίας, κατὰ συνέπειαν εἶναι πιθανὸν ὅτι τὰ τρία ταῦτα ἐπιμήκη διαμερίσματα ἐχρησίμευον ὡς δεξαμεναί (πίν. 64α). Ἐντὸς τῆς ἀγρίας βλαστήσεως ἀνευρέθη μαρμάρινον σῶμα ἵππου καὶ τοῦ ἐπ' αὐτοῦ ἱππέως (πίν. 64β) ρωμαϊκῶν χρόνων, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται ἐκεῖ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν.

Τέλος ἀναφέρεται ὅτι κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν βασιλικῶν ἀνευρέθησαν 43 νομίσματα διαφόρων ἐποχῶν, τὰ ὁποῖα, μετὰ τὸν καθαρισμόν των, διεπιστώθη ὑπὸ τῆς Προϊσταμένης τῆς νομισματικῆς συλλογῆς Κας Μ. Καραμεσίνη - Οἰκονομίδου, ὅτι εἶναι τὰ κάτωθι:

1. Ἀμφίπολις ἐποχῆς Τιβερίου (πρβ. SNG COP. ἀρ. 95, 96).
2. » » Κλαυδίου (πρβ. ἔ.ἀ. ἀρ. 98).
3. » » Ἀλεξάνδρου Σεβήρου (πρβ. ἔ.ἀ. ἀρ. 117, 118, ἀποκεκομμ.).
4. Ἀμφίπολις αὐτοκρατορικῶν χρόνων, τελείως ἐφθαρμένον.
5. Θεσσαλονίκη, ἐποχῆς Αὐγούστου ἕως Γαλλιηνοῦ (πρβ. ἔ.ἀ. ἀρ. 388 - 390).
6 - 8. Φίλιπποι, αὐτοκρατ. χρόνων (πρβ. ἔ.ἀ. ἀρ. 305 - 6).
9. Περδίκκας Γ' (πρβ. ἔ.ἀ. ἀρ. 519 - 521).
10. Ἀλέξανδρος Γ' (πρβ. ἔ.ἀ. ἀρ. 1021 - 25).
11. Κάσσανδρος, χρονολ. κοπῆς περὶ τὰ 306 - 297 π.Χ. (πρβ. ἔ.ἀ. ἀρ. 1146).
12 - 13. Κάσσανδρος, περὶ τὰ 306 - 297 π.Χ. (πρβ. ἔ.ἀ. ἀρ. 1154 - 58).
14. Φίλιππος Ε' (πρβ. ἔ.ἀ. ἀρ. 1256).
15 - 19. Ἀρχαῖα ἑλληνικά, 3ου - 2ου αἰ. π.Χ., τελείως ἐφθαρμένα.
20. AES IV Θεοδοσίου Α', χρονολογία κοπῆς 378 - 383 μ.Χ. (πρβ. RIC IX, σ. 244, ἀρ. 21 (C)).
21. AES IV Θεοδοσίου Α', τύπος: VOT X/MVLT XX, νομισματοκοπεῖον ἀσαφές.
22. AES IV Θεοδοσίου Α', τύπος: SALVS REIPVBLICAE, νομισματοκοπεῖον Κωνσταντινουπόλεως.
23. AES IV Θεοδοσίου Α', τύπος: SALVS REIPVBLICAE, νομισματοκοπεῖον ἀσαφές.
24. AES IV Ἀρκαδίου, χρονολογία κοπῆς 378 - 383 μ.Χ. (πρβ. ἔ.ἀ. ἀρ. 20 (D)).
25. AES III Ἀρκαδίου, χρονολογία κοπῆς 395 - 408 μ.Χ. (πρβ. CARSON-HILL - KENT, ἀρ. 2205).
26. AES III Ὀνωρίου, χρονολογία κοπῆς 395 - 408 μ.Χ., νομισματοκοπεῖον ἀσαφές.

ὁ ἀριστερός). Φέρει τὴν γνωστὴν φρυγικὴν στολὴν καὶ τὸ ἔμβλημα τοῦ προφήτου ἐπὶ τοῦ στήθους.

7. Τρεῖς λύχνοι τοῦ στρογγύλου τύπου μετ' ἐξεχούσης μύξας καὶ μιᾶς ὀρθῆς λαβῆς. Οἱ δύο φέρουν διάκοσμον κλιματίδος, ὁ τρίτος στιγμῶν.

8. Τεμάχια πινακίων ἐξ ἐρυθρωποῦ πηλοῦ μετ' ἐγχρώμου διακόσμου ἐρυθροῦ χρώματος ἰχθύος, κισσοφύλλου, ζίγκ-ζάγκ, φοινικοειδῶν δένδρων κλπ. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ ἑνὸς δι' αἰχμηροῦ ἐργαλείου ἐγχάρακτον τὸ ὄνομα ΟΝΗΣΙΜΟΥ , γνωστοῦ ἐν Θήβαις καὶ ἐξ ἑτέρων ἐπιγραφῶν.

9. Θραύσματα ὑδριῶν, ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν ὁποίων δι' αἰχμηροῦ ἐργαλείου ἔχουν χαραχθῆ γράμματα ΙΗΣ (Ἰησοῦς), ΝΒ (Ναζωραῖος βασιλεὺς) καὶ τὸ κυριακὸν σημεῖον μὲ λίαν ἐπιμήκη τὴν κάτω κεραίαν. Ἐπὶ ἑτέρου πινακίου πτηνὰ ἀδαῶς κεχαραγμένα.

10. Χαλκοῦς δακτύλιος, διαμ. 0.024 μ. Ἐπὶ τῆς κυκλικῆς σφενδόνης σταυρός. Μεταξὺ τῶν κεραιῶν κύκλοι.

11. Χαλκῆ πόρπη.

12. Λαβύρινθος ἐκ πηλοῦ (πίν. 21α).

Γ. ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ

Εἰς τὴν ἔκθεσιν περὶ τῶν ἀνασκαφῶν ἐγένετο ἤδη λόγος περὶ τῶν ἐπιγραφῶν, τῶν εὑρεθεισῶν εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ ἀρχιερέως Πέτρου καὶ εἰς τὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων σημαντικώτεραι εἶναι τρεῖς εὑρεθεῖσαι εἰς τὸν χῶρον τῆς δευτέρας τῶν βασιλικῶν τούτων, τὸ κείμενον τῶν ὁποίων ἐναφέρεται εἰς ἀπελευθερωτικὰς πράξεις. Ὑπενθυμίζεται, ὅτι ἑτέρα ὁμοίου περιεχομένου ἐπιγραφή, εὑρεθεῖσα εἰς τὸν χῶρον τῆς βασιλικῆς τοῦ ἀρχιερέως Πέτρου τὸ ἔτος 1971, ἐδημοσιεύθη ἤδη[1]. Κατωτέρω δίδονται τὰ κείμενα τῶν τριῶν τούτων ἐπιγραφῶν ὡς κατὰ πρῶτον ἀνεγνώσθησαν, ἡ ἐκτενεστέρα δὲ μελέτη καὶ σχολίασις τούτων θὰ συμπεριληφθῇ εἰς τὴν προπαρασκευαζομένην ἤδη γενικὴν ἔκθεσιν περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν.

1. Ἐπιγραφὴ ἐπὶ μαρμαρίνου δόμου, χρησιμοποιηθέντος, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ὡς βάσις εἰς τὸ τρίβηλον ἀπὸ τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου πρὸς τὸν νοτίως ταύτης χῶρον. Ἡ ἐπιγραφὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο κείμενα διαφέροντα καὶ ὡς πρὸς τὸ μέγεθος τῶν γραμμάτων καὶ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον. Ἡ πρώτη χρονικῶς ἐπιγραφή, ἀποτελουμένη ἐκ δέκα ἑπτά (17) στίχων, εἶναι γεγραμμένη διὰ γραμμάτων μικροῦ ὕψους, ἀναφέρεται δὲ εἰς τέσσαρας περιπτώσεις ἀπελευθερώσεων. Ἡ ἑτέρα ἐπιγραφή, διὰ γραμμάτων μεγαλυτέρων

1: ΠΑΕ 1971, σ. 41.

ΠΑΡΕΝΘΕΤΟΣ ΠΙΝΑΞ Α'

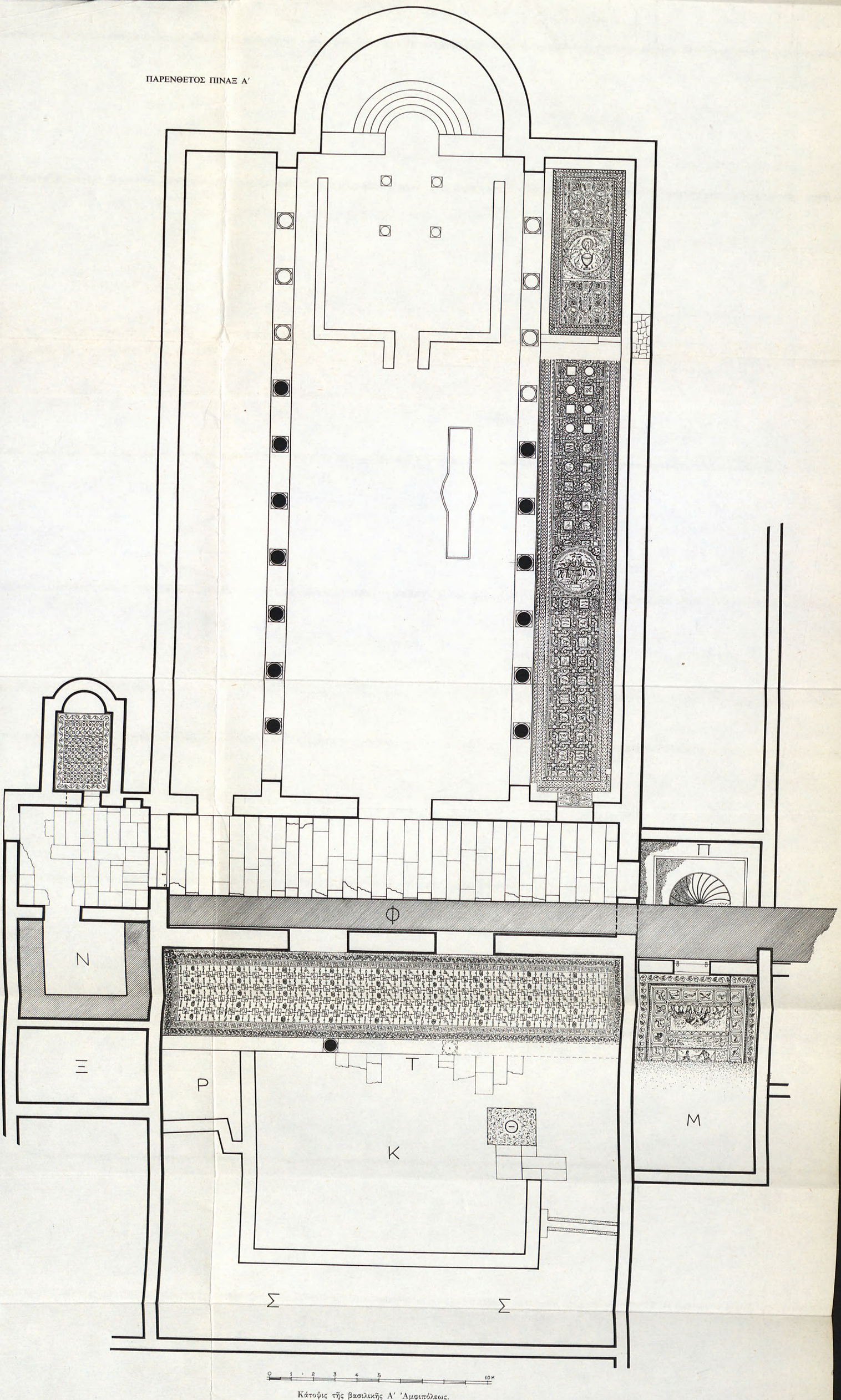

Κάτοψις τῆς βασιλικῆς Α' Ἀμφιπόλεως.

σχῆμα καὶ ὡς πρὸς τὸ μέγεθος, διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς ἢ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον. Τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, ἀναφερόμενον ὁμοίως εἰς ἀπελευθερωτικὰς πράξεις, ἔχει ὡς ἀκολούθως (πίν. 22α καὶ 22β):

Δημοκρ- - - - -
Ἀντιγόνου τοῦ Τείμωνος ταμιεύοντος τὴν δε[υτ]έ[ραν]
ἑξάμηνον τὴν ἐπὶ στρ(ατηγοῦ) Ἐπαινέτου
μη(νὸς) Ὁμολώου Σύντροφος καὶ Ἐλπὶς
καὶ Σύντροφος καὶ Ἀπατήη καὶ Ζωσίμη οἱ ἀπη
λευθερωμένοι ὑπὸ Ἱπποκράτους τοῦ Ἀρκεσι
Δ(ηνάρια)
λάου Σκοτουσαίου ἔδωκαν ἕκαστος τὰ ἐκ τοῦ Νό(μου) ΔΚΒ<
τῇ πόλει
Ἡλίου τοῦ Φιδίου ταμιεύοντος τὴν
πρώτην ἑξάμηνον τὴν ἐπὶ στρατηγοῦ
Ἐπαινέτου ὁ φάμενος ἀπηλευθερῶσ
θαι καὶ δεδωκὼς τῇ πόλει κατὰ τὸ διόρθω
μα ἀργυρίου ΔΚΒ<μηνὸς Ἀπολλωνίου
Σπόρος ὑπὸ Ἀγαθάνορος
Ταμιεύοντος τὴν β' ἑξάμηνον Τείμωνος τοῦ ΕΝ ☩ Ἀντι[γό]νει ἡ ἀπη
λευθερωμένη Ϛ κη δέδωκεν τὰ ἐκ τοῦ Νό(μου) ΔΚΒ< Ξενοκρατέα ὑπὸ Λέ
τιδος τῆς Καλλιξένου
Ἀντιγόνου τοῦ Τείμωνος ταμιεύοντος τὴν
β' ἑξάμηνον τὴν ἐπὶ Στρ(ατηγοῦ) Ἐπαινέτου ἡ φαμένη πρὸς
ἀπηλευθερῶσθαι καὶ δεδωκυῖα τῇ πόλει τὰ
κατὰ τὸν Νό(μον) ΔΚΒ< [- - - - - - - - -] Ἀθηνὼ ὑπὸ
Ἀπολλωνίου τοῦ Μητροδώρου Ξενικὴ καὶ Τρυ
φαίνης τῆς γυναικὸς αὐτοῦ
καὶ Εἰρήνη ὑπὸ Λεαίνης τῆς
Ἀπολλωνίου

Ἐπιγραφὴ ἐπὶ τῆς πλαγίας στενῆς πλευρᾶς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἀνωτέρω δόμου. Τὸ κείμενον ταύτης ἀποτελούμενον ἐξ εἴκοσι ἑπτὰ στίχων καὶ ἀναφερόμενον ὁμοίως εἰς ἀπελευθερωτικὰς πράξεις, εἶναι τὸ ἀκόλουθον (πίν. 22β):

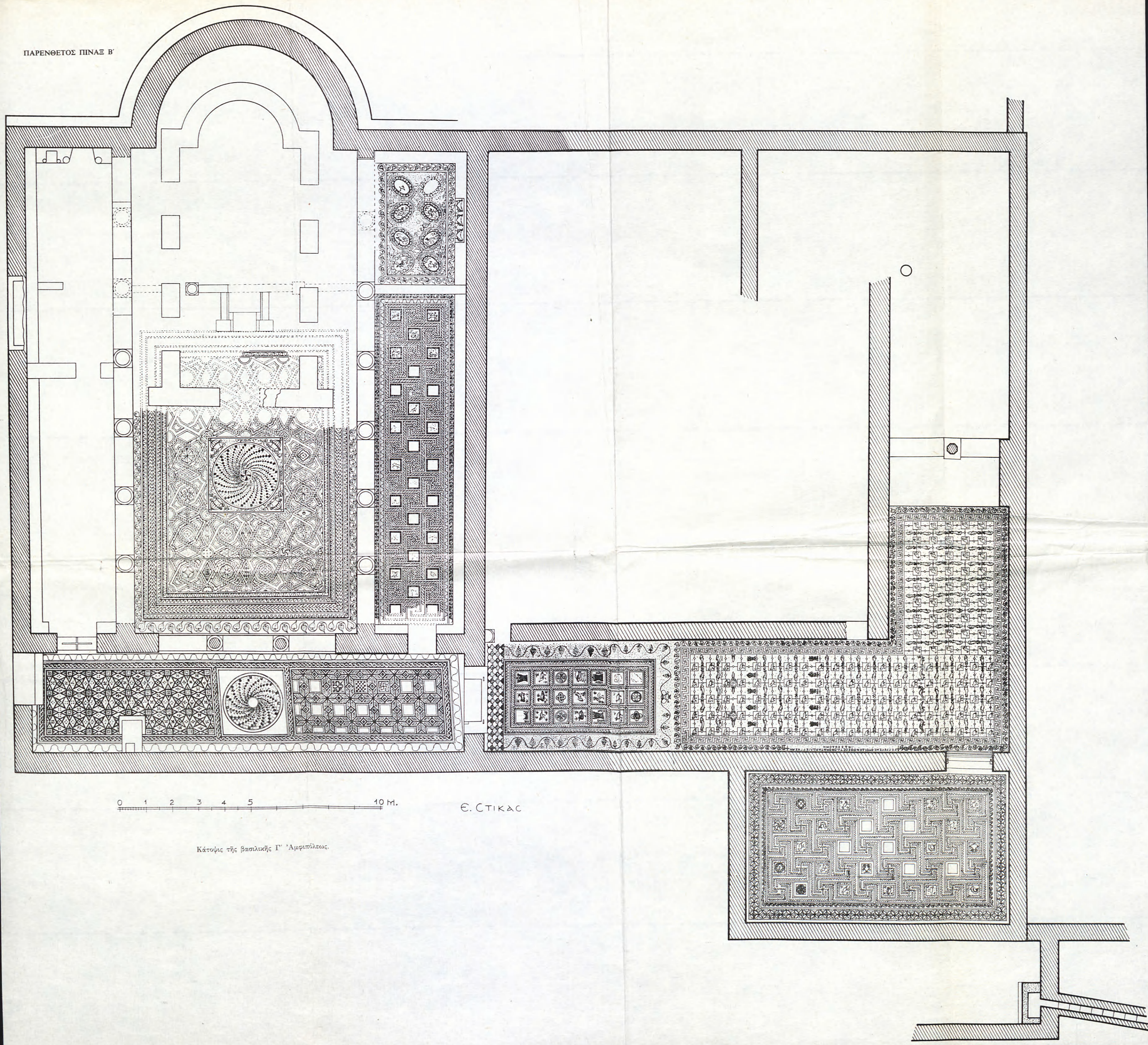

Κάτοψις τῆς βασιλικῆς Γ΄ Ἀμφιπόλεως.

4. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ ΑΜΦΙΠΟΛΕΩΣ

(Πίν. 23 - 31)

Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1972 συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ τῶν παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν καθὼς καὶ τοῦ ἐπισκοπικοῦ μεγάρου ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῆς παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Στρυμόνος Ἀμφιπόλεως.

Βασιλικὴ Α

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἐγένετο πλήρης ἀποκάλυψις τοῦ πρὸς Βορρᾶν τοῦ νάρθηκος καὶ πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ πέρυσιν ἀποκαλυφθέντος εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν δωματίου, μικροῦ παρεκκλησίου (διακονικοῦ;), διαστάσεων 2.38 × 4.35 μ. Τὸ δάπεδον αὐτοῦ ἐκαλύπτετο ὑπὸ ὡραίων ψηφιδωτῶν ἐντὸς ὀρθογωνίου, διαστάσεων 1.62 × 2.63 μ., ὅπερ περιεβάλλετο ὑπὸ ὁμολόγου πλαισίου, πλάτους 0.28 μ. (ταινίας) μετὰ κληματίδων. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ὀρθογωνίου ἔφερε 18 σειρὰς ἀλλεπαλλήλων ζωνῶν, ἑκάστη τῶν ὁποίων περιελάμβανεν ἓξ ὀκταγωνικοὺς πίνακας μὲ ὀδοντωτὸν πλαίσιον, εἰκονίζοντας ἐναλλὰξ ὑδρόβια πτηνά, κάνιστρα μὲ καρπούς, ἰχθῦς, δελφῖνας, σηπίας, ψιττακούς, ἅπαντα ἀπεικονιζόμενα εἰς ποικίλα σχέδια μὲ ποικίλους συνδυασμοὺς καὶ χρωματισμούς (πίν. 23α).

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ παρεκκλησίου τῆς βασιλικῆς Α ἀνευρέθησαν πολλὰ νομίσματα καὶ μικρὸν μαρμάρινον ἀγαλμάτιον ἀκέφαλον, ὕψους 0.25 μ. καὶ πλάτους 0.20 μ., ὡς δὲ ἐκ τῆς σωζομένης κόμης του προκύπτει πρόκειται περὶ μικροῦ κούρου ἑλληνιστικῶν χρόνων (πίν. 23β).

Ἐκ παραλλήλου ἀνεσκάφη ὁ παρὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν ἐξωτερικῶς τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ χῶρος τῆς βασιλικῆς ταύτης καὶ ἀνευρέθη καμπύλον ἐξ ὀπτοπλίνθων τμῆμα, καθὼς καὶ μέγας μαρμάρινος διαχωριστικὸς κίων παραθύρου μετὰ τοῦ ἐπιθήματος (πίν. 24α καὶ εἰκ. 1). Τὸ ἀνευρεθὲν καμπύλον τμῆμα ἐξ ὀπτοπλίνθων, διαστάσεων 0.32 × 0.22 × 0.03 μ., καὶ ὁ διαχωριστικὸς μετὰ τοῦ ἐπιθήματος ἀμφικίων ἀνήκουν ἀσφαλῶς εἰς τὰ παράθυρα τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ ἀφοῦ εὑρέθησαν ἀκριβῶς ἔξωθεν αὐτῆς· ὁ διαχωριστικὸς οὗτος ἀμφικίων ἔχει ὕψος 1.61 μ., μῆκος κάτω 0.84 μ. καὶ ἄνω 0.80 μ., πάχος δὲ 0.28 μ. Ὡσαύτως ἀνευρέθησαν πολλὰ τεμάχια κορινθιακοῦ κιονοκράνου προερχόμενα ἐκ τῶν κιονο-

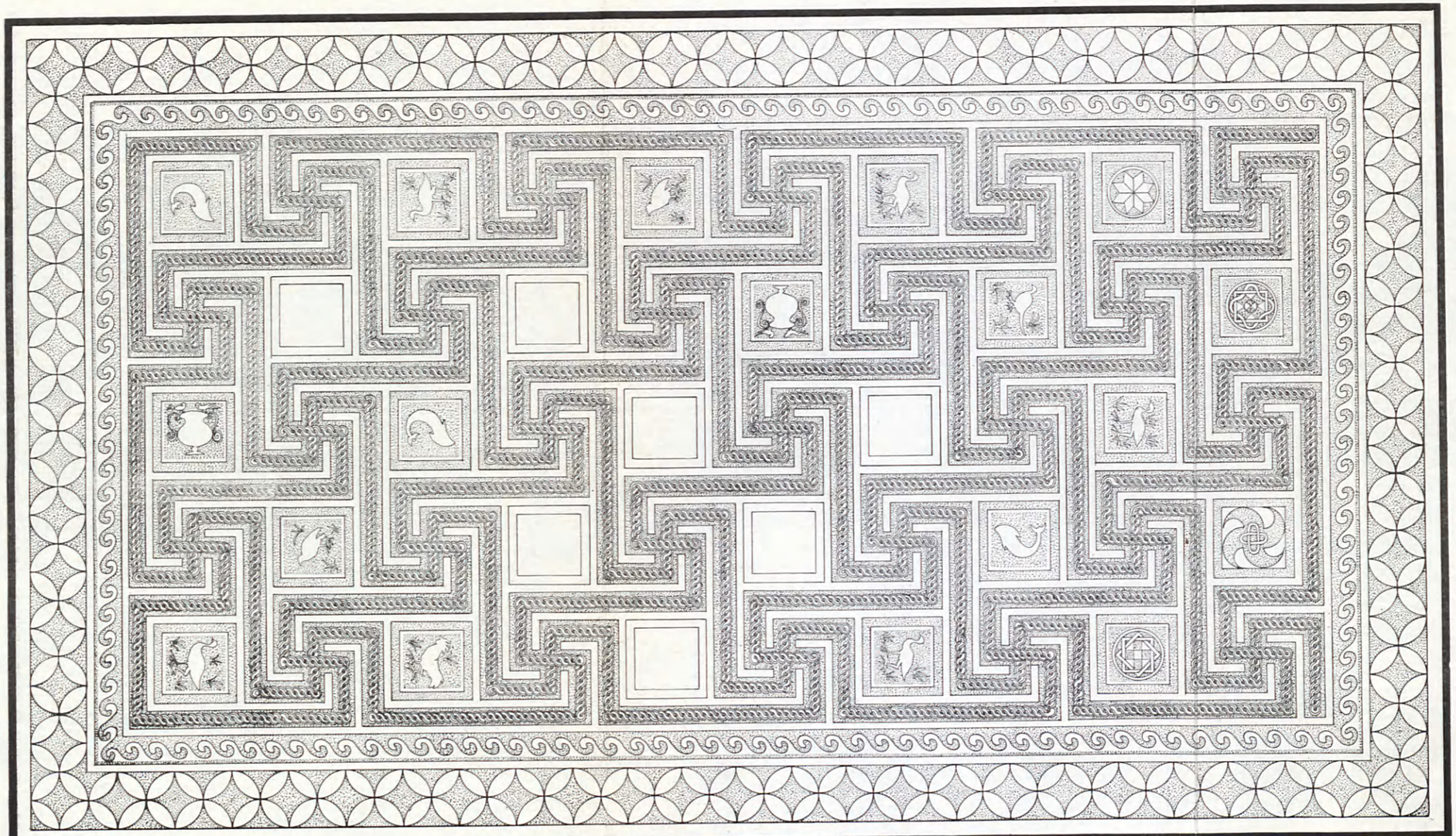

0 1 2 3 4 5 Μ.

Λεπτομέρεια τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ πρὸς Δυσμὰς τῆς βασιλικῆς Γ ὀρθογωνίου διαμερίσματος.

κράνων τῶν κιονοστοιχιῶν τοῦ ἰσογείου τῆς βασιλικῆς ὡς καὶ ἓν μικρὸν ζῷον ἐκ μαρμάρου, πιθανῶς μόσχος ἢ χοιρίδιον, ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ ὁποίου φαίνεται ὅτι ἔχει ἐμπήξει τοὺς ὄνυχάς του ἄγριον ζῷον (πίν. 31α).

Μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀνασκαφῆς τῆς βασιλικῆς Α, τῆς κατατάξεως τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν καὶ τῆς διαμορφώσεως τοῦ πέριξ χώρου, συνετελέσθη καὶ ἡ περίφραξις τῆς βασιλικῆς ταύτης διὰ καταλλήλου μεταλλικοῦ πλέγματος, πρὸς προστασίαν τοῦ ἀνευρεθέντος πλήθους ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν καὶ τῶν θαυμασίων ψηφιδωτῶν παραστάσεων, ἔμεινεν ὅμως ἀπερίφρακτον τὸ τμῆμα τοῦ ἐξωνάρθηκος, τὸ ὁποῖον καλύπτεται διὰ ψηφιδωτῶν παραστάσεων διότι δὲν ἐπήρκει ἡ χορηγηθεῖσα πίστωσις· τοῦτο θὰ περιφραχθῇ κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος.

Βασιλικὴ Δ

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν καὶ ἐξωτερικῶς τοῦ νάρθηκος μικροῦ παρεκκλησίου τῆς βασιλικῆς Α, ἤρχισεν ἡ ἀνασκαφὴ τῆς βασιλικῆς Δ τῆς ὁποίας εἶχεν ἀπὸ 10ετίας ἀνασκαφῆ τμῆμα τοῦ ἱεροῦ (εἰκ. 2). Ἡ βασιλικὴ Δ κεῖται πλησίον τῆς βασιλικῆς Α καὶ εἰς ἀπόστασιν 26.50 μ. ΝΑ. ταύτης. Ἡ ἀνασκαφὴ ἤρχισεν ἀπὸ τὸ ἱερόν, ἔνθα ἀνευρέθη ὁ μαρμάρινος στυλοβάτης τοῦ τέμπλου μὲ τὴν χαρακτηριστικὴν πρόστασιν παρὰ τὴν ὡραίαν πύλην. Ἐκεῖ ἀνευρέθησαν δύο πεσσίσκοι τοῦ τέμπλου μετὰ συμφυῶν κιονίσκων, προερχόμενοι πιθανώτατα ἀπὸ τοὺς δύο κίονας τῆς πρὸ τῆς Ὡραίας Πύλης προστάσεως τοῦ τέμπλου (πίν. 24β, 25α καὶ εἰκ. 3).

Παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ τέμπλου καὶ πλησίον τῆς Ὡραίας Πύλης ἀνευρέθη σημαντικὸν εὕρημα, ἤτοι ἡ βάσις τοῦ δεσποτικοῦ θρόνου (ἢ ἄμβωνος) ἥτις εἶναι ἡμικυκλικὴ καὶ παρ' αὐτὴν μεγάλη μαρμαρίνη, τραπεζοειδὴς πλάξ (θωράκιον), διαστάσεων $0.94 \times (1.56 + 1.08)$ μ. καὶ πάχους 0.21 μ. μὲ τὰς χαρακτηριστικὰς βαθείας γλυφὰς καὶ μὲ σταυρὸν εἰς τὸ μέσον (πίν. 26α - β). Εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πλευρὰν ἡ πλὰξ φέρει ἐμφανῆ τὰ ἴχνη τεσσάρων βαθμίδων, ἐξ οὗ προκύπτει ὅτι ἀνήρχετό τις τέσσαρας βαθμίδας διὰ νὰ καθήσῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου (εἰκ. 4).

Κατόπιν προσπαθειῶν ἐγένετο ἡ τοποθέτησις τῆς πλακὸς ταύτης ἐπὶ τῆς βάσεως κατὰ πρόχειρον ἀναστήλωσιν παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ σολέα, χωρὶς νὰ εἶναι ἀπολύτως βέβαιον ὅτι ἦτο ἀκριβῶς ἐκεῖ ἡ ἀρχικὴ θέσις τοῦ θρόνου ἢ τοῦ ἄμβωνος (εἰκ. 2 καὶ πίν. 26α-β).

Εἰς τὴν ἰδίαν περίπου περιοχὴν ἀνευρέθησαν δύο τεμάχια μαρμαρίνης πλακὸς μετὰ γλυφῶν ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως. Τὰ τεμάχια ταῦτα ἀνήκουν προφανῶς εἰς τὴν ἑτέραν μαρμαρίνην πλάκα (θωράκιον) τοῦ δεσποτικοῦ θρόνου ἢ ἄμβωνος τῆς βασιλικῆς καὶ ἐτοποθετήθησαν ἐπὶ τῆς παρακειμένης βάσεως τοῦ θρόνου, ὅστις ὡς ἀνωτέρω ἀνεφέρομεν, ἀνεστηλώθη προχείρως (πίν. 25α δεξιά).

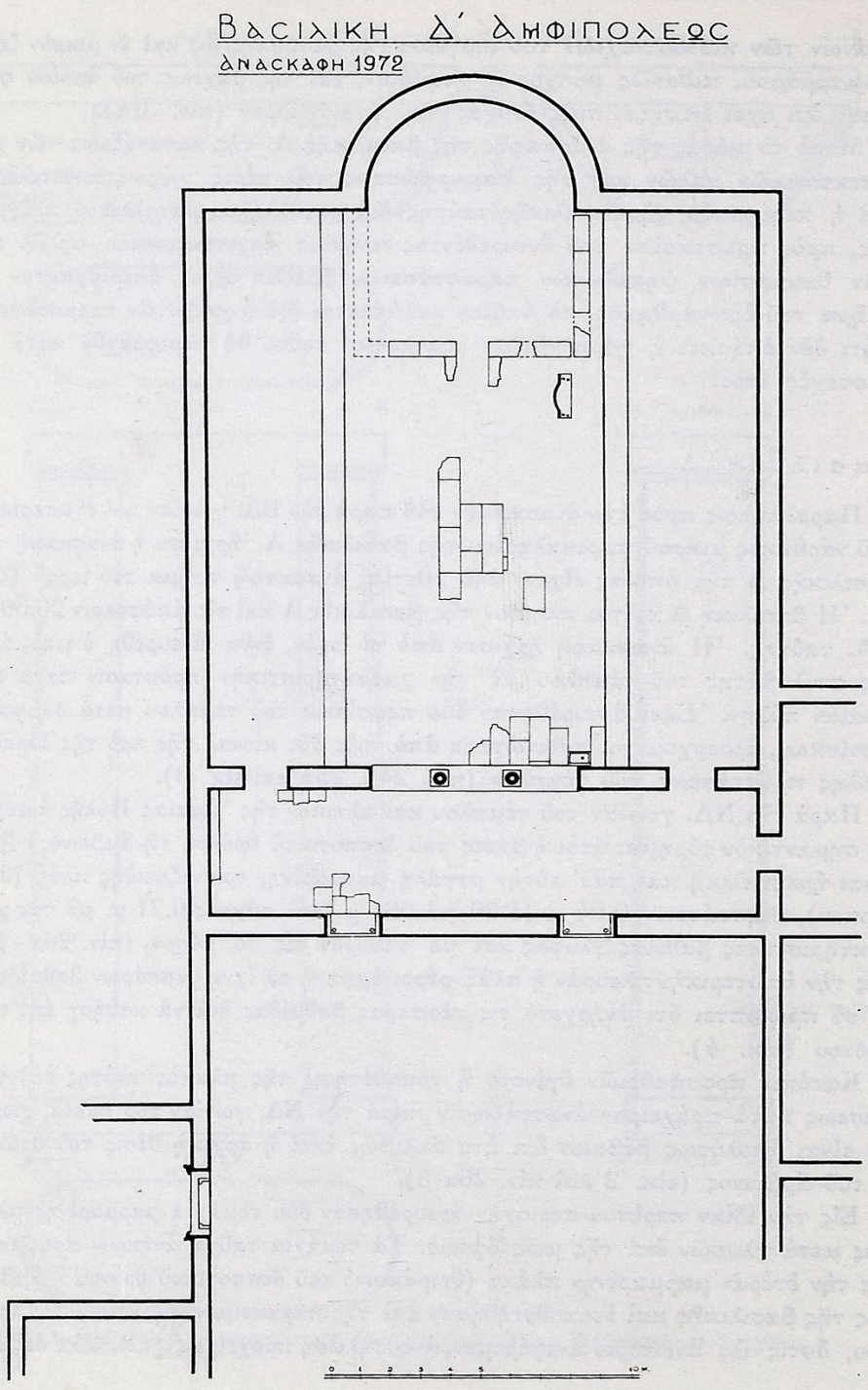

Εἰκ. 2. Βασιλικὴ Δ. Κάτοψις.

27. Χαλκοῦν ρωμαϊκὸν νόμισμα, ἀποκεκομμένον κατὰ τὸ ἥμισυ, πιθανῶς Βαλεντινιανοῦ Α΄.

28 - 39. Χαλκᾶ ὑστερορρωμαϊκὰ νομίσματα τελείως ἐφθαρμένα.

40. Βανδαλικόν, ἐποχῆς Μαρκιανοῦ (πρβ. BMC VANDALIS etc., ἀρ. 98 - 105).

41 - 43. Βανδαλικά, τελείως ἐφθαρμένα.

ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ ΣΤΙΚΑΣ

6. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΙΣ ΑΜΦΙΠΟΛΙΝ

(Πίν. 65 - 78)

Ἔπειτα ἀπὸ διακοπὴν ἓξ ἐτῶν ἐπανελήφθησαν κατὰ τὸ ἔτος 1971 αἱ ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν Ἀμφίπολιν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ὑπογράφοντος, βοηθουμένου ὑπὸ τῆς ἀρχαιολόγου δίδος Ὄλγας Ἀποστολοπούλου, ὡς καὶ ὑπὸ τῶν φυλάκων Ἀρχαιοτήτων Ἀμφιπόλεως Β. Μπουκουτσοῦ καὶ Ἀ. Κοχλιαρίδη. Αἱ ἀνασκαφαί, διαρκέσασαι ἀπὸ 8 ἕως 23 Ὀκτωβρίου, εἶχον ὡς σκοπὸν τὴν ἐντόπισιν τῆς θέσεως τῆς ἀγορᾶς ἢ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς, γνωστῶν ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου (V 10.11) περιγραφῆς τῶν κινήσεων τῶν ἀντιπάλων στρατευμάτων τοῦ Κλέωνος καὶ τοῦ Βρασίδα κατὰ τὴν μάχην τοῦ 422 π.Χ., τὴν ἀνεύρεσιν, εἰ δυνατόν, τῆς θέσεως τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἀναφερομένου εἰς ἐπιγραφὴν ἀνευρεθεῖσαν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, ἢ καὶ ἄλλων οἰκοδομῶν κλασσικῆς καὶ ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς.

Ἠνοίχθησαν πρὸς τοῦτο 19 δοκιμαστικαὶ τάφροι κατὰ μῆκος τοῦ νοτίου τμήματος τῆς πόλεως, τοῦ καὶ ὑψηλοτέρου (εἰκ. 1, Υ5.6 - Χ 2.7), αἵτινες ἀπετέλεσαν τρεῖς τομεῖς, τὸν κεντρικόν, τὸν ἀνατολικὸν καὶ τὸν δυτικόν. Διὰ τὴν διάνοιξιν τῶν τάφρων ἐπελέγησαν σημεῖα, ἐγγὺς τῶν ὁποίων εἶχον ἀνευρεθῆ κατὰ τὸ παρελθὸν ἐπιγραφαί, ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ τοῖχοι κτηρίων ἢ χῶροι, οἵτινες ἐκ τῆς ἐν γένει ὁμαλότητος τοῦ ἐδάφους καὶ τῆς ἐξεχούσης θέσεώς των προσεφέροντο εἰς τὴν οἰκοδομὴν μεγάλων κτηρίων καὶ τὴν πολεοδομικὴν ἀνάπτυξιν τῆς «περιφανοῦς», κατὰ Θουκυδίδην (IV 103), πόλεως.

Αἱ τάφροι ἀρχικῶς εἶχον διαστάσεις 6×2 ἢ 6×4 ἢ 4×2 μέτρα, ἐν συνεχείᾳ δέ, καὶ ἐφ' ὅσον ἐντὸς αὐτῶν ἀνευρίσκοντο ἀξιόλογα ἐρείπια, διηυρύνοντο διὰ τὴν μερικὴν ἔρευναν αὐτῶν. Ὁπωσδήποτε ἡ ἀνασκαφὴ τῶν τάφρων προὐχώρει εἰς βάθος μέχρι τοῦ στερεοῦ ἐδάφους ἐπὶ τῷ σκοπῷ στρωματογραφικῆς μελέτης καὶ περισυλλογῆς τῶν ἀπαραιτήτων στοιχείων. Τὸ ὕψος τῆς ἐπιχώσεως ποικίλλει κατὰ περιοχὰς ἀπὸ 0.50 μ. ἕως 3.60 μ. Ἀτυχῶς οὐδεμία ἐκ τῶν ἀναζητουμένων οἰκοδομῶν ἦλθεν εἰς φῶς, πλὴν μιᾶς περιπτώσεως γνωστῆς ἤδη ἐκ τῶν προγενεστέρων ἐρευνῶν. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν δοκιμαστικῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ἔτους τούτου καὶ τὰ ἐκ τούτων συμπεράσματα εἶναι τὰ ἀκόλουθα.

1. ΚΕΝΤΡΙΚΟΣ ΤΟΜΕΥΣ

Εἰς τὸν κεντρικὸν τομέα τῶν ἀνασκαφῶν, ἤτοι εἰς τὴν περιοχὴν τῶν παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν Α καὶ Δ καὶ νοτίως αὐτῶν, ἔξω τῆς πιθανῆς γραμμῆς τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως, οἱ ἀποκαλυφθέντες τοῖχοι ἀνήκουν εἰς οἰκοδομὰς βυζαντινῶν, τὸ πολὺ ὀψίμων

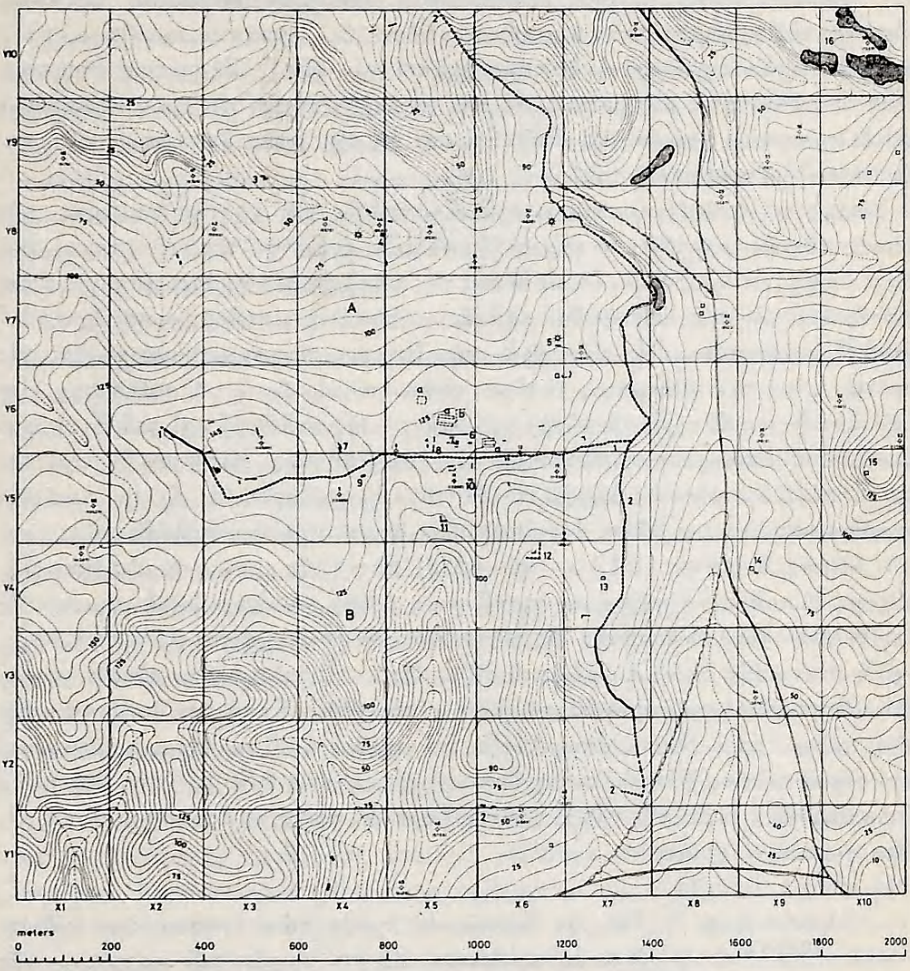

Εἰκ. 1. Τοπογραφικὸν σχέδιον Ἀμφιπόλεως. Τὸ κύριον τμῆμα τῆς πόλεως (Α). Πιθανὴ θέσις τοῦ προαστίου (Β).

ρωμαϊκῶν χρόνων, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς τοιχοδομίας καὶ τῶν εὑρημάτων. Ἡ καταστροφὴ τῶν κλασσικῶν καὶ τῶν ἑλληνιστικῶν κτηρίων εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν θὰ πρέπει νὰ εἶναι ὁλική, ὡς εἰκάζεται ἐκ τῆς ἐπὶ τοῦ στερεοῦ ἐδάφους θεμελιώσεως τῶν νεωτέρων οἰκοδομῶν, ἐκ τῆς χρησιμοποιήσεως εἰς μεγάλην κλίμακα ἀρχαίου ὑλικοῦ εἰς τὴν οἰκοδομὴν τῶν βασιλικῶν (ὁλόκληρος ἡ ἀψὶς

τῆς βασιλικῆς Α ἔχει οἰκοδομηθῆ διὰ σφονδύλων ἀρχαίων ἑλληνικῶν κιόνων), καθὼς καὶ εἰς τὴν οἰκοδομὴν τῆς ἀποκαλυφθείσης εἰς τὴν ἰδίαν περιοχὴν ἐν ἔτει 1961 μεγάλης στοᾶς[1]. Ἀκόμη καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς ἀνευρέσεως εἰς τὸ κατώτερον στρῶμα τῆς ἐπιχώσεως τῆς τάφρου Β εἰς βάθος 1.40 μ., ἐπὶ τοῦ στερεοῦ ἐδάφους, ἀρχαίων λιθοπλίνθων μαρμάρου ἐπιμελοῦς ἐργασίας, αὗται δὲν εὑρίσκονται εἰς τὴν ἀρχικήν των θέσιν, ἀλλ' ἐχρησιμοποιήθησαν κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους εἰς δευτέραν χρῆσιν (πίν. 65α). Ἐλάχιστα ἐπομένως εἶναι αἱ πιθανότητες ἀνευρέσεως εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν κτηρίων κλασσικῶν καὶ ἑλληνιστικῶν χρόνων, ὡς ἐξάγεται καὶ ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν παλαιοτέρων δοκιμαστικῶν τομῶν.

Νοτίως τοῦ κεντρικοῦ τομέως καὶ ἐξωτερικῶς τῆς νοητῆς γραμμῆς, τὴν ὁποίαν πιθανῶς ἠκολούθει τὸ τεῖχος τῆς πόλεως, ἐγένοντο τέσσαρες τομαί, καθόσον ὑπῆρχον πληροφορίαι, ὅτι εἰς θέσεις τῆς περιοχῆς αὐτῆς ἀνευρίσκοντο κατὰ τὴν ἄροσιν τοῖχοι ἢ λιθόπλινθοι μαρμάρου. Θεμέλια οἰκοδομῶν καὶ ἴχνη ἀρχαίας ἐγκαταστάσεως εἰς ὁλόκληρον τὴν ἔκτασιν τὴν σημειουμένην ἐπὶ τῆς εἰκόνος 1 διὰ τοῦ γράμματος Β εἶναι τόσον πολλά, ὥστε νὰ καθιστοῦν λίαν πιθανὴν τὴν τοποθέτησιν εἰς αὐτὴν τοῦ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου[2] καὶ τοῦ Διοδώρου Σικελιώτου[3] ἀναφερομένου προαστίου τῆς Ἀμφιπόλεως. Εἰς μίαν ἐκ τῶν τάφρων ἀπεκαλύφθη κοινὸν ψηφιδωτὸν δάπεδον ἐκ χαλίκων, εἰς ἄλλην, κάτωθεν στρώσεως πηλίνων πλίνθων, δύο ἐπάλληλοι σειραὶ πηλίνων κυλινδρικῶν ἀγωγῶν ὕδατος, διαμέτρου 0.12 μ. (πίν. 65β). Ἐντὸς τῆς τρίτης τομῆς ἀπεκαλύφθησαν δύο κάθετοι τοῖχοι, σχηματίζοντες ὀρθὴν γωνίαν, ᾠκοδομημένοι ἐξ ἀργῶν λίθων, ἄνευ κονιάματος. Ἐξ αὐτῶν ὁ βόρειος διατηρεῖται εἰς ὕψος 1.38 μ., ἐνῶ ὁ ἀνατολικὸς εἰς ὕψος μόλις 0.30 μ. Πρὸ τοῦ τελευταίου εὑρέθη σφόνδυλος δωρικοῦ κίονος εἰς δευτέραν χρῆσιν (πίν. 66α). Κατὰ τὴν διεύρυνσιν τῆς ἰδίας τάφρου πρὸς Νότον, ἀπεκαλύφθη ἐπὶ μήκους 4.30 μ. ἕτερος τοῖχος καὶ πρὸ αὐτοῦ πήλινος ἀγωγὸς τετραγώνου τομῆς, μήκους 1.85 μ. (πίν. 66β). Τὰ ἀποκαλυφθέντα ἐντὸς τῆς τάφρου αὐτῆς θεμέλια φαίνεται ὅτι ἀνήκουν εἰς οἰκίαν ρωμαϊκῶν χρόνων.

2. ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΣ ΤΟΜΕΥΣ

Εἰς τὸν ἀνατολικὸν τομέα τῶν ἀνασκαφῶν ἐγένετο ἐκτεταμένη ἔρευνα εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ κατοίκου τῆς Ἀμφιπόλεως Β. Χατζηιωαννίδη, ὅστις μοὶ παρέσχε τὴν πληροφορίαν, ὅτι εἰς τμῆμα τοῦ ἀγροῦ του κατὰ τὴν ἄροσιν τὸ ὑνίον προσκρούει ἐπὶ μήκους μέτρων τινῶν ἐπὶ τοίχου ᾠκοδομημένου διὰ μεγάλων πωροπλίνθων. Πράγματι, κατὰ τὴν διάνοιξιν δοκιμαστικῆς τάφρου εἰς τὸ ὑποδειχθὲν σημεῖον, ἀπεκαλύ-

1. ΑΔ 17, 1961/62, σ. 235, σχέδ. 2, πίν. 278γ, δ.
2. ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ IV 103, 104, 106.
3. ΔΙΟΔΩΡΟΣ ΣΙΚΕΛΙΩΤΗΣ XII 68.3.

φθη λίαν ἰσχυρὸς τοῖχος, βαίνων ἀπὸ Α. πρὸς Δ., ὅστις εἶναι ᾠκοδομημένος διὰ πωροπλίνθων ἀρχαιοτέρων οἰκοδομῶν, ὀλίγων κεράμων καὶ ἀσβεστοκονιάματος (πίν. 67α). Ὁ τοῖχος οὗτος, πάχους 1.87 μ., διατηρεῖται εἰς ὕψος 2.80 μ., ἀνεσκάφη δὲ ἐπὶ μήκους 3.80 μ. Λόγῳ τοῦ πάχους καὶ τῆς θέσεώς του εἰκάζεται ὅτι ἀνήκει πιθανῶς εἰς τὰς βυζαντινὰς ὀχυρώσεις τῆς πόλεως.

Ἔμπροσθεν καὶ νοτίως τοῦ τοίχου τούτου, ἀλλ' εἰς στρῶμα βαθύτερον τοῦ ἐπιπέδου τῆς θεμελιώσεώς του, διεπιστώθη ἡ ὕπαρξις τοίχου ἀρχαιοτέρας οἰκοδομῆς, βαίνοντος ἀπὸ Β. πρὸς Ν., τεμνομένου λοξῶς ὑπὸ τοῦ πρώτου καὶ σχηματίζοντος μετ' αὐτοῦ ὀξεῖαν γωνίαν. Ὁ τοῖχος οὗτος, ἐκτισμένος διὰ λιθοπλίνθων πωρολίθου καὶ ἀσβεστολίθου ἐπιμελῶς εἰργασμένων, ἀπεκαλύφθη ἐπὶ μήκους 7 μ., μὴ ἀνευρεθέντων τῶν ἄκρων του. Εἶναι θεμελιωμένος εἰς βάθος 3.60 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, ἔχει πάχος 0.52 μ. καὶ μέγιστον ὕψος 1.10 μ. (πίν. 67β).

Καθέτως πρὸς τὸν τοῖχον αὐτόν, καὶ ἐπὶ τῶν δύο πλευρῶν του, διεπιστώθησαν τέσσαρες ἐνδιάμεσοι τοῖχοι δωματίων, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ τρεῖς τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνήκουν εἰς νεωτέραν οἰκοδομικὴν φάσιν, μόνον δὲ ὁ βόρειος, τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, εἶναι σύγχρονος τῆς ἀρχικῆς οἰκοδομῆς. Εἰς ἕνα τῶν τοίχων τούτων εὑρέθη ἐντοιχισμένον ἐπίκρανον παραστάδος ἐκ πωρολίθου μὲ ὡραῖον λυρόσχημον φυτικὸν διάκοσμον (πίν. 68α). Περισυνελέγησαν ἐπίσης ἐγγὺς τῶν θεμελίων κονιάματα φέροντα ζωηρὰ χρώματα (ἐρυθρόν, γαλανόν, κίτρινον καὶ λευκόν), ἅτινα προφανῶς θὰ ἐκάλυπτον τοὺς τοίχους τῆς οἰκοδομῆς.

Ἐκ τῶν βαθυτέρων στρωμάτων τῆς ἐπιχώσεως, ἐγγὺς τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου καὶ δὴ κατὰ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς, περισυνελέγησαν ὀλίγα μὲν ἀκέραια ἀγγεῖα, ὡς τὸ εἰκονιζόμενον μελαμβαφὲς κυάθιον (πίν. 68γ), ἄφθονα δὲ ἐνδιαφέροντα ὄστρακα ἀγγείων μελαμβαφῶν, ἐρυθροβαφῶν, καστανερύθρων, μεγαρικῶν σκύφων μὲ ποικιλίαν διακοσμητικῶν θεμάτων (πίν. 68β, 69α), καθὼς καὶ ὄστρακα ἀγγείων τοῦ ρυθμοῦ «δυτικῆς κλιτύος», χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ 4ου μέχρι καὶ τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος. Τὰ ὄστρακα ἀνήκουν εἰς κυάθια, σκύφους, κανθάρους, κύλικας, ὀξύβαφα πινάκια καὶ ἄλλας μορφὰς ἀγγείων. Ἐκ τῶν πλέον ἀξιολόγων εὑρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ἦτο μικρὸν ἀπότμημα ἑλληνιστικοῦ ἀγγείου μὲ κιτρίνην ἐφυάλωσιν, φέρον ὡραίαν ἀνάγλυφον κεφαλὴν Διονύσου μὲ στέφανον ἐκ φύλλων κισσοῦ, σταφυλῶν καὶ καρπῶν πίτυος (πίν. 70α). Εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν περισυνελέγησαν πλεῖστα ὄστρακα τεφρόχρου ἀγγείου μὲ ἀνάγλυφον διακόσμησιν, ἅτινα συγκολληθέντα ἀπετέλεσαν τὸ ἄνω μέρος πελίκης (πίν. 69β). Ἐκ τῆς σκηνῆς κυνηγίου τὴν ὁποίαν ἔφερε εἰς τὴν γάστραν διασώζεται νέος ἐν μέσῳ δένδρων, κρατῶν ἀκόντιον καὶ ἐπιτιθέμενος, ὄπισθεν δὲ αὐτοῦ ζῶον φεῦγον πρὸς ἀντίθετον κατεύθυνσιν. Εἰς ἄλλο ὄστρακον διεσώθη ἕτερον ζῶον, πιθανῶς κύων.

Ὡς πρὸς τὸν προορισμὸν τῆς οἰκοδομῆς πιστεύω ὅτι αὕτη ἦτο οἰκία, ἥτις, οἰκοδομηθεῖσα κατὰ τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα, κατωκήθη καὶ κατὰ τοὺς ἑλληνιστι-

κοὺς χρόνους, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν μεταγενεστέρων προσθηκῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν εὑρημάτων.

3. ΔΥΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΥΣ

Ἡ περιοχὴ τοῦ δυτικοῦ τομέως, εὑρισκομένη εἰς τὸ ὑψηλότερον καὶ δυτικώτερον τμῆμα τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἔχει προσελκύσει ἐπανειλημμένως τὴν προσοχήν μου. Ἐδῶ ἄφθονα ἀνευρίσκονται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τὰ ἴχνη κατοικήσεως κλασσικῶν καὶ ἑλληνιστικῶν χρόνων. Δυστυχῶς, ὡς διεπιστώθη καὶ ἄλλοτε, τὸ ὕψος τῆς ἐπιχώσεως εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν εἶναι πολὺ μικρόν, συνήθως μόλις 0.50 ἕως 0.60 μ., σπανιώτερον δὲ 1 ἕως 1.35 μ. Ἡ ἔλλειψις ἐπιχώσεως καὶ ἡ συνεχὴς καλλιέργεια τῶν ἀγρῶν, οἵτινες ἔχουν δημιουργηθῆ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων ἐρειπίων, προὐκάλεσαν κατὰ μέγα μέρος τὴν καταστροφὴν τῶν θεμελίων τῶν κτηρίων, ἐν οἷς βεβαία θὰ ἦτο ἡ ὕπαρξις καὶ δημοσίων οἰκοδομῶν.

Ἐγγὺς θέσεων, ἔνθα κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἀνασκαφῶν περισυνελέγησαν ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους ἀπότμημα δωρικοῦ κιονοκράνου (πίν. 70β), σφόνδυλος ἰωνικοῦ κίονος (πίν. 70γ) καὶ κανὼν ἰωνικοῦ κυματίου (πίν. 70δ), ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα τοῦ ἰδίου τομέως ἐγένοντο κατὰ τὸ 1971 ἑπτὰ τομαί. Δοκιμαστικὴ τάφρος, γενομένη εἰς τὴν θέσιν ἀνευρέσεως πωρίνων πλίνθων καὶ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν (πίν. 71α), διεπίστωσε τὴν ὕπαρξιν οἰκίας τοῦ 4ου π.Χ. αἰ., ἥτις καὶ ἀνεσκάφη ἐν συνεχείᾳ (πίν. 71β).

Ὁ δυτικὸς τοῖχος τῆς οἰκίας ἀπέχει 5.25 μ. ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς παρειᾶς τοῦ τείχους, κατὰ δὲ τὴν γενομένην τομὴν μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ τείχους δὲν ἀνευρέθησαν θεμέλια. Εἶναι λοιπὸν βέβαιον, ὅτι στενὴ ὁδὸς πλάτους 3.50 μ. ἢ ἀκάλυπτος χῶρος παρενεβάλλετο μεταξὺ τοῦ τείχους καὶ τῆς οἰκίας. Τὸ βάθος τῆς ἐπιχώσεως εἶναι μόλις 0.75 μ., τὸ δὲ μέγιστον σωζόμενον ὕψος τῶν τοίχων 0.55 μ. περίπου. Δὲν κατέστη δυνατὸν εἰσέτι νὰ διαπιστωθῇ ἐὰν ἡ οἰκία ἐπεξετείνετο πρὸς Βορρᾶν καὶ Ἀνατολάς, καθόσον εἰς τὸ ἀνασκαφὲν τμῆμα δὲν ὑπάρχει συνέχεια τῶν τοίχων.

Εἰς τὴν ἀρχικὴν οἰκοδομὴν ἀνήκουν τὰ δωμάτια α, β (διαστάσεων 4.50 × 3.40 μ. καὶ 4.30 × 3.90 μ.) καὶ διάδρομος γ (πλάτους 1.70 μ.), μεθ' οὗ τὰ δωμάτια ἐπεκοινώνουν δι' εἰσόδων πλάτους 1.15 μ. (εἰκ. 2). Εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ διαδρόμου, ἔνθα εὑρέθησαν τεμάχια λουτῆρος πλησίον τοποθετημένης ἐπὶ τοῦ ἐδάφους λιθοπλίνθου ἐκ πωρολίθου, ὑπάρχει στόμιον ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ (πίν. 72α). Ὁ μικρὸς χῶρος δ, ἀνατολικῶς τῆς ΝΑ. γωνίας τῆς οἰκίας, ἀνήκει πιθανῶς εἰς τὴν νεωτέραν ἐπέκτασιν ἢ ἐπισκευὴν τῆς οἰκοδομῆς, ἴσως δὲ εἰς τὴν ἰδίαν οἰκοδομικὴν φάσιν ἀνήκει καὶ ὁ ἀποκαλυφθείς, ἐπὶ μήκους 8 μ., νοτίως τῆς οἰκίας ἀγωγός (πίν. 72β). Κατὰ τὴν νεωτέραν αὐτὴν φάσιν ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικὸν λιθόπλινθοι πωρολίθου καὶ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἀρχαιοτέρας δημοσίας οἰκοδομῆς (πίν. 73α). Ὁ ἀγωγὸς ἀποτελεῖται ἐκ δύο τοιχίων, μεταξὺ τῶν ὁποίων διέρχεται αὔλαξ, πλάτους

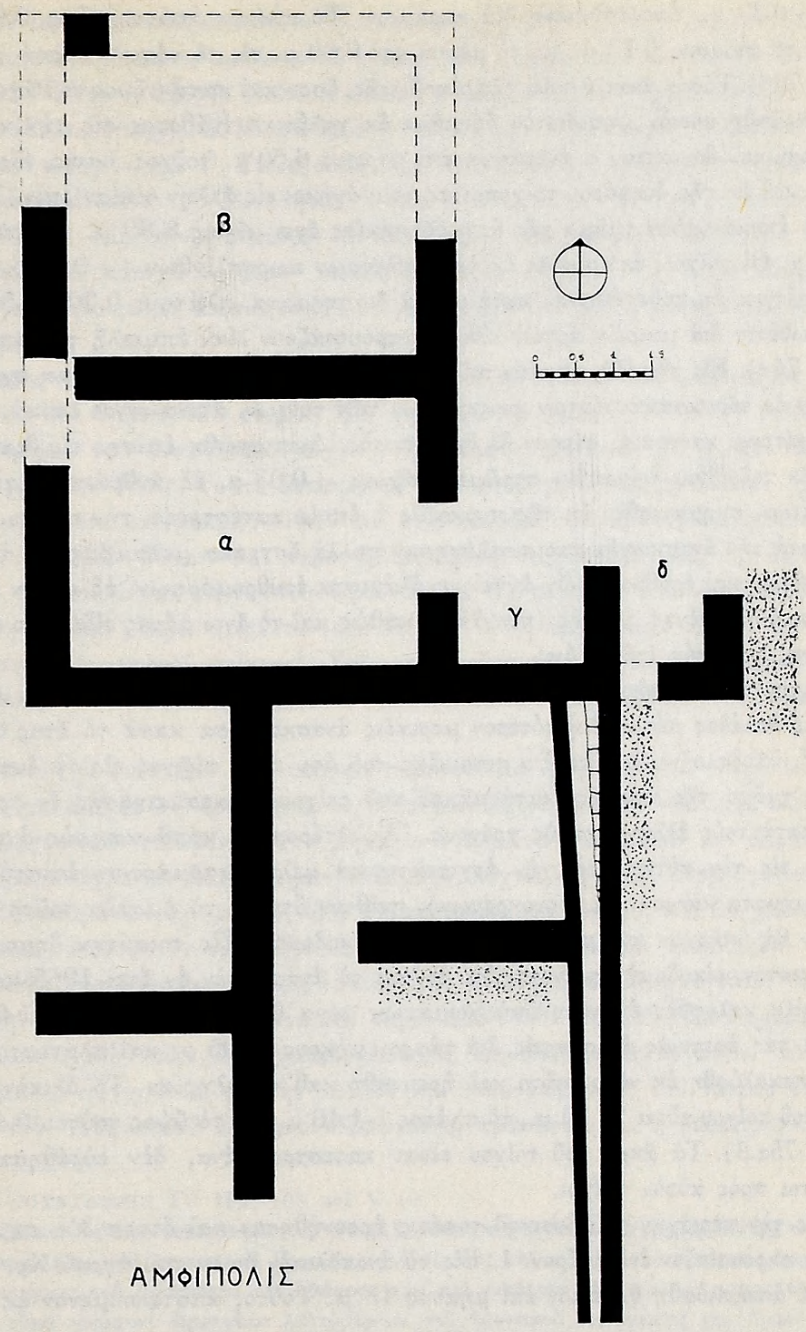

Εἰκ. 2.

0.15 - 0.23 μ., ἐπενδεδυμένη διὰ κεράμων. Τὸ πλάτος τούτου εἶναι 0.90 μ. παρὰ τὸ στόμιον, 0.73 μ. εἰς τὸ μέσον καὶ 0.60 μ. εἰς τὸ νότιον ἄκρον αὐτοῦ (πίν. 72β). Τόσον ἀνατολικῶς τῆς οἰκοδομῆς, ὅσον καὶ κατὰ μῆκος τοῦ ἀγωγοῦ, ἀπεκαλύφθη κοινὸν ψηφιδωτὸν δάπεδον ἐκ χαλίκων. Κάθετος εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ δωματίου α ἀνεσκάφη ἐπὶ μήκους 6.60 μ. τοῖχος, ὅστις, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῆς διαφόρου τοιχοποιΐας του, ἀνήκει εἰς ἄλλην οἰκίαν (πίν. 73β).

Τὸ ἀποκαλυφθὲν τμῆμα τῆς ἀρχικῆς οἰκίας ἔχει μῆκος 8.80 μ. καὶ πλάτος 7.65 μ. Οἱ τοῖχοι, ἐκτισμένοι ἐκ τετραπλεύρων πωροπλίνθων ($\pm$0.40 $\times$ 0.55 μ.), αἵτινες ἐτοποθετήθησαν κατὰ μικρὰ διαστήματα, πλάτους 0.20 - 0.50 μ., πληρωθέντα διὰ μικρῶν ἀργῶν λίθων, παρουσιάζουν λίαν ἐπιμελῆ τοιχοποιΐαν (πίν. 74α). Εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ δωματίου α ὑπῆρχε παχὺ στρῶμα σχηματισθὲν ἐκ τῶν καταπεσόντων κονιαμάτων τῶν τοίχων, ἅτινα εἶναι λευκά, ἐρυθρά, κίτρινα καὶ φαιά, φέρουν δὲ ἴχνη πυρός. Διεπιστώθη ἐπίσης εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ ἰδίου δωματίου στρῶμα πάχους $\pm$0.03 μ. ἐξ ἀνθράκων καὶ κονιαμάτων, σχηματισθὲν ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς ἡ ὁποία κατέστρεψε τὴν οἰκίαν.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν περισυνελέγησαν πολλὰ ὄστρακα μελαμβαφῶν, ἀμαυροχρώμων καὶ ἐρυθροβαφῶν ἀγγείων, ἐλάχιστα ἐρυθρομόρφων, ἐξ ὧν ἓν μετὰ μέρους ἐνδεδυμένης μορφῆς (πίν. 74β), καθὼς καὶ τὸ ἄνω μέρος εἰδωλίου ἐνδεδυμένης γυναικός (πίν. 74γ).

Τόσον τὰ ἀποκαλυφθέντα κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο θεμέλια οἰκιῶν, ὅσον καὶ ἡ ὀλίγας δεκάδας μέτρα βορειότερον μερικῶς ἀνασκαφεῖσα κατὰ τὸ ἔτος 1964 οἰκία[1], ὑποδηλοῦν τὴν ὕπαρξιν συνοικίας τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος εἰς τὸ δυτικώτερον τμῆμα τῆς πόλεως, κατὰ μῆκος τοῦ τείχους, παραμεινάσης ἐν χρήσει καὶ κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους. Ἀφ' ἑτέρου τὰ κατὰ καιροὺς ἀνευρεθέντα εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν ἀρχιτεκτονικὰ μέλη (μαρμάρινον ἐπιστύλιον, ἀποτμήματα κιόνων καὶ κιονοκράνων), πείθουν ὅτι εἰς τὸ ὁμαλὸν τοῦτο ὑψίπεδον θὰ ὑπῆρχον καὶ μεγάλαι δημόσιαι οἰκοδομαί. Εἰς τοιαύτην δημοσίαν, ἀταύτιστον, οἰκοδομὴν φαίνεται ὅτι ἀνήκει τὸ ἀνασκαφὲν ἐν ἔτει 1965 καὶ ἐν συνεχείᾳ καλυφθὲν ἐκ νέου ὑπὸ χωμάτων μέγα θεμέλιον ἐκ πωροπλίνθων[2]. Κατὰ τὰς ἐφετινὰς ἀνασκαφάς, διὰ τάφρου μήκους 33.95 μ. καὶ πλάτους 2.10 μ., ἀπεκαλύφθη ἐκ νέου τοῦτο καὶ ἠρευνήθη καθ' ὁλοκληρίαν. Τὸ ὁλικὸν μῆκος τοῦ τοίχου εἶναι 27.50 μ., τὸ πλάτος 1-1.10 μ. καὶ τὸ ὕψος τούτου 0.48 μ. (πίν. 75α.β). Τὰ ἄκρα τοῦ τοίχου εἶναι κατεστραμμένα, δὲν εὑρέθησαν δὲ κάθετοι πρὸς αὐτὸν τοῖχοι.

Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ δυτικοῦ τομέως ἠρευνήθησαν καὶ ἕτερα δύο σημεῖα, ἅτινα παρουσίαζον ἐνδιαφέρον: 1. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν ὅριον τοῦ ἀγροῦ Χρ. Γαρούφα ἀπεκαλύφθη θεμέλιον ἐπὶ μήκους 15 μ. Τοῦτο, ἀποτελούμενον ἐκ δύο

1. ΠΑΕ 1964, σ. 35, πίν. 16γ. ΑΔ 20, 1965, σ. 443, πίν. 509δ, 510γ.
2. ΠΑΕ 1965, σ. 47, πίν. 56.

σειρῶν μεγάλων πωροπλίνθων ὁλικοῦ πλάτους 2.10 μ., δὲν παρουσιάζει εὐθύγραμμον πρόσοψιν, καθόσον αἱ λιθόπλινθοι εὑρίσκονται ἄλλοτε μὲν ἐν ἐσοχῇ καὶ ἄλλοτε ἐν ἐξοχῇ. Πιθανὸν εἶναι ὅτι πρόκειται περὶ ὀχυρωματικοῦ τινος ἔργου ἀδήλου ἐποχῆς. 2. Μικρὰ ἔρευνα ἐγένετο καὶ εἰς τὸν παρὰ τὴν θέσιν «Ἁγία Φωτεινὴ» ἀγρὸν τοῦ Γ. Γεωργούση, ἔξω τοῦ δυτικοῦ τείχους, ἔνθα συμφώνως πρὸς ἀνακοίνωσιν τοῦ ἰδιοκτήτου, ἀνευρίσκοντο κατὰ τὴν ἄροσιν λιθόπλινθοι πωρολίθου. Εἰς τὴν γενομένην αὐτόθι τομὴν ἀνευρέθησαν θραύσματα λιθοπλίνθων καὶ πτωχὰ λείψανα καταστραφέντος τοίχου. Τὰ μόνα εὑρήματα ἐδῶ ἦσαν ἀπότμημα ἀκροκεράμου ὡς καὶ ἀριστερᾶς χειρὸς μικροῦ μαρμαρίνου ἀγάλματος.

Ἐκτὸς τῶν τριῶν τομέων μικρὰ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα καὶ καθαρισμὸς ἐγένετο εἰς δύο θέσεις τῶν τειχῶν. Εἰς τὴν πρώτην (εἰκ. 1, Υ6 - Χ7) ἀπεκαλύφθη τμῆμα τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους τῆς πόλεως, μήκους 3.30 μ. καὶ πάχους 1.80 μ. (πίν. 76α). Τοῦτο ἐκτισμένον δι' ἀνισομεγέθων πωροπλίνθων, χρησιμοποιηθέντων καὶ μικρῶν λίθων διὰ τὴν κάλυψιν τῶν κενῶν, διατηρεῖται εἰς ὕψος τεσσάρων δόμων καὶ παρουσιάζει ἀμελῆ τοιχοποιΐαν. Εἰς τὴν δευτέραν θέσιν, εὑρισκομένην εἰς τὸ νοτιώτερον τμῆμα τῆς περιοχῆς τοῦ οἰκισμοῦ, διεπιστώθησαν δύο μικρὰ τμήματα (εἰκ. 1, Υ2 - Χ6), προφανῶς τοῦ «ἐκ ποταμοῦ ἐς ποταμὸν» μακροῦ τείχους[1]. Σημαντικὴ εἶναι ἀμφοτέρων τῶν τμημάτων ἡ συμβολὴ εἰς τὴν γνῶσιν τῆς τοπογραφίας καὶ τῶν ὀχυρώσεων τῆς Ἀμφιπόλεως[2].

Κατὰ τὴν διάνοιξιν τῶν τάφρων περισυνελέγη μέγα πλῆθος ὀστράκων ἀγγείων μελαμβαφῶν, ἐρυθροβαφῶν, καστανερύθρων, ρυθμοῦ «δυτικῆς κλιτύος» καὶ μεγαρικῶν σκύφων. Ἀποτμήματα ἀγαλμάτων, εἰδωλίων καὶ ἀκροκεράμων μὲ ἀνάγλυφον διακόσμησιν ἀνθεμίων, λύχνοι, ἀγνῦθες, ἐνσφράγιστοι λαβαὶ ὀξυπυθμένων ἀμφορέων, ἰδίᾳ ἐργαστηρίων τῆς Θάσου, καὶ 34 χαλκᾶ νομίσματα, ἀποτελοῦν τὰ ὑπόλοιπα εὑρήματα τῶν ἐφετεινῶν ἀνασκαφῶν.

Ἐκτὸς τῆς ἀρχαίας πόλεως ἐπανελήφθη ἡ ἔρευνα τοῦ ὑπερμεγέθους τύμβου εἰς τὴν θέσιν «Καστάς», κατὰ τὸν λόφον 133[3], ἔνθα εἰργάσθη ἐπὶ διήμερον, τὸ σύνολον σχεδὸν τῶν ἀπασχοληθέντων εἰς τὰς ἀνασκαφὰς ἐργατῶν. Ἐκ τῆς γενομένης συγχρόνως μὲ τὴν ἀνασκαφὴν τοπογραφήσεως τοῦ τύμβου τούτου ὑπὸ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ Κέντρου Οἰκιστικῆς, προκύπτει ὅτι ἡ διάμετρος αὐτοῦ

1. ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ IV 102, 103 καὶ V 10.

2. Χάρις εἰς τὰς περιγραφὰς τοῦ ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ, τὰς σχετικὰς μὲ τὴν ἵδρυσιν τῆς πόλεως, τὴν προέλασιν τοῦ στρατηγοῦ Βρασίδα κατὰ τὸ ἔτος 424 π.Χ., τὰς κινήσεις του ὅπως καὶ τὰς κινήσεις τοῦ ἀντιπάλου του Κλέωνος πρὸ καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μάχης τοῦ 422 π.Χ. εἶναι γνωσταὶ ὡρισμέναι λεπτομέρειαι τοῦ ἀμυντικοῦ συστήματος τῆς Ἀμφιπόλεως (ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ IV 102-104 καὶ V 7-10). Διὰ τὰς ὀχυρώσεις τῆς Ἀμφιπόλεως βλέπε K. PITCHETT, Studies in Ancient Greek Topography, I, 1965, σ. 32 κέ.

3. ΠΑΕ 1965, σ. 49, πίν. 62 - 64.

εἶναι 165 μ., τὸ δὲ ὕψος του 21 μ. περίπου (εἰκ. 3). Πρόκειται λοιπὸν περὶ ἑνὸς ἐκ τῶν μεγαλυτέρων γνωστῶν τύμβων τῆς ἀρχαιότητος. Κατὰ τὰς ἐργασίας τοῦ ἔτους τούτου ἡ γενομένη τὸ ἔτος 1965 τομὴ Β' εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ τύμβου, πλάτους 10 μ., διηυρύνθη ἐκ τῆς περιφερείας πρὸς τὸ κέντρον

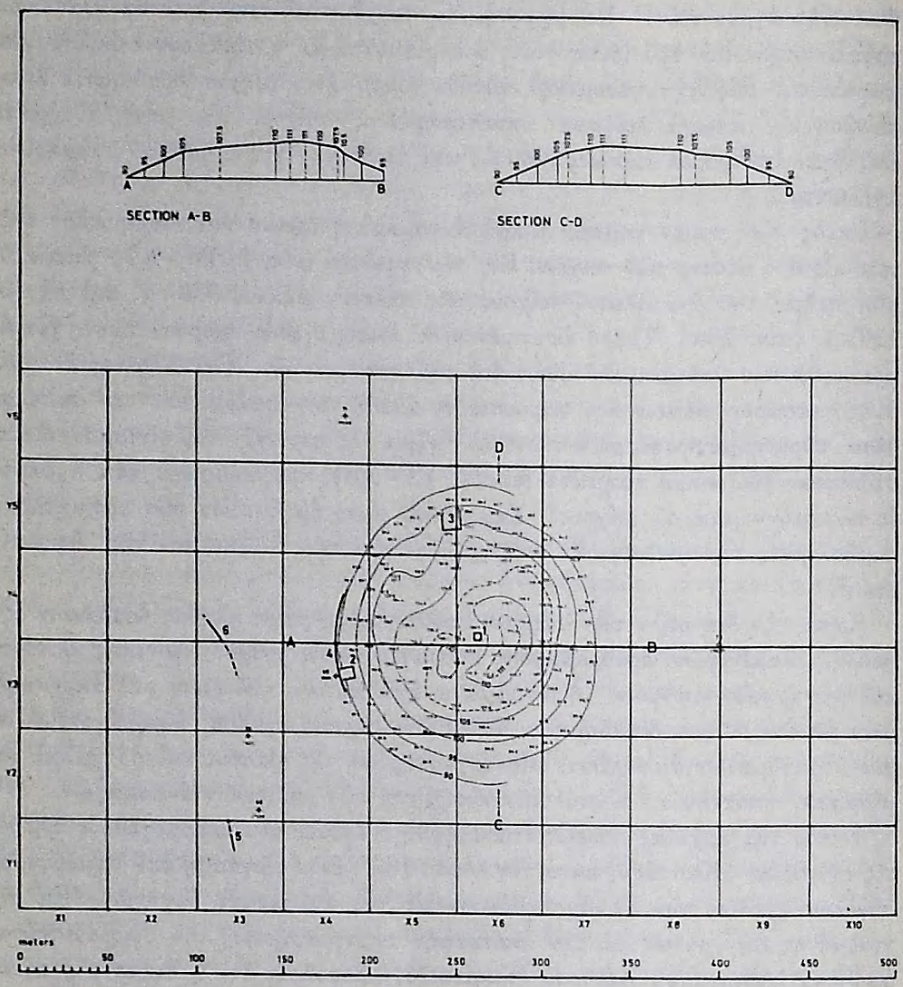

Εἰκ. 3. Ἀμφίπολις. Κάτοψις καὶ τομαὶ τύμβου εἰς θέσιν «Καστάς», ἐγγὺς λόφου 133.

κατὰ 4.30 μ. περίπου. Τὸ ὕψος τῆς ἐπιχώσεως εἰς τὴν θέσιν τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς φθάνει ἕως 3.50 μ. περίπου (πίν. 76β). Ἐκ τῶν χωμάτων τῆς ἐπιχώσεως περισυνελέγησαν ὄστρεα καὶ ἀπολιθώματα ὀστρέων, λατύπαι μαρμάρου, τμήματα κεράμων καὶ μεγάλων ἀβαφῶν ἀγγείων, ἰδίᾳ βάσεις καὶ λαβαὶ ὀξυπυθμένων ἀμφορέων καὶ ἐλάχιστα ὄστρακα μικρῶν ἀγγείων. Τὰ πλέον χαρακτηριστικὰ ἐξ αὐτῶν εἶναι ὄστρακον ἐκ τῆς γάστρας κορινθιακοῦ ἀγγείου μὲ

διακόσμησιν ζωνῶν καὶ κοκκίδων, ἀπότμημα ἐκ τοῦ πυθμένος ἀττικοῦ ἀγγείου καὶ ὄστρακον πιθανῶς ἰωνικοῦ ἐργαστηρίου μὲ διακόσμησιν ταινιῶν ἰώδους χρώματος. Δυστυχῶς δὲν κατέστη δυνατὴ καὶ ἐφέτος ἡ ἐξακρίβωσις τῆς φύσεως τοῦ τύμβου λόγῳ τοῦ μεγάλου ὄγκου τῶν χωμάτων καὶ τῆς ἐλλείψεως

Εἰκ. 4. Τοπογραφικὸν σχέδιον Ἀμφιπόλεως.

πιστώσεως, παραμένει δ' εἰσέτι ἡ εἰκασία, ὅτι οὗτος εἴτε ἐκάλυπτε μέγα ταφικὸν οἰκοδόμημα εἴτε εἶναι πολυάνδριον.

Πρὸς τούτοις εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἑλληνιστικῆς νεκροπόλεως καὶ δὴ εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ ἀγροῦ τοῦ Νικ. Χατζηκυριακίδη, ἠρευνήθη τάφος, ὅστις εἶχε συληθῆ κατὰ τὸ παρελθὸν καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐπληρώθη ὑπὸ χώματος. Πρόκειται περὶ κιβωτιοσχήμου τάφου, ᾠκοδομημένου διὰ λιθοπλίνθων πωρο-

λίθου πάχους 0.25 μ. καὶ καλυπτομένου διὰ τεσσάρων μεγάλων ὁμοίων λιθοπλίνθων, ἐξ ὧν αἱ τρεῖς εὑρέθησαν τεθραυσμέναι (πίν. 77α). Ὁ τάφος ἔχει μῆκος 2.25 μ., βάθος 1.22 μ. καὶ πλάτος 1.20 μ. Εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας τοῦ πυθμένος του ἀπεκαλύφθησαν τέσσαρες κοιλότητες διαμέτρου ± 0.33 μ. καὶ

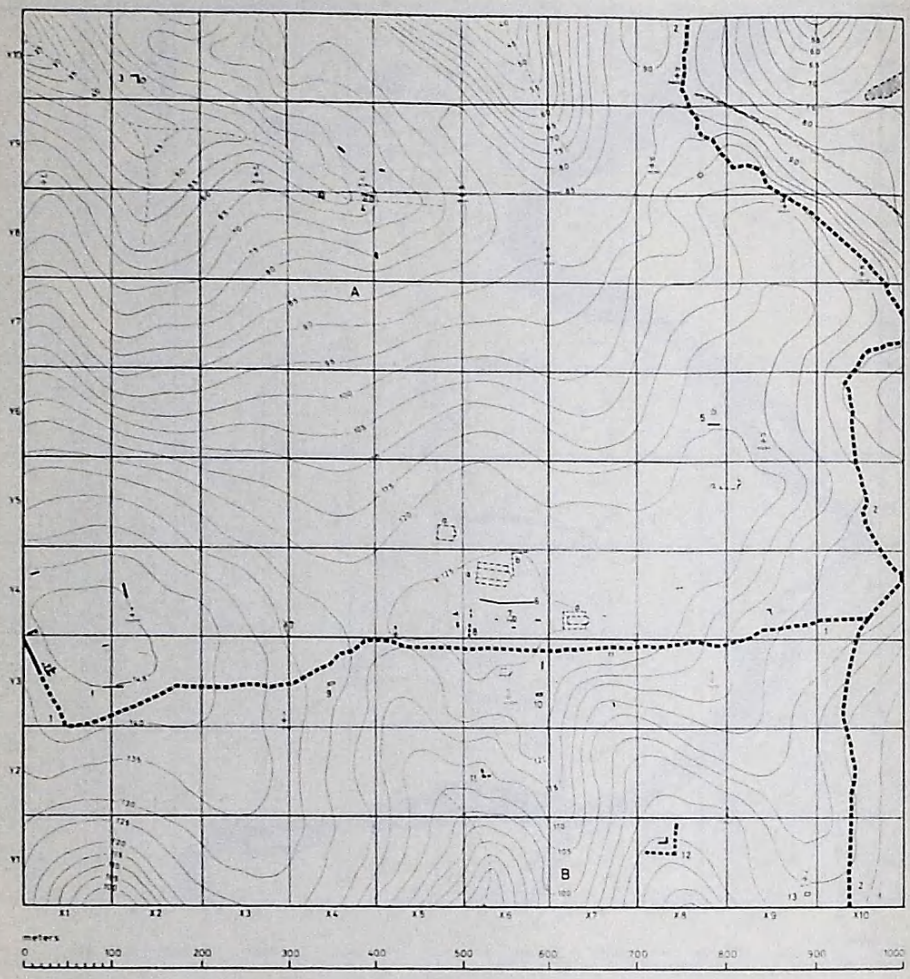

Εἰκ. 5. Τοπογραφικὸν σχέδιον Ἀμφιπόλεως. Τὸ κεντρικὸν τμῆμα τῆς πόλεως.

βάθους ± 0.31 μ. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου εὑρέθησαν δύο ὑάλινα κομβία, σιδηροῖ ἧλοι, μικρὸς χαλκοῦς δακτύλιος, μελαμβαφὴς κυλινδρικὴ πυξίς (πίν. 77β), ὕψους 0.033 μ. καὶ διαμέτρου 0.031 μ., ἐπίμηκες ἀβαφὲς δακρυδόχον (πίν. 78α), ὕψους 0.132 μ., καὶ μελαμβαφῆ ὄστρακα ἀνήκοντα εἰς διάφορα ἀγγεῖα. Τὸ πλέον ἐνδιαφέρον εὕρημα τοῦ τάφου ἦτο μέγα μέρος κύλικος ρυθμοῦ «δυτικῆς κλιτύος», ἀποτελεσθὲν διὰ τῆς συγκολλήσεως πολλῶν ὀστράκων.

Κάτωθεν τοῦ χείλους φέρει διακόσμησιν δελφίνων, τοποθετημένων λοξῶς κατὰ ζεύγη, ἄνω ζώνης σπειρομαιάνδρου, ἀποδιδούσης σχηματικῶς ἐπιφάνειαν κυματώδους θαλάσσης (πίν. 78β). Ἄνωθεν τῶν δελφίνων ὑπάρχει γραπτὴ ἡ ἐπιγραφὴ *Διονύσου*.

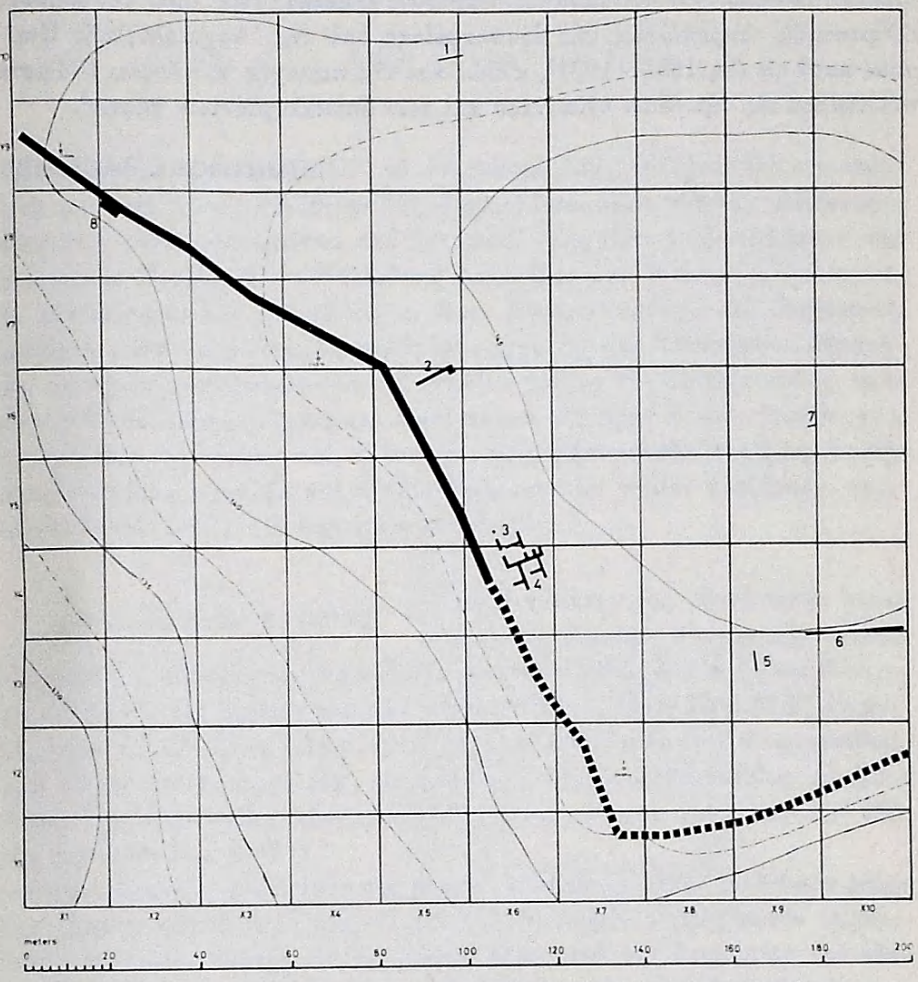

Εἰκ. 6. Τοπογραφικὸν σχέδιον Ἀμφιπόλεως. Τὸ δυτικὸν τμῆμα τῆς πόλεως.

Συγχρόνως μὲ τὰς ἀνασκαφὰς ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ Κέντρου Οἰκιστικῆς πλήρης τοπογραφικὴ ἀποτύπωσις ὁλοκλήρου τοῦ χώρου τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ τῆς περιοχῆς της, μήκους 4.5 χιλιομέτρων περίπου, διὰ συνεργείου ὑπὸ τὸν τοπογράφον κ. Σωτ. Λαγοδῆμον, βάσει τῶν στοιχείων ἅτινα ἐδόθησαν ὑπὸ τοῦ ἀνασκαφέως. Οὕτω διὰ πρώτην φορὰν δημοσιεύεται τοπογραφικὸν σχέδιον τῆς ἀρχαίας πόλεως, μὲ τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ συνόλου

σχεδὸν τῶν ἀνασκαφικῶν δεδομένων (εἰκ. 4). Διὰ τὴν ἀπόδοσιν τῆς πιθανῆς γραμμῆς ἣν ἠκολούθουν αἱ σύνθετοι ὀχυρώσεις τῆς πόλεως, πλὴν τῶν γνωστῶν ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τμημάτων τοῦ τείχους, ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ φυσικὴ διαμόρφωσις τοῦ ἐδάφους. Ἐκτὸς τοῦ γενικοῦ τοπογραφικοῦ σχεδίου ἐγένοντο σχέδια τμημάτων τοῦ οἰκισμοῦ εἰς διαφόρους κλίμακας (εἰκ. 5,6) τῆς μεγάλης ἑλληνιστικῆς νεκροπόλεως τῆς ἀνασκαφείσης ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὰ ἔτη 1956 - 1961[1], καθὼς καὶ τῆς περιοχῆς τοῦ λόφου 133 μετὰ τοῦ τύμβου εἰς τὴν θέσιν «Καστὰς» καὶ τῶν ἀποκαλυφθέντων τάφων[2].

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ι. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

1. ΠΑΕ 1956, σ. 141 κέ., 1957, σ. 70 κέ., 1958, σ. 81 κέ., 1959, σ. 42 κέ., 1960, σ. 67 κέ., 1961, σ. 63 κέ.

2. Τὰ σχέδια ταῦτα ἐδημοσιεύθησαν καὶ εἰς τὴν μονογραφίαν μου «Ἀμφίπολις καὶ Ἄργιλος», Ἀθῆναι 1972, ἥτις ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ Τεχνολογικοῦ Ὁμίλου εἰς τὴν σειρὰν «Ἀρχαῖες Ἑλληνικὲς πόλεις» ἀρ. 13.

7. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΑΒΔΗΡΩΝ

(Πίν. 79 - 94)

Ἐπανελήφθησαν κατὰ τὸ 1971 αἱ ἀνασκαφαὶ τῶν Ἀβδήρων ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τῆς ἀρχαιολόγου δίδος Ὄλγας Ἀποστολοπούλου καὶ τῶν τελειοφοίτων τοῦ ἱστορικοῦ - ἀρχαιολογικοῦ τμήματος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς δίδων Καλλιόπης Λαζαρίδου καὶ Ἑλένης Ἀνδρέου, καθὼς καὶ τοῦ φύλακος τοῦ χώρου κ. Βασ. Καραπαναγιώτη. Αἱ ἀνασκαφαί, διαρκέσασαι ἀπὸ τῆς 27ης Σεπτεμβρίου μέχρι τῆς 6ης Ὀκτωβρίου, ἀπεσκόπουν εἰς τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν τοῦ βορείου πύργου τῆς δυτικῆς πύλης, τμήματος τοῦ παρ' αὐτὸν τείχους καὶ διαπίστωσιν τῆς πρὸς Βορρᾶν πορείας του, τὴν συνέχισιν τῆς ἐρεύνης καί, εἰ δυνατόν, πλήρη ἀποκάλυψιν τῆς ἑλληνιστικῆς «οἰκίας τῶν δελφίνων», ὡς καὶ τὴν διὰ δοκιμαστικῶν τομῶν ἀναζήτησιν γνωστῶν ἐκ πηγῶν ἱερῶν καὶ δημοσίων οἰκοδομῶν.

1. ΒΟΡΕΙΟΣ ΠΥΡΓΟΣ - ΤΕΙΧΟΣ

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ βορείου πύργου τῆς πύλης, ἔνθα πλὴν τῆς εὐθυντηρίας διασώζεται μόνον ὁ πρῶτος δόμος, ὕψους 0.53 μ. (πίν. 79α), εἰς τὴν βορείαν πλευράν, μήκους 6.18 μ., ἔχουν διασωθῆ ἓξ ἀνισοϋψεῖς δόμοι, ὁλικοῦ ὕψους 1.71 μ. (πίν. 79β). Αἱ λιθόπλινθοι εἶναι ἀνισομεγέθεις, τὸ δὲ ὑλικὸν αὐτῶν πωρόλιθος, ψαμμόλιθος ἢ λευκὸς ἀσβεστόλιθος. Αἱ λιθόπλινθοι τῆς εὐθυντηρίας ἐξωτερικῶς δὲν εἶναι εὐθυγραμμισμέναι, ἀλλ' ἐξέχουν ἀπὸ 0.08 ἕως 0.27 μ.

Μετὰ τὴν πλήρη ἀνασκαφὴν τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ πύργου ἐγένετο ἑτέρα τομὴ βορείως αὐτοῦ πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ συνεχομένου πρὸς αὐτὸν τείχους. Ἐντὸς τῆς τομῆς ταύτης καὶ εἰς μικρὸν βάθος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους ἀπεκαλύφθησαν τρεῖς πρόχειροι, ἀκτέριστοι τάφοι, διηυθετημένοι ἐπὶ τοῦ τείχους καὶ ἀνήκοντες εἰς τοὺς ὑστάτους ρωμαϊκοὺς ἢ καὶ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους (πίν. 80α, 81α). Τὸ ἀποκαλυφθὲν τμῆμα τοῦ τείχους ἔχει μῆκος 4.80 μ. καὶ πάχος 2.33 μ. (πίν. 80β). Διασώζονται καὶ ἐδῶ, πλὴν τῆς εὐθυντηρίας, ἓξ ἀνισοϋψεῖς δόμοι ὁλικοῦ ὕψους 2 μέτρων. Ἡ τοιχοδομία εἶναι ὁμοία πρὸς τὴν τῶν ἄλλων ἀνασκαφέντων τμημάτων τοῦ τείχους: Λιθόπλινθοι, τοποθετημέναι ἐναλλὰξ καθ' ὕψος ἢ κατὰ πλάτος, ἐναλλάσσονται πρὸς ὀρθίας πλίνθους, παρεχομένης οὕτως ἐντυπώσεως ψευδοϊσοδόμου τοιχοποιΐας, οὐχὶ αὐστηρᾶς (πίν. 81β).

Εἰκ. 1.

Ἑτέρα τάφρος (τάφρος Ζ), διαστάσεων 4 × 2 μ., γενομένη ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Δ. Τσάκου 13.20 μ. βορείως τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς προηγουμένης πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς πορείας τοῦ τείχους, εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ τείχους καὶ ἐντὸς αὐτῆς (πίν. 82α). Διασώζονται καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἓξ δόμοι ὁλικοῦ ὕψους 2.25 μ. Διὰ τῆς νέας αὐτῆς τομῆς εἶναι ἤδη γνωστὴ ἡ πορεία τοῦ τείχους βορείως τῆς δυτικῆς πύλης ἐπὶ μήκους 31 μέτρων (εἰκ. 1).

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ πύργου καὶ τοῦ τείχους περισυνελέγη πλῆθος χαρακτηριστικῶν ὀστράκων διαφόρων σχημάτων ἀγγείων, ἐρυθροβαφῶν, ὡς τὰ μετ' ἀναγλύφου διακοσμήσεως κλάδων κισσοῦ τοῦ πίνακος 82β, μελαμβαφῶν, μεγαρικῶν σκύφων, ρυθμοῦ «δυτικῆς κλιτύος» (πίν. 83α), ἀττικῶν μελανομόρφων καὶ ἐρυθρομόρφων, ὡς καὶ κυλίκων ἢ ἄλλων ἀγγείων ἰωνικῶν ἐργαστηρίων μὲ γραμμικὴν διακόσμησιν ζωνῶν ἢ τεθλασμένων γραμμῶν (πίν. 83β, 84α). Ἀποτμήματα λύχνων καὶ στρωτήρων κεράμων, φερόντων σφραγίσματα μὲ παράστασιν γρυπός, μικροαντικείμενα ἐξ ὀστοῦ καὶ ἐνσφράγιστοι λαβαὶ ὀξυπυθμένων ἀμφορέων (πίν. 84β,γ) ἀποτελοῦν τὰ λοιπὰ εὑρήματα τῆς ἀνασκαφῆς.

2. «ΟΙΚΙΑ ΤΩΝ ΔΕΛΦΙΝΩΝ»

Ἡ ἀνευρεθεῖσα τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1955 διὰ δοκιμαστικῆς τάφρου ἑλληνιστικὴ «οἰκία τῶν δελφίνων», ὀνομασθεῖσα οὕτω ἐκ τοῦ θέματος τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τῆς ΝΑ. γωνίας αὐτῆς[1], ἀπετέλεσε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀντικείμενον συστηματικῆς ἀνασκαφῆς πρὸς πλήρη ἀποκάλυψίν της (πίν. 85α.β). Ἡ βόρειος πλευρὰ τῆς οἰκίας ἀνεσκάφη ἐπὶ μήκους 3.10 μ., ἐνῶ ἡ νοτία ἐπὶ μήκους 13.65 μ., χωρὶς εἰσέτι νὰ εὑρεθῇ ἡ ΝΔ. γωνία αὐτῆς (εἰκ. 2). Οὕτω δὲν εἶναι γνωστὸν ἀκόμη τὸ ὁλικὸν μῆκος τῆς οἰκοδομῆς ἀλλὰ μόνον τὸ πλάτος, τὸ ὁποῖον εἶναι 7.70 μ. Τὸ μέγιστον ὕψος τῶν τοίχων εἶναι 1.30 μ. τοῦ βορείου, 1.68 μ. τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ 1.40 μ. τοῦ νοτίου, τὸ δὲ πάχος αὐτῶν ποικίλλει ἀπὸ 0.50 μ. ἕως 0.62 μ.

Διεπιστώθησαν δύο οἰκοδομικαὶ φάσεις εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων. Εἰς τὴν πρώτην, χρονολογουμένην εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχήν, ἀνήκουν τὰ χαμηλότερα τμήματα αὐτῶν, ἐκτισμένα διὰ μεγάλων ἢ μικρῶν λιθοπλίνθων πωρολίθου, ἀσβεστολίθου ἢ σχιστολίθου ἐπιμελοῦς ἐργασίας καὶ ἁρμολογήσεως, ἐνῶ εἰς τὴν δευτέραν, τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, τὰ ὑψηλότερα τμήματα, ἅτινα εἶναι ἀμελοῦς τοιχοποιΐας.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς οἰκίας ἀπεκαλύφθησαν δύο διάμεσοι τοῖχοι, διατηρούμενοι εἰς ὕψος ±0.40 μ. καὶ ἀνήκοντες προφανῶς εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν πε-

1. ΠΑΕ 1955, σ. 161, πίν. 53.

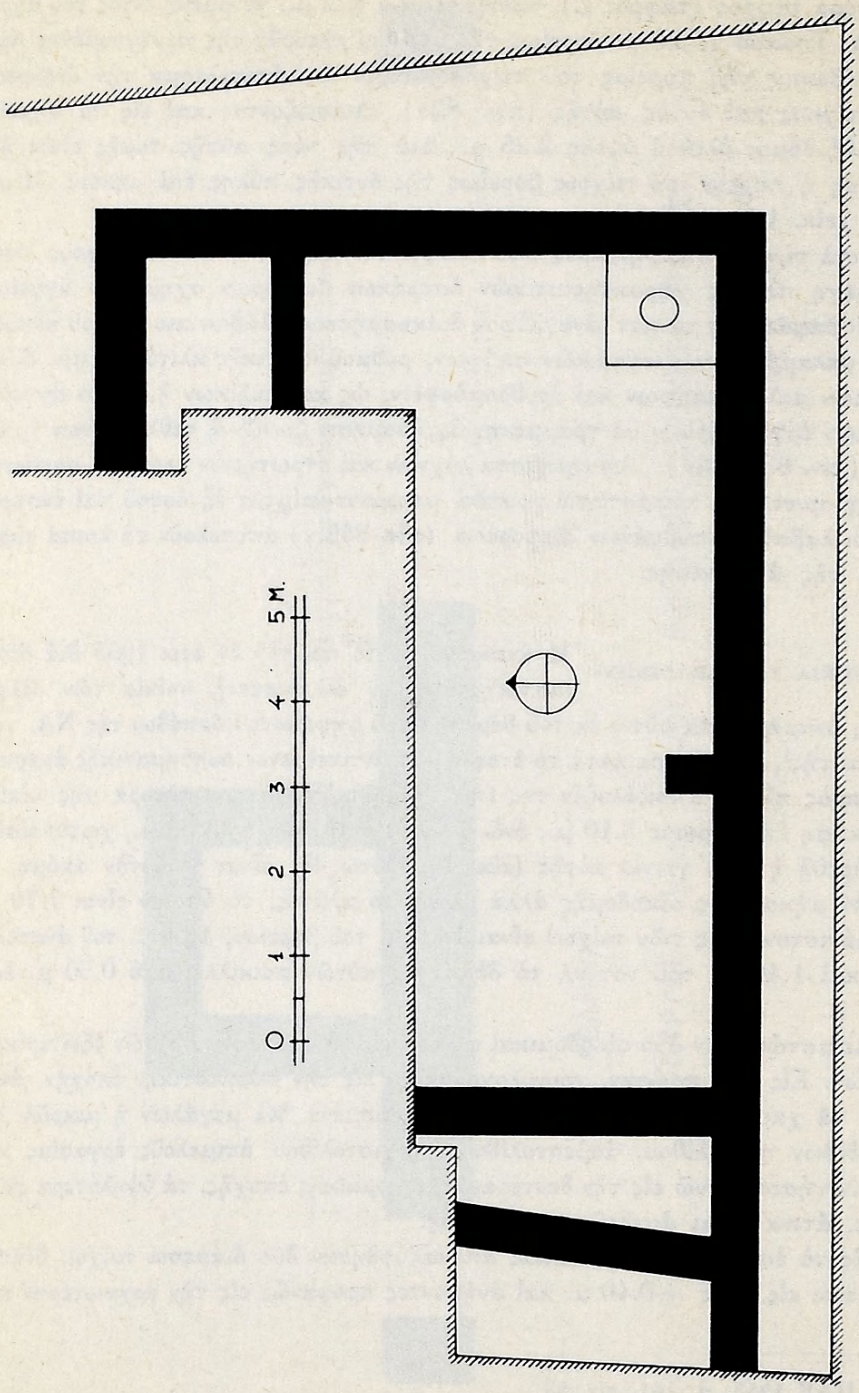

Εἰκ. 2. Κάτοψις τῆς «οἰκίας τῶν δελφίνων».

ρίοδον αὐτῆς. Ὁ εἷς, κάθετος εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον, εὑρίσκεται εἰς ἀπόστασιν 1.64 μ. ἀπὸ τοῦ βορείου τοίχου, ὁ δὲ ἕτερος, κάθετος εἰς τὸν νότιον, εὑρίσκεται εἰς ἀπόστασιν 9.82 μ. ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου (εἰκ. 2). Εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς τομῆς ἀπεκαλύφθη λοξὸς ἐσωτερικὸς τοῖχος, σχηματίζων ὀξεῖαν γωνίαν μετὰ τοῦ τοίχου τῆς προσόψεως. Ὁ τοῖχος οὗτος, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῆς προχείρου κατασκευῆς, ἀνήκει εἰς τὴν νεωτέραν οἰκοδομικὴν φάσιν τῆς οἰκίας.

Ὡς ἦτο ἤδη γνωστὸν ἐκ τῶν παλαιοτέρων ἐρευνῶν, ἡ οἰκία εὑρίσκεται εἰς τὴν διασταύρωσιν δύο σημαντικῶν ὁδῶν τῆς πόλεως, αἵτινες διέρχονται κατὰ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς αὐτῆς. Διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ἔτους τούτου διεπιστώθη, ὅτι ὁδὸς ἡ ἀκάλυπτος χῶρος ὑπῆρχε κατὰ μῆκος καὶ τῆς βορείας πλευρᾶς, καθόσον ἐπὶ τοῦ παρόντος οὐδεὶς τοῖχος παρακειμένης οἰκοδομῆς ἀνευρέθη ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς. Προσέτι εἶναι ἀξιοπερίεργον τὸ γεγονός, ὅτι δὲν ἀνευρέθη μέχρι στιγμῆς εἴσοδος τῆς οἰκοδομῆς ἐκ τῆς ἀνατολικῆς ἢ τῆς νοτίας πλευρᾶς, δι' ἧς θὰ ἐπεκοινώνει μετὰ τῶν ὁδῶν. Οὕτω φαίνεται πιθανὴ ἡ ὑπόθεσις, ὅτι ἡ εἴσοδος τῆς ἀρχαιοτέρας οἰκίας ἐφράχθη κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τῆς νεωτέρας περιόδου.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς οἰκίας ἀνευρέθησαν ἐνδιαφέροντα ὄστρακα μελαμβαφῶν, ἐρυθροβαφῶν ἀγγείων, μεγαρικῶν σκύφων, ἐνσφράγιστοι λαβαὶ ὀξυπυθμένων ἀμφορέων, ἰδίᾳ ἐργαστηρίων τῆς Θάσου, μὲ διάφορα ὀνόματα καὶ σύμβολα, ἀγνῦθες, σιδηρᾶ αἰχμὴ βέλους, ἀποτμήματα λύχνων, ὡς καὶ διαφόρων ἑλληνιστικῶν εἰδωλίων ζώων, πτηνῶν καὶ ἀνθρωπίνων μορφῶν (πίν. 86α, γ,δ). Ἐκ πλαστικοῦ ἀγγείου ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἀπεικονίζοντος ζῶον μὲ ἐσχηματοποιημένον τρίχωμα, διεσώθη μόνον τὸ ὄπισθεν μέρος αὐτοῦ (πίν. 86ε). Ἐν τέλει ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων στρωμάτων τῆς ἐπιχώσεως προέρχεται μικρόν, χαλκοῦν ἀγαλμάτιον Κερδῴου Ἑρμοῦ (ὕψους 0.062 μ.), ρωμαϊκῶν χρόνων, φέροντος πτερὰ ἐπὶ τοῦ πετάσου καὶ κρατοῦντος διὰ τῆς δεξιᾶς βαλάντιον καὶ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κηρύκειον (πίν. 86β).

3. ΔΟΚΙΜΑΣΤΙΚΑΙ ΤΟΜΑΙ

Ἐκτὸς τῶν τομῶν πρὸς ἀποκάλυψιν τμημάτων τοῦ τείχους καὶ τῆς «οἰκίας τῶν δελφίνων», εἰς τὸ δυτικὸν τμῆμα τῆς πόλεως, ἐγένοντο κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τέσσαρες δοκιμαστικαὶ τάφροι (Α, Β, Γ καὶ Ε), ἀποσκοποῦσαι εἰς τὴν ἀνεύρεσιν ἱερῶν ἢ ἄλλων δημοσίων οἰκοδομῶν. Ἡ εἰς βάθος διάνοιξις τῶν τομῶν προϋχώρει μέχρι τῆς ἐμφανίσεως ὕδατος (εἰς δύο ἐκ τῶν τομῶν ἐνεφανίσθη τοῦτο εἰς βάθος 2.65 μ. καὶ 3.20 μ.) ἢ τῆς ἀνευρέσεως τοῦ στερεοῦ ἐδάφους. Ἐντὸς τῶν τομῶν ἀπεκαλύφθησαν τοῖχοι οἰκοδομῶν, προφανῶς οἰκιῶν, αἵτινες ἀνήκουν εἰς δύο περιόδους, τὴν ρωμαϊκὴν καὶ τὴν ἑλληνιστικήν.

Οἱ τοῖχοι τῶν οἰκοδομῶν τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς ἀνευρίσκονται εἰς μικρὸν συνήθως βάθος. Εἶναι προχείρου κατασκευῆς, ἐκτισμένοι διὰ λογάδων λίθων

ἢ καὶ λιθοπλίνθων ἀρχαιοτέρων οἰκοδομῶν, ἐνίοτε δὲ ἐπικάθηνται ἐπὶ παλαιοτέρων τοίχων, τοὺς ὁποίους χρησιμοποιοῦν ὡς θεμέλιον. Οἱ τοῖχοι τῶν ἑλληνιστικῶν κατοικιῶν εἶναι θεμελιωμένοι εἰς τὰ βαθύτερα στρώματα τῆς ἐπιχώσεως, συχνὰ ἐπὶ τοῦ στερεοῦ ἐδάφους. Εἶναι ἐκτισμένοι διὰ μεγάλων ἢ καὶ μικρῶν λιθοπλίνθων πωρολίθου, ψαμμολίθου, ἀσβεστολίθου ἢ σχιστολίθου, ἐπιμελῶς εἰργασμένων καὶ ἡρμολογημένων.

Ἡ τάφρος Α (πίν. 87α), γενομένη ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ Δ. Τσάκου, 33 περίπου μέτρα βορείως τῆς δυτικῆς πύλης, εἶχεν ἀρχικῶς διαστάσεις 8 × 8 μ., μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν ὅμως στρώματος τῆς ἐπιχώσεως, βάθους ±0.28 μ., αἱ διαστάσεις αὐτῆς περιωρίσθησαν εἰς 8 × 4 μ. Ἐντὸς τῆς τάφρου ἀπεκαλύφθησαν εὐτελῆ, ἐπιφανειακὰ θεμέλια, ἀνήκοντα εἰς δύο οἰκοδομάς, ἤτοι τοῖχος ἀνατολικῆς - δυτικῆς κατευθύνσεως, πάχους ±0.56 μ. καὶ ὕψους ±0.62 μ., ὡς καὶ δύο τοῖχοι πάχους 0.40 μ. καὶ ὕψους 0.28 μ., σχηματίζοντες γωνίαν ἑτέρας προχείρου κατασκευῆς. Εἰς τὴν οἰκοδομὴν τούτων ἐχρησιμοποιήθησαν λιθόπλινθοι ἢ ἀργοὶ λίθοι ἄνευ κονιάματος. Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς τάφρου ἐπροχώρησε μέχρι βάθους 2.80 μ., ἔνθα ἐνεφανίσθη ὕδωρ.

Ἡ τάφρος Β (πίν. 87β), διαστάσεων 6 × 3 μ., ἐγένετο ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Μ. Πολυζώη καὶ εἰς ἀπόστασιν 28.50 μ. ΒΑ. τῆς τάφρου Α. Ἐντὸς αὐτῆς καὶ εἰς μικρὸν βάθος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους ἀπεκαλύφθησαν δύο σχεδὸν παράλληλοι τοῖχοι, βαίνοντες ἀπὸ Β. πρὸς Ν. ἀπέχοντες δὲ μεταξύ των ±2.35 μ. Ὁ δυτικὸς τοῖχος, θεμελιωμένος εἰς βάθος 0.70 μ., ἔχει πάχος 0.75 μ. καὶ ὕψος 0.60 μ. Δυτικῶς καὶ κατὰ μῆκος τοῦ τοίχου τούτου ἀπεκαλύφθη εἰς βάθος 0.35 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους λιθόστρωτον, ἐπ' αὐτοῦ δὲ περισυνελέγησαν 24 χαλκᾶ νομίσματα ὀψίμων ρωμαϊκῶν χρόνων. Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος, θεμελιωμένος εἰς βάθος 2.20 μ., ἔχει πάχος 0.50 μ. καὶ διατηρεῖται εἰς ὕψος 1.85 μ. Ὡκοδομημένος διὰ μεγάλων καὶ μικρῶν λιθοπλίνθων εἶναι προφανῶς ἀρχαιότερος τοῦ δυτικοῦ τοίχου καὶ παρουσιάζει δύο φάσεις, αἵτινες ἀνήκουν εἰς διαφόρους χρονικὰς περιόδους. Κάθετος εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τούτου ἀπεκαλύφθη ἐπὶ μήκους 1.20 μ. ἕτερος τοῖχος πάχους 0.60 μ.

Εἰς τὸ μέσον τῆς τάφρου μεταξὺ τῶν δύο τοίχων διεπιστώθη παχὺ στρῶμα τέφρας (ὕψους ±0.30 μ.), περιέχον ἄνθρακας καὶ πολλὰ ὀστᾶ μικρῶν καὶ μεγάλων ζώων, ἅτινα ἀνευρίσκοντο καὶ εἰς τὰ βαθύτερα στρώματα τῆς ἐπιχώσεως, ὁμοῦ μετ' ὀστρέων θαλάσσης καὶ σκωριῶν. Ἡ ἔρευνα ἐντὸς τῆς τάφρου ἐτερματίσθη εἰς βάθος 3.25 μ. λόγῳ τῆς ἐμφανίσεως ὕδατος.

Ἡ τάφρος Γ, διαστάσεων 6 × 3 μ., γενομένη ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Ν. Δαμασῆ, βορείως νησῖδος κατοικιῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, ἐπροχώρησεν εἰς βάθος 2 μ., ἔνθα συνήντησε τὸ στερεὸν ἔδαφος. Ἐντὸς τῆς τάφρου ἀπεκαλύφθησαν δύο τμήματα τοίχων, βαίνοντα παραλλήλως, ὡς καὶ ἕτερον τμῆμα τέμνον λοξῶς ἀμφοτέρους, ἀνήκοντα προφανῶς εἰς δύο τοὐλάχιστον οἰκοδομὰς

διαφόρου ἐποχῆς. Οἱ τοῖχοι τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου, πάχους 0.57 μ., ἐκτισμένοι διὰ λιθοπλίνθων πωρολίθου, ἀσβεστολίθου καὶ γρανίτου εἶναι ἐπιμελοῦς κατασκευῆς καὶ διατηροῦνται εἰς ὕψος 1.30 μ. (πίν. 88α). Ἐξωτερικῶς καὶ κατὰ μῆκος τοῦ βορείου τοίχου, εἰς τὴν παρυφὴν τῆς τάφρου, ἀπεκαλύ-

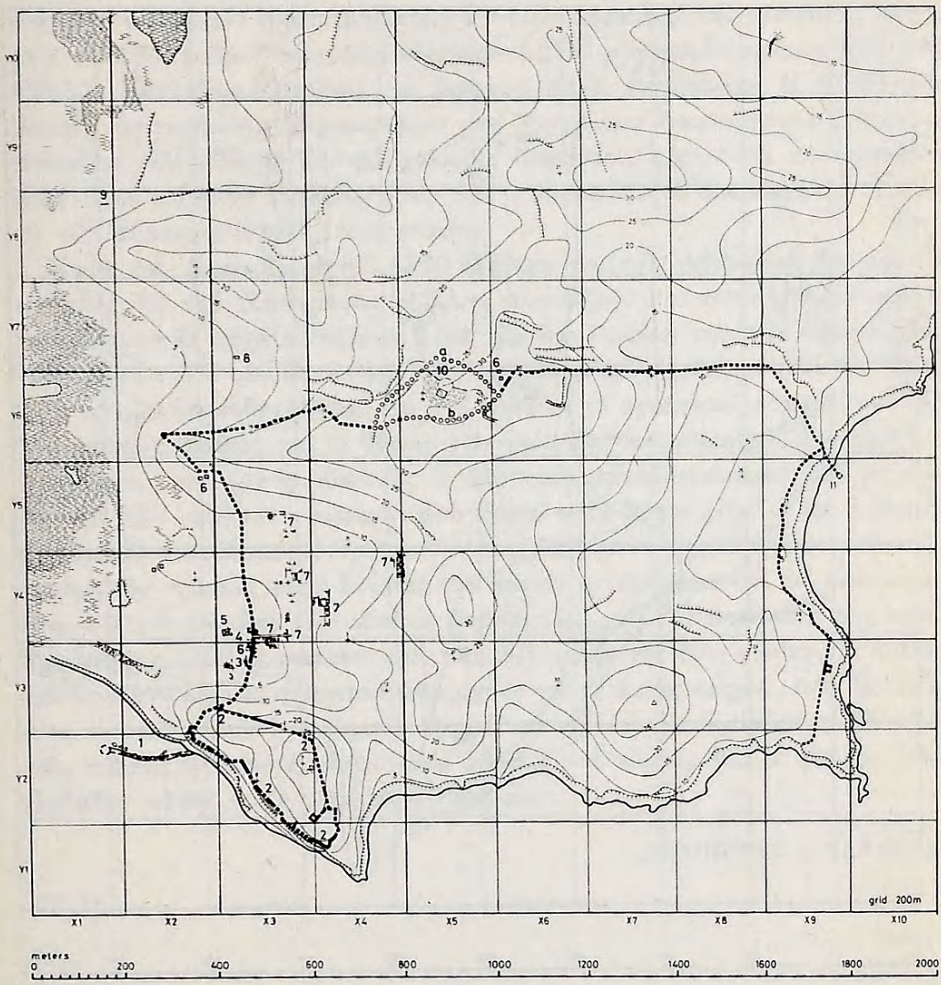

Εἰκ. 3. Τοπογραφικὸν σχέδιον Ἀβδήρων.

φθη ἀγωγὸς ἡμικυκλικῆς τομῆς (διαμέτρου 0.20 μ.), λελαξευμένος ἐπὶ λιθοπλίνθων πλάτους 0.47 μ.

Ἐν τέλει ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Κ. Βογιατζῆ ἐγένετο ἡ τάφρος Ε, διαστάσεων 4 × 2 μ. καὶ βάθους 1.75 μ. Εἰς βάθος 0.35 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους ἀπεκαλύφθη θεμέλιον τοίχου, πάχους 0.75 μ. καὶ ὕψους 0.50 μ., βαίνον-

τος ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον καὶ ἀνήκοντος εἰς εὐτελῆ οἰκοδομὴν ρωμαϊκῶν χρόνων. Ἀτυχῶς οὐδὲν ἐκ τῶν ἀναζητουμένων ἱερῶν ἢ δημοσίων κτηρίων ἀνευρέθη καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο.

Ἐκ τῶν στρωμάτων τῆς ἐπιχώσεως τῶν τομῶν περισυνελέγη πλῆθος εὑρη-

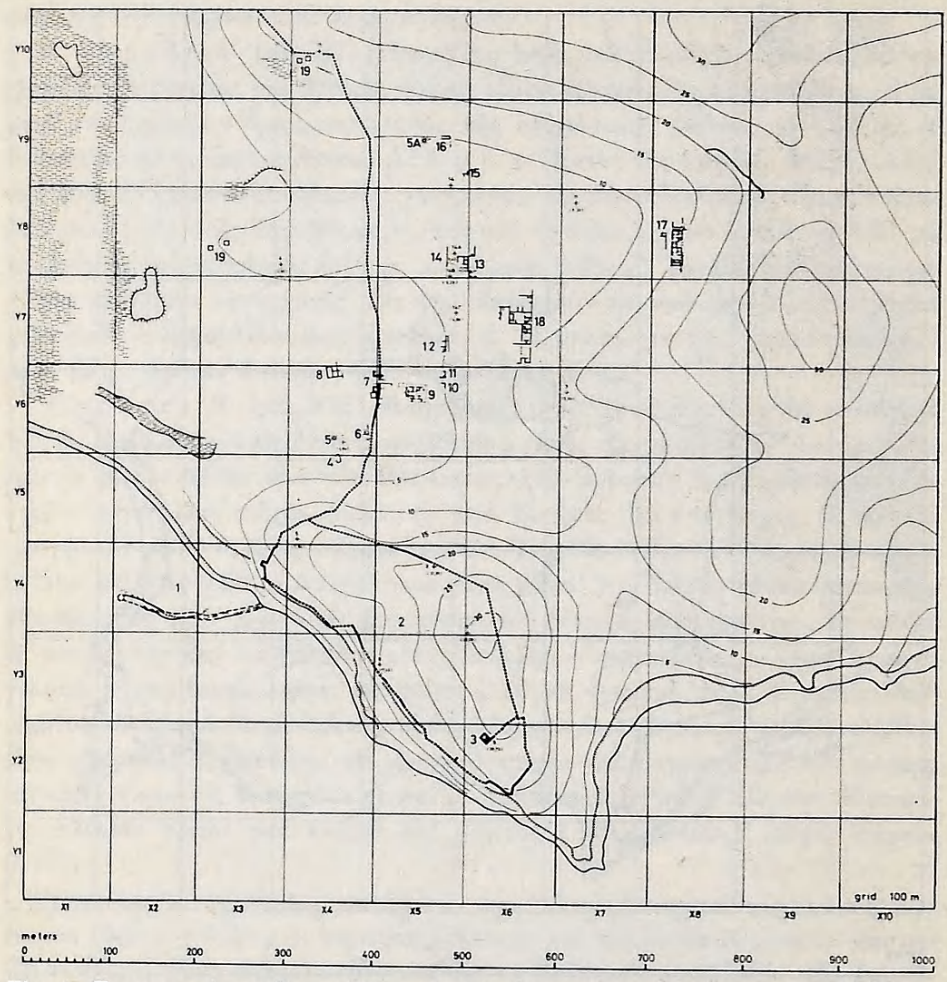

Εἰκ. 4. Τοπογραφικὸν σχέδιον τοῦ δυτικοῦ καὶ τοῦ νοτιοδυτικοῦ τμήματος τῶν Ἀβδήρων μετὰ τοῦ ἀρχαίου λιμένος.

μάτων. Μεταξὺ τῶν ἀνευρεθέντων ἀποτμημάτων εἰδωλίων περιλαμβάνονται μικρὰ χορεύτρια, κλίνουσα καὶ στρέφουσα τὸ σῶμα πρὸς τὰ ὀπίσω (πίν. 88β), ἐνδεδυμένη μορφὴ ἐξάγουσα ἐκ τοῦ ἱματίου ἀνοικτὴν τὴν δεξιὰν παλάμην (πίν. 88γ), γυναικεία κρανοφόρος κεφαλή (πίν. 89β), ὡς καὶ τὸ κάτω μέρος προσώπου νέγρου (πίν. 89α). Ἐξ ἑλληνιστικοῦ μελαμβαφοῦς ἀγγείου, φέροντος

ἀνάγλυφον διακόσμησιν, προέρχεται ἡ ὡραία ἡμίγυμνος μορφὴ τοῦ πίνακος 89γ, εἰς τὴν ὁποίαν ἀποδίδονται μετ' ἐπιμελείας ἡ πλαστικότης τοῦ σώματος καὶ ἡ πτύχωσις τοῦ ἐνδύματος. Πρὸς τούτοις ἀνευρέθησαν λύχνοι ἢ ἀποτμήματα ἐξ αὐτῶν, ἀνήκοντες εἰς διαφόρους ἐποχάς (πίν. 89δ, 90, 91α,δ), ὀλίγα ἀκέραια, ἄνευ γανώματος, κοινὰ ἀγγεῖα (πίν. 91β,γ), πλῆθος χαρακτηριστικῶν ὀστράκων ἢ ἀποτμημάτων ἀγγείων ἀρχαϊκῆς καὶ κλασσικῆς ἐποχῆς (πίν. 92α.β), ρυθμοῦ «δυτικῆς κλιτύος» ὡς καὶ μεγαρικῶν σκύφων (πίν. 91δ, 93α.β). Κοχλιάρια, βελόναι καὶ διάφορα ἄλλα ἀντικείμενα ἐξ ὀστοῦ (πίν. 94α.β), ἀποτμήματα ἀκροκεράμων μετ' ἀναγλύφου διακοσμήσεως ἑλίκων καὶ ἀνθεμίων (πίν. 94γ), ὡς καὶ χαλκοῦς δακτύλιος, φέρων ἐπὶ τῆς σφενδόνης ἀνάγλυφον κεφαλὴν γυναικός (πίν. 94δ), ἀποτελοῦν τὰ σπουδαιότερα εὑρήματα τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ἔτους τούτου.

Κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1970 ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ Κέντρου Οἰκιστικῆς διὰ τοῦ τοπογράφου κ. Σωτ. Λαγοδήμου ἡ τοπογράφησις ὁλοκλήρου τοῦ χώρου τῆς ἀρχαίας πόλεως μετὰ τῶν δύο λιμένων της, τῶν ἀποκαλυφθέντων μέχρι τοῦδε οἰκοδομῶν καὶ τῶν τμημάτων τοῦ περιβόλου (εἰκ. 3). Ἐκτὸς τῶν τειχῶν ἐτοποθετήθησαν ἐπὶ τοῦ σχεδίου τὸ προάστιον, εὑρισκόμενον ΒΔ. τῆς πόλεως, καθὼς καὶ αἱ θέσεις τῶν γνωστῶν νεκροταφείων. Ἐκ τῆς τοπογραφήσεως κατεφάνη εὐκρινῶς ὁ αὐστηρὸς προσανατολισμὸς τῶν μεγάλων ἀξόνων τῶν νησίδων κατοικιῶν ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον (εἰκ. 4) καὶ ἡ ὕπαρξις κανονικοῦ πολεοδομικοῦ σχεδίου[1]. Οὕτω διὰ πρώτην φορὰν ἐγένετο γνωστὴ ἡ μορφὴ τῆς πόλεως καὶ ἡ ἔκτασις τὴν ὁποίαν κατελάμβανε ἐπὶ τοῦ συμπλέγματος τῶν λόφων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐκτίσθη (εἰκ. 3). Ὁ περίβολος τῶν τειχῶν ἔχει μῆκος 5340 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ΝΔ. μέχρι τῆς ΝΑ. γωνίας τῆς πόλεως, μὴ ὑπολογιζομένου τοῦ κατὰ μῆκος τῆς νοτίας ἀκτῆς τείχους, ἔνθα δὲν κατέστη εἰσέτι δυνατὴ ἡ ἀνεύρεσις τμημάτων τῆς ἀρχαίας ὀχυρώσεως. Τὸ μῆκος τῆς πόλεως ἦτο κατὰ μέσον ὅρον 1305 μ., τὸ πλάτος 895 μ. περίπου, τὸ δὲ ἐμβαδὸν αὐτῆς 1.12 χιλιόμετρα[1] περίπου.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ι. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

1. Τὰ τοπογραφικὰ σχέδια τῶν Ἀβδήρων εἰς κλίμακας ἀπὸ 1:5000 ἕως 1:500, ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὴν μελέτην μου «Ἄβδηρα καὶ Δικαία», ἥτις ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Α.Κ.Ο. εἰς τὴν σειρὰν «Ἀρχαῖες ἑλληνικὲς πόλεις» ἀριθ. 6.

8. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΦΙΛΙΠΠΩΝ

(Πίν. 95 - 103)

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον, ἥτις διήρκεσεν ἀπὸ 25 Ἰουνίου μέχρι 27 Ἰουλίου, προετέθησαν ὡς σκοποὶ 1) ἡ περαιτέρω ἔρευνα τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ «ἐπισκοπείου» 2) ὁ καθορισμὸς τῆς κατευθύνσεως ἣν ἔχει κατὰ τὴν πρὸς Ἀνατολὰς προέκτασίν της ἡ Ἐγνατία ὁδὸς καὶ τοῦ σημείου ἔνθα συναντᾶται αὕτη μετὰ τῆς Παρόδου Β καὶ 3) ἡ ἀποκάλυψις κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ πρὸ τοῦ πυλῶνος τῆς ἀρχαιοτέρας τοῦ Ὀκταγώνου ἐκκλησίας χώρου ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ διερεύνησις τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ αἰθρίου αὐτῆς ἀφ' ἑτέρου.

Οἱ βοηθοὶ τῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἕδρας μου δ. Ἄννα Τσιτουρίδου καὶ κ. Γεώργ. Γούναρης ὡς ἀπὸ πολλοῦ καὶ ἐφέτος οὐσιαστικῶς μὲ ἐβοήθησαν καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς ἀνασκαφῆς, εἰς τὴν ὁποίαν μετέσχον ἐνεργῶς ὡς ἐκπαιδευόμενοι καὶ φοιτηταὶ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ τμήματος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

1. «ΕΠΙΣΚΟΠΕΙΟΝ» Ἡ ἔρευνα εἰς τὸν τομέα τοῦτον ἐπεξετάθη ἐφ' ὅλου τοῦ χώρου, ὁ ὁποῖος ὁρίζεται ἀνατολικῶς ὑπὸ τῆς Παρόδου Β, δυτικῶς ὑπὸ τῆς Παρόδου Α, βορείως ὑπὸ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ καὶ νοτίως ὑπὸ τοῦ διαδρόμου XXXIX καὶ τῶν νοτιοανατολικῶς αὐτοῦ εὑρισκομένων διαμερισμάτων (σχεδ. εἰκ. 1). Καὶ ὁ χῶρος οὗτος ὑπέστη κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἱκανὰς μετασκευὰς συνισταμένας εἰς διαδοχικὰς οἰκοδομήσεις τοίχων, οἱ ὁποῖοι ἐμπλέκονται μεταξύ των, εἰς τὴν κατάργησιν ὡρισμένων διαμερισμάτων διὰ πληρώσεως αὐτῶν διὰ φερτῶν χωμάτων, εἰς νεωτέρας ἐπὶ τῶν παλαιῶν τοίχων κατασκευάς, εἰς προσθήκην ἢ κατάργησιν ἀνοιγμάτων κ.ἄ. Πάντα ταῦτα ἐδυσχέραιναν τὴν πρόοδον τῆς ἀνασκαφῆς καὶ τὴν συναγωγὴν ὁριστικῶν συμπερασμάτων (πίν. 95α).

Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ χώρου ἠρευνήθησαν τὰ διαμερίσματα L, LI, LII, τὰ ὁποῖα ὡς καὶ ὁ χῶρος LIII εἶναι, ὡς διαπιστοῦται, ἀρχαιότερα τῶν ὑπολοίπων ἐνταῦθα διαμερισμάτων, πιθανώτατα δὲ σύγχρονα πρὸς τοὺς κατὰ τὴν ΝΔ. πλευρὰν χώρους XXXV, XXXVI καὶ XLIX, οἱ ὁποῖοι ἔχουν τὴν αὐτὴν στάθμην πρὸς τοὺς ἀνασκαπτομένους. Ἐκτὸς τούτου ἐμφανὴς εἶναι ἡ μετασκευὴ εἰς τὰ διαμερίσματα L καὶ LI, τῶν ὁποίων ὁ δυτικὸς τοῖχος ἐχρη-

σίμευσε κατὰ τὴν μεταγενεστέραν διαμόρφωσιν ὡς ἔρεισμα τοῦ νεωτέρου εἰς μορφὴν «Τ» πεσσοῦ. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ διαμερίσματα, ἀποτελοῦντα ἄλλοτε ἑνι-

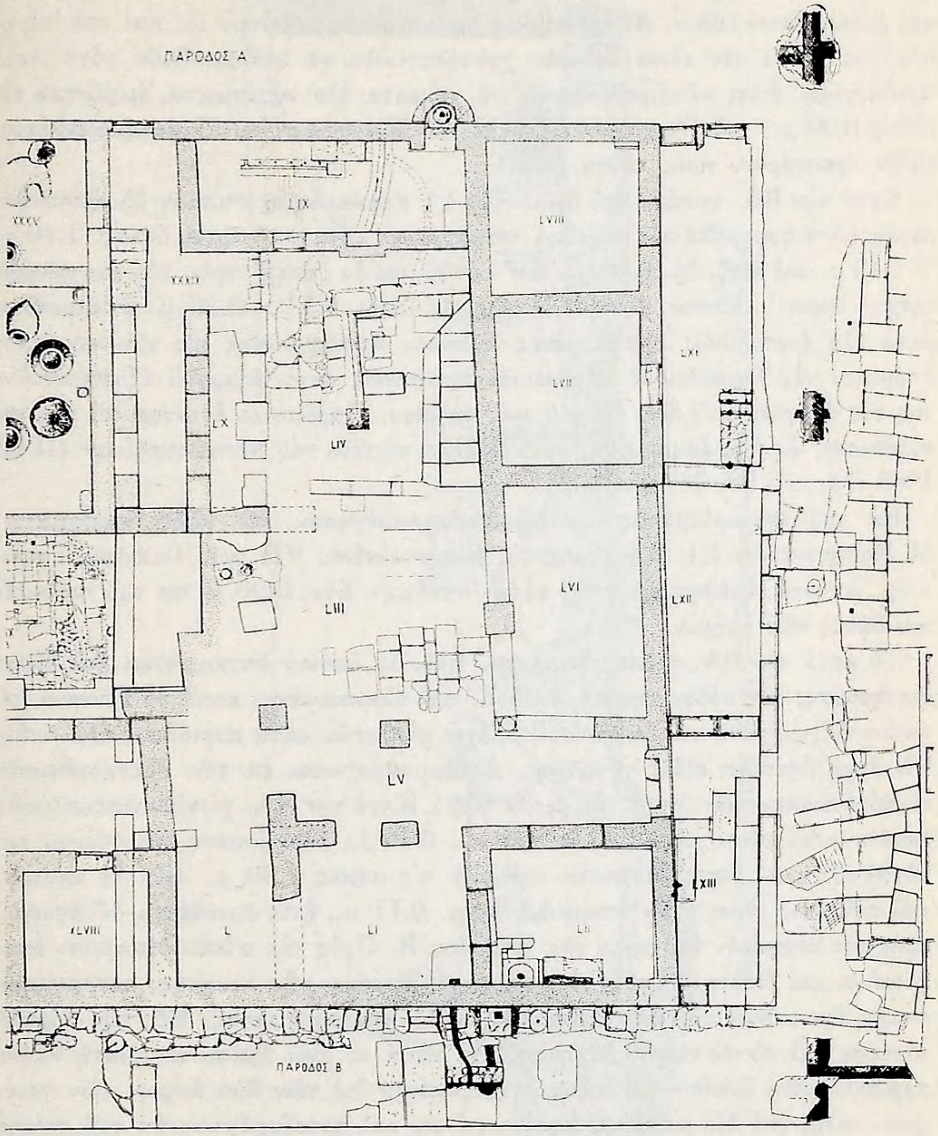

Εἰκ. 1. Κάτοψις τοῦ «ἐπισκοπείου» καὶ ἡ Ἐγνατία ὁδός.

αῖον χῶρον, κατὰ νεωτέραν μετασκευὴν διεχωρίσθησαν διὰ μεσοτοίχου εἰς δύο. Τὸ δωμάτιον L, διαστάσεων 4.20 × 2.20 μ., παρουσιάζει ἀνύψωσιν τοῦ ἀρχικοῦ δαπέδου κατὰ 0.85 μ. Τὸ πρῶτον δάπεδον καταστραφὲν σὺν τῇ παρό-

δῳ τοῦ χρόνου ἔχει πρόχειρον ἐπίστρωσιν ἐξ ἀργῶν λίθων τοποθετημένων τοῦ ἑνὸς παρὰ τὸν ἄλλον ἀναλόγως τοῦ σχήματος αὐτῶν. Διὰ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ δαπέδου τούτου ἐχρησιμοποιήθη φερτὸν χῶμα ἀναμεμιγμένον μετὰ κεράμων καὶ ἀργῶν τινων λίθων. Αἱ διαδοχικαὶ διαμορφώσεις τούτου ὡς καὶ τοῦ παραπλεύρως αὐτοῦ δὲν εἶναι δυνατὸν χρονολογικῶς νὰ καθορισθοῦν οὔτε κατὰ προσέγγισιν, διότι τὰ εὑρεθέντα εἰς τὰ χώματα δύο νομίσματα, ἀμφότερα εἰς βάθος 0.90 μ., τοῦ Ἀναστασίου Ι καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, οὐδὲν προσφέρουν πρὸς τοῦτο.

Κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ δωματίου LI ἀπεκαλύφθη κτιστὸν ἐξ ἀργολιθοδομῆς μετὰ παρεμβλήτων πλίνθων τετράγωνον κατασκεύασμα, διαστ. 1.10 μ. × 1.10 μ. καὶ σωζ. ὕψ. 0.60 μ. Ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον ἔβαινε κάθετος ἀγωγός, ὅστις δι' ὀπῆς 0.33 × 0.20 μ. ἐπεκοινώνει μετὰ τῆς ἀνατολικῶς εὑρισκομένης αὔλακος ἀπολῃγούσης εἰς τὸν κεντρικὸν ὑπόνομον τῆς Παρόδου Β. Πρόκειται προφανῶς περὶ ἀγωγοῦ ἐξυπηρετοῦντος τὰς ἀνάγκας τοῦ ἄνω ὀρόφου τοῦ κτηρίου. Παρόμοιοι ἐσωτερικοὶ ἀγωγοὶ εὑρέθησαν, ὡς ἤδη ἐσημειώθη, καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα τοῦ «ἐπισκοπείου» (ΠΑΕ 1968, 73, πίν. 50. 76, πίν. 53β).

Ἐκ τοῦ διαμερίσματος τούτου περισυνελέγησαν τὰ ἑξῆς νομίσματα: Μ. Κωνσταντίνου (;), Βαλεντινιανοῦ, Κωνσταντίνου VII καὶ Ἰωάννου Τσιμισκῆ. Ἅπαντα εὑρέθησαν εἰς τὴν αὐτὴν στάθμην, ἤτοι 0.90 μ. ἐκ τοῦ σωζομένου ὕψους τῶν τοίχων.

Τὸ κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν δωμάτιον LII, τὸ ὁποῖον ἐπεκοινώνει διὰ θύρας διατηρούσης τὸν οὐδόν της πλ. 1.65 μ. καὶ εὑρισκομένης κατὰ τὸ κέντρον τοῦ νοτίου τοίχου, μετὰ τοῦ δωματίου LI, ἔχει αἰσθητῶς κατὰ περιόδους ἀλλοιωθῆ. Ἐν ἀρχῇ ἀπετέλει εἴδός τι κρήνης, ὡς συμπεραίνεται ἐκ τῶν διατηρηθεισῶν εἰς αὐτὸ κατασκευῶν (σχεδ. εἰκ. 2, πίν. 95β). Κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν ἀπεκαλύφθη λεκάνη μαρμαρίνη, μήκ. 1.03 μ. καὶ πλ. 0.76 μ., ἐδραζομένη ἐπὶ τοίχου τοῦ αὐτοῦ πλάτους, ὅστις ἐκτείνεται πρὸς Β. εἰς μῆκος 1.80 μ. Εἰς τὸ κέντρον τοῦ πυθμένος φέρει ὀπὴν ἀπορροῆς, διαμ. 0.17 μ., ἥτις συνεδέετο δι' ἀγωγοῦ πρὸς τὸν κεντρικὸν ὑπόνομον τῆς Παρόδου Β. Πρὸς τὸν αὐτὸν ὑπόνομον ἐπεκοινώνει καὶ ἕτερος ἀγωγὸς εὑρισκόμενος ὑπεράνω τῆς λεκάνης, τετραγώνου τομῆς, διατρυπῶν τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ διαμερίσματος. Εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ αὐτοῦ τοίχου ἐσχηματίζετο κατὰ τὸ ἄνω ἥμισυ κογχωτὴ κρήνη περιβαλλομένη ἄνωθεν διὰ τόξου στηριζομένου διὰ τῶν δύο ἄκρων τῶν γενέσεων αὐτοῦ ἐπὶ δύο καθέτως ἐντοιχισμένων καὶ προεξεχόντων ἐκ τοῦ τοίχου κιόνων δίκην κιλλιβάντων. Κάτωθι τοῦ τόξου ἀνοίγεται εἰς τὸ κέντρον τῆς ἀπολήξεως ὑψηλοῦ μαρμάρου ἡμικυκλικὴ ἐγκοπή, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἦτο ἐγκιβωτισμένος μολύβδινος ἀγωγός, παροχετεύων τὸ ὕδωρ ἐντὸς ὑψηλῆς λεκάνης μὴ ὑπαρχούσης πλέον.

Οἱ τοῖχοι τοῦ διαμερίσματος τούτου ἐκαλύπτοντο δι' ὀρθομαρμαρώσεως ὡς

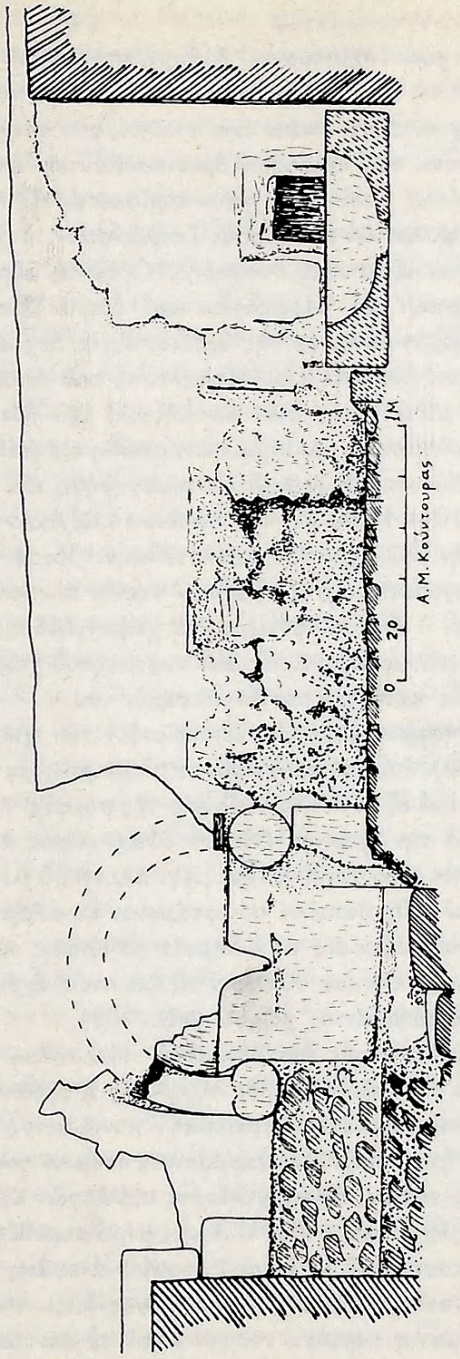

Εἰκ. 2. Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ δωματίου ΛΠ καὶ ἡ ἐν αὐτῷ κρήνη.

δηλοῦται ἐκ τῶν διατηρουμένων εἰσέτι εἴς τινα σημεῖα ἀρνητικῶν ἀποτυπωμάτων ἐπὶ τοῦ κεραμεικοῦ κονιάματος.

Πρόβλημα χρονολογικὸν δημιουργεῖ ἡ ἀχρήστευσις τῶν δύο εἰσόδων τοῦ δωματίου, τῆς μιᾶς κατὰ τὸ κέντρον τοῦ νοτίου καὶ τῆς ἑτέρας εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν τοῦ δυτικοῦ τοίχου. Διότι ἕνεκα τῆς πολυμόρφου τοιχοποιίας, ἥτις περιβάλλει τὸν χῶρον τοῦτον, τῶν διαφόρων διαπιστωθέντων ἐπαλλήλων δαπέδων, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἀμέσως μετὰ τὸ ἀρχικὸν εὑρίσκεται εἰς στάθμην κατὰ 0.65 μ. ὑψηλοτέραν, τῶν πολλαπλῶν ἐπὶ μέρους ἐπεμβάσεων, ὁ ἀκριβὴς καθορισμὸς τῶν διαφόρων περιόδων εἶναι λίαν δυσχερής. Οὔτε τὰ εὑρεθέντα νομίσματα, ἓν ἑλληνιστικὸν Φιλίππων, ἓν Ἡρακλείου καὶ ἕτερον Βασιλείου Ι βοηθοῦν πρὸς τοῦτο. Ὑποπτεύομαι μόνον ἐκ τῆς θέσεως ἐξ ἧς περισυνελέγησαν τὰ δύο τελευταῖα ὅτι ἐπισκευαὶ ἐγένοντο ἐπὶ Ἡρακλείου, τοῦ ὁποίου τὸ νόμισμα εὑρέθη εἰς βάθος 1.35 μ. ἀπὸ τῆς ἄνω ἀπολήξεως τοῦ διατηρουμένου τοίχου καὶ ἐπὶ Βασιλείου Ι, οὗτινος τὸ νόμισμα διεπιστώθη εἰς βάθος 0.65 μ.

Ἀνύψωσις τοῦ δαπέδου κατὰ ± 0.65 μ. παρετηρήθη καὶ εἰς τὸν στενομήκη χῶρον LV, διαστ. 3.10×14.00 μ., τοῦ ὁποίου τὸ ἀρχικὸν δάπεδον εὑρίσκετο εἰς τὴν αὐτὴν πρὸς τὴν τοῦ δωματίου LII στάθμην. Μετὰ τὴν ἀνύψωσιν ἐτοποθετήθη εἰς τὴν ἀνοιγομένην εἰς τὴν βόρειον στενὴν πλευρὰν θύραν, ἥτις ὁδηγεῖ εἰς τὴν Ἐγνατίαν, ὁ ἀποκαλυφθεὶς κατὰ χώραν οὐδός, διαστ. 2.00 μ. $\times$ 0.75 μ., ἑδραζόμενος μᾶλλον προχείρως ἐπὶ συμπιλητοῦ χώματος. Ἕνεκα τούτου ἀπέκλινεν ἐλαφρῶς κατὰ τὴν νοτίαν πλευράν του.

Δυσχερείας συνηντήσαμεν κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν χώρων LIII καὶ LIV (σχεδ. εἰκ. 1, πίν. 96α), διότι αἱ πρόχειροι κατὰ καιροὺς μετασκευαὶ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν αὐτῶν καὶ αἱ ἐξ αὐτῶν ἀλλοιώσεις τῆς μορφῆς των, ἀπῄτησαν πολλὰς προφυλάξεις κατὰ τὴν ἔρευναν. Οἱ δύο οὗτοι χῶροι ἀπετέλουν, ἔχω τὴν γνώμην, ἑνιαῖον σύνολον μήκ. 15.00 μ. καὶ μέγ. πλ. 10.15 μ. Εἰς τὴν ΒΑ. πλευρὰν τοῦ χώρου ἀπεκαλύφθη δάπεδον συνιστάμενον ἐκ μαρμαρίνων καὶ σχιστολιθικῶν πλακῶν, παρουσιάζον εἴς τινα σημεῖα βαθύνσεις καὶ ἐξάρσεις προερχομένας ἐκ καθιζήσεως. Ὁμοίαν σύνθεσιν πλακώσεως ἔχει καὶ ὅλον τὸ πρὸς Δυσμὰς τμῆμα τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου (πίν. 96β).

Αἱ ὑδραυλικαὶ ἐγκαταστάσεις ἐνταῦθα εἶναι πολλαπλαῖ. Νοτίως καὶ κατὰ τὸ κέντρον τοῦ χώρου ἀπεκαλύφθη εἶδός τι κρήνης ἢ φρέατος. Τοῦτο συντίθεται ἐξ ἰσχυρᾶς καὶ συμπαγοῦς ἐκ κεραμεικοῦ κονιάματος, ἀργῶν λίθων καὶ πλίνθων κατασκευῆς, ἥτις περιβάλλει μαρμάρινον στόμιον τομῆς κυκλικῆς διαμ. 0.40 μ. φρέατος, ὅπερ εὑρέθη πλῆρες χώματος καὶ ἀργῶν λίθων (πίν. 97α). Ὁ καθαρισμὸς τούτου ἔφθασεν εἰς βάθος 6.30 μ. μὴ ἀνευρεθέντος τοῦ πυθμένος. Νοτίως καὶ εἰς ἀπόστασιν 0.15 μ. ἐκ τοῦ στομίου ἀνεφάνη κατὰ χώραν ἑδραζομένη ἐπὶ ἰσχυρᾶς ὑποδομῆς ἰωνικὴ βάσις κίονος διαμ. 0.30 μ. μεθ' ὑψηλοῦ περιφερικοῦ ἀναθυρώματος φέρουσα τόρμον κατὰ τὸ κέντρον διὰ τὴν γόμφωσιν. Ἔχων ὑπ' ὄψει παρομοίας ἀρχαίας κατασκευάς, εἰκάζω ὅτι ἐπὶ τῆς βά-

σεως ταύτης ὑπῆρχέ ποτε κίων, ἐξ οὗ διὰ προεξεχούσης τροχαλίας ἐξηρτᾶτο σχοινίον μετὰ τοῦ ἀντλήματος. Βορείως καὶ νοτίως καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸ κυκλικὸν προστομιαῖον ἀνεφάνησαν δύο ἐξ ἀργολιθοδομῆς πεσσοὶ διαστ. 0.65 × 0.70 μ. καὶ διατηρουμένου ὕψους 0.33 μ., φέροντες βαθέρυθρον ἐπίχρισμα εἰς τὰς ἐπιφανείας. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς παρειᾶς τοῦ νοτίου πεσσοῦ διεπιστώθη χάραγμα δι' ὑπαγωγέως ὀξυκορύφου (μυστρίου) εἰκονίζον ἐπὶ ὁριζοντίου βάσεως σταυρὸν καὶ κάτωθι ἑκατέρας τῶν ἐγκαρσίων κεραιῶν αὐτοῦ τὰ ἀποκαλυπτικὰ γράμματα Α καὶ Ω (πίν. 97β). Εἰς ἀπόστασιν 0.30 μ. ἀνατολικῶς τοῦ φρέατος καὶ 0.50 μ. βορείως τοῦ νοτίου πεσσοῦ αὐτοῦ διεπιστώθη ἀγωγὸς ὀρθογωνίου τομῆς, διαστ. 0.15 μ., ἐκβάλλων εἰς τὸ πρὸς Νότον διαμέρισμα XLIX καὶ εἰς ὕψος 1.00 μ. ἀπὸ τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου αὐτοῦ.

Κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ χώρου LIV, σχεδὸν κατὰ τὸν ἄξονα αὐτοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν 115 μ. ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ τοίχου, ἀπεκαλύφθη κατὰ χώραν μαρμαρίνη λεκάνη σκαφοειδής, τεμαχισμένη κατὰ τὴν ἀνατολικὴν παρειάν, μήκ. 1.30 μ. πλ. 0.78 μ. καὶ πάχ. τοιχώματος 0.07 μ. (σχεδ. εἰκ. 1, πίν. 98α). Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν αὐτῆς παρειὰν καὶ εἰς ἀπόστασιν 2.35 μ. ἀπὸ τοῦ νοτίου τοίχου ἀνεφάνη ἀγωγὸς τετραγώνου τομῆς, διαστ. 0.35 × 0.35 μ., ὁ ὁποῖος κατευθυνόμενος ἀνατολικῶς ἀπολήγει εἰς ἀπόστασιν 2.95 μ. ἀπὸ τῆς λεκάνης εἰς φρεάτιον τετραγώνου τομῆς διαστ. 0.65 × 0.65 μ. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ φρεατίου ἐκκινεῖ κατευθυνόμενος πρὸς Νότον καὶ ἕτερος κτιστὸς ἀγωγός, πλ. 0.28 μ. καὶ βάθ. 0.35 μ., ὁ ὁποῖος εὑρεθεὶς εἰς μῆκος 0.63 μ. ἀκάλυπτος συνεχίζεται μὲ τὴν αὐτὴν ὡς ἄνω κατεύθυνσιν καλυπτόμενος διὰ σχιστολιθικῶν πλακοειδῶν λίθων. Τρίτος ἀγωγὸς ἐκκινῶν ἐκ τῆς συμβολῆς τοῦ ἀνατολικοῦ ἀγωγοῦ καὶ τῆς λεκάνης καὶ ἀκολουθῶν τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν αὐτῆς κάμπτεται εἰς ἀνοικτὸν τόξον κατευθυνόμενος δυτικῶς καὶ ἐπικοινωνῶν μετὰ τοῦ εἰς τὸ δωμάτιον LIX ὑπάρχοντος, ὅστις ἐκβάλλει εἰς τὸν κεντρικὸν ὑπόνομον τῆς Παρόδου Α (σχέδ. εἰκ. 1).

Πρὸς διακρίβωσιν ἀρχαιοτέρων κτισμάτων εἰς τὸν χῶρον τοῦτον ἐγένετο τομὴ διαστ. 3.20 μ. × 1.50 μ. καὶ βάθους 2.40 μ., βορείως τοῦ φρέατος, 3.10 μ. ἐξ αὐτοῦ καὶ 2.00 μ. ἐκ τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ διαμερίσματος LVI. Κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν ταύτης καὶ ἀμέσως μετὰ τὸ ὑπόστρωμα τῆς πλακώσεως (0.12 μ.) παρουσιάσθη ἰσχυρὸς τοῖχος μὲ κατεύθυνσιν ἐκ Ν. πρὸς Β. (πίν. 98β). Εἰς ἀπόστασιν 0.90 μ. ἀπὸ τοῦ πρώτου καὶ εἰς βάθος 2.10 μ. ἀνεφάνη ἕτερος τοῖχος πάχ. 0.50 μ. καὶ διατηρηθέντος ὕψους 0.40 μ., τοῦ ὁποίου ἡ ἄνω ἀπόληξις τῆς ὑποδομῆς εὑρίσκεται εἰς βάθος 2.50 μ. Εἰς ὕψος 1.70 μ. ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου παρετηρήθη στρῶμα τέφρας πάχ. 0.30 μ. καὶ κάτωθι αὐτῆς τεμάχια ἀπηνθρακωμένων ξύλων. Τὰ χώματα ἐκ τῆς τομῆς ταύτης εἰς οὐδὲν συμπέρασμα ὁδηγοῦν, τὰ δὲ εὑρήματα ἐντὸς αὐτῶν εἶναι ποικίλα καὶ ἄνευ ἰδιαιτέρας σημασίας, ὅπως τμῆμα σαρκοφάγου φέρον εἰς ὑψηλὸν ἀνάγλυφον κεφαλὴν κόρης κατὰ κρόταφον τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀντωνίνων, μαρμαρίνη λεκανὶς

ἐκ μετασκευῆς μικροῦ κιονοκράνου, διαστ. 0.25 × 0.15 × 0.25 μ., τμῆμα μαρμαρίνης λεκανίδος διαστ. 0.22 × 0.05 μ. Εἰς βάθος 1.40 μ. περισυνελέγη νόμισμα χαλκοῦν τοῦ Ἡρακλείου.

Τὰ ἀνωτέρω κινητὰ εὑρήματα εἰς οὐδὲν ὁδηγοῦν. Οὐχ ἧττον λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τοὺς ὑπάρχοντας ἀρχαιοτέρους τοίχους, τὸ εὑρεθὲν νόμισμα καὶ τὰς ἐνδείξεις τῆς πυρκαϊᾶς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι εἰς τὸν χῶρον τοῦτον προϋπῆρχον παλαιότερα ρωμαϊκὰ κτίσματα εὑρισκόμενα εἰς πολὺ χαμηλοτέραν στάθμην. Ταῦτα διεδέχθησαν νεώτερα καταστραφέντα περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 7ου αἰῶνος ἐκ πυρκαϊᾶς. Τέλος ἐπ' αὐτῶν ἱδρύθησαν τὰ ἀνασκαπτόμενα.

Τὸν χῶρον τοῦτον ὁρίζουν κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τὰ διαμερίσματα LVI, LVII καὶ LVIII (σχέδ. εἰκ. 1, πίν. 95α). Τὸ πρῶτον, διαστ. 7.00×4.00μ., ἐπικοινωνεῖ πρὸς τὸν χῶρον LIV δι' εὐρείας θύρας, πλ. 2.00 μ., ἀνοιγομένης εἰς τὸν βόρειον τοῖχον. Ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου ἀπεκαλύφθη κατακείμενον τμῆμα τοῦ τόξου χορδῆς 1.60 μ. Οὐδὲν ἕτερον ἀπέδωσε τὸ διαμέρισμα τοῦτο. Πρὸς διακρίβωσιν προγενεστέρου κτίσματος καὶ τῆς μορφῆς αὐτοῦ ὡς καὶ τῆς τυχὸν συνεχίσεως τοῦ εἰς τὸ διαμέρισμα LV διαπιστωθέντος ἀγωγοῦ, ὅστις διακόπτεται ἀποτόμως, ἐγένετο κατὰ τὸ κέντρον τοῦ δωματίου τούτου τομή, μήκ. 1.95 μ., πλ. 2.38 μ. καὶ βάθ. 1.40 μ., ἔνθα ἐνεφανίσθη δάπεδον ἐκ μαρμαρολίθων, ἐπ' αὐτοῦ δὲ τέφρα καὶ τεμάχια ἀπηνθρακωμένων ξύλων. Τὰ ἐκ τῆς τομῆς χώματα περιεῖχον πλίνθους καὶ ἀργοὺς λίθους.

Εἰς τὸ δωμάτιον LVII, διαστ. 4.65 × 4.40 μ., ἀπεκαλύφθησαν πολλοὶ συμπλεκόμενοι τοῖχοι ἐκ μεταγενεστέρων λίαν προχείρων κατασκευῶν. Τούτων καθαιρεθέντων, ἀπεμακρύνθησαν τὰ ἐν τῷ διαμερίσματι χώματα κατὰ στρώματα. Τὸ τελευταῖον ἐπὶ τοῦ δαπέδου στρῶμα ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν κεράμων τῆς στέγης, στρωτήρων καὶ καλυπτήρων, οἱ ὁποῖοι εὑρέθησαν εἰς οἵαν θέσιν κατέπεσαν κατὰ τὴν καταστροφήν (πίν. 99α). Μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχον ἴχνη πυρός, οὐχὶ δὲ ὀλίγαι κέραμοι ἦσαν ἀμαυραί. Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν καὶ τῶν καταπεσουσῶν κεράμων περισυνελέγησαν ἐκ τοῦ δωματίου τούτου εἷς λύχνος, χάλκινα ἐλάσματα προερχόμενα ἐνδεχομένως ἐκ τῆς στέγης καὶ χρησιμοποιηθέντα ὡς συνδετῆρες τῆς ξυλίνης ὀροφῆς, στροφεὺς θύρας καὶ λαβὴ ἐφυαλωμένου ἀγγείου. Κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ διαμερίσματος κάτωθι τοῦ στρώματος τῶν κεράμων καὶ εἰς βάθος 0.15 μ. εὑρέθησαν μεταξὺ ἄλλων κατιωμένα νομίσματα εἰς καλὴν κατάστασιν, ἤτοι ἓν ρωμαϊκὸν τοῦ Valens Hostilianus (251 μ.Χ.), ἓν τοῦ Θεοδοσίου Ι, ἓν τοῦ Βαλεντινιανοῦ καὶ ἓν τοῦ Ἀναστασίου. Εἰς τὸν ἁρμὸν τοῦ βορείου τοίχου, ὁ ὁποῖος μαρτυρεῖ δύο περιόδους, καὶ εἰς σημεῖον ἔνθα αἱ δύο αὐταὶ φάσεις τοῦ τοίχου συμπλέκονται, εὑρέθη νόμισμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Τὸ δωμάτιον τοῦτο διὰ θύρας πλ. 1.00 μ., κατὰ τὸ κέντρον τοῦ βορείου τοίχου, ἐπεκοινώνει ποτέ, ὅτε δὲν ὑπῆρχον τὰ πρὸς Βορρᾶν νεώτερα κτίσματα (βλ. κατωτέρω), μετὰ τῆς Ἐγνατίας.

Τὸ κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τετράγωνον διαμέρισμα LVIII, διαστ. 4.50 × 4.65 μ., ἔχει πρὸ πολλοῦ ἀποκαλυφθῆ, ὅτε ἠρευνᾶτο ἡ συμβολὴ τῆς Ἐγνατίας καὶ τῆς Παρόδου Α. Οὐδὲν τὸ ἰδιαίτερον διεπιστώθη τότε. Τὸ αὐτὸ ἐβεβαιώθη καὶ ἐφέτος πλὴν τῆς ἀνευρέσεως εἰς βάθος 0.60 μ. ἀπὸ τοῦ διατηρουμένου ὕψους τοῦ τοίχου ἑνὸς νομίσματος τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Τὸ πρὸς Δυσμὰς τοῦ χώρου LIV δωμάτιον LIX, διαστ. 7.75 × 2.85 μ., ἑνοῦται κατὰ τὸν πρὸς Ἀνατολὰς χῶρον διὰ στενῆς θύρας. Κατὰ τὴν ΒΔ. πλευρὰν τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ διαμερίσματος ἀνοίγεται θυρίς, πλ. 0.90 μ., ἥτις φέρει μαρμαρίνην ποδέαν. Ἔξωθι αὐτῆς καὶ εἰσχωροῦσα ἐν μέρει εἰς τὴν θυρίδα εὑρέθη μαρμαρίνη οὖρνα ἀγνώστου προορισμοῦ, ἥτις φέρει ὀπὴν ἀπορροῆς εἰς τὸν βαθὺν πυθμένα. Κάτωθι τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου ἀνεφάνη ἀγωγός, ὅστις ἀπολήγει ὑπογείως εἰς τὸν μεγάλον ὑπόνομον τῆς Παρόδου Α. Εἰς τὸν ὑπόνομον τοῦτον συμβάλλει καὶ ὁ ἐκ τοῦ χώρου LIV καὶ ἀπὸ τὴν λεκάνην ἐκκινῶν ἀγωγός. Κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ δυτικοῦ τοίχου ἀνοίγεται κόγχη τετραγώνου τομῆς διαμ. 0.90 × 0.40 μ. Αὕτη, ὡς ἐκ τῶν ὑπολειμμάτων τῆς τοιχοποιΐας καὶ τῆς ὅλης διαμορφώσεως ἐμφαίνεται, ἀπετέλει κρήνην ἔχουσαν κάτωθι αὐτῆς λεκάνην μαρμαρίνην, ἥτις, ἀποκεκρουμένη κατὰ τὴν μίαν στενὴν πλευράν, εὑρέθη παρακειμένη εἰς τὴν ἀρχικήν της θέσιν. Κατὰ τὸ μέσον τοῦ δωματίου καὶ εἰς ἀπόστασιν 0.55 μ. ἐκ τοῦ δυτικοῦ τοίχου ὑπάρχει μάρμαρον μήκ. 3.00 μ. καὶ πλ. 0.50 μ., τὸ ὁποῖον καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτοῦ καὶ κατὰ τὸ κέντρον φέρει λαξευτὴν αὔλακα μετὰ δύο ἀπορροῶν ἐκκινοῦσαν ἐκ τετραγώνου βαθύνσεως, εὑρισκομένης κατὰ τὴν βόρειον στενὴν πλευράν. Τὸν προορισμὸν τοῦ διαμερίσματος τούτου καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ἐγκαταστάσεως δὲν δύναμαι νὰ ἑρμηνεύσω.

Τὸν χῶρον LIV νοτίως πλευρίζει παραλληλόγραμμον κατασκεύασμα (LX), μήκ. 5.45 μ. καὶ πλ. 0.85 μ., ἐπικοινωνοῦν διὰ θύρας πρὸς Βορρᾶν (σχεδ. εἰκ. 1). Τὸ στενόμηκες τοῦτο διαμέρισμα, ὡς ἐκ τῆς διαρθρώσεώς του, αὐτοτελῶς εἰς οὐδὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ. Θὰ ὑπέθετέ τις, ἐὰν ὑπῆρχον ὡρισμέναι προυποθέσεις, ὅτι ἦτο κλωβὸς ξυλίνης κλίμακος. Ἀλλὰ ἀποκλείεται τοῦτο διότι ἀφ' ἑνὸς ὁ πρὸς Βορρᾶν καὶ πρὸς Ἀνατολὰς χῶρος πιστεύω ὅτι ἦτο ὑπαίθριος — καὶ πρὸς τοῦτο ὑπάρχουν πολλαὶ ἐνδείξεις — ἀφ' ἑτέρου κλιμακοστάσιον διατηρουμένων τριῶν βαθμίδων καὶ τοῦ τετραγώνου ἰσοπέδου (πλατυσκάλου) ἀπεκαλύφθη πρὸ ἐτῶν ὄπισθεν αὐτοῦ εἰς τὸν διάδρομον XXXIX (ΠΑΕ 1967, 75, πίν. 51α). Ἐνδεχομένως αἱ ἐπελθοῦσαι μετασκευαὶ κατὰ τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ κατασκευάσματος τούτου, ὅστις ἀπετελεῖτο ἐξ ἑνὸς πεσσοῦ κατὰ τὸ κέντρον καὶ δύο παραστάδων κατὰ τὰ ἄκρα, τῶν ἐξωτερικῶν ἀκμῶν αὐτῶν εὑρισκομένων ἐν ἰσογραμμῇ πρὸς τὰς ἀντιστοίχους ἀκμὰς τοῦ πεσσοῦ, καί τινες ἄλλαι πιθανώτατα οὐσιαστικαὶ μεταλλαγαὶ ἠλλοίωσαν τὴν μορφήν του καὶ τὸ ἀπεξένωσαν ἐκ τοῦ συνόλου τοῦ χώρου LIV.

Εἰς τοὺς ἐρευνηθέντας εἰς τὸν τομέα τοῦτον χώρους, ὡς διεπιστώθη, ἐπῆλ-

θον κατὰ καιροὺς οὐσιαστικαὶ μεταβολαί. Τούτου ἕνεκα κατὰ τὴν σκαφὴν καὶ μελέτην των ἀνέκυψαν πολλὰ καὶ ποικίλα μορφολογικὰ καὶ χρονολογικὰ προβλήματα. Βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ χῶροι LIII καὶ LIV, ὡς ἐσημειώθη ἤδη, ἀπετέλουν ἑνιαῖον σύνολον ἀκάλυπτον, διαμορφοῦντες ἐσωτερικὴν αὐλὴν περιβαλλομένην ὑπὸ δωματίων, ἐξ ὧν ἄλλα μὲν ἐπεκοινώνουν ἀμέσως πρὸς τὴν Ἐγνατίαν ὁδὸν ἄλλα δέ, τὰ καὶ ὀλιγώτερα, πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτὴν αὐλήν, εἰς τῆς ὁποίας τὴν δυτικὴν πλευρὰν ὑπῆρχε κρήνη συνορεύουσα πρὸς τὸ δωμάτιον LIX, ὅπου αἱ εἰδικαὶ πολύμορφοι ἐγκαταστάσεις, μαρτυροῦσαι ἐπίσης περὶ κρήνης μετ' ἀφθόνου ὕδατος. Ἡ προσπέλασις εἰς τὸν ὑπαίθριον χῶρον ἐγίνετο εἰς μὲν τὴν Ἐγνατίαν διὰ τῆς μεγάλης ἐπ' αὐτῆς εἰσόδου καὶ τοῦ διαδρόμου LV, ἐκ δὲ τῆς Παρόδου Α ἐκ τῆς στενῆς ἐπ' αὐτῆς πύλης καὶ τοῦ διαδρόμου XXXIX (σχεδ. εἰκ. 1).

Καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ συγκροτήματος τούτου εἰς πλ. 2.75 μ. ἐπὶ τοῦ καταστρώματος τῆς Ἐγνατίας ᾠκοδομήθησαν εἰς ὑστέρους χρόνους τὰ τρία μεγάλα, ἀνεξάρτητα μεταξύ των, δωμάτια LXI, LXII καὶ LXIII, ἔχοντα πλ. μὲν ἅπαντα 2.75 μ. μήκ. δὲ 9.50 μ., 7.00 μ. καὶ 7.50 μ. ἀντιστοίχως. Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι ὁ βόρειος τοῖχος τῶν διαμερισμάτων τούτων δίδει τὴν ἐντύπωσιν συνεχοῦς πεσσοστοιχίας ἐπιμελοῦς κατασκευῆς, τῆς ὁποίας τὰ μεταξὺ τῶν πεσσῶν κενὰ συνεπληρώθησαν δι' ἀργολιθοδομῆς μᾶλλον ἀμελοῦς. Εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ δωματίου LXI ὑπῆρχε κλῖμαξ, ἐκ τῆς ὁποίας διεσώθησαν τρεῖς βαθμῖδες ἐξ ἐγγωνίων λίθων ἀνίσων διαστάσεων. Ὁ πυρὴν τῆς κλίμακος ἐξ ἀργολιθοδομῆς φέρει εἰς τὰ σημεῖα ἐδράσεως τῶν βαθμίδων πλίνθους καλῶς ἡρμοσμένους. Ἡ ὕπαρξις κλίμακος εἰς τὸν χῶρον τοῦτον δηλώνει τὴν ὕπαρξιν καὶ δευτέρου ὀρόφου.

Ἐκτὸς ἑνὸς νομίσματος χαλκίνου τοῦ Ἰουστινιανοῦ Ι, εὑρεθέντος κατὰ τὸν νότιον τοῖχον τοῦ διαμερίσματος LXII, οὐδὲν ἕτερον ἄξιον λόγου περισυνελέγη ἐκ τῶν τριῶν τούτων χώρων.

2. ΑΙΘΡΙΟΝ ΚΑΙ ΠΡΟΠΥΛΟΝ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΟΥ ΤΟΥ ΟΚΤΑΓΩΝΟΥ ΝΑΟΥ

Εἰς τὸ αἴθριον ἡ ἀνασκαφὴ ἐπροχώρησε ΒΔ. Εἰς ἀπόστασιν 2.50 μ. καὶ εἰς βάθος 0.20 μ. ἐκ τοῦ διατηρηθέντος ὕψους τοῦ νοτίου τοίχου διεπιστώθησαν ἴχνη πυρός, στρῶμα κεράμων, πάχ. 0.20 μ., ἰδιαιτέρως καλυπτήρων, μεγάλοι ὄγκοι ἀσβεστοκονιάματος καὶ πολλαὶ πλίνθοι. Ἐπίσης ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἀπεκαλύφθησαν δύο τεμάχια κίονος συνθέτοντα τὸ σύνολον αὐτοῦ μήκ. 2.95 μ., ἕτερα προερχόμενα ἐξ ὁμοίων κιόνων, ἐπίθημα κιονοκράνου, ἰωνικὸν κιονόκρανον (πίν. 99β), τμήματα ἑτέρων ἰωνικῶν κιονοκράνων καὶ μέγα ἀμφίγλυφον θωράκιον, μήκ. 2.17 μ. πλ. 1.00 μ. καὶ πάχ. 0.23 μ., τεθραυσμένον εἰς πέντε τεμάχια (σχέδ. εἰκ. 3 - 4). Αἱ δύο στεναὶ πλευραὶ αὐτοῦ κατὰ τὸ κάτω ἥμισυ διαμορφοῦνται κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε νὰ προσαρμόζωνται εἰς βάσεις κιόνων. Τὸ μεταξὺ αὐτῶν κενὸν

ἔφρασσε θωράκιον. Ἐφ' ὅλης τῆς μιᾶς ὄψεως αὐτοῦ παρετηρήθη λεπτὸν στρῶμα ἰζήματος, ἐνῷ ἡ ἑτέρα εἶναι καθαρὰ ἀλλ' ἁδρῶς εἰργασμένη. Εἰς τὴν ὄψιν αὐτὴν φέρει παραλλήλως τοποθετημένα καὶ ἀνεξάρτητα ἀλλήλων δύο τετράγωνα καὶ ὁμόθετα πλαίσια, ἑκάτερον τῶν ὁποίων περιβάλλει σταυρόν,

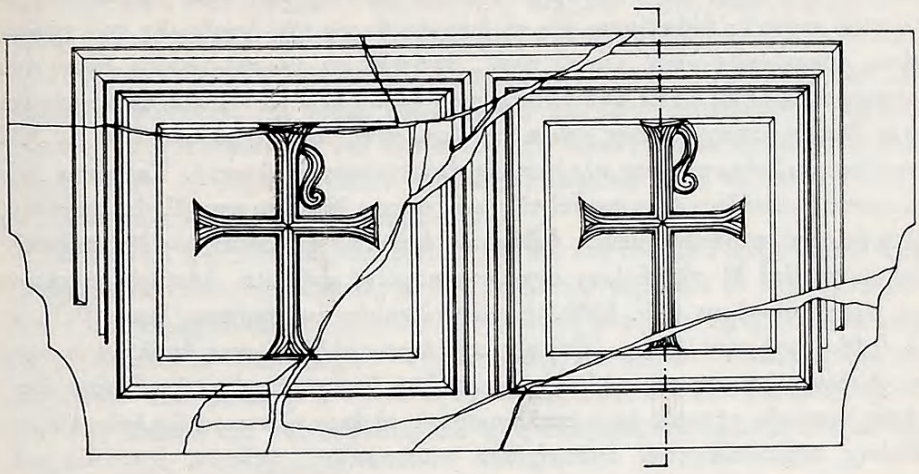

Εἰκ. 3. Προσθία ὄψις θωρακίου εὑρεθέντος εἰς τὴν δυτικὴν ἀπόληξιν τοῦ νοτίου στυλοβάτου τοῦ αἰθρίου τοῦ ἀρχαιοτέρου τοῦ Ὀκταγώνου ναοῦ.

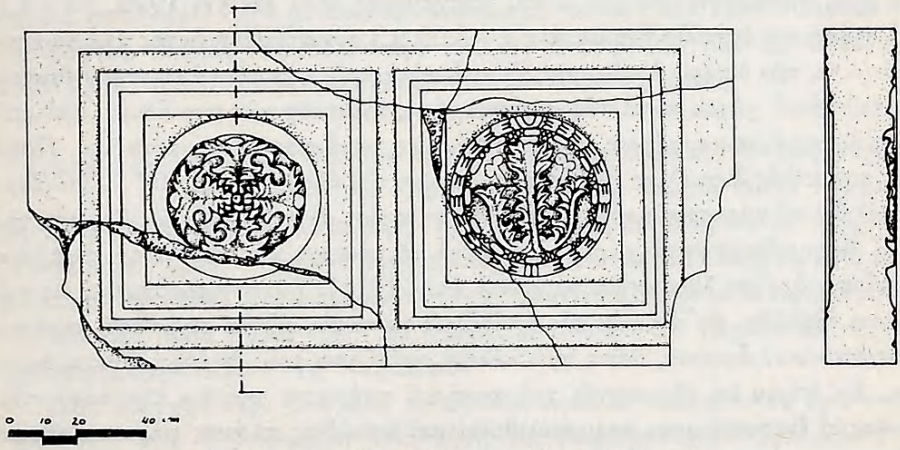

Εἰκ. 4. Ὀπισθία πλευρὰ τοῦ ἀνωτέρω θωρακίου.

διαμορφωμένης τῆς καθέτου κεραίας αὐτοῦ εἰς «Ρ». Ἐπὶ τῆς ἑτέρας ὄψεως, διηρημένης ὡς καὶ ἡ περιγραφεῖσα, ἐντὸς τῶν τετραγώνων πλαισίων ἐγγράφονται κύκλοι ὡσεὶ στέφανοι περιβάλλοντες ἀνθικὰ κοσμήματα ἐκ φύλλων ἀκάνθης, διάφορον τὸ ἓν τοῦ ἄλλου. Ποῦ ἦτο τοποθετημένον τὸ θωράκιον

τοῦτο εἶναι εἰσέτι ἄγνωστον. Ἀποκλείονται τὰ μετακιόνια τῶν στοῶν τοῦ αἰθρίου.

Ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν κρημνισμάτων ἀπεκάλυψεν εἰς τὸ δυτικὸν τμῆμα τοῦ νοτίου στυλοβάτου τῆς στοᾶς τὴν ὑποδομὴν τῆς προεκτάσεως αὐτοῦ εἰς μῆκος 2.40 μ. Ἐπ' αὐτῆς παρετηρήθησαν στρῶμα λατύπης καί τινα μικρὰ τεμάχια γλυπτῶν τεχνικῆς Sidamara. Εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς ὑποδομῆς τοῦ στυλοβάτου ἀπεκαλύφθη κατὰ χώραν πλάξ, ἀποτελοῦσα τὸ τελευταῖον ὅριον τοῦ νοτίου στυλοβάτου, ὅστις ἀπὸ τοῦ σημείου αὐτοῦ κάμπτεται εἰς ὀρθὴν γωνίαν πρὸς Βορρᾶν, συνεχιζομένης μόνον τῆς ὑποδομῆς του εἰς μῆκος 2.50 μ. Καὶ ἐνταῦθα τὰ εὑρήματα ἦσαν πλούσια εἰς ἀρχιτεκτονικὰ γλυπτά. Τμήματα γείσου μετὰ γεισιπόδων φέροντα ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως διακόσμησιν ἐξ ἀστραγάλου, κυματίου καὶ παρατεταγμένων ἀνθεμίων, ἁπάντων ἀποδοθέντων διὰ τεχνικῆς Sidamara, ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας σχηματοποιημένα ἀνθέμια, λέσβιον κυμάτιον καὶ σπειρομαίανδρον (πίν. 100α.β), μέγα ἰωνικὸν κιονόκρανον διαμ. 0.37 μ. ὕψ. 0.18 μ. καὶ μήκ. 0.50 μ. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως αἱ δύο ἕλικες ἀπολήγουν κατὰ τὸ κέντρον τοῦ κιονοκράνου εἰς δύο μικροτέρας ἕλικας, ἄνωθι τῶν ὁποίων ἐχαράχθη λατινικὸς σταυρὸς ἔχων πεπλατυσμένα τὰ ἄκρα τῶν κεραιῶν (πίν. 101α). Ἐπίσης περισυνελέγησαν ἀποτμήματα κιονοκράνων, γείσων, θριγκῶν κ.ἄ. Ἐπὶ τῆς τελευταίας ΝΔ. πλακός, ἔνθεν κάμπτεται πρὸς Βορρᾶν ὁ στυλοβάτης, εὑρέθη νόμισμα Θεοδοσίου τοῦ ΙΙ.

Ἡ σκαφὴ συνεχίσθη καὶ εἰς τὸν ΝΑ. καὶ ΝΔ. τοῦ προπύλου χῶρον πρὸς περαιτέρω ἀποκάλυψιν τῆς πρὸ αὐτοῦ διερχομένης ὁδοῦ (ΠΑΕ 1970, 59 κ.ἑ.). Ἡ πρόσχωσις ἐνταῦθα ἦτο μεγάλη (±3.00 μ.) συνισταμένη ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κρημνίσματα, τῶν ὁποίων ἡ σύστασις εἶναι ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν τῶν ἀπομακρυνθέντων ἐκ τοῦ αὐτοῦ χώρου κατὰ τὰς προηγουμένας ἀνασκαφικὰς περιόδους, καὶ ἀπὸ ὀγκώδη τεμάχια μαρμάρων, συσσωρευθέντων κατὰ περιόδους ἐνταῦθα. Παρὰ τὰς πολλαπλᾶς δυσκολίας ἠλευθερώθη τμῆμα τῆς ὁδοῦ μήκ. 15.00 μ. Οἱ μαρμαρόλιθοι τοῦ καταστρώματος κατὰ μὲν τὴν νοτίαν καὶ τὴν βόρειον πλευρὰν τῆς ὁδοῦ διατηροῦνται κατὰ χώραν, ἐνῷ κατὰ τὸ κέντρον καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος ἐλλείπουν ἢ εἶναι λίαν κατεστραμμένοι (πίν. 101β). Τοῦτο προέρχεται, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐδηλώθη, ἀφ' ἑνὸς ἐκ τῆς ὑπάρξεως κατὰ τὸν ἄξονα τῆς ὁδοῦ μεγάλου ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ, ὅστις προὐκάλεσε καθίζησιν τοῦ βαρέος ὁδοστρώματος, ἀφ' ἑτέρου ἐκ τῆς συχνῆς χρήσεως τοῦ τμήματος τούτου τῆς ὁδοῦ, τῆς ὁποίας αἱ ἐναπομείνασαι μαρμαρολιθικαὶ καὶ ὀγκώδεις πλάκες φέρουν βαθείας αὐλακώσεις ἐκ τῶν τροχῶν τῶν ἁμαξῶν.

Εἰς ἀπόστασιν 3.60 μ. νοτίως τῶν πέρυσι παρὰ τὸ πρόπυλον ἀποκαλυφθέντων πεσσῶν (ΠΑΕ 1970, 61, εἰκ. 2) ἀνεφάνησαν ἀντιστοίχως ἕτεροι δύο στενομήκεις, διαστ. 3.30 × 1.80 μ. Ἀμφότεροι φέρουν, ὁ μὲν κατὰ τὴν ΒΑ., ὁ δὲ κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν ἐσοχὴν γωνιώδη διαστ. 0.70 × 0.35 μ. (πίν. 102α). Κατὰ μῆκος τῆς βορείου παρειᾶς τῶν πεσσῶν τούτων ἀπεκαλύφθη εἶδός τι

πεζοδρομίου ἐξ ἐπιμήκων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μαρμαρολίθων, πλ. 0.85 μ. (πίν. 101β, 102α). Τοῦτο καταστραφὲν ἐν μέρει διακόπτεται κατὰ διαστήματα, διατηρηθείσης τῆς ἐξ ἀργῶν λίθων μετὰ κονιάματος ὑποδομῆς πλ. 0.50. Ἀνατολικῶς καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τοὺς πεσσοὺς συνεχίζονται οἱ μαρμαρόλιθοι τοῦ ὁδοστρώματος διατηρούμενοι καλῶς. Ἐφ' ἑνὸς ἐξ αὐτῶν ὑπάρχει χαρακτὸς κύκλος μετὰ πολλῶν ἀκτίνων, αἵτινες περὶ τὴν ἐξωτερικὴν στεφάνην τοῦ κύκλου ἑνοῦνται μετ' ἀλλήλων διὰ καμπύλων γραμμῶν. Πρόκειται περὶ τῶν γνωστῶν παιγνίων, τὰ ὁποῖα συναντῶνται ἐπὶ τῶν πλακώσεων ἢ τῶν στυλοβατῶν τῶν Ἀγορῶν καὶ ἐπὶ τῶν ὁδῶν. Ἡ θέσις τοῦ παιγνίου ἐνταῦθα εἶναι λογική, διότι τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς ὁδοῦ, κείμενον κατὰ τὸ πλάγιον αὐτῆς, ἀπὸ ἀπόψεως κινήσεως ἦτο νεκρόν.

Τὰ ἐπὶ τῶν πεσσῶν καὶ περὶ αὐτοὺς ὡς καὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ κρημνίσματα ἀποτελοῦνται ἐκ πολλῶν πλίνθων, ἀργῶν λίθων καὶ κεράμων ἐν συμφυρμῷ μεθ' ἁπλοῦ καὶ κεραμεικοῦ κονιάματος. Ἡ σύνθεσις αὕτη τῶν κρημνισμάτων μαρτυρεῖ καταπεσὸν οἰκοδόμημα. Ὑποθέτω ὅτι καὶ τοῦτο ἀπετέλει τμῆμα τοῦ προπύλου. Ἐπιτρέπεται ἡ ὑπόθεσις αὐτὴ καὶ εἶναι λογικὴ λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς θέσεως καὶ τῆς σχέσεως καὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὸ σύνολον τῶν τριῶν ζευγῶν τῶν πεσσῶν.

Τρία νομίσματα εὑρέθησαν εἰς τὸν χῶρον τοῦτον: 1) δυτικῶς τοῦ ἀνατολικοῦ πεσσοῦ εἰς τὸ ὕψος τῆς ὑποδομῆς τοῦ παρὰ τὸν πεσσὸν τοῦτον πεζουλίου, τοῦ αὐτοκράτορος Gajus Vibius Trebonianus (251 - 253), 2) ἀνατολικῶς καὶ εἰς ἀπόστασιν 0.70 μ. ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ πεσσοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ΙΙ καὶ τῆς Σοφίας, κοπῆς Θεσσαλονίκης καὶ 3) ἀνατολικῶς καὶ εἰς ἀπόστασιν 1.50 μ. ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ πεσσοῦ τοῦ Ἰωάννου Τσιμισκῆ.

3. ΕΓΝΑΤΙΑ

Ἡ κακὴ διατήρησις τῆς Παρόδου Β κατὰ τὴν διασταύρωσιν αὐτῆς μετὰ τῆς Ἐγνατίας, παρέσχε πέρυσι πολλὰ πράγματα εἰς τὴν ἔρευναν διὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ ἄξονος τῆς μεγάλης καὶ βασικῆς ὁδοῦ. Ὑπεθέσαμεν πρὸς στιγμὴν ὅτι αὕτη ἐκάμπτετο, ἔστω καὶ ἐλαφρῶς, πρὸς Βορρᾶν παρὰ τὰς ἐνδείξεις ὅτι ὁ κατὰ μῆκος ἄξων αὐτῆς ἔπρεπε νὰ εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς εὐθείας, ἥτις φέρει πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πύλην τοῦ τείχους τῆς πόλεως, τὴν λεγομένην πύλην τῆς Νεαπόλεως.

Πρὸς ἔλεγχον τῶν ἀνωτέρω ὑποθέσεων ἐγένετο συστηματικὴ ἔρευνα τῆς Ἐγνατίας ἀπὸ τοῦ σημείου ἔνθα αὕτη διασταυροῦται μετὰ τῆς Παρόδου Α. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐπροχώρησε πρὸς Ἀνατολὰς καὶ εἰς μῆκος 30.00 μ. Καθ' ὅλον τὸ πλάτος τῆς ὁδοῦ εὑρέθησαν τοῖχοι ἐξ ἀργῶν λίθων μετὰ ἢ ἄνευ συνδετικοῦ κονιάματος. Ὅπου ὑπῆρχε τοῦτο ἦταν λίαν ἀσθενὲς ἢ συνίστατο μόνον ἐκ χώματος. Τὰ ἀποκαλυφθέντα πρόχειρα κτίσματα, ἅτινα κατεσκευάσθησαν διαδοχικῶς κατὰ ἐποχὰς μὴ δυναμένας νὰ ὁρισθοῦν, ἠχρήστευσαν τὸ μεταξὺ τῆς ΒΔ. καὶ ΒΑ. γωνίας τοῦ «ἐπισκοπείου» τμῆμα τῆς Ἐγνατίας.

Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν τοιχίων ἐξ αὐτῆς διεπιστώθη ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, ἐκτὸς τῆς συνήθους λατύπης προερχομένης ἐκ τῆς συνθλίψεως τῶν ὀγκωδῶν μαρμαρολίθων, εἰς ὕψος 0.70 μ. παχὺ στρῶμα κεραμεικοῦ κονιάματος ἀναμεμιγμένου μετὰ πλίνθων καί τινων ἀργῶν λίθων. Ὑπὸ τὸ στρῶμα αὐτὸ ἐνεφανίσθησαν εἰς ἔκτασιν τέφρα πολλὴ καὶ ἄλλαι ἐνδείξεις πυρός.

Ἰδιαιτέρας σημασίας εἶναι τὰ κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν καὶ κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ κρημνίσματα προερχόμενα ἐκ μνημειακῶν κτηρίων. Τὰ κρημνίσματα ταῦτα συνίστανται ἐξ ἰσχυροῦ κεραμεικοῦ κονιάματος, πολλῶν πλίνθων καὶ εἰς μικροτέραν ποσότητα ἀργῶν λίθων (πίν. 102β). Μεταξὺ αὐτῶν ἀνεφάνησαν δύο τμήματα τόξων ἐκ πλινθοδομῆς, ἐξ ὧν τὸ ἓν καλῶς διατηρούμενον ἔχει χορδὴν 2.58 μ. καὶ βέλος 0.43 μ., τὸ δὲ ἕτερον προέρχεται ἀπὸ τοξοστοιχίαν, διότι εἰς ἀμφοτέρας τὰς πλευρὰς αὐτοῦ διετηρήθησαν αἱ γενέσεις τόξων. Πρὸς τὰς τοξωτὰς αὐτὰς πλινθοκτίστους κατασκευὰς συνδέεται καὶ τὸ πλῆθος τῶν κιόνων, τῶν βάσεων αὐτῶν καὶ τῶν κιονοκράνων, ἁπάντων ἰωνικῶν, τὰ ὁποῖα ἀνεφάνησαν κατὰ τὴν βορείαν ἐπίσης πλευρὰν τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ, συμπεφυρμένα μετὰ τῶν κρημνισμάτων καὶ κατακείμενα μὲ φορὰν ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον (πίν. 103α.β). Ἡ αὐτὴ κατεύθυνσις σημειωτέον παρετηρήθη καὶ κατὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ὅλου συγκροτήματος τοῦ Ὀκταγώνου.

Ὀρθὴ καὶ λυσιτελὴς θὰ ἦτο ἡ περαιτέρω πρὸς Βορρᾶν ἔρευνα πρὸς διαπίστωσιν τῶν ἐκεῖσε τῆς Ἐγνατίας κτισμάτων, ἐξ ὧν προέρχονται τά τε κρημνίσματα καὶ τὰ ἀναφανέντα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη. Ἀποκλείεται ὅμως τοῦτο, διότι ἄνωθι αὐτῶν διέρχεται ἡ ἐθνικὴ ὁδὸς Καβάλας-Δράμας.

Μετὰ τὸν καθαρισμὸν ἀπεκαλύφθη τὸ ὁδόστρωμα τῆς Ἐγνατίας καὶ κατὰ χώραν πολλοὶ μαρμαρόλιθοι αὐτοῦ, ἔνιοι τῶν ὁποίων φέρουν βαθείας σχετικῶς αὐλακώσεις προερχομένας ἐκ τῆς συχνῆς ἐπ' αὐτῶν διελεύσεως ἁμαξῶν (πίν. 103β). Ἡ διάταξις τῶν μαρμαρολίθων εἶναι ἡ αὐτή, ὡς ἤδη περιεγράφη (ΠΑΕ 1961, 73). Ἐξαίρεσις παρουσιάζεται εἰς μίαν μόνον περίπτωσιν, καθ' ἣν ἡ τοποθέτησις τῶν μαρμαρολίθων εἶναι τοιαύτη ὥστε νὰ δηλοῦται ὅτι εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ἡ Ἐγνατία διεσταυροῦτο μετὰ καθέτου πρὸς αὐτὴν ὁδοῦ. Τοῦτο ἐνισχύει καὶ ἡ ὕπαρξις κατὰ τὸν κατὰ μῆκος ἄξονα τῆς Ἐγνατίας μεγάλου ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον συμβάλλει ἐκ Βορρᾶ ἕτερος ἀγωγὸς πλ. 0.50 μ. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ περίπου σημείου ἐκκινεῖ καὶ ἕτερος ἀγωγὸς πλατύτερος τοῦ πρώτου (0.55 μ.), ὅστις, ἔχων κατεύθυνσιν πρὸς Νότον καὶ διασχίζων τὴν Πάροδον Α κατὰ τὸν ἄξονα αὐτῆς, φέρεται πρὸς τὰ τενάγη (ΠΑΕ 1966, 86. 1967, 172). Ἡ συμβολὴ τῶν τριῶν τούτων ὑπονόμων ἔχει τοιαύτην διαμόρφωσιν ὥστε νὰ σχηματίζεται τρόπον τινὰ τοῖχος ἀνασχέσεως διὰ τὰ κατερχόμενα ἐκ Βορρᾶ διὰ τοῦ ὑπονόμου ὕδατα. Ἡ τοιαύτη δομὴ ἦτο ἐπιβεβλημένη ἕνεκα τῆς ἰσχυρᾶς κλίσεως, ἥτις δημιουργεῖται ἐκ τῶν προπόδων τοῦ λόφου τῆς ἀκροπόλεως τῶν Φιλίππων. Ἕτερον τμῆμα τοῦ κεντρικοῦ ὑπονόμου ἀπεκαλύφθη εἰς ἀπόστασιν 9.40 μ. ἐκ τοῦ πρώτου, ἔχων τὰς αὐτὰς

διαστάσεις, ἤτοι πλ. 0.70 μ. καὶ βάθ. 1.00 μ. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο συμβάλλει ἀγωγός, διαστ. 0.26 × 0.31 μ., ἐξυπηρετῶν ἓν κτίσμα μόνον εὑρισκόμενον ἐκεῖσε τῆς Ἐγνατίας.

Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι, ὅπως διηκριβώθη, καὶ τὰ δύο πλάγια τμήματα καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς ἀνασκαφείσης ἐκτάσεως τῆς Ἐγνατίας κατελήφθησαν κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ὑπὸ κτισμάτων περιορισθέντος τοῦ πλάτους αὐτῆς. Οὕτω κατὰ τὴν νοτίαν πλευράν της εἰς βάρος τοῦ πλάτους αὐτῆς ἱδρύθησαν τὰ προπύλαια τοῦ Ὀκταγώνου καὶ αἱ δύο ἑκατέρωθεν αὐτῶν στοαί. Ἀργότερον ἐπ' αὐτῆς καὶ εἰς τὴν αὐτὴν πλευρὰν ᾠκοδομήθησαν τὰ τρία βόρεια συμπληρωματικὰ XI, LXII, LXIII τοῦ «ἐπισκοπείου», ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ εἰσχωροῦντος ὑπ' αὐτὰ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ. Καὶ ἐπὶ τῆς ἔναντι, τῆς βορείου πλευρᾶς τὰ ἐμφανιζόμενα κτήρια ἐπικάθηνται ἐν μέρει ἐπὶ τῆς Ἐγνατίας. Εἰς πολὺ μεταγενεστέραν ἐποχὴν κατεσκευάσθησαν τὰ πρόχειρα κτίσματα. Ἡ οἰκοδόμησις τούτων πιστεύω ὅτι συμπίπτει μὲ τὴν τελείαν παρακμήν, ἂν ὄχι μὲ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς πόλεως. Ὅσον ἀφορᾷ τὰ προπύλαια καὶ τὰ κτίσματα τῆς βορείου πλευρᾶς ὑποθέτω ὅτι ἱδρύθησαν καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ Ἐγνατία ἔπαυσε νὰ εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν πολεμικὴ καὶ πολιτιστικὴ ὁδὸς καὶ ἓν τῶν κυρίων ὀργάνων τῶν ἐξυπηρετούντων τὴν ρωμαϊκὴν κοσμοκρατορίαν. Ἡ ἀπώλεια τῆς σημασίας καὶ τῆς ἐννοίας τῆς ζωτικῆς ἄλλοτε αὐτῆς ἀρτηρίας πιστεύω ὅτι ἀρχίζει ἀπὸ τὸν χρόνον τῆς μεταφορᾶς τῆς πρωτευούσης τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους εἰς τὸ Βυζάντιον, ἄποψιν τὴν ὁποίαν θεμελιώνουν ἐν μέρει καὶ τὰ περισυλλεγέντα ἐκ τῆς Ἐγνατίας νομίσματα τοῦ Θεοδοσίου Ι, τοῦ Βαλεντινιανοῦ, τοῦ Ἰουστινιανοῦ Ι, τοῦ Μαυρικίου Τιβερίου καὶ τοῦ Ἡρακλείου.

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΠΕΛΕΚΑΝΙΔΗΣ

9. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΝ ΘΡΑΚΗ

(Πίν. 104 - 146)

Αἱ κατὰ τὸ 1969 διενεργηθεῖσαι ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι εἰς τὸν νομὸν Ροδόπης μὲ χρηματοδότησιν τῆς Γεν. Δ/σεως ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως περιέλαβον τὴν περιοχὴν τῆς ἀρχαίας Μαρωνείας, τὰ σπήλαια Μαρωνείας καὶ Ἴν - Ντερὲ (Στρύμης) καὶ τὰς ἀκροπόλεις Ἀσὰρ - Τεπέ, Ἁγ. Γεωργίου Μαρωνείας καὶ Πετρωτῶν τοῦ νομοῦ Ἔβρου.

Ἡ κατὰ τὸ ἔτος 1971 χρηματοδότησις ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας[1] διὰ τὴν φωτογράφησιν τῶν εὑρημάτων τοῦ 1969, τὴν τοπογράφησιν[2] καὶ τὴν στρωματογραφικὴν ἔρευναν εἰς τὸ σπήλαιον Μαρωνείας κατέστησε δυνατὴν τὴν μερικὴν μελέτην τῶν εὑρημάτων καὶ τὴν διὰ πρώτην φορὰν οὐσιαστικῶς συνολικὴν παρουσίασιν τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἀνασκαφικῶν ἐρευνῶν τοῦ ἔτους 1969.

Τὰ συμπεράσματα τῶν ἐρευνῶν αὐτῶν, μακρὰν ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι ὁριστικά, ὑποκείμενα δὲ εἰς ἀλλαγάς, αἱ ὁποῖαι ἀσφαλῶς θὰ προέλθουν ἀπὸ τὴν συνέχισιν τῶν ἐρευνῶν καὶ τὴν μελέτην τοῦ ὑλικοῦ, ἔχουν ὡς ἑξῆς:

---

1. Εὐχαριστίαι ὀφείλονται εἰς τὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Ν. Κοντολέοντα, εἰς τὸ προσωπικὸν ἐνδιαφέρον τοῦ ὁποίου ὀφείλεται ἡ καθ' οἱονδήποτε τρόπον ἐνίσχυσις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διὰ τὴν συνέχισιν τῶν ἐρευνῶν καὶ τὴν μελέτην τῶν εὑρημάτων.

2. Εὐχαριστίαι ὀφείλονται εἰς τὸν πολεοδόμον κ. Κ. Δοξιάδην, ὁ ὁποῖος ἐνέταξε τὴν τοπογράφησιν τῶν ἀρχαιολογικῶν χώρων εἰς τὸ ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν του ἐρευνητικὸν ἔργον τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν Πόλεων, τὴν ὁποίαν ἐπραγματοποίησεν ὁ τοπογράφος - μηχανικὸς κ. Σ. Λαγοδῆμος, εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Γ. Μπακαλάκην, ὁ ὁποῖος πάντοτε μὲ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρηκολούθησε καὶ καθωδήγησε τὰς ἐρεύνας, τὸν κ. Δ. Λαζαρίδην, ὁ ὁποῖος εὐγενῶς παρεχώρησε τὰς τοπογραφήσεις τῆς περιοχῆς, τὴν ἀρχιτέκτονα κ. Μ. Ζαγορησίου καὶ τὸν κ. Σ. Λαγοδῆμον, οἱ ὁποῖοι ἐπέβλεψαν εἰς τὴν ὀρθὴν ἐκτέλεσιν τῶν τοπογραφικῶν σχεδίων, τὴν κ. Μίναν Βαϊκούση - Ἀθανασιάδη, ἡ ὁποία μὲ ἰδιαιτέραν ἐπιδεξιότητα ἔφερεν εἰς πέρας τὸ λεπτὸν καὶ ἐπίπονον ἔργον τῆς ἐκτελέσεως τῶν τοπογραφικῶν σχεδίων καὶ τὸν κ. Ἀ. Ἀναγνώστου, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλεται ἡ ἐπιτυχὴς φωτογράφησις τῶν εὑρημάτων τῶν ἀνασκαφῶν. Εἰς τὸν ἀκούραστον συνεργάτην κ. Φώτιον Κωνσταντινίδην ὀφείλονται ὄχι μόνον ὅλαι αἱ ἐπισημάνσεις τῶν ἀρχαιολογικῶν θέσεων ἀλλὰ καὶ τὰ σκαριφήματα τῶν Πετρωτῶν καὶ Ἐρπὲ-Τεπέ (εἰκ. 5, 6).

Α. ΣΠΗΛΑΙΟΝ ΜΑΡΩΝΕΙΑΣ

Μεταξὺ τῶν χωρίων Προσκυνηταὶ καὶ Μαρώνεια τοῦ νομοῦ Ροδόπης τῆς Θράκης εἰς τὴν θέσιν «Κουφοῦ τὸ πλάϊ», 2.000 μ. περίπου βορείως τῆς εἰς τὴν δημοσίαν ὁδὸν γεφύρας τοῦ Πλατανίτη, εὑρίσκεται τὸ σπήλαιον τῆς Μαρωνείας, γνωστὸν εἰς τοὺς ἐντοπίους ὡς «σπηλιὰ τοῦ Κύκλωπα».

Ὁ βασικὸς ἄξων τοῦ σπηλαίου εἶναι ἐκ Βορρᾶ πρὸς Νότον μήκους περὶ τὰ 230 μ. καὶ τὸ μέγιστον πλάτος του περὶ τὰ 60 μ. Τὰ δύο ἄκρα του προεκτείνονται πρὸς Δυσμάς, τὸ βόρειον περὶ τὰ 50 μ. καὶ τὸ νότιον περὶ τὰ 70 μ., οὕτως ὥστε τὸ σπήλαιον παρουσιάζει τὸ σχῆμα μηνίσκου. Μεγάλος εἶναι ὁ πλοῦτος τοῦ σταλακτιτικοῦ καὶ σταλαγμιτικοῦ διακόσμου τοῦ σπηλαίου συμπληρούμενος ἀπὸ τὰς ἐντυπωσιακὰς χρωματικὰς διαβαθμίσεις καὶ ἀπὸ δύο μικρὰς λίμνας (πίν. 104 - 105)[1].

Ἡ λογία ἀσφαλῶς παράδοσις εἶχε συνδέσει τὸ σπήλαιον μὲ τὸ ἐπεισόδιον τῆς τυφλώσεως τοῦ κύκλωπος Πολυφήμου ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως (ι 352 - 452). Ἡ πρώτη σύγχρονος μαρτυρία διὰ τὸ σπήλαιον ἐδόθη ὑπὸ γάλλων στρατιωτικῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Α' Παγκοσμίου πολέμου εἰς τὴν Σπηλαιολογικὴν Ἑταιρείαν, ἡ ὁποία κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1969, μετὰ τὸ πέρας τῶν ἀνασκαφῶν, προέβη εἰς τὴν χαρτογράφησιν τοῦ σπηλαίου ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς κ. Ἄ. Πετροχείλου.

Κατὰ τὸ ἔτος 1934 μία Ἑταιρεία, ἄγνωστος σήμερον, συνεκέντρωσε τόννους κόπρου νυκτερίδων, διανοίξασα ἢ διευρύνασα πολλοὺς διαδρόμους εἰς τὸ πολυδαίδαλον σπήλαιον καὶ ἀσφαλῶς ἐπέφερε πολλὰς καταστροφάς, εἰς τὸν ἀρχαιολογικόν του πλοῦτον, ἰδιαιτέρως εἰς τὰ ἐπίπεδα μέρη τοῦ σπηλαίου.

Ὁ καθηγητὴς Γ. Μπακαλάκης ἐπεσκέφθη τὸ σπήλαιον τὸ 1938 καὶ ἐπεσήμανε τὸ ἀρχαιολογικὸν ἐνδιαφέρον του εἰς τὸ Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1955, 146, ὅπου σημειώνει ὅτι πιθανῶς νὰ πρόκειται περὶ τοῦ σπηλαίου τοῦ ἀναφερομένου ὑπὸ τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Ροδίου εἰς τὰ «Ἀργοναυτικὰ» ὡς κατοικία τοῦ Ὀρφέως εἰς τὴν χώραν τῶν Κικόνων.

Ἡ πρώτη ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἐπραγματοποιήθη ἀπὸ 22 - 4 - 69 ἕως 30 - 5 - 69 εἰς χῶρον διαστάσεων 12 × 5 μ. περίπου, εὑρισκόμενον 20 περίπου μέτρα νοτίως τῆς εἰσόδου τοῦ σπηλαίου. Ἡ ἐργασία ὑπῆρξε ἐπίπονος ἕνεκα τῆς ὑγρασίας καὶ τῆς πνιγηρᾶς ἀτμοσφαίρας, καθίστατο δὲ δυσχερεστέρα ἕνεκα τῶν ἀναθυμιάσεων τῶν φωτιστικῶν σωμάτων πετρελαίου (Λούξ). Εἰς πολλὰς περιπτώσεις οἱ ἐργάται ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ ἐργάζωνται γονα-

1. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι πέριξ τοῦ σπηλαίου Μαρωνείας καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τὴν μεταξὺ τῶν χωρίων Προσκυνηταί, Ξυλαγανή, Πελαγία, Βέννα παρετηρήθησαν ὑπὸ τοῦ κ. Φ. Κωνσταντινίδη λείψανα ἀπολιθωμένων δένδρων. Εἰς τὴν θέσιν Ἀμυγδαλαιώνας, ΒΑ. τῶν Προσκυνητῶν, κατὰ τὴν ἐκχέρσωσιν ἀγρῶν ἀπεκαλύφθησαν καὶ μετεφέρθησαν εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν Συλλογὴν Μαρωνείας δύο τμήματα κορμῶν ἀπολιθωμένων δένδρων.

τιστοί, τὸ δὲ ὅλον ἔργον κατέστη δυνατὸν νὰ ἀχθῇ εἰς πέρας μὲ τὴν πολύτιμον βοήθειαν τοῦ φύλακος ἀρχαιοτήτων Φ. Κωνσταντινίδη.

Ἂν καὶ ὁ χῶρος τῆς ἀνασκαφῆς ἦτο μικρὸς καὶ ἡ ἐπίχωσις δὲν ὑπερέβαινε τὸ 1 μ. τὰ εὑρήματα ἦσαν πολυπληθέστατα καὶ λίαν ἐνδιαφέροντα (πίν. 106-113α).

Ἡ κατὰ τὸ ἔτος 1971 ἀνασκαφικὴ ἔρευνα σκοπὸν εἶχε τὴν στρωματογραφικὴν μελέτην τοῦ σπηλαίου διὰ τὴν κατάταξιν τῶν πολυπληθῶν ἀλλ' ἄνευ στρωματογραφικῶν ἐνδείξεων εὑρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1969. Ἡ ἔρευνα ἐπραγματοποιήθη διὰ ὀκτὼ τομῶν, δύο παρὰ τὴν εἴσοδον καὶ τεσσάρων εἰς θάλαμον πρὸς τὸ νότιον τμῆμα αὐτοῦ. Ἐκτὸς τῶν τομῶν 5 καὶ 8, αἱ ὑπόλοιποι ἐλαχίστην ἐπίχωσιν εἶχον ἄνωθεν τοῦ ἐπιπάγου, ὁ ὁποῖος καλύπτει ὁλόκληρον τὸ σπήλαιον, τὰ δὲ εὑρήματα ἦσαν ὀλίγα ἀνάμεικτα ὄστρακα ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων μέχρι τῶν βυζαντινῶν. Εἰς τὰς τομὰς 5 καὶ 8 ἡ ἐπίχωσις ἦτο μεγάλη (2.50 μ. καὶ 1.60 μ. ἀντιστοίχως) ἀλλὰ τεταραγμένη, διότι μεταξὺ τῶν πολυπληθῶν προϊστορικῶν εὑρημάτων ἀνευρέθησαν καὶ ὀλίγα χαρακτηριστικὰ ὄστρακα ἱστορικῶν ἐποχῶν.

Ὡς φαίνεται ἀπὸ τὴν προσεκτικὴν ἐπιφανειακὴν ἔρευναν εἰς τὸ ἐν λόγῳ σπήλαιον εἶναι ἀμφίβολος ἡ ἀνεύρεσις ἀδιαταράκτου ἐπιχώσεως. Παρὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην τὸ ποικίλον καὶ πολυάριθμον προϊστορικὸν ὑλικὸν δὲν χάνει τὸ ἐνδιαφέρον του. Ἐξ αὐτοῦ ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ σπήλαιον ἐχρησιμοποιήθη, ἀπὸ τῆς Νεολιθικῆς ἐποχῆς ἄνευ σχεδὸν διακοπῆς μέχρι καὶ τῆς Βυζαντινῆς, κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς κατοικία, ἔπειτα δὲ ὡς τόπος λατρείας (ἱστορικὴ ἐποχή) καὶ ἀσφαλῶς ὡς καταφύγιον κατὰ τοὺς τεταραγμένους χρόνους τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς.

Β. ΣΠΗΛΑΙΑ ΙΝ - ΝΤΕΡΕ (ΣΤΡΥΜΗΣ)

Τὴν 12 - 8 - 69 ἐπραγματοποιήθη μικρὰ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς τρία μικρὰ σπήλαια τῆς χαράδρας Ἰν - Ντερὲ[1] πλησίον τοῦ χωρίου Νέα Στρύμη (πίν. 114α).

1. Τὸ σπήλαιον Α (σχεδ. εἰκ. 1), εὑρισκόμενον εἰς τὴν νοτίαν καὶ δύσβατον πλευρὰν τῆς χαράδρας, εἶναι προσιτὸν ἐκ δύο σημείων. Ἡ μία εἴσοδος (πίν. 114β), ἡ βορειοανατολική, εἶναι στενὴ κάθοδος καὶ ἡ ἄλλη, ἡ δυτική, μικρὸν ἄνοιγμα, διὰ τοῦ ὁποίου μόνον ἕρπων δύναταί τις νὰ εἰσέλθῃ. Δύο τομαὶ ἀνοιγεῖσαι ἐντὸς τοῦ σπηλαίου ἀπέδωσαν κεραμεικὴν τῶν νεολιθικῶν καὶ τῶν πρωτοχαλκῶν χρόνων καὶ πιθανώτατα κεραμεικὴν τῆς Τροίας VIIβ (πίν. 113β).

2. Τὸ σπήλαιον Β (σχεδ. εἰκ. 2), εὑρισκόμενον δυτικώτερον τοῦ Α, ἐπὶ τῆς αὐτῆς πλευρᾶς τῆς χαράδρας, εἶναι τὸ μικρότερον ὅλων καὶ ἡ εἴσοδός του εἶναι ἀρκετὰ διὰ τὸν φωτισμὸν ὁλοκλήρου τοῦ σπηλαίου (πίν. 115α). Ἡ ἔρευνα διὰ δύο τομῶν ἀπέδωσεν ὄστρακα προϊστορικὰ θρακικὰ καὶ βυζαντινά.

1. Γ. ΜΠΑΚΑΛΑΚΗΣ, Ἀρχαιολογικὲς Ἔρευνες στὴ Θράκη, 1961, 5 καὶ ΑΔ 17, 1961/62, Β' 259 κ.ἑ.

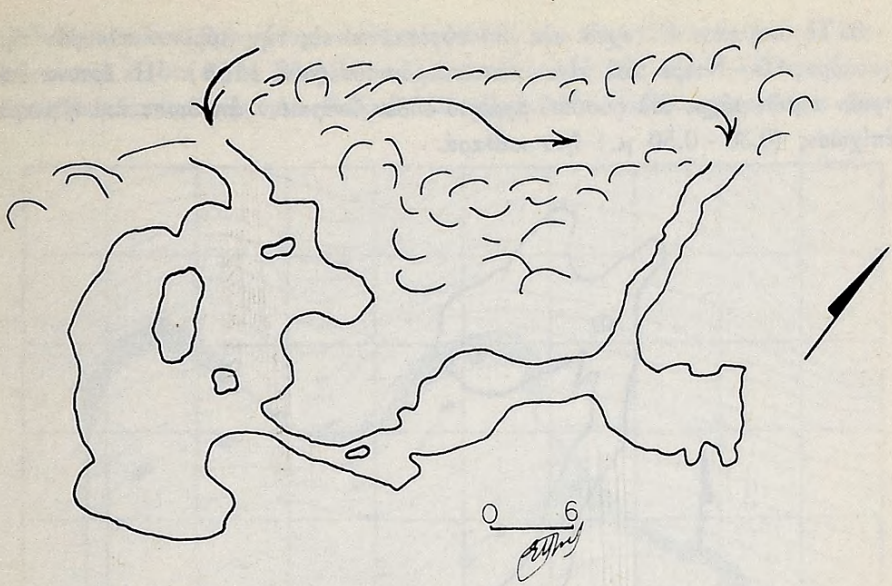

Εἰκ. 1. Σκαρίφημα τοῦ σπηλαίου Α τῆς χαράδρας Ἴν-Ντερέ (Στρύμης).

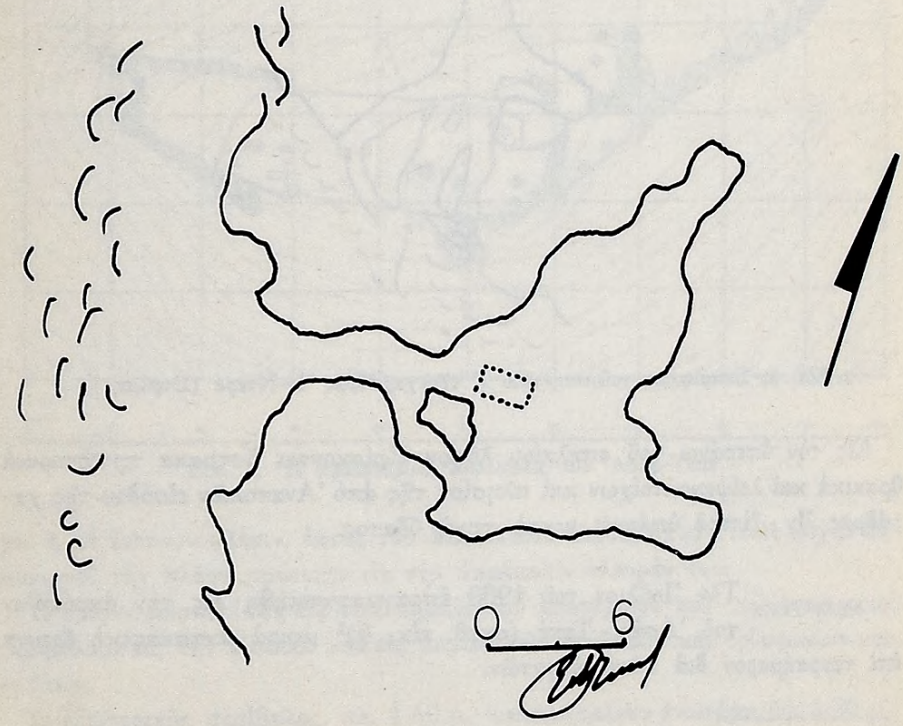

Εἰκ. 2. Σκαρίφημα τοῦ σπηλαίου Β τῆς χαράδρας Ἴν-Ντερέ (Στρύμης).

3. Τὸ σπήλαιον Γ (σχεδ. εἰκ. 3) εὑρίσκεται εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν τῆς χαράδρας Ἴν - Ντερὲ καὶ εἶναι εὐκολοπρόσιτον (πίν. 115β). Ἡ ἔρευνα διὰ τριῶν τομῶν μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου οὐδὲν ὄστρακον ἀπέδωσε καὶ ἡ μικρὰ ἐπίχωσις (0.30 - 0.50 μ.) ἦτο καθαρά.

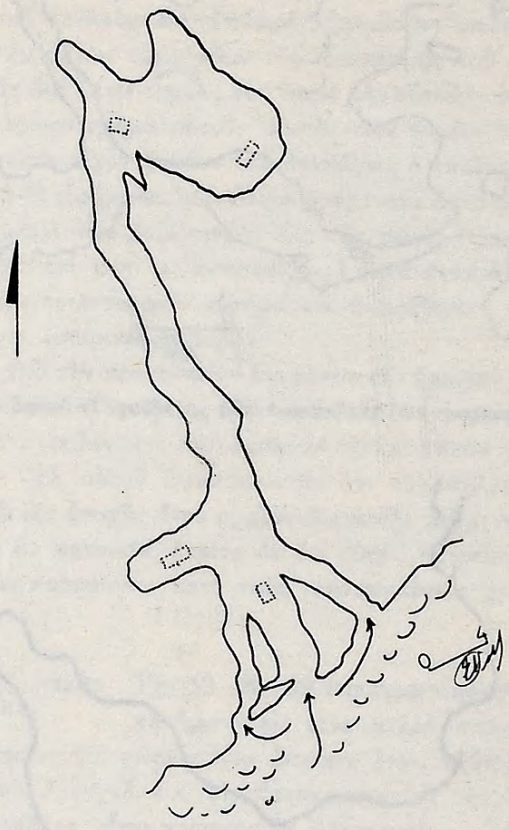

Εἰκ. 3. Σκαρίφημα τοῦ σπηλαίου Γ τῆς χαράδρας Ἴν-Ντερέ (Στρύμης).

Εἰς τὸν ὑπεράνω τοῦ σπηλαίου λόφον εὑρίσκονται ὄστρακα προϊστορικὰ θρακικὰ καὶ λείψανα τοίχων καὶ πλησίον τῆς ἀπὸ Ἀνατολῶν εἰσόδου τῆς χαράδρας Ἴν - Ντερὲ ὑπάρχει μικρὰ πηγὴ ὕδατος.

Γ. ΑΣΑΡ-ΤΕΠΕ

Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1969 ἐπραγματοποιήθη εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Ἀσὰρ - Τεπὲ (σχεδ. εἰκ. 4)[1] μικρὰ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἐπὶ τετραήμερον διὰ πέντε ἐργατῶν.

1. Γ. ΜΠΑΚΑΛΑΚΗΣ, Προανασκαφικὲς Ἔρευνες στὴ Θράκη, 1958, 83.

Ὁ λόφος εἶναι βραχώδης καὶ ἡ ἐπιφάνειά του εἶναι βατὴ ἂν καὶ μὲ ἔντονον κάπως κλίσιν πρὸς Βορρᾶν καὶ Ἀνατολὰς ἀπὸ τῆς εἰς τὸ μέσον τῆς νοτίας πλευρᾶς κορυφῆς. Αἱ πλευραὶ τοῦ λόφου εἶναι καθέτως κομμένοι βρά-

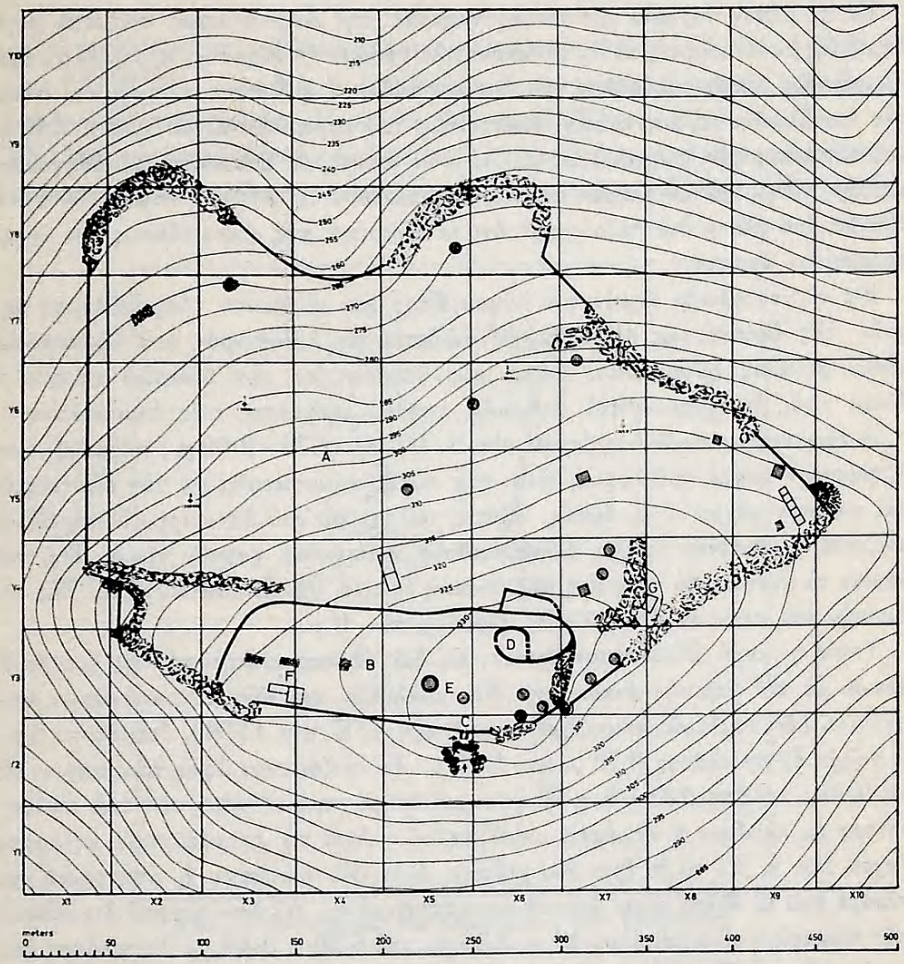

Εἰκ. 4. Ἡ προϊστορικὴ ἀκρόπολις τοῦ Ἀσὰρ-Τεπέ.

χοι ἢ μὲ ἔντονον κλίσιν, ἐκτὸς τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου, ὅπου στενὸς αὐχὴν δημιουργεῖ τὴν πλέον προσιτὴν εἰς τὴν ἀκρόπολιν πλευράν του.

Ἡ ἔρευνα περιωρίσθη εἴς τινα σημεῖα τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ περιβόλου, εἰς τὴν εἴσοδον καὶ εἰς μερικὰ τῶν κυκλικῶν καὶ ὀρθογωνίων κτισμάτων.

Ὁ ἐξωτερικὸς περίβολος, πλ. 1.40 μ. καὶ σωζομένου ἀνωτέρου ὕψ. 1.30 μ., εἶναι ἐκτισμένος διὰ μικρῶν ἀργῶν λίθων, πηλοῦ καὶ ἐλαχίστου ἀσβεστοκο-

νιάματος καὶ καλύπτει μόνον τὰς μὲ ἔντονον κλίσιν ἀλλὰ προσιτὰς πλευρὰς τοῦ λόφου. Εἰς τὰς ἀποτόμους πλευρὰς τοῦ λόφου δὲν σώζεται ὁ περίβολος, ἀσφαλῶς ὅμως θὰ ὑπῆρχεν ἔστω καὶ ἀσθενέστερος. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ περιβόλου σώζεται εἰς λιθοσωρόν.

Εἰς τὸ μέσον περίπου τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς ἀκροπόλεως σώζεται μέγα μέρος τῆς μοναδικῆς εἰς αὐτὴν εἰσόδου (πίν. 116α). Ἡ εἴσοδος, πλ. 0.80 μ., ἔχει ἐξωτερικῶς μικρὸν πρόπυλον τοῦ ὁποίου σώζεται ἡ δυτικὴ πλευρὰ καὶ μέρος τῆς ἀνατολικῆς. Αἱ ἐσωτερικαὶ διαστάσεις τοῦ προπύλου εἶναι 3.50 × 2.40 μ. καὶ τὸ πλάτος τῶν τοίχων 1.20 μ. Αἱ δύο ἀπότομοι στενωποὶ αἱ ὁδηγοῦσαι εἰς τὴν πύλην καὶ τὸ μικρὸν πλάτος τῆς εἰσόδου (0.80 μ.) ὑποδηλοῦν ὅτι ἡ εἴσοδος ἦτο μόνον διὰ πεζοὺς καὶ ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς ἀκροπόλεως δὲν ἐχρησιμοποίουν ἅρματα.

Εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ λόφου ὅπου καὶ τὸ πλέον εὐπρόσβλητον σημεῖον τῆς ἀκροπόλεως ὁ περίβολος σώζεται εἰς λιθοσωρὸν καὶ ἐξωτερικῶς αὐτοῦ μεγάλος ἡμικυκλικὸς λιθοσωρὸς ὑποδεικνύει τὴν ὕπαρξιν πύργου ἢ ἄλλης τινὸς ἐνισχύσεως τοῦ ἀσθενοῦς τούτου τμήματος τῆς ἀκροπόλεως.

Ὁ ἐσωτερικὸς περίβολος (σχεδ. εἰκ. 4, Β), πλ. 1.70 - 2.00 μ., περικλείων τὸ ὑψηλότερον τμῆμα τοῦ λόφου, εἶναι τῆς αὐτῆς κατασκευῆς μὲ τὸν ἐξωτερικὸν καὶ σώζεται μέχρις 1 μ. ὕψους. Ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ ἐσωτερικοῦ περιβόλου σώζεται τὸ δυτικὸν τμῆμα ἐλλειψοειδοῦς κτίσματος (σχεδ. εἰκ.4, D), τοῦ ὁποίου τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα ἡ μελλοντικὴ ἔρευνα θὰ ἀποκαταστήσῃ. Εἰς τὴν δυτικήν του πλευρὰν ἀπεκαλύφθη εἴσοδος πλ. 1 μ.

Τέλος ἡ μικρὰ ἀλλὰ τόσον σημαντικὴ διὰ τὰ ἀποτελέσματά της ἔρευνα ἔκλεισε μὲ τὴν μερικὴν ἀνασκαφὴν δύο κυκλικῶν καὶ δύο τετραπλεύρων κτισμάτων. Τῶν κυκλικῶν κτισμάτων (σχεδ. εἰκ. 4, Ε, πίν. 116β), διαμέτρου 6 μ., οἱ τοῖχοι ἔχουν πλάτος 0.70 μ. καὶ 1.70 μ. Τὸ σωζόμενον ὕψος τῶν τοίχων εἶναι 0.40 μ. καὶ ἀσφαλῶς λίθινα θὰ ἦσαν μόνον τὰ χαμηλὰ μέρη των ἐνῶ τὰ ὑψηλότερα ἐκ πλίνθων ἢ καλάμων μετὰ πηλοῦ. Ἀπὸ τὰ τετράπλευρα κτίσματα (σχεδ. εἰκ. 4, F) τὸ ἓν ἔχει δύο χώρους ἀλλὰ δὲν σώζεται ἡ ἀνατολική του πλευρὰ ἐνῶ αἱ ἄλλαι εἶναι ἀρκετὰ κατεστραμμέναι. Αἱ ἐσωτερικαὶ διαστάσεις τῶν δωματίων εἶναι περίπου 10 × 7.20 μ. καὶ 6.20 × 3.40 μ. Τὸ πλάτος τῶν τοίχων εἶναι 0.70 - 0.80 μ.· οὗτοι συνίστανται ἐκ μικρῶν λίθων καὶ πηλοῦ. Τὸ δεύτερον κτίσμα (σχεδ. εἰκ. 4, G) ἔχει ἀκανόνιστον σχῆμα μὲ μῆκος πλευρῶν 8.10 × 4.70 × 7.10 × 4.30 μ., πλάτος τοίχων 0.65 - 0.75 μ. καὶ εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν εἴσοδον πλάτους 1.20 μ.

Ἡ ἀκρόπολις ἀνήκει εἰς τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους καὶ πιθανώτατα εἰς τὰ Θρακικὰ ἢ Φρυγικὰ φῦλα, τὰ ὁποῖα ἐνεφανίσθησαν εἰς τὴν περιοχὴν τὸν 13ον αἰ. Ἡ κεραμεικὴ συμβαδίζει μὲ τὴν VIIβ τῆς Τροίας καί, ὅπως φαίνεται, εἶναι μιᾶς περιόδου (πίν. 117α.β).

Ἡ περαιτέρω ἔρευνα καὶ ἡ συστηματικὴ μελέτη τοῦ ὑλικοῦ θὰ διασαφηνί-

σῃ ἐὰν ἡ κεραμεικὴ εἶναι σύγχρονος μὲ τὴν τῆς Τροίας VIIβ ἢ θὰ πρέπει νὰ κατέλθῃ εἰς τὸν 11ον ἢ 10ον αἰ. καὶ ἡ σύγκρισις μὲ ἀνάλογα ἐκ Βορρᾶ εὑρήματα θὰ καθορίσῃ τὴν διαδρομήν, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησαν τὰ φῦλα αὐτὰ κατὰ τὴν κάθοδόν τους.

Δ. ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΕΤΡΩΤΩΝ

Μικρὰ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα διενηργήθη τὴν 4 - 5/8/69 διὰ 6 ἐργατῶν εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου[1] δυτικῶς τοῦ χωρίου Πετρωτὰ τοῦ νομοῦ Ἔβρου (σχεδ. εἰκ. 5).

Ὁ λόφος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡ ἀκρόπολις, εἶναι ἀπότομος βράχος μὲ καθέτους πλευρὰς ὕψους 20 - 25 μ., ἀπρόσιτος, ἐκτὸς τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τῆς βορείου

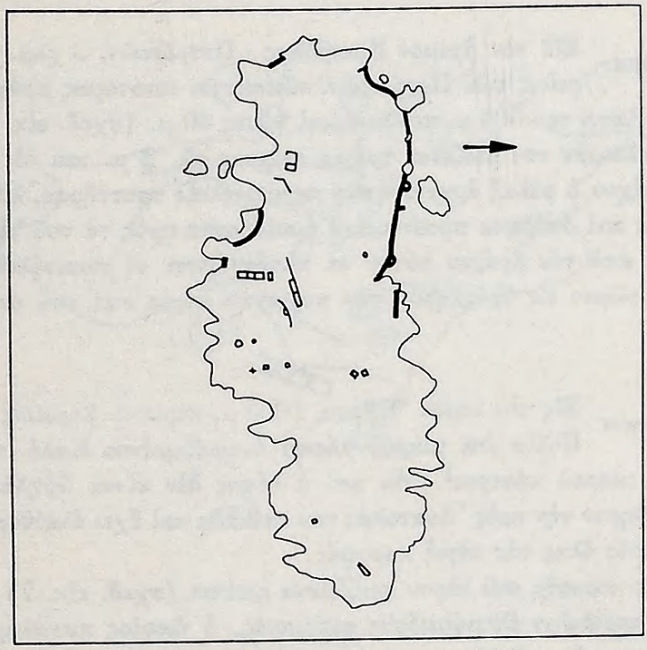

Εἰκ. 5. Σκαρίφημα τῆς ἀκροπόλεως τῶν Πετρωτῶν.

πλευρᾶς. Τὸ σημεῖον τοῦτο, τὸ μόνον βατὸν καὶ εὐπρόσβλητον εἶναι καὶ τὸ μόνον ὠχυρωμένον διὰ τείχους τῶν βυζαντινῶν χρόνων καὶ δύο στρογγύλων πύργων (πίν. 118α). Εἰς τὴν θέσιν τοῦ βυζαντινοῦ τείχους ἀσφαλῶς θὰ ὑπῆρχε καὶ προϊστορικόν.

Ἡ ἔρευνα εἰς τὸ βυζαντινὸν τεῖχος καὶ εἰς διάφορα σημεῖα τῆς ἀκροπόλεως ἀπέδωσεν ὄστρακα καὶ ἐργαλεῖα προϊστορικά, βυζαντινὴν καὶ τουρκικὴν κερα-

1. Γ. ΜΠΑΚΑΛΑΚΗΣ, ΑΔ 17, 1961/62, Β', 260.

μεικήν. Δυστυχῶς ὁ λόφος κατῳκήθη, ὡς φαίνεται, πυκνῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας καὶ μόνον συστηματικωτέρα ἔρευνα θὰ καταστήσῃ δυνατὴν τὴν ἀποκάλυψιν τῶν προϊστορικῶν κτισμάτων, τὰ ὁποῖα ἐκαλύφθησαν ἢ κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν νεωτέρων. Ἀναμφισβητήτως καὶ ἡ ἀκρόπολις αὐτὴ κατῳκήθη ἀπὸ τὰ αὐτὰ προϊστορικὰ φῦλα, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποίησαν τὸν Ἀσὰρ - Τεπὲ καὶ τὸν Ἅγ. Γεώργιον Μαρωνείας.

Τὸ βυζαντινὸν τεῖχος, πλ. 1.40 μ., σώζεται μέχρις ὕψ. 0.70 μ. ἐνισχυόμενον διὰ δύο στρογγύλων πύργων ἐσωτερικῶν διαστάσεων 3.70 × 2.75 μ. Τὸ πλάτος τῶν τοίχων των εἶναι 1.30 μ. καὶ τὸ ἀνώτερον σωζόμενον ὕψος 3.20 μ.

Εἰς τοὺς ἀνατολικοὺς πρόποδας τοῦ βράχου ὑπάρχουν ἰσχυρὰ λείψανα λατομήσεως (πίν. 118β).

Ε. ΕΡΠΕ-ΤΕΠΕ

Εἰς τὸν δρόμον Κρωβύλης - Πετρωτῶν, 3 χλμ. περίπου βορείως τῶν Πετρωτῶν, εὑρίσκεται ἀπότομος βράχος, περιμέτρου εἰς τὴν βάσιν του 500 μ. περίπου καὶ ὕψους 40 μ. (σχεδ. εἰκ. 6). Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευράν του σώζεται τμῆμα τείχους πλ. 2 μ. καὶ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ βράχου ὁ φύλαξ ἀρχαιοτήτων περισυνέλεξε τριπτῆρας, λίθινα βλήματα σφενδόνης καὶ ὄστρακα προϊστορικὰ ὁμοιάζοντα πρὸς τὰ τοῦ Ἀσὰρ - Τεπέ. Πιθανώτατα ἀπὸ τὸν βράχον αὐτὸν νὰ προέρχωνται οἱ πυριτόλιθοι, τοὺς ὁποίους συναντῶμεν εἰς ὁλόκληρον τὴν περιοχὴν μέχρι καὶ τοῦ σπηλαίου τῆς Μαρωνείας.

Ζ. ΚΑΛΕ ΚΟΙΛΩΝ

Εἰς τὸν νομὸν Ἔβρου, 1600 μ. περίπου βορείως τοῦ χωρίου Κοῖλα ἐπὶ μικροῦ λόφου ὀνομαζομένου Καλέ, σώζονται τὰ ἐρείπια ἑνὸς μικροῦ κάστρου[1]. Ἂν καὶ ὁ λόφος δὲν εἶναι ὑψηλὸς (205 μ.) ἐλέγχει ὁλόκληρον τὴν πρὸς Ἀνατολάς του πεδιάδα καὶ ἔχει ἐλεύθερον τὸ ὀπτικὸν πεδίον πρὸς ὅλας τὰς πέριξ κορυφάς.

Τὰ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου σωζόμενα ἐρείπια (σχεδ. εἰκ. 7) ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἕνα περίβολον ἐλλειψοειδοῦς σχήματος, ὁ ὁποῖος καταλαμβάνει ὁλόκληρον τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου καὶ ἀποτελεῖ τὴν κάτω ἀκρόπολιν (σχεδ. εἰκ. 7,Β) καὶ μίαν μικρὰν ἀκρόπολιν εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν ὑψηλοτέραν κορυφὴν τοῦ λόφου.

---

1. Διὰ πρώτην φορὰν ἐπεσκέφθην τὸν λόφον Καλὲ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1969 μετὰ τοῦ κ. Δ. Τριανταφύλλου, νῦν προϊσταμένου τῆς Ἐφορείας, τοῦ κ. Δ. Πάλλα, ἐκτάκτου ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων τότε καὶ τοῦ κ. Ἀ. Πλιάου, φύλακος ἀρχαιοτήτων. Τὸν Νοέμβριον τοῦ 1971 μὲ χρηματοδότησιν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ τοῦ Α.Κ.Ο. τοῦ κ. Κ. Δοξιάδη ἐπραγματοποιήθη ἡ τοπογράφησις τοῦ Κάστρου ἀπὸ τὸν τοπογράφον-μηχανικὸν κ. Σ. Λαγοδῆμον καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ πάντοτε προθύμου φύλακος ἀρχαιοτήτων Ἀ. Πλιάου. Θερμὰς εὐχαριστίας ὀφείλω εἰς ὅλους τοὺς ἀνωτέρω διὰ τὴν ἐν γένει συμπαράστασιν.

Ὁ περίβολος τῆς κάτω ἀκροπόλεως σώζεται εἰς λιθοσωρὸν ἐξ ἀργῶν λίθων. Ἡ ἄνω ἀκρόπολις (Α ἐπὶ τοῦ σχεδίου), ἀκανονίστου σχήματος, διατηρεῖ τὸν περίβολόν της εἰς ἀρκετὰ καλὴν κατάστασιν μὲ πλάτος 3 μ. καὶ ἀνώτερον σωζόμενον ὕψος 2 μ. Ἡ βόρειος πλευρά της, ἡ καὶ καλύτερον σωζομένη, ἔχει

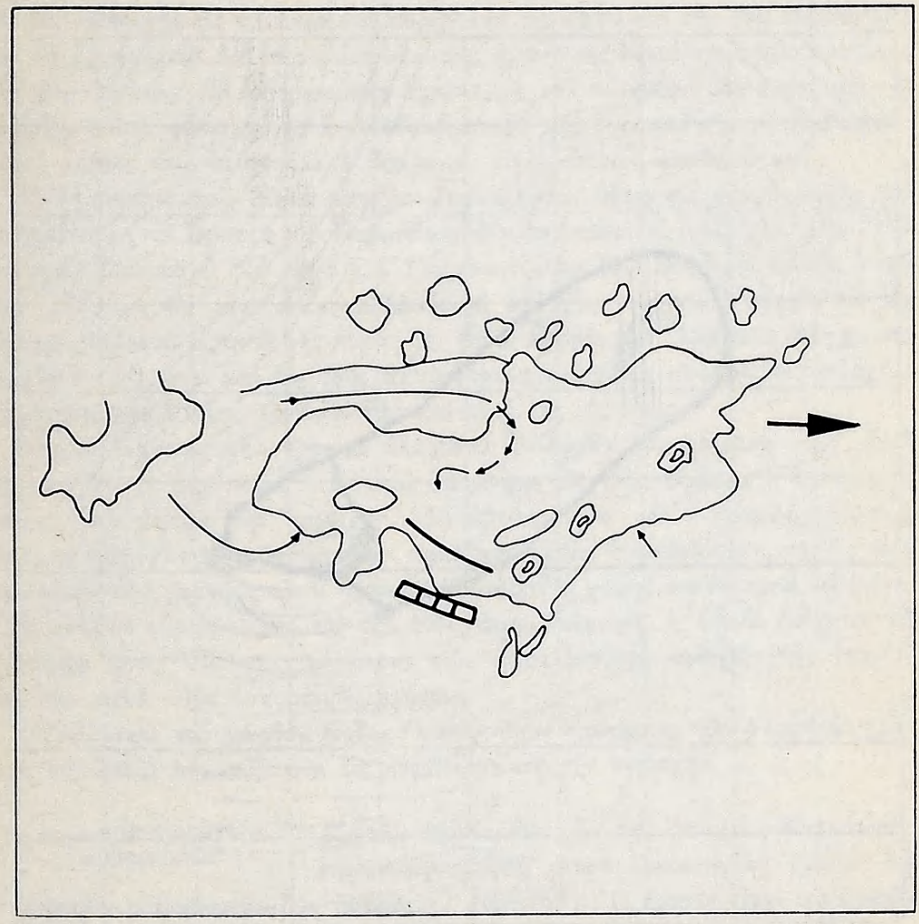

Εἰκ. 6. Σκαρίφημα τοῦ Ἐρπὲ-Τεπέ.

ἑλικοειδῆ μορφὴν εἰς τὴν ἐξωτερικήν της ὄψιν (πίν. 119). Ἡ ἔρευνα μόνον θὰ δείξῃ ἂν ἡ μορφὴ αὐτὴ τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἂν συνεχίζεται καὶ εἰς ὁλόκληρον τὸν περίβολον τῆς ἀκροπόλεως ἢ εἶναι ἰδιορρυθμία αὐτοῦ τοῦ τμήματος μόνον. Ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις τοῦ τείχους εἶναι ἐκτισμένη δι' ἀδρῶς εἰργασμένων λίθων ἀκανονίστου σχήματος, ἄνευ συνδετικῆς ὕλης καὶ μὲ μικρὰ λιθάρια εἰς τὰ μεταξύ των κενά. Εἰς τὸν ἐντὸς τῆς ἄνω ἀκροπόλεως βραχώδη, ὡς καὶ ὁλόκληρος ἡ ἐπιφάνεια τοῦ λό-

φου, μικρὸν χῶρον δὲν φαίνονται λείψανα κτισμάτων, ἐκτὸς ἑνὸς λιθοσωροῦ (D ἐπὶ τοῦ σχεδίου), κυκλικοῦ σχήματος, ὅστις πιθανῶς νὰ προέρχεται ἀπὸ τὰ ἐρείπια κυκλικῆς καλύβης, ἀναλόγου πρὸς τὰς εὑρεθείσας εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Ἀσὰρ - Τεπέ.

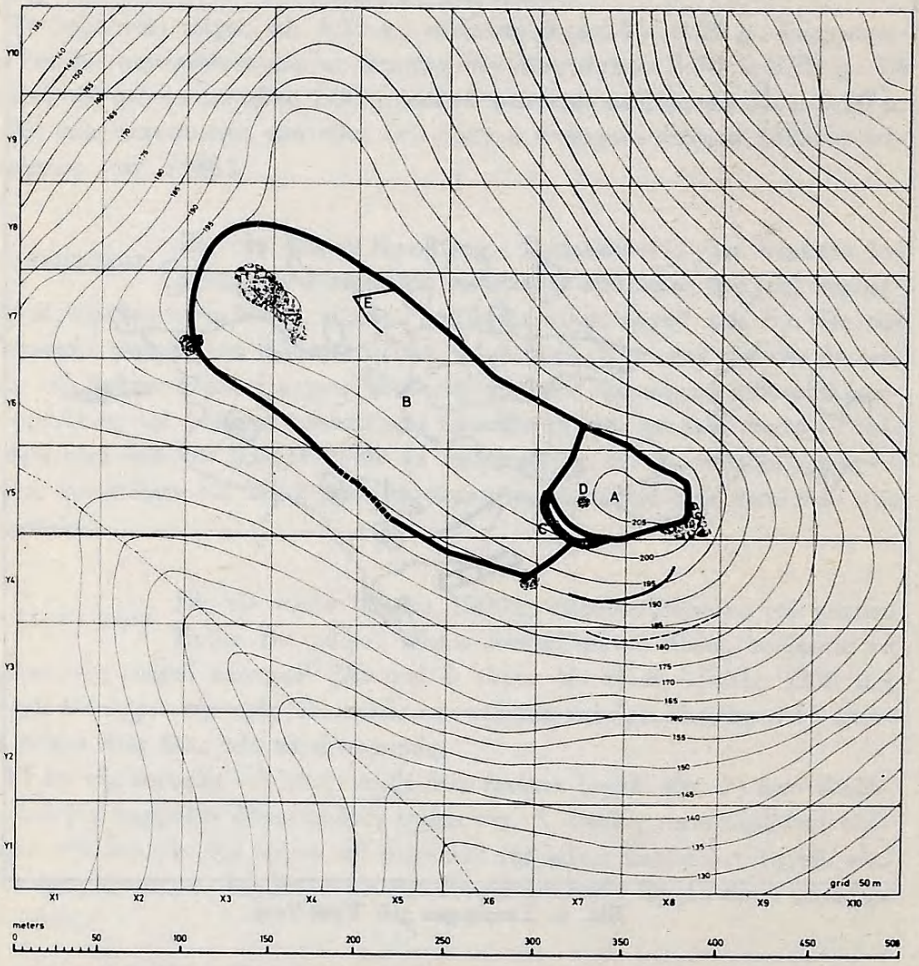

Εἰκ. 7. Ἡ παρὰ τὰ Κοῖλα θρακικὴ ὀχύρωσις τοῦ Καλέ.

Εἰς τὸ κέντρον σχεδὸν τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς κάτω ἀκροπόλεως καὶ προσκεκολλημένος εἰς αὐτὴν σώζεται μικροῦ πλάτους τοῖχος (σχεδ. εἰκ. 7, E), ἀκανονίστου σχήματος καὶ ἀγνώστου προορισμοῦ. Εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν πλευρὰν τῆς ἄνω ἀκροπόλεως, ὅπου καταλήγει ὁ περίβολος τῆς κάτω, σώζεται

μέγας λιθοσωρὸς (σχεδ. εἰκ. 7, C) προερχόμενος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀπὸ τεῖχος, τὸ ὁποῖον ἐνίσχυε τὸν περίβολον εἰς αὐτὴν τὴν πλευράν. Εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν πλευρὰν τοῦ λόφου, ἔξω ἀπὸ τὴν ἄνω ἀκρόπολιν, σώζονται τὰ θεμέλια ἐλαφρῶς καμπύλου τοίχου πλ. 1.50 μ. καὶ τῆς αὐτῆς κατασκευῆς μὲ τὸν περίβολον τοῦ κάστρου (σχεδ. εἰκ. 7). Ὀλίγαι ἐνδείξεις μᾶς πείθουν ὅτι θὰ κατέληγε εἰς τὰ ἄκρα τοῦ περιβόλου τῆς κάτω καὶ τῆς ἄνω ἀκροπόλεως καὶ θὰ ἐχρησίμευε διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ἀμυντικῆς ἱκανότητος τῶν κατοίκων τῆς ἀκροπόλεως. Ἡ ἐπιφανειακὴ ἔρευνα εἰς τὸν περίβολον δὲν ἐνετόπισε τὴν ὕπαρξιν πύλης ἐξωτερικῆς ἢ εἰσόδου μεταξὺ τῆς ἄνω καὶ τῆς κάτω ἀκροπόλεως, καθὼς καὶ ἐπιφανειακὰ ὄστρακα, πλὴν ὀλίγων ἀκαθορίστων.

Ἡ ἀκρόπολις τοῦ Καλὲ κατέχει δεσπόζουσαν θέσιν εἰς τὴν περιοχὴν καὶ ἐλέγχει πρὸς τὰ Δυτικὰ καὶ Βορειοδυτικὰ μίαν ἔκτασιν 4 - 4,5 χλμ. μέχρι τῶν κορυφῶν Σαουκσοῦ (ὕψ. 260 μ.), Γκερμουτζιλέρι (ὕψ. 386) καὶ Κότζα ἀντρά (ὕψ. 277 μ.), εἰς τὰς ὁποίας πιθανῶς νὰ ὑπάρχουν κάστρα ἢ πύργοι διὰ τὸν ἔλεγχον τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς περιοχῆς. Πρὸς Βορρᾶν καὶ Ἀνατολὰς ἐλέγχει περιοχὴν 9 - 10 χλμ. καὶ εἰς τοὺς ἀντιστοίχους πρόποδας τοῦ λόφου ὑπάρχουν χείμαρροι ποὺ θὰ ἱκανοποίουν τὰς ἀνάγκας της εἰς ὕδωρ.

Χωρὶς ἀνασκαφικὴν ἔρευναν ἐλάχιστα δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ἀλλ' εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ ἀκρόπολις τοῦ Καλὲ θὰ ἀνῆκε εἰς τοὺς Θρᾶκας ἢ Φρύγας, οἱ ὁποῖοι κατῴκησαν τὴν περιοχήν. Ἀμφίβολος εἶναι καὶ ἡ χρονολόγησίς της, διότι τὰ ὑπάρχοντα στοιχεῖα εἶναι πολὺ πτωχὰ καὶ ἡ τοποθέτησίς της εἰς τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους εἶναι παρακεκινδυνευμένη χωρὶς ἀνασκαφικὰ δεδομένα. Πιθανώτατα εὑρισκομένη εἰς τὴν ἐνδοχώραν, περιοχὴ ἡ ὁποία ἐλάχιστα θὰ ἐνδιέφερε τοὺς Ἕλληνας ἀποίκους τῶν παραλίων, νὰ συνέχιζε τὴν ὕπαρξίν της καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους.

Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Κοῖλα ἐπιδεικνύουν νομίσματα τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, τὰ ὁποῖα ἰσχυρίζονται ὅτι εὑρίσκουν εἰς τὴν περιοχήν.

Η. ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΑΡΩΝΕΙΑΣ

Εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου Μαρωνείας[1] ἐπραγματοποιήθη μικρὰ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα διὰ 6 ἐργατῶν διαρκέσασα δύο ἡμέρας (7 - 8/8/69). Ἡ ἔρευνα εἶχεν ὡς σκοπὸν τὴν ἀνεύρεσιν κεραμεικῆς διὰ τὴν ἀκριβεστέραν χρονολόγησιν τοῦ ἀξιολόγου κάστρου.

Κατ' ἀρχὰς ἐγένετο καθαρισμὸς τῆς εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν εἰσόδου, πλάτους 2 μ., τῆς ὁποίας σώζεται τὸ ἐξ ἀνωμάλων λίθων κατώφλιον (πίν. 120α) καὶ ὁ οὐδὸς διαμ. 0.07 μ. καὶ βάθους 0.04 μ. Τὸ ἑκατέρωθεν τῆς εἰσόδου τεῖχος, πλάτους 1.70 μ., σώζεται μέχρις ὕψους 1 μ. Ὁλόκληρος σχεδὸν ἡ ἄνω καὶ κάτω ἀκρόπολις (σχεδ. εἰκ. 8) καλύπτεται ὑπὸ ὀρθογωνίων κτισμάτων

1. Γ. ΜΠΑΚΑΛΑΚΗΣ, Προανασκαφικὲς Ἔρευνες στὴ Θράκη 1958, 102 κ.ἑ.

τοποθετημένων ἑκατέρωθεν διαδρόμων. Λείψανα κτισμάτων σώζονται καὶ εἰς τὴν ἀπότομον δυτικὴν κλιτὺν ἐκτὸς τοῦ περιβόλου τῆς ἀκροπόλεως.

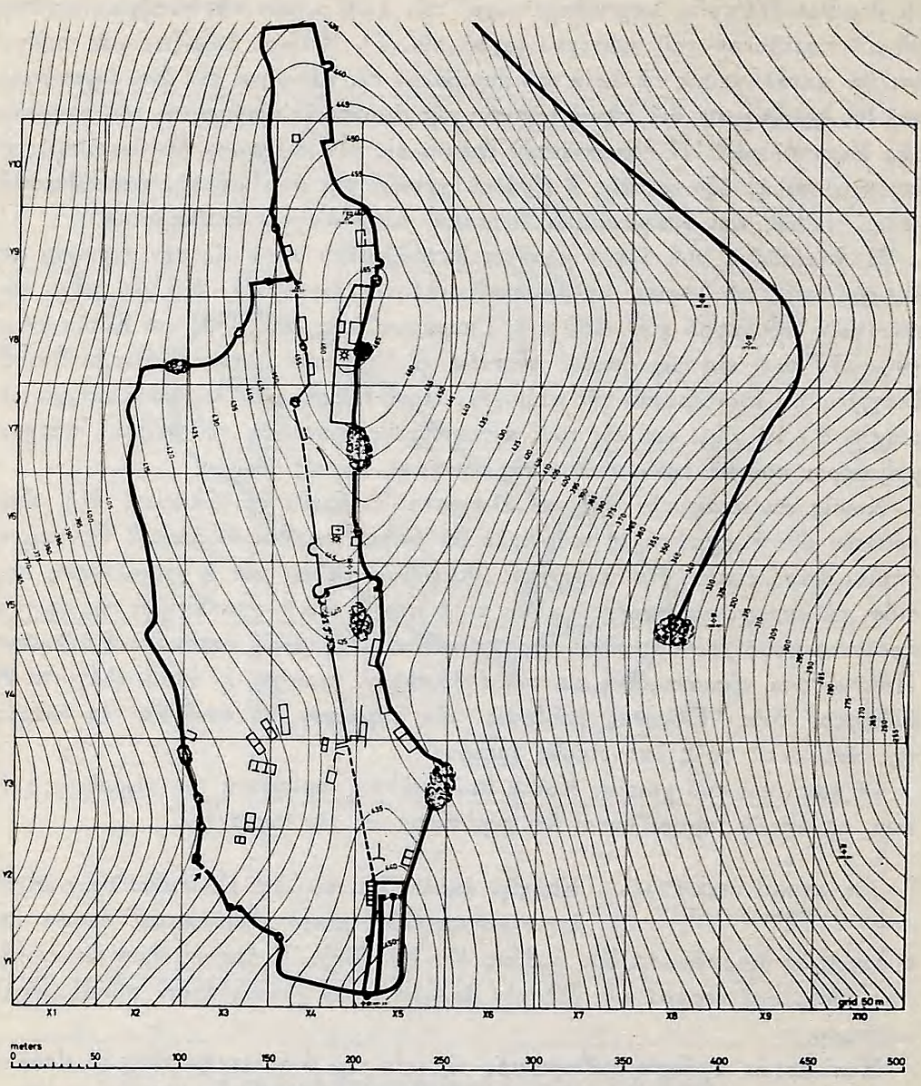

Εἰκ. 8. Ἡ ἀκρόπολις τοῦ Ἁγ. Γεωργίου Μαρωνείας.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἐπεξετάθη εἰς ἓν κτίσμα, ἀνατολικῶς τῆς εἰσόδου, ἐκ τριῶν δωματίων πλάτους 3.40 μ. καὶ διαφορετικοῦ μήκους (2.80 μ., 4.90 μ., 3.90 μ.) (σχεδ. εἰκ. 8 καὶ 9). Οἱ τοῖχοι τοῦ κτίσματος, πλάτους 0.85 - 1 μ., εἶναι ἐκτισμένοι ἐξ ἀργῶν λίθων, ἄνευ συνδετικῆς ὕλης, καὶ σώζονται μέχρις ὕψους

2 μ. Αἱ θύραι, εὑρισκόμεναι εἰς τὴν νοτίαν πλευράν, ἔχουν πλάτος 0.85 μ., 0.90 μ. καὶ 1 μ. (πίν. 120β). Ἡ συλλεγεῖσα κεραμεικὴ ἀνήκει εἰς τοὺς προϊστορικοὺς καὶ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους. Ἡ κεραμεικὴ τῶν προϊστορικῶν χρόνων ὁμοιάζει πρὸς τὴν τοῦ Ἀσὰρ - Τεπέ, ἀλλὰ εἶναι κατωτέρας τεχνικῆς. Κατὰ τὴν μερικὴν ἀποψίλωσιν τῆς ἀκροπόλεως διὰ τὴν τοπογράφησιν εὑρέθησαν ὀλίγα ἐπιφανειακὰ κλασσικὰ ὄστρακα εἰς τὸ βόρειον ἄκρον της. Ἡ συνέχισις τῆς ἐρεύνης θὰ δείξῃ ἐὰν πρόκειται περὶ τῆς πρώτης ἀκροπόλεως τῶν Χίων ἀποίκων, ὑπόθεσις πρὸς τὸ παρὸν ἀναπόδεικτος, ἢ περὶ προϊστορικῆς ἀκροπόλεως, ἡ ὁποία συνεχίζει τὴν ζωήν της καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, μέχρι τῆς καταλήψεως τῆς περιοχῆς ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ἀποίκους, ὅπου φαίνεται ὅτι ἀνήκει ἓν τουλάχιστον τμῆμα τοῦ περιβόλου (βλ. κατωτ. σ. 101, σημ. 3).

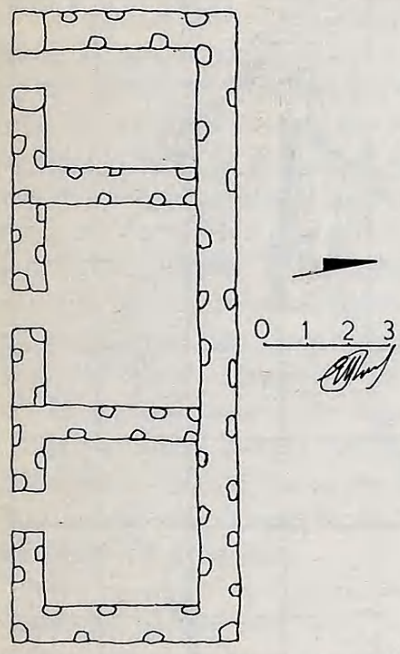

Εἰκ. 9. Τὸ εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου Μαρωνείας ἀνασκαφὲν κτίσμα.

Δύο μακρὰ τείχη, ἐκκινοῦντα ἀπὸ τὸ μέσον τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Ἁγ. Γεωργίου καὶ περικλείοντα μεγάλην περιοχήν, καταλήγουν εἰς τὴν θάλασσαν, ὅπου θὰ ὑπῆρχε λιμήν (σχεδ. εἰκ. 10, Ε). Τὸ ἀνατολικὸν σκέλος περὶ τὸ μέσον διατηρεῖ μικρὸν ὠχυρωμένον περίβολον διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ἀμύνης εἰς τὸ πεδινὸν καὶ εὐπρόσβλητον αὐτὸ σημεῖον (σχέδ. εἰκ. 10, C). Εἰς τὸ δυτικὸν σκέλος σώζεται πύλη (πίν. 121α), πλάτους 1.20 μ. Διατηροῦνται εἰς τὴν θέσιν των αἱ ὀρθογώνιοι παραστάδες, ὕψους 1.90 μ., καὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τὸ ἐκ λίθου ἀνώφλιον, τοῦ ὁποίου τὰ ἄκρα εἶναι ὀρθῶς εἰργασμένα διὰ νὰ ἐφαρμόζουν εἰς τὴν κορυφὴν τῶν παραστάδων (πίν. 121β).

Τὰ σκέλη τῶν μακρῶν τειχῶν δὲν φθάνουν μέχρι τῆς ἀκροπόλεως, διότι αἱ κλιτύες τοῦ λόφου εἶναι πλήρεις ὀγκωδεστάτων βράχων καὶ σχεδὸν ἀδιάβατοι.

Κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν ἡ ἀκρόπολις καὶ ὁ χῶρος τῶν μακρῶν τειχῶν ἐχρησιμοποιήθησαν ἐκ νέου, ὁ περίβολος τῆς ἀκροπόλεως ἐνισχύθη μὲ στρογγύλους πύργους καὶ τὸ δυτικὸν μακρὸν τεῖχος ἐπεσκευάσθη. Μέγα μέρος τοῦ δυτικοῦ σκέλους, τὸ πρὸς τὴν θάλασσαν τμῆμα (διακεκομμένον εἰς τὸ σχέδιον), εἶναι τῶν βυζαντινῶν χρόνων ἐνισχυμένον διὰ πύργου καὶ μικρῶν ἡμικυκλικῶν ἀντηρίδων (σχέδ. εἰκ. 10, F).

Εἰς τὴν κλιτύν, ἀνατολικῶς τῆς ἀκροπόλεως, σώζονται τὰ λείψανα συμπληρωματικῆς ὀχυρώσεως, ἡ ὁποία ἐπεσκευάσθη κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους (G ἐπὶ τοῦ σχεδίου).

Ἀνατολικῶς τοῦ Ἁγ. Γεωργίου Μαρωνείας, εἰς τὴν τοποθεσίαν Σύναξιν,

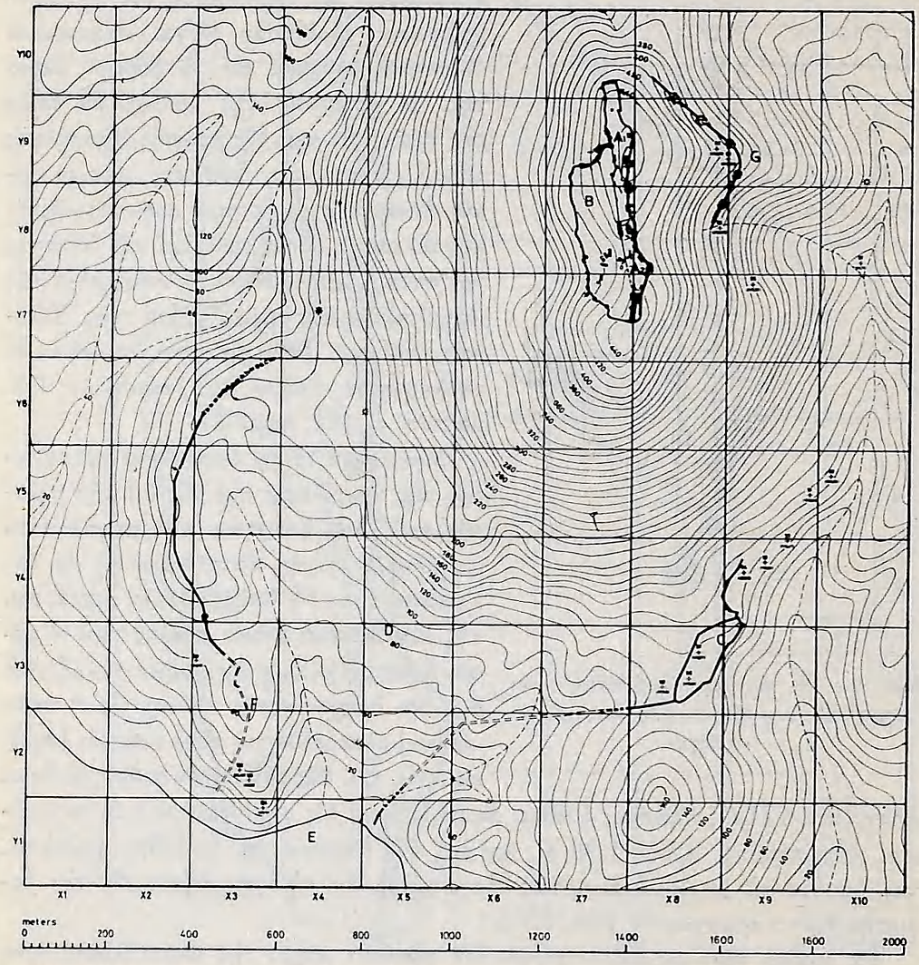

Εἰκ. 10. Ἡ ἀκρόπολις τοῦ Ἁγ. Γεωργίου καὶ ἡ περιοχὴ τῶν μακρῶν τειχῶν.

πλησίον τῆς θαλάσσης ὑπάρχουν ἀκόμη τὰ λείψανα παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς (πίν. 122) (βλ. Μπακαλάκη, ἔ.ἀ. σ. 100) καὶ εἰς τὴν παραλίαν ἰσχυροὶ τοῖχοι ἐξ ὀγκολίθων. Ἔντονος εἶναι ἡ παρουσία σημαντικῶν λειψάνων εἰς τὴν πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ Ἁγ. Γεωργίου Μαρωνείας περιοχὴν μέχρι τῆς πρὸς Νότον καὶ Ἀνατολὰς τοῦ Σαρὶ Καγιά. Τὰ λείψανα αὐτὰ ἀνήκουν εἰς τὰ Θρακικὰ φῦλα (Σαρὶ Καγιά, Γιακὶν Τσιφλίκι) καὶ εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρό-

νους (ἰσχυρὰ τείχη εἰς τὴν τοποθεσίαν Πόρτα), ἐλπίζομεν δὲ ὅτι θὰ ἀποτελέσουν τὸ ἀντικείμενον μελλοντικῶν μας ἐρευνῶν.

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν εἰς τὸ σπήλαιον Μαρωνείας καὶ εἰς τὰς ἀκροπόλεις Ἀσὰρ - Τεπέ, Ἅγ. Γεώργιον Μαρωνείας, Πετρωτὰ καὶ Κοῖλα ἔχουν ἐν συντομίᾳ ὡς ἑξῆς:

Ἦτο γνωστὴ ἐκ τῆς παραδόσεως ἡ ὕπαρξις ἢ διέλευσις Θρακικῶν, Φρυγικῶν ἢ Ἰλλυρικῶν φύλων ἐκ τῆς περιοχῆς. Τὰ φῦλα αὐτὰ ἐφ' ὅσον συναντῶνται εἰς τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην καὶ Μ. Ἀσίαν (καταστρέφουν τὴν Τροίαν) φυσικὸν θὰ ἦτο νὰ διῆλθον καὶ ἐκ τῆς Θράκης[1]. Ὅλοι οἱ μελετηταὶ[2] διηρωτῶντο ἂν ὑπῆρχον ἐνδείξεις διαβάσεως ἢ παραμονῆς τῶν φύλων αὐτῶν εἰς τὴν Θράκην καὶ ἂν εἶχον φθάσει μέχρις ἐδῶ οἱ Μυκηναῖοι. Πιστεύομεν ὅτι ἐδόθη ἀπάντησις καὶ εἰς τὰ δύο. Αἱ ἀκροπόλεις, τῶν ὁποίων ἡ κεραμεικὴ εἶναι συγγενὴς πρὸς τὴν τῆς Τροίας VIIβ, πρέπει νὰ ἀνῆκον εἰς ἓν ἐξ αὐτῶν τῶν φύλων[3], τὰ ὀλίγα δὲ μυκηναϊκὰ εὑρήματα δεικνύουν ὅτι ἡ περιοχὴ δὲν ἦτο ἄγνωστος εἰς τοὺς Μυκηναίους. Δυστυχῶς ἡ μελέτη τοῦ ὑλικοῦ καὶ ἡ σύγκρισίς του μὲ τὸ ὑλικὸν ἐξ ἄλλων περιοχῶν καθίσταται ἐπὶ τοῦ παρόντος δυσχερὴς λόγῳ τοῦ ἀπομεμακρυσμένου τῆς περιοχῆς.

Διὰ τὴν μέσην ἐποχὴν τοῦ Χαλκοῦ εἶναι δύσκολον νὰ ἀποφανθῶμεν μετὰ βεβαιότητος, διότι ἡ σύγκρισις διὰ φωτογραφιῶν εἶναι παρακεκινδυνευμένη, ἀλλὰ μερικὰ τῶν εὑρημάτων τοῦ σπηλαίου πιστεύομεν ὅτι πρέπει νὰ ἀνήκουν εἰς αὐτὴν τὴν περίοδον.

Ἂν ἡ περιοχὴ εἶναι ἡ κοιτὶς τῶν Λαῶν τῆς Θαλάσσης, οἱ ὁποῖοι τελευταίως συνδέονται μὲ Θρακικὰ φῦλα, μόνον ἡ ἀνεύρεσις τῆς κεραμεικῆς τῆς Τροίας VIIβ εἰς περιοχὰς ὅπου ἀναφέρονται αἱ ἐπιδρομαὶ ἢ ἐγκαταστάσεις των (Ἀθῆναι, Παγαί, Νάξος) θὰ τὸ ἀποδείξῃ.

Θ. ΜΑΡΩΝΕΙΑ

Εἰς τὸν χῶρον τῆς ἀρχαίας Μαρωνείας[4] διενηργήθη ἀνασκαφικὴ ἔρευνα κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1969 διὰ 5 - 15 ἐργατῶν διαρκέσασα περὶ τὰς 60 ἡμέρας.

Ἡ ἔρευνα ἀπεσκόπει εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς θέσεως ὅπου κατέληγε τὸ δυ-

1. Ἡ σημασία τῆς περιοχῆς διὰ τὴν προϊστορίαν μὲ ὤθησεν εἰς Θράκην καθὼς καὶ ἡ πίστις ὅτι αἱ ἔρευναι θὰ ἐβοήθουν εἰς τὴν λύσιν τῶν κινήσεων καὶ μεταναστεύσεων προελληνικῶν καὶ ἑλληνικῶν φύλων.

2. Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, Βεργίνα 1969, 285. D. THEOCHARIS, Prehistory of Eastern Macedonia and Thrace (Σειρὰ Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν Πόλεων, ἔκδοσις πολυγραφημένη 1971, 28 κ.ἑ. Δ. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ, Μαρώνεια καὶ Ὀρθαγορία (ὡς ἄνω), 1972, 36).

3. Περὶ τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἁγ. Γεωργίου Μαρωνείας βλ. Δ. ΛΑΖΑΡΙΔΗΝ, ἔ.ἀ. Ἐπίμετρον 2 σ. 2.

4. Γ. ΜΠΑΚΑΛΑΚΗΣ, Προανασκαφικὲς Ἔρευνες στὴ Θράκη 1958, 100 - 110. Δ. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ, Μαρώνεια καὶ Ὀρθαγορία, 1972, ὅπου καὶ συγκεντρωμένη βιβλιογραφία.

τικὸν σκέλος τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως καὶ εἰς τὸν ἐντοπισμὸν τοῦ κέντρου τῆς πόλεως. Συγχρόνως κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον ἐγένοντο ἐργασίαι στερεώσεως εἰς τὸν μεσαιωνικὸν πύργον τῆς Μαρωνείας. Αἱ ἐκτελεσθεῖσαι ἐργασίαι καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν συμπεράσματα εἶναι τὰ ἀκόλουθα.

1. Τὸ τεῖχος τῆς πόλεως

Ἡ ἔρευνα περιωρίσθη εἰς τὸ δυτικὸν σκέλος τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως τοῦ

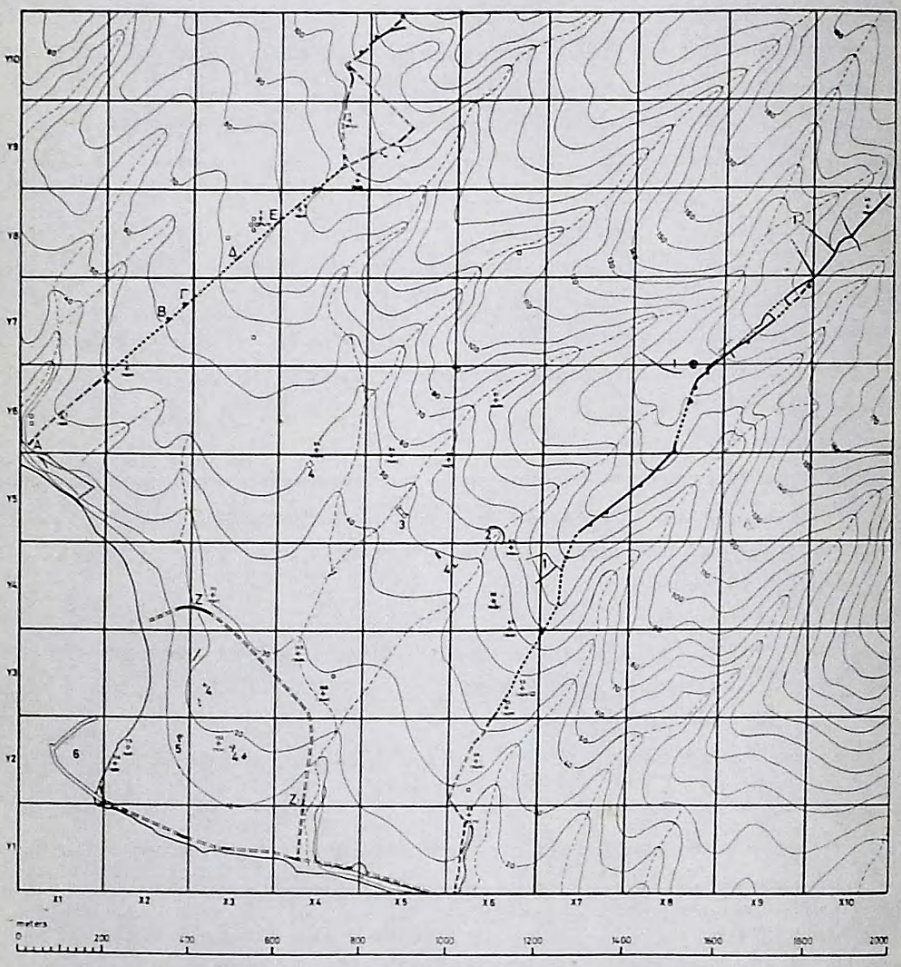

Εἰκ. 11. Ἡ περιοχὴ τῆς κάτω πόλεως τῆς ἀρχαίας Μαρωνείας.

4ου π.Χ. αἰ. καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὸ πρὸς τὴν θάλασσαν τμῆμά του, διότι ἦτο τὸ μόνον τοῦ ὁποίου δὲν ἦσαν τὰ λείψανα ὁρατά. Εἰς τὴν παραλιακὴν τοποθεσίαν Μεσονήσι ἀπεκαλύφθησαν τὸ τεῖχος ἢ λείψανά του καὶ εἷς πύργος εἰς ὄχι κα-

λὴν κατάστασιν. Εἰς τὴν πρὸς τὴν θάλασσαν περιοχήν, ἡ ὁποία πίπτει ἀποτόμως πρὸς τὴν ἀκτήν, ἀπεκαλύφθη τὸ ἀκρότατον σωζόμενον τμῆμα τοῦ τείχους, διατηροῦν μέχρι μήκους 4.30 μ. μίαν σειρὰν ἀνωμάλων λίθων (σχεδ. εἰκ. 11, Α). Ἐξωτερικῶς ὑπάρχει χαράδρα, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναβλύζει πόσιμον ὕδωρ.

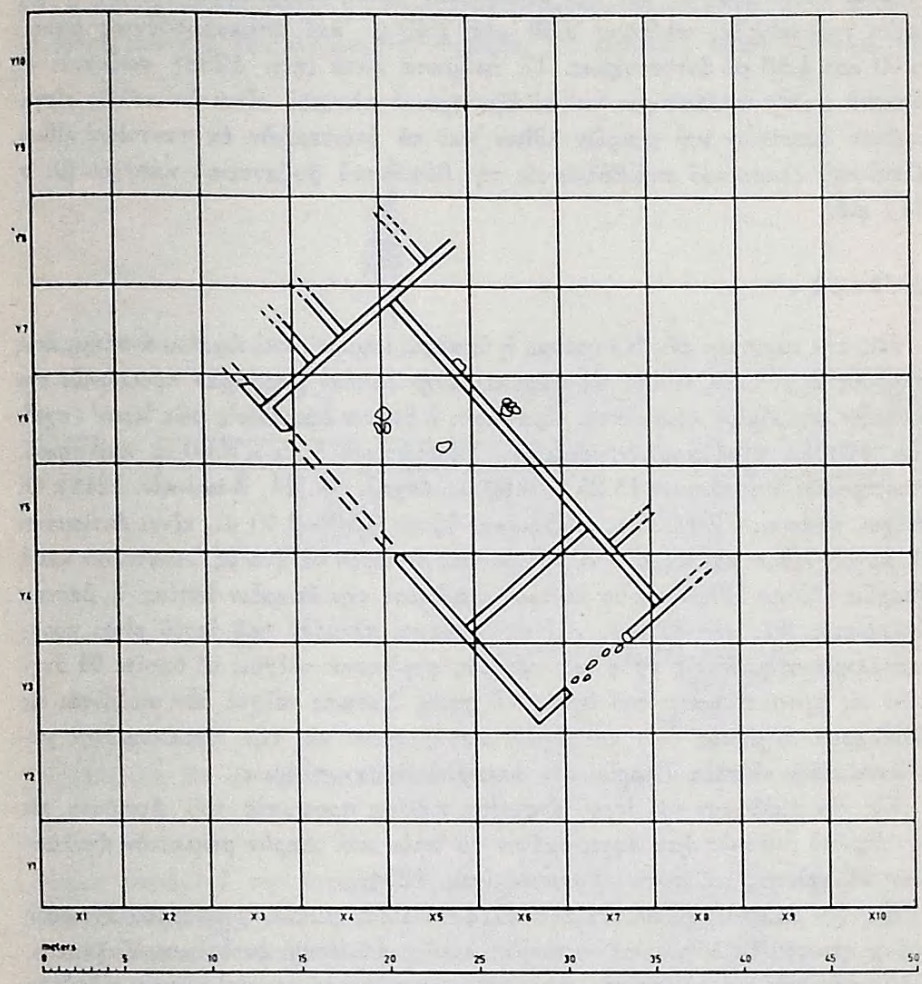

Εἰκ. 12. Κάτοψις τοῦ ἀποκαλυφθέντος ἱεροῦ.

Ἐν συνεχείᾳ μέχρι τοῦ πύργου Β ἀπεκαλύφθησαν δύο τμήματα τοῦ τείχους ἀρκετὰ κατεστραμμένα, εἰς τὸ ἓν τῶν ὁποίων κατωρθώσαμεν νὰ μετρήσωμεν πλάτος 2.45 μ. Ὁ πύργος Β εἶναι ἐκτισμένος διὰ πλακοειδῶν λίθων μετὰ πηλοῦ ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ βράχου, ὅπου διεπιστώθη μικρὸν λάξευμα διὰ τὴν τοποθέτησιν τῆς πρώτης σειρᾶς τοῦ θεμελίου. Διατηρεῖται εἰς σχετικῶς καλὴν κατάστασιν μόνον ἡ ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ πύργου, ἐνῶ τὸ τεῖχος, πλὴν ἐλα-

χίστων λίθων, ἐλλείπει παντελῶς. Αἱ ἐξωτερικαὶ διαστάσεις τοῦ πύργου εἶναι 7.80 × 5.60 μ. καὶ τὸ πλάτος τῶν τοίχων του 1.50 μ. (σχεδ. εἰκ. 11, Β). Βορειότερον ἀπεκαλύφθη καὶ ἄλλος πύργος (Γ ἐπὶ τοῦ σχεδίου), ὁ ὁποῖος σώζεται εἰς ἀρίστην κατάστασιν (πίν. 123α) καὶ τοῦ πύργου οἱ τοῖχοι ἔχουν πλάτος 1.35 - 1.40 μ. Εἰς τὴν τοποθεσίαν Ἀλκὴ ἀνευρέθησαν δύο εἰσέτι τμήματα τοῦ τείχους, πλάτους 2.30 καὶ 2.40 μ. καὶ ἀποκαλυφθέντος μήκους 8.60 καὶ 4.50 μ. ἀντιστοίχως. Τὰ τμήματα αὐτὰ (πίν. 123β) σώζονται εἰς ἀρκετὰ καλὴν κατάστασιν καὶ αἱ ἐξωτερικαὶ πλευραὶ εἶναι ἐκ καλῶς εἰργασμένων μεγάλων καὶ μικρῶν λίθων καὶ τὸ ἐσωτερικὸν ἐκ παντοίων λίθων. Περὶ τοῦ κλασσικοῦ περιβόλου εἰς τὴν θέσιν τοῦ βυζαντινοῦ κάστρου βλ. σ. 117 κ.ἑ.

2. Ἱ ε ρ ὸ ν

Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Καμπάνας ἡ ὕπαρξις ἰσχυροῦ καὶ ὡραίου ἀναλήμματος πλάτους 2 μ. (πίν. 124α) εἰς παρακειμένην μικρὰν χαράδραν προοιώνιζε τὴν ὕπαρξιν σπουδαίου κτίσματος. Πράγματι ἡ ἔρευνα ἔφερεν εἰς φῶς ἱερὸν[1] (σχεδ. εἰκ. 12) ἐκ προδόμου, ἐσωτερικῶν διαστάσεων 5.55 × 8.60 μ. καὶ σηκοῦ, ἐσωτερικῶν διαστάσεων 15.25 × 8.60 μ. (σχεδ. εἰκ. 11, 3 καὶ πίν. 124β). Οἱ τοῖχοι, πλάτους 0.50 μ. καὶ σωζομένου ὕψους 0.10 - 0.40 μ., εἶναι ἐκτισμένοι ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ πηλοῦ. Ἡ εἴσοδος εἰς τὸ ἱερὸν θὰ ἦτο ἐξ Ἀνατολῶν καὶ ἡ ὕπαρξις ὀλίγων λίθων εἰς τὸ κέντρον ὑποδηλοῖ τὴν ὕπαρξιν ἑστίας ἢ βάσεως ἀγάλματος. Εἰς τὴν δυτικὴν καὶ τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ ἱεροῦ εἶναι προσκεκολλημένοι καθέτως πρὸς τὰς πλευρὰς φερόμενοι τοῖχοι, οἱ ὁποῖοι θὰ ἀνήκουν εἰς προσκτίσματα τοῦ ἱεροῦ. Οἱ πρὸς Δυσμὰς τοῖχοι δὲν σώζονται εἰς ὁλόκληρον τὸ μῆκός των καὶ ἔχουν καταρρεύσει εἰς τὴν παρακειμένην χαράδραν, ἐνῶ οἱ πρὸς Βορρᾶν δὲν ἀπεκαλύφθησαν πλήρως.

Εἰς τὸν πρόδομον τοῦ ἱεροῦ ἀνευρέθη πηλίνη προσωπὶς τοῦ Διονύσου, εἰς τὸν ὁποῖον πιθανῶς ἦτο ἀφιερωμένον τὸ ἱερὸν καὶ μικρὸν ρωμαϊκὸν ἀγαλμάτιον Ἡρακλέους τοῦ τύπου Farnese (πίν. 125).

Εἰς τὴν ἀνατολικὴν κλιτὺν τοῦ παρὰ τὸ ἱερὸν μικροῦ χειμάρρου ἀνευρέθη φρέαρ κτιστὸν ἐκ λίθων καὶ νοτιοανατολικῶς τοῦ ἱεροῦ, ἐντὸς μικροῦ λάκκου, εὑρέθησαν εἰδώλια κλασσικῶν καὶ ἑλληνιστικῶν χρόνων καὶ μῆτραι εἰδωλίων προερχόμενα ἀπὸ βόθρον κάποιου κεραμεικοῦ ἐργαστηρίου (πίν. 126, 127α).

---

1. Εἶχον διακοπῆ σχεδὸν αἱ ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι εἰς τὴν Μαρώνειαν, ἀναμενομένης τῆς διαταγῆς ἀποχωρήσεώς μου, ὅτε ὁ κ. Δ. Λαζαρίδης μὲ παρώτρυνε διὰ τὴν συνέχισιν τῶν ἐργασιῶν, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ἱεροῦ. Διὰ τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν ἐν γένει συμπαράστασιν τοῦ κ. Δ. Λαζαρίδη κατ' ἐκείνην τὴν δύσκολον περίοδον τοῦ ἐκφράζω καὶ ἐντεῦθεν τὴν ἄπειρον εὐγνωμοσύνην μου.

3. Κατοικίαι

Εἰς τὴν τοποθεσίαν Καμπάνα ἀπεκαλύφθησαν τμήματα τοίχων ἐκ λίθων καὶ πηλοῦ, οἱ ὁποῖοι ἀσφαλῶς ἀπετέλουν μέρος κτισμάτων μιᾶς συνοικίας τῆς πόλεως (σχέδ. εἰκ. 11, 4 νοτίως τοῦ 2, σχέδ. εἰκ. 13 καὶ πίν. 127β). Δυστυχῶς ἡ καλλιέργεια ἐπέφερε μεγάλας καταστροφὰς ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποκατασταθῇ ὁλοκληρωμένον σχέδιον. Ἡ κανονικὴ ὅμως διάταξις τῶν

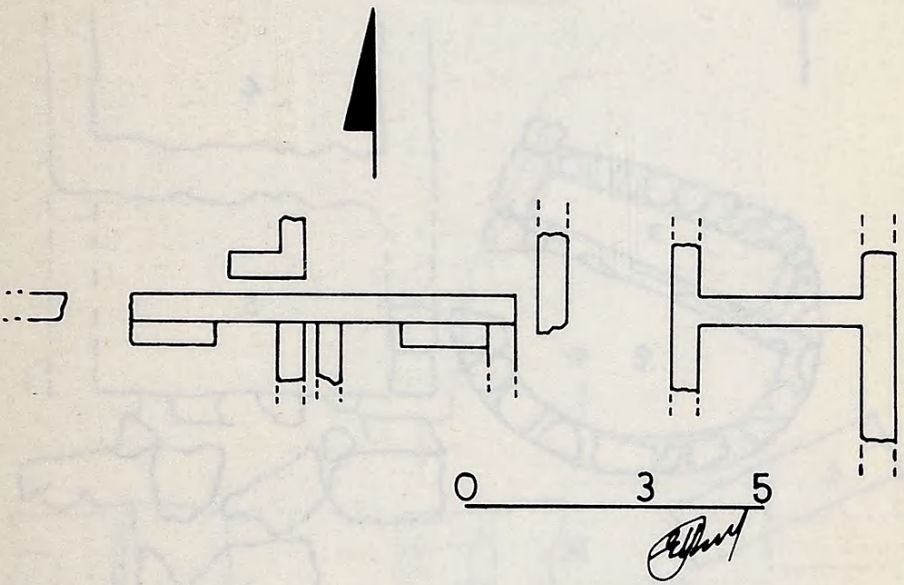

Εἰκ. 13. Τὰ εἰς τὴν τοποθεσίαν Καμπάνα ἀποκαλυφθέντα λείψανα κατοικιῶν.

τοίχων ὑποδηλοῖ τὴν ὕπαρξιν ὠργανωμένου πολεοδομικοῦ συστήματος. Τὸ πλάτος τῶν τοίχων εἶναι 0.40 - 0.45 μ., σώζονται μέχρις ὕψους 0.40 μ. καὶ ἡ σωζομένη μία πλευρὰ δύο δωματίων ἔχει μῆκος ἡ μία 2.35 μ. καὶ ἡ ἄλλη 3.60 μ. Δύο τεμάχια μαρμάρου χρώματος τὸ ἓν φαιοῦ, πάχους 0.02, καὶ τὸ δεύτερον λευκοῦ, πάχους 0.009, πιθανῶς νὰ προέρχωνται ἀπὸ ὀρθομαρμάρωσιν.

Εἰς τὴν τοποθεσίαν Καψάλα ἀνευρέθη καὶ ἀνεσκάφη ἡ ἐσωτερικὴ γωνία ἑνὸς δωματίου, εἰς τὸ κέντρον τοῦ ὁποίου διατηρεῖται ψηφιδωτὸν δάπεδον ἐκ λευκῶν ψηφίδων καὶ κονιάματος (πίν. 128α). Τὸ δάπεδον πέριξ τοῦ ψηφιδωτοῦ, ὑψούμενον 0.05 μ., εἶναι ἐστρωμένον δι' ἰσχυροῦ κονιάματος καὶ ἐνθυμίζει τοὺς ἀνδρῶνας τῶν κλασσικῶν οἰκιῶν.

4. Νεκροταφεῖον

Εἰς τὴν τοποθεσίαν Ἀλκὴ ἀνευρέθη καὶ ἀνεσκάφη τμῆμα νεκροταφείου μὲ ταφὰς ἐντὸς λάκκων καὶ καλυμμένας διὰ πλακῶν, ἐντὸς κτιστῶν τάφων ὀρθογωνίων ἢ κυκλικῶν καὶ ἐντὸς λακωνικῶν κεράμων (καλυβῖται)[1] (σχεδ. εἰκ.

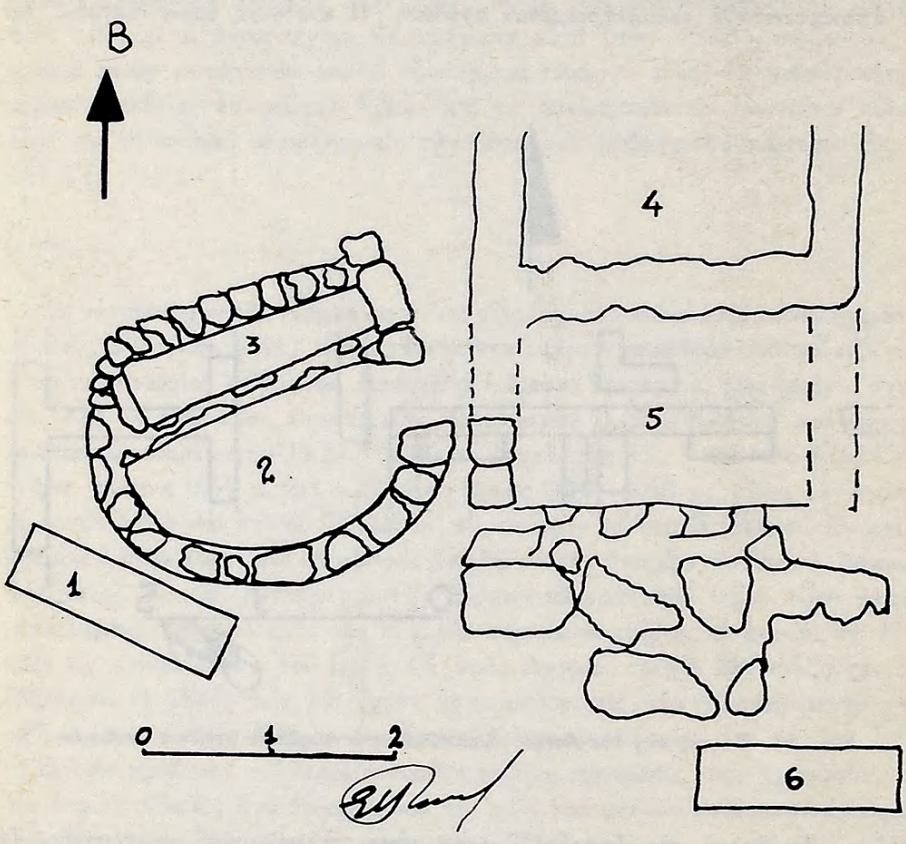

Εἰκ. 14. Τὸ εἰς τὴν τοποθεσίαν Ἀλκὴ τμῆμα νεκροταφείου.

14, πίν. 128β, 129). Τὸ νεκροταφεῖον ἀρκετὰ ἐνδιαφέρον ὡς πρὸς τὰ εὑρήματά του (πίν. 130) καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν ταφῶν ἦτο ἐν χρήσει ἀπὸ τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. μέχρι τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων.

1. Εἰς τὸ σχέδιον 11 οἱ τάφοι συμβολίζονται διὰ τετραγώνου καὶ εὑρίσκονται ἀνατολικῶς τοῦ Ε. Εἰς τὸ αὐτὸ σχέδιον διὰ τοῦ ἀρ. 1 σημειοῦνται οἱ ἀναλημματικοὶ τοῖχοι καὶ εἰς τὴν θέσιν 2 εἶναι τὸ θέατρον.

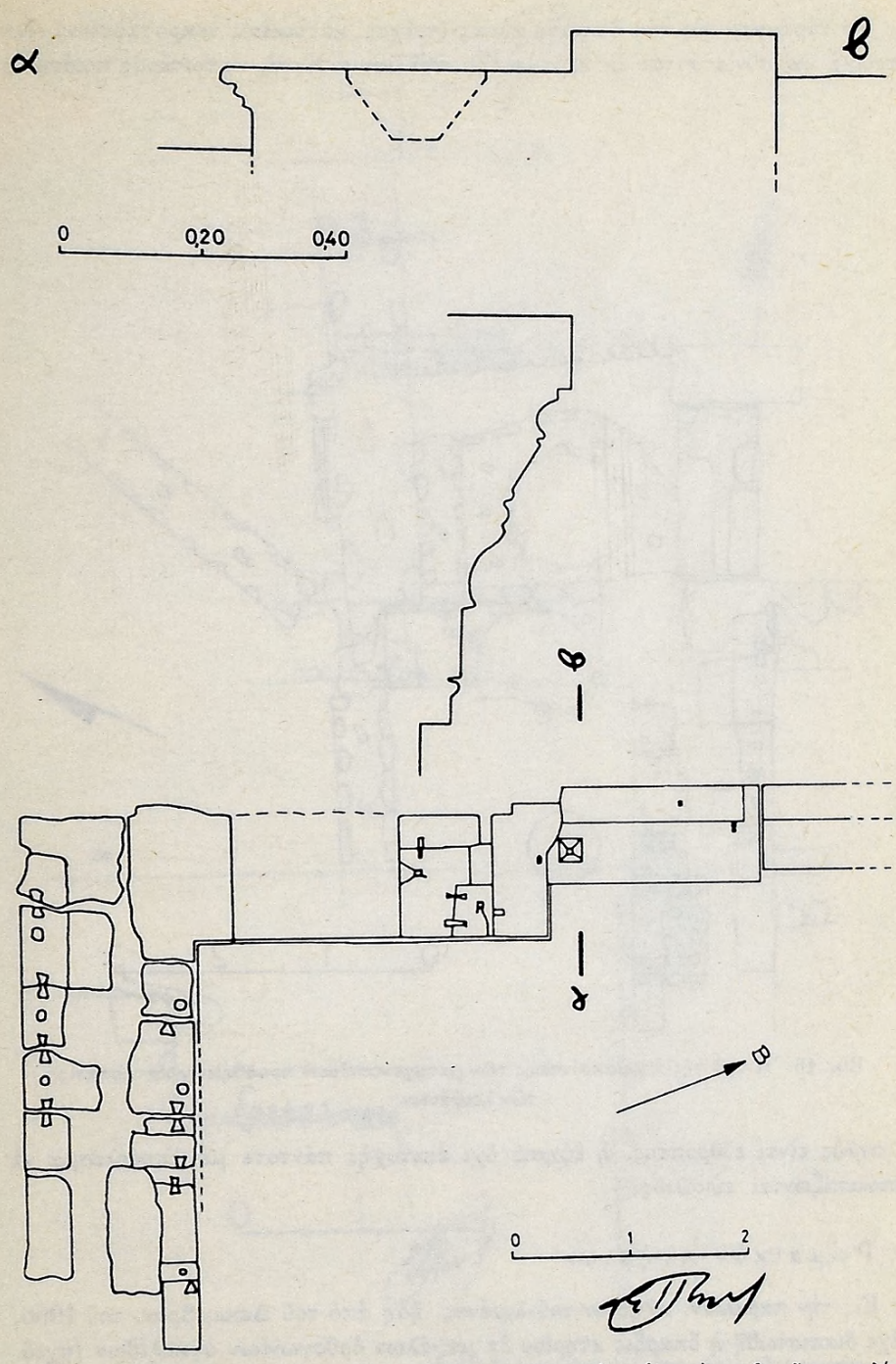

Εἰκ. 15. Τὰ ἀποκαλυφθέντα λείψανα τοῦ ρωμαϊκοῦ κτηρίου, ἡ τομὴ α - β τοῦ κατωφλίου καὶ σκαρίφημα τοῦ κυματίου τοῦ ἐπικράνου.

Τὰ εὑρήματα εἰς τὰς δοκιμὰς αὐτὰς (τεῖχος, κατοικίαι, νεκροταφεῖον) εἶναι πτωχὰ καὶ συνίστανται ἐκ κεραμεικῆς τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. κατωτέρας ποιότητος·

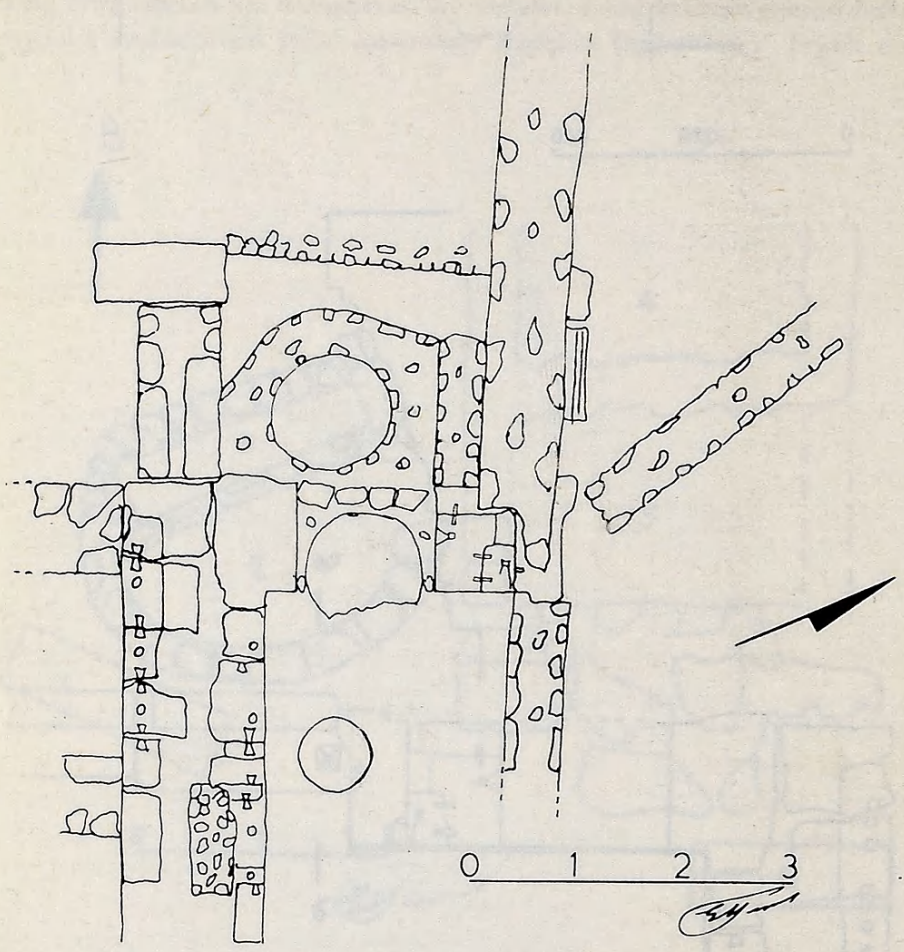

Εἰκ. 16. Ἡ πρὸ τῆς ἀπομακρύνσεως τῶν μεταγενεστέρων προσθηκῶν κατάστασις τῶν λειψάνων.

ὁ πηλὸς εἶναι εὔθρυπτος, ἡ ἔψησις ὄχι ἐπιτυχὴς πάντοτε μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀπολεπίζωνται εὐκόλως.

5. Ρωμαϊκὸν κτήριον

Εἰς τὴν παραλίαν, πλησίον τοῦ λιμένος, ἤδη ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1966, εἶχε διαπιστωθῆ ἡ ὕπαρξις κτηρίου ἐκ μεγάλων ὀρθογωνίων ὀγκολίθων (σχεδ. εἰκ. 11, 5). Ἡ ἔρευνα ἀπέδειξεν ὅτι πρόκειται περὶ μεγαλοπρεποῦς κτηρίου

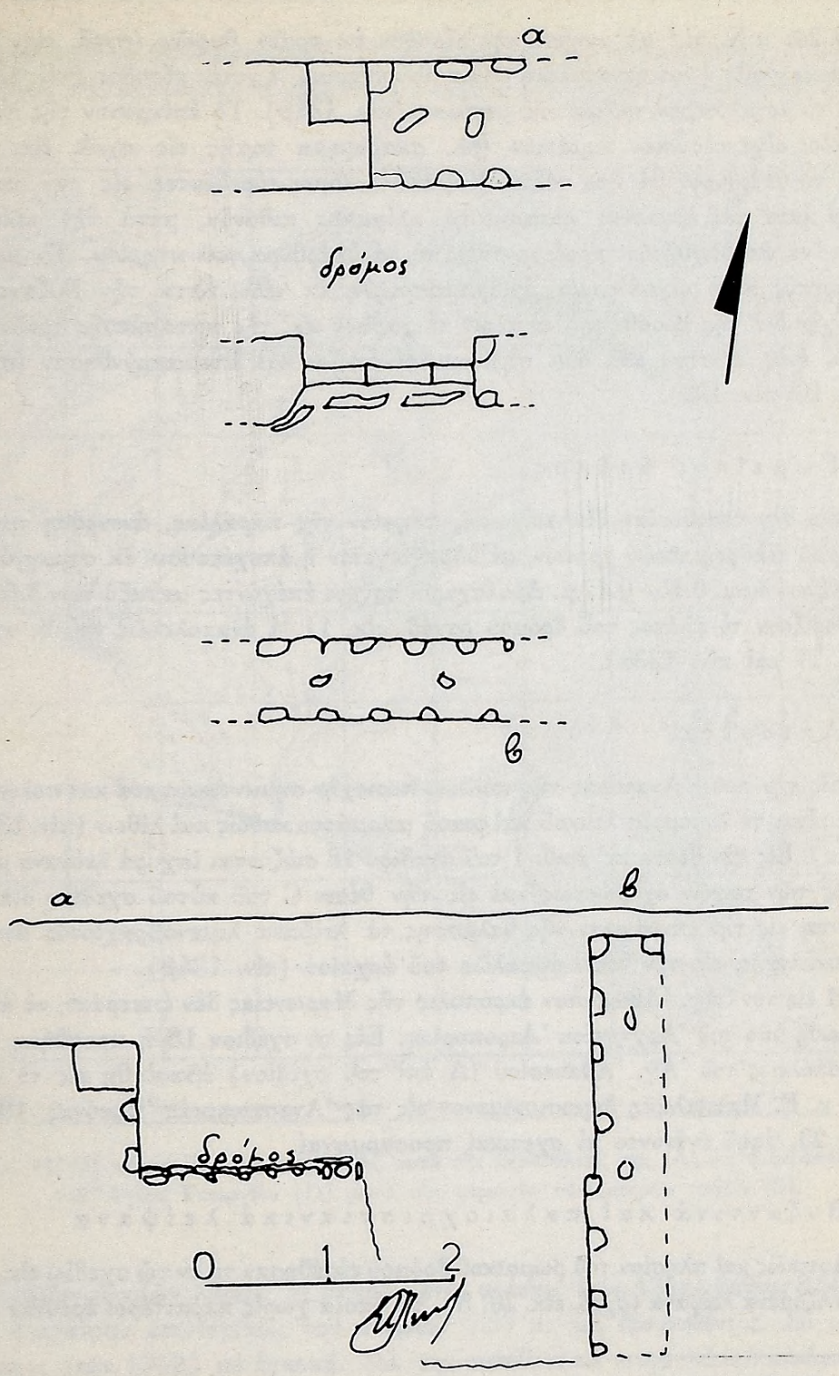

Εἰκ. 17. Κάτοψις καὶ τομὴ τοῦ ρωμαϊκοῦ δρόμου καὶ τοῦ ὑπ' αὐτὸν ὑδραγωγείου.

τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ.[1] μὲ μνημειακὴν εἴσοδον ἐκ τριῶν θυρῶν (σχεδ. εἰκ. 15). Ἀπεκαλύφθη ἡ νοτιοανατολικὴ γωνία τοῦ κτηρίου, ἡ νοτία εἴσοδος (πίν. 131α) καὶ τὸ μεγαλύτερον τμῆμα τῆς μεσαίας (πίν. 131β). Τὸ ἐπίκρανον τῆς παραστάδος εἶχε πλούσιον κυμάτιον (βλ. σκαρίφημα τομῆς εἰς σχεδ. εἰκ. 15) καὶ τὸ ὑπέρθυρον θὰ ἦτο τόξον. Καμπύλοι δόμοι εὑρεθέντες εἰς τὴν παραλίαν κατὰ τὰς ἐργασίας κατασκευῆς κλίμακος πιθανόν, μετὰ τὴν μελέτην των, νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι προέρχονται ἀπὸ τὰ ὑπέρθυρα τοῦ κτηρίου. Τὸ μεγαλοπρεπὲς αὐτὸ οἰκοδόμημα ἐχρησιμοποιήθη ἐκ νέου κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν διὰ τῆς προσθήκης εὐτελῶν τοιχαρίων καὶ τῆς κατασκευῆς τριῶν πίθων, ἑνὸς κτιστοῦ καὶ δύο πηλίνων, οἱ ὁποῖοι καὶ ἀπεμακρύνθησαν (σχεδ. εἰκ. 16, πίν. 132).

6. Ρωμαϊκὸς δρόμος

Εἰς τὴν τοποθεσίαν Παλαιόχωρα, πλησίον τῆς παραλίας, ἀνευρέθη τμῆμα δρόμου τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, μὲ ὑδραγωγεῖον ἢ ἀποχέτευσιν ἐκ στρογγύλων σωλήνων διαμ. 0.15 - 0.17 μ. Δύο ἰσχυροὶ τοῖχοι ἀπέχοντες μεταξύ των 3.60 μ. καθορίζουν τὸ πλάτος τοῦ δρόμου (σχέδ. εἰκ. 11, 4 ἀνατολικῶς τοῦ 5, σχέδ. εἰκ. 17 καὶ πίν. 133α).

7. Λατομεῖα

Εἰς τὴν πρὸς Ἀνατολὰς τῆς πόλεως περιοχὴν σημαντικώτατα καὶ πολυάριθμα εἶναι τὰ λατομεῖα λευκοῦ καὶ φαιοῦ μαρμάρου καθὼς καὶ λίθων (πίν. 133β, 134α). Εἰς τὴν θέσιν ὑπ' ἀριθ. 1 τοῦ σχεδίου 18 σώζονται ἰσχυρὰ λείψανα μιᾶς ἐντὸς τῶν τειχῶν ὀχυρώσεως καὶ εἰς τὴν θέσιν C τοῦ αὐτοῦ σχεδίου διατηροῦνται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης τὰ λείψανα λιμενοβραχίονος ἀγνώστου ἐποχῆς, εἰς τὴν θέσιν ἀσφαλῶς τοῦ ἀρχαίου (πίν. 134β).

Ἡ εἰς τὸν Ἅγ. Ἀθανάσιον ἀκρόπολις τῆς Μαρωνείας δὲν ἐπετράπη νὰ ἀποτυπωθῇ ὑπὸ τοῦ Ἀρχηγείου Ἀεροπορίας. Εἰς τὸ σχέδιον 18 ἡ προσθήκη τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου (Α ἐπὶ τοῦ σχεδίου) ἐβασίσθη εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Μπακαλάκη δημοσιευόμενον εἰς τὰς Ἀνασκαφικὰς Ἐρεύνας, 1958, εἰκ. 23, ἀφοῦ ἐγένοντο αἱ σχετικαὶ προσαρμογαί.

8. Βυζαντινὰ καὶ παλαιοχριστιανικὰ λείψανα

Δυτικῶς καὶ πλησίον τοῦ ρωμαϊκοῦ δρόμου εὑρέθησαν τὰ ἐν τῷ σχεδίῳ εἰκ. 19 εἰκονιζόμενα λείψανα (σχεδ. εἰκ. 20, 5), τὰ ὁποῖα χωρὶς περαιτέρω ἔρευναν δὲν

1. Εἰς τὸν κ. Δ. ΛΑΖΑΡΙΔΗΝ ὀφείλεται ἡ ἀρχικὴ χρονολόγησις τοῦ κτηρίου ἐκ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν του μελῶν καὶ ἡ κεραμεικὴ τὸν ἐπεβεβαίωσεν.

εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποσαφηνισθοῦν. Οἱ μεγάλοι λίθοι τῆς γωνίας προέρχονται ἀπὸ τὸ τεῖχος τῆς κλασσικῆς πόλεως καὶ ὁλόκληρος ἡ ἐπιφάνεια εἶναι ἐστρωμένη δι'

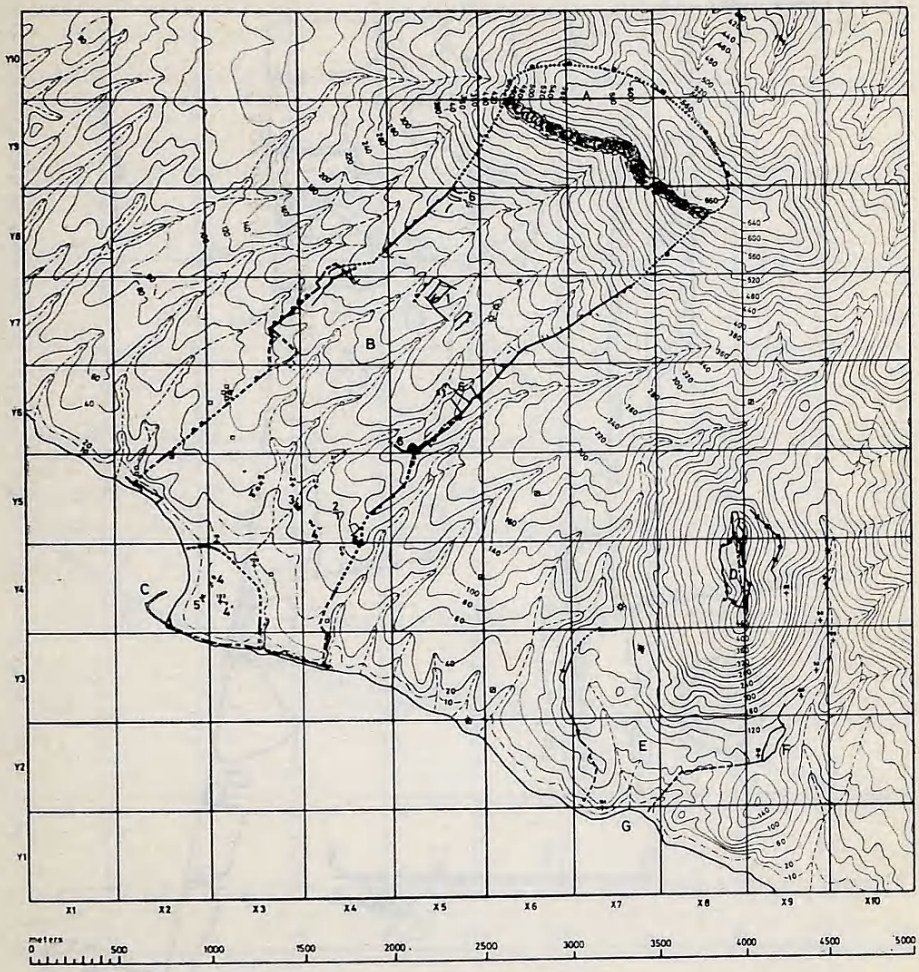

Εἰκ. 18. Ἡ πόλις (B) τῆς Μαρωνείας μετὰ τῆς ἀκροπόλεώς της (A) καὶ ἡ ἀκρόπολις τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (D) μετὰ τῆς περιοχῆς τῶν μακρῶν τειχῶν (E).

ἀνωμάλων μικρῶν λίθων. Ἡ ὕπαρξις ἑνὸς φρέατος (πίν. 135α) βάθους 8.50 μ. καὶ διαμέτρου ἐσωτερικῶς τοῦ στομίου 0.60 μ., μὴ ἐρευνηθέντος, καὶ μιᾶς βάσεως (πίν. 135β) μὲ ἐγκοπὰς διὰ τὴν τοποθέτησιν τετραποδικοῦ σκεύους ἢ φιάλης μὲ στρογγύλην βάσιν, ὑποδεικνύουν ἀνοικτὸν χῶρον μεγαλυτέρου συγκροτήματος κτηρίων τῶν βυζαντινῶν χρόνων.

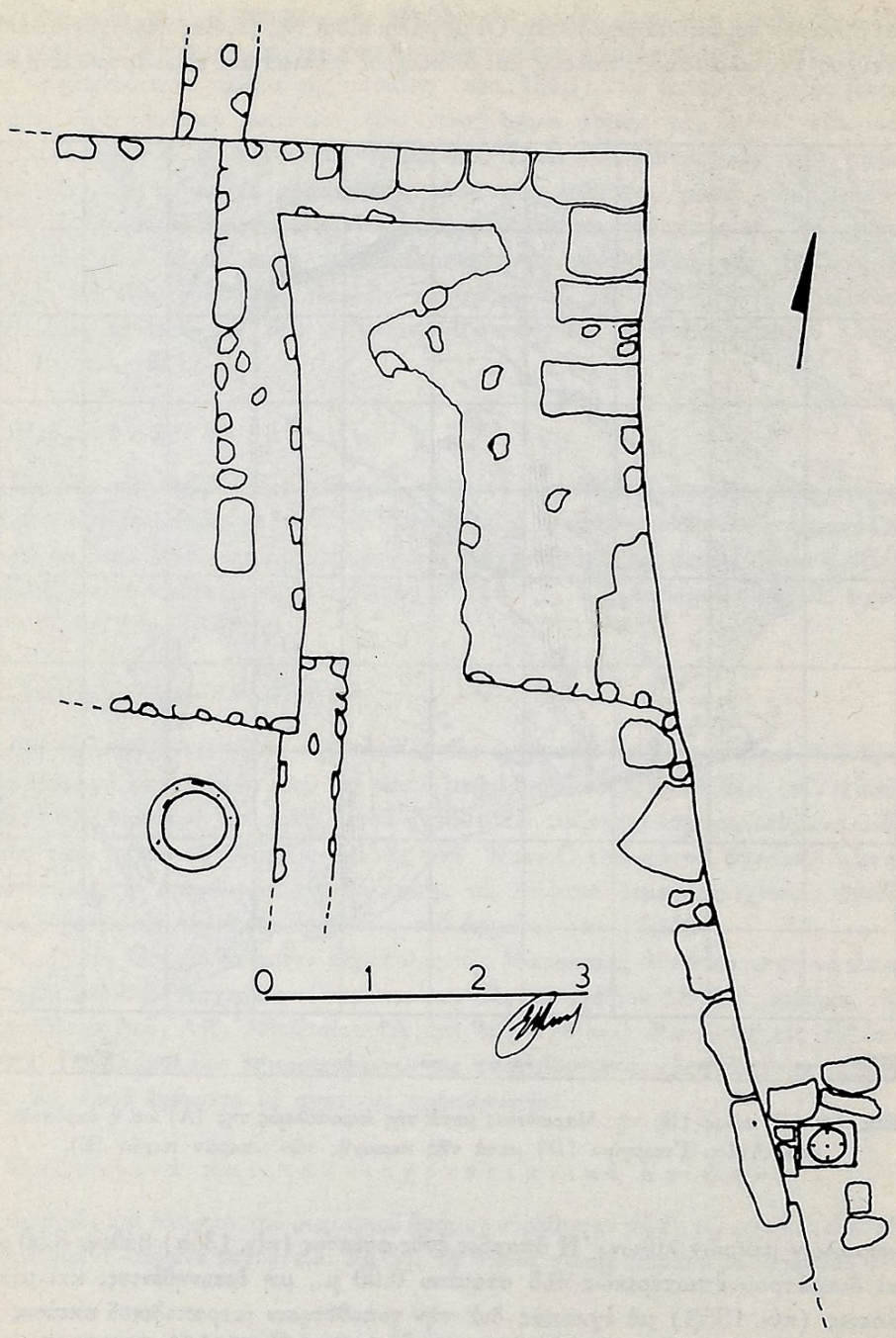

Εἰκ. 19. Κάτοψις τῶν πλησίον τοῦ ρωμαϊκοῦ δρόμου ἀποκαλυφθέντων ἐρειπίων.

Περὶ τὰ 15 μ. δυτικῶς τοῦ φρέατος ἀπεκαλύφθησαν τοῖχοι (σχεδ. εἰκ. 23), πλάτους 1.40 - 2.70 μ., σωζομένου ὕψους 0.30 - 1.50 μ., ἐξ ἀργῶν λίθων, κερά-

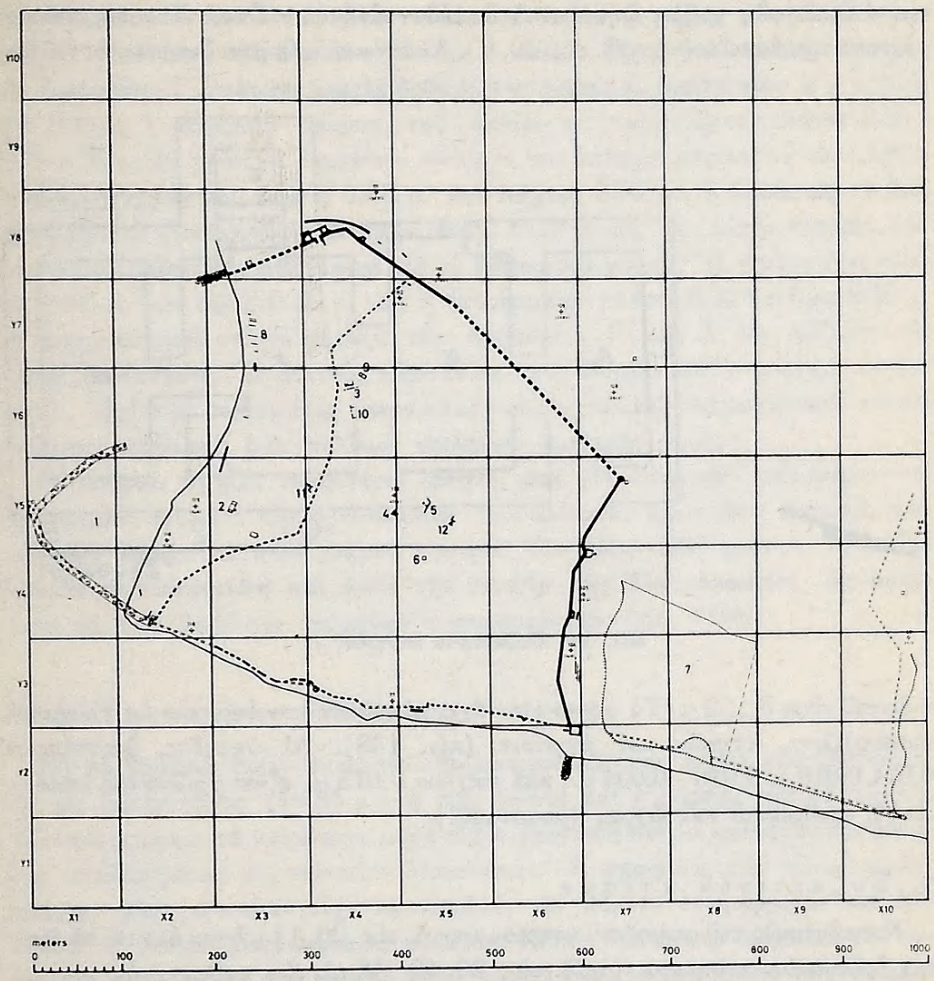

Εἰκ. 20. Τὸ βυζαντινὸν κάστρον τῆς Μαρωνείας.

μων καὶ πηλοῦ (σχεδ. εἰκ. 20, 4). Εἰς ἕνα τῶν τοίχων ἦτο ἐκτισμένον κιονόκρανον ἡμικίονος τῶν παλαιοχριστιανικῶν χρόνων (πίν. 136α). Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει μεγάλη κτιστὴ ὑπόνομος (πίν. 136β, 137α), καλυπτομένη διὰ μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν διαφόρων μεγεθῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων πατοῦν τμήματα τῶν προαναφερθέντων τοίχων. Ὁ ὀχετὸς εἶναι κτιστὸς ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ μαλακοῦ κονιάματος καὶ ἔχει πλάτος 1 μ. καὶ βάθος 1.40 μ. Ἐκ τῆς κα-

τασκευῆς του πρέπει νὰ ἀνήκῃ εἰς τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους καὶ οἱ ἄνωθεν καὶ παραπλεύρως αὐτοῦ τοῖχοι εἰς τοὺς βυζαντινούς (πίν. 137β).

Περὶ τὰ 20 μ. νοτιοανατολικῶς τῶν προηγουμένων ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων ἀπεκαλύφθη τμῆμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου ἀνῆκον πιθανώτατα εἰς παλαιοχριστιανικὴν βασιλικήν (σχεδ. εἰκ. 20, 6). Αἱ ἀποκαλυφθεῖσαι διαστάσεις τοῦ ψη-

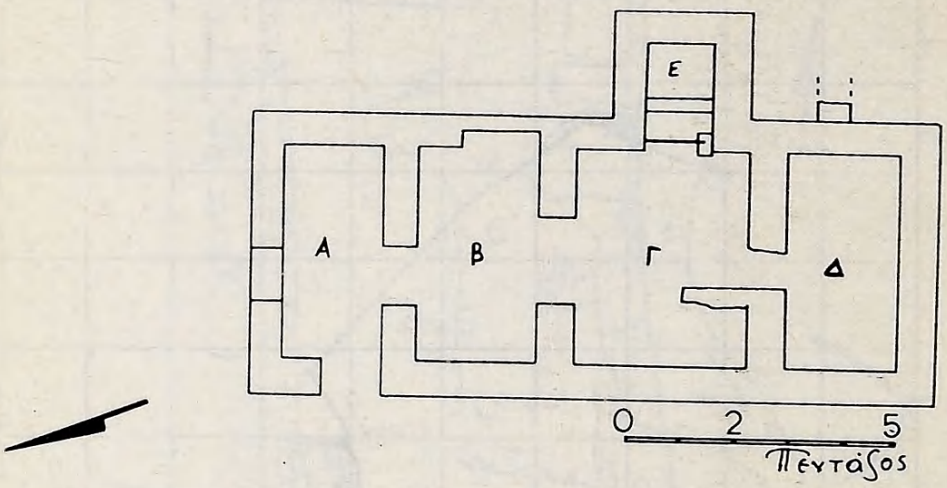

Εἰκ. 21. Βυζαντινὸν λουτρόν(;).

φιδωτοῦ εἶναι 5 × 2 μ. Τὸ ψηφιδωτὸν ἔχει πλουσίαν διακόσμησιν ἐκ πλοχμῶν, κισσοφύλλων, πτηνῶν καὶ ἀγγείων (πίν. 138). Αἱ ψηφῖδες, διαστάσεων 0.014 0.016 × 0.016 - 0.004 μ., καὶ πάχους 0.013 μ. εἶναι χρώματος λευκοῦ, φαιοῦ, ἐρυθρωποῦ καὶ ὤχρας (μουσταρδί).

9. Βυζαντινὸν κτίσμα

Νοτιοδυτικῶς τοῦ ρωμαϊκοῦ κτηρίου (σχεδ. εἰκ. 20, 11) ἦσαν ὁρατὰ τὰ ἐρείπια ὀρθογωνίου κτίσματος (σχέδ. εἰκ. 20, 2). Μετὰ τὸν καθαρισμόν του καὶ τὴν ἀπομάκρυνσιν μέρους τῆς ἐπιχώσεως, ἡ ὁποία τὸ ἐκάλυπτε, ἀπεκαλύφθη ὅτι πρόκειται περὶ κτηρίου ἐκ τεσσάρων διαμερισμάτων ἐπικοινωνούντων δι' ἀνίσων ἀνοιγμάτων (σχεδ. εἰκ. 21). Αἱ ἐξωτερικαὶ διαστάσεις τοῦ κτηρίου εἶναι 13.05 × 5.75 μ. καὶ τὸ πλάτος ὅλων τῶν τοίχων, ἐξωτερικῶν καὶ διαχωρισμάτων, εἶναι 0.70 μ. Οἱ τοῖχοι εἶναι ἐκτισμένοι ἐξ ἀργῶν καὶ εἰργασμένων λίθων μετὰ ἀσβεστοκονιάματος καὶ κεράμων.

Ἡ εἴσοδος, πλ. 1.20 μ., ἦτο ἀπὸ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ δωματίου Α, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν καὶ περὶ τὸ μέσον αὐτῆς ἔφερεν ἄνοιγμα - παράθυρον καλυπτόμενον διὰ τόξου ἐκ κεράμων καὶ παχέος κονιάματος (πίν.

139α). Ἡ μετάβασις ἀπὸ τὸ δωμάτιον Α εἰς τὸ Β ἐγίνετο δι' εἰσόδου, πλάτους 1.20 μ. Εἰς τὸν τοῖχον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ἐσχηματίζετο τυφλὸν ἀψίδωμα, πλάτους 1.55 μ. καὶ βάθους 0.35 μ. Ὁ δυτικὸς διαχωριστικὸς τοῖχος μεταξὺ τῶν δωματίων Β καὶ Γ δὲν σώζεται εἰς ὁλόκληρον τὸ μῆκός του καὶ δὲν γνωρίζομεν τὸ πλάτος τῆς εἰσόδου μεταξὺ Β καὶ Γ. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ δωματίου Γ ὑπάρχει μικρὸς ὀρθογώνιος χῶρος Ε, διαστάσεων 2×1.20 μ. καὶ βάθους 1 περίπου μέτρου, τοῦ ὁποίου οἱ τοῖχοι ἔχουν πλάτος 0.65 - 0.70 μ. Εἰς τὴν πρὸς τὸ δωμάτιον πλευράν του ὑπάρχει μαρμαρίνη πλὰξ ὀρθία ἐν εἴδει δρυφράκτου, ὕψους 0.48 μ. καὶ πάχους 0.05 μ., ἡ ὁποία εἰς τὸ ἄνω μέρος ἔφερεν ἡμικυκλικὴν ἐντομήν, διαμ. 0.39 μ. Εἰς τὴν αὐτὴν πλευρὰν σώζονται δύο βαθμίδες, ὁδηγοῦσαι εἰς τὸ βάθος τοῦ χώρου. Ἡ πρώτη ἔχει πλάτος 0.48 μ. καὶ ὕψος 0.56 μ. καὶ ἡ δευτέρα ἔχει πλάτος 0.32 καὶ ὕψος 0.40 μ. Οἱ διαχωριστικοὶ τοῖχοι μεταξὺ τῶν δωματίων Γ καὶ Δ δὲν σώζονται εἰς καλὴν κατάστασιν. Ὁ δυτικὸς κάμπτεται πρὸς Βορρᾶν καὶ ἡ συνέχειά του ἐλλείπει. Ἐπὶ τῆς σωζομένης ἐπιφανείας τοῦ ἀνατολικοῦ διαχωριστικοῦ τοίχου σώζονται τμήματα δύο πηλίνων σωλήνων κυκλικῆς τομῆς.

Τὸ κτήριον χρήζει περαιτέρω ἐρεύνης διὰ τὸν ἐπακριβῆ καθορισμὸν τοῦ προορισμοῦ του καὶ τῆς χρονολογίας του. Δύναται ὅμως ἀπὸ τώρα νὰ ὑποτεθῇ ὅτι πρόκειται περὶ μικροῦ λουτροῦ τῶν βυζαντινῶν χρόνων, τὸ ὁποῖον ὅμως ἐχρησιμοποιήθη καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν ἀφθόνων τεμαχίων καπνοσυρίγγων (πίν. 139β).

10. Βυζαντινὸν κάστρον

Εἰς τὸ βορειοδυτικὸν ἄκρον τοῦ βυζαντινοῦ κάστρου (σχεδ. εἰκ. 20) σώζεται εἰς ἱκανὸν ὕψος (10.55 μ.) ἡ ΒΔ. γωνία καὶ ἡ βόρειος πλευρὰ πύργου, τοῦ ὁποίου ὅμως τὰ κατώτερα μέρη εἶχον ἀφαιρεθῆ διὰ νὰ καλύψουν τὰς ἀνάγκας οἰκοδομήσεως εἰς τὴν νέαν Μαρώνειαν. Ἡ ἀφαίρεσις τῶν λίθων καὶ ἰδιαιτέρως τῶν γωνιαίων εἶχε καταστήσει τὸν πύργον ἑτοιμόρροπον καὶ ἦτο ἄμεσος ἡ ἀνάγκη στερεώσεώς του (πίν. 140α). Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν στερεώσεως τοῦ πύργου (πίν. 140β) ἐγένετο καὶ ἔρευνα διὰ τὴν ἀποκάλυψιν ὁλοκλήρου τοῦ τμήματος τοῦ βυζαντινοῦ κάστρου εἰς αὐτὴν τὴν πλευράν. Παραπλεύρως τοῦ πύργου, τοῦ ὁποίου τὸ πλάτος τῶν τοίχων εἶναι ἐνισχυμένον διὰ νὰ ὑπάρχῃ χῶρος διὰ τὸν περίδρομον, ἀπεκαλύφθησαν δύο ἐν συνεχείᾳ δωμάτια (σχεδ. εἰκ. 22). Τὸ πρῶτον ἔχει μικρὰν ἐξωτερικὴν εἴσοδον, πλάτους 1.03 μ., (πίν. 141α) καὶ μεγάλην ἐσωτερικήν, πλάτους 3.45 μ., καὶ πιθανῶς νὰ ἐπρόκειτο περὶ ἀνοικτοῦ χώρου. Ὁ στερεωθεὶς πύργος εἶναι ἐκτισμένος ἐκ παντοίου ἀρχαίου ὑλικοῦ καὶ ἰσχυροῦ κονιάματος.

Τὸ πρὸς Ἀνατολὰς ἀποκαλυφθὲν τμῆμα τοῦ τείχους (πίν. 141β), τοῦ ὁποίου τὸ πλάτος κυμαίνεται ἀπὸ 2.70 - 2.90 μ., εἶναι ἐκτισμένον δι' ἀνωμάλων λίθων

καὶ ἰσχυροῦ κονιάματος μετὰ τετριμμένων κεράμων. Αἱ στροφαί, αἱ συνδέσεις καὶ αἱ γωνίαι τοῦ πύργου εἶναι ἐκ καλοειργασμένων πλίνθων. Εἰς τὴν συνέχειαν κάμπτεται πρὸς Ἀνατολὰς μὲ ἐξωτερικὴν καμπύλην εἰς τὴν στροφήν, ἀμβλεῖαν δὲ γωνίαν ἐσωτερικῶς. Εἰς αὐτὸ τὸ τμῆμα σώζεται πύργος ἐξωτερικῶν διαστάσεων 4.50 × 4.40 μ. Εἰς τὰς γωνίας τῶν πύργων, εἰς μεταγενεστέραν ἀσφαλῶς ἐποχήν, προσεκολλήθησαν δύο ληνοί (πίν. 142). Ἡ πρὸς Δυσμάς, πρὸς τὴν θάλασσαν, συνέχεια τοῦ τείχους δὲν ἐσώθη πλησίον τῆς γωνίας, ἥτις

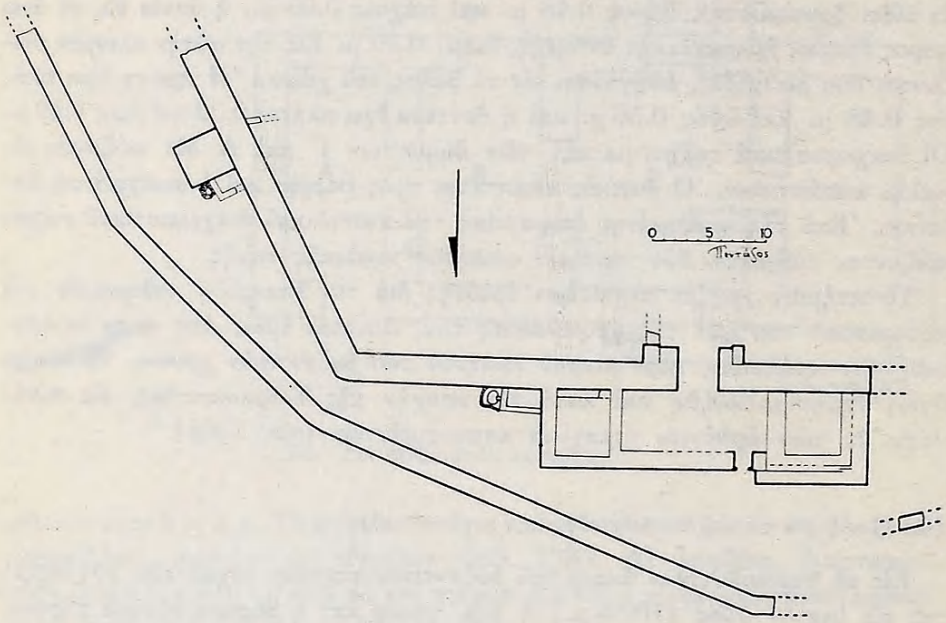

Εἰκ. 22. Κάτοψις τοῦ στερεωθέντος πύργου καὶ τῶν ἀποκαλυφθέντων λειψάνων τοῦ μεσαιωνικοῦ καὶ τοῦ κλασσικοῦ περιβόλου.

καὶ ἠρευνήθη (πίν. 142α, 143α), ἀλλὰ διακρίνεται εἰς ὡρισμένα σημεῖα τῆς ἀποτόμου κλιτύος. Ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τῆς θαλάσσης μέχρι τοῦ πύργου εἶναι 91.50 μ. καὶ πλησίον τῆς θαλάσσης ὑπάρχει καὶ ἄλλος πύργος, πιθανῶν ἐξωτερικῶν διαστάσεων 13 × 7 μ. Τμήματα τοῦ βυζαντινοῦ περιβόλου σώζονται καὶ εἰς τὴν παραλίαν καὶ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ κάστρου (πίν. 143β), ὅπου φαίνεται καὶ κάθοδος εἰς τὴν μικρὰν κοίτην τοῦ χειμάρρου, προϋποθέτουσα τὴν ὕπαρξιν πύλης εἰς τὸ τμῆμα αὐτὸ τοῦ περιβόλου. Ἀνατολικῶς τοῦ τμήματος τούτου τοῦ περιβόλου (σχεδ. εἰκ. 20, 7) εὑρέθησαν κατὰ καιροὺς τάφοι παλαιοχριστιανικῶν καὶ βυζαντινῶν χρόνων.

Ἔξωθεν τοῦ βυζαντινοῦ περιβόλου καὶ εἰς μικρὰν ἀπ' αὐτοῦ ἀπόστασιν ἀπεκαλύφθη τεῖχος, πλάτους 2 μ., ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ πηλοῦ (σχεδ. εἰκ. 11, Z).

Εἰς τομὴν ἀνοιγεῖσαν εἰς τὴν ἐσωτερικήν, νοτίαν πλευρὰν (πίν. 144α) διεπιστώθη ὅτι σώζεται μέχρι βάθους 3.63 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας του, ἡ δὲ κεραμεικὴ

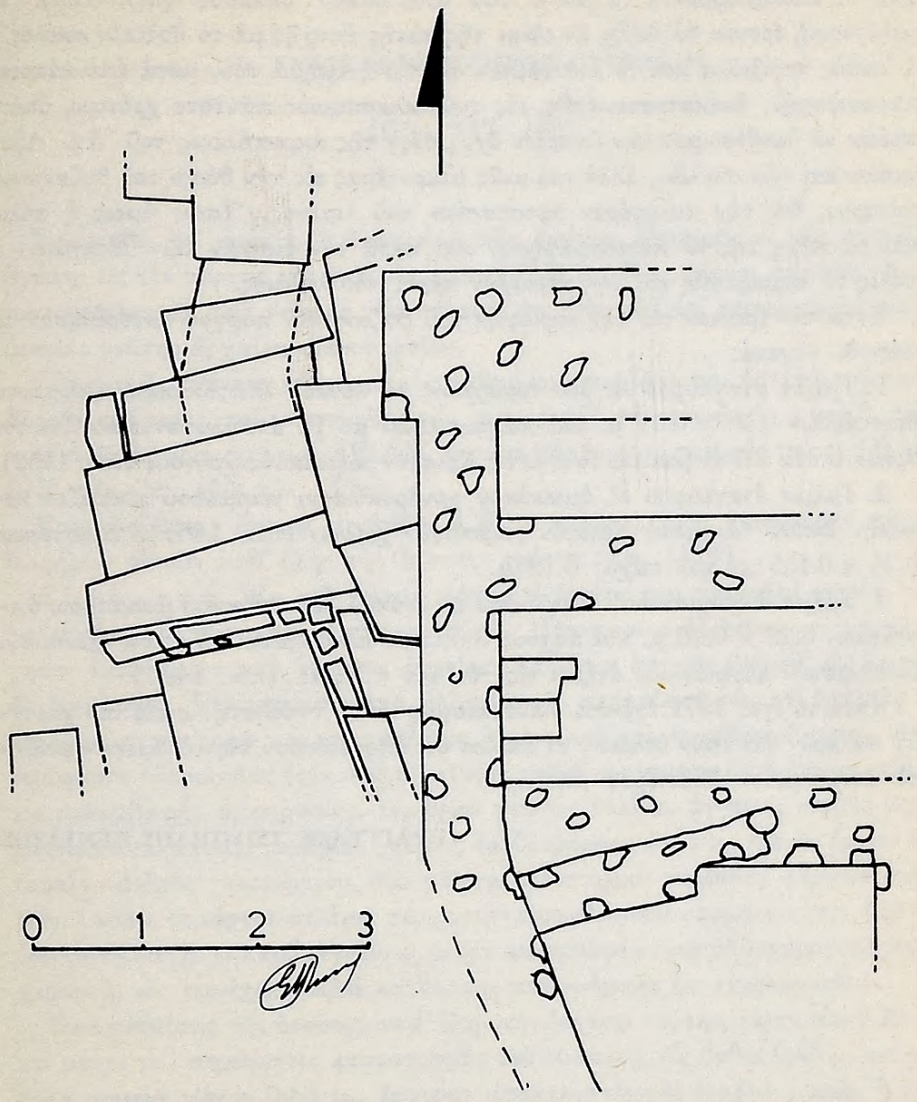

Εἰκ. 23. Τὰ βυζαντινὰ λείψανα καὶ ὁ παλαιοχριστιανικὸς ὀχετός.

εἶναι τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Τὸ τεῖχος αὐτὸ εἶναι ἐλαφρότατα περιφερικὸν καὶ τμήματά του πιθανώτατα ὑπάρχουν εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ βυζαντινοῦ κάστρου, ἔμπροσθεν τοῦ βυζαντινοῦ περιβόλου (σχεδ. εἰκ. 11, Z_1, πίν. 144β) καὶ ἴσως εἰς ὡρισμένα μέρη τῆς νοτίας παραλιακῆς πλευρᾶς. Ἡ κατασκευὴ

τῶν τμημάτων αὐτῶν ὁμοιάζει πολὺ μὲ τὴν τομὴν τοῦ τείχους ἀπὸ τὴν διάνοιξιν τοῦ δρόμου πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου (πίν. 145α) καὶ διαφέρουν ἀπὸ τὰ ἀποκαλυφθέντα τμήματα τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους (πίν. 123). Ἡ μελλοντικὴ ἔρευνα θὰ δείξῃ ἂν εἶναι τῆς αὐτῆς ἐποχῆς μὲ τὸ δυτικὸν σκέλος ἢ ὁ μικρὸς περίβολος καὶ τὸ ἀνατολικὸν σκέλος ἢ τμῆμά του, μετὰ ἀπὸ κάποιαν καταστροφήν, ἀνακατεσκευάσθη, εἰς τοὺς κλασσικοὺς πάντοτε χρόνους, ὁπότε πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν τὴν ὕπαρξιν ὄχι μόνον τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου καὶ τῶν σκελῶν, ἀλλὰ καὶ μιᾶς μικροτέρας εἰς τὴν θέσιν τοῦ βυζαντινοῦ κάστρου, διὰ τὴν καλυτέραν προστασίαν τοῦ λιμένος. Ἴσως ὅμως ἡ πόλις καὶ τὰ τείχη της νὰ κατεστράφησαν καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Ἐπιγόνων ἡ πόλις νὰ περιωρίσθη εἰς τὴν περιοχὴν πέριξ τοῦ λιμένος.

Κατὰ τὴν ἔρευναν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ βυζαντινοῦ πύργου ἀνευρέθησαν τὰ κάτωθι γλυπτά:

1. Τμῆμα ἀναγλύφου ἐκ δύο τεμαχίων, ἐκ λευκοῦ λεπτοκόκκου μαρμάρου διαστάσεων 0.56 × 0.47 μ. καὶ πάχους 0.20 μ. Τὸ ἀνάγλυφον εἰκονίζει τὸν θρᾶκα ἱππέα καὶ ἀνήκει εἰς τοὺς μετὰ Χριστὸν ρωμαϊκοὺς χρόνους (πίν. 145β).

2. Τμῆμα ἀναγλύφου ἐξ ἡμιλεύκου χονδροκόκκου μαρμάρου εἰκονίζον κεφαλὴν ἵππου τῶν μετὰ Χριστὸν ρωμαϊκῶν χρόνων (πίν. 146α). Διαστάσεις 0.24 × 0.155 μ. καὶ πάχος 0.12 μ.

3. Τμῆμα ἀναθηματικοῦ ἀναγλύφου ἐκ λευκοῦ λεπτοκόκκου μαρμάρου, διαστάσεων 0.28 × 0.26 μ. καὶ πάχους 0.095 μ. Εἰκονίζεται τὸ κάτω ἥμισυ δύο ἐνδεδυμένων μορφῶν καὶ ἀνήκει εἰς τὸν 4ον π.Χ. αἰ. (πίν. 146β).

Κατὰ τὸ ἔτος 1971 ἐγένετο ὁ ἐντοπισμὸς καὶ ἡ τοποθέτησις εἰς τὸν χάρτην 37 παλαιῶν καὶ νέων θέσεων, αἱ ὁποῖαι θὰ ἀποτελέσουν εἰς τὸ ἄμεσον μέλλον τὸ ἀντικείμενον ἰδιαιτέρας μελέτης[1].

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΤΣΙΜΠΙΔΗΣ-ΠΕΝΤΑΖΟΣ

1. Δ. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ, Μαρώνεια καὶ Ὀρθαγορία, 1972, πίν. 32 καὶ Ἐπίμετρον 2, ὅπου συνοπτικὸς κατάλογος τῶν θέσεων, ἐκτὸς τῶν βυζαντινῶν.

10. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΕΣΗΜΒΡΙΑΣ ΘΡΑΚΗΣ

(Πίν. 147 - 160)

Συνεχίσθη καὶ ἐφέτος ἡ ἀνασκαφὴ τῆς ἀρχαίας Μεσημβρίας τῆς Δυτικῆς Θράκης εἰς τὸν περιτειχισμένον οἰκισμὸν καθὼς καὶ ΒΑ. τούτου, παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ τείχους τῆς πόλεως ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὸ πρὸς Δυσμὰς ταύτης ἀρχαῖον νεκροταφεῖον.

—Ἀρχικῶς ἐγένετο ἐπιφανειακὸς καθαρισμὸς εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ πρὸς Βορρᾶν τμήματος τοῦ οἰκισμοῦ, ἤτοι, τοῦ μεταξὺ τῶν οἰκιῶν 1, 2 καὶ 5, τῶν πρὸς Δυσμὰς χωρισμάτων ΘΙΚΛΜ, ὡς καὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τούτου (ΠΑΕ 1970, εἰκ. 60, ἐδῶ πίν. 147α).

Ἐπηκολούθησεν ἔρευνα εἰς βάθος 0.25 μ. περίπου, ἔνθα ἀνεφάνησαν τοῖχοι διαφόρων οἰκιῶν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν ταύτην (πίν. 147β).

Εὑρήματα: Ἐκ τοῦ χώρου τούτου, ὁ ὁποῖος ἦτο εἰς πολλὰ σημεῖα τεταραγμένος ἐκ τῶν χαρακωμάτων τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, περισυνελέγησαν ἀντικείμενα καὶ ὄστρακα ἀγγείων διαφόρων ἐποχῶν ἀναμείξ, ὡς ἐκ τοῦ ὡς ἄνω λόγου, ἤτοι, προϊστορικά, ἑλληνιστικά, μελαμβαφῆ, ὡς καὶ θραύσματα κεράμων στρωτήρων καὶ καλυπτήρων, λακωνικοῦ καὶ κορινθιακοῦ τύπου. Δύο νομίσματα Μαρωνείας (πίν. 148α), εἴκοσι χαλκᾶ νομίσματα δυσδιάκριτα, πήλινος μελαμβαφὴς ἀμφορίσκος, τεμάχιον χείλους ὑαλίνου ἀγγείου, κορμὸς μαρμαρίνου ἀγάλματος, τεμάχιον χείλους ἐρυθρομόρφου σκύφου, ἕτερον ὅμοιον μὲ κεφαλὴν ἀνδρὸς γενειοφόρου, δύο πήλινα προϊστορικὰ περίαπτα φέροντα ὀπάς (πίν. 148β), τεμάχιον πηλίνου περιρραντηρίου μὲ ἰωνικὸν κυμάτιον (πίν. 148γ), ὀδοντωτὴ λαβὴ χαλκοῦ ἀγγείου, μικρὰ μελαμβαφὴς τριφυλλόσχημος πρόχους, ἀμφορεὺς εἰς τεμάχια, λαβαὶ κανθάρων, καὶ τμήματα ἐκ μεγάλων πίθων.

Συνεχισθείσης τῆς ἐρεύνης, καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν ταύτην, πέραν τῶν 0.25 μ. καὶ μέχρι τοῦ στρώματος καταστροφῆς τοῦ οἰκισμοῦ, εἰς βάθος 0.45 μ. καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα μέχρι 0.65 μ., ἤρχισαν ἀποκαλυπτόμενα θεμέλια οἰκιῶν ἢ καὶ μεμονωμένοι χῶροι, ἐντὸς τῶν ὁποίων ὑπῆρχον τὰ κάτω ἡμίση μεγάλων ἀποθηκευτικῶν πίθων, λιθόκτιστοι βάσεις τετράγωνοι, ἡμικυκλικαὶ ἢ σχήματος Γ, ἀγνώστου προορισμοῦ μέχρι στιγμῆς, ὡς καὶ κυκλικὸν κατασκεύασμα (ληνός;), παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ χώρου, ἐγγὺς τοῦ χωρίσματος Θ, τῆς δυτικῆς πλευρᾶς (πίν. 149α). Οὕτω μέχρι τοῦδε ἀπεκαλύφθησαν, ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ οἰκισμοῦ καὶ καθ' ὅλον τὸ ἐρευνηθὲν μῆκος ταύτης, ὁ-

κτὼ διαφόρων διαστάσεων χωρίσματα. Τούτων τὰ πρὸς Νότον, δηλ. τὰ πρὸς τὸ κέντρον τοῦ οἰκισμοῦ μέρη, ὡς καὶ ἡ σχέσις πρὸς ἄλληλα, δὲν ἐξηκριβώθησαν ἀπολύτως εἰσέτι, λόγῳ τῆς εἰς μεγαλύτερον βάθος διαταραχῆς τῶν χωμάτων εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, πλὴν τῆς οἰκίας 6 (ΠΑΕ 1970, σ. 70), τῆς ὁποίας ἀπεκαλύφθησαν τὰ πέντε δωμάτια, ὡς καὶ ἡ πρὸς τὰ ΝΑ. πλακόστρωτος αὐλὴ ταύτης (πίν. 149β).

Εὑρήματα: Δύο τεμάχια πηλίνου περιρραντηρίου μὲ λέσβιον κυμάτιον, τμῆμα πηλίνης σαρκοφάγου μὲ ἰωνικὸν κυμάτιον, τμῆμα χείλους πηλίνου περιρραντηρίου μὲ ἰωνικὸν κυμάτιον καὶ ἀστράγαλον, τμῆμα κεράμου λακωνικοῦ τύπου μὲ ἐμπίεστον ἀνθέμιον, τμῆμα χείλους πίθου μὲ τὸ γράμμα Δ, τμῆμα εἰδωλίου Ἀθηνᾶς(;) (πίν. 150α), ἓξ τεμάχια εἰδωλίων, ἀκέφαλον εἰδώλιον, ἐνσφράγιστος λαβὴ ἀμφορέως μὲ τὴν ἐπιγραφὴν ΘΑΣΙΩΝ ΘΕΟΠΟΜΠΟΣ (πίν. 150β), τμῆμα μεγαρικοῦ σκύφου μὲ δελφίνια, δύο μελαμβαφῆ κυάθια, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν ἐλλιπές, πήλινον κομβίον μὲ ἀνάγλυφον κεφαλὴν Μεδούσης (πίν. 150γ), τέσσαρα πήλινα προϊστορικὰ περίαπτα ἀτρακτοειδῆ, μὲ δύο ὀπὰς ἕκαστον, ἕνδεκα χαλκᾶ νομίσματα ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν Μαρωνείας, χαλκῆ αἰχμὴ βέλους (πίν. 150δ), ὄστρακα, προϊστορικά, ἑλληνιστικά, μελαμβαφῆ, ὡς καὶ θραύσματα στρωτήρων καὶ καλυπτήρων λακωνικοῦ καὶ κορινθιακοῦ τύπου. Εἰς τὸ ἕβδομον κατὰ σειρὰν ἐξ Ἀνατολῶν χώρισμα, ἔνθα ἀπεκαλύφθη τετράγωνος κτιστὸς βωμός, προφανῶς, μὲ ἴχνη καύσεως εἰς τὸ κέντρον, εὑρέθησαν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, πηλίνη ἀνδρικὴ κεφαλὴ ἐστεφανωμένη (πίν. 150ε), τμῆμα εἰδωλίου γυναικός, δίωτον ἀγγεῖον, πήλινος σφόνδυλος, πηλίνη ἀγνὺς μὲ ἐμπίεστον σφράγισμα, πήλινον προϊστορικὸν περίαπτον, κυκλικοῦ σχήματος, μὲ δύο ὀπάς, χαλκοῦς δακτύλιος (πίν. 150ζ), δακτυλιόλιθος ἐξ ἡμιπολυτίμου λίθου μὲ παράστασιν γυναικός (πίν. 150η), ὡς καὶ τρία χαλκᾶ νομίσματα.

Ἐκ τῆς οἰκίας 6 προέρχονται, τεμάχιον ἀνατολίζοντος πινακίου (πίν. 151α), μελαμβαφὴς κάνθαρος (πίν. 151β) καὶ σιδηρᾶ κλείς (πίν. 151γ).

— Εἰς τὸν ἀγρὸν Μ. Τσαμπάζη, ΒΑ. τοῦ οἰκισμοῦ καὶ παρὰ τὸ ἀνατολικὸν σκέλος τοῦ τείχους, συνεχίσθη ἡ ἔρευνα διὰ νέας τομῆς, διαστ. 2 × 5 μ., νοτίως τῶν γενομένων κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη (1966 - 1969) καὶ μέχρι βάθους 0.45 μ., ἔνθα τὸ φυσικὸν ἔδαφος (πίν. 152α).

Εὑρήματα: πυραμιδόσχημος αἰχμὴ ἐκ σιδήρου, δύο χαλκᾶ τεμάχια (πλάκες), μηνοειδὲς χαλκοῦν ἐξάρτημα ἀγγείου μὲ δύο ὀπὰς εἰς τὰ ἄκρα, χαλκοῦν δυσδιάκριτον νόμισμα, ὄστρακα μελαμβαφῆ, ὡς καὶ τεμάχια ἐρυθρομόρφων κρατήρων εἰς τὰ κατώτερα στρώματα.

Εἰς ἄλλην τομήν, δυτικώτερον τῆς γενομένης κατὰ τὸ 1966, ἐπὶ ἐκτάσεως 1 × 1.50 μ. καὶ μέχρι βάθους 0.45 μ. εὑρέθησαν τέσσαρα δυσδιάκριτα χαλκᾶ νομίσματα, ἀκεραία χαλκῆ ραφίς (πίν. 152β), τμῆμα πηλίνου ἀνθεμίου (πίν.

153α), τρεῖς ἤλοι ἐκ σιδήρου, πολλὰ ὄστρακα ἐρυθρομόρφων κρατήρων, μελαμβαφῆ, μεγαρικῶν σκύφων, κυαθίων, κανθάρων, λύχνων κ.ἄ.

Κάτω τοῦ 0.45 μ. καὶ μέχρι βάθους 1.25 μ. (φυσικὸν ἔδαφος) εὑρέθησαν, 2 χαλκᾶ νομίσματα δυσδιάκριτα καὶ ἓν Μαρωνείας (πίν. 152δ), χαλκῆ αἰχμή (πίν. 152γ), πυραμιδοειδὲς σιδηροῦν ἀντικείμενον, τέσσαρες ἤλοι ἐκ σιδήρου, τμῆμα πηλίνου ἀνθεμίου, τεμάχια ἐρυθρομόρφων ἀγγείων (πίν. 153β - δ), ὄστρακα μελαμβαφῆ, μεγαρικῶν σκύφων, κανθάρων, πινακίων, κυαθίων, λύχνων.

Ἡ ἔρευνα θὰ συνεχισθῇ κατὰ τὴν προσεχῆ περίοδον, ὁπωσδήποτε ὅμως βεβαιοῦται ἀπὸ τοῦδε ἡ ἄποψις ὅτι πρόκειται περὶ ἀποθέτου, σχετιζομένου πρὸς κτήριον ἐπισημανθὲν τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς ἀνασκαφῆς ΒΔ. τοῦ σημείου τούτου.

ΝΕΚΡΟΠΟΛΙΣ

Ὑπὲρ τὰς τριάκοντα δοκιμαστικὰς τομὰς ἐγένοντο ἐφέτος εἰς τὸν χῶρον τοῦ ἀρχαίου νεκροταφείου τῆς Μεσημβρίας, ἀλλ' ἄνευ ἀναλόγου ἀποτελέσματος, καθ' ὅσον οἱ εὑρεθέντες τάφοι ἦσαν συλημένοι. Ἐκ τούτων περισυνελέγησαν, ἀργυροῦν τετράδραχμον (πίν. 153ε) μὲ κεφαλὴν Ἀθηνᾶς εἰς τὴν μίαν πλευράν, γλαῦκα δὲ εἰς τὴν ἑτέραν, ὄστρακα ἑλληνιστικά, μελαμβαφῆ, ὡς καὶ πλῆθος τεμαχίων ἐκ ταφικῶν πίθων.

Μοναδικὴ περίπτωσις, λίαν ἐπιτυχὴς καὶ ἐνθαρρυντικὴ διὰ περαιτέρω προσπάθειαν, ὑπῆρξεν ἡ ἀνεύρεσις δύο ταφῶν, ἐγγὺς ἡ μία τῆς ἄλλης, πρὸς τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ νεκροταφείου (πίν. 154α).

Ταφὴ Α. Πίθος ταφικός, ὕψους 1.20 μ., φρασσόμενος διὰ πηλίνου δισκοειδοῦς πώματος, ὡς καὶ διὰ ἀκανονίστων κοινῶν λίθων ἐσφηνωμένος, εὑρέθη εἰς βάθος 0.45 μ. Οὗτος ἦτο τοποθετημένος ὁριζοντίως, μὲ τὸ στόμιον πρὸς Ἀνατολάς. Ἐπ' αὐτοῦ καὶ πρὸς τὸ στόμιον ἦτο ὀρθογώνιος λίθος, κιτρινωποῦ χρώματος, στηριζόμενος καὶ κατὰ τὰ δύο ἄκρα ἐπὶ κτιστῶν πεσσίσκων (ποδαρικῶν), ἐπὶ τούτου δὲ ἕτερος ὁμοίων διαστάσεων, εὐρεθεὶς διατεταραγμένος ἐκ τῆς ἀρχικῆς του θέσεως (πίν. 155α).

Ἐντὸς τούτου καὶ ἐπὶ τοῦ ἐκ χαλίκων θαλάσσης στρώματος εὑρέθησαν ὀστᾶ ἐκ τῶν χειρῶν, μέρος τοῦ κρανίου μὲ τοὺς ὀδόντας καὶ τὰς σιαγόνας ἐν ἀποσυνθέσει, σιδηρᾶ στλεγγὶς εἰς τεμάχια (πίν. 154γ), ὡς καὶ ὀκτὼ ληκύθια συνήθους τύπου (ἀνθέμια, κατακόρυφοι ραβδώσεις κλπ.), ὡς ὁ πίν. 154β.

Ταφὴ Β. Πίθος ταφικός, ὕψους 1.30 μ., φρασσόμενος διὰ κυκλικοῦ πηλίνου πώματος, ἐσφηνωμένου καὶ διὰ πολλῶν λίθων, εὑρέθη ἐγγὺς τοῦ προηγουμένου, ἀλλ' εἰς μικρότερον βάθος, ἤτοι 0.25 μ. μόνον ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγροῦ (πίν. 155β. γ). Οὗτος ἦτο τοποθετημένος ὁριζοντίως, μὲ τὸ στόμιον πρὸς Ἀνατολάς.

Χαλκοῦς κρίκος συνεστραμμένος εὑρέθη ἐξωτερικῶς καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ πίθου. Ἐντὸς τοῦ πίθου καὶ ἐπὶ τοῦ ἐκ χαλίκων θαλάσσης στρώματος εὑρέθησαν πολλὰ κτερίσματα (πίν. 156α), ἐκ τῶν ὁποίων τὰ κυριώτερα ἦσαν:

εἰδώλιον θρακικῆς θεότητος προφανῶς (πίν. 157), ὕψους 0.23 μ., πηλίνη πυξίς, ὕψ. 0.073 μ., μὲ φυλλόσχημον ἐρυθρόμορφον διακόσμησιν (πίν. 156β), σκύφος μελαμβαφής (πίν. 158α), τρία ληκύθια (πίν. 158β), δύο ἀργυρᾶ ψέλια μὲ ὀφιοσχήμους ἀπολήξεις (πίν. 159α) ἐπὶ τῶν διατηρουμένων ὀστῶν τῶν χειρῶν, ἀργυροῦς δακτύλιος μὲ σφενδόνην πεπλατυσμένην (πίν. 159α) ἐπὶ διατηρουμένου δακτύλου τῆς δεξιᾶς χειρός, ὡς καὶ δύο ἀργυρᾶ ἐνώτια εἰς τὴν θέσιν τῶν δύο ὤτων ἀντιστοίχως (πίν. 159α), ἑπτὰ χαλκᾶ ἐλάσματα, πιθανῶς κατόπτρου, εὑρέθησαν ἐπὶ τοῦ σημείου τοῦ στήθους, ὡς καὶ χάνδραι ἐξ ὑαλομάζης χρώματος βαθέος κυανοῦ. Μικρὰ κυλινδρικὴ χρυσῆ θήκη, ἀπὸ περιδέραιον, μὲ ἐξαιρετικήν, λεπτοτάτην διακόσμησιν, ἔχουσα εἰς ἀμφότερα τὰ ἄκρα τεμάχια ὑαλομάζης ἢ πολυτίμου λίθου, βαθέως κυανοῦ χρώματος, ἅτινα συγκρατοῦνται δι' ὀδοντωτῶν ἀπολήξεων. Εἰς τὸ μέσον τετράφυλλος ρόδαξ (ἐλλείπει τὸ πέμπτον φύλλον), στηριζόμενος μὲ τριπλῆν χρυσῆν δέσμην, ὡς καὶ ὀπὴ ἐξ ἐλάσματος διὰ τὴν ἀνάρτησιν ταύτης. Εἰς τὰ δύο ἄκρα ὁμοίως τριπλῆ χρυσῆ δέσμη, ἐνῷ εἰς ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν εἶναι ἐπικεκολλημέναι τέσσαρες σειραὶ ἐκ σιγμοειδῶν ἑλικωτῶν ἐλασμάτων, ὡς καὶ λίαν μικρὰ σφαιρίδια (κόκκοι) ἐκ χρυσοῦ (πίν. 159β). Ἀσκὸς μὲ λευκὸν ἐπίχρισμα (πίν. 159γ), ἐρυθρόμορφος ὑδρία (πίν. 160α) καὶ τέλος ὀστᾶ ἐκ τοῦ κρανίου καὶ τῶν χειρῶν, ὡς καὶ ὀδόντες μετὰ τμημάτων τῆς κάτω γνάθου, ἐκ τῶν ὁποίων συμπεραίνεται ὅτι πρόκειται περὶ τάφου παιδίσκης 6 ἢ 7 ἐτῶν.

ΤΑΡΕΥΣΙΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΜΕΣΗΜΒΡΙΑΣ

Περὶ τὰ χίλια πεντακόσια μέτρα ΒΔ. τῆς Μεσημβρίας καὶ ἐπὶ τῆς ὀροσειρᾶς Μπουργκάζι, ὀλίγον ὅμως χαμηλότερον τῆς κορυφῆς ταύτης καὶ εἰς τὴν τοποθεσίαν Κ λ η μ α τ α ρ ι έ ς, ἐν τῷ μέσῳ πυκνοτάτης βλαστήσεως πρίνων καὶ αἰωνοβίων πλατάνων, ὑπάρχει πηγὴ μὲ ἄφθονον ὕδωρ καὶ εἰς τὴν πλέον ξηρὰν περίοδον τοῦ ἔτους, ὡς διεπιστώθη τοῦτο ἐπιτοπίως ἐφέτος (πίν. 160β). Ἀρχαῖοι πήλινοι σωλῆνες ὑδραγωγείου εἰς τὴν πηγὴν καὶ εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν ἐκ ταύτης, ὡς καὶ εἰς διάφορα σημεῖα πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς πόλεως, ἐνισχύουν τὴν ἄποψιν, ὅτι προφανῶς πρόκειται περὶ τοῦ δικτύου ὑδρεύσεως ταύτης, δεδομένου μάλιστα ὅτι, ἐκ τῆς γενομένης μέχρι σήμερον σχετικῆς ἐρεύνης εἰς τὰ πέριξ, δὲν διεπιστώθη ἄλλη πηγή. Περαιτέρω ἔρευνα, εἰς προσεχῆ περίοδον, ἀσφαλῶς θὰ προσφέρῃ περισσότερα στοιχεῖα ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου.

Ἐκ τῶν λίαν ἐνδιαφερόντων εὑρημάτων τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου, ὡς καὶ τῆς περαιτέρω ἀποκαλύψεως τοῦ ἰδιομόρφου οἰκισμοῦ, εἰς τὴν νοτιωτέραν ἄκραν τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ Θρακικοῦ χώρου, δικαιολογεῖται τὸ κατ' ἔτος αὐξανόμενον ἐνδιαφέρον πρὸς περαιτέρω ἔρευναν εἰς τὸν χῶρον, ἔνθα ὁ Ὀρφεύς, μὲ τὴν ἑπτάχορδον λύραν του, συνεκίνει ὄχι μόνον τοὺς ἀνθρώ-

πους, ἀλλὰ καὶ τὰ δάση, τοὺς ποταμούς, τὰ ἄγρια θηρία καὶ τὴν φύσιν ἅπασαν:

Orphea detinuisse feras et concita dicunt
flumina threicia sustinuisse lyra;

κατὰ τὸν λατῖνον ποιητήν (PROPERTIUS Elegiae III 2, 1 - 2).

Καὶ ὁ ἡμέτερος 'Αριστοφάνης ('Ορνιθες 769 - 783. Μτφρ. Πολυβ. Δημητρακοπούλου) μεταξὺ ἄλλων, γράφει διὰ τὴν 'Ορφικὴν μελωδίαν ἐκεῖ εἰς τὰ ταραχώδη πάντοτε βορειοελλαδικὰ παράλια:

Τὰ αἰθέρια νέφη προσπερνᾶ
τὸ λάλημα ποὺ χύνεται·
μὲ φόβο στέκουν τὰ θεριὰ
καὶ ἥσυχο ἀπ' τὴν ξαστεριὰ
τ' ἄγριο κῦμα σβύνεται.
. . . . . .
Ὁ Ὄλυμπος τὸ ἀντιλαλεῖ
κι' οἱ ἀθάνατοι ἀποροῦνε,
κι' οἱ Μοῦσες καὶ οἱ Χάριτες
γλυκὰ τὸ ἀντιφωνοῦνε.
. . . . . .

ΑΝΔΡΕΑΣ Κ. ΒΑΒΡΙΤΣΑΣ

11. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΤΗΣ ΔΩΔΩΝΗΣ

(Πίν. 161 - 162)

Εἰς περιωρισμένην κλίμακα διεξήχθη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ βουλευτηρίου τῆς Δωδώνης καὶ κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1971, λόγῳ τῆς μικρᾶς πιστώσεως καὶ τοῦ ὄγκου τῶν ἐπιχώσεων.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπέβλεψεν εἰς τὴν διερεύνησιν τοῦ δυτικοῦ τμήματος τοῦ βουλευτηρίου πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς κλίσεως τοῦ θεατρικοῦ χώρου καὶ τῆς ὑπάρξεως ἢ μὴ ἐδωλίων (εἰκ. 1). Καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν ἔκτασιν διεπιστώθησαν δύο διαδοχικαὶ στρώσεις δαπέδου, ἀποτελούμεναι ἀπὸ ἀργιλικὴν γῆν καὶ ὑπεράνω αὐτῶν ἀπὸ συντρίμματα κεράμων, ἄφθονα τρίμματα ἀνθράκων, ὀφειλόμεναι εἰς ἰσαρίθμους πυρπολήσεις τοῦ βουλευτηρίου. Μία τρίτη στρῶσις, διεπιστώθη καὶ πάλιν εἰς τὸ βαθύτερον σημεῖον τῶν ἐπιχώσεων, ὑπεράνω τοῦ στερεοῦ, τὸ ὁποῖον ἀπετέλει ἡ βραχώδης κλιτὺς τοῦ λόφου (εἰκ. 2). Αὕτη συνίσταται ἐκ συντριμμάτων κεραμίδων τῆς στέγης καὶ ἐξ ἐπιστρώσεως ἀργίλου, ἀπετέλει δέ, ὡς φαίνεται τὴν ἀρχικὴν διευθέτησιν τοῦ κατωφεροῦς θεατρικοῦ χώρου. Ὑπεράνω αὐτῆς ἐδράζεται τὸ πείμορφον ἰσοδομικὸν ἀνάλημμα, τὸ ὁποῖον περιβάλλει κατὰ τὰς τρεῖς πλευρὰς τὸν δυτικὸν κίονα τῆς νοτίας κιονοστοιχίας (Ἔργον 1970, εἰκ. 75, 77 καὶ σ. 75. ΠΑΕ 1970, σ. 78, εἰκ. 2). Ἡ στρῶσις αὕτη ἐκτείνεται καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου. Διὰ ταχυμέτρου ὡρίσθη ἡ περίπου κλίσις τῆς κατωφερείας, μεταξὺ τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας σειρᾶς τῶν κιόνων, ἴση πρὸς 21 - 22 μοίρας, ἡ δὲ κλίσις μεταξὺ τῆς δευτέρας καὶ τῆς τρίτης ἴση πρὸς 15. Ἐπομένως ἡ κλίσις τοῦ κοίλου δὲν ἦτο ἐνιαία ἀπὸ τῆς βάσεως μέχρι τῆς κορυφῆς του, ἀλλὰ ἐντονωτέρα χαμηλότερον καὶ ἠπιωτέρα ὑψηλότερον. Εἰς ἓν σημεῖον, πλησίον τοῦ μεσαίου κίονος τῆς μεσαίας κιονοστοιχίας, εὑρέθησαν καὶ τὰ τρία στρώματα (εἰκ. 3, α.β). Εἰς τὰ δύο κατώτερα μάλιστα διεκρίνοντο πολλὰ ἴχνη ἀσβεστοκονιαμάτων, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἐκ τῶν ἐπιχρισμάτων τοῦ κροκαλοπαγοῦς κίονος.

Ὡς γνωστόν, δύο τοὐλάχιστον φορὰς τὸ ἱερὸν τῆς Δωδώνης ὑπέστη καταστροφὴν διὰ πυρός, τὸ ἔτος 218 π.Χ., ὅταν οἱ Αἰτωλοὶ ὑπὸ τὸν Δωρίμαχον εἰσέβαλον αἰφνιδίως εἰς τὸ ἱερὸν καὶ ἐνέπρησαν τὰ οἰκοδομήματα, πλὴν τῆς ἱερᾶς οἰκίας τὴν ὁποίαν κατέσκαψαν (ΠΟΛΥΒΙΟΣ VI 67), καὶ κατὰ τὸ ἔτος 167 π.Χ., ὅταν δι' ἀποφάσεως τῆς ρωμαϊκῆς συγκλήτου αἱ ρωμαϊκαὶ φρουραὶ

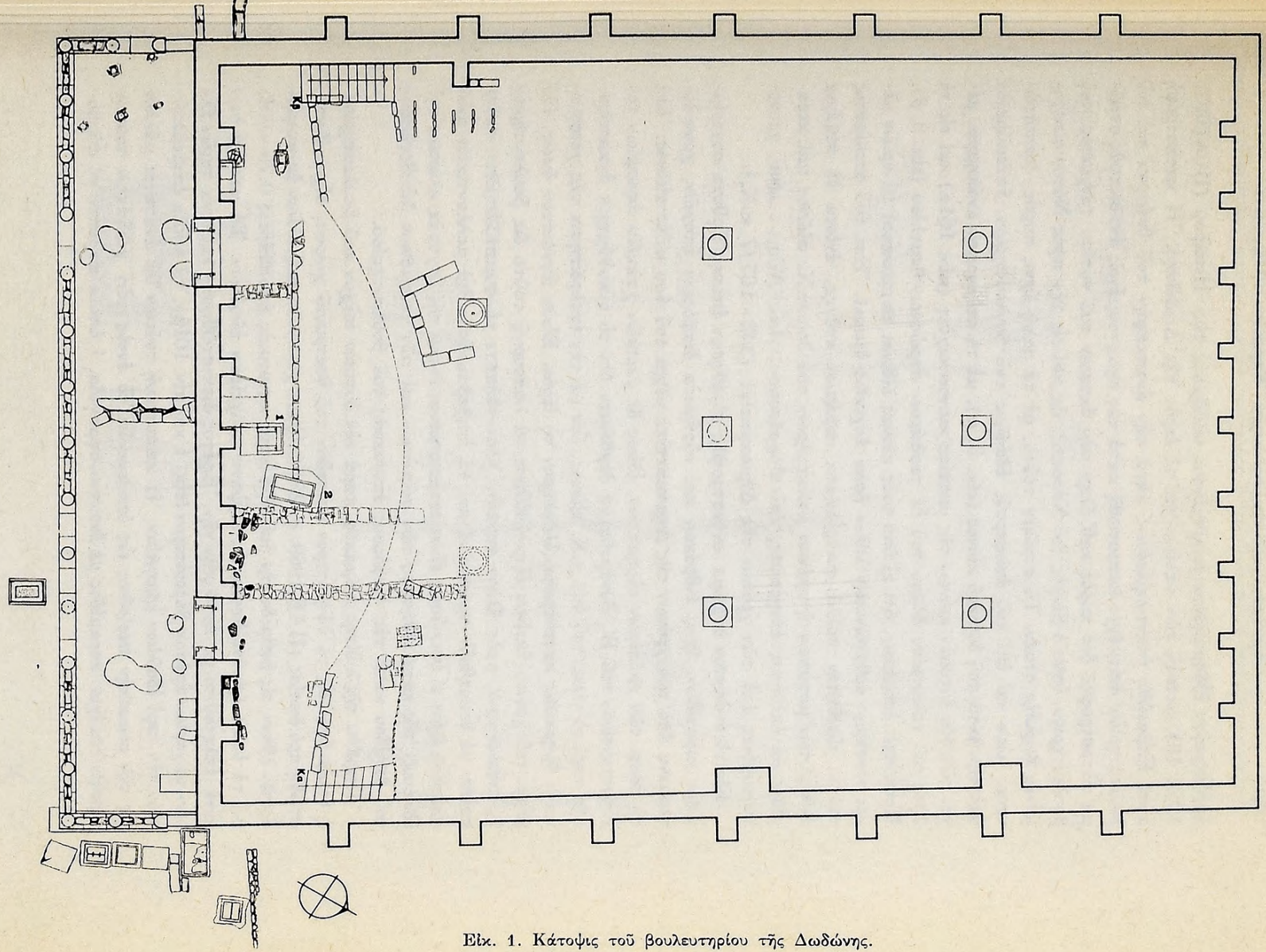

Εἰκ. 1. Κάτοψις τοῦ βουλευτηρίου τῆς Δωδώνης.

κατέστρεψαν ἑβδομήκοντα τειχισμένους οἰκισμοὺς τῆς Ἠπείρου (ΠΟΛΥΒΙΟΣ XXX 15), μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ ἱερὸν τῆς Δωδώνης. Ἡ καταστροφὴ αὕτη ἐβεβαιώθη ἐπανειλημμένως κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ θεάτρου καὶ τοῦ βουλευτηρίου· διότι ἔχει διαπιστωθῆ κατὰ τὰς προηγουμένας ἀνασκαφὰς στρῶμα καταστροφῆς διὰ πυρὸς καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ βουλευτηρίου, ὅπου ὁ βωμὸς τοῦ Χάροπος, ὡς καὶ εἰς τὴν πρὸς Νότον συνεχομένην δωρικὴν στοάν. Τὸ στρῶμα τοῦτο, μὲ τὰ σαφῆ ἴχνη πυρός, διαπιστώνεται τώρα καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνωφεροῦς ἐδάφους τοῦ βουλευτηρίου, ἐκτεινόμενον ὑπὸ τὴν βάσιν τοῦ δυτικοῦ κίονος (εἰκ. 3, *α*), μὲ τὸ πείμορφον ἀνάλημμα, μέχρι τῶν δύο δυτικῶν κιόνων τῆς μεσαίας κιονοστοιχίας (πίν. 161*α*) καὶ εἰς τὸ ὕψος τοῦ τελευταίου δόμου τοῦ ἐκ τεσσάρων στρώσεων θεμελίου (εἰκ. 3, *β*). Προκύπτει ἑπομένως, ὅτι αἱ ὑπὸ τοὺς κίονας λίθιναι κατασκευαὶ ἐκ τριῶν μέχρι τεσσάρων ὀρθογωνικῶν λίθων ἦσαν ἀρχικῶς ὁραταί. Ἐπὶ τοῦ στρώματος τούτου εὑρέθησαν πολλὰ συντρίμματα κεράμων στέγης, ἐνίοτε δὲ τεμάχια ἀνθεμωτῶν μετώπων ἡγεμόνων καλυπτήρων τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος καὶ κεραμίδες μὲ ἐκτύπους ἐπιγραφάς, *ἐπὶ Φορμίσσκου, Διὸς Νάου. . .ιδου*, χρονολογουμένας ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Δημοκρατίας (232 - 167/7 π.Χ.).

Εἰς τὸ ἀνώτατον στρῶμα καταστροφῆς εὑρέθησαν ἐπίσης ἄφθονα συντρίμματα κεραμίδων, ἴχνη ἀνθράκων καὶ εὑρήματα διαφόρων ἐποχῶν, χρονολογούμενα ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Δημοκρατίας μέχρι τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νεωτέρων εὑρημάτων, ἰδίως δὲ μερικῶν χαλκῶν ἀσσαρίων τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Β', δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ οἰκοδόμημα ἐγκατελείφθη περὶ τὸ τέλος τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος, ὅτε μὲ τὴν ἐπικράτησιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας κατεστράφη ὁλόκληρον τὸ ἱερόν. Εἶναι ἄγνωστον ὅμως, ἐὰν μέχρι τοῦ χρόνου ἐκείνου ἐξηκολούθησε νὰ λειτουργῇ τοῦτο ὡς βουλευτήριον ἤ, πιθανώτερον, πρὸς ἄλλον σκοπόν. Ὁπωσδήποτε τὰ συμπεράσματα ταῦτα πρέπει νὰ θεωρηθοῦν προσωρινὰ καὶ νὰ ἐπιβεβαιωθοῦν διὰ μελλοντικῶν ἀνασκαφῶν, διότι αἱ ἐπιχώσεις εἶναι τεταραγμέναι ἕνεκα τῆς ἰσχυρᾶς κλίσεως τοῦ ἐδάφους, τῆς κατολισθήσεως τῶν σωμάτων καὶ τῶν γενομένων διευθετήσεων τοῦ δαπέδου κατὰ τὰς διαφόρους ἐπισκευὰς τοῦ βουλευτηρίου.

Ὑπεράνω τῆς λιθίνης κλίμακος, παρὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ βουλευτηρίου, ἡ ὁποία ἦγεν εἰς τὸ ὑψηλότερον ἐπίπεδον τοῦ θεατρικοῦ χώρου, εἶχον διαπιστωθῆ πρὸ διετίας (ΠΑΕ 1969, σ. 28) λείψανα χαμηλῶν πεζουλίων ἐκ μικρῶν ἀργῶν λίθων, εἰς βαθμιδωτὴν διάταξιν κατὰ κανονικὰς ἀποστάσεις 0.75 - 0.85 μ., τὰ ὁποῖα ἡρμηνεύθησαν ὡς λείψανα προχείρων ἐδωλίων. Τὰ μεταξύ των κενὰ ἐπληροῦντο μὲ ἀργιλικὴν γῆν. Ἐφέτος διεπιστώθησαν λείψανα τριῶν ἄλλων τοιχαρίων ἀμέσως βορειότερον (εἰκ. 1 καὶ πίν. 161β), τὰ ὁποῖα ἐπιβεβαιώνουν τὴν περὶ ἐδωλίων ἑρμηνείαν. Ἡ κατασκευὴ τούτων θὰ ἀνάγεται μᾶλλον εἰς τὴν ρωμαϊκὴν περίοδον, ὡς ὑποδεικνύει τὸ ἐντὸς τῶν χωμάτων τούτων εὑρεθὲν τεμάχιον κεραμίδος μὲ ἔντυπον σφραγῖδα, ἡ ὁποία παριστᾷ τὸ σύμβο-

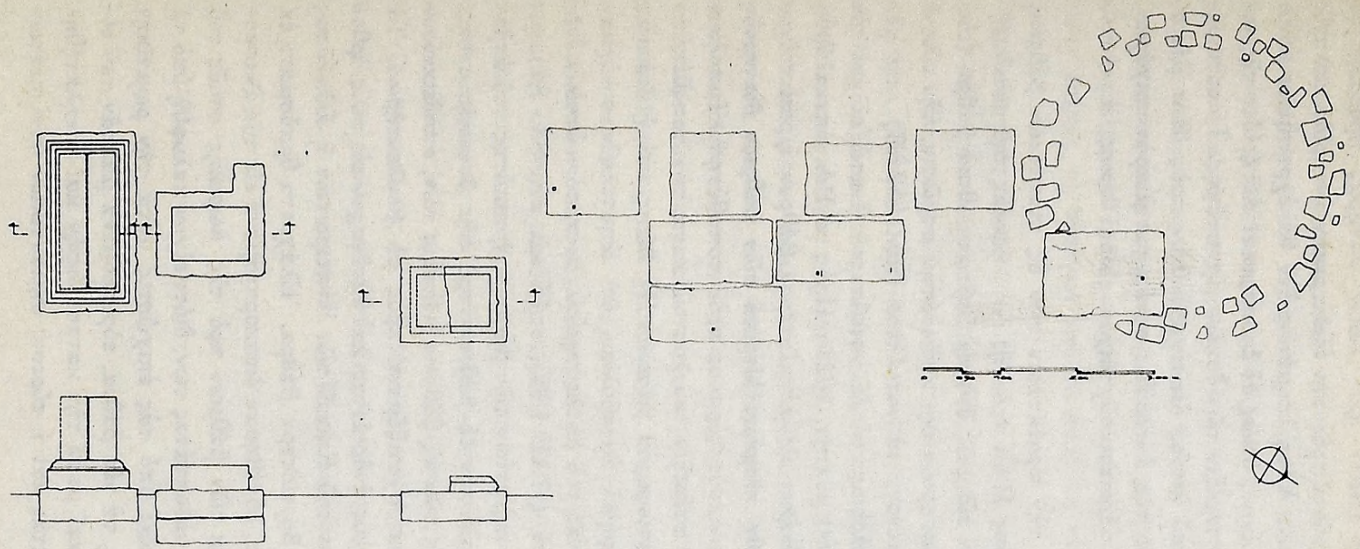

Εἰκ. 2. Κάτοψις τῶν πρὸς Νότον τοῦ βουλευτηρίου βάθρων.

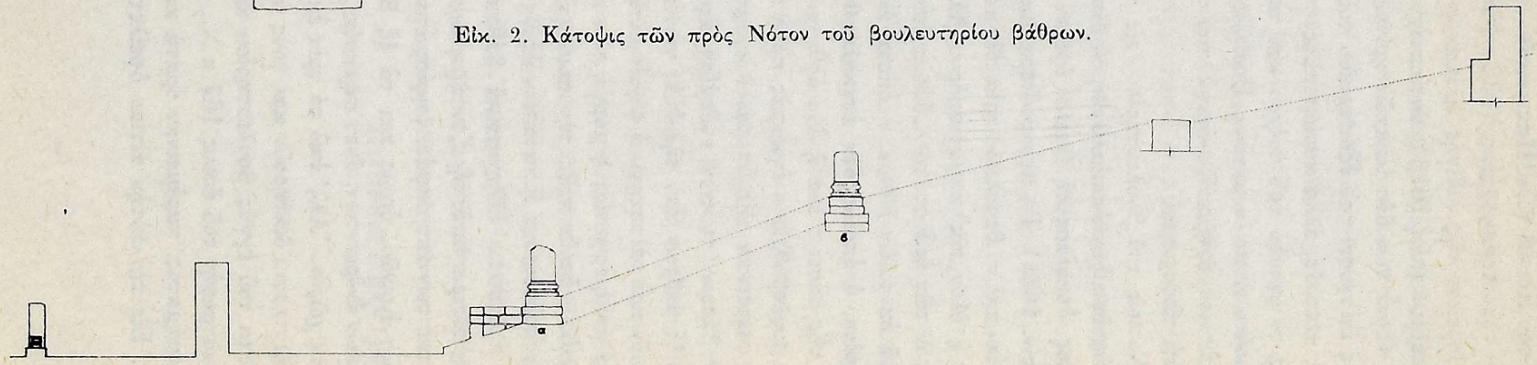

Εἰκ. 3. Κατὰ μῆκος τομὴ τοῦ βουλευτηρίου.

λον τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἠπειρωτῶν, τὸν ἀετὸν καθήμενον ἐπὶ κεραυνοῦ, τῶν χρόνων τῆς Δημοκρατίας (232 - 168 π.Χ.).

Βορείως τῆς λιθίνης κλίμακος ἀπεκαλύφθη λιθίνη ἀντηρίς, προβάλλουσα ἓν μέτρον (πίν. 161β), ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν ἀντηρίδα καὶ πρὸς τὸν ἄξονα τῶν δύο ἰωνικῶν κιόνων. Αὕτη ἐπομένως δὲν θὰ ἐχρησίμευε μόνον πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου, ὅπως αἱ ἐσωτερικαὶ ἀντηρίδες τῆς νοτίας πλευρᾶς, ἀλλὰ κυρίως πρὸς στήριξιν τῶν δοκῶν τῆς στέγης. Τοιουτοτρόπως τὸ μεταξὺ τοῦ τοίχου καὶ τοῦ κίονος διάστημα, ἴσον πρὸς δέκα μέτρα, ἐμειοῦτο κατὰ ἓν μέτρον. Βορείως τῆς ἀντηρίδος συνέχεται μικρὸν τοιχάριον, τὸ ὁποῖον σχηματίζει μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου εἶδος θήκης, ἀγνώστου εἰσέτι προορισμοῦ.

Νοτίως τοῦ βουλευτηρίου, εἰς τὴν προέκτασιν τῶν ἓξ τιμητικῶν βάθρων, τὰ ὁποῖα εἶχον ἀποκαλυφθῆ τὸ ἔτος 1965 πρὸ τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ οἰκοδομήματος, δοκιμαστικὴ ἔρευνα ἔφερεν εἰς φῶς ἕνδεκα ἀσβεστολιθικὰ βάθρα (εἰκ. 2, πίν. 162α). Τὰ περισσότερα διατηροῦν τὴν κατωτάτην στρῶσιν, τὴν εὐθυντηρίαν καὶ τὸ θεμέλιον, τρία δὲ μόνον, τὰ νοτιώτερα (πίν. 162α.β), καὶ μέρος ἢ ὅλον τῆς καματιοφόρου βάσεως, τὸ δὲ νοτιώτερον διασώζει καὶ τὸν ἕτερον τῶν ὀρθοστατῶν, ὕψους 0.80 μ. (πίν. 162β). Πρὸς τὰ ΒΔ. ἀπεκαλύφθη σειρὰ ἐκ τριῶν λίθων, ἡ ὁποία ἀνήκει εἰς μεγαλύτερον βάθρον ἢ καὶ τοῖχον κτηρίου, ὁ ὁποῖος δὲν ἀπεκαλύφθη πλήρως. Μερικὰ τῶν βάθρων διατηροῦν ἐπὶ τῆς βάσεως ἕνα ἢ δύο ὀρθογωνικοὺς τόρμους πρὸς τοποθέτησιν ἐμπολίων καὶ μοχλοβοθρίους ἐγκοπὰς πρὸς στήριξιν τοῦ λοστοῦ κατὰ τὴν τοποθέτησιν καὶ στερέωσιν τῆς ὑπεράνω κυματιοφόρου βάσεως. Ἡ θέσις καὶ ἡ διάταξις τῶν βάσεων τούτων οὐδεμίαν ἀφήνει ἀμφιβολίαν, ὅτι ἀποτελοῦν συνέχειαν τῶν ἓξ βάθρων πρὸ τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ βουλευτηρίου, τρία τῶν ὁποίων διατηροῦν καὶ τὰ τιμητικὰ ψηφίσματα (ΠΑΕ 1965, σ. 57 κἑ. πίν. 83 - 84).

Ἡ καλὴ ἐργασία, ἡ μορφὴ τῶν κυματίων τῶν βάσεων, ἡ ποιότης τοῦ ἀσβεστολίθου, ὁμοία πρὸς τὴν ποιότητα τῶν ἓξ βάθρων πρὸ τῆς δωρικῆς στοᾶς, αἱ διαστάσεις καὶ ἡ κατὰ τὸν ἄξονα τῶν ἓξ βάθρων διάταξίς των, ἀποδεικνύουν ὅτι πρόκεινται ἑλληνιστικὰ βάθρα, σχετιζόμενα πρὸς τὸ βουλευτήριον. Τὰ περισσότερα θὰ ἐστήριζον τιμητικοὺς ἀνδριάντας καὶ θὰ ἔφερον εἰς τοὺς ὀρθοστάτας των ἐπιγραφάς, ψηφίσματα τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἠπειρωτῶν ἢ ἄλλων τοπικῶν Κοινῶν, ὅπως καὶ τὰ ἓξ βορειότερα βάθρα. Ἐλάχιστα θραύσματα ἐκ χαλκῶν ἀνδριάντων, ἄνευ σημασίας, εὑρέθησαν διεσκορπισμένα εἰς τὸν ἀνασκαφέντα χῶρον. Ἀλλ' ἐνῶ τὰ τρία ἐκ τῶν βάθρων πρὸ τῆς δωρικῆς στοᾶς τοῦ βουλευτηρίου διατηροῦν καὶ τοὺς ὀρθοστάτας των, διότι εἶχον καλυφθῆ ὑπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ ἐγγὺς βουλευτηρίου καὶ ὑπὸ τὰς ἐπιχώσεις μετὰ τὴν ρωμαϊκὴν καταστροφὴν τοῦ ἔτους 167 π.Χ., τὰ νέα βάθρα, εὑρισκόμενα μακρὰν τοῦ οἰκοδομήματος, παρέμειναν ὁρατὰ καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν καὶ ἐλεηλατήθησαν. Εἰς τὴν αὐτὴν αἰτίαν ὀφείλεται καὶ ἡ εὕρεσις σημαντικῶν θραυσμάτων

καὶ ἐξαρτημάτων ἐκ τῶν ἀνδριάντων τῶν ἐξ βορείων βάθρων (ΠΑΕ 1965, πίν. 85 - 87), ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ πενιχρὰ χαλκᾶ σπαράγματα πέριξ τῶν δέκα ἢ ἕνδεκα βάθρων.

Μεταξὺ τῶν δύο συστάδων τῶν βάθρων, ὅπου ὑπάρχει χῶρος ἐλεύθερος, πιθανὸν νὰ διήρχετο ἡ ἱερὰ ὁδός, ἡ ὁποία ὡδήγει διὰ τοῦ σταδίου καὶ νοτίως τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου εἰς τὴν ἱερὰν οἰκίαν, μὲ τὴν μαντικὴν φηγόν. Τὰ βάθρα ταῦτα ἐκαλύφθησαν μετὰ τὴν ὁριστικὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ ἱεροῦ κατὰ τὸν 6ον μ.Χ. αἰῶνα, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ὑπεράνω στρώματος ἐξ ἀγνῆς ἀργίλου, πάχους ἡμίσεος μέτρου, ἡ ὁποία μετεφέρθη ἕως ἐκεῖ ἐκ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ παρακειμένου Τομάρου διὰ τῶν κατερχομένων χειμάρρων, οἱ ὁποῖοι ἐπέχωσαν ἐπίσης τὸ θέατρον καὶ τὸ στάδιον, εὑρισκόμενα δυτικῶς τοῦ βουλευτηρίου.

Ἀμέσως πρὸς Βορρᾶν τῶν βάθρων τούτων εὑρέθησαν ἐντὸς βαθυτέρου στρώματος λείψανα κυκλικῆς καλύβης ἐκ μικρῶν ἀργῶν λιθαρίων, ἐσωτερικῆς διαμέτρου 3.25 μ. καὶ ἐξωτερικῆς 4.20 μ. (εἰκ. 2). Τὸ ἐσωτερικὸν ἐσχημάτιζε κοιλότητα, βάθους 0.50 - 0.60 μ. Αἱ ἐπιχώσεις τῆς κοιλότητος περιεῖχον ἀργιλικὸν χῶμα, μερικὰ χονδροειδῆ ὄστρακα ἐξ ἐγχωρίων χειροποιήτων ἀγγείων καὶ ἄλλα τροχήλατα, μὲ λεπτότερα τοιχώματα, ὡς καὶ ἴχνη ἀνθράκων. Πρόκειται περὶ μικρᾶς κυκλικῆς καλύβης, ἀρχαιοτέρας πάντως τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων, ὡς ἐκεῖναι τῶν ὑστεροελλαδικῶν χρόνων, τῶν ὁποίων ἴχνη εὑρέθησαν ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ βουλευτηρίου.

Μεταξὺ τῶν εὑρημάτων συγκαταλέγονται ὀλίγα τεμάχια μολυβδίνων ἐλασμάτων μὲ μέρος τῶν χρηστηρίων ἐπιγραφῶν, ἀνθεμωτὰ μέτωπα καλυπτήρων ἀκροκεράμων τοῦ 3ου - 2ου π.Χ. αἰῶνος, χαλκαῖ πόρπαι, μικρὰ λαβὴ σκεύους ἀπολήγουσα εἰς δύο κεφαλὰς κύκνων, ἓν ὄστρακον τῆς ἐγχωρίου κεραμεικῆς, μὲ τὴν χαρακτηριστικὴν διὰ τὴν ΒΔ. Ἑλλάδα γραπτὴν γεωμετρικὴν κόσμησιν, καὶ περὶ τὰ 25 χαλκᾶ νομίσματα. Ἐκ τούτων 15 εὑρέθησαν εἰς τὰς ἐπιχώσεις τοῦ βουλευτηρίου, εἶναι δὲ τέσσαρα τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἠπειρωτῶν (232 - 168 π.Χ.), τρία Ἀμβρακίας (238 - 168 π.Χ.), ἓν τοῦ Κοινοῦ τῶν Θεσσαλῶν, ἓν τοῦ Μενεδάμου Ἀργεάδου ἱερέως (168 - 148 π.Χ.), δύο ρωμαϊκὰ ἐφθαρμένα τοῦ 1ου π.Χ. - 1ου μ.Χ. αἰῶνος, ἓν Νικοπόλεως Ἀδριανοῦ, δύο Κωνσταντίνου τοῦ Β′, ἓν τελείως ἐφθαρμένον καὶ ἀδιάγνωστον.

ΣΩΤΗΡΙΟΣ Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ

12. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΤΟΥ ΓΛΥΚΕΟΣ ΕΝ ΗΠΕΙΡΩ

(Πίν. 163 - 178)

1. ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟΝ Κατὰ τὴν ἐφετινὴν συνέχισιν τῆς ἀνασκαφῆς τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς τοῦ Γλυκέος ἐπανελήφθη ἐν πρώτοις καὶ ἐπερατώθη ἡ πέρυσι, διὰ λόγους ἀνωτέρας βίας, ἀποτόμως διακοπεῖσα ἔρευνα πέριξ τῶν ἀνατολικῶν μερῶν τοῦ μνημείου[1].

Ἡ ἀνατολικῶς τοῦ ἱεροῦ βήματος τομή, πλάτους 4.00 μ., καὶ ἡ πρὸς Β. τῆς προθέσεως, πλάτους ἐν ὅλῳ 5.50 μ.[2], ἡ ὁποία ἐπεξετάθη ἐφέτος πρὸς Β. μέχρι 6.50 μ. ἀπὸ τῆς βασιλικῆς (παρένθ. πίν. Α΄), ἀνεσκάφησαν εἰς βάθος. Ἀνατολικῶς τοῦ βήματος ἀνεσκάφη ὁ χῶρος μέχρι τοῦ φυσικοῦ βραχώδους ἐδάφους· βορειότερον ἀνεσκάφη μέχρις ὅσου βάθους ἀπήτει ἡ διερεύνησις τῆς θεμελιώσεως τοῦ ἀνασκαπτομένου οἰκοδομήματος, συγκεκριμένως μέχρι ±2.00μ., ὅπου περίπου κεῖται ἡ στάθμη παλαιοῦ ἀνδήρου, σχηματιζομένου δι' ἀναλημματικοῦ τοίχου ἐκ ξηρολιθιᾶς. Ὁ τοῖχος οὗτος βαίνει ἀπὸ Α. πρὸς Δ. καί, ἐν μέρει, ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὴν πέρυσιν εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ἀποκαλυφθεῖσαν βορείαν ἐκ τῶν δύο μικρῶν ὑπαίθρων δεξαμενῶν (πρβ. πίν. 175α εἰς τὸ βάθος)[3].

Διεπιστώθη τώρα μὲ ἀσφάλειαν ὅτι ἡ ἡμικυλινδρικὴ κόγχη τῆς προθέσεως πατεῖ ἐπιπολαίως ἐπὶ μιᾶς σειρᾶς λίθων, οἱ ὁποῖοι ἐξέχουν ἐν εἴδει κρηπῖδος ἐπὶ τοῦ βραχώδους ἐδάφους· ὅτι αὕτη εἶναι, λοιπόν, σαφῶς μεταγενεστέρα[4], ἐκτισμένη ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ βραχώδους ἐδάφους, σχεδὸν ἄνευ θεμελιώσεως (πίν. 163α). Ὅτι ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ χώρου τῆς προθέσεως ἦτο ἀρχικῶς εὐθύς, ἄνευ κόγχης, ἀπεδείχθη κατόπιν διανοίξεως τομῆς, περίπου κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ χώρου τούτου (βλ. καὶ κατωτ. σ. 138), τῆς ὁποίας δὲ ἡ ἐπίχωσις παρουσίασεν εἰς βάθος ±0.30 μ. ἀπὸ τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου στρῶμα ἐκ κονιαμάτων παῦον ἀκριβῶς εἰς τὴν χορδὴν τῆς κόγχης· μετὰ τὴν προσθήκην

---

1. Βλ. ΠΑΕ 1970, 86. Τῆς ἀνασκαφῆς μετέσχον ἐφέτος, ὡς ἐπιστημονικοὶ βοηθοί, ἡ Δὶς Χαρὰ Κωνσταντινίδου, Βοηθὸς τῆς Ἕδρας τῆς Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ὁ Φοιτητὴς τοῦ Ἱστορικοῦ καὶ Ἀρχαιολογικοῦ Τμήματος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ αὐτοῦ Πανεπιστημίου κ. Ἠλίας Ἀντωνόπουλος.

2. ΠΑΕ 1970, 83.

3. Περὶ τῆς δεξαμενῆς ἔ.ἀ. 84 (ἡ χαρακτηριζομένη ὡς δευτέρα).

4. Ἔ.ἀ. 83.

τῆς κόγχης ἐπληρώθη ὁ κενὸς χῶρός της δι' ἄλλων χωμάτων. Πιθανῶς τότε ἐκτίσθησαν καὶ αἱ μεταξὺ βορείου κλίτους καὶ προθέσεως δύο παραστάδες καὶ περιωρίσθη τὸ πλάτος τοῦ ἀνοίγματος ἐπικοινωνίας τῆς προθέσεως πρὸς τὸ μεσαῖον τμῆμα τοῦ ἱεροῦ βήματος (τὸν χῶρον τῆς ἁγίας τραπέζης).

Μὲ τὴν εἰς βάθος ἔρευναν εἰς τὴν ἐξωτερικὴν τομὴν ἀπεκαλύφθη ὅτι ἡ κρηπὶς τῆς ἁψῖδος εἶναι κατὰ τὴν ἀνατολικήν της ὄψιν κλιμακωτή (πίν. 163β), ὡς ἤδη παρετηρήθη πέρυσι περὶ τῆς κρηπῖδος ἐξωτερικῶς τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου νοτίως τῆς ἁψῖδος[1]· συνίσταται δηλαδὴ αὕτη ἐξ ἑνὸς ἀναβαθμοῦ ὕψους 0.35/0.40 μ. καὶ πλάτους 0.135 μ., βαίνοντος ἐπὶ εὐθυντηρίας ὑψουμένης ὑπὲρ τὸ ἀκανόνιστον θεμέλιον κατὰ ±0.33 μ. Ἡ εὐθυντηρία ἐξέχει τῆς κρηπῖδος κατὰ ±0.05 μ. Διεπιστώθη δὲ ὅτι ἡ τρίπλευρος ἁψὶς ὑψοῦται ἐπὶ θεμελίου πληροῦντος ἀκανόνιστον σκάμμα, ἐντὸς τοῦ βραχώδους ἐδάφους, ἁπλούμενον πρὸς Α. μέχρι 0.50 μ. ἀπὸ τῆς καθέτου τοῦ τοίχου τῆς ἁψῖδος.

Νοτίως τῆς ἁψῖδος — εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ διακονικοῦ — ἡ εὐθυντηρία συγχέεται ἐν μέρει μετὰ τῆς κρηπῖδος, ἡ ὁποία, ὕψους ±0.44 μ., ἐξέχει μόνον κατὰ 0.05 μ. ἀπὸ τῆς καθέτου τοῦ τοίχου. Ἐξωτερικῶς τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ διακονικοῦ ἡ κρηπίς, ἐξέχουσα κατὰ 0.25 μ. ἀπὸ τῆς καθέτου τοῦ τοίχου, ἐκτείνεται πρὸς Δ. μέχρι μήκους μόνον 0.58 μ., ἡ δὲ εὐθυντηρία, ἐξέχουσα κατ' ἀρχὰς κατὰ 0.45 μ., φθάνει ἀκολούθως εἰς πλάτος μέχρι 0.88 μ. ἀπὸ τῆς καθέτου τοῦ ἐν λόγῳ τοίχου (πίν. 164α).

Δυτικῶς τῆς ὡς ἀνωτέρω κρηπῖδος — εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν — ἀπεκαλύφθη ἐφέτος παλαιότερος τοῖχος βαίνων παραλλήλως καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν τοῖχον τῆς βασιλικῆς (πίν. 164α), ὁ ὁποῖος ἐδῶ — πρὸς τὴν ἔξω πλευράν του καὶ κατὰ μῆκος τοῦ παλαιοτέρου τούτου τοίχου — παρουσιάζει μέχρις ὡρισμένου ὕψους ὄψιν ἀκανόνιστον (πίν. 164β). Τὸ τελευταῖον τοῦτο σημαίνει, ἴσως, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους δομήσεως τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς ὁ παλαιότερος οὗτος τοῖχος ἐσώζετο εἰσέτι μέχρις ὕψους ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὴν ἀκανόνιστον ἐπιφάνειαν τοῦ ἐν ἐπαφῇ ὑψουμένου τοίχου τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς· ὅτι δηλαδὴ ὁ παλαιότερος οὗτος τοῖχος εἶχε χρησιμοποιηθῇ ὡς εἶδος ἀναλήμματος καὶ ὡς παρειὰ τοῦ ὀρύγματος θεμελιώσεως τοῦ προκειμένου τοίχου τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς.

Ἐξωτερικῶς τοῦ βορείου τοίχου τοῦ μνημείου ἀπεμακρύνθη ἡ ἐπίχωσις καθ' ὅλον τὸ μῆκός του, ἀλλὰ μέχρι πλάτους μόνον 0.60 μ., ὅσον δηλαδὴ μετρεῖ ἡ ἀπόστασις μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ βορείως αὐτοῦ ἐκτεινομένου ἐκ ξηρολιθιᾶς ἀναλημματικοῦ τοίχου (παρένθ. πίν. Α' δεξιά)[2]. Ὁ ἀναλημματικὸς τοῖχος φθάνει πρὸς Δ. μέχρι μήκους μόνον ±12.70 μ. ἀπὸ τῆς ΒΑ. γωνίας τῆς βασιλικῆς. Εἰς τὰ βορειοανατολικὰ μέρη εὑρίσκετο, λοιπόν, τὸ ἔδαφος ἀπὸ

1. ΠΑΕ 1970, σ. 83.
2. Ἔ.ἀ. 86.

παλαιότερον εἰς ἀρκετὰ ὑψηλὴν στάθμην, κατεσκεύασαν δὲ τὸ ἀνάλημμα μεταγενεστέρως πρὸς ἀποστράγγισιν τοῦ ἐδάφους ἀπὸ τῶν ὑδάτων· δυτικώτερον φαίνεται ὅτι ἡ στάθμη τοῦ ἐδάφους κατήρχετο.

Ὁ νότιος τοῖχος, λόγῳ τῶν πολλῶν χωμάτων, τὰ ὁποῖα εἶχον ἀφεθῆ ἐκεῖ μεταξὺ τῶν ὀγκωδῶν ἐξωτερικῶν ἀντηρίδων[1] ἐκ τῶν παλαιοτέρων ἀνασκαφῶν, ἐπὶ τῆς ἤδη ὑψηλῆς ἐπιχώσεως, προελθούσης κατὰ τὴν ἐρειπίωσιν τοῦ μνημείου, κυρίως ὅμως ἕνεκα τεχνικῶν δυσχερειῶν, αἱ ὁποῖαι προέκυψαν ἕνεκα τῆς περιφράξεως τοῦ μνημείου πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς του, ἀπηλευθερώθη ἐξωτερικῶς μόνον ἐν μέρει· μόνον δ' ἐν μέρει κατέστη δυνατὸν νὰ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἐν λόγῳ τοῖχος μέχρι τῆς στάθμης, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκετο τὸ ἔδαφος πρὸ τῆς ἐρειπιώσεως τοῦ μνημείου.

Πρὸς μελέτην τῆς δυτικῶς τοῦ νάρθηκος περιοχῆς, ὅπου ὑψοῦνται κατὰ χώραν ἁπλῶς ἐμπεπηγμένοι ἐντὸς τοῦ ἐδάφους τέσσαρες κίονες εἰς σειράν, παραλλήλως πρὸς τὸν νάρθηκα καὶ εἰς ἀπόστασιν ±4.30 μ. ἀπὸ τούτου, ἀνεσκάφη ζώνη πλάτους ἀρχικῶς 7.00 μ. μὲ φορὰν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. (πίν. 165α.β). Ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ νάρθηκος εὑρέθη ἀλλαχοῦ — βορείως τῆς θύρας — κατεστραμμένος μέχρι τῆς εὐθυντηρίας (πίν. 165β εἰς τὸ μέσον) καὶ ἀλλαχοῦ — νοτίως τῆς θύρας — μέχρι κάτω τῆς εὐθυντηρίας (πίν. 166α). Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι ὁ τοῖχος οὗτος δὲν βαίνει ἐπὶ κρηπῖδος μὲ ἐπιμελημένην τὴν ὄψιν, ὡς οἱ ἀνατολικοὶ τοῖχοι τοῦ οἰκοδομήματος (βλ. ἀνωτ. σ. 131)· παρουσιάζεται τὸ θεμέλιόν του νὰ ὑψοῦται μὲ ἀνώμαλον ὄψιν ὑπὲρ τὸ ἔδαφος, ἐπὶ δὲ τοῦ τοιούτου ὑπὲρ τὸ ἔδαφος θεμελίου νὰ ἐκτείνεται ἐκ μεγάλων λίθων, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ πλίνθων, εὐθυντηρία, ἐπὶ τῆς ὁποίας, τέλος, βαίνει ὁ τοῖχος τοῦ οἰκοδομήματος. Καὶ εἰς τὴν ὄψιν τοῦ τοίχου τούτου ἔχουν χρησιμοποιηθῆ δόμοι ἐξ ἀρχαίου ὑλικοῦ (πίν. 165β, 166α,β), ὡς ἤδη παρετηρήθη περὶ τῶν ἀνατολικῶν μερῶν τοῦ οἰκοδομήματος[2]. Ὅτι δὲ ἡ ἀνώμαλος αὕτη ὄψις τῶν κάτω μερῶν τοῦ δυτικοῦ τοίχου ἦτο ὁρατή, συνάγεται ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τῆς δυτικῶς τοῦ νάρθηκος τομῆς. Τὸ κάτω, δηλαδή, μέρος αὐτῆς συνίστατο ἐκ θραυσμάτων κεραμίδων, κατωτέρω τῶν ὁποίων, εἰς τὴν στάθμην τοῦ τότε ἐδάφους, εὑρέθησαν τεμάχια ἐκ τοῦ μαρμαρίνου ὑλικοῦ τοῦ μνημείου — ἀπότμημα ὀκταγωνικοῦ κιονίσκου καὶ ἀπότμημα περιθυρώματος (βλ. κατωτ. σ. 136-37) —, εὐτάκτως τοποθετημένα, καὶ ταφαί, ὡς καί, σχεδὸν καθ' ὅλον τὸ πάχος τῆς τομῆς, ἀπερριμμένα ὀστᾶ· ὅπερ, συνεπῶς, σημαίνει ὅτι ἡ δυτικῶς τοῦ νάρθηκος ἐπίχωσις, ἡ ὑπεράνω τοῦ ἐκ θραυσμάτων κεραμίδων στρώματος, ἐσχηματίσθη προφανῶς εἰς ὑστέρους χρόνους καὶ μάλιστα μετά τινα καταστροφὴν τῶν μαρμαρίνων λειτουργικῶν κατασκευῶν καὶ τῶν θυρῶν τοῦ μνημείου.

---

1. ΠΑΕ 1954, 198.
2. Ἔ.ἀ. 195 καὶ 197 εἰκ. 1 καὶ ΠΑΕ 1970, 83 πίν. 118α.

Νοτίως τοῦ νάρθηκος ὁ τοῖχος στερεῖται τοιαύτης κρηπῖδος· συνεχίζεται οὗτος ἐνιαῖος μέχρι τοὐλάχιστον τῆς στάθμης τοῦ ἐδάφους τῆς πρὸ τῆς ἐρειπιώσεως τοῦ μνημείου.

Πρὸ τῆς θύρας τοῦ νάρθηκος ἐκτείνεται ἐν εἴδει βαθμίδος τοιχάριον πλάτους 0.44 μ., μήκους ±3.35 μ. καὶ ὕψους 0.60 μ. (πίν. 166β), χαμηλὰ δ' ἔμπροσθεν τούτου εὑρέθη τμῆμα πλακοστρώτου διόδου προσπελάσεως πρὸς τὴν θύραν· πρέπει, συνεπῶς, νὰ ὑπῆρχον πρὸ τοῦ ἐν λόγῳ τοιχαρίου δύο βαθμίδες, αἱ ὁποῖαι ὅμως, ὡς φαίνεται, ἀφῃρέθησαν ἀργότερον καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον ὥστε νὰ μὴ ἀπομείνουν λείψανά των. Ὁ ὡς ἀνωτέρω διάδρομος ἀντικατεστάθη εἰς ὑστέρους χρόνους διὰ λιθοστρώτου εἰς στάθμην ὑψηλοτέραν κατὰ 0.70 μ. (πίν. 166β).

Κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ μνημείου διεπιστώθη ὅτι κατὰ τὸ μέσον περίπου τοῦ νοτίου τοίχου — ἀπέναντι τοῦ μεσαίου κίονος τῆς νοτίας κιονοστοιχίας — εἶχεν ἀρχικῶς ἀφεθῆ ἄνοιγμα πλάτους ±1.05 μ., διὰ νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς θύρα (πρβ. πίν. 169α), τὸ ὁποῖον ὅμως ἐνετείχισαν πιθανῶς πρὸ τῆς ἀποπερατώσεως τοῦ οἰκοδομήματος. Ἀντίστοιχος θύρα ἀλλ' εἰς ὑψηλοτέραν στάθμην φαίνεται νὰ ὑπῆρχε καὶ ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου, ὁδηγοῦσα ἐκ τῶν ἔξω εἰς τὸ βόρειον κλίτος καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὸ ὑπεράνω τοῦ νάρθηκος ὑπερῷον (βλ. κατωτ. σ. 136).

Ἡ πλήρης ἀποκάλυψις τοῦ μνημείου (πίν. 167-169) δὲν ἔφερεν εἰς φῶς νέα στοιχεῖα, ὡς πρὸς τὴν βασικὴν ἀρχιτεκτονικήν του διάταξιν, πέρα ὅσων εἶχον διαπιστωθῆ κατὰ τὰς προηγουμένας ἐρεύνας· ἀπεχωματώθησαν ἁπλῶς οἱ χῶροί του, ἤδη ἐξ ὁλοκλήρου, καὶ ἦλθον εἰς φῶς τὰ ὑπόλοιπα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη (εἷς κίων καὶ ἓν κιονόκρανον) μετὰ τοῦ ὑπολοίπου τοῦ δυτικοῦ βάθρου τοῦ ἄμβωνος. Κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν τοῦ νάρθηκος παρετηρήθησαν διαλελυμένα τεμάχια καταπεσόντος τόξου ἐκ τῶν βαινόντων ἐπὶ τῶν παραστάδων τοῦ νάρθηκος. Οὕτω κατέστησαν δυναταὶ ἀκριβέστεραί τινες παρατηρήσεις μόνον ἐπὶ τῶν ἐπὶ μέρους, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων συνάγονται χρήσιμα συμπεράσματα περὶ τῆς ἀρχικῆς μορφῆς καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνασκαφέντος μνημείου.

Κατὰ τὰς προηγουμένως γενομένας μετρήσεις εἶχε παρατηρηθῆ ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἱεροῦ βήματος ὁ νότιος τοῖχος (πάχ. 0.78 μ.) εἶναι παχύτερος τοῦ βορείου τοίχου (πάχ. 0.70 μ.) καὶ ὅτι τὸ ὡς ἀνωτέρω ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ νοτίου τοίχου (πάχ. 0.78 μ.) εἶναι παχύτερον καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἰσχυρότερον τοῦ δυτικῶς τοῦ ἱεροῦ βήματος τμήματός του (πάχ. 0.68 μ.). Παρετηρήθη δὲ προσέτι ὅτι ὁ βόρειος τοῖχος ἀποκτᾷ πρὸς Δ. βαθμηδὸν μεγαλύτερον πάχος, συγκεκριμένως πάχος ἴσον πρὸς τὸ πάχος, τὸ ὁποῖον ἔχει ὁ τοῖχος οὗτος εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ νάρθηκος (πάχ. 0.74 μ.). Ἀλλὰ καὶ ὁ νότιος τοῖχος εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ νάρθηκος ἀποκτᾷ μεγαλύτερον πάχος (πάχ. 0.72 μ.). Τέλος παρετηρήθη ὅτι οἱ δυτικοὶ τοῖχοι τῆς ἐκκλησίας — ὁ μεταξὺ τοῦ νάρθηκος καὶ τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ ὁ ἐξωτερικὸς δυτικὸς τοῖχος — εἶναι χα-

ρακτηριστικῶς παχύτεροι ὅλων (0.87 μ.)· μάλιστα κατὰ τὸ μεσαῖον τμῆμα τοῦ νάρθηκος ὁ ἐξωτερικὸς δυτικὸς τοῖχος φθάνει εἰς πάχος τὰ 0.90 μ.

Ἡ διαφορὰ πάχους μεταξὺ τῶν νοτίου καὶ βορείου τοίχων εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἱεροῦ βήματος νομίζω ὅτι ὀφείλεται εἰς τὴν μεταξὺ τούτων διαφορὰν χρόνου κατασκευῆς· εἰς τὸ ὅτι, δηλαδή, τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ βορείου τοίχου προέρχεται ἐξ ἀνοικοδομήσεως κατὰ τοὺς χρόνους τῆς προσθήκης τῆς ἡμικυλινδρικῆς κόγχης τῆς προθέσεως (βλ. ἀνωτ. σ. 130-31). Ἡ κατὰ μέρη διαφορὰ πάχους τῶν τοίχων τῶν μακρῶν πλευρῶν, συγκεκριμένως τὸ μεγαλύτερον πάχος των κατὰ τὸ ἱερὸν βῆμα καὶ κατὰ τὸν νάρθηκα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ διαμέσως — τὸ μεταξὺ τοῦ ἱεροῦ βήματος καὶ τοῦ νάρθηκος — λεπτότερον πάχος των, ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι τὰ ἀνήκοντα εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ κυρίως ναοῦ μέρη ἔφερον ἐλαφρότερον φορτίον· ὅτι, δηλαδή, ἦσαν τὸ τριμερὲς βῆμα καμαροσκέπαστον, ὁ κυρίως ναὸς ξυλόστεγος καὶ ὁ νάρθηξ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα διώροφος. Διὰ τῶν ἐπὶ τῶν παραστάδων τοῦ νάρθηκος φερομένων τόξων φαίνεται ὅτι ὑπεστηρίζετο ξύλινον πάτωμα ὑπερῴου (γυναικωνίτου)· τὸ μέγα δὲ πάχος τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ μεσαίου τμήματος τοῦ νάρθηκος, γενικῶς ἡ ἰσχυρὰ κατασκευὴ τῶν περὶ τὸ τμῆμα τοῦτο τοίχων ὑποσημαίνει ὅτι ὑπεράνω ὑψοῦτο, ἐπὶ πλέον, πιθανώτατα ξυλόστεγος πύργος (κωδωνοστάσιον;). Πρόκειται, λοιπόν, τρίκλιτος ξυλόστεγος βασιλικὴ μὲ ἐγκάρσιον κλῖτος ξυλόστεγον, τριμερὲς θολωτὸν ἱερὸν βῆμα καὶ τριμερῆ νάρθηκα φέροντα ὑπερῷον μὲ ξύλινον πάτωμα καί, ὑπεράνω τοῦ νάρθηκος, πιθανώτατα πύργον κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ οἰκοδομήματος.

2. ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΑΙ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ

Ἐντὸς τῆς δυτικῶς τοῦ νάρθηκος τομῆς ἀπεκαλύφθη τοῖχος ἐκτεινόμενος κατὰ τὴν προέκτασιν τοῦ βορείου τοίχου μέχρι μήκους 5.90 μ. ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ, ὅπου, καμπτόμενος πρὸς Ν., σχηματίζει παραστάδα μήκους 0.62 μ. (παρένθ. πίν. Α' καὶ πίν. 165α δεξιά). Ὁ τοῖχος οὗτος συνίστα τὴν βορείαν πλευρὰν προστῴου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουν καὶ οἱ κατὰ χώραν σωζόμενοι, ἐμπεπηγμένοι ἐντὸς τοῦ ἐδάφους κίονες (βλ. ἀνωτ. σ. 132)· ἐπὶ τούτων ἐφέρετο, ὡς ἐπιστύλιον, προφανῶς δοκὸς ξυλίνης ἐπικλινοῦς στέγης. Τὸ σωζόμενον ὕψος του εἶναι 1.00 μ., μέχρι δὲ βάθους ±0.50 μ. ἀπὸ τῆς ἤδη κορυφῆς του φέρει οὗτος ἐπίχρισμα· τὸ κάτω τοῦ ἐπιχρίσματος μέρος συνιστᾷ τὸ θεμέλιόν του (πίν. 165β ἀριστερά). Θεμελιωμένος ὅμως ὑψηλά, περίπου εἰς τὸ ἐπίπεδον ὅπου φθάνει ἡ τραχεῖα ὄψις τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος (βλ. ἀνωτ. σ. 132), προδίδει ὁ τοῖχος οὗτος ὄψιμον ἐποχήν, προέρχεται δέ, πιθανῶς, ἐκ χρόνων μεταγενεστέρων τῶν τροποποιήσεων τῶν εἰς τὸν χῶρον τῆς προθέσεως (βλ. ἀνωτ. σ. 130-31). Εἰς ἔτι ὀψιμωτέρους χρόνους ἐκτίσθησαν ἔδρανα πλάτους 0.45 μ. κατὰ μῆκος ἐξωτερικῶς καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ νάρθηκος (πίν. 165β ἀριστερά)[1].

1. Τὰ ἔδρανα ἠδράζοντο ἐπὶ τοῦ χώματος· πρὸς ἀποκάλυψιν τῶν κάτω μερῶν τοῦ δυτι-

Ἐπίσης τότε, ὡς φαίνεται, προσετέθη μεταξὺ τῶν κατὰ χώραν ἱσταμένων κιόνων χαμηλὸν τοιχάριον, πάχους 0.45 καὶ ὕψους 0.45 μ., τὸ ὁποῖον ὡς πεζούλιον περιέβαλε τὸ προστῷον ἀπὸ Δ. (πίν. 165α.β ἐμπρός)· τὸ τοιχάριον τοῦτο σταματᾷ εἰς τὸν τέταρτον κίονα, κατὰ τὸν ἄξονα δὲ τοῦ ναοῦ φαίνεται ὅτι ἀφήνετο ἐλευθέρα δίοδος πρὸς τὸ πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ νάρθηκος λιθόστρωτον (βλ. ἀνωτ. σ. 133). Κατὰ τοὺς ἰδίους, τέλος, χρόνους φαίνεται ὅτι ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ προστώου ἐπεμηκύνθη πρὸς Δ., πιθανῶς ὡς τοῖχος περιβόλου.

Ἐντὸς τῆς δυτικῶς τοῦ νάρθηκος τομῆς ἀπεκαλύφθησαν ἐπίσης ὑπολείμματα διαφόρων τοίχων εὐτελοῦς ποιότητος ὡς καὶ μία σκαφοειδὴς κατασκευὴ ἐξ ἐπικλινῶς τοποθετημένων ἀκατεργάστων πλακῶν, ἡ ὁποία εἶχε χρησιμοποιηθῆ ὡς ἀσβεστόλακκος. Ἐκ τῶν ὑπολειμμάτων τοίχων ἕν (πάχ. 0.55 μ.), εἰς ἀπόστασιν 1.85 μ. ἀπὸ τοῦ νάρθηκος καὶ μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν., προχωρεῖ κάτω τοῦ βορείου τοίχου τοῦ προστώου, πρὸς Ν. δὲ τούτου φθάνει εἰς μῆκος 1.10 μ. Ἕτερον (πάχ. 0.62 μ.), μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Α. πρὸς Δ., ἀπεκαλύφθη εἰς ἀπόστασιν ±2.50 μ. βορείως τῆς θύρας τοῦ νάρθηκος (πίν. 165β δεξιά)· καὶ τρίτον ὑπόλειμμα (πάχ. 0.98 μ.), μὲ ὁμοίαν κατεύθυνσιν, ἀπεκαλύφθη εἰς ἀπόστασιν ±1.00 μ. νοτίως τῆς θύρας τοῦ νάρθηκος (πίν. 166α ἀριστερὰ ἐμπρὸς καὶ πίν. 166β κάτω δεξιά). Οἱ ἐν λόγῳ τοῖχοι, μεταγενέστεροι κατὰ πολὺ τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς, εἶναι πάντως παλαιότεροι τοῦ προστώου. Τέλος ἐπεσημάνθη μέρος μεταγενεστέρου τοίχου (πάχ. 0.75 μ.) βαίνοντος πρὸς Δ. παραλλήλως πρὸς τὸν νότιον τοῖχον τοῦ νάρθηκος (παρένθ. πίν. Α′ καὶ πίν. 166α εἰς τὸ πέρας τῆς τομῆς)· ἴσως συνίστα τὸν νότιον τοῖχον τοῦ προστώου.

Ἤδη κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ 1954 εἶχε παρατηρηθῆ ὅτι πιθανῶς κατὰ τὸν 18ον αἰ. ἡ βασιλικὴ τοῦ Γλυκέος, καταστᾶσα ἑτοιμόρροπος λόγῳ προφανῶς τῆς σαθρότητος τοῦ ἐδάφους, ἐνισχύθη ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς διὰ σειρῶν ἀντηρίδων[1]. Ἐπὶ πλέον ἐφράχθησαν τότε αἱ θύραι ἐπικοινωνίας τοῦ νάρθηκος πρὸς τὰ πλάγια κλίτη διὰ τοιχοποιίας, περιωρίσθη τὸ ἄνοιγμα τῶν κυρίων — κατὰ τὸν ἄξονα — θυρῶν καί, ἐπιχωματωθέντος τοῦ μεταξὺ τοῦ νάρθηκος καὶ τῆς ἐσωτερικῆς δυτικῆς ἀντηρίδος τοῦ νοτίου κλίτους μέρους, διεμορφώθη τοῦτο εἰς βοηθητικὸν διαμέρισμα, ὅθεν, προφανῶς διὰ ξυλίνης κλίμακος, ἀνήρχοντο εἰς τὸν γυναικωνίτην, ὁ ὁποῖος φαίνεται νὰ ἐπεξετάθη τότε ἐκ τοῦ ὑπερῴου τοῦ νάρθηκος εἰς τὰ πλάγια κλίτη, μέχρι περίπου τοῦ πρώτου ἐκεῖ ἀπὸ Δ. κίονος. Τὸ διαμέρισμα τοῦτο εἶχε δάπεδον ἐκ λιθίνων, ἀμελῶς τοποθετημένων πλακῶν εἰς στάθμην ±0.70 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου τοῦ μεσαίου κλίτους καὶ ἦτο προσιτὸν ἀπὸ τούτου διὰ κλίμακος πλάτους ±1.00 μ. ἐκ τεσσάρων κτι-

κοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος ἐθεωρήθη ἐνδεδειγμένον νὰ ἀπομακρυνθοῦν, διατηρηθέντος, ὡς δείγματος, μέρους των — τῆς ἀρχῆς των — πρὸς Β. (πίν. 165β ἀριστερὰ ὑπεράνω τῆς στάθμης τῆς ἀνωμάλου κρηπῖδος).

1. ΠΑΕ 1954, 198. Βλ. καὶ κατωτ. σ. 139.

στῶν βαθμίδων (πίν. 169α). Σχεδὸν ἀπέναντι τῆς κλίμακος αὐτῆς, ἀλλ' ἐντὸς τοῦ βορείου κλίτους καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν βόρειον τοῖχον, εἶχεν ἤδη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἔτους 1954 ἀποκαλυφθῆ κτιστὴ κατασκευὴ μήκους 1.56 μ., πλάτους 1.08 μ. καὶ ὕψους 0.70 μ. (πίν. 169β),[1] ἡ ὁποία φαίνεται νὰ ἐχρησίμευεν ὡς βάθρον ξυλίνης κλίμακος, ὁδηγούσης πρὸς τὸν γυναικωνίτην, πιθανῶς ἐκ θύρας ἀνοιγομένης εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ βορείου κλίτους (πρβ. ἀνωτ. σ. 133).

Ἐκ παραλλήλου, πιθανῶς τότε, ὑψώθησαν τοῖχοι (πάχ. ±0.60 μ.) μεταξὺ τῶν παραστάδων τοῦ ἄλλοτε ἐνιαίου τριμεροῦς νάρθηκος καὶ μετετράπησαν τὰ ἀκραῖα μέρη του εἰς κλειστὰ διαμερίσματα· ἑκάτερον τούτων ἐπεκοινώνει μετὰ τοῦ ὑπολειφθέντος μεσαίου χώρου διὰ θυρίδος (πίν. 165α.β)· ἐφωδιάσθη δὲ τὸ βόρειον ἐκ τούτων, κατὰ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς βορείας ἐκ τῶν πλευρῶν του, δι' ἑδράνων (πλάτ. 0.42 μ.). Δι' ἑδράνων ἐφωδιάσθη καὶ τὸ μεσαῖον τμῆμα τοῦ νάρθηκος κατὰ τὴν ἀνατολικὴν καὶ τὴν δυτικὴν πλευρὰν νοτίως τῶν κατὰ τὸν ἄξονα θυρῶν του. Τέλος ἐντὸς τοῦ χώρου τούτου τοῦ νάρθηκος, εἰς τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν του — τὴν μεταξὺ τοῦ δυτικοῦ τοίχου του, βορείως τῆς θύρας εἰσόδου καὶ τοῦ μεταγενεστέρου ἐγκαρσίου τοίχου —, ἀπεκαλύφθησαν λείψανα κτιστῆς κλίμακος πλάτους 1.02 μ., τῆς ὁποίας εἶχον διασωθῆ μέρη τεσσάρων βαθμίδων μέχρις ὁλικοῦ ὕψους 0.62 μ. Ἐκ τῶν αὐτῶν μεταγενεστέρων χρόνων προερχομένη ἡ ἐν λόγῳ κλῖμαξ ὡδήγει καὶ αὐτή, ἐν συνεχείᾳ, πιθανῶς διὰ ξυλίνων βαθμίδων, προφανῶς εἰς τὸν γυναικωνίτην, ὁ ὁποῖος κατὰ τοὺς ὑστέρους χρόνους ἦτο οὕτω προσιτὸς διὰ τριῶν κλιμάκων.

Μετὰ τὴν ἐρειπίωσιν τοῦ μνημείου τὸ νότιον διαμέρισμα τοῦ νάρθηκος ἐχρησιμοποιήθη ὡς κατοικία· ἐφωδιάσθη δηλ. ἀφ' ἑνὸς δι' εἴδους κλίνης ἐκ ξηρολιθιᾶς, πλάτους 0.90 μ. καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευράν του καὶ ἀφ' ἑτέρου δι' ἑδράνων, τούτων ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὴν δυτικὴν πλευράν του, ὁμοίως ἐκ ξηρολιθιᾶς, ἐξ ὑλικοῦ δὲ προελθόντος πλέον ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ μνημείου.

3. ΜΑΡΜΑΡΙΝΑ ΜΕΛΗ

Ἐκ τῶν μαρμαρίνων μελῶν τοῦ μνημείου ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφὴ ἀπέδωσεν: Ἕνα κίονα (ὕψ. 2.80, διάμ. κάτω ±0.61 καὶ ἄνω ±0.525 μ.), τὸν πρῶτον ἀπὸ Δ. τῆς νοτίας κιονοστοιχίας (πίν. 167α, 169α)· ἓν τεκτονικὸν κιονόκρανον, ἄνω ὀκταγωνικὸν καὶ πρὸς τὰ κάτω κυλινδρούμενον, ἐλλιπές (πίν. 169β ἐμπρὸς ἀριστερά), ὅμοιον πρὸς τὸ ἐλθὸν εἰς φῶς κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ 1954 (πίν. 169α ἐμπρὸς δεξιά) καὶ ἀνῆκον εἰς τὸν ἀντίστοιχον κίονα τῆς βορείας κινοστοιχίας[2]· τεμάχια περιθυρωμάτων (πίν.

1. Ἡ ἐν λόγῳ κατασκευή, καταστᾶσα σαθρά, ἀπεμακρύνθη· ἡ θέσις αὐτῆς ὑποσημαίνεται ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου (πίν. 169β), ἐκεῖ ὅπου ἐλλείπει τὸ κονίαμα.

2. ΠΑΕ 1954, 196.

170α)[1]· τεμάχιον γείσου, πιθανῶς ἐξ ὑπερθύρου (πίν. 170β, ἀριστερά)· ἀρκετὰ τεμάχια ὀκταγωνικῶν κιονίσκων, δύο μεγεθῶν: α) διαμέτρου — κατὰ τὰς ἀκμὰς — 0.30 μ. (πίν. 170γ) καὶ β) 0.17 μ. (πίν. 170α)[2], προερχομένων ἀφ' ἑνὸς ἐκ τοῦ ἄμβωνος καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐκ τοῦ κιβωρίου τῆς ἁγίας τραπέζης· ἀπότμημα κιονίσκου μὲ βεργία καὶ κόμβον (μῆκ. 0.30 μ.) πιθανῶς ἐκ τοῦ τέμπλου (πίν. 171α)· τεμάχιον κοσμήτου (;) μὲ βαθέως ἔγγλυφον δικτυωτὸν κόσμημα ἐκ διπλῆς ταινίας (πίν. 171β)· δύο ἀποτμήματα γείσων τοῦ κοσμήτου (;) μὲ σπαράγματα ἐπιγραφῶν: τὸ ἓν φέρον τὰ γράμματα δε]ΣΠΟ[ίνης (;) (μῆκ. 0.09, ὕψ. 0.105 μ.) (πίν. 172α) καὶ τὸ ἕτερον φέρον τὰ γράμματα . . .] ΤΟΥ[. . . (μῆκ. 0.08, ὕψ. 0.14 μ. ὕψ. γραμμ. 0.06 μ.) (πίν. 172β)· ἀπότμημα μικροῦ κιονοκράνου κοσμουμένου διὰ σταφυλῆς, προερχομένου δὲ πιθανώτατα ἐκ τοῦ κιβωρίου τῆς ἁγίας τραπέζης (πίν. 170β, δεξιὰ)· τεμάχιον ἐκ τῆς πλακὸς τῆς ἁγίας τραπέζης καὶ ἄλλα τινὰ μικρότερα ἀποτμήματα ἐκ τοῦ γλυπτικοῦ διακόσμου τοῦ μνημείου. Σημειώνω ἀκόμη: Ἀπότμημα ἀρχαίου κορινθιακοῦ κιονοκράνου (πίν. 171γ, δεξιὰ) καὶ ἀπότμημα ἀρχαίου ἀναγλύφου (πίν. 172γ), τὸ ὁποῖον εἶχε χρησιμοποιηθῇ ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικόν. Ἐκ τῆς αὐλῆς δὲ οἰκίας τοῦ χωρίου τῆς Γλυκῆς περισυνελέγη ἐλλιπὲς τεκτονικὸν κιονόκρανον μὲ ὀκταγωνικὴν βάσιν ἐν ἐσοχῇ, ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὸν κορμὸν ὀκταγωνικοῦ κίονος καὶ κάλαθον κοσμουμένην δι' ἀνθεμιοειδῶν φύλλων ἀκάνθου καὶ σταφυλῶν ἐκφυομένων ἀπὸ ἕλικος (πίν. 173α)· εἶναι ὁμοίου τύπου πρὸς τὸ ἀνωτέρω σημειωθέν (πίν. 170β), ἀλλὰ μεγαλύτερον καὶ προερχόμενον πιθανώτατα ἐκ τοῦ κιβωρίου τοῦ ἄμβωνος.

4. ΔΟΚΙΜΑΣΤΙΚΑΙ ΤΟΜΑΙ. ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΑ ΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑΤΑ

Ὑπενθυμίζω ὅτι κατὰ τὴν περυσινὴν ἔρευναν ἐπεσημάνθησαν ἔξω τῶν ἀνατολικῶν μερῶν τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς δύο τοῖχοι ἔχοντες ὡς συνεκτικὴν ὕλην ἄσβεστον καὶ προερχόμενοι ἐξ οἰκοδομήματος ἢ οἰκοδομημάτων παλαιοτέρων τοῦ ἀνασκαπτομένου οἰκοδομήματος. Ἐφέτος, συνεχισθείσης τῆς διερευνήσεως τοῦ πρώτου ἐκ τῶν ὡς ἀνωτέρω τοίχων (πάχ. 0.65 μ.) τοῦ βορείως τῆς βασιλικῆς καὶ βαίνοντος πρὸς Α.[3], διεπιστώθη ὅτι προχωρεῖ οὗτος περαιτέρω πρὸς Α., πέρα τῆς τομῆς, ἀλλὰ κατεστραμμένος ἐξ ὁλοκλήρου. Ὁ ἐφέτος ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν τοῖχον τοῦ διακονικοῦ ἀποκαλυφθείς (βλ. ἀνωτ. σ. 131 πίν. 164α), πάχους 0.88 μ., βαίνει πρὸς Δ. μὲ μικρὰν ἀπόκλισιν πρὸς Ν. Ὁ τοῖχος οὗτος διατρυπᾶται εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ ἀποκαλυφθέντος

1. Τὸ εἰκονιζόμενον (πίν. 170α, δεξιὰ) εὑρέθη ἔξω τοῦ νάρθηκος, χαμηλά (βλ. ἀνωτ. σ. 132), μετὰ τοῦ παραπλεύρως εἰκονιζομένου ἀποτμήματος ὀκταγωνικοῦ κιονίσκου (πίν. 170α, ἀριστερά). Ἕτερον τεμάχιον περιθυρώματος περισυνελέγη ἐκ τοῦ δυτικῶς τοῦ μνημείου χώρου, ἄλλα δ' εὑρέθησαν κατὰ τὰ παρελθόντα ἔτη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ κυρίως ναοῦ.

2. Βλ. ὑποσημ. 1.

3. ΠΑΕ 1970, 86.

μήκους του ὑπὸ ὀχετοῦ ἐκ πηλίνων σωλήνων ἐσωτερικῆς διαμέτρου 0.11 μ., ἐρχομένου ἀπὸ Β., χαμηλά, κάτω τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου τοῦ διακονικοῦ, καὶ προχωροῦντος πρὸς Ν. ἐντὸς προστατευτικῆς κατασκευῆς ἐν εἴδει τοιχαρίου ἐκ λίθων κολυμβητῶν ἐντὸς ἀσβεστοκονιάματος. Ὁ ἐν λόγῳ ὀχετὸς ἀνήκει προφανῶς εἰς ὑδραυλικὸν σύστημα ἀρχαιότερον τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς· φαίνεται σύγχρονος πρὸς τὸν ὑπὸ τούτου διατρυπώμενον τοῖχον, φαίνεται δὲ ἀκόμη ὅτι, ἀχρηστευθεὶς ὁ ὀχετὸς οὗτος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δομήσεως τῆς βασιλικῆς, ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ πέρυσιν ἀνατολικῶς αὐτῆς εὑρεθέντος ὁμοίου ὀχετοῦ[1]. Δὲν δύναται ὅμως νὰ βεβαιωθῇ ὅτι ὁ ὡς ἀνωτέρω τοῖχος, ὁ διατρυπώμενος ὑπὸ τοῦ ὀχετοῦ, ἔχει σχέσιν τινὰ πρὸς τὸ πέρυσιν ἀνατολικῶς τούτου ἐπισημανθὲν τμῆμα τοίχου βαίνοντος ἀπὸ Β. πρὸς Ν.[2]. Τέταρτος, παλαιότερος τοῦ ἀνασκαπτομένου οἰκοδομήματος, τοῖχος (πάχ. 0.068 μ.) ἐπεσημάνθη παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ νάρθηκος, βαίνων ἀπὸ Α. πρὸς Δ. Ὁ τοῖχος οὗτος φαίνεται νὰ ἔχῃ ἀποκοπῆ τῆς πρὸς Α. συνεχείας του κατὰ τὴν διάνοιξιν τοῦ θεμελίου τοῦ βυζαντινοῦ μνημείου, ἀλλὰ καὶ νὰ εἶναι ἄσχετος πρὸς τὸν ὁμοίας φορᾶς νοτίως τοῦ διακονικοῦ σημειωθέντος (βλ. ἀνωτ. σ. 131).

Πρὸς περαιτέρω διερεύνησιν τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς ἐπεχειρήθη διάνοιξις τριῶν τομῶν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς βασιλικῆς: μιᾶς ἐντὸς τῆς προθέσεως (βλ. ἀνωτ. σ. 130), ἑτέρας ἐντὸς τοῦ νοτίου κλίτους καὶ τρίτης ἐντὸς τοῦ νάρθηκος.

Εἰς τὴν πρώτην ἐκ τῶν ὡς ἀνωτέρω τομῶν — ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς προθέσεως — παρετηρήθη εἰς βάθος ±0.30 μ. στρῶμα ἐξ ἀπερριμμένων κονιαμάτων προφανῶς προερχομένων ἔκ τινος ἐπισκευῆς τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς (βλ. ἀνωτ. σ. 131)· κατόπιν, ἀπὸ βάθους 0.40 μ. καὶ κάτω, εὑρέθησαν κρημνίσματα, ἐντὸς τῶν ὁποίων ὑπῆρχον καὶ μικρὰ σπαράγματα τοιχογραφιῶν καὶ τέλος, εἰς βάθος ±0.95 μ., ἐπεσημάνθη τοῖχος (πάχ. ±0.50 μ.) μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ ΒΑ. πρὸς ΝΑ. καὶ πατῶν ἐπὶ στρώσεως ἐκ χυτῆς τοιχοποιίας. Ἡ στρῶσις ἐξέχει ἀνατολικῶς τοῦ τοίχου κατὰ 0.80 μ. ἀπὸ τούτου· δυτικῶς παρατηρεῖται αὕτη ἐκτεινομένη καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς τομῆς.

Εἰς τὸ νότιον κλίτος ἡ τομὴ διηνοίχθη ἐγκαρσίως καὶ καθ' ὅλον τὸ πλάτος του, περίπου εἰς τὴν περιοχὴν τὴν μεταξὺ τῆς ἀρχικῶς ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου ὑπολογισθείσης θύρας (βλ. ἀνωτ. σ. 133) καὶ τοῦ ἀντικρὺ κίονος τῆς νοτίας κιονοστοιχίας (πίν. 169α). Ἐντὸς αὐτῆς ἡ ἐπίχωσις ἀπετελεῖτο εἰς τὰ ἄνω μέρη ἐκ μαύρων σαθρῶν χωμάτων ἀναμίκτων μὲ τεμάχια λίθων· ἀκολούθως ἀπὸ βάθους 0.15/0.20 μ. ἀπὸ τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου ἐκ στρώματος ἐκ θραυσμάτων κεραμίδων (προφανῶς ἐκ τῆς στέγης τοῦ μνημείου) καί, ἀκολούθως, ἐξ ἀμαυρῶν χωμάτων. Εἰς βάθος 0.40/0.50 μ. εὑρέθησαν ἀπερριμμένα ὀστᾶ,

1. ΠΑΕ 1970, 84 κέ.
2. Ἔ.ἀ. 86 πίν. 122 α, β.

κατωτέρω δέ, εἰς βάθος ±0.85 μ., εὑρέθη τάφος μὲ παρειὰς ἐξ ὀρθίων ἀκατεργάστων πλακῶν καὶ μὲ προσανατολισμὸν ἀπὸ Δ. πρὸς Α. Ὁ τάφος, βεβαίως πολὺ παλαιότερος τοῦ στρώματος κεραμίδων, εὑρέθη ἄνευ καλύμματος, ὁ ἐντὸς αὐτοῦ ὅμως σκελετὸς εἶχεν ἀφεθῆ ἄθικτος. Περαιτέρω παρετηρήθησαν: εἰς βάθος ±1.05 μ. στρῶμα ἐξ ἀσβεστοκονιάματος, πάχους ±0.05 μ., ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν νότιον τοῖχον τῆς βασιλικῆς καὶ ἐκτεινόμενον πρὸς Β. μέχρι 0.70 μ. ἀπὸ τούτου· καὶ παρὰ τὸ στρῶμα τοῦτο μεγάλοι λίθοι. Τέλος καὶ μέχρι βάθους ±1.40 μ. ἡ ἐπίχωσις ἀπετελεῖτο ἐξ ἀμαυρῶν χωμάτων μὲ ἐλάχιστα τεμάχια κεραμίδων. Τὸ ἐξ ἀσβεστοκονιάματος στρῶμα καὶ οἱ παρὰ τοῦτο λίθοι προέρχονται, προφανῶς, ἐκ τῶν ἐργασιῶν δομήσεως τῆς βασιλικῆς, τῆς ὁποίας ἐξ ἄλλου ὁ στυλοβάτης πατεῖ ἐπὶ κρημνισμάτων ἐκ μικρῶν λίθων καὶ τεμαχίων κονιαμάτων εἰς βάθος μόλις 0.40 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου. Ἐντὸς τῆς ἐν λόγῳ τομῆς εὑρέθη εἰς βάθος ±0.15 μ. ἀπὸ τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου νόμισμα τοῦ Ἀχμὲτ Γ′ (1703 - 1730), διὰ τοῦ ὁποίου καὶ χρονολογεῖται τὸ στρῶμα κεραμίδων, προελθόν, προφανῶς, ἐξ ἐργασιῶν συντηρήσεως τοῦ οἰκοδομήματος· αἱ ἐργασίαι αὗται συμπίπτουν πιθανώτατα πρὸς τὰς ἐργασίας συγκρατήσεως τοῦ οἰκοδομήματος δι' ἀντηρίδων, τὸ ἐνωρίτερον, λοιπόν, ἐντὸς τῆς πρώτης τριακονταετίας τοῦ 18ου αἰ.

Ἡ ἐντὸς τοῦ νάρθηκος τομὴ διηνοίχθη νοτίως τοῦ ἄξονος τοῦ μνημείου καὶ παραλλήλως πρὸς τὴν φοράν του. Ἐντὸς αὐτῆς ἐπεσημάνθησαν εἰς βάθος ±0.80 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου τοῖχος (πάχ. 0.55 μ.) βαίνων ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ πρὸς Δ. τούτου στρῶσις ἐξ ἀσβεστοκονιάματος ἐκτεινομένη μέχρι τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος. Ἡ ἐπίχωσις συνίστατο καὶ ἐδῶ — εἰς τὰ ἄνω μέρη — ἐκ σαθρῶν χωμάτων μετὰ τεμαχίων κεραμίδων καὶ ἀπερριμμένων ὀστῶν· πρὸς Δ. τοῦ προκειμένου τοίχου καὶ εἰς βάθος ±0.90 μ. ἀπὸ τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου παρετηρήθησαν πολλὰ θραύσματα κεραμίδων.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω παρατηρηθέντων συνάγεται μόνον ὅτι ἡ βυζαντινὴ βασιλικὴ τοῦ Γλυκέος ἐκτίσθη μὲν εἰς θέσιν, ὅπου εἶχον προϋπάρξει ἀρχαιότερα κτίσματα, πιθανῶς ἐκ τῆς ὀψίμου ἀρχαιότητος, ἡ καταστροφὴ ὅμως τούτων ὑπῆρξε τοιαύτη ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ συναχθῇ περὶ τούτων ἀσφαλές τι. Πάντως φαίνεται πρὸς τὸ παρὸν δύσκολον τὸ νὰ ἀποδοθοῦν ταῦτα εἰς χριστιανικὸν θρησκευτικὸν οἰκοδόμημα, ἡ δ' ἐπίχωσις μαρτυρεῖ ὅτι ἡ βυζαντινὴ βασιλικὴ ἐκτίσθη εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν πολὺ μετὰ τὴν καταστροφήν των. Τὰ ἀρχαιότερα ἐθνικὰ καὶ χριστιανικὰ οἰκοδομήματα, ἐκ τῶν ὁποίων ἔχουν προέλθει τὰ εἰς τὴν βυζαντινὴν βασιλικὴν ἀναχρησιμοποιηθέντα μάρμαρα, πρέπει, συνεπῶς, νὰ ἀναζητηθοῦν ἐκεῖ που πλησίον, πιθανῶς πλησιέστερον πρὸς τὸν Ἀχέροντα, ἐξ αἰτίας τοῦ ὁποίου τὸ θεοδοσιανὸν κτίσμα τοῦ Δονάτου, ὑποστάν, ὡς φαίνεται, ἀνεπανορθώτους ζημίας, ἐγκατελείφθη, διὰ νὰ κτισθῇ νέα ἐκκλησία εἰς ἀσφαλεστέραν θέσιν. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ χριστιανικοῦ ἱεροῦ, εἰς τὴν νέαν θέσιν, τὰ ἐκεῖ προϋπάρχοντα λείψανα παλαιοτέρων οἰκοδομημάτων, περὶ

τῶν ὁποίων ἔγινε λόγος ἀνωτέρω, φαίνεται νὰ μὴ ἦσαν — πλὴν ἑνὸς ἐκ τῶν παλαιοτέρων τοίχων, τοῦ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸ διακονικόν (βλ. ἀνωτ. σ. 131) — ἐμφανῆ.

5. ΤΑΦΟΙ

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἐπέκτασιν τῆς ἀνατολικῶς τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς τομῆς (βλ. ἀνωτ. σ. 130 κ.ἑ.) ἦλθον εἰς φῶς περαιτέρω τάφοι[1]. Ὁ ἐπισημότερος ἐκ τούτων — τάφος 12 —, ἀνατολικῶς τοῦ διακονικοῦ, εὑρέθη εἰς στάθμην ±0.65 μ. κάτω τοῦ πέρυσιν ἀποκαλυφθέντος ἐκ πηλίνων σωλήνων ἀγωγοῦ[2], εἰς τὴν στάθμην ὅμως, τὴν ὁποίαν εἶχε τὸ ἔδαφος κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς δομήσεως τῆς βασιλικῆς. Ὁ ἐν λόγῳ τάφος εἶχε παρειὰς ἐκ πεπλατυσμένων λίθων, ἐκαλύπτετο διὰ θραυσμάτων πλακῶν καὶ ἔφερε ἐπὶ τούτων κτιστὴν ὀρθογώνιον χαμηλὴν κατασκευήν, εὐτελὲς δηλαδὴ μνῆμα — «κιβούρι»[3] —, ἐξ ἀποτμημάτων πλίνθων καὶ κεραμίδων. Ἐντὸς τοῦ τάφου εὑρέθη κανονικὴ ταφή, ἀλλὰ παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ ἦτο ἀποτεθειμένον ἓν ἀκόμη κρανίον (ἐκ παλαιοτέρας ταφῆς). Φαίνεται ὅτι ὁ τάφος εἶχε κατασκευασθῆ καὶ χρησιμοποιηθῆ παλαιότερον καὶ ὅτι κατὰ τὴν ἀναχρησιμοποίησίν του ἔγινε κάπως ἐπιδεικτικός, μὲ «κιβούρι» (πίν. 173β).

Εἰς τὴν αὐτὴν τομὴν εὑρέθησαν ἓξ τάφοι εἰσέτι, ὅμοιοι πρὸς τοὺς πέρυσιν εὑρεθέντας. Ἦτοι: Δύο — τάφοι 8 καὶ 9 — ἐν μέρει μὲ παρειὰς ἐκ πλακῶν καὶ κεραμίδων· ὁ ὑπ' ἀριθ. 8 ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὴν νοτίαν πλευρὰν τῆς ἀψῖδος τοῦ ἱεροῦ βήματος — εἰς βάθος ±0.35 μ. ἀπὸ τῆς στάθμης τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῆς κρηπῖδος —, ὁ ὑπ' ἀριθ. 9 βορειοανατολικῶς τοῦ προηγουμένου, ἀμφότεροι δὲ μὲ πλάκα, ὡς κάλυμμα, μόνον ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς (πίν. 174α.β)[4]· ἡ κεφαλὴ τοῦ νεκροῦ τοῦ τάφου 8 εὑρέθη ἐπὶ πλέον περιβαλλομένη ὑπὸ ἀποτμημάτων κεραμίδων, ἀλλὰ τελείως θρυμματισμένη καὶ παραμορφωμένη (μὲ τὴν κάτω σιαγόνα ἀπεσπασμένην ἐκ τῆς κανονικῆς της θέσεως), ὡς ἐσημειώθη πέρυσι καὶ περὶ ἄλλων ταφῶν[5]. Ἐντὸς τοῦ τάφου 8 εὑρέθη σιδηροῦς κρίκος ζώνης (πίν. 177γ,α) (πρβ. κατωτ. σ. 143)· ἐντὸς τοῦ τάφου 9 εὑρέθη τουρκικὸν ἐφθαρμένον νόμισμα (18ου αἰ.) φέρον ὀπὴν ἐξαρτήσεως. Ὁ τάφος 8 πρέπει νὰ χρονολογηθῇ εἰς ἐποχὴν μετὰ τὴν κτίσιν τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς. Ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν τάφον 9 ἄλλος — τάφος 10 — (πίν. 174β δεξιά), πιθανῶς ἡλικιωμένης γυναικός, εἶχε μόνον παρὰ τὸν ὦμον καὶ τὴν κεφαλὴν τῆς νεκρᾶς τεμάχιον κεραμίδος. Παρὰ τὸν λαιμὸν τῆς νεκρᾶς περισυνελέγησαν ἐξαρτήματα χάλκινα περιδεραίου (εἰκ. 177β) καὶ νόμισμα μὲ ὀπὴν

1. ΠΑΕ 1970, 86 - 87.
2. Ἐ.ἀ. 84 πίν. 122α.
3. Περὶ τοῦ πράγματος καὶ τοῦ ὅρου: ΑΕ 1950 - 1951, 172, 173 κἑ. καὶ 175 (Δ. ΠΑΛΛΑΣ).
4. Πρβ. τοὺς τάφους 1, 2 καὶ 3 ΠΑΕ 1970, 86.
5. ΠΑΕ 1970, 87.

ἐξαρτήσεως (βλ. κατωτ. σ. 143 καὶ 144). Οἱ σκελετοὶ τῶν τάφων 9 καὶ 10 εὑρέθησαν ἐλλιπεῖς· πιθανῶς ἔχουν παρασυρθῆ, ὡς καὶ τὸ ἀνατολικὸν πέρας τοῦ τάφου 8, ὑπὸ ἰσχυροῦ ρεύματος ὀμβρίων ὑδάτων. Οἱ τάφοι 8 - 10 φαίνονται σύγχρονοι. Εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους φαίνεται νὰ ἀνήκει καὶ τάφος — ὑπ' ἀριθ. 13 — ἀνασκαφεὶς ἐπὶ τοῦ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν νότιον τοῖχον τοῦ διακονικοῦ ἀρχαιοτέρου τοίχου, τοῦ διαπερωμένου ὑπὸ πηλίνου ὀχετοῦ (βλ. ἀνωτ. σ. 137 κ.ἑ.), τὸν ὁποῖον ἐν μέρει καὶ κατέστρεψαν κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν τοῦ τάφου.

Κατὰ τὸ βόρειον μέρος τῆς ἐξωτερικῶς τοῦ ἱεροῦ βήματος τομῆς ἀπεκαλύφθησαν δύο τάφοι τοῦ τύπου τῶν κεραμωτῶν: Εἷς — ὑπ' ἀριθ. 14 — βορείως καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν ἐξ ξηρολιθιᾶς ἀναλημματικὸν τοῖχον (βλ. ἀνωτ. σ. 131) καὶ πρὸς τὴν βορείαν ἐκ τῶν δύο ὑπαίθρων μικρῶν δεξαμενῶν (παρένθ. πίν. Α' καὶ πίν. 175α)[1]· καὶ ἕτερος — τάφος 15 — εἰς τὸ βορειοανατολικὸν πέρας τῆς τομῆς (πίν. 175β), εἰς βάθος ὑπερβαῖνον τὰ 2.00 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους ἐδῶ, ἀμφότεροι ἐπὶ τοῦ παλαιοῦ ἀνδήρου τοῦ σχηματιζομένου διὰ τοῦ ἐκ ξηρολιθιᾶς ἀναλημματικοῦ τοίχου καὶ ἐντὸς ἐπιχώσεως ἐκ μαύρων χωμάτων μετὰ φορητῶν οὐσιῶν ἐκ τῶν πρὸς Β. πρανῶν. Ἀμφότεροι συνίσταντο ἐκ κεραμίδων ἐκ τῆς στέγης τοῦ μνημείου, ὡς ἤδη παρετηρήσαμεν καὶ περὶ τοῦ τάφου 7[2], ἀλλὰ κεραμίδων ἄλλης ἢ εἰς ἐκεῖνον παραλλαγῆς, προφανῶς δὲ παλαιοτέρας ἐποχῆς. Εἰς τὴν ὁμάδα αὐτὴν τάφων δέον, τέλος, νὰ καταταχθῇ τάφος — ἀριθ. 11 — εὑρεθεὶς ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς ἀψῖδος, τοποθετημένος παραλλήλως πρὸς αὐτὴν καὶ μὲ τὴν κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ πρὸς Β. καὶ φέρων κεραμίδα (πίν. 176γ, δεξιά), ἀλλ' ὡς κάλυμμα μόνον τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ στήθους.

Εἰς τὴν ἀνατολικῶς τοῦ ἱεροῦ βήματος περιοχὴν παρετηρήθησαν καὶ ἐφέτος κατεσπαρμένα ὀστᾶ, ὡς νὰ εἶχον ἀμελῶς ἐκταφῆ οἱ νεκροὶ καὶ νὰ ἀπερρίφθησαν τὰ ὀστᾶ των[3].

Πολλαὶ ὄψιμοι ταφαὶ καὶ ἀπερριμμένα ὀστᾶ, ἐντὸς ἐπιχώσεως ὁμοίως ἐκ μαύρων χωμάτων καὶ φορητῶν ὑλῶν, εὑρέθησαν καὶ εἰς τὴν δυτικῶς τοῦ νάρθηκος τομήν (βλ. ἀνωτ. σ. 132). Εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς ἐδῶ ἐπιχώσεως, εἰς βάθος ±0.60 μ., ὅπου περίπου καὶ ὁ ὀκταγωνικὸς κιονίσκος καὶ τὸ περιθύρωμα (βλ. ἀνωτ. σ. 132 καὶ 136 κ.ἑ.), ἐσημειώθησαν τρεῖς τάφοι, τῶν ὁποίων οἱ νεκροὶ ἐκαλύπτοντο μὲ θραύσματα κεραμίδων. Οἱ τάφοι καὶ τὰ ὡς ἀνωτέρω μαρμάρινα μέλη ἔκειντο ὑπὸ στρῶμα ἐκ θραυσμάτων κεραμίδων, προελθόν, βεβαίως, μετά τινα ἀνακατασκευὴν τῆς στέγης τῆς βασιλικῆς (πρβ. ἀνωτ. σ. 132). Τὸ ἴδιον — θραύσματα κεραμίδων καὶ ὀστᾶ — παρετηρήθη καὶ ἐντὸς τῆς ἐξωτερικῶς τοῦ βορείου τοίχου τομῆς καὶ ἰδίως βορείως τοῦ προστώου

1. ΠΑΕ 1970, 84.
2. Ἔ.ἀ. 87.
3. Αὐτόθι.

(βλ. ἀνωτ. σ. 131 κ.ἑ.), ἐπίσης δυτικῶς τοῦ προστώου. Δυτικῶς τοῦ προστώου ἡ ἐπίχωσις συνίστατο καὶ ἐκ κρημνισμάτων.

Ὁ ἐντὸς τοῦ ναοῦ ἐπισημανθεὶς τάφος — ὑπ' ἀριθ. 16 — ἀνεσκάφη τόσον μόνον, ὅσον ὑπῆρξε τὸ πλάτος τῆς ἐκεῖ διανοιγείσης τομῆς (βλ. ἀνωτ. σ. 138 κ.ἑ.)· οὗτος φαίνεται νὰ μὴ εἶναι πολὺ παλαιότερος τῶν χρόνων δομήσεως τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς. Πάντως τὸ πλῆθος τῶν ταφῶν καὶ τῶν ἀπερριμμένων ὀστῶν πέριξ τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς μαρτυρεῖ ὅτι αὕτη ὑπῆρξε τὸ λατρευτικὸν κέντρον ἐνδιαφέροντος οἰκισμοῦ τοὐλάχιστον ἀπὸ τοῦ 14ου αἰ.[1].

6. ΜΙΚΡΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Μικρὰ εὑρήματα ἀπέδωσεν ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Γλυκέος καὶ ἐφέτος ὀλίγα.

Κεραμεικά: 1. Πλίνθος. Μουσ. Ἰωαννι. ἀριθ. 253. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως κατὰ τὴν περίμετρον διὰ τῶν δακτύλων δύο παράλληλοι χαραγαὶ ἐν εἴδει πλαισίου· εἰς τὸ πεδίον, ἐπίσης διὰ τῶν δακτύλων, κόσμημα ἐκ φολιδωτῶν σχημάτων (πίν. 176α). Πηλὸς ἐρυθρός. Ὕψ. 0.375, πλ. 0.235, πάχ. 0.037/0.04 μ. Ἄνω δεξιὰ ἐλλιπής. Εὑρέθη ἐντὸς τοῦ νάρθηκος μεταξὺ τῶν κρημνισμάτων.

2. Πλίνθος. Μουσ. Ἰωαννίνων. Ὕψ. 0.285, πλ. 0.275, πάχ. 0.03 μ. Κατὰ τὴν μίαν γωνίαν ἐλλιπής. Εὑρέθη μεταξὺ κρημνισμάτων ἀνατολικῶς τῆς τριπλεύρου ἀψῖδος.

3. Κεραμὶς στρωτήρ. Μουσεῖον Ἰωαννι. ἀριθ. 254. Ἐπὶ τῆς κυρτῆς ὄψεως ἑλικοειδὲς κόσμημα εἰς σχῆμα ἀνεστραμμένου Μ ἐκ τριῶν ταινιῶν διὰ φορᾶς τῶν δακτύλων (πίν. 176γ, δεξιά). Πηλὸς κιτρινωπός. Ὕψ. 0.58, πλ. κάτω 0.37 ἄνω 0.27 μ. Εἰς τρία τεμάχια. Εἶχε χρησιμοποιηθῆ ὡς κάλυμμα εἰς τὸν τάφον 11 (βλ. ἀνωτ. σ. 141).

4. Κεραμὶς στρωτήρ. Μουσ. Ἰωαννι. ἀριθ. 256. Ἐπὶ τῆς κυρτῆς ὄψεως ἑλικοειδὲς κόσμημα εἰς σχῆμα ἀνεστραμμένου Μ ἐκ τριῶν ταινιῶν διὰ φορᾶς τῶν δακτύλων (πίν. 176β). Πηλὸς κιτρινέρυθρος. Ὕψ. 0.54, πλ. κάτω 0.40 ἄνω 0.37 μ. Εἰς τέσσαρα τεμάχια. Εἶχε χρησιμοποιηθῆ εἰς τὸν τάφον 15 (βλ. ἀνωτ. σ. 141).

5. Κεραμὶς στρωτήρ. Μουσ. Ἰωαννι. ἀριθ. 255. Ἐπὶ τῆς κυρτῆς ὄψεως διακόσμησις ἐκ δύο ἐνοτήτων ὀρθίων ἑλικοειδῶν γραμμῶν, ἑκατέρας διὰ φορᾶς δύο δακτύλων δίς· εἰς τὴν κάτω πλευρὰν δύο παράλληλοι γραμμαὶ ὁριζοντίως (πίν. 177α). Πηλὸς κιτρινέρυθρος. Ὕψ. 0.575, πλ. κάτω 0.0395 ἄνω 0.345 μ. Δεξιὰ κάτω ἐλλιπής. Εἰς τέσσαρα τεμάχια. Εἶχε χρησιμοποιηθῆ εἰς τὸν τάφον 15 (βλ. ἀνωτ. σ. 141).

6. Κεραμὶς καλυπτήρ. Μουσ. Ἰωαννι. ἀριθ. 257. Ἐπὶ τῆς κυρτῆς ὄψεως ἑλικοειδὴς ταινία ἐκ δύο γραμμῶν μὲ φορὰν εἰς σχῆμα ἀνεστραμμένου Μ (πίν.

1. Πρβ. τὰ νομίσματα ΠΑΕ 1970, 89.

176γ, ἀριστερά). Πηλὸς κιτρινέρυθρος. Ὕψ. 0.49, πλ. κάτω 0.25 ἄνω 0.195, μ. Εἰς πολλὰ τεμάχια. Ἐκ τοῦ τάφου 14 (βλ. ἀνωτ. σ. 141).

7 καὶ 8. Δύο ἐλλιπεῖς πήλιναι καπνοσύριγγες (Μουσ. Ἰωαννίνων ἀριθ. 218 καὶ 219). Ἐπίσης ὄστρακα ἐφυαλωμένων ἀγγείων ἄνευ ἰδιαιτέρας σημασίας.

Ὑάλινα: 1. Χάνδρα κομβολογίου ἐξ ὑαλομάζης. Μουσ. Ἰωαννίνων ἀριθ. 228. Πρισματική, κυβικοῦ σχήματος, ἀλλὰ μὲ τὰς τριέδρους γωνίας ἀποκεκομμένας καὶ διαμορφωμένας εἰς τριγωνικὰς ἐπιφανείας. Σκοτεινοῦ χρώματος. Μεγάλων πλευρῶν μῆκ. καὶ πλάτ. 0.013 μ. (πίν. 178β). Εὑρέθη ἐντὸς τῆς τομῆς βορείως τοῦ νάρθηκος (βλ. ἀνωτ. σ. 131 κ.ἑ.).

2. Ἀπότμημα μικροῦ ὑαλίνου ποτηρίου. Μουσ. Ἰωαννίνων ἀρ. 217. Ὕψος 0.031 μ.

Μετάλλινα: 1. Πέντε χαλκᾶ ἐξαρτήματα ὅρμου. Μουσ. Ἰωαννίνων ἀριθ. 225 Τέσσαρα εἰς σχῆμα ὑπέρου μὲ διάτρητον μίσχον ἐξαρτήσεως (μῆκ. 0.008 μ.) καὶ ἓν μὲ κρίκον ἐξαρτήσεως (ὁλικὸν μῆκος 0.02 μ.) (πίν. 177β). Εὑρέθησαν εἰς τὸν τάφον ἀριθ. 10 ὁμοῦ μετὰ νομίσματος (βλ. ἀνωτ. σ. 140 κ.ἑ. καὶ κατωτ. σ. 144).

2. Ἐνώτιον χάλκινον. Μουσ. Ἰωαννίνων ἀριθ. 222. Ἐξ ἁπλοῦ συρματίνου ἑλίγματος (πίν. 177β). Μεγίστη διάμ. 0.019 μ. Εὑρέθη δυτικῶς τοῦ προστώου εἰς ἐπίχωσιν μὲ ἀπερριμμένα ὀστᾶ (βλ. ἀνωτ. σ. 132 κ.ἑ.).

3. Σιδηροῦς κρίκος ζώνης Μουσ. Ἰωαννίνων ἀριθ. 224β. Διάμ. 0.035 μ. (πίν. 177γ, ἀριστερά). Εὑρέθη ἐντὸς τοῦ τάφου 8 (βλ. ἀνωτ. σ. 140).

4. Σιδηροῦς κρίκος ζώνης. Μουσ. Ἰωαννίνων ἀριθ. 224α Χορδὴ 0.03 μ. (πίν. 177γ, δεξιά). Εὑρέθη μετὰ τοῦ προηγουμένου.

5. Δισκάριον μολύβδινον. Μουσ. Ἰωαννίνων ἀριθ. 214. Ἐλλιπὲς σχεδὸν κατὰ τὸ ἥμισυ. Χορδὴ $\pm$0.175, βέλος 0.11 μ. (πίν. 177δ). Εὑρέθη ἐντὸς τοῦ βορείου κλίτους.

6. Ἀφιέρωμα (;) ἐκ κράματος ἀργύρου. Μουσ. Ἰωαννίνων ἀριθ. 223. Ἔλασμα εἰς σχῆμα δύο ἀντιθετικῶς διατεταγμένων φύλλων· εἰς ἑκάτερον τῶν φύλλων περίγραμμα ἐξ ἐκτύπων στιγμῶν, εἰς τὸ πεδίον των σταυρὸς ἐκ πέντε στιγμῶν. Μῆκ. 0.076, πλ. $\pm$0.03 μ. (πίν. 177γ). Εὑρέθη μετὰ τοῦ δισκαρίου.

7. Πόρπη ἐκ κράματος χαλκοῦ. Μουσ. Ἰωαννίνων ἀριθ. 227. Εἰς σχῆμα δύο πτερυγίων ἑκατέρωθεν ἄξονος· ἐπὶ τῆς ὄψεως ἀνάγλυφα ἀνθέμια καὶ σχοινοειδὲς ἕλιγμα. Νεωτερική. Δεξιὰ ἐλλιπής. Μῆκ. 0.046, πλ. 0.038 μ. (πίν. 177γ). Εὑρέθη ἐν μέσῳ ὀστῶν δυτικῶς τοῦ νάρθηκος.

8. Ἐξάρτημα ὀρειχάλκινον ἐκκλησιαστικοῦ σκεύους (μανουαλίου;). Μουσ. Ἰωαννίνων ἀριθ. 226. Σφαιροειδές, μὲ μίσχον ἐξαρτήσεως. Διάμ. 0.014, ὁλικὸν μῆκ. 0.02 μ. (πίν. 178β). Εὑρέθη ἐντὸς τοῦ νάρθηκος.

9. Τεμάχιον σιδηρᾶς ἁλύσεως. Μουσ. Ἰωαννίνων ἀριθ. 212. Ἐκ τριῶν κρίκων

εἰς τὸ ἕτερον τῶν ἄκρων αὐτῆς λείψανον ἐξηρτημένου ἐκ τῆς ἁλύσεως ἀντικειμένου. Μῆκ. 0.23 μ. (πίν. 178α). Εὑρέθη μετὰ τοῦ προηγουμένου.

10. Σιδηροῦν πυριόβολον. Μουσ. Ἰωαννίνων ἀριθ. 220. Μῆκ. (χορδὴ) 0.055 μ., πλάτ. (βέλος) 0.045 μ. (πίν. 178γ). Εὑρέθη δυτικῶς τοῦ νάρθηκος.

11. Μάνδαλος σιδηροῦς. Μουσ. Ἰωαννίνων ἀριθ. 221. Ἐλλιπής. Μῆκ. (χορδὴ) 0.09, πλ. (βέλος) 0.04 μ. (πίν. 178γ). Εὑρέθη μετὰ τοῦ προηγουμένου.

12. Λεπὶς ἐγχειριδίου σιδηρᾶ. Μουσ. Ἰωαννίνων ἀριθ. 219. Μῆκ. 0.105, πλ. 0.02 μ. (πίν. 178γ). Εὑρέθη μετὰ τῆς ἁλύσεως (βλ. ἀνωτ. ἀριθ. 9).

13. Τρία σιδηρᾶ καρφία. Μουσ. Ἰωαννίνων ἀριθ. 213 α, β καὶ γ. α) Μῆκ. 0.145, β) 0.095 καὶ γ) 0.07 μ. (πίν. 178δ). Εὑρέθησαν εἰς τὸν νάρθηκα.

14. Ἀπότμημα κάννης πυροβόλου ὅπλου ἐκ κράματος χαλκοῦ. Μουσ. Ἰωαννίνων ἀριθ. 215. Μῆκ. 0.14, διάμ. 0.06 μ. (ἐξωτερικῶς) (πίν. 178ε). Εὑρέθη ἐντὸς τοῦ νοτίου διαμερίσματος τοῦ νάρθηκος.

Νομίσματα[1]: 1. Νόμισμα χάλκινον. α) IN PP TN CORNELIUS LAVT FERS. β) REICH BLEIBT EWIG GOTTES. Φέρει ὀπὴν ἐξαρτήσεως. Εὑρέθη ἐντὸς τοῦ τάφου ἀριθ. 10, ὅπου φαίνεται ὅτι εἶχεν ἀποτελέσει στοιχεῖον περιδεραίου (βλ. ἀνωτ. σ. 140 κ.ἑ.).

2. Νόμισμα τουρκικὸν ἐφθαρμένον, 18ου αἰ. Φέρει ὀπὴν ἐξαρτήσεως. Εὑρέθη ἐντὸς τοῦ τάφου 9 (βλ. ἀνωτ. σ. 140).

3. Νόμισμα τουρκικὸν ἐκ κράματος ἀργύρου. Ἀχμὲτ Γ' (1703 - 1730). Εὑρέθη ἐντὸς τῆς τομῆς τῆς διανοιγείσης εἰς τὸ νότιον κλίτος (βλ. ἀνωτ. σ. 139).

Ἐφέτος ἐπερατώθη οὐσιαστικῶς ἡ ἀνασκαφὴ τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς τοῦ Γλυκέος. Ὑπολείπονται μόνον: νὰ διευθετηθῇ ὁ χῶρος διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως κυρίως τῶν χωμάτων ἐκ τῆς νοτίως τῆς ἀνασκαφείσης βασιλικῆς περιοχῆς, χωμάτων προελθόντων τόσον ἐκ τῶν παλαιοτέρων ἀνασκαφῶν ὅσον καὶ ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ μνημείου μετὰ τὴν σύλησιν τῶν ἐρειπίων του· καὶ νὰ γίνῃ, ἐνδεχομένως, ἀναστήλωσις τῶν κιόνων της, σωζομένων σχεδὸν ἀκεραίων, ἐπὶ τῶν κατὰ χώραν, ἐπίσης σχεδὸν ἀκεραίων, σωζομένων βάσεών των. Περαιτέρω ἔρευνα εἰς τὴν περιοχήν, πιθανῶς ἀνατολικῶς τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς, πρὸς ἀνεύρεσιν τυχὸν τῶν ἑλληνιστικῶν καὶ παλαιοχριστιανικῶν προδρόμων της, εἶναι βεβαίως εὐκταία. Ὁ ὑπ' ἀριθ. 16 τάφος — ἐντὸς τοῦ νοτίου κλίτους —, χρονολογούμενος πιθανώτατα πρὸ τῶν χρόνων δομήσεως τῆς ἀνασκαφείσης ἐκκλησίας (βλ. ἀνωτ. σ. 142)[2], ὑποσημαίνει, ἴσως, ὅτι ἡ προκειμένη περιοχὴ

1. Ἀνεγνωρίσθησαν ὑπὸ τῆς Κας Μάντως Καραμεσίνη - Οἰκονομίδου, Διευθυντρίας τῆς Νομισματικῆς Συλλογῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου.

2. Φαίνεται ὅτι τὸν ἀνεκάλυψαν καὶ ἀφῆρεσαν τὸ κάλυμμά του κατὰ τὰς ἐργασίας θεμελιώσεως τῆς ἀνασκαφείσης βασιλικῆς. Ἐνδεχομένη ὑπόθεσις, ὅτι ὁ τάφος οὗτος κατε-

ἐκ τῆς περιοχῆς προερχομένων μικροῦ μεγέθους κούρων. Διατηρούμενος ἀπὸ τῆς μέσης μέχρι τοῦ ἀριστεροῦ γόνατος — δεξιὰ ἐλλείπει καὶ τμῆμα τοῦ μηροῦ — ἔχει ὕψος 39 ἑκ. Ἡ σαφῶς τετράγωνος κατασκευὴ ἐπιβάλλει ὁπωσδήποτε τὴν χρονολόγησιν αὐτοῦ εἰς τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 6ου αἰῶνος.

Εἰς τὴν αὐτὴν περιοχήν, ὀλίγον περαιτέρω, ἐγένετο τὸ ὡραιότερον ἀρχαϊκὸν εὕρημα τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς: Ἡ σχεδὸν ἀρτία κεφαλή (πίν. 126-127) ἐκ τοῦ δευτέρου τετάρτου τοῦ 6ου αἰ., ὕψους μετὰ τοῦ λαιμοῦ 16.5 ἑκ., ἄνευ τοῦ λαιμοῦ (ἀπὸ τῆς κορυφῆς μέχρι τοῦ πηγουνίου) 12.5 ἑκ., ἥτις ἐπίσης ἀνήκει εἰς κοῦρον μεγέθους μικροτέρου τοῦ φυσικοῦ. Παρὰ τὴν ἐν γένει ἐπιπεδικὴν ἀκόμη διαμόρφωσιν εἶναι διάχυτος εἰς τὸ πρόσωπον ἡ ἔντονος ἰωνικὴ αἴσθησις τῆς ζωῆς. Ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ «ὁριζοντία» κόμμωσις ἡ καταπίπτουσα ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς κεφαλῆς ἐπὶ τῶν νώτων καὶ πλαισιώνουσα τὸ πρόσωπον δεξιὰ καὶ ἀριστερά, ἐνῷ ἐπὶ τοῦ κρανίου, τοῦ μετώπου καὶ τῶν κροτάφων ἡ διάταξις εἶναι βοστρυχωτή: Ἀλλ' οἱ ἐπὶ τοῦ κρανίου βόστρυχοι ἀποδίδονται δι' ἁπλῶν ἐγχαράκτων γραμμῶν (πίν. 126α-β), ἐνῷ ἐπὶ τοῦ μετώπου σχηματίζονται ἑλικοειδῶς καταλήγοντα κανονικὰ βοστρυχίδια, ἀνὰ τέσσαρα πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ πρὸς τὰ ἀριστερά· μεταξὺ τοῦ τελευταίου τούτων καὶ τοῦ ὠτὸς σχηματίζεται σύστημα λεπτοτέρων κυματοειδῶς σχηματιζομένων βοστρυχιδίων. Μετὰ τὴν Ἄρτεμιν τῆς Νικάνδρης εἶναι τὸ πρῶτον γνωστὸν παράδειγμα εἰς τὰς Κυκλάδας ὁριζοντίας ἀρχαϊκῆς κομμώσεως, περιοριζομένης δὲ μόνον εἰς τὰ νῶτα, ὑποδηλοῦν ἴσως μίαν Ναξιοκορινθιακὴν σχέσιν διὰ τῆς ἐμφανίσεως τῆς τοιαύτης κομμώσεως καὶ εἰς τὸν κοῦρον τῆς Τενέας. Ἀρκετὰ ἔντονος εἶναι ἡ ἀσυμμετρία τοῦ προσώπου, διὰ τῆς εὐρυτέρας ἀναπτύξεως τοῦ δεξιοῦ ἡμίσεος αὐτοῦ, φανερᾶς εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ προσώπου ὡς καὶ εἰς τὴν πλαισιοῦσαν τὸ τμῆμα τοῦτο κόμην. Ἡ κεφαλὴ ἐδείκνυεν οὕτω μίαν ἔντονον στροφὴν πρὸς τὰ ἀριστερά, ἥτις ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἀμελεστέραν ἀπόδοσιν τῆς ἐπὶ τοῦ κρανίου κομμώσεως θὰ ἐπέτρεπεν ἴσως τὴν ὑπόθεσιν ὅτι πρόκειται περὶ σφιγγὸς ἱδρυμένης ἐπὶ ὑψηλῆς βάσεως. Οὐδεὶς ὅμως ἄλλος χαρακτὴρ τῆς κεφαλῆς στηρίζει τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, ἐνῷ ἡ ὕπαρξις στεφάνου ἢ διαδήματος θὰ ἀνεμένετο ὁπωσδήποτε εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην.

ΝΕΚΡΟΠΟΛΙΣ ΤΩΝ ΑΠΛΩΜΑΤΩΝ

Ἡ συνέχισις τῆς συστηματικῆς ἐξερευνήσεως τῆς νεκροπόλεως τῶν Ἀπλωμάτων παρουσίασε καὶ ἐφέτος τὴν αὐτὴν ἐν γένει ὡς καὶ κατὰ τὰ δύο προηγούμενα ἔτη εἰκόνα, πλουσιωτέραν ὅμως καὶ εὐκρινεστέραν.

Ἐν τοῖς δημοσιευομένοις σχεδιογραφήμασι (εἰκ. 1, περιεχούσῃ καὶ τοὺς στοίχους τῶν μεταγενεστέρων τάφων καὶ εἰκ. 2, ἄνευ τούτων), περιλαμβάνεται ὁλόκληρος ἡ κατὰ τὰ ἔτη 1970, 1971 καὶ 1972 ἀνασκαφεῖσα περιοχὴ τῶν τάφων, ἡ ὁποία ἐκτείνεται ΝΔ. τῶν παλαιότερον ἀνασκαφέντων δύο θαλαμοειδῶν μυκηναϊκῶν τάφων Α καὶ Β τῶν κειμένων ἐπὶ τῆς ὀφρύος τῆς ἀμέσως ὑπὲρ

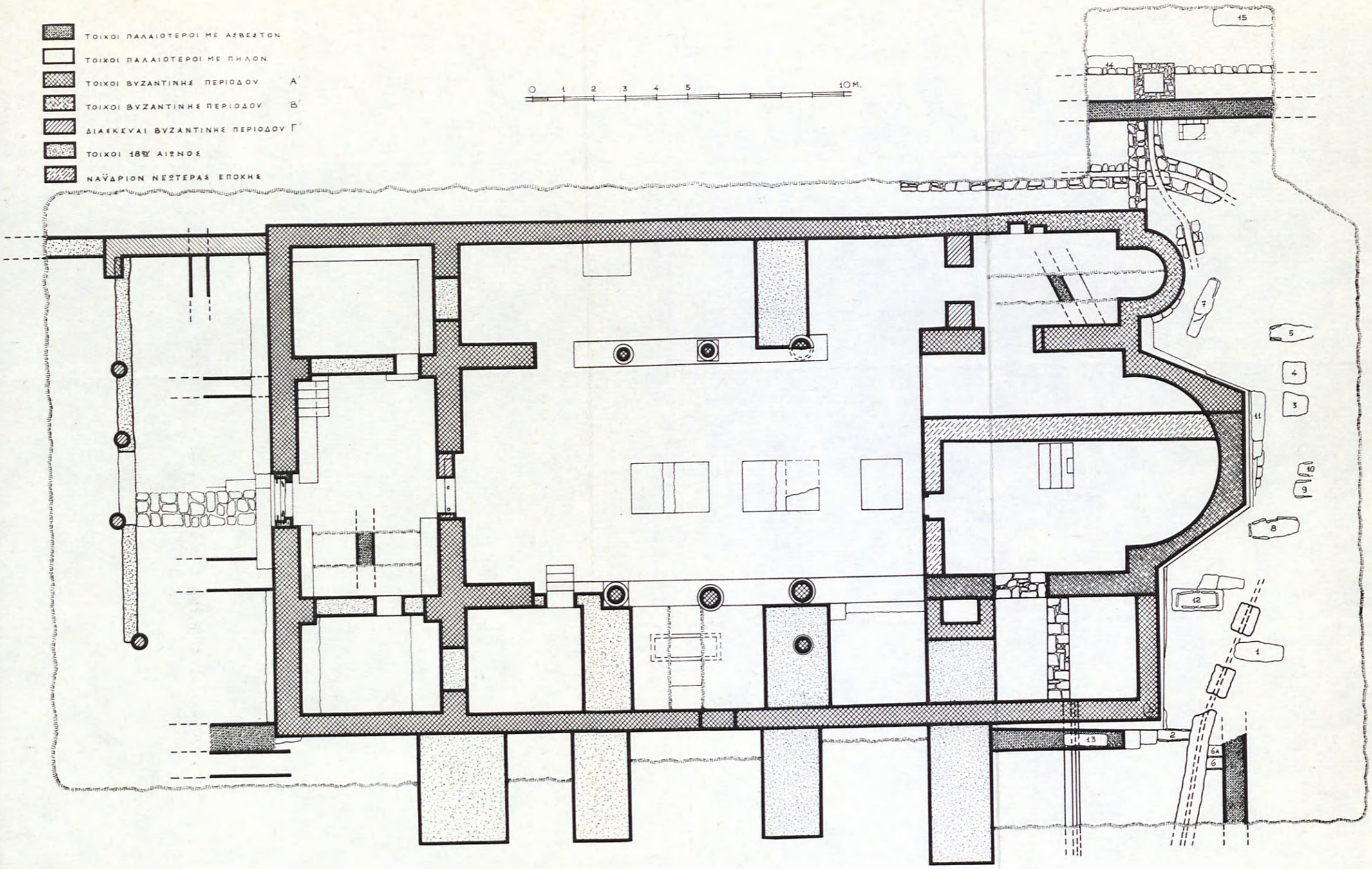

'Ανασκαφὴ τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς τοῦ Γλυκέος ἐν 'Ηπείρῳ.

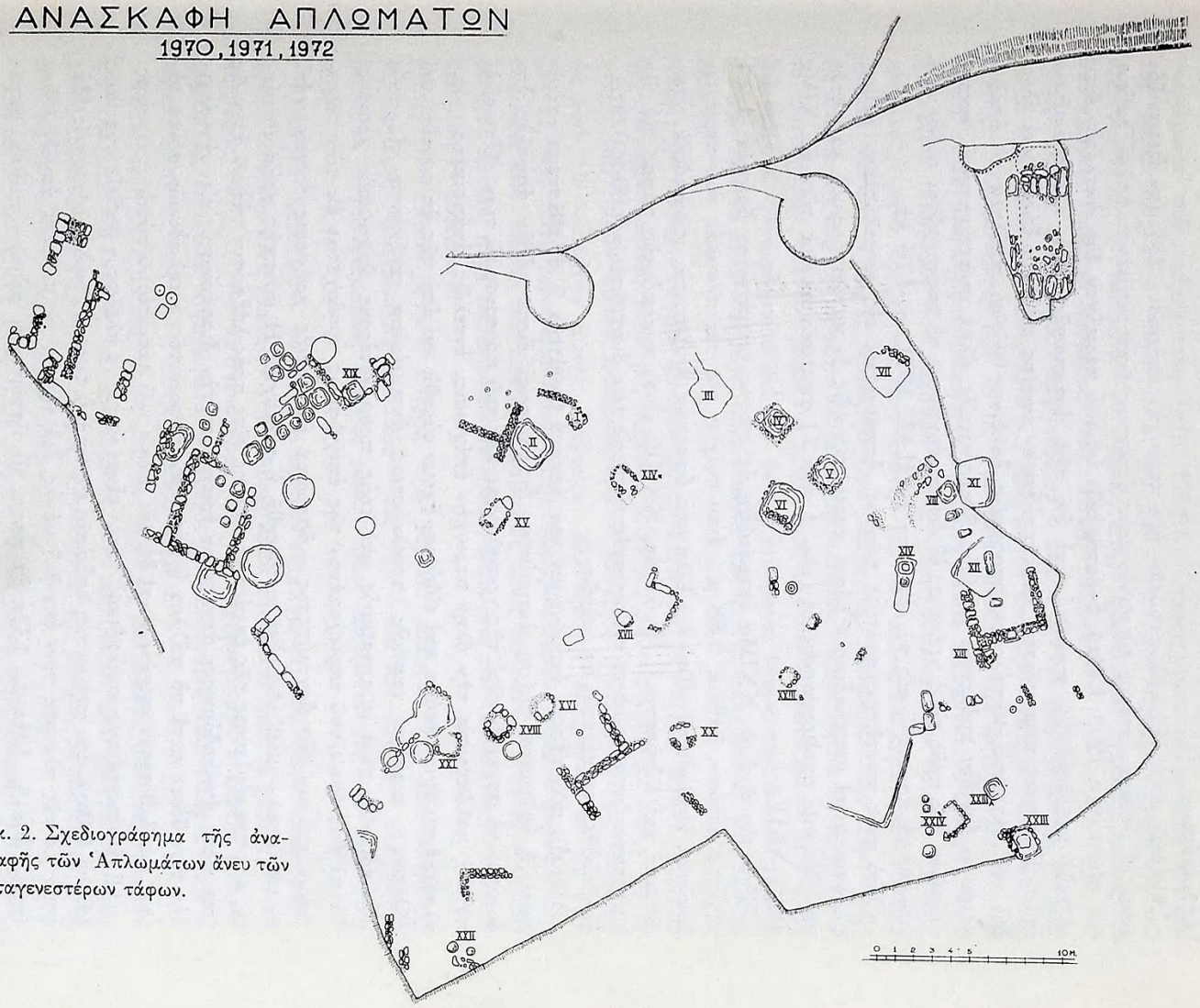

Εἰκ. 2. Σχεδιογράφημα τῆς ἀνασκαφῆς τῶν Ἀπλωμάτων ἄνευ τῶν μεταγενεστέρων τάφων.

τὴν θάλασσαν ἀποκρήμνως ὑψουμένης βορείου παρυφῆς τῆς κλιτύος τῶν Ἁπλωμάτων.

Ἀμέσως μετὰ τὴν καλύπτουσαν τὴν περιοχὴν ἐπίχωσιν ἤρχισαν ἐμφανιζόμενοι οἱ μεταγενέστεροι εἰς κανονικοὺς στοίχους διατεταγμένοι ἁπλοῖ λαξευτοὶ τάφοι (πίν. 129β, 130α), ἕκαστος τῶν ὁποίων περιεῖχεν ἕνα σκελετὸν ἄνευ οὐδενὸς κτερίσματος, γνωστοὶ καὶ ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τῶν προηγουμένων ἐτῶν. Εἴς τινας περιπτώσεις παρετηρήθησαν ἐφέτος τεμάχια ξύλου καὶ ἤλων ἐπὶ τοῦ σκελετοῦ, κατάλοιπα προφανῶς ξυλίνων θηκῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ὁμαδικῆς ταφῆς ἀλλὰ συστηματικοῦ νεκροταφείου. Ὡς πρὸς τοὺς χρόνους, ἐξ ὧν προέρχονται οἱ τάφοι οὗτοι οὐδὲν νέον δύναται νὰ προστεθῇ εἰς τὰ λεχθέντα ἐν ΠΑΕ 1971, σ. 176 κέ.

Ὑπὸ τοὺς νεωτέρους τούτους τάφους, ἐσκαμμένοι εἰς μεγαλύτερον βάθος, εὑρίσκονται οἱ «κυκλαδικοὶ» τάφοι κυριολεκτικῶς ἐν καταστροφικῇ καταστάσει. Ἐν τοῖς σχεδιογραφήμασι (εἰκ. 1 καὶ 2) σημειοῦνται διὰ τῶν ἀρ. XIVα μέχρι XXIV.

Ὑπὸ τὸν ἀριθμὸν XXIIIα ἐσημειώθη ὡς τάφος τετράγωνον ὄρυγμα, 1×1 περίπου μέτρων, βάθους 0.88 μ., ἄνευ τοίχων εἰς τὰς πλευράς του περιέχων θραῦσμα κυκλαδικοῦ εἰδωλίου ἀλλὰ καὶ ὄστρακα ἀνάμεικτα, κυκλαδικά, γεωμετρικὰ καὶ ἑλληνιστικά. Ὁ ὑπ' ἀρ. XXIIIβ εἶναι κυκλαδικὸς τάφος μὲ ἐλλιπέστατα διατηρουμένας τὰς κτιστὰς πλευράς του, διαστάσεων 0.80×0.60 μ., ἀλλ' οὐδὲν περιείχετο ἐν αὐτῷ.

Μεταξὺ τῶν τάφων ἀνεφάνησαν καὶ ἀρκετὰ βαθύτερα ἢ ἀβαθέστερα λαξεύματα ἢ ὀρύγματα πλήρη ἀναμείκτου ἐπιχώσεως, ὥστε οὐδὲν ἀσφαλὲς ἦτο δυνατὸν νὰ συναχθῇ περὶ τῆς χρονολογίας καὶ τοῦ προορισμοῦ των. Ὁπωσδήποτε ἡ καλύπτουσα τὴν ὅλην περιοχὴν ἐπίχωσις, ἐντελῶς ἀνάμεικτος — κυκλαδικὰ τεμάχια, ἀκόμη καὶ εἰδώλια, ἔχουν εὑρεθῇ καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους — περιεῖχε ταφικῆς προελεύσεως ἀντικείμενα ἀνήκοντα εἰς τοὺς κυκλαδικούς, τοὺς μυκηναϊκοὺς καὶ τοὺς πρωιμωτέρους ἀρχαϊκοὺς χρόνους. Τὸ πλῆθος ὅμως τοῦ περιεχομένου τῆς ἐπιχώσεως προέρχεται ἐκ τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ἀρχαιότητος — ὄστρακα ἐκ κοινῆς χρήσεως ἀγγείων ἐπὶ τὸ πλεῖστον — καθ' οὓς εἶχε κατοικηθῇ ἡ περιοχή. Ἡ συνεχὴς χρησιμοποίησις καὶ ἀναμόχλευσις τῆς ἐκτάσεως ταύτης εἴτε πρὸς λάξευσιν τάφων ἀρχικῶς εἴτε πρὸς ἀνοικοδόμησιν ἀργότερον ἑρμηνεύει τὴν διατήρησιν εἰς τὴν ἀρχικήν των θέσιν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀνεπάφων τῶν κυκλαδικῶν μόνον τάφων ὡς βαθύτερον κειμένων καὶ δὴ καὶ μόνον τοῦ κατωτέρου αὐτῶν τμήματος.

Οἱ ἀνασκαφέντες κυκλαδικοὶ τάφοι εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον βαθεῖς σχετικῶς λάκκοι ὀρθογωνίου σχήματος, λαξευτοὶ ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ κροκαλοπαγοῦς ἐδάφους μὲ τὰς πλευράς των ἐπενδεδυμένας διὰ τοίχου ἐκ μικρῶν ἀργῶν λίθων (πίν. 130α-β, 131α-β, 132α-β) κατὰ τὸ κατώτερον αὐτῶν τμῆμα, μεγαλυτέρων δὲ κατὰ τὸ ἀνώτερον· συχνάκις ὁ ἐπενδύων τὰς πλευρὰς τοιχίσκος

ἐχρησιμοποιεῖτο ἤδη ὡς χῶρος ταφῆς, μὲ ἄλλους λόγους ὅτι ἡ προκειμένη ἐκκλησία ἐκτίσθη εἰς τὴν περιοχὴν παλαιοτέρας, ἡ ὁποία πρὸς τὸ παρὸν λανθάνει, ἀλλ' ὅπου ὁ χῶρος περὶ αὐτὴν ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ ταφάς· ἀνεχρησιμοποιήθη δ' ἐξ αὐτῆς μαρμάρινον ὑλικὸν εἰς τὴν πρὸς ἀντικατάστασίν της κτισθεῖσαν ἰδικήν μας — τὴν βυζαντινὴν — βασιλικήν.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΛΛΑΣ

σκευάσθη μετὰ τὴν κτίσιν αὐτῆς, δὲν ἐξηγεῖ τὴν ἀπουσίαν καλύμματος, διότι δὲν ἐπεσημάνθησαν ἀνασκαφικὰ δεδομένα, δυνάμενα νὰ ἐξηγήσουν διατάραξιν τοῦ ἐν λόγῳ τάφου εἰς χρόνους μεταγενεστέρους τῆς θεμελιώσεως τοῦ προκειμένου οἰκοδομήματος.

13. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΥΚΗΝΩΝ

(Πίν. 179 - 190)

Ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφὴ περιωρίσθη εἰς τὴν δυτικὴν κλιτὺν τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν, εἰς τὴν περιοχὴν τῆς λεγομένης «Οἰκίας Τσούντα». Ὡς σκοπός της ἐτέθη ἡ πλήρης ἀνασκαφὴ Α) τοῦ πρὸς Νότον χώρου τοῦ ἑλληνιστικοῦ πύργου εἰς τὸν ὁποῖον τὸ 1970 εὑρέθησαν τεμάχια τοιχογραφιῶν καὶ Β) τῆς περιοχῆς τοῦ κροκαλοπαγοῦς κατωφλίου τῆς δυτικῆς κλιτύος, τοῦ ἀποκαλυφθέντος μερικῶς τὸ 1966 καὶ πλήρως τὸ 1970[1]. Τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς μετέσχον αἱ Δίδες Ἰωάννα Κριτσέλη, Ἀργυρὼ Τατάκη, Αἰκατερίνη Βλαβιανοῦ, Ὑβόνη Ζουλλιέν, Φανὴ Μαλλούχου, Εὐφροσύνη Μόρφη, ὁ Κωνστ. Μπουραζέλης καὶ ὁ Σωτήριος Γκλαβᾶς. Ἀρχιτέκτων τῆς ἀνασκαφῆς ἦτο ὁ κ. Δημήτριος Προβίδης καὶ φωτογράφος ὁ κ. Σπ. Τσαβδάρογλου[2].

Α. ΠΕΡΙΟΧΗ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΥ ΠΥΡΓΟΥ

Ταύτην ὑποδιηρέσαμεν εἰς τρεῖς Τομεῖς, τοὺς Α, Β καὶ Γ, πρὸς εὐχερεστέραν διάκρισιν καὶ ἀκριβεστέραν μελέτην τῆς στρωματογραφίας. Εἰς τὸν Τομέα Α καὶ ἀμέσως κάτωθεν τοῦ ἑλληνιστικοῦ στρώματος, τοῦ ὁριζομένου ὑπὸ τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου τοῦ λουτῆρος καὶ τοῦ ἀποχετευτικοῦ πίθου, τοῦ ἀποκαλυφθέντος τὸ 1970 (πίν. 179α)[3] ἀνεσκάφη ἀμιγὴς μυκηναϊκὴ ἐπίχωσις μέσου βάθους 5.60 μ. Ταύτης τὰ 2.90 μ. ἀνῆκον εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΙΓ περίοδον καὶ τὰ ὑπόλοιπα 2.70 μ. εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ΥΕ ΙΙΙΒ περιόδου (πίν. 179β).

Ἡ ΥΕ ΙΙΙΓ ἐπίχωσις ἐκτὸς τοῦ πλήθους τῶν ὀστράκων τὰ ὁποῖα ἀπέδωσεν εἰς καλῶς διακριθέντα στρώματα, περιελάμβανε θεμέλια οἰκημάτων καὶ διάφορα δάπεδα. Ταῦτα ἀνήκουν εἰς τὰς τρεῖς ἀρχιτεκτονικὰς φάσεις, τὰς ὁποίας ἐσημειώσαμεν καὶ κατὰ τὴν προηγουμένην ἀνασκαφὴν τοῦ χώρου[4]. Τὸ σπουδαι-

---

1. ΠΑΕ 1966, σ. 107 - 110 καὶ 1970, σ. 118 κ.ἑ.

2. Θερμὰς εὐχαριστίας ὀφείλω εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ εἰς τὴν Γενικὴν Διεύθυνσιν Ἀρχαιοτήτων διὰ τὴν παροχὴν τῆς ἀδείας τῆς ἀνασκαφῆς καὶ εἰς τοὺς μετασχόντας ἐπιστήμονας καὶ ἐργάτας. Εὐχαριστῶ ἐπίσης καὶ ἐντεῦθεν τὸ Washington University καὶ τοὺς ἐν Saint Louis φίλους μου διὰ τὴν οἰκονομικὴν των ἐνίσχυσιν, ἡ ὁποία ἐπέτρεψε τὴν εἰς μεγάλην κλίμακα ἀνασκαφὴν τοῦ χώρου.

3. ΠΑΕ 1970, πίν. 166β.

4. ΠΑΕ 1968, σ. 10 - 11 καὶ 1970, σ. 118 κ.ἑ.

ότερον ἀποτέλεσμα τῆς ἀνασκαφῆς ἦτο ἡ εὕρεσις τεμαχίων ἐγχρώμων κονιαμάτων μόλις 0.45 μ. κάτωθεν τοῦ ἑλληνιστικοῦ στρώματος. Εἰς τὸ μεγαλύτερον εὑρεθὲν τεμάχιον διακρίνεται καθαρὰ κεφαλὴ γυναικὸς σχεδὸν φυσικοῦ μεγέθους (πίν. 180). Ἡ μορφὴ παρουσιάζει πολλὰς ὁμοιότητας πρὸς τὴν «Μυκηναίαν» τοῦ 1970, ἀλλὰ καὶ διαφοράς. Οὕτω τὸ περίγραμμα τοῦ προσώπου δὲν ἐδηλώθη διὰ γραμμῆς καὶ ἐπὶ τοῦ μετώπου ἐγράφησαν μελανοὶ κύκλοι ἀντὶ τῶν στροβιλοειδῶν βοστρύχων. Μετὰ τοῦ τεμαχίου αὐτοῦ εὑρέθησαν καὶ ἄλλα μικρότερα, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι τὸ ὑπόλοιπον μέρος τῆς μορφῆς κατεστράφη ὅταν κατεσκευάσθη ἡ δεξαμενὴ τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων. Τὸ κάθετον τοίχωμα τῆς δεξαμενῆς ταύτης ἀπέχει περὶ τὰ 0.20 μ. ἀπὸ τοῦ τεμαχίου (πίν. 181).

Εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι τὰ τεμάχια τῶν ἐγχρώμων κονιαμάτων ἀπετέλουν μέρος παλαιῶν τοιχογραφιῶν, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἀντικατασταθῇ καὶ ἀπορριφθῇ ἔξω τοῦ ΥΕ ΙΙΙΒ οἰκήματος, τὸ ὁποῖον ἀρχικῶς ἐκόσμουν. Παραδείγματα τοιαύτης ἀντικαταστάσεως εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὰ ἀνάκτορα τῆς Τίρυνθος καὶ τοῦ ἄνω Ἐγκλιανοῦ τῆς Πύλου. Ὑπὸ τὰ τεμάχια ὅμως αὐτὰ καὶ μόλις 0.05 μ. εὑρέθη δάπεδον, 0.20 μ. δὲ ὑπ' αὐτὸ καὶ δεύτερον δάπεδον ἐπεστρωμένον μὲ πλέσιαν (πίν. 181,α). Καὶ τὰ δύο δάπεδα ἀνήκουν εἰς τὴν νεωτάτην οἰκοδομικὴν φάσιν τῆς ΥΕ ΙΙΙΓ ἐποχῆς. Ὑπὸ τὸ δεύτερον δάπεδον καὶ εἰς βάθος ἀπ' αὐτοῦ 1.00 μ. εὑρέθη καλῶς διατηρούμενον δάπεδον, μήκους ἀπὸ Β. πρὸς Ν. 2.34 μ. καὶ πλάτους ἀπὸ Α. πρὸς Δ. 1.97 μ., μέρος τοῦ ὁποίου εἶχε πυρακτωθῇ. Τὸ δάπεδον τοῦτο ἐκτείνεται εἰς ὁλόκληρον τὴν κάτωθεν τῶν κονιαμάτων ἔκτασιν. Τὰ πλευρὰ πρὸς Ἀνατολὰς καὶ Νότον τοῦ δαπέδου ὡρίζοντο ὑπὸ θεμελίων καλῶς διατηρουμένων. Καὶ τὸ δάπεδον τοῦτο, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ὀστράκων, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν ἐπ' αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν ἄνωθεν αὐτοῦ ἐπίχωσιν, ἀνάγεται εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΙΓ περίοδον καὶ εἰς τὴν δευτέραν ἀρχιτεκτονικήν της φάσιν. Ἡ ὑπὸ τὸ δάπεδον ἐπίχωσις μέχρι βάθους ἀπ' αὐτοῦ 0.50 μ. ἐχαρακτηρίζετο ὑπὸ ὀστράκων τῆς ΥΕ ΙΙΙΓ περιόδου. Ἡ στρωματογραφία αὐτὴ καὶ τὰ καλῶς διατηρηθέντα δάπεδα τὰ ἐκτεινόμενα εἰς ὁλόκληρον τὴν ὑπὸ τὰ ἔγχρωμα κονιάματα ἔκτασιν ἀποδεικνύουν τὸ ἀσύστατον τῆς ὑποθέσεως τῆς ἀπορρίψεως τοιχογραφιῶν ΥΕ ΙΙΙΒ ἐποχῆς καὶ ἀσφαλῶς ὅτι τὰ εὑρεθέντα κονιάματα ἀνάγονται εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ΥΕ ΙΙΙΓ περιόδου. Τὸ συμπέρασμα τοῦτο, τὸ βασιζόμενον ἐπὶ ἀσφαλῶν στρωματογραφικῶν δεδομένων, ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ΥΕ ΙΙΙΓ περίοδος ὄχι μόνον ἦτο μακροχρόνιος, ἀλλὰ καὶ ἀνθηρὰ οἰκονομικῶς, ἀφ' οὗ τὰ κτήριά της ἐκοσμοῦντο ὑπὸ τοιχογραφιῶν. Ἡ σχετικὴ ὁμοιότης τοῦ θέματος πρὸς προηγούμενα ἀποδεικνύει τὴν συνέχειαν τῆς καλλιτεχνικῆς παραδόσεως λαμπροτέρων περιόδων τῶν Μυκηνῶν εἰς μεταγενεστέρους χρόνους καὶ μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 12ου π.Χ. αἰῶνος.

Ὑπὸ τὴν ΥΕ ΙΙΙΓ ἐπίχωσιν εἰς τὸν Τομέα Α ἀπεκαλύφθη βαθὺ στρῶμα,

μέσου πάχους 2.60 μ., τοῦ τέλους τῆς ΥΕ ΙΙΙΓ περιόδου, περιέχον τὰ θεμέλια κτηρίου, εἰς τὸ ὁποῖον προφανῶς ἀνήκουν αἱ τοιχογραφίαι αἱ ἀνακαλυφθεῖσαι τὸ 1970. Τὸ σημαντικὸν τοῦτο κτήριον κεῖται πρὸς Νότον τῆς «Οἰκίας Τσούντα», ἀπὸ τῆς ὁποίας χωρίζεται διὰ τῆς κλίμακος καὶ τοῦ ὀχετοῦ τοῦ γνωστοῦ ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου καὶ τῆς ἰδικῆς μας τοῦ 1966[1]. Ἡ ἀνατολική του πλευρὰ ἐκτείνεται κατὰ μῆκος δρόμου βαίνοντος ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον καὶ ὁριζόμενον πρὸς Ἀνατολὰς ὑπὸ ἀναλημματικοῦ τοίχου, ὁ ὁποῖος ὑπεβάσταζε τὰ κτίσματα τῆς δυτικῆς κλιτύος, τὰ ἀνασκαφέντα ὑπὸ τοῦ Τσούντα. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ κτηρίου προφανῶς ἐξετείνετο μέχρι τῆς ἐσωτερικῆς ὄψεως τοῦ δυτικοῦ Κυκλωπείου τείχους. Δυστυχῶς λόγῳ τῶν ἐπικαθησομένων ἑλληνιστικῶν καὶ ΥΕ ΙΙΙΓ καταλοίπων ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ χώρου μέχρι τοῦ τείχους εἶναι ἀδύνατος. Ἡ βόρειος πλευρὰ τοῦ κτηρίου ἔβαινε κατὰ μῆκος τοῦ ὀχετοῦ, τὸ ἄνοιγμα τοῦ ὁποίου εἰς τὸ βάθος τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ κτηρίου ἐκαλύπτετο ὑπὸ πλακῶν, αἱ ὁποῖαι ἐσχημάτιζον γεφύρωμα. Διὰ τοῦ γεφυρώματος τούτου ἐκ τῆς κλίμακος διήρχετο ἄνωθεν τοῦ ὀχετοῦ εἰς τὸν δρόμον τὸν πρὸ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ κτηρίου.

Δύο μεγάλα δωμάτια τοῦ κτηρίου τούτου ἀνεσκάφησαν πλήρως. Τὸ πρὸς Βορρᾶν δωμάτιον ὑπ' ἀριθμὸν 2 (Τομεῖς Α καὶ Β, πίν. 179β, ἀρ. 1, 2) ἔχει μῆκος ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον 6.35 μ. καὶ ἀπὸ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμὰς 3.10 μ. Τὰ θεμέλιά του ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ πηλοῦ διεσώθησαν εἰς μέγιστον ὕψος 2.80 μ. Ἄνω τοῦ ὕψους τούτου ὁ τοῖχος ἦτο πλινθόκτιστος. Ἄνοιγμα θύρας 1.10 μ.· κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ ἀνατολικοῦ του τοίχου ἔφερεν ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ δρόμου πρὸς τὸ δωμάτιον. Ἑτέρα δὲ θύρα εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ δυτικοῦ τοίχου, πλάτους 1.10 μ., ἔφερε προφανῶς εἰς δωμάτιον (ἀρ. 3), ὅπερ ἔκειτο πρὸ καὶ κατὰ μῆκος τοῦ Κυκλωπείου τείχους καὶ τὸ ὁποῖον, ὡς εἴδομεν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνασκαφῇ.

Ἀμέσως πρὸς Νότον τοῦ δωματίου 2 ἀνεσκάφη τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 1 δωμάτιον (Τομεὺς Γ). Καὶ τούτου οἱ τοῖχοι ἀποτελοῦνται ἐκ θεμελίου λιθίνου καὶ ἀνωδομῆς ἐκ πλίνθων. Τὸ ἐκ πλίνθων τμῆμα τοῦ δυτικοῦ καὶ βορείου τοίχου διασώζεται εἰς ἀρκετὸν ὕψος, φέρει δὲ σαφῆ τὰ ἴχνη τῆς ξυλοδεσιᾶς, τῆς χρησιμοποιηθείσης εἰς τὴν κατασκευήν του (πίν. 182α). Αἱ κατακόρυφοι δοκοὶ εἶχον τεθῆ εἰς ἀπόστασιν 1.70 μ. ἀπ' ἀλλήλων, ἐνῷ ὁριζόντιαι διεπέρων τὸ πλάτος τοῦ τοίχου εἰς ἀπόστασιν 0.65 μ. ἀπ' ἀλλήλων.

Ὁ βόρειος, ὁ ἀνατολικὸς καὶ ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ δωματίου ὑπ' ἀρ. 2 μέχρις ὡρισμένου ὕψους ἀπὸ τοῦ δαπέδου ἔχουν πλάτος 0.80 - 0.90 μ., ἐνῷ ἄνωθεν τοῦ ὕψους ἐκείνου τὸ πλάτος των μειοῦται καὶ ἀνέρχεται εἰς 0.55 μ. Οὕτω κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν τῶν τοίχων δημιουργεῖται βαθμίς, ἐπὶ τῆς ὁποίας φαίνεται ὅτι εἶχον ἐπιτεθῆ δοκοὶ διὰ τὴν στερέωσιν δαπέδου

1. ΠΑΕ 1966, πίν. 91.

ἐκ ξύλων (πίν. 182β). Καταφανῆ ἴχνη πυρακτώσεως διετηρήθησαν ἐπὶ τῶν τοίχων κατὰ τὸ ὕψος τῆς βαθμίδος τὰ ὁποῖα ἦτο δυνατὸν νὰ δημιουργηθοῦν μόνον ὑπὸ καέντων ξύλων. Κατὰ ταῦτα εἰς τὸν ἀποκαλυφθέντα χῶρον τῶν Τομέων Α καὶ Β διατηρεῖται ὑπόγειον ἄνωθεν τοῦ ὁποίου ἦτο δωμάτιον (ὑπ' ἀρ. 2). Εἰς τὸ δωμάτιον ἐκεῖνο εἰσήρχετο διὰ τῆς θύρας τῆς ΒΑ. γωνίας.

Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ εἰς τὸν πρὸς Νότον τῶν Τομέων Α καὶ Β Τομέα Γ ἔχομεν δωμάτιον (ὑπ' ἀρ. 1), κάτωθεν τοῦ δαπέδου τοῦ ὁποίου ἐδημιουργήθη ὑπόγειον. Διὰ καταπακτῆς εἰς τὸ δάπεδον τῶν δωματίων φαίνεται ὅτι κατήρχοντο εἰς τὰ σκοτεινά των ὑπόγεια. Τὸ δωμάτιον ὑπ' ἀρ. 1 ἔχει μῆκος ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον 5.90 μ. καὶ πλάτος 4.10 μ. ἀπὸ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμάς. Ἡ εἴσοδός του ἔκειτο εἰς τὸ νότιον ἄκρον τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου καὶ εἶχε πλάτος 1.20 μ. Εἰς χρόνους κάπως ὑστερωτέρους, πάντοτε ὅμως ΥΕ ΙΙΙΒ, ἡ εἴσοδος αὐτὴ ἐκλείσθη ὑπὸ τοιχαρίου ἐκ λίθων καὶ πηλοῦ.

Ἀμέσως πρὸς Δυσμὰς τοῦ δωματίου 1 εὑρίσκεται ὁ στενὸς χῶρος εἰς τὸν ὁποῖον εὑρέθησαν τὸ 1960 αἱ τοιχογραφίαι τῶν ἀσπίδων καὶ τῆς «Μυκηναίας» (πίν. 182α). Ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφὴ ἀπέδειξεν ὅτι ὁ στενὸς ἐκεῖνος χῶρος ἦτο διάδρομος, ἀποκληθεὶς διάδρομος Μ, πλάτους μόνον 1.25 μ., ὁ ὁποῖος ἔβαινε κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κτηρίου καὶ ἔφερεν εἰς τὸ δωμάτιον ὑπ' ἀρ. 3, τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνασκαφῇ.

Ἡ πλήρης ἀνασκαφὴ τοῦ διαδρόμου Μ καὶ τοῦ ὑπ' ἀρ. 1 δωματίου ἔφερεν εἰς φῶς πλῆθος μικρῶν τεμαχίων τοιχογραφιῶν, μέγα μέρος τῶν ὁποίων ἀνήκει καὶ πάλιν εἰς ὀκτωσχήμους ἀσπίδας. Τὰ τεμάχια ταῦτα, μεταφερθέντα εἰς τὰ ἐργαστήρια τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου, καθαρίζονται καὶ συγκολλῶνται ὑπὸ τοῦ κ. Σταύρου Μπαλτογιάννη καὶ τῶν βοηθῶν του, ἐλπίζομεν δ' ὅτι ἡ μελέτη των θὰ ἔχῃ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα. Μὲ τὰ τεμάχια τῶν τοιχογραφιῶν καὶ εἰς τὸ βάθος τῶν 3.40 μ. ὅπου εὑρέθη ἡ «Μυκηναία» καὶ εἰς τὰ χώματα τοῦ διαδρόμου Μ καὶ τοῦ δωματίου 1 εὑρέθησαν τεμάχια γραπτοῦ κρατῆρος (πίν. 183α), δύο ὄστρακα τοῦ ὁποίου εἶχον εὑρεθῆ πέρυσι πλησίον τῆς τοιχογραφίας τῆς «Μυκηναίας», ὡς καὶ πλῆθος ἄλλων ὀστράκων. Τὰ ὄστρακα αὐτὰ τοῦ κρατῆρος θέτουν χρονολογικῶς τὰς τοιχογραφίας καὶ τὴν καταστροφὴν τοῦ κτηρίου εἰς τὸ τέλος τῆς ΥΕ ΙΙΙΒ περιόδου. Ἄλλα ὄστρακα ὑποδεικνύουν τὴν μεταβατικὴν ἀπὸ τῆς Β πρὸς τὴν Γ περίοδον ὡς τὴν περίοδον τῆς καταστροφῆς τοῦ οἰκήματος τῶν τοιχογραφιῶν. Μεταξὺ τῶν ὀστράκων αὐτῶν εἶναι καὶ πολλά, τὰ ὁποῖα ἔχουν τὴν ἐσωτερικήν των ἐπιφάνειαν κεκαλυμμένην ὑπὸ μελανῆς βαφῆς.

Τὰ ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ δωματίου ὑπ' ἀρ. 2 ὄστρακα περιλαμβάνουν πολλὰ μὲ ἐσωτερικῶς μελαμβαφῆ ἐπιφάνειαν. Τρία ἐξ αὐτῶν παρουσιάζουν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, διότι προφανῶς ἀνάγονται εἰς τεχνοτροπίαν ἰδιάζουσαν εἰς τὸν τεχνίτην τῶν ἀσπιδοφόρων τῆς Τίρυνθος καὶ τῶν ἁρματηλατῶν τῶν

Μυκηνῶν[1]. Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας των διατηροῦν τὸ σῶμα μεγαλοπρεποῦς ἵππου, παραπλεύρως τοῦ ὁποίου κινεῖται ζωηρῶς θαυμαστῶς ἀπεικονιζόμενος κύων (πίν. 183β). Ὁ τεχνίτης ἀπεπειράθη ἀκόμη νὰ προσδώσῃ βάθος εἰς τὴν παράστασιν, συνεχίζων τὴν γραφὴν τῶν ποδῶν τοῦ ἵππου καὶ τοῦ τροχοῦ κάτω τῆς ταινίας τοῦ ἐδάφους, ἐνῷ τερματίζει ἐπὶ τῆς ταινίας τοὺς πόδας τοῦ κυνός.

Ὁ χῶρος πρὸς Νότον τοῦ δωματίου ὑπ' ἀρ. 1 καὶ πρὸς Νότον τοῦ Τομέως Γ, εἶχεν ἀνασκαφῆ ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Τσούντα, ὁ ὁποῖος εἰς αὐτὸν εἶχεν ἀποκαλύψει θεμέλια τριῶν δωματίων, διάδρομον πρὸς Νότον καὶ πέραν αὐτοῦ δωμάτιον τριγωνικὸν περατούμενον εἰς τὸ Κυκλώπειον τεῖχος. Φαίνεται ὅτι καὶ τὰ δωμάτια αὐτὰ ἀνῆκον εἰς τὸ κτήριον τῶν δωματίων 1 καὶ 2. Δυστυχῶς λεπτομέρειαι τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Τσούντα δὲν ἔχουν διασωθῆ, καὶ προτοῦ καταλήξωμεν εἰς θετικὰ συμπεράσματα καθίσταται ἀναγκαιοτάτη μία λεπτομερὴς ἐκ νέου μελέτη τῶν προγενεστέρως σκαφέντων. Δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία ὅμως ὅτι ἡ εἴσοδος εἰς τὸν στενὸν διάδρομον Μ ἦτο ἐκ τῆς ἀνασκαφείσης ὑπὸ τοῦ Τσούντα περιοχῆς.

Μετὰ τοῦ πλήθους τῶν ὀστράκων καὶ τῶν τεμαχίων τοιχογραφιῶν τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν εἰς τὴν ἀνασκαφεῖσαν περιοχὴν τῶν Τομέων Α, Β καὶ Γ, εὑρέθησαν καὶ τεμάχια ἐλεφαντοστοῦ, ἓν τῶν ὁποίων φέρει θαυμαστὴν ἐγχάρακτον διακόσμησιν, ἕτερον ἀποτελεῖ μέρος ὀκτωσχήμου ἀσπίδος, καὶ ἀκόμη ἓν εἰς πλήρως διασωζομένην μορφὴν ἀχιβάδος (πίν. 184α). Εἰς τὸ ἴδιον βάθος εὑρέθη μικρὸν ἐκ χαλκοῦ ὁμοίωμα βατράχου (μῆκος μέγιστον 0.034 μ.), τὸ ὁποῖον δυστυχῶς δὲν ἐκαθαρίσθη πλήρως ἂν καὶ παρέμενεν εἰς τὰς χεῖρας τεχνίτου ἐπὶ ἔτος (πίν. 185α). Ἡ εὕρεσις τεμαχίων τοιχογραφιῶν εἰς τὸν στενὸν διάδρομον Μ καὶ εἰς τὸ δωμάτιον ὑπ' ἀρ. 1 εἰς ὕψος τοὐλάχιστον 1.000 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου των, ὡς καὶ ἡ διασπορά των εἰς τοὺς χώρους τούτους ἐπιβάλλει τὸ συμπέρασμα ὅτι αἱ τοιχογραφίαι εἰς τὰς ὁποίας ἀνήκουν τὰ τεμάχια ταῦτα ἀρχικῶς ἐκόσμουν ἀνώγειον δωμάτιον, τὸ ὁποῖον ὑπερέκειτο καὶ τῶν δύο τούτων χώρων. Ἀξιοθαύμαστα εἶναι τρία μικρὰ τεμάχια φέροντα παράστασιν κρανοφόρου μορφῆς κρατούσης πτερωτὸν ζῶον ἴσως γρῦπα (πίν. 184β). Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ δωματίου ὑπ' ἀρ. 2 εὑρέθη σκελετὸς ἐνηλίκου. Προφανῶς ὁ νέος εἰς τὸν ὁποῖον ἀνῆκε κατεπλακώθη ἀπὸ τὸν καταπεσόντα βόρειον τοῖχον τοῦ δωματίου.

Δύο παρατηρήσεις πρέπει νὰ σημειωθοῦν προτοῦ τερματισθῇ ἡ περιγραφὴ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ πρὸ τοῦ ἑλληνιστικοῦ πύργου κτίσματος. Τὸ πρὸς τὴν «Οἰκίαν Τσούντα» βόρειον τμῆμα τοῦ κτηρίου τῶν τοιχογραφιῶν παρουσιάζει καταφανῆ εἰκόνα καταστροφῆς διὰ πυρός. Αἱ πλίνθοι τοῦ βορείου τοίχου του ἔχουν ἰσχυρῶς πυρακτωθῆ καὶ τὸ ἐκ λίθων θεμέλιον φέρει σαφῆ ἴχνη πυρός, ἀλλὰ δὲν ἔχει μεταμορφωθῆ εἰς τὸ γνωστὸν σκληρὸν ἀσβεστῶδες μῖ-

1. Ἀρματηλάται ΠΑΕ 1970, πίν. 168β. Ἔργον 1970, σ. 98 εἰκ. 102.

γμα, τὸ ὁποῖον παρουσιάζουν τὰ θεμέλια τῆς «Οἰκίας Τσούντα». Τὰ ἴχνη τῆς πυρκαϊᾶς ἐλαττοῦνται πρὸς Νότον, φαίνεται δ' ὅτι τὸ ὑπ' ἀρ. 1 δωμάτιον δὲν κατεστράφη διὰ πυρός. Τοῦτο ἴσως ἀποδεικνύει ὅτι ἡ πυρκαϊά, ἡ ἀποτεφρώσασα τὴν «Οἰκίαν Τσούντα», δὲν ἦτο τόσον γενικὴ ὅσον ὑπετέθη. Ἡ δευτέρα παρατήρησις σχέσιν ἔχει πρὸς τὰ οἰκήματα τὰ κτισθέντα κατόπιν τῆς καταστροφῆς τῆς «Οἰκίας Τσούντα» καὶ τοῦ νέου κτηρίου. Ἡ πρὸς τὸ δωμάτιον ὑπ' ἀρ. 3 θύρα τοῦ δωματίου 2 ἐπληρώθη ὑπὸ τῶν καταπεσόντων πυρακτωμένων πλίνθων τοῦ βορείου τοίχου, οἱ ὁποῖοι ἐσχημάτισαν στρῶμα καθαρῶς διακρινόμενον λόγῳ τοῦ ἐρυθροῦ χρώματος τῶν πυρακτωθέντων πλίνθων. Ἀμέσως ὑπεράνω τοῦ στρώματος τούτου ἀπεκαλύφθησαν τὰ θεμέλια οἰκημάτων χρονολογουμένων ὑπὸ ΥΕ ΙΙΙΓ ὀστράκων. Τοῦτο καὶ πάλιν ἀποδεικνύει τὴν διαδοχὴν τῶν κτισμάτων τῶν ΥΕ ΙΙΙΓ καὶ ΙΙΙΒ περιόδων.

Ἡ προσπάθεια τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Βορείου τοίχου τοῦ κτηρίου τῶν τοιχογραφιῶν ἐπέτρεψε τὴν ἐξέτασιν τοῦ βάθους τοῦ ὀχετοῦ καὶ τῆς πρὸς Δυσμὰς καταλήξεως τῆς βορείου κλίμακος. Δυστυχῶς δὲν κατέστη ἀκόμη δυνατὴ ἡ πλήρης σκαφὴ τοῦ χώρου λόγῳ τῆς μεγάλης ἐπιχώσεως ἡ ὁποία τεχνητῶς ἐδημιουργήθη εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ΥΕ ΙΙΙΓ περιόδου εἰς τὸ βάθος τῆς κλίμακος καὶ τοῦ ὀχετοῦ (πίν. 179, 5). Ἡ μερικὴ ὅμως ἐξέτασις τῶν χωμάτων ἀπέδωκε πολλὰ ὄστρακα καὶ ἄφθονα τμήματα ἐγχρώμων κονιαμάτων, τὰ ὁποῖα προφανῶς παρασυρθέντα ἀπὸ ὑψηλότερα σημεῖα τοῦ χώρου, ἔμειναν εἰς τὸ βάθος ἐκεῖνο καὶ εἰς χώματα «νερόφερτα ἀμμουδερά». Μεταξὺ τῶν ἐγχρώμων κονιαμάτων εἶναι καὶ τρία μικρὰ τεμάχια φέροντα μορφὴν κρανοφόρου βαστάζοντος ἴσως πτερωτὸν γρῦπα, ἀρίστης τέχνης.

Β. ΠΕΡΙΟΧΗ ΚΡΟΚΑΛΟΠΑΓΟΥΣ ΚΑΤΩΦΛΙΟΥ

Εἰς τὴν δευτέραν περιοχὴν τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς κατεβλήθη προσπάθεια ἵνα ἀποκαλυφθῇ ὁλόκληρος ὁ περὶ τὸ κροκαλοπαγὲς κατώφλιον καὶ ὁ περὶ τὴν ἄνωθεν αὐτοῦ ἀνατολικὴν κλίμακα (πίν. 185β) χῶρος[1]. Δυστυχῶς ἡ πρὸς Βορρᾶν ἀρχὴ τῆς κλίμακος ἐκείνης δὲν διεσώθη. Προφανῶς εἶχε καταστραφῆ εἰς ἑλληνιστικοὺς χρόνους. Κατ' ἀκολουθίαν δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ εὕρεσις τοῦ δρόμου, ὁ ὁποῖος ἔφερεν εἰς αὐτὴν ἀπὸ ὑψηλότερα σημεῖα τῆς κλιτύος. Ἀπεκαλύφθησαν ὅμως ἀκόμη τρεῖς βαθμίδες τῆς κλίμακος, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι ἀρχικῶς εἶχε 14 βαθμίδας, μέσου πλάτους 0.46 μ. καὶ ὕψους ἀναβαθμῶν 0.10 μ. (πίν. 185β,α). Ὑπεράνω τῆς 14ης βαθμίδος ὑπῆρχε πλατύσκαλον, μικρὸν μέρος τοῦ ὁποίου μόνον διεσώθη, καὶ εἰς τὸ ὁποῖον θὰ κατέληγεν ὁ πρὸς Ἀνατολὰς καὶ τὴν κλιτὺν δρόμος (πίν. 185β,β). Ὑπὸ τὴν πλάκα τῆς ὑπ' ἀριθμὸν 2 βαθμίδος εὑρέθη ταφίσκος νηπίου, 0.64 × 0.35 μ., περιέχων ὀλίγα ὀστᾶ, μικρὸν λαγηνόσχημον ἀγγεῖον, δύο χαλκᾶς πόρπας καὶ χαλ-

1. ΠΑΕ 1970, πίν. 164β.

κοῦν δακτυλίδιον (πίν. 186α). Ὁ ταφίσκος ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους τῆς ΥΕ ΙΙΙΓ περιόδου καὶ ὑποδεικνύει ὅτι τὸ ἔθιμον τῆς ταφῆς νηπίων κάτωθεν δαπέδων καὶ μεταξὺ τοίχων συνεχίσθη καὶ μέχρι τοῦ τέλους τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς.

Πέραν τοῦ πλατυσκάλου εὑρέθησαν δύο ὀχετοί, οἱ ὁποῖοι, συνερχόμενοι εἰς χῶρον κάτωθεν τοῦ πλατυσκάλου, ἐδημιούργησαν τὸν ὀχετὸν τὸν κατερχόμενον πρὸς τὸ δυτικὸν Κυκλώπειον τεῖχος κατὰ μῆκος τῆς κλίμακος τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τῆς «Οἰκίας Τσούντα» (πίν. 185β,γ). Οἱ ὀχετοὶ ἐπληρώθησαν ὑπὸ τῶν πυρακτωθέντων καταλοίπων τοίχων, τὰ ὁποῖα ἐκύλησαν πρὸς Δυσμὰς ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα σημεῖα τῆς κλιτύος. Τὰ εἰς τὴν ἐπίχωσίν των εὑρεθέντα ὄστρακα ἀνάγονται εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΙΒ περίοδον. Οὕτω ἀποδεικνύεται ὅτι οἱ ὀχετοὶ κατεσκευάσθησαν καὶ ἠχρηστεύθησαν εἰς χρόνους τῆς περιόδου ἐκείνης.

Μεταξὺ τῶν ὀχετῶν εὑρέθησαν θεμέλια ΜΕ κτισμάτων, ἀπεδείχθη δ' ὅτι ἡ σιταποθήκη ἡ ὁποία ἀνεσκάφη μερικῶς τὸ 1970, ἀνῆκεν εἰς κτήριον ΜΕ χρόνων (πίν. 185β,δ,ε). Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Νοτίου τμήματος τῆς περιοχῆς ἔφερεν εἰς φῶς μόνον λείψανα ἑλληνιστικῶν τοίχων, τὰ ὁποῖα εἰς πολλὰ σημεῖα ἐθεμελιοῦντο ἐπὶ τῶν βράχων. Δυστυχῶς τὰ θεμέλια αὐτὰ διεσώθησαν εἰς μικρὰ μόνον τμήματα, τὰ ὁποῖα δὲν παρέχουν ἐνδείξεις τοῦ σχεδίου τῶν κτηρίων εἰς τὰ ὁποῖα ἀνῆκον. Τὸ ὅτι ἀπετέλουν μέρος οἰκημάτων ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ ἐλλειπτικὴν ἑστίαν, ἀποκαλυφθεῖσαν πλησίον τοίχου, εἰς τὸ πλάτος τοῦ ὁποίου εἶχε κατασκευασθῆ καπνοδόχος.

Ὁ πληρέστερος καθαρισμὸς τοῦ κροκαλοπαγοῦς κατωφλίου τοῦ ἀποκαλυφθέντος τὸ 1970, καὶ μικροῦ πρὸς Βορρᾶν τμήματος ἀσκάπτου χώρου ἀπεκάλυψε τὴν συνέχειαν τοῦ πλευρικοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ ἀπὸ τοῦ κατωφλίου διαδρόμου. Μεταξὺ τοῦ τοίχου τούτου καὶ τοῦ ἀναλημματικοῦ ἑλληνιστικοῦ τοίχου εὑρέθη βαθὺ στρῶμα πυρακτωμένων καταλοίπων τοίχου, τὰ ὁποῖα ἐκύλησαν πρὸς τὰ κάτω ἀπὸ ὑψηλοτέρου σημείου τοῦ λόφου καὶ ἐκάλυψαν τὸν διάδρομον (πίν. 186β). Πυρακτωμένα κατάλοιπα τοίχων εὑρέθησαν σχεδὸν καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ διαδρόμου, ἀποδεικνύοντα τὸ τέλος τῆς χρήσεώς του εἰς τοὺς ἐσχάτους χρόνους τῆς ΥΕ ΙΙΙΒ περιόδου. Ἡ ἀφαίρεσις τῶν χωμάτων, τὰ ὁποῖα ὑπεβάσταζον τὸν ἑλληνιστικὸν ἀναλημματικὸν τοῖχον βορειότερον τοῦ κατωφλίου, ἐπέτρεψε τὴν ἀποκάλυψιν ὁλοκλήρου τοῦ μήκους τοῦ διαδρόμου τούτου, τὸν ὁποῖον ἀποκαλοῦν «διάδρομον Τσούντα», διότι τὸ πρῶτον ἡ ἀρχή του εἶχεν ἀποκαλυφθῆ ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου.

Τὸ 1966 εἶχεν ἀποκαλυφθῆ τὸ διασωθὲν μέρος τοῦ «διαδρόμου Τσούντα» μέχρι μήκους 20 μ. ἀπὸ τοῦ κατωφλίου. Τότε κατὰ τὸ 17ον μ. μήκους ἀπεκαλύφθη τοῖχος ΥΕ ΙΙΙΓ χρόνων καὶ πρὸς Νότον αὐτοῦ ἑστία περιοριζομένη ὑπὸ δύο κιόνων[1]. Δεύτερος, παράλληλος πρὸς τὸν πρῶτον τοῖχος ἀπεκαλύφθη περὶ

1. ΠΑΕ 1966, σ. 109 - 110 καὶ πίν. 93β.

τὰ 4.80 μ. πρὸς τὰ ΒΔ. θεμελιωμένος ἐπὶ τῆς ἐπιχώσεως τῆς συσσωρευθείσης ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ διαδρόμου (πίν. 187,α). Παρ' αὐτὸν εὑρέθησαν δύο βάσεις κιόνων, ἡ θέσις πίθου, ὁ ὁποῖος ἀνῆκεν εἰς δωμάτιον περικλειόμενον ὑπὸ τῶν δύο τοίχων, καὶ πολλὰ ὄστρακα ΥΕ ΙΙΙΓ χρόνων. Κατ' ἀκολουθίαν ἀποδεικνύεται καὶ πάλιν ὅτι ἄνωθεν τοῦ ἐγκαταλειφθέντος διαδρόμου ἱδρύθη κτήριον εἰς ΥΕ ΙΙΙΓ χρόνους.

Ὁ «διάδρομος Τσούντα» βαίνει πρὸς τὰ ΒΔ. καὶ καταλήγει εἰς πλατὺν χῶρον, εἰς ἰσόπεδον (πίν. 187,γ), ἀπὸ τὸ ὁποῖον στρέφει ἀποτόμως, πρὸς τὰ ΝΑ. Τοῦ ἰσοπέδου ἡ βόρειος πλευρὰ σχηματίζεται ὑπὸ ρήγματος εἰς τὸ δάπεδόν του, πλάτους 0.85 μ. περίπου, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ μεγάλου διαδρόμου (gallery) τοῦ κτηρίου Wace (τῆς λεγομένης Citadel House). Δὲν εἶναι δυνατὸν ἐπὶ τοῦ παρόντος, καὶ ἄνευ τῶν στοιχείων τῆς ἀνασκαφῆς Wace, νὰ ἀποδειχθῇ ἐὰν ὁ «διάδρομος Τσούντα» συνεχίζετο καὶ πέραν τοῦ ἰσοπέδου καὶ ἐὰν ὁ μέγας διάδρομος τοῦ κτηρίου Wace ἀποτελεῖ συνέχειάν του. Ὅμοιον ρῆγμα εἰς τὸ δάπεδον τοῦ «διαδρόμου Τσούντα», πλάτους 0.83 μ., εὑρέθη περὶ τὰ 1.30 μ. ἀπὸ τοῦ νῦν ἀποκαλυφθέντος ΥΕ ΙΙΙΓ τοίχου (πίν. 187,β). Τὸ ρῆγμα τοῦτο προφανῶς ἐκαλύπτετο ὑπὸ βαθμίδος ξυλίνης, ὕψους 0.30 μ., καμένα κατάλοιπα τῆς ὁποίας εὑρέθησαν κατὰ χώραν. Παρὰ τὴν βαθμίδα εὑρέθη μικρὸς ὀχετός, πλάτους 0.20 μ. καὶ ὕψους 0.22 μ., ὁ ὁποῖος ἀκολουθεῖ τὴν φορὰν τοῦ «διαδρόμου Τσούντα», συνεχίζει κάτω τοῦ δαπέδου τοῦ διαδρόμου τοῦ «κτηρίου Wace» διὰ νὰ ἀναφανῇ κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ τῆς καλυπτομένης ὑπὸ πωρίνων πλακῶν μεταξὺ τοῦ κτηρίου ἐκείνου καὶ τῆς λεγομένης «Ramp House». Ἴσως ὁ ὀχετὸς αὐτὸς ὑποδεικνύει ὅτι τὸ «κτήριον Wace» καὶ ὁ «διάδρομος Τσούντα» ἦσαν ὄχι μόνον σύγχρονα κτίσματα, ἀλλὰ καὶ συνεδέοντο ὀργανικῶς.

Τὸ πρὸς τὰ ΒΔ. μῆκος τοῦ διαδρόμου ἀνέρχεται εἰς 30.50 μ., τὸ δὲ πλάτος του ἀπὸ τοῦ κατωφλίου μέχρι τοῦ 28ου μέτρου μήκους του κυμαίνεται μεταξὺ 1.80 καὶ 1.90 μ. Ἡ ἀνατολικὴ παρειά του σχηματίζεται ὑπὸ τοίχου διασωθέντος μέχρι μέσου ὕψους 1.20 μ. ἐνῷ ἡ δυτική του ὑποβαστάζεται ὑπὸ ἀναλημματικοῦ τοίχου ἐκ μικρῶν λίθων καὶ πηλοῦ, ὁ ὁποῖος διεσώθη εἰς μῆκος 18 μ. Πέραν τούτου πρὸς τὸ κατώφλιον δυστυχῶς ὁ δυτικὸς ἀναλημματικὸς τοῖχος ὡς καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ πλάτους τοῦ διαδρόμου ἠφανίσθησαν. Ὁ τοῖχος τῆς ἀνατολικῆς παρειᾶς ἐκαλύφθη εἰς ἀρκετὸν μῆκος ὑπὸ ἀναλημματικοῦ ἑλληνιστικῶν χρόνων, μέρος τοῦ ὁποίου ἔπρεπε νὰ ἀφαιρεθῇ διὰ νὰ ἀναφανῇ ὁ μυκηναϊκὸς τοῖχος.

Ὁ «διάδρομος Τσούντα» ὡς ἐξετέθη ἀνωτέρω, πέραν τοῦ 28ου μέτρου μήκους σχηματίζει πλατὺν χῶρον ἢ ἰσόπεδον (platform), μήκους ἀπὸ Β. πρὸς Ν. 2.40 μ. καὶ πλάτους ἀπὸ Α. πρὸς Δ. 3.55 μ. Κατὰ τὸν πλατὺν τοῦτον χῶρον ὁ «διάδρομος Τσούντα» κάμπτεται κατ' ὀξεῖαν γωνίαν πρὸς τὰ ΝΑ., ἀλλάζει κατεύθυνσιν καὶ βαίνει κατὰ μῆκος σχεδὸν τῆς ἀρχικῆς του φορᾶς, ἀλλ'

ἀντιστρόφως (πίν. 187, δ). Περὶ τὸ 1.50 μ. περίπου ἀπὸ τῆς καμπῆς του καὶ κατὰ τὴν ἀνατολικήν του πλευρὰν ἀπεκαλύφθη θρανίον, τὸ ὁποῖον ἐξέχει ἀπὸ τὸν δυτικὸν ἀναλημματικὸν τοῖχον τοῦ «διαδρόμου Τσούντα» καὶ τὸ ὁποῖον διασώζεται νῦν εἰς μῆκος 2.30 περίπου μέτρων. Τὸ πλάτος του ἀνέρχεται εἰς 0.40 - 0.45 μ. καὶ τὸ ὕψος του, κατὰ τὸ μέσον τοῦ πλάτους του, εἰς 0.40 μ. Τὸ θρανίον τοῦτο εἶναι κατεσκευασμένον ἐκ πηλοῦ καὶ ὀλίγων μικρῶν λίθων, ἐκαλύπτετο δὲ ὑπὸ ἀλοιφῆς ἐξ ἀσβέστου, μικρὰ τμήματα τῆς ὁποίας διασώζονται.

Ἀπὸ τοῦ 6ου μέτρου μήκους τῆς νέας φορᾶς ὁ διάδρομος στενοῦται εἰς 1.40 μ. καὶ βαίνει πρὸς τὰ ΝΑ. μὲ μικρὰν κατωφερικὴν κλίσιν. Κατὰ τὴν δυτικήν του πλευράν, περὶ τὸ 8ον μ. μήκους του, διατηρεῖται κλῖμαξ πλάτους 1.63 μ., ἡ ὁποία ἀρχικῶς ἀνεσκάφη ὑπὸ τοῦ Τσούντα. Ἡ κλῖμαξ αὐτὴ φέρει πρὸς τὰ ΝΔ. καὶ αἱ ἐκ πώρου λίθου βαθμίδες της ἐκαλύπτοντο ὑπὸ τοῦ ἐξ ἀσβέστου ἐπιχρίσματος τοῦ δαπέδου τοῦ διαδρόμου (πίν. 188). Ὁ διάδρομος καταλήγει εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ δωματίου Γ1 τοῦ Τσούντα. Πρὸ τῆς ΒΑ. γωνίας τῆς εἰσόδου ταύτης καὶ εἰς μικρὰν τῆς κλίμακος ἀπόστασιν κεῖται μικρὸν κτίσμα, τὸ ὁποῖον προφανῶς ἀπεκαλύφθη μερικῶς ὑπὸ τοῦ Τσούντα ἐσημειώθη δὲ ὑπὸ τοῦ Wace, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν κατενόησε τὴν σημασίαν του[1] (πίν. 188, Β).

Τὸ κτίσμα τοῦτο ἔχει ἀρχικὸν μῆκος ἀπὸ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμὰς 1.55 μ. καὶ πλάτος ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον περὶ τὰ 2.50 μ. Ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο τμήματα. Τὸ ΝΔ. τμῆμά του, 2.50 × 1.10 μ., σχηματισθὲν ἀπὸ χῶμα ἀνάμεικτον μὲ πηλόν, ὑψοῦται κατὰ τὴν ὄψιν του, τὴν ΝΔ. ὄψιν τοῦ κτίσματος, 0.30 μ. ἄνωθεν τῆς ἐπιφανείας τοῦ πρὸ αὐτοῦ διαδρόμου. Ἡ ἐπιφάνειά του ἐκαλύπτετο ὑπὸ κονιάματος ἐξ ἀσβέστου, τὸ ὁποῖον ἀνενεοῦτο περιοδικῶς. Τρία ἐπάλληλα στρώματα κονιάματος διατηροῦνται ἀκόμη εἰς μέρη τῆς ἐπιφανείας του (πίν. 189).

Τὴν ΒΑ. πλευρὰν τοῦ κτίσματος ἀποτελεῖ σειρὰ πωρίνων λίθων, δύο τῶν ὁποίων διετηρήθησαν εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν θέσιν. Τὸ συνολικὸν μῆκος τῶν δύο τούτων πώρων ἀνέρχεται εἰς 1.75 μ., τὸ δὲ πλάτος ποικίλλει ἀπὸ 0.58 ἕως 0.44 μ. Ὁ τρόπος τῆς τομῆς τῆς πλευρᾶς τῆς δευτέρας πλακὸς ὡς καὶ ἡ ὑποθεμελίωσις ἡ ὁρίζουσα τὸ πλάτος τοῦ κτίσματος ἀποδεικνύουν ὅτι καὶ τρίτος πώρινος λίθος ἀρχικῶς ὑπῆρχε παρὰ τὸν δεύτερον καὶ ὅτι τὸ μῆκος τῆς πλευρᾶς αὐτῆς ἀνήρχετο εἰς 2.50 μ. Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν πωρίνων λίθων διασώζονται μικροὶ τετράπλευροι τόρμοι[2] (πίν. 189β), οἱ ὁποῖοι ἀποδεικνύουν ὅτι ἐπὶ τῶν πωρίνων αὐτῶν λίθων εἶχε στερεωθῆ ἐπίθημα ἴσως ἐκ ξύλου οὐχὶ

1. JHS 71, 1951, σ. 254 - 255.

2. Αἱ διαστάσεις των ποικίλλουν ἀπὸ 0.065 μ. × 0.03 μ. × 0.06 μ. καὶ 0.05 × 0.025 × 0.06 μ. Ἡ ἐπιφάνεια τῶν πόρων φέρει ἀμυδρῶς εἰργασμένην ζώνην πλάτους 0.19 - 0.20 μ. ἄνωθεν τῆς ὁποίας ἡ λοιπὴ ἐπιφάνεια ὑψοῦται περὶ τὰ 0.03 μ.

τόσον ὀγκώδες. Ἡ ἐπιφάνεια τῶν πωρίνων λίθων ὑψοῦται περὶ τὰ 0.07 μ. ἄνωθεν τοῦ κονιάματος τοῦ ἐκ χώματος τμήματος· καθίσταται λοιπὸν φανερὸν ὅτι τὸ ἐπίθημα θὰ ὑψοῦτο πολὺ ὑπεράνω τοῦ τμήματος ἐκείνου. Ἡ ὅλη κατασκευὴ τοῦ κονιάματος εἶναι ἐπιμεμελημένη καὶ ἡ πρὸς τὴν κλιτὺν πλευρά του εἶχε θεμελιωθῆ ἐπὶ τοῦ βράχου, ὁ ὁποῖος ἐδῶ κατέρχεται ὁμαλῶς. Μεταξὺ τῶν πωρίνων λίθων καὶ τοῦ βράχου ἐδημιουργεῖτο κενόν, 0.26 - 0.30 μ., ἀλλὰ τοῦτο ἐπληρώθη μικρῶν λίθων, οἱ ὁποῖοι ἐνεσφηνώθησαν μεταξὺ τῶν πώρων καὶ τοῦ βράχου (πίν. 189β).

Ὀπὴ κυκλική, διαμέτρου 0.24 μ., περιέχουσα τέφραν καὶ μικρὰ ἀπηνθρακωμένα τεμάχια κλαδίσκων, εὑρέθη εἰς τὸ ΝΔ. ἄκρον τοῦ ἐκ χώματος τμήματος. Εἰς τὴν ὀπὴν αὐτὴν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐνσφηνωθῇ τὸ κάτω μέρος κωνικοῦ ρυτοῦ χρησιμοποιουμένου διὰ σπονδάς. Πέραν δὲ τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ κτίσματος εὑρέθη ἐλλειπτικὸν πλατὺ κατασκεύασμα ἐκ πηλοῦ καὶ τεμαχίων πίθου[1] καλῶς ἐστερεωμένον διὰ μικρῶν λίθων καὶ πλέσιας (πίν. 189β). Τὸ δάπεδόν του τὸ ὁποῖον ἐκαλύπτετο ἀρχικῶς ὑπὸ παχέος στρώματος πλέσιας εὑρέθη πλῆρες τέφρας καὶ καμένων ὑλῶν. Προφανῶς τοῦτο ὡς καὶ τὰ τοιχώματα εἶχον ἐπανειλημμένως ἐκτεθῆ εἰς πυράν.

Τὸ κτίσμα τοῦτο σχετίζεται στενῶς πρὸς τὸ δωμάτιον Γ1 ὅπου εὑρέθησαν σημεῖα θρησκευτικῆς λατρείας[2]. Ἐλπίζεται ὅτι εἰς τὴν προσεχῆ ἀνασκαφικὴν περίοδον θὰ ὁρισθῇ ἡ σχέσις αὕτη. Εἶναι ὅμως δυνατὸν νὰ ὑποτεθῇ κατόπιν τῶν παρατηρήσεων τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1971, ὅτι τὸ κτίσμα ἦτο βωμὸς καὶ ὅτι ὁ «διάδρομος Τσούντα» ἦτο πομπικὴ ὁδός, χρησιμοποιουμένη εἰς θρησκευτικὰς τελετάς. Διότι ἄλλως παραμένει ἀνεξήγητον τὸ μέγα μῆκός του καὶ ἡ ἀναδίπλωσίς του διὰ νὰ φθάσῃ εἰς σημεῖον κείμενον εἰς μικρὸν ἀπὸ τοῦ κατωφλίου βάθος καὶ ἀπόστασιν (πίν. 190). Μικρὰ κλῖμαξ θὰ ἦτο ἀρκετὴ διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν τοῦ χώρου μὲ τὸ κατώφλιον. Ἀντ' αὐτῆς κατεσκευάσθη κατὰ τὸ πλάτος τῆς κλιτύος πλατὺς διάδρομος μήκους 30.50 +15 μ., ὁ ὁποῖος ἔπρεπε νὰ ὑποστηριχθῇ ὑπὸ ἀναλημματικῶν τοίχων. Ἀκόμη καὶ τὸ κατώφλιον, ἡ θύρα του, αἱ τοιχογραφίαι τοῦ πλευρικοῦ τοίχου, ἡ ἀνατολικὴ κλῖμαξ μὲ τὸ μικρὸν ὕψος τῶν ἀναβαθμῶν, ὑποδεικνύουν τὸν ἰδιαίτερον χαρακτῆρα τῶν κτηρίων τὰ ὁποῖα ἐξυπηρέτουν (πίν. 190).

Οἱ χρόνοι τοῦ κτίσματος ἀποδεικνύονται ἀπὸ τὰ μυκηναϊκὰ ὄστρακα, τὰ ὁποῖα εὑρίσκονται εἰς τὸ ἐκ γῆς τμῆμά του. Ὡς κτιστὸς μυκηναϊκὸς βωμὸς μὲ πρόθυσιν καὶ τράπεζαν ἴσως, τὸ κτίσμα εἶναι μοναδικόν, προφανῶς δ' ἀπετέλει σπουδαῖον τμῆμα τοῦ θρησκευτικοῦ κέντρου τῶν Μυκηνῶν εἰς τὸ ὁποῖον

1. Ἡ μεγίστη διάμετρός του ἀνέρχεται εἰς 0.75 μ.

2. Διὰ τὴν «Οἰκίαν Τσούντα» ἐν γένει ὅρα τὴν ἔκθεσιν Χρ. Τσούντα, ΠΑΕ 1885 - 1886, σ. 74 κ.ἑ. Διὰ τὸν «βόθρον πρὸς θυσίας» τὸν εὑρεθέντα εἰς τὸ μέγαρον ὅρα σ. 75. Διὰ τὸν βωμὸν-ἑστίαν τοῦ δωματίου Γ1 ὅρα Wace, ἔ.ἀ. σ. 234.

ἀνήκουν ἡ «Οἰκία Τσούντα» καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ William Taylour ἀνασκαφέντα ἱερὰ δωμάτια. Τὸ κτήριον τῶν τοιχογραφιῶν θὰ ἀπετέλει μέρος τοῦ κέντρου τούτου διὰ τοῦτο ἦτο τόσον θαυμασίως κεκοσμημένον διὰ τοιχογραφιῶν μὲ τὸ ἰδιάζον θέμα τῶν ὀκτωσχήμων ἀσπίδων. Ἡ ἐξακρίβωσις τῆς θέσεως αὐτῆς χρήζει περισσοτέρας ἐρεύνης καὶ μελέτης, τὴν ὁποίαν ἐλπίζω νὰ ἐπιχειρήσω εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον. Πρέπει νὰ σημειωθῇ καὶ πάλιν ὅτι ἡ περιοχὴ τοῦ βωμοῦ ἀνεσκάφη ἀρχικῶς ὑπὸ τοῦ Τσούντα, ὁ χῶρος δὲ τοῦ δωματίου Γ1 ἠρευνήθη ἐκ νέου ὑπὸ τοῦ Wace.

Αὐτὰ ἐν ὀλίγοις ἦσαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1971.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ

14. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΕΣΣΗΝΗΣ

(Πίν. 191 - 203)

Μετὰ τὴν κατὰ τὰ ἔτη 1969 καὶ 1970 γενομένην εἰς τὸ μέσον τῆς αὐλῆς τοῦ τετραστώου συγκροτήματος τῆς «Ἀγορᾶς» ἀποκάλυψιν τοῦ μεγάλου δωρικοῦ ναοῦ καὶ τοῦ πρὸ αὐτοῦ ἐπιμήκους βωμοῦ (εἰκ. 1) ὑπελείπετο πρὸς ὁλοσχερῆ τῆς εἰρημένης αὐλῆς ἔρευναν ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν ἐπιχώσεων ὁλοκλήρου τῆς Ν. καὶ τῆς Β. πλευρᾶς τῆς αὐλῆς (Ἔργον 1970, εἰκ. 104), αἵτινες ἐκάλυπτον ἐπιφάνειαν 2.250 περίπου τετρ. μέτρων, ἔχουσαν μέσον ὕψος 2.25 μ., ἤτοι συνολικοῦ ὄγκου χωμάτων περίπου 5.000 κυβικῶν μέτρων. Τούτων δ' ἀκριβῶς τῶν ὑπολοίπων μεγάλων ἐπιχώσεων τῆς αὐλῆς τὴν ἀπομάκρυνσιν ἐσκόπει ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφὴ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἐνισχυθεῖσα καὶ διὰ τῆς ἐκ 40.000 δραχμῶν φιλόφρονος προσφορᾶς τῆς Ἐμπορικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος. Διὰ τῶν χορηγηθεισῶν τούτων πιστώσεων κατωρθώθη διὰ μηχανικῶν μὲν ἐκσκαφέων ἡ ἀφαίρεσις τῶν ἐπιπολαίων (1 - 1.20 μ.) στρωμάτων τῆς ἐπιχώσεως, διὰ προσεκτικοῦ δὲ χειρισμοῦ τῆς σκαπάνης ἡ σκαφὴ τοῦ κατωτέρου στρώματος τοῦ καλύπτοντος τὰ ἀρχαῖα. Δὲν ἐπήρκεσεν ἐν τούτοις τὸ συνολικῶς χορηγηθὲν ποσὸν πρὸς τελείαν ἐκκαθάρισιν τῆς αὐλῆς ἀπὸ τῶν ἐπιχώσεων· ὑπελείφθη ἀκόμη ἡ ἀφαίρεσις τῆς ἐπιχώσεως ὁλοκλήρου τῆς ΒΔ. γωνίας τῆς αὐλῆς (πίν. 191α), τὴν ὁποίαν ἐλπίζομεν σὺν Θεῷ νὰ ἐπιχειρήσωμεν κατὰ τὸ 1972, ἤτοι κυβικῶν μέτρων 1.500. Πάντως διὰ τῆς γενομένης ἀπομακρύνσεως τῶν 3/5 τῶν ἐπιχώσεων ἡ ἀνασκαφὴ κυριολεκτικῶς ἀνέπνευσεν, ὁ δὲ ἐπισκέπτης ἀποκτᾷ ἤδη ἀνέτως πλήρη τὴν ἐποπτείαν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ συνόλου τῶν ἀρχαίων κατασκευῶν (πίν. 191β).

Ἡ ἀφαίρεσις τῶν ὀγκωδῶν ἐπιχώσεων ἤρχισεν ἀπὸ τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς αὐλῆς. Ἀπεκαλύφθη ἐν πρώτοις πλήρως ὁλόκληρος ἡ κατὰ μῆκος τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ σειρὰ ἀναθηματικῶν βάθρων (πίν. 192α), πρῶτον τῶν ὁποίων ἀπὸ Δυσμῶν ἤρχετο ἡ καὶ πέρυσιν ἀτελῶς ἀπεικονισθεῖσα (Ἔργον 1970, σ. 115, εἰκ. 121 καὶ ΠΑΕ 1970, πίν. 178α) πείμορφος μετὰ κεντρικῆς ἐπιγραφῆς ἐξέδρα, μὲ τὰς δύο ἑκατέρωθεν τῆς εἰσόδου της ἰωνικὰς παραστάδας (πίν. 176, 177) καὶ τὴν ἐλαφρῶς ἀνάγλυφον πλαγίαν ὄψιν τῶν λεοντοπόδων ἐσωτερικῶν ἐδράνων της (πίν. 192β).

Συνεχίσθη μετὰ ταῦτα ἡ ἀποκάλυψις τῆς περιθεούσης τὴν αὐλὴν λιθίνης, συλλεκτηρίου τῶν ὀμβρίων ὑδάτων αὔλακος καὶ τῆς παρ' αὐτὴν κατωτάτης

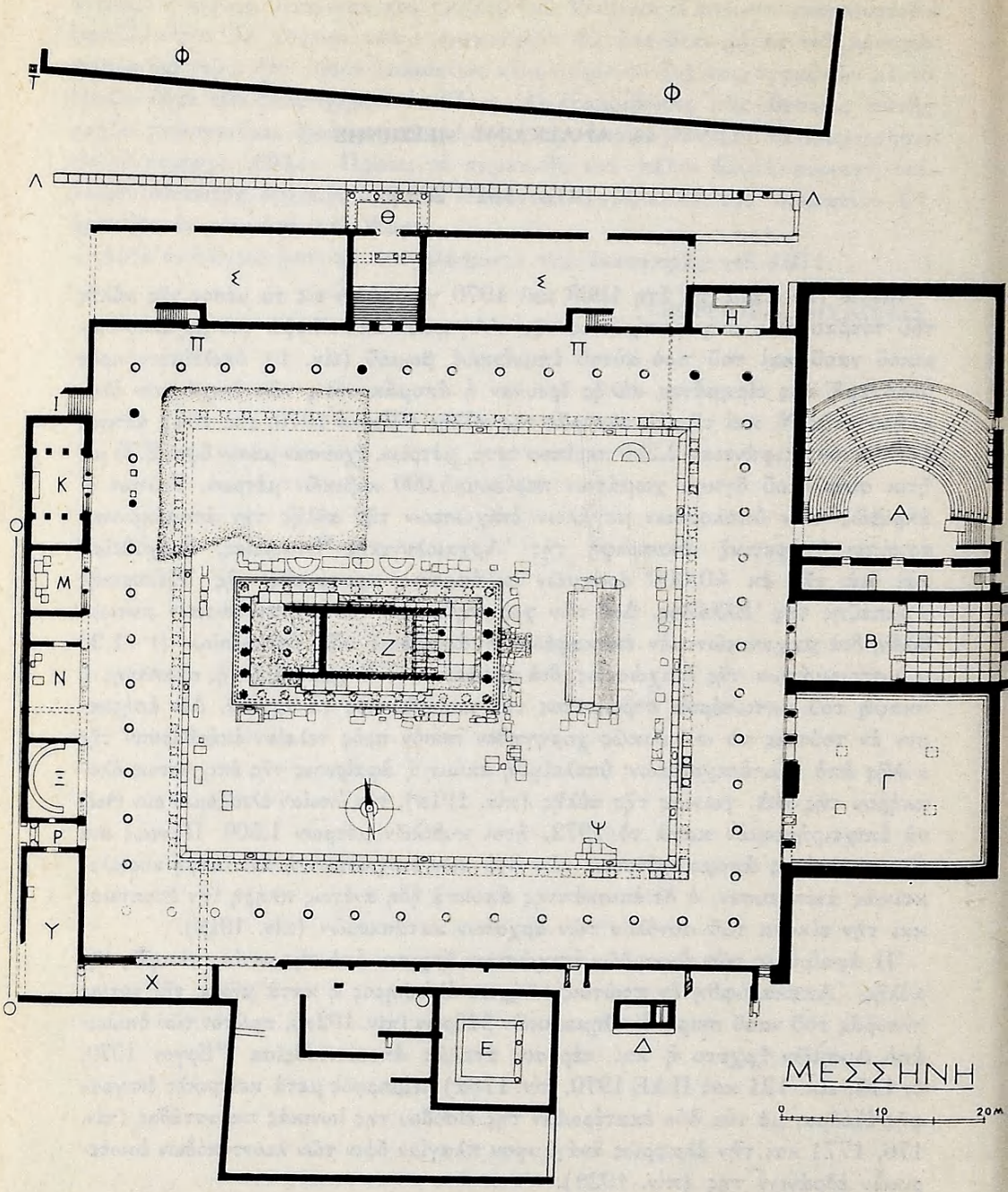

Εἰκ. 1. Γενικὴ κάτοψις τῆς «Ἀγορᾶς» τῆς Μεσσήνης μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1971.

βαθμίδος τῆς κρηπῖδος τῆς νοτίας στοᾶς τῆς αὐλῆς ἀπὸ τῆς ΝΔ. αὐτῆς γωνίας, τῆς ὁποίας ἡ καμπὴ εἶχεν ἤδη πέρυσιν ἀποκαλυφθῆ ('Εργον 1970, σ. 123, εἰκ. 131, ΠΑΕ 1970, πίν. 181β) μέχρι τῆς ΝΑ. γωνίας τῆς αὐλῆς, ἤτοι ἐπὶ μήκους 51.87 μέτρων. Τόσον ἡ αὖλαξ, ὅσον καὶ ἡ παρ' αὐτὴν βαθμὶς εὑρέθησαν εἰς ἀρίστην κατάστασιν, ὁμοίως δὲ καὶ αἱ τέσσαρες ἐν συνόλῳ ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς κατὰ κανονικὰς ἀποστάσεις (≃11.70 μ.) ἀνοιγμέναι ἐπὶ τῆς αὔλακος ἐλλειψοειδεῖς κοιλότητες (γοῦρνες) αἱ χρησιμεύουσαι διὰ τὴν καταστάλαξιν τῆς ἰλύος, τὴν ὁποίαν παρέσυρον τὰ ἐκ τῶν στεγῶν τῶν στοῶν καταρρέοντα ὄμβρια ὕδατα. Εἰς ἓν μόνον σημεῖον, ἀπέχον τῆς ΝΔ. γωνίας κατὰ ≃1.50 μ. περίπου, ἡ αὖλαξ εὑρέθη διακεκομμένη καὶ συγκοινωνοῦσα πρὸς κτιστὸν ὑπόγειον ὀχετόν (εἰκ. 2), βαίνοντα καθέτως πρὸς τὴν αὔλακα ἐπὶ μήκους

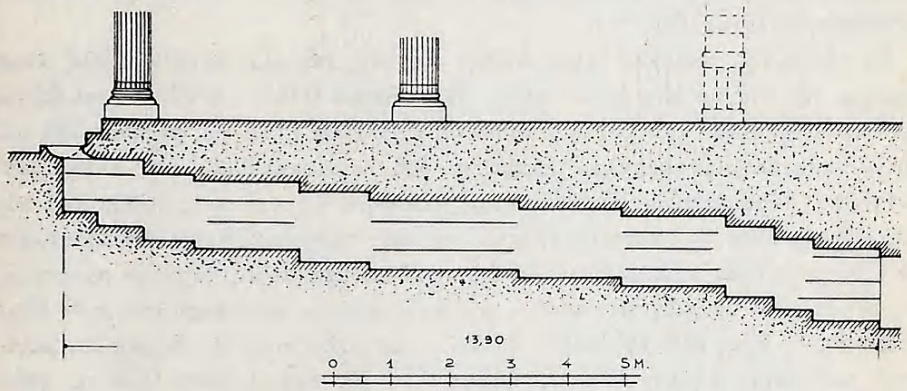

Εἰκ. 2. Τομὴ τοῦ ὑπογείου ὀχετοῦ τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς αὐλῆς.

13.90 μ., διερχόμενον κάτωθεν τοῦ διαμερίσματος Χ (εἰκ. 1) καὶ ἐκβάλλοντα ἐλευθέρως παρὰ τὸν δυτικὸν ἀναλημματικὸν τοῖχον τοῦ Πρυτανείου (βλ. κάτοψιν εἰκ. 1). 'Ο εἰρημένος ὀχετὸς εὑρέθη τελείως φραγμένος καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ μῆκος διὰ συμπιλημένου χώματος, τοῦ ὁποίου μετὰ πολλοῦ κόπου κατωρθώθη διὰ λοστῶν ἡ ἀπομάκρυνσις. 'Ο ὀχετὸς ἔχει ἐσωτερικὰς διαστάσεις 0.73 (πλάτος) × 0.85 (ὕψος) μ. τόσον δὲ τὸ δάπεδον αὐτοῦ, ὅσον καὶ ἡ ἀντίστοιχος ἐκ πλακῶν ὀροφή του εἶναι βαθμιδωτὰ (εἰκ. 2) μὲ τὴν κλίσιν των πρὸς Νότον. Τὰ τοιχώματά του ἀποτελοῦνται ἐξ ὁριζοντίων στρώσεων ἐκ λευκῶν λίθων ἐναλλὰξ καὶ πώρων ἡ δὲ ὀροφή του ἐκ μεγάλων πλακῶν, πάχους 0.16 μ. (πίν. 193α). Εἶναι προφανές, ὅτι ὁ εἰς τὸ χαμηλότερον σημεῖον τῆς αὐλῆς εὑρισκόμενος ἀρχαῖος ὀχετὸς οὗτος ἐχρησίμευε πρὸς ἀποχέτευσιν τοῦ ὕδατος τῶν αὐλάκων ὅλων τῶν πλευρῶν τῆς αὐλῆς, ἡ δὲ ἔκφραξις αὐτοῦ ἀπέβη καὶ σήμερον λίαν χρήσιμος διὰ τὴν ἀποστράγγισιν τῶν ἐν τῇ αὐλῇ σωρευομένων καὶ λιμναζόντων ὀμβρίων ὑδάτων.

Κατὰ τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν, πλὴν τῆς ἐκεῖ καμπτομένης αὔλακος

καὶ τῆς παρ' αὐτὴν βαθμίδος, ἡ ἀνασκαφὴ ἀπεκάλυψε καί τινας λίθους τοῦ στυλοβάτου τῆς στοᾶς, ὧν τινες συνεχίζονται καὶ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς αὐλῆς (πίν. 193β). Κατὰ τὸ μέσον ἐπίσης τοῦ μήκους τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς αὔλακος ἀπεκαλύφθη πλησίον αὐτῆς, διὰ μεγάλων λίθων κατεσκευασμένον, τὸ θεμέλιον ἀναθηματικοῦ τινος πιθανώτατα βάθρου (βλ. παρένθ. πίν. Α', σημεῖον Κ). Ἔτι περαιτέρω ἐντὸς τῆς αὐλῆς ἀπεκαλύφθησαν πλήν τινων ἀρχαίων ὀρθογωνίων τετραγώνων βάθρων (παρένθ. πίν. Α') καὶ ἄλλοι πολλοὶ μεταγενέστεροι δι' ἀντιπλημμυρικοὺς πιθανώτατα σκοποὺς προοριζόμενοι τοῖχοι, εἰς τοὺς ὁποίους ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικὸν πώρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἐκ τοῦ θριγκοῦ τῶν στοῶν (πίν. 194α.β, 195α) μετὰ βουκρανίων καὶ φιαλῶν, ὡς καὶ ὀδοντωτὰ γεῖσα (πίν. 194β) ἀκόμη δὲ καὶ λίθινον ἀναθηματικὸν κυβικὸν βάθρον ἐνεπίγραφον, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ γίνῃ κατωτέρω ἐκτενέστερος λόγος (εἰκ. 5).

Ἐκ τῆς αὐτῆς περιοχῆς ἦλθεν ἐπίσης εἰς φῶς καὶ μία μεγάλη διπλῆ ἄκρα κεραμὶς τῆς στέγης ἐκ λευκοῦ λίθου, διαστάσεων 0.92 × 0.93 μ. καὶ ὕψους 0.15 κατὰ τὴν σίμην καὶ 0.07 μ. ὄπισθεν (πίν. 196 καὶ 197α-γ), φέρουσα ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τεμαχίου εἰργασμένας διατρήτους δύο λεοντοκεφαλὰς καὶ σίμην μετ' ἀναγλύφου διακοσμήσεως ἐξ ἑλίκων καὶ ἀκανθῶν, ὡς καί τινες ἁπλαῖ τοῦ αὐτοῦ μήκους ἀλλὰ τοῦ ἡμίσεος πλάτους, αἵτινες παρουσιάζουσιν ἀνακεκαμμένα τὰ κεκλιμένα πλάγια ἄκρα των. Αἱ ἄκραι αὗται κεραμίδες ἀνήκουν προφανῶς εἰς τὸν πώρινον θριγκὸν τῶν στοῶν, τοῦ ὁποίου οὕτω συμπληροῦται καθ' ὕψος ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου δι' ἄλλου μεγάλου πωρίνου τεμαχίου, μεγίστου σωζομένου μήκους 1.65 μ., ὕψους 0.51 μ., πάχους ἄνω 0.36 μ. (πίν. 197δ), εὑρεθέντος ὀλίγον βορειότερον, συμπληροῦται καὶ τὸ πάχος τοῦ θριγκοῦ, ἀφοῦ τὸ τεμάχιον τοῦτο προέρχεται ἀναμφιβόλως ἐκ τοῦ ἀντιθήματος τοῦ θριγκοῦ τῶν στοῶν, ἐπειδὴ ἔχει τὸ αὐτὸ πρὸς τὰ ἐξωτερικὰ τεμάχια τοῦ θριγκοῦ ὕψος καὶ συγγενῆ πρὸς ἐκεῖνα πλαστικὴν διαμόρφωσιν (εἰκ. 3), ἤτοι κορινθιακὸν μετὰ τριῶν ταινιῶν ἐπιστύλιον καὶ ὑπὲρ αὐτὸ ζωφόρον, ἀκόσμητον ὅμως.

Μεταξὺ τῶν ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς νοτίας πλευρᾶς προελθόντων κινητῶν εὑρημάτων συγκαταλέγονται καί τινα πώρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἀποκείμενα σήμερον παρὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ ναοῦ μεταξὺ τῶν βάθρων τῶν ἀναθημάτων. Εἶναι δὲ ταῦτα:

α) Δωρικὸν ἐπιστύλιον (πίν. 198α) μεγίστου σωζομένου μήκους 0.88 μ., ὕψους 0.59 μ. καὶ πάχους κάτω 0.30 καὶ ἄνω 0.36 μ. Φέρει ἄνω δεξιὰ κανόνα μετὰ σταγόνων, τοῦ ὁποίου τὸ πλάτος ὑπολογίζεται εἰς 0.33 μ. Ἐπειδὴ αἱ ἀνωτέρω διαστάσεις συμφωνοῦσι πλήρως πρὸς τὰς ἀντιστοίχους τοῦ μεγάλου λιθίνου ἐπιστυλίου (Ἔργον 1970, σ. 108, εἰκ. 112), ὑποθέτω ὅτι τὸ ἐπιστύλιον τοῦτο, ὡς καὶ τὸ κατὰ τὸ 1969 (Ἔργον 1969, σ. 119, εἰκ. 138α) εὑρεθέν, θὰ ἀνήκουν εἰς παλαιότερον πώρινον ναόν, ἴσως τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος, τὸν ὁποῖον ἀντικατέστησεν ὁ λίθινος ἑλληνιστικός.

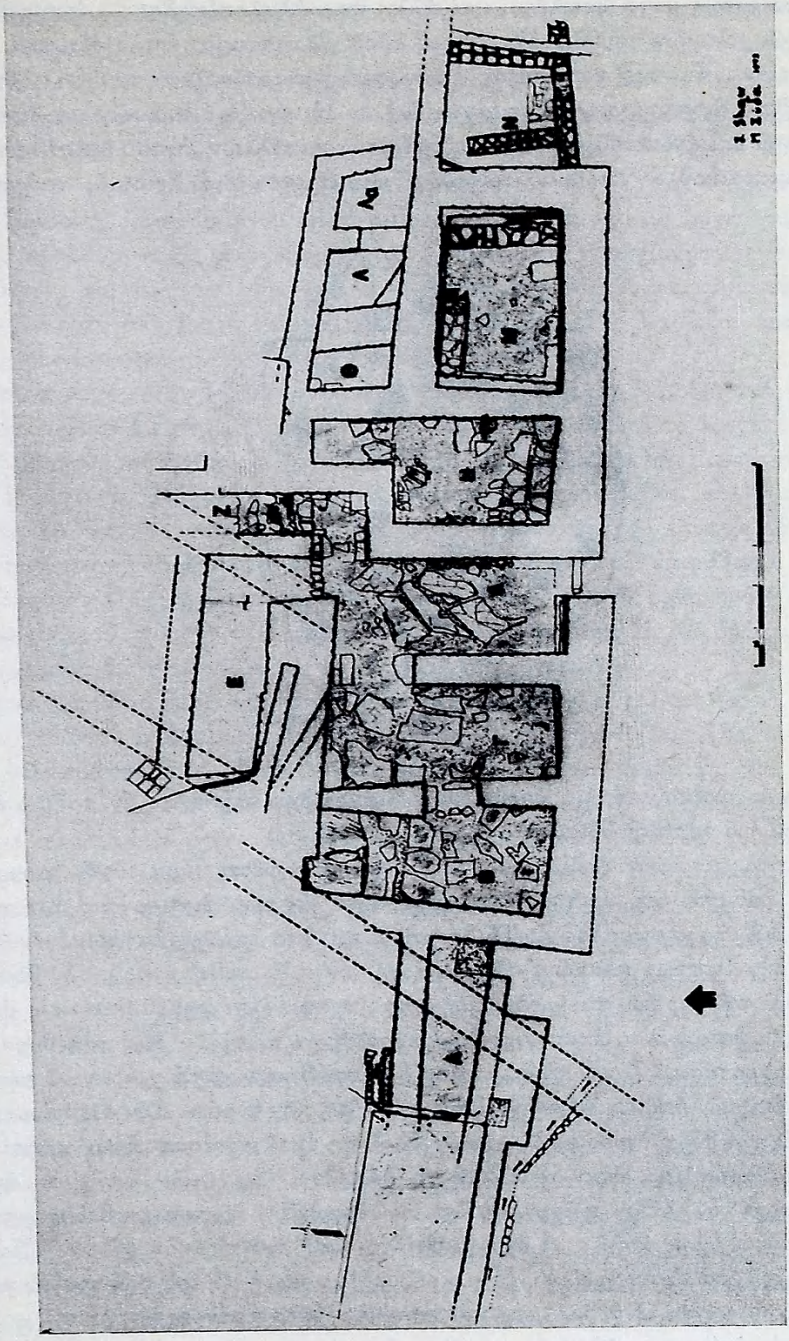

Εἰκ. 1. Κάτοψις τοῦ ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τοῦ ἀνακτόρου Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου.

ΠΑΡΕΝΘΕΤΟΣ ΠΙΝΑΞ Α΄

K

Z

Z

E

A

A

B1 B2 B3 B4

B4

H

H

N

A

Δ

B

0 1 2 3 4 5 10M.

Μεσσήνη. Τὸ 'Ασκληπιεῖον. Κάτοψις μετὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1971.

ΜΜ ΙΙΙΒ περιόδου περισυνελέγησαν τμήματα εὐμεγέθους σκεύους, κάδου ἢ βαθείας λεκάνης, μὲ διακόσμησιν λευκῶν δίσκων ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους, κειμένου ἐπὶ μιᾶς τῶν βαθμίδων τῆς φραχθείσης εἰσόδου, ἄωτά τινα κωνικὰ κύπελλα, τμῆμα κωνικοῦ ρυτοῦ μὲ διακόσμησιν ἀπομιμουμένην κροκαλοπαγῆ λίθον — τοῦ ἰδίου ἴσως ρυτοῦ τεμάχια περισυνελέγησαν ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ δωματίου κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον — καὶ τμήματα εὐμεγέθους σκεύους, κοσμουμένου μὲ περιθεούσας ταινίας καὶ μὲ ζώνην φυλλιδίων. Ἐκ τῆς εἰσόδου πρὸς τὴν κλιμακίδα Ζ συνελέγη τεμάχιον τοιχογραφίας — ἴσως ἀνῆκον εἰς τὸ αὐτὸ σύνολον, τοῦ ὁποίου περισσότερα τεμάχια εὑρέθησαν εἰς τὴν βαθεῖαν ἐπίχωσιν τοῦ γειτονικοῦ δωματίου Ε — διασῷζον κυανῆν καὶ ἐρυθρὰν ταινίαν καὶ τμῆμα ἴσως λευκῆς σπείρας.

Εἰς τὸ συνεχόμενον δωμάτιον Ε ἀνεζητήθη τὸ ἀρχικὸν δάπεδον ὑπὸ τὸ πέρυσιν ἀνακαλυφθὲν ἐκ πηλασβέστου, ἐστρωμένου σχεδὸν κατὰ τὸ ὕψος τοῦ ἀνυψωθέντος κατωφλίου· ἡ ἔρευνα ἐγένετο εἰς τὸ Α. τμῆμα, ἀμέσως μετὰ τὸ κατώφλιον. Πράγματι ἀνευρέθη τοῦτο εἰς σχετικῶς μικρὸν βάθος, ἀλλ' ἡ συνέχειά του πρὸς Β. ἦτο κατεστραμμένη, τοῦ ἀνερχομένου βράχου ἰσοπεδωθέντος διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ δαπέδου καὶ διακρινομένου νῦν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν. Ὁ βράχος διακρίνεται ἄτμητος ἀνερχόμενος ἔτι μᾶλλον εἰς τὸ ὀρθογώνιον ἄνοιγμα τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, τὸ φέρον ὑπὸ τὴν κλιμακίδα Ζ. Ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ δωματίου Ε τερματίζεται εἰς κατακόρυφον ἀκμήν.

Τῆς κλιμακίδος Ζ διεσαφήθησαν νῦν τὰ δύο διαδοχικὰ στάδια (σχέδ. εἰκ. 3)· κατὰ τὸ πρῶτον ἡ κλιμακὶς ἦτο στενωτέρα καὶ ἤρχιζεν εὐθὺς ἀπὸ τοῦ κατωτέρου πλακοστρώτου· διακρίνονται αἱ τρεῖς πρῶται βαθμίδες καὶ τμήματα ἄλλων ὑπὸ τὰς βαθμίδας τῆς δευτέρας κλίμακος, ἡ ὁποία κατεσκευάσθη κατά τι πλατυτέρα, τῶν βαθμίδων της ἐπεκταθεισῶν καὶ ἐπὶ τοῦ πλευρικοῦ ἐρείσματος τῆς πρώτης· ἡ τελευταία ἔφθανε μέχρι τοῦ ἀνυψωθέντος δαπέδου καὶ ἴσως εἰς τὴν πρὸς αὐτὴν ἄγουσαν θύραν ἦτο τοποθετημένη ἡ πωρίνη πλάξ, ἡ ἀνευρεθεῖσα ἐκτὸς θέσεως εἰς τὸ ἄνοιγμα κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον, ὁπότε ἐθεωρήθη ὡς καλυπτήριος πλὰξ τῆς ἐκ τῶν ὑστέρων κατασκευασθείσης κατὰ τὸ βάθος τῆς κόγχης κρηπῖδος, μετὰ τὴν διὰ τοιχίου ἀπόφραξιν κατὰ τὴν βάσιν τῆς κλιμακίδος. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῶν κατωτέρων βαθμίδων τὰ ὄστρακα ἦσαν σαφῶς παλαιοανακτορικά· ἓν τούτων ἦτο τμῆμα μελαμβαφοῦς κυπέλλου. Ἡ ὑπὸ τὴν κλιμακίδα ἐπίχωσις ἀπεδείχθη συμπαγεστάτη.

Τὸ πλακόστρωτον δάπεδον τοῦ γειτονικοῦ δωματίου Γ (πίν. 162α-β), συνιστάμενον ἐκ μεγάλων καλῶς διατηρουμένων πλακῶν ἀκανονίστου σχήματος, διεσώθη εἰς μεγαλυτέραν ἔκτασιν ἢ τὰ πλακόστρωτα τῶν ἄλλων δωματίων, ὡς ἐπίσης διετηρήθησαν οἱ κεκονιαμένοι ἁρμοί. Ὡρισμέναι πλάκες τοῦ κέντρου, πρὸς τὸ Ν. τμῆμα μάλιστα, εἶχον ἀφαιρεθῆ· αἱ παραστάδες τῆς θύρας πρὸς τὸ δωμάτιον Δ ἐπάτησαν ἐπὶ πλακῶν τοῦ πλακοστρώτου δαπέδου, καὶ ὁμοίως αἱ παραστάδες τῆς πρὸς τὸ δωμάτιον Β ἀγούσης θύρας.

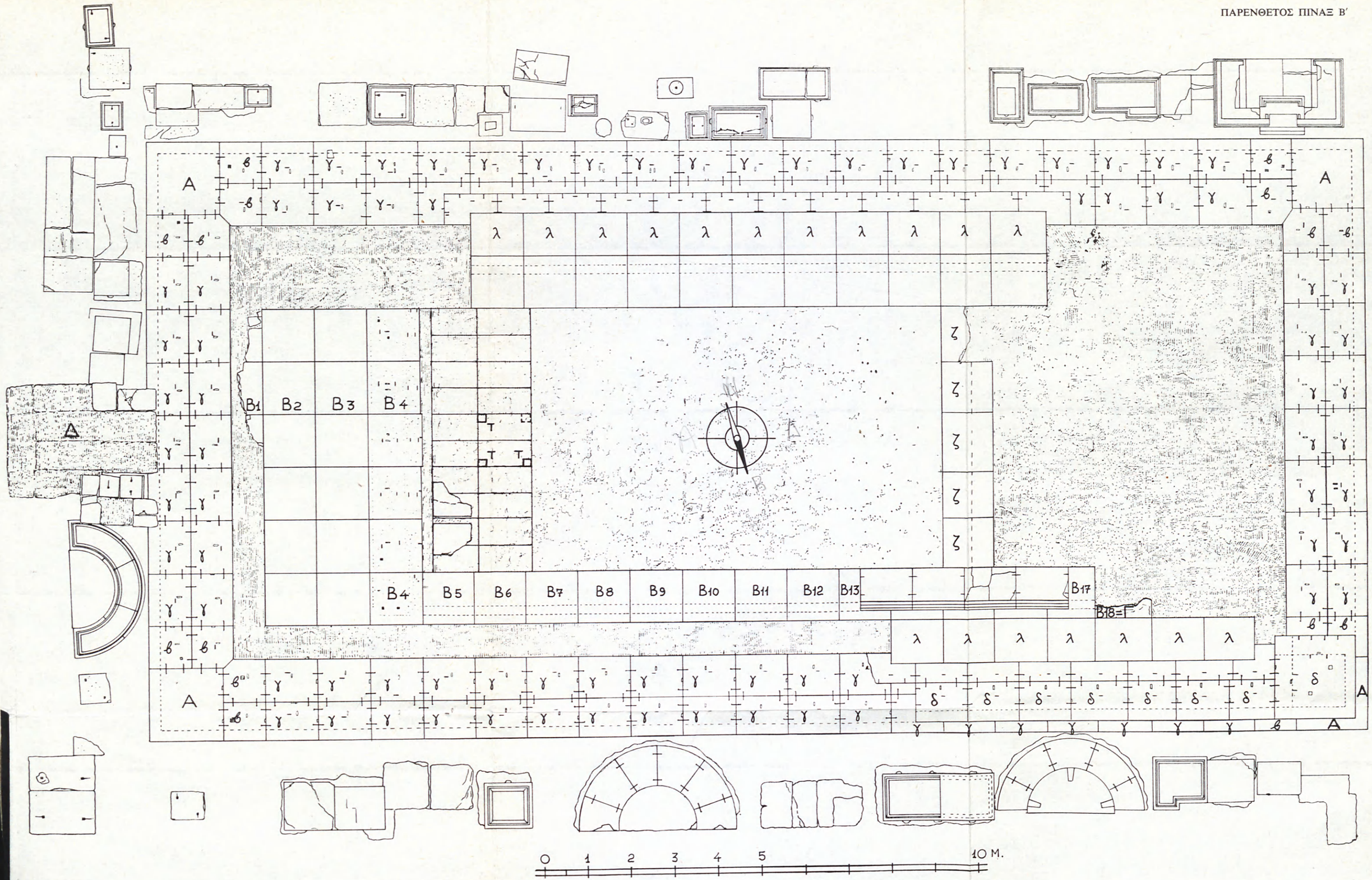

Μεσσήνη. Ναὸς Ἀσκληπιοῦ καὶ Ὑγιείας. Κάτοψις τοῦ μνημείου ὡς ἔχει σήμερον.

δὲς ἄωτον κύπελλον, μόνωτον βαθὺ κυάθιον, κύπελλον μὲ δύο ὁριζοντίους λαβὰς καὶ δύο καθέτους, τεμάχιον εἰς δύο τμήματα ἐκ πυρῆνος λίθου ἢ παχέος ἀγγείου διαβεβρωμένου, πρισματικὸς τριπτὴρ ἐξ ὀφείτου λίθου, ἀγνῦθές τινες τοῦ τραπεζοειδοῦς, παραλληλεπιπέδου καὶ δισκοειδοῦς ἀμφικύρτου τύπου, λεπὶς ὀψιανοῦ καὶ θαλασσία ἀχιβάς.

Τὸ συνεχόμενον δωμάτιον Β (πίν. 162β, 163α) εἶχεν ἐπίσης δάπεδον ἐξ ἀκανονίστων, μετρίου μᾶλλον μεγέθους, πλακῶν μὲ κεκονιαμένους ἁρμούς, ἀλλὰ τὸ πλακόστρωτον κατελάμβανε μόνον τὰ 2/3 τοῦ δωματίου. Τὸ ὑπόλοιπον βόρειον τμῆμα εἶχε μὲν κράσπεδον ἐκ μικροτέρων πλακῶν, ἀλλὰ περαιτέρω ἀνυψοῦτο ὁ βράχος βαίνων ἐπικλινῶς ἄνω τοῦ δαπέδου καὶ ἐπεκτεινόμενος μέχρι πλινθίνου διαχωρίσματος, τὸ ὁποῖον ἐστηρίζετο ἀπὸ Β. πρὸς Ν. ἐπὶ λιθίνης κρηπῖδος, ἡμικαταστραφείσης· τὸ πρὸς Δ. τμῆμα τοῦ χώρου τούτου μετεσχηματίζετο εἰς εἶδος μυχοῦ, κατὰ τὸ βάθος τοῦ ὁποίου ἐντὸς κόγχης ἐμορφοῦτο εἶδος ὑψηλοῦ θρανίου. Ἡ παράδοξος αὕτη διάταξις εἶναι δυσεξήγητος· κατ' ἀρχὰς ὑπετέθη ὅτι εἰς τὸ ἓν τμῆμα ὑπῆρχε ξυλίνη κλιμακὶς μὲ πρόσβασιν ἐκ τοῦ δωματίου, ἡ ὁποία ἀκολούθως ἔστρεφε πρὸς Δυσμάς, δημιουργουμένου ὑπὸ τὴν κλίμακα μικροῦ ἀποθηκευτικοῦ χώρου μὲ ἑρμάριον εἰς τὸ βάθος. Ὅμως ὁ χῶρος δὲν προσαρμόζεται καλῶς διὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν δύο σκελῶν καὶ τοῦ μεσολαβοῦντος κεφαλοσκάλου. Ἡ παρατήρησις ὅτι τὸ μεταξὺ τῶν δωματίων Β καὶ Γ διαχώρισμα κατεσκευάσθη ἐκ τῶν ὑστέρων, βαῖνον ἐπὶ τοῦ προϋπάρχοντος πλακοστρώτου, ὡς ἐφαίνετο καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὰ δύο ἡμιτοίχια τούτου δὲν συνεδέοντο μὲ τοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους τῶν δωματίων, καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὑπὸ τὸ διατοίχισμα ὑπῆρχον ἀρχικῶς βάσεις παραστάδων, ὅμοιαι μὲ τὰς τῆς θύρας, ἐξ ἐρυθρωποῦ σχιστολίθου, ἤγαγε τὸν ἀρχιτέκτονα κ. Ἰ. Σώου νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἡ κλῖμαξ εἶχεν ἀρχικῶς, πρὸ τῆς κατασκευῆς τοῦ διατοιχίσματος, εἴσοδον ἐξ Ἀνατολῶν καὶ ἔβαινε μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Α. πρὸς Δ., στηριζομένη ἐπὶ τοῦ πλινθίνου διαχωρίσματος καὶ καταλήγουσα εἰς κεφαλόσκαλον ἀμέσως ὑπεράνω τῆς κόγχης. Εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας σῴζεται ἐκτὸς τῶν βάσεων τῶν παραστάδων τὸ ὑπόστρωμα τοῦ κατωφλίου, εἰς τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιήθη μικρὸν τεμάχιον τῶν ἐκ φλεβωτοῦ μαρμαρολίθου πλακῶν, τῶν ὁποίων πολλὰ τεμάχια περισυνελέγησαν κατὰ τὰς προηγηθείσας ἀνασκαφικὰς περιόδους εἰς τὸ ἄνοιγμα τῆς θύρας μεταξὺ τῶν δωματίων Γ καὶ Δ. Κατὰ τὴν Δ. γωνίαν τοῦ δωματίου Β διεσώθη κρηπὶς ἐστρωμένη μὲ πλάκας, πιθανῶς εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ δευτέρου ἐκ πηλασβέστου δαπέδου τῶν δωματίων. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ δωματίου Β, τὴν ἀμέσως κάτω τοῦ ἐκ πηλασβέστου δαπέδου, περισυνελέγησαν 7 ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, ἐλλιπὲς λοπάδιον, κύπελλον μὲ κυματιστὰ τοιχώματα, κάτω μέρος βαθέος κυπέλλου, προχοΐσκη μὲ ᾠοειδῆ κοιλίαν καὶ στρογγύλον στόμιον, ἄλλη ὁμοία ἐλλιπής, τμήματα ἀγγείων μὲ διακόσμησιν στολιδωτήν, κυματιστῶν γραμμῶν ἢ σπειρῶν, δύο ἀγνῦθες, τῶν ὁποίων μία τραπεζοειδὴς καὶ ἄλλη δισκοειδὴς ἀμφίκυρτος μὲ ἓν τρῆμα ἀναρ-

τήσεως, κωνικὴ ὀστεΐνη λαβὴ μαχαιρίου μὲ φυσικὴν κοίλανσιν κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν καὶ διαμπερεῖς ὀπὰς στερεώσεως, ἴσως μήλου μαχαιρίου, τμῆμα φυσικοῦ τρίτωνος καὶ σιαγὼν μεγάλου ζῴου, ἴσως ἵππου. Εἰς τὸ κατώτατον στρῶμα τῆς ἐπιχώσεως συνελέγησαν προχοΐσκη, τμῆμα κυρτῆς λοπάδος μὲ διακόσμησιν ἀνοικτοῦ ἐπὶ σκοτεινοῦ, κυρτουμένων λευκῶν ταινιῶν καὶ σκοτεινῆς ταινίας περὶ τὸ χεῖλος, ἐσωτερικῶς δὲ σειρᾶς γραμμωτῶν τριγώνων, μᾶλλον παλαιοανακτορικῶν χρόνων, ὡς ἐπίσης ἀγνὺς τοῦ ἀμφικύρτου δισκοειδοῦς τύπου μὲ ἓν τρῆμα ἀναρτήσεως.

Εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ κτηρίου συνεχίσθη ἡ ἐργασία ἀποσαφηνίσεως εἰς τὸ δωμάτιον Μ (πίν. 163β), ἀφοῦ διελύθη τὸ πρόχειρον καὶ ἄνευ θεμελίων ἡμιελλειπτικὸν περίφραγμα κατὰ τὴν Δ. γωνίαν. Ἀμέσως κάτωθεν αὐτοῦ συνελέγησαν ὄστρακα καὶ τμήματα ἀγγείων, χαρακτηριστικὰ τῆς ΜΜ ΙΙΙΒ περιόδου, τῶν ὁποίων τινὰ στιλβωτὰ μὲ διακόσμησιν σκοτεινοῦ ἐπὶ ἀνοικτοῦ στολιδωτήν, χυτρίδιον μὲ ἐλισσομένους πρὸς τὰ ἔξω πόδας καὶ λαβὴ κυπέλλου μὲ τρεῖς ἤλους ἐν ἀπομιμήσει. Δύο εὐμεγέθη ἀγγεῖα ἐλλιπῆ ἀνεφάνησαν κατὰ τὸν Ν. τοῖχον, ἐνῷ κατὰ τὴν Δ. γωνίαν περισυνελέγη ἀργυροῦν ἐπίχρυσον ἔλασμα καμπτόμενον κατὰ τὴν ᾠάν, τοῦ ὁποίου ἓν τμῆμα ἔχει λεπτὴν ὀδόντωσιν, ἴσως ἐκ ξυλίνου καλύμματος πυξίδος. Ἐκαθαρίσθησαν αἱ δύο κρηπῖδες, ἡ μία κατὰ μῆκος τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, ἴσως συνέχεια τοῦ εἰς δύο διατέμνοντος τὸν πρὸς Β. χῶρον Λ - Λα, καὶ ἡ ἄλλη ὀρθογώνιος καταλαμβάνουσα τὸ ἥμισυ τοῦ βορείου τοίχου. Παρὰ τὸ ἄκρον τῆς τελευταίας, ἀνεφάνησαν, ἴσως εὑρισκόμενα εἰς τὴν θέσιν των, δύο μεγάλα τμήματα ἐπιχρίσματος ἐρυθροῦ χρώματος. Λείψανα παλαιοτέρων τοίχων, ἴσως ἀνήκοντα εἰς τὸ ἀνατολικώτερον ἀποκαλυφθὲν παλαιότερον κτήριον, ἀπεκαλύφθησαν ἐσώτερον τοῦ τοίχου - κρηπῖδος τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, ὑπὸ τὸν δυτικὸν καὶ ὑπὸ μέρος τοῦ νοτίου. Λόγῳ τοῦ ἀναβλύζοντος ὕδατος δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ βεβαιωθῇ ἂν τὸ κατώτερον δάπεδον ἦτο πλακόστρωτον, ὡς τὰ τῶν ἄλλων δωματίων. Τοῦτο ὅμως φαίνεται πιθανόν, ἂν τὰ ἐρυθρὰ ἐπιχρίσματα παρὰ τὴν βόρειον κρηπῖδα εἶναι εὐρέα κονιάματα ἁρμῶν.

Εἰς τὸ κατώτερον μέρος τῆς ἐπιχώσεως συνελέγησαν πολλὰ ἄλλα ὄστρακα καὶ τμήματα ἀγγείων τῆς ΜΜ ΙΙΙΒ περιόδου, κωνικὸν κύπελλον καὶ κατὰ τὸν Ν. τοῖχον τὸ ἄνω τμῆμα ἀμφορέως μὲ ἐλλειπτικὸν στόμιον, ὡς καὶ τμῆμα τριποδικῆς τραπέζης μὲ κυρτούμενον περιχείλωμα, διασῳζον μόνον τὸν ἕνα τῶν ὑψηλῶν τριγωνικῶν πεπλατυσμένων ποδῶν. Ἀνατολικώτερον τὸ κτήριον ἐξετείνετο διὰ προσθέτων χώρων, ὡς τῶν Ν καὶ Π, Ξ καὶ Σ, τῶν ὁποίων ὁ χαρακτήρ, ἀφοῦ εἰς τούτους ἡ ἔρευνα δὲν ἐπερατώθη, δὲν ἔχει ἀπολύτως διασαφηθῇ καὶ διὰ τοῦτο μόνον ἐν μέρει περιελήφθησαν εἰς τὰ γενόμενα σχέδια. Ἐκ τούτων ὁ χῶρος Ν (πίν. 158β) φαίνεται ὁ μᾶλλον ἐκτεταμένος, ἀλλ' ὁ μὲν ἀνατολικὸς τοῖχός του εἶναι λεπτὸς καὶ ἐλαφρῶς καμπυλούμενος, βαίνων ἐπὶ παλαιοτέρου τοίχου, ὁ δὲ νότιος ὑπετέθη ἀρχικῶς ὅτι ἦτο εἰς τὴν σειρὰν πελεκητῶν πωρολί-

β) Τρία ἢ τέσσαρα κολοβὰ τεμάχια τριγλύφων (πίν. 198β,γ) μετὰ συμφυῶν ἀκοσμήτων μετοπῶν ἐκ πώρου, διαφόρου ὑφῆς τῆς τῶν ἐπιστυλίων. Λόγῳ τῶν μεγάλων των διαστάσεων (πλάτος τριγλύφου 0.47 μ., ὕψος 0.865 μ.) πρέπει τὰ τεμάχια ταῦτα νὰ προέρχωνται ἐξ ἑλληνιστικοῦ πάντως (ὡς μαρτυρεῖ ἡ ὁριζοντία ἀπόληξις τῶν γλυφῶν) ναοῦ μεγαλυτέρας κλίμακος. Μὴ ὑπαρχούσης δὲ ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς ἀγορᾶς καταλλήλου διὰ τὸν ναὸν τοῦτον θέσεως, εἰκάζω ὅτι τὰ μνημονευθέντα μεγάλα τεμάχια τριγλύφων προέρχονται ἐκ ναοῦ ἔξω τῆς ἀγορᾶς κειμένου, ἀλλ' ἄγνωστον μέχρι τοῦδε ποῦ εὑρισκομένου.

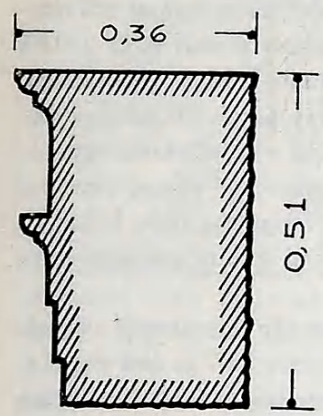

Εἰκ. 3. Τομὴ τοῦ ἀντιθήματος τοῦ θριγκοῦ τῶν στοῶν.

γ) Βάσις μετὰ συμφυοῦς κάτω μέρους κορμοῦ κορινθιακοῦ κίονος προερχομένη ἐκ τῶν περιβαλλουσῶν τὴν αὐλὴν στοῶν (πίν. 199α). Εὑρέθη παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τῆς αὐλῆς. Ἡ βάσις ἔχει τὸν συνήθη τύπον τῶν ἰωνικῶν βάσεων, ἤτοι δύο σπείρας μετὰ παρεμβαλλομένης καὶ βαθέως ἐσκαμμένης σκοτίας. Ἡ κάτω διάμετρος τῆς βάσεως εἶναι 0.78 μ., τὸ δὲ ὕψος 0.308 μ. Τὸ ὁλικὸν μετὰ τοῦ κορμοῦ ὕψος εἶναι 0.60 μ. Φέρει ἐν ὅλῳ 20 ραβδώσεις, ἐξ ὧν αἱ ἑπτὰ εἶναι πλήρεις (πίν. 199α), αἱ δὲ λοιπαὶ κοῖλαι, χωριζόμεναι διὰ ταινιῶν πλάτους 0.025μ. Ἡ ἄνω διάμετρος τοῦ σωζομένου τμήματος τοῦ κορμοῦ εἶναι 0.60 μ., φέρει δ' ἐν τῷ μέσῳ τετράγωνον τόρμον συνδέσεως πρὸς τὸ ὑπεράνω τμῆμα τοῦ κορμοῦ. Τμήματα κορμῶν ὁμοίων κιόνων τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς αὐλῆς, τοποθετούμενα ὑπεράνω τοῦ μετὰ τῆς βάσεως σφονδύλου, συνελέγησαν κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον αὐτῆς (πίν. 199β). Τοὺς ἐν λόγῳ κορμοὺς ἔστεφον, τοὐλάχιστον κατὰ τὴν δυτικὴν πλευράν, κορινθιακὰ μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων ἐρωτιδέων κιονόκρανα (πίν. 200α).

Εἰς τὰ ἐκ τῆς ἐκσκαφῆς προελθόντα χώματα ἀνευρέθη καὶ κορμὸς λιθίνου ἀνδρικοῦ ρωμαϊκοῦ ἀνδριάντος ἀκεφάλου καὶ ἄποδος (πίν. 200β.γ) περιβεβλημένος μὲ χιτῶνα καὶ πολύπτυχον ἱμάτιον, τὸ ὁποῖον, ὡς ἐκ τῶν σωζομένων λειψάνων φαίνεται, θὰ ἐκάλυπτε καὶ τὴν κεφαλήν. Τοῦ ἀγάλματος σώζεται ἄνω ἡ ἀρχὴ τοῦ λαιμοῦ, ἀποδεικνύουσα, ὅτι ἡ κεφαλὴ δὲν ἦτο ἐκ χωριστοῦ ἀλλὰ ἐκ τοῦ αὐτοῦ καὶ ὁ κορμὸς τεμαχίου (διαστάσεις: μέγιστον σωζόμενον ὕψος 0.70 μ., πλάτος κατὰ τὴν ράχιν 0.52 μ.).

Ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς κατὰ τὸ ἄκρον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ἔφερεν εἰς φῶς ὄχι μόνον τὴν γωνίαν καμπῆς τῆς αὔλακος καὶ τῆς παρ' αὐτὴν βαθμίδος ἀλλὰ καὶ τοῦ σωζομένου ἐδῶ στυλοβάτου, ἀκόμη δὲ καὶ τῶν τετραγώνων πλίνθων τῶν παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τῆς αὐλῆς κιόνων τῶν στοῶν (πίν. 201α).

Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς αὐλῆς ὑπῆρξε δυσχερεστάτη λόγῳ τοῦ ὕψους καὶ τῆς σκληρότητος τῆς ἐπιχώσεως ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶχον σωρευθῆ καὶ πολλοὶ ἄλλοι μεγάλοι λίθοι ἐκ προτέρων ἀνασκαφῶν. Τούτων μετὰ προσοχῆς καταβιβασθέντων καὶ τακτοποιηθέντων εἰς τὸν πρὸ τοῦ ἀναλήμματος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ θεάτρου χῶρον (πίν. 191β καὶ 201β) ἡ ἀνασκαφὴ ἐπροχώρησεν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ βορείου σκέλους, τὸ ὁποῖον διατηρεῖ παρὰ τὴν γωνίαν ὄχι μόνον τὴν αὔλακα ἀλλὰ καὶ τὴν βαθμίδα καὶ μέγα τμῆμα τοῦ στυλοβάτου ἀκόμη δὲ καὶ δύο πλίνθους βάσεων κιόνων (διαστάσεων 0.85 × 0.85 μ.) τῆς στοᾶς τῆς βορείου πλευρᾶς, ἀπεχόντων ἀξονικῶς 2.52 μ. (πίν. 201α), περαιτέρω δὲ μόνον τὴν αὔλακα διατηρουμένην ἄθικτον μέχρι 36 μέτρων ἀπὸ τῆς γωνίας. Εἰς τὸ σημεῖον ὅμως τοῦτο ἡ ἀποκάλυψις τῆς αὔλακος ἐσταμάτησεν, ἐξαντληθείσης τῆς σχετικῆς πιστώσεως. Ἀπέμεινεν οὕτως ἄσκαφος ὁλόκληρος ἡ καλύπτουσα τὴν ΒΔ. γωνίαν τῆς αὐλῆς ἐπίχωσις (πίν. 191α) ἐκ 1.500 περίπου κυβικῶν μέτρων, τὴν ὁποίαν ἐλπίζομεν νὰ ἀπομακρύνωμεν κατὰ τὸ 1972.

Ἀξίζει ἐνταῦθα νὰ σημειωθῇ ὅτι κατὰ τὴν πρόοδον τῆς ἀνασκαφῆς τῆς αὔλακος ἐνεφανίσθη ὑπὸ τὴν πρώτην βαθμίδα, εἰς ἀπόστασιν 1.07 μ. ἀπὸ τῆς ΒΑ. γωνίας, τὸ στόμιον μικροῦ ὀρθογωνίου ὀχετοῦ ἀνοίγματος 0.17 μ. καὶ ὕψους 0.09 μ. (πίν. 202α) βαίνοντος καθέτως πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς αὔλακος καὶ προχωροῦντος εἰς βάθος μέχρι τοῦ ὀπισθίου τοίχου (ἀναλήμματος) τῆς βορείου στοᾶς, προφανῶς ἵνα συλλέξῃ τὰ ἐκ τῶν στεγῶν τοῦ Σεβαστείου καταρρέοντα ὕδατα καὶ μεταφέρῃ αὐτὰ εἰς τὴν γενικὴν αὔλακα. Εὐθὺς πρὸ τοῦ ἐπὶ τῆς αὔλακος στομίου τοῦ ὀχετοῦ τούτου ἡ λιθίνη αὖλαξ παρουσίαζεν ἓν ἐλαφρὸν ἐγκάρσιον ἐξόγκωμα, ἕνεκα τοῦ ὁποίου τὸ ἐκ τοῦ ὀχετοῦ ἐρχόμενον ὕδωρ ἐδιχάζετο (πίν. 202α), ἑνὸς μὲν μέρους αὐτοῦ διευθυνομένου πρὸς Δυσμὰς τοῦ δὲ ἄλλου πρὸς Ἀνατολὰς ἵνα ἀκολουθήσῃ τὴν ροὴν τῆς ἀνατολικῆς αὔλακος. Ἡ παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν ἐπίχωσις τῆς αὐλῆς σκαφεῖσα ἔφερεν εἰς φῶς πολλὰ πώρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τῶν στοῶν (θριγκούς, ὀδοντωτὰ γείσα) ὡς καὶ πολλὰς λιθίνας κεραμίδας καὶ σίμας μετὰ γλυπτῆς διακοσμήσεως τοῦ τύπου, τὸν ὁποῖον περιεγράψαμεν (πίν. 197α).

Εἰς βαθύτερον ἀκόμη στρῶμα προχωρήσασα ἡ ἀνασκαφὴ ἀπεκάλυψε τὸ κάτω μέρος πρὸς Ν. ἀνοικτῆς ἡμικυκλικῆς ἐξέδρας ἐκ λευκοῦ λίθου, τῆς ὁποίας τὸ κέντρον ἀπέχει τῆς μὲν ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς κρηπῖδος 5.475 μ. τῆς δὲ βορείου 3.40 μ. ἀφιεμένου κενοῦ 1.48 μ. (πίν. 202β). Τῆς ἐξέδρας ταύτης ἀπεκαλύφθη κατ' ἀρχὰς ἡ ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῆς καλύπτουσα ὁριζοντία βάσις καὶ ἡ πρώτη βαθμὶς (ὕψους 0.24 μ., πλάτους 0.95 μ.) ἀποτελουμένη ἐκ 5 σφηνοειδῶς διατεταγμένων λίθων καὶ φέρουσα κατ' ἀποστάσεις τεκτονικοὺς ἀγκῶνας (πίν. 202β). Τὸ ἡμικυκλικὸν ἄνοιγμα τῆς πρώτης βαθμίδος ἔχει διάμετρον 1.67 μ. καὶ βέλος 0.97 μ. Ὑπεράνω τῆς βαθμίδος ταύτης διεσώθη τὸ ἥμισυ ἄλλης ἡμικυκλικῆς στρώσεως, πλάτους 0.78 μ. καὶ ὁλικοῦ ὕψους 0.22 μ.,

εἰσεχούσης τῆς πρώτης ἐκατέρωθεν κατὰ 0.075 μ. Τὸ ἄνω χεῖλος τῆς στρώσεως ταύτης φέρει ἐκατέρωθεν λίαν πεπιεσμένα, διπλῆς καμπυλότητος κυμάτια (πίν. 202β καὶ εἰκ. 4). Τῆς δευτέρας στρώσεως διατηροῦνται τρεῖς ἐν ὅλῳ σφηνοειδεῖς λίθοι συνδεόμενοι πρὸς ἀλλήλους διὰ πειμόρφου συνδέσμου, μήκους 0.25 μ. Ἐπὶ τῆς τελευταίας ταύτης στρώσεως ὑψοῦντο διπλοῖ ὀρθοστάται, εἷς

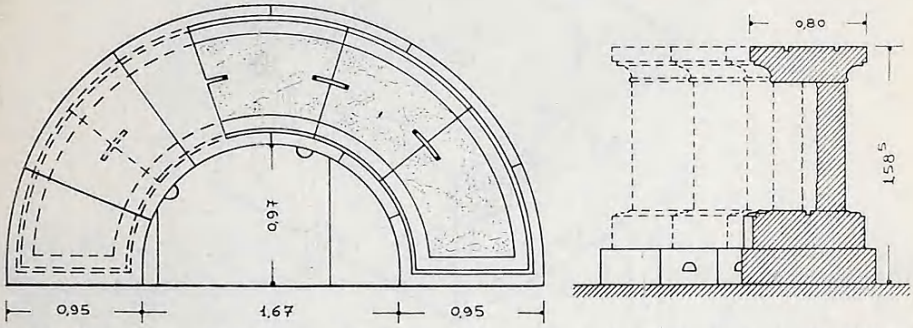

Εἰκ. 4. Κάτοψις καὶ τομὴ τῆς παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τῆς αὐλῆς ἡμικυκλικῆς ἐξέδρας

ἐσωτερικῶς καὶ εἷς ἐξωτερικῶς. Ἐκ τούτων εὑρέθη κατὰ χώραν εἷς ἐξωτερικός, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς λείας μὲν ὀπισθίας αὐτοῦ ἐπιφανείας, ἀνωμάλου δὲ ἐσωτερικῶς, πάχους 0.20 μ. καὶ ὕψους 0.885 μ. Ὁμοίας διαστάσεις ὕψους καὶ πάχους θὰ εἶχον καὶ οἱ σωζόμενοι ἐσωτερικοί. Ὑπεράνω τῶν ὀρθοστατῶν ἐτοποθετεῖτο στέψις κυματιοφόρος, ὕψους 0.24 μ., μέσου πλάτους 0.80 μ., τῆς ὁποίας εὑρέθησαν πλείονα τεμάχια, συνδεόμενα πρὸς ἄλληλα διὰ διπλῶν πειμόρφων συνδέσμων. Τὸ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς μέγα κοῖλον κυμάτιον φέρει κατὰ μὲν τὴν βάσιν μικρὰν σπεῖραν, ὕψους 0.055 μ., ἄνω δὲ ἐπίπεδον ταινίαν πλάτους 0.105 μ. Ἐπὶ τῆς εἰρημένης ταινίας εὑρέθησαν χαραγμέναι πλείονες ἐπιγραφαί, περὶ ὧν βλέπε κατωτέρω.

Ἡ ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῆς κυματιοφόρου στέψεως ὕπαρξις συνδέσμων μαρτυρεῖ, ὅτι ὕπερθεν αὐτῆς θὰ ὑπῆρχεν ἑτέρα στρῶσις χρησιμεύουσα ὡς βάσις τῶν συνήθως ἐπὶ τῶν ἐξεδρῶν ἱδρυομένων ἀγαλμάτων. Ἐκ τῶν ἀγαλμάτων τούτων θὰ προέρχεται πιθανώτατα καὶ ὁ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ἄκρος ἀριστερὸς γυναικεῖος ποὺς ἐπιμελοῦς ἐργασίας φέρων κάτωθεν μὲν κάτυμα, ἄνω δὲ καὶ τοὺς ἱμάντας προσδέσεως (πίν. 203α). Πλάτος 0.06 μ., ὕψος σωζόμενον κατὰ τὰ σφυρὰ 0.08 μ. Εἰς τὸ ὄπισθεν αὐτοῦ μέρος διατηρεῖ ὀπὴν διὰ γόμφον προσαρμογῆς του πρὸς τὴν κνήμην τοῦ ἀγάλματος.

Αἱ ἐπιγραφαὶ

1) Ἐπὶ τῆς κατακορύφου ἐπιφανείας λιθίνου κυβικοῦ βάθρου, ὕψους 0.39 μ., μήκους 0.715 μ. καὶ πλάτους 0.71 μ., ἔχοντος ἀποκεκρουμένον τὸ ἀριστερὸν ἄκρον καὶ φέροντος ἐπὶ τῆς ἄνω αὐτοῦ ὁριζοντίας ἐπιφανείας κυκλικὴν ἐν-

τομὴν (χάριν ἐνθέσεως τῆς πλίνθου λιθίνου ἀγάλματος) διαμέτρου 0.50 μ. καὶ βάθους 0.035 μ. (εἰκ. 5) χρησιμοποιηθέντος δὲ ὡς οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ

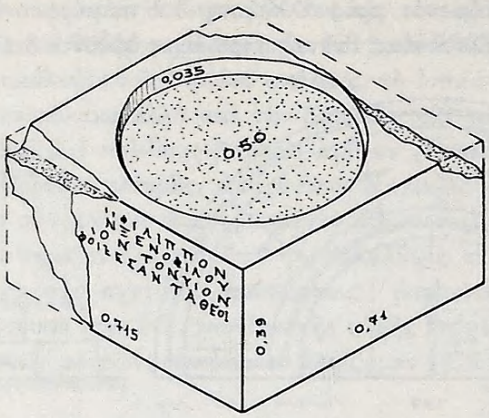

Εἰκ. 5. Κυβικὸν ἐνεπίγραφον βάθρον.

νεωτέρου ξηροτοίχου παρὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τῆς αὐλῆς (βλ. σ. 150), εὑρηταί χαραγμένον τὸ ἥμισυ ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς ἐχούσης οὕτω:

. . . *Φίλιππον*
ν Ξενοφίλου
Ξενόφι;]*λον τὸν υἱὸν*
καρπο;]*φορέσαντα θεοῖ*[*ς*]

Γράμματα μετ' ἀκρεμόνων.
Ὕψος γραμμάτων: ἀπὸ 0.013 - 0.017 μ.
Ε: 0.02 μ., Φ: 0.035 μ., Π: 0.03 μ.
Διάστιχον: ἀπὸ 0.008 - 0.016 μ.

2) Τεμάχιον κεράμου ἐξ ὀπτῆς γῆς, κάτωθεν ἐλαφρῶς κοῖλον, μεγ. σωζ.

μήκους 0.10, πλάτους 0.065 μ. Φέρει ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας του ἔξεργον τὴν ἐπιγραφήν:

Δα]*μόσιος*

(ἐννοεῖται κέραμος).
Ὕψος γραμμάτων 0.04 μ. (πρβ. ὁμοίαν ἐπιγραφὴν ἐπὶ κεράμου ἐν ΠΑΕ 1959, σ. 168, εἰκ. 8).

3) Θραῦσμα ἐπιγραφῆς ἐπὶ λευκοῦ λίθου, διαστάσεων 0.11 × 0.07 μ. Εὑρέθη εἰς τὸ προσφάτως ἀνοιχθὲν πρὸς Β. τῆς αὐλῆς ἀποχετευτικὸν τῶν ὁμβρίων ὑδάτων τοῦ χωρίου ρεῦμα:

---εικως--
---αρις--

Γράμματα μετ' ἀνθεμωτῶν ἀκρεμόνων.
Ὕψος 0.022 μ.

4) Τεμάχιον λευκοῦ ἀσβεστολίθου μεγ. σωζ. μήκους 0.095 μ., ὕψους 0.03 μ. καὶ πάχους 0.03 μ. Εὑρέθη εἰς τὴν βορείως τοῦ ναοῦ ἐπίχωσιν:

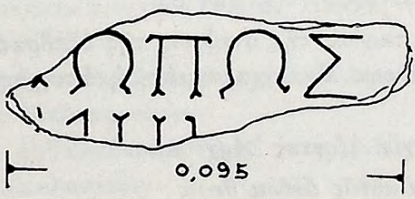

---ωπως
-----

5) Ὀρθογώνιον τεμάχιον στέψεως ἀναθηματικοῦ βάθρου ἐκ λίθου λευκοῦ, εὑρεθὲν εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς αὐλῆς. Μέγιστον σωζόμενον μῆκος 0.22 μ., πάχος 0.085 μ., ὕψος 0.085 μ.

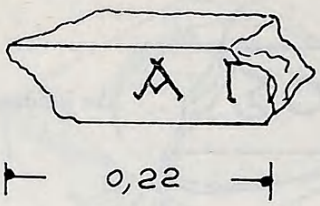

Ἀπ]όλις (;)

Ὁμοία ἀρχὴ ἐπιγραφῆς καὶ εἰς ἄλλας ἐπιγραφὰς τῆς Μεσσήνης (ΠΑΕ 1958, σ. 178, 1963, σ. 127, 1969, σ. 115).

6) Ἐπιγραφὴ ἐπὶ τῆς ἄνω ταινίας τῆς κυματιοφόρου στέψεως τῆς ΒΑ. ἐξέδρας ἐσωτερικῶς (πίν. 203γ):

ωθ – – – Ἀρχεδάμου
Ἀσκλαπιῶι καὶ Ὑγιείαι

Ὕψος γραμμάτων 0.016 - 0.023 μ. Τὸ Ο πολὺ μικρόν: 0.011 μ. Τοῦ Α ἡ ἐνδιάμεσος κεραία ἐλαφρῶς καμπύλη ὑποδηλοῖ χρόνους περὶ τὸ 220 π.Χ. (βλ. σχετικῶς P. Roussel παρὰ G. Leroux, Exploration Archéol. de Délos, τεῦχος II, Paris 1909, σ. 49 σημ. 1).

Ἐκ τῆς ἄνω ἐπιγραφῆς διδασκόμεθα πλέον ὁριστικῶς, ὅτι ὁ ὅλος περίβολον τῆς αὐλῆς, καὶ μετ' αὐτοῦ βεβαίως καὶ ὁ μέγας ναός, ἦτο ἀφιερωμένος εἰς τὸν Ἀσκληπιὸν καὶ τὴν Ὑγιείαν. Ἐπιβεβαιοῦται ἐπομένως καὶ ἡ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς IG V, 1, 1462 συναγομένη πληροφορία, καθ' ἣν αἱ κάτωθι τοῦ Καισαρείου (ἤτοι τοῦ ἡμετέρου Σεβαστείου) τέσσαρες στοαὶ ἀνῆκον εἰς τὸ Ἀσκληπιεῖον, ὡς πρῶτος ὑπέδειξεν ὁ E. Kirsten (ἐν Kirsten - Kraiker, Griechenlandkunde², σ. 424 κ.ἑ.) καὶ ὅπως καὶ ἡμεῖς ἐκλίναμεν νὰ δεχθῶμεν (ΠΑΕ 1962, σ. 112γ σημ. 1) ἀποβλέποντες εἰς ἐπιγραφὴν βάθρου εὑρεθεῖσαν παρὰ τὸν ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος καὶ ἀναφέρουσαν τὴν Ὑγιείαν (ΠΑΕ 1962, σ. 112γ), ἀκόμη δὲ καὶ εἰς κεφαλὴν πιθανώτατα Ἀσκληπιοῦ (Ἔργον 1969, σ. 99 εἰκ. 108 καὶ ΠΑΕ 1969, πίν. 124 β).

7) Ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὡς ἄνω ταινίας τῆς στέψεως τῆς ἐξέδρας εἰς τεμάχιον τεθραυσμένον εὑρεθὲν παραπλεύρως εἶναι χαραγμένη ἡ ἐπιγραφή:

Τιμα]ρχὶς *Λέοντος Ἀρχέδαμον*
τὸν αὑτᾶς ἄνδρα θεοῖς

Ὕψος γραμμάτων 0.017 μ.
Διάστιχον 0.05 μ.
Τὸ πρῶτον ὄνομα συμπληροῦται *Τιμαρχίς*, ὅπερ ἐπανευρίσκεται εἰς ἐπιγραφὴν τοῦ ναοῦ τῆς 'Αρτέμιδος (ΠΑΕ 1962, σ. 110), εἶναι δ' ἀφ' ἑτέρου γνωστὰ καὶ τὰ ὀνόματα *Τίμαρχος* καὶ *Τιμαρχίδας*.

Ἡ ἐξέδρα ἦτο, ὡς φαίνεται, οἰκογενειακή, ἔφερε δὲ πιθανώτατα ὑπεράνω τῆς στέψεως ἀγάλματα, μεταξὺ δ' αὐτῶν ἀσφαλῶς καὶ τὸ τοῦ 'Αρχεδάμου, ὡς ὑποδηλοῖ ὁ τύπος τῆς δευτέρας ἐπιγραφῆς. 'Εκ τῶν ἀγαλμάτων δὲ τούτων πιθανῶς θὰ προέρχεται καὶ ὁ γυναικεῖος πούς (πίν. 203α), περὶ τοῦ ὁποίου ὡμιλήσαμεν ἀνωτέρω.

8) 'Επὶ ἑτέρου λίθου τῆς στέψεως τῆς ἐξέδρας σώζονται τὰ ἑξῆς γράμματα:

ΟΥΠΟΛΥ ---ου *Πολυ*---
ΘΕΟΙΣ *θεοῖς*

Ὕψος γραμμάτων:
Π = 0.02 μ., Ο = 0.01 μ.
Διάστιχον 0.031 μ.

Μικρὸν εἰς ὄγκον ἀλλὰ λίαν ἐνδιαφέρον εὕρημα τῆς ἐφετινῆς ἐν Μεσσήνῃ ἐρεύνης ὑπῆρξε γωνιαῖον τεμάχιον (μήκους ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς πλευρᾶς 0.43 μ., ἐπὶ δὲ τῆς καθέτου πρὸς αὐτὴν 0.245 μ.) προερχόμενον ἐκ τοῦ ἐλλείποντος τμήματος τῆς μήτρας τοῦ λιθίνου παραδείγματος λακωνικοῦ κεράμου, εὑρεθέντος τὸ 1960 (ΠΑΕ 1960, σ. 225, εἰκ. 8). Διὰ τοῦ τεμαχίου τούτου, ἂν καὶ κολοβοῦ, καθορίζεται πλέον ἀκριβῶς εἰς 1.51 μ. τὸ ὁλικὸν μῆκος τῆς μήτρας καὶ ἀντιστοίχως τὸ ὁλικὸν μῆκος τοῦ κεράμου (πίν. 203β).

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐκσκαφῶν εὑρέθησαν καὶ τὰ κάτωθι νομίσματα καταταχθέντα καὶ χρονολογηθέντα ὑπὸ τῆς προϊσταμένης τῆς Νομισματικῆς Συλλογῆς κ. Μ. Οἰκονομίδου - Καραμεσίνη ὡς ἑξῆς:

α) ἐκ τοῦ ἀποχετευτικοῦ ρεύματος:

1. Μεσσήνης, μετὰ τὸ 280 π.Χ. περίπου (πρβ. SNG COP. ἀριθ. 508 - 521).
2. Κυπαρισσίας, ἐποχῆς 'Ιουλίας Δόμνας (πρβ. δι' ὀπισθίαν πλευρὰν ἔ.ἀ. ἀριθ. 535 - 536).
3. 'Εφθαρμένον καὶ ἀποκεκομμένον ἑλληνικῆς πόλεως αὐτοκρατορικῶν χρόνων, πιθανῶς Πελοποννήσου.
4. 5. Δύο ἐφθαρμέναι φόλλεις ἐποχῆς Κωνσταντίνων.

β) ἐκ τοῦ 'Ασκληπιείου:

1. Κορίνθου, ἐποχῆς Μάρκου Αὐρηλίου (πρβ. SNG COP. ἀριθ. 333).

2. Ἄργους (;), ἐποχῆς Καρακάλλα (πρβ. BMC πίν. XXVIII, ἀριθ. 25(;)).

3. Μεσσήνης, ἐποχῆς Γέτα (πρβ. δι' ὀπισθίαν πλευρὰν N.C.P. πίν. P ἀριθ. VII, σ. 68).

4. Κυπαρισσίας, ἐποχῆς Γέτα (πρβ. δι' ὀπισθίαν πλευρὰν BMC σ. 115, ἀριθ. 2, πίν. XXIII, ἀριθ. 9).

Η ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΚΑΤΟΨΕΩΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΚΑΙ ΤΑ ΕΞ ΑΥΤΗΣ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Προσθέτομεν ἐν τέλει, ὅτι κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον ἐμελετήσαμεν ἐπισταμένως τὰ ἀποκαλυφθέντα λείψανα τοῦ ναοῦ, ἐκ τῶν ὁποίων ὑπάρχουσιν εὐτυχῶς ἀρκετὰ ἐπιτρέποντα τὴν μετ' ἀκριβείας ἀναπαράστασιν τῆς κατόψεως τοῦ μεγάλου μέρους τῆς ὀρθώσεως, ἅτινα καὶ παρέχομεν ἐνταῦθα (παρένθ. πίν. Γ' καὶ Δ').

Σώζεται ἐν πρώτοις τελείως ἡ κατωτάτη βαθμὶς τῆς κρηπῖδος, ἔχουσα διαστάσεις 13.67 × 27.97 μ., μὲ τοὺς λίαν κανονικῶς τοποθετημένους καὶ ἀρίστης ἐκτελέσεως λίθους αὐτῆς, κατανεμομένους ὡς ἑξῆς: Κατὰ μὲν τὰς τέσσαρας γωνίας ὑπάρχει ἀνὰ εἷς μέγας τετράγωνος λίθος (παρένθ. πίν. Β', Α,Α,Α) (1.68 × 1.68 μ.), ἀμέσως δὲ μετ' αὐτούς, ἤτοι ἐν ἐπαφῇ ἑκατέρωθεν τῶν γωνιαίων καὶ εἰς δύο σειράς, τὴν μίαν ὄπισθεν τῆς ἄλλης, ἀνὰ εἷς στενὸς λίθος (β, β_1, β_2), πλάτους 0.95 - 0.97 μ., ἐξ ὧν οἱ ὀπίσθιοι συναντῶνται πρὸς τοὺς ὀπισθίους τῆς γειτονικῆς πλευρᾶς κατὰ γωνίαν 45°. Παρεμβάλλεται μετὰ τούτους διπλῆ σειρὰ κανονικῶν λιθοπλίνθων (γ, γ, γ) ἑπτὰ μὲν κατὰ τὰς στενὰς πλευράς, δέκα ἐννέα δὲ κατὰ τὰς μακράς, ἐξ ὧν οἱ μὲν τῶν στενῶν πλευρῶν ἔχουσι πλάτος 1.20 μ. οἱ δὲ τῶν μακρῶν 1.194 μ. κατὰ μέσον ὅρον. Ὅλοι οἱ λίθοι τῆς πρώτης βαθμίδος συνδέονται πρὸς τοὺς γειτονικοὺς καὶ τοὺς ὀπισθίους των διὰ διπλῶν πειμόρφων συνδέσμων, μήκους 0.20 μ., παρουσιάζουν δὲ ἀκριβῶς ἐν τῷ μέσῳ τοῦ μήκους των τόρμους κατακορύφων γόμφων διὰ τοὺς λίθους τῆς ὑπεράνω στρώσεως, τοῦθ' ὅπερ δηλοῖ, ὅτι οἱ ἁρμοὶ τῶν ὑπεράνω λίθων ἐδιχοτόμουν τὸ μῆκος τῶν ὑποκάτω, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἄλλωστε ἐπικυροῦται καὶ ἐκ τῶν σωζομένων κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν ὀλίγων λίθων τῆς δευτέρας βαθμίδος (δ, δ, δ). Ἐπειδὴ δὲ καὶ τῆς δευτέρας βαθμίδος οἱ σωζόμενοι λίθοι φέρουσιν ὁμοίως ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον τοῦ μήκους των τόρμους γόμφων, ἔπεται ὅτι καὶ τοῦ μὴ σωζομένου στυλοβάτου οἱ κατακόρυφοι ἁρμοὶ τῶν λίθων ἐδιχοτόμουν τὸ μῆκος τῶν ὑποκάτω λίθων τῆς δευτέρας βαθμίδος. Ἔχομεν λοιπὸν καὶ εἰς τὸν ἡμέτερον ναόν, ὡς καὶ εἰς τόσους ἄλλους (Ἀφαίαν, «Θησεῖον», ναὸν Ποσειδῶνος Σουνίου, ναὸν Διὸς Στράτου, ναὸν Ἀλέας Ἀθηνᾶς Τεγέας κλπ.), πλήρη ἀντιστοιχίαν τῶν

οχῆς ὑπὸ μεγάλων σωρῶν λίθων. Μεταξὺ τούτων, νοτίως τῆς βάσεως κίονος, συνελέγη τεμάχιον εὐμέγεθες μάζης μὲ ἐσωτερικούς, ὡς μεταλλικούς, βώλους καὶ πληροῦσαν κιτρίνην οὐσίαν, ἴσως θείου, πολὺ ὅμοιον μὲ τὰ εἰς τὴν δυτικὴν πτέρυγα καὶ ἀλλαχοῦ περισυλλεγέντα.

Δυτικῶς τοῦ δωματίου Β ἀνεσκάφη πληρέστερον τὸ στενεπίμηκες διαμέρισμα ἢ μᾶλλον διάδρομος Α (πίν. 160α, 165β), ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τοῦ ὁποίου, παραμεινάσης ἀδιαταράκτου, εἶχον ἀνακαλυφθῆ κατὰ τὴν προηγουμένην ἀνασκαφικὴν περίοδον πολυάριθμα σκεύη τῆς παλαιοανακτορικῆς περιόδου, μάλιστα ὑψηλὰ κύπελλα τοῦ τύπου τῶν tumblers. Ὁ Β. καὶ ὁ Ν. τοῖχος προχωροῦν εἰσδύοντες ὑπὸ τὸ ὀρθογώνιον δάπεδον ἐκ χαλικασβέστου, τὸ ἀπὸ ἐτῶν ἀνακαλυφθὲν ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς LXIII, ἀλλὰ τὸ ἐκ τοῦ φυσικοῦ, ἴσως ἀρχικῶς ἐπιχρίστου, βράχου δάπεδον εἶναι εἰς τὴν αὐτὴν στάθμην μὲ τὸ ἀποκαλυφθὲν εἰς τὸ ὑπόλοιπον δωμάτιον Α ἐπίχριστον δάπεδον καὶ τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι θὰ ἦτο ἀδύνατος ἡ ὕπαρξις ὑπογείου θεμελίου διαμερίσματος ὑπὸ τὸ δωμάτιον μὲ τὸ δάπεδον ἐκ χαλικασβέστου, ὡς ἀρχικῶς ὑπετέθη· ἄλλως ἡ ἐντὸς αὐτοῦ ἐπίχωσις ἦτο συμπαγεστάτη καὶ μὲ κεραμεικὴν ἀποκλειστικῶς παλαιοανακτορικήν, ὡς ἦτο καὶ εἰς τὸ ὑπόλοιπον δωμάτιον Α. Τοῦτο δεικνύει ὅτι ὁ διάδρομος Α ἀνῆκεν εἰς προγενεστέραν φάσιν τῆς κατασκευῆς τῶν ἄνω τούτου δωματίων, τῶν ὁποίων τὸ δυτικώτερον διετήρησεν ἐξ ὁλοκλήρου τὸ ἐκ χαλικασβέστου δάπεδον. Τοῦ τελευταίου τούτου διαμερίσματος ὁ νότιος τοῖχος ἐπενέδυσε τὸν νότιον τοῦ ἀρχικοῦ διαδρόμου καὶ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄνω διαμέρισμα ἐσχημάτισε γωνίαν, προωθηθεὶς πρὸς Ν. προφανῶς ἵνα ἐπιτρέψῃ τὴν δημιουργίαν εὐρυχώρου πως δωματίου εἰς τὴν στάθμην τοῦ ἐκ χαλικασβέστου δαπέδου. Ἡ εἴσοδος εἰς τὸ διαμέρισμα Α καὶ κατὰ τὰς δύο φάσεις ἦτο, φαίνεται, κατὰ τὸ ΝΑ. ἄκρον τοῦ νοτίου τοίχου, ἀλλὰ τὸ ἄνοιγμα τῆς θύρας ἦτο εὐρύτερον κατὰ τὴν δευτέραν φάσιν. Κατὰ τὴν Ν. γωνίαν τοῦ δαπέδου τοῦ παλαιοτέρου δωματίου Α ἀνεκαλύφθη ὀρθογώνιον βάθυσμα, ὁμοίως μὲ τὸ δάπεδον ἐπίχριστον, ἀλλὰ μὲ τὸ ἐπίχρισμα ἐν μέρει κατεστραμμένον· τὸ βάθυσμα προχωρεῖ καὶ ὑπὸ τὸν διαχωριστικὸν πρὸς τὸ δωμάτιον Β τοῖχον, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι ὁ τοῖχος ᾠκοδομήθη κατὰ τὴν δευτέραν φάσιν παχύτερος, καλύψας μέρος τοῦ βαθύσματος. Ἀρχικῶς ὑπετέθη ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἀποθέτου, καίτοι οὐδὲν σχεδὸν ἀνευρέθη ἐκτὸς αὐτοῦ. Εἰς τὴν θέσιν ὅμως ὅπου εὑρίσκεται, κατὰ τὸ ἄνοιγμα τῆς θύρας, εἶναι πιθανώτερον ὅτι ἀπετέλει μίαν τῶν βαθμίδων προσπελάσεως εἰς τὸν διάδρομον Α· μελλοντικὴ δοκιμὴ θὰ δείξῃ ἂν εὐσταθῇ ἡ ὑπόθεσις. Ἄνοδος διὰ βαθμίδων θὰ ἦτο ἀναγκαία, ἀφοῦ τὰ πλακόστρωτα τῶν δωματίων καὶ ἀσφαλῶς τὸ δάπεδον τοῦ ἔξω τοῦ Α χώρου εὑρίσκοντο εἰς χαμηλοτέραν στάθμην. Εἰς τὴν κατωτέραν ἐπίχωσιν συνελέγη πυραμιδικὴ ἀγνὺς μὲ ἓν τρῆμα ἐξαρτήσεως· ὑπὸ τὸ καταστραφὲν θεμέλιον τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου μὲ τὸ δάπεδον ἐκ χαλικασβέστου καὶ περαιτέρω ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦτο, εἰς τὸν μεταξὺ τῶν δύο σχεδὸν παραλλήλων τοί-

ΜΕΣΣΗΝΗ

ΝΑΟΣ ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ ΚΑΙ ΥΓΙΕΙΑΣ

ΚΑΤΟΨΙΣ

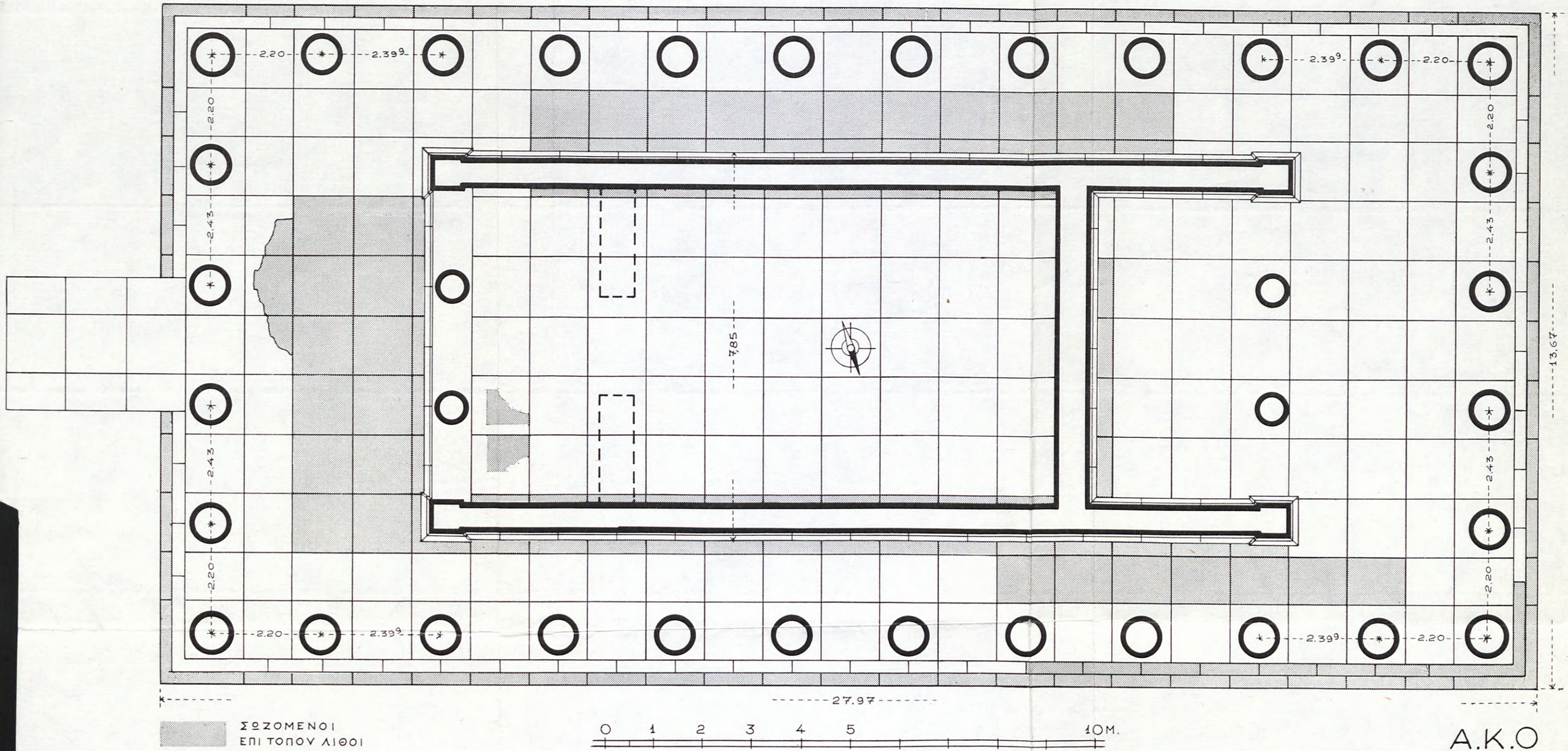

Μεσσήνη. Ναὸς Ἀσκληπιοῦ καὶ Ὑγιείας. Ἀναπαράστασις τῆς κατόψεως.

ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΓΩΝΙΟΥ ΚΡΗΠΙΔΟΣ ΠΡΟ ΤΗΣ ΤΕΤΡΑΓΩΝΟΥ ΑΙΘΟΥΣΗΣ ΤΗΣ ΔΕΞΑΜΕΝΗΣ

Κατὰ τὴν πρὸ ἐτῶν γενομένην ἀνασκαφὴν τοῦ προδρομικοῦ χώρου LXIV τῆς μεγάλης τετραγώνου αἰθούσης τῆς δεξαμενῆς εἶχεν ἀποκαλυφθῆ πρὸς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τῆς τελευταίας ὀρθογώνιος κρηπίς, ᾠκοδομημένη κατὰ τὸ ἄνω αὐτῆς τμῆμα διὰ μεγάλων πελεκητῶν πωρολίθων, συνεχομένων πρὸς τοὺς ἐπίσης πελεκητοὺς πωρολίθους τῆς προσόψεως τῆς αἰθούσης. Ἡ κρηπὶς εἶχε καθιζήσει ἐν μέρει λόγῳ τῶν ἀφθόνων εἰς τὸν χῶρον τοῦτον ἀναβλυζόντων ὑδάτων, τὰ ὁποῖα παρημπόδιζον καὶ τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν. Τινὲς τῶν πωρολίθων τῆς Β. πλευρᾶς εἶχον ἐκφύγει τῆς θέσεώς των, ἀλλὰ διεκρίνετο ἡ θέσις των· ἄλλοι πωρόλιθοι τῆς Ν. πλευρᾶς εἶχον ἀφαιρεθῆ, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου τοῦ χώρου, ὅστις ἐξήγαγε καὶ ἄλλους πωρολίθους τῆς προσόψεως. Ἀπεφασίσθη νῦν, λόγῳ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ στάθμη τῶν ἀναβλυζόντων ὑδάτων κατῆλθε προσωρινῶς ἐκ τῆς ἀνομβρίας, νὰ γίνῃ μερικὴ ἀποκατάστασις μὲ τὴν ἐπανατοποθέτησιν τῶν ἐκφυγόντων πωρολίθων (πίν. 166α - β). Πρὸς τοῦτο ἐγένετο προηγουμένως ἐπιμελὴς καθαρισμὸς τόσον τῶν πελεκητῶν λίθων, ὅσον καὶ τῆς ὀρθογωνίου κρηπῖδος, ἠκολούθησεν ἡ ἀποτύπωσις καὶ φωτογράφησις, εἶτα δὲ ἐπραγματοποιήθη ἡ ἐπανατοποθέτησις τῶν λίθων καὶ ἡ ἐπίχωσις τῶν διανοιγεισῶν τάφρων. Τὸ σχῆμα τῆς κρηπῖδος εἶναι ἀκριβῶς ὀρθογώνιον καὶ ἡ θέσις αὐτῆς κατὰ τὴν πρόσοψιν τῆς μεγάλης αἰθούσης καθιστᾷ πιθανὴν τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἐχρησίμευσε διὰ τὴν ἔδρασιν προστῴου. Τὸ ἐσωτερικὸν ἦτο πεπληρωμένον διὰ μικρῶν λίθων μέχρι τῆς ἐπιφανείας τῶν ἄνω πελεκητῶν λίθων, ἔνθα θὰ ἐσχηματίζετο ἡ διάστρωσις.

ΚΤΗΡΙΟΝ ΒΟΡΕΙΩΣ ΤΗΣ ΟΔΟΥ ΛΙΜΕΝΟΣ

Τὸ νότιον τμῆμα τοῦ ἐκτεταμένου τούτου κτηρίου —τοῦ ὁποίου ἡ πρὸς τὴν Ὁδὸν λιμένος, κατέναντι τῆς ΒΑ. πύλης τοῦ Ἀνακτόρου, πρόσοψις εἶχεν ἀποκαλυφθῆ ἤδη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ πρὸς τὴν πύλην ταύτην τέρματος τῆς ἐρχομένης ἀπὸ τοῦ λιμένος ὁδοῦ ἀπὸ ἐτῶν, ἐνῷ τὸ βόρειον τμῆμα εἶχεν ἐρευνηθῆ κατὰ δύο διαδοχικὰ στάδια κατὰ τὰ ἔτη 1968 καὶ 1971— εἶχε παραμείνει ἄσκαφον, διότι ἐκεῖθεν ἐγίνετο ἡ προσπέλασις τῶν φορτηγῶν αὐτοκινήτων διὰ τὴν ἀποκόμισιν τῶν χωμάτων τῆς περιοχῆς τοῦ ΒΑ. λόφου. Νῦν, ἀφοῦ ἠρευνήθησαν καὶ τὰ ὑπόλοιπα ἐνδιάμεσα τμήματα τῶν κτηρίων τοῦ λόφου τούτου καὶ ἠνοποιήθη ὁλόκληρος ὁ βόρειος ἀνεσκαμμένος χῶρος, ἀπεφασίσθη νὰ σκαφῇ καὶ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ κτηρίου, ὅταν πλέον ἡ ἀνασκαφικὴ περίοδος ἔβαινε πρὸς τὸ τέρμα της. Διὰ τοῦτο δὲν κατέστη ἐφικτὴ ἡ ὁλοκλήρωσις τοῦ προγράμματος τούτου. Ἀφοῦ ἀφῃρέθη σχεδὸν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν ἡ ἐπιφανειακὴ ἐπίχωσις, ἤρχισεν ἡ ἀποκάλυψις τῶν διαμερισμάτων ἀμέσως νοτίως τῶν διαμερισμάτων Ρ, Ψ καὶ Τ (πίν. 167α - β). Κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ δευτέρου στρώματος ἐπιχώσεως περισυνελέγησαν πήλινον μελαμβαφὲς τεμάχιον μὲ ἀποφύσεις, προσ-

ΜΕΣΣΗΝΗ
1971

ΝΑΟΣ ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ ΚΑΙ ΥΓΙΕΙΑΣ
ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΙΣ ΠΡΟΣΟΨΕΩΣ

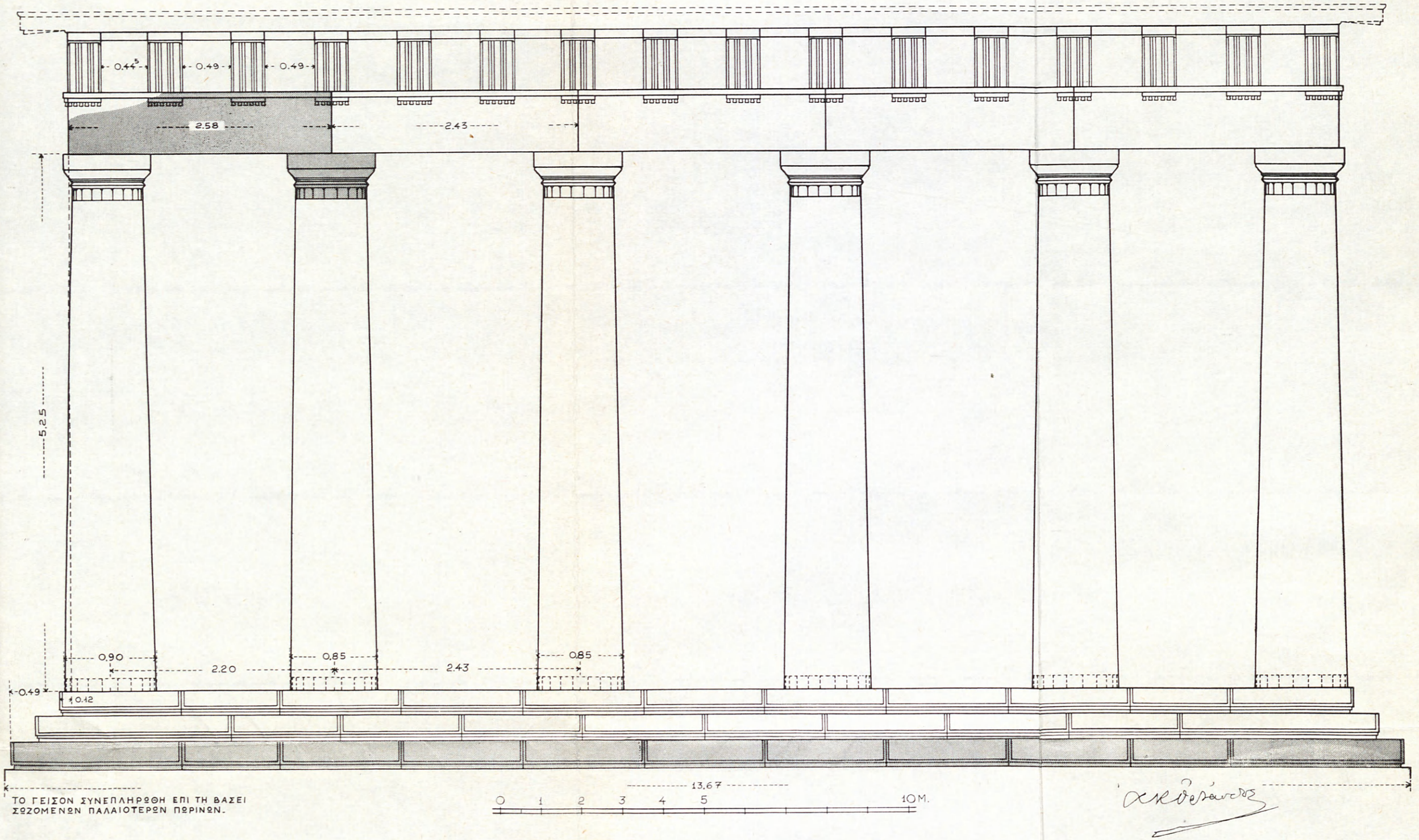

Μεσσήνη. Ναὸς Ἀσκληπιοῦ καὶ Ὑγιείας. Ἀναπαράστασις τῆς προσόψεως.

κομβιοειδῆ ἀπόφυσιν. Ἐκ τοῦ χώρου ΖΖ προέρχεται παράδοξον πήλινον ἀντικείμενον, διακοσμούμενον μὲ χαρακτὰς τεθλασμένας, ἴσως μέρος τῆς καθέτου κεραίας διπλῶν ἱερῶν κεράτων.

ΤΟ ΙΣΧΥΡΟΝ ΚΤΗΡΙΟΝ ΚΑΙ Η ΝΟΤΙΩΣ ΤΟΥΤΟΥ ΠΕΡΙΟΧΗ

Κατὰ τὰς προηγηθείσας ἀνασκαφικὰς περιόδους εἶχεν ἀνασκαφῆ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἐκτεταμένου καὶ μὲ ἰσχυροὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους — ἐκ τούτου καὶ ἡ ὀνομασία του — τοῦ κτηρίου, κειμένου ἀμέσως δυτικῶς τοῦ Κτηρίου Β. τῆς Ὁδοῦ λιμένος, ἔχοντος τὸν αὐτὸν προσανατολισμὸν καὶ διαχωριζομένου ἀπὸ τούτου διὰ τῆς ἀνερχομένης ἀπὸ τῆς Ὁδοῦ λιμένος διακλαδώσεως (πίν. 168α)· ἐκ τῆς τελευταίας ταύτης δύο εἴσοδοι, ἡ μία μὲ ἐξωτερικὴν κλιμακίδα ἐπὶ ὑψουμένης κρηπῖδος, ἔδιδον εἴσοδον εἰς τὸ οἰκοδόμημα, ἐνῷ τρίτη εἴσοδος ἔδιδε προσπέλασιν ἐκ τοῦ ὑψηλοτέρου ἰσοπέδου. Ἡ ἀνασκαφὴ εἶχε προχωρήσει μέχρις ἑνὸς νοτίου ἰσχυροῦ, ἐκ τῶν ὑστέρων κατασκευασθέντος τοίχου, ὅστις περιώρισε τὴν ἀρχικὴν ἔκτασιν τῶν εἰς σειρὰν δωματίων Χ, Ψ καὶ Ω. Ἀρχικῶς εἶχεν ὑποτεθῆ ὅτι ἡ πρὸς Ν. πρόσοψις τοῦ κτηρίου θὰ ἦτο περίπου εἰς τὴν γραμμὴν τοῦ προσθέτου ἀντερεισματικοῦ, τοῦ περιορίσαντος τὴν μικρὰν δημιουργουμένην κατὰ τὸ τέρμα τῆς Ὁδοῦ λιμένος πλατεῖαν LXVI καὶ ὅτι μέχρι ταύτης θὰ κατήρχοντο αἱ δύο πλευρίζουσαι τὸ κτήριον ὁδικαὶ διακλαδώσεις. Ἡ κατὰ τὸν Ν. χῶρον τοῦ κτηρίου συνέχισις τῆς ἐρεύνης ἀπέδειξεν ὅτι τὰ πράγματα δὲν εἶχον ἀκριβῶς οὕτως. Ἀμέσως Ν. τοῦ πρώτου παχέος τοίχου ἀντιστηρίξεως, τοῦ διατέμνοντος τὰ δωμάτια Ω καὶ Ψ, ὑπῆρχε τὸ πλήρωμα λίθων ἐπὶ τοῦ ὁποίου διεμορφώθησαν τὰ δάπεδα τῶν δωματίων τούτων, σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου καταστραφέντα κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ἀντερεισματικοῦ, θεμελιωθέντος ἐπὶ τοῦ ἀνερχομένου βράχου. Τὸ κτήριον περιωρίζετο πρὸς Ν. ὑπὸ τοίχου ἐπιμήκους προσόψεως, εἰς τὸν ὁποῖον ἐσχηματίζετο μικρὰ ἐξέχουσα γωνία, ἀπὸ τοῦ σημείου δὲ τούτου ἡ γραμμὴ τοῦ τοίχου ἔβαινεν ἐλαφρῶς λοξῶς. Ἡ ΝΔ. γωνία ἐμορφοῦτο ἰσχυρῶς, ἀλλ' ἀπὸ ταύτης ἤρχιζε μία ἐκ τῶν ὑστέρων κατασκευασθεῖσα σειρὰ προχείρων προσκτισμάτων, τῶν ὁποίων τὸ μόνον στερεῶς κατεσκευασμένον μὲ ἰσχυρὰ θεμέλια καὶ συναπτόμενον μὲ τὸν κατερχόμενον τοῖχον τῆς δυτικῆς προσόψεως ἦτο τὸ ΝΑ. γωνιακὸν διαμέρισμα Γγ. Τὰ ἄλλα δύο πρόσθετα κατασκευάσματα, χαρακτηρισθέντα μὲ τὰ στοιχεῖα Αα καὶ Ββ, οὔτε βαθέα θεμέλια οὔτε συμπαγεῖς τοίχους εἶχον καί, ὡς τελικῶς ἀπεδείχθη, κατεσκευάσθησαν ἐπὶ ἐπιχωσθείσης παλαιοτέρας πλακοστρώτου ὁδοῦ, λοξῶς πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀνατολικῆς διακλαδώσεως βαινούσης (πίν. 168β).

Τὸ δωμάτιον Ω φαίνεται ὅτι ἐξετείνετο μέχρι διαχωρίσματος κειμένου ὀλίγον πέραν τῆς μικρᾶς δημιουργουμένης εἰς τὴν Ν. πρόσοψιν γωνίας, πέραν δὲ τούτου ἐξετείνετο τὸ εὐμέγεθες, σχεδὸν τετραγωνικὸν διαμέρισμα Ψ, μὲ στηρίζοντα, ὄχι ἀκριβῶς κατὰ τὸ μέσον, κίονα, τοῦ ὁποίου ἡ βάσις εἶχε κατὰ τὴν

παρελθοῦσαν περίοδον ἀναφανῆ παρὰ τὸν ἰσχυρὸν ἀντερεισματικὸν τοῖχον. Εἰς τὸν χῶρον μεταξὺ τοῦ προσθέτου ἀντερεισματικοῦ καὶ τοῦ τῆς Ν. προσόψεως ὑπῆρχον εἰς βάθος καὶ παλαιότερα κτήρια, τῶν ὁποίων ἕν, σχηματίζον γωνίαν μεταξὺ καθέτων πρὸς ἄλληλα τοιχίων, ἀνεκαλύφθη ἀμέσως ἔξω τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ δωματίου Ψ. Ἦτο ἐστρωμένον διὰ πλακιδίων μετὰ κονιάματος καὶ κατ' ἀρχὰς ἐχαρακτηρίσθη ὡς ἀποθέτης. Εἰς τὸ ἐκ λίθων πλήρωμά του, παρὰ τὸ Ν. τοιχίον, ἀνεκαλύφθη τμῆμα ἐκ τῶν μυκτήρων καὶ τοῦ λαιμοῦ κεφαλῆς ταύρου, μέρος ρυτοῦ θαυμαστῆς ἐπεξεργασίας ἐκ χλωρίτου· ἐντὸς τῶν μυκτήρων ὑπῆρχον ἐπενδύοντα φύλλα χρυσοῦ, τῶν ὁποίων τὸ ἓν ἦτο εἰς τὴν θέσιν του, τὸ ἄλλο περισυνελέγη ἐκεῖ πλησίον (πίν. 169α-β). Ὁ Β. τοῖχος τοῦ στενεπιμήκους τούτου διαμερίσματος ἀνεφάνη ὑπὸ τὸν παχὺν ἀντερεισματικόν, ὀλίγον ἐσωτέρω. Ἐκ τῆς περιοχῆς τούτου, εἰς τὴν ἐπίχωσιν, συνελέγησαν πολλὰ τεμάχια ἀγγείων· περὶ τὸ ἥμισυ μέτρον ἀνατολικῶς τῆς θέσεως εἰς ἣν περισυνελέγη τὸ ρύγχος τοῦ ταύρου εἶχεν ἐγκτισθῆ εἰς τὸ τοιχίον τμῆμα διμύξου ἐπὶ ποδὸς λύχνου ἐκ λευκοῦ λίθου, μὲ ἀναθύρωσιν εἰς τὸ περιχείλωμα καὶ μὲ γλωσσοειδεῖς κάτωθεν ἀποφύσεις ἀντὶ λαβῶν· τούτου διεσώθη σχεδὸν τὸ ἥμισυ. Παρ' αὐτὸν συνελέγη ἄωτον κωνικὸν κύπελλον. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τοῦ ἔξω τῆς προσόψεως χώρου συνελέγησαν τμῆμα λεπτοῦ λιθίνου ἀγγείου, πυρὴν λιθίνου σκεύους, χαλκᾶ ἐλάσματα ἐκ διαλυθέντος χαλκοῦ κυλινδρικοῦ σκεύους, λεπὶς καὶ ἀπολεπίσματα ὀψιανοῦ, τμῆμα ὀστοῦ ζῴου καὶ ἀπηνθρακωμένα τεμάχια ξύλου. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως νοτίως τοῦ Ψ συνελέγησαν λαιμὸς καὶ χεῖλος εὐρυστόμου ἀγγείου, δύο μικρὰ τεμάχια λιθίνου σκεύους, δύο ἀγνῦθες, τῶν ὁποίων ἡ μία μικρὰ σχεδὸν κυβικὴ καὶ ἡ ἄλλη τοῦ ἀμφικύρτου δισκοειδοῦς τύπου, κατὰ τὸ ἥμισυ διασωθεῖσα, λεπὶς καὶ ἀπολεπίσματα ὀψιανοῦ καὶ τεμάχιον κισήρεως.

Παρηκολουθήθη καθαρισθεὶς ὁ νοτιώτερος παρὰ τὴν Ὁδὸν λιμένος καὶ κατὰ τὸν χῶρον LXVI τοῖχος ἀντιστηρίξεως, ὁ ὁποῖος βαίνει καμπυλούμενος πρὸς τὴν περιοχὴν ἄνω τῶν δωματίων τοῦ λουτροῦ· οὐδαμοῦ ἐνεφανίσθη δίοδος ἢ ἄλλη σύνδεσις πρὸς τὴν δυτικὴν ὁδικὴν διακλάδωσιν· εἰς τὴν ἐπίχωσιν τούτου περισυνελέγησαν δύο ὀγκώδεις ἀγνῦθες τοῦ παραλληλεπιπέδου τύπου, ἡ μία φέρουσα ἐγχάρακτον γραμμὴν εἰς μίαν τῶν στενῶν πλευρῶν, καὶ μὲ ὀκτὼ κοκκίδας εἰς δύο σειρὰς μεταξὺ παραλλήλων γραμμῶν εἰς τὴν ἄλλην.

Εἰς τοὺς νοτίως τῆς προσόψεως διαμορφουμένους χώρους τὰ πρόχειρα οἰκοδομήματα (πίν. 168β) ἐσχηματίζοντο εἰς μὲν τὸν Αα εἰς μορφὴν ἡμικυκλικοῦ ἀποθέτου, εἰς δὲ τὸν χῶρον Ββ εἰς μορφὴν στενεπιμήκους διαμερίσματος, ἀποτελεσθέντος διὰ σειρᾶς λίθων παρὰ τὴν πρόσοψιν· δὲν ἀποκλείεται ὅμως οἱ λίθοι οὗτοι νὰ ἔπεσαν εἰς σειρὰν ἐκ τοῦ νοτίου τοίχου τῆς προσόψεως· ἀντιθέτως τὸ κτίσμα Γγ ἀπεδείχθη στερεῶς κατεσκευασμένον εἰς μορφὴν ὀρθογωνίου μὲ ἰσχυρὰς γωνίας διαμερίσματος, τοῦ Α. τοίχου ἀποτελοῦντος προέκτασιν

κατακορύφων ἁρμῶν τῆς μὲν πρώτης βαθμίδος πρὸς τὸν στυλοβάτην, τῆς δὲ δευτέρας διχοτομοῦντας ἀκριβῶς τὸ μῆκος τῆς ὑπεράνω καὶ τῆς ὑποκάτω βαθμίδος (παρένθ. πίν. Γ' καὶ Δ').

'Εφ' ὅλων τῶν λίθων τῆς πρώτης βαθμίδος τῆς ἀνατολικῆς, τῆς νοτίας, τῆς δυτικῆς καὶ μέρους τῆς βορείου πλευρᾶς διασώζεται σαφῶς ἡ γραμμὴ τῆς τοποθετήσεως τῆς ὑπεράνω βαθμίδος τῆς κρηπῖδος, εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἔξω ἀκμῆς τῆς βαθμίδος ποικίλλουσαν ἀπὸ 0.245 μ. (ΒΔ. γωνία) μέχρι 0.27 μ. (ΝΑ. γωνία). "Εχομεν οὕτω ἀκριβῶς τὴν θέσιν τῆς δευτέρας βαθμίδος, ἤτοι τὸ πλάτος τοῦ πρώτου ἀναβαθμοῦ. Τοῦ δευτέρου ἀναβαθμοῦ τὸ πλάτος (0.245 μ.), ἤτοι ἡ θέσις τοῦ στυλοβάτου πλέον, προκύπτει ἐπίσης ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν σωζομένου τμήματος τῆς δευτέρας βαθμίδος ἰχνῶν. "Οσον ἀφορᾷ τὸ ὕψος τῶν ἀναβαθμῶν, τοῦτο τῶν μὲν δύο πρώτων μετρεῖται ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τῶν σωζομένων βαθμίδων τῆς ΒΔ. γωνίας καὶ εἶναι ἀντιστοίχως 0.28 μ. καὶ 0.25 μ., τοῦ δὲ τρίτου (στυλοβάτου) προκύπτει ἐκ τῆς διαφορᾶς ὑψομέτρου τῶν ὄπισθεν τοῦ στυλοβάτου κατά τε τὴν νοτίαν καὶ τὴν βόρειον πλευρὰν σωζομένων πλακῶν τῆς στρώσεως τοῦ πτεροῦ (παρένθ. πίν. Β', λ, λ, λ), ἥτις εἶναι 0.24 μ. (βλ. σχετικὴν τομὴν τῆς κρηπῖδος εἰς "Εργον 1969, εἰκ. 127). 'Επὶ τῇ βάσει τῶν εἰρημένων στοιχείων ἀποκατεστήσαμεν (παρένθ. πίν. Ε') καὶ τὴν ὄψιν τῆς κρηπῖδος, λαβόντες ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς ὑφισταμένας εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς α' καὶ τῆς β' βαθμίδος ὑποτομάς, μίαν διὰ τὴν πρώτην καὶ δύο διὰ τὴν δευτέραν καὶ κατ' ἀναλογίαν καὶ διὰ τὴν ἄνω (τρίτην), ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν καλῶς σωζομένην παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν πινάκωσιν τῶν λίθων συνισταμένην εἰς ἐλαφρῶς εἰσέχουσαν (πλάτους 0.03 μ.) περιτένειαν ἑκάστου λίθου (παρένθ. πίν. Δ').

'Εκ τῆς στρώσεως τοῦ πτεροῦ διεσώθησαν ἐπίσης κατὰ τὴν Α. πλευρὰν λίθοι τινὲς B_1, B_2, B_3, . . . B_{18} ἢ Γ, τῶν ὁποίων οἱ ἁρμοὶ συνεχίζουν τοὺς ἁρμοὺς τῶν λίθων τοῦ στυλοβάτου, ἔχουσι δηλαδὴ οἱ μὲν ἀμέσως μετὰ τὰς γωνίας πλάτος μικρότερον, ὡς εἶναι οἱ δεύτεροι ἀπὸ τῆς γωνίας λίθοι τοῦ στυλοβάτου (β, β, β), 0.97 μ.[1], οἱ δὲ ὑπόλοιποι 1.20 μ. Τὸ πλάτος τοῦ πτεροῦ εἶναι μεγαλύτερον κατά τε τὴν ἀνατολικὴν καὶ τὴν δυτικὴν πλευρὰν καὶ μικρότερον κατὰ τὴν βόρειον καὶ τὴν νοτίαν (ὡς τοῦτο συνήθως γίνεται εἰς κλασσικοὺς — «Θησεῖον» — καὶ ἑλληνιστικοὺς — Στράτος — ναούς), καὶ τοῦτο διότι ὁ σηκὸς δὲν ἦτο ἀκριβῶς ὁμολόγως πρὸς τὴν περίστασιν τοποθετημένος· ἐπειδὴ ὁ πρόναος καὶ ὁ ὀπισθόδομος ἀπεῖχον αὐτῆς περισσότερον ἢ οἱ μακροὶ τοῖχοι. Καὶ τοῦ μὲν προνάου ἡ πρόστασις ἔβαινεν ἐπὶ τῆς μετὰ τόρμων, γόμφων καὶ

1. 'Οφείλω ἐνταῦθα νὰ σημειώσω ὅτι εἰς τὸ "Εργον 1970, σ. 104, τὸν τεθραυσμένον λίθον B_1 τοῦ ἀνατολικοῦ πτεροῦ ἐθεώρησα ἐσφαλμένως ὡς ἰσοπλατῆ πρὸς τοὺς B_2 καὶ B_3, ἤτοι μὲ πλάτος 1.20 μ., ἐνῷ οὗτος πρέπει νὰ ἠκολούθει τὸ πλάτος 0.97 μ. τοῦ δευτέρου ἀπὸ τῆς γωνίας λίθου τοῦ στυλοβάτου.

μοχλοβοθρίων ἐφωδιασμένης στρώσεως B_4, τοῦ δὲ ὀπισθονάου ἐπὶ στρώσεως ἀντιστοιχούσης πρὸς τὴν θέσιν τῶν δυτικῶν παραστάδων (περὶ ὧν βλέπε κατωτέρω).

Ἐντελῶς καθωρισμένη εἶναι ἡ θέσις τῶν μακρῶν τοίχων τοῦ σηκοῦ, διότι τούτου σώζονται κατὰ χώραν πλείονα τεμάχια τοῦ κυματιοφόρου τοιχοβάτου του, ἐξ ὧν προκύπτει, ὅτι τὸ πλάτος τοῦ σηκοῦ μέχρι τοῦ ἔξω ἄκρου τοῦ τοιχοβάτου ἦτο 7.85 μ., ὁρίζεται δ' ἐπίσης καὶ τὸ μῆκος αὐτοῦ, ἐπειδὴ διεσώθησαν ἴχνη (νεροφαγώματα) τῶν πρὸς Ἀνατολὰς καὶ πρὸς Δυσμὰς ἄκρων τοῦ κυματιοφόρου τοιχοβάτου ὁρίζοντα ἀκριβῶς τὴν θέσιν, καθ' ἣν ὁ βόρειος ἐξ αὐτῶν ἐκάμπτετο κατά τε τὸ ἀνατολικὸν καὶ τὸ δυτικὸν αὐτοῦ ἄκρον. Ὁ κυματιοφόρος τοιχοβάτης καμπτόμενος ἐπὶ τῆς στρώσεως B_4 ἀπετέλει τὴν βαθμίδα (στυλοβάτην) τοῦ προνάου, ὕψους 0.24 μ. Ἀγνοοῦμεν ὅμως τὸ βάθος τοῦ προνάου καὶ ἐπομένως τὸ πάχος καὶ τὴν ἀκριβῆ θέσιν τοῦ σηκοπροδομίου τοίχου, δι' ὃ καὶ ἀναπαρεστήσαμεν ταῦτα δι' ἐστιγμένων γραμμῶν (παρένθ. πίν. Γ'). Ἀντιθέτως γνωρίζομεν ἀκριβῶς τὴν θέσιν τοῦ σηκοπισθοδομίου τοίχου ἐκ σωζομένης γραμμῆς αὐτοῦ ἐπὶ τῶν λίθων ζ, ζ, ζ τῆς κατόψεως (παρένθ. πίν. Β').

Ἂς ἔλθωμεν τώρα εἰς τοὺς κίονας. Τούτων γνωρίζομεν μόνον ἐκ διασωθέντων κιονοκράνων τὴν κατὰ τὸ ὑποτραχήλιον διατηρουμένην ἄνω διάμετρον, ἥτις ἀπὸ ἀκμῆς εἰς ἀκμὴν ραβδώσεως μετρεῖ 0.695 μ., ὅθεν ἀντιστοιχεῖ ἡ κάτω διάμετρος ἴση πρὸς τὰ 6/5 τῆς ἄνω, ἤτοι $\simeq$0.85 μ. διὰ τοὺς συνήθεις κίονας καὶ κατά τι παχυτέρα ($\simeq$0.90 μ.) διὰ τοὺς γωνιαίους. Ὡς ἔχει ἤδη προκύψει ἡ κάτοψις τοῦ στυλοβάτου, τὸ μῆκος αὐτοῦ εὑρίσκεται κατὰ μὲν τὰς στενὰς πλευρὰς ἀφαιρουμένου ἀπὸ τοῦ μήκους τῆς κάτω βαθμίδος (13.67 μ.) τοῦ διπλασίου συνολικοῦ πλάτους τῆς ἐξοχῆς τῆς κρηπῖδος, ἤτοι $13.67 - 2 \times 0.49 = 12.69$ μ., κατὰ δὲ τὰς μακρὰς πλευρὰς $27.97 - 2 \times 0.49 = 26.99$ μ.

Εἰς ἑκάστην τῶν γωνιῶν ὑπῆρχε βεβαίως κίων. Ὁ δεύτερος ἀπὸ τῆς γωνίας κίων θὰ ἔβαινεν ἐπὶ τοῦ τρίτου ἀπὸ τῆς γωνίας λίθου τοῦ στυλοβάτου, ὁ δὲ τρίτος ἐπὶ τοῦ πέμπτου κ.ο.κ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ γωνιαῖοι κίονες συμπλησιάζουν, ὡς γνωστόν, διὰ τοῦτο οἱ δεύτεροι ἀπὸ τῆς γωνίας λίθοι τοῦ στυλοβάτου ἑκάστης πλευρᾶς κατεσκευάσθησαν κατὰ 0.23 - 0.25 μ. στενότεροι τῶν ἄλλων. Εἰς ποίαν ὅμως ἀκριβῶς ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἀκμῆς τοῦ στυλοβάτου ἐτίθετο ὁ ἄξων τοῦ δευτέρου ἀπὸ τῆς γωνίας κίονος μᾶς διδάσκει τὸ διασωθὲν μέγα γωνιαῖον ἐπιστύλιον μήκους 2.58 μ. (Ἔργον 1970, εἰκ. 112). Διὰ νὰ εὕρωμεν τὴν ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου θέσιν τοῦ ἄξονος τοῦ δευτέρου κίονος πρέπει νὰ προσθέσωμεν εἰς τὸ μῆκος τοῦ διασωθέντος ἐπιστυλίου (2.58 μ.): τὴν ἀπὸ τῆς ἀκμῆς τοῦ στυλοβάτου μέχρι τῆς ἔξω διαμέτρου τοῦ γωνιαίου κίονος ἀπόστασιν 0.05 μ. ἀκόμη δὲ καὶ 0.07 μ., ὅσον δηλ. πίπτει ἐσώτερον τῆς διαμέτρου τοῦ γωνιαίου κίονος ἡ ἐκ τῆς ἔξω πλευρᾶς τοῦ ἐπιστυλίου ἀγομένη κατακόρυ-

φος (παρένθ. πίν. Δ΄). Ἑπομένως τὸ ζητούμενον μῆκος προκύπτει 2.58 + 0.05 + 0.07 = 2.70 μ. Ὁρισθείσης οὕτω τῆς θέσεως τοῦ δευτέρου ἀπὸ τῆς γωνίας κίονος, ἂν ἀφαιρέσωμεν τὸ διπλάσιον τῆς ὑπολογισθείσης ἀποστάσεως 2.70 μ. ἀπὸ τοῦ μήκους τοῦ στυλοβάτου (12.69 μ.) καὶ διαιρέσωμεν τὸ ὑπόλοιπον (7.29 μ.) διὰ τοῦ 3, λαμβάνομεν τὸ μεταξόνιον (2.43 μ.) τῶν ὑπολοίπων ἐκ τῶν ἓξ κιόνων, τοὺς ὁποίους ἀσφαλῶς ἔφερεν ἡ πρόσοψις.

Τοσαῦτα ὡς πρὸς τὴν πρόσοψιν, διὰ τὴν ὁποίαν (παρένθ. πίν. Δ΄) ἐλάβομεν ὑπ' ὄψιν ὡς ὕψος κιόνων 6.20 × Δ, ἤτοι 6.20 × 0.85 = 5.27 μ. συμφώνως πρὸς τὴν ὑστέραν ἑλληνιστικὴν ἐποχήν, εἰς ἣν ἀνήκει ὁ ναός.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς μακρὰς πλευράς, ἐφαρμόζοντες τοὺς αὐτοὺς συλλογισμούς, εὑρίσκομεν, ὅτι ὁ ἄξων τοῦ δευτέρου ἀπὸ τῆς γωνίας κίονος θὰ ἀπεῖχε τοῦ ἄξονος τοῦ γωνιαίου κατὰ 2.20 μ. ἀπὸ δὲ τῆς ἀκμῆς τοῦ στυλοβάτου 2.70 μ. Τῶν δὲ ὑπολοίπων 8 κιόνων τῶν μακρῶν πλευρῶν τὰ μεταξόνια προκύπτουν ἀφαιρουμένου ἀπὸ τοῦ μήκους τῶν πλαγίων πλευρῶν τοῦ στυλοβάτου 26.99 μ. τοῦ διπλασίου τῆς ἀποστάσεως τοῦ ἄξονος τῶν δευτέρων κιόνων ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς ἀκμῆς τοῦ στυλοβάτου (2 × 2.70 = 5.40 μ.) ἤτοι 26.99 − 2 × 2.70 = 21.59 μ., ὅπερ διαιρούμενον διὰ τοῦ 9 μᾶς δίδει 2.399 μ. δηλ. κατά τι μικρότερον τῶν 2.43 μ. τῆς προσόψεως, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον παρατηρεῖται καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους ἀρχαίους ναούς.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

15. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΝΑΞΟΥ

(Πίν. 204 - 215)

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν περίοδον (17 Αὐγ. - 8 Σεπτεμβρ. 1971) ἐσυνεχίσθη ἡ ἔρευνα τῆς Μυκηναϊκῆς πόλεως εἰς τὴν «Γκρόττταν» καὶ τῆς Νεκροπόλεως τῶν «Ἁπλωμάτων».

1. ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΜΥΚΗΝΑΪΚΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

Ἡ μετὰ τριετῆ[1] διακοπὴν ἐπανάληψις τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Γκρόττας κατέστη δυνατὴ διὰ τῆς ἀπαλλοτριώσεως τῆς νοτίως — πρὸς τὴν πλευρὰν τῆς ξηρᾶς — τοῦ ἤδη ἀνεσκαμμένου τμήματος ὑπαρχούσης ἐλευθέρας ἀκόμη ἐκτάσεως. Ἠρευνήθη μικρὰ μόνον περιοχὴ ἐν ἀμέσῳ συνεχείᾳ τοῦ νοτίου πέρατος τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1950 καὶ 1951 καὶ δὴ καὶ εὐθὺς μετὰ τὰ τρία μικρὰ ὀρθογώνια τὰ σημειούμενα ἐν τῷ σχεδιογραφήματι ΠΑΕ 1951, σ. 215 εἰκ. 1, ἀριστερά[2].

Ἡ ἐνταῦθα σημαντικῶς ὑψηλοτέρα ἐπίχωσις ἦτο φυσικὸν νὰ μὴ στερῆται ἐνδιαφέροντος. Ὀλίγον μετὰ τὴν σημερινὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους ἤρχιζε σχετικῶς καθαρώτερον ἀπὸ μεταγενεστέρων ἀντικειμένων στρῶμα, ἀλλὰ ἀκόμη «Ἑλληνιστικῆς-Ρωμαϊκῆς» ὑφῆς, μὲ σαφῶς ὅμως ἀρχαϊκὸν χαρακτῆρα ἀπὸ 1.50 μ. περίπου. Περίπου εἰς τὸ βάθος τοῦτο διάσπαρτα εἰς οὐχὶ μεγάλην ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν εὑρέθησαν: 1) πλίνθος (εἰς δύο τεμάχια) μετ' ἀμφοτέρων τῶν ποδῶν, σῳζ. ὕψους 0.11 μ., μήκους 0.225 μ., ἀρχαϊκοῦ μικροῦ κούρου· 2 - 4) τρία τεμάχια κνημῶν ἐξ ὁμοίως μικρῶν κούρων καὶ 5) τεμάχιον δεξιοῦ ποδὸς κούρου ἐπίσης ὁμοίου μεγέθους (πίν. 207β). Τὸ εὕρημα τοῦτο εἶναι ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρον, διότι εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν εἶχον εὑρεθῆ καὶ παλαιότερον ἀνάλογα τεμάχια (ΠΑΕ 1951, σ. 222), πρό τινων δὲ ἐτῶν

---

1. Πρβ. ΠΑΕ 1967, σ. 112 κέ.

2. Τὸ ἀκραῖον καὶ μεγαλύτερον ἐκ τούτων εἶναι τάφος μεταγενέστερος εὑρεθεὶς 80 περ. ἐκ. ὑπὸ τὸ σημερινὸν ἔδαφος, κενὸς κτερισμάτων, ἔχων ὡς τοιχώματα πλάκας προερχομένας ἐκ παλαιοτέρων οἰκοδομημάτων καὶ κεκαλυμμένος δι' ὁμοίων· εἶναι τὸ ἐν τῷ σχεδιογραφήματι τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς διὰ τοῦ περιγράμματος αὐτοῦ σημειούμενον ὀρθογώνιον ὑπὲρ τοὺς μυκηναϊκοὺς τοίχους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους εὑρίσκεται περίπου 2 μ. ὑψηλότερον. Τὰ δύο μετὰ τοῦτον ὀρθογώνια εἶναι αἱ ἐν ΠΑΕ 1951, σ. 221 σημειούμεναι βάσεις κιόνων. Κατὰ τὸ 1951 ἡ ἀνασκαφὴ δὲν εἶχεν ἐκταθῆ βαθύτερον.

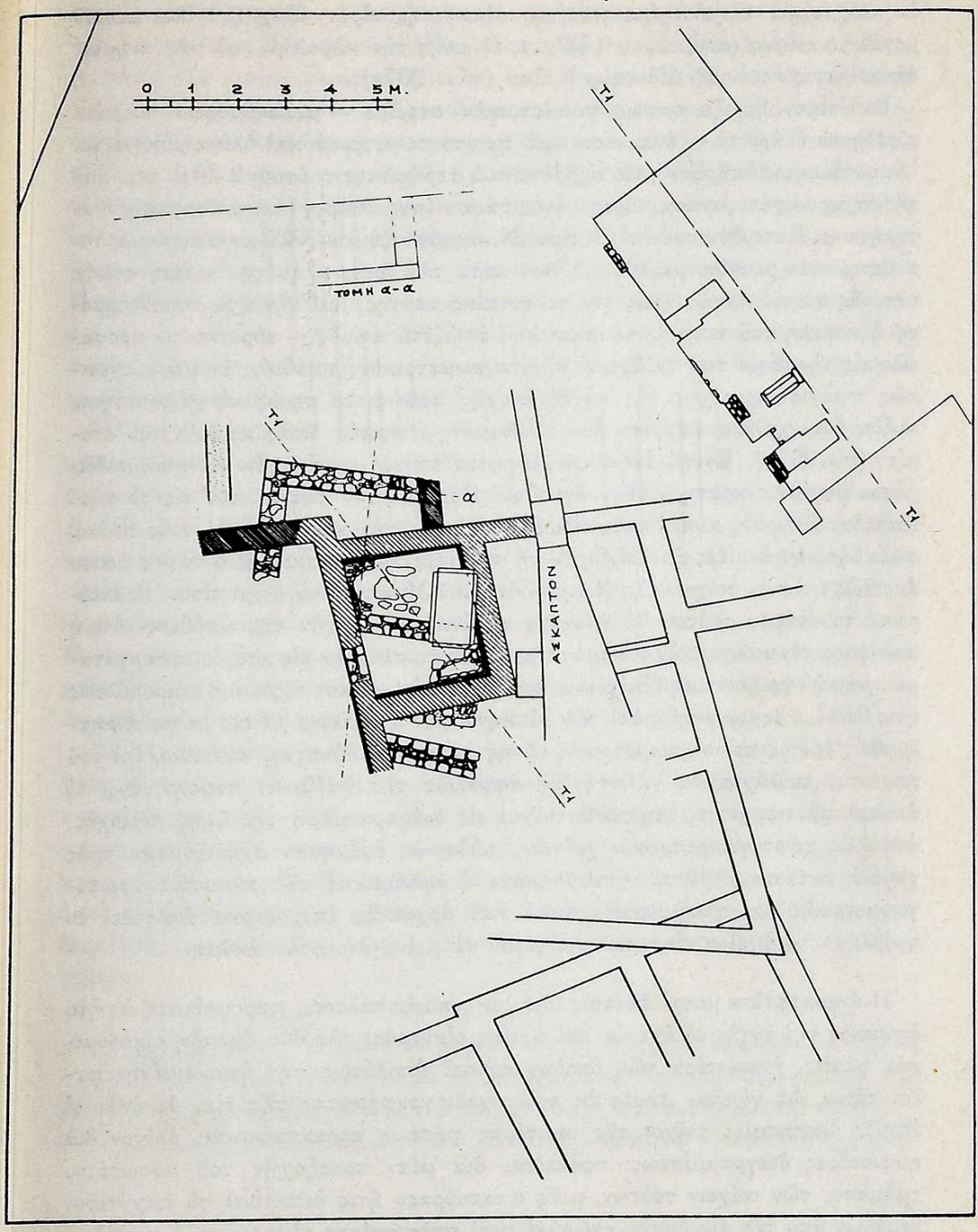

Εἰκ. 1. Σχεδιογράφημα τῆς ἀνασκαφῆς ἐν Γκρόττᾳ.

ἐκ τοῦ τοίχου πλησίον ἠρειπωμένης οἰκοδομῆς εἶχεν ἐξαχθῆ ὅμοιος μικροῦ μεγέθους κοῦρος (σῳζ. ὕψος 0.48 μ.), ἐλλιπὴς τὴν κεφαλὴν καὶ τὰς κνήμας, ἀποκείμενος νῦν ἐν τῷ Μουσείῳ Νάξου (πίν. 207α).

Βαθύτερον ἤρχιζε σαφῶς γεωμετρικὸν στρῶμα — μελανόμορφα ὄστρακα εὑρέθησαν ἐλάχιστα — ἀνάμεικτον μὲ πρωτογεωμετρικὰ καὶ ὀλίγα μυκηναϊκά. Ἀπροσδόκητος ὑπῆρξεν ἡ εἰς τὸ βάθος τοῦ στρώματος τούτου, 2.20 μ. περ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας, εὕρεσις ἑνὸς τάφου (πίν. 204β,γ) ἱκανοποιητικῆς διατηρήσεως: Κατευθύνεται ἀπὸ Β. πρὸς Ν. σχηματιζόμενος διὰ κατακορύφως τοποθετημένων μεσαίου μεγέθους λίθων κατὰ τὰς τρεῖς πλὴν τῆς νοτίας στενῆς πλευρᾶς αὐτοῦ· κατὰ μῆκος τῆς τελευταίας ταύτης, καθ' ἣν ἦτο τοποθετημένη ἡ κεφαλὴ τοῦ νεκροῦ — ὁ σκελετὸς ἐσῴζετο καλῶς — εὑρίσκοντο προφανῶς εἰς τὴν θέσιν των ἓν ἄρτιον πρωτογεωμετρικὸν ληκύθιον, ἓν μέγα σχετικῶς τεμάχιον κρατῆρος τῆς αὐτῆς ἐποχῆς καθὼς καὶ σφαιρικὴ χειροποίητος πυξίς, ἄνευ χείλους φέρουσα δύο ἐν διαμέτρῳ μικρὰς ὀπὰς κάτωθι τοῦ στομίου (πίν. 207γ). Ἐν τῷ τάφῳ συνελέγησαν ἐπίσης τεμάχια ἐκ κωνικῶν ποδῶν μέσου μεγέθους κρατηροειδῶν ἀγγείων. Βορείως τοῦ τάφου ἀλλ' εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον ἀνευρέθη κυκλαδικὸν εἰδώλιον ἐλλιπὲς τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς πόδας, σῳζ. ὕψος 10 ἑκ. Ὡς ἀπεδείχθη ἐν τῇ συνεχείᾳ τῆς ἀνασκαφῆς ὁ τάφος ἔκειτο ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν τοίχων τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ Μυκηναϊκοῦ δωματίου. Ἡ ἀνεύρεσις τοῦ τάφου τούτου θὰ ἠδύνατο νὰ ἐνισχύσῃ τυχὸν τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἡ καλύψασα τὸν μυκηναϊκὸν οἰκισμὸν τῆς περιοχῆς πλουσία εἰς κτερίσματα «μεταμυκηναϊκὴ - γεωμετρικὴ» ἐπίχωσις προέρχεται ἐκ καταστραφείσης νεκροπόλεως ἥτις θὰ εἶχε δημιουργηθῆ ἐπὶ τῶν Μυκηναϊκῶν ἐρειπίων. Ὁ εἷς μόνος ἀνακαλυφθεὶς ἐφέτος πρωτογεωμετρικὸς οὗτος τάφος δὲν δύναται, πιστεύω, ἐπὶ τοῦ παρόντος τοὐλάχιστον, νὰ στηρίξῃ ἀσφαλῶς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, ἐνῷ οἱ ἀποκαλυφθέντες μεταμυκηναϊκοὶ τοῖχοι εἰς διάφορα μέρη τῆς ὅλης περιοχῆς, ἀσφαλῶς πρωτογεωμετρικῶν χρόνων, οὐδαμῶς ἐφάνησαν σχετιζόμενοι πρὸς ταφικὰ κατασκευάσματα. Ὁπωσδήποτε ἡ προέλευσις τῆς πλουσίας πρωτογεωμετρικῆς καὶ γεωμετρικῆς ἀλλὰ καὶ ἀρχαϊκῆς ἐπιχώσεως ἀποτελεῖ ἓν πρόβλημα τὸ ὁποῖον εἶναι προτιμότερον νὰ μείνῃ ἀνοικτὸν ἀκόμη.

Ἡ ἀνασκαφεῖσα μικρὰ ἔκτασις τῆς μυκηναϊκῆς πόλεως, παρουσίασεν ὡς ἦτο ἐπόμενον τὴν αὐτὴν εἰκόνα ὡς καὶ ὁ ὅλος οἰκισμός: τὰς δύο δηλαδὴ οἰκοδομικὰς φάσεις, ἡ νεωτέρα τῶν ὁποίων ἀγνοεῖ ἀπολύτως τὴν ὑποκειμένην παλαιοτέραν, ὡς γίνεται σαφὲς ἐκ τοῦ σχεδιογραφήματος τῆς εἰκ. 1, ἔνθα οἱ ἁπλῶς διάγραμμοι τοῖχοι τῆς νεωτέρας φάσεως προεκτείνονται ὀλίγον διὰ πυκνοτέρας διαγραμμίσεως· πρόκειται διὰ μίαν προεξοχὴν τοῦ κατωτέρου τμήματος τῶν τοίχων τούτων, μιᾶς «πατούρας» ἥτις διακρίνει τὸ παχύτερον θεμέλιον ἀπὸ τῆς ἀνωδομῆς καὶ οὐχὶ περὶ παλαιοτέρας οἰκοδομικῆς περιόδου.

Πλήρως διεκρίθη ἓν τετράγωνον σχεδὸν δωμάτιον, ἐκ τῆς νεωτέρας φά-

σεως, μεταξὺ πλειόνων ἄλλων τοίχων, τῶν ὁποίων ἐφέτος δὲν ἐξηκριβώθη ἡ συνάρτησις (πίν. 205 - 206α). Ἡ θύρα τοῦ δωματίου τούτου εὑρίσκεται εἰς τὸ Α. πέρας τῆς νοτίας πλευρᾶς, ἤτοι πλησίον τῆς γωνίας, ὡς συνήθως. Εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ δωματίου σχηματίζεται τοξοειδὴς κατασκευὴ (πίν. 205α) ἥτις διεκρίθη διὰ τοῦ ἐκεῖ ὑπάρχοντος σωροῦ τεμαχίων μεγάλου πίθου ἐκτεινομένου εἰς ὕψος 1.10 περ. μ., προφανῶς θραυσθέντος ἐπὶ τόπου· μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τούτου ἀνευρέθησαν καὶ τεμάχια ἄλλων ἀγγείων καὶ ἡ κτιστὴ κατασκευὴ ἐφ' ἧς ἐστηρίζετο (πίν. 205β). Εἶναι πιθανώτερον ὅτι πρόκειται περὶ σταμνοστάτου ἢ περὶ ἑστίας[1]· ἡ ἐντὸς τοῦ ὕδατος γινομένη ἀνασκαφὴ δὲν ἐπέτρεψεν ἀσφαλῆ διακρίβωσιν. Πλησίον τοῦ κατασκευάσματος, ἐπὶ τοῦ δαπέδου, ἀνευρέθησαν δύο κέρατα ἐλάφου (πίν. 206β), ὀστᾶ διάφορα καὶ ὄστρακα ἀγγείων ἐξ ὧν ἀπεικονίζεται ἐν προερχόμενον ἐκ κρατῆρος διασῳζον ἐκ τῆς διακοσμήσεώς του τὴν κνήμην ἀνδρικῆς μορφῆς (πίν. 208β).

Ἐπίσης ἡ συνάρτησις τῶν ἀποκαλυφθέντων εἰς τὰ βαθύτερα στρώματα τοίχων τῆς παλαιοτέρας φάσεως δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διασαφηθῇ. Ἐντὸς τοῦ νεωτέρου δωματίου καὶ εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ ἀνεφάνη λοξὸς τοῖχος, κατευθύνσεως Β. - Ν. (πίν. 205β). Εἰς τὸ νότιον ἄκρον του σχηματίζεται μικρὰ ἡμικυκλικὴ κατασκευή, σῳζομένη εἰς ὕψος 30 περ. ἑκ. (πίν. 206α), ἥτις διέσῳζεν ἀκόμη τεμάχια τοῦ χονδροῦ ἐπιχρίσματος καὶ ἔμπροσθεν τούτου συμπαγῆ γῆν ἐν ᾗ περιείχοντο τεμάχια ἀνθράκων καὶ ὄστρακα ἀγγείων κοινῆς χρήσεως. Ἀντιθέτως πρὸς τὸ ἐκ πεπατημένης γῆς δάπεδον τοῦ νεωτέρου δωματίου, τὸ δάπεδον ἐνταῦθα ἀπετελεῖτο ἐκ πλακῶν σχιστολίθου. Ὑπὸ τὸ δάπεδον τῶν παλαιοτέρων τούτων τοίχων συνελέγησαν, ὅπως συνήθως, ὄστρακα προμυκηναϊκά.

Ἐκ τῆς γεωμετρικῆς ἐπιχώσεως δημοσιεύεται ὄστρακον (πίν. 208α), μὲ τὸ χαρακτηριστικὸν τῶν γεωμετρικῶν Ναξιακῶν ἀγγείων ἐπίχρισμα, φέρον παράστασιν ἵππου πρὸς τὰ ἀριστερά, πτηνὸν ὄπισθεν καὶ ὑψηλότερον τοῦ ἵππου, παραπληρωματικὰ κοσμήματα, κυρίως δὲ δεικνῦον περίεργον διαμόρφωσιν κατὰ τὸ ρύγχος — ἐκ τῆς κεφαλῆς δὲν σῴζεται τίποτε ἄλλο — καὶ περίεργον ἐπίσης τεθλασμένην γραμμὴν ἔμπροσθεν τῆς κεφαλῆς. Πρόκειται διὰ σύστημα διακοσμήσεως ἄγνωστον μέχρι τοῦδε εἰς τὴν γεωμετρικὴν Ναξιακὴν ἀγγειογραφίαν.

2. ΝΕΚΡΟΠΟΛΙΣ ΑΠΛΩΜΑΤΩΝ

Ἡ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀνεύρεσις κυκλαδικῶν τάφων, οἵτινες παρὰ τὴν καταστροφήν των, περιεῖχον ἀκόμη σημαντικὰ κτερίσματα[2] ἐπέβαλλε πλέον τὴν πλήρη καὶ συστηματικὴν ἐξερεύνησιν τῆς περιοχῆς τῶν Ἀπλωμάτων, ὅπου ἤδη κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἀνα-

1. Ὡς λέγεται εἰς «Ἔργον» 1971, σ. 178 εἰκ. 210.
2. Ἔργον 1970, σ. 138. ΠΑΕ 1970, σ. 146 κέ.

σκαφῆς εἶχον ἀνευρεθῆ μαρμάρινα εἰδώλια[1] καὶ θραύσματα μαρμαρίνων κυκλαδικῶν ἀγγείων σχεδὸν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους.

Ἡ ἐφέτος ἀνασκαφεῖσα περιοχὴ ἀποτελεῖ τὴν πρὸς Ν. συνέχειαν τῆς περυσινῆς, ὡς δεικνύεται ἐκ τῆς παραβολῆς τοῦ περυσινοῦ σχεδιογραφήματος, ΠΑΕ 1970, σ. 146 κέ. εἰκ. 1 καὶ 2 πρὸς τὸ τῆς ἐφετινῆς (εἰκ. 2).

Ἡ καταστροφὴ τῆς νεκροπόλεως τῶν Ἀπλωμάτων, ὡς ἔχει ἤδη παρατηρηθῆ εἰς τὰς παλαιοτέρας ἐκθέσεις, ὀφείλεται κυρίως εἰς τὴν κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους — τελευταίους Ρωμαϊκοὺς καὶ πρώτους Βυζαντινοὺς — πυκνὴν κατοίκησιν τῆς περιοχῆς. Ἀλλ' ὅμως ἡ χρησιμοποίησις τῆς περιοχῆς ὡς νεκροταφείου καὶ κατὰ τοὺς μετακυκλαδικοὺς χρόνους εἶχεν ἀσφαλῶς ἐπιφέρει ἤδη καταστροφὰς εἰς τοὺς «κυκλαδικοὺς» τάφους.

Ἀρτίως δὲν διετηρήθησαν φυσικὰ εἰμὴ οἱ ἐφέτος ἀναφανέντες μεταγενέστεροι τάφοι. Οὗτοι ἐσκαμμένοι εἴτε ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ βράχου εἴτε καὶ ἐντὸς τῆς σκληρᾶς ἐπιχώσεως ἔχουν κατεύθυνσιν Α. - Δ. καὶ εἶναι διατεταγμένοι εἰς παραλλήλους στοίχους (ἀνεφάνησαν ἀσφαλῶς δύο) κατευθύνσεως Β. - Ν. καὶ ἐπίσης παράλληλοι, εἰς κανονικὴν δὲ ἀπόστασιν μεταξύ των εἰς ἕκαστον στοῖχον. Ἡ κεφαλὴ τοῦ νεκροῦ εὑρίσκετο πάντοτε εἰς τὴν δυτικὴν στενὴν πλευράν. Περίεργον εἶναι τὸ σχῆμα τῶν τάφων αὐτῶν, διότι δὲν εἶναι ἀκριβῶς ὀρθογώνιοι, ἀλλὰ αἱ παρειαὶ αὐτῶν ἀκολουθοῦν τὸ περίγραμμα τοῦ σώματος δίκην «ἀνθρωποειδῶν» σαρκοφάγων. Πλάκες καλύμματος καὶ κτιστὴ ἢ ἐκ πλακῶν ἐπένδυσις τῶν τοιχωμάτων δὲν ὑπῆρχον. Κτέρισμα οὐδὲν εἰς οὐδένα τῶν ἔνδεκα (ἐν τῷ σχεδίῳ δὲν σημειοῦνται πάντες) ἀνοιγέντων τοιούτων τάφων ἀνευρέθη.

Ἡ ἀκριβὴς χρονολόγησίς των εἶναι οὕτω ἀδύνατος, οὐδ' ἡ διάκρισις ἂν πρόκειται περὶ χριστιανικῶν ἢ ἐθνικῶν νεκρῶν εἶναι δυνατή. Ἀλλ' ὅμως ἀσφαλὲς εἶναι τοὐλάχιστον ὅτι ἀνήκουν εἰς τοὺς μετὰ Χριστὸν αἰῶνας. Ὁπωσδήποτε σαφὲς εἶναι ἐπίσης, ὡς δεικνύει ἡ κανονικότης τῶν τάφων, ἕκαστος τῶν ὁποίων ἐσκάφη εἰδικῶς δι' ἓν μόνον σῶμα, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ νεκρῶν δι' οὓς οὐδὲν εἶχεν ἐκδηλωθῆ διαφέρον. Σημειωτέον ὅτι καὶ οἱ εἰς τὰ ὑψηλὰ στρώματα τῆς Γκρόττας ἀνευρεθέντες, πιθανώτατα σύγχρονοι τάφοι ἦσαν ἐπίσης ἐντελῶς ἀκτέριστοι ἂν καὶ ἀρκετὰ ἐπιμεμελημένης κατασκευῆς· εἶχον μαρμαρίνας πλάκας ὡς τοιχώματα καὶ ἄλλας ὁμοίας ὡς καλύμματα. Ὡς ἀνώτερον χρονολογικὸν ὅριον τῶν νεωτέρων τούτων τάφων τῶν Ἀπλωμάτων δύναται νὰ θεωρηθῆ ἡ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς ἀποκληθεῖσα «Ρωμαϊκὴ οἰκία» ἤτοι ἓν ὀρθογώνιον δωμάτιον, ὅπερ ἦτο τὸ πληρέστερον διατηρηθὲν ἐκ τῶν οἰκοδομικῶν λειψάνων τῆς ἀνασκαφείσης περιοχῆς (πίν. 209α), τὸ μόνον σημειούμενον ἐν τῷ σχεδιογραφήματι τῆς εἰκ. 2. Ὁ ὑψηλότερος (ἀνατο-

1. Πρβ. ΠΑΕ 1951, σ. 222 ἔνθα παρατηρεῖται ὅτι ὁ λόφος τῶν Ἀπλωμάτων «φαίνεται ὡς ἡ καταλληλοτέρα τοποθεσία διὰ νεκροταφεῖον τῆς πρωίμου πόλεως τῆς Νάξου».

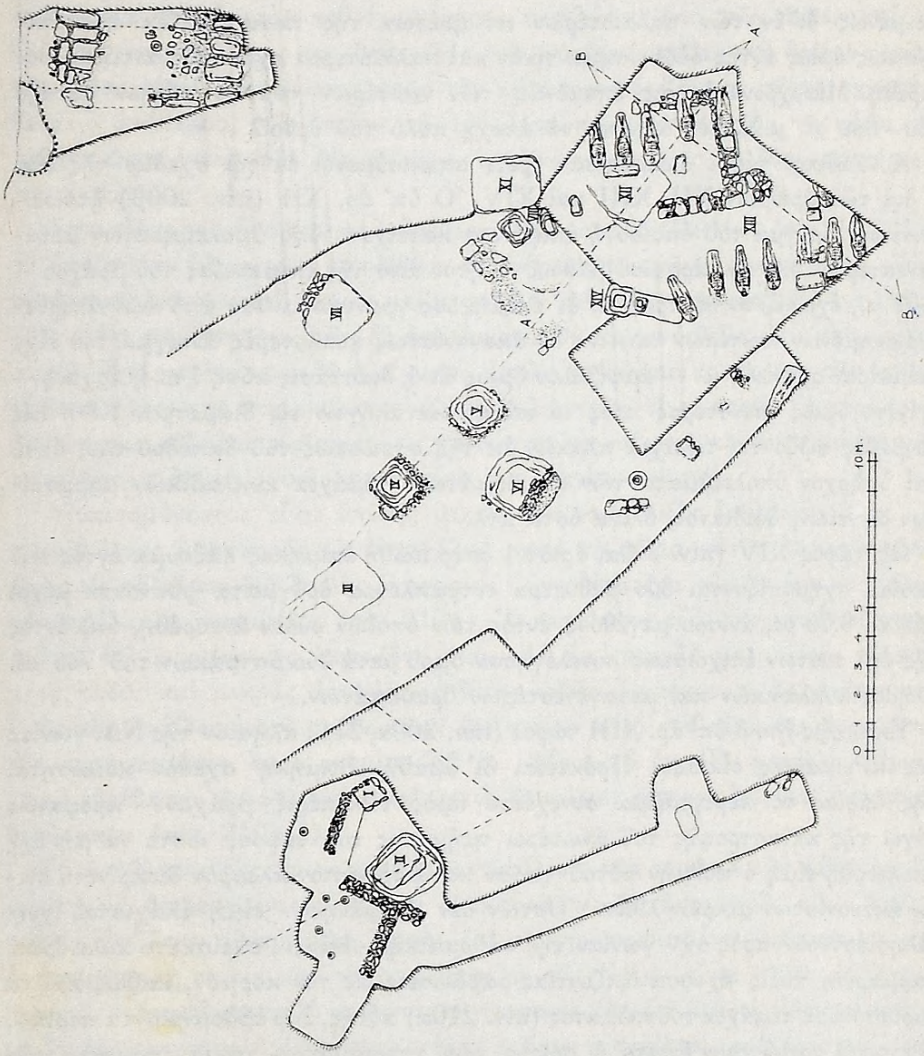

Εἰκ. 2. Οἱ κυκλαδικοὶ τάφοι.

λικὸς) στοῖχος τῶν τάφων τούτων εἶναι νεώτερος τῆς Ρωμαϊκῆς ταύτης οἰκίας: εἷς ἐξ αὐτῶν ἔχει καταστρέψει μέρος τοῦ νοτίου τοίχου τῆς οἰκίας, εἷς ἄλλος ὑπερεξέχει μιᾶς τῶν σωζομένων πλακῶν τοῦ δαπέδου αὐτῆς. Ἀλλ' εἶναι ἀσαφὴς ἡ χρονολογία τῆς οἰκίας· ἡ ΝΔ. ὁπωσδήποτε γωνία τῆς ὁποίας, πλησίον τοῦ κυκλαδικοῦ τάφου XIII, δεικνύει ἐπιμελεστέραν κατασκευήν, πρόκειται ἑπομένως δι' ἓν τῶν παλαιοτέρων κτισμάτων τῆς περιοχῆς, ἐκ τῆς ἐπιχώσεως ὅμως αὐτῆς οὐδὲν σημαντικὸν καὶ παλαιότερον σχετικῶς ἀντικείμενον εὑρέθη. Μία χρονολόγησις ἑπομένως τῶν νεωτέρων τούτων τάφων μεταξὺ 6ου - 8ου αἰ. μ.Χ. δὲν δύναται νὰ ἀπέχῃ πολὺ τοῦ ὀρθοῦ.

Κυκλαδικοὶ τάφοι διεκρίθησαν τρεῖς σημειούμενοι ἐν τῷ σχεδίῳ τῆς εἰκ. 2 διὰ τῶν ἀριθμῶν XII, XIII καὶ XIV. Ὁ ὑπ' ἀρ. XII (πίν. 209β) ἦτο κυκλοτερὲς ὄρυγμα τοῦ ὁποίου ἡ ἐπιφάνεια κατείχετο ὑπὸ ὑπολειμμάτων μεταγενεστέρων τοίχων, ἀρχικοῦ βάθους — ἤτοι ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ βράχου — 1.02 μ., ἐχωρίζετο δὲ πρὸς Α. δι' ἐπιμήκους γρανιτοπλίνθου ἀπὸ τῶν ὕπερθεν εὑρισκομένων νεωτέρων τάφων. Τὸ ἀκανονίστως κυκλοτερὲς ἄνοιγμά του εἶχε διάμετρον σχεδὸν 3 μ. — ἀμφίβολον ὅμως ἂν ἡ διάστασις αὕτη ἦτο ἡ ἀρχικὴ — ἐγίνετο ὅμως στενότερος πρὸς τὰ κάτω, καταλήγων εἰς διάμετρον 1.80. Εἰς τὸ βάθος σῴζονται τεμάχια πλακῶν ἐκ τῆς στρώσεως τοῦ δαπέδου του, ὅπου καὶ ὑπῆρχον ὑπολείμματα τῶν κτερισμάτων: τεμάχια κυκλαδικῶν μαρμαρίνων ἀγγείων, ὀψιδιανοί, ὀλίγα ὀστᾶ κτλ.

Ὡς τάφος XIV (πίν. 209α, ἀριστ.) ἐσημειώθη ἐπίμηκες λάξευμα ἐντὸς τοῦ ὁποίου σχηματίζονται δύο βαθύτερα τετράπλευρα ὀρύγματα φθάνοντα μέχρι βάθους 0.75 μ., ἀνίσου μεγέθους, ἐντὸς τῶν ὁποίων οὐδὲν ἀνευρέθη, ἐνῷ ἐντὸς τῆς ἐπὶ τούτων ἐπιχώσεως συνελέγησαν ὁμοῦ μετὰ δύο ὀστράκων τοῦ 7ου αἰ. πλῆθος κυκλαδικῶν καὶ μεταγενεστέρων θραυσμάτων.

Ἐκπληξις ἦτο ὁ ὑπ' ἀρ. XIII τάφος (πίν. 209α, 211) πλησίον τῆς ΝΔ. γωνίας τῆς «Ρωμαϊκῆς οἰκίας». Πρόκειται δι' ἀβαθῆ, ἐπιμήκη σχεδὸν κοιλότητα, τῆς ὁποίας τὸ περίγραμμα συνεχέετο πρὸς τὸν πέριξ βράχον — προφανῶς λόγῳ τῆς καταστροφῆς τοῦ ἀνωτέρω τμήματος τοῦ τάφου, ὥστε νὰ μὴ ἔχῃ ὑπολειφθῇ εἰμὴ ὁ πυθμὴν αὐτοῦ· μόνον κατὰ τὸ νότιον πλευρὸν διεκρίνετο σειρὰ ἀκανονίστων μικρῶν λίθων. Ὀστῶν δὲν ἀνεφάνησαν εἰμὴ ἐλάχιστα ἴχνη. Πλησιέστερον πρὸς τὴν γωνίαν τῆς «Ρωμαϊκῆς οἰκίας», εὑρίσκετο κυλινδρικὴ μαρμαρίνη πυξὶς ἔχουσα ὁριζοντίας ραβδώσεις εἰς τὸν κορμόν, καθὼς καὶ τὰ περισσότερα τεμάχια τοῦ πώματος (πίν. 210α) αὐτῆς, ἐνῷ ἑβδομήκοντα περίπου ἑκατοστὰ νοτιώτερον ἔκειτο ὁ σωρὸς τῶν κτερισμάτων, σημαντικώτερα τῶν ὁποίων εἶναι τὰ δέκα τρία κυκλαδικὰ εἰδώλια. Αἱ δημοσιευόμεναι εἰκόνες δεικνύουν τὸν τρόπον καθ' ὃν πάντα ταῦτα ἦσαν συσσωρευμένα (πίν. 211α). Θὰ ἦτο βεβαίως δυνατὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ συσσώρευσις ἔγινε κατὰ τὴν μεταγενεστέραν ἀναταραχὴν καὶ καταστροφὴν τῶν κυκλαδικῶν τάφων, ἀλλ' ὅμως πρόκειται σαφῶς ἐνταῦθα περὶ τοῦ μόνου παραμείναντος ἀδιαταράκτου

τμήματος τοῦ τάφου. Ὁ διὰ τοῦ εὑρήματος τούτου πιστούμενος συγχρονισμὸς δέκα τριῶν εἰδωλίων διαφόρου τύπου εἶναι σημαντικός. Ἐκ τούτων τρία εἶναι καθήμενα γυναικεῖα (πίν. 211β), τὰ δύο ἐπὶ σκίμποδος, τὸ τρίτον ἐπὶ θρόνου (πίν. 214, 215), τοῦ ὁποίου τὸ περίτεχνον ἐρεισίνωτον ἔχει μορφὴν τὸ πρῶτον ἐνταῦθα ἀπαντῶσαν· παρίσταται θρόνος σαφῶς τορνευτός. Τὰ κατακόρυφα κυλινδρικὰ στηρίγματα τοῦ ἐρεισινώτου ἐκφύονται ἀπὸ τῶν ἄκρων τοξοειδοῦς πήχεως ἑνοῦντος τὰς ὑπὲρ τοὺς δύο ὀπισθίους πόδας τοῦ θρόνου γωνίας τῆς ἕδρας αὐτοῦ. Ἀντίνωτος πρὸς τὸν κατώτερον ὁριζόντιον πῆχυν σχηματίζεται ὁ ἀνώτερος, τοῦ ὁποίου τὰ δύο ἄκρα κάμπτονται πρὸς τὰ κάτω, εἰς τρόπον ὥστε ἐντὸς τῶν δύο τούτων οἱονεὶ νὰ γομφοῦνται τὰ δύο κατακόρυφα στηρίγματα.

Ἀπροσδόκητος ἦτο ἐπίσης ἡ ἀνεύρεσις δύο μικρῶν εἰδωλίων (πίν. 212, 213) τὰ ὁποῖα λίαν ἀδρομερῶς ἀποδίδουν τὸ ἀνθρώπινον σχῆμα. Διακρίνονται μόνον πεπλατυσμένοι κορμοί, λαιμὸς καὶ κεφαλὴ ἐν καθαρῶς «γεωμετρικῇ» ἀντιλήψει. Ἄκρα δὲν παρίστανται διότι δὲ ἦτο δυνατὸν νὰ παρασταθοῦν: ὡς ὑλικὸν κατασκευῆς ἔχει χρησιμοποιηθῇ ἡ αἰχμηρὰ ἀπόληξις θαλασσίας κόγχης, τῆς ὁποίας οἱ κυματισμοὶ τῆς ἐπιφανείας καὶ ἡ ὑφὴ τοῦ ὀστρέου εἶναι σαφῆ. Τὰ μαρμάρινα βιολόσχημα εἰδώλια εὑρίσκουν εἰς τὰ δύο ταῦτα ναξιακὰ προϊόντα μιᾶς ἀπροκαταλήπτου δημιουργικῆς φαντασίας ἕνα στενὸν συγγενῆ.

Ἀξιομνημόνευτος εἶναι ἐπίσης μικρὰ σφαιρικὴ πυξὶς διαμέτρου 3 ἑκ. μὲ παραλλήλους κατακορύφους ἐγχαράξεις κατὰ τὸ σῶμα αὐτῆς διακοπτομένας ὅμως εἰς τὸ μέσον διὰ διπλῆς ἐγκαρσίας ζώνης, ἑκατέρα τῶν ὁποίων κοσμεῖται μὲ παράλληλα γραμμίδια (πίν. 210γ). Ὁ κατάλογος τῶν εὑρημάτων συμπληροῦται διὰ μαρμαρίνης λεκανίδος διαμ. 11 ἑκ., μικρᾶς μαρμαρίνης κύλικος μετὰ ποδὸς καὶ μικρᾶς ἀποφύσεως δίκην λαβῆς, διαμέτρου 4 ἑκ., ἑτέρας κυλινδρικῆς πυξίδος μετὰ ραβδώσεων ὁριζοντίων ἄνευ τοῦ πώματος μικροτέρας τῆς προηγουμένης, διαμ. στομίου 2.5 ἑκ., βάσεως 4 ἑκ. Ἐκ μετάλλου (ἀργύρου;) εὑρέθησαν ἓν ψέλιον(;) καὶ τρεῖς δακτύλιοι σπειροειδεῖς καὶ ἀσήμαντα θραύσματα (πίν. 210α-β).

Τὸ πρόβλημα τῆς χρονολογικῆς κατατάξεως τῶν κυκλαδικῶν εἰδωλίων θὰ ἀρχίσῃ νὰ διαλευκαίνεται μὲ τὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς ἀνασκαφῆς τῶν Ἀπλωμάτων, ἐφ' ὅσον εἶναι πλέον σαφὲς ὅτι εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν καὶ ἡ προϊστορικὴ πόλις καὶ τὸ νεκροταφεῖον τῆς Νάξου εἶναι πλέον ἀμφότερα γνωστά. Ὁπωσδήποτε δὲ καθίσταται προφανὲς ἤδη ὅτι διὰ τὰ εἰδώλια πρέπει νὰ δεχθῶμεν χρονολογίας χαμηλοτέρας ἢ ὅσον πιστεύεται, τοὐλάχιστον συνέχισιν τῆς κατασκευῆς των καὶ εἰς χρόνους νεωτέρους τῆς πρωτοκυκλαδικῆς ἐποχῆς.

Ἐνῷ εἰς τὴν παρυφὴν τῆς πλαγιᾶς τῶν Ἀπλωμάτων κατὰ τὴν Α. ὄχθην τοῦ χειμάρρου τοῦ χωρίζοντος ταύτην ἀπὸ τῆς πόλεως, ἀνεφάνησαν παλαιότερον λείψανα πλουσίων ταφῶν τῆς (πρωτο)-γεωμετρικῆς ἐποχῆς, εἰς τὴν

ὑψηλοτέραν κειμένην περιοχήν, διαπιστοῦται ἓν κενὸν μεταξὺ τῶν κυκλαδικῶν τάφων ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν θαλαμοειδῶν Μυκηναϊκῶν ἀφ' ἑτέρου. Ἀλλὰ ἐν τῇ ἐπιχώσει δὲν λείπουν τὰ μεταμυκηναϊκὰ ὄστρακα, γεωμετρικὰ καὶ ἀνατολίζοντα· ἡ καταστροφὴ τῶν τάφων τῆς ἐποχῆς ταύτης φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε ριζικωτέρα.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ

16. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΘΗΡΑΣ V

(ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1971)

(Πίν. 216-319)

ΓΕΝΙΚΑ ΤΕΧΝΙΚΑ ΕΡΓΑ

Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ 1971 ἤρχισαν ἐπισήμως τὴν 28ην Ἰουλίου, ἀλλὰ μίαν ἑβδομάδα πρὶν ὁ ἐπιμελητὴς κ. Χρ. Ντούμας εἶχεν ἀρχίσει διὰ προκαταρκτικῶν ἔργων. Οἱ κύριοι στόχοι τῆς ἀνασκαφῆς ἦσαν: Α΄) Νὰ ἐπεκταθῇ ἡ ἔρευνα πρὸς Β. τοῦ τομέως Δ, ὥστε οὗτος νὰ ἑνωθῇ μετὰ τοῦ τομέως Α (παρένθ. πίν. Α). Β΄) Νὰ εὑρυνθῇ ἡ ἔρευνα τοῦ τομέως Δ πρὸς Ἀνατολὰς καὶ πρὸς Δυσμάς, ἔνθα προσεδοκᾶτο νὰ εὑρεθῇ ἡ προέκτασις τῆς ὁδοῦ Τελχίνων πρὸς Βορρᾶν. Γ΄) Νὰ ἐπιχειρηθῇ, τέλος, ὁ καθαρισμὸς τοῦ Νοτιωτάτου μέρους τῆς ἀνασκαφῆς, ἤτοι πρὸς τὸ μέρος τῆς θαλάσσης.

Μετὰ τὸ προκαταρκτικὸν στάδιον τῶν ἀνασκαφῶν ἠνοίχθησαν τὰ φρέατα 22 - 36 μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου, ἐπ' αὐτῶν δὲ διὰ τῶν συνήθων πεσσῶν συστήματος Dexion ἠπλώθη ἡ στέγασις. Οὕτω ὁ τέως ἐλεύθερος χῶρος μεταξὺ τῶν τομέων Α καὶ Δ εἶναι τώρα ἐστεγασμένος. Κατεσκευάσθη νέον ἐργαστήριον συγκολλητῶν, διότι ἡ ποσότης τῆς ἀνευρισκομένης κεραμεικῆς εἶναι ὑπέρογκος. Τὸ Δυτικώτατον ἄκρον τοῦ νέου ἐργαστηρίου διεσκευάσθη εἰς θάλαμον φωτογράφου. Τὸ συνεργεῖον καταγραφῆς καὶ ἀποδελτιώσεως τῶν ἀνευρισκομένων ἀρχαίων συνεπληρώθη καὶ ἐσυστηματοποιήθη[1].

---

1. Τὸ ἐπιστημονικὸν προσωπικὸν τῆς ἀνασκαφῆς ἀπετελεῖτο ἐκ τοῦ κ. Χρ. Ντούμα καί, ἐπί τινας ἑβδομάδας, καὶ τοῦ κ. Θ. Σπυροπούλου. Ἀρχιτέκτων τῆς ἀνασκαφῆς ἦτο καὶ πάλιν ὁ ὑφηγητὴς τοῦ ΕΜΠ κ. Ἰω. Κουμανούδης. Μεταξὺ τῶν νεαρῶν φιλολόγων ἡ τελειοφοίτων, οἵτινες ἐβοήθησαν ἡμᾶς, ἦσαν αἱ δ. Π. Πρέκα, Χ. Βαρύτου, Ζ. Βεζυριανοῦ, Κ. Σαμοθράκη, Γ. Παναγιωτάτου, Μ. Μαυρικίου, Ε. Γεωργουλᾶ. Τὸ ἄρρεν γένος, δυστυχῶς ἀεὶ σπανιώτερον, ἀντεπροσωπεύθη ὑπὸ τῶν κ. Ν. Γκιολὲ καὶ δύο ἀλλοδαπῶν σπουδαστῶν, Ο. Μουνταρτζίτο καὶ Ν. Μαγκετσάρι (Ἰνδονησία). Ἀρχισυγκολλητὴς τῶν ἐργαστηρίων ἦτο ὁ κ. Α. Μαρίνης, ἀρχιεργάτης δὲ τῶν ἀνασκαφῶν ὁ τὰ πάντα δεξιὸς κ. Ἰω. Καραμῆτρος. Τὸ συνεργεῖον καλλιτεχνῶν καὶ συντηρητῶν ἀπετέλεσαν οἱ κ. Κ. Ἠλιάκης, ὁ πεπροικισμένος ἡμῶν ζωγράφος, ὁ κ. Τ. Μαργαριτώφ, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Συντηρήσεως, ὁ κ. Σ. Περράκης, εἰδικευθεὶς ἤδη ἀξιολόγως εἰς τὴν ἐξαγωγὴν καὶ συντήρησιν τῶν τοιχογραφιῶν τῆς Θήρας καὶ οἱ μαθηταί των.

Ἔσχομεν τὴν εὐχαρίστησιν νὰ φιλοξενήσωμεν ἐπί τινας ἡμέρας διαπρεπεῖς ἀντιπροσώπους τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν, οἵτινες ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Α΄ Διεθνοῦς ἡφαιστειολογικοῦ Συνεδρίου Θήρας διατηροῦν ἄσβεστον ἐνδιαφέρον: τὸν δόκτωρα Δ. Νίνκοβιτς, Γεν. Γραμματέα

ΤΑ ΦΡΕΑΤΑ

Ἡ διάνοιξις τῶν φρεάτων ἔδωκεν εὐκαιρίαν παρατηρήσεων ὁμοίων πρὸς τὰς προγενεστέρας[1]. Διὰ τοῦτο ὀλίγα ἔχομεν νὰ προσθέσωμεν ἐνταῦθα. Εἴς τινας περιπτώσεις τὰ φρέατα συνήντησαν τοίχους σπουδαίους. Διὰ τοῦτο μετετοπίσθησαν ἐλαφρῶς, τῆς εὐκολίας ταύτης εὐτυχῶς παρεχομένης τεχνικῶς διὰ τοῦ συστήματος Dexion. Σπουδαιότατον σημεῖον τῆς ἀνασκαφῆς ἀπεκάλυψε τὸ φρέαρ 23. Ἄφθονοι τοιχογραφίαι καὶ ἄλλα ἀξιόλογα εὑρήματα ὑπεχρέωσαν ἡμᾶς εἰς ἐλαφρὰν μετατόπισιν τοῦ ὀρύγματος πρὸς Δυσμάς. Οὕτω καὶ τὸ φρέαρ ἦχθη εἰς πέρας καὶ τὰ εὑρήματα περισυνελέγησαν μετὰ πάσης ἐπιστημονικῆς ἀνέσεως. Ἀπεδείχθη, ὅτι τὸ φρέαρ 23 εἶχε διανοιχθῆ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ὀνομασθείσης «Δυτικῆς Οἰκίας».

Τὰ φρέατα 22, 28, 30 καὶ 34 συνήντησαν τοίχους, οἵτινες διὰ καταλλήλου χειρισμοῦ παρέμειναν ἄθικτοι. Τὸ φρέαρ 24 ἔδειξε «στρῶμα καταστροφῆς» (ἐκ τοῦ σεισμοῦ) εἰς βάθος τεσσάρων μέχρι τεσσάρων καὶ ἡμίσεος μέτρων. Μεταξὺ ἄλλων ἀνεφάνησαν ἄφθονα θραύσματα κεραμεικῆς, λιθίνη τριποδικὴ τριβαία (πίν. 216α), λιθίνη πλὰξ μετ' ἐμφανῶν ἰχνῶν πυρὸς καὶ αἰθάλης. Ὁ προχύτης ἑνὸς ἀγγείου εὑρέθη εὐφυῶς πωματισμένος διὰ τῆς κερατοειδοῦς λαβῆς πηλίνου ἀγγείου (πίν. 216β). Εἰς βαθύτερα στρώματα ἡ κεραμεικὴ ἦτο ἀφθονωτέρα, συνισταμένη ἐκ μικρῶν καὶ μειζόνων ἀγγείων. Μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καὶ εἷς πίθος, ἀφεθεὶς ἄθικτος εἰς τὴν θέσιν του ἵνα ἐρευνηθῇ ὅταν ἔλθῃ ἡ ὥρα τῆς κανονικῆς ἀνασκαφῆς. Ἔτι βαθύτερον ἀνεφάνη τοῖχος, ἀφεθεὶς καὶ οὗτος ἄθικτος[2].

Ἐκ τῶν λοιπῶν φρεάτων τὸ 25 παρουσίασεν εἶδος προθαλάμου μετὰ λαμπροῦ πλακοστρώτου καὶ λιθίνου θρανίου. Δύο ἀκόσμητοι μετὰ χονδρῶν τοιχωμάτων πρόχοι ἀνεφάνησαν, ὅμοιαι πρὸς τὰς ἐπὶ μιᾶς «ἑστίας» κατὰ τὸ 1967 εὑρεθείσας (Ἀποθήκη Α)[3]. Ὅμοια θρανία ἀνεφάνησαν καὶ εἰς τὸ φρέαρ 28 (πίν. 217α). Κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν (ἄνω ἀριστερὰ) εὑρέθη μικρὸν ἀγγεῖον εἰς τὴν θέσιν του, καλυπτόμενον ὑπὸ πηλίνου πινακίου (πίν. 217β). Ἀρχίζει νὰ γίνεται πιθανόν, ὅτι τινὲς τῶν περιγραφέντων τοίχων ἀνήκουν εἰς ἐλαφρῶς ἀρχαιοτέραν περίοδον.

τοῦ Συνεδρίου (1969), Ν. Ὑόρκη. Τὸν καθηγητὴν καὶ τὴν καθηγήτριαν Κάρολον καὶ Δωροθέαν Βιταλιάνο, Bloomington, Indiana. Τὸν καθηγητὴν κ. Π. Χέδερβαρι (Βουδαπέστη). Τὸν δόκτ. Jörg Keller (Freiburg), τὸν καθ. κ. Henry Michael (Φιλαδέλφεια). Ὁ διευθυντὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου κ. Β. Καλλιπολίτης μετὰ τῆς Κυρίας Καλλιπολίτου ὡς καὶ ὁ εὐγενὴς δωρητὴς τῶν ἀνασκαφῶν Μαραθῶνος κ. Εὐγένιος Παναγόπουλος μετὰ τῆς οἰκογενείας του ἦσαν μεταξὺ τῶν ἐπισκεπτῶν τῆς ἀνασκαφῆς.

1. Θήρα IV (ΠΑΕ 1970), 158 ἑξ.

2. Εἰς ἐπίσκεψίν μου κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1972 εἶδον τὰ ἀγγεῖα τοῦ φρέατος τούτου, ἐλλιπῆ ὅμως εἰσέτι, εἰς τὰ ἐργαστήρια. Φαίνονται νὰ ἀνήκουν ἐν μέρει εἰς κατηγορίαν ἀγγείων μὲ καστανὸν καὶ ἐρυθρὸν διάκοσμον. Περισσότερα θὰ λεχθοῦν μετὰ τὴν πλήρη ἀποκατάστασιν καὶ μελέτην τῶν ἀγγείων.

3. Θήρα I (ΠΑΕ 1967), πίν. 118 α καὶ γ.

Τὸ φρέαρ 29 ἀπέδωκεν ἀξιόλογον εὕρημα, ἤτοι τεμάχιον μεταλλευτικῆς χοάνης μὲ ἄφθονα ἴχνη χαλκοῦ προσκεκολλημένα εἰσέτι ἐπ' αὐτῆς. Ὁπωσδήποτε, τὸ βαθύτατον καὶ τὸ πλέον διδακτικὸν φρέαρ ὑπῆρξε τὸ 35, πρὸ τῆς μεγάλης ξεστῆς Ἀνατολικῆς οἰκοδομῆς (παρένθ. πίν. Α). Ἐνταῦθα εὑρέθησαν σαφεῖς ἐνδείξεις διπλῆς καταστροφῆς, ἥτις κατὰ τὸ 1970 ἔγινε μὲν ἤδη αἰσθητή, ἀλλὰ δὲν ἐξεφράσθη ρητῶς (ὅρα κατωτέρω). Ἐνταῦθα, ὅπου προφανῶς ἔχομεν μεγάλην ὕπαιθρον ἔκτασιν, πιθανῶς αὐλήν, ἠνοίχθη τὸ φρέαρ 35. Πρὸς Δυσμὰς ἡ «αὐλὴ» περιορίζεται ὑπὸ ὀδοντωτοῦ τοίχου, πρὸς Νότον δὲ ὑπὸ τῆς ὀγκώδους Ἀνατολικῆς ξεστῆς λιθοδομῆς. Τὰ ἀνώτατα 2 μέτρα ἀποτελοῦνται ἐκ σκληροῦ στρώματος ἀμμοχαλίκων. Ὑπὸ τοῦτο ὑπάρχει ἕτερον στρῶμα καθαρᾶς ἄσπας, πάχους 3.40 μέτρων. Ἐντὸς τοῦ στρώματος τούτου κεῖται ἡ ξεστὴ οἰκοδομή, ἥτις παρηκολουθήθη μέχρι βάθους 1.90 μ., ἀλλὰ προχωρεῖ βαθύτερον. Ἀκολουθεῖ βαθύτερον τὸ στρῶμα τῆς κισήρεως, ἐνταῦθα μόνον 1.40 μ. πάχους. Τὸ στρῶμα τοῦτο πατεῖ ἐπὶ δαπέδου σαφῶς διακρινομένου, ἀλλὰ παραμορφωμένου καὶ ἀνωμάλου. Τοῦτο δὲν δύναται ἢ νὰ εἶναι τὸ δάπεδον τῆς αὐλῆς (πίν. 302β καὶ εἰκ. 1).

Τὸ διαφαινόμενον τοῦτο δάπεδον ἐδράζεται ἐπὶ παχέος στρώματος συνισταμένου ἐκ λίθων, γῆς καὶ ἔργων τῆς χειρὸς τοῦ ἀνθρώπου. Περιλαμβάνει ἀρκετὰ ὄστρακα μελανῆς στιλβωτῆς κεραμεικῆς, τὰ ὁποῖα ἐν μέρει δύνανται νὰ εἶναι χαλκολιθικά. Ταῦτα, ὁμοῦ καὶ μετὰ ΜΚ κεραμεικῆς, συνοδεύονται ἐν τούτοις καὶ ὑπὸ ΥΕ Ια ὀστράκων. Εἶναι λοιπὸν σαφές, ὅτι πρόκειται περὶ τεχνητῆς ἐπιχώσεως πρὸς δημιουργίαν αὐλῆς, ἧς τὸ δάπεδον περιεγράψαμεν ἤδη, ἀνήκει δὲ τοῦτο εἰς τὰ οἰκοδομήματα τῆς τελευταίας περιόδου, τὰ ὁποῖα σήμερον ἀποκαλύπτει ἡ ἀνασκαφὴ ἡμῶν. Ταῦτα χρονολογοῦνται ἀσφαλῶς εἰς τὸ τέλος τῆς ΥΜ Ια περιόδου, περὶ τὸ 1500 π.Χ., ὁπότε ἡ τρομερὰ καταστροφὴ ἔπληξε τὴν νῆσον. Ἑπομένως ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς αὐλῆς ἔχομεν «ἐσφραγισμένον» στρῶμα ἀνῆκον εἰς παλαιοτέραν καταστροφήν. Αὕτη ἐνέσκηψεν, ἐν πάσῃ περιπτώσει, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ ρυθμὸς ΥΜ Ια εἶχεν ἤδη ἀρχίσει, ἄρα πέριξ τοῦ 1550 π.Χ. Μετὰ τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν πλήρη μελέτην τῶν ὀστράκων θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθοῦν περισσότεραι λεπτομέρειαι.

Ἡ φωτογραφία τοῦ πίνακος 218 δεικνύει τὰ τῆς ἐν λόγῳ συνοικίας. Εἰς τὸ ἄνω δεξ. μέρος φαίνεται ἡ συνέχεια τοῦ ξεστοῦ τοίχου (ἐνταῦθα ἐκ κοινῆς λιθοδομῆς). Κάτω δεξιὰ φαίνεται τμῆμα τοῦ ὀδοντωτοῦ τοίχου τῆς Δυτ. πλευρᾶς τῆς αὐλῆς. Εἰς τὸ μεσαῖον τμῆμα τῆς εἰκόνος βλέπομεν ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω τὸ ἀνώτατον στρῶμα τῶν ἀμμοχαλίκων (ἀκριβῶς ὑπὸ τὴν δοκὸν Dexion), εἶτα τὴν λευκὴν καθαρὰν ἄσπαν, ὑφ' ἣν κρύπτεται ἡ ξεστὴ οἰκοδομή, εἶτα τὸ στρῶμα τῆς κισήρεως. Αὕτη ἐπικάθηται τοῦ δαπέδου τῆς αὐλῆς, ὑφ' ἣν διακρίνεται τμῆμα τῆς τεχνητῆς ἐπιχώσεως. Οἱ πίν. 219α καὶ 302β δεικνύουν τὴν ἐπίχωσιν ταύτην σαφέστερον. Τὸ ἄνω στρῶμα τῆς ἐπιχώσεως ταύτης προστατεύεται ὑπὸ ἀναλημματικοῦ τοίχου (ὁρατοῦ ἐπὶ τῆς το-

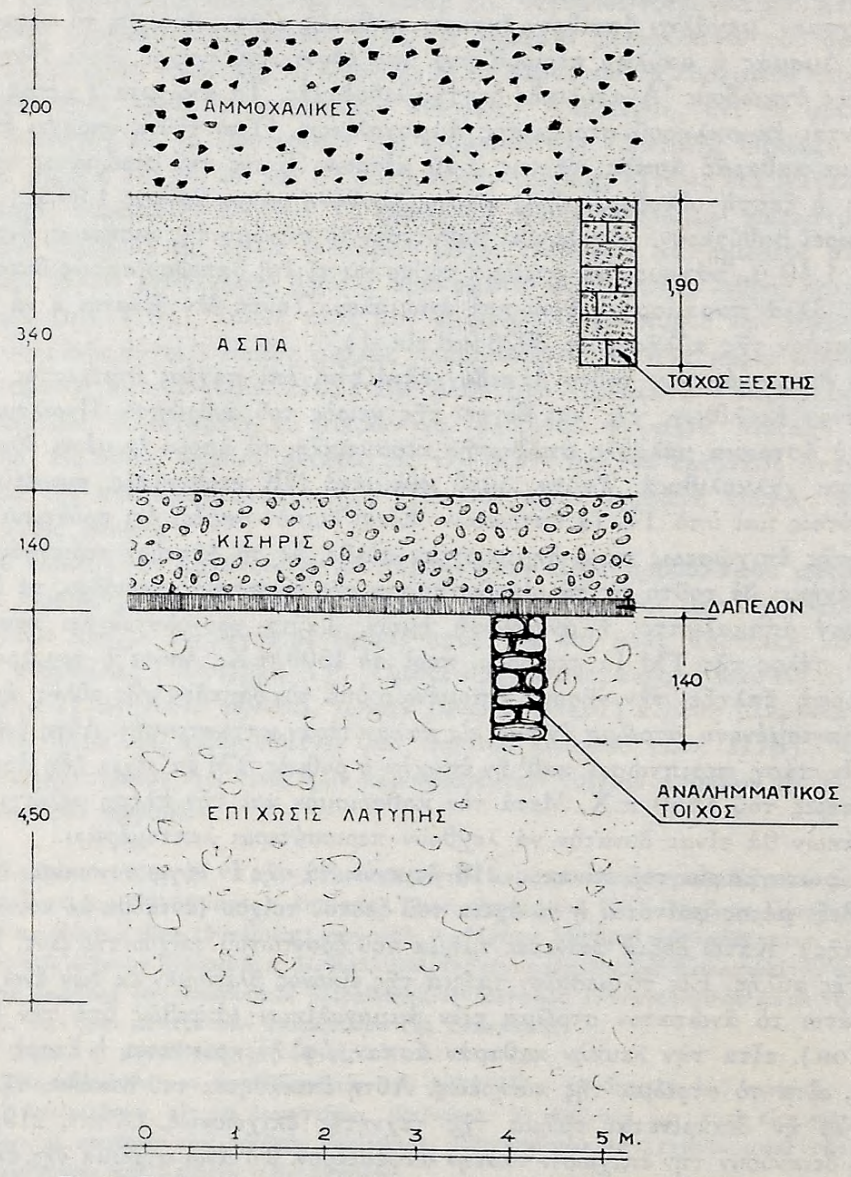

Εἰκ. 1. Τομὴ τοῦ φρέατος 35 («Ἀνατολικὴ Αὐλὴ») ἀπὸ Β. πρὸς Ν.

μῆς τοῦ σχεδίου εἰκ. 1). Ὁ τοῖχος οὗτος ἴσως σχετίζεται πρὸς τὰ θεμέλια τῆς ξεστῆς οἰκοδομῆς.

ΤΟ ΔΩΜΑΤΙΟΝ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

Πρὸς εὐκολίαν θὰ ἀρχίσωμεν τὴν περιγραφὴν τῶν ἀνασκαφέντων ἐρειπίων ἀπὸ τοῦ Βορείου μέρους καὶ ὡς ἐκ τούτου πρῶτον θὰ περιγραφῇ τὸ Δωμάτιον τῶν Γυναικῶν. Ὁ ἀναγνώστης δέον νὰ ἔχῃ σταθερῶς ὑπ' ὄψει τὰς κατόψεις τοῦ παρενθ. πίν. Α. Ὁ Βορειότατος τομεὺς εἶναι ἀκόμη γνωστὸς μόνον ἐκ τῶν φρεάτων. Ἐνταῦθα ὁ χείμαρρος εἶχε προξενήσει πολλὰς καταστροφάς. Τὸν χῶρον γνωρίζομεν πρὸς τὸ παρὸν μόνον ἐκ τῶν φρεάτων 24 - 33. Ἠνοίξαμεν καὶ πρόσθετον τάφρον εἰς τὸ μέσον τοῦ χώρου (πίν. 219β). Εἶναι βέβαιον ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρχεν ὑπαίθριος χῶρος, ἡ αὐλὴ ἡ ὁδός. Στρῶμα καταστροφῆς ἔπεσεν ἐπὶ τοῦ χώρου τούτου καὶ ἐξ Ἀνατολῶν καὶ ἐκ Δυσμῶν. Ἐξ Ἀνατολῶν γνωρίζομεν ἤδη τὴν ὕπαρξιν οἰκημάτων, εἰς τὰ ὁποῖα εἶχε δοθῇ τὸ προσωρινὸν ὄνομα «Μαγειρεῖον». Πρὸς Δυσμὰς ἀπεκαλύφθη νῦν ὡσαύτως ἓν μέγα κτίσμα, εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ ὁποίου ἀνεφάνησαν θραύσματα τοιχογραφιῶν διεσκορπισμένα ἐντὸς τῆς ἄσπας. Τὸ σημεῖον τοῦτο ἀπέχει μόνον περὶ τὰ 14 μ. ἀπὸ τοῦ «Νοτίου Διαδρόμου», ἔνθα ἡ τοιχογραφία τοῦ «Ἀφρικανοῦ» εὑρέθη τῷ 1968[1]. Ἐκ τῶν ὀλίγων μόνον περισωθέντων λειψάνων τῆς τοιχογραφίας ταύτης ἐγνωρίζομεν ἤδη τὴν κακὴν κατάστασιν τῶν αὐτόθι οἰκοδομημάτων. Οἱ ὑπὸ τῶν χωρικῶν κατὰ καιροὺς ἀνεγειρόμενοι ξηρότοιχοι πρὸς προστασίαν τῶν ὀχθῶν τοῦ χειμάρρου ἐπέτεινον τὸ κακόν. Ἡ τάφρος ἡμῶν ἀπεκάλυψέ τινας ἐκ τούτων (πίν. 219β). Τοῦτο δὲ δὲν ἦτο ἐνθαρρυντικόν. Ἀπεφασίσαμεν πάντως νὰ καθαρίσωμεν τὸ μέρος, ἔνθα, κατὰ τὴν γωνίαν τοῦ μνημονευθέντος κτίσματος, ἀνεφάνησαν κονιάματα. Ἐντὸς ὀλίγου ἐγένετο σαφές, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ μικροῦ δωματίου ἀνήκοντος εἰς μεῖζον συγκρότημα. Μῆκος 4.36. Πλάτος 2.40 μέχρι 2.10, διότι, κατὰ τὰ εἰωθότα, τὸ δωμάτιον ἦτο ἀκανόνιστον. Ἐγένετο ὡσαύτως φανερόν, ὅτι ἀνῆκεν εἰς ἄνω πάτωμα, ὅτι περιεῖχε πολυτίμους τοιχογραφίας καὶ ὅτι ἦτο εἰς κακὴν κατάστασιν διατηρήσεως.

Τὸ σχέδιον εἰκ. 2 δεικνύει τὸ δωμάτιον τοῦτο, ὀνομασθὲν «Δωμάτιον τῶν Γυναικῶν». Τὸ πρῶτον εὑρεθὲν γραπτὸν κονίαμα ἐδείκνυε γεωμετρικὴν διακόσμησιν μὲ ψήφους περιδεραίου καὶ ἀστέρος. Ταχέως εὑρέθησαν, εἰς τὰ ἀνώτατα ταῦτα στρώματα, πολὺ μικρὰ τεμάχια διατηροῦντα ὀφθαλμὸν μετὰ τεμαχίου τῆς ὀφρύος καὶ τεμάχιον ἀνθρωπίνης ρινός. Ὀλίγον βραδύτερον εὑρέθη μικρὸν τεμάχιον εἰκονίζον ἀνθρώπινα χείλη. Δυστυχῶς, μέχρι τέλους τῆς ἀνασκαφῆς, οὐδὲν ἕτερον τεμάχιον ἐξ ἀνθρωπίνου προσώπου ἀνεκαλύφθη. Τὰ ἀνωτέρω ἦσαν τὰ μόνα. Συγχαρητήρια ὀφείλονται εἰς τὸ τεχνικόν

1. Thera II, ἔγχρ. πίναξ Β, 2-4. Θήρα II (ΠΑΕ 1968), σ. 127 (περιγραφὴ ἄνευ εἰκόνος).

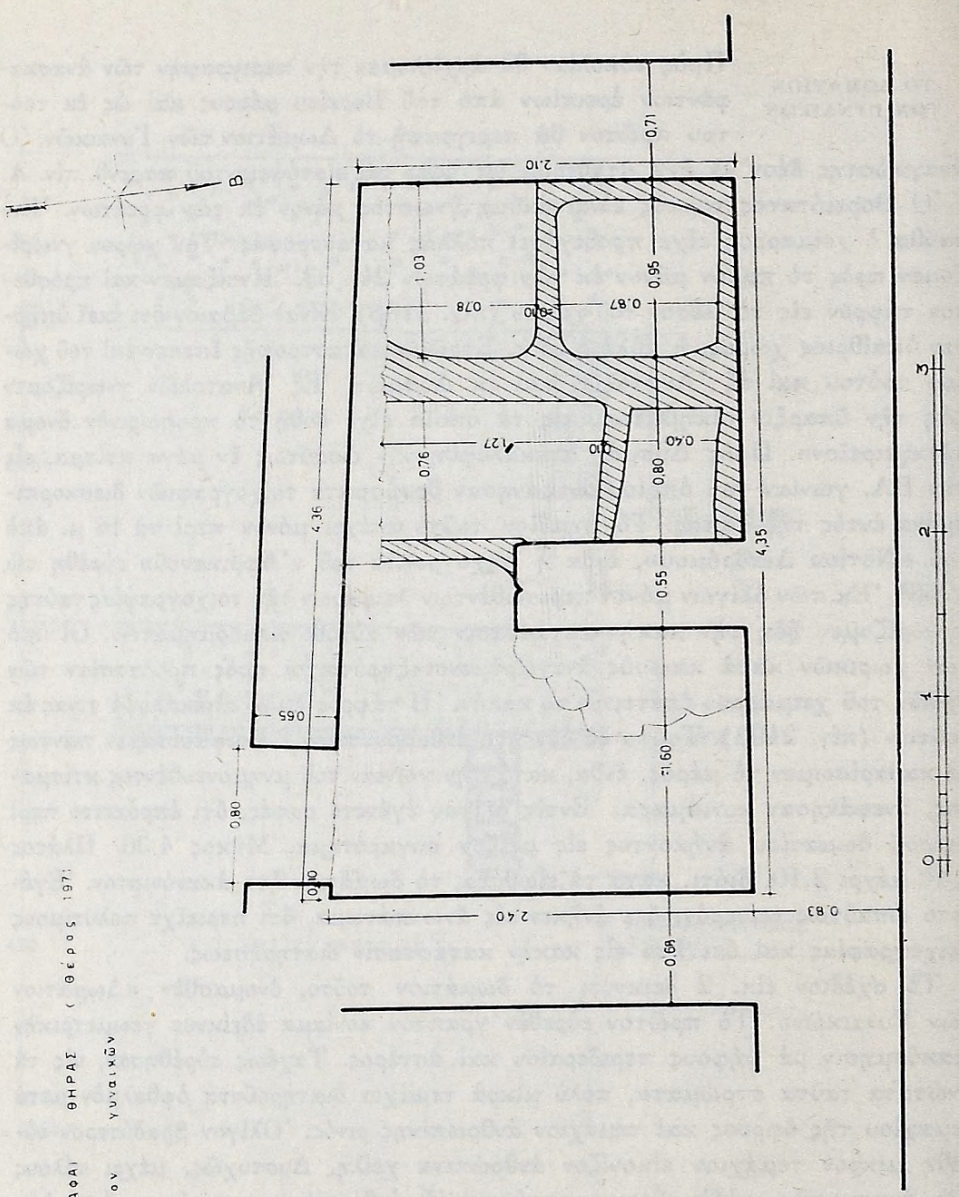

Εἰκ. 2. «Δωμάτιον τῶν Γυναικῶν».

μας προσωπικόν, διότι μῆνας ὁλοκλήρους βραδύτερον κατωρθώθη ἡ συναρμολόγησις τῶν ψιχίων τούτων εἰς ἐξαίρετον πρόσωπον γυναικός. Βραδύτερον εὑρέθησαν πολλὰ ἄλλα καὶ ἐν μέρει μεγάλα τεμάχια τοιχογραφιῶν. Τρία ἐξ αὐτῶν ἦσαν φουστάνια γυναικῶν, σχεδὸν φυσικοῦ μεγέθους. Τὰ πρόσωπα ἀτυχῶς εἶχον ἀπομείνει εἰς τὰ ἀνώτατα στρώματα καὶ ἀπωλέσθησαν.

Τὸ δωμάτιον διαιρεῖται εἰς δύο δι' ἐγκαρσίου τοίχου μικροῦ πλάτους, οὗ τὸ σχῆμα δὲν εἶναι ἀκόμη σαφές. Ἀποτελεῖ δὲ ἄνω πάτωμα. Τὸ ἰσόγειον, μὴ ἀνασκαφὲν εἰσέτι, φαίνεται μᾶλλον χαμηλὸν καὶ παρουσιάζει θύραν εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν, ἥτις εἶναι στερεῶς τετειχισμένη, φαίνεται δὲ ὅτι ὅλον τὸ ἰσόγειον ἦτο πεπληρωμένον λίθων καὶ χωμάτων. Ἴσως εἶναι ἀχρηστευθεὶς χῶρος παλαιοτέρων κτισμάτων.

Τὸ Ἀνατ. τμῆμα τοῦ Δωματίου τῶν Γυναικῶν σχηματίζει εἶδος προθαλάμου. Οὐδαμοῦ φαίνεται θύρα. Εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν διετηρεῖτο εἰσέτι μεγάλη σχιστολιθικὴ πλάξ ἐκ δαπέδου. Εἰς τὴν ἔναντι γωνίαν (τὴν ΒΔ.) τοῦ προθαλάμου τούτου εὑρέθη ὁμὰς (τουλάχιστον 40 τεμάχια) ἀώτων κωνικῶν κυάθων, οἵτινες προσιδιάζουν εἰς θρησκευτικοὺς χώρους (πίν. 221α). Περαιτέρω εὑρήματα ἦσαν ἐλεφάντινα πλακίδια καὶ ἄλλα λείψανα τοῦ αὐτοῦ ὑλικοῦ, ἀνήκοντα εἰς σκεῦος μετ' ἐνθέτου διακοσμήσεως, ὄστρεον τρίτωνος καὶ πίθος ὅστις ἔκειτο ὑπὸ τὴν μνημονευθεῖσαν πλάκα τὴν ἀσφαλῶς προερχομένην ἐκ δαπέδου.

Τὸ κύριον δωμάτιον, πρὸς Δ. τοῦ προθαλάμου, περιέχει τέσσαρα ἱερὰ θησαυροφυλάκια, ἅτινα πιστοποιοῦν τὴν ἱερότητα τοῦ χώρου. Ταῦτα ἦσαν ὀρθογώνια κιβωτοειδῆ κατασκευάσματα. Συνέκειντο ἐξ ὠμῶν πηλίνων πλακῶν. Ἔχουσιν ὑποστῆ καθίζησιν καὶ παραμόρφωσιν λόγῳ τοῦ σεισμοῦ. Περιεῖχον μόνον κεραμεικήν, προφανῶς τὰ ἱερὰ σκεύη τοῦ ὑπερκειμένου ἱεροῦ. Ὁ πίναξ 220 δεικνύει καὶ τοὺς τέσσαρας θησαυρούς, ἂν καὶ τὰ ἐξωτερικὰ αὐτῶν ἄκρα παρέμειναν ἐκτὸς τοῦ φωτογραφικοῦ πεδίου. Ὁ θησαυρὸς 1 περιεῖχε μόνον κύπελλα. Ὁ θησαυρὸς 2, ὁ πλουσιώτατος πάντων, περιεῖχε πλὴν μικροτέρων ἀγγείων καὶ τέσσαρας γραπτὰς πρόχους, ἓν ρυτὸν μετὰ διακοσμήσεως χελωνίου, πολλοὺς ἀώτους κυάθους, τριποδικὴν χύτραν καί τινα ἄλλα σκεύη. Αἱ δύο ἀνώταται πρόχοι ἦσαν ὡραῖα καὶ καλῆς διατηρήσεως ἀγγεῖα (πίν. 221β). Ὁ θησαυρὸς 3 ἀπέδωκε μέγα τεθραυσμένον καδοειδὲς ἀγγεῖον (πίν. 222α) περιέχον σπέρματα φυτοῦ μήπω ταυτισθέντα. (Κηλῖδες ἐκ τούτων ὁραταὶ ἐπὶ τοῦ πίν. 222β.) Ὅμοια σπέρματα εἶναι κοινὰ ἀνὰ τὴν ἀνασκαφήν. Ἡ πρώτη ἐντύπωσις λογίου εἰδικοῦ περὶ τὴν βοτανικὴν ἦτο, ὅτι πρόκειται περὶ σπόρων ραφανίδος. Αὕτη ἦτο γνωστὸν ἐδώδιμον κατὰ τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα, ἂν καὶ οὐχὶ ἰδιαιτέρως ἀγαθῆς φήμης. Ἂν τὰ σπέρματα τῆς ραφανίδος ἦσαν ἄρτυμα τῆς διαίτης τοῦ Αἰγαίου, ὑπολείπεται νὰ ἀποδειχθῇ. Ὡραία πρόχους πολύχρωμος μετὰ χελιδόνων εὑρέθη ὡσαύτως (πίν. 222β) ἀλλὰ μετ' ἐφθαρμένης ἐπιφανείας. Τέλος, ὁ θησαυρὸς 4 οὐδὲν παρέσχε.

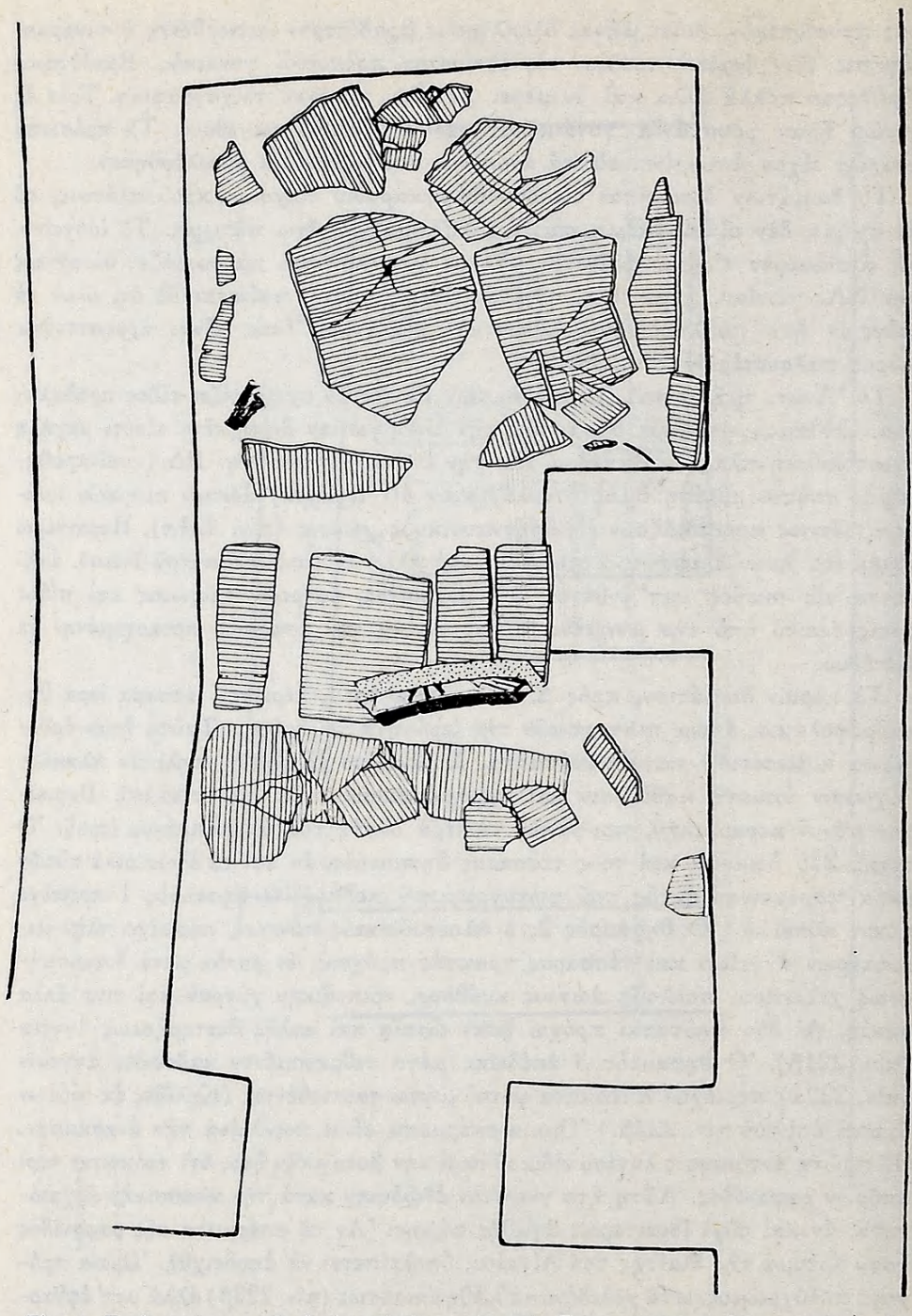

Εἰκ. 3. Σχεδιογράφημα τῶν ἐντὸς τοῦ Δωματίου τῶν Γυναικῶν τεμαχίων τοιχογραφιῶν.

Ὑπὲρ τοὺς θησαυροὺς ὑπῆρχε δάπεδον ἐκ πλακῶν σχιστολίθου. Θραυσθὲν ὑπέστη καθίζησιν ἐν σχήματι V, τῆς ρωγμῆς ἐχούσης διεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Ἐπὶ τοῦ πίνακος 223α φαίνεται ἡ βύθισις τοῦ δαπέδου. Πολυάριθμα μικρὰ καὶ μεγάλα θραύσματα τοιχογραφιῶν ἔκειντο ἐντὸς τῆς ἄσπας τῆς ἐπιχώσεως ἢ κατ' εὐθεῖαν ἐπὶ τῶν πλακῶν (εἰκ. 3, πίν. 223β). Ἓν τῶν ἀνωτάτων τεμαχίων, μεταξὺ τῶν λίθων τοῦ στρώματος καταστροφῆς, ἀναπαυόμενον ὅμως μαλθακῶς ἐπὶ τῆς ἄσπας, ἦτο τὸ τοῦ πίνακος 224. Δεικνύει μέρος τῆς κεφαλῆς γυναικὸς σχεδὸν φυσικοῦ μεγέθους, μετὰ πλουσίας κόμης καὶ μεγάλου κρικοειδοῦς ἐνωτίου. Μετά τινας ἡμέρας εὑρέθη καὶ τὸ σῶμα (πίν. 225). Ἡ μορφὴ εἰκονίζετο κλίνουσα τὸ σῶμα καὶ ἐκτείνουσα τὰς χεῖρας πρὸς ἄλλην γυναῖκα. Τὸ πλούσιον, γυμνὸν στῆθος, εἰκονίζεται μὲ ζωηρὸν ρεαλισμόν. Ἡ φούστα εἶναι πολύχρωμος καὶ ὑπάρχουν ἐνδιαφέρουσαι λεπτομέρειαι. Ἀμφότεραι αἱ χεῖρες ἐκτείνονται πρὸς ἄλλην γυναῖκα, λείψανα τῆς ὁποίας διακρίνονται εἰς τὴν δεξ. κάτω γωνίαν τῆς φωτογραφίας.

Τὸ κάτω ἥμισυ ἑτέρας γυναικός, μετὰ φουστανίου ὡσαύτως, εὑρίσκετο περίπου εἰς τὴν θέσιν του ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ (Νοτίου) τοίχου τοῦ δωματίου (πίν. 226α). Πάντως δὲν ἦτο αὐστηρῶς in situ, διότι εἶχεν ἀποκολληθῆ ἀπὸ τοῦ τοίχου καὶ εἶχε κατολισθήσει χαμηλότερον. Εἰς τὰ ἐργαστήρια ἀπεδείχθη βραδύτερον, ὅτι εἰς τὴν κυρίαν ταύτην ἀνῆκον τὰ ὀλίγα θραύσματα προσώπου τὰ μνημονευθέντα ἤδη. Ἡ μορφὴ τεχνικῶς εἶναι θαυμασία καὶ σπουδαίας καλλιτεχνικῆς ποιότητος.

Πέραν τῆς γυναικὸς (πρὸς Δ.) ἐπὶ τοῦ Ν. τοίχου, συνεχιζόμενα δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Δυτ. τοίχου εἶχον ζωγραφηθῆ ὑπερφυσικοῦ μεγέθους «θαλάσσια κρίνα» (Λείριον τὸ Παγκράτιον). Ἐκφύονται ἀνὰ τρία ἀπὸ τοῦ ἐδάφους μεταξὺ κρινοειδῶν φύλλων (πίν. 226β). Εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν ἓν τεμάχιον τοῦ κονιάματος ἦτο ἀκόμη εἰς τὴν θέσιν του.

Τέλος εὑρέθησαν, ἤδη ἀπὸ τῶν ἀνωτάτων στρωμάτων, τεμάχια κονιάματος φέροντα ρομβωτὸν κόσμημα διὰ ψήφων ἐρυθρῶν καὶ κυανῶν. Εἰς τὰς τομὰς ὑπάρχουσιν ἀστέρες (πίν. 227). Ἀνῆκεν ἀσφαλῶς εἰς τὰ ἄνω μέρη τῆς ὅλης τοιχογραφίας, περὶ τῆς σημασίας τῆς ὁποίας θὰ διαλάβωμεν κατωτέρω.

ΤΟ ΜΑΓΕΙΡΕΙΟΝ

Εἰς τὸ ἀπέναντι μέρος τῆς ὑποτιθεμένης ὁδοῦ ἢ πλατείας, ἤτοι πρὸς Ἀνατ. τοῦ Δωματίου τῶν Γυναικῶν, ὑπάρχει σπήλαιον ἐντὸς τῆς ἄσπας, ὑπὸ τῶν χωρικῶν δημιουργηθέν, τὸ ὁποῖον ἐξηρευνήθη τῷ 1967[1]. Πρὸς Νότον συνάπτεται πυκνὸν σύμπλεγμα ἐρειπίων. Ἐμνημονεύθησαν εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ 1968 ὑπὸ τὸ προσωρινὸν ὄνομα «Μαγειρεῖον»[2]. Ὑπὲρ τὰ ἐρείπια ταῦτα, διὰ λόγους ἀσφαλῶς ὀφειλομένους εἰς τὰ λεπτομε-

1. Thera I, σ. 34 ἑξ. καὶ εἰκ. 48 - 49 = Θήρα I, πίν. 111α.
2. Thera II, 21 καὶ πίν. 27, 2 = Θήρα II, 113, πίν. 99 καὶ 102.

ρειακὰ ἐπεισόδια τῆς ἐκρήξεως, ἡ μὲν ἄσπα ἐξηφανίσθη, εἰς δὲ τὴν θέσιν της ἐπικάθηται παχὺ καὶ ἐπικίνδυνον στρῶμα ἀμμοχαλίκων. Ὁ πίναξ 228α δεικνύει τὰ ἐν λόγῳ ἐρείπια. Μόλις ἠθελήσαμεν νὰ δοκιμάσωμεν τὴν στερεότητα τοῦ στρώματος τῶν ἀμμοχαλίκων, μέγας ὄγκος ἐξ αὐτῶν ἐπέπεσεν ὀργίλος ἐναντίον τοῦ μικροῦ ἡμῶν σκαπτῆρος, τὸν ὁποῖον συνώθησε πρὸς τὸν τοῖχον τοῦ ὑποστέγου Α (πίν. 228β). Ἐξηκολουθήσαμεν ἐν τούτοις ἐπί τινας ἡμέρας προσεκτικῶς τὴν ἔρευναν πρὸς Νότον, ἵνα κρίνωμεν, ἂν τὸ στρῶμα τῶν ἀμμοχαλίκων ἤξιζε νὰ ἀπομακρυνθῇ ἢ οὔ. Ἀπεκαλύφθη ἓν δωμάτιον. Οἱ τοῖχοι αὐτοῦ εἶχον συμπέσει, εἰς τρόπον ὥστε ἐσωτερικῶς ἀπέμεινεν ἐν μέρει τὸ κοῖλον τοῦ δωματίου. Τεμάχια γραπτοῦ κονιάματος ἔκειντο ἐπὶ τοῦ δαπέδου, ἐπὶ τῶν τοίχων, ἐντὸς τῆς ἄσπας, ἐκρέμαντο δὲ ἄλλα μετὰ τῶν λίθων τῆς στέγης (πίν. 229α). Ὁ Ἀνατ. τοῖχος διετήρει ἐπ' αὐτοῦ τεμάχιον κονιάματος περὶ τὰ 60 ἑκ. εἰς μῆκος, φέρον μελανὴν ταινίαν περὶ τὰ 10 ἑκ. πλατεῖαν ἐπὶ τοῦ λευκωποῦ ἐδάφους. Μικρὰ τεμάχια ἐδείκνυον διάφορα χρώματα (κυρίως ἐρυθρόν). Δὲν εἶμαι βέβαιος, ἂν μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχουν καὶ σχέδια ἀνθέων.

Μερικῶν ἡμερῶν ἐργασία, αὐτοπροσώπως ὑπὸ τοῦ Μαργαριτώφ, ἔδειξεν ὅτι οὐδὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ ἄνευ βλάβης τῶν κονιαμάτων καὶ ἄνευ κινδύνου διὰ τοὺς ἐργαζομένους. Κατέχωσα τότε τὸ κενὸν τοῦ δωματίου διὰ λεπτῆς ἄσπας καὶ ἐτειχίσαμεν τὴν οὕτω στερεωθεῖσαν κοιλότητα τοῦ ἐρειπίου (πίν. 229β). Ἡ ἀνασκαφὴ ἐκεῖ δὲν δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ ἄνευ ἀπομακρύνσεως τοῦ στρώματος τῶν ἀμμοχαλίκων.

ΑΙ ΣΥΝΟΙΚΙΑΙ ΤΟΥ ΠΟΛΥΘΥΡΟΥ (Δ1 ΜΕΧΡΙ Δ16)

Περὶ τὰ 25 μ. Νοτίως τοῦ Δωματίου τῶν Γυναικῶν κεῖται εἷς τῶν σπουδαιοτάτων τομέων τῆς ἀνασκαφῆς. Εἰσερχόμεθα εἰς τὸν τομέα τοῦτον, τὸν Δ, δι' αὐλῆς ἀνοιγομένης πρὸς τὸ Βόρειον αὐτοῦ μέρος. Τὸ σπουδαιότατον διαμέρισμα τοῦ τομέως εἶναι τὸ Πολύθυρον Δ1[1]. Εἰς τὸν τομέα τοῦτον ἀνήκει καὶ τὸ περίφημον ἤδη «Δωμάτιον τῶν Κρίνων» (Δ2)[2]. Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ 1971 ἀφιερώθη κυρίως εἰς τὸν τομέα τοῦτον. Νοτίως συνάπτεται πρὸς τὸ Δωμάτιον τῶν Κρίνων (Δ2) τὸ διαμέρισμα Δ9, ὅπερ ἀπεδείχθη σωστὸν μουσεῖον κεραμεικῆς. Δυτικῶς τούτου ἁπλοῦται λαβύρινθος διαδρόμων καὶ στενῶν χώρων (Δ9α μέχρι Δ9ε ἐπὶ τοῦ σχεδίου), πρὸς Νότον δὲ τούτων ἀνοίγεται τὸ εὐρύχωρον δωμάτιον Δ16. Ὑπῆρξε καὶ τοῦτο σωστὴ ἀποθήκη κεραμεικῆς καὶ ἄλλων πολυτίμων ἀντικειμένων.

Πέραν τῶν χώρων τούτων πρὸς Δυσμὰς ἠλπίζομεν νὰ εὑρεθῇ ἡ ὁδὸς Τελχίνων χωροῦσα πρὸς Βορρᾶν. Ἀντ' αὐτῆς εὑρέθη μία τριγωνικὴ πλατεῖα, ἥτις δυνατὸν νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν ἐν λόγῳ ὁδόν. Ἡ Ἀνατ. πλευρὰ τῆς πλατείας ὁρί-

1. Thera IV, σ. 10 ἑξ. = Θήρα IV.
2. Thera IV, 20 ἑξ. καὶ ἔγχρωμοι πίν. A - C. Θήρα IV.

ζεται ὑπὸ τοῦ συμπαγοῦς Δυτ. τοίχου τοῦ Πολυθύρου Δ1 (παρένθ. πίν. Α). Εἰς τὸ Δυτικὸν μέρος τῆς πλατείας ἕτερον ἐπιβλητικὸν κτίσμα ἀνεδύθη ἐκ τοῦ λευκοῦ σαβάνου τῆς ἄσπας, ἡ «Δυτικὴ Οἰκία».

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ χώρου τούτου ἔσχε καὶ στιγμὰς δραματικοῦ ἐνδιαφέροντος. Ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἐλευθέρου χώρου κατὰ τὴν ὑποτιθεμένην ὁδὸν Τελχίνων ἦτο εὔκολον νὰ συμπεράνῃ τις ἐκ τῆς ἐπιχώσεως, ἥτις ἦτο καθαρά, χονδρὴ κίσηρις. Ἐντὸς τοῦ στρώματος τούτου, ὅπερ ἐσχηματίσθη διὰ τῆς οὐρανόθεν πτώσεως τῆς κισήρεως κατὰ τὰς πρωίμους φάσεις τῆς ἐκρήξεως, εὕρομεν τεμάχιον πηλίνης ὑδρορρόης (πίν. 229γ). Ἐντὸς ὀλίγου ἀνεφάνη τὸ Δ16, εἰς τὸν τοῖχον τοῦ ὁποίου ἦτο ἀκόμη ἐστερεωμένον τὸ ὑπόλοιπον τῆς ὑδρορρόης. Τὸ σημεῖον τοῦτο ἔκειτο παρὰ τὸ φρέαρ 14 τοῦ σχεδίου παρένθ. πίν. Α.

Προχωροῦντες πρὸς Βορρᾶν συνηντήσαμεν νέαν κατασκευήν (μὴ ὑπάρχουσαν εἰσέτι ἐπὶ τοῦ σχεδ. παρένθ. πίν. Α). Εἶναι ὁρατὴ εἰς τὴν ἄνω δεξ. γωνίαν τοῦ πίνακος 230. Δύναται νὰ περιγραφῇ ὡς προέχον πρὸς Δυσμὰς δωμάτιον μὲ δύο εὐρείας πύλας εἰς τὸν Νότιον καὶ Βόρειον τοῖχον ἔναντι ἀλλήλων. Τρίτη δὲ πύλη φαίνεται νὰ ὑπάρχῃ καὶ εἰς τὸ Ἀνατολικὸν μέρος, ἄγουσα πρὸς τὰ πολύπλοκα διαμερίσματα (κλιμακοστάσια;) Δ9γ - Δ9ε. Ἴσως πρόκειται περὶ μνημειώδους εἰσόδου, ὁμοῦ δὲ καὶ διόδου.

Ἡ ἑπομένη φωτογραφία (πίν. 231) δεικνύει τὸ ἀνασκαφὲν τμῆμα τῆς τριγωνικῆς πλατείας. Ἀριστερά, ἡ «Δυτικὴ Οἰκία» κρύπτεται ἀκόμη ὑπὸ τοὺς ὄγκους τῆς ἡφαιστειακῆς τέφρας. Δεξιὰ εἶναι ὁρατὸς ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ Πολυθύρου. Τὰ δύο παράθυρά του εἶναι ὁρατὰ εἰς ἀμφοτέρας τὰς φωτογραφίας. Ἐκ τοῦ Πολυθύρου, ὡς καὶ πλείστων ἄλλων χώρων, μόνον τὸ ἄνω πάτωμα ἀνεσκάφη κατὰ τὸ 1970. Ὁ πίναξ 232 δεικνύει καλῶς τὰς λιθίνας βάσεις τῶν ξυλίνων παραστάδων τῶν θυρῶν. Εἷς ἐκ τῶν πίθων, οἱ ὁποῖοι εἶχον τεθῇ ὑπὸ τὰς θύρας πρὸς προφύλαξιν, ἵσταται ἀκόμη εἰς τὴν θέσιν του[1].

Τὰ παράθυρα τοῦ ἰσογείου, ὁρατὰ ἐν λεπτομερείᾳ ἐπὶ τοῦ πίνακος 233, εἶναι τετράγωνα ὡς συνήθως (διαστ. 75 × 75 ἑκ.). Εἶχον ξύλινα πλαίσια, τῶν ὁποίων τὰ ἴχνη εἶναι σχεδὸν πάντοτε λίαν σαφῆ κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀνασκαφῆς. Ὅταν λόγοι ἀσφαλείας ἐπιβάλλωσι τοῦτο, ἀντικαθίσταται διὰ σιμεντοκονίας τὸ ἄλλοτε ξύλινον πλαίσιον. Τὰ ξύλα πολλάκις ἦσαν στρεβλά, διχαλωτὰ ἢ ὅλως ἀπελέκητα. Εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ δεξιοῦ παραθύρου ἐνταῦθα τὸ ξύλινον πλαίσιον τοῦ κατωφλίου ἦτο ὁ στρογγύλος κορμὸς τοῦ δένδρου, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπεξεργασίας. Εἰς τοιαύτας περιπτώσεις ἡ σιμεντοκονία χύνεται κατὰ τρόπον ἐπαναδίδοντα τὴν ἀρχικὴν μορφὴν τοῦ ξύλου. Τὸ παρὸν παράθυρον, ὡς βλέπει τις, ὑπέστη χαρακτηριστικὴν παραμόρφωσιν ἕνεκα καθιζήσεως τοῦ ἐδάφους κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς φοβερᾶς θεομηνίας. Τοῦτο δεικνύει καὶ ἡ εἰκὼν πίναξ 230 ἀνωτέρω.

1. Thera IV, σ. 19 = Θήρα IV, σ. 169 ἑξ. πίν. 221β καὶ 222 - 223.

Η ΔΥΤΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

Τὸ ἐπιβλητικὸν τοῦτο οἰκοδόμημα κεῖται ἔναντι τοῦ Πολυθύρου, ἀλλ' ἔχει διάφορον προσανατολισμόν, διὸ καὶ ἐδημιουργήθη ἡ τριγωνικὴ πλατεῖα (πίν. 234). Βορείως τῆς περιγραφείσης «πύλης» τὸ στρῶμα καταστροφῆς εἶναι λίαν ἔκδηλον (πίν. 235), παρηκολουθήθη δὲ καὶ περαιτέρω πρὸς Βορρᾶν. Μεταξὺ τῶν λίθων εὑρέθη ἀνάστροφος ὁ πυθμὴν ἁπλοῦ ἀκοσμήτου ἀγγείου, ὅπερ ἦτο πλῆρες θαλασσίων ἐχίνων. Πιθανῶς εἶχε κρημνισθῆ ἐκ τῆς Δυτικῆς Οἰκίας, ἀλλ' ἴσως καὶ ἐξ ἄλλης. Ὁ πίναξ 236α δεικνύει τὴν καλῶς διατηρουμένην Δυτικὴν Οἰκίαν, καθὼς βαθμηδὸν προβάλλει ἐκ τοῦ λευκοῦ αὐτῆς σαβάνου. Περίεργον γεγονὸς εἶναι, ὅτι τὸ κατώτερον μέρος τῶν τοίχων τῆς οἰκίας ταύτης εἶναι μελανόν, λήγει δὲ εἰς κυματοειδῆ γραμμὴν ἄνω. Ἴσως τοῦτο ὀφείλεται εἰς ἀκάθαρτον ἄσπαν. Ἂν καὶ ἀμαυρωθέν πως ὑπὸ τοῦ φωτός, ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι σαφὲς μετὰ πολλοὺς ἤδη μῆνας, ὡς δεικνύει ἡ πολὺ βραδύτερον ληφθεῖσα φωτογραφία τοῦ πίνακος 238. Ἐφόσον προεχώρει ἡ ἀνασκαφή, θύρα καὶ πολλὰ παράθυρα ἐνεφανίζοντο. Δύο πατώματα ἦσαν τελείως σαφῆ ἐπὶ τῆς προσόψεως. Ἓν ἐπίμηκες παράθυρον τοῦ ἰσογείου (ἂν εἶναι ἰσόγειον) ἐδείκνυε τυπικὰ φαινόμενα πλημμύρας (ἰλὺς κατὰ στρώματα). Ὁ πίν. 236β δεικνύει ταῦτα, ἐμφανιζόμενα καὶ ἀλλαχοῦ τῶν ἐρειπίων κατὰ τὰς ἀνασκαφάς, ἰδίως δὲ εἰς τὰ παράθυρα.

Ἡ ΒΑ. γωνία τῆς προσόψεως φαίνεται ἐπὶ τῆς εἰκόνος πίναξ 237, ἐνῶ κατὰ τὴν ἑπομένην φωτογραφίαν τοῦ συνόλου αὐτὴ κρύπτεται ὑπὸ τοῦ πεσσοῦ 15. Κατὰ τὴν γωνίαν ταύτην εὑρίσκεται ἡ θύρα τῆς οἰκοδομῆς, παρὰ δὲ τὴν θύραν τὸ μικρότερον ἄνοιγμα, τὸ ὁποῖον, καθὼς παρετηρήσαμεν ἤδη εἰς ἀνάλογον περίπτωσιν, ἑρμηνεύει τὴν σημερινὴν λέξιν παρά-θυρον (ἢ ἀρχαῖον παραθύριον ἢ παραθυρίς). Αἱ διαστάσεις τῆς θύρας εἶναι 1.98 × 1.15 τοῦ δὲ παραθύρου ἀρ. 1, 1.15 × 0.64.

Ἡ δι' εὐρυγωνίου φακοῦ φωτογραφία τοῦ πίνακος 238 δεικνύει πρακτικῶς ὁλόκληρον τὴν πρόσοψιν τῆς οἰκίας, ἧς τὸ μῆκος ἀνέρχεται εἰς 16.10 μέτρα. Τὸ ἰσόγειον ἔχει τέσσαρα ἐν συνόλῳ παράθυρα. Τὸ ὑπ' ἀρ. 2, ἀριστερὰ τῆς θύρας, εἶναι 36 × 52 ἑκ. Τὸ ἑπόμενον (ἀρ. 3) εἶναι ἐπίμηκες. Τὸ μῆκος εἶναι 1.27 καὶ τὸ ὕψος μόνον 0.36. Τὸ τέταρτον καὶ τελευταῖον (ἀρ. 4) εἶναι 90 × 55 ἑκατοστά. Εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς ὅλης Αἰγαίας ἰδιοσυγκρασίας τὸ αἴσθημα ἐκεῖνο τῆς τεχνικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ἀσυμμετρίας, τὸ ἐκδηλούμενον εἰς πᾶσαν περίστασιν.

Τὰ αὐτὰ συμβαίνουν καὶ εἰς τὸ ἄνω πάτωμα, ὅπερ, ἐναντίως πρὸς τὰς κεντρομόλους ροπὰς τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς, παρουσιάζει μεγάλα ἀνοίγματα πρὸς τὸν ἔξω κόσμον. Τὸ Ἀνατολικώτατον πάντων (πίν. 237) εἶναι καὶ τοῦτο στενόμακρον (1.34 × 0.99 μ.). Ἐπὶ τοῦ κατωφλίου του ἔκειτο μικρὸν ἄγραφον ἀμφοροειδὲς ἀγγεῖον. Τὸ ἑπόμενον πρὸς ἀριστερὰ παράθυρον δὲν εὑρίσκεται ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον τῆς προσόψεως καὶ εἶναι 3.45 εὐρύ. Τὸ διατηρούμενον ὕψος εἶναι 1.19 μ. καὶ προφανῶς εἶναι πολὺ πλησίον

τοῦ πραγματικοῦ. Δύο ἐνδιαφέροντος σχήματος πελεκητοὶ λίθοι εὑρέθησαν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἀκριβῶς ὑπὸ τὸ παράθυρον τοῦτο, ἄρα ἀνῆκον εἰς αὐτό. Φαίνονται ἐπὶ τοῦ πίν. 238 καὶ ὁ εἷς αὐτῶν εὐκρινέστερον ἐπὶ τοῦ πίν. 239α, ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατὴ ἐνταῦθα λεπτομερὴς αὐτῶν περιγραφή. Μετροῦν ὕψος 0.76 καὶ περίπου 0.26 πλάτους ἕκαστος. Ἐγκοπὴ ἐπὶ τῆς λιθίνης φλιᾶς τοῦ παραθύρου διακρίνεται ἐπὶ τοῦ πίν. 238, ἀλλὰ τοῦτο δὲν βοηθεῖ ἡμᾶς. Ἡ ἀκριβὴς θέσις καὶ ἡ λειτουργία τῶν δύο λίθων παραμένει εἰσέτι προβληματική.

Τὸ τελευταῖον ὑπολειπόμενον παράθυρον (ἀρ. 3), τὸ καὶ ἀριστερώτατον, ἔχει πλάτος 0.62, ἡ δὲ ἀριστερὰ αὐτοῦ παραστὰς διατηρεῖται μέχρις ὕψους 1.20. Σχεδὸν ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον τῆς φλιᾶς ἓν ὡραιότατον εὕρημα ἀνέμενεν ἡμᾶς (πίν. 239β). Ἦτο μία πολυχρώμως γραπτὴ τράπεζα προσφορῶν ἐκ κονιάματος ἐπὶ πυρῆνος χωματίνου. Ἐπ' αὐτῆς ἔκειτο ἀνάστροφος πηλίνη τριποδικὴ χύτρα, ὡς εἰ ἐπέπρωτο νὰ προφυλάξῃ τὴν τελευταίαν προσφορὰν θυσίας πρὸς τὴν θεότητα. Μετὰ τὸν πρῶτον ἐπὶ τόπου καθαρισμὸν ἐδείχθη, ὅτι πρόκειται ἴσως περὶ τῆς ὡραιοτάτης ὑπαρχούσης τραπέζης προσφορῶν. Εἶναι δὲ πολυχρώμως ζωγραφιστὴ εἰς πρώιμον θαλάσσιον ρυθμόν: Δελφῖνες νήχονται καὶ ἀνακυκλοῦνται ζωηρῶς ἐν μέσῳ περιβάλλοντος θαλασσίου τοπίου βράχων, κοραλλίων καὶ βλαστήσεως ἐναλίου (πίν. 240).

Ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Δυτ. Οἰκίας, προμηνυομένου λίαν ἐνδιαφέροντος, ἀνεσκάψαμεν μόνον τὸ ἀναγκαῖον τμῆμα πρὸς διάνοιξιν τοῦ φρέατος 23. Μετετοπίσαμεν ἐλαφρῶς τοῦτο, λόγῳ παρουσίας πολυτίμων εὑρημάτων, καὶ κατωρθώσαμεν νὰ φθάσωμεν μέχρι τοῦ πυθμένος. Τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν τὰ ἀκόλουθα:

Εἰς βάθος 3.20 μ. ἀπὸ τῆς σῳζομένης ἀνωτάτης ἐπιφανείας τῶν τοίχων εὕρομεν δύο μικροὺς πίθους ὀρθίους εἰς τὰς θέσεις των. Ἴσως ἦτο πάτωμα ἐκεῖ, ἴσως ὅμως καὶ ρυμός (ράφι). Εἰς τὸ αὐτὸ περίπου ὕψος εὑρέθη κεκλιμένη τοιχογραφία παριστῶσα νεαρὰν ἱέρειαν. Ἐπρόκειτο περὶ μόνου τοῦ λεπτοῦ κονιάματος, ἔχοντος ὕψος ἄνω τοῦ 1 μ. καὶ πλάτος 35 - 40 ἑκατοστῶν. Ἐν τούτοις ἔκειτο λοξῶς ἐντὸς τῆς λεπτῆς ἄσπας (ἡφαιστειακῆς σποδοῦ) ἄθικτος ἡ τοιχογραφία. Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ μὲ τὰς ὀλίγον βαθύτερον εὑρεθείσας. Ἦσαν μὲν ρυπαραὶ καὶ ὠξειδωμέναι, ἴσως συνεπείᾳ ἐπιβλαβοῦς τινος οὐσίας, ἀλλὰ τὸ κονίαμα (καὶ μόνον!) διετηρεῖτο ἄθικτον ὡς ἐκ θαύματος. Εἶχον ἀποκολληθῆ αἱ τοιχογραφίαι ἀπὸ τῶν τοίχων καὶ εἶχον κατολισθήσει χωρὶς νὰ διαρραγοῦν, ὡς τὸ δέρμα ἀποχωρίζεται ἀπὸ τῶν σαρκῶν ὑπὸ τοῦ ἐκδορέως. Τὸ γεγονὸς τοῦτο δεῖται ἑρμηνείας. Ἐνεθυμήθημεν τὰς περιγραφὰς τοῦ αὐτόπτου Verbeek, βεβαιοῦντος ὅτι εἰς ἀπόστασιν 150 χιλιομέτρων ἀπὸ τοῦ Κρακατάου ὑπέτρεμε τὸ πᾶν διαρκούσης τῆς ἐκρήξεως. Πάντα τὰ αἰωρούμενα (λυχνίαι, πολυέλεοι κλπ.) ἔτρεμον ὡσαύτως, οἱ τριγμοὶ δὲ καὶ αἱ κλαγγαὶ τῶν ἀντικειμένων ἐδημιούργουν ἀπερίγραπτον ἐκνευρισμόν. (Ὅρα λεπτομερῆ περιγραφὴν τῆς τοιχογραφίας κατωτέρω, πίν. 315 - 316.) Μήπως ὁ τρόμος οὗτος ἦτο ὁ ἀποκολλήσας τὰς τοιχογραφίας;

Ἴσως ἀκόμη σπουδαιότερον εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ἐντὸς τῶν στρωμάτων τούτων καὶ εἰς διάφορα βάθη εὑρέθησαν ὀλίγα τεμάχια τοῦ πολυτιμοτάτου καὶ σπανίου εἴδους τῶν τοιχογραφιῶν, αἵτινες ἐπεκράτησε νὰ λέγωνται μικρογραφίαι. (Ὁ Evans εἶχεν ὀνομάσει ταύτας Miniature frescoes.) Τὰ τεμάχια, ἂν καὶ ὀλίγα, συνεκολλήθησαν καὶ δεικνύουν ἄνδρας (ἐρυθρὸν χρῶμα) καθημένους. (Ὅρα κατωτέρω, πίν. 312β.)

Καθὼς τὸ φρέαρ κατήρχετο βαθύτερον (4.50 - 5 μ.) εὕρομεν δύο ἄλλα μεγαλύτερα τεμάχια τοιχογραφιῶν. Τὸ ἓν ἔκειτο εἰς τὴν Ἀνατολικὴν καὶ τὸ ἕτερον εἰς τὴν Δυτικὴν παρειὰν τοῦ φρέατος. Ὁ πίναξ 241α δεικνύει τὴν Ἀνατολικὴν τοιχογραφίαν πάλιν ἀκεραίαν καὶ σχεδὸν ὀρθίαν ἐντὸς τῆς ἄσπας. (Μερικῶς καλύπτεται ὑπὸ τῆς προστατευτικῆς γάζης.) Ὁ πίναξ 241β δεικνύει εὐκρινέστερον τὴν ἄνω δεξιὰν γωνίαν. Ἡ σημασία εἶναι ἀσφαλῶς θρησκευτική: Τρία ραβδοειδῆ στελέχη καταλήγουσιν ἄνω εἰς κρίνους μετὰ τοῦ συμβόλου waz. Μεταξὺ αὐτῶν κρέμανται ὅρμοι μετὰ τοῦ αὐτοῦ waz καὶ τὸ κάτω μέρος φέρει θωρακεῖον ἐκ δέρματος βοός. Τὸ waz εἶναι αἰγυπτιακὸν σύμβολον τοῦ «πρασίνου» καὶ τῆς «εὐφορίας». Ὠνομάσαμεν προχείρως τὸ θρησκευτικὸν τοῦτο ἀντικείμενον «λάβαρον».

Εἰς τὴν Δυτικὴν παρειὰν τοῦ φρέατος καὶ εἰς ὀλίγον ὑψηλότερα τῶν τοιχογραφιῶν ἐπίπεδα συνηντήσαμεν ἄφθονον σχετικῶς κεραμεικήν. Τὰ τμήματα τὰ ὁποῖα ἔπρεπεν ἀναγκαστικῶς νὰ ἀνασκαφῶσι παρέσχον θραύσματα πολλά. Μεταξὺ αὐτῶν ἦτο τὸ κάτω ἥμισυ πίθου μεσαίων διαστάσεων, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὑρίσκετο καλῶς διατηρούμενος Θηραϊκὸς σφαιρικὸς ἠθμός (πίν. 242β) Ὁ πίθος ἔφερε διακόσμησιν ἐρυθρῶν κροκοειδῶν. Πέριξ αὐτοῦ περισυνελέξαμεν ἄφθονα ἴχνη ἀποσυντεθειμένα ἐκ φυτικῆς τινος οὐσίας. Ἴσως ἐπρόκειτο περὶ ψιάθου (πίν. 242α). Εὐδιακρίτως ἐφαίνοντο αἱ παράλληλοι σειραὶ τῶν στημόνων, 5 μέχρις 6 χιλιοστομέτρων πάχους. Ἕκαστος δὲ στήμων ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἀπειραρίθμους λεπτὰς ἴνας (λίνον;). Τὸ ὑφάδιον ἦτο ὡσαύτως φυτικῆς φύσεως, μέχρι 3 χλστμ. παχύ. Ἔδιδε τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι συνέκειτο ἐκ φλοιοῦ.

ΔΩΜΑΤΙΟΝ 16 Προχωροῦντες ἐκ νέου πρὸς Νότον θὰ συναντήσωμεν τὰ στενόμακρα καὶ λαβυρινθώδη διαμερίσματα Δ9γ - Δ9ε (ὅρα τὸ σχέδ. παρένθ. πίν. Α καὶ τὸν πίνακα 243α). Εἶναι ἐρειπιώδη καὶ ἄσκαφα ἀκόμη μέχρι τέλους. Νοτίως συνάπτεται πρὸς αὐτὰ τὸ Δ16, περὶ οὗ ἔχουσιν ἤδη λεχθῆ τινα. Εἶναι ἀσυνήθως μέγα δωμάτιον. Μόνον τὸ Πολύθυρον εἶναι μεγαλύτερον. Εἰς τὸ κέντρον ἀκριβῶς διατηρεῖται ἡ βάσις (λιθίνη) τοῦ ἄλλοτε ξυλίνου κίονος τοῦ εὐκολύνοντος τὴν στερέωσιν τῆς στέγης. Ὁλόκληρον τὸ δωμάτιον ἦτο πλῆρες καθαρᾶς ἄσπας, οὕτως ὥστε προχωροῦντες μέχρι σχεδὸν τοῦ πυθμένος δὲν εἴχομεν εὕρει τίποτε. Ἐξεκενοῦτο ἄνωθεν, μέτρον κατόπιν μέτρου. Ὁ Δυτικὸς τοῖχος παρουσίασεν ὀπὰς δοκῶν (πίν. 243β δεξιά). Αἴφνης, μικρὸς κωνικὸς σωρὸς κισήρεως παρουσιάσθη ἐντὸς τῆς ἄσπας (πίν. 243β ἀριστερά).

Τοῦτο μᾶς ἐξέπληξε, μέχρις ὅτου, ὀλίγον βραδύτερον, ἐδείχθη ὅτι μέγα παράθυρον ἔκειτο κατὰ τὸ σημεῖον ἐκεῖνο τοῦ Δυτικοῦ τοίχου. Ἡ κίσηρις οὕτω ἀπέβη ἀξιόλογον δίδαγμα: Ἡ ἔναρξις τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἡφαιστείου εἶχεν ἤδη πληρώσει πάντας τοὺς ὑπαιθρίους χώρους, ἐπομένως καὶ τὴν πρὸς Δ. τοῦ Δ16 ὁδόν, δι' ὑψηλοῦ στρώματος κισήρεως. Τὸ δωμάτιον Δ16 ὅμως ἦτο κενὸν εἰσέτι καὶ ἡ ἐλαχίστη κίσηρις εἰσέρρευσεν ἔκ τινος ὀπῆς τοῦ παραθύρου. Τὸ δωμάτιον, ἐπομένως, διετήρει εἰσέτι τὴν στέγην του.

Συμπληροῦντες τὴν ἀνασκαφὴν μέχρι τοῦ πυθμένος, προσεκρούσαμεν αἰφνιδίως ἐπὶ ὁλοκλήρου θησαυροῦ πηλίνων καὶ ἄλλων ἀντικειμένων, πάντων ἡπλωμένων ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τοῦ δαπέδου. Συνεσχετίσαμεν τὸ πρᾶγμα πρὸς τὴν ὁμοίαν περίπτωσιν τοῦ Δωματίου τῶν Κρίνων (Δ2), ὅπερ ὡσαύτως ἦτο πλῆρες ἄσπας, οὐχὶ κισήρεως, συγχρόνως δὲ καὶ πλῆρες παντοίων ἀντικειμένων. Ἂν καὶ ὁ σοφώτερος ἀνδρῶν ἁπάντων κασμᾶς δύναται νὰ μᾶς μεταδιδάξῃ ἀνὰ πᾶσαν στιγμήν, ἡ ἀκόλουθος ἑρμηνεία εἶναι θεμιτή:

Εὐθὺς μετὰ τὴν σεισμικὴν καταστροφὴν οἱ κάτοικοι ἐπεδόθησαν εἰς τὴν διάσωσιν τῶν ὑπαρχόντων αὐτῶν. Περισυνέλεξαν ταῦτα ἐκ τῶν ἐρειπίων καὶ τὰ συνεσώρευον ἐντὸς τῶν ὀλίγων δωματίων, ἅτινα διετήρουν εἰσέτι τὰς στέγας των. Ἡ ἔκρηξις ὅμως δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπέλθῃ καὶ ἡ κίσηρις (τὸ πρῶτον προϊὸν τῶν ἐκρήξεων ἡφαιστείων τύπου Θήρας), πίπτουσα ἐξ οὐρανοῦ δίκην χαλάζης εἰσεχώρησε παντοῦ. Οἱ κάτοικοι ἐγκατέλειψαν τὴν νῆσον. Τὰ ἐρείπια ἐτάφησαν ὑπὸ στρῶμα κισήρεως ὕψους μεγίστου καὶ τεσσάρων μέτρων. Ὅπου διετηροῦντο στέγαι, ὁ χῶρος παρέμεινεν ἐλεύθερος κισήρεως, ἰδίως ἂν αἱ στέγαι διετηροῦντο εἰς ὕψος ἄνω τῶν τριῶν καὶ τεσσάρων μέτρων. Κατὰ τὴν ἐπομένην παροξυσμικὴν καὶ τελικὴν φάσιν τῆς ἐκρήξεως, τὰ ἡφαίστεια τύπου Θήρας ἀναδίδουν μόνον τέφραν (ἄσπαν). Οἱ μικροσεισμοί, οἱ κραδασμοὶ τῶν ἐκτονώσεων, αἵτινες ὁμοιάζουν ὁμοβροντίας τεραστίων πυροβόλων, τέλος καὶ τὸ βάρος τῆς ἐπὶ τῶν στεγῶν σωρευθείσης ἄσπας, ἐπέφερε καὶ τούτων τὴν βύθισιν. Τὰ δωμάτια ταῦτα οὕτω, δὲν περιέχουν κίσηριν, πλὴν ἐλαχίστων ποσοτήτων, ἀλλὰ καθαρὰν ἄσπαν.

Τὸ μέγα παράθυρον τοῦ Δ16 εἶναι ὁρατὸν ἐπὶ τῆς εἰκόνος πίναξ 244 (εἰλημμένης ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ δωματίου, ἤτοι ἐξ Ἀνατολῶν). Ἐπὶ τοῦ κατωφλίου εὑρέθησαν ὀρθία μεγάλη τριποδικὴ τριβαία, φέρουσα ὀπὴν κατὰ τὸ μέσον καὶ παρ' αὐτὴν δύο κυλινδρικὰ ἀνθοδοχεῖα.

Τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου ἐδείκνυε τὴν εἰκόνα μεγάλης καταστροφῆς. Σχεδὸν δὲν ὑπῆρξεν ἀκέραιον ἀγγεῖον, τὰ δὲ θραύσματα ἔκειντο παντοῦ, ἰδίως ὅμως κατὰ μῆκος τοῦ Βορείου καὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ τοίχου. Ὑπῆρχον ἀρκετοὶ πίθοι (πάντως ὄχι τοῦ ἀποθηκευτικοῦ τύπου, ἀλλὰ μεσαίου μεγέθους). Ἀλλ' ἦσαν πάντοτε τεθραυσμένοι, τῶν δὲ πλείστων δὲν ὑπῆρχον τὰ τεμάχια. Εἶχον ἄρα περισυλλεγῆ καὶ ἀποτεθῆ ἐκεῖ ἤδη τεθραυσμένοι καὶ ἐλλιπεῖς. Ἦτο ὡς νὰ εἶχον μεταφερθῆ ἐκεῖ μόνον οἱ πυθμένες των, ἐπειδὴ συνέβαινε νὰ περιέ-

χουν εἰσέτι σιτηρὰ ἢ ὄσπρια ἢ ἄλλου εἴδους τρόφιμα. Ἦσαν δὲ πάντοτε τοποθετημένοι ὁριζοντίως ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Διὰ τοῦτο εἶναι δύσκολον νὰ φαντασθῶμεν ὅτι πάντα ταῦτα ἐκρημνίσθησαν ἐξ ἄνω πατώματος, ἀφοῦ μάλιστα ἴχνη τούτου δὲν ὑπάρχουν. Πάντως δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὑπῆρχον ρυμοί (ράφια) κατὰ μῆκος τῶν τοίχων, ἐξ ὧν ἐκρημνίσθησαν καὶ ἐθραύσθησαν τὰ μικρότερα ἀγγεῖα.

Ἓν πάντως εἶναι βέβαιον, ὅτι ἡ καταστροφὴ εἰς τὸ Δ16 παρουσιάζεται ἰδιαιτέρως δραματική. Συγχρόνως ὑπάρχουσιν ἐνδείξεις ὑπερβολικῆς θερμότητος: τὰ τοιχώματα μερικῶν ἀγγείων ὑπέστησαν ρωγμὰς καὶ σημεῖα τήξεως μετάλλου παρουσιάσθησαν ἐπὶ τοῦ χαλκίνου ταλάντου ἑνὸς ζυγοῦ.

Ὁ πίναξ 245α δεικνύει τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ δωματίου Δ16. Ἄνω δεξιὰ εἰς τὸ κέντρον εἶναι ὁρατὸν τὸ στόμιον μιᾶς πρόχου φερούσης ἕνα χάλικα ὡς πῶμα. Ὁ πίναξ 245β δεικνύει τὴν διαμετρικῶς ἀντίθετον γωνίαν τοῦ δωματίου, τὴν ΝΔ., ἔνθα τὸ αὐτὸ χάος συντετριμμένων ἀγγείων βασιλεύει. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος πίναξ 246α δεικνυούσης τὸν Ἀνατ. τοῖχον, βλέπομεν ὁμοῦ μετὰ τῆς κεραμεικῆς ἓν μαρμάρινον τετράφυλλον καὶ βαρὺν μέλανα λίθον περιέχοντα μεταλλικὰς προσμίξεις.

Ἐνδιαφέρουσα ὑπῆρξεν ἡ εὕρεσις ὁμάδος μικρῶν πολυτελῶν εἰσηγμένων ἀγγείων (ἀσκῶν), ἀσφαλῶς περιεχόντων ἀρωματικὰ ἔλαια. Εὑρέθησαν ἐντὸς πυθμένος πίθου καὶ ἦσαν 18 ἀσκοί, μόνωτος κύαθος καὶ πιθαμφορίσκος πολὺ μικρός (πίν. 246β).

Τὸ μέσον τοῦ δωματίου (ὁρατὴ καὶ ἡ βάσις κίονος) δεικνύει ἡ εἰκὼν πίναξ 247α. Ὁραταὶ εἶναι ὁμάδες τεθραυσμένων πηλίνων ἀγγείων. Ἀκόμη καὶ ἓν λίθινον ἀγγεῖον ἔκειτο ἀνάστροφον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἀλλὰ τεθραυσμένον καὶ τοῦτο. (Ἄνω ἀριστ. μέρος τῆς εἰκόνος.) Ὁ πίναξ 247β δεικνύει πῶς εὑρίσκοντο οἱ πυθμένες τῶν μεγάλων ἀγγείων. Περιεῖχον ὀργανικὰς οὐσίας. Τὸ ἀριστερὰ ἐπὶ τῆς εἰκόνος περιεῖχε πρὸς τούτοις ἄφθονα θραύσματα μεταλλίνων ἀγγείων, ὧν τινα ἄλλα ἐξαρτήματα ἢ σκεύη ἢ ἐργαλεῖα εὑρίσκοντο καὶ ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου. Ἄμορφα τεμάχια ὑπῆρχον πολλά, ἀλλὰ καὶ τεμάχια περονῶν ἓν εἶδος περιενδύσεως ποδὸς ἢ ἄξονος σκεύους εἰς διάφορα μεγέθη, ἓν τηγάνιον χαλκοῦν παρὰ τὸν Β. τοῖχον, μετάλλινοι δίσκοι μολύβδου, μερικοὶ ἀργυροῖ κρίκοι καὶ δύο ὀστέϊναι περόναι.

Μείζων μολύβδινος δίσκος (διάμ. σῳζομένη 0.16 μ.) διετήρει εἰσέτι λείψανα ὀργανικῆς οὐσίας (ξύλου ἢ μᾶλλον ψιάθου), δι' ἧς ἐκαλύπτετο. Ὁ δίσκος δεικνύει παραλλήλους ἐγχαράξεις ἀνὰ δύο, ἀλλά, ἐκτὸς ἐὰν ἀποδειχθῇ ἐπιδεκτικὸς καθαρισμοῦ, οὐδὲν ἐπὶ πλέον δύναται νὰ λεχθῇ. Τέλος εὑρέθη καὶ ὁ πρῶτος σφραγιδόλιθος κατὰ τὸ κοσκίνισμα τῶν χωμάτων. Εἶναι φακοειδὴς σκοτεινόχρους ἴασπις μετὰ σφιγγοειδοῦς τέρατος καὶ δελφῖνος.

Τελευταία φωτογραφία τῆς ἀνηλεῶς θρυμματισθείσης κεραμεικῆς εἶναι ἡ τῆς εἰκόνος πίναξ 248. Δεικνύει τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ δωματίου. Ἐπὶ τοῦ ἐδά-

φους (κατωτέρα δεξ. γωνία) βλέπει τις λίθινον λύχνον ἀνάστροφον. Οὗτος ἀπετέλεσε τὸ προανάκρουσμα ἀνευρέσεως μείζονος ὁμάδος λιθίνων ἀγγείων (τινὰ μετὰ γλυπτῆς διακοσμήσεως), ὀστρέων τρίτωνος, ἑτέρων θαλασσίων ὀστρέων, ὡς καὶ διαφόρων ἀντικειμένων πολυτιμοτέρων τῆς κεραμεικῆς. Ὁ πίναξ 249 δεικνύει μικρὰν μαρμαρίνην λεκάνην, ἓν ὄστρακον τρίτωνος, ἓν καλυκόσχημον ἀγγεῖον ἐκ στεατίτου καὶ ἓν γλυπτὸν πῶμα ἐξ ἀλαβάστρου. Ὁ πίναξ 250α δεικνύει ὁμάδα χαλκῶν ἀγγείων διαβρώτων ὑπὸ τῆς ὀξειδώσεως. Εἰς τὰ ἀριστερὰ διακρίνεται τεθραυσμένον μαρμάρινον «κύπελλον εὐχαριστίας» καὶ ἓν εἰσέτι μαρμάρινον ἀντικείμενον. Ἐπὶ τοῦ πίν. 250β βλέπομεν τρίτωνας καὶ ἀντικείμενα ἐκ φλεβωτοῦ μαρμάρου. Τὰ ἀντικείμενα ἐπὶ τοῦ πίνακος 251α εἶναι ἐνδιαφέροντα καὶ δὲν παρουσιάζονται διὰ πρώτην φοράν. Εἶναι μία πινακὶς ἐκ σχιστολίθου ἵνα σχεδιάζουν ἢ καὶ γράφουν ἐπ' αὐτῆς καὶ εἷς ἀκονόλιθος ἐκ ψαμμίτου, δι' οὗ ἔτριβον τὴν ἐπιφάνειαν τῆς πινακίδος διὰ νὰ ἀποκτήσουν νέαν λείαν ἐπιφάνειαν. Τὸ αὐτὸ σύνολον εἶχεν εὑρεθῆ πρὸ ἐτῶν ἐντὸς τῆς ἀποθήκης Α, ἔνθα μάλιστα ἡ σχιστολιθικὴ πινακὶς διετήρει ἀκόμη τὸ ἰχνογράφημα ἑνὸς κρίνου. Ἐξηκριβώσαμεν ἔκτοτε, ὅτι ὁμοία περίπτωσις λιθίνης πινακίδος ἀναφέρεται καὶ ἐξ Ἀνατολικῆς Κρήτης[1].

Τὰ δύο ὠὰ στρουθοκαμήλου, ἀσφαλῶς ἀπὸ τὰ πολυτιμότερα εὑρήματα τοῦ δωματίου, δεικνύονται ἐπὶ τοῦ πίν. 251β. Εὑρέθησαν τεθραυσμένα, ἀλλ' εἰς τὴν θέσιν των καὶ ἄνευ ἀπωλείας τεμαχίων, ὡς ἡ συγκόλλησις βραδύτερον ἔδειξεν.

Μὴ ὑπολογιζομένου τοῦ μακροῦ διαστήματος, καθ' ὃ τὸ Δ16 ἐκενοῦτο τῆς καθαρᾶς ἐπιχώσεως τῆς ἄσπας, ἡ πραγματικὴ τούτου ἀνασκαφὴ ἤρχισε τὴν Δευτέραν 23 Αὐγούστου. Τότε συνηντήσαμεν τὰ πρῶτα εὑρήματα πλησίον τοῦ δαπέδου. Τὰ τελευταῖα ἀντικείμενα ἀφῃρέθησαν τὸ Σάββατον 25 Σεπτεμβρίου. Ὑπερβαίνουσι τὸν ἀριθμὸν τῶν 350 τεμαχίων, αἱ δὲ συγκολλήσεις ἀποδίδουσιν εἰσέτι ἀγγεῖα. Ἡ τελευταία ἡμῶν φωτογραφία (πίν. 252α) δεικνύει τὸ δωμάτιον ἀπὸ Νότου μετὰ τὴν πλήρη αὐτοῦ ἀνασκαφήν. Λόγῳ τῆς κακῆς καταστάσεως τοῦ Νοτίου τμήματος τοῦ δαπέδου ἠδυνήθημεν νὰ ἐρευνήσωμεν καὶ βαθύτερον. Ἀπεδείχθη, ὅτι ἓν παλαιότερον δάπεδον ὑπῆρχε κατά τι βαθύτερον, συνίστατο δὲ ἐκ τοῦ φυσικοῦ βράχου. Ὑπὲρ αὐτὸ κατεσκευάσθη τὸ δεύτερον. Συνίστατο ἐκ στρώματος μικρῶν λίθων μετὰ χώματος, πάχους 10 - 15 ἑκατοστῶν, ἐφ' οὗ εἶχεν ἐπιτεθῆ γῆ κτυπητή. Τὸ Βόρειον (ἄνω) μέρος τῆς φωτογραφίας δεικνύει τὸ δάπεδον τοῦτο. Ὡς δεικνύει ἡ ὕπαρξις τοίχου εἰς τὸ κατώτερον δάπεδον, τοῦτο δὲν ἦτο ἁπλῆ ἰσοπέδωσις, ἀλλ' ἀνῆκεν εἰς οἰκοδόμημα προγενεστέρας φάσεως.

---

1. Ὅρα Thera II, 47, πίν. 37,2 καὶ Thera III, 10, πίν. 5,2. Ἐν Bosanquet-Dawkins, Unpubl. Objects from Palaikastro, 146 καὶ εἰκ. 129 ἀναφέρεται μία «λιθίνη πινακὶς καὶ στῦλος». Ἑπομένως τὰ σύνεργα τοῦ γραφέως ἦσαν: σχιστολιθικὴ πλάξ, στῦλος καὶ ἀκόνη ψαμμολίθου.

Ο ΧΩΡΟΣ Δ15 (ΜΥΛΩΝ 3) Πρὸς Νότον τοῦ Δ16 συνάπτεται πρὸς αὐτὸ ἓν μικρότερον, στενόμακρον δωμάτιον φέρον τὸν ἀρ. 15 ἐπὶ τοῦ σχεδ. παρένθ. πίν. Α. Ὁρώμενον ἐκ Βορρᾶ παρουσίαζεν εἰς τὸ ἀνώτατον μέρος τοῦ (εἰσέτι ἀοράτου) Νοτίου τοίχου σειρὰν ὁριζοντίων πελεκητῶν μικρῶν λίθων (πίν. 252β). Οὐδὲν ἄλλο ἠδύναντο νὰ εἶναι ἢ τὸ ἀνώφλιον παραθύρου, ἄλλοτε στηριζομένων τῶν λίθων ἐπὶ ξυλίνου ἀνωφλίου. Ἐπειδὴ ἡ ὅλη κατασκευὴ ἐκεῖ ἐφαίνετο ἐξαιρετικῶς ψαθυρά, ἠριθμήσαμεν καὶ ἀπεκομίσαμεν τοὺς λίθους τοῦ ἀνωφλίου. Ἀπεφασίσαμεν εἶτα νὰ σκάψωμεν τὸ διαμέρισμα ἐκ τῶν ἔξω, ἤτοι ἐκ τῆς αὐλῆς, ἥτις ἀνοίγεται πρὸς Νότον (ὅρα τὸ σχέδ. παρένθ. πίν. Α, ἔνθα αὕτη ὀνομάζεται εἰσέτι «Βορεία», ἐν συγκρίσει, ἐννοεῖται, πρὸς τοὺς τομεῖς Β καὶ Γ).

Ἐπειδὴ ἐγνωρίζομεν τὴν κακὴν κατάστασιν τοῦ ἀνασκαπτέου τοίχου, εἴχομεν ἀφήσει πρὸς προστασίαν αὐτοῦ ἄλλοτε ἓν ἀντέρεισμα κισήρεως ἄσκαφον. Ὑπῆρχε πρὸς τοῦτο καὶ ἄλλος λόγος, ὅτι ἐντὸς τῆς κισήρεως ἐκείνης ὑπῆρχε κοῖλος χῶρος, ἐξ ἐκείνων οὓς παρουσιάζουσιν ἐνίοτε καὶ ἡ κίσηρις καὶ ἡ ἄσπα. Ἐνταῦθα ἡ κοιλότης ἦτο ἐξαιρετικῶς κανονικοῦ σχήματος, ἀψιδοειδὴς καὶ μὲ λεῖον τοίχωμα (πίν. 253α). Βεβαίως κάτι ὑπῆρχεν ἐκεῖ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐσταμάτησεν ἡ κίσηρις, ἀλλὰ τί ἀκριβῶς ἦτο δὲν γνωρίζομεν. Τὸ φαινόμενον ὡς δάπεδον τῆς κοιλότητος πιστεύομεν ὅτι ἦτο ἡ στέγη τῶν διαμερισμάτων Β5 - Β8, ἥτις κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀνακαλύψεώς της ἐφαίνετο ὡς βομβαρδισθεῖσα ὑπὸ τῶν βολίδων τοῦ ἡφαιστείου[1].

Διαρκουσῶν μικρῶν τινων ἐργασιῶν καθαρισμοῦ καὶ διευθετήσεως κατὰ τὸν χῶρον ἐκεῖνον, μετὰ τὸ πέρας τῶν ἀνασκαφῶν, ὁ ἐπιμελητὴς κ. Χρ. Ντούμας ἐσημείωσε περίεργον εὕρημα: Μεταξὺ λίθων, ἀκριβῶς ὑπὸ τὴν ἀψιδοειδῆ κοιλότητα λίθων οἵτινες εἶναι ἄγνωστον ἀκόμη ἂν δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσι στρῶμα καταστροφῆς, ἔκειτο ἀκέραιον κυκλαδικὸν εἰδώλιον (πίν. 253β). Ἔχει ὕψος 34 ἑκ., τὸ πρόσωπον ὅμως εἶναι κατεστραμμένον ὑπὸ χημικῆς διαβρώσεως τοῦ μαρμάρου. Ἄγνωστον πῶς θὰ ἐξηγηθῶσι τὰ προβλήματα χρονολογίας καὶ εὑρέσεως τοῦ εἰδωλίου εἰς τὸ ἀπροσδόκητον τοῦτο μέρος, οὗ οἱ τοῖχοι προχωροῦσιν εἰς ἀρκετὸν βάθος.

Ἠρχίσαμεν τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ Δ15 ἐκ Νότου, ἤτοι ἐκ τῆς αὐτόθι αὐλῆς. Κατ' ἀρχὰς ἀνεφάνη παράθυρον, ὁρατὸν εἰς τὸ ἀρ. κεντρικὸν μέρος τῆς εἰκόνος πίναξ 254α. Ἀγγεῖά τινα ἔκειντο ἐπὶ τῆς φλιᾶς τοῦ παραθύρου, οὔσης ἐκ πηλοῦ, ὧν τὸ σπουδαιότερον ἦτο χωνοειδὲς ρυτόν (πίν. 254β). Ἐντὸς ὀλίγου ἀπεκαλύφθη καὶ ἡ θύρα, ὥστε καὶ πάλιν ἐπαναλαμβάνεται ἡ διάταξις θύρα-παραθύριον. Ἡ θύρα ἔχει μέγα καὶ βαθὺ λίθινον κατώφλιον (πίν. 255α), μήκους 1.23 καὶ μεγίστου πλάτους 0.90 μ.

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ δωματίου παρουσιάζει λιθίνην κλίμακα, ἥτις ἀνήρχετο

1. Thera III, πίν. 25, 1, ὅπου ἡ ἀψὶς διακρίνεται καλῶς, καὶ σ. 29 - 30. Σήμερον ἡ διάμετρος τῆς βάσεως τῆς ἀψῖδος εἶναι 2.20 μ., τὸ δὲ ὕψος 1.73 μ.

ἐκ. Δ. πρὸς Α. Ἔχει ἓξ (ὁρατὰς) λιθίνας βαθμίδας νῦν πεπτωκυίας καὶ καιρίως ἀποσυντεθειμένας (πίν. 256). Τὸ σπουδαιότερον ὅμως γεγονὸς ἦτο, ὅτι τὸ ὑπόλοιπον τοῦ δωματίου καταλαμβάνεται ἀπὸ ἀρτίαν ἐγκατάστασιν μυλῶνος, τοῦ τρίτου κατὰ σειρὰν ἀνακαλυπτομένου. Ὁ πίναξ 255β δεικνύει τὸν μυλῶνα διὰ μέσου τῆς θύρας, ἤτοι ἐκ Νότου. Εἰς τὸ βάθος διακρίνεται λιθίνη πλὰξ ἀκριβῶς ἑνὸς μέτρου εἰς μῆκος, ἥτις ἐχρησίμευεν ὡς θρανίον τῆς ἀλετρίδος ἢ τῶν ἀλετρίδων, αἵτινες ἦσαν δοῦλαι ἀλήθουσαι τὰ σιτηρά[1]. Ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κεῖται μία μύλη, ἄλλη εἶναι ὁρατὴ ὑπὸ τὸν πυθμένα τοῦ πρὸς ἀριστερὰν ἀγγείου καὶ τρίτη (ἀθέατος) εὑρέθη ἐντὸς τοῦ ἀγγείου. Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο εὑρέθη κατὰ χώραν ἐπὶ βάθρου συνισταμένου ἐκ λίθων καὶ πηλοῦ (διαστάσεις 1.12 × 0.65, ὕψος δὲ 0.70 μ.). Κατὰ τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα τὸ καδοειδὲς ἀγγεῖον τὸ περιέχον τὸ ἄλευρον εἶχεν εἰδικὸν ὄνομα, σιπύη. Ὑπάρχει καὶ ὁ ἀρχαϊκώτερος, ἀσφαλῶς προελληνικὸς τύπος σίπυδνος.

Λίαν ἐνδιαφέρον εἶναι, ὅτι παρὰ τὴν βάσιν τῆς σιπύης ἔκειντο δύο κύαθοι (πίν. 257). Ὁ πρῶτος εἶναι μόνωτος καὶ φέρει γραπτὴν διακόσμησιν «σιτηρῶν» ἢ «καλαμοειδῶν». Ὁ δεύτερος καὶ μικρότερος εἶναι ἄωτον ἄγραφον σκυφοειδὲς ἀγγεῖον, ἐλαφρῶς συμπεπιεσμένον ἐνόσῳ ὁ πηλὸς ἦτο εἰσέτι μαλακός. Ἡ χωρητικότης τοῦ πρώτου κυάθου εἶναι περὶ τὰ 830 γραμμάρια ἀλεύρου καὶ ἡ τοῦ μικροῦ 230 γραμμάρια. Αἱ μετρήσεις ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ κ. Ντούμα, τῇ παρακλήσει μου, δι' ἄλευρου. Ἀγνοῶ ὅμως τί ἄλευρον ἐχρησιμοποιήθη καὶ δὲν πιστεύω νὰ ἦτο κρίθινον, ὁπότε τὸ βάρος θὰ ἦτο κατά τι μικρότερον. Ὅπως δήποτε, εὑρισκόμεθα ἴσως πρὸ Αἰγαιακοῦ χοίνικος καὶ Αἰγαιακῆς κοτύλης. Διὰ τούτων διενέμετο τὸ ἄλευρον ἢ καὶ τὰ ἀνάλεστα σιτηρὰ καὶ οὕτως ἑρμηνεύονται οἱ σι-το-κο-βο (σιτοχόοι) τῶν Μυκηναϊκῶν πινακίδων. Πολὺ πρὸ τῆς ἀναγνώσεως τῆς Μυκηναϊκῆς γραφῆς εἶχον καταλήξει εἰς τὸ συμπέρασμα διανομῆς τοῦ σιτηρεσίου εἰς τὸ πολυπληθὲς ἐργατικὸν καὶ ὑπαλληλικὸν προσωπικὸν τῶν ἀνακτόρων. Ὡρμήθην ἐκ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς μορφῆς τῶν ἀνακτόρων τῆς Φαιστοῦ, ἔνθα πρὸ τῶν ἀποθηκῶν ὑπάρχει κατάλληλος χῶρος, ὅπου ἵσταντο οἱ δικαιοῦχοι τῆς ἡμερησίας ἢ ἑβδομαδιαίας διανομῆς. Πρόκειται βεβαίως περὶ ἀνακτόρου. Διὰ τοῦτο ὁ ἐν λόγῳ χῶρος ἦτο εὐρύχωρος στοά. Οἱ δικαιοῦχοι συνηθροίζοντο ἐκεῖ, ἀσφαλεῖς ἀπὸ ἡλίου ἢ βροχῆς, ἀμφοτέρων ἐξ ἴσου ἐνοχλητικῶν. Ὡς ἀποδεικνύει ἀναπαυτικὸς θῶκος, ἐκεῖ ὑπῆρχεν ἀξιωματικὸς τῆς διανομῆς διὰ τὸν πρῶτον ἔλεγχον. Ἀκολούθως οἱ σιτιζόμενοι διήρχοντο διαδοχικῶς πρὸ δέκα θυρῶν ἰσαρίθμων ἀποθηκῶν. Ἰσάριθμα εἴδη τροφίμων ἴσως διενέμοντο, μεθ' ὃ οὗτοι διήρχοντο πρὸ τῆς θυρίδος τοῦ τελικοῦ ἐλεγκτοῦ. Αἱ δύο τελευταῖαι ἀποθῆκαι τοῦ ἀνακτόρου δὲν εἶχον θύρας

1. Ὀδυσ. υ (xx) 105. Τὸ χωρίον τοῦτο εἶναι λίαν διαφωτιστικὸν τῶν Θηραϊκῶν μυλώνων, οἵτινες δεικνύουν πολλοὺς μικροὺς μυλολίθους: *γυνὴ... ἀλετρίς... ἔνθ' ἄρα οἱ μύλαι εἵατο ποιμένι λαῶν, τῇσιν δώδεκα πᾶσαι ἐπερρώοντο γυναῖκες ἄλφιτα τεύχουσαι καὶ ἀλείατα.*

πρὸς τὸν διάδρομον διανομῆς καὶ προφανῶς ἀνῆκον εἰς τοὺς ἐλεγκτὰς καὶ ἄλλως πως ἐχρησιμοποιοῦντο.

Ἐν Θήρᾳ βεβαίως τὰ πράγματα δὲν εἶναι τόσον μεγαλοπρεπῆ. Ὑπάρχει μόνον ἡ αὐλὴ συναθροίσεως καὶ ἡ στερεά, εὐρεῖα θύρα τοῦ μυλῶνος, ἀνοιγομένη πρὸς τὴν αὐλὴν ταύτην. Ἴσως ἡ μέλλουσα ἀνασκαφὴ ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ μυλὼν ἐνταῦθα ἦτο πρόχειρον κατασκεύασμα ἀνάγκης.

ΔΩΜΑΤΙΟΝ Δ9

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ δωματίου τούτου, κειμένου πρὸς Ἀνατολὰς τῶν χώρων τοῦ Πολυθύρου, ἦτο μία ἄλλη δραματικὴ περίπτωσις. Ἦτο κυριολεκτικῶς πλῆρες κεραμεικῆς, ἧς ὁ χαρακτὴρ ἦτο πολυτελέστερος ἢ ὁ τοῦ Δ16. Τὸ δωμάτιον συνάπτεται πρὸς τὸ ἀμέσως πρὸς Β. αὐτοῦ κείμενον Δωμάτιον τῶν Κρίνων (Δ2). Φαίνεται σχεδὸν μετ' ἀσφαλείας, ὅτι τὸ δωμάτιον ἀπετελεῖτο ἐκ δύο διαμερισμάτων, τοῦ κυρίως Δ9 καὶ τοῦ Νοτίου μέρους (Δ9,1 ἐπὶ τοῦ σχεδίου). Τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶχε πάτωμα ἐκ σχιστολιθικῶν πλακῶν, αἱ ὁποῖαι, καίπερ βυθισθεῖσαι, εὑρίσκοντο εἰσέτι εἰς τὴν θέσιν των. Ἤδη κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος ἡ διάνοιξις τοῦ φρέατος 21 εἰς τὴν θέσιν ταύτην εἶχεν ἀποδώσει ἄφθονον κεραμεικήν. Τὸ δωμάτιον, πάντως, ἦτο πλῆρες κισήρεως. Ἤδη εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα εὑρέθη γραπτὸν ἀγγεῖον (πρόχους μετὰ σπειρῶν) καὶ ἀκολούθως μαρμάρινον μικρὸν εἰδώλιον, τοῦ ὁποίου τὸ ἄνω καὶ κάτω μέρος καταλήγουν εἰς κόψεις, ὡς εἰ ἦτο πέλεκυς. Τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἄλλα παραδείγματα καὶ εἰς διαφόρους πολιτισμούς, μέχρι καὶ τοῦ παλαιολιθικοῦ. Εἶναι ἄξιον λόγου φαινόμενον. Ἡ Κύπρος ἀπέδωκεν ὅμοια παραδείγματα. Ἴσως πρόκειται περὶ τελετουργικῶν ἐργαλείων πρὸς μικρὰς θυσίας, ἔνθα ἡ θεὰ ὑπὸ μορφὴν πελέκεως πλήττει αὐτοπροσώπως τὸ θῦμα. Ἐδῶ ὅμως δὲν δύναται νὰ ἀναπτυχθῇ εὐρύτερον τὸ θέμα.

Τὴν πρὸς Ἀνατολὰς πρόσοψιν τοῦ Δ9 δεικνύει ὁ πίναξ 258. (Ἡ φωτογραφία ἐλήφθη ἐκ ΝΑ.) Ἡ θύρα, ἐφ' ἧς, καὶ εἰς διάφορα ὕψη, εἶχον ἤδη εὑρεθῆ ἀγγεῖα τῷ 1969, ὁδηγεῖ πρὸς τὸ Δ9,1. Βορειότερον ὁ τοῖχος δεικνύει ἐν συνεχείᾳ μίαν «τοξοθυρίδα» (συνήθως πρὸς ἐκροὴν τῶν ὑδάτων), εἶτα ἓν μικρὸν καὶ ἓν μεῖζον παράθυρον. Πέραν τούτου εὑρίσκεται ἡ ΒΑ. γωνία τοῦ δωματίου. Τὸ προέχον μικρὸν δωμάτιον (ὁρατὸν καὶ μέρος τῆς ξυλίνης ὑποστυλώσεώς του τῆς παρ' ἡμῶν γενομένης) εἶναι τὸ Δωμάτιον τῶν Κρίνων.

Ὁ πίναξ 259α δεικνύει τὴν κατάστασιν, εἰς ἣν εὑρέθη τὸ Δ9,1, ὡσαύτως δ' ἡ εἰκὼν πίναξ 259β, ἔνθα ὑπὸ τὸ πλακόστρωτον δάπεδον διακρίνονται ἀγγεῖα εἰς βάθος 1 μ. περίπου. Ἑπομένως ἀσφαλῶς ὑπάρχει καὶ ἰσόγειον (ἢ ὑπόγειον). Τὸ πάτωμα ἐβυθίσθη εἰς σχῆμα V, οἱονεὶ θραυσθὲν εἰς τὸ μέσον. Αἱ ἀκραῖαι ὅμως πλάκες εὑρίσκονται εἰσέτι εἰς τὸ ἀρχικόν των ὕψος ἐπὶ τῶν τοίχων. Εἶναι ἑπομένως δυνατὴ ἡ ἀκριβὴς ἀναστήλωσις τοῦ πατώματος.

Εἰς τὸ Δ9 δὲν ὑπῆρχε πλακόστρωτον πάτωμα. Παρουσιάσθησαν ὀπαί, εἰς

τὰς ὁποίας ἐχύθη γύψος. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο νὰ ἐκκολαφθῶσιν ἀνώμαλα, λεπτὰ καὶ ἐπίπεδα τυπώματα. Ἴσως ἐπρόκειτο περὶ ξυλίνου πατώματος (πίν. 261β).

Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς φλιᾶς τοῦ μείζονος παραθύρου εὑρέθη ἀριθμός τις διαφόρων ἀγγείων ἐν ἀταξίᾳ (πίν. 260). Ἦσαν τοὐλάχιστον τέσσαρα κυλινδρικὰ ἀνθοδοχεῖα, δύο τριποδικαὶ πήλιναι χύτραι, μία σκυφοπρόχους, ἓν κωνικὸν ρυτὸν καὶ τὰ λείψανα ὑψηλοῦ, τελείως ἀόπτου ἀγγείου, τὸ ὁποῖον διελύθη τελείως. Ἐντὸς αὐτοῦ ἔκειντο δύο ἄωτοι κύαθοι.

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ δωματίου ἦτο ἀσφυκτικῶς πλῆρες κεραμεικῶν προϊόντων παντὸς εἴδους. Ἰδιαιτέρως ἄφθονοι ἦσαν οἱ κύαθοι (πίν. 261α) καὶ μεσαίου μεγέθους ἀγγεῖα, κυρίως πρόχοι. Οἱ πίθοι ἐσπάνιζον καὶ οὐδεὶς μεταξὺ αὐτῶν ἦτο μεγάλου μεγέθους. Ὁ πίναξ 262α δεικνύει ἕνα πίθον παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ δωματίου. Παρ' αὐτὸν ἔκειτο τὸ λίθινον πῶμα, ὅπερ ὅμως εὑρέθη τεθραυσμένον. Ἡ αὐτὴ ΒΑ. γωνία περιεῖχε δωδεκάδας ἄλλων ἀγγείων, ὧν μεταξὺ καί τινες εἰσηγμένοι κύαθοι (πίν. 262β).

Τὴν αὐτὴν εἰκόνα παρουσίαζε καὶ ἡ Βορειοδυτικὴ γωνία τοῦ Δ9. Ὁ πίναξ 263 δεικνύει πρόχουν, ἧς τὸ στόμιον εἶχε χάλικα ἀντὶ πώματος καὶ δύο ὡραῖα εἰσηγμένα ρυτά. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος φαίνονται ὡς ἀκέραια, ἐν τούτοις ἦσαν τεθραυσμένα. Σχεδὸν πάντα τὰ εἰσηγμένα ἀγγεῖα ἀνευρίσκονται τεθραυσμένα καὶ συχνάκις τεμάχια αὐτῶν ἀπώλοντο διὰ παντός, προφανῶς κονιορτοποιηθέντα. Δίδομεν τὴν ἐξήγησιν, ὅτι, ὡς πολυτιμότερα, ἐφυλάσσοντο ἐπὶ ρυμῶν (ραφίων) ἐξ οὗ καὶ πεσόντα ἐβλάβησαν διαρκούντων τῶν σεισμῶν.

Αἱ δύο ἀπομένουσαι εἰκόνες δίδουν ἰδέαν τοῦ κεντρικοῦ μέρους τοῦ δωματίου, ἔνθα τὰ ἀγγεῖα ἔκειντο ἐν σωροῖς ὑπεράνω ἀλλήλων. Παράδειγμα ἡ εἰκὼν πίναξ 264. Ἡ ἑπομένη εἰκών (πίν. 265α) δεικνύει καλῶς διατηρηθεῖσαν πρόχουν μετὰ δελφίνων γραπτῶν διὰ καστανοῦ καὶ λευκοῦ. Ὅμοιον ἀγγεῖον ἔκειτο ὀλίγον περαιτέρω.

Η «ΞΕΣΤΗ Ε»

Εἰς τὸ Νοτιώτατον μέρος τῆς ἀνασκαφῆς (μὴ περιληφθὲν εἰσέτι εἰς τὸ σχέδ. παρένθ. πίν. Α) εὑρέθη σπουδαιότατον οἰκοδόμημα μετὰ προσόψεως ἐκ ξεστῆς λιθοδομῆς. Ἐκεῖ, Δυτικῶς τῆς συνοικίας Γ καὶ κατὰ μῆκος τῶν πεσσῶν 1 - 4 εἴχομεν ὑποθέσει τὴν ὕπαρξιν μιᾶς ὁδοῦ. Φαίνεται νὰ ἄγῃ ἐκ Ν. πρὸς Β., ἑπομένως θὰ ἦτο ἐν γενικαῖς γραμμαῖς παράλληλος τῆς ὁδοῦ Τελχίνων. Εἴχομεν ἤδη εὕρει ἐκεῖ πελεκητοὺς λίθους, τεμάχια τοιχογραφιῶν ἐξαιρέτου ποιότητος καὶ μεγάλην κοιλότητα ἐντὸς τῆς κισήρεως, τὴν ὁποίαν ἐφράξαμεν διὰ προχείρου τοίχου[1].

Ἡ περαιτέρω ἔρευνα (κυρίως παρὰ τὸν πεσσὸν 4, παρένθ. πίν. Α), πρόχειρος καὶ αὕτη, ὡς γενομένη κυρίως πρὸς ἔλεγχον ἀποκομίσεως τῶν χωμάτων, πα-

1. Θήρα ΙΙΙ (ΠΑΕ 1969), σ. 172-3 καὶ πίν. 238α. Thera III, σ. 38 ἑξ. καὶ ἔγχρ. πίν. Β2.

ρουσίασε σπουδαῖον κτίσμα. Δυστυχῶς ἦτο ἀργὰ πλέον, ἵνα περιληφθῇ εἰς τὸ σχέδιον. Ἀπεδείχθη ἐντὸς ὀλίγου, ὅτι οἱ πελεκητοὶ λίθοι ἦσαν μεγάλη κρημνισθεῖσα μᾶζα, ἥτις δεικνύει τὴν ἔντασιν τοῦ σεισμοῦ (πίν. 265β - 266α).

Ὄπισθεν τῶν πρὸς Ἀνατολὰς πεσόντων λίθων κεῖνται εἰσέτι ὄρθια τὰ ἐρείπια ἐπιβλητικῆς οἰκοδομῆς ἐκ ξεστῶν λίθων (πίν. 265β). Πρόκειται περὶ τῆς προσόψεως, ἐχούσης μῆκος 12.10 μέτρων. Πελώριον ἄνοιγμα, εἶδος μεγάλου παραθύρου ἢ βεράντας καταλαμβάνει ὁλόκληρον τὴν πρόσοψιν, διαιρούμενον διὰ κεντρικοῦ πεσσοῦ εἰς δύο. Ἀπεδείχθη ἐντὸς ὀλίγου, ὅτι καὶ ὁ Νότιος τοῖχος τοῦ κτίσματος ἀποτελεῖται ἐκ ξεστῆς λιθοδομῆς (πίν. 266α) καί, προφανῶς, τμῆμα τοὐλάχιστον καὶ τοῦ Βορείου τοίχου. Τὸ ἄνοιγμα τῆς προσόψεως ἐφράσσετο ὑπὸ ξυλίνων κιγκλίδων, ὡς αἱ ὀπαὶ τῶν πεσσῶν δεικνύουν (πίν. 266α). Γνωρίζομεν ἐκ τῶν τοιχογραφιῶν ἀνάλογα τοιαῦτα ἀνοίγματα, ἀφ' ὧν οἱ ἔνοικοι θεῶνται πρὸς τὰ ἔξω. Ὀπαὶ καὶ ἐπὶ τῶν ὁριζοντίων ἐπιφανειῶν τῶν πεσσῶν (πίν. 266β) δεικνύουν, ὅτι ἡ κατασκευὴ συνεχίζετο πρὸς τὰ ἄνω διὰ ξυλοδεσίας.

Τμῆμα τοῦ Βορείου τοίχου τῆς Ξεστῆς Ε ἀνεσκάφη, μετὰ διδακτικῶν δὲ ἀποτελεσμάτων. Ὁ πίναξ 267α δεικνύει τὴν ΒΑ. γωνίαν, μετὰ τμήματος τοῦ στρώματος καταστροφῆς καὶ τῶν ἐπ' αὐτοῦ κειμένων λίθων, ὑπεράνω δ' αὐτῶν τὸ λευκὸν σάβανον τῆς ἡφαιστειακῆς τέφρας. Εἰς τὸ βαθύτατον στρῶμα εἶναι ὁρατὸν τὸ πάχος τῆς καθαρᾶς κισήρεως. Ἔπεται στρῶμα ἀκαθάρτου κισήρεως περιεχούσης ἄμμον, εἶτα καθαρά, λευκὴ ἄσπα. Αὕτη εἰς τὸ ἄνω μέρος ὑποδιαιρεῖται εἰς λεπτὰ ὁριζόντια στρώματα. Τελευταῖον ἐπικάθηται στρῶμα ἀμμοχαλίκων, τμῆμα τοῦ ὁποίου εἴχομεν ἀποκομίσει κατὰ τὰς πρωίμους ἡμέρας τῆς ἀνασκαφῆς.

Ὁ πίναξ 267β δεικνύει τὸ αὐτὸ μέρος ὀλίγας ἡμέρας βραδύτερον. Πλείονες λίθοι τοῦ στρώματος καταστροφῆς εἶναι τώρα ὁρατοί. Πάντως δὲν εἶναι πολλοί. Μόλις ἐκαθαρίσθη μικρὸν τμῆμα τοῦ τοίχου μέχρι τοῦ πυθμένος, ἀνεφάνη ἐνδιαφέρουσα στρωματογραφία (πίν. 268α). Εἰς τὸ κατώτατον μέρος εὑρίσκεται δάπεδον ὁδοῦ ἐκ χειροπληθῶν λίθων, τὸ σήμερον καλούμενον διὰ τουρκικοῦ ὀνόματος καλδερίμι. Μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ τοίχου τῆς Ξεστῆς ὑπάρχει στενὸς χῶρος ἢ ὀχετός, πλάτους 50 - 60 ἑκ. (πίν. 268α). Ὑπὲρ τὴν ὁδὸν ἀκολουθεῖ λεπτὸν στρῶμα μελανῆς, λιπώδους γῆς, ὡς εἰ ὀργανική τις οὐσία εἶχεν ἀποτεθῇ ἢ ὑγρόν τι εἶχε ρεύσει ἐκεῖ. Ἀκολουθεῖ τεχνητὴ ἐπίχωσις πάχους 70 - 80 ἑκατοστῶν, εἰς τρόπον ὥστε, ὁμοῦ μετὰ τῆς κατωτέρας ὁδοῦ, τὸ πάχος συμποσοῦται εἰς 1 μέτρον περίπου. (Ὅρα τὸν πίν. 268α καὶ τὴν τομὴν εἰκ. 4.) Εἰς τὸ ὕψος τοῦτο εὑρίσκεται ἡ δευτέρα ἐπιφάνεια τῆς ὁδοῦ (ἢ πλάτειας) ἔνθα ἐκρημνίσθη τὸ στρῶμα τῆς σεισμικῆς καταστροφῆς. Ἠκολούθησεν ἡ ἔκρηξις τοῦ ἡφαιστείου καὶ τὸ πᾶν ἐκαλύφθη ὑπὸ κισήρεως, εἶτα ἄσπας, εἶτα στρώματος χαλίκων (ὅρα τὴν τομὴν εἰκ. 4).

Ἡ ἀνασκαφὴ κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο εὑρίσκεται εἰσέτι εἰς τὴν ἀρχήν της,

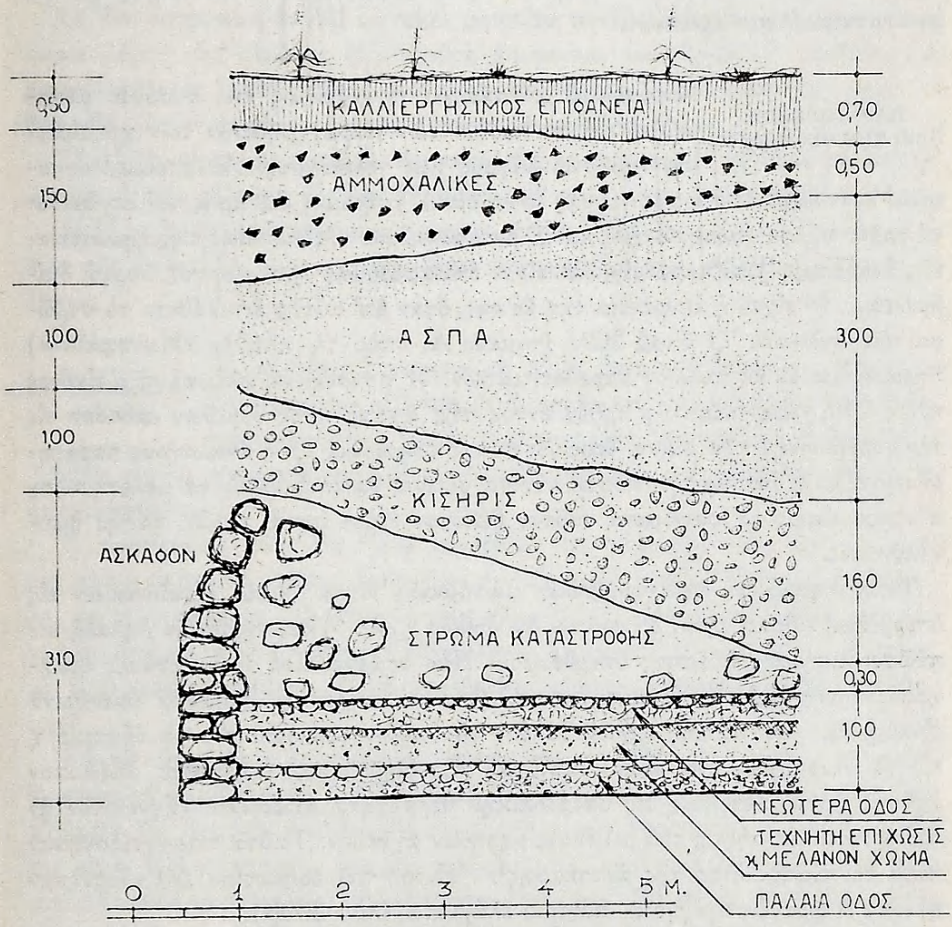

Εἰκ. 4. Τομὴ τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς Ξεστῆς Ε.

δι' ὃ καὶ ἡ παροῦσα ἔκθεσις φέρει τὸν χαρακτῆρα τῆς προσωρινότητος. Τὸ Δυτικὸν ἄκρον τῆς Ξεστῆς Ε δὲν εὑρέθη ἀκόμη. Σκάπτοντες πρὸ τῆς προσόψεως καὶ πρὸ τοῦ Νοτίου τοίχου, ἔνθα ἡ ἀνασκαφὴ ἦτο εὐκολωτέρα, συνηντήσαμεν προσωρινοὺς τοίχους τῶν τρωγλοδυτῶν μεταξὺ τῶν πεσόντων πελεκητῶν λίθων. Ἑτέρα ἔκπληξις ἦτο, ὅτι εἰς βάθος πρὸ τοῦ Νοτίου τοίχου ἀνεκαλύφθη θρανίον ἐκ λευκοῦ μαρμαροειδοῦς λίθου (πίν. 268β). Ἀντελήφθημεν αἰφνιδίως, ὅτι ἡ ξεστὴ οἰκοδομὴ μὲ τὰ πελώρια παράθυρα ἦτο ἐπάνω πάτωμα καὶ ὅτι ὑπ' αὐτὸ εὑρίσκεται ἰσόγειον ἐκ κοινῆς λιθοδομῆς. Ὁ προεξέχων τοῦ τοίχου ὄγκος τῶν ἐρειπίων ὄπισθεν τοῦ θρανίου (πίν. 268β) ἴσως εἶναι πύλη φραχθεῖσα ὑπὸ καταπεσόντων ἐρειπίων.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΘΕΟΜΗΝΙΑΣ

Ἐφόσον αἱ ἀνασκαφαὶ προχωροῦν, ἐπὶ τοσοῦτο μεγαλώνει καὶ τὸ πεδίον τῶν παρατηρήσεων τῶν χρησίμων εἰς ἡφαιστειολόγους καὶ γεωλόγους. Αἱ στρωματογραφικαὶ λεπτομέρειαι ἐπὶ τῆς τέφρας ἴσως εἶναι χρήσιμοι ὡς πρὸς τὸ λεγόμενον «βασικὸν κῦμα» (base surge) καὶ ἄλλα φαινόμενα τῆς πορείας τῆς ἡφαιστειακῆς ἐκρήξεως. Ἐπὶ παραδείγματι εἶναι ἐνδιαφέρουσα ἡ περίεργος μορφὴ διαβρώσεως, ἣν εἶχεν ἡ ἐπιφάνεια τῆς ἄσπας, ὅταν ἐπ' αὐτῆς ἐπεκάθισε τὸ στρῶμα τῶν χαλίκων. Ὁ πίναξ 269α (τομεὺς Α, ὑπὲρ τὸ κληθὲν «Μαγειρεῖον») παρουσιάζει ἓν ἐκ πολλῶν παραδειγμάτων. Ἡ προσωρινὴ κλῖμαξ τῆς εἰκόνος πίναξ 270, χαραχθεῖσα ὑφ' ἡμῶν ἐντὸς τῆς ἄσπας πρὸς εὔκολον κάθοδον εἰς τὴν «τριγωνικὴν πλατεῖαν», δεικνύει πόσας εὐκαιρίας πρὸς ἀναλόγους παρατηρήσεις δίδει ἡ ἀνασκαφή. Εἰδικοὶ λόγιοι, οἵτινες θὰ ἐπεθύμουν νὰ μελετήσωσιν αὐτοπροσώπως τὰ φαινόμενα ταῦτα, θέλουσι τύχει μετὰ χαρᾶς πάσης διευκολύνσεως.

Ἐπανειλημμένως παρετηρήθησαν φαινόμενα, ἅτινα ἡμεῖς ἀπεδώκαμεν εἰς ὑπερβολικὴν θερμότητα, ἄγνωστον ἂν ὀρθῶς ἢ οὔ. Ὑπελογίσαμεν δηλαδὴ εἰς πτῶσιν κισήρεως ἢ ἄσπας ὑπερθέρμου. Νῦν ὑπάρχει καὶ ἡ δυνατότης ἑρμηνείας ἐκ τῆς φοβερᾶς θερμότητος τοῦ βασικοῦ κύματος. Τοιαῦτα φαινόμενα εἶναι ἡ ἀπουσία παντὸς ἴχνους ξύλου, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὡς νὰ ἐξητμίσθη εἰς τὸ Ἀκρωτήρι, ἐνῶ ἄλλαι περιοχαὶ τῆς Θήρας καὶ Θηρασίας ἀπέδωκαν ἄφθονα ἴχνη. Ὡσαύτως εἰς ὑπερβολικὴν θερμότητα ἀπέδωκα (ἄγνωστον ἂν ὀρθῶς) καὶ τὰς ρήξεις τοῦ σώματος μερικῶν ἀγγείων. Ταῦτα παρουσιάσθησαν κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἀνασκαφῆς[1]. Ἐντὸς τοῦ δωματίου Δ9 εὑρέθησαν ὁμοίως διαρραγέντα ἀγγεῖα, πάντως ἐλάχιστα (πίν. 269β).

Ἕτερον, ἴσως ἐνδιαφέρον φαινόμενον, παρουσιάσθη ἐντὸς τοῦ Δ16. Ἐκεῖ εὑρέθησαν ἐντὸς πίθου δύο χαλκᾶ τάλαντα εὐμεγέθους ζυγοῦ. Τὸ ἓν ἐξ αὐτῶν παρουσίαζε σαφῆ τὰ ἴχνη τετηκότος μετάλλου, προφανῶς ἀργύρου, διότι τὸ

1. Θήρα Ι (ΠΑΕ 1967), πίν. 114β = Thera I, σ. 23 εἰκ. 25.

μέταλλον ἔστιλβε ζωηρῶς. Μικρὰ σφαιρίδια τῶν μετάλλων ἦσαν εἰσέτι προσκεκολλημένα ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ ταλάντου. Ἕτερον δὲ αὐτοῦ τμῆμα καλύπτεται εἰσέτι ὑπὸ εὐμεγέθους κηλῖδος τετηγμένου μετάλλου. Τὸ ἐν λόγῳ τάλαντον εἶναι τὸ ἀριστερὸν ἐπὶ τοῦ πίν. 271α. Εἰς τὸ δεξιὸν τάλαντον ἡ ὀξείδωσις «ἀπελίθωσε» τεμάχια ὀργανικῆς οὐσίας. Ἴσως πρόκειται περὶ τῶν θωμίγγων τοῦ ζυγοῦ, ἀλλ' ἴσως καὶ περὶ λεπτοῦ φυτικοῦ στελέχους. Ἐν μεγεθύνσει ἀποδίδονται τὰ ἐν λόγῳ ἴχνη ὑπὸ τῆς φωτογραφίας πίναξ 271β.

Ἕτερον ἐνδιαφέρον φαινόμενον — τὴν φορὰν ταύτην πρόκειται περὶ ὑπερβολικῆς ταχύτητος — διηγεῖται ὁ πίναξ 272.

1) Ἓν ὄστρακον ἁπλοῦ ἀγγείου μεσαίου μεγέθους δεικνύεται εἰς τὸ ἀνώτατον μέρος τῆς εἰκόνος (ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου). Ἐπλήγη ὑπὸ μικροῦ χάλικος μετὰ τόσον μεγάλης ταχύτητος, ὥστε διετρήθη, χωρὶς νὰ θραυσθῇ, ὡς εἰ ἐπρόκειτο περὶ σφαίρας πυροβόλου ὅπλου.

2) Ἡ δευτέρα φωτογραφία δεικνύει τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὀστράκου μετὰ τοῦ χάλικος εἰς τὴν θέσιν του. Σαφεῖς ἀπολεπίσεις πέριξ τῆς ὀπῆς.

3) Εἰς τὴν τελευταίαν φωτογραφίαν ὁ χάλιξ ἐξήχθη καὶ ἐτοποθετήθη πλησίον τῆς ὀπῆς. Τὸ περιστατικὸν ἴσως παρουσιάζει σημασίαν τινὰ διὰ τοὺς εἰδικούς.

ΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ. ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ

Ἡ εὑρεθεῖσα κεραμεικὴ εἶναι ὄντως ὑπέρμετρος. Μόνον τὰ δύο δωμάτια Δ9 καὶ Δ16 ἀπέδωκαν ἄνω τῶν τριακοσίων ἀγγείων ἕκαστον, χωρὶς εἰσέτι νὰ ἔχῃ περατωθῇ ἡ συγκόλλησις. Ὀλίγαι μόνον παρατηρήσεις εἶναι δυναταὶ ἐνταῦθα καὶ ἐλάχιστα ἀγγεῖα θὰ ἀπεικονισθοῦν.

Ἡ προτίμησις τῶν Θηραίων κεραμέων εἰς ὡρισμένα εἴδη ἀγγείων εἶναι καὶ πάλιν ἔκδηλος. Ἰδίως ἀφθονοῦν αἱ πρόχοι διαφόρων εἰδῶν καὶ τὰ κύπελλα, ἄωτα ἢ μόνωτα. Ὁ μέγας ὄγκος εἶναι ἐντόπια ἀγγεῖα, ὀλίγα δὲ τὰ εἰσηγμένα. Σημειωτέον ὅτι «εἰσηγμένα» εἶναι ὄχι μόνον τὰ Μινωικὰ ἢ Μυκηναϊκὰ κεραμεικὰ προϊόντα, ἀλλὰ καὶ ἕτεραι χαρακτηριστικαὶ ὁμάδες χειροποίητοι.

Ἐκ τῶν ἐντοπίων ἀγγείων ἰδιαιτέρως μνημονευτέα εἶναι ὡραία καὶ καλῶς διατηρουμένη σφαιρικὴ ὀφθαλμοπρόχους μὲ πολύχρωμον διακόσμησιν (πίν. 273α.β). Οἱ ὀγκώδεις ὀφθαλμοὶ εἶναι πλαστικῶς δεδηλωμένοι. Ἡ ζωγράφισις εἶναι διὰ καστανοῦ, ἐρυθροῦ καὶ λευκοῦ. Τρία καλοβάμονα πτηνὰ μετὰ μακροῦ, εὐθέος ράμφους, εἰκονίζονται ἱπτάμενα. Πελαργοὶ ἢ γέρανοι πρέπει νὰ ἦσαν εἰς τὸν νοῦν τοῦ ἀγγειογράφου. Περίεργος εἶναι ἡ κατασκευὴ τῶν ποδῶν. Ὅτι εὑρίσκονται πολὺ ἐμπρὸς ἐπὶ τοῦ σώματος εἶναι χαρακτηριστικὸν καὶ ἄλλων ὁμοίων ἀπεικονίσεων[1]. Ὅτι τὸ Θηραϊκὸν ἀγγεῖον ἦτο θρη-

1. Πρβ. τὸν ἐρῳδιὸν ἐπὶ Μινωικοῦ ἀγγείου Evans, PM I, 183 εἰκ. 132b.

σκευτικοῦ προορισμοῦ δεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι εὑρέθη ἐντὸς τοῦ θησαυροφυλακίου 2 τοῦ «Δωματίου τῶν Γυναικῶν».

Ὁμοῦ μετ' αὐτοῦ ἔκειτο καὶ εὑρέθη δεύτερον ὅμοιον ἀγγεῖον Δεικνύει μονόχρωμον διακόσμησιν μύρτου καὶ ψυχανθῶν (πίν. 274α.β). Περιέργως ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν φύλλων τῆς μύρτου εἰκονίζονται στρογγύλα ἀντικείμενα, προφανῶς ὁ καρπὸς (κόρυμβος) τοῦ ἱεροῦ τούτου φυτοῦ. Ἡ μύρτος ἦτο ἱερὰ τῆς Ἀφροδίτης, σύμβολον εὐφορίας καὶ σαρκικοῦ ἔρωτος. Οἱ δὲ κόρυμβοι εἶχον καὶ σημαντικὴν ἀξίαν εἰς τὴν ἀρχαίαν οἰκονομίαν[1].

Ἐπὶ μερικῶν ἀγγείων εἰκονίζεται ὡς θέμα ἡ παράστασις μικρῶν πρόχων, καὶ δὴ μαστοπρόχων. Ὁ πίναξ 275α δεικνύει μικρὸν πιθαμφορέα καὶ μικρὰν πρόχουν μετὰ τοιαύτης ζωγραφίσεως, ἥτις ἴσως ἐνέχει κάποιαν σημασίαν.

Ἡ σφαιρικὴ πρόχους μετὰ προχύτου τῆς εἰκόνος πίναξ 275β, φέρουσα καστανὴν καὶ λευκὴν διακόσμησιν, εἶναι τυπικὸν ἀγγεῖον τῆς Θήρας. Ἡ πρόχους πίν. 275γ μετὰ στικτῆς διακοσμήσεως ἐνθυμίζει ἐλαφρῶς παλαιοτέρου ρυθμοῦ ἀγγεῖα τῆς Μινωικῆς Κρήτης[2]. Ὁ πίναξ 276α δεικνύει ψευδόστομον ἀμφορέα πενιχρᾶς κατασκευῆς, ἀλλὰ ζωγραφούμενον διὰ πυκνῶν συστάδων κρόκου, ὡς εἰ ἤθελε νὰ δηλώσῃ τι σχετικὸν πρὸς τὸ περιεχόμενον. Ὁ πίναξ 276γ δεικνύει δύο περαιτέρω προχοΐδας, περὶ ὧν ἐλέχθησαν ἤδη τὰ δέοντα[3].

Τὸ ἀγγεῖον τοῦ πίν. 276β, τὸ ὁποῖον ἐνίοτε καλεῖται «Ποτήριον εὐχαριστίας» εἶναι χονδροειδοῦς ἐργασίας καὶ τελείως ἄγραφον. Σύγκειται ἐξ ὠχρολεύκου πηλοῦ καὶ εἶναι προφανὲς ὅτι μιμεῖται λίθινα πρότυπα. Προέρχεται ἐκ τοῦ Δ9, ἐνῶ τὸ Δ16 ἀπέδωκε μαρμάρινον πρότυπον (ὅρα κατωτέρω).

Μίαν ἀξιόλογον κατηγορίαν κυπέλλων ἀντιπροσωπεύουν τὰ τρία ἀγγεῖα τοῦ πίνακος 277. Σύγκεινται ἐκ κιτρίνου, καθαροῦ καὶ λείου πηλοῦ ἐνθυμίζοντος μερικὰ «κίτρινα Μινύεια» ἀγγεῖα. Ζωγραφίζονται διὰ καστανοῦ καὶ οὐ μόνον τὰ σχήματα, ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος τῆς ζωγραφίσεως μιμοῦνται προφανῶς μετάλλινα πρότυπα. Τὰ δύο πρῶτα παραδείγματα φέρουν σπείρας καὶ γραμμικὰς διακοσμήσεις. Τὸ τελευταῖον ὅμως δεικνύει τὰ θέματά του μόνον ἐν περιγράμματι. Πρόκειται περὶ συστάδων κρόκου (ἔνθα οἱ στήμονες εἶχον γραφῆ δι' ἀσταθοῦς ἐρυθρωποῦ χρώματος σχεδὸν πλήρως ἐξιτήλου νῦν)

---

1. Ὅρα Ileana Chirassi, Elementi di Culture Precereali nei Miti e Riti Greci, 1968, σ. 22. Πρβ. ὡσαύτως Πλουτ. Μάρκελλος 22.

2. Evans, PM II, 1 σ. 371 εἰκ. 206 e (MM3α).

3. Θήρα IV, πίν. 275α καὶ Thera IV πίν. 77a (σ. 36). Ὁ ἀρχισυγκολλητὴς ἡμῶν διὰ τὸ 1971 κ. Ἀργύριος Μαρίνης, διαδεχθεὶς τὸν ἀείμνηστον Κανάκην, περιέργως ἐξέφρασε τὴν αὐτὴν γνώμην, ὅτι πρόκειται περὶ ἀμίδων, ὅταν συνεκόλλησε τὰ ἀγγεῖα ταῦτα. Ἐρωτηθεὶς πῶς συνεπέρανε τοῦτο, ἀπήντησε ὅτι τὰ χείλη ἀμφοτέρων τῶν ἀγγείων δεικνύουν φθορὰν ἐκ τῆς χρήσεως, διότι ἐτοποθετοῦντο ἀνάστροφα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Προσέθεσεν, ὅτι καὶ σήμερον οἱ ἀπόγονοι τῶν ἀγγείων ἐκείνων τοποθετοῦνται μὲ τὸ στόμιον πρὸς τὰ κάτω, ὅταν δὲν εὑρίσκωνται ἐν ὑπηρεσίᾳ.

καὶ ἑνὸς μόνου κρίνου. Τοῦτο κυρίως δεικνύει τὴν μίμησιν μεταλλίνων προτύπων, ἡ δὲ σχηματοποίησις ἀνήκει εἰς τεχνίτην ἐργαζόμενον ἐν ἀναγλύφῳ ἢ σφυρηλάτως[1]. 'Επὶ πλέον, τὰ παρόντα κύπελλα ἀνήκουν εἰς μίαν κατηγορίαν ὀλιγαρίθμων ἀγγείων, ἅτινα ζωγραφοῦνται μόνον εἰς τὸ πρόσθιον ἥμισυ, τοῦ ὀπισθίου παραμένοντος ἀγράφου. 'Ασφαλῶς τὰ ἀγγεῖα ταῦτα εἶναι εἰσηγμένά ποθεν εἰς Θήραν, ὅπως ἴσως καὶ μία κατηγορία πρόχων μὲ λεπτήν, ὡσεὶ συρματίνην ζωγράφισιν σπειρῶν[2].

Τῆς εἰσηγμένης, προφανῶς, Μινωικῆς κεραμεικῆς ὡραῖον παράδειγμα ἔχομεν τώρα τοὺς 18 μικροὺς ἀσκούς, οἵτινες μετὰ δύο ἄλλων εἰσέτι μικρῶν ἀγγείων εὑρέθησαν ἐντὸς πίθου τοῦ Δ16. ('Ανωτέρω σ. 196.) 'Ολίγα εἰσέτι ἐκλεκτὰ παραδείγματα παρουσιάζονται ἐνταῦθα. 'Ο πίναξ 278 δεικνύει εὐμέγεθες ρυτὸν μὲ διακόσμησιν διὰ καστανομέλανος καὶ λευκοῦ. "Αν καὶ εἶχε θραυσθῆ, πολὺ ὀλίγον ἔχασεν ἐκ τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ στιλβηδόνος. Παρ' αὐτὸ ἔκειτο ἕτερον ἐξ ἴσου ὡραῖον ρυτὸν μετὰ γραπτῶν συστάδων κρόκων (πίν. 279α). Τὸ ρυτὸν τοῦτο μιμεῖται μετάλλινον πρότυπον, ὡς ἡ ἰδιάζουσα μορφὴ τῶν χειλέων καὶ οἱ ἧλοι ἐπὶ τῆς λαβῆς δεικνύουν (πίν. 279β). 'Ο πίναξ 280α δεικνύει δύο πήλινα κύπελλα μιμούμενα ὡσαύτως μετάλλινα πρότυπα. 'Ο εὐμεγέθης καὶ ἀρίστης διατηρήσεως κύαθος τοῦ πίνακος 280β ἔχει ζωγραφηθῆ δι' ἐξαιρετικῶς στίλβοντος καστανοῦ ἢ ἐρυθρωποῦ, ἐνῶ συμπληρωματικαὶ διακοσμήσεις γίνονται διὰ λευκοῦ. 'Ωραίαν στίλβην διετήρησε καὶ ἡ κατὰ τὰ ἄλλα συνήθους μορφῆς πρόχους τοῦ πίν. 281α. Τέλος ὁ πίναξ 281β δεικνύει τὰ δύο μικρὰ ἀγγεῖα τὰ εὑρεθέντα ὁμοῦ μετὰ τῶν 18 ἀσκῶν τοῦ πίθου τοῦ Δ16.

ΛΙΘΙΝΑ ΑΓΓΕΙΑ

'Η ΝΔ. περιοχὴ τοῦ Δ16 εἶχε χρησιμοποιηθῆ πρὸς ἀποθήκευσιν πολυτιμοτέρων εἰδῶν ἢ ἡ κεραμεική. Πυκνῶς παρ' ἄλληλα εὑρέθησαν ἐκεῖ λίθινα ἀγγεῖα, ὄστρεα, μετάλλινα σκεύη καὶ δύο ὰ στρουθοκαμήλου μεταβεβλημένα εἰς ρυτά. 'Ο πίν. 282 δεικνύει ἓν γνωστοῦ τύπου ἄωτον, ὑψηλὸν ποτήριον μετὰ ποδός, ἐμφανιζόμενον εἰς σκηνὰς θρησκευτικῶν τελετῶν. Συνήθως τὰ σκεύη ταῦτα δηλοῦνται δι' ὅρων, πρὸς τοὺς ὁποίους καλῶς ἀντιστοιχεῖ τὸ ἡμέτερον «Δισκοπότηρον» τῆς 'Αγίας Εὐχαριστίας. Τὸ παρὸν παράδειγμα σύγκειται ἐκ μαρμάρου λευκοῦ μετὰ μελανῶν κηλίδων, τὸ ὁποῖον μοῦ φαίνεται Πάριον. Τὸ ἀγγεῖον εἶχε ποιηθῆ ἐκ δύο τεμαχίων (πίν. 283), τὸ δὲ δοχεῖον συνήπτετο πρὸς τὴν βάσιν διὰ συγκολλήσεως, ἐνισχυθείσης διὰ τριῶν λεπτῶν ἥλων ἐξ ἀργύρου.

'Ο πίναξ 284 παρουσιάζει ἕτερον ἐνδιαφέρον ἀγγεῖον καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ στικτοῦ μαρμάρου. Εἶχε προχύτην, μὴ ἐπανευρεθέντα. Τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι

1. 'Υπάρχουν μεταξὺ ἄλλων ὅμοια κρίνα ἐπὶ ἐνθέτων ἔργων, ἐπὶ χρυσῶν ἐλασμάτων ἐκ Μυκηνῶν ἢ ἐπὶ ἀναγλύφου κονιάματος. "Ορα προχείρως Evans, PM II, 2, σ. 776 - 7.

2. Θήρα IV, πίν. 267α ἢ Thera IV, σ. 35, πίν. 69a.

καὶ ἐξ ἄλλων λιθίνων ἀγγείων γνωστόν[1]. Ἑπομένως οἱ προχύται τῶν ἀγγείων τούτων ἦσαν ἐκ φθαρτοῦ ὑλικοῦ, ἴσως ξύλου. Διὰ τοῦτο οὐδὲν ἴχνος διετηρήθη. Τοὐναντίον αἱ τρεῖς ὁριζόντιοι λαβαὶ τοῦ ἀγγείου, ἐκ μαρμάρου καὶ αὐταί, εὑρέθησαν παρὰ τὸ ἀγγεῖον. Φέρουν ἀριθμητικὰ σημεῖα ἀντιστοιχοῦντα πρὸς ἐλαφρὰς κοιλότητας ἐπὶ τοῦ ἀγγείου, ἔνθα ἐνετίθεντο αἱ λαβαί (πίν. 285). Πάντα ταῦτα δεικνύουν τὴν ἐπαγγελματικὴν συστηματοποίησιν καὶ ἐμπειρίαν τῶν Κυκλαδιτῶν λιθοξόων, ἥτις μέχρι σήμερον διατηρεῖται διὰ μέσου παραδόσεως τριῶν καὶ ἡμισείας χιλιετηρίδων.

Μία σφαιρικὴ ἐλαφρῶς πεπιεσμένη πυξὶς μετὰ δακτυλιοειδοῦς βάσεως εἶναι ἡ τοῦ πίνακος 286α. Τὸ μάρμαρον εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ πάντα ταῦτα τὰ σκεύη εἶναι προφανῶς ἔργα τοῦ αὐτοῦ τεχνίτου. Ἀφοῦ δὲν εὑρέθη πῶμα, ἴσως καὶ τοῦτο ἦτο ἐκ ξύλου. Τελευταῖον μαρμάρινον ἀγγεῖον εἶναι τὸ λοπάδιον τοῦ πίνακος 286β.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἔχομεν δύο ἀλαβάστρινα πώματα μὲ γλυπτὴν διακόσμησιν, χωρὶς νὰ εὑρεθοῦν ἀντιστοίχως τὰ δοχεῖα. Πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἦσαν ξύλινα. Ὄντως, δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορά, καθ' ἣν ἐκλεκτὰ λίθινα πώματα εὑρίσκονται ἐντὸς τάφων, οὐχὶ ὅμως καὶ τὰ ἀγγεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀνῆκον[2]. Τὰ δύο ἐκ Θήρας πώματα δεικνύονται ἐπὶ τοῦ πίνακος 287 συμπεπληρωμένα, διότι δυστυχῶς γύψος (ἀλάβαστρος) καὶ κίσηρις δὲν ἀποτελοῦν καλὴν γειτονίαν. Ἑτέρα ὡραία ἀλαβαστρίνη πυξὶς ἦτο καὶ ἡ τοῦ πίνακος 288α (ἀριστερά), δυστυχῶς ἐφθαρμένη καὶ αὕτη. Ἐφθαρμένος ὁμοίως εἶναι καὶ ὁ λύχνος τῆς αὐτῆς εἰκόνος, ἐκ πρασίνου σχιστολίθου.

Ἐκ χρωματιστῶν λίθων τὸ καλύτερον εὑρεθὲν ἀγγεῖον εἶναι τὸ μαστοειδὲς διάτρητον (ρυτὸν) ἐκ πορφύρου τοῦ πίνακος 288β. Ἴσως εἶναι ἁπλοῦν χωνίον, ἀλλ' ἡ ὀπή του δεικνύει μᾶλλον ὅτι ἦτο ρυτόν, ὡς καὶ τὸ ὅλον κάτω μέρος. Οἱ Πάφιοι ἠγάπων ἰδιαιτέρως τὴν χρῆσιν ἀγγείου καλουμένου *μαστός*.

Τὰ δύο ἀπομένοντα ἀγγεῖα (πίν. 289α.β) εἶναι λίαν κοινὰ προϊστορικὰ ἀγγεῖα. Ἔχουν τυπικὸν χαρακτηριστικὸν τὰ πλατέα φύλλα, τὰ ὁποῖα θὰ χρησιμοποιήσῃ βραδύτερον ἡ ἑλληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ εἰς τὰ κυμάτια.

ΜΕΤΑΛΛΙΝΑ

Πάντα τὰ ἐνταῦθα περιγραφόμενα μετάλλινα ἀντικείμενα εὑρέθησαν ἐντὸς τοῦ Δ16. Τὸ πρῶτον ἐμφανισθὲν ἦτο ἡ λαβὴ εὐμεγέθους ταγήνου (πίν. 290). Ἔκειτο σύρριζα περὶ τὸ μέσον τοῦ Β. τοίχου, ὄπισθεν μικρῶν τινων πίθων. Τοιαῦτα ἀγγεῖα ἀπέδωκεν ἤδη ἡ ἀνασκαφή[3].

---

1. Ἐπὶ παραδείγματι τὸ ἀλαβάστρινον ἀγγεῖον Karo, Schachtgräber v. Mykenai, πίν. 137.

2. Γνωστότατον εἶναι τὸ ἐκ Μόχλου ὡραῖον πῶμα πυξίδος ἐκ πρασίνου στεατίτου μετὰ γλυπτοῦ κυνός: Seager, Mochlos, 21 εἰκ. 5 καὶ Evans, PM I, 94 εἰκ. 62.

3. Θήρα IV, πίν. 289α καὶ Thera IV, πίν. 91a.

Τὸ ἑπόμενον κατὰ σειρὰν μεγέθους εἶναι τὸ «πύραυνον» τοῦ πίνακος 291. Διατηρεῖται οὐχὶ καλῶς, ἐπ' αὐτοῦ δ' ἔκειτο μικρὸς χαλκοῦς σκύφος τελείως διαλυθείς, πλὴν τῶν χειλέων. Ἕτερα μετάλλινα μικροαντικείμενα ἔκειντο κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ δωματίου ὁμοῦ μετὰ εὐμεγέθους μολυβδίνου δίσκου (πίν. 292α). Εἶναι κατιωμένος, ἡ δὲ μεγίστη διατηρουμένη διάμετρος εἶναι 0.16 μ. Ἡ ἑτέρα τῶν πλευρῶν διασῴζει λείψανα αἰχμαλωτισθέντος ἐντὸς τῆς ὀξειδώσεως ξύλου ἢ ψιάθου. Μικρόν τι μέρος τῆς ἐπιφανείας, ἀνοξείδωτον διατηρηθέν, δεικνύει ζεύγη παραλλήλων γραμμῶν τρὶς ἐπαναλαμβανόμενα ἀκτινοειδῶς. Ἑπομένως θὰ εἶχεν ἐνδιαφέρον τι, ἄγνωστον ποῖον.

Ἀνὰ τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου καὶ ἐντὸς τοῦ πυθμένος ἑνὸς πίθου εὑρέθησαν μερικοὶ ἀργυροῖ δακτύλιοι (πίν. 292β). Ἓν ἢ δύο παραδείγματα ὑποφερτῶς διατηρούμενα δεικνύουν ὅτι οἱ κρίκοι εἶναι ἀνοικτοὶ (ἤτοι οὐχὶ σωστοὶ δακτύλιοι) καὶ ὅτι τὰ δύο ἄκρα καταλήγουν εἰς ἐλαφρὰς διαπαχύνσεις. Ἴσως πρόκειται περὶ σφηκωτήρων. Εὑρέθησαν ὡσαύτως τεμάχια μακρῶν, λεπτῶν καρφίδων (;) καὶ μία ὁλόκληρος περόνη καί τινα χαλκᾶ ἄγκιστρα (πίν. 293α). Τὰ ἄγκιστρα δὲν φέρουν εἰσέτι ὄγκους (ἤτοι τὴν πρὸς τὰ ὀπίσω στρεφομένην ἄκανθον ἢ γλωττίδα, τὴν ἐμποδίζουσαν τὴν εὔκολον ἀπαγκίστρωσιν ἢ τὴν εὔκολον ἐξαγωγὴν προκειμένου περὶ βέλους). Ἡ περόνη εἶναι ἐνδιαφέρουσα καὶ διὰ τὸ σχῆμα τῆς κεφαλῆς της καὶ διὰ τὰ σχετικὰ προβλήματα τῆς ἐνδύσεως.

Τέλος εὑρέθησαν καὶ δύο ζεύγη ταλάντων ζυγῶν. Τὸ πρῶτον, οὐχὶ καλῆς διατηρήσεως, ἔκειτο ἐντὸς τοῦ πίθου τῶν ἀσκῶν (ἀνωτέρω πίν. 271α). Τὸ δεύτερον (πίν. 294) ἔκειτο ἐντὸς τεθραυσμένου πίθου τῆς ΒΑ. γωνίας, ἐλέχθησαν δέ τινα ἤδη ἀνωτέρω. Εἶναι τὰ μέγιστα μέχρι τοῦδε εὑρεθέντα τάλαντα (διάμ. 0.125 μ.) καὶ ἔκειντο τὸ ἓν ἐντὸς τοῦ ἄλλου. Ἐπὶ τοῦ πίνακος 293β, εἰς τὸ μέσον τοῦ ἀρ. αὐτῆς πλευροῦ, διακρίνεται εὐκρινῶς ἓν τῶν μεταλλικῶν σφαιριδίων, τὰ ὁποῖα ἀπεδώκαμεν εἰς ὑπερβολικὴν θερμότητα ἀνωτέρω, ὡς καὶ ἴχνη ὀργανικῆς οὐσίας, ἴσως φυτῶν ἀρωματικῶν στελέχη.

Τὸ ὑποκείμενον τάλαντον διατηρεῖ εἰσέτι κηλῖδα τετηγμένου καὶ λάμποντος εἰσέτι μετάλλου («λευκοῦ καὶ στίλβοντος ὡς ἄργυρος» κατὰ τὴν φράσιν τοῦ ἡμερολογίου)[1].

ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ

Ἐφθαρμένον μικρὸν μολύβδινον σταθμίον ἐστάλη εἰς Ἀγγλίαν πρὸς ἀνάλυσιν τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Πέτρου Νομικοῦ. Παρεδόθη εἰς τὸν δόκτορα Newman τῆς Daniel C. Griffith Co Ltd τοῦ Λον-

1. Περαιτέρω παρατηρήσεις τοῦ ἡμερολογίου (24 Αὐγ. 1971) εἶναι ὅτι ἴσως νὰ εὑρίσκετο ἐντὸς τοῦ ταλάντου τακὲν μολύβδινον ἀργυροῦχον σταθμίον. Παρατηρεῖται ὅμως συγχρόνως, ὅτι δὲν εὑρέθησαν τὰ ἴχνη τακέντος μολύβδου παρὰ τὰ τάλαντα. Περαιτέρω παρατηρεῖται, ὅτι ἔχομεν νέαν ἀπόδειξιν ὅτι ἡ πίπτουσα τέφρα ἦτο ὑπέρθερμος, ἀλλὰ μνημονεύεται καὶ ἡ νέα θεωρία περὶ τοῦ βασικοῦ κύματος (base surge).

δίνου. Τὸ δισκάριον μᾶς ἐπεστράφη ὑπὸ τοῦ κ. Νομικοῦ ὁμοῦ μετὰ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀναλύσεως τοῦ κ. Newman. Τεμάχιον τοῦ δισκαρίου ὑπεβλήθη εἰς φασματοσκοπικὴν ἐξέτασιν. Αἱ διδόμεναι τιμαὶ εἶναι κλάσματα τοῦ χιλιοστοῦ. Βεβαιοῦται περαιτέρω, ὅτι «Τὸ κύριον συστατικὸν εἶναι μόλυβδος, ὅστις ἀποδεικνύεται ὅτι εἶναι παρὼν ἄνω τῶν 10.000 p.p.m. . . Ἡ παρουσία ἀργύρου καὶ ἀντιμονίου εἰς σχετικῶς μεγάλα ποσοστὰ εἶναι κοινὸν χαρακτηριστικὸν τῶν παλαιῶν μολύβδων. . . Ἡ πηγὴ τοῦ μολύβδου τούτου ἠδύνατο νὰ εὑρεθῇ διὰ συγκρίσεως πρὸς ἄλλας ἀναλύσεις δειγμάτων γνωστῆς προελεύσεως, ἤ. . . φασματοσκοπικῆς ἀναλύσεως δειγμάτων ἀπὸ γνωστὰς πηγάς. . .».

Ἡ ἀνάλυσις, δι' ἣν εἴμεθα λίαν εὐγνώμονες εἰς τοὺς κ.κ. Νομικὸν καὶ Newman καὶ τὴν Daniel Griffith Co ἔχει ὡς ἑξῆς:

Δεῖγμα ἀρ. 7395.

Κάδμιον	Ποσοστὸν	ὀλιγώτερον	ἢ	50
Ψευδάργυρος	»	»	»	100
Ἄργυρος	»	»	»	160
Χαλκὸς	»	»	»	220
Σίδηρος	»	»	»	5
Νικέλιον	»	»	»	3
Ἀργίλλιον	»	»	»	10
Κασσίτερος	»	»	»	10
Μόλυβδος	»	»	»	M
Βισμούθιον	»	»	»	2
Ἀρσενικὸν	»	»	»	50
Ἀντιμόνιον	»	»	»	250

Ἕτερον ἀσύνηθες εὕρημα ἦτο μικρὸς τριπτὴρ λίθος, χονδρικῶς πρισματικῆς μορφῆς καὶ λεῖος ἐκ τῆς χρήσεως ἀμφότερα τὰ ἄκρα. Ἦτο ὅμως πολὺ βαρύς, ὡς εἰ ἦτο ἐκ μετάλλου. Ἀπεστάλη πρὸς ἐξέτασιν εἰς τὸν καθηγητὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου κ. Κ. Κονοφάγον, ὅστις προθυμότατα ἐξήτασε τὸ εὕρημα εἰς τὸ Ἐργαστήριον Μεταλλογνωσίας τοῦ ΕΜΠ. Ἐπέστρεψεν ἀκολούθως τὸ ἀντικείμενον (τὸ ὁποῖον ἦτο ἤδη καταγεγραμμένον μουσειακὸν ἀντικείμενον) μετὰ λεπτομεροῦς ἐκθέσεως, ἣν δημοσιεύομεν κατωτέρω. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο, ὅτι πρόκειται περὶ κερουσίτου, γνωστοῦ μολυβδούχου μεταλλεύματος, ὅπερ εἶναι περαιτέρω ἀλλοίωσις τοῦ γαληνίτου. Διὰ τοῦτο εὑρίσκεται ἀφθόνως ἐν Λαυρίῳ καί, ὡς ὁ κ. Κονοφάγος πιστεύει, «κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θὰ εὑρίσκετο καὶ εἰς τὰ μολυβδοῦχα κοιτάσματα τῆς Σαντορίνης». Πράγματι, εὕρομεν καὶ ἕτερον ἀλαβαστροειδὲς ἀντικείμενον, πιθανῶς στάθμην, ὅπερ ὡσαύτως πρέπει νὰ εἶναι κερουσίτης διὰ τὸ αὐτόχρημα μεταλλικὸν αὐτοῦ βάρος. Ἡ ἔκθεσις τοῦ καθηγητοῦ κ. Κονοφάγου ἔχει ὡς ἑξῆς:

Π ρ ὸ ς
τὸν κ. Σπυρ. Μαρινᾶτον
'Ακαδημαϊκὸν
Γενικὸν 'Επιθεωρητὴν 'Αρχαίων καὶ 'Ιστορικῶν μνημείων.
ΕΝΤΑΥΘΑ

Εἰς ἀπάντησιν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 29828/30.12.71 ἐγγράφου τῆς Γενικῆς Διευθύνσεως 'Αρχαιοτήτων 'Αναστηλώσεων / τ.μ. Μουσείων ἔχω τὴν τιμὴν νὰ γνωρίσω ὑμῖν τὰ κάτωθι:

Τὸ ἀποσταλὲν πρὸς ἀνάλυσιν δεῖγμα τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὸ ἔγγραφον τῆς ὑπηρεσίας ἀρχαιοτήτων ὡς μουσειακὸν ἀντικείμενον (τριπτὴρ) ἀπεδείξαμεν ὅτι εἶναι «κερουσίτης» δηλαδὴ ὀρυκτὸν τοῦ μολύβδου χημικοῦ τύπου ἀνθρακικοῦ μολύβδου ($PbCO_3$).

Τοῦτο διεπιστώθη.

α) διὰ τοῦ διαγράμματος τῶν ἀκτίνων X φθορισμοῦ (διάγραμμα A) ὅπου φαίνεται ὅτι τὸ δεῖγμα ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀπόψεως μετάλλων, ἀποκλειστικῶς σχεδὸν ἀπὸ μόλυβδον.

β) διὰ τοῦ διαγράμματος περιθλάσεως τῶν ἀκτίνων X (διαγράμματος B) ἐκ τοῦ ὁποίου διαπιστοῦται ὅτι πρόκειται περὶ κερουσίτου.

Τὰ δύο ταῦτα διαγράμματα, τὰ ὁποῖα ἐγένοντο εἰς τὸ ἐργαστήριον Μεταλλογνωσίας τοῦ Ε.Μ.Π., ἐσωκλείομεν ὥστε νὰ ἀποτελοῦν ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα τῶν ἀναφερομένων.

'Εν συμπεράσματι δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ ἐν λόγῳ μουσειακὸν ἀντικείμενον ἐλαξεύθη ἐπὶ τεμαχίου ὀρυκτοῦ κερουσίτου (χημ. τύπος $PbCO_3$).

'Ο κερουσίτης ὑπῆρχεν εἰς τὰ μεταλλεῖα Λαυρίου εἰς μεγάλας ποσότητας καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θὰ εὑρίσκετο καὶ εἰς τὰ μολυβδοῦχα κοιτάσματα τῆς Σαντορίνης.

ΑΝΑΜΕΙΚΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ. ΤΕΧΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

'Εκ τῶν ποικίλων εὑρημάτων τοῦ 1971 τὰ ἀκόλουθα εἶναι ἄξια ἰδιαιτέρας μνείας:

'Η Δυτικὴ Οἰκία παρέσχε τὸ δεύτερον ρυτὸν ἐν σχήματι λεοντοκεφαλῆς. Ἂν καὶ τεθραυσμένον εἰς πολλὰ καὶ μακρὰν ἀλλήλων διασκορπισθέντα τεμάχια, διετηρήθη ἀκέραιον. Δυστυχῶς ἡ ἐπιφάνεια εἶναί πως ἐφθαρμένη. 'Ο πηλὸς εἶναι κίτρινος, μαλακὸς τὴν ἁφὴν καὶ λελεασμένος. Οἱ ὀφθαλμοὶ ὅμως καὶ τμήματα τοῦ ρύγχους εἶχον δηλωθῆ διὰ λευκοῦ (πίν. 295). Τρίχες καὶ ἄλλαι λεπτομέρειαι ὑποτυπωδῶς δεδηλωμέναι, λίαν αἰσθηταὶ δὲ αἱ ἀπότομοι ἀκμαὶ αἱ δεικνύουσαι τὴν μίμησιν μεταλλίνου προτύπου. Τοῦτο πρέπει νὰ ἦτο ἐκ χρυσοῦ, μετὰ ὀφθαλμῶν καὶ ἄλλων λεπτομερειῶν ἐνθέτων ἐξ ἀργύρου καὶ νιέλλο.

Οἱ πίνακες 296α.β δεικνύουν τὰ δύο ρυτὰ — ὡὰ στρουθοκαμήλου τοῦ Δ16. 'Αμφότερα φέρουν λαιμοὺς καὶ δισκάρια πυθμένος ἐκ φαγεντιανῆς. Τοῦ πρώ-

του ρυτοῦ ὁ λαιμὸς φέρει καὶ δύο προσθέτους λαβὰς ἐν σχήματι S, ἐκ φαγεντιανῆς ὡσαύτως. Ὁ πίναξ 297 δεικνύει τὸ ἄνω καὶ κάτω μέρος τοῦ λαιμοῦ τούτου λόγῳ ἐνδιαφερούσης λεπτομερείας: τὸ κάτω μέρος εἶναι ἐφωδιασμένον διὰ δύο προεξοχῶν δίκην ὀδόντων, διαμετρικῶς τοποθετημένων. Τὰς αὐτὰς δὲ προεξοχὰς δεικνύει καὶ ὁ λαιμὸς τοῦ μικροτέρου ρυτοῦ (πίν. 298).

Ἀμφότερα τὰ ὠὰ φέρουν ἀνὰ μίαν μείζονα ὀπὴν ἄνω (ἔνθα ἐστερεοῦτο ὁ λαιμὸς) καὶ μίαν ἐλάσσονα κάτω, ἐφ' ἧς ἐστερεοῦτο τὸ δισκάριον (πίν. 299α). Ὡς βλέπει τις, ἡ μείζων ὀπὴ διὰ τὸν λαιμὸν φέρει διαμετρικῶς δύο προσθέτους ἐγκοπάς. Ἐκεῖ ἐνετίθεντο αἱ ὀδοντώσεις τοῦ λαιμοῦ. Διὰ στροφῆς εἶτα 90° ἢ καὶ ὀλιγωτέρων ἐστερεοῦτο ὁ λαιμὸς ἐπὶ τοῦ ὠοῦ κατὰ τὸ σύστημα «ξιφολόγχης».

Ὁ πίναξ 299β δεικνύει τὰ δισκάρια φαγεντιανῆς, τὰ ὁποῖα ἐστερεοῦντο εἰς τὴν βάσιν τοῦ ὠοῦ. Οὕτω τὰ ὠὰ κατειργάζοντο εἰς ρυτά. Ἡ ποιότης τῆς φαγεντιανῆς εἶναι ἐξαίρετος, μετὰ ἀποχρώσεων ἰώδους - πρασίνου καὶ καστανοῦ ἐπὶ τῆς λευκοφαίου ἐπιφανείας. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ἡ κατεργασία τῶν ὠῶν εἰς ρυτὰ ἐγένετο εἰς τὴν Κρητομυκηναϊκὴν περιοχήν.

Ὁ πίναξ 300α.β δεικνύει τὸν πρῶτον εὑρεθέντα σφραγιδόλιθον (ἐντὸς τοῦ Δ16)· εἶναι φακοειδὴς τὸ σχῆμα, τὸ δὲ ὑλικὸν βαθυκάστανος ἴασπις. Ἡ γλυφὴ δεικνύει ὂν μεταξὺ σφιγγός (ἂν ἡ κεφαλὴ εἶναι ἀνθρωπίνη) καὶ γρυπός (ἂν ἡ κεφαλὴ εἶναι πτηνοῦ, πάντως νήσσης μᾶλλον καὶ ἀσφαλῶς οὐχὶ ἀετοῦ ἢ ἱέρακος). Προφανῶς ὁ καλλιτέχνης εἶχε σφίγγα πρὸ ὀφθαλμῶν, ἄγνωστον ὅμως διατὶ ἔδωκε τοιαύτην μορφὴν εἰς τὴν κεφαλήν (ἀποκλείεται ἡ ἀδεξιότης). Πέντε ἡμικυκλικὰ βυθίσματα ἀποδίδουν τοὺς μαστούς, ὁ δὲ ἀνάστροφος δελφὶν προφανῶς νοητέος ὡς παραπληρωματικός, οὐχὶ ὡς θέλων νὰ θηλάσῃ. Τὸ περίεργον λοφίον ἔχει ἀναλογίαν εἰς ὕστατα Μυκηναϊκὰ ἔργα[1]. Ἡ φωτογραφία δεικνύει τὸ πρωτότυπον. Τὸ ἰχνογράφημα (πίν. 300β) τοῦ κ. Ἠλιάκη εἰκονίζει τὸ ἀποτύπωμα.

Ἡμίσεια τοὐλάχιστον δωδεκὰς ὀστρέων Τρίτωνος ὑπῆρχεν ἐντὸς τοῦ Δ16. Τινὰ ἐξ αὐτῶν ἔκειντο ἐν σωρῷ παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ δωματίου ὁμοῦ μετά τινων ἄλλων ὀστρέων καὶ λεπάδων. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς τρίτωνας ἀνήκουσιν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν χρωματιστῶν (πίν. 301α), πάντως τῶν ἀνηκόντων εἰς Ἑλληνικὰ ὕδατα. Ἐκ τῶν μετὰ λαμπρῶν χρωματισμῶν ὀστρέων τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, δὲν εὑρέθησαν δείγματα. Ὁ πίναξ 301β δεικνύει μερικὰ ἀπὸ τὰ κελύφη τῶν εὑρεθέντων θαλασσίων ἐχίνων μεταξὺ τῶν ἐρειπίων τῆς ὁδοῦ.

Ἓν περίεργον εὕρημα, ἀποθηκευμένον καὶ τοῦτο παρὰ τὸν Ἀνατ. τοῖχον τοῦ Δ16, εἶναι ὄγκος μελανοῦ λίθου λίαν βαρέος, ὅστις, μόλις ἀνεκαλύφθη, μᾶς ἔδωκε τὴν ἐντύπωσιν μετεωρίτου (πίν. 302α). Ἔχει ἀνώμαλον γωνιῶδες

1. Lord William Taylour, Ἀρ. ΑΑ ΙΙΙ, 1, 1970, σ. 78 εἰκ. 5. Antiquity 43, 1969, σ. 95 εἰκ. 2 καὶ πίν. X.

σχῆμα μετὰ ἀμφικλινῶν ἐπιφανειῶν, ὧν αἱ τέσσαρες εἶναι λεῖαι. Μόνον ἡ βάσις εἶναι τραχεῖα. Μέγιστον μῆκος παρουσιάζει 26 ἑκατοστά. Μία τῶν ἐπιφανειῶν παρουσιάζει εὐθεῖαν ἡμικυλινδρικὴν αὔλακα θαυμασίας λειότητος. Διὰ τοῦ μικροσκοπίου βλέπει τις λεπτοτάτας παραλλήλους γραμμώσεις κατὰ μῆκος. Ἐπομένως δὲν ἐστρέφετο ἄξων, ἀλλ' ἐσύρετο κατὰ μῆκος στέλεχός τι ἐντὸς τῆς ραβδώσεως, λ.χ. ραβδίον, κάλαμος ἢ σχοινίον. Ἡ μᾶζα τοῦ λίθου δεικνύει δακτυλιοειδεῖς καὶ ἄλλας νευρώσεις λευκοῦ τινος ὀρυκτοῦ. Ἄφθονοι πράσιναι σκωρίαι δίδουν τὴν ἐντύπωσιν χαλκοῦ, ἐνῶ λαμποκοποῦντα μικροσκοπικὰ σφαιρίδια εἶναι ἴσως νικέλιον ἢ ἄργυρος. Οἱ εἰδικοὶ εὐκόλως θὰ κατανοήσουν, ἂν πρόκειται περὶ μετεωρίτου ἢ περὶ ὀρυκτοῦ γηίνης προελεύσεως.

Μερικαὶ τεχνικῆς φύσεως παρατηρήσεις πιθανὸν ὡσαύτως νὰ ἀποβῶσι χρήσιμοι εἰς τοὺς εἰδικούς. Τὸ περιγραφὲν ἤδη ρυτὸν τῶν κρόκων (Δ9) εὑρέθη τεθραυσμένον. Ὡς ἐκ τούτου ἡ τεχνικὴ τῆς κατασκευῆς του ἦτο δυνατὸν νὰ μελετηθῇ πρὸ τῆς συγκολλήσεως. Ὁ πίναξ 303α δεικνύει δύο θραύσματα ἐκ τοῦ πυθμένος τοῦ ἀγγείου καὶ ἡ εἰκὼν πίναξ 303β δεικνύει τὸ ἔσω μέρος τῶν αὐτῶν θραυσμάτων. Ἐξ αὐτῶν ἐμφαίνεται, ὅτι τὸ ἀγγεῖον ἐγένετο τοὐλάχιστον εἰς δύο στάδια καὶ ὅτι τὸ κατώτερον μέρος συνεκολλήθη πρὸς τὸ ἀνώτερον τῇ βοηθείᾳ προσθέτου ἐνισχυτικοῦ δακτυλίου πηλίνου ἐσωτερικῶς.

Ἐπὶ τῆς εἰκόνος πίναξ 304α βλέπομεν τὰς λαβὰς ἑτέρου ἀγγείου, ἐνῶ ἡ ἐσωτερικὴ πλευρὰ (πίν. 304β) δεικνύει τὸν τρόπον ἐπιθέσεως τῶν λαβῶν. Ὁ πίναξ 305 δεικνύει μικρῶν διαστάσεων ἀσκόν, ὁ ὁποῖος πιθανῶς θὰ δώσῃ ἀφορμὰς σκέψεων εἰς πάντας τοὺς κατασκευαστὰς κολλητικῶν οὐσιῶν. Τὸ χεῖλος τοῦ προχύτου εἶχε θραυσθῇ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἀλλὰ τὰ τεμάχια εἶχον συγκολληθῇ, τὰ δὲ σημεῖα τῆς ἑνώσεως εἶναι τόσον σαφῆ, ὥστε ἡ χρησιμοποιηθεῖσα κόλλα προφανῶς εἶχε παχύρρευστον τὴν σύστασιν. Τὸ ἀγγεῖον, ἄνευ γνώσεως τῆς ἀνωτέρω λεπτομερείας, εἰσῆλθεν εἰς τὰ ἐργαστήρια, ἐπλύθη, ὑπέστη τὸ λουτρὸν ἀραιοῦ ὑδροχλωρικοῦ ὀξέος, ἐπλύθη ἐκ νέου καὶ ἐξηράνθη. Ἡ κόλλα ἀντέσχεν εἰς πᾶσαν ταύτην τὴν μεταχείρισιν, ἡ δὲ συγκόλλησις τῶν χειλέων τοῦ ἀγγείου ἀπεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ συγκολλητοῦ Μαρίνη. Μετὰ πάροδον 3.500 ἐτῶν, εἶναι ζήτημα ἂν καμμία ἀπὸ τὰς σημερινὰς κόλλας θὰ ἀντεῖχεν εἰς ἀνάλογον μεταχείρισιν.

Ἀσφαλῶς ἡ σπουδαιοτέρα τῶν ἀναλόγου φύσεως παρατηρήσεων ἐγένετο εἰς τὰ ἐργαστήρια τῶν τοιχογραφιῶν. Διαρκούσης τῆς μελέτης τῆς τοιχογραφίας τῶν πιθήκων εἶχε καταστῇ φανερὸν ὅτι μερικὰ τεμάχια τοῦ γραπτοῦ κονιάματος εἶχον τεθῇ ἐπὶ ἑτέρου ὑποστρώματος χονδροειδεστέρας ἐλαφρῶς ὑφῆς. Τοῦτο εἶναι ἡ πρώτη κονίασις τῶν τοίχων, ἐφ' ἧς εἶτα ἐπετίθετο τὸ εὐγενέστερον κονίαμα. Ἡ πρώτη αὕτη κονίασις ἀφῃρεῖτο ὑφ' ἡμῶν, ὁσάκις τοῦτο ἐπέβαλλεν ἡ ἰσοπέδωσις τοῦ ὑπερκειμένου κυρίου στρώματος μὲ τὴν ζωγραφικήν. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος πίναξ 306α τὸ ἀνώτερον μέρος δεικνύει τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ κυρίου στρώματος, ἐφ' ἧς ἡ οὐρὰ πιθήκου εἶναι ὁρατή. Τὸ δὲ κα-

τώτερον μέρος δεικνύει τὸ ὑπόστρωμα. Ἐνιαχοῦ τὸ ὑπόστρωμα τοῦτο παρουσιάζει συσσωματωμένα τεμάχια παλαιοτέρου κονιάματος ἐξαιρέτου ποιότητος, τὰ ὁποῖα εἶχον τεθῆ ἐντὸς αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἀρχαίου κονιαστοῦ, προφανῶς πρὸς οἰκονομίαν ὑλικοῦ. Ταῦτα ἐνίοτε διατηροῦν ἴχνη ἐξαιρέτου γραπτῆς διακοσμήσεως. Ἡ θαυμασίως λεία ζωγραφιστὴ ἐπιφάνεια ἐνετίθετο πρὸς τὸ μέρος τοῦ τοίχου, ὥστε ἡ ὀπισθία ἐπιφάνεια, ἀνώμαλος καὶ πορώδης, νὰ χρησιμοποιῆται ἐπωφελέστερον πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ δευτέρου κονιάματος. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος πίναξ 306α τὰ δύο τεμάχια κάτω ἀριστερὰ δεικνύονται εἰς τὴν θέσιν των, ἐπὶ δὲ τῆς εἰκόνος πίναξ 306β δεικνύονται πάλιν εἰς τὴν θέσιν των, ἀλλ' ἀφοῦ ἀνεστράφησαν παρ' ἡμῶν. Ὁ πίναξ 307α δεικνύει ὅμοια ἄλλα τεμάχια, ἅτινα εἶχον συσσωματωθῆ εἰς τὸ ὑπόστρωμα.

Τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι μεγάλης σημασίας καὶ ἐν καιρῷ τῷ δέοντι θὰ ἀναπτυχθῇ ἐκτενέστερον. Ἀρκεῖ νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα, ὅτι μία προγενεστέρα καταστροφὴ εἶναι τώρα βεβαία. Τὰ παλαιότερα κτίσματα ἀντικατεστάθησαν ἢ ἁπλῶς ἐπεσκευάσθησαν ἀμέσως. Οὕτω μόνον εἶναι νοητὴ ἡ χρησιμοποίησις τῶν κονιαμάτων των εἰς τὰς νέας οἰκοδομάς, ἅς, πάλιν ἐντὸς ὀλίγου, κατεκάλυψεν ἡ τέφρα τοῦ ἡφαιστείου. Δέον νὰ προστεθῇ ἀκόμη, ὅτι ἡ παλαιοτέρα αὕτη φάσις τῶν γραπτῶν κονιαμάτων δεικνύει μόνον ταινίας. Οὐδὲν ἴχνος εἰκονιστικῆς παραστάσεως εὑρέθη. Ἡ ποιότης τοῦ κονιάματος εἶναι πάντως ἀρίστη, ἡ λείανσις τῆς ἐπιφανείας θαυμαστή, ἐνθυμίζουσα πλάκας ἐλεφαντόδοντος, ὧν ἴσως καὶ ἐγίνετο σκόπιμος μίμησις, καὶ ἡ ποιότης τῶν χρωμάτων ἐξαίρετος.

ΑΙ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑΙ

Τὸ τελειότερον δημιούργημα τοῦ Αἰγαίου πολιτισμοῦ, αἱ τοιχογραφίαι, ἀντιπροσωπεύονται ἀφθόνως καὶ κατὰ τὰς ἐρεύνας τοῦ 1971. Δυστυχῶς ὅμως προέρχονται ἐκ τῆς περιοχῆς Α, ἥτις ἐδοκιμάσθη περισσότερον τῶν ἄλλων καὶ ὑπὸ τῆς θεομηνίας καὶ ὑπὸ τῶν καιρικῶν διαβρώσεων. Ἡ μία ὁμὰς τοιχογραφιῶν προέρχεται ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐν ἐλαχίστῳ μέρει τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου τοῦ ὀνομασθέντος «Δωματίου τῶν Γυναικῶν» ἡ δὲ δευτέρα καὶ τελευταία ἐκ τοῦ φρέατος 23. Τοῦτο ἠνοίχθη ἐντὸς μεγάλης αὐτοτελοῦς οἰκοδομῆς, τῆς «Δυτικῆς Οἰκίας». Ἡ ἀποκατάστασις τῶν τεμαχίων προεχώρησε ταχέως, ὥστε κατὰ τὸν Αὔγουστον τοῦ παρόντος ἔτους (1972) εὗρον θέσιν ἐντὸς τῆς προσωρινῆς ἐκθέσεως ἐντὸς τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν. Ὁμοῦ μετ' αὐτῶν ἐξετέθη καὶ τὸ ἀξιόλογον κατόρθωμα τῆς τεχνικῆς ἡμῶν ὑπηρεσίας, ἤτοι ἡ ἀσφαλῶς ἀποκατασταθεῖσα ἀριστερὰ γωνία τοῦ Δωματίου τῶν Πιθήκων (πίν. 308). Οἱ ἄριστα διατηρούμενοι πίθηκοι ἀνήκουσιν εἰς τὴν γωνίαν ταύτην καὶ εἶναι σχεδὸν βέβαιον ὅτι ἡ ζῳφόρος τῶν σπειρῶν εὗρε τὴν ὁριστικὴν αὐτῆς θέσιν. Ἡ περαιτέρω ἔρευνα φαίνεται νὰ δεικνύῃ ὡσαύτως, ὅτι τὰ δύο τεμάχια κεφαλῶν μὲ ἀγριωπούς ὀφθαλμούς, ἅτινα εἶχον ἑρμηνευθῆ ὡς κύνες διώκοντες τοὺς πιθήκους, δύνανται νὰ εἶναι

κεφαλαὶ μόσχων. Ἐν βραχώδει περιβάλλοντι εὑρέθησαν πόδες μὲ χηλάς, ἐνῶ συστάδες κρόκων εἰκονίζονται μεταξὺ τῶν βράχων. Ἡ τοιχογραφία ὅμως αὕτη εἶναι μικροτέρας κλίμακος ἢ ἡ τῶν πιθήκων καὶ δὲν εἶναι σαφὲς ἂν συνεδέετο ὀργανικῶς πρὸς τούτους.

ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑΙ ΤΟΥ ΔΩΜΑΤΙΟΥ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

Τὸ μικρὸν καί, ὡς σχεδὸν πάντοτε, ἀκανόνιστον τοῦτο δωμάτιον, περιεῖχε λίαν ἐνδιαφέρουσαν σύνθεσιν ἐξ ἀνθέων ὑπερφυσικοῦ μεγέθους καὶ γυναικῶν σχεδὸν φυσικοῦ μεγέθους. Μοῦ φαίνεται ὅτι ὁ θρησκευτικὸς χαρακτὴρ τῆς τοιχογραφίας εἶναι βέβαιος. Δυστυχῶς τὸ νέον τοῦτο ἀριστούργημα εἶναι λίαν ἐλλιπές. Κατέχομεν τὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα: Ὁ στενὸς Δυτ. τοῖχος τοῦ δωματίου (ὅρα σχέδ. εἰκ. 2) καὶ τὸ Δυτ. τμῆμα τοῦ Νοτίου τοίχου κατελαμβάνοντο ὑπὸ τριῶν, ἴσως καὶ τεσσάρων ὁμάδων γιγαντιαίων ἀνθέων ἀνὰ τρία (πίν. 309). Ἐκφύονται ἀπὸ κυματοειδοῦς ἐδάφους. Τὰ φύλλα ζωγραφοῦνται κατὰ τὸ σύστημα τῶν κρίνων, τὰ στελέχη ὅμως τοῦ (ἐνταῦθα μοναδικοῦ εἰς ἕκαστον στέλεχος) ἄνθους στεροῦνται τῶν ἀτροφικῶν φυλλαρίων τοῦ στελέχους τοῦ κρίνου. Τὸ ἄνθος φέρει μακρὰ σέπαλα καὶ ἓν μόνον νευρωτόν, κωδωνοειδὲς πέταλον λευκόν. Αἱ νευρώσεις εἶναι ὑποπράσινοι. Οἱ στήμονες προέχουσιν ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῶν φύλλων καὶ οἱ ἀνθῆρες εἶναι κίτρινοι. Ἄνευ ἀμφιβολίας ἔχομεν πρὸ ἡμῶν λείριον τὸ παγκράτιον (Pancratium maritimum), τὸ ὁποῖον ἀφθόνως ἀπαντᾷ ἀνὰ τὰς παραλίας τῆς Ἑλλάδος καὶ εἶναι κοινὸν καὶ ἐν Θήρᾳ. Εἶναι γνωστὸν καὶ ἀγαπητὸν ἄνθος, ἕνεκα τῆς ὀξείας καὶ εὐαρέστου ὀσμῆς του[1]. Εἶναι ἡ πρώτη φορά, καθ' ἣν ἐπὶ τῶν τοιχογραφιῶν συναντῶμεν τὸ παγκράτιον. Τὰ ἄνθη, τὰ ὁποῖα ὁ Evans ὠνόμασε παγκράτια ἐπὶ τῆς τοιχογραφίας τῶν πιθήκων τῆς Κνωσοῦ, δὲν εἶναι τοῦ εἴδους τούτου, ὡς καὶ ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ[2].

Φυσικῷ τῷ λόγῳ, ἡ ἀπαραίτητος μειξογένεια τῆς Αἰγαιακῆς τέχνης ὑπάρχει καὶ ἐνταῦθα, ὡς ὑπάρχει εἰς ὅλα τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῷα ἀκόμη: Οἱ ἀνθῆρες τοῦ παγκρατίου ἐν τῇ πραγματικότητι εἶναι ἐρυθροί, οὐχὶ κίτρινοι ὡς ἐνταῦθα. Τὸ τελευταῖον τοῦτο γνώρισμα μᾶς παρεκίνησεν ἐπί τι διάστημα νὰ ταυτίσωμεν τὸ ἄνθος πρὸς τὸ περίφημον ὀρνιθόγαλον τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων (Ornithogalum Nutans, καλούμενον ἐνιαχοῦ τῆς ἀλλοδαπῆς «ἀστὴρ τῆς Βηθλεέμ»)[3]. Ὅπως δήποτε, τὰ ἄνθη τοῦ ὀρνιθογάλου εἶναι πολλὰ ὁμοῦ ἐπὶ τῆς

1. Ἡ ἀρίστη ἔγχρωμος εἰκὼν τοῦ παγκρατίου εἶναι ἡ τοῦ βιβλίου GOULANDRIS—GOULIMIS, Wild Flowers of Greece, 1968, σ. 168. Τὸ σύγχρονον ὄνομα τοῦ ἄνθους εἶναι κρίνος τῆς θάλασσας ἢ κρινάκι (ἐν Θήρᾳ). Ἐν τῇ πραγματικότητι ἔχει ὕψος τὸ πολὺ μέχρις 20 ἑκ., ἐνῶ ἐπὶ τῆς τοιχογραφίας τὰ παγκράτια μετροῦν 1.27 μ., ὁμοῦ δὲ μετὰ τῶν ὑποβάθρων καὶ ταινιῶν 2.45 μ.

2. EVANS, PM II, ἔγχρ. πίναξ XI (ἔναντι σ. 454) καὶ σ. 456, 464.

3. Ἡ ἔννοια τῆς λέξεως ὀρνιθόγαλον (τοῦ πουλιοῦ τὸ γάλα) ζῇ ἀκόμη σήμερον ὡς κάτι

κορυφῆς τοῦ στελέχους (ὡς εἶναι καὶ τὰ κρίνα), ἐνταῦθα δ' ἔχομεν ἓν καὶ μόνον. Διὰ τοῦτο πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ παγκρατίου, ἂν καὶ τοῦ ὀρνιθογάλου τὸ ἄνθος εἶναι κατὰ τὰ ἄλλα ὅμοιον. Σπουδαῖον εἶναι ὅτι δυνάμεθα τώρα νὰ ἀναγνωρίσωμεν σειρὰν ὁλόκληρον παγκρατίων ἐπὶ προϊόντων τῆς κεραμεικῆς, ἅτινα μέχρι τοῦδε ἐκαλοῦντο πάπυροι ἢ ἄλλως. Μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχουν ἀναμφισβητήτου θρησκευτικῆς σημασίας παγκράτια. Ἴσως τὸ κυριώτατον εἶναι τὸ ἐπὶ Μινωικῆς σαρκοφάγου, ἧς καὶ αἱ ὑπόλοιποι παραστάσεις φέρουν θρησκευτικὸν χαρακτῆρα. Τὸ παγκράτιον ἐνταῦθα ἵσταται ἑκατέρωθεν κίονος φέροντος ἐπὶ τῆς κορυφῆς κέρας καθιερώσεως μετὰ διπλοῦ πελέκεως (πίν. 310α)[1].

Ὁ Νότιος τοῖχος τοῦ δωματίου ἐκτὸς τῶν παγκρατίων ἔφερε κατὰ τὸ Ἀνατολικὸν αὐτοῦ τμῆμα τεμάχιον τοιχογραφίας σχεδὸν εἰς τὴν θέσιν του. Ἐστηρίζετο δηλ. ἀκόμη ἐπὶ τοῦ τοίχου, ἀλλ' ἐν μέρει εἶχεν ἀποκολληθῆ καὶ μετακινηθῆ. Τὸ μεγαλύτερον μέρος ἦτο ἄγραφον (ἢ εἰσέτι ἄγραφον, ὅτε ἐπῆλθεν ἡ καταστροφή;). Φέρει μὲν παραλλήλους γραμμώσεις γενομένας διὰ θώμιγγος ἐπὶ τοῦ εἰσέτι μαλακοῦ κονιάματος, ἀλλ' οὐχὶ ζωγράφισιν. Ἀκολουθεῖ ἡ ὑπέροχος ζωγραφία ὀρθίας κυρίας, βαινούσης πρὸς ἀριστερά (πίν. 311, ἔνθα, εἰς τὸ δεξιὸν μέρος, διακρίνεται τμῆμα τοῦ μνημονευθέντος ἀγράφου κονιάματος). Εὐτυχῶς διετηρήθη τὸ πρόσωπον. Περαιτέρω λεπτομερὴς περιγραφὴ θὰ μᾶς ἦγε μακράν. Ἀρκεῖ νὰ λεχθῇ, ὅτι τὸ σύνολον τῆς ἐμφανίσεως τῆς μορφῆς ταύτης ἀποπνέει ἄφθαστον εὐγένειαν, γοητείαν καὶ μελαγχολικὴν χάριν. Τὰ χείλη ἡμιανοίγονται, ὡς εἰ ἡ κυρία ἀπαγγέλλει ἢ προσεύχεται. Ἐρυθρὸν χρῶμα ὑπάρχει μόνον ἐπὶ τῶν χειλέων καὶ ἐπὶ τοῦ μήλου τῆς παρειᾶς. Τὸ περίγραμμα τοῦ ἐρυθροβαφοῦς τμήματος εἶναι σαφέστατον, ὡς εἰ ὁ τεχνίτης ἤθελε νὰ δείξῃ ὅτι πρόκειται περὶ ἐπιτεθειμένου χρώματος. Τὸ κονίαμα εἶναι ἀρίστης ποιότητος, ἡ δὲ χεὶρ τοῦ καλλιτέχνου εἶναι ἀσφαλὴς καὶ γεμάτη ἀπὸ αὐτοπεποίθησιν. Ἡ μορφὴ αὕτη ἀποτελεῖ νέον ἔργον ὑψηλῆς τέχνης τοῦ Αἰγαίου πολιτισμοῦ. Ἐφ' ὅσον δύναταί τις νὰ κρίνῃ δὲν ὑπάρχει δεύτερον ἔργον τοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος ἐκφράσεως καὶ ἐσωτερικῆς ζωῆς. Ἡ λεπτότης τῆς ἐκφράσεως ταύτης καὶ τῆς ὅλης κινήσεως τῆς μορφῆς ἐνθυμίζει τὰς ἀριστοκρατικὰς ἐμφανίσεις τῶν καλλονῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἐδουάρδου. Συνολικὸν ὕψος τῆς τοιχογραφίας 2.10 μ.

Μία λεπτομέρεια τῆς ζώνης εἶναι μνημονευτέα. Τὸ φουστάνιον στερεοῦται πέριξ τῆς ὀσφύος διὰ λεπτοῦ θώμιγγος (κορδονίου) διπλῆς περιελίξεως. Τὸ

τὸ ἐξαιρετικῶς σπάνιον ἢ πολυτελὲς καὶ καθ' ὑπερβολὴν δύσκολον. Ἡ φράσις «θὰ σοῦ φέρω τοῦ πουλιοῦ τὸ γάλα» ἠχεῖ σήμερον ὡς τι πρακτικῶς ἀκατόρθωτον, ἐν τῷ πνεύματι περίπου τῶν ἄθλων τοῦ Ἡρακλέους.

1. Ὅρα Cook, Zeus II, 525. Τινὰ περαιτέρω παγκράτια, ἐλαφρῶς ἢ βαρύτερον ἐν συγχωνεύσει πρὸς κρίνα ἢ waz ἢ παπύρους: PM IV, 1, σ. 321 εἰκ. 262, σ. 324 εἰκ. 264, σ. 326 εἰκ. 268. Zervos, L'art de la Crète κλπ. 577 (Παλαίκαστρον).

ἓν ἄκρον τοῦ κορδονίου εἶναι ὁρατόν, διὰ πρώτην δὲ φορὰν κατανοοῦμεν τώρα τὴν χρῆσιν τῶν λιθίνων κωνικῶν «σφονδυλίων» μετὰ κοίλης βάσεως. Ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν τῆς γυναικὸς τὸ ἔδαφος λήγει εἰς κυματοειδῆ γραμμήν. Ὑπὲρ αὐτὴν ὑπάρχει κόσμημα ἐπιφανείας ρομβωτὸν διὰ ψήφων σφαιρικῶν. Εἰς τὰς τομὰς τῶν γραμμῶν ρομβωτοὶ ἀστέρες.

Τὸ δεύτερον σύμπλεγμα ἀπετελεῖτο ἐκ δύο γυναικῶν. Ἡ θέσις των δυστυχῶς εἶναι ὀλιγώτερον ἀσφαλής. Ἦ ἀνῆκον εἰς τὸν Βόρειον τοῖχον ἢ εἰς χώρισμα τοῦ Βορείου τοίχου. Οὐδὲν πλέον δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν πρὸς τὸ παρόν. Ἐκ τῶν δύο γυναικῶν ἡ μία διατηρεῖται πρακτικῶς ὁλόκληρος (εἰκ. 5 πίν. 312α), πλὴν δυστυχῶς τοῦ προσώπου, οὗ περιεσώθη μόνον τὸ ἥμισυ τοῦ ὀφθαλ-

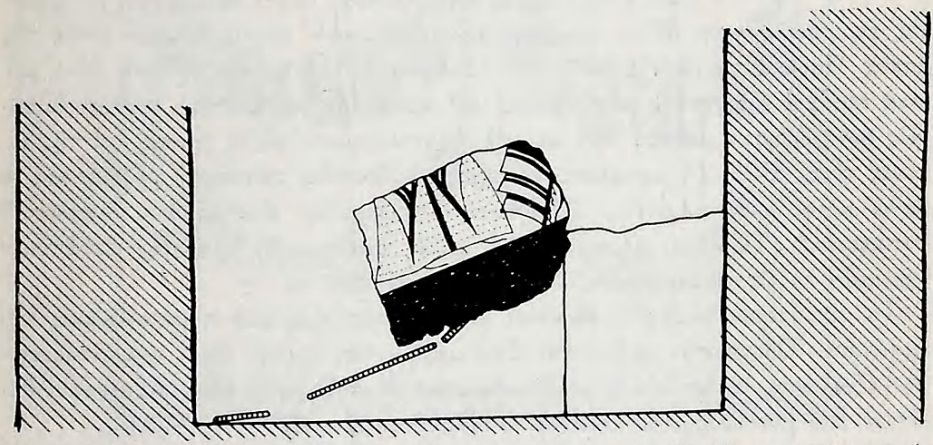

Εἰκ. 5. Δωμάτιον τῶν Γυναικῶν. Τεμάχιον τοιχογραφίας εἰκονίζον δύο γυναικείας μορφὰς κατὰ χώραν.

μοῦ. Εἶναι ἐνδεδυμένη διπλοῦν φουστάνιον καὶ χειριδωτὴν ἀμπεχόνην ἀφήνουσαν γυμνὰ τὰ στήθη. Κλίνει κατὰ 45° τὸ ἄνω σῶμα πρὸς τὰ ἐμπρός, μὲ ἀποτέλεσμα τὸ πλούσιον στῆθος νὰ κρέμαται πρὸς τὰ κάτω λίαν ρεαλιστικῶς. Ὁ τιτθὸς ἔχει σχῆμα κομβίου. Ὑπάρχουν εἰσέτι δύο - τρεῖς ὅμοιαι παραστάσεις μαστοῦ. Ἡ ἐμφανεστέρα εἶναι ἡ μιᾶς καθημένης κυρίας ἐπὶ τῶν περιφήμων μικρογραφιῶν τῆς Κνωσοῦ[1]. Ὁ Evans μὲ τὴν οἰκείαν ὀξυδέρκειαν ὀρθῶς ἀνεγνώρισε «σημεῖον μητρότητος» εἰς τὴν τοιαύτην παράστασιν τοῦ μαστοῦ, ὁπότε ἡ παραπλεύρως μικρογραφικὴ μορφὴ πρέπει νὰ ἦτο ἡ θυγάτηρ.

Εἰς τὴν ἡμετέραν περίπτωσιν τῆς Θήρας ἴσως συμβαίνει τὸ αὐτό. Δεξιὰ διατηροῦνται τὰ λείψανα ἑτέρας γυναικείας μορφῆς ἢ κατά τι μικροτέρας ἢ ἴσως ἄλλως ἐνδεδυμένης. Ἐκ τοῦ ἄνω σώματος μόνον τμῆμα χειρὸς μετὰ

1. Evans, PM III, ἔγχρ. πίναξ XVII ἔναντι σ. 49 καὶ σ. 52 εἰκ. 30 (ὁμὰς Β). Ἐπεξηγητικὸν κείμενον ἐν σ. 51.

χειριδωτῆς ἀμπεχόνης διατηρεῖται, ὡς καὶ ἡ ἄκρα χεὶρ τῆς πρώτης μορφῆς, κρατοῦσα ἢ ἐφαρμόζουσά τι ἐπὶ τῆς δευτέρας μορφῆς, ἴσως πέπλον. Ἡ δευτέρα αὕτη μορφὴ δὲν ἔχει ὁρατοὺς πόδας καὶ εἶναι πρόβλημα, ἂν βαδίζῃ κλίνουσα, ὡς καὶ ἡ μήτηρ, πρὸς τὰ δεξιά, ἢ ἂν εἶναι καθημένη μορφὴ βλέπουσα πρὸς ἀριστερά. Μήτηρ καὶ κόρη; Καθήμενον ἄγαλμα θεᾶς, εἰς ὃ προσφέρεται πέπλος; Ἴσως ἡ περαιτέρω μελέτη θὰ δείξῃ περισσότερα. Συνολικὸν ὕψος 2.24 μ.

ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑΙ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΟΙΚΙΑΣ

Ἐξ ἴσου ἐνδιαφέρουσαι ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου, ἀλλὰ ποιοτικῶς κατώτεραι εἶναι καὶ αἱ τοιχογραφίαι τοῦ φρέατος 23, ἐντὸς τῆς Δυτικῆς Οἰκίας. Εἰς διάφορα ὕψη τοῦ φρέατος περισυνελέγησαν ὀλίγα τεμάχια μικρογραφικῶν τοιχογραφιῶν ἐντὸς τῆς ἄσπας. Ἴσως αὗται προήρχοντο ἀπὸ τὰ ἀνώτατα μέρη τῶν τοίχων, διότι μερικὰ τεμάχια ἔκειντο εἰς μέγα βάθος καὶ προφανῶς κατέπεσον πρῶτα. Εὐτυχῶς συνηνώθησαν μεταξύ των καὶ τὰ ἀποτελέσματα εἶναι ὁρατὰ ἐπὶ τῆς εἰκόνος πίναξ 312β. Τὸ μεγαλύτερον τεμάχιον δεικνύει τέσσαρας μορφὰς καὶ τὸ κάτω μέρος μιᾶς πέμπτης. Κάθηνται συμμετρικῶς ἑκατέρωθεν διχαλωτοῦ ἀντικειμένου. Τὸ κάτω μέρος καταλήγει εἰς κυματοειδῆ γραμμὴν μετά τινων γραμμῶν λοξῶς παραλλήλων, ὡς νὰ ἦσαν κῶπαι.

Τὸ μικρότερον τεμάχιον δεικνύει μορφὰς περισσότερον περιποιημένας τὴν ἐμφάνισιν. Ὀδοντωτὸν σχῆμα τοῦ ἄνω μέρους τῆς κόμης εἶναι χαρακτηριστικὸν ἀξιόλογον, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν δύναται νὰ συζητηθῇ ἐδῶ. Αἱ μορφαὶ θεῶνται ἀπὸ κιονοφόρου κτίσματος, στοᾶς ἢ βεράντας.

Τὸ «λάβαρον» διετηρήθη πρακτικῶς ὁλόκληρον (εἰκ. 6 καὶ πίν. 313). Μετρεῖ ὕψος (μετὰ τῆς ἄνω ζώνης) 1.83 μ. καὶ πλάτος 0.101 μ. Τὸ κάτω μέρος δεικνύει μίμησιν μαρμαρώσεως, εἰς δὲ τὸ ἄνω μέρος δὲν γνωρίζομεν πόσαι ζῶναι ὑπῆρχον. Τὸ παριστώμενον ἀντικείμενον σύγκειται ἐκ τριῶν ὀρθίων ξυλίνων στελεχῶν (κίτρινον χρῶμα) καταληγόντων εἰς συνδυασμὸν τοῦ Αἰγυπτιακῆς μᾶλλον μορφῆς κρίνου καὶ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ συμβόλου Waz. Τοῦτο ἵσταται μεταξὺ τῶν σπειρῶν καρδιοσχήμου ἀντικειμένου λίαν ἀγαπητοῦ εἰς τὴν ΥΜ περίοδον. Τὸ Waz εἶναι τὸ ἱερὸν σύμβολον τῆς Αἰγυπτιακῆς θεᾶς Βουτοῦς (Buto) ἢ Βαζέτ (Wazet), ἡ δὲ σημασία του εἶναι «πράσινον» ἢ «εὐφορία»[1].

Τὸ «λάβαρον» δεικνύει περαιτέρω ὁριζοντίαν ζώνην σπειρῶν, δύο ἀνθοπλοκάδας (γιρλάντες) ἐκ Waz κρεμαμένων ἀπὸ ὅρμων κυάνου καὶ σαρδίου καὶ λήγει κάτω εἰς θωράκιον ἐκ δέρματος βοός. Λογικὸν εἶναι νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι πρόκειται περὶ θρησκευτικοῦ σκεύους χρησιμοποιουμένου κατὰ τὰς τελετὰς τῆς εὐφορίας. Ἴσως παριστᾷ τὴν πρόσοψιν ἑνὸς ὑπαρκτοῦ ναοῦ ἢ τοὺ-

1. Evans, PM I, σ. 704 - 5.

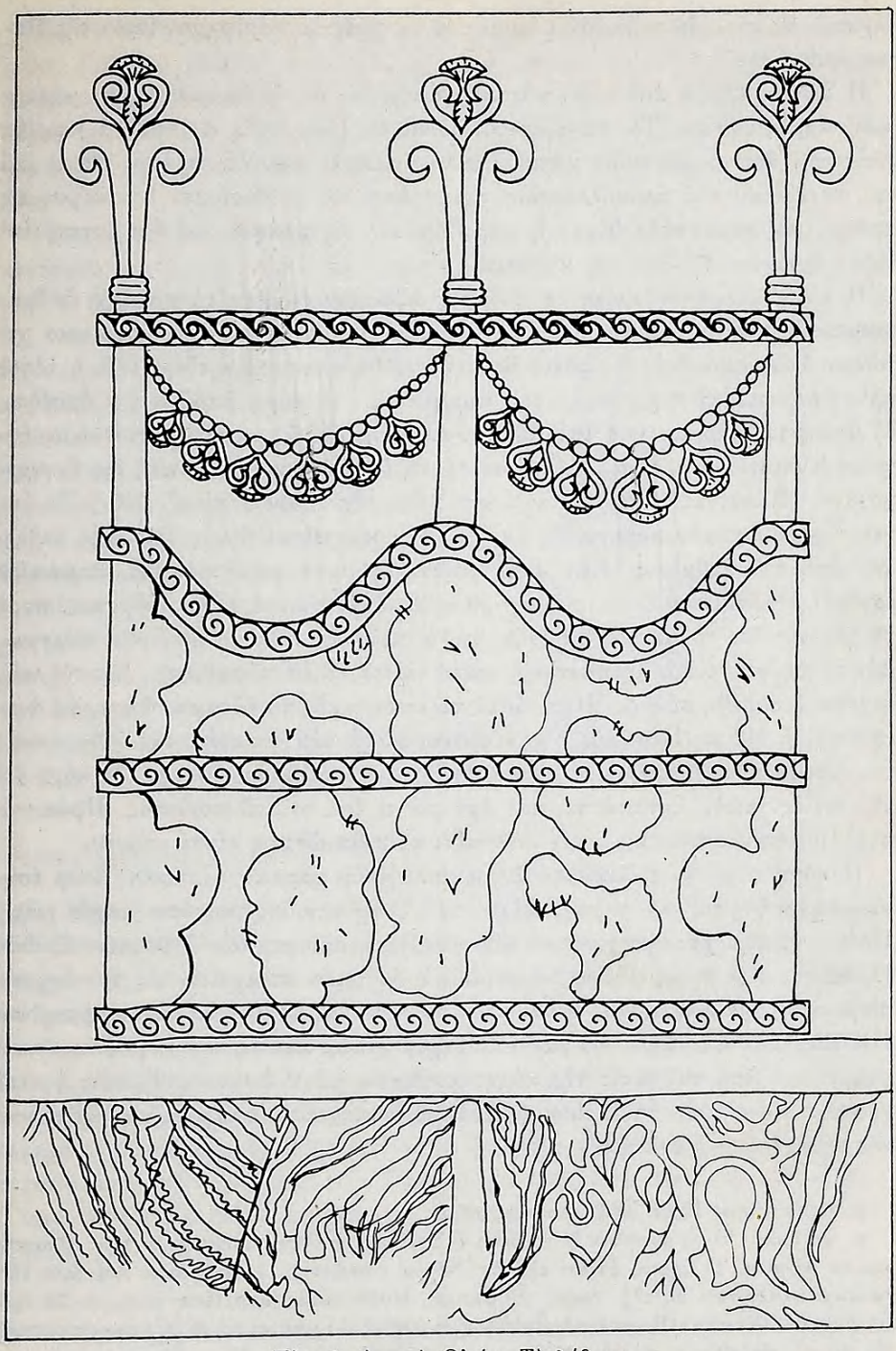

Εἰκ. 6. Δυτικὴ Οἰκία. Τὸ λάβαρον.

λάχιστον ἀβάτου, διότι ὑπάρχει ὁμοιότης τις πρὸς τὸ περίφημον ἱερὸν τῆς Πάφου (πίν. 314)[1].

Ἡ Δυτικὴ Οἰκία ἀπέδωκεν εὐτυχῶς ἀκεραίαν ὡς ἐκ θαύματος τὴν μορφὴν μιᾶς νεαρᾶς ἱερείας. Τὸ στενόμακρον κονίαμα (ὕψ. 1.50, πλ. 0.35 μ.) εὑρέθη ἐντὸς τῆς ἄσπας μαλακῶς κατακείμενον, μακρὰν παντὸς τοίχου. Λόγῳ καὶ τοῦ παραδόξου τῆς ἀποκολλήσεώς του πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἀνῆκεν εἰς στενήν τινα παραστάδα θύρας ἢ παραθύρου ἢ εἰς πεσσὸν καὶ ὅτι ἵστατο ἐπὶ ξύλου ἢ ὠμῶν πλίνθων τὸ κονίαμα.

Ἡ κόρη εἶναι ἐνδεδυμένη τὸ ποδῆρες ἄζωστον ἔνδυμα τὸ γνωστὸν ἐκ θρησκευτικῶν παραστάσεων (stola). Ὑπ' αὐτὸ ὅμως φέρει ἀνοικτόχρωμον χιτώνιον διάκοσμον διὰ σταυροειδοῦς ἀνθίνου θέματος. Δὲν εἶναι ἐδῶ ὁ τόπος πρὸς πληρεστέραν περιγραφὴν τοῦ φορέματος. Ἡ κόρη βαδίζει ἐπὶ δαπέδου, οὗ ὑπόκειται μαρμάρωσις (πίν. 315). Διὰ τῆς δεξιᾶς κρατεῖ μετάλλινον ἀγγεῖον (τυπικαὶ μεταλλικαὶ αὐλακώσεις), τὸ ὁποῖον δέον νὰ νοηθῇ ὡς ἀργυρόχρυσον. (Πᾶσαι αἱ λεπτομέρειαι ὁραταὶ ἐπὶ τῆς εἰκόνος πίναξ 316.) Τὸ ἀγγεῖον φέρει μακρὰν κερατοειδῆ λαβήν. Δὲν κρατεῖται ὅμως ἀπὸ τῆς λαβῆς, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πυθμένος. Κατ' ἀκολουθίαν, τὸ μετὰ κυματοειδοῦς ἐπιφανείας ἐρυθρὸν ἀντικείμενον ἐντὸς τοῦ ἀγγείου δὲν δύνανται νὰ εἶναι ἄνθρακες, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ σκεῦος ὁμοιάζει πολὺ πρὸς τὰ πήλινα Μινωικὰ πύραυνα. Δὲν προσφέρει λοιπὸν λιβανωτὸν ἡ νεαρὰ ἱέρεια, ἀλλὰ πλακοῦντα. Εἰς τὸν νοῦν ἔρχεται ἡ παλάθη σύκων. Ἦτο τόσον τελετουργικὸν τὸ ἔδεσμα, ὥστε, ὡς ἀναφέρεται, ὁ Μέγας Βασιλεὺς τῆς Περσίας κατὰ τὴν τελετὴν τῆς ἐνθρονίσεώς του ὤφειλε μεταξὺ ἄλλων νὰ καταβροχθίσῃ καὶ παλάθην σύκων. Ἡ κόρη διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς καταπάσσει καὶ ἄρτυμά τι ἐπὶ τοῦ πλακοῦντος. Πρόκειται περὶ τολύπης λεπτῶν κιτρίνων ἰνῶν αἵτινες πιθανώτατα εἶναι κρόκος.

Ἡ κόρη φέρει ἓν ἐνδιαφέρον ἀνθρωπολογικὸν χαρακτηριστικόν, ὅπερ ἐσημειώσαμεν ἤδη εἰς τὴν τοιχογραφίαν τοῦ «Ἀφρικανοῦ», τουτέστι παχέα χείλη. Πρόκειται περὶ χαρακτηριστικοῦ οἰκογενείας ἢ οἰκογενειῶν ἐλθουσῶν ἔξωθεν; Πρόκειται περὶ προσμείξεως Χαμιτικῶν ἢ Λιβυκῶν στοιχείων εἰς τὸν ἀρχικὸν πληθυσμὸν τῶν Κυκλάδων; Εἶναι γνωστόν, ὅτι καὶ μερικὰ ἐκ τῶν μαρμαρίνων ΠΚ εἰδωλίων δεικνύουν ποῦ καὶ ποῦ παχέα χείλη, καὶ δὴ ὡς χαρακτηριστικὸν γνώρισμα. Ἀπὸ τοῦ ὠτὸς τῆς κόρης κρέμαται μέγα ἐνώτιον. Κρίκος ἢ πλὰξ χρυσοῦ; Διότι, πλὴν τοῦ κρίκου (καὶ δὴ ἀνισοπαχοῦς), ὑπάρχει καὶ ἀκτινωτὸν κόσμημα ἐπὶ τοῦ ἐνωτίου[2].

1. Cook, Zeus II, σ. 426, εἰκὼν αὐτόθι.

2. Τὰ ἐνώτια εἶναι συνήθεια ἢ Νουβικὴ ἢ Συριακή, ὁπόθεν κατέκτησαν τὴν Αἴγυπτον καὶ τὸ Αἰγαῖον. Ὁ κρίκος ἀνήκει εἰς τὸν Νότον (Νουβίαν), ὁ δὲ δίσκος καὶ ἄλλα εἴδη ἐνωτίων κατάγονται ἐκ τῆς Ἀσίας (Schäfer, Goldschmiedarbeiten κλπ., σ. 54 ἑξ.). Ὁ Erman (Erman - Ranke, Ägypten κλπ., σ. 254) γράφει τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικά: Τὰ ἐνώτια εἰσήχθησαν εἰς τὴν Αἴγυπτον περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Νέου Βασιλείου (περὶ τὸ

Εἷς ἔτι νέος συρμὸς ἐμφανίζεται διὰ τῆς ἱερείας τῆς Θήρας. Οὐ μόνον τὰ χείλη, ἀλλὰ καὶ τὰ ὦτα εἶναι βεβαμμένα βαθέως ἐρυθρά. Ὁ συρμὸς οὗτος ἐμφανίζεται ἐκ νέου κατὰ τὴν 'Αναγέννησιν. Παράδειγμα ἡ 'Αφροδίτη καὶ ὁ Ἔρως τοῦ Bronzino (1503 - 1572) νῦν ἐν τῷ Μουσείῳ Βουδαπέστης. Συνεχίζεται δὲ ἡ βαφὴ τῶν ὤτων ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει ἐρυθρῶν μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰῶνος.

Τέλος μία ἄλλη λεπτομέρεια συρμοῦ τῆς κομμώσεως ἐμφανίζεται ἐπὶ τοῦ κροτάφου τῆς ἱερείας, ἔνθα εἶναι ὁρατὸν ἀντικείμενόν τι ἔχον τὴν μορφὴν κτενός. Ὁ θρησκευτικὸς χαρακτὴρ τῆς Δυτικῆς Οἰκίας τονίζεται ἔτι μᾶλλον διὰ τοῦ τελευταίου καὶ σπουδαίου θρησκευτικοῦ σκεύους, τὸ ὁποῖον ἀνεκαλύφθη. Πρόκειται περὶ ὑπερόχου τραπέζης προσφορῶν, ἥτις εὑρέθη κατὰ χώραν ἐπὶ τῆς φλιᾶς ἑνὸς τῶν παραθύρων (τοῦ δυτικωτάτου), τὰ ὁποῖα ἔβλεπον πρὸς τὴν πλατεῖαν. Προφανῶς ἡ τελευταία θρησκευτικὴ τελετὴ ἐγένετο ἢ καὶ ὅλαι αἱ τελεταὶ ἐγίνοντο παρουσίᾳ τοῦ Κοινοῦ, συγκεντρουμένου εἰς τὴν τριγωνικὴν πλατεῖαν. Ἡ τράπεζα εἶναι ἡ μεγίστη μέχρι σήμερον εὑρεθεῖσα. Τὸ σύνηθες κωφὸν κῦμα ζωγραφεῖται ἐπὶ τῶν χειλέων, ἐνῶ αἱ πλατεῖαι ἐπιφάνειαι τῶν ποδῶν ἐγράφησαν πολυχρώμως εἰς θαυμάσιον Θαλάσσιον ρυθμόν. Δελφῖνες κολυμβοῦν ἐν μέσῳ βραχώδους καταφύτου θαλασσίου τοπίου (πίν. 317). Ὁ τεχνίτης δὲν ἐλησμόνησε νὰ τοποθετήσῃ καὶ ἕνα Θαλάσσιον ἐχῖνον εἰς κοιλότητα μεταξὺ τῶν κοραλλίων. Φυσαλλίδες, ἀφρὸς καὶ ἁλοσάχνη ἐκ τῶν σκιρτημάτων τῶν δελφίνων πληροῦν τοὺς κενοὺς χώρους. Τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο ἦτο ἤδη γνωστὸν ἐκ τῆς τοιχογραφίας τῶν δακτυλοπτέρων τῆς Φυλακωπῆς ἐν Μήλῳ. Τὸ ὕψος τῆς τραπέζης εἶναι 30 ἑκ. καὶ τὸ πλάτος περὶ τὰ 36 - 38 ἑκατοστά.

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ἡ τράπεζα προσφορῶν ἡ μόλις περιγραφεῖσα εἶναι τὸ πρῶτον σκεῦος ἐκ Θήρας, τὸ ζωγραφηθὲν εἰς καθαρὸν Θαλάσσιον ρυθμόν. Οὗτος εἶναι ἤδη ἀπηρτισμένος, ἐπομένως βραχύνει τὸ διάστημα χρόνου τὸ κείμενον μεταξὺ τῆς καταστροφῆς τῆς Θήρας καὶ τῆς καταστροφῆς τῶν παραλίων συνοικισμῶν τῆς Κρήτης. Ἐν τούτοις ὁ Θαλάσσιος ρυθμὸς τῆς τραπέζης προσφορῶν εἶναι ἀκόμη ἀρχαϊκὸς τὸν χαρακτῆρα. Δὲν ἔχει ἀκόμη ἐμπλουτισθῆ ἀπὸ τοὺς ἀστερίας, τὰς πορφύρας, τοὺς πολύποδας καὶ τὴν ἐπιφάνειαν ἐνίοτε καὶ τῆς θαλάσσης, ἅτινα παρουσιάζει ὁ Θαλάσσιος ρυθμὸς τῆς 'Ανατολικῆς Κρήτης. Μέχρις ὅτου εὑρεθοῦν τοιαῦτα προϊόντα κεραμεικῆς ἐν Θήρᾳ, θὰ ἐξακολουθῇ νὰ ὑπάρχῃ τὸ πρόβλημα τῆς ἐλαφρῶς μεταγενεστέρας καταστροφῆς τῆς Κρήτης ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν τῆς Θήρας. Ὅπως δήποτε, τὸ διάστημα τοῦτο, μιᾶς περίπου γενεᾶς, καθίσταται τώρα βραχύτερον.

1580 π.Χ.). 'Αρχικῶς μόνον βασιλικοὶ πρίγκιπες ἔφερον ἁπλοῦς κρίκους, ἀλλ' ἐντὸς ὀλίγου αἱ γυναῖκες ἐδέχθησαν τὸν νέον συρμόν.

Τὸ σπουδαιότατον ἀποτέλεσμα τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1971 ἦτο ἡ προσθήκη νέων ἐνδείξεων περὶ δύο διαδοχικῶν καταστροφῶν ἐν Θήρᾳ. Τὰ γεγονότα εἶναι τὰ ἑξῆς:

1) Γνωρίζομεν τώρα, ὅτι εἰς διάφορα σημεῖα τῆς ἀνασκαφῆς ὑπάρχει τεχνητὴ ἐπίχωσις καὶ ἰσοπέδωσις γενομένη διὰ τῶν ἐρειπίων μιᾶς πρώτης καταστροφῆς. Τὰ φρέατα τῶν πεσσῶν τῆς στεγάσεως ἤχθησαν μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου, ὅπου καὶ ἀνεκαλύφθησαν πρωτοκυκλαδικὰ ἴχνη. Συνεπῶς ἡ τοποθεσία κατῳκεῖτο ἤδη ἀπὸ τῆς παλαιοτάτης ἐποχῆς. Εὕρομεν καὶ λίθινα ἐργαλεῖα. Συνεπῶς ὁ ἄνθρωπος ὑπάρχει ἐν Θήρᾳ τοὐλάχιστον ἀπὸ τῆς χαλκολιθικῆς ἐποχῆς[1]. Τὰ εὑρεθέντα ἴχνη τῆς τελευταίας ΜΚ ἐποχῆς (ἀρχαὶ τοῦ 16ου αἰ.) εἶναι σημαντικά. Ἑπομένως ὁ συνοικισμὸς οὗτος κατεστράφη, διὰ δὲ τῶν ἐρειπίων συνετελέσθη ἡ τεχνητὴ ἐπίχωσις καὶ ἰσοπέδωσις. Ἡ αἰτία ἀσφαλῶς ὑπῆρξε σεισμός. Τὰ ἴχνη ἰσοπεδώσεως εὕρομεν εἰς τὸν τομέα Α, εἰς τὴν αὐλὴν πρὸ τοῦ τομέως Δ (πρὸς Β. τῆς ξεστῆς Δ), εἰς τὸ δωμάτιον Δ16 καὶ κυριώτατα εἰς τὴν Ἀνατολικὴν αὐλήν, ὡς ἀνωτέρω ἐξετέθη λεπτομερῶς.

2) Ἡ ἐπανάκτισις τοῦ συνοικισμοῦ ἤρχισεν ἀμέσως μετὰ τὴν καταστροφήν. Γνωρίζομεν τώρα, ὅτι τοῖχοί τινες τῆς δευτέρας περιόδου ἐθεμελιώθησαν ἐπὶ τῶν προγενεστέρων, οἵτινες ἵστανται εἰσέτι ὄρθιοι καὶ ὀπωσοῦν στερεοί.

3) Εἰς διάφορα σημεῖα τῆς ἀνασκαφῆς εὑρέθησαν διπλοῖ τοῖχοι. Νῦν ἑρμηνεύεται τὸ πρᾶγμα. Οἱ δεύτεροι τοῖχοι ἀνηγέρθησαν ἐν ἐπαφῇ πρὸς τοὺς πρώτους, ἐφόσον ἀπέμειναν ὄρθιοι καὶ ὀπωσοῦν στερεοί. Δύο λίαν σαφεῖς περιπτώσεις εἶναι ἡ τοῦ τομέως Α (ἀποθῆκαι 1 - 3), ἔνθα ὁ Δυτ. τοῖχος εἶναι διπλοῦς, καὶ ἡ τοῦ τομέως Δ, ἔνθα ὑπάρχει διπλοῦς τοῖχος πρὸς Β. τοῦ Δωματίου τῶν Κρίνων[2].

4) Ἤδη εἴχομεν παρατηρήσει, ὅτι τινὲς τοιχογραφίαι σῳζόμεναι εἰσέτι κατὰ χώραν, ἐδείκνυον ἴχνη παλαιοτέρου γραπτοῦ κονιάματος ὄπισθεν αὐτῶν. Εἰς τὸ κατώτατον μέρος τοῦ Β. τοίχου τοῦ Β1, ἀκριβῶς ὀλίγον ὑπὲρ τὸ πλακόστρωτον δάπεδον τοῦ δωματίου, ἐσῴζοντο εἰσέτι οἱ ἄκροι πόδες τῶν ἀντιλοπῶν κατὰ χώραν. Ὑπὸ τὸ κονίαμα τοῦτο ἐπανειλημμένως παρετηρήσαμεν ἴχνη ἄλλου, φέροντος λείψανα μαύρης γραπτῆς ταινίας ὁριζοντίως. Ἦτο ὅμως δυνατὴ ἡ ἑρμηνεία, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ νέας ἐπιζωγραφίσεως τοῦ αὐτοῦ τοίχου. Νῦν ὅμως, ἀφότου ἀνεκαλύφθη τὸ ὑπόστρωμα τῆς τοιχογραφίας τῶν πιθήκων, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι ἔχομεν πρὸ ἡμῶν δύο περιόδους ζωγραφίσεως. Τούτων δὲ ἡ δευτέρα εἶναι συνέπεια τῆς καταστροφῆς τῶν προγενεστέρων οἰκοδομημάτων.

5) Ὑπάρχει καὶ μία ἄλλη ἔνδειξις περὶ τῆς καταστροφῆς ταύτης, ἤτοι αἱ

---

1. Θήρα ΙΙΙ (ΠΑΕ 1969), πίν. 182 - 187, 189β. Θήρα ΙΙ (1968), πίν. 69β (Νεολιθικά).
2. Θήρα ΙΙ (ΠΑΕ 1968), πίν. 80α καὶ ἰδίως β. Θήρα ΙV (ΠΑΕ 1970), πίν. Α ἔναντι σ. 204, μεταξὺ Δ2 καὶ Δ8 - 8α.

λεπτομέρειαι κατασκευῆς τῆς νέας πόλεως. Δὲν φαίνεται δηλαδὴ ἡ ὁμοιομορφία εἰς τὸ οἰκοδομικὸν ὑλικόν, ἥτις θὰ ἐσήμαινεν ὅτι τοῦτο προέρχεται κατ' εὐθεῖαν ἐκ τῶν λατομείων. Μᾶλλον πρόκειται περὶ χρησιμοποιήσεως τοῦ ὑλικοῦ τῆς καταστροφῆς. 'Η μὲν κοινὴ λιθοδομὴ χρησιμοποιεῖ παντὸς εἴδους λίθους. Συχνάκις εἴδομεν (καὶ ἐφωτογραφήσαμεν) ἐντὸς τῶν τοίχων μυλολίθους ἢ τεμάχια λιθίνων ἀγγείων. 'Η δὲ ξεστὴ λιθοδομὴ ἢ αἱ ζῶναι ξεστοῦ λίθου, αἱ συχνάκις παρεμβαλλόμεναι ἐντὸς τῆς κοινῆς λιθοδομῆς, συνίστανται ὡσαύτως ἐξ ἀναμείκτων λίθων. Εἶναι ἀνισοϋψεῖς, τινὲς εἶναι λίαν μικροὶ καὶ ἄλλοι ἐξαιρετικῶς ὀγκώδεις πρὸς τήρησιν ἁρμονίας εἰς τοὺς δόμους. Τοὐλάχιστον ἐν μέρει, τὸ φαινόμενον τοῦτο πρέπει νὰ ἑρμηνευθῇ διὰ τῆς ἐπαναχρησιμοποιήσεως τῶν λίθων.

Δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ λογικὴ ἀμφιβολία, ὅτι σεισμὸς πρέπει νὰ ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῆς καταστροφῆς, ἥτις ὑπῆρξεν ἐξ ἴσου ὀλεθρία καὶ διὰ τὴν πόλιν τῆς Κνωσοῦ. Οὐδεμία ὅμως διακοπὴ τῆς ζωῆς. 'Η ἀνάκτισις ἤρχισεν ἀμέσως, ὁμοῦ δὲ μετ' αὐτῆς καὶ ἡ «Νέα 'Εποχή», τὴν ὁποίαν πρὸ πολλοῦ διῃσθάνθη καὶ περιέγραψεν ὁ Evans διὰ τὴν Κνωσὸν καὶ τὴν Κρήτην σχεδὸν ὁλόκληρον. 'Η «Νέα 'Εποχή», μὲ τὰς μεγαλοπρεπεῖς τοιχογραφικὰς συνθέσεις, ἀντιστοιχεῖ καλῶς πρὸς τὴν περίοδον ΥΜ Ια, ἤτοι 1550 - 1500 π.Χ. Κατὰ τὸ τέλος τῆς περιόδου ταύτης νέα σεισμικὴ καταστροφὴ ἐνέσκηψεν, ἡ ὁποία κατέστη τελική, διότι ὁ σεισμὸς προεκάλεσε καὶ τὴν ἔκρηξιν τοῦ ἡφαιστείου τῆς Θήρας.

Ἅπαξ ἔτι διαπιστοῦται, ὅτι ἡ ἱστορία τῶν καταστροφῶν εἶναι κοινὴ μεταξὺ Κρήτης καὶ Θήρας. Ἂν δεχθῶμεν κατ' ἀρχὴν τὸ σχῆμα τὸ προταθὲν ὑπὸ τοῦ Evans διὰ τὴν Κνωσόν, ἡ πρώτη σεισμικὴ καταστροφὴ συνέβη περὶ τὸ 1570 π.Χ., ἐπρόκειτο δὲ περὶ σοβαροῦ σεισμοῦ. 'Η δευτέρα καταστροφὴ ἐνέσκηψε περὶ τὸ 1500 π.Χ. (τέλος τῆς ΥΜ Ια ἐποχῆς). 'Ο Evans δὲν χαρακτηρίζει τὸν σεισμὸν τοῦτον ὡς σοβαρόν, διότι ἡ Κνωσὸς κατεστράφη ἐν μέρει μόνον. Εἶχε προφανῶς δίκαιον, διότι καὶ εἰς τὴν Θήραν ὁ αὐτὸς σεισμὸς ἀφῆκεν ἀθίκτους μερικὰς συνοικίας μέχρι τοῦ ὕψους τοῦ ἄνω καὶ τοῦ ὑπερκειμένου εἰσέτι πατώματος. Οἱ σοβαροὶ σεισμοὶ καταρρίπτουν τὰς οἰκίας μέχρις ἑνὸς μέτρου ἀπὸ τοῦ ἐδάφους καὶ ἐνίοτε μέχρις αὐτῶν τῶν θεμελίων[1].

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ. ΜΕΡΙΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΕΞ ΑΝΑΦΗΣ

Οἱ καθηγηταὶ κ. Γ. Μαρῖνος καὶ Ν. Μελιδόνης ἐδημοσίευσαν μονογραφίας τινὰς περὶ ἐνδιαφερούσης ἀνακαλύψεως ὑπ' αὐτῶν γενομένης. Εὗρον δηλαδὴ ἐπὶ τῆς νήσου 'Ανάφης, περὶ τὰ 25 χλμ. πρὸς 'Ανατολὰς τῆς Θήρας, σημαντικὰς ποσότητας κισήρεως. 'Ηρμήνευσαν ταύτας ὡς ὀφειλομένας εἰς τὰ ἡφαιστειακὰ κύματα (tsunamis) τῆς «Μινωικῆς» ἐκρήξεως τῆς Θήρας. Κατὰ τὴν διάρ-

1. Evans, PM II, 1, σ. 320 καὶ σημείωσις 3.

κειαν τοῦ πρώτου διεθνοῦς ἡφαιστειολογικοῦ συνεδρίου τῆς νήσου Θήρας (1969) ἐξέθηκαν ἐκ νέου τὰ τῆς ἀνακαλύψεώς των, ἡ δ' ἀνακοίνωσις αὐτῶν ἐδημοσιεύθη εἰς τὰ Πρακτικὰ τοῦ συνεδρίου τούτου[1].

Κίσηρις παρετηρήθη εἰς τρεῖς διαφόρους τοποθεσίας τῆς Ἀνάφης ἀπεχούσας 350, 750 καὶ 1650 μ. ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τῆς νήσου. Τὰ δὲ ὕψη ἦσαν ἀντιστοίχως 50, 160 καὶ 250 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Οἱ συγγραφεῖς, κατόπιν συγκρίσεως πρὸς ἄλλας εἰσβολὰς τσουνάμι καταλήγουν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ εὕρεσις κισήρεως εἰς ὕψος 250 μ. ἐν Ἀνάφῃ ἀποδεικνύει ὅτι τὰ κύματα ἔφθασαν εἰς τὸ πελώριον τοῦτο ὕψος. Τοῦτο δὲ εἶναι δυνατόν, ὅταν τὰ κύματα εἰσέρχωνται ἐντὸς κοιλάδων, χαραδρῶν ἢ λιμένων ἐν σχήματι χωνίου. Κυρίως εἰς τὰ ὕψη ταῦτα ἔφθασεν ὁ ἀφρὸς καὶ οἱ πίδακες τῆς κορυφῆς τῶν τσουνάμι «κατά τινα τρομερὰν φάσιν τῆς καταστροφῆς τῆς Θήρας».

Αἱ ἐν λόγῳ παρατηρήσεις ἐγένοντο ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἐπισκέψεως τῆς Ἀνάφης τὸν Νοέμβριον τοῦ 1960 ὑπὸ τῶν συγγραφέων. Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1971 ἐπωφελήθην διπλῆς εὐκαιρίας, ὅπως ἐπισκεφθῶ τὴν Ἀνάφην, κίσηριν ἐκ τῆς ὁποίας εἶχον ἤδη φροντίσει νὰ μεταφέρω εἰς τὸ Μουσεῖον Θήρας πρὸς τυχὸν ἐξέτασιν ὑπὸ τῶν συνέδρων. Αἱ ἐν λόγῳ εὐκαιρίαι ἦσαν πρῶτον, ὅτι ὁ Δρ. Δ. Νίνκοβιτς, ὁ ἕτερος τῶν Γενικῶν Γραμματέων τοῦ Συνεδρίου, εὑρίσκετο ἐκ νέου μεθ' ἡμῶν εἰς Θήραν. Δεύτερον, ὅτι ὁ ναύαρχος κ. Γ. Σαρρῆς μετὰ τῆς θαλαμηγοῦ του εὑρίσκετο ὡσαύτως μεθ' ἡμῶν. Ἀπεπλεύσαμεν καὶ ὀλίγον βραδύτερον, 15 λεπτῶν ἀνήφορος ἔφερεν ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ἀγκυροβολείου εἰς τὸ μοναδικὸν χωρίον τῆς Ἀνάφης. Ὁ τοπικὸς φύλαξ ἀρχαιοτήτων ἐπρομήθευσεν εἰς ἡμᾶς καλοκάγαθον κάτοικον τῆς Ἀνάφης, ὡς εἶναι ὅλοι οἱ νησιῶται, καὶ ἐπὶ πλέον δύο ὄνους οὐχὶ τόσον ὀλιγοδρανοῦντας, ὡς εἶναι τὰ ταλαίπωρα ζῷα τῆς Θήρας. Ὁ ὁδηγός μας ἐγνώριζεν, ὅτι τὰ πλουσιώτερα στρώματα κισήρεως εὑρίσκοντο ἐντὸς χαράδρας καλουμένης στοῦ Γεωργάνου, μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν πρὸς τὰ ΒΑ. τῆς πρωτευούσης. Ὑποθέτω, ὅτι εἶναι ἡ αὐτὴ τοποθεσία πρὸς τὴν «Βουνιὰ» τοῦ κ. Μαρίνου.

Ἡ διαδρομὴ παρουσιάζει γραφικὰς ἀπόψεις καὶ διδακτικὰς λεπτομερείας, ὡς κατὰ κανόνα συμβαίνει εἰς τὰς μικρὰς ταύτας νήσους, ἑκάστη τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ μικρὸν αὐτοτελῆ κόσμον. Πλὴν τῆς «πρωτευούσης», ἤτοι χωρίου λευκοῦ καὶ καθαροῦ μὲ πεντακοσίους περίπου κατοίκους, ἡ ὑπόλοιπος βραχώδης νῆσος παρουσιάζει μεμονωμένας ἀγροικίας ἢ καλύβας. Ὁ πίναξ 318α δεικνύει τὴν μάνδραν ἑνὸς βοσκοῦ. Ὁ τοῖχος τῆς αὐλῆς φέρει πρόσθετον στεφάνην ἀκανθωδῶν θάμνων, ὡς νὰ ἦτο σχόλιον εἰς τὴν Ὀδύσσειαν (ξ 10). Ἐκεῖ ὁ Εὔμαιος παρασκευάζει τὴν αὐλήν του μὲ λογάδας λίθους καὶ τὸν τοῖχον ἐπι-

1. Acta of the 1st International Scientific Congress on the Volcano of Thera (Athens 1971), σ. 277 ἑξ.: On the Strength of Seaquakes (tsunamis) during the Prehistoric Eruption of Santorin.

(πίν. 211β, 212α) καὶ τὸ ἕτερον ἐκ λίθων[1]. Εἰς τὸ σύνθρονον παρετηρήθη χαμηλὰ ἐπίχρισμα ἐκ γαλακτώματος ἀσβέστου, κατὰ τὰ βόρειον δὲ καὶ νότιον μέρη τοῦ βήματος ὡς καὶ εἰς τὸ ἡμικύκλιον τῆς ἀψῖδος — κατὰ τὴν χορδὴν — παρετηρήθησαν πώριναι λατύπαι, προφανῶς κατάλοιπα πορισμοῦ καὶ κατεργασίας πωρίνου ὑλικοῦ ἐκ τοῦ μνημείου, πιθανῶς πρὸς κατασκευὴν θολιτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐχρησιμοποιήθησαν κατὰ μεταγενεστέραν περίοδον τοῦ μνημείου (βλ. κατωτ. σ. 230, 232). Τὸ ἀρχικὸν ἐκ μαρμαροθετημάτων δάπεδον τοῦ ἡμικυκλίου τῆς ἀψῖδος παρετηρήθη νὰ ἔχῃ ἐπισκευασθῆ κατὰ μέρη.

Ἐντὸς τοῦ βήματος ἡ ἐπίχωσις εἶχεν — ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω — ὡς ἑξῆς: Ἐπὶ τοῦ ἀρχικοῦ, κατὰ τὸ πλεῖστον κατεστραμμένου, δαπέδου ἐξετείνετο στρῶμα ἐκ λεπτοῦ εὐθρύπτου χώματος, πάχους 0.04/0.05 μ., τὸ ὁποῖον εἶχε προέλθει προφανῶς ἐκ τοῦ ἰζήματος ὀμβρίων ὑδάτων μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ μνημείου. Ἕτερον στρῶμα ἐπὶ τούτου, πάχους $\pm$0.12 μ., συνιστάμενον ἐκ κονιαμάτων, φαίνεται νὰ προῆλθεν ἐκ τοῦ καταπεσόντος ὑλικοῦ κατὰ τὴν ἀπόσπασιν τῶν πλακῶν ἐπενδύσεως τῶν τοίχων τοῦ βήματος τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, πρὸς ἐκκαμίνευσίν των, πιθανῶς κατὰ τὸ β′ τέταρτον τοῦ 10ου αἰ., τὸ ἐνωρίτερον[2]. Ἠκολούθει ἐπίχωσις ἐκ χωμάτων, ἐντὸς τῶν ὁποίων εὑρέθησαν ὄστρακα ἐφυαλωμένων ἀγγείων ὡς καὶ ἀγγείων χονδρῶν καὶ μελαμβαφῶν· ἐπ' αὐτῆς δ' ἐξετείνετο τὸ κατὰ χρονικὴν σειρὰν δεύτερον, ἐκ πηλίνων πλακῶν, δάπεδον εἰς ὕψος $\pm$0.50 μ. ἀπὸ τοῦ ἀρχικοῦ (πίν. 211α, 212α) καὶ ἐπὶ στρώσεως ἐκ πηλοῦ[3]. Ἡ ὡς ἀνωτέρω ἐπίχωσις ἐκ χωμάτων μετὰ ὀστράκων τόσον διαφόρων μεταξύ των, προφανῶς τεχνητή, πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ ὡς γέμισμα δι' ὑλικοῦ ληφθέντος ἐκ τοῦ παρὰ τὸ χῶρον τοῦτον ἐδάφους, διὰ νὰ στρωθῇ τὸ ἐκ πλίνθων δάπεδον εἰς τὴν ἐπιθυμητὴν στάθμην· ἐπειδὴ δὲ ὅμοια ὄστρακα εὑρέθησαν καὶ ἐντὸς τοῦ ἐκ πηλοῦ ὑποστρώματος ὁμοῦ δὲ μετὰ νομίσματος τῆς ἐποχῆς τῆς φραγκοκρατίας, συνάγεται ὅτι τὸ ἐν λόγῳ δάπεδον χρονολογεῖται τὸ ἐνωρίτερον εἰς τὸν 13ον αἰῶνα. Ἐπειδὴ δ' ἐξ ἄλλου τὸ ἐκ πλίνθων τοῦτο δάπεδον ἐξετείνετο ἐν μέρει ὑπεράνω τοῦ εἰς ἀπόστασιν 2.10 μ. ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς βασιλικῆς σημειωθέντος τοίχου, τοῦ ἔχοντος ὡς συνεκτικὴν ὕλην πηλόν (πίν. 212α, δεξιά· πρβ. ἀνωτ. σ. 228), συνάγεται περαιτέρω ὅτι ὁ ἐν λόγῳ τοῖχος εἶναι παλαιότερος τοῦ πλινθίνου δαπέδου. Περὶ τοῦ τοίχου τούτου τείνω νὰ πιστεύσω ὅτι ἀνήκει μᾶλλον εἰς κοσμικὸν οἰκοδόμημα, κατοικίαν κτισθεῖσαν ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ

1. Σημειοῦνται καὶ ὑπὸ τοῦ Shelley, ἔ.ἀ. σ. 168, ἀλλὰ κατ' ἄλλην ἀντίληψιν.

2. Πρβ. ΠΑΕ 1970, σ. 112. Νόμισμα τοῦ Ἰωάννου Τσιμισκῆ (969-976), εὑρεθὲν ἐντὸς τῆς ἀψῖδος, ἐντὸς μικροῦ λάκκου σχηματισθέντος πιθανώτατα κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς συλήσεως τοῦ μαρμαρίνου ὑλικοῦ τοῦ μνημείου — περιεῖχεν ἀσβεστοκονιάματα ἐκ κρημνισμάτων — φαίνεται νὰ χρονολογῇ τὸ ἐκ κονιαμάτων στρῶμα, ἄρα τὴν ὡς ἀνωτέρω σύλησιν τοῦ μαρμαρίνου ὑλικοῦ, τὸ ἐνωρίτερον εἰς τὴν ὀγδόην δεκαετίαν τοῦ 10ου αἰῶνος.

3. Ὑπὸ τοῦ Shelley, ἔ.ἀ. σ. 168 καὶ 184 σημειοῦται εἰς ὕψος 0.30 - 0.40 μ.

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟΥ ΘΗΡΑΣ

Γενικόν τοπογραφικόν
Τομείς Α.Β.Γ.Δ. Θέρος 1971

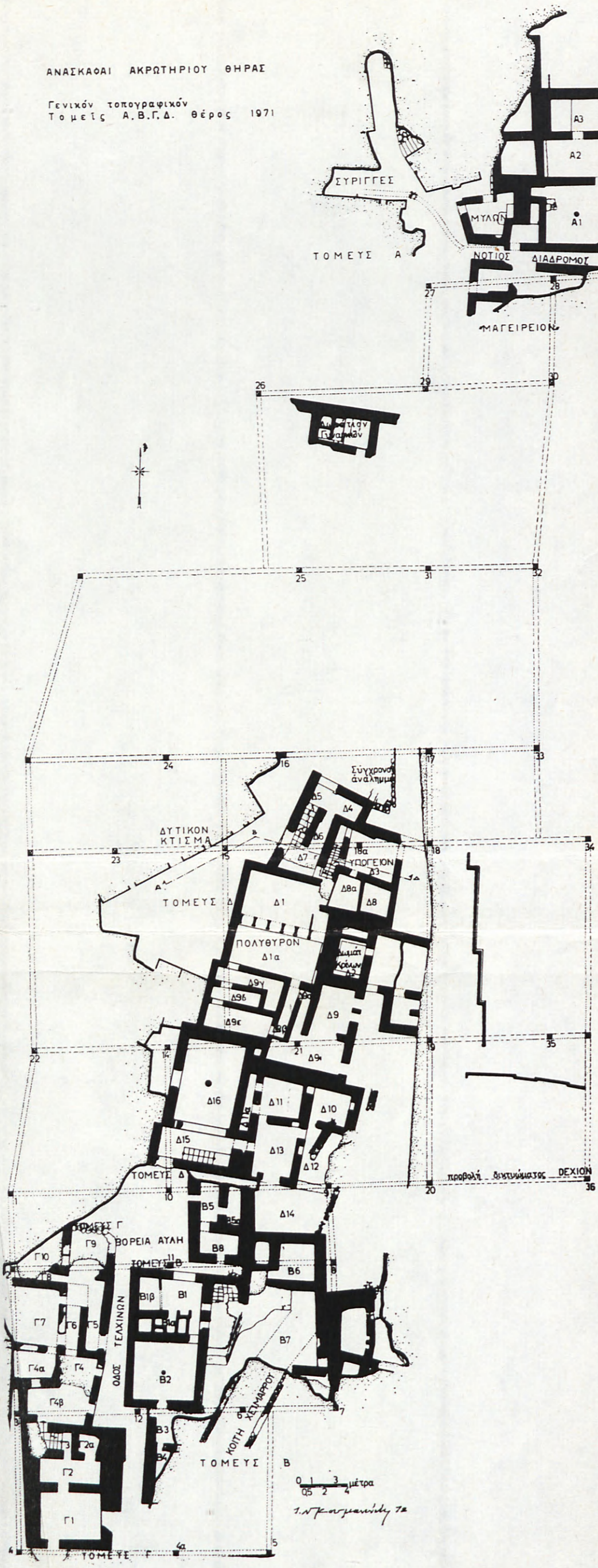

Κάτοψις τομέων Α καὶ Δ.

παρακειμένου — πρὸς Ν. — ὑπογείου ὑψούμενος νεκρικὸς θάλαμος[1]. Ἡ ἐν λόγῳ ἡμιυπόγειος κατασκευή, ὡς καὶ ὁ μεταγενέστερος τοῖχος ὁ ἐκτεινόμενος ἐκ τῆς γωνίας τοῦ βορειοανατολικοῦ προσκτίσματος πρὸς τὰ ἔξω (βλ. ἀνωτ. σ. 228), φαίνεται νὰ ἀνήκουν εἰς τὸ αὐτὸ συγκρότημα κατοικίας ἢ κατοικιῶν, τὸ ἐγκαθιδρυμένον, ὡς εἴδομεν, εἰς τοὺς χώρους τοῦ βήματος καὶ τοῦ βορείου πτερυγίου.

Μετὰ τὴν ἀχρήστευσιν τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, ὡς τόπου λατρείας (βλ. ἀνωτ. σ. 218), διηυθετήθησαν, λοιπόν, εἰς τὰ ἀνατολικὰ μέρη της

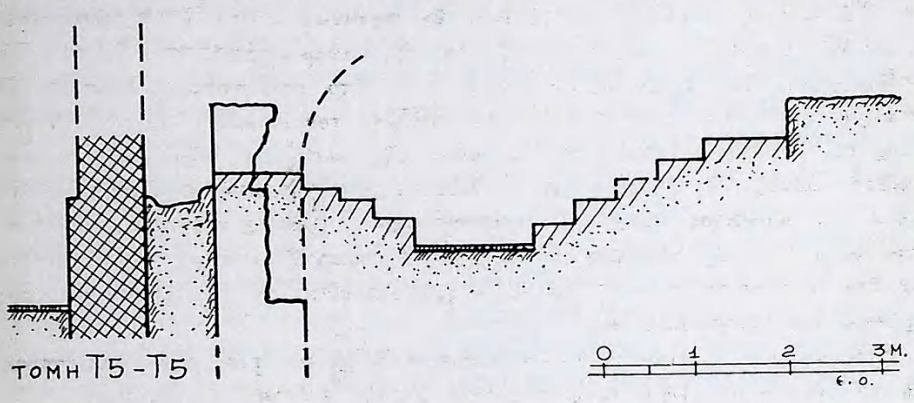

Εἰκ. 7. Τομὴ τῆς ἡμιυπογείου κατασκευῆς (ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ.).

ἐν μέσῳ τῶν ἐρειπίων κατοικήσεις. Εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν τοῦ μνημείου, λόγῳ τῶν ἰσχυροτέρων δομικῶν κατασκευῶν — ἀψὶς μὲ παχεῖς τοίχους, πεσσοὶ καὶ παραστάδες συνδεόμενοι μεταξύ των σταυροειδῶς διὰ τόξων — οἱ τοῖχοι ἐν μέρει τοὐλάχιστον ἵσταντο εἰσέτι· τοὺς ἐχρησιμοποίησαν καὶ διερρύθμισαν διὰ τούτων κατοικησίμους χώρους διὰ τῆς παρεμβολῆς εὐτελῶν τοίχων, ἐκτισμένων προχείρως ἐκ τῶν ὑλικῶν καταρρεύσεως καὶ πηλοῦ, ὡς εἴδομεν. Σχετικῶς νομίζω ὅτι διακρίνονται τρεῖς κατοικίαι: Μία διευθετημένη ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ βήματος καὶ συνισταμένη ἐξ ἑνὸς διπλοῦ δωματίου μὲ θύραν πρὸς Ν., ἑτέρα διευθετημένη ἐντὸς τοῦ βορείου πτερυγίου καὶ τοῦ πρὸς Ἀ. τούτου νεκρικοῦ θαλάμου, συγκοινωνούντων διὰ θύρας (βλ. ἀνωτ. σ. 212), συνισταμένη δ' ἐκ τεσσάρων ἐν ὅλῳ χώρων[2] καὶ τρίτη, ἔξω, διευθετημένη πρὸς Ἀ. τοῦ βορειοδυτικοῦ προσκτίσματος καὶ περιλαμβάνουσα καὶ τὴν ὡς ἀνωτέρω ἡμιυπόγειον κατασκευήν. Τετάρτη κατοικία εἶχε διευθετηθῆ ἐντὸς τοῦ βα-

1. Shelley, ἔ.ἀ. σ. 178. Ἀρχικῶς φαίνεται νὰ ὑπῆρχεν ἐδῶ ξύλινον δάπεδον.

2. Κατὰ τὴν ἐρειπίωσιν τῆς βασιλικῆς φαίνεται ὅτι τὸ ἀρχικὸν ξύλινον δάπεδον τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου κατεστράφη, τὸ δὲ ὑπόγειον ἐπληρώθη διὰ κρημνισμάτων· τὸ ἀνωτέρω σημειωθὲν ἐκ πλίνθων δάπεδον, ἐπεστρωμένον πιθανώτατα ἐπὶ τῶν κρημνισμάτων, φαίνεται νὰ ἀνῆκεν εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν κατοικιῶν.

πτιστηρίου[1], τὸ θολωτὸν μέρος τοῦ ὁποίου μὲ τοὺς ἰσχυροὺς πεσσούς, φαίνεται ὅτι εἶχεν, ὁμοίως, ἐπιδείξει ἀντοχήν.

Ἡ χρονολόγησις τῶν κατοικιῶν συνάγεται ἐκ τῆς εὑρέσεως παρὰ τὴν ἑστίαν τῆς ὡς ἀνωτέρω ἡμιυπογείου κατασκευῆς ὀστράκων ἀγγείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καί τινα ἀνήκοντα εἰς λοπάδα καὶ πινάκιον τῆς κατηγορίας τῶν ἐκ Β. Ἀφρικῆς (βλ. κατωτ. σ. 242) καὶ μαρτυροῦντα, ἑπομένως, ὅτι ἡ ἐν λόγῳ κατασκευὴ εἶχεν ἐγκαταλειφθῆ ἤδη περὶ τὰ τέλη τοῦ 6ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 7ου αἰῶνος. Συνεπῶς εἶχε κατασκευασθῆ αὕτη καὶ χρησιμοποιηθῆ εὐθὺς μετὰ τὴν καταστροφὴν καὶ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς Κορίνθου μετὰ τοὺς σεισμοὺς τοῦ ἔτους 550/551. Ὅμοιον φαινόμενον, ἤτοι κατοίκησιν ἐν μέσῳ τῶν ἐρειπίων μεγάλης ἐκκλησίας ἔξω τῆς πόλεως, μετὰ τοὺς ὡς ἄνω σεισμούς, παρετηρήθη καὶ εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Λεχαίου[2].

Κατὰ ταῦτα συνάγονται τρεῖς οἰκοδομικαὶ περίοδοι μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, ἤτοι ἐν ὅλῳ τέσσαρες: Πρώτη, ἡ τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς μετὰ τῶν προσκτισμάτων της· δευτέρα, ἐκείνη, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν τὰ ὡς ἀνωτέρω λείψανα κατοικιῶν[3]· τρίτη, ἡ ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὴν θολωτὴν ἐκκλησίαν[4], εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει τὸ ἐκ πλίνθων δάπεδον τοῦ βήματος, χρονολογούμενον εἰς τὴν φραγκοκρατίαν[5]· καὶ τετάρτη, ἡ μικρὰ ἐκκλησία μὲ τὸ λιθόστρωτον δάπεδον[6], χρονολογουμένη καὶ αὐτὴ

---

1. Βλ. ΠΑΕ 1970, σ. 111 - 12.

2. Δ. Παλλας, ΠΑΕ 1956, σ. 172 κέ.· 1957, σ. 102 κέ.· 1958, σ. 129 κέ.· 1959, σ. 135 κέ. 1960, σ. 161 κέ. καὶ 1965, σ. 137 κέ.

3. Ὁ Shelley, ἔ.ἀ. σ. 168 χρονολογεῖ τὰ διὰ γαλακτώματος ἐπιχρίσματα τοῦ συνθρόνου (βλ. ἀνωτ. σ. 229 καὶ 230) εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ πλινθίνου δαπέδου, ἀλλὰ δέχεται προηγουμένως καὶ κάποιαν ἐπισκευὴν πρὸ τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ μνημείου (πρβ. ἀνωτέρω σ. 229 περὶ τῆς ἐπισκευῆς τοῦ δαπέδου). Ἐπισκευαὶ πρὸ τῆς ἐγκαταλείψεως τῶν οἰκοδομημάτων παρετηρήθησαν καὶ εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Σκουτέλας (ΠΑΕ 1954, σ. 210 - 213), ἐπίσης δ' εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Λεχαίου (ΠΑΕ 1956, σ. 169).

4. Περὶ τῆς θολωτῆς περιόδου βλ. Shelley, ἔ.ἀ. σ. 168 καὶ 186.

5. Εἰς τὴν φραγκοκρατίαν πρέπει νὰ χρονολογηθῆ ὁλόκληρος ἡ θολωτὴ ἐκκλησία. Ὑπενθυμίζω ὅτι εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν της διεσώθη τμῆμα πωρίνου κιονίσκου συμφυοῦς εἰς τὸν τοῖχον κατὰ δυτικὰ πρότυπα (Shelley, ἔ.ἀ. σ. 186, εἰκ. 18)· ὅτι, συνεπῶς, ἡ πρόσοψις αὐτῆς εἶχε κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον τὴν μορφὴν γοτθικοῦ πυλῶνος. Ἡ ἐν λόγῳ ἐκκλησία, περιωρισμένη εἰς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ μεσαίου κλίτους, ἐξετείνετο πρὸς Δ. μέχρι μήκους ± 25.00 μ. (ἐξωτερικὴ διάστασις), εἶχε χρησιμοποιήσει τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἀψῖδα καὶ συνίστατο ἐκ τοῦ κυρίως ναοῦ, στεγαζομένου πιθανώτατα διὰ δύο σταυροθολίων, χωριζομένων ὑπὸ ἰσχυροῦ σφενδονίου καὶ ἐκ νάρθηκος μετὰ τοῦ γοτθικοῦ ὕφους πυλῶνος. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑπὸ τοῦ Shelley παρεχομένων ἀνασκαφικῶν ἐνδείξεων εἶχον ἄλλοτε δεχθῆ ὅτι ἡ ἐκκλησία μὲ τὸν γοτθικὸν πυλῶνα ἦτο προγενεστέρα τῶν χρόνων τῆς φραγκοκρατίας (Δ. Παλλας, ΑΕ 1954, Γ', σ. 297). Μοῦ δίδεται ἐδῶ ἡ εὐκαιρία νὰ ἐπανορθώσω τὴν ἐσφαλμένην ἐκείνην γνώμην.

6. Ἡ ἐκκλησία τῆς τελευταίας περιόδου φαίνεται νὰ ἦτο ἓν πλαγιαστὸν ὀρθογώνιον,

στέφει μὲ κλάδους ἀγραπιδέας (ἐθρίγκωσεν ἀχέρδῳ). Εἰς τὴν εἰκόνα πίναξ 318β βλέπει τις τὸ συμπλήρωμα τῆς ἀγροικίας, τὸν κυκλοτερῆ καὶ ψευδοθολωτὸν φοῦρνον. Ἐκεῖ παρεσκευάζετο ὁ ἄρτος ἢ μᾶλλον τὰ παξιμάδια, τὰ ὁποῖα ἐπὶ ἑβδομάδας πολλὰς ἐτροφοδότουν τὴν κάθε οἰκογένειαν.

Ἡ ἀγροτικὴ θέσις Γεωργάνου εἶναι κατάξηρος ἀρχὴ μιᾶς χαράδρας κατερχομένης πρὸς Νότον μέχρι τῆς θαλάσσης σχεδόν. Δένδρον δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ μόνον ὀλιγαρκεῖς θάμνοι, ἔνθα αἱ αἶγες νέμονται ἄνευ ποιμένων (πίν. 319β). Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους ὑπάρχουν λεπτὰ στρώματα κισήρεως ἐν ἡμιαποσυνθέσει. Τὰ στρώματα ἐμφανίζονται καὶ ἐξαφανίζονται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ (πίν. 319α). Ὁ ὁδηγός μας ἀποδίδει τοῦτο εἰς τὴν ἐντατικὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ στρώματος τῆς κισήρεως ὑπὸ τῶν κατοίκων. Αὕτη χρησιμοποιεῖται πρὸς οἰκοδομικοὺς σκοποὺς καὶ ὡς μονωτικὸν ὑλικὸν ἐπὶ τῶν δωμάτων.

Ὀλίγον κατωτέρω, περὶ τὰ 25 - 30 μ. πρὸς ΝΑ., ἐμφανίζεται συμπαγὲς στρῶμα ἑνὸς μέτρου καὶ πλέον εἰς πάχος, τὸ ὁποῖον ἐγώ (μὲ τὴν αὐτοσχέδιον βεβαίως ὁρολογίαν μου) θὰ ὠνόμαζον ἀπολιθωμένην κίσηριν. Ἡ ἐξόρυξις τοῦ ὑλικοῦ ἢ ἴσως ἡ ἀνάγκη κατασκευῆς σπηλαίου ὡς ἀσύλου τῶν βοσκῶν, ἐδημιούργησαν μικρὸν σπήλαιον, οὗ τὸ ἥμισυ τῆς εἰσόδου φράσσεται διὰ τοίχου (πίν. 319γ).

Ὁ δόκτωρ Νίνκοβιτς, ὅστις μὲ συνώδευεν, εἶναι βεβαίως τὸ ἁρμόδιον πρόσωπον, ἵνα ἀποφανθῇ περὶ τῆς προελεύσεως τῆς κισήρεως ἐν Ἀνάφῃ. Τὸ πρόβλημα εἶναι ἂν μετεφέρθη διὰ τῶν κυμάτων ἢ ἂν ἔπεσεν ἐξ οὐρανοῦ καὶ τὶς εἶναι ἡ ἡλικία της. Ἐγὼ ἔχω μόνον νὰ προσθέσω, ὅτι μεταξὺ τῶν ἐπιφανειακῶν στρωμάτων τῆς κισήρεως (πίν. 319) περισυνέλεξα τρία μεγάλα ὄστρακα προϊστορικοῦ ἀγγείου, πιθανῶς Μεσοκυκλαδικοῦ. Τὸ ἀγγεῖον ἦτο ἄγραφον, ὡς ἐκ τούτου δὲ ἡ χρονολόγησις δυσκολωτέρα. Ἴσως πρόκειται περὶ τάφων, ὁπότε μικρὰ ἔρευνα θὰ ἠδύνατο νὰ φωτίσῃ καὶ ἀρχαιολογικῶς εἰς τὴν χρονολόγησιν τῶν στρωμάτων κισήρεως τῆς Ἀνάφης.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

17. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΘΗΡΑΣ

(Πίν. 320-327)

Ἡ δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῆς ἀρχαίας Θήρας ἐπὶ τῆς ΒΑ. Σελλάδας, ἥτις ἤρχισε κατὰ τὸ ἔτος 1961, πλησιάζει πρὸς τὸ τέλος, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν περιοχὴν ἐκείνην τοῦ νεκροταφείου, ἡ ὁποία εὑρίσκεται εἰς τὸ ὑψηλότερον μέρος τῆς κλιτύος. Διάσπαρτοι ἀρχαϊκαὶ ταφαὶ καὶ μάλιστα μὲ σπουδαῖα εὑρήματα, ὅπως ὁ μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων ἀμφορεὺς ΑΜ 1958 Beil. 101, ἔχουν διαπιστωθῆ καὶ χαμηλότερα παρὰ τὴν ἀτραπόν, ἥτις ὁδηγεῖ πρὸς τὴν Ζωοδόχον Πηγήν[1]. Ἀλλὰ τοιαύτη ἐπέκτασις κεῖται ἔξω τῶν σκοπῶν τῆς ἀναληφθείσης ἐρεύνης, ἥτις ἐξ ἀρχῆς ἀπέβλεψεν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν ἑνὸς τμήματος τοῦ νεκροταφείου, τὸ ὁποῖον θὰ παρεῖχε κατὰ τὸ δυνατὸν ἀρτίαν εἰκόνα τῆς διαμορφώσεως καὶ διατηρήσεως ἑνὸς συνόλου ταφικῶν κατασκευῶν.

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν περίοδον αἱ ἐργασίαι διήρκεσαν ἐπὶ 11 ἡμέρας μεταξὺ 2 - 15 Δεκεμβρίου. Ὡς βοηθὸς ἔλαβε μέρος πάλιν ὁ πτυχιοῦχος τῆς ἀρχαιολογίας κ. Χ. Σιγάλας, ἐκ καταγωγῆς ἔχων οἰκειότητα καὶ στοργὴν πρὸς τὰς θηραϊκὰς ἀρχαιότητας.

Ἤρχισε νὰ ἀνασκάπτεται ὁ τελευταῖος ὑπολειπόμενος τομεὺς κατὰ μῆκος τοῦ λιθοστρώτου τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ μέχρις ἀποστάσεως 7.50 μ. ἀπὸ τοὺς βράχους τῆς πρώτης στροφῆς. Εἰς ζώνην πλάτους 6 μ. (τὴν ἐπέκτασιν ἐμποδίζει μέγας ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἀποκυλισθεὶς βράχος) τὸ πρανὲς τῆς κλιτύος ἦτο διαμορφωμένον εἰς τρία μικρὰ ἄνδηρα, τῶν ὁποίων τὰ χώματα πρὸς τὴν ἀνωφέρειαν συνεκράτουν μικρὰ ἀναλημματικὰ τοιχάρια ἐξ ἀργῶν λίθων. Εἰς μίαν περίπτωσιν, εἰς ἀπόστασιν 1.95 μ. ἀπὸ τὸ λιθόστρωτον ἡ κατασκευὴ ἦτο περισσότερον ἐπιμεμελημένη. Τὸ ἀνάλημμα ἀποτελοῦν τρεῖς λαξευτοὶ λίθοι συνολικοῦ μήκους 2.07 μ. καὶ ὕψους 0.32 μ., οἵτινες πατοῦν ἐπὶ στρώσεως ἐκ μικρῶν πλακοειδῶν λίθων (πίν. 320α.β). Ὄπισθεν τούτου ὑπῆρχεν ἐντὸς κοιλώματος τοῦ φυσικοῦ πετρώματος μία ταφὴ εἰς ἀγγεῖον, ἀκόσμητον ἀμφορέα πιθανῶς, τὸ ὁποῖον εὑρέθη ἐντελῶς διαλελυμένον. Ἐκαθαρίσθησαν ὀκτὼ ταφικαὶ πυραί. Ἐπὶ τῶν χωμάτων, τὰ ὁποῖα ἐκάλυπτον τὴν μίαν ἐξ αὐτῶν,

1. Β6 καὶ ΠΑΕ 1965, 186.

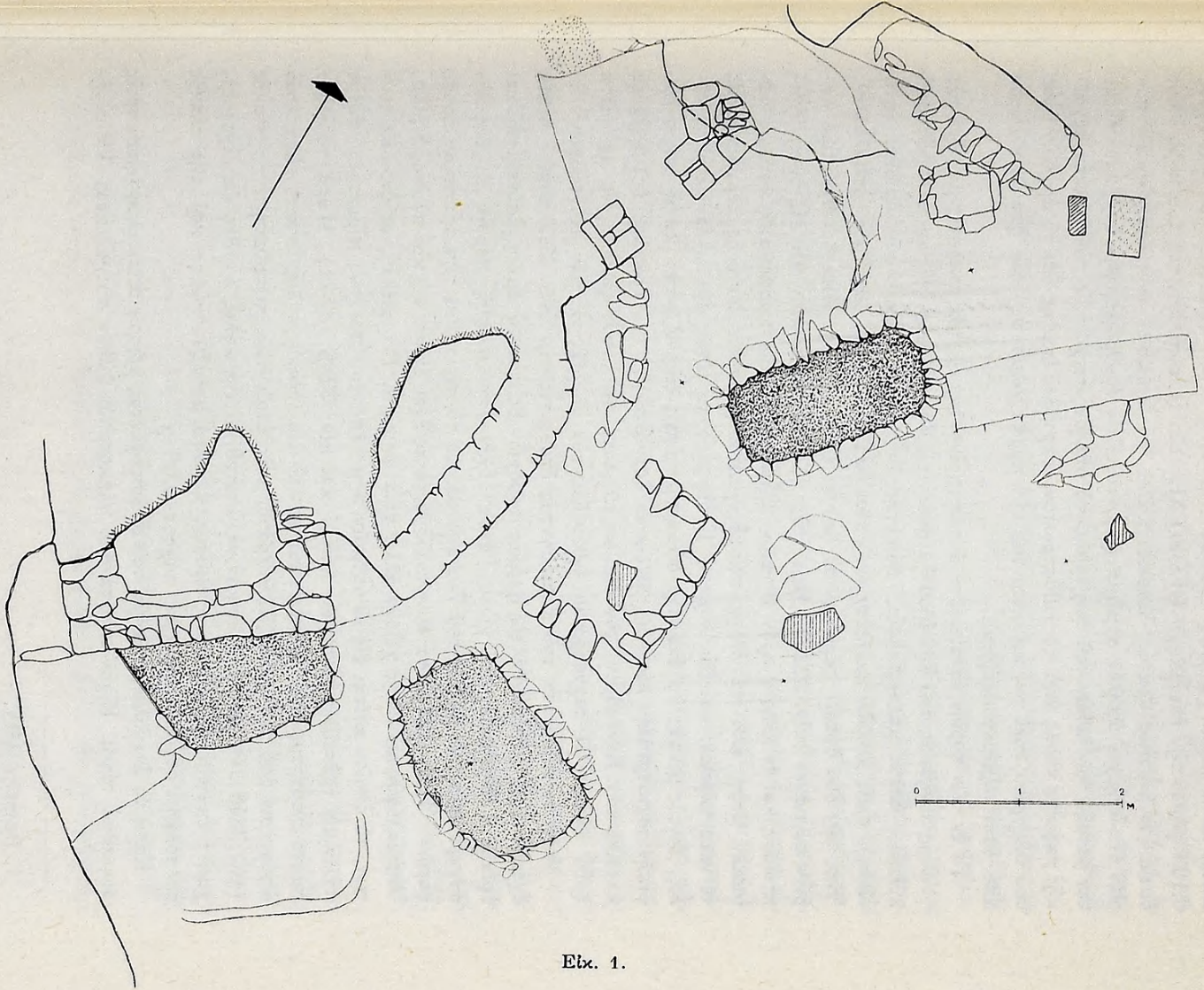

Εικ. 1.

ἔκειτο κατὰ χώραν χαμηλὸς κυβόλιθος, μήκους 0.35, πλάτους 0.24 καὶ ὕψους 0.105 φέρων τὴν ἐπιγραφὴν ΘΕΟΚΥΔΕΟΣ. Ἡ τοποθέτησις τοῦ κυβολίθου, ὅστις ἦτο βεβαίως ὁρατός, δεικνύει πάλιν ὅτι ὑπεράνω τῶν λάκκων τῶν πυρῶν δὲν ὑπῆρχεν ὑψηλὸν στρῶμα χώματος. Ἐν ἐρυθρόμορφον ὄστρακον εὑρεθὲν μεταξὺ τῶν λίθων τοῦ τοιχαρίου, τὸ ὁποῖον ἀπεχώριζε τὸν λάκκον ἀρχαϊκῆς ταφικῆς πυρᾶς ἀπὸ τὸ λιθόστρωτον, μαρτυρεῖ ἐπίσης ὅτι τὸ ἀρχικὸν ὕψος τοῦ τοιχαρίου (καὶ τοῦ καλύπτοντος τὴν πυρὰν χώματος) δὲν ἦτο ὑψηλότερον ἀπὸ ὅσον σήμερον σῴζεται.

Τὰ ἐκ τῶν πυρῶν κτερίσματα ἀνταποκρίνονται εἰς τὰς γνώσεις μας διὰ τὰς γενικὰς συνηθείας τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 6ου αἰῶνος. Ἦσαν πάλιν ἀττικαὶ κύλικες, ἁπλαῖ μελαμβαφεῖς, δύο τῆς λεγομένης «ἀφύλλου» ὁμάδος (πίν. 321α), τρεῖς μικρῶν καλλιτεχνῶν (πίν. 321β, 322α.β) καὶ μία ὀφθαλμωτή. Ἐπὶ τῶν δύο ὄψεων παρίστανται ζεύγη ἐραστῶν καὶ ἑκατέρωθεν τῶν λαβῶν πυγμάχοι (πίν. 322γ). Πρὸς τὰς κύλικας εἶχεν ἀποτεθῆ εἴς τινας περιπτώσεις καὶ ἓν ἄλλο μικρὸν ἀγγεῖον. Εὑρέθησαν μία κορινθιακὴ κοτύλη, μία ἰωνικὴ ὅλπη, ἀπὸ τὰ ὀλίγα παραδείγματα καθαρῶς ἰωνικῆς κεραμικῆς εἰς τὸ νεκροταφεῖον, καὶ δύο λύχνοι. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι μία μελανόμορφος κύλιξ. Ἐντὸς μικρᾶς ἐφ' ἑκάστης ὄψεως μετόπης εἰκονίζονται κατὰ μικρογραφικὴν τεχνοτροπίαν λέων καταδιώκων δορκάδα καὶ ὁ Ἡρακλῆς ἐπὶ ἅρματος καταδιώκων Κένταυρον, τὸν ὁποῖον πλήττει διὰ τοῦ ξίφους εἰς τὰ νῶτα (πίν. 323α). Ἡ τεχνοτροπία ἐνθυμίζει τὸν ζωγράφον τῶν Κενταύρων[1].

Μετὰ τὰ εὑρήματα τοῦ παρελθόντος ἔτους εἰς τὴν ΝΔ. Σελλάδα, ἡ ὁποία ἔχει γίνει τὸ καταφύγιον εἰς ἡμέρας σφοδρῶν βορείων ἀνέμων, ἐσυνεχίσθη καὶ ἐφέτος ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ χώρου, ἔνθα εἶχεν ἀποκαλυφθῆ πέρυσι τὸ ταφικὸν συγκρότημα τῶν ἀρχῶν τοῦ 7ου αἰῶνος, μὲ τὸ σῆμα καὶ τὴν τράπεζαν προσφορῶν[2]. Ἡ ἀνασκαφεῖσα συνολικῶς ἔκτασις ἔχει μῆκος 11 καὶ πλάτος 5.50 μ. Ἀπεκαλύφθησαν κατὰ χώραν ἄλλα τρία σήματα. Παραπλεύρως ἑνὸς ἐκ τούτων, τὸ ὁποῖον κεῖται εἰς ἀπόστασιν 5 μ. ἀπὸ τοῦ πρώτου σήματος, ὑπῆρχε πάλιν μία τράπεζα προσφορῶν (εἰκ. 1 καὶ πίν. 323β, 324α). Παρὰ τὸ σῆμα ἔκειτο ἀνεστραμμένος ἰωνικὸς σκύφος καὶ μία ἰωνικὴ κύλιξ ἵστατο εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν τράπεζαν ὑπεράνω μιᾶς ὁριζοντίως τοποθετημένης πλακός (πίν. 324β). Θὰ ἦτο ἐλκυστικὸν νὰ ὑποτεθῆ ὅτι ἡ κύλιξ εὑρέθη ὡς εἶχεν ἀρχικῶς ἀποτεθῆ ὡς ἐπιτάφιος προσφορά, ἀλλὰ μεταξὺ ταύτης καὶ τῆς πλακὸς ἐμεσολάβει στρῶμα χώματος πάχους 0.08 μ.

Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου ἀπεκαλύφθησαν τρεῖς ρωμαϊκοὶ τάφοι. Εἶχον κτιστὰ διὰ πλακοειδῶν λίθων τοιχώματα. Τὰ εὑρή-

1. Beazley ARV.
2. ΠΑΕ 1970, 206.

ματα ἦσαν ἐν πήλινον δακρυδόχον καὶ δύο ὑάλινα ἀγγεῖα, καθὼς καὶ μία σιδηρᾶ στλεγγίς. Ἀρκετοὶ σιδηροῖ ἧλοι μαρτυροῦν διὰ τὴν χρῆσιν ξυλίνων φερέτρων. Ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο δὲν συνεπληρώθη καὶ εἶναι ἀμφίβολον, ἂν τὸ σῆμα καὶ ἡ τράπεζα ἀνήκουν εἰς τοὺς ρωμαϊκοὺς τάφους ἢ ἄλλους παλαιοτέρους. Εἷς ὀξυπύθμενος ἀμφορεὺς παρ' αὐτοὺς περιεῖχε τὰ ὀστᾶ παιδικοῦ σκελετοῦ.

Κατὰ τὸ μέσον περίπου τοῦ ἀνασκαπτομένου χώρου εἰς τὸ φυσικὸν πέτρωμα σχηματίζεται ἄνοιγμα πρὸς Β., πρὸ τοῦ ὁποίου σώζεται χαμηλὸς τοῖχος μήκους 2.45 μ. ἔχων εἴσοδον πλάτους 0.62 μ. πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀνοίγματος. Κατὰ τὴν ἀριστερὰν, δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ἀνοίγματος εἷς τοῖχος μήκους 1.55 καὶ ὕψους 1.07 μ. φαίνεται ὅτι φράσσει τὸ στόμιον σπηλαιώδους τάφου. Ἔξωθι τοῦ πρώτου τοίχου εἰς περιωρισμένον χῶρον διαστάσεων 1.50 πρὸς 1.45 μ. εἶχον ἀποτεθῆ πέντε μεγάλα ἀγγεῖα περιέχοντα τὰ ὀστᾶ παιδικῶν ταφῶν (πίν. 325α.β). Τὰ ἀγγεῖα ἦσαν εἷς ἰδιόσχημος κρητικὸς πιθανῶς ἀμφορεύς, τρεῖς θηραϊκοὶ ἀμφορεῖς καὶ εἷς «εὐβοϊκός». Μεταξὺ τῶν ἀγγείων τούτων εὑρέθη καὶ μία μικρὰ χύτρα. Τὰ ταφικὰ ἀγγεῖα ἦσαν στερεωμένα ἐξωτερικῶς διὰ λίθων καὶ τὰ στόματα ἐκλείοντο διὰ στρογγύλων πλακῶν. Εἰς μίαν περίπτωσιν εἶχε χρησιμοποιηθῆ ἐπίσης καὶ μέγα θηραϊκὸν πινάκιον. Παρὰ τὸν «εὐβοϊκὸν» ἀμφορέα εὑρέθη ἓν θήλαστρον, δύο μικρὰ μελαμβαφῆ κυάθια περιεῖχεν ὁ εἷς τῶν θηραϊκῶν ἀμφορέων. Εἰς δύο θέσεις ὑπὸ τὰ ἀγγεῖα τῶν ταφῶν παρετηρήθησαν ἴχνη πυρᾶς. Ὁ «εὐβοϊκὸς» ἀμφορεὺς ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως φέρει παράστασιν ἡμικαθημένου λέοντος — ὁ τύπος τοῦ λέοντος, καθὼς καὶ ἡ ἄλλη διακόσμησις ἐνθυμίζουν τὸν ἀμφορέα εἰς Leyden, JHS 1926, πίν. 6 — καὶ ἐπὶ τῆς ἄλλης πλατείας ἕλικας (πίν. 326α). Ἐκ τῶν θηραϊκῶν ἀμφορέων οἱ δύο μεγαλύτεροι (πίν. 326β.γ) προέρχονται ἐκ τοῦ ἰδίου ἐργαστηρίου, ἀπὸ τὸ ὁποῖον καὶ οἱ ἀμφορεῖς Thera II 137, εἰκ. 320 καὶ 321 - 140 εἰκ. 331, AM 1903 Beil. III εἰκ. 1 καὶ 2, ὁ ἄλλος μὲ τὴν σειρὰν τῶν ἀνθεμίων παρουσιάζει ἔντονον ἀνατολίζουσαν διακόσμησιν (πίν. 327α).

Εἰς μικρὸν κοίλωμα τοῦ βράχου μεταξὺ τῶν ἀποκαλυφθέντων πέρυσι τάφων ὑπῆρχε δεύτερος «εὐβοϊκὸς» ἀμφορεύς, ἐντὸς τοῦ ὁποίου μετὰ τῶν ὀστῶν παιδικῆς ἐπίσης ταφῆς εὑρέθη καὶ ἓν αἰγυπτιακὸν εἰδώλιον (Βήσα) ἐκ φαγεντιανῆς. Ὁ λαιμὸς τοῦ ἀμφορέως κοσμεῖται δι' ἀντιθετικῶν πλήρων τριγώνων, ὅπως καὶ εἰς τὸν ἀμφορέα ἐκ Περίσσης (ΑΔ 1967, Α πίν. 78), ἐπὶ τοῦ ὤμου εἰς τὰς δύο ὄψεις φέρει παράστασιν κριοῦ καὶ σειρῆνος (πίν. 327γ.δ). Ὁ δαιμονικὸς χαρακτὴρ εἶναι ἐνταῦθα περισσότερον ἔντονος, παρ' ὅσον εἰς τὰς ἄλλας παραστάσεις τῆς ἐποχῆς[1].

Κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν πλευρὰν τοῦ σχηματιζομένου εἰς τὸ φυσικὸν πέτρωμα

1. Πρβ. E. Kunze, AM 1931, 121.

ἀνοίγματος εἰς ἐπίπεδον 1.15 μ. ὑψηλότερον ἀπὸ τὴν θέσιν τῶν ἀγγείων ἐκαθαρίσθησαν δύο διαλελυμέναι ἐν μέρει πυραὶ τοῦ 6ου αἰῶνος. Ἀπὸ τὴν πρώτην προέρχεται εἷς κορινθιακὸς ἀρύβαλλος, ἀπὸ τὴν ἄλλην μελαμβαφὴς κύλιξ καὶ λύχνος. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τέλος περισυνελέγη τεμάχιον ἀρχαϊκοῦ πινακίου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου, σώζεται τὸ ἄνω μέρος γυναικείας μορφῆς (πίν. 327β).

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Σ. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ

18. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΖΑΚΡΟΥ

(Πίν. 328-350)

Δι' ἐνδεκάτην περίοδον — συμπεριλαμβανομένης τῆς δοκιμαστικῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἔτους 1961 — συνεχίσθη καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1971 ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου ἡ ἀνασκαφικὴ ἐργασία πρὸς περαιτέρω ἀποκάλυψιν τοῦ μινωικοῦ ἀνακτόρου τῆς Ζάκρου, ὡς καὶ τῶν παραρτημάτων ἢ τῶν περὶ αὐτὸ κτηρίων. Ὡς καὶ κατὰ τὰς προηγηθείσας περιόδους, πέραν τοῦ ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διατεθέντος ποσοῦ, ἐτέθη εἰς τὴν διάθεσίν μας ποσὸν ἀρωγῆς ἐκ μέρους τοῦ ζεύγους τῶν φιλοτέχνων Leon καὶ Harriet Pomerance[1], μεγαλύτερον τοῦ ὑπὸ τῆς διενεργούσης τὴν ἀνασκαφὴν Ἑταιρείας διατεθέντος, ἵνα καταστῇ δυνατὴ μία περιωρισμένης κλίμακος δοκιμαστικὴ ἔρευνα εἰς τὴν ἄμεσον γειτονίαν τῆς μινωικῆς πόλεως διὰ τὴν ἀνεύρεσιν τάφων, εἰς σημεῖα ἔνθα εἶχον προκύψει κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος ἐνδείξεις. Διὰ τὴν χορηγίαν ταύτην καὶ τὴν ἐν γένει συμπαράστασιν ἀπευθύνονται καὶ ἐντεῦθεν θερμαὶ εὐχαριστίαι.

Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν συμμετέσχεν, ὡς καὶ κατὰ τὰς προηγηθείσας ἀνασκαφικὰς περιόδους, ἡ ἀρχαιολόγος Ἀναστασία Πλάτωνος, ἀσχοληθεῖσα κυρίως μὲ τὸν καταρτισμὸν τῶν προχείρων ἡμερολογίων καὶ μὲ τὴν ἐποπτείαν περισυλλογῆς τῶν εὑρημάτων. Βοηθητικὰς ὑπηρεσίας παρέσχον ἡ τελειόφοιτος τῆς ἀρχαιολογίας Μαρία Νερουλίδου καὶ ἡ σπουδάστρια Τζένη Ράδου. Ὡς ἀρχιτέκτονες ἐπεκούρησαν εἰς τὸ ἔργον ὁ Ἰωάννης Κνιθάκης καὶ ἡ Εὐδοξία Γεωργιάδου. Τὸ γενικὸν σχέδιον ἐπέβλεψεν ὁ ἀρχιτέκτων Ἰωσὴφ Σώου, ὁ ὁποῖος καὶ ἐπεκούρησεν εἰς τὴν διαλεύκανσιν ὡρισμένων στρωματογραφικῶν στοιχείων καὶ εἰς τὴν περισυλλογὴν τοῦ διαταραχθέντος περιεχομένου ταφικοῦ σπηλαίου τῆς Φάραγγος τῶν Νεκρῶν. Ὡς τεχνῖται, ἐποπτεύσαντες καὶ τὴν ἐργασίαν, εἰργάσθησαν οἱ Γ. Ἠλιάκης καὶ Κωνσταντῖνος Βιτωράκης, ὡς ἐπιστάτης δὲ ὁ Ἀντώνιος Παπαδάκης, ἅπαντες λίαν προφρόνως διατεθέντες ὑπὸ τοῦ Ἐφόρου καὶ Διευθυντοῦ τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου Στυλ. Ἀλεξίου, ὁ ὁποῖος καὶ ἄλλως γενικῶς ὑπεβοήθησε τὸ ἔργον τῆς ἀνασκαφῆς. Διὰ τοῦτο

---

1. Μεγίστην θλῖψιν προεκάλεσεν ὁ μετὰ ἐπώδυνον μακρὰν ἀσθένειαν ἐπελθὼν θάνατος τῆς εὐεργέτιδος Harriet Pomerance, κατὰ τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1972.

καὶ ἐντεῦθεν ἐκφράζονται θερμαὶ εὐχαριστίαι. Ὡς φωτογράφος ἐχρησιμοποιήθη λόγῳ τῆς εἰδικότητός του εἰς τὴν φωτογράφησιν ἀρχαιολογικῶν θεμάτων ὁ Γ. Ξυλούρης, ἀλλ' αἱ πλεῖσται τῶν καθαρῶς ἀνασκαφικῶν φωτογραφιῶν ἐλήφθησαν ὑπὸ τῶν μελῶν τοῦ ἐπιστημονικοῦ συνεργείου (τῶν ἐγχρώμων ὑπὸ τῆς Ἀν. Πλάτωνος).

Κύριος σκοπὸς προετέθη ἡ περαιτέρω ἔρευνα εἰς τὴν κλιτὺν τοῦ ΒΑ. λόφου πρὸς περαιτέρω ἀποκάλυψιν καὶ ἑνοποίησιν ἤδη ἀποκαλυφθέντων παραρτημάτων, ἡ εἰς εὐρυτέραν κλίμακα ἔρευνα τοῦ ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τοῦ ἀνακτόρου ἀναφανέντος ἀνακτορικοῦ συγκροτήματος, ἡ ἀναζήτησις τῶν ἀνατολικῶν ὁρίων τοῦ ἀνακτόρου καὶ τέλος ἡ διενέργεια δοκιμαστικῆς ἐρεύνης πρὸς ἀναζήτησιν νεκροταφείων. Τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν εἰς πάντας τοὺς τομεῖς σημαντικά (πίν. 328α), πλὴν εἰς τὸν τομέα τῶν νεκροταφείων, ὅπου ὅμως τοὐλάχιστον ἐβεβαιώθη ἡ διασπορὰ καὶ ὁ χαρακτὴρ ὡρισμένων τάφων. Ἰδιαιτέρως σημαντικὰ ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς στρωματογραφικῆς ἐρεύνης τόσον εἰς τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τοῦ ἀνακτόρου ὅσον καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς κλιτύος τοῦ ΒΑ. λόφου. Τὰ ἀποτελέσματα συνοπτικῶς κατὰ τομεῖς εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

ΤΟ ΠΑΛΑΙΟΑΝΑΚΤΟΡΙΚΟΝ ΚΤΗΡΙΟΝ ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΝ ΠΤΕΡΥΓΑ ΤΟΥ ΑΝΑΚΤΟΡΟΥ. ΔΟΚΙΜΗ ΥΠΟ ΤΗΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗΝ ΑΥΛΗΝ

Κατ' ἀρχὰς ἠρευνήθησαν πληρέστερον τὰ ἤδη ἐν μέρει ἀνασκαφέντα διαμερίσματα Α - Ε καὶ τὸ πρὸς τὸ δωμάτιον Δ συναπτόμενον μικρὸν κλιμακοστάσιον Ζ (βλ. παρένθ. πίν. Α'). Τὸ πρὸ ἐτῶν ἀνασκαφὲν δωμάτιον μὲ τὸ ἐκ χαλικασβέστου δάπεδον, κείμενον εἰς μικρὸν βάθος ὑπὸ τὸ ἐπίπεδον τῆς αὐλῆς LXIII (βλ. ΠΑΕ 1967, 166 κ.ἑ.), ἀπεδείχθη ὅτι ἀπετέλει συνέχειαν πρὸς Δ. τοῦ αὐτοῦ κτηρίου· τὸ εἰς ἀνώτερον ἐπίπεδον τοῦ τῶν ἄλλων θεμελίων δωματίων τοῦ κτηρίου εὑρισκόμενον δάπεδον δικαιολογεῖται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ βράχος τῆς κλιτύος κατήρχετο βαθμιαίως μὲ κατεύθυνσιν ἐκ Β. πρὸς Ν. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ ὑπάρχῃ ὑπὸ τὸ δάπεδον τούτου ἄλλο θεμέλιον δωμάτιον. Ἀνεζητήθησαν τὰ θεμέλια τοῦ Α. καὶ τοῦ Β. τοίχου· τοῦ πρώτου ἀνευρέθησαν λείψανα, κάτω τοῦ ἐπιπέδου εἰς τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται τὸ ἐκ χαλικασβέστου δάπεδον. Τοῦ Β. ἀνευρέθησαν ἐπίσης λείψανα εἰς χαμηλοτέραν στάθμην, ἀλλὰ τὸ μέσον τμῆμα φαίνεται ὅτι κατεστράφη τελείως. Εἷς τοῖχος φαίνεται κατευθυνόμενος πρὸς Β. Εἰς τὸ σημεῖον συναντήσεως τοῦ Ν. καὶ τοῦ Α. τοίχου σχηματίζεται προεξέχουσα γωνία, ἐπικαλύπτουσα μὲ τὴν προέκτασίν της πρὸς Α. τὴν Ν. πλευρὰν τοῦ δωματίου Α. Ὁ ἄλλοτε ἀνακαλυφθεὶς ἔξω τῆς Ν. πλευρᾶς τῶν δύο δωματίων βαθὺς ὀχετός, παρηκολουθήθη εἰς τὴν συνέχειάν του καὶ πέραν τοῦ παχέος θεμελίου τοῦ Α. τοίχου τοῦ περιβόλου τῆς αὐλῆς XLIII. Ὑπόστρωμα κατωφλίου ἀνιχνεύθη κατὰ τὸ Ν. πέρας τοῦ Α. τοίχου τοῦ δωματίου μὲ τὸ ἐκ χαλικασβέστου δάπεδον· ἀμέσως συνεχόμενος καὶ εἰς τὸ πάχος τοῦ τοίχου κατὰ τὴν σύζευξιν ἀνε-

φάνη μικρὸς τετραγωνικὸς χῶρος μὲ ἐπίχριστον δάπεδον, ἄγνωστον διὰ ποῖον σκοπὸν χρησιμοποιηθείς· ἴσως ἦτο κόγχη δι' ἀπόθεσιν πρὸς διαφύλαξιν ἀντικειμένων, ἀλλ' οὐδὲν κατὰ χώραν ἀνευρέθη πλὴν ἀπηνθρακωμένων λειψάνων ξύλου.

Τὸ δωμάτιον Α ἔχει τὸ δάπεδον πολὺ βαθύτερον καὶ δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐρευνηθῇ ἐξ ὁλοκλήρου λόγῳ τοῦ διὰ μέσου αὐτοῦ διερχομένου βαθέως θεμελίου τοῦ Α. τοίχου τῆς αὐλῆς. Τὸ Α. τμῆμα τούτου, τὸ πέραν τοῦ μνημονευθέντος θεμελίου, εἶχεν ἤδη πάλαι ἐρευνηθῇ, ἂν καὶ ἀτελῶς. Ἀπεδείχθη νῦν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ στενεπιμήκους δωματίου, διασῴζοντος καλῶς καὶ εἰς ὕψος τοὺς Β. καὶ Ν. τοίχους του, ἔχοντος εἴσοδον κατὰ τὸ Α. ἄκρον τοῦ δευτέρου, ἡ ὁποία διατηρεῖ τὸ ὑπόστρωμα τοῦ κατωφλίου. Ἤδη τὰ ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως ἀνευρεθέντα τμήματα ἀγγείων ἐμαρτύρουν χρονολογίαν εἰς τὸ τέλος τῶν παλαιοανακτορικῶν χρόνων: κάτω τμῆμα κυπέλλου μορφῆς ὠοθήκης, κάτω μέρος κυπέλλου τύπου tumbler μὲ μέλαν ἐπίχρισμα, τὸ κάτω ἀώτου κυπέλλου καὶ ἄωτον κυπελλίδιον μὲ ὁριζοντίας στολιδώσεις, ἔχον ἐρυθρὸν ἐπίχρισμα. Ἀλλὰ μεγάλη σειρά, λίαν χαρακτηριστική, μικρῶν ἀγγείων ἀνευρέθη κατὰ τὸ δυτικὸν ἥμισυ τῆς Β. πλευρᾶς, ὄχι πολὺ ἄνω τοῦ δαπέδου: 4 κύπελλα τύπου tumbler, τῶν ὁποίων ἓν μὲ λευκὴν ταινίαν ἐπὶ μελανοῦ ἐπιχρίσματος, ἄλλο μὲ λευκήν, ἀποβᾶσαν μέλαιναν, ἐπὶ κεραμεοῦ βάθους, τρίτον μὲ ἐρυθρὸν ἐπίχρισμα καὶ τέταρτον μὲ μόλις διακρινομένην διακόσμησιν· λεπτὸν κυάθιον μὲ ταινιωτὴν λαβήν, λευκὴν διακόσμησιν ταινίας καὶ κυκλίσκων· μελαμβαφὴς διώροφος κύαθος· πέντε τοὐλάχιστον ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, τῶν ὁποίων ἓν εὐρὺ μὲ ἐξίτηλον διακόσμησιν, ἄλλο πολὺ λεπτόν, ἕτερον λεπτὸν μὲ λευκὴν ταινίαν ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους, ἄλλο μὲ ἐρυθρὸν ἐπίχρισμα καὶ ἕτερον χοανοειδῶς διανοιγόμενον μὲ λευκὰς ταινίας ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους· τμῆμα κυπέλλου μὲ πολλὰς ταινίας λευκάς, ἐρυθράς, μελαίνας καὶ σιγμοειδῆ κοσμήματα· λαιμὸς ἀμφορέως μὲ κυκλικὸν στόμιον καὶ λευκὴν ἐπὶ μέλανος διακόσμησιν· τέλος ἱκανὸς ἀριθμὸς ὀστράκων. Λίθοι τοῦ ἡμικατεστραμμένου Δ. τοίχου τοῦ δωματίου ἔχουν ἐκκλίνει τῆς κατακορύφου. Μεταξὺ τοῦ Ν. τοίχου καὶ τῆς προεξοχῆς δίκην πυργίσκου διήρχετο, φαίνεται, κλάδος ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ, προχωρῶν ὑπὸ τὸ θεμέλιον τοῦ ΝΑ. τοίχου τῆς αὐλῆς. Τοῦ ἐπιχρίστου δαπέδου τοῦ δωματίου Α ἀνεφάνη μικρὸν μόνον τμῆμα. Πρὸς Β. τοῦ Β. τοίχου τρεῖς σειραὶ λίθων ἴσως ἀντεστήριξαν δάπεδον εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον.

Τῶν θεμελίων δωματίων Β, Γ καὶ Δ ἐκαθαρίσθη πληρέστερον ὁ πρὸς Ν. κλείων ἰσχυρὸς τοῖχος (πίν. 328β), κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐξωτερικὸς τοῦ παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου, ἴσως ἔχων πρόσοψιν πρὸς ἐσωτερικὴν αὐλήν. Σχετικῶς λοξῶς πρὸς τοῦτο βαίνει, ἐν μέρει ἐπικαθήμενος, ἄλλος ἰσχυρὸς τοῖχος (βλ. παρένθ. πίν. Α΄), τοῦ ὁποίου ἡ πρόσοψις πρὸς τὸν πρὸς Ν. μορφούμενον ἐλεύθερον χῶρον ἐμορφοῦτο, κατὰ τὰς ὑπαρχούσας ἐνδείξεις μὲ ἐπένδυσιν ἐκ πελεκητῶν μεγάλων λίθων πώρου· τούτων μία σειρὰ ὀρθοστατῶν, ἢ μᾶλλον

κυβολίθων, ὀλίγον ἐκφυγοῦσα τῆς θέσεώς της, διακρίνεται ἰδίως πρὸ τοῦ Ν. τοίχου τοῦ δωματίου Δ. Ἐκ τῆς προσόψεως ταύτης προφανῶς προέρχονται πολλοὶ πελεκητοὶ πωρόλιθοι ἀνευρεθέντες εἰς τὴν πρὸ τῆς προσόψεως ταύτης ἐπίχωσιν, ἀναμὶξ μὲ πυκνὴν λιθορριπήν.

Εἷς ἐπιμήκης πελεκητὸς πωρόλιθος μὲ μικρὸν βάθυσμα ἔδιδε τὴν ἐντύπωσιν κατωφλίου ἢ βαθμίδος κλίμακος. Ἡ διατάραξις τῶν κυβολίθων τῆς προσόψεως θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ὠφείλετο εἰς ἰσχυρὸν σεισμόν. Ὅμως ἐπὶ τοῦ παρόντος μένει ἀκατανόητον ποῖον σκοπὸν ἐξυπηρέτησεν ὁ πρόσθετος λοξὸς τοῖχος καὶ εἶναι δύσκολον νὰ καθορισθῇ ὁ ἀκριβὴς χρόνος τῆς οἰκοδομήσεως καὶ χρησιμοποιήσεως. Λόγῳ τοῦ προσανατολισμοῦ του θὰ ἦτο δυσχερὲς νὰ ἐνταχθῇ εἰς τοὺς νεοανακτορικοὺς χρόνους. Εἰς τὸ δωμάτιον Β, κατὰ τὴν ΒΔ. του γωνίαν, ἐσχηματίζετο εἶδος κόγχης μὲ θρανίον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου διεσώθη τμῆμα τῆς καλυπτούσης πλακός. Εἶδος διατοιχίσματος, καθέτου πρὸς τὸν Β. τοῖχον, μετέτρεπε τὸν χῶρον τὸν πρὸ τῆς κόγχης εἰς μυχόν. Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ Ν. τοίχου τοῦ δωματίου ἀνευρέθησαν, ἐπικαθήμενοι ἐπὶ χώματος, κυβόλιθοι πωρολίθου, ἴσως προερχόμενοι ἐκ τοῦ περιγραφέντος λοξοῦ τοίχου. Τὸ πρὸς Δ. πέρας τοῦ τοίχου ἀνευρέθη ἰσχυρῶς διατεταραγμένον· παρ' αὐτὸ ὅμως ἀνεφάνη καὶ ἐκαθαρίσθη τὸ κατώφλιον τῆς εἰσόδου εἰς τὸ ὅλον συγκρότημα τῶν θεμελίων τούτων δωματίων.

Τοῦ κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον ἐρευνηθέντος δωματίου Γ δὲν εἶχεν ἀφαιρεθῇ τὸ κάτω στρῶμα τῆς ἐπιχώσεως. Εἰς τοῦτο, κατὰ τὴν εὑρεῖαν εἴσοδον πρὸς τὸ δωμάτιον Δ, περισυνελέγησαν γωνιούμενα ἐπιχρίσματα, κοῖλα ἔσωθεν, ἴσως ἐξ ὀρθογωνίων τραπεζῶν προσφορῶν, ἄλλα μικρότερα μὲ ἐρυθρὰν ταινίαν ἐπὶ λευκοῦ βάθους, ἄλλα μεγαλύτερα λευκά. Ἐκ τῆς αὐτῆς περιοχῆς περισυνελέγησαν τέσσαρα μὴ συνδεόμενα πρὸς ἄλληλα τεμάχια πλακὸς ὡραίου φλεβωτοῦ μαρμάρου — μὲ φλέβας βαθυχρόους ἐρυθρὰς ἐπὶ λευκοῦ βάθους —, ἅπαντα ἐκ τοῦ ἄκρου (πίν. 329α)· ἴσως ἀνῆκον εἰς διασπασθεῖσαν μαρμαρίνην ὀρθογωνίου σχήματος τράπεζαν. Πολλὰ μεγάλα τμήματα ἐπιχρισμάτων, τῶν ὁποίων τινὰ εἶχον ἤδη ἀναφανῇ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, εἶχον ἀποσπασθῇ ἐκ τοῦ Α. τοίχου, ἐκτὸς ἂν εἶχον καταπέσει ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν ἐφαίνετο πιθανὸν λόγῳ τῆς κατακορύφου σχεδὸν θέσεώς των. Κατὰ τὸ πλεῖστον ἦσαν λευκά. Τὰ ὄστρακα καὶ τμήματα ἀγγείων τῆς ἐπιχώσεως ἦσαν χαρακτηριστικὰ τῆς ΜΜ ΙΙΙΒ περιόδου: στιλπνὰ τεμάχια ἐκ κυάθων μὲ σπείρας μορφῆς τολύπης, τὸ κάτω μέρος κυλινδρικοῦ σκεύους, ἴσως τριποδικοῦ, μὲ ἀποφύσεις κάτωθεν ἀντὶ ποδῶν, κοσμουμένου μὲ ταινίας περιθεούσας ἐχούσας σειρὰς φυλλιδίων, μικκύλον κύπελλον μὲ ἐρυθρὰν χρῶσιν, τὸ κάτω ἥμισυ εὐμεγέθους ἀγγείου, χαρακτηριστικὰ ὄστρακα light on dark κ.ἄ. Συνελέγησαν ἐπίσης χαρακτηριστικὸν καμαραϊκὸν ὄστρακον μὲ ἐρυθρὰν ταινίαν πλαισιουμένην ὑπὸ λευκῶν, καὶ τμῆμα κυλινδρικοῦ χείλους ἀγγείου ἐκ μέλανος λίθου.

Εἰς τὸ συνεχόμενον δωμάτιον Δ ἠρευνήθη ἐπίσης τὸ κατώτερον στρῶμα τῆς ἐπιχώσεως, ἔνθα ἀνεκαλύφθη ἀνάλογος κεραμεική, ὡς τὸ κάτω μέρος ἀγγείου μὲ μέλαν ἐπίχρισμα καὶ τμῆμα τοῦ αὐτοῦ κυλινδρικοῦ σκεύους μὲ τὰς περιθεούσας ταινίας καὶ τὰ φυλλίδια, τοῦ ὁποίου μέρος ἴσως ἔπεσεν ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου εἰς τὸ δωμάτιον Γ. Τὸ κύριον μέρος τῆς ἐρεύνης ἀφιερώθη εἰς τὸν καθαρισμὸν τοῦ δωματίου Ε, τὸ ὁποῖον εὑρίσκετο ἐν μέρει ὑπὸ τὸ νεοανακτορικὸν δωμάτιον LXVII, τοῦ ὁποίου ὁ ΒΔ. τοῖχος ἐπεκάθησεν εἰς τὸν Α. τοῖχον τοῦ δωματίου Ε, ὁ δὲ Α. διῆλθεν ἄνω τῆς εἰσόδου πρὸς τὸ δωμάτιον Δ. Εἰς τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ τελευταίου ἐστηρίχθη μέγας ἐπικρεμάμενος λίθος τοῦ τοίχου τούτου. Πρὸς ἐξερεύνησιν τοῦ δωματίου Ε κατέστη ἀναγκαῖον νὰ ἀφαιρεθῇ τμῆμα τοῦ ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ LXVII διερχομένου ὀλίγον λοξῶς ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ, νὰ μετατεθῇ τὸ κατώφλιον ἐκ πωρολιθικῆς πλακός, κατὰ τὸ ἥμισυ διασῳζομένης, τῆς ΒΔ. εἰσόδου καὶ νὰ διαλυθῇ ὁ κακῶς διασῳζόμενος ΝΔ. του τοῖχος, μὲ τὸν ὁποῖον, ὡς φαίνεται, συνείχετο στενὸς διαδρομίσκος. Ὡς ἄλλοτε ἐσημειώθη, διεσῴζετο τμῆμα τοῦ ἄνω δαπέδου ἐκ χαλικασβέστου. Ὁ νότιος τοῖχος τοῦ Ε, μεγάλου πάχους, ἐφαίνετο ὡς διπλοῦς (βλ. γενικὸν σχέδιον παρένθ. πίν. Α΄), διότι ἐπὶ τούτου ἐκάθησεν ἄλλος λεπτότερος τοῖχος, ἴσως τοῦ ὑπερκειμένου δωματίου. Κατὰ τὴν εἴσοδον ἐπικοινωνίας μὲ τὸ δωμάτιον Δ, ἔνθα ἀνεφάνη τὸ κατώφλιον, ὁ τοῖχος οὗτος ἐκάμπτετο ὀλίγον γωνιωδῶς. Τμῆμα τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς κατέπεσε καὶ ἐδημιούργησε λιθοσωρόν, ὅστις ἀρχικῶς παρεῖχε τὴν ἐντύπωσιν διαχωρίσματος. Ὅμως τὸ ἐξ ἀσβεστοκονιάματος δάπεδον τοῦ δωματίου, τὸ ὁποῖον ἀνεκαλύφθη καθ' ὅλην τὴν ἔκτασίν του, διήρχετο ὑπὸ τὸν λιθοσωρόν, ὅστις διὰ τοῦτο διελύθη. Φυσικὰ διάφορος ἦτο ὁ προσανατολισμὸς τοῦ παλαιοανακτορικοῦ δωματίου καὶ τοῦ ἐπὶ τούτου νεοανακτορικοῦ. Ὁ Β. τοῖχος εἶχεν ἐν μέρει καταστραφῆ, καὶ τούτου λίθοι εἶχον διαστρωθῆ κατὰ μῆκος, βαίνοντες ἐπὶ ἐπιχώσεως. Ἡ θεμελίωσις τοῦ ΒΔ. τοίχου τοῦ LXVII ἔβλαψε καιρίως τὸν Δ. τοῖχον τοῦ παλαιοανακτορικοῦ δωματίου, ὁ ὁποῖος εἶχεν οἰκοδομηθῆ ἐπὶ λαξεύματος τοῦ βράχου. Πολλὰ τεμάχια ἐπιχρισμάτων τοιχογραφημένων ἀνεκαλύφθησαν ἐντὸς τοῦ δωματίου εἰς τὸ κατώτερον αὐτοῦ στρῶμα, τινὰ μάλιστα κείμενα ἐπὶ τοῦ ἐπιχρίστου δαπέδου ἢ ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῆς εἰσόδου, ἄλλα μὲ τὴν τοιχογραφημένην πλευρὰν πρὸς τὰ ἄνω, ἄλλα μὲ ταύτην πρὸς τὰ κάτω. Ἡ περισυλλογή των ὑπῆρξε πολὺ δύσκολος, διότι ἔκειντο ἐντὸς τοῦ διαβρόχου ἐκ τῶν ἀναβλυζόντων ὑδάτων στρώματος. Δὲν φαίνεται νὰ κατέπεσον ταῦτα ἐκ τῶν τοίχων τοῦ δωματίου: πιθανῶς προήρχοντο ἐκ τοῦ ὑπερκειμένου παλαιοανακτορικῶν χρόνων δωματίου. Πολλὰ τῶν τεμαχίων διεκοσμοῦντο μὲ ταινίας ἐρυθράς, κυανᾶς ἢ λευκάς· ἓν τεμάχιον, ἀτυχῶς διασπασθέν, ἐκοσμεῖτο μὲ σπείρας καὶ κυανιζούσας ταινίας μὲ κοκκίδας· ἄλλο εἶχε βάθος καστανέρυθρον. Πλὴν τῶν πέρυσι κατὰ τὴν Α. πλευρὰν τοῦ δωματίου περισυλλεγέντων ἀφθόνων ἀγγείων, ἱκανὰ συνελέγησαν νῦν εἰς τὴν ἐπίχωσιν, τὰ πλεῖστα

κατὰ τὸν Β. καὶ Ν. τοῖχον καί τινα εἰς τὸ ἄνοιγμα τῆς θύρας. Ἦσαν κοινά, τοῦ τύπου τῶν ἀμφορέων, κωνικὰ λοπάδια, βαθὺ κωνικὸν κύπελλον, κυάθιον, πολλὰ ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, στόμιον πρόχου μὲ δακτύλιον κατὰ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ καὶ ἀποφύσεις κατὰ τὸ ράμφος, τμήματα λεκανῶν, μιᾶς μὲ αὐλακωτὸν περιχείλωμα καὶ κόμβον ὑπ' αὐτό, μέγας ἀμφορεὺς μὲ ἐλλειπτικὸν στόμιον καὶ τὸ κάτω μέρος εὐμεγέθων ἀγγείων, ἑνὸς μὲ σχοινίνην ἐμπίεστον διακόσμησιν, τμήματα λέβητος μὲ παχείας τοξοειδεῖς λαβάς, τμήματα καδίσκου, τμήματα πίθου μὲ σχοινίνην διακόσμησιν καὶ ἄλλου μὲ ἐπίπεδον περιχείλωμα, κάθετον λαβὴν καὶ ἐμπίεστον σχοινίνην διακόσμησιν κατὰ συστήματα, ὡς ἐπίσης μὲ καταλιβάδας· ἐπίσης συνελέγη πεταλόσχημος ἀγνύς, σφαιροειδὴς χάλιξ ἡμιδιαφανοῦς χαλαζίου, τμῆμα ραβδοειδοῦς λαβῆς λιθίνου σκεύους, μικρὸν δισκοειδὲς πῶμα μὲ κομβιοειδῆ ἀπόφυσιν ἀντὶ λαβῆς καὶ τρία τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ. Ἡ κεραμεικὴ ἀνῆκε σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὴν ΜΜ ΙΙΙΒ περίοδον. Ὡς ἤδη εἶχε διαπιστωθῆ κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον, εἰς τὸν Α. τοῖχον, χαμηλά, ὑπῆρχεν ὀρθογώνιον ἄνοιγμα ὁδηγοῦν ὑπὸ τὴν γειτονικὴν κλιμακίδα Ζ, ὡς τότε ὑπετέθη, πρὸς τὸν θάλαμον πηγῆς τροφοδοτούσης μικρὰν δεξαμενὴν κατὰ τὴν βάσιν τῆς κλίμακος, πέραν τοῦ κατωφλίου τοῦ ἀνοίγματος τοῦ Α. τοίχου τοῦ δωματίου Δ.

Τῆς κλιμακίδος Ζ παρηκολουθήθη ἡ προέκτασις τοῦ Α. αὐτῆς τοίχου· ἡ συνέχεια πρὸς Β. τοῦ δυτικοῦ τοίχου κατεστράφη κατὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς γωνίας τοῦ δωματίου LXVII, ὡς ἐπίσης αἱ ἀνώτεραι βαθμίδες. Προφανῶς διὰ τῆς κλιμακίδος ἔφθανέ τις εἰς τὸν παλαιοανακτορικὸν πλακόστρωτον χῶρον, τὸν μετασχηματισθέντα εἰς τὰς ἐργαστηριακὰς ἐγκαταστάσεις LXVIII κατὰ τὴν νεοανακτορικὴν περίοδον (βλ. γενικὸν σχέδιον παρένθ. πίν. Α' καὶ πίν. 329β).

Ἀμέσως πρὸς Α. τοῦ γωνιουμένου ἕνεκα τῆς κλιμακίδος διαχωριστικοῦ τοίχου, ἀνατολικοῦ τοῦ θεμελίου δωματίου Δ, ἐξετείνετο ὁλόκληρος σειρὰ ἄλλων θεμελίων δωματίων, ἴσως προσιτῶν ἐκ τῶν ἄνω διὰ καταπακτῆς, ἀφοῦ δὲν διακρίνονται εἴσοδοι (βλ. γενικὸν σχέδιον παρένθ. πίν. Α' καὶ πίν. 330α). Τὰ δωμάτια ταῦτα εἶναι τὸ Η, μὲ κατεύθυνσιν ἐκ Β. πρὸς Ν. τὸ Μ, μὲ κατεύθυνσιν ἐκ Δ. πρὸς Α., ἀμφότερα εὐμεγέθη καὶ ἴσως ἐργαστηριακῆς χρήσεως, ἀμέσως δὲ Β. τοῦ Μ, τὰ μικρὰ δωμάτια Θ, Λ καὶ Λα, τὰ δύο τελευταῖα ἐπικοινωνοῦντα πρὸς ἄλληλα καὶ δι' ἄλλης θύρας πρὸς τὰ ἀνατολικώτερον κείμενα ἄλλα διαμερίσματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἀνεσκάφησαν εἰσέτι. Καὶ Α. τοῦ δωματίου Μ ἀνεφάνη ἕτερον εὐρύχωρον διαμέρισμα, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐρευνηθῇ παρὰ μόνον κατὰ τὸ ἀνώτερον αὐτοῦ στρῶμα. Ὁ νότιος τοῖχος τῶν δωματίων Η καὶ Μ εἶναι στιβαρός, σχηματίζει δὲ μικρὰν εἰσέχουσαν γωνίαν μὲ τὸν νότιον τοῖχον τῶν δωματίων Β - Δ, βαίνων ὀλίγον λοξῶς σχετικῶς πρὸς τοῦτον. Ἐκ τοῦ τοίχου τούτου κατέπεσον μεγάλοι λίθοι, οἱ ὁποῖοι διεστρώθησαν εἰς σειράς, ἐνῷ ἄλλαι σειραὶ λίθων κατευθυνόμεναι πρὸς Ν. ἔδωσαν ἀρχικῶς τὴν ἐντύπωσιν ὅτι περισσότεροι τοῖχοι ἐσχημάτιζον διαμερίσματα πρὸς τὴν

κατεύθυνσιν ταύτην. Τελικῶς εἷς μόνον ἰσχυρὸς τοῖχος μὲ γωνιακὴν προβολὴν ἀπεδείχθη ὅτι ἐξετείνετο πρὸς Ν. τοῦ δωματίου Μ, ἴσως κλείων ὕπαιθρον χῶρον ἢ ἐσωτερικὴν αὐλήν. Μεγάλοι πελεκητοὶ πωρόλιθοι εἶχον καταπέσει παρὰ τὸν τοῖχον τοῦτον, εἷς πολὺ μεγάλος, πλακοειδής. Πλῆθος λίθων κατεπλημμύρει τὸν χῶρον, ὁ ὁποῖος δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐλευθερωθῇ εἰσέτι.

Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ δωματίου Η συνελέγησαν τεμάχιά τινα λιθίνων σκευῶν: τμήματά τινα σκεύους ἐκ τεφροῦ μαρμαρολίθου, τεμάχια ἐκ τοῦ χείλους ἐκ μέλανος λίθου, μὲ ἀπόφυσιν εἰς τὴν θέσιν τῆς λαβῆς· ἄλλου σκεύους, ἐπίσης ἐκ μέλανος λίθου, σῴζοντος τμῆμα τῆς λαβῆς, καὶ ἄλλου μὲ δύο ἐγχαράκτους κυκλίσκους· ἥμισυ δισκοειδοῦς πώματος μὲ ἀναθύρωσιν κύκλῳ καὶ κομβιοειδῆ λαβὴν ἀποκρουσθεῖσαν· τμῆμα λύχνου ἐκ μέλανος λίθου, σῳζον μέρος τῆς μύξης· τμῆμα παρειᾶς παχέος ἀγγείου ἐκ μέλανος λίθου· τρία ἄλλα τεμάχια ἀγγείου μέσου πάχους ἐκ μέλανος λίθου περισυνελέγησαν ἐκ τῆς κατωτέρας ἐπιχώσεως· πλὴν τούτων συνελέγησαν εἰς τὴν ἐπίχωσιν ἡμίτομον κυλινδρικοῦ τεμαχίου σταλακτίτου μὲ στολιδωτὴν ἐπιφάνεια καὶ τριπτὴρ ἐλλιπὴς μὲ κυλινδρικὴν ὀπὴν ἐκ πρασινωποῦ χάλικος. Περισυνελέγησαν ἐπίσης ἀγνῦθές τινες ποικίλων σχημάτων, κυβικοῦ, πυραμιδικοῦ, τραπεζοειδοῦς, παραλληλεπιπέδου, γλωσσοειδοῦς καὶ δισκοειδοῦς. Πολλὰ ἦσαν τὰ τμήματα ἀγγείων καὶ τὰ ὄστρακα, τὰ περισσότερα τῆς ΜΜ ΙΙΙΒ φάσεως, τὰ ὁποῖα περισυνελέγησαν τόσον εἰς τὴν ἄνω καὶ μέσην ἐπίχωσιν ὅσον καὶ εἰς τὴν κατωτέραν, ὄχι ὅμως ἐντὸς τοῦ κατωτάτου διαβρόχου στρώματος. Ἦσαν κρουνὸς κυλινδρικὸς μήκους 0.20 μ. περίπου, χαρακτηριστικὸν ὄστρακον μὲ παραλλήλους γραμμὰς μεταξὺ ταινιῶν, ἄνω τμῆμα ἀμφορέως μὲ ἐλλειψοειδὲς στόμιον, καὶ στολιδωτὴν διακόσμησιν, συνοδευομένην ὑπὸ πορτοκαλλιοχρόου ταινίας, λαιμὸς πρόχου μὲ λευκὰς ταινίας ἐπὶ μέλανος βάθους, ἐλλιπὴς λοπάς, δισκοειδὲς κάλυμμα πίθου μὲ τοξοειδὴν λαβήν, ἐλλιπὲς τριποδικὸν λοπάδιον μὲ ἐλισσομένους κατὰ τὰ ἄκρα πόδας καὶ βαθὺ κωνικὸν ἄωτον κύπελλον, καλυπτόμενον ὑπὸ μελανοῦ ἐπιχρίσματος. Τμῆμα τοιχογραφημένου ἐπιχρίσματος περισυνελέγη παρὰ τὸν Δ. τοῖχον. Ὁ Α. τοῖχος διεπλατύνθη μὲ ἐσωτερικὴν ἐπένδυσιν λίθων, μὴ στηριζομένην ἐπὶ βαθέος θεμελίου. Τὸ δάπεδον δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἀνιχνευθῇ λόγῳ τοῦ συνεχῶς ἀναβλύζοντος ὕδατος.

Τὸ γειτονικὸν πρὸς Α. δωμάτιον Μ ἦτο ἀσφαλῶς ἐργαστήριον, ἂν κρίνῃ τις ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν διαρρύθμισίν του (πίν. 330β ἀριστερά). Κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν εἶχε κατασκευασθῆ εἶδος προχείρου περιφράγματος δι' ἑνὸς καθέτου πρὸς τὸν Ν. τοῖχον καὶ ἄλλου κυκλοτερῶς βαίνοντος τοίχου, ἀφήνοντος ἄνοιγμα ἐκ Β. Ἐντὸς εἶχον καταπέσει πολλοὶ λίθοι. Οἱ τοῖχοι τοῦ περιφράγματος τούτου δὲν εἶχον βαθεῖαν θεμελίωσιν. Στιλπνὸν ὄστρακον μὲ φυτικὴν διακόσμησιν dark on light ἐντὸς αὐτοῦ ἀνευρεθὲν βεβαιοῖ ὅτι ἐπετεύχθη ταυτοχρόνως μὲ τὸ λοιπὸν δωμάτιον. Κατέναντι τοῦ περιφράγματος ἐσχηματίζετο χαμηλὴ ὀρθογωνία κρηπὶς καὶ πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ δωματίου σειραὶ

πλακῶν, περιφερῶς διατεταγμέναι, ἄφηνον ἐν τῷ μέσῳ κενὸν χῶρον, ἄγνωστον διὰ ποῖον λόγον. Ἡ ἀποσαφήνισις τῆς ὅλης διατάξεως ἐδυσχεραίνετο ἐκ τοῦ συνεχῶς ἀναβλύζοντος ὕδατος. Οὐδὲν ἀνευρέθη ἐντὸς τοῦ περιφράγματος ἢ ἐπὶ τῆς ὀρθογωνίας κρηπῖδος· ἀντιθέτως πολλὰ σκεύη δαπέδου περισυνελέγησαν μεταξὺ τῶν πλακῶν, τῶν περιφερῶς διατεταγμένων, καὶ ἐντὸς τοῦ κεντρικοῦ κενοῦ χώρου. Κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν μικρὰ προέχουσα κρηπὶς καὶ λεπτὸς ἐπικαθήμενος τοιχίσκος ἔδιδον τὴν ἐντύπωσιν ἀναβαθμῶν ἀνόδου. Σειραὶ πλακῶν ἀνεφάνησαν καὶ εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ περιφράγματος, τοῦ ὁποίου δὲν ἐβεβαιώθη ἡ χρῆσις ὡς ἑστίας ἢ ἀποθέτου. Πολυάριθμα ἦσαν τὰ ὄστρακα καὶ τὰ τμήματα ἀγγείων τῆς ἐπιχώσεως, χαρακτηριστικὰ τὰ πλεῖστα τῆς ΜΜ ΙΙΙΒ περιόδου. Χεῖλος τετραγώνου τομῆς ἀνοικτοῦ πίθου τύπου jar εἶναι ὁμοίως ἐνδεικτικὸν τῆς χρονολογίας τῆς ἐπιχώσεως. Πρὸς τὴν ΒΑ. γωνίαν συνελέγη τμῆμα πλαστικοῦ ρυτοῦ μορφῆς κεφαλῆς ταύρου, σχηματικῶς ἀποδοθέντος, μὲ διακόσμησιν light on dark. Εἶναι ἐλλιπὲς τὸ ἓν κέρας, διασῴζει ὅμως λείψανα τῶν ὀπῶν εἰσαγωγῆς καὶ ἐκροῆς τοῦ σπονδικοῦ ὑγροῦ. Ἐκ τῆς μέσης ἐπιχώσεως προῆλθον τρία τεμάχια ἐκ τῆς παρειᾶς λεπτοῦ ἀγγείου ἐξ ὑπομέλανος λίθου, δύο εὐμεγέθη ἀγγεῖα ἐλλιπῆ, στάμνοι ἢ ἀμφορεῖς, τὸ κάτω μέρος ἄλλου εὐμεγέθους, ἀκέραιον προχοΐδιον μὲ στρογγύλον στόμιον ἐξ ἐρυθρωποῦ πηλοῦ καὶ ἀγνῦθές τινες, μία σχεδὸν κυβική, ἄλλη γλωσσοειδὴς καὶ δύο τραπεζοειδεῖς. Μετ' αὐτῶν συνελέγη τεμάχιον κισήρεως. Ἐκ βαθυτέρου στρώματος προῆλθον ποικίλα ὄστρακα καὶ τμήματα ἀγγείων χαρακτηριστικὰ τῆς μεταβατικῆς περιόδου, ἓν ἐκ στιλπνοῦ κυάθου μὲ ἑρπύζοντας βλαστοὺς dark on light καὶ πυθμὴν σκεύους μὲ διακόσμησιν σκοτεινὴν ἐπὶ ἀνοικτοῦ βάθους ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν. Τὰ ἀγγεῖα δαπέδου, τὰ περισυλλεγέντα μεταξὺ τῶν περιφερῶς διατεταγμένων πλακῶν ἦσαν τὸ κάτω μέρος τριποδικῆς χύτρας, τμῆμα κάδου μὲ στενὸν περιχείλωμα, τοξοειδεῖς λαβὰς καὶ ἀπόφυσιν, δύο μεγάλοι γεφυρόστομοι σκύφοι μὲ καστανομέλαν ἐπίχρισμα καὶ τμῆμα καμαραϊκοῦ ἀγγείου μὲ ταινίας ἐρυθρὰς καὶ λευκὰς καὶ ἴχνη σπείρας καὶ λευκῶν κοκκίδων.

Τοῦ πρὸς Α. τοῦ δωματίου Μ δωματίου Ν ἀνεσκάφη, ὡς ἐλέχθη, μόνον μέρος τοῦ ἄνω στρώματος. Ἀμέσως πρὸς Α. τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ Μ ἔπεσε μέγας λευκὸς κυβόλιθος, βαίνων ἐπὶ δαπέδου τοῦ ἄνω ὀρόφου ἐκ χαλικασβέστου, τοῦ ὁποίου μικρὸν τμῆμα διεσώθη κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν. Κάτω τοῦ ἐπιπέδου τούτου ἀνεφάνη ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως μεγάλη ποσότης ὀστράκων καὶ τμημάτων ἀγγείων. Μεταξὺ τούτων ἦσαν χαρακτηριστικὰ ὄστρακα τῆς μεταβατικῆς περιόδου, ὡς στιλπνὸν μὲ περιθεούσας ταινίας ἐξωτερικῶς, ἐνῷ τὸ ἐσωτερικὸν κοσμεῖται ὑπὸ κλαδίσκου ἐν μέσῳ ὁμοκέντρων κύκλων, ἄλλο ὄστρακον μὲ ἀνοικτὴν ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους δισκόσμησιν μὲ κυκλίσκους ἢ σπείρας, τμῆμα μεγάλου ἀνοικτοῦ πίθου τύπου jar μὲ χεῖλος τετραγώνου τομῆς καὶ ὀκτωειδῆ τοξοειδῆ λαβὴν μὲ βαθύσματα, ἄνω μέρος ἀμφορέως μὲ ἐλ-

λειψοειδὲς στόμιον, τμήματα λοπαδίων μὲ ἐπιπεδούμενον χεῖλος, κάτω μέρος ἀγγείου μὲ ἀποφύσεις ἀντὶ ποδῶν, τὸ κάτω τμῆμα μέσου μεγέθους ἀγγείου, τμῆμα ἀβαθοῦς λεκάνης καὶ εὐρὺ χαμηλὸν κύπελλον. Περισυνελέγησαν ἐπίσης τὸ ἥμισυ φωλεοσχήμου σκεύους ἐκ μέλανος λίθου, βραχὺς πούς τριποδικῆς κεκονιαμένης τραπέζης προσφορῶν καὶ τεμάχιον ἄνθρακος. Ὁ κλείων Ν. τοῖχος ἦτο ᾠκοδομημένος διὰ μεγάλων λίθων, εἰς τὸ ὑψηλὸν ὅμως στρῶμα ἔλλειπον οἱ λίθοι τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς.

Τὰ ἀμέσως πρὸς Β. τῶν δωματίων Μ καὶ Ν μικρὰ δωμάτια (βλ. γενικὸν σχέδιον παρένθ. πίν. Α′ καὶ πίν. 330β) εἶχον τὸ δάπεδόν των εἰς ἐπίπεδον κατά τι ὑψηλότερον τῶν ἀντιστοίχων δαπέδων τῶν μεγάλων νοτίων δωματίων. Τοῦ μικροῦ τραπεζοειδοῦς σχήματος δωματίου Θ δὲν ἀνευρέθη εἴσοδος. Ἐστρωμέναι πλάκες ἴσως ἀνήκουν εἰς τὸ δάπεδον ἢ ἀποτελοῦν στρῶσιν χαμηλῆς κρηπῖδος. Τὰ μόνα ἀνευρεθέντα ἐντὸς αὐτοῦ ἀντικείμενα ἦσαν πεταλόσχημος ἀγνὺς καὶ τμῆμα πηλίνου τριποδικοῦ λύχνου μὲ ραβδοειδῆ λαβήν.

Τὰ σχεδὸν τετραγωνικὰ μικρὰ δωμάτια Λ καὶ Λα ἐπικοινωνοῦν πρὸς ἄλληλα δι' εὐρέος ἀνοίγματος θύρας σχηματιζομένης μεταξὺ παχέος διαχωρίσματος καὶ τοῦ Ν. τοίχου των. Τὸ ἄνοιγμα τῆς Α. θύρας τοῦ συνεχομένου δωματίου Λα εἶχε κλεισθῆ μὲ ξηρολιθικὸν φράγμα, τὸ ὁποῖον ἔβαινεν ἐπὶ στρώματος χώματος. Ἀλλὰ καὶ τὸ διαχώρισμα μεταξὺ Λ καὶ Λα δὲν ἔχει βαθὺ θεμέλιον καὶ φαίνεται ὅτι κατεσκευάσθη ἐκ τῶν ὑστέρων, καὶ ἄλλοι λίθοι ἔφραξαν τὸ ἄνοιγμα εἰς μᾶλλον προκεχωρημένην φάσιν. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως περισυνελέγησαν ὄστρακον στιλπνοῦ κυάθου μὲ ἐρπύζοντα βλαστὸν dark on light, παχεῖα βάσις ἀγγείου ἐκ μέλανος λίθου καὶ τμῆμα χαμηλῆς ὀρθογωνίας τραπέζης προσφορῶν ἐκ τεφροπρασίνου λίθου, μὲ μόλις ἐξέχον περιχείλωμα καὶ πολὺ χαμηλοὺς παραλληλεπιπέδους πόδας, τῶν ὁποίων διεσώθη μόνον εἷς. Τὰ ἀγγεῖα δαπέδου ἀνευρέθησαν κυρίως εἰς δύο ὁμάδας, μιᾶς παρὰ τὸν Δ. τοῖχον καὶ ἄλλης παρὰ τὴν Β. γωνίαν τοῦ δωματίου Λ. Τὴν δευτέραν ἀπετέλουν 5 κωνικὰ ἄωτα κύπελλα, τμῆμα κυάθου καὶ τὸ κάτω μέρος εὐμεγέθους ἀγγείου. Εἰς τὴν πρώτην περιελαμβάνοντο δεκὰς ἀώτων κωνικῶν κυπέλλων, ἄνω μέρος πρόχου, ὑψηλὴ κωνικὴ βάσις, ἴσως ἀμφικωνικοῦ ποτηρίου, μὲ καστανὸν ἐπίχρισμα, μικρὸν λοπάδιον μὲ ἐκκλῖνον πρὸς τὰ ἔξω χεῖλος, διώροφος κύαθος, ὑψηλὸν μόνωτον κύπελλον ἐκ καστανερύθρου πηλοῦ καὶ τὸ κάτω μέρος εὐμεγέθους ἀγγείου. Ἐκ τῆς αὐτῆς περιοχῆς συνελέγησαν ἐπίσης αἰχμὴ ὀστεΐνης βελόνης, τμῆμα χαυλιόδοντος κάπρου, ὀστᾶ ζώου καὶ θαλάσσιος τρίτων. Πρὸς τὸ φράγμα τῆς ἐνδιαμέσου θύρας περισυνελέγη τμῆμα εὐμεγέθους ἀγγείου καὶ μικρὸν ἄωτον κωνικὸν κύπελλον. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ Λα περισυνελέγη πεταλόσχημος ἀγνύς.

Εἰς ἔτι ἀνώτερον ἐπίπεδον ἐξετείνετο ἄλλη σειρὰ δωματίων μετρίου μεγέθους, τῶν Ι, Κ καὶ Ξ, τὰ ὁποῖα ὑπέστησαν ὡρισμένας μεταβολὰς κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς τοῦ Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου (βλ. γενικὸν σχέδιον πα-

ρένθ. πίν. Α' καὶ πίν. 330). Τούτων κατέστη δυνατὴ μόνον μερικὴ ἐξερεύνησις. Τὸ δωμάτιον Ι, ἀμέσως Α. τῆς κλιμακίδος Ζ, μετεσχηματίσθη διὰ κατασκευῆς ἐπὶ τοῦ χώρου τοῦ μικροῦ τετραγωνικοῦ δωματίου, μὲ τοίχους ἐκ μικρῶν πλακοειδῶν λίθων, τοῦ Ο, περιβαλλομένου ὑπὸ γωνιακοῦ διαδρομίσκου, τοῦ ὁποίου οἱ τοῖχοι ἐκάθησαν ἐπὶ τοῦ Α. καὶ Ν. τοίχου τοῦ ἀρχικοῦ δωματίου Ι. Ἡ Β. γωνία τοῦ Ο εὑρίσκεται ὑπὸ τὸ Ν. ἄκρον τοῦ πολυγωνικοῦ ἐργαστηριακοῦ περιφράγματος τοῦ χώρου LXVIII ἔνθα διακρίνεται καὶ μέρος τῆς στρώσεως τοῦ δαπέδου. Εἰς ἐπακολουθήσασαν περίοδον, ἴσως τὴν πρώτην νεοανακτορικήν, ἄλλο τοιχίον ἐπεκάθησε λοξῶς πως εἰς τὸν Α. τοῖχον τοῦ χώρου Ο, ἴσως ἵνα κατασκευασθῇ ἡ μεταξὺ πλακῶν εἰς τὸ πάχος τοῦ τοίχου ἀνευρεθεῖσα ἑστία, τῆς ὁποίας τὴν χρῆσιν ἐμαρτύρει καὶ ἡ ἄφθονος ἐπὶ τόπου ἀνευρεθεῖσα τέφρα καὶ τεμάχια ἀνθράκων. Παρὰ τὴν ἑστίαν ἀνευρέθησαν δύο ἄωτα κύπελλα καὶ ὀλίγον περαιτέρω τριποδικὴ χυτρίσκη, προσομοιάζουσα πρὸς εὐρύστομον πρόχουν μὲ πρόχυσιν. Συνελέγη ἐπίσης εἶδος πηλίνου πηνίου ἢ στάθμης. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν διεκρίνετο σαφῶς στρῶμα λιθορριπῆς καὶ ὑπὸ τοῦτο τὸ στρῶμα ἐπιχώσεως, μὲ πολλὰ ὄστρακα τῆς μεταβατικῆς περιόδου καί τινα τῆς παλαιοανακτορικῆς. Ἐκ τούτου περισυνελέγησαν ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, ἡ κάτω γωνία πηλίνου ὀρθογωνίου κιβωτιδίου μὲ διπλῆν ἀναθύρωσιν καὶ διακόσμησιν ἀνοικτοῦ ἐπὶ σκοτεινοῦ. Τὸ κάτω τῆς λατύπης στρῶμα ἐλαχίστους λίθους περιεῖχε. Τὸ κάτω στρῶμα τοῦ χώρου Ι περιεῖχε πολλὰ χαρακτηριστικὰ ὄστρακα τῆς μεταβατικῆς περιόδου, ὡς καὶ τμήματα σκευῶν, λ.χ. βάσεως ἀγγείου μὲ προχοὴν παρὰ τὸν πυθμένα, τμήματα λύχνων, ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, μίαν ἀγνῦθα τοῦ παραλληλεπιπέδου τύπου καὶ τμῆμα τῆς παρειᾶς ἀγγείου ἐκ μέλανος λίθου· συνελέγη ἐπίσης παραλληλεπίπεδος ἀγνὺς καὶ τεμάχιον κισήρεως. Τὸ αὐτὸ στρῶμα ἐξετείνετο καὶ εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ διαδρομίσκου, ὅπου ἀνευρέθησαν καί τινα ἀναμφιβόλως παλαιοανακτορικά, ὡς τμήματα κυπέλλων τύπου tumblers, κύπελλα μὲ λευκὴν διακόσμησιν καὶ χωνοειδῆ σκεύη μὲ κεντρικὴν κωνικὴν ἀκίδα, ἴσως εἶδος κηροπηγίων, ὡς καὶ τεμάχια λιθίνων τραπεζῶν ἢ λύχνων, ἐν μὲ γλωσσοειδῆ λαβήν.

Τὰ ἀνασκαφέντα τμήματα τῶν δωματίων Κ καὶ Ξ, τὰ ὁποῖα ἐπεκοινώνουν διὰ θύρας, παρουσίασαν ἀνάλογον στρωματογραφίαν, στρώματος μὲ κεραμεικὴν τῆς μεταβατικῆς περιόδου καὶ βαθύτερον στρώματος μὲ παλαιοανακτορικοῦ χαρακτῆρος ὄστρακα. Ἐκ τοῦ πρώτου στρώματος τοῦ δωματίου Κ προῆλθον τμήματα τριποδικῶν χυτρῶν καὶ στάμνων μέσου μεγέθους, χονδροειδὴς κεφαλὴ ταύρου ἐκ πλαστικοῦ ρυτοῦ μὲ τὰ ὦτα καὶ τὰ κέρατα ἀποκεκρουμένα, ἀλλὰ διασῴζουσα τὴν ὀπὴν τοῦ μυκτῆρος καὶ τεμάχιον ἐκ τῆς παρειᾶς σκεύους ἐκ μέλανος λίθου.

Προφανῶς τὸ Παλαιοανακτορικὸν Ἰσχυρὸν κτήριον ἐξετείνετο, εἰς ὑψηλότερον ἔτι ἐπίπεδον, μέχρι τοῦ ἄλλοτε ἀποκαλυφθέντος τοίχου τῆς προσόψεως ἐπὶ τῆς πλακοστρώτου ἐκ τοῦ λιμένος ἐρχομένης ὁδοῦ (βλ. γενικὸν σχέδιον

παρένθ. πίν. Α′ καὶ πίν. 331α) καὶ τὸ ἐν μέρει πλακόστρωτον δάπεδον τὸ ἀνακαλυφθὲν βαθέως εἰς τὸν χῶρον LXVIII ἀνήκει ἀσφαλῶς εἰς χῶρον τοῦ συγκροτήματος τούτου. Ἡ ἀνασκαφὴ δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐκταθῇ ἐφ' ὁλοκλήρου τοῦ χώρου τούτου, ἂν καὶ ἐπροχώρησε πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ προχείρου καμπυλουμένου τοίχου, ὁ ὁποῖος ἀπετέλεσε περίβολον τοῦ ἐργαστηριακοῦ τομέως, ἔνθα ἀνευρέθησαν τὰ πολυάριθμα τρίπλευρα πρισματικὰ ἐκ στεατίτου ἀντικείμενα (ΠΑΕ 1969, 202 κέ.). Τὸ στρῶμα τῶν χαλίκων ἐξετείνετο, φαίνεται, καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν ταύτην καὶ ὑπὸ τοῦτο ἐξηκολούθει τὸ στρῶμα μὲ τὰ ἄφθονα ὄστρακα τῆς μεταβατικῆς ΜΜ ΙΙΙΒ περιόδου, περιέχον καὶ πολλὰ παλαιοανακτορικά. Ὑπὸ τὸ στρῶμα τοῦτο, Α. τοῦ πολυγωνικοῦ περιφράγματος, ἀνεφάνησαν δύο τοῖχοι κάθετοι πρὸς ἀλλήλους, ἀλλ' ἡ φύσις τούτων δὲν διηκριβώθη εἰσέτι. ΒΑ. τοῦ περιφράγματος συνελέγησαν δύο κωνικὰ κύπελλα καὶ μικρὸν πεπιεσμένον λοπάδιον καὶ δύο τεμάχια μεγάλου δισκοειδοῦς καλύμματος, τοῦ ὁποίου ἐθραύσθη τὸ περιχείλωμα, διασῴζοντα διακόσμησιν χαρακτῶν ὁμοκέντρων κύκλων. ΝΑ. τοῦ περιφράγματος -ἀποχωρητηρίου συνελέγησαν ἐπίσης δύο συναρμοζόμενα τεμάχια μικροῦ λεπτοῦ ἀγγείου ἐκ μέλανος λίθου, τμῆμα λύχνου μὲ κωνικὸν δοχεῖον μὲ καμπυλούμενα χείλη καὶ πεταλόσχημος ἀγνύς. Εἰς τὸ μικρὸν τετραγωνικὸν δωμάτιον τοῦ χώρου LXVIII, τὸ θεωρηθὲν ὡς ἀποχωρητήριον, ἀνεκαλύφθη ἡ κρηπὶς στηρίξεως τῆς πωρίνης πλακός, εἰς ἣν ἀνήρχετό τις διὰ δύο βαθμίδων· οὕτω κατέστη δυνατὸν νὰ στηριχθῇ αὕτη εἰς τὴν ἀρχικήν της θέσιν.

Προφανῶς τὸ μέγα παλαιοανακτορικὸν κτήριον ἐξετείνετο πρὸς Α. καὶ πρὸς Ν. ἀφοῦ ἀνευρέθησαν τοῖχοι κατευθυνόμενοι πρὸς τὰ ἐκεῖ· φαίνεται ὅμως ὅτι τὸ κύριον σῶμα ἐξετείνετο πρὸς Δυσμάς, ἂν κρίνῃ τις ἀπὸ τὴν προσαρμογὴν καὶ τὸν προσανατολισμὸν εἰς τὸν καθολικὸν χῶρον. Ἡ στιβαρὰ κατασκευή, τὸ γεγονὸς ὅτι ἀπετελεῖτο ἀπὸ πλῆθος δωματίων κατανεμημένων εἰς δύο ἐπαλλήλους ὀρόφους, ἡ κατὰ κλιμάκωσιν διάταξις τῶν διαμερισμάτων ἀνὰ τὴν κατερχομένην κλιτὺν ἔφεραν ἤδη κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον εἰς τὴν σκέψιν, ὅτι τὰ ἀποκαλυφθέντα λείψανα θὰ ἠδύναντο νὰ ἀνήκουν εἰς τὸ πρῶτον ἀνάκτορον τῆς Ζάκρου, σύγχρονον πρὸς τὰ ἄλλα ἀνάκτορα παλαιοανακτορικῶν χρόνων τῆς Κνωσοῦ, τῆς Φαιστοῦ καὶ τῶν Μαλίων. Ἀκόμη καὶ ἂν δὲν ἐπρόκειτο περὶ ἀνακτόρου ἡ σαφὴς ἀντίθεσις πρὸς τὰ ἄλλα ἀποκαλυφθέντα ἀνὰ τὴν κλιτὺν τοῦ ΒΑ. λόφου παλαιοανακτορικὰ κτήρια μὲ τὴν ἀκατάστατον καὶ λαβυρινθώδη διάταξιν θὰ ὑπεδήλωνεν ὅτι ἡ ἐγκατάστασις θὰ ἠδύνατο νὰ ἀνήκῃ εἰς τοπάρχην τινα, διέποντα τὴν ζωὴν τοῦ παλαιοανακτορικοῦ οἰκισμοῦ. Πρὸς περαιτέρω διασάφησιν τοῦ προβλήματος τούτου ἐκρίθη ἐπιβεβλημένον νὰ γίνῃ δοκιμαστικὴ ἔρευνα διὰ λοξῆς τάφρου εἰς τὸν ἐλεύθερον χῶρον τῆς κεντρικῆς αὐλῆς τοῦ ἀνακτόρου, ἵνα ἐξακριβωθῇ ἂν τὸ κτήριον συνεχίζετο μὲ τὸν αὐτὸν προσανατολισμὸν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην ἢ ἂν ὑπῆρχεν ὕπαιθρος χῶρος, ἐπέχων θέσιν κεντρικῆς ἢ δυτικῆς αὐλῆς τοῦ κτηριακοῦ συγ-

κροτήματος. Ἡ τάφρος, πλάτους 1.30 μ. διηνοίχθη ἐγκαρσίως (πίν. 331β), ἀπὸ τῆς θύρας τῆς αἰθούσης τελετουργιῶν XXVIII τῆς Δυτικῆς πτέρυγος μέχρι σχεδὸν τῆς θύρας τοῦ κτιστοῦ φρέατος XLI τῆς Ἀνατολικῆς καὶ εἰς βάθος περίπου 0.40 μ. συνήντησε καθ' ὅλον τὸ μῆκος καὶ πλάτος ἐπίχριστον δάπεδον, προφανῶς ἄλλης παλαιοτέρας κεντρικῆς αὐλῆς. Πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ φρέατος, εἰς ἐπίπεδον 0.30 μ. ἄνω τοῦ βαθυτέρου καὶ ἐπομένως εἰς βάθος μόλις 0.10 - 0.15 ὑπὸ τὴν στρῶσιν τῆς κεντρικῆς αὐλῆς, ἀνεφάνη ἄλλο ἐπίχριστον συνεχὲς δάπεδον, ἴσως τῆς αὐλῆς κατὰ τὴν πρώτην νεοανακτορικὴν περίοδον. Εἰς τὴν ἐπιμήκη τάφρον κατ' ἀρχὰς ἀνεφάνη τὸ πυρρὸν στρῶμα, τὸ προελθὸν ἐξ ἰσχυρᾶς καύσεως, συνανάμικτον μὲ λατύπην πωρολίθων, προερχομένην προφανῶς ἐκ τῆς ἐπὶ τόπου ἐπεξεργασίας τῶν δόμων τῆς προσόψεως· ἀμέσως ὑπὸ τὸ στρῶμα τοῦτο ἀνεφάνη τὸ πολὺ παχύτερον στρῶμα, διῆκον εἰς τὰ πλεῖστα σημεῖα καθ' ὅλον τὸ λοιπὸν πάχος μέχρι τοῦ ἀποκαλυφθέντος ἐπιχρίστου δαπέδου, πλησιᾶς ὑποχλώρου χρώματος, προφανῶς ἐπίτηδες διαστρωθείσης, ἵνα σχηματισθῇ συμπαγῶς ἡ στρῶσις τῆς αὐλῆς τοῦ νεωτέρου ἀνακτόρου. Ἐντὸς τῆς στρώσεως ταύτης περισυνελέγησαν ἱκανὰ ὄστρακα, τὰ ὁποῖα ἐφαίνοντο πολὺ ἀνάλογα μὲ ἐκεῖνα τῆς ἐπιχώσεως τοῦ μεγάλου παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου, τὰ πλεῖστα τῆς ΜΜ ΙΙΙΒ φάσεως, ἀλλ' ἱκανὰ καὶ τῶν προηγηθεισῶν περιόδων τῆς ΜΜ ΙΙΙΑ καὶ ΜΜ Ι - ΙΙ. Δὲν ἀποκλείεται, ὡς διέγνωσεν ὁ ἀρχιτέκτων κ. Σώου, τὸ στρῶμα τῆς πλησιᾶς νὰ ἐλήφθη ἐκ τῶν δύο λάκκων, τῶν ὑπὸ τοῦ Hogarth χαρακτηρισθέντων ἀποθετῶν, παρὰ τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Ἁγ. Ἀντωνίου εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ΝΔ. λόφου. Εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς τάφρου, μάλιστα πρὸς τὴν δυτικὴν πλευράν, ὑπῆρχον ἐπικλινεῖς λεπταὶ στρώσεις λευκοῦ ἀσβεστοχώματος. Τὰ περισσότερα τῶν ὀστράκων καὶ τμημάτων ἀγγείων ἀνευρέθησαν ἀμέσως ἄνω τῶν διαστρώσεων τούτων. Λεπὶς ὀψιανοῦ περισυνελέγη ἐκ τῆς δυτικῆς ἐπιχώσεως, ἐνῷ ἄλλη λεπτοτέρα ἐπιμήκης προῆλθεν ἐκ τῆς στρώσεως δαπέδου τῆς πρώτης νεοανακτορικῆς φάσεως. Ὑπὸ τὰς διαστρώσεις ἐκ πηλασβέστου ἀνεφάνη λεπτὸν στρῶμα βαθέως κεραμόχρουν, ἴσως προελθὸν ἐξ ἰσχυρῶς κεκαυμένων πλίνθων. Τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ δημιουργηθῇ ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ παλαιοτέρου κτηρίου, ἐνῷ τὰ ἐπικλινῆ λευκάζοντα στρώματα θὰ προῆλθον ἐκ τῶν ὑλικῶν οἰκοδομῆς τοῦ νέου κτηρίου πρὸ τῆς τελικῆς διαστρώσεως τῆς νέας αὐλῆς.

Ἐγεννήθη τὸ πρόβλημα ἂν ἡ αὐλὴ μὲ τὴν ἀποκαλυφθεῖσαν παλαιὰν στρῶσιν ἀνῆκεν εἰς τὸ μέγα Ἰσχυρὸν κτήριον, ἀποτελοῦσα τὴν κεντρικὴν αὐλὴν τούτου, ὁπότε ἡ ὑπόθεσις περὶ τοῦ ἀνακτορικοῦ χαρακτῆρός του θὰ ἐπεβεβαιοῦτο, ἢ ἂν ἀντιθέτως ἀνήκῃ αὕτη εἰς τὴν πρώτην νεοανακτορικὴν φάσιν, προσηρμοσμένη εἰς τὰ ἀνακαλυφθέντα ὑπὸ τὰ δάπεδα τῆς δυτικῆς καὶ νοτίας πτέρυγος λείψανα τῆς φάσεως ταύτης. Κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην περίπτωσιν δὲν θὰ ἀπεκλείετο τὸ μέγα κτήριον νὰ συνεχίζετο ὑπὸ τὸ ἀνακαλυφθὲν δάπεδον, μὲ τὸν αὐτὸν πάντοτε προσανατολισμὸν ἐκ Β. πρὸς Ν. καὶ ἐκ Δ. πρὸς Α. Ἡ τε-

λευταία περίπτωσις ἐκ πρώτης ὄψεως ἐφαίνετο περισσότερον πιθανή, ἀφοῦ τὸ δάπεδον τῆς παλαιᾶς αὐλῆς, ἐκτεινόμενον καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν, ἐφαίνετο νὰ δεικνύῃ προσανατολισμὸν ἀνάλογον πρὸς τὸν τοῦ νεωτέρου ἀνακτόρου. Πρὸς διακρίβωσιν τῆς σχέσεως μὲ τὰς ἑκατέρωθεν προσόψεις ἐγένετο λεπτομερὴς ἔρευνα τῶν πρὸς αὐτὰς κρασπέδων τῆς διαστρώσεως. Καὶ πρὸς μὲν τὴν πρόσοψιν τῆς Α. πτέρυγος διεπιστώθη ὅτι τὸ δάπεδον τῆς παλαιᾶς αὐλῆς προχωρεῖ ὑπὸ τὴν σειρὰν τῶν λίθων τῆς προσόψεως, ἄγνωστον μέχρι ποίου σημείου· κατὰ δὲ τὴν πρόσοψιν τῆς Δ. πτέρυγος τὸ δάπεδον ἔχει ἀποκοπῆ κατὰ τὴν θεμελίωσιν ἀνωμάλως πως, καὶ οἱ λίθοι τοῦ θεμελίου προέχουν μέχρι τοῦ τμηθέντος κρασπέδου (πίν. 332α.β). Τοῦτο βεβαίως σημαίνει ὅτι ἡ θεμελίωσις τῆς προσόψεως ἐγένετο εἰς ὑστερωτέραν περίοδον τῆς κατασκευῆς τῆς πρώτης αὐλῆς· ἐκ τούτου φαίνεται μᾶλλον ἀπίθανον νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν πρώτην νεοανακτορικὴν φάσιν, ἡ ὁποία ἀσφαλῶς εἶχε τὴν αὐτὴν πρόσοψιν. Εἶναι ἑπομένως πολὺ πιθανώτερον, ἀλλὰ χρῄζει πάντως περαιτέρω διερευνήσεως, ὅτι ἡ ἐκτεταμένη αὐλὴ ἀνήκει εἰς τὸ παλαιοανακτορικὸν κτήριον· θὰ ἔδει εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην νὰ ἦτο πλατυτέρα καὶ προσηνατολισμένη κατὰ τρόπον προσαρμοζόμενον εἰς τὸν γενικὸν προσανατολισμὸν τοῦ κτηρίου τούτου.

ΔΟΚΙΜΗ ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΣΗΜΕΡΙΝΗΝ ΟΔΟΝ

Μὲ σκοπὸν τὴν διακρίβωσιν τῆς ἐκτάσεως τῆς Ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ νέου ἀνακτόρου, τῆς ὁποίας σημαντικὸν τμῆμα ἀπεδεικνύετο κατεστραμμένον ἐκ τῆς καλλιεργείας καὶ βασιζόμενοι εἰς πληροφορίας τῶν ἐργατῶν, οἵτινες εἶχον ἀσχοληθῆ μὲ τὴν περίφραξιν τοῦ χώρου κατὰ τὴν ἀνατολικῶς τοῦ χώρου διερχομένην ὁδὸν πρὸς τὴν παραλίαν, ὅτι δηλαδὴ κατὰ τὴν ἔμπηξιν τῶν πασσάλων εἶχον συναντήσει πελεκητοὺς πωρολίθους, διενηργήθη δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ διὰ διανοίξεως δύο τάφρων, τῆς μιᾶς εἰς μῆκος μεγαλύτερον τῶν 25 μέτρων κατὰ τὸ ΒΔ. πλευρὸν τῆς ὁδοῦ, τῆς ἄλλης καθέτου σχεδὸν πρὸς ταύτην, μὲ κατεύθυνσιν πρὸς τὸ πρὸ ἐτῶν διανοιγὲν πρὸς ἄρδευσιν φρέαρ, ὅπου ἐπίσης εἶχον ἀνευρεθῆ πελεκητοὶ πωρόλιθοι, μὴ ἐξαχθέντες. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ ἀνακάλυψις μακροῦ τοίχου, ἐγκαρσίως βαίνοντος ἀπὸ ΒΑ. πρὸς ΝΔ., ὄχι παραλλήλως πρὸς τὴν πρόσοψιν τοῦ προεισαγωγικοῦ ὑπαιθρίου χώρου LXIV τῆς μεγάλης τετραγώνου αἰθούσης, καὶ περαιτέρω πρὸς τὰ ΝΔ., εἰς ἀπόστασιν 4.50 μ. ἀπὸ τὸ σημεῖον εἰς τὸ ὁποῖον διακόπτεται ὁ τοῖχος, μιᾶς γωνίας σχηματιζομένης ὑπὸ δύο συναντωμένων τοίχων καθέτως πρὸς ἀλλήλους, τῶν ὁποίων ὁ εἷς κατευθύνεται ἀπὸ ΒΔ. πρὸς ΝΑ. (βλ. γενικὸν σχέδιον παρένθ. πίν. Α'). Ὁ μακρὸς τοῖχος δὲν ἦτο ἐνιαῖος, ἀλλ' ἀπετελέσθη ἐκ τμημάτων, ἑνὸς ᾠκοδομημένου διὰ μεγάλων ἀσβεστολίθων, ἑτέρου ἐκ πελεκητῶν πωρολίθων, ἀφήνοντος περαιτέρω ἄνοιγμα μεταξὺ δύο πεσσῶν, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι ἔχει φραχθῆ ἐκ τῶν ὑστέρων, κατασκευασθέντος καθέτως πρὸς τὸ φράγμα τοῦτο ἄλλου προχείρου τοίχου· δύο συνεχόμεναι πωρολιθικαὶ

πλάκες παρέχουν ἐντύπωσιν κατωφλίου εἰσόδου· τὸ νότιον τμῆμα συνεχίζεται διὰ λίθων ὀλίγον ἐσωτέρω. Τὸ κτήριον φαίνεται νὰ ἐπεκτείνεται πρὸς τὰ ΝΑ., ἂν κρίνῃ τις ἀπὸ τοῖχον καθέτως διακλαδιζόμενον ὑπὸ τὸ κατάστρωμα τῆς ὁδοῦ. Δευτερεύοντες τοῖχοι, ἴσως ἀντερεισματικοὶ ἐπιχώσεων, λίαν ἀκανονίστως βαίνοντες παρὰ τὸ κράσπεδον τῆς ἀμπελοφύτου ἐκτάσεως μεταξὺ τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος τοῦ ἀνακτόρου καὶ τῆς ὁδοῦ, διελύθησαν πρὸς ἔρευναν τοῦ ὑποκειμένου στρώματος. Περισυνελέγησαν ποικίλα ὄστρακα καὶ τμήματα ἀγγείων τῆς μεταβατικῆς καὶ νεοανακτορικῆς περιόδου, ὄχι ἐστρωματογραφημένα· εἰς τὸ καλύπτον στρῶμα ἐπιχώσεως ἀνευρέθησαν πολλὰ τεμάχια κισήρεως, προφανῶς προελθόντα ἐκ τοῦ ἡφαιστείου τῆς Θήρας. Τὰ δεδομένα τῆς δοκιμαστικῆς ἐρεύνης ἐπεβεβαίωσαν τὴν ὑποψίαν ὅτι τὰ κτήρια συνεχίζονται καὶ πέραν τῆς σημερινῆς ὁδοῦ καὶ φαίνεται νῦν πιθανώτερον ὅτι ἡ Ἀνατολικὴ πτέρυξ τοῦ ἀνακτόρου εἶναι μεγάλου πλάτους, καίτοι μένει εἰσέτι ἄδηλον ἂν τὰ ἀποκαλυφθέντα κτήρια ἀνήκουν εἰς αὐτήν.

Τὸ κύριον μέρος τῆς ἀνασκαφικῆς ἐξερευνήσεως ἀπέβλεψεν εἰς τὴν πληρεστέραν ἀποκάλυψιν τῶν ἐπὶ τοῦ ΒΑ. λόφου συγκροτημάτων, τῶν θεωρηθέντων, λόγῳ τῆς ἀμέσου συνδέσεως καὶ στενῆς σχέσεως μὲ τὸ κύριον σῶμα τοῦ ἀνακτόρου, ὡς ἀνακτορικῶν παραρτημάτων ἢ ἐξαρτημάτων. Ὁλόκληρος ὁ τομεὺς οὗτος ἐμφανίζεται νῦν ἑνοποιημένος καὶ τὰ εἰς αὐτὸν ἀνήκοντα κτήρια κατέστησαν πολὺ σαφέστερα, ὡς καὶ τὸ ἐξυπηρετοῦν τὴν μεταξὺ αὐτῶν κυκλοφορίαν ὁδικὸν δίκτυον (πίν. 333α.β). Δὲν ἐγένετο περαιτέρω ἐργασία εἰς τὸ κτήριον βορείως τῆς Ὁδοῦ λιμένος, καὶ τοῦτο ἵνα μὴ ἀποκοπῇ ἡ ὁδὸς προσπελάσεως τῶν φορτηγῶν αὐτοκινήτων, τῶν ἐργαζομένων διὰ τὴν ἀποκόμισιν τῶν χωμάτων.

ΤΟ ΙΣΧΥΡΟΝ ΚΤΗΡΙΟΝ

Τοῦ λεγομένου Ἰσχυροῦ κτηρίου, τοῦ ὁποίου ἡ ἀποκάλυψις εἶχεν ἱκανῶς προχωρήσει κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον (ΠΑΕ 1970, 218 κέ.), συνεπληρώθη νῦν σχεδὸν ἡ ἔρευνα, παραμεινάσης ἀνεξερευνήτου μικρᾶς ζώνης, ὁπόθεν διήρχετο ἡ ὁδὸς προσπελάσεως τῶν αὐτοκινήτων, μεταξὺ τοῦ κλείσαντος κατὰ τὴν τελικὴν φάσιν τὸ κτήριον ΝΔ. τοίχου καὶ τῆς κυρίας αὐτοῦ προσόψεως, ἡ ὁποία, ὡς φαίνεται, εὑρίσκεται ἐπὶ τοῦ τέρματος τῆς Ὁδοῦ λιμένος, ὀλίγον βορειότερον τῆς κυρίας πύλης τοῦ Ἀνακτόρου. Ἠρευνήθη κυρίως τὸ δυτικὸν τμῆμα τοῦ κτηρίου, τὸ περιλαμβάνον τὰ δωμάτια Α - Γ, Ο - Π καὶ Ψ - Ω (βλ. γενικὸν σχέδιον παρένθ. πίν. Α′). Ὡς εἶχεν ὑποτεθῇ τὸ νοτιώτερον τμῆμα τοῦ οἰκοδομήματος ἐμορφοῦτο μεγαλύτερον εἰς μῆκος καὶ πλάτος τοῦ βορειοτέρου, σχηματίζον προεξοχὴν καὶ γωνίαν κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν διακλαδώσεων τῆς ὁδοῦ.

Ἀκριβῶς κατὰ τὴν γωνίαν ὑπῆρχε κάθοδος, ἴσως διὰ δύο βαθμίδων, ἀπὸ τὸ πλακόστρωτον τῆς ὁδοῦ εἰς τὸ γωνιακὸν δωμάτιον Ο. Ἡ εἴσοδος αὕτη

κατεστράφη ἐν μέρει, ἀλλ' ἡ ὅλη διάταξις κατέστη βαθμηδὸν σαφής. Τὸ μικρὸν τοῦτο δωμάτιον διεχωρίζετο ἀπὸ τοῦ ἀμέσως πρὸς Ν. μεγαλυτέρου Π διὰ πλινθίνου διαφράγματος, τοῦ ὁποίου ἀνεφάνησαν ἴχνη, ὡς ἐπίσης τῆς μεσολαβούσης θύρας. Ἐπίσης κακῶς διετηρήθη, μόνον ὡς πρὸς τὸ τμῆμα ὑπὸ τὸ πλακόστρωτον τῆς παρακειμένης ὁδοῦ — εἰς πολλὰ σημεῖα διακρίνεται μόνον ὁ ἰσοπεδωθεὶς βράχος — ὁ Δ. τοῖχος ἀμφοτέρων τῶν δωματίων τούτων, τῶν ὁποίων τὸ δάπεδον ἐκαλύπτετο ὑπὸ παχέος στρώματος τέφρας. Ἄφθονα κύπελλα, κατὰ τὸ πλεῖστον ἄωτα, καὶ ἄλλα τινὰ μικρὰ σκεύη ὡς τμήματα χυτρῶν καὶ πρόχου, τὸ κάτω μέρος ποτηρίου μὲ δισκοειδῆ πόδα, ἀνεφάνησαν ἐντὸς τοῦ στρώματος τῆς τέφρας τοῦ δωματίου Ο. Συνελέγη ἐπίσης μικρὸν πῶμα λύχνου, μὲ προεξοχὴν διὰ τὴν κάλυψιν τῆς μύξης, ἐκ πρασινωποῦ σχιστολίθου. Κατὰ τὴν Β. γωνίαν συνελέγη ἐπίσης τὸ κάτω μέρος κυπέλλου καὶ ἄλλο τεμάχιον ἀγγείου μέσου μεγέθους, ἀμφότερα ἐκ μέλανος λίθου. Πρὸς τὴν Ν. γωνίαν εἶχεν ἀποτεθῆ σωρὸς βωλαρίων κισήρεως, ἴσως δι' οἰκιακήν τινα χρῆσιν. Εἰς τὸ δωμάτιον Π ἐντὸς τῆς τέφρας, περισυνελέγησαν λεπτὸν κυάθιον τοῦ διωρόφου τύπου, μεγάλα τμήματα τριῶν διωρόφων κυάθων, ὧν εἷς μὲ λευκὰς ταινίας ἐπὶ ὑπερύθρου βάθους ἕτερος μὲ μέλαν ἐπιχρίσμα, τεμάχια καμαραϊκῶν κυπέλλων, τμῆμα κωνικοῦ κυπέλλου μὲ ταινίας ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους, στόμιον γεφυροστόμου λοπαδίου κλπ. Τοῦ χώρου Ρ, ἀμέσως Ν. τοῦ Π καὶ ἀπὸ τούτου διαχωριζομένου διὰ πλινθίνου διαχωρίσματος μὲ θύραν ἀντίστοιχον τῆς μεταξὺ τῶν δωματίων Ο καὶ Π, τὸ δυτικὸν τμῆμα ἦτο ἐξ ὁλοκλήρου πλακόστρωτον μὲ λευκαζούσας πλάκας, κατὰ δὲ τὸ ἀνατολικὸν ἐμορφοῦτο ἐπικλινὴς δίοδος, τὴν ὁποίαν ἠκολούθει τις ἵνα διέλθῃ ἀπὸ τοῦ νοτιωτέρου χώρου Ω εἰς τὰ βορειότερα διαμερίσματα. Δὲν ἀποκλείεται ὁ χῶρος Ρ νὰ ἤσκει λειτουργίαν φωταγωγοῦ.

Ἐκ τοῦ γωνιακοῦ δωματίου Ο ἦτο προσιτὸς ὁ χῶρος Β, χρησιμεύων ὡς πρόδομος εἰσόδου εἰς τὰ περιβάλλοντα δωμάτια Α, Γ καὶ Κ, ὡς ἐπίσης εἰς τὸν καμπτόμενον διαδρομίσκον Θ, μέσῳ τοῦ ὁποίου ἦσαν προσιταὶ αἱ μικραὶ ἀποθῆκαι Λ - Ξ. Ὁ πρόδομος διασῴζεται ὄχι καλῶς καὶ ὁ βράχος κατέρχεται ἐπικλινῶς καὶ ἀνωμάλως, μὲ σειρὰς λίθων, οἱ ὁποῖοι ἀντεστήριξαν τὰς ἐπιχώσεις ἰσοπεδώσεως. Τὸ δωμάτιον Α, τοῦ ὁποίου κατεστράφη τὸ πλίνθινον διαχώρισμα πρὸς τὸν προθάλαμον Β, ἀλλὰ διακρίνεται ἡ θέσις στηρίξεως, ἦτο προφανῶς μαγειρεῖον, ἂν κρίνῃ τις ἀπὸ τὴν ὅλην ἐσωτερικὴν διάταξιν, τὰ ἀνευρεθέντα σκεύη, ὡς καὶ τὸ ἰσχυρὸν περὶ τὸν χῶρον τῆς ἑστίας πυρίκαυστον στρῶμα (πίν. 334α)· κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν ἐμορφοῦτο δι' ὀρθογωνίου μὲ ἐστρογγυλωμένην γωνίαν περιφράγματος ὁ χῶρος τῆς ἑστίας, ἐντὸς τῆς ὁποίας εἶχεν ἀποτεθῆ ἀναστρόφως εἷς μέγας κάδος, κοσμούμενος μὲ ἐμπίεστον σχοινίον περὶ τὴν βάσιν καὶ μὲ δύο ἄλλας ὁμοίας ταινίας ἄνω τῶν τοξοειδῶν λαβῶν περὶ τὸ χεῖλος (πίν. 334β). Παρ' αὐτὸν ἀνευρέθη τὸ ἄνω μέρος ἀμφορέως μὲ κυκλικὸν στόμιον καὶ τεμάχια λέβητος ἢ χύτρας. Πρὸ τοῦ περιφράγματος ἔκειτο ἐπὶ τοῦ δαπέδου, ἴσως ἐπίτηδες τοποθετημένος ὡς βοηθητικὴ τράπεζα, μέγας κυ-

βόλιθος· περὶ αὐτὸν τὸ στρῶμα ἦτο καστανὸν πυρρόχρουν, ἐκ διαλύσεως κεκαυμένων πλίνθων καὶ ὑπὸ τὸ στρῶμα τοῦτο ἐξετείνετο σχεδὸν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ δωματίου λεπτότερον μέλαν ἐκ τοῦ πυρὸς στρῶμα.

Ἐπὶ τοῦ στρώματος τούτου ἔκειτο, παρὰ τὸν κυβόλιθον, βαθεῖα λεκάνη ἢ καδίσκος μὲ τοξοειδεῖς λαβάς, πρόχυσιν καὶ κατέναντι ταύτης, ὑπὸ χεῖλος μὲ στενὸν περιχείλωμα, ἀπόφυσιν. Παρὰ τὸ περίφραγμα περισυνελέγη ἐπίσης τὸ κάτω ἥμισυ εὐμεγέθους ἀγγείου, καὶ ποὺς λύχνου ἢ τραπέζης προσφορῶν ἐκ λευκοῦ λίθου, διασῴζων τμῆμα τῆς βάσεώς του. Ἐντὸς τοῦ κεκαυμένου στρώματος τῆς περιοχῆς τοῦ περιφράγματος ἀνευρέθησαν πολλὰ ἄωτα κωνικὰ κύπελλα καὶ τμήματα χυτρῶν. Τὰ κύπελλα καὶ τμήματα χυτρῶν συνεχίζοντο πολυαριθμότερα πρὸς τὸ δυτικὸν τμῆμα τοῦ δωματίου, πάντοτε ἐντὸς τοῦ πυρικαύστου στρώματος, ὡς ἐπίσης πρὸς τὸ Ν. διαχώρισμα, ἔνθα ἀνευρέθη τμῆμα μεγάλου δισκοειδοῦς καλύμματος πίθου μὲ γλωσσοειδεῖς προεξοχὰς — ἐσώθη ἡ μία τούτων ἀντὶ λαβῶν. Σιαγόνες αἰγοπροβάτων καὶ ἄλλα ὀστᾶ ἐσκορπισμένα, μάλιστα εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ πυρικαύστου στρώματος, ἐδείκνυον τὴν ἐπὶ τόπου ὄπτησιν κρεάτων. Μαγειρικῆς χρήσεως ἦτο καὶ ἀβαθὲς σκεῦος μὲ ἠθμόν, ἐμφανίζον ἴχνη πυρός. Πλακοειδεῖς λίθοι εἰς σειρὰν παρὰ τὸν Δ. τοῖχον ἴσως ἐχρησίμευσαν ὡς στήριγμα ἄλλου μικροτέρου περιφράγματος ἐκ πλίνθων, τὸ ὁποῖον διελύθη τελείως.

Ἐκ τοῦ προθαλάμου Β εἰσήρχετό τις εἰς τὸ εὐμέγεθες δωμάτιον Γ, τοῦ ὁποίου τὸ δάπεδον ἐπίσης κατεστράφη, ἴσως στηριχθὲν ἐν μέρει εἰς τὸν ἐπικλινῶς λαξευθέντα βράχον, κατὰ τὸ νοτιώτερον ὅμως τμῆμα σχηματισθὲν ἐπὶ πληρώματος λατύπης καὶ χώματος, ἀντιστηριζομένης κατὰ διαστήματα ὑπὸ τοιχίων. Γωνιούμενον διάφραγμα πλίνθινον ἐπὶ λιθίνης κρηπῖδος, διεχώριζε τὸ διαμέρισμα τοῦτο ἀπὸ τῆς ἀποθήκης Κ. Μόνον θραύσματα καὶ τμήματα ἀγγείων περισυνελέγησαν ἐντὸς τοῦ χώρου. Ἡ διαφορὰ στάθμης πρὸς τὸ νοτιώτερον διαμέρισμα Ψ ἠνάγκασε νὰ γίνεται ἡ ἐπικοινωνία διὰ μέσου θύρας μὲ κλιμακίδα, ἴσως δύο βαθμίδων, ξυλίνην, τῆς ὁποίας τὰ ἀπηνθρακωμένα λείψανα ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὸ ἄνοιγμα.

Τὰ νοτιώτερα εἰς σειρὰν σωμάτια Ω καὶ Ψ, τὰ ὁποῖα φαίνεται νὰ ὑπῆρξαν ἀρχικῶς εὐμεγέθη, διετάμησαν ὑπὸ ἐπιμήκους ἐκ τῶν ὑστέρων κατασκευασθέντος τοίχου, ὁ ὁποῖος ἔκλεισεν ὁλόκληρον τὴν νοτίαν πλευράν, ἴσως ἀποτελέσας ἔκτοτε τὸ πρὸς Νότον ὅριον τοῦ οἰκήματος. Τὸ πρὸς Α. τμῆμά του, ὡς ἐβεβαιώθη κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον, ἐπλεύρισε τὸν νότιον τοῖχον τοῦ δωματίου Χ. Τοῦ πρὸς Ν. περιορίζοντος τὰ δωμάτια Ω καὶ Ψ τοίχου ἀνευρέθη καὶ ἀνεσκάφη μόνον τμῆμα, κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης. Ὅτι οἱ χῶροι τῶν δωματίων ἐμορφοῦντο ἐνιαίως μέχρι τοῦ τοίχου τούτου ἀπέδειξεν ἡ παρὰ τὸν μεταγενέστερον τοῖχον, ἀλλὰ περὶ τὸ μέσον τοῦ δωματίου Ψ, ἀνακαλυφθεῖσα βάσις κίονος. Κυρίως ἀνεσκάφη τὸ βορείως τοῦ μεταγενεστέρου νοτίου τοίχου τμῆμα τῶν δωματίων, ἀλλὰ δὲν

κατωρθώθη νὰ διασαφηθῇ πῶς ταῦτα διεχωρίζοντο ἀπ' ἀλλήλων, ἀφοῦ μεταξύ των ὑπάρχει λίαν εὐρὺ ἄνοιγμα. Τὸ δάπεδον ἀπετελέσθη ἐκ στρώσεως μικρῶν λίθων καὶ ἐκ στιβακτοῦ ἐπὶ ταύτης σωρευθέντος πηλοχώματος, τοῦ ὁποίου μόνον ὀλίγα λείψανα ἀνεκαλύφθησαν. Τὸ δωμάτιον Ω διεχωρίζετο ἀπὸ τοῦ φωταγωγοῦ Ρ διὰ πλινθίνου διαχωρίσματος, τοῦ ὁποίου διεσώθη ἡ λιθίνη κρηπίς. Διετηρήθησαν ἐπίσης κατὰ χώραν αἱ πλάκες τοῦ κατωφλίου τῆς θύρας ἐπικοινωνίας. Παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ δωματίου Ψ ὑψηλὴ στάμνος μὲ ἐκκλῖνον χεῖλος καὶ τοξοειδεῖς λαβὰς εἶχε πέσει ἀπὸ τὴν θέσιν της, ἐλλιπὴς τὸ 1/3. Εἰς ἔκτασιν περὶ αὐτὴν διεκρίνετο κεκαυμένον μέλαν στρῶμα καὶ μικρὰ τεμάχια ἀνθράκων. Πρὸς τὸ τοιχίον τῆς εἰσόδου εἰς τὸ δωμάτιον Χ ἀνευρέθη ἄλλη βάσις κίονος, μικροτέρα τῆς πρώτης· δὲν ἐβεβαιώθη ὅτι εὑρίσκετο εἰς τὴν θέσιν της, ἴσως πρὸς στήριξιν δοκοῦ τῆς ὀροφῆς. Ἀντιστοιχῶν λίθος ἀνεκαλύφθη πλευρίζων τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ δωματίου.

Πέραν τοῦ μεταγενεστέρου νοτίου τοίχου ἐδρασθέντος βαθέως ἐπὶ τοῦ ἀποκοπέντος βράχου ὑπὸ τὸ δάπεδον εἰς τὰ δωμάτια Ω καὶ Ψ εἶχε πέσει σημαντικὸς ἀριθμὸς μεγάλων λίθων, ἴσως κατακρημνισθέντων ἐκ τοῦ τοίχου τούτου, ἢ ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ νοτίου τοίχου τῶν δωματίων. Εἰς τὸν χῶρον τοῦτον, τὸ νότιον τμῆμα τοῦ δωματίου Ψ, συνελέγησαν δύο τμήματα λοπαδίου μὲ πλατὺ περιχείλωμα, ἔχοντος ἐσωτερικῶς ἀναγλύφους φολίδας. Τὸ κατώτερον στρῶμα ἐκ λατύπης θλαστῶν λίθων ἀποτελεῖ τὸ ὑπόστρωμα ἐδράσεως τοῦ εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην καταστραφέντος δαπέδου. Ὁ ΒΔ. τοῖχος τοῦ Ω ἦτο παχύτερος τοῦ τῶν δωματίων Ο - Ρ καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐξεῖχεν εἰς τὴν παρακειμένην πλακόστρωτον ὁδὸν κατὰ μικρὰν γωνίαν. Ἀνάλογος πάχυνσις καὶ ἐξοχὴ κατὰ μικρὰν γωνίαν ὑπῆρχε, φαίνεται, εἰς τὸν Δ. τοῖχον τῆς νοτιωτέρας μὴ εἰσέτι ἀνασκαφείσης σειρᾶς δωματίων, τὰ ὁποῖα πιθανώτατα διῆκον μέχρι τῆς ἐπὶ τοῦ τέρματος τῆς Ὁδοῦ λιμένος προσόψεως. Τὸ τμῆμα τοῦτο τοῦ ΒΔ. τοίχου δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ παρακολουθηθῇ εἰς τὴν πρὸς τὰ ΝΔ. πορείαν του, ἴσως ἔβαινε μέχρι τῆς Β. γωνίας τοῦ χώρου LXVI.

ΟΔΟΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥ ΙΣΧΥΡΟΥ ΚΤΗΡΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΤΗΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΥΡΓΙΣΚΟΥ

Ἡ μεταξὺ τῶν δύο κτηρίων ὁδὸς ἀπεκαλύφθη εἰς ὁλόκληρον αὐτῆς τὸ μῆκος πλὴν τοῦ πρὸς τὰ ΝΔ. τέρματός της (βλ. γενικὸν σχέδιον παρένθ. πίν. Α' καὶ πίν. 335α). Διευρύνεται βαθμηδὸν καθ' ὅσον κατέρχεται καὶ τὸ πλακόστρωτόν της διατηρεῖται σχετικῶς καλῶς. Μέχρι τῆς διακλαδώσεως τῆς κατευθυνομένης ἀπὸ τὰ ΝΑ. πρὸς τὰ ΝΔ. κατὰ τὸ ἀνώτερον αὐτῆς μέρος σχηματίζονται δύο πλατεῖς ἀναβαθμοί, διὰ δύο δὲ εἰσέτι ὑψηλῶν βαθμίδων ἀνέρχεταί τις εἰς τὸ κατάστρωμα τῆς διακλαδώσεως· ἡ διακλάδωσις εἶτα στρεφομένη ἐπὶ δεξιὰ κατ' ὀρθὴν γωνίαν συνεχίζει τὴν πορείαν της πρὸς τὰ ΒΑ., διερχομένη μεταξὺ τοῦ ἀνωτέρου τμήματος τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου καὶ τοῦ Κτηρίου τῶν ἀποθετῶν κεραμεικῆς. Αἱ πρὸς τὴν ὁδὸν

προσόψεις τῶν κτηρίων δὲν διασῴζονται καλῶς· ἐνιαχοῦ, μάλιστα εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου καὶ τὸ ἄνω τοῦ Κτηρίου τοῦ πυργίσκου, οἱ λίθοι ἔχουν ἀφαιρεθῆ σχεδὸν μέχρι τοῦ ἰσοπεδωμένου βράχου. Ἀναβαθμοὶ ἐσχηματίζοντο καὶ εἰς τὸ τμῆμα τὸ διερχόμενον ἔξω τῆς Ν. γωνίας τοῦ Κτηρίου τοῦ πυργίσκου. Εἶναι ὅμως ἄδηλον, ἂν ἡ ὁδὸς κατέληγε πρὸς τὰ κάτω εἰς κλιμακωτὸν τμῆμα εἰς τὸ τέρμα τῆς Ὁδοῦ λιμένος. Πέραν τῆς Ν. γωνίας τοῦ Κτηρίου τοῦ πυργίσκου, ὅπου τὸ πλακόστρωτον ἔχει καταστραφῆ, ἐπεκάθησε γωνία μεταγενεστέρου κτηρίου. Ὀγκώδεις λίθοι κατέπεσαν ἐντὸς τῆς καλυπτούσης τὸ κατάστρωμα τῆς ὁδοῦ ἐπιχώσεως. Ὀλίγα ἀντικείμενα περισυνελέγησαν ἐκεῖ: Μικκύλη προχοΐσκη, τμήματα πρόχου ραμφοστόμου μὲ σχοινίνην ταινίαν καὶ ἀπόφυσιν, ἔξω τῆς Δ. γωνίας τοῦ Ω ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου χαλκοῦς κοπεὺς μὲ δύο μικροὺς ἤλους (πίν. 335β), τμῆμα παρειᾶς χονδροῦ ἀγγείου ἐκ μέλανος λίθου, ἄλλο τεμάχιον ἀγγείου ἐξ ὁμοίου λίθου, ὀστέινος ὀπεὺς εἰς δύο τεμάχια, δύο λεπίδες ὀψιανοῦ, τμῆμα πυθμένος πυριατηρίου μὲ ἀναγλύφους σταγόνας εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ πυθμένος, τμῆμα παραλληλεπιπέδου ἀγνῦθος, ἄλλη πεταλόσχημος ἐλλιπής, τὸ κάτω μέρος κυπέλλου μὲ δισκοειδῆ βάσιν μὲ ἀνοικτὴν ἐπὶ σκοτεινοῦ διακόσμησιν κ.ἄ.

ΤΟ ΚΤΗΡΙΟΝ ΤΟΥ ΠΥΡΓΙΣΚΟΥ

Τοῦ Κτηρίου τοῦ πυργίσκου ἡ γενικὴ μορφὴ εἶχεν ἤδη καθορισθῆ κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον, ἀλλ' ἡ καθολικὴ αὐτοῦ ἔρευνα συνετελέσθη νῦν (βλ. γενικὸν σχέδιον παρένθ. πίν. Α' καὶ πίν. 336α). Ἡ εἴσοδος ἐγίνετο ἐκ τῆς ἀνατολικῆς διακλαδώσεως ἀπ' εὐθείας εἰς τὸ δωμάτιον Γ· εἰς τὴν θύραν σῴζεται τμῆμα τοῦ κατωφλίου καὶ ἡ ὑποθεμελίωσις τοῦ ὑπολοίπου. Τρεῖς πλακοειδεῖς λίθοι ἐσωτέρω προσετέθησαν ἐκ τῶν ὑστέρων. Οἱ τοῖχοι τῶν εἰς σειρὰν δωματίων Γ, Δ καὶ Ε, τῶν δύο μεγαλυτέρων Β καὶ Α ἀμέσως πρὸς τὰ ΝΔ., ὡς καὶ οἱ ἐσώτεροι τῶν χώρων τοῦ ἐξέχοντος πυργίσκου διεσώθησαν εἰς τόσον χαμηλὸν ὕψος, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ καθορισθοῦν αἱ θέσεις τῶν θυρῶν ἐπικοινωνίας. Τὰ δάπεδα ὅμως τῶν δωματίων Α - Ε κατέστη δυνατὸν νὰ διασαφηθοῦν παρὰ τὴν ἐπελθοῦσαν καταστροφήν, ἐνῷ παρέμειναν ἀσαφῆ εἰς τὸν χῶρον τοῦ πυργίσκου, ὅπου κατὰ τὴν τελικὴν ἀνακτορικὴν φάσιν εἶχεν ἴσως προσαρμοσθῆ εἶδος ἀνδήρου, μὲ ὄψιν πρὸς τὸ Ἀνάκτορον. Ὁ ΝΑ. τοῖχος, ἐκτὸς εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ πυργίσκου, διετηρήθη μόνον κατὰ τὰ θεμέλιά του, κάτω τῆς στάθμης τῆς ὁδοῦ, ὡς ἀντερεισματικὸς ταύτης. Καὶ ὁ ΒΑ. τοῖχος διεσώθη μόνον κάτω τῆς στάθμης τῆς ΒΑ. διακλαδώσεως, τῆς διερχομένης μεταξὺ τοῦ Κτηρίου τοῦ πυργίσκου καὶ τοῦ Κτηρίου τῶν ἀποθετῶν κεραμεικῆς· τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον καὶ ἡ Β. γωνία κατεστράφησαν, διακρίνεται ὅμως τὸ σημεῖον τῆς συναντήσεως τῆς διακλαδώσεως μὲ τὴν ἐκ ΝΔ. ἀνερχομένην ΒΔ. τοῦ Κτηρίου τοῦ πυργίσκου διακλάδωσιν. Ἀποχετευτικὸς ἀγωγὸς ἐσχηματίζετο κατὰ μῆκος τῆς ΒΑ. πλευρᾶς τῆς ἄνω διακλαδώσεως διὰ παραλλήλου τοιχίου οἰκοδομηθέντος εἰς μι-

κρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς προσόψεως τοῦ κτηρίου τῶν ἀποθετῶν κεραμεικῆς καὶ καλυφθέντος μὲ σειρὰν καλυπτήρων λίθων. Τοῦ ΒΔ. τοίχου πέραν τοῦ δωματίου Α καὶ μέχρι τῆς Β. γωνίας διεσώθη εἷς μόνον λίθος, διακρίνεται ὅμως ἡ κοίτη θεμελιώσεως.

Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τῆς εἰσόδου προῆλθε κομψὸς νεολιθικὸς πέλεκυς ἐκ μέλανος λίθου. Πολλοὶ ἄλλοι νεολιθικοὶ πελέκεις, ὄχι ὀλιγώτεροι τῆς δωδεκάδος, ἀνεκαλύφθησαν κατὰ τὴν παροῦσαν καὶ τὰς προηγηθείσας ἀνασκαφικὰς περιόδους εἰς διάφορα διαμερίσματα τοῦ ἀνακτόρου καὶ τῶν παραρτημάτων του. Φαίνεται ὅτι περισυνελέγοντο ἐκ τῶν χώρων τῶν νεολιθικῶν οἰκισμῶν τοῦ γειτονικοῦ ὀροπεδίου θεωρούμενοι ὡς φορεῖς μαγικῆς δυνάμεως. Εἰς τὰ τὰ δωμάτια Β καὶ Δ οὐδὲν σχεδὸν ἀνευρέθη. Εἰς τὴν Α. γωνίαν τοῦ Ε ἀνεκαλύφθη παχὺ στρῶμα τέφρας, ὑπερκαλύψαν καὶ τὸν ἐνδιάμεσον πρὸς τὸ Γ τοῖχον, προερχομένης ἴσως ἐξ ἑστίας, τῆς ὁποίας ἡ λιθίνη κρηπὶς ἀνευρέθη κατὰ τὴν αὐτὴν γωνίαν. Μὲ τὴν τέφραν ἦσαν συνανάμεικτα τεμάχια κυάθου καὶ ἡμικεκαυμένα ὀστᾶ ζῴων. Μία σειρὰ πλακῶν ἦτο ἐστρωμένη κατὰ τὸν ΝΔ. τοῖχον. Ἐκεῖ περισυνελέγησαν δύο ἄωτα κωνικὰ κύπελλα. Εἰς τὴν Β. γωνίαν τοῦ δωματίου Α ἐκαθαρίσθη καὶ ἐστηρίχθη ὁ ἐκ πλινθίνων πλακῶν ἀποτελεσθεὶς ὀρθογώνιος ἀποθέτης. Παρὰ τοῦτον ἔκειτο τετραγωνικὴ πλὰξ πωρολίθου.

Εἰς τὸν πυργίσκον, μετὰ τὴν ἐξαγωγὴν τοῦ πληρώσαντος τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ χώρου ὑλικοῦ ἐκ μεγάλων ὀγκολίθων, μικροτέρων λίθων καὶ συμπαγοῦς χώματος, ἀνεφάνησαν δύο συνεχόμενα θεμέλια δωμάτια, τὰ Ζ καὶ Η, τὸ ἓν τραπεζοειδές, τὸ ἄλλο ὁμοίου σχήματος, ἀποκλίνοντος ὅμως πρὸς τὸ τριγωνικόν. Ὁ διαχωριστικὸς τοῖχος, διατηρούμενος μόνον μέχρις ὡρισμένου ὕψους, δὲν ἔχει ἄνοιγμα. Ἡ εἴσοδος εἰς τοὺς χώρους θὰ ἐγίνετο ἐπομένως ἄνωθεν διὰ καταπακτῶν. Τὸ κτήριον τοῦτο τοῦ πυργίσκου ἀπετέλεσε τὸν πυρῆνα τοῦ εἰς ἄλλην φάσιν οἰκοδομηθέντος ἐν τῷ συνόλῳ του κτηρίου. Τὸ δωμάτιον Ζ περιεκλείσθη ἐντὸς τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου, διὰ τοῦτο φαίνεται ὡς νὰ ἔχῃ διπλοῦν τοίχωμα. Ὁ ΝΔ. τοῖχος τοῦ δωματίου Α ἐπάτησεν ἐπὶ τοῦ ΒΑ. τοῦ θεμελίου δωματίου Η, ἐξέχων πρὸς Α. ὥστε νὰ σχηματισθῇ οὕτω εἰσέχουσα γωνία. Βαθέως εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ πυργίσκου καὶ σχεδὸν ἐπὶ τοῦ ἡμικατηδαφισμένου διατοιχίσματος ἀνεκαλύφθη λίαν σημαντικὸν ἀντικείμενον, τεμάχιον ἐκ τοῦ κάτω μέρους κωνικοῦ ἢ ἐπιμήκους ὠοειδοῦς ρυτοῦ ἐκ χλωρίτου, μὲ ἀνάγλυφον ὡραίαν παράστασιν θαλασσίου θέματος, παιγνιδιζόντων δελφίνων παρὰ βραχῶδες τοπίον (πίν. 336β). Δύο δελφῖνες, ὁ εἷς διασῴζων τὴν κεφαλήν, ὁ δὲ ἄλλος τὴν ράχιν μετὰ τοῦ πτερυγίου, διασταυροῦνται κατ' ἀντίθετον κατεύθυνσιν, ἐνῷ τρίτου ἀμέσως ὑπὸ τούτους διακρίνεται μικρὸν μέρος τοῦ σώματος μετὰ τοῦ πτερυγίου· ἄνω τοῦ συμπλέγματος καμπυλοῦται βράχος μᾶλλον παρὰ πλόκαμος ναυτίλου ἢ ἄλλου θαλασσίου ὄντος, μὲ προεκτάσεις ρυθμικῶς διχαλουμένας. Τὸ σκεῦος δὲν φαίνεται νὰ εἶναι μεταγενέστερον τῆς ΥΜ ΙΑ περιόδου, ὁπότε ἐγένετο ἡ ἐπίχωσις τῶν θεμελίων δωματίων, ὡς ἀπο-

δεικνύουν τὰ ἐντὸς περισυλλεγέντα ὄστρακα καὶ τμήματα ἀγγείων. Ματαίως ἀνεζητήθησαν ἄλλα τεμάχια τοῦ σκεύους τούτου, τὸ ὁποῖον φέρει μίαν τῶν καλυτέρων καὶ μᾶλλον ἀριστοτεχνικῶν θαλασσογραφιῶν ὁλοκλήρου τοῦ κρητομυκηναϊκοῦ κύκλου. Μεταξὺ τῶν λίθων τοῦ δωματίου Ζ περισυνελέγη τὸ κάτω μέρος πιθαμφορέως τοῦ τύπου τῶν τετραώτων μὲ ἰσχυρῶς προέχουσαν κύκλῳ βάσιν καὶ μὲ ὀπὴν εἰς τὸν πυθμένα. Ἐπίσης συνελέγη τεμάχιον κατειργασμένον ξανθοῦ στεατίτου. Μεγάλοι ὀγκόλιθοι ἐπλήρουν μέχρι τοῦ κατωτέρου στρώματος καὶ τὸ δωμάτιον Η, τοῦ ὁποίου ὁ ΒΔ. τοῖχος ἀπεδείχθη λίαν βραχύς. Εἰς τὸ δωμάτιον Ζ οἱ μεγάλοι ὀγκόλιθοι τῆς ἄνω ΝΔ. προσόψεως ἐστηρίχθησαν ἐπὶ τοῦ κάτω συμπαγοῦς τοίχου, μετὰ τὴν ἐπίχωσιν τῶν δωματίων. Εἰς τὸ θεμέλιον δωμάτιον Ζ ἐσχηματίζετο δι' ὀρθίων πλακῶν κατὰ τὴν Δ. γωνίαν παρὰ τὸ διαχώρισμα εἶδος ἀποθέτου, μὲ εἴσοδον ἐκ ΒΑ., ἔχουσαν πρὸ αὐτῆς ἐστρωμένας πλάκας καὶ κυβόλιθον (πίν. 337α)· ἄλλος χῶρος μικρότερος εἶχε κλεισθῆ δι' ὀρθίων πλακοειδῶν λίθων ὡς ἀποθέτης κατὰ τὴν Ν. γωνίαν· οὐδὲν ὅμως ἀξιόλογον ἀντικείμενον ἀνεκαλύφθη ἐντὸς τῶν ἀποθετῶν τούτων, οἱ ὁποῖοι ἄλλως εἶχον διαταραχθῆ, εὑρεθέντες μὲ τὰς πλάκας ἐν μέρει ἐκφυγούσας τῶν θέσεών των ἢ ἐκκλινάσας τῆς κατακορύφου. Παρὰ τοὺς ἀποθέτας συνελέγησαν δύο τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ καὶ μικρὸν τμῆμα τῆς παρειᾶς ἀγγείου ἐκ μέλανος λίθου.

Εἰς τὸ θεμέλιον δωμάτιον Α ἀνεκαλύφθη κατὰ τὴν ΝΑ. πλευρὰν — τὸ διαχώρισμα — ὀρθογωνία χαμηλὴ κρηπὶς ἢ κοίτη ἐκ παχείας πλακὸς βαθέως ἰόχρου σχιστολίθου, τῆς περιοχῆς παρὰ τὴν Ἄνω Ζάκρον (πίν. 337β). Εἰς τὴν κατωτάτην ἐπίχωσιν, ἐγγὺς τοῦ δαπέδου, ἀνεφάνη ἀνθρώπινον κρανίον μὲ ἀπεσπασμένην τὴν κάτω σιαγόνα (πίν. 338α) καὶ παρ' αὐτό, ὄχι ὅμως ἀδιατάρακτα, ἄλλα ὀστᾶ ἐκ τῶν πήχεων, ὡς καὶ φάλαγγες δακτύλων. Οὐδὲν ἄλλο τμῆμα τοῦ σκελετοῦ ἀνευρέθη. Φαίνεται ὅτι τὰ λείψανα τοῦ σκελετοῦ ἀπερρίφθησαν μετὰ τοῦ χώματος κατὰ τὴν πλήρωσιν τοῦ χώρου καὶ δὲν ἀποκλείεται ὁ σκελετὸς νὰ ἀνῆκεν εἰς ἓν τῶν θυμάτων τῆς ἐπισυμβάσης κατὰ τὸ τέλος τῆς ΥΜ ΙΑ καταστροφῆς, ἡ ὁποία ἴσως συμπίπτει μὲ τὴν πρώτην ἔκρηξιν τοῦ ἡφαιστείου τῆς Θήρας, ὁπότε κατεστράφη καὶ ἐπεχώσθη ὁ κρητοκυκλαδικὸς οἰκισμός, ὁ ἀνασκαπτόμενος νῦν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Μαρινάτου. Σκεύη δὲν ἀνευρέθησαν εἰς τὸ δάπεδον. Ὁ βράχος ἀνέρχεται νῦν ἐπικλινῶς ἀπὸ ΝΑ. πρὸς ΒΔ. Εἰς τὴν κάτω ἐπίχωσιν ὅμως περισυνελέγησαν ὄστρακά τινα καμαραϊκὰ καί τινα μὲ διακόσμησιν σκοτεινοῦ ἐπὶ ἀνοικτοῦ, ἴσως τῆς μεταβατικῆς ΜΜ ΙΙΙΒ - ΥΜ ΙΑ περιόδου, ὡς ἐπίσης πήλινον δισκοειδὲς πῶμα καὶ ἀγνὺς τραπεζοειδοῦς σχήματος.

Ἤδη κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον εἶχε καταστῆ φανερὸν ὅτι ἀμέσως ΒΔ. τοῦ Κτηρίου τοῦ πυργίσκου διήρχετο ἀνωφερὴς προσπέλασις, κατευθυνομένη μετὰ καμπὴν πρὸς τὰ ἄνω τοῦ ΒΑ. λόφου κτηριακὰ συγκροτήματα, ἐκκινοῦσα ἀπὸ τῆς λοξῆς σειρᾶς πωρολίθων κατὰ τὴν Δ. γωνίαν

τοῦ κτηρίου. Οἱ εἰς ἐπαλλήλους σειρὰς καταπεσόντες πωρόλιθοι ἔξω τῆς ΒΔ. πλευρᾶς τοῦ οἰκήματος, ἀρχικῶς νομισθέντες ὡς προερχόμενοι ἐκ διαταραχθείσης κλιμακίδος, καὶ οἱ μεταγενέστεροι ἀντερεισματικοὶ τοῖχοι τῆς ἀμέσως γειτονικῆς περιοχῆς παρημπόδιζον τὴν διασάφησιν τῆς ἀνόδου. Ἀλλὰ καὶ νῦν, μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν κυβολίθων καὶ τὴν ἀνεύρεσιν ἐστρωμένης διόδου παρὰ χαμηλὴν κρηπῖδα πλευρίζουσαν τὸν ἐξωτερικὸν τοῖχον τοῦ Κτηρίου τοῦ πυργίσκου, δὲν ἐγένετο πλήρως κατανοητὸν τὸ σύστημα τῆς ἀνόδου. Μεσολαβεῖ ἐπιμήκης τοῖχος, οἱονεὶ ἀντιστηρίζων τὴν συνέχειαν τῆς διακλαδώσεως, τῆς διερχομένης ΒΑ. τοῦ Κτηρίου, ἔχων βαθμίδα ἀνόδου πρὸ αὐτοῦ, μεταγενέστερα ὅμως κτήρια ἐπικαθήσαντα ἐπὶ τοῦ τμήματος τούτου ἠλλοίωσαν καὶ κατέστησαν ἀσαφῆ τὴν ἀρχικὴν κατάστασιν. Ἴσως ἡ διάβασις περιέκαμπτε στρεφομένη δὶς τὴν Δ. γωνίαν τοῦ Κτηρίου τῶν ἀποθετῶν κεραμεικῆς, διερχομένη μεταξὺ ταύτης καὶ τῆς περιοχῆς τῶν ἀποθετῶν τοῦ ἱεροῦ. Τὸ μεταγενέστερον ἐπικαθῆσαν κτήριον σχηματίζει γωνίαν διὰ δύο τοιχίων· εἰς τὸ ΒΑ. σκέλος του ἐπιμήκης πελεκητὸς πωρόλιθος, ὀλίγον κοῖλος, μεταξὺ δύο ἐξεχόντων λίθων παρέχει τὴν ἐντύπωσιν κατωφλίου. Ὁ ἐπιμήκης ΝΔ. τοῖχος κάθηται ἐπὶ χώματος καὶ εἶναι ἀντερεισματικοῦ χαρακτῆρος· εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀπομακρυνθῇ μετ' ἀποτύπωσιν πρὸς περαιτέρω ἀποσαφήνισιν τοῦ ὅλου συστήματος τῆς ἀνόδου.

ΤΟ ΚΤΗΡΙΟΝ ΑΠΟΘΕΤΩΝ ΚΕΡΑΜΕΙΚΗΣ

Τὸ Κτήριον τῶν ἀποθετῶν κεραμεικῆς ἐξετείνετο πέραν τῆς πρὸς τὰ ΒΑ. τοῦ Κτηρίου τοῦ πυργίσκου ὁδικῆς διακλαδώσεως καὶ ἐπίσης πέραν τῆς διακλαδώσεως τῆς διερχομένης ΒΔ. τοῦ ἄνω τμήματος τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου, πρὸς τὰ ΒΑ. συναντώμενον καὶ τρόπον τινὰ συμπλεκόμενον μὲ τὸ Κτήριον Η, ἐνῷ πρὸς τὰ ΒΔ. ἔφθανεν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἐλευθέρου βράχου, ὅπου ἀνεκαλύφθησαν οἱ παλαιοανακτορικοὶ ἀποθέται (βλ. γενικὸν σχέδιον παρένθ. πίν. Α', πίν. 338β καὶ 339α). Συνεπληρώθη νῦν ἡ ἐξερεύνησις πάντων τῶν διαμερισμάτων τοῦ κτηρίου καὶ διεσαφήθησαν πληρέστερον καί τινα κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη ἐρευνηθέντα. Οὕτω εἰς τὸν προθάλαμον Α — τὸ γράμμα Α εἰς τὸ σχέδιον ἐκ λάθους ἐτέθη ἔξω τῆς εἰσόδου — περισυνελέγη τὸ παρὰ τὴν κλιμακίδα τμῆμα μεγάλου ἀνεστραμμένου πίθου (πίν. 339β), ὅστις ἐτοποθετήθη ἐκεῖ ἀφοῦ ἀπεκόπη ἡ γωνία τοῦ διαδρομίσκου Γ, τοῦ δημιουργηθέντος ἀνοίγματος κλεισθέντος διὰ τοιχίου. Εἰς τὸ στόμιον τοῦ πίθου εἶχε καταπέσει ὁ πυθμήν, ἐκληφθεὶς κατ' ἀρχὰς ὡς δισκοειδὲς πῶμα καλύψεώς του. Πολλὰ ἀγγεῖα ἀνευρέθησαν ἐντὸς αὐτοῦ· πιθανῶς ἀρχικῶς ἦσαν τοποθετημένα ἐπὶ τῆς βάσεώς του καὶ τοῦτο ἑρμηνεύει διατί ἄλλα κατέπεσαν ἐκτὸς — ἤδη περισυλλεγέντα — καὶ ἄλλα ἐντός. Ταῦτα ἦσαν: πρόχους ραμφόστομος εἰς δύο τμήματα, μὲ τρεῖς κωνικὰς ἀποφύσεις εἰς τὸ χεῖλος καὶ καστανέρυθρον ταινίαν περὶ τὸ σῶμα· στόμιον ἄλλης πρόχου· κύαθος μὲ ἐρυθρὸν ἐπίχρισμα· τρία ἄωτα κωνικὰ κύπελλα καὶ τέταρτον μικρότερον μὲ ὁρι-

ζοντίας στολιδώσεις· τμήματα ἄλλων κωνικῶν κυπέλλων· ἡμισφαιρικὸν ποτήριον μὲ κυλινδρικὸν πόδα καὶ ἴσως βάσιν τροχαλιόσχημον, ἔχον διαχώρισμα-ἠθμόν· κάτω τμήματα κυπέλλων τύπου tumblers· τὸ ἥμισυ παραλληλεπιπέδου ἀγνῦθος.

Ἡρμηνεύθη νῦν ἡ ἰδιόρρυθμος διάταξις τοῦ χώρου Γα - Γζ, τῶν εἰς διπλῆν σειρὰν μικρῶν τετραγωνικῶν διαμερισμάτων, διαχωριζομένων ὑπὸ τοιχίου, τὸ ὁποῖον δὲν φθάνει μέχρι τοῦ ΝΔ. τοίχου καὶ καταλήγει εἰς πεσσόν.

Τὰ διαχωρίσματα δὲν ἦσαν ἀσφαλῶς ὑψηλά, διότι ἄλλως θὰ ἦτο ἀδύνατος ἡ χρησιμοποίησίς των δι' ἀπόθεσιν ἀγγείων· ἄλλως ταῦτα ἦσαν προσιτὰ ἐκ τοῦ τέρματος τοῦ στενεπιμήκους χώρου Γ, ὅστις ἀνευρέθη πλήρης ἀγγείων (ἐκ τούτου ἡ ὀνομασία τοῦ Κτηρίου ἀποθετῶν κεραμεικῆς). Προφανῶς πρόκειται περὶ κλιμακοστασίου ξυλίνης κλίμακος, τῆς ὁποίας ἡ ἀρχὴ ἦτο ἐκ τοῦ προθαλάμου Α. Οὕτω τὰ διαμερίσματα ἀπετέλουν τὴν sottoscala, χρησιμοποιούμενα ὡς μικραὶ ἀποθῆκαι. Ἡ κυρία ὅμως ἀποθήκευσις εἶχε γίνει εἰς τὸν στενεπιμήκη χῶρον Γ, ὑπὸ τὸν ἄνω διαδρομίσκον, ὅπου κατέληγε τὸ δεύτερον σκέλος τῆς κλίμακος καὶ ὁ ὁποῖος εἶχεν εἴσοδον, ὡς ἀπεδείχθη, ἐξ ἄλλου προθαλάμου, τοῦ Δ., εὑρισκομένου πρὸ τοῦ ΒΔ. ἄκρου του. Εἰς τὰ διαμερίσματα τῆς sottoscala τοῦ κλιμακοστασίου ἀνευρέθησαν ὀλίγα ἀντικείμενα, ἐκτὸς πολλῶν τεμαχίων ἀγγείων: εἰς τὸ Γζ ὄστρακον τοῦ τύπου τῶν ἀκιδωτῶν (barbotine) ἔφερε τρεῖς σειρὰς ἀκίδων· ἐκεῖ συνελέγη καὶ μικρὸν τεμάχιον ἀγγείου ἐκ μέλανος λίθου· εἰς τὸ Γβ ἀνευρέθη μικρὸν κάλυμμα ἐκ πρασινωποῦ λίθου μὲ κομβιόσχημον λαβήν, ὡς ἐπίσης δισκοειδὴς ἀμφίκυρτος ἀγνύς· εἰς τὸ διαμέρισμα Γε συνελέγη ἄωτον κωνικὸν κύπελλον. Τὸ δάπεδον τῶν διαχώρων ἐστρώθη ἐπὶ πληρώματος λίθων. Τὸ προεξέχον τοῦ πεσσοῦ τοιχίον παρὰ τὸ ΝΔ. τοῖχον τοῦ κλιμακοστασίου ἐχρησίμευσε πιθανῶς διὰ τὴν καλυτέραν στήριξιν τοῦ κεφαλοσκάλου, εἰς τὸ ὁποῖον, ἄνω τῶν διαχώρων Γγ καὶ Γδ, κατέληγε τὸ πρῶτον σκέλος τῆς κλίμακος.

Ἐκ τοῦ μέσου περίπου τῆς στενεπιμήκους ἀποθήκης Γ κατήρχετο τὶς διὰ τῆς μὲ κεκλιμένα ἐπίπεδα στενῆς διόδου εἰς τὸν μὲ βαθύτερον δάπεδον ἐσώτερον χῶρον τοῦ δωματίου Ε. Ἡ ἐγκατάστασις ἐνθυμίζει τὰς γνωστὰς καθαρτηρίους δεξαμενάς. Φαίνεται ὅτι κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον ὁ χῶρος ἐπληρώθη διὰ λίθων καὶ κατεσκευάσθη δάπεδον περίπου εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον μὲ τὴν ἀποθήκην Γ. Πρόκειται περὶ τοῦ ἄλλοτε κληθέντος δωματίου Ρ, ὅπου εἶχον ἀνευρεθῆ δύο γλωσσοειδῆ ἐγχειρίδια καὶ σχηματικὸν κυκλαδικὸν εἰδώλιον (ΠΑΕ 1969, 221). Εἰς τὴν ἐπίχωσιν περισυνελέγη ἀγνὺς τοῦ παραλληλεπιπέδου τύπου. Κατὰ τὴν εἴσοδον ἀπὸ τοῦ προθαλάμου Δ εἰς τὴν ἀποθήκην Γ ἀνευρέθη, πεσὸν ἐκτὸς θέσεως, ἐπίμηκες κατώφλιον ἐκ πωρολίθου. Κατ' ἀρχὰς ἐπιστεύθη ὅτι ἀπετέλεσε τὸ κατώφλιον εἰσόδου πρὸς ξυλίνην κλίμακα, βαίνουσαν ἄνω τῆς ἀποθήκης Γ, ἡ ὁποία τότε θὰ ἦτο sottoscala. Μία ὅμως τοιαύτη διάταξις θὰ παρημπόδιζεν ἀκριβῶς τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ ὑποκειμένου

χώρου ὡς ἀποθήκην, θὰ καθίστα ἀπροσπέλαστα τὰ μικρὰ διαμερίσματα τῆς sottoscala Γα - Γζ καὶ δὲν θὰ ἐπέτρεπε τὴν δίοδον πρὸς τὸ διαμέρισμα Ε. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι τὸ κατώφλιον ἦτο τοποθετημένον ἀρχικῶς εἰς τὴν θύραν, ἡ ὁποία εἰσῆγεν εἰς τὴν στενεπιμήκη ἀποθήκην Γ. Κατὰ τὴν εἴσοδον συνελέγησαν δύο λεπίδες ὀψιανοῦ καὶ τμῆμα ἐκ τοῦ περιχειλώματος μὲ λαβὴν λιθίνου ἀγγείου. Τὸ δάπεδον εἰς τὸ ΒΑ. πλευρὸν τοῦ Γ διασῴζεται καλῶς, συνιστάμενον ἐκ πλακοειδῶν λίθων, ἐνῷ εἰς τὸ ΒΔ. ἄκρον σῴζεται μόνον τὸ ἐκ λίθων ὑπόστρωμα· ἐκ τῆς ἐπιχώσεώς του προῆλθε ἡμιδιαφανὴς λεπὶς ὀψιανοῦ καὶ τὸ ἥμισυ πηλίνου λύχνου μὲ τοξοειδῆ λαβήν, ἀναθύρωσιν μὲ ἐντομὰς καὶ στενὸν περιχείλωμα.

Ἐκ τοῦ προθαλάμου Δ μέσῳ ἑνὸς κατὰ κεκλιμένα ἐπίπεδα, ἀνευρεθέντα ἐν μέρει κατεστραμμένα, προθαλάμου, ἔφθανέ τις εἰς τὴν κλίμακα Ι (πίν. 340α), διὰ τῆς ὁποίας ἐγίνετο ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὸ πρὸς τὰ ΒΑ. εὑρισκόμενον σημαντικὸν Κτήριον Η. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν ἔξω τῆς Δ. γωνίας τοῦ δωματίου Β συνελέγησαν εὐμεγέθης κυρτὸς χαυλιόδους κάπρου καὶ ἐλλειπτικὴ ἀγνύς, φέρουσα ἐπ' αὐτῆς ἐλλειψοειδοῦς σχήματος σφράγισμα μὲ παράστασιν τετράποδος βαίνοντος ἐπ' ἀριστερά. Ἡ κλιμακὶς εἶχεν ἓξ βαθμίδας ἀνίσου πλάτους καὶ κατέληγεν ἄνω εἰς στενὸν ἰσόπεδον, μέσῳ τοῦ ὁποίου ἀφ' ἑνὸς μὲν κατήρχετό τις ἐπ' ἀριστερὰ διὰ τῆς ξυλίνης κλίμακος τοῦ χώρου Ν πρὸς τὸ ἐργαστήριον Λ — ἐσφαλμένως ὡς Α εἰς τὸ γενικὸν σχέδιον παρένθ. πίν. Α' —, ἀφ' ἑτέρου ἔφθανεν εἰς διάβασιν ἐξυπηρετοῦσαν διαμερίσματα τοῦ Κτηρίου Η. Τὸ κεκλιμένον ἐπίπεδον τῆς βάσεως τῆς κλίμακος ἦτο ἐκ χαλικασβέστου· τοῦ ἀμέσως πρὸ αὐτοῦ διεσώθησαν μόνον οἱ ἀκραῖοι λίθοι.

Ὅτι ὁ χῶρος Μ ἦτο πραγματικῶς κλιμακοστάσιον ξυλίνης κλίμακος, χρησιμεῦσαν διὰ τὴν κάθοδον εἰς τὸ ἐργαστήριον Λ, ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ βράχος ἀνέρχεται εἰς αὐτὸ καὶ ὅτι ὑπῆρχε πλήρωμα λίθων βαθμηδὸν ἀνερχόμενον πρὸς τὰ ΝΑ., ὅπου ὁ ΝΑ. τοῖχος διεκόπτετο ἵνα σχηματισθῇ ἡ εἴσοδος πρὸς τὴν κλίμακα. Ὁ ΒΔ. τοῖχος ἐπεκάθησε ἐπὶ ἄλλου παλαιοτέρου, ὅστις διακρίνεται, προεξέχων καὶ ἐλαφρῶς γωνιούμενος, καὶ εἰς τὰ δύο διαμερίσματα Μ καὶ Λ (βλ. γενικὸν σχέδιον παρένθ. πίν. Α'). Προφανῶς ὁ χῶρος μετεσχηματίσθη κατὰ δευτέραν φάσιν. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν περισυνελέγησαν ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, προχοΐσκη μὲ στρογγύλον στόμιον, μικρὸς κωνικοῦ σχήματος κάδος μὲ τοξοειδῆ λαβὴν καὶ κωνικὴν ἀπόφυσιν, ἀνευρεθεὶς ἀνάστροφος, πρόχους μὲ ἐξίτηλον ἐπίχρισμα ὑπόλευκον, ἐφ' οὗ διακρίνονται κοκκίδες καὶ μηνίσκοι ἢ στεφάνια, τέλος τριπτὴρ μὲ βάθυσμα ἡμικυλινδρικὸν διὰ τὴν προσαρμογὴν τοῦ δακτύλου κατὰ τὴν χρησιμοποίησίν του, παρόμοιος τοῦ ὁποίου, ἀλλὰ μικρότερος, ἀνεκαλύφθη ἀμέσως ἔξω, πρὸς τὰ ΒΔ. τοῦ δωματίου. Τμῆμα κυρτεπιπέδου σωλῆνος-κρουνοῦ; — προσαρμόζεται εἰς ἄλλο παρόμοιον τεμάχιον ἀνευρεθὲν εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ ἐργαστηρίου Λ.

Ἡ χρῆσις τοῦ τελευταίου ὡς ἐργαστηρίου ἐβεβαιώθη ἐκ τῶν πολλῶν ἐργα-

λείων, μάλιστα κυρτῶν λίθων τριβῆς καὶ τριπτήρων, τὰ ὁποῖα ἀνευρέθησαν ἐντὸς αὐτοῦ (πίν. 340β). Ἡ θύρα ἐπικοινωνίας πρὸς τὴν κλίμακα δὲν εἶναι τόσον στενὴ ὅσον ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται λόγῳ τοῦ προβάλλοντος παλαιοτέρου τοίχου. Εἷς τῶν λίθων τῶν χρησιμευσάντων ὡς τριβεῖα ἦτο λίαν κυρτός, ἄλλο τριβεῖον εἶχε μικροτέραν κύρτωσιν καὶ ἄλλο ἀνάλογον, ἴσως προελθὸν ἐκ τοῦ ἐργαστηρίου, ἀνευρέθη ἐπὶ τῆς 2ας βαθμίδος τῆς κλίμακος Ι. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τῆς αὐτῆς κλίμακος προῆλθεν ἄλλο λίθινον ἀντικείμενον, κυρτεπίπεδον ὀξυνόμενον, μὲ κάθετον ἐγκοπὴν εἰς τὴν ἐπίπεδον ἐπιφάνειαν, ἐνθυμίζον σκέλος διπλοῦ ἱεροῦ κέρατος, ἴσως ὅμως καὶ τοῦτο δι' ἐργαστηριακὴν χρῆσιν. Ἐντὸς τῆς κατωτέρας ἐπιχώσεως τοῦ ἐργαστηρίου Λ συνελέγησαν ἄωτον κωνικὸν κύπελλον, μικκύλη τριποδικὴ χυτρίσκη-προχοΐσκη, δισκοειδὲς μικρὸν λίθινον πῶμα μὲ ἀπόφυσιν ὡς λαβήν, ἥμισυ δοχείου ἐκ λευκοῦ λίθου, μὲ ἀναθύρωσιν, ἴσως λύχνου, καὶ τμήματα τοῦ κυρτεπιπέδου σωληνωτοῦ κρουνοῦ. Ὀλίγον βαθύτερον συνελέγησαν τὸ κάτω μέρος τριποδικῆς χύτρας, διάφορα ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, ἀβαθὴς φιάλη καὶ ἐλλιπὴς λεπτὸς κύαθος, ἐπίθημα σκεύους ὁμοιάζον πρὸς κέρατα ταύρου, τμῆμα στάμνου, τρία μικρὰ τεμάχια ἀγγείων ἐκ μέλανος λίθου, τὸ ἓν μὲ χαράξεις περὶ τὸ χεῖλος, τριπτὴρ μὲ ἡμικυλινδικὴν κοιλότητα, ἀνάλογος τῶν ἤδη μνημονευθέντων, ἀμφίκυρτος δισκοειδὴς ἀγνὺς καὶ ἄλλη ἐλλειψοειδής, φολὶς καὶ λεπίδες ὀψιανοῦ, ὀστοῦν εἰργασμένον, τεμάχια χαλκῶν καρφίδων, θαλάσσια ὄστρεα καὶ τεμάχια κισήρεως. Εἰς τὸ ἄνοιγμα εἰσόδου πρὸς τὸ κλιμακοστάσιον Μ συνελέγησαν τρία τεμάχια ἄλλου λεπτοτέρου κυρτεπιπέδου κρουνοῦ. Τέλος εἰς τὸ δάπεδον ἔκειντο λοπὰς κωνική, δύο ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, βαθὺς κύαθος καὶ τμῆμα λέβητος μὲ τοξοειδῆ λαβὴν καὶ σχοινίνην ἐμπίεστον διακόσμησιν.

Τὸ ἐργαστήριον Λ εἶχεν ἰδιαιτέραν ἀποχέτευσιν δι' ἀγωγοῦ διερχομένου διὰ τοῦ ΝΔ. τοίχου, ὁ ὁποῖος προχωρῶν ὁλονὲν βαθύτερον ἔφθανεν εἰς εἶδος φρεατίου εἰς χῶρον κείμενον ἀμέσως ΝΔ. τοῦ ἐργαστηρίου· δὲν ὑπῆρχον καλύμματα εἰς τὸν ἀγωγὸν ἢ τὸ φρεάτιον· διαπλατυνόμενον τὸ τελευταῖον κατὰ τὸ Α. τμῆμα τοῦ μικροῦ τετραγωνικοῦ χώρου Κ, ὅστις ἐχρησιμοποιήθη ἴσως ὡς ἀποχωρητήριον ἢ πλυντήριον, ἔρριπτε τὰ ὕδατά του εἰς τὴν μεταξὺ τοιχίων διακλάδωσιν ὀχετοῦ, ὁ ὁποῖος ἀπωχέτευε τὰ ὕδατα τοῦ κεντρικοῦ τμήματος τοῦ κτηρίου ἀμέσως ΝΔ. τοῦ προθαλάμου Κ. Τὰ ὕδατα τελικῶς ἀπωχετεύοντο εἰς ἄλλην διακλάδωσιν διερχομένην ἀμέσως ΒΔ., ἔξω τοῦ κτηρίου, μὲ κατεύθυνσιν ἐκ ΒΑ. πρὸς ΝΔ. Ὁ τελευταῖος οὗτος κλάδος συνήντα τέλος τὴν διακλάδωσιν τῆς ὁδοῦ κατὰ τὴν ΝΔ. πλευράν· περὶ τῆς διακλαδώσεως ταύτης ἐγένετο ἤδη λόγος. Εἰς τὴν περιοχὴν τῶν φρεατίων φαίνεται ὅτι διεμορφοῦτο ὑψηλότερον τὸ δάπεδον, ἂν κρίνῃ τις ἀπὸ τὰ καταπεσόντα ἐντὸς αὐτῶν τεμάχια δαπέδου καὶ λίθων. Ἄωτα τινὰ κύπελλα ἀνευρέθησαν εἰς τὸ τμῆμα τὸ διερχόμενον διὰ μέσου τοῦ ΝΔ. τοίχου τοῦ Λ. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῶν φρεατίων συνελέγησαν δύο τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ ὡς καὶ μία ἄλλη ἐπιμήκης.

Τὸ ΝΔ. τμῆμα τοῦ Κτηρίου τῶν ἀποθετῶν κεραμεικῆς κατελάμβανον τρία εἰς σειρὰν διαμερίσματα, τὰ Θ—νοτίως τοῦ Κ, Η—νοτίως τοῦ Δ—καὶ Ζ—νοτίως τοῦ Ε. Εἰς τὸ πρῶτον, τὸ Θ, ἀνεφάνη εἰς τὸ δάπεδον στρῶσις θαλασσίων χαλίκων καὶ πλακοειδῶν λίθων· τὸ ΒΔ. τμῆμα φαίνεται νὰ διαχωρίζεται μὲ σειρὰν λίθων, καὶ εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον φαίνεται νὰ ἀπετέλει ἀποθέτην, ὑπάρχει ἰδιαιτέρα στρῶσις πλακῶν καὶ χαλίκων περιβαλλομένη ὑπὸ μικρῶν λίθων. Κατὰ τὴν Ν. γωνίαν ἄλλαι πλάκες εἶναι ἐστρωμέναι εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον. Ἐκεῖ συνελέγησαν τεμάχια ὀψιανοῦ καὶ τμῆμα ὀρείας κρυστάλλου. Κρηπὶς ἢ χαμηλὸν θρανίον ἐμορφοῦτο κατὰ μῆκος τοῦ ΝΔ. τοίχου. Τὸ μόνον ἀξιόλογον ἀντικείμενον ἐκ τοῦ δωματίου εἶναι τμῆμα μικροῦ λιθίνου ἀγγείου μὲ κεντρικὴν κοιλότητα καὶ ἠθμὸν κάτω. Τεμάχια κεκαυμένου ξύλου περισυνελέγησαν. Τὸ δωμάτιον Η ἦτο ἀσφαλῶς ἀποθήκη· δύο ὑψηλαὶ στάμνοι ἵσταντο εἰς τὴν θέσιν των, βλαβεῖσαι κατὰ τὸ ἀνώτερον τμῆμά των ἐκ τῆς καλλιεργείας· τεμάχια τοῦ χείλους εἶχον καταπέσει ἐντὸς αὐτῶν. Ἡ βάσις των ἦτο στενὴ καὶ εἶχον δύο κεκλιμένας τοξοειδεῖς λαβάς. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν ἀνευρέθησαν τμῆμα μελαμβαφοῦς γεφυροστόμου σκύφου, τεμάχια πυρῆνος καὶ λεπίδος ὀψιανοῦ, δύο ἀστράγαλοι ζώων καὶ θαλασσία ἀχιβάς. Ἐντὸς τῆς πρώτης στάμνου ἀνευρέθη κοῖλον πῶμα μὲ τοξοειδῆ λαβὴν καὶ ἀναθύρωσιν προσαρμογῆς κάτω. Περὶ αὐτὴν περισυνελέγησαν εὐρεῖα λεκάνη μὲ κυρτούμενα τοιχώματα, τμήματα διμύξου πηλίνου λύχνου, ὡς ἐπίσης τμήματα κυάθων, κυπέλλων καὶ λοπάδος. Ἐντὸς τῆς δευτέρας στάμνου περισυνελέγησαν λεπτὸς κύαθος μὲ ταινίαν στολιδώσεων, προχοΐσκη μὲ λευκάζον ἐπίχρισμα, τὸ κάτω ἥμισυ μετρίου μεγέθους ἀγγείου, ἴσως πρόχου, κύαθος ἐξ ὑπερύθρου πηλοῦ καὶ ἄλλα τμήματα κυπέλλων. Μεταξὺ τῶν στάμνων ἀνευρέθη τμῆμα ἀμφορέως μὲ ἐλλειψοειδὲς στόμιον. Εἰς τὸ στρῶμα δαπέδου συνελέγη λίθινον πωμάτιον λύχνου μὲ κομβίον ὡς λαβήν, δύο λεπίδες καὶ τμῆμα πυρῆνος ὀψιανοῦ καὶ ὀστέινον ἐργαλεῖον. Εἰς τὸ μικρὸν καὶ στενεπίμηκες δωμάτιον Ζ οὐδὲν ἄξιον λόγου ἀνευρέθη. Εἰς οὐδὲν τῶν νοτίων τούτων δωματίων διακρίνεται ἡ εἴσοδος, τοῦτο ὅμως ὀφείλεται ἴσως εἰς τὴν κακὴν διατήρησιν τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων.

ΟΙ ΑΠΟΘΕΤΑΙ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΟΥ ΒΡΑΧΟΥ ΚΑΙ ΤΑ ΠΑΛΑΙΟΑΝΑΚΤΟΡΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΚΤΗΡΙΑ

Ἀμέσως ΒΔ. τοῦ Κτηρίου τῶν ἀποθετῶν κεραμεικῆς καὶ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Κτηρίου τῶν ἀποθετῶν τοῦ ἱεροῦ ὑπάρχει ἡ περιοχὴ τοῦ γυμνοῦ κατερχομένου βράχου (βλ. γενικὸν σχέδιον παρένθ. πίν. Α′ καὶ πίν. 341α) εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὁποίου ἔχει θεμελιωθῆ τὸ ἐπιβλητικὸν Κτήριον G· εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ χώρου εἶχον κατασκευασθῆ διὰ λαξεύσεως τοῦ βράχου καὶ περιτοιχίσεως ἀποθέται, ἴσως θρησκευτικοῦ χαρακτῆρος, ἐντὸς τῶν ὁποίων κατὰ τὴν παρελθοῦσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον εἶχεν ἀνευρεθῆ ἄφθονος παλαιοανακτορικῶν χρόνων κεραμεικὴ (βλ. ΠΑΕ 1970, σ. 220 κ.ἑ.). Ἀμέσως κατωτέρω τῆς θέσεως τοῦ κυριωτέ-

ρου τούτων διῆλθεν μία τῶν κυρίων ὁδικῶν διακλαδώσεων, ἀκριβῶς ἐκείνη εἰς τὴν ὁποίαν συνέβαλεν ἡ ἐκ ΝΑ. ἀνερχομένη ΒΔ. τοῦ Κτηρίου τοῦ πυργίσκου προσπέλασις. Ἡ κατασκευὴ τῆς ὁδοῦ ἔβλαψεν ἰσχυρῶς τοὺς εἰς κατώτερον ἐπίπεδον παλαιοανακτορικοὺς ἀποθέτας, ἀλλὰ καὶ ἡ ὁδὸς ἔπαθεν ἰσχυρῶς ἐκ τῆς καλλιεργείας καὶ ἔχασε σχεδὸν καθ' ὁλοκληρίαν τὸ πλακόστρωτον τοῦ καταστρώματός της· ὅμως ἀναγνωρίζεται ἐκ τῶν πλευριζόντων αὐτὴν ἀντερεισματικῶν τοίχων. Εἶχεν ἤδη παρατηρηθῆ ὅτι ἐπὶ τοῦ βράχου εἶχον θεμελιωθῆ διάφορα τοιχία, τὰ ὁποῖα ἡρμηνεύθησαν ὡς ἀντιστηρίξεις κεκλιμένων ἐπιπέδων ἀνόδου. Νῦν ἠρευνήθη ὁλόκληρος ὁ χῶρος καὶ διεσαφήθησαν ἐπαρκῶς αἱ ποικίλαι ἐγκαταστάσεις, ἐνῷ ἀνεσκάφησαν ἐπιμελέστερον καὶ εἰς μεγαλυτέραν ἔκτασιν τὰ μικρὰ παλαιοανακτορικὰ διαμερίσματα, τὰ ὁποῖα λόγῳ τῆς ἀφθονίας τῶν ἐντὸς αὐτῶν ἀνευρεθέντων κεραμεικῶν εἰδῶν ἐχαρακτηρίσθησαν ὡς ἀποθέται. Τὰ μικρὰ ταῦτα διαμερίσματα ἐπεκτείνονται καὶ πρὸς τὰ ΝΑ. καὶ ὡρισμένα τμήματα αὐτῶν κατωρθώθη νὰ ἐρευνηθοῦν, μάλιστα τὰ ἐκτεινόμενα ὑπὸ τὰς διακλαδώσεις τῶν ὁδῶν Δ. καὶ ΝΔ. τοῦ Κτηρίου τῶν ἀποθετῶν κεραμεικῆς.

Ὀρθογώνιος χῶρος, ὁ Ν, κλειόμενος ἔμπροσθεν διὰ περιφεροῦς τοιχίου, (πίν. 341β) κατὰ μῆκος τοῦ ὁποίου σχηματίζονται μικρὰ περιφράγματα, ὡς καὶ δύο περιπλέον, μορφούμενα ὡς μικρὰ προφανῶς ἄστεγα δωμάτια ΒΔ. τοῦ Ν, εἶναι ἄγνωστον ἂν ἐξυπηρέτησαν ὡς οἰκιακῆς χρήσεως ἐγκαταστάσεις τὸ κτήριον εἰς τὸ ὁποῖον εἶναι προσκεκολλημένα χωρὶς ὅμως νὰ ἔχουν ἄμεσον ἐξ αὐτοῦ πρόσβασιν. Προφανῶς ἀνήκουν εἰς δύο διαδοχικὰς φάσεις τῆς νεοανακτορικῆς περιόδου, ὡς ἀπέδειξε τὸ περιεχόμενόν των. Εἰς τὸν χῶρον Ν, ὅστις ἦτο ἴσως προχείρως ἐστεγασμένος, ὑπῆρχον ἐστρωμένα ἐπὶ τοῦ δαπέδου πλεῖστα ὅσα κοινὰ σκεύη, μικροῦ κατὰ τὸ πλεῖστον μεγέθους. Ἐπειδὴ τὰ πλεῖστα ἦσαν μόνον τμήματα ἢ τεμάχια, φαίνεται νὰ διεστρώθησαν κατὰ τὸ τέλος τῆς α' φάσεως, ἵνα κατασκευασθῇ ἐπὶ τοῦ στρώματος τούτου νέον δάπεδον ἐκ πατητοῦ πηλοχώματος. Πολλὰ εἰς τὸ ὑλικὸν τοῦτο ἦσαν τὰ ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, ὑπῆρχον ὅμως καὶ 2 - 3 κύαθοι, τμήματα χυτρῶν καί τινα μέσου μεγέθους σκεύη, ἴσως πρόχοι ἢ ἀμφορεῖς. Δύο ἀγνῦθες, μία εὐμεγέθης κυβικὴ καὶ ἄλλη τραπεζοειδής, τμῆμα ἐκ τοῦ κάτω μέρους κυλινδρικοῦ σκεύους ἐξ ὑπομέλανος λίθου, μὲ ἀναγλύφους δακτυλίους περὶ τὸν πυθμένα, τμῆμα κυρτοῦ χαυλιόδοντος καὶ ψήγματά τινα χρυσοῦ συνελέγησαν μετὰ τῶν ἀγγείων. Εἰς τὸν χῶρον ΒΔ. τοῦ Ν συνελέγη χαλκοῦν ἐπίμηκες μυστρίον μὲ αὐλὸν διὰ τὴν προσαρμογὴν διὰ σῳζομένου ἥλου ξυλίνης λαβῆς, ἄγνωστον διὰ ποῖον σκοπὸν χρησιμοποιηθέν. Πλησίον περισυνελέγη πήλινον πυριατήριον μὲ τοξοειδῆ κάθετον λαβήν. ΒΔ. τοῦ ὑπαίθρου ἐργαστηριακοῦ χώρου, εἰς μικρὸν τετραγωνικὸν δωμάτιον, χρησιμοποιηθὲν ἴσως ὡς ἀποθήκη, συνελέγησαν ἐννέα ἀγνῦθες, τῶν ὁποίων 2 ἦσαν ἀμφίκυρτοι δισκοειδεῖς, δύο μορφῆς κολούρου πυραμίδος, 2 παραλληλεπίπεδοι, 1 πλακοειδὴς τραπεζόμορφος, 1 γλωσσοειδὴς καὶ 1 πε-

ταλοειδής. Ἄλλος μικρότερος ἐν συνεχείᾳ χῶρος, ἀμέσως ἔξω τοῦ δωματίου Ι τοῦ Κτηρίου τῶν ἀποθετῶν τοῦ ἱεροῦ, ἔδωσεν ἄλλο πύραυνον μὲ τοξοειδῆ λαβὴν κατὰ τὸ ὑψούμενον περιχείλωμα, μόνωτον κύπελλον καὶ προχοΐσκην. Τὰ 3 ἢ 4 διάχωρα, τὰ σχηματισθέντα διὰ λεπτῶν διαφραγμάτων, ἔξω τοῦ καμπυλουμένου τοιχίου τοῦ χώρου Ν, ἐκλείσθησαν ἔμπροσθεν δι' εὐθέων ἢ λοξῶν τοιχίσκων, παραμείναντα προφανῶς ὕπαιθρα. Ἀλλ' οὐδὲν ἀξιόλογον ἀντικείμενον εὑρέθη ἐντὸς αὐτῶν. Μόνον ἔξω τῆς Δ. γωνίας τοῦ ἐργαστηρίου Λ περισυνελέγησαν θραῦσμα χαλκοῦ ἀντικειμένου καὶ λεπτὸν καμπύλον ὀστέινον ἢ ἐλεφάντινον ἀντικείμενον.

Εἰς τὴν ΒΔ. πρόσοψιν τοῦ Κτηρίου τῶν ἀποθετῶν κεραμεικῆς, ἀμέσως ΝΔ. τῆς ἀποθήκης Λ, ἐδημιουργεῖτο ὀρθογωνία ἐσοχὴ μορφῆς μεγάλης κόγχης. Ἀμέσως πρὸ αὐτῆς ἀνεφάνη σχεδὸν ὀρθογώνιον πλακόστρωτον ἐκ μεγάλων πλακοειδῶν λίθων, παρέχον τὴν ἐντύπωσιν ὑποστρώματος βωμοῦ. Ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ βεβαιωθῇ ὅτι ἡ κόγχη καὶ ἡ ὀρθογωνία στρῶσις ἐσχετίζοντο μὲ τὴν λατρείαν, καίτοι ἡ τελευταία βαίνει ἀκριβῶς ἄνω τῆς Α. γωνίας τοῦ κυρίου παλαιοανακτορικοῦ ἀποθέτου, ὅστις ἔδωσε τόσον ἄφθονον σκευὴν τελετουργικῶν ἀγγείων, μάλιστα κυπέλλων τοῦ τύπου τῶν tumblers. Νῦν ἠρευνήθη πληρέστερον τὸ ὅλον σύστημα τῶν παλαιοανακτορικῶν ἀποθετῶν. Τοῦ μεγάλου ἀποθέτου Ξ (πίν. 342α) παρηκολουθήθησαν αἱ δύο κτισταὶ ἐντὸς τοῦ λαξευθέντος βράχου πλευραί, ἡ ΒΑ. καὶ ἡ ΒΔ.· τῆς τελευταίας ἐσώθησαν ὀλίγοι μόνον λίθοι, τοπικοῦ σχιστολίθου· ἡ ΝΔ. ὑποκατεστάθη ὑπὸ τοῦ ἀντερεισματικοῦ τοίχου τῆς ὁδοῦ· τῆς ΝΑ. δὲν ἀνευρέθησαν ἴχνη, ἴσως διότι κατεστράφη κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ὀρθογωνίου πλακοστρώτου. Ἡ Ν. γωνία εὑρίσκεται ὑπὸ μεγάλους λίθους. Τὰ ἐπὶ πλέον ἀνευρεθέντα σκεύη, τὰ πλεῖστα κατὰ μῆκος τῆς ΒΑ. πλευρᾶς εἶναι τὰ ἀκόλουθα: Δύο καδίσκοι μὲ τοξοειδεῖς λαβάς, τοῦ τύπου τῶν Lily vases τῆς Κνωσοῦ, ὁ εἷς μικρότερος τοῦ ἄλλου, μὲ ἐξίτηλον λευκὴν διακόσμησιν ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους καὶ χαράγματα, εἰς σχῆμα Χ τοῦ μεγαλυτέρου, λοξὰ κυρτὰ τοῦ ἄλλου· ἐντὸς τοῦ μεγαλυτέρου μικρὸν κυπελλίδιον μὲ κοίλας πλευράς· εὐρύστομος πρόχους τύπου mug μὲ ὠοειδῆ κοιλίαν καὶ μεγάλην τοξοειδῆ λαβήν· τὸ κάτω μέρος ἀγγείου μέσου μεγέθους μὲ διαβεβρωμένην ἐπιφάνειαν· λεπτὴ ραμφόστομος προχοΐσκη μὲ ὠοειδῆ κοιλίαν· σφαιρικὸς ἄνευ λαβῆς βομβύλιος μὲ ἐρυθρὸν ἐπίχρισμα· τμῆμα λοπάδος· δύο μελαμβαφῆ κωνικὰ κύπελλα μὲ κυρτούμενα τοιχώματα· ἄωτον κωνικὸν κύπελλον· ἄλλα τμήματα κυπέλλων καὶ κυάθων· τὸ ἄνω μέρος ραμφοστόμου πρόχου καὶ τεμάχια ἄλλης· τμῆμα χαμηλοῦ στρογγύλου λύχνου, τοῦ ὁποίου ἀπεκρούσθη ἡ προφανῶς τοξοειδὴς λαβή. Ἀμέσως ΝΔ. τοῦ ἀποθέτου Ξ, ὑπὸ τὸ κατάστρωμα τῆς ὁδοῦ, ἐδημιουργοῦντο διὰ τῆς διασταυρώσεως δύο τοίχων τέσσαρα μικρὰ διαμερίσματα, ἴσως καὶ ταῦτα ἀποθέται· τούτων τὰ δύο βόρεια, μὴ διασῴζοντα τὸν κλείοντα πρὸς τὰ ΒΑ. καὶ ΝΔ. τοῖχον, ἠρευνήθησαν κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν περίοδον — μόνον τὸ κάτω μέρος εὐμεγέθους ἀγγείου περι-

συνελέγη εἰς τὸ δεύτερον — τὸ τρίτον, τὸ δυτικώτερον ὅλων, ἦτο ἰσχυρῶς κατεστραμμένον, τὸ τέταρτον τέλος διέσῳζε πάντας τοὺς τοίχους του καὶ ἀπέδωσεν ὀλίγα σκεύη, ὄχι καλῶς διατηρούμενα πλὴν μιᾶς εὐμεγέθους ραμφοστόμου πρόχου. Ἄνω τοῦ ΝΔ. τμήματος τοῦ δωματίου τούτου, τὸ ὁποῖον διετήρησε μέρος τοῦ πλακοστρώτου του, διήρχοντο τὰ τελευταῖα ἐπικλινῆ ἐπίπεδα τῆς ἐκ Ν. ἀνόδου, κατὰ τὴν συνάντησίν της μὲ τὴν ὁδικὴν ΒΔ.-ΝΑ. διακλάδωσιν. Τὰ μικρὰ παλαιοανακτορικὰ διάχωρα μὲ τὴν ἄφθονον κεραμεικὴν — χαρακτηριζόμενα διὰ τοῦτο ὡς ἀποθέται — συνεχίζοντο, ὡς ἤδη ἐσημειώθη, ὑπὸ τὸ κατάστρωμα τῆς ὁδοῦ, ΝΔ. τοῦ Κτηρίου τῶν ἀποθετῶν κεραμεικῆς. Διαχώρισμα διέκρινε δύο χώρους, ἕνα ΝΔ. τοῦ δωματίου Θ καὶ ἄλλον ΝΔ. τοῦ Η. Οἱ ἀποθέται οὗτοι συνεχίζοντο ὑπὸ τὸν ὀχετὸν τῆς ὁδοῦ καὶ ἐπροχώρουν ἴσως ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ κτηρίου. Ὡς ἐκ τούτου ἀπέβη δυσχερὴς ὁ καθαρισμός, φωτογράφησις καὶ ἀποτύπωσις τῶν ὁμάδων τῶν παλαιοανακτορικῶν ἀγγείων τῆς περιοχῆς ταύτης. Τὰ ἐξαχθέντα ἦσαν τὰ ἀκόλουθα: Νοτίως τοῦ Θ: τρία ὑψηλὰ κύπελλα τοῦ τύπου τῶν tumblers, τὰ δύο μὲ λευκὰς ζώνας ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους, τὸ τρίτον μὲ στολιδωτὴν ἐπιφάνειαν, διασωθὲν μόνον κατὰ τὸ κατώτερον μέρος· βαθὺ κωνικὸν κύπελλον καὶ τεμάχια ἄλλου· ραμφόστομος προχοΐσκη· τὸ κάτω μέρος δύο ἀγγείων, ἑνὸς μέσου καὶ ἄλλου μεγάλου μεγέθους. Νοτίως τοῦ Η: βαθὺ κωνικὸν κύπελλον μὲ τεφροῦν χρώματος ἐπίχρισμα· τμήματα γεφυροστόμου σκύφου· ἕτερος γεφυρόστομος σκύφος μὲ τοξοειδεῖς λαβάς, καλυπτόμενος ὑπὸ μέλανος ἐπιχρίσματος· δύο βαθέα κωνικὰ ἄωτα κύπελλα· τμήματα διευρυνομένου πρὸς τὰ κάτω ποτηρίου μὲ δύο λαβὰς καὶ διακόσμησιν ἀνοικτοῦ ἐπὶ σκοτεινοῦ· τμῆμα μικροῦ σκύφου μὲ τοξοειδεῖς λαβάς· τμήματα διωρόφων κυάθων, ἑνὸς πολυχρώμου καὶ ἄλλου χονδροῦ· τμήματα ὑψηλῶν κυπέλλων τοῦ τύπου τῶν tumblers, μὲ σκοτεινὸν ἐπίχρισμα· λεπτὸν ἄωτον κωνικὸν κύπελλον μὲ στενουμένην βάσιν καὶ τμήματα ἄλλου· τμήματα ἀώτων κωνικῶν κυπέλλων· τμῆμα καδίσκου μὲ τοξοειδῆ λαβήν, ἐκ χονδροῦ πηλοῦ· τεμάχιον ἄλλου μὲ χαρακτὴν ἐσωτερικὴν διακόσμησιν διασταυρουμένων γραμμῶν· ἄλλα τμήματα μεγάλων ἀγγείων· τμῆμα λεκανίδος μὲ τοξοειδῆ λαβήν· τοξοειδὴς λαβὴ ἴσως πυραύνου· τμῆμα λοπαδίου μὲ λευκὴν ἐπὶ σκοτεινοῦ διακόσμησιν· μικρὸς μονόμυξος λύχνος μὲ κωνοειδὲς σῶμα καὶ κυρτούμενον πρὸς τὰ ἔσω περιχείλωμα καὶ μὲ τοξοειδῆ λαβήν· ποικίλα ἄλλα ὄστρακα παλαιοανακτορικῶν ἀγγείων· τμῆμα πλαστικοῦ ρυτοῦ, πιθανῶς κεφαλῆς ταύρου, ἐκ τῶν μυκτήρων καὶ τοῦ λαιμοῦ. Περαιτέρω, ΝΔ. τοῦ Ζ περισυνελέγησαν ἐκ τοῦ αὐτοῦ στρώματος τὰ ἀκόλουθα: τμήματα δύο καδίσκων, τοῦ ἑνὸς μὲ παχέα πως τοιχώματα· τμῆμα λίαν ἀβαθοῦς λοπάδος ἢ κοίλου πώματος μὲ κάτω ἀναθύρωσιν προσαρμογῆς εἰς ἀγγεῖον· τμῆμα ἄλλης λοπάδος· τμῆμα ραμφοστόμου πρόχου· τμῆμα πρόχου μὲ στρογγύλον στόμιον καὶ εὐρεῖαν κοιλίαν· λαιμὸς μετὰ τῶν ὤμων ἴσως ὁμοίας πρόχου· βάσις εὐρέος κυπέλλου μὲ ἐξίτηλον ἐπὶ σκοτεινοῦ ἐπιχρίσματος δια-

κόσμησιν· τμήματα πολλῶν μελαμβαφῶν κυπέλλων, μικύλλον λοπάδιον, ἴσως ἐκ κέρνου· τμῆμα μικροῦ πυριατηρίου μὲ τοξοειδῆ λαβὴν ἐκ κεραμόχρου πηλοῦ. Πολλὰ ὀστᾶ ζῴων συνελέγησαν εἰς πάντας τοὺς ἀποθέτας τούτους.

Παλαιοανακτορικὰ ὅμως διαμερίσματα μὲ κεραμεικὴν σημαντικὴν κατὰ χώραν ἀνεκαλύφθησαν κυρίως ὑπὸ τὰ δάπεδα τῶν δυτικῶν διαμερισμάτων τοῦ Κτηρίου Η, μάλιστα κατὰ τὴν περιοχὴν τῆς νοτίας γωνίας τοῦ ἰσχυροῦ Κτηρίου G. Ἐκεῖ ἐθεωρήθη ἀναγκαῖον νὰ ἀφαιρεθοῦν οἱ κατὰ τὴν κρηπῖδα τῆς γωνίας ἀτάκτως πως τοποθετημένοι μεγάλοι πελεκητοὶ λίθοι, ἴσως κατὰ τὴν τελικὴν φάσιν διαμορφώσεως τῆς μεταξὺ τῶν Κτηρίων G καὶ Η διόδου. Παχὺς τοῖχος, κάθετος πρὸς τὴν Ν. γωνίαν τοῦ Κτηρίου G, ἔκλειε τὸν χῶρον πρὸς τὰ ΝΔ. ἀφήνων δίοδον πρὸς τὰ ΝΑ. ὡς ἀπεδείχθη, οὗτος ὑπῆρχεν ἀπὸ τῶν παλαιοανακτορικῶν χρόνων καὶ ἐσχημάτιζε μὲ ἄλλον, ἐφ' οὗ ἐστηρίχθη ὁ ΒΑ. τοῖχος τῶν θεμελίων δωματίων Υ καὶ Φ, στενεπίμηκες διαμέρισμα, κλεῖον διὰ τοίχου πρὸς τὰ ΒΔ. Ἐντὸς τούτου ἀνεκαλύφθη σημαντικὴ κεραμεική, ἐν μέρει ἀνήκουσα εἰς τὸν ἀνατολικὸν πολύχρωμον καμαραϊκὸν ρυθμόν. Ἐφ' ὑψηλοτέρου δαπέδου τῶν νεοανακτορικῶν χρόνων ἔβαινον τὰ κάτω μέρη δύο εὐμεγέθων ἀγγείων, λεβήτων ἢ στάμνων. Βαθύτερον εὑρίσκετο τὸ ΠΑ δάπεδον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνεκαλύφθη ἡ καμαραϊκὴ κεραμεική· τὰ περισσότερα τεμάχια ἀνῆκον εἰς ἁπλοῦς ἢ διωρόφους κυάθους καὶ κωνικὰ κύπελλα μὲ διακόσμησιν ἀνοικτοῦ ἐπὶ σκοτεινοῦ. Τμῆμα γεφυροστόμου εὐρυστόμου πρόχου εὑρέθη ἐπίσης ἐπὶ τοῦ δαπέδου. Πλεῖστα ὅσα τεμάχια ἀνῆκον εἰς λεπτὰ καμαραϊκὰ σκεύη. Εὐρύστομον ἀμφοροειδὲς ποτήριον μὲ κυματιστὸν τὸ ἄνω ὑψηλὸν τμῆμα τοῦ λαιμοῦ, μὲ ἐναλλασσομένας πλατείας ταινίας κατακορύφους ἐκ σκοτεινοῦ καὶ λευκοῦ χρώματος πλαισιουμένου δι' ἐρυθροῦ, συνεκροτήθη ἐξ ὁλοκλήρου (πίν. 342β). Ἄλλος μικρότερος κύαθος μὲ ἐκκλῖνον χεῖλος εἶχεν ἀνάλογον διακόσμησιν. Βαθὺ κωνικὸν ἄωτον κύπελλον διασῴζει διακόσμησιν λευκῶν καὶ ἐρυθρῶν ταινιῶν ἐπὶ μέλανος ἐπιχρίσματος. Εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν συνελέγη μικροσκοπικὸν κτένιον μὲ λαβήν, τοῦ ὁποίου ὅμως ἀπεσπάσθησαν οἱ ὀδόντες.

Ἀμέσως ΒΑ. τοῦ στενεπιμήκους χώρου ἐξετείνετο ἐπίμηκες δωμάτιον, ἐκτεινόμενον πρὸς τὰ ΒΔ. μέχρι τῶν θεμελίων τοῦ Κτηρίου G, ὑπὸ τὸ ὁποῖον διακρίνεται μέρος τοῦ ΒΔ. τοίχου. Ὁ ΒΑ. τοῖχος, τοῦ ὁποίου τμῆμα διέρχεται ὑπὸ τὸν λοξὸν τοῖχον τῆς ἀρχῆς τῆς μεταξὺ τῶν Κτηρίων G καὶ Η διόδου, εἶχεν εἴσοδον πρὸς ἄλλον πρὸς τὰ ΒΑ. χῶρον, ὅστις δὲν ἠρευνήθη. Ὁλόκληρον τὸ παλαιοανακτορικὸν δωμάτιον ἀνευρέθη ὑπὸ παχὺ στρῶμα τέφρας, τοῦ ὁποίου μέρος, περιέχον πολλὰ ἀγγεῖα τῆς μεταβατικῆς ΜΜ ΙΙΙΒ-ΥΜ ΙΑ, ἠρευνήθη κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον (ΠΑΕ 1970, σ. 237). Πολλὰ ἄλλα κύπελλα καὶ λοπάδια ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὸ ὑπόλοιπον τοῦ στρώματος. Τὸ παλαιοανακτορικὸν κατώτερον στρῶμα ἦτο λίαν συμπαγὲς καὶ περιεῖχε πολλὰ παλαιοανακτορικὰ τεμάχια μὲ πολύχρωμον διακόσμησιν τοῦ ἀνατολικοῦ τύπου. Τὰ κυριώτερα σκεύη ἀνεκαλύφθησαν κατὰ τὴν ΒΔ. πλευ-

ράν, κατὰ τὸ θεμέλιον τοῦ Κτηρίου G, κείμενα ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ ἐπιχρίστου δαπέδου τοῦ δωματίου. Ἦσαν τμήματα κυπέλλων διακοσμούμενα μὲ λευκὰς καὶ ἐρυθρὰς ταινίας καὶ σιγμοειδῆ εἰς σειρὰς κοσμήματα, κύπελλα μὲ κυματιστὰ χείλη, τμῆμα κυπέλλου μὲ ἐρυθρὰς ταινίας, τμήματα διωρόφων κυάθων, τὸ κάτω μέρος ὑψηλοῦ ποτηρίου τύπου tumbler (μὲ γεφυρόστομον πρόχυσιν) μὲ διακόσμησιν ἀνοικτοῦ ἐπὶ σκοτεινοῦ, δίσκος ἐκ τῆς βάσεως ὑψηλοῦ ποτηρίου κ.ἄ. Μετ' αὐτῶν συνελέγησαν δύο τεμάχια τῆς παρειᾶς ἀγγείου ἐκ σκοτεινοῦ λίθου καὶ μεγαλύτερον τμῆμα ἄλλου ἐκ λευκοῦ καὶ ἄλλου λεπτοτέρου ἐκ μέλανος.

Πέραν τῆς ἐξωτερικῆς γωνίας τοῦ δωματίου Ο τοῦ Κτηρίου Η ἀνεφάνη ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου Ξ, εἰς ἐπίπεδον ὄχι πολὺ βαθύτερον τοῦ 0.40 μ. τὸ ἐπίχριστον δάπεδον παλαιοανακτορικοῦ δωματίου μὲ εἴσοδον ἐκ ΝΔ. τῆς ὁποίας ἐσῴζετο τὸ κατώφλιον παρὰ τὴν μνημονευθεῖσαν γωνίαν. Οἱ τοῖχοι τοῦ δωματίου ἀνεφάνησαν βαθμηδόν, ὁ Β. μόλις προβάλλων ὑπὸ τὸν ἐπίσης ὀλίγον λοξὸν τοῖχον μὲ τὸ μονόλιθον κατώφλιον τοῦ δωματίου Ε· ὁ Δ. προβάλλει πλησίον τοῦ λοξοῦ τῆς μεταξὺ τῶν κτηρίων διόδου· ὁ Ν. καὶ ὁ Α. ἀνεφάνησαν ἐγγὺς τῶν τοίχων τῆς Ν. γωνίας τοῦ δωματίου Ξ. Τὸ ἐπίχρισμα τοῦ δαπέδου ἦτο εἰς δύο ἐπάλληλα στρώματα, ροδόχρουν τὸ κάτω, καὶ 0.10 μ. βαθύτερον ὑπῆρχεν ἔτι παλαιότερον δάπεδον, πλακόστρωτον αὐτό, μὲ κενονιαμένους ἁρμοὺς καὶ χαμηλὰς κατὰ τοὺς τοίχους κρηπῖδας. Ἐπὶ τοῦ ἐπιχρίστου δαπέδου καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον κατὰ μῆκος τῶν τοίχων ἀνεφάνησαν καὶ περισυνελέγησαν πολλὰ ἀγγεῖα, τὰ περισσότερα μικροῦ μεγέθους. Ταῦτα ἦσαν: κύαθος μὲ κυματιστὸν χεῖλος καὶ διακόσμησιν λευκὴν καὶ ἐρυθρὰν ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους (πίν. 343α)· τμῆμα μελαμβαφοῦς διωρόφου κυάθου· ἀκέραιον ἄωτον κωνικὸν κύπελλον· τὸ ἄνω μέρος εὐρυστόμου ἀγγείου μὲ ἐπικλινεῖς ὤμους, τοξοειδῆ λαβὴν καὶ γεφυρωτὴν πρόχυσιν, μὲ λευκὴν διακόσμησιν ταινιῶν καὶ κυματοειδοῦς γραμμῆς· μόνωτον λεπτὸν κύπελλον μὲ ἐρυθρὸν ἐπίχρισμα· κάτω μέρος κωνικοῦ κυπέλλου· λεπτὸν χωνοειδὲς ἄωτον κύπελλον· ἄλλος λεπτὸς διώροφος κύαθος καὶ ἡ βάσις ἄλλου μὲ περιθέουσαν λευκὴν ταινίαν· ἄωτον μελαμβαφὲς κύπελλον· εὐρύστομον ἀγγεῖον μὲ σφαιροειδῆ κοιλίαν καὶ δύο ἑκατέρωθεν τοξοειδεῖς λαβάς, φέρον διακόσμησιν λευκῶν δίσκων ἐντὸς τῶν ὁποίων παρέμειναν ἀκάλυπτα τμήματα, παρέχοντα ἐντύπωσιν σταυροειδῶν ἢ μηνοειδῶν θεμάτων ἐπὶ τοῦ σκοτεινοῦ βάθους, μὲ πορτοκαλλιόχρους κοκκίδας εἰς τὰ διάχωρα (πίν. 343β)· τὸ κάτω μέρος εὐμεγέθους ἀγγείου· δύο βαθέα κωνικὰ κύπελλα, ἓν ἀκέραιον τὸ ἄλλο ἐλλιπές· δύο τμήματα εὐρείας περιφεροῦς τραπέζης προσφορῶν μὲ χωνοειδὲς κοίλωμα καὶ εὐρὺ περιχείλωμα, ἴσως τριποδικῆς. Περισυνελέγη ἐπίσης τμῆμα παραλληλεπιπέδου ἀγνῦθος μὲ μόλις διακρινόμενον σφράγισμα. Κατὰ τὴν εἴσοδον, παρὰ τὴν Β. γωνίαν τοῦ Ο, περισυνελέγησαν ἐπίσης ἄλλα ἀγγεῖα: πρόχους μὲ λευκὰς ταινίας, ἴσως καὶ σπείρας, ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους· ἀκέραιον ἄωτον κωνικὸν κύπελλον· κωνικὰ μελανογάνωτα κύπελλα·

τμήματα ποικίλων ἀγγείων, κυπέλλων, κυάθων, πρόχου, ἀγγείου μὲ ἠθμόν· συνελέγησαν ἐπίσης τὸ κεντρικὸν στέλεχος ἐσχάρας μὲ ἀρχὰς στελεχῶν ὁμορρόπων διακλαδώσεων, ὡς ἐπίσης τεμάχια παρειᾶς ἀγγείου ἐκ μέλανος λίθου καὶ κυρτὸς χαυλιόδους κάπρου. Πολλὰ ἄλλα παλαιοανακτορικὰ ὄστρακα ἀνευρέθησαν ἐπὶ τοῦ χαλικωτοῦ δαπέδου τῆς διόδου τῆς ἀγούσης πρὸς τὸ παλαιοανακτορικὸν δωμάτιον. Τὸ ΝΔ. διαχώρισμα τοῦ παλαιοανακτορικοῦ δωματίου κατεσκευάσθη ἐκ τῶν ὑστέρων, ἀφοῦ ἐπικάθηται ἐπὶ τοῦ ἐπιχρίστου δαπέδου. Ὀλίγα σκεύη συνελέγησαν καὶ μεταξὺ τοῦ διαχωρίσματος τούτου καὶ τοῦ ΒΑ. τοίχου τοῦ δωματίου Ο.

Δύο σφραγιδόλιθοι περισυνελέγησαν κατὰ τὸν Β. τοῖχον τοῦ παλαιοανακτορικοῦ ὑπὸ τὸν χῶρον Ξ δωματίου· ὁ εἷς, φακοειδὴς ἐκ στεατίτου μὲ πρόχειρον παράστασιν λέοντος καὶ δένδρου, ἀνευρέθη ἐπὶ τοῦ ἀποκοπέντος τοίχου παρὰ τὸ μονόλιθον κατώφλιον, ὁ ἕτερος παλαιοανακτορικός, μορφῆς ἡμικυλίνδρου ἐκ διαφανοῦς ὄνυχος, κοσμούμενος μὲ θέμα τεμνομένων διαγωνίων, συνελέγη 0.10 μ. χαμηλότερον, πρὸ τοῦ τοίχου.

ΤΟ ΚΤΗΡΙΟΝ Η Τὸ ΒΑ. τμῆμα τοῦ Κτηρίου Η τῶν ἀποθετῶν κεραμεικῆς εἰσδύει καὶ εἶναι ἐμπεπλεγμένον μὲ τὸ ΝΔ. τμῆμα τοῦ Κτηρίου, προφανῶς μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ μεγαλυτέρου μέρους τῆς ἰσχυρᾶς τοῦ τελευταίου προσόψεως (βλ. γενικὸν σχέδιον παρένθ. πίν. Α΄). Ὡς ἤδη ἐσημειώθη τὰ δύο κτήρια ἐπεκοινώνησαν διὰ τῆς κλιμακίδος Ι, ἐνῷ ἡ ἀρχικὴ πρόσβασις πρὸς τὸ Η ἦτο κατὰ τὴν Δ. γωνίαν, κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀνερχομένης μεταξὺ τῶν Κτηρίων G καὶ Η διόδου. Ἡ κλιμακὶς Ι ἔφθανεν εἰς στενὸν πλακόστρωτον χῶρον, ἀμέσως ἔξω τῆς ΒΔ. θύρας τοῦ δωματίου Ο. Ἐκεῖθεν, ἐπ' ἀριστερά, ἤρχιζεν ἡ δι' ἄλλης κλιμακίδος, τῆς ὁποίας τὰ τρία ἢ τέσσαρα βαθμιδωτὰ ἐπίπεδα ἡμικατεστράφησαν, κάθοδος πρὸς τὰ θεμέλια δωμάτια Υ καὶ Φ, τὰ ὁποῖα πιθανῶς ἦσαν ἐργαστηριακῆς χρήσεως (πίν. 345β). Ὁ χῶρος τῆς κλιμακίδος, ἀλλὰ καὶ τὰ θεμέλια διαμερίσματα ἀνευρέθησαν πλήρη μεγάλων λίθων, ἴσως διότι ἐπεχώσθησαν καὶ ἰσοπεδώθησαν κατὰ τὴν τελικὴν φάσιν. Μεταξὺ τῶν λίθων ὑπῆρχον πολλὰ τμήματα ἀγγείων καὶ ὄστρακα. Ἐπὶ τῶν πλακῶν τῶν βαθμίδων τῆς κλιμακίδος ἀνευρέθησαν δύο συναρμοζόμενα διὰ λαιμοῦ τεμάχια εὐρέων ὑδραγωγῶν πηλίνων σωλήνων, ἕκαστον μὲ 4+4 λαβὰς κατὰ τὰ ἄκρα διὰ τὴν πρόσδεσιν τῶν τμημάτων τοῦ ἀγωγοῦ ἀναμεταξύ των (πίν. 344α). Ἕτερον τμῆμα παρομοίου σωλῆνος εὑρέθη κατὰ τὸν ΒΑ. τοῖχον τοῦ χώρου. Ἔξω τοῦ δωματίου Ο καὶ κατὰ μῆκος τοῦ ΒΔ. τοίχου του διήρχετο ἀποχετευτικὸς ἀγωγὸς μετρίως διατηρούμενος. Οὗτος ἐπροχώρει ὑπὸ τὸ μέγα κατώφλιον τῆς θύρας, τὸ ὁποῖον εἶναι ὀλίγον ἐκτὸς θέσεως καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο συνέβαλλον οἱ δύο ἄλλοι κλάδοι ὀχετῶν, οἱ ὁποῖοι ἀνεκαλύφθησαν κατὰ τὴν παρελθοῦσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου Ο. Λεπτὸν στρῶμα κονιάματος ἐκάλυπτε τὸν ὀχετόν. Εἰς τὴν πε-

ριοχὴν τούτου συνελέγη τεμάχιον χαυλιόδοντος κάπρου. Τὸ δάπεδον τῆς διόδου πρὸς τὸν χῶρον Ξ ἀνευρέθη διατεταραγμένον. Περισυνελέγησαν τμήματα ἀγγείων καὶ δύο τεμάχια ἀνοικτοῦ πίθου τύπου jar μὲ στενὸν περιχείλωμα καὶ ἀναθύρωσιν. Εἰς τὸ βαθύτερον στρῶμα ἀνεφάνησαν πολλὰ παλαιοανακτορικὰ ὄστρακα. Πρὸς τὸ ἄνοιγμα τῆς ΒΔ. θύρας τοῦ Ο συνελέγη λίθινον δισκοειδὲς πῶμα μὲ ἀναθύρωσιν κύκλῳ καὶ κομβιόσχημον λαβήν, τμῆμα πηλίνου λεκανοειδοῦς σκεύους μὲ ἐμπίεστον ταινίαν περὶ τὸ χεῖλος καὶ χαμηλὸς πήλινος λύχνος μὲ πρόσθετον ἐσωτερικὴν λωρίδα πρὸς στήριξιν τῆς θρυαλίδος, ἐλλιπής. Δύο κωνικὰ κύπελλα συνελέγησαν μεταξὺ τῶν λίθων πρὸς τὸν ΝΑ. τοῖχον τῆς διαβάσεως, καὶ παρὰ τὸν ΒΑ. τοῦ χώρου τοῖχον τμῆμα παχέος κυλινδρικοῦ σκεύους, διασῳζον τὸν πυθμένα, ἐκ μελανωποῦ λίθου. Βαθύτερον κατὰ τὴν εἴσοδον πρὸς τὸ Ξ συνελέγη πεταλόσχημος ἀγνὺς καὶ παλαιοανακτορικὰ ὄστρακα κυπέλλων μὲ ταινίας καὶ σταυροειδῆ κοσμήματα. Εἰς τὸν τετραγωνικὸν μορφούμενον ἀριστερὰ τῆς διαβάσεως χῶρον συνελέγησαν ἐλλιπὴς λέβης μὲ περιχείλωμα καὶ τοξοειδεῖς λαβάς, τμῆμα τροχαλιοσχήμου λαιμοῦ τετραώτου πιθαμφορέως καὶ ἄνω τμῆμα χύτρας μὲ λεπτὸν περιχείλωμα· ἐπίσης τμῆμα τῆς παρειᾶς ἀγγείου ἐκ μέλανος λίθου καὶ τεμάχια ὀψιανοῦ.

Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ Υ ἀνευρέθη κυρτὸς λίθος τριβείου. Ἐκ τῶν δύο διαμερισμάτων, τὸ ΒΔ. — τὸ Φ —, ἦτο βαθύτερον· τὸ Υ ἐχρησίμευσεν ὡς πρῶτος βοηθητικὸς χῶρος· ὁ βράχος παρέμεινεν ἀλάξευτος εἰς τὸ ΝΔ. τμῆμά του, πρὸς τὸ μέρος τῆς κατερχομένης κλίμακος· ἱκανὰ σκεύη ἀνευρέθησαν ἐπὶ τοῦ δαπέδου πρὸς τὸν ΒΑ. τοῖχον: πολλὰ ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, κύαθοι μὲ λαβὴν ἢ ἄωτοι, εἷς λεπτὸς μὲ ἀπόφυσιν, ἄλλος εὐρὺς μὲ ἐρυθρὸν ἐπίχρισμα, εὐρύστομος ραμφόστομος πρόχους, τμῆμα ἐκ τῆς παρειᾶς μὲ λαβὴν ἄλλης καὶ τρίτης μὲ σφαιρικὴν κοιλίαν καὶ λεπτὰ τοιχώματα, τεμάχια μέσου μεγέθους ἀγγείου μὲ παχέα σχετικῶς τοιχώματα, τμῆμα χύτρας καὶ κυρτὸς ἠθμὸς μικροῦ ἀγγείου. Μετ' αὐτῶν συνελέγη τμῆμα ὁλμοειδοῦς σκεύους μὲ σχισμὰς κατὰ τὸ ἄκρον, ἀνάλογον τῶν εἰς οἰκίαν τοῦ Hogarth καὶ εἰς ἕνα τῶν ταφικῶν σπηλαίων τῆς φάραγγος ὑφ' ἡμῶν ἀνευρεθέντων· ἐπίσης συνελέγησαν κρανίον μικροῦ ζῴου, ὀστοῦν πεπλατυσμένον καὶ τμῆμα ἄνω σιαγόνος ζῴου, ἴσως χοίρου. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν περισυνελέγησαν δύο τμήματα μεγάλου δισκοειδοῦς καλύμματος πίθου, σχεδὸν ἀκέραιον κωνικὸν κύπελλον, τμῆμα χύτρας μὲ περιχείλωμα καὶ τμήματα ἀώτων κυπέλλων καὶ χυτρῶν. Τὸ διαχώρισμα μεταξὺ Υ καὶ Φ ἦτο χαμηλὸν καὶ δὲν ἦτο δυσχερὴς ἡ ὑπέρβασίς του. Κατὰ τὴν Ν. γωνίαν τοῦ Φ ἔκειτο βαθεῖα γοῦρνα ἢ ἰγδίον ἐκ λευκάζοντος λίθου καὶ πολλοὶ τριπτῆρες καὶ τριβεῖα, ἀνευρεθέντα ἐντὸς τοῦ δωματίου, ἐπεβεβαίουν τὴν ἐργαστηριακὴν αὐτοῦ χρῆσιν. Ὁ τοῖχος ὁ κλείων τὸν χῶρον πρὸς τὰ ΒΔ. εἶχε καταστραφῆ καὶ αἱ ἄκραι τοῦ ΒΑ. καὶ τοῦ ΝΔ. τοίχου διεκόπτοντο ἀποτόμως· φαίνεται ὅμως ὅτι ἐλαξεύθη κατὰ γωνίαν ὁ βράχος τῆς ΒΔ. πλευρᾶς καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐβασίσθησαν δύο κλείοντα τοιχία, συναντώμενα κατὰ προέχουσαν γωνίαν. Ἐντὸς τοῦ δωματίου

περισυνελέγησαν ἄωτά τινα κωνικὰ κύπελλα, βάσις κυπέλλου μὲ ἐρυθρὸν ἐπίχρισμα, τὸ κάτω μέρος εὐρέος κυάθου, δύο μέσου μεγέθους ἀγνῦθες τραπεζοειδοῦς-πυραμιδικοῦ σχήματος, μικρὸς λίθινος τριπτὴρ καὶ πυθμὴν λοπαδοειδοῦς σκεύους ἐκ τεφρομέλανος λίθου εἰς τρία τεμάχια.

Ἀμέσως ἔξω καὶ πρὸς Δ. τῶν θεμελίων τούτων δωματίων περισυνελέγη πολυγωνικὸν ὀξυνόμενον ἀντικείμενον ἐκ μέλανος λίθου, ὡς καὶ τεμάχιον ἐκ τοῦ τοιχώματος καὶ τῆς βάσεως ἀγγείου ἐκ μέλανος λίθου. Κατὰ τὴν βάσιν τοῦ ΝΔ. τοίχου τῆς ἰσχυρᾶς γωνίας τοῦ Κτηρίου G ἐκαθαρίσθη ἐπιμήκης κρηπίς· κατὰ τὴν περιοχὴν ταύτην περισυνελέγησαν δύο πεταλοειδοῦς σχήματος ἀγνῦθες. Βαθύτερον περισυνελέγησαν ὡραῖα ὄστρακα πολυχρώμων ἀγγείων τοῦ ἀνατολικοῦ καμαραϊκοῦ ρυθμοῦ. Ν. τῆς γωνίας τοῦ G συνελέγη τὸ ἄκρον σκέλους διπλοῦ ἱεροῦ κέρατος ἐκ ψαμμολίθου μὲ ἀναθύρωσιν κατὰ τὸ μῆκός του, εἰς δύο τμήματα.

Εἰς τὰ ἄλλα δωμάτια τοῦ Κτηρίου Η ἐγένοντο ὡρισμέναι λεπτομερειακαὶ ἐργασίαι πρὸς διασάφησιν καὶ ἀποκατάστασιν οὐσιαστικῶν στοιχείων. Οὕτω εἰς τὸ δωμάτιον Ο ἐγένετο ἀποκατάστασις τοῦ θρανίου τοῦ ΒΑ. τοίχου· κατὰ τὸν προηγηθέντα καθαρισμὸν συνελέγη ψῆφος ἐκ μέλανος λίθου. Ἡ πωρολιθικὴ πλὰξ εἰς τεμάχια, ἡ ὁποία εἶχε θεωρηθῆ καλυπτήριος, ἀπεδείχθη τελικῶς, κατόπιν παρατηρήσεως τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Σώου, ὅτι ἀνῆκεν εἰς τὴν ὡς ἐρεισίνωτον ὑπὸ πλακῶν καλυπτομένην ἐπιφάνειαν τοῦ ΒΔ. τοίχου. Ἐκαθαρίσθη πληρέστερον ὁ χῶρος τῆς μικρᾶς ὀλιγοβάθμου ξυλίνης κλιμακίδος, μέσῳ τῆς ὁποίας ἐπεκοινώνει τὸ δωμάτιον Ο καὶ ὁλόκληρον τὸ νότιον τμῆμα τοῦ κτηρίου μὲ τὸν διαδρομίσκον Η καὶ τὸ βόρειον τμῆμα. Ἡ κυριωτέρα ἐργασία ἐγένετο εἰς τὸ κλιμακοστάσιον Μ, ὅπου ἀπεφασίσθη νὰ γίνῃ ἀποκατάστασις τοῦ πρώτου σκέλους ἐξ ὀκτὼ βαθμίδων, τοῦ πρώτου ἰσοπέδου καὶ τῶν τριῶν πρώτων βαθμίδων τοῦ δευτέρου σκέλους (πίν. 345α). Πρὸς τοῦτο ἀφῃρέθησαν αἱ καθιζήσασαι βαθμίδες τοῦ πρώτου σκέλους, τῶν ὁποίων μόνον μία δὲν ἀνευρέθη· ἐκαθαρίσθη ὁλόκληρος ὁ χῶρος τῆς sottoscala, προσβατὸς ἐκ θύρας κατὰ τὴν ΒΑ. πλευρὰν τοῦ κλωβοῦ, καὶ ἐπίσης ὁ χῶρος ὁ ὑπὸ τὸ κεφαλόσκαλον, ἔνθα ἐκτίσθησαν ὑποστηρίγματα τῆς ἀνακατασκευασθείσης στρώσεως. Ἀνεκαλύφθησαν τὰ ἐκ πωρολίθων διατοιχίσματα τῆς ὑποστηρίξεως τῶν σκελῶν τοῦ πρώτου σκέλους, ἓν ὀλίγον ἐσωτέρω τοῦ ἄκρου τοῦ κεντρικοῦ διαχωριστικοῦ τοίχου καὶ ἄλλο περίπου κατὰ τὸ μέσον· ἐκ τῆς ἐπιχώσεως συνελέγησαν ἄωτον κύπελλον κυλινδρικὸν ὀλίγον ἀκανόνιστον ἐκ κεραμόχρου πηλοῦ καὶ μικρὰ λεπὶς ὀψιανοῦ. Ἐντὸς τῶν διαχώρων τοῦ πρώτου σκέλους ἀνευρέθη καδίσκος μὲ περιχείλωμα, τοξοειδεῖς λαβὰς καὶ ἀπόφυσιν, καὶ ἄωτον κωνικὸν κύπελλον. Ὑπὸ τὸ κεφαλόσκαλον συνελέγησαν 4 τεμάχια τῆς στρώσεως τῶν πλακῶν του καὶ τμῆμα πηλίνου ὑδραγωγοῦ σωλῆνος.

ΤΟ ΚΤΗΡΙΟΝ ΤΩΝ ΑΠΟΘΕΤΩΝ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ

Ἵνα συμπληρωθῇ ἡ ἔρευνα τοῦ Κτηρίου τῶν ἀποθετῶν τοῦ ἱεροῦ, τοῦ ἐκτεινομένου εἰς τὴν κατέναντι πρὸς τὰ ΒΑ. πλευρὰν τῆς διακλαδώσεως τῆς ὁδοῦ τοῦ Λοξοῦ κτηρίου (βλ. γενικὸν σχέδιον παρένθ. πίν. Α΄), ἔδει νὰ κατεδαφισθῇ μετὰ προηγουμένην ἀποτύπωσιν ὁ ἐπιμήκης ἀντερεισματικὸς τοῖχος, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐπικαθήσει, ἀντιστηρίζων τὸ ὑπερκείμενον χῶμα, εἰς τὴν ΒΑ. πλευρὰν τῶν δωματίων Γ, Β, Α καὶ Λ (πίν. 346α). Οὕτω τὰ διαμερίσματα ταῦτα ἠρευνήθησαν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν αὐτῶν καὶ συνεπληρώθη τὸ σχέδιον τῆς ἐσωτερικῆς διατάξεως τοῦ κτηρίου. Ἐκαθαρίσθη ἐπίσης ἡ ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ εἰς τὸ ἀνώτερον πρὸς τὰ ΒΑ. ἐπίπεδον κειμένου Κτηρίου τῶν Διθύρων, ἐμφανίζουσα ἰσχυρὰν καὶ συμπαγῆ κατασκευήν. Κατὰ τὸν καθαρισμὸν περισυνελέγησαν ἄνω τοῦ ΒΑ. τοίχου τοῦ δωματίου Β τμῆμα μετὰ τοῦ χείλους φωλεοσχήμου ἀγγείου ἐκ μέλανος λίθου, μεγάλη παραλληλεπίπεδος ἀγνὺς καὶ ὄστρακον πορφύρας. Τοῦ μεγάλου μὲ κεντρικὸν κίονα δωματίου Γ ὁ ὀπίσθιος τοῖχος εἶναι κυρτός, ἵνα παρακαμφθῇ ὁ βράχος ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐδράζεται ἡ Δ. γωνία τοῦ Κτηρίου G· τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ τοίχου κατέχει θρανίον, τοῦ ὁποίου διεσώθησαν ἐν μέρει αἱ καλυπτήριοι πλάκες· μία ὀρθία πλὰξ ἐπλεύρισε τὸ θρανίον πρὸς τὰ ΒΔ., πρὸς τὸ μέρος τοῦ ἐξέχοντος κατὰ τὴν γωνίαν βράχου. Τὴν ἄλλην γωνίαν κατελάμβανεν ἡ ἤδη κατὰ τὸ ἔτος 1969 (ΠΑΕ 1969, σ. 235) ἀναφανεῖσα ἑστία, σχηματιζομένη ἐντὸς κόγχης ἡμικυκλοτεροῦς· δύο ψαμμολιθικαὶ πλάκες διαγωνίως τοποθετημέναι περιώριζον τὴν βάσιν τῆς ἑστίας· πρὸ ταύτης ἀνευρέθη κυρτὸς λίθος τριβείου. Τὸ δάπεδον ἀπετελέσθη, ὡς ἀνιχνεύθη περὶ τὸν κίονα, ἐκ πατητοῦ πηλοχώματος ἐπὶ πυκνοῦ πληρώματος λίθων. Εἰς τὸ πλήρωμα τοῦτο περισυνελέγη μόνωτος κύαθος. Ἡ ΝΔ. πλευρὰ τοῦ δωματίου, κατὰ μέγα μέρος καταστραφεῖσα, ὡρίσθη κατὰ συνέχειαν τοῦ εἰς τὴν θέσιν του εὑρισκομένου κατωφλίου θύρας.

Τὰ δωμάτια Β, Α, Ζ καὶ ἴσως Η ἦσαν ἅπαντα προσιτὰ ἐκ τετραγωνικοῦ κεντρικοῦ προθαλάμου Ε. Κατὰ τὴν Β. γωνίαν τοῦ δωματίου Β ἐπὶ κρηπῖδος ἀνευρέθη βωμίσκος μορφῆς ἀναστρόφου βαθμιδωτῆς πυραμίδος ἐκ λευκάζοντος μαλακοῦ λίθου, περισυλλεγεὶς εἰς τεμάχια. Εἰς τὸ στενεπίμηκες δωμάτιον Α ἓν τμῆμα πρὸς τὰ ΒΑ. ἀπεχωρίσθη διὰ τοιχίου, ἴσως ἵνα ἀποτελεσθῇ εὐρεῖα κρηπὶς καλύψασα τὸν ἀνερχόμενον βράχον. Ὁρατὸς παρέμεινεν ὁ ἀνερχόμενος βράχος εἰς τὸ ἐπίσης στενεπίμηκες διαμέρισμα Λ, τὸ ὁποῖον πολὺ πιθανῶς παρέμεινεν ἀνοικτὸν πρὸς τὴν πρὸς τὰ ΒΔ. περιοχὴν τοῦ βράχου, ὅπου, ὡς φαίνεται, ὑπῆρχεν ὑπαίθριον ἱερόν. Τοῦτο εἶχεν ὑποτεθῇ καὶ κατὰ τὰς προηγηθείσας ἀνασκαφικὰς περιόδους (ΠΑΕ 1969, σ. 239 κέ.), λόγῳ τῆς ἀνακαλύψεως τῶν δύο κτιστῶν ἀποθετῶν α καὶ β, τῆς ἀνευρέσεως πολλῶν ἀντικειμένων θρησκευτικοῦ χαρακτῆρος, τέλος δὲ λόγῳ τῆς ἀνευρέσεως ἀποθέτου κατὰ τὴν Β. γωνίαν τοῦ χώρου, εἰς τὸ σημεῖον συναντήσεως δύο ἀντερεισματικῶν τοίχων. Ὁ καθαρισμὸς νῦν τοῦ χώρου τῆς Β. ταύτης γωνίας ἐπεβεβαίωσε τὴν ὕπαρξιν

τοῦ ἀποθέτου, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀπεδόθη σημαντικὸν παλαιοανακτορικῶν χρόνων ὑλικόν, κυρίως κεραμεικῆς· τὸ ὑπαίθριον ἱερὸν εἶχεν ἤδη ἐγκατασταθῆ κατὰ τοὺς παλαιοτέρους ἀνακτορικοὺς χρόνους, ὡς ἀπέδειξεν ἡ ἔρευνα ὁλοκλήρου τοῦ κάτω στρώματος τοῦ καλύψαντος τὸν κατερχόμενον βράχον, μέχρι τοῦ ΝΔ. παρὰ τὴν ὁδὸν ἀντερεισματικοῦ τοίχου.

Ὁ Β. παλαιοανακτορικὸς ἀποθέτης εἶχεν ἀποτελεσθῆ ὑπὸ δύο καθέτων πρὸς ἀλλήλους τοίχων, μὲ εἴσοδον κατὰ τὴν Ν. γωνίαν, πρὸς τὴν ὁποίαν ἔφερεν ἀνάβασις μὲ σειρὰς λίθων κατὰ διαστήματα· ἐκ τῶν τοίχων τούτων ὁ ΝΔ. διέσωζεν ὀλίγους μόνον λίθους, διεκρίνετο ὅμως σαφῶς ἡ θέσις του ἐκ τῆς γραμμῆς τοῦ ἐκ πηλασβέστου δαπέδου· ὁ ΝΑ. ἐσώζετο εἰς μικρὸν ὕψος, μεγαλύτερον πρὸς τὰ ΒΑ. Εἰς ἕνα τῶν λίθων τούτου ἀπέκειτο χαλκοῦν ἐγχειρίδιον μὲ πλατὺ προεκτεινόμενον στέλεχος διὰ τὴν λαβὴν καὶ μὲ πλατεῖαν ράχιν κατὰ τὴν λεπίδα, ἐμφανίζουσαν τέσσαρας κατὰ μῆκος συγκλίνοντας ἀναγλύφους ἱμάντας (πίν. 344β)· ὁ τύπος φαίνεται νὰ ἀνήκῃ εἰς τὸ τέλος τῶν παλαιοανακτορικῶν χρόνων. Ἐν συνεχείᾳ τῶν πρὸ ἐτῶν ἐντὸς τοῦ ἀποθέτου τούτου περισυλλεγέντων συνελέγη νῦν ἱκανὸς ἀριθμὸς ἀώτων κωνικῶν κυπέλλων, κύαθος μόνωτος ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ, τὸ κάτω μέρος καὶ τμήματα τῶν τοιχωμάτων εὐμεγέθους ἀγγείου, ἴσως στάμνου, τμῆμα χύτρας μὲ δύο τοξοειδεῖς λαβὰς καὶ πολλὰ ὄστρακα μικρῶν ἀγγείων, ἰδίᾳ κυπέλλων καὶ κυάθων. Ἀμέσως ΝΔ. τοῦ ἀντιστηρίζοντος τοὺς κτιστοὺς ἀποθέτας α καὶ β τοίχου ἀνεφάνη τοῖχος παλαιοανακτορικῶν χρόνων, παράλληλος πρὸς τὸν ΒΔ. τοῖχον τοῦ δωματίου Ζ, μέχρι τοῦ ὁποίου φθάνει ὁ ὕπαιθρος χῶρος τοῦ ἱεροῦ. Εἰσχωρεῖ βαθέως, ἀφήνων πρὸς τὰ δεξιὰ τοὺς κτιστοὺς ἀποθέτας, ὑπὸ τὸν λοξὸν ἀντερεισματικὸν τοῖχον τῆς διερχομένης ὑψηλὰ πλακοστρώτου ὁδοῦ. Ἴσως ἀπετέλει μέρος τοῦ περιβόλου τοῦ ὑπαιθρίου ἱεροῦ, ἡ περαιτέρω ὅμως παρακολούθησίς του κατέστη ἀδύνατος. Λίθοι ἐπλήρωσαν τὸ κενὸν πρὸς τὸν ἀποθέτην α. Γωνιούμενος ἀντερεισματικὸς τοῖχος περιώρισε τὸ πρὸ τῶν κτιστῶν ἀποθετῶν διαμορφωθὲν ἐπίπεδον. Ἔξω τοῦ τοίχου τούτου καὶ πρὸς τὴν πλευρὰν τῆς κατερχομένης ὁδοῦ, ἀνευρέθησαν πολλὰ παλαιοανακτορικὰ ὄστρακα.

ΤΟ ΚΤΗΡΙΟΝ G

Εἰς τὸ ἀνώτερον ἰσόπεδον τοῦ ΒΑ. λόφου, προτοῦ ἀρχίσῃ ἡ ἀποκάλυψις τοῦ κτηρίου τοῦ ἐκτεινομένου πρὸς τὰ ΒΑ. τοῦ Κτηρίου τῶν ἀποθετῶν τοῦ ἱεροῦ, ἐθεωρήθη ἀναγκαῖον νὰ ἀποπερατωθῇ ἡ ἐξερεύνησις τοῦ Κτηρίου G, διὰ τῆς πλήρους ἀποχωματώσεως τῶν Δ. θεμελίων δωματίων IV, V καὶ XII (βλ. γενικὸν σχέδιον παρένθ. πίν. Α′). Οἱ ἐντὸς αὐτῶν ὀγκώδεις λίθοι ἢ κατέπεσαν ἐκ τῶν προσόψεων μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ Hogarth (1901) ἢ ἐρρίφθησαν ἐκεῖ ὑπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν τοῦ χώρου, ἵνα καταχωσθῇ τὸ κτήριον καὶ καταστῇ δυνατὴ ἡ καλλιέργεια τοῦ ἐδάφους. Εἰς τὸ θεμέλιον ὅμως δωμάτιον IV, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν λίθων τούτων, οὐδὲν ἀνεφάνη ἐκ τοῦ γωνιακοῦ θρανίου, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀνεύρει ὁ Ἄγ-

γλος ἐρευνητὴς καὶ τοῦτο φαίνεται πολὺ περίεργον, διότι θὰ ἦτο πολὺ δύσκολος ἡ ὁλοκληρωτικὴ αὐτοῦ ἐξαφάνισις, χωρὶς νὰ παραμείνουν ἴχνη. Ἀντιθέτως ἀνεφάνη καὶ ἠρευνήθη πάλιν ὁ ὑπὸ τὸ ἐκ πατητοῦ πηλοχώματος δάπεδον συλλεκτήρ (πίν. 346β), ὅστις ὡς καὶ οἱ ἄλλοι συλλεκτῆρες ὑπὸ τὸ ἔδαφος τοῦ Λοξοῦ καὶ τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου, ἦσαν εὐμεγέθεις πιθίσκοι ἢ στάμνοι εὐρύστομοι, κατάλληλοι διὰ τὴν περισυλλογὴν ὑγρῶν, ἰδίᾳ ἐλαίου δυναμένου νὰ χρησιμοποιηθῇ εἰς τοὺς λύχνους. Ἡ θύρα ἐπικοινωνίας πρὸς τὸ γειτονικὸν θεμέλιον δωμάτιον III διηυρύνθη διὰ καθαιρέσεως τῶν λίθων τῆς ἀρχικῶς ἐκληφθείσης ὡς παραστάδος συστάδος. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν πλὴν ἀφθόνων τμημάτων ἀγγείων συνελέγησαν πήλινον τροχαλιόσχημον πηνίον, ἴσως ἀποσπασθεῖσα λαβὴ δισκοειδοῦς πώματος καὶ ἀγνὺς πυραμιδικοῦ σχήματος. Ἐντὸς τοῦ δωματίου V περισυνελέγησαν ἐπίσης δύο ἄλλαι ἀγνῦθες τοῦ ἀμφικύρτου δισκοειδοῦς τύπου καὶ πηλίνη κυλινδρικὴ στάθμη μὲ ὁριζόντιον τρῆμα. Εἰς τὸν στενεπιμήκη χῶρον τοῦ δωματίου τούτου ἀνεφάνη εἰς τὸ βάθος ὁ βράχος ἐπικλινῶς ἀνερχόμενος· ἴσως τὸ ἐκ πηλοχώματος δάπεδον εἶχεν ἐπίσης ἐπιστρωθῆ ὀλίγον ἐπικλινῶς, ὡς θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξαγάγῃ τις ἐκ τῆς πιθανῆς θέσεως τῆς θύρας. Ἐντὸς τοῦ δωματίου XII οὐδὲν σημαντικὸν ἀνευρέθη κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν μεγάλων λίθων. Εἰς τὸ στρῶμα τῆς γωνίας τοῦ ὑποκειμένου κτηρίου συνελέγη μεγάλη παραλληλεπίπεδος ἀγνύς.

ΤΟ ΚΤΗΡΙΟΝ ΤΩΝ ΔΙΘΥΡΩΝ

Ἡ ἔρευνα τῆς διακλαδώσεως τῆς ὁδοῦ, τῆς συνεχιζούσης τὸ καλῶς διατηρούμενον τμῆμα τῆς ὁδοῦ ΒΑ. τοῦ κτηρίου G πρὸς τὰ ΝΔ. ἀπέβη δυσχερὴς λόγῳ τῆς ἐπελθούσης καταστροφῆς τόσον εἰς τὸ κατάστρωμα αὐτῆς ὅσον καὶ εἰς τὰς ἐκατέρωθεν προσόψεις (βλ. γενικὸν σχέδιον παρένθ. πίν. Α′). Τοῦ πρὸς Β. αὐτῆς οἰκήματος διακρίνεται μὲν ἡ λοξὴ γραμμὴ τῆς προσόψεως εἰς δύο τμήματα, τῶν ὁποίων τὸ πρὸς Δ. προβάλλει περισσότερον εἰς τὴν κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο διαπλατυνομένην ὁδόν, ἴσως καὶ τὸ σημεῖον τῆς εἰσόδου, μεταξὺ τῶν δύο τμημάτων, ἀλλὰ ὁ τοῖχος σῴζεται μόλις κατὰ τὸν κατώτερον αὐτοῦ δόμον, εἰς πολλὰ δὲ σημεῖα ἔχει ὅλως ἐξαφανισθῆ. Φαίνεται ὅτι ἐπῆλθον καὶ μεταβολαὶ εἰς τὴν ἀρχικὴν πορείαν τῆς ὁδοῦ, ἂν κρίνῃ τις ἀπὸ σειρὰν ἐξεχόντων λίθων παλαιοτέρας προσόψεως καὶ ἀπὸ τὴν ἀνώμαλον κατὰ γωνίας διαμόρφωσιν τῆς προσόψεως τοῦ Κτηρίου τῶν Διθύρων κατὰ τὴν ΝΔ. πλευρὰν τῆς ὁδοῦ (οὕτω ὀνομασθέντος ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτοῦ διατάξεως). Εἰς πολλὰ σημεῖα αἱ πλάκες τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ ἐλλείπουν καὶ ὁ βράχος ἐπιπολάζει. Κατὰ τὴν συμβολὴν τῆς ὁδοῦ μὲ τὴν κυρίαν κατερχομένην ἀπὸ τὰ ΒΔ. ὁδικὴν ἀρτηρίαν ὑπῆρχε κατώφλιον ἐκ πωρολίθων, τῶν ὁποίων διεσώθη μόνον τὸ ΒΑ. τμῆμα. Κατεστράφη ἐπίσης μέρος τῆς προσόψεως τοῦ Κτηρίου τῶν Διθύρων (βλ. γενικὸν σχέδιον παρένθ. πίν. Α′ καὶ πίν. 347α), ἀκριβῶς τὸ σχηματίζον τὴν πρώτην ἐκ ΒΔ. προέχουσαν γωνίαν. Ἡ γραμμὴ ὅμως τῆς προσόψεως κατὰ τὸ σημεῖον

τοῦτο γίνεται ἐμφανὴς ἐκ τῶν λαξεύσεων εἰς τὸν βράχον καὶ ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς διαμορφώσεως τοῦ προέχοντος δωματίου.

Τὸ πρὸς τὸ Κτήριον G λοξὸν τμῆμα τῆς προσόψεως τοῦ Κτηρίου τῶν Διθύρων, ὅπου ἐμορφοῦτο ἡ εἴσοδος, ἀπετέλει στιβαρὸς τοῖχος καταλήγων πρὸς Δ. εἰς προέχουσαν εἰς τὴν ὁδὸν ἰσχυρὰν γωνίαν. Ἡ κάθοδος εἰς τὸ εὐμέγεθες πρῶτον δωμάτιον Ζ, τοῦ ὁποίου τὸ δάπεδον, ὡς ἰσοπεδώθη, εὑρίσκετο εἰς ἱκανῶς χαμηλοτέραν στάθμην τῆς ὁδοῦ, ἐγίνετο διὰ δύο βαθμίδων πλευριζομένων ὑπὸ τοιχίου. Κατὰ τὴν ἐξώθυραν ὑπῆρχε μέγα μονόλιθον κατώφλιον μεταξὺ δύο κυβολίθων τῶν ἑκατέρωθεν παραστάδων. Τοῦ δαπέδου ἐσώθησαν πολλοὶ τῶν πλακοειδῶν λίθων· ἡ διάταξις ὅμως τινῶν τούτων ὀρθογωνίου σχήματος κατὰ τετράγωνον περὶ τὸ κέντρον καὶ ἐξέχοντες κυβόλιθοι, παρέχοντες τὴν ἐντύπωσιν πεσσῶν, ἀποτελοῦν ἴσως ἔνδειξιν ὑπάρξεως κατὰ τὸ κέντρον τετραγωνικῆς διατάξεως μὲ ἐναλλαγὴν πεσσῶν· τοῦτο ὅμως χρήζει ἐπιμελεστέρας διερευνήσεως. Οὐδὲν ἀξιόλογον ἀνευρέθη ἐντὸς τοῦ δωματίου τούτου.

Ἀμέσως πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ εἰσερχομένου ἠνοίγετο ἡ εἴσοδος πρὸς τὸν κλωβὸν τοῦ κλιμακοστασίου Θ, ἀσφαλῶς ξυλίνης κλίμακος, τὸ ὁποῖον εὐχερῶς ἀναγνωρίζεται ἐκ τῆς συνολικῆς αὐτοῦ διατάξεως. Ἡ πρώτη πωρίνη βαθμὶς τοῦ πρώτου σκέλους ἐσώθη κατὰ χώραν καὶ ἄλλη πωρίνη βαθμὶς ἀνευρέθη ἐκτὸς θέσεως· τὸ διαχώρισμα ἦτο κατεστραμμένον, οἱ λίθοι του ὅμως ἐπλημμύρουν τὸν χῶρον· κατὰ τὸ ΒΔ. σκέλος ὁ βράχος κατέρχεται ἐπικλινῶς, διότι δὲν ἐλήφθη φροντὶς διὰ τὴν λάξευσίν του. Ὑπὸ τὴν θέσιν τοῦ πρώτου ἰσοπέδου (κεφαλόσκαλου) ὁ ΝΔ. χῶρος ἦτο ἐστρωμένος διὰ μικρῶν πλακοειδῶν λίθων.

Τὸ ἑπόμενον πρὸς τὰ ΝΔ. τοῦ Ζ δωμάτιον Η διέσωζεν ἐπίσης πλακοειδεῖς λίθους τῆς στρώσεως τοῦ εἰς χαμηλοτέραν στάθμην δαπέδου, ἀλλὰ δὲν ἐδόθη ὁ χρόνος διὰ τὴν πλήρη ἐκκαθάρισιν· ἡ εἴσοδος κατὰ τὸ ΒΔ. ἄκρον τοῦ ΒΑ. τοίχου ἦτο εὐρεῖα, κατ' αὐτὴν ὅμως διετηρήθησαν μόνον οἱ λίθοι τοῦ ὑποστρώματος τοῦ κατωφλίου. Τὸ κατώτερον στρῶμα τοῦ δωματίου ἦτο κεκαυμένον, ἐντὸς δὲ αὐτοῦ συνελέγη μέρος ἐκ τοῦ κορμοῦ ἀκεφάλου ἀνδρικοῦ πηλίνου εἰδωλίου, ἔχοντος τὰς χεῖρας ἐσταυρωμένας ἐπὶ τοῦ στήθους κάτωθεν τῶν δι' ἐξαρμάτων ἀποδοθέντων μαστῶν· ἐμπόλιον κάτω ἐχρησίμευσε διὰ τὴν προσαρμογὴν τοῦ κάτω σώματος. Φαίνεται ὅτι ἀνῆκεν εἰς παλαιοανακτορικοὺς χρόνους. Ἐκεῖ συνελέγη ἐπίσης ἄωτον κωνικὸν κύπελλον καὶ τμῆμα χαυλιόδοντος κάπρου.

Τὸ διαμέρισμα Γ κατὰ τὴν Ν. γωνίαν εἶχε τὸ δάπεδον εἰς ἱκανῶς χαμηλοτέραν στάθμην καὶ διὰ τοῦτο κατὰ τὴν εἴσοδον ὑπῆρχον τρεῖς ἀναβαθμοί, δύο κατὰ τὸ πάχος τοῦ τοίχου, τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος ἀπετελεῖτο ἐκ σειρᾶς λίθων, ὁ δεύτερος ἐκ πωρολιθικῆς πλακός, ἡ ὁποία ἐξέφυγε τῆς θέσεώς της· ὁ τρίτος ἀναβαθμός, προέχων ἐντὸς τοῦ διαμερίσματος, ἦτο κρηπὶς ἐξ ἀκανονίστων λίθων. Κατὰ τὴν Β. γωνίαν ὑπῆρχε γωνιακὸς ἀποθέτης, κατασκευασθεὶς ἐκ πλακῶν, ὀρθογώνιος καὶ ἱκανῶς βαθύς, ἐστρωμένος δι' ἀκανονίστων πλακῶν.

Οὐδὲν εὑρέθη ἐντὸς αὐτοῦ πλὴν δισκίου ἐκ στεατίτου καὶ περιχείλωμα τραπέζης ἢ λύχνου, κοσμούμενον μὲ παραλλήλους ἐγχαράκτους γραμμάς. Τὸ δάπεδον δὲν ἐξεκαθαρίσθη, ἀσφαλῶς ὅμως εὑρίσκετο εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς βάσεως τοῦ ἀποθέτου. Ἡ ΝΔ. πλευρὰ εἶχε κλεισθῆ δι' ὅλως προχείρου τοίχου, συνεχομένου μὲ τὴν καλῶς ἐκτισμένην ΝΔ. πλευρὰν τοῦ δωματίου Β. Ἴσως ὁ πραγματικὸς τοῖχος εὑρίσκετο ἐσώτερον, ἀποτελούμενος ὑπὸ ἁπλοῦ θωρακίου, ἂν ὁ χῶρος ἦτο ἁπλοῦν ἄνδηρον. Ἡ ἔρευνα τοῦ χώρου τούτου δὲν ἐπερατώθη, εἰς τὴν ἐπίχωσίν του ὅμως ἀνευρέθησαν ἀπερριμμένα μεγάλα τεμάχια πίθων, ἴσως ἐκ τῆς σκευῆς τοῦ Κτηρίου G, τὸ ὁποῖον ἠρεύνησεν ὁ Hogarth.

Τὸ ἀμέσως πρὸς τὰ ΒΔ. δωμάτιον Β, ἓν τῶν μεγαλυτέρων τοῦ κτηρίου, ἦτο προσιτὸν διὰ θύρας κατὰ τὸ ἄκρον τοῦ ΝΑ. τοίχου ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ δωματίου Η, ἔνθα ἀνευρέθη πλὰξ ἐστρωμένη πρὸ τοῦ κατωφλίου. Τὸ χαρακτηριστικὸν τῶν δύο διαδοχικῶν μεγάλων δωματίων Α καὶ Β εἶναι ὅτι συνεδέοντο μεταξύ των καὶ πρὸς τὰ γειτονικὰ πρὸς ΒΑ. διαμερίσματα Ε καὶ Δ διὰ διθύρων, ὑπεχόντων τρόπον τινὰ θέσιν τοῦ γνωστοῦ συστήματος τῶν κρητικῶν πολυθύρων (πίν. 347β). Ἐκ τούτων ἐδόθη ἡ ὀνομασία τοῦ κτηρίου. Εἰς τὰ δίθυρα ταῦτα διακρίνονται εὐκρινῶς αἱ πλακοειδεῖς βάσεις τῶν ἀποτελούντων ταῦτα παραστάδων. Κατὰ τὴν Δ. γωνίαν τοῦ δωματίου Β διὰ λοξοῦ πως τοίχου ἀπεχωρίζετο μικρὸν διαμέρισμα, τὸ ὁποῖον πιθανῶς ἐχρησιμοποιεῖτο δι' οἰκιακήν τινα χρῆσιν, ἴσως ὡς πλυντήριον ἢ ἀποχωρητήριον· τούτου δὲν ἐγένετο εἰσέτι πλήρης ἔρευνα. Τὸ δάπεδον ἀνευρέθη ἰσχυρῶς ἀναμεμοχλευμένον, πρὸς τὴν ΝΑ. ὅμως πλευρὰν τοῦ δωματίου διετηρεῖτο εἰσέτι ἐν μέρει μικρὸς ἀποθέτης ὀρθογωνίου σχήματος ἐκ λεπτῶν πλακῶν, μᾶλλον ἀβαθής, μορφῆς θήκης. Οὐδὲν ἀνευρέθη ἐντός. Τὸ δάπεδον διεστρώθη ἐπὶ ὑποστρώματος θλαστῶν λίθων, τὸ ὁποῖον ἔφθανε μέχρι τοῦ ΝΔ. τοίχου, ἀντιστηριζόμενον ὑπ' αὐτοῦ. Εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς ἐπιχώσεως περισυνελέγησαν τμῆμα ἐκ τῆς βάσεως ἀγγείου ἐκ μέλανος λίθου, τμῆμα λύχνου μὲ εὐρεῖαν μύξαν ἐξ ὁμοίου λίθου καὶ τραπεζοειδὴς-πυραμιδικὴ ἀγνύς. Ἑτέρα ἀμφίκυρτος παχεῖα δισκοειδής, μὲ σφράγισμα ἐπ' αὐτῆς, ἴσως μὲ παράστασιν ζῴου, συνελέγη ἐκ τοῦ στενοῦ κατὰ τὴν γωνίαν διαμερίσματος. Λίθινον ἰγδίον ἀνεκαλύφθη παρὰ τὸ ἄνοιγμα ἐπικοινωνίας μὲ τὸν ἀποθέτην τοῦ διαμερίσματος Ε.

Τὸ δωμάτιον Α εἶχε θρανίον κατὰ μῆκος τῆς ΒΔ. πλευρᾶς. Εἰς τὴν ἐπίχωσίν του περισυνελέγησαν πλὴν ἀφθόνων ὀστράκων καὶ τμημάτων ἀγγείων τρεῖς εὐμεγέθεις ἀγνῦθες τοῦ δισκοειδοῦς ἀμφικύρτου τύπου, ἄωτον κωνικὸν κύπελλον, ἀπιόσχημος προχοΐσκη καὶ κατὰ τὴν Δ. γωνίαν μικρὸν πήλινον ζῴδιον, διασῷζον καὶ τὴν κεφαλήν, ἴσως παριστῶν κύνα, εἰς δύο τεμάχια. Ὁ ΝΔ. τοῖχος διασῴζεται εἰς χαμηλὸν ἐπίπεδον, σχεδὸν κάτω τοῦ δαπέδου. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ κεντρικοῦ χώρου τοῦ κτηρίου, πρὶν ἀναφανοῦν τὰ δωμάτια, περισυνελέγησαν πολλὰ ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, ἀγνῦθές τινες τοῦ δισκοειδοῦς ἀμφικύρτου τύπου, πηνίον πήλινον καὶ τριπτὴρ ἐκ πρασίνου χάλικος.

Τὸ γωνιακὸν δωμάτιον Δ ἔκειτο εἰς κατά τι ὑψηλότερον ἐπίπεδον καί, ὡς φαίνεται, ἐχρησιμοποιήθη ὡς ἀποθήκη καὶ ἐργαστήριον. Εἰς ἐπιφανειακὸν στρῶμα παρὰ τὴν ΒΔ. πλευρὰν ἀνευρέθη κρίκος μὲ ἀποσπασθὲν σιδηροῦν ἐξάρτημα, ἴσως μεταβυζαντινῶν χρόνων. Πρὸς τὴν Β. γωνίαν συνελέγη τριπτὴρ καὶ τεμάχιον κισήρεως. Ἡ καλλιέργεια διετάραξε τὸ στρῶμα δαπέδου καὶ τὰ ἐντὸς αὐτοῦ σκεύη, πολλὰ τῶν ὁποίων ἀνευρέθησαν κατεστραμμένα κατὰ τὸ ἀνώτερον αὐτῶν μέρος. Τὸ δάπεδον ἦτο ἐκ πατητοῦ πηλοχώματος, ἀλλ' εἴς τινα σημεῖα ὑπῆρχον πλάκες, ἴσως διὰ τὴν ἐπ' αὐτῶν τοποθέτησιν σκευῶν. Λιθίνη γοῦρνα, μικροτέρα τῆς τοῦ δωματίου Β, ἀνευρέθη κατὰ τὸν ΒΑ. τοῖχον, πλησίον τῆς διόδου πρὸς τὸν χῶρον Ι. Ἦτο διάτρητος κατὰ τὸν πυθμένα. Κατὰ τὴν Δ. γωνίαν ἔκειτο ἀνάστροφος πήλινος ἀγωγὸς μορφῆς ἀνεστραμμένου Π καταλήγων εἰς ἐπίπεδον δίσκον, ἴσως χρησιμεύσας ὡς κρουνὸς μεταγγίσεως ἀπὸ πήλινον ληνόν (ἀνάλογα εἶχον εὑρεθῆ εἰς τὸ Παλαίκαστρον). Κατὰ τὴν ΝΑ. πλευρὰν ἐκαθαρίσθησαν αἱ πλάκες τοῦ κατωφλίου τῆς εἰσόδου, ἀλλ' ὁ προβάλλων τοῖχος ὁ διαχωρίζων πρὸς τὸ διαμέρισμα Ε καὶ αἱ ἑκατέρωθεν παραστάδες κατεστράφησαν. Τὰ περισσότερα σκεύη ἀνευρέθησαν κατὰ μῆκος τοῦ ΒΔ. καὶ τοῦ ΝΔ. τοίχου. Ταῦτα ἦσαν κοινῆς χρήσεως: τὰ κάτω μέρη τεσσάρων ἢ πέντε ἀγγείων μέσου μεγέθους ἐκ πηλοῦ διαφόρων ἀποχρώσεων, ἀπὸ ἐρυθρωποῦ μέχρι καστανοῦ· μέγας ἀμφορεὺς μὲ ἐλλειψοειδὲς στόμιον καὶ ἐντομὰς κατὰ τὰς λαβάς· τρεῖς ἢ τέσσαρες πρόχοι διαφόρου μεγέθους καὶ ἐκ ποικίλης χρώσεως πηλοῦ· ἄωτά τινα κωνικὰ κύπελλα, ἐν τούτων βαθύ· διώροφος κύαθος μὲ ξανθὸν καστανὸν ἐπίχρισμα· βάσις ποτηρίου ἐπὶ χαμηλοῦ ποδός· τμῆμα χείλους σκύφου μὲ τοξοειδεῖς λαβάς· τμῆμα μικρᾶς τριποδικῆς χύτρας ἐκ τεφρομέλανος πηλοῦ μὲ ἐκκλῖνον περιχείλωμα καὶ τοξοειδῆ λαβήν· χεῖλος διαβρωθέντος λιθίνου ἀγγείου καὶ τμῆμα βάσεως κυλινδρικοῦ κυπέλλου· δύο ἀγνῦθες, τῶν ὁποίων ἡ μία πεταλοειδὴς καὶ ἡ ἄλλη δισκοειδὴς ἀμφίκυρτος.

Ἐκ τοῦ δωματίου Δ ἦτο προσβατὸς ὁ προέχων εἰς τὴν ὁδὸν περίφρακτος χῶρος Ι, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὁ βράχος ἐπιπολάζει, ἀνερχόμενος πρὸς τὰ ΒΑ. Προφανῶς τὸ δάπεδον εἶχεν ἰσοπεδωθῆ μὲ στιβακτὸν πηλόχωμα. Ἀνεκαλύφθησαν τμήματά τινα ἀγγείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων μικρὸν καδοειδὲς σκεῦος.

Τὸ στενεπίμηκες διαμέρισμα Ε ἦτο ἴσως διάδρομος ἐπικοινωνίας πρὸς τὸ δωμάτιον Β, γινομένης μέσῳ διθύρου. Ἐχωρίζετο εἰς δύο τμήματα διὰ προβολῆς τμήματος τοίχου κατὰ τὴν προέκτασιν τοῦ διαχωρίσματος μεταξὺ τοῦ Α καὶ τοῦ Β. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν περισυνελέγησαν ἄωτά τινα κωνικὰ κύπελλα, τμῆμα τοῦ πυθμένος μὲ μέρος τοῦ τοιχώματος ἀγγείου ἐκ μέλανος λίθου, φυσικὸς τρίτων καὶ διάφορα ὄστρεα τοῦ εἴδους dolium. Τὸ ΝΑ. ἄκρον τοῦ διαδρόμου κατελάμβανεν, ἐκτεινόμενος εἰς ὁλόκληρον τὸ πλάτος, κτιστὸς ὀρθογώνιος ἀποθέτης, εἰσχωρῶν ὑπὸ τὸ δάπεδον, ἀλλὰ μὲ τὸ φράγμα ἐξέχον ἄνω αὐτοῦ. Εἶχεν εὐρὺ ἄνοιγμα κατὰ τὸν ΒΑ. τοῖχον τοῦ δωματίου Β, πλαι-

σιούμενον ὑπὸ πλακοειδῶν λίθων, ἐξ οὗ ἴσως ἐπληροῦτο. Τὰ ἐντὸς τοῦ ἀποθέτου ἀνευρεθέντα ἦσαν τὰ ἀκόλουθα: πολλὰ ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, ὄχι ὀλιγώτερα τῆς δωδεκάδος, τμήματα κυάθων, ὄστρακα ποικίλων ἀγγείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων μιᾶς χύτρας, μέγας σφαιρικὸς τετρημένος λίθος, ἴσως χρησιμοποιηθεὶς ὡς ἄγκυρα μικροῦ σκάφους, τέλος κρανίον καὶ ὀστᾶ τετράποδος, πιθανῶς μεγάλου κυνός, ὡς θὰ ἠδύνατο νὰ συμπεράνῃ τις ἐκ τῶν μεγάλων κυνοδόντων. Ἂν ἐχρησιμοποιήθη ὁ χῶρος οὗτος διὰ χρῆσιν σχετικὴν μὲ τὴν λατρείαν δὲν εἶναι εὔκολον νὰ διακριβωθῇ. Θὰ ἦτο περίεργον ἂν ἐχρησιμοποιήθη ἁπλῶς ὡς τόπος ἐνταφιασμοῦ οἰκοδιαίτου κυνός.

ΜΑΚΡΑ ΒΟΡΕΙΟ-ΔΥΤΙΚΗ ΟΔΟΣ

Ἀμέσως ΒΔ. τοῦ Κτηρίου τῶν Διθύρων διέρχεται μεταξὺ τῶν ὑψηλῶν τοίχων τῶν ἐκατέρωθεν προσόψεων πλακόστρωτος ὁδὸς 3.50 μ. πλάτους κατὰ ἐπιμήκη ἐπικλινῆ ἐπίπεδα, σχηματίζοντα ἀναβαθμούς (βλ. γενικὸν σχέδιον παρένθ. πίν. Α΄). Ἡ ὁδὸς εἶχε πλημμυρίσει ἐκ τῶν ὀγκωδῶν λίθων τῶν καταπεσόντων ἐκ τῶν προσόψεων, μάλιστα κατὰ τὸ κεντρικὸν τμῆμα. Οἱ περισσότεροι λίθοι, εἰς σειρὰς καταπεσόντες, προήρχοντο ἐκ τῆς ΝΑ. προσόψεως, ἡ ὁποία εἰς ὡρισμένα σημεῖα διεσῴζετο εἰς ὕψος ἀνθρώπου. Τὸ πλακόστρωτον τῆς ὁδοῦ εἶναι ἀκανόνιστον καὶ ἐμφανίζει κενὰ εἴς τινα σημεῖα. Κατέναντι τῆς συμβολῆς μὲ τὴν ἐκ ΝΑ. ἐρχομένην διακλάδωσιν ἠνοίγετο θύρα οἰκήματος (πίν. 348α), μὲ ἰσχυρὸν μονόλιθον ἐκ κροκαλοπαγοῦς λίθου κατώφλιον, τὸ ὁποῖον προχωρεῖ πρὸς τὰ ἔσω καὶ πέραν τῆς εἰσόδου μεταξὺ ἰσχυρῶν παραστάδων τετραγωνικοῦ σχήματος. Παρὰ τὴν γωνίαν ὑψηλὰ εἰς τὴν ἐπίχωσιν συνελέγη τουρκικὴ καπνοσῦριγξ, βαθύτερον ὅμως λίθινος τριπτὴρ καὶ τεμάχιον κισήρεως. Ἐκ τῆς ἐπ' ἀριστερὰ παραστάδος εἶχον καταπέσει ἐπὶ τῆς ὁδοῦ πελεκητοὶ πωρόλιθοι, δύο τῶν ὁποίων φέρουν ἐπ' αὐτῶν χαρακτὸν τὸ σημεῖον τοῦ διπλοῦ πελέκεως, τὸ ἓν τούτων πολὺ μικροῦ μεγέθους. Ἡ ἄλλη παραστὰς προεκτείνεται εἰς τοῖχον βαίνοντα πρὸς τὰ ΒΔ. Κάθετος πρὸς τὸν τελευταῖον τοῖχον εἰς τὸ βάθος τῆς εἰσόδου φαίνεται νὰ δημιουργῇ εἶδος προθαλάμου. Ἡ ὁδὸς φαίνεται νὰ προεκτείνεται πρὸς τὰ ΒΑ., μεσολαβοῦντος ἀναβαθμοῦ. Ἐπ' ἀριστερὰ ἀνοίγει δευτέρα εἴσοδος οἰκήματος, τοῦ ὁποίου ἡ πρὸς τὴν ὁδὸν πρόσοψις βαίνει λοξῶς, στενουμένης οὕτω τῆς παρόδου. Ἡ ἰδιόρρυθμος διάταξις ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ἀπεκόπη τμῆμα τῆς ἀρχικῆς εἰσόδου, ἡ ὁποία ἀνακατεσκευάσθη ἐσωτέρω, μὲ ἀνερχομένους ἀναβαθμούς· διασῴζονται ὅμως τὰ ἴχνη τῆς παλαιοτέρας διατάξεως. Οὕτω πρὸ τῆς εἰσόδου διακρίνονται δύο τμήματα κατωφλίου, ἓν ἐκ πωρολίθου καὶ ἓν ἐκ τιτανολίθου· τὸ ἀρχικὸν κατώφλιον ἐθραύσθη, ὡς καὶ τμῆμα τοῦ λιθοστρώτου· τὸ λοιπὸν ἐξηφανίσθη, σῴζεται ὅμως τὸ ὑπόβαθρον τοῦ κατωφλίου καὶ ἐσωτέρω κυανοὶ λίθοι τοῦ ἀρχικοῦ λιθοστρώτου. Ἡ μεταβολὴ ἐγένετο ἵνα δημιουργηθῇ εὐρύτερον προαύλιον, ὡς ἀκριβῶς ἐγέ-

νετο κατέναντι τῆς ΒΑ. εἰσόδου τοῦ Κτηρίου Η. Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ σῴζεται ὁ ἀρχικὸς ἀναβαθμὸς μὲ κεντρικὸν μέγαν λίθον.

Ἀπὸ τῆς Δ. γωνίας τοῦ Κτηρίου τῶν Διθύρων ἡ ὁδὸς προσελάμβανε κατεύθυνσιν λοξὴν προσεγγίζουσαν τὴν ἀπὸ Α. πρὸς Δ., ἵνα ἀντιπαρέλθῃ τὴν περιοχὴν τοῦ ὑπαιθρίου ἱεροῦ, σχεδὸν μέχρι τῆς συμβολῆς μὲ τὴν ὁδὸν τὴν διερχομένην ΒΑ. τοῦ Λοξοῦ κτηρίου (πίν. 348β). Κατὰ τὸ τμῆμα τοῦτο ἡ κλίσις ἦτο μεγαλυτέρα καὶ τὰ βαθμιδωτὰ ἐπίπεδα ἦσαν τρία, σχετικῶς καλῶς διατηροῦντα τὴν πλακόστρωσίν των. Τοῦ πλευρίζοντος πρὸς Β. τοίχου εἶχε καταρρεύσει τμῆμα ἀκριβῶς κατὰ τὴν καμπὴν καὶ διὰ τοῦτο ἀντικατεστάθη ὑπὸ προσθέτου τοίχου, ἐπικαλύψαντος τὸ καταρρεῦσαν τμῆμα. Ἀκριβῶς κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο περισυνελέγη εἰς τὴν ἐπίχωσιν, ἔξω τῆς Δ. γωνίας τοῦ Κτηρίου τῶν Διθύρων, μεγάλη παραλληλεπίπεδος ἀγνύς. Ὁ πρὸς τὴν περιοχὴν τοῦ ἱεροῦ ἀντερεισματικὸς τοῖχος διεσώθη καλῶς μόνον εἰς τὸ κάτω τοῦ ἐπιπέδου τῆς ὁδοῦ τμῆμά του, ἀλλὰ καὶ τοῦτο κατέρρευσε πρὸς τὸ κάτω καμπτόμενον τέρμα. Ἐκεῖ ἐσχηματίζετο εἶδος πύλης, μεταξὺ προεξέχοντος τοίχου τῆς Α. γωνίας τετραγώνου κτηρίου, τὸ ὁποῖον ἐκτείνεται πρὸς τὰ ΒΔ., μὲ προσανατολισμὸν σχεδὸν ἐκ ΒΑ. πρὸς ΝΔ., καὶ τῆς ἀμβλείας γωνίας τοῦ πρὸς τὸ ἱερὸν ἀντερείσματος. Πρὸ τοῦ σημείου τούτου ἐδημιουργεῖτο περίεργος διαπλάτυνσις τοῦ χώρου τῆς καθόδου δι' εἰσεχούσης ἀνοικτῆς γωνίας τοῦ κατέναντι ἀντερεισματικοῦ τοίχου (βλ. γενικὸν σχέδιον παρένθ. πίν. Α′ καὶ πίν. 349). Εἰς τὴν ἐπίχωσιν κατὰ τὸ καταρρεῦσαν τμῆμα, ὅπου ἡ ὁδὸς ἔχει δύο διαδοχικοὺς ἀναβαθμούς, περισυνελέγη πήλινον μικρὸν βούκρανον μὲ τριγωνικὴν προεξοχήν, ἴσως ἐκ λαβῆς, ἔχον ἀμφότερα τὰ ἄκρα ἀποκεκρουμένα. Εἰς τὸ σημεῖον τῆς κατ' ὀρθὴν γωνίαν διαπλατύνσεως συνελέγη τὸ πρόσθιον τμῆμα πηλίνου ζῳδίου καὶ εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς διαβάσεως λίθινος τριπτήρ. Τὸ τελευταῖον τμῆμα τῆς διόδου μεταξὺ παραλλήλων τοίχων διασῴζει μικρὸν μέρος τοῦ πλακοστρώτου του καὶ εἰς πολλὰ σημεῖα ὁ βράχος ἐπιπολάζει.

Κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο γίνεται ἡ συμβολὴ μὲ τὴν διακλάδωσιν τὴν διερχομένην ΒΑ. τοῦ Λοξοῦ κτηρίου. Πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ διευρυνομένου χώρου τῆς ὁδοῦ κατὰ τὴν συμβολὴν ἐχρειάσθη νὰ κατεδαφισθῇ καὶ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ προσθέτου ἀντερεισματικοῦ τοίχου τοῦ διελθόντος ἄνω τῶν ΒΑ. διαμερισμάτων τοῦ Λοξοῦ κτηρίου. Κατὰ τὴν συμβολὴν τῶν ὁδῶν ἐσχηματίζετο λοξὴ κρηπὶς μεταξὺ τοῦ προεξέχοντος Α. τοίχου τῆς διόδου καὶ τοῦ ΒΑ. ἀντερεισματικοῦ τοίχου τῆς διακλαδώσεως (βλ. σχέδιον παρένθ. πίν. Α′). Ἴσως ἀποτελεῖ λείψανον παλαιοτέρας ἐγκαταστάσεως. Τὸ εὑρὺ κεκλιμένον τμῆμα τῆς ὁδοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν κατέληγεν ἡ πρὸ ἐτῶν ἀνασκαφεῖσα κλιμακωτὴ ὁδὸς ΒΔ. τοῦ Λοξοῦ κτηρίου (ΠΑΕ 1969, σ. 229 κέ.), ἀπεκαλύφθη νῦν εἰς ὁλόκληρον τὴν ἔκτασίν της. Λίαν εὐρεῖς, εἰς μεγάλην ἔκτασιν ἐκτεινόμενοι λίθοι, ἐκάλυψαν τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς μικρᾶς ταύτης πλατείας, τῆς ὁποίας ἐφθάρη τὸ πλακόστρωτον κατὰ τὸ βορειότερον τμῆμα. Κατὰ τὴν τελικὴν φάσιν πρόχειρος

τοῖχος, βαίνων ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου κατὰ προέκτασιν τοῦ Α. τοίχου τῆς διόδου, ἐχώρισε τὴν δίοδον εἰς δύο τμήματα, παρασχόντα διάβασιν ἀφ' ἑνὸς εἰς τὴν πρὸς τὰ ἄνω δίοδον καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς τὴν διακλάδωσιν πρὸ τοῦ Λοξοῦ κτηρίου. Τὸ τμῆμα τοῦτο καθηρέθη ἵνα ἀναφανῇ τὸ πλακόστρωτον τῆς πλατείας. Νῦν ἀπεκομίσθησαν οἱ πελεκητοὶ πωρόλιθοι, οἱ ἀνευρεθέντες κατὰ τὴν βάσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ Δ. τοίχου τοῦ Λοξοῦ κτηρίου καὶ ἐκαθαρίσθη καὶ παρηκολουθήθη ἡ ΒΔ. πλευρὰ τοῦ κλιμακωτοῦ τμήματος τῆς παρόδου (πίν. 350α). Διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς ὁδοῦ ἐχρειάσθη νὰ μετατοπισθοῦν τεράστιοι ὀγκόλιθοι, οἱ ὁποῖοι εἶχον καταπέσει ἐπ' αὐτῆς. Ἡ Ν. πλευρὰ μὲ μεγάλους κυβολίθους τοῦ τετραγωνικοῦ κτηρίου ΒΔ. τοῦ ἄνω τέρματος τοῦ κλιμακωτοῦ τμήματος παρηκολουθήθη ἐφ' ἱκανὸν διάστημα, ἀλλὰ τὸ ἐσωτερικὸν δὲν ἠρευνήθη. Μετετοπίσθησαν οἱ λιθοσωροὶ οἱ ἐκτεινόμενοι πρὸ τοῦ κτηρίου τούτου καὶ ἀπεμακρύνθησαν εἰς καταλληλοτέραν θέσιν οἱ πελεκητοὶ πωρόλιθοι τοῦ ἀνακτόρου, οἱ φέροντες χαρακτὰ σημεῖα, οἵτινες εἶχον ἀποτεθῆ εἰς τὴν ρίζαν τῶν λιθοσωρῶν τούτων. Τὸ πλάτος τῆς ὁδοῦ κατὰ τὴν Β. γωνίαν τοῦ Λοξοῦ κτηρίου φθάνει τὰ 4.75 μ., βαθμηδὸν περιοριζόμενον εἰς 3.40 κατὰ τὴν Ν. γωνίαν τοῦ νέου τετραγωνικοῦ κτηρίου. Τὸ πλάτος τοῦ κλιμακωτοῦ τμήματος, ἀντιστηριζομένου πρὸς τὰ ΒΔ. ὑπὸ τοίχου, μειοῦται κατωτέρω εἰς 2 μ. περίπου. Τὸ βάθος τῶν βαθμίδων ποικίλλει, τῶν ἀνωτέρων ἐχουσῶν μεγαλύτερον βάθος. Συνολικῶς περιλαμβάνει 13 βαθμίδας, πρὸ τῆς τελευταίας τῶν ὁποίων ἁπλοῦται πλακόστρωτος χῶρος. Εἰς τὸν λιθοσωρὸν ΝΔ. τοῦ τετραγωνικοῦ κτηρίου συνελέγησαν νεολιθικὸς πέλεκυς ἐξ ὑπομέλανος λίθου καὶ κυλινδρικὸν στέλεχος, ἴσως λαβή, ἐκ λευκοῦ μαλακοῦ λίθου. Μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ λιθοσωροῦ ἀνεφάνη ἐγκάρσιος ἀντιστηρίζων τοῖχος, ἴσως διακλαδώσεως κατερχομένης ἐκ τῆς πρὸ τοῦ τετραγωνικοῦ οἰκοδομήματος ὁδοῦ, ἡ ὁποία ἔφθανε μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ κλιμακωτοῦ τμήματος.

Διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ βορείου τέρματος τῆς μακρᾶς ἀνερχομένης ὁδοῦ κατὰ τὸ πλευρὸν τοῦ κατέναντι τοῦ Κτηρίου τῶν Διθύρων οἰκήματος ἤρχισεν ἡ διάλυσις ἐκτεταμένων λιθοσωρῶν. Ἀπεκαλύφθη οὕτω ἰσχυρὸς ΒΑ. τοῖχος, ὁ ὁποῖος πιθανῶς συνδέεται μὲ τὸν ΝΑ. τοῖχον τοῦ ἄνω τμήματος τῆς μακρᾶς ὁδοῦ, κατ' ὀρθὴν γωνίαν. Ἐκ τῶν λιθοσωρῶν περισυνελέγησαν τμήματά τινα ἀγγείων καὶ ἀγνὺς τραπεζοειδοῦς σχήματος.

ΕΡΓΑ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΚΑΙ ΣΤΕΡΕΩΣΕΩΣ

Παραλλήλως μὲ τὴν ἀνασκαφικὴν ἐργασίαν ἐξετελέσθησαν ποικίλα ἔργα στερεώσεως τμημάτων τοῦ ἀνακτόρου καὶ τῶν ἐπὶ τοῦ ΒΑ. λόφου παραρτημάτων του. Πλὴν τῶν μνημονευθεισῶν ἀποκαταστάσεων τοῦ θρανίου τοῦ δωματίου Ο καὶ τοῦ κλιμακοστασίου Μ τοῦ Κτηρίου Η, ἐγένοντο ἐργασίαι ἀποκαταστάσεως εἰς τὸ δωμάτιον Ζ τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ δαπέδου μετὰ πλήρωσιν καὶ ἰσοπέδωσιν καὶ μερικὴν ἀνακατασκευὴν τοῦ ΝΔ.

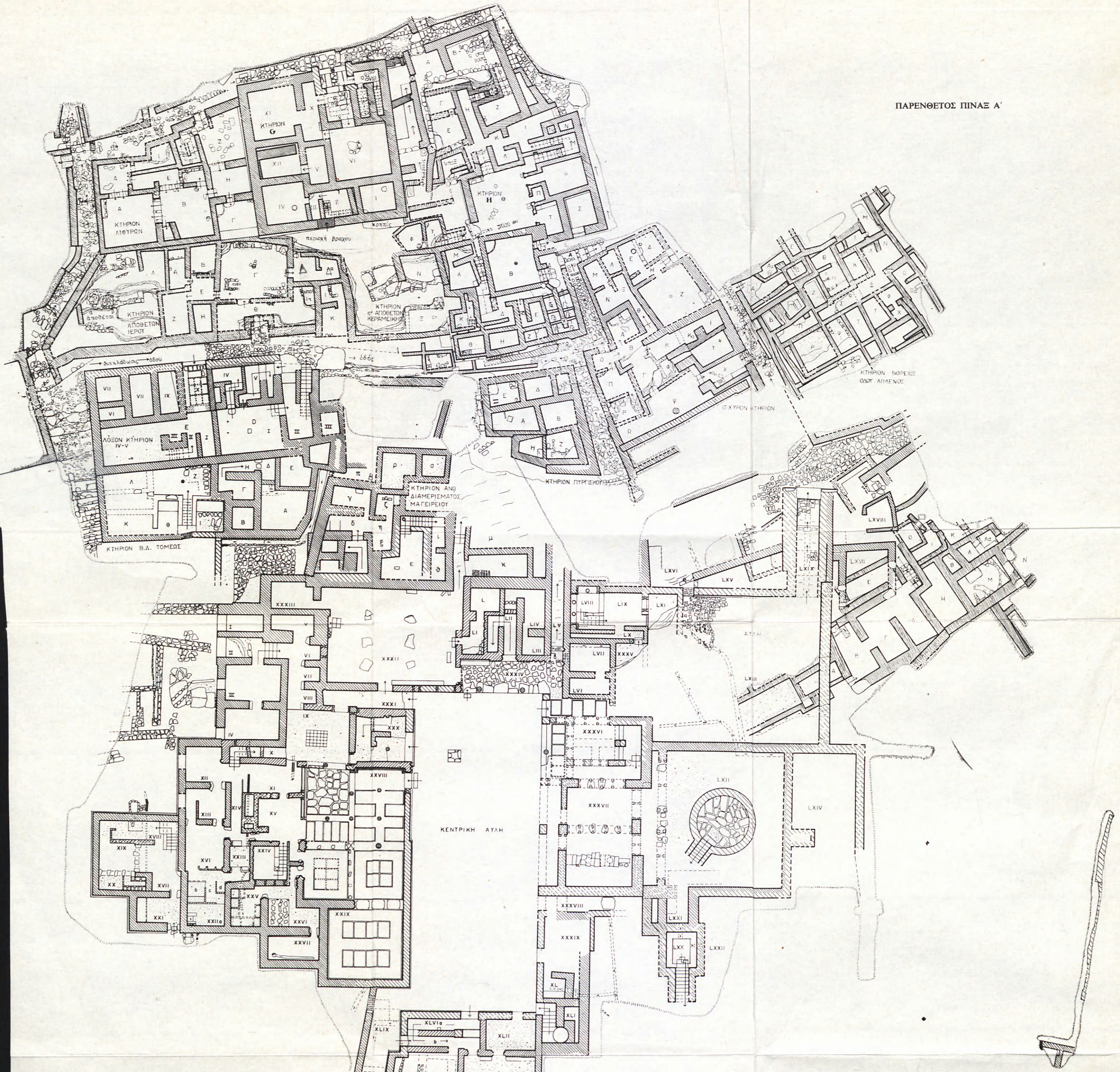

ΜΙΝΩΙΚΟΝ ΑΝΑΚΤΟΡΟΝ

ΚΑΤΩ ΖΑΚΡΟΥ

0 5 10 20 30 M

1971

Αρχιτέκτονες
J.W. Shaw
Ι.Η. Κνιδάκης
Ε.Χ. Γεωργιάδου

ἀντερεισματικοῦ τοίχου. Ἐντὸς τοῦ πληρώματος συνελέγησαν τεμάχια πρόχου καὶ βαθέος κωνικοῦ κυπέλλου. Ἐστερεώθησαν ἐπίσης τὰ κατώφλια καὶ τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου Δ, ὡς ἐπίσης τὰ θωράκια τῆς ΝΑ. εἰσόδου. Εἰς τὸ Κτήριον τῶν ἀποθετῶν κεραμεικῆς ἐστερεώθησαν αἱ κλιμακίδες. Εἰς τὸ Λοξὸν κτήριον ἐστερεώθησαν αἱ βαθμίδες καὶ ὁ τοῖχος ἀντιστηρίξεως τῆς κλίμακος. Εἰς τὸ Κτήριον ἄνω τῶν διαμερισμάτων τοῦ μαγειρείου ἐστερεώθησαν αἱ βαθμίδες τῆς ἀνόδου λ. Ἐπίσης ἐστερεώθησαν καὶ ἀποκατεστάθησαν αἱ βαθμίδες τοῦ κλιμακωτοῦ τμήματος τῆς ὁδοῦ ΒΔ. τοῦ Λοξοῦ κτηρίου καὶ αἱ πλάκες τῶν ἐπικλινῶν ἐπιπέδων τῆς ἀνερχομένης ὁδοῦ. Εἰς πάντα ταῦτα ἐστερεώθησαν διὰ σιμέντου καλυφθέντος διὰ κορασανίου γαιώδους χρώματος οἱ τοῖχοι, καταλλήλως ἁρμολογηθέντες.

Ἡ κυριωτέρα ἐργασία ὅμως ἀποκαταστάσεως ἐγένετο εἰς τὴν περιοχὴν αὐτοῦ τοῦ ἀνακτόρου. Εἰς ἔκτασιν ἐγένετο ἡ στερέωσις καὶ συμπλήρωσις τῶν ἐκ κονιάματος ἁρμῶν τῶν δαπέδων, τῶν ἐπιχρισμάτων τῶν τοίχων καὶ δαπέδων, τῶν πλινθίνων διαχωρισμάτων, τῶν κεκονιαμένων παραστάδων, ἔνθα εἶχεν ἐξαφανισθῆ ἀπανθρακωθεῖσα ἡ ξυλοδομή, τῶν θέσεων τῶν δοκῶν, ὁριζοντίων ἢ καθέτων ἐντὸς τῶν τοίχων κλπ. Ἀποκατεστάθη ἡ θραυσθεῖσα βάσις κίονος τῆς Αἰθούσης τελετουργιῶν τῆς Δυτ. πτέρυγος καὶ ἐστερεώθησαν αἱ πλάκες τοῦ θρανίου τῆς ΒΑ. στοᾶς. Ἰδιαιτέρως ἐστερεώθησαν τὰ ἐπίχριστα διαχωρίσματα τῶν ἀποθετῶν τοῦ ἱεροῦ καὶ αἱ κόγχαι ἀποθέσεως τῶν πινακίδων τοῦ ἀρχειοφυλακίου, ἡ κόγχη καὶ τὸ θρανίον τοῦ ἱεροῦ XXIII καὶ ἡ ἐπίχριστος κλιμακὶς XVIII τοῦ ΒΔ. βιοτεχνικοῦ τομέως (πίν. 350β). Μὲ τὴν εὐκαιρίαν στερεώσεως τοῦ ἐκκλίναντος τῆς κατακορύφου πλινθίνου τοίχου, τοῦ κλείοντος τὴν ΝΑ. πλευρὰν τοῦ μαγειρείου XXXII, ἐγένετο δοκιμὴ ὑπὸ τοὺς ἐκπεσόντας πλινθίνους δόμους καὶ ἀπεκαλύφθη ἡ λιθίνη κρηπὶς μὲ προέχοντα πωρολιθικὸν κυβόλιθον, ἴσως θρανίου πλευρίζοντος τὴν κλιμακίδα εἰσόδου εἰς τὰ βοηθητικὰ τοῦ μαγειρείου διαμερίσματα. Εἰς τὸν ΝΔ. ἐργαστηριακὸν τομέα συνεπληρώθησαν τινὲς τῶν πωρολιθικῶν κυβολίθων τῆς προσόψεως, ὑπεστηρίχθησαν τὰ πλίνθινα διαφράγματα τοίχων, ἀνακατεσκευάσθησαν καταστραφέντα τμήματα τῶν θρανίων τοῦ δωματίου XLIII. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα ἐστερεώθησαν τὰ κονιάματα τῶν ἁρμῶν τοῦ δαπέδου καί τινα ἐπίχριστα δάπεδα καὶ συνεπληρώθη βάσει τῶν διασῳζομένων στοιχείων ὁ πεσσὸς τοῦ διδύμου παραθύρου τοῦ φωταγωγοῦ τῆς αἰθούσης XXXVI τῶν βασιλικῶν διαμερισμάτων. Ἐκεῖ ἐβεβαιώθη ἡ ἀσύμμετρος διάταξις τῶν μικρῶν τόρμων συνδέσεως τῶν κυβολίθων τοῦ πεσσοῦ. Εἰς τὸ μέγα παλαιοανακτορικὸν κτήριον ὑπὸ τὴν πτέρυγα ταύτην ἐστερεώθη ὁ Ν. τοῖχος τοῦ δωματίου Ε καὶ ἐστηρίχθη τὸ ἐπὶ τούτου βαῖνον τμῆμα τοῦ τοίχου τοῦ δωματίου LXVII, ἀποκατεστάθη δὲ συμπληρωθεὶς ὁ μεταξὺ τῶν δωματίων Γ καὶ Δ τοῖχος.

Κατὰ τὴν ἔναρξιν καὶ κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφικῆς ἐργασίας ἐγένοντο ὡρισμέναι ἐργασίαι διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χώρου, διὰ τὴν ἀπο-

χέτευσιν τῶν ὑδάτων καὶ διὰ τὴν ἐξασφάλισίν του, ὡς γενικὸς καθαρισμὸς ἀπὸ τὰς βοτάνας καὶ τὰ χώματα, ἀποκόμισις τῶν ὄγκων χωμάτων ἐκ τοῦ περιγύρου, συστηματικὴ ἄντλησις τῶν ὑδάτων, σημαντικῶς ὑποβοηθήσασα τὴν ἐργασίαν, ἰδίως εἰς τὰ θεμέλια δωμάτια τοῦ παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου, καθαρισμὸς ἀπὸ τῆς ἰλύος καὶ τῆς σαπείσης βλαστήσεως τῆς κυκλικῆς δεξαμενῆς, τῆς κρήνης, τοῦ φρέατος καὶ τῆς καθαρτηρίου δεξαμενῆς, ἀποκατάστασις τῆς εὐρυτέρας περιφράξεως τοῦ χώρου μὲ κατασκευὴν προχείρου θύρας εἰσόδου εἰς αὐτόν, τέλος προστασία δι' ἐπιχώσεως μετὰ τοποθέτησιν καλυμμάτων ἐκ nylon εὐαισθήτων σημείων καὶ τῶν καταπεσόντων πλίνθων τοῦ δωματίου L, ἀπόκρυψις τῶν ἐπὶ τόπου παραμεινάντων ὀστράκων κατὰ δωμάτια κ.ἄ.

ΔΟΚΙΜΑΣΤΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΙΣ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΑ

Τέλος ἐγένετο δοκιμαστικὴ ἔρευνα εἰς σημεῖα ὑπὸ τοῦ κ. L. Pomerance ἐπισημανθέντα ἢ περαιτέρω ὑφ' ἡμῶν ἀνιχνευθέντα εἰς τὸ ἄμεσον περιβάλλον τοῦ ἀνακτόρου καὶ τῆς μινωικῆς πόλεως πρὸς ἀνακάλυψιν τάφων. Εἰς τὴν ρίζαν τοῦ ΒΑ. λόφου, ὄχι πολὺ μακρὰν τῆς ὑπὸ τοῦ Hogarth ἀνασκαφείσης Οἰκίας Α - Β, πρὸς τὰ ΒΔ., εἰς θέσιν Ἀχερότρυπα, ὁ καθέτως κατερχόμενος βράχος ἐνεφάνιζε σχισμὴν διανοιγομένην εἰς μικρὰν σπηλαιώδη κοιλότητα. Παρ' αὐτὴν ὑπετέθη ὅτι ὑπῆρχε δευτέρα ἀνάλογος, ἡ ὁποία ἐφαίνετο φραχθεῖσα διὰ ξηρολιθικοῦ τοίχου πρὸ τοῦ χώρου τούτου· διεκρίνοντο λίθοι τοποθετημένοι κατὰ τρόπον ὥστε νὰ σχηματίζεται εἶδος ὀρθογωνίου περιβόλου. Τελικῶς ἀπεδείχθη ὅτι ὁ ξηρολιθικὸς τοῖχος ἐτοποθετήθη ἐνώπιον συμπαγοῦς τοιχώματος βράχου καὶ ὅτι ὁ περίβολος συνέκειτο ἐκ μιᾶς μόνον σειρᾶς λίθων, ἐδραζομένης εἰς συμπαγὲς ὑπόχλωρον πηλόχωμα. Ἐπὶ τόπου συνελέγησαν δύο πήλινα δισκία καί τινα ὀστᾶ ζώων, ἴσως τυχαίως ἐκεῖ ἀπορριφθέντα. Εἰς τὴν σπηλαιώδη ὅμως γειτονικὴν κοιλότητα, τὴν γνωστὴν ὡς Ἀχερότρυπα, ἀνευρέθησαν μινωικά, τὸ πλεῖστον παλαιοανακτορικὰ ὄστρακα καὶ ὀστᾶ ζώων εἰς διατεταραγμένον στρῶμα ἐπιχώσεως. Ἓν καμαραϊκὸν ὄστρακον εἶχεν ἐπ' αὐτοῦ λοξὰς ἐρυθρὰς ταινίας· τὰ πλεῖστα ὅμως τῶν ὀστράκων ἦσαν γεωμετρικὰ καὶ ὑστεροῤῥωμαϊκῶν ἢ πρωτοβυζαντινῶν χρόνων, μὲ κτενιστὴν διακόσμησιν. Ἀξιόλογον εὕρημα ἦτο τμῆμα λιθίνου σκεύους ἐκ φλεβωτοῦ σταλακτίτου, ἀνάλογον πρὸς ἀγγεῖα ἀνευρεθέντα εἰς τὸν Μόχλον καὶ πιθανῶς τῶν αὐτῶν χρόνων.

Ἄλλαι δοκιμαὶ ἐγένοντο εἰς κοιλότητας βράχων τῆς κατέναντι πρὸς τὰ ΝΔ. πλευρᾶς τοῦ λόφου Ρίζες, ἔνθα ἀνεζητήθησαν λείψανα περιβόλων κλειόντων ἐσοχάς, αἵτινες θὰ ἠδύναντο νὰ εἶχον χρησιμοποιηθῆ ὡς τόποι ταφῶν. Πράγματι ἀνευρέθη γωνιακὸς περίβολος πρὸ γωνιουμένου καὶ εἰς κοιλότητα καταλήγοντος ὑψηλοῦ βράχου· πράγματι ἐντὸς τοῦ περιφράγματος ἀνεκαλύφθησαν ὀστᾶ διαλελυμένα, ὀδόντες νεαροῦ προσώπου, χονδροειδὲς προχοΐδιον ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ καὶ τεμάχια κοινῆς χύτρας. Πολὺ χαμηλότερον, εἰς ἄνδηρον τοῦ αὐτοῦ λόφου, ἀνεκαλύφθη ὀρθογώνιον περίφραγμα, μὴ διασῴζον τὰς πλευρὰς αὐτοῦ

ἐξ ὁλοκλήρου, τὸ ὁποῖον εἶχε χρησιμοποιηθῆ ὡς ταφικὸς χῶρος, ἴσως κατὰ τὸ τέλος τῶν προανακτορικῶν μινωικῶν χρόνων. Τὸ ἐσωτερικόν του εἶχε προφανῶς ἀναμοχλευθῆ καὶ ὁ φυσικὸς βράχος ἐπεπόλαζεν εἰς πολλὰ σημεῖα. Ἀνευρέθησαν μόνον τμήματα σκευῶν, ὡς τμῆμα λαιμοῦ εὐρείας πρόχου μὲ δακτυλίους εἰς τὴν βάσιν του, τμῆμα πηλίνου λύχνου, πολλὰ ἄλλα τμήματα ἀγγείων καὶ τμῆμα ὡραίου φωλεοσχήμου ἀγγείου ἐκ λευκάζοντος λίθου μὲ κάθετον ἀνάγλυφον στολίδωσιν. Ἐλάχιστα ὀστᾶ διεκρίνοντο ἐπὶ τόπου. Δύο παραλληλεπίπεδοι ἀγνῦθες περισυνελέγησαν εἰς ἐπιφανειακὸν στρῶμα, ἡ μία ἔξω τοῦ περιφράγματος.

ΕΞΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑΙ ΕΚΔΡΟΜΑΙ

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἐξετελέσθη ἐξερευνητικὴ ἐκδρομὴ εἰς τὰς θέσεις Χοιρόμαντρες καὶ Μαγγανάρου πλάι, εἰς περιοχὴν ἐκ τῆς ὁποίας διέρχεται ἡ πρὸς τὴν Ἄμπελον, τὸν σημερινὸν Ξερόκαμπον, δύσβατος ἀτραπός, ἐκκινοῦσα ἐκ τοῦ μέσου τῆς ὁδοῦ μεταξὺ Κάτω καὶ Ἐπάνω Ζάκρου. Ἡ ἀτραπὸς διέρχεται μέσῳ τῆς φάραγγος «στοὺς Καβαλλάρους», κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς ὁποίας διακρίνεται ἐπὶ ὑψώματος ἐκτεταμένον κτήριον, ᾠκοδομημένον μὲ ὀγκώδεις λίθους, ἐντὸς τοῦ ὁποίου διακρίνεται διαχώρισμα· ἄλλοι παράλληλοι τοῖχοι διακρίνονται διὰ μέσου τῆς βλαστήσεως τῆς κλιτύος· κατὰ τὴν ἄλλην πλευρὰν τὸ κτήριον ἐπεξετάθη διὰ περιβόλου. Τὰ ἐπὶ τόπου ὄστρακα εἶναι μινωικά. Περαιτέρω κατὰ τὴν ἀτραπὸν ἐντὸς τῆς φάραγγος διακρίνονται παράλληλοι τοῖχοι ἄλλου μινωικοῦ οἰκήματος. Τὰ μινωικὰ κτήρια εἰς θέσιν Χοιρόμαντρες ἔχουν κατὰ τὸ πλεῖστον διαλυθῆ, τῶν λίθων των χρησιμοποιηθέντων διὰ τὴν κατασκευὴν μανδρῶν καὶ προχείρων καταλυμάτων. Τὸ σημαντικώτερον κτήριον εὑρίσκεται ἐπὶ γειτονικοῦ ὑψώματος, περικαμπτόμενον ὑπὸ τῆς πρὸς τὴν Ἄμπελον κατευθυνομένης ἀτραποῦ, γνωστοῦ μὲ τὸ ὄνομα Μαγγανάρου πλάι. Εἶναι ὀρθογώνιον, ᾠκοδομημένον κατὰ τὸν κυκλώπειον τρόπον καὶ οἱ τοῖχοι τῶν προσόψεων ὑψοῦνται εἰς ἱκανὸν ὕψος. Ἡ προσπέλασις γίνεται ἀπὸ τὸ διάσελον, καὶ ἡ εἴσοδος εἰς τὸν χῶρον πραγματοποιεῖται μέσῳ μικρᾶς πυλίδος ἐξ ὁλοκλήρου διατηρουμένης μὲ τὸ βαρὺ ὑπέρθυρον εἰς τὴν θέσιν του, στηριζόμενον ἐπὶ συμπαγῶν παραστάδων. Ἐπὶ τόπου ἐγένετο λαθραία ἀνασκαφή. Πανταχοῦ διακρίνονται μινωικὰ ὄστρακα. Τὸ οἴκημα φαίνεται νὰ ἐχωρίζετο ἐσωτερικῶς εἰς διαμερίσματα, ἀλλὰ μόλις διακρίνονται διὰ μέσου τῆς πυκνῆς βλαστήσεως διαχωρίσματα.

Ἄλλη ἀρχαιολογικὴ ἐκδρομὴ ἐγένετο εἰς τὸ νεκροταφεῖον Προανακτορικῶν Ι χρόνων τῆς περιοχῆς Ἁγίας Φωθιᾶς Σητείας, ὅπου μέγα πλῆθος μικρῶν λαξευτῶν τάφων, καὶ εἰς τὸ γνωστὸν ἐλλειπτικὸν κτήριον ἐπὶ τοῦ λόφου Σουβλωτὸ Μουρὶ τοῦ Χαμαιζίου, ἔνθα ἐγένοντο ἐκτεταμέναι ἐργασίαι τελευταίως ὑπὸ τοῦ ἀρχαιολόγου Κ. Δαβάρα.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΛΑΤΩΝ

19. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΑΡΧΑΝΩΝ

(Πίν. 351-362)

Ἐπανελήφθη ἐφέτος ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Ἑταιρείας εἰς τὸ μινωικὸν νεκροταφεῖον εἰς Φουρνὶ Ἀρχανῶν, διακοπεῖσα ἀπὸ τοῦ 1967 λόγῳ τῆς εἰς τὸ ἐξωτερικὸν μεταβάσεως τοῦ ἀνασκαφέως κ. Ἰ. Σακελλαράκη. Εἰς ταύτην συμμετέσχον ἡ Δρ. τῆς Ἀρχαιολογίας κ. Ἔ. Σαπουνᾶ - Σακελλαράκη, ἡ τελειόφοιτος τῆς Ἀρχαιολογίας δ. Ρ. Κολώνια, οἱ φοιτηταὶ κ. Ἀ. Ἀθουσάκης, Γ. Ἀγαπάκης, Π. Κουραχάνης καὶ Β. Ἀραβαντινός, ἐπίσης δ' εἰδικοὶ τεχνῖται, οἱ κ.κ. Ἰ. Μεραμβελλιωτάκης καὶ Τ. Μαγνήσαλης, διατεθέντες εὐγενῶς ὑπὸ τῶν Διευθυντῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου καὶ τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου καὶ οἱ φύλακες ἀρχαιοτήτων Ἀρχανῶν κ.κ. Ἐ. Συναδινάκης καὶ Γ. Ἀγαπάκης. Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ σχέδια ἐξεπόνησεν ὁ φοιτητὴς τῆς ἀρχιτεκτονικῆς κ. Φασουλάκης.

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφὴν ἐπερατώθη ἡ διερεύνησις τοῦ θολωτοῦ τάφου Α', συνεχίσθη ἡ ἔρευνα τοῦ θολωτοῦ τάφου Β', τοῦ ὑπὸ τοῦτον ταφικοῦ κτηρίου 7 καὶ τῶν περὶ τοῦτον ταφικῶν κτηρίων 3 καὶ 5, ἀπεκαλύφθησαν δ' ἐπίσης δύο νέα ταφικὰ κτήρια (εἰκ. 1).

Εἰς τὸν θολωτὸν τάφον Α', ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀνασκαφῆ κατὰ τὰ ἔτη 1965 καὶ 1966[1], ἀποδώσας ἐντὸς πλευρικοῦ δωματίου τὴν μόνην μέχρι τοῦδε ἀσύλητον βασιλικὴν ταφὴν εἰς Κρήτην, ἐγένοντο ἁπλαῖ ἐργασίαι καθαρισμοῦ τῆς στέγης ἐξωτερικῶς καὶ ἐπιχώσεως τῆς θόλου καὶ τοῦ πλευρικοῦ δωματίου, κυρίως ὅμως ἐπερατώθη ἡ ἀνασκαφὴ καὶ διαρρύθμισις τοῦ δρόμου.

Ἐξωτερικῶς ἐκαθαρίσθη ἡ ἀνωτέρα σῳζομένη ἐπιφάνεια τῆς ὀροφῆς τοῦ μνημείου, περὶ τὸ ὁποῖον ἐσκάφη μικρὰ αὖλαξ, τόσον πρὸς ἔξαρσιν τῆς εἰς ἀρίστην κατάστασιν διατηρουμένης περιφερείας τοῦ κύκλου, ὅσον καὶ πρὸς ἀπαγωγὴν τῶν ὀμβρίων ὑδάτων (πίν. 351α).

Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς θόλου καὶ τοῦ πλευρικοῦ δωματίου, τὸ ὁποῖον εἶχε σκαφῆ παλαιότερον μέχρι καὶ τῶν θεμελίων πρὸς πλήρη διερεύνησιν τυχὸν ὑπαρχόντων λειψάνων ταφῶν, ἐπεχώσθη, μετὰ τὴν πλήρη ἀποτύπωσιν καὶ φωτογράφησιν, διὰ καθαροῦ χώματος πάχους 0.50 μ., πρὸς στερέωσιν τῶν τοιχωμά-

---

1. I. A. Sakellarakis, Kadmos 4, 1965, 177 κ.ἑ. ΑΔ 21, 1966, Χρον. 412. I. A. καὶ E. Sakellarakis, ILN 26 Μαρτ. 1966 καὶ Archaeology 1967, 278.

των. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν ταύτην ἐδόθη ἐλαφρὰ κλίσις πρὸς τὴν θύραν καὶ τὸν δρόμον τοῦ τάφου, ἐπίσης πρὸς ἀπαγωγὴν τυχὸν εἰσρεόντων ὀμβρίων ὑδάτων.

Ἀνεσκάφη πλήρως ὁ δρόμος τοῦ τάφου (πίν. 352), ἐπιτευχθείσης τοιουτοτρόπως τῆς κανονικῆς προσβάσεως πρὸς τὸ μνημεῖον, εἰς τοῦτον δ' ἐδόθη ἐλα-

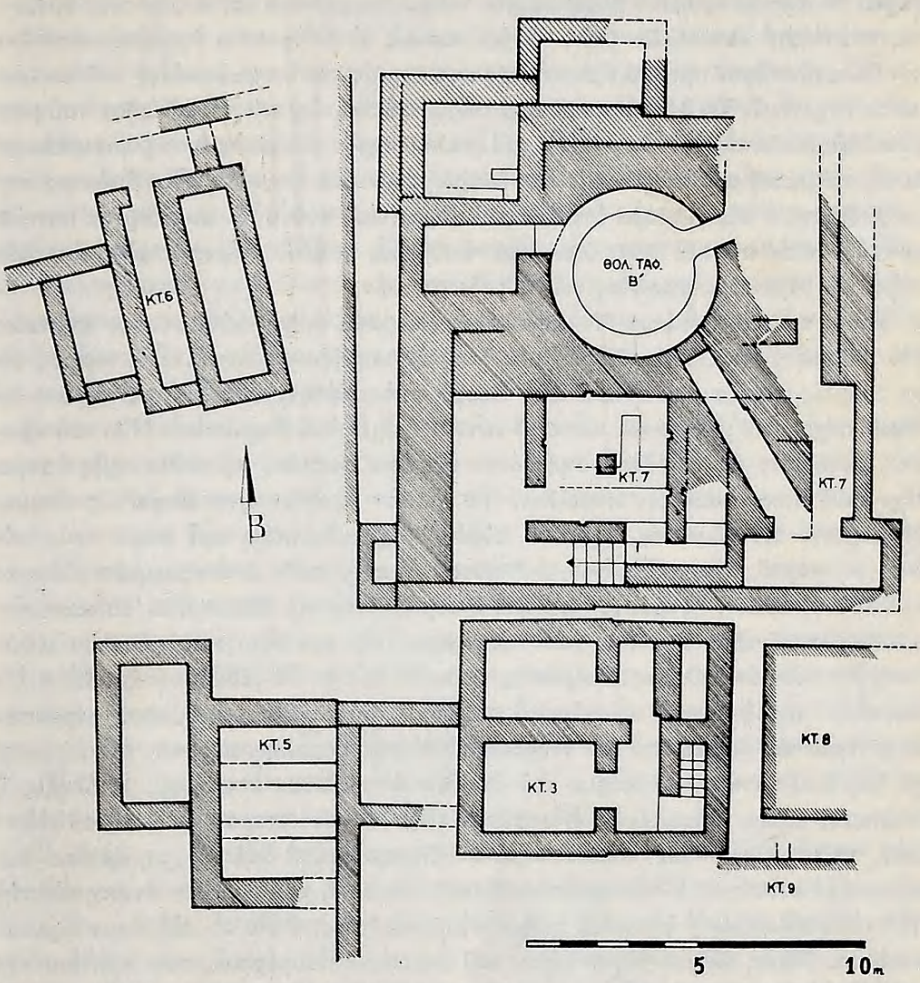

Εἰκ. 1. Κάτοψις τῶν ἀποκαλυφθέντων κτισμάτων κατὰ τὸ νότιον τμῆμα τοῦ μινωικοῦ νεκροταφείου εἰς Φουρνὶ Ἀρχανῶν.

φρὰ κλίσις πρὸς τὴν κατωφέρειαν τοῦ λόφου πρὸς ἀπαγωγὴν τῶν ὑδάτων. Παραλλήλως ἐπετεύχθη ἡ διατήρησις τμημάτων, τῶν μεταγενεστέρων ρωμαϊκῶν κατασκευῶν πρὸ τῆς θύρας τοῦ τάφου. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ δρόμου περισυνελέγησαν ὄστρακά τινα ἀγγείων καὶ σαρκοφάγων ΥΜ χρόνων.

Κύριον ἀντικείμενον τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς ὑπῆρξεν ὁ θολωτὸς τάφος Β΄,

ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀνασκαφῆ παλαιότερον κατὰ τὰ ἔτη 1965 - 67[1]. Ἡ ἔρευνα τοῦ κτηριακοῦ τούτου συγκροτήματος ἀπέβλεψεν εἰς τὴν διακρίβωσιν τῶν ὁρίων του πρὸς Ἀνατολάς, Βορρᾶν καὶ Δυσμάς.

Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ κτηριακοῦ συγκροτήματος τοῦ θολωτοῦ τάφου Β' ἀπεκαλύφθησαν βορείως μὲν τοῖχοι κείμενοι παρ' ἀλλήλους, ὁρίζοντες τοῦτον ἀπ' Ἀνατολῶν (πίν. 351β), νοτίως δὲ ἓν προσέτι δωμάτιον τοῦ ὑπὸ τὸν θολωτὸν τάφον προϋπάρξαντος προανακτορικοῦ ὀστεοφυλακίου, τοῦ καλουμένου κτήριον 7. Τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου τούτου, ὡς καὶ τὸ δάπεδον τοῦ μετ' αὐτοῦ ἐπικοινωνοῦντος δωματίου τοῦ παλαιότερον ἀνασκαφέντος νοτιοανατολικοῦ τμήματος τοῦ κτηρίου 7, ἦτο ἐστρωμένον διὰ πλακῶν. Εἰς διάφορα σημεῖα, ἐπίσης δ' εἰς διάφορα ἐπίπεδα τοῦ δωματίου τούτου ἀνευρέθησαν συνολικῶς ἓξ ἄωτα κωνικὰ κύπελλα. Μία ἀπόθεσις νεκροῦ ἀπεκαλύφθη ἀκριβῶς παρὰ τὴν θύραν ἐπικοινωνίας τῶν δύο δωματίων.

Ἐντὸς τοῦ νέου τούτου δωματίου, εἰς ἐλαφρῶς ὅμως ὑψηλότερον ἐπίπεδον τοῦ πλακοστρώτου, ἀπεκαλύφθη μία λίαν ἐνδιαφέρουσα ταφή. Εἷς νεκρὸς εἶχε τεθῆ εἰς ὀκλάζουσαν στάσιν ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον, κατὰ μῆκος τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ χώρου καὶ κατὰ τὸ νότιον τμῆμα τοῦ δωματίου. Ἐκ τοῦ κρανίου διετηρεῖτο εἰς τὴν θέσιν της μόνον ἡ κάτω σιαγών, κάτωθεν τῆς ὁποίας εἶχε τεθῆ ἄωτον κωνικὸν κύπελλον. Τὸ λοιπὸν κρανίον ἦτο ἀσφαλῶς ἀποκεχωρισμένον τοῦ σώματος, τοῦτο δ' εὑρέθη βορειοδυτικῶς καὶ παρὰ τοὺς πόδας τοῦ νεκροῦ, ἀνεστραμμένον, ἐπ' αὐτοῦ δ' εἶχε τεθῆ ἀνεστραμμένον ἄωτον κωνικὸν κύπελλον. Παρὰ τὸ κρανίον ἀνευρέθη εἰς τὴν θέσιν του τὸ κατώτερον τμῆμα μεγάλου ἀγγείου, φέρον κονίαμα ἔσω καὶ ἔξω καὶ χαλκοῦν εἰδώλιον, δεικνύον ἀνατολικὰς ἐπιδράσεις (πίν. 353α.β). Τὸ εἰδώλιον ἀποδίδει ἀνθρωπίνην μορφὴν μετὰ κυλινδρικοῦ κορμοῦ, ἀδιακριβώτου φύλου, φέρουσαν ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ στήθους. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φέρεται πῖλος, κατὰ τὸ ὀπίσθιον κατώτερον τμῆμα τοῦ ὁποίου ἀποδίδεται ἐπιμήκης ἀπόληξις ἢ πλόκαμος κόμης. Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ κατώτερον τμῆμα τοῦ εἰδωλίου, περατούμενον εἰς πεπλατυσμένον ἔλασμα μετ' ὀπῶν, χρησιμεῦον διὰ τὴν στήριξιν τούτου. Εἶναι ἀβέβαιον ὅμως ἐὰν τὸ ἔλασμα τοῦτο ἀνήκῃ εἰς τὴν βάσιν τοῦ εἰδωλίου ἢ ἀποτελεῖ τμῆμα σκεύους τινός, ἔνθα τὸ εἰδώλιον προσεκολλᾶτο. Τέλος, ὀλίγον βορειότερον τοῦ σημείου ἀνευρέσεως τοῦ κρανίου καὶ τοῦ εἰδωλίου, παραλλήλως πρὸς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ δωματίου, ἀνευρέθησαν ἐν σειρᾷ τρία στρογγύλα μικρὰ χρυσᾶ ἐλάσματα, ἀναδιπλούμενα κάτω, προφανῶς ἐπενδύσεις ἀντικειμένων τινῶν.

Κατὰ τὸ βόρειον τμῆμα τοῦ θολωτοῦ τάφου Β' διηρευνήθη ὁ χῶρος ἔνθα κατὰ τὰς παλαιοτέρας ἀνασκαφικὰς περιόδους εἶχεν ἀποκαλυφθῆ πλῆθος πε-

1. Ι. Α. Σακελλαρακης, ΑΔ 21, 1966, 413 κ.ἑ. καὶ ΠΑΕ 1966, 175 κ.ἑ., 1967, 151 κ.ἑ.

σμένων λίθων εἰς μεγάλην ἔκτασιν. Οἱ λίθοι οὗτοι ἀπεμακρύνθησαν μετὰ μεγάλης προσοχῆς, μεταξὺ τούτων δ' ἀνευρέθησαν πλῆθος τεμαχίων λιθίνων ἀγγείων, ἤτοι τεμάχια ἐκ τῆς βάσεως, τῶν πλευρῶν, τοῦ χείλους καὶ τοῦ πώματος μεγάλων ἀγγείων ἐκ τεφρολεύκου λίθου, ἐξ ὧν ἓν φέρει καὶ ἐγχάρακτον παράστασιν ἀδιακριβώτου θέματος καὶ τμῆμα κλειστοῦ σφαιρικοῦ ἀγγείου μετὰ λαβῶν ἐκ διορίτου (πίν. 353γ). Ὑπὸ τοὺς ἀφαιρεθέντας λίθους ἀνεφάνησαν οἱ τοῖχοι ἑνὸς ὀρθογωνίου δωματίου προσκεκολλημένου κατὰ τὸν βόρειον ἐξωτερικὸν τοῖχον τῆς θόλου (πίν. 354α). Ἐντὸς τοῦ δωματίου τούτου ἀπεκαλύφθησαν ἀδιατάρακτοι ταφαὶ εἰς στρώματα (πίν. 354β). Εἰς τὸ ἀνώτερον ταφικὸν στρῶμα ἀνευρέθη μία κιβωτιόσχημος σαρκοφάγος τοποθετημένη κατὰ μῆκος τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ δωματίου καὶ κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν, περιέχουσα δύο σκελετούς (πίν. 355α). Εἰς τὸ κατώτερον ταφικὸν στρῶμα ἀπεκαλύφθησαν ἀδιατάρακτοι ταφαὶ κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τοῦ δωματίου κάτωθεν τῆς σαρκοφάγου καὶ κατὰ μῆκος τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, ἐκτερισμέναι διὰ μιᾶς κακῆς διατηρήσεως ἐλεφαντίνης σφραγῖδος, πιθανῶς μετὰ ἱερογλυφικῶν καὶ διὰ κυπέλλων ΜΜ ΙΑ χρόνων.

Κατὰ τὸ δυτικὸν τμῆμα τοῦ θολωτοῦ τάφου Β' ἀπεκαλύφθη εἷς ἀναλημματικὸς τοῖχος βαίνων κατὰ μῆκος τούτου, ἐκτισμένος πρὸς συγκράτησιν τῶν χωμάτων τοῦ δυτικῶς τοῦ θολωτοῦ τάφου κειμένου ταφικοῦ κτηρίου 6. Ὁ ἀναλημματικὸς οὗτος τοῖχος προσκολλᾶται κατὰ τὸ νότιον τμῆμά του εἰς τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ὀρθογωνίου προσκτίσματος τοῦ θολωτοῦ τάφου καὶ κατὰ τὸ βόρειον βαίνει ὀλίγον βορειότερον τῆς βορειοδυτικῆς γωνίας τοῦ τάφου. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου κλίνει ἰσχυρῶς πρὸς Ἀνατολάς. Ὁμοίαν, ἐλαφροτέραν ὅμως καὶ πλέον συμμετρικήν, κλίσιν, παρουσιάζει καὶ ἡ δυτικὴ ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ θολωτοῦ τάφου Β', ὁ ὁποῖος διετηρήθη λόγῳ τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου εἰς ἀρίστην κατάστασιν. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων τοίχων σχηματίζεται τοιουτοτρόπως ἐπιμήκης, στενὸς χῶρος (πίν. 355β).

Εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ χώρου τούτου, κυρίως ὅμως κατὰ τὸ κέντρον του, ὄπισθεν καὶ δυτικῶς τοῦ δυτικοῦ πλευρικοῦ δωματίου τοῦ θολωτοῦ τάφου, ἀνευρέθη μέγας ἀποθέτης ἀγγείων ΜΜ ΙΑ χρόνων[1]. Πολλαὶ δεκάδες ἀγγείων ἐξήχθησαν ἀκέραια ἢ εἰς τεμάχια, ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ὀστράκων ὅμως θέλουσιν ἀσφαλῶς συγκολληθῆ πολλὰ προσέτι. Ἡ ΜΜ Ι κεραμεικὴ εἶναι ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσα, ὄχι μόνον λόγῳ τοῦ μοναδικοῦ πλούτου εἰς ποσότητα, ἀλλ' ἐπίσης λόγῳ τῆς ἐμφανίσεως πολλῶν νέων σχημάτων καὶ διακοσμητικῶν θεμάτων. Τὰ πλεῖστα τῶν ἀγγείων τοῦ ἀποθέτου εἶναι μικροῦ μεγέθους, πολλὰ ἄωτα κωνικὰ κύπελλα μετὰ ποδός (πίν. 356α), κοσμούμενα διὰ ταινιῶν, ἐν

1. Βλ. Ι. Α. καὶ Ε. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗ, Ἀποθέτης κεραμεικῆς τῆς τελευταίας φάσεως τῶν προανακτορικῶν χρόνων εἰς Ἀρχάνας, ΑΕ 1972, Χρονικά, σ. 1 - 11.

μετὰ χείλους διαμορφουμένου κυματοειδῶς, ἄωτα κυλινδρικὰ κύπελλα μετὰ ποδός, μόνωτα κυλινδρικὰ κύπελλα (πίν. 356β), μόνωτα σφαιρικὰ κύπελλα (πίν. 357α), λοπάδες καὶ γραπταὶ ραμφόστομοι πρόχοι. Ἰδιαιτέρως ἀναφέρεται ἡ ἀνεύρεσις ἑνὸς ταπεινοῦ ἀγγείου μετὰ ραμφοστόμου προχοῆς, κυλινδρικῆς λαβῆς, συσπειρουμένης ἄνω ἑλικοειδῶς καὶ δύο κερατοειδῶν ἀποφύσεων, κοσμουμένου διὰ συστάδων παραλλήλων γραμμῶν (πίν. 357β), ἑνὸς ταπεινοῦ τριποδικοῦ μονώτου ἀγγείου μετὰ ραμφοστόμου προχύσεως, κοσμουμένου διὰ συστάδων παραλλήλων εὐθειῶν καὶ καμπύλων γραμμῶν (πίν. 357γ), ἑνὸς γραπτοῦ μονώτου σφαιρικοῦ κυπέλλου μετὰ προχοῆς, ἑνὸς γραπτοῦ δισκοειδοῦς πώματος ἀγγείου μετὰ κομβίου, μιᾶς ραμφοστόμου πρόχου μετὰ πλαστικῶν καθέτων ταινιῶν (πίν. 358α) καὶ ἑνὸς μοναδικοῦ κέρνου (πίν. 358β). Ὁ κέρνος ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς καθέτου κυλινδρικοῦ τμήματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπικάθηνται τρία σφαιρικὰ ἀγγεῖα ἐπικοινωνοῦντα μεταξύ των, καὶ μιᾶς ὑψηλῆς κυλινδρικῆς λαβῆς. Κατὰ τὴν περιφέρειαν τοῦ κυλινδρικοῦ τμήματος ἔχουν δημιουργηθῆ ἀνοίγματα εἰς σχῆμα διπλῶν πελέκεων καὶ ἀμφικοίλων βωμῶν, τὸ ὅλον δὲ κοσμεῖται τόσον γραπτῶς ὅσον καὶ πλαστικῶς διὰ τῆς λεγομένης τεχνικῆς barbotine.

Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ὁ ἀποθέτης περιεῖχε κυρίως κεραμεικήν. Πλὴν τῶν ἀγγείων ἀνευρέθησαν προσέτι ἐνταῦθα τμῆμα εἰδωλίου ἀνδρός, τεμάχιον εἰδωλίου ζώου καὶ ἀκέραιον εἰδώλιον ζώου, προσκεκολλημένον πιθανῶς ἐπὶ τοῦ χείλους ἀγγείου. Ἐλάχιστα ἀνθρώπινα ὀστᾶ καὶ ὀδόντες ἀνευρέθησαν εἰς ὁλόκληρον τὸν χῶρον. Πολλοὶ ὀδόντες ταύρου ἦλθον εἰς φῶς κατὰ τὸ νότιον τμῆμα, τὸ κρανίον ἑνὸς ταύρου εἰς τὸ κατώτερον τμῆμα τῶν ἀποθέσεων, βορείως δὲ τοῦ ἀποθέτου εἷς χαλκοῦς κοπεὺς ἀρίστης διατηρήσεως. Εἶναι εὔλογος ἑπομένως ἡ ὑπόθεσις, λόγῳ τῆς παντελοῦς σχεδὸν ἀνυπαρξίας ὀστῶν, ὅτι τὰ ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου ἀπορριφθέντα ἀγγεῖα προήρχοντο ἐκ τοῦ καθαρισμοῦ ἑνὸς οὐχὶ ταφικοῦ κτηρίου, ἑπομένως ὅτι εἰς τὸ νεκροταφεῖον ὑπῆρχον καὶ ἄλλης, πλὴν τῆς ταφικῆς χρήσεως, κτήρια.

Εἰς τὸν χῶρον μεταξὺ τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου καὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ θολωτοῦ τάφου Β′ ἀνευρέθησαν προσέτι πολλὰ τεμάχια πηλίνων ἀγωγῶν, καταπεσόντα προφανῶς ἐκ τῆς ἀνωτέρας ἐπιφανείας τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου καὶ χρησιμεύοντα διὰ τὴν ἀπαγωγὴν τῶν ὀμβρίων ὑδάτων.

Κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τοῦ θολωτοῦ τάφου Β′ ἀνεσκάφη μικρὸν ὀρθογώνιον δωμάτιον, προσκεκολλημένον ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ θολωτοῦ τάφου. Ἐντὸς τοῦ δωματίου τούτου ἀνευρέθησαν ταφαὶ εἰς διάφορα στρώματα (πίν. 359α), αἱ ἀνώτεραι τῶν ὁποίων ἦσαν ἐκτερισμέναι πιθανῶς δι' ἐλεφαντίνης δισκοειδοῦς σφραγῖδος, φερούσης εἰς τὴν μίαν ὄψιν τὸ ἱερογλυφικὸν σημεῖον τοῦ σείστρου, εἰς τὴν ἑτέραν δὲ σιγμοειδῆ σπεῖραν μεταξὺ ἐλλειψοειδῶν γραμμῶν καὶ ἑνὸς ἡμικυλινδρικοῦ περιάπτου ἐξ ἐλεφαντόδοντος.

Σημαντικὴ ὑπῆρξεν ἡ μελέτη καὶ διακρίβωσις τῶν διαφόρων οἰκοδομικῶν φάσεων τοῦ θολωτοῦ τάφου Β′. Συνολικῶς ἐξηκριβώθησαν καὶ ἀπετυπώθησαν

πέντε οἰκοδομικαὶ φάσεις προσθηκῶν καὶ μετασκευῶν τοῦ κτηριακοῦ συγκροτήματος, μὴ ὑπολογιζομένης τῆς παλαιοτέρας χρήσεως τοῦ χώρου ὑπὸ τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 7.

Εἰς τὸ ταφικὸν κτήριον 3, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀνασκαφῆ κατὰ τὰ ἔτη 1966 καὶ 1967[1], ἀνεσκάφησαν ὁλοκληρωτικῶς τὰ παλαιότερα στρώματα τοῦ νοτιοδυτικοῦ, τοῦ βορειοδυτικοῦ καὶ τοῦ βορείου κεντρικοῦ δωματίου, ἐπερατώθη δ' οὕτω ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ κτηρίου (πίν. 359β). Οὐδὲν ἄξιον λόγου εὑρέθη εἰς τὰ προαναφερθέντα δωμάτια, ἡ ἐπίχωσις τῶν ὁποίων ὠφείλετο προφανῶς εἰς ἁπλῆν ἀνύψωσιν τοῦ ἐδάφους πρὸς τοποθέτησιν τῶν παλαιότερον ἀνευρεθεισῶν σαρκοφάγων. Εἰς τὸ βορειοανατολικὸν δωμάτιον τοῦ κτηρίου περισυνελέγησαν τεμάχιά τινα λιθίνου φωλεοσχήμου ἀγγείου, συνανήκοντα πρὸς ἕτερα, παλαιότερον ἀνευρεθέντα τεμάχια.

Τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 5, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀνασκαφῆ κατὰ τὸ ἔτος 1967[2], ἀνεσκάφη ἐφέτος τὸ ἀνατολικὸν δωμάτιον, τὸ ὁποῖον περιεῖχε προανακτορικὰς ταφὰς εἰς στρώματα. Μία σαρκοφάγος ἀνευρέθη εἰς τὴν θέσιν της κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τοῦ δωματίου (πίν. 360α), εἰς κατώτερον ταφικὸν στρῶμα δὲ ἀποθέσεις κάτωθεν τῆς σαρκοφάγου καὶ κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τοῦ δωματίου. Αἱ ἀποθέσεις συνωδεύοντο ὑπὸ μιᾶς τετραπλεύρου ἐλεφαντίνης σφραγῖδος καὶ ἑνὸς περιάπτου, ἔχοντος τὴν σχηματικὴν μορφὴν πτηνοῦ μετὰ δύο κεφαλῶν. Ἡ σφραγὶς εἶναι μοναδικοῦ σχήματος, ἔχουσα τέσσαρας σφραγιστικὰς ἐπιφανείας, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ τρεῖς κοσμοῦνται διὰ σπειρῶν. Κατὰ τὴν τετάρτην σφραγιστικὴν ἐπιφάνειαν παρίσταται ἀνδρικὴ μορφὴ πρὸς τὰ ἀριστερά, φέρουσα περίζωμα, μετὰ ἀναφόρου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐξαρτῶνται πιθανῶς δύο κυλινδρικὰ ἀγγεῖα, ἐγγεγραμμένη ἐντὸς ἀρχιτεκτονικοῦ πλαισίου. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν δωμάτιον τοῦ κτηρίου 5 ἐπεσημάνθη προγενεστέρα ἀρχιτεκτονικὴ φάσις, εἰς ἣν ἀνήκει τοῖχος βαίνων ἀπὸ Νότου πρὸς Βορρᾶν (πίν. 360β). Εἰς στρῶμα τῆς φάσεως ταύτης καὶ κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τοῦ χώρου ἀνευρέθησαν κωδωνόσχημά τινα εἰδώλια.

Ἀνεσκάφη τέλος ὁ χῶρος νοτίως τοῦ θολωτοῦ τάφου Β' καὶ ἀνατολικῶς τοῦ κτηρίου 5 πρὸς διακρίβωσιν τῶν ὁρίων τοῦ θολωτοῦ τάφου Β'. Ἀπεκαλύφθησαν ἐνταῦθα οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι δύο νέων κτηρίων, ὀνομασθέντων κτήρια 8 καὶ 9, τὰ ὁποῖα δὲν ἀνεσκάφησαν. Τὸ κτήριον 8 κεῖται νοτίως τοῦ θολωτοῦ τάφου Β' καὶ ἀνατολικῶς τοῦ κτηρίου 3. Τὸ κτήριον 9 κεῖται νοτίως τοῦ κτηρίου 8 καὶ νοτιοανατολικῶς τοῦ κτηρίου 3. Μεταξὺ τῶν κτηρίων 3 καὶ 8 ἀνευρέθησαν εἰς διάφορα σημεῖα μικρά τινα ἀγγεῖα ἐκ τῶν λεγομένων γαλακτοδοχείων (milk - jugs), (πίν. 361α.β), τριποδικὸν θυμιατήριον (πίν. 361γ) καὶ

1. Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΠΑΕ 1966, 180 κ.ἑ., 1967, 157 κ.ἑ.
2. Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΠΑΕ 1967, 159 κ.ἑ.

τεμάχια ἑνὸς λιθίνου κέρνου. Σημαντικώτερα εὑρήματα ἐγένοντο ὅμως μεταξὺ τῶν δύο νέων κτηρίων 8 καὶ 9.

Ἐνταῦθα συνελέγη εἰς μικρὸν βάθος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας λίθινον δισκοειδὲς πῶμα μετὰ κομβιοσχήμου λαβῆς, ἀποτελούσης τὸ κέντρον ἐγχαράκτου ἀστέρος, βαθύτερον δὲ ἀπεκαλύφθησαν ἓξ σαρκοφάγοι διαφόρων σχημάτων, πυκνῶς παρ' ἀλλήλας καὶ ἐπ' ἀλλήλων κείμεναι (πίν. 362α). Τινῶν ἐξ αὐτῶν ἀνευρέθησαν ἅπαντα τὰ τεμάχια. Ἐντὸς τῶν σαρκοφάγων καὶ μεταξὺ τούτων ἀπεκαλύφθησαν πλῆθος ἀποθέσεων, κυρίως κρανίων, ἐπίσης ὅμως καὶ ἑτέρων ὀστῶν. Συνολικῶς κατεμετρήθησαν τεσσαράκοντα κρανία, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων, εἴκοσι τρία τὸν ἀριθμόν, ἀνευρέθησαν ἐκτὸς τῶν σαρκοφάγων. Μία σαρκοφάγος ὅμως περιεῖχε ὀκτὼ κρανία, δευτέρα ἓξ καὶ τρίτη πέντε. Τὰ πλεῖστα κρανία σῴζονται εἰς καλὴν κατάστασιν, οὕτω δὲ ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν εἰς τὸ μινωικὸν νεκροταφεῖον τῶν Ἀρχανῶν συλλεγέντων κρανίων πλουτίζεται σημαντικῶς, γεγονὸς ἀξιόλογον διὰ τὴν ἀνθρωπολογικὴν ἔρευναν τῶν πρωίμων μινωικῶν χρόνων.

Τὰς ἀποθέσεις συνώδευον ψῆφοί τινες ἐκ λίθου καὶ χαλκοῦ, ἓν ὀστέινον κτένιον, ἀσφαλῶς τὸ παλαιότατον γνωστὸν κτένιον τοῦ προϊστορικοῦ Αἰγαίου, δύο περίαπτα ἐλλειψοειδοῦς σχήματος ἐξ ἐλεφαντόδοντος, ἓν μοναδικὸν ὁλόγλυφον περίαπτον ἐπίσης ἐξ ἐλεφαντόδοντος εἰς σχῆμα πτηνοῦ ἐν πτήσει καὶ ἓξ σφραγῖδες. Αἱ πέντε τούτων ἀνευρέθησαν ἐντὸς τῶν σαρκοφάγων, τρεῖς ἐντὸς τῆς αὐτῆς σαρκοφάγου. Ἐκ τῶν σφραγίδων ἡ ἀνευρεθεῖσα ἐκτὸς τῶν σαρκοφάγων εἶναι ἡμισφαιρικὴ ἐξ ἐλεφαντόδοντος, φέρουσα κατὰ τὴν σφραγιστικὴν ἐπιφάνειαν αἴγαγρον πρὸς τὰ δεξιά, κάτωθεν τοῦ ὁποίου ἀποδίδεται διάγραμμον τρίγωνον, ἄνωθεν δὲ φύλλον. Ἐκ τῶν ἐντὸς τῆς αὐτῆς σαρκοφάγου ἀνευρεθεισῶν σφραγίδων μία ἐξ ἐλεφαντόδοντος κοσμεῖται ὁμοίως διὰ τετράποδος πρὸς τὰ δεξιά, κάτωθεν τοῦ ὁποίου ἀποδίδεται καὶ πάλιν διάγραμμον τρίγωνον, ἄνωθεν δὲ σπεῖρα (πίν. 362β), μία τρίπλευρος πιθανῶς ἐκ λευκοῦ στεατίτου κοσμεῖται κατὰ τὰς τρεῖς σφραγιστικὰς ἐπιφανείας δι' ὁμοκέντρων κύκλων μετὰ κεντρικοῦ βυθίσματος εἰς διάφορον διάταξιν, ἑτέρα δὲ ἐξ ἐλεφαντόδοντος διὰ δικτυωτοῦ. Ἐντὸς ἑτέρας σαρκοφάγου ἀνευρέθη μία τρίπλευρος σφραγὶς ἐκ φαγεντιανῆς κοσμουμένη διὰ φυλλοειδῶν (πίν. 362γ), ἐντὸς τρίτης δὲ μία ἐλεφαντίνη κομβιόσχημος σφραγίς, φέρουσα κατὰ τὴν σφραγιστικὴν ἐπιφάνειαν τὴν παράστασιν ζώου καθημένου πρὸς τὰ ἀριστερά, περὶ τὸ ὁποῖον ἀποδίδονται τρία διάγραμμα τρίγωνα.

Κατὰ ταῦτα αἱ ἐφετιναὶ ἐργασίαι εἰς Ἀρχάνας ὑπῆρξαν καὶ πάλιν λίαν ἀποδοτικαί. Ἐπερατώθη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ θολωτοῦ τάφου Α', κατέστη δ' οὕτω ἐπισκέψιμος ὁ καλύτερον διατηρούμενος θολωτὸς τάφος ἐν Κρήτῃ. Ἐγένετο καταγραφή, φωτογράφησις καὶ σχεδίασις τῶν πολλαπλῶν εὑρημάτων τούτου, προετοιμαζομένης τῆς σχετικῆς δημοσιεύσεως. Ἤρξεν ἡ ἔρευνα τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 3. Ἐλύθησαν βασικὰ προβλήματα σχετικὰ πρὸς τὸν θολωτὸν

τάφον Β'. Ἀπεκαλύφθησαν τὰ ὅρια τοῦ μοναδικοῦ τούτου κτηριακοῦ συγκροτήματος καὶ διηκριβώθησαν αἱ διάφοροι οἰκοδομικαί του φάσεις. Τοῦτο εἶναι ἰδιαιτέρως σημαντικόν, ὄχι μόνον διὰ τὸ μνημεῖον καθ' ἑαυτό, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι ἦτο ἤδη συγκεκροτημένον κατὰ τοὺς προανακτορικοὺς χρόνους, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐν γένει μελέτην τῆς καταγωγῆς τῶν μυκηναϊκῶν θολωτῶν τάφων.

Διὰ τῶν διαφόρων εὑρημάτων τῆς ἐφετινῆς σκαφῆς, κυρίως τοῦ μοναδικοῦ χαλκοῦ εἰδωλίου, τῶν σφραγίδων καὶ τῆς κεραμεικῆς, προσετέθη νέον σημαντικὸν ὑλικὸν διὰ τὴν ἔρευναν. Κατεδείχθη τέλος περαιτέρω διὰ τῆς ἐπισημάνσεως νέων κτηρίων, διὰ τῶν ὁποίων ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν ταφικῶν κτηρίων εἰς Φουρνὶ Ἀρχανῶν ἀνέρχεται εἰς 9, ἡ μοναδικὴ σπουδαιότης τοῦ μινωικοῦ τούτου νεκροταφείου, χρησιμοποιηθέντος, ὡς γνωστόν, ἐπὶ χίλια καὶ πλέον ἔτη διὰ τὴν ταφὴν καὶ τὴν λατρείαν τῶν νεκρῶν.

ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ

20. ΜΙΚΡΑΙ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΚΑΙ ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΝ ΚΡΗΤΗ

(Πίν. 363 - 365)

Κατὰ τὸ 1971 ἐξετελέσθησαν διὰ πιστώσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας αἱ κάτωθι ἐργασίαι μικρῶν ἀνασκαφῶν καὶ περισυλλογῆς ἀρχαίων εἰς τὴν Κ' Περιφέρειαν (Ἡρακλείου), διὰ τῶν ὁποίων κατέστη δυνατὴ ἡ διάσωσις ἀξιολόγων ἀντικειμένων ὅλων τῶν περιόδων τῆς κρητικῆς ἀρχαιολογίας ἀπὸ τῶν μινωικῶν μέχρι καὶ τῶν ἑλληνορρωμαϊκῶν χρόνων. Αἱ ἐργασίαι, γενόμεναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπ' εὐκαιρίᾳ τυχαίων εὑρημάτων, διενηργήθησαν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ἐφόρου κ. Στυλ. Ἀλεξίου, τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ὑπὸ τῆς ἐπιμελητρίας δίδος Ἀ. Λεμπέση.

Εἰς Μ α κ ρ υ τ ο ῖ χ ο ν Κνωσοῦ, εἰς τὸν αὐτόθι μικρὸν συνοικισμόν, κάτωθεν τοῦ ὁποίου ὑφίστανται λείψανα τῆς μινωικῆς πόλεως τῆς Κνωσοῦ, ἠρευνήθη λάκκος πλήρης ΜΜ Ι κεραμεικῆς, πιθανῶς ἀποθέτης. Εὑρέθησαν ἀγγεῖον ἀσυνήθους σχήματος, μετὰ προχύσεως καὶ τρητῶν λαβῶν (πίν. 363α), κύπελλα μετὰ ποδός, προχοΐδια καὶ ἓν κωδωνόσχημον εἰδώλιον τοῦ τύπου τῶν «Sheep-bells».

Εἰς Ἀ ν ε γ ύ ρ ο υ ς, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν Μεσαράν, εἰς τὴν περιοχὴν ὅπου ὁ Evans ἐνόμιζεν ὅτι ὑπῆρχε φυλακεῖον διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς μινωικῆς ὁδοῦ (PM II 77 κ. ἑ. Pendlebury, Archaeology, σ. 124, 176), ἀλλ' εἰς ἕτερον σημεῖον, ἠρευνήθη ὑπὸ τῆς ἐπιμελητρίας Ἀ. Λεμπέση ὀρθογώνιον ὑπόγειον δωμάτιον τῶν ΜΜ ΙΙΙ χρόνων. Ἐξωτερικῶς αὐτοῦ ὑπάρχει στρογγύλον ἀβαθὲς φρεάτιον μετ' ὀρθίων πλακῶν, πιθανῶς διὰ τὴν ὑποδοχὴν τῶν ὑδάτων ἐκ τῆς ὀροφῆς τοῦ ἰσογείου, καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἕτερος λάκκος πλήρης ὀστράκων. Ἡ ὕπαρξις μικρᾶς καλλιεργησίμου ἐκτάσεως ἔναντι καθιστᾷ πιθανὸν ὅτι πρόκειται περὶ ἀγροτικῆς (καὶ κτηνοτροφικῆς) οἰκίας. Ἀνεκαλύφθη ἐπίσης αὐτόθι τροχὸς κεραμεικός. Τὸ ἐπιφανειακὸν στρῶμα περιελάμβανε κεραμεικὴν τῶν ΥΜ ΙΙΙ χρόνων, τμήματα πίθων μὲ σχοινία καὶ χαρακτὴν ἰχθυάκανθαν, τμήματα μονώτων ποτηρίων καὶ ὄστρακα μὲ πλοκάμους ὀκταπόδων.

Εἰς Α ὐ λ ή ν, τῆς περιοχῆς Παναγιᾶς Πεδιάδος, εἰς θέσιν Μπαλάσκα Μάντρα εἰς ἀπόστασιν 600 μ. ἀπὸ τοῦ χωρίου Αὐλῆς, παρετηρήθησαν τοῖχοι ἐξ ἀργῶν λίθων ἀγροικίας τῶν ΥΜ Ι χρόνων καὶ περισυνελέγη πίθος μὲ διακόσμησιν ἀναγλύφων σχοινίων.

Παρὰ τὸ χωρίον Κ α σ ά ν ο ι τῆς αὐτῆς περιοχῆς εἰς θέσιν Μπούγες ἐκαθα-

ρίσθη εἰς τάφος (Α), τοῦ ὁποίου ἐσώζετο κατὰ τὸ πλεῖστον ὁ θάλαμος ἔχων διαστάσεις 2 × 2.40 μ. Περιεῖχε δύο λάρνακας κιβωτιοσχήμους εἰς τεμάχια μὴ συγκολληθέντα εἰσέτι. Ἐντὸς τοῦ θαλάμου ἀνευρέθη ὡραῖον λίθινον ἀγγεῖον ἐκ διορίτου μετὰ λαβῆς καὶ γεφυρωτῆς προχύσεως, περιδέραιον ἐκ ψήφων μάζης εἰς σχῆμα φύλλων κισσοῦ (πίν. 363β), δύο περόναι χαλκαῖ καὶ μία ἐκ μάζης, «θήλαστρον» μὲ παραστάσεις πτηνῶν καὶ πεπιεσμένος ψευδόστομος ἀμφορεύς (πίν. 364α) ὡς καὶ δύο κύπελλα. Ἡ κεραμεικὴ αὕτη ἀνήκει εἰς τοὺς ΥΜ ΙΙΙΒ χρόνους, ἀλλὰ τὸ ἐκ διορίτου ἀγγεῖον φαίνεται παλαιότερον, ἀποτελοῦν πιθανώτατα κειμήλιον.

Βορείως τοῦ τάφου Α καὶ εἰς ἀπόστασιν 10 μ. ἀνεκαλύφθη ἕτερος (Β) εἰς σχῆμα στενοῦ καὶ ἐπιμήκους ὀρύγματος, ἐν μέρει κατεστραμμένος. Περιεῖχε μίαν λάρνακα εἰς τεμάχια, τρεῖς μικροὺς ψευδοστόμους ἀμφορεῖς καί τινας λιθίνας κωνικὰς ψήφους. Ὁ εἷς τῶν ψευδοστόμων ἀμφορέων παρουσιάζει τὴν ἰδιορρυθμίαν ὅτι σχηματίζει ἐσωτερικῶς σωλῆνα ἀπὸ τοῦ ψευδοῦς στομίου μέχρι τοῦ πυθμένος, ἔχων οὕτω δύο ὀπάς, μίαν εἰς τὸ στόμιον καὶ ἑτέραν εἰς τὸν πυθμένα, μὴ συγκοινωνούσας ὅμως πρὸς τὴν γάστραν (πίν. 364β). Δὲν εἶναι εὔκολον νὰ ἐννοήσωμεν διὰ τίνα λόγον τὸ ἀγγεῖον προσέλαβε τὴν περίεργον αὐτὴν μορφήν. Πρακτικὸς λόγος δὲν ὑπάρχει πάντως.

Περὶ τὰ 40 μ. ἀνατολικῶς τοῦ τάφου Α, ὅπου ἀσφαλῶς ὑπῆρχε τρίτος τάφος διαλυθεὶς κατὰ τὴν καλλιέργειαν, περισυνελέγησαν τμήματα λάρνακος, φωλεόσχημον ἐξ ὀφείτου λίθου, δακτυλιοειδὲς ἀγγεῖον, χαλκοῦς ξυρὸς καὶ μαχαίριον.

Αἱ περισυλλεγεῖσαι λάρνακες δὲν ἔχουν εἰσέτι καθαρισθῆ καὶ συγκολληθῆ, δεδομένου ὅτι αἱ ἐργασίαι ἐγένοντο κατὰ τὸν Νοέμβριον. Σημειοῦται ὡς πρὸς τὸ τοπωνύμιον Κ α σ ά ν ο ι (ὅπερ ἐκ πρώτης ὄψεως θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ προελληνικὸν) ὅτι, ὡς διεπιστώθη, τοῦτο ἀνάγεται εἰς τὴν ἑβραϊκὴν οἰκογένειαν τῶν Cassani τῆς μεσαιωνικῆς Κρήτης, ἥτις πιθανῶς εἶχε κτήματα αὐτόθι (Noiret, Documents, σ. 26, 303, 536).

Ἐκ τῆς περιοχῆς Α ρ τ σ ᾶ, βορείως τῆς Ἐλιᾶς Πεδιάδος, περισυνελέγησαν ἑπτὰ τεφροδόχοι κάλπαι τῶν γεωμετρικῶν χρόνων καὶ ὁμὰς μικρῶν ἀγγείων, ἀρυβάλλων κλπ.

Εἰς τὴν Λ ε β ῆ ν α ἐκαθαρίσθησαν ἑπτὰ θηκοειδεῖς τάφοι ρωμαϊκῶν χρόνων ἀνακαλυφθέντες κατὰ τὴν διάρκειαν ἔργων ὁδοποιίας ἀνατολικῶς τοῦ Λέντα, μεταξὺ τῆς κορυφῆς Ξαμμιδομοῦρι καὶ τῆς θέσεως Πηγαϊδόπουλο. Οἱ τάφοι ἔχουν τοιχώματα ἀσβεστόκτιστα ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ πλίνθων καὶ καλύμματα ἐκ πλακῶν (πίν. 365α). Εἷς εἶχε τὰς μακρὰς πλευρὰς ἐκ πλίνθων καὶ εἰς τὰς στενὰς ἀνὰ ἕνα μεγάλον κέραμον. Ἕτερος εἶχε τοιχώματα ἐκ πωρολίθων πελεκητῶν καὶ ἄνωθεν αὐτῶν μίαν σειρὰν ἀργῶν λίθων, ἄλλος ἦτο κεραμοσκεπής. Ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος ἦτο εἷς διώροφος, σχηματίζων δηλαδὴ δεύτερον τάφον ἄνωθεν τοῦ καλύμματος τοῦ πρώτου, ὅστις ἦτο καὶ ὁ μόνος ἀσύλη-

τος (κατὰ τὸ κατώτερον τμῆμα αὐτοῦ). Περισυνελέγησαν ἐξ αὐτοῦ ληκύθια, λύχνοι, ὀστέινοι «στῦλοι» καὶ περόναι καὶ εἷς ὡραῖος χρυσοῦς δακτύλιος μετὰ σαρδίου λίθου ἔχοντος παράστασιν προτομῆς Διὸς - Σεράπιος φέροντος μόδιον, μεταξὺ ἡλιακοῦ καὶ σεληνιακοῦ συμβόλου, ἄνωθεν ἀετοῦ μὲ ἀνεῳγμένας πτέρυγας (πίν. 365β).

Ἄλλαι μικρότεραι ἐργασίαι εἶναι ἡ περισυλλογὴ προανακτορικῶν ὀστράκων ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν ἐν μέρει διαλελυμένων καὶ σεσυλημένων χώρων θολωτοῦ τάφου παρὰ τοὺς Καλούς Λιμένας, ἡ περισυλλογὴ καὶ ΜΜ ΙΙΙ/ΥΜ Ι πίθου μετ' ἀναγλύφων σχοινίων καὶ καταλειβάδων, ταφικῆς χρήσεως, ἐκ θέσεως Κάμπος μεταξὺ τῶν χωρίων Βορίτσι καὶ Γάλιπε Πεδιάδος, ἡ εἰς θέσιν Μαραθοκεφάλα Καβροχωρίου ἐπισήμανσις λιθίνου πιεστηρίου καὶ τοίχων οἰκίας ἑλληνιστικῶν χρόνων (ἀλλὰ καὶ ὀστράκων ΥΜ ΙΙΙΒ), ἐπίσης δὲ ἡ περισυλλογὴ τμήματος μεγάλου πίθου ρωμαϊκῶν χρόνων ἔχοντος πυκνοὺς συνδέσμους ἐκ μολύβδου, ἀπὸ τὸ Λαράνι Ἡρακλείου. Εἰς Τσούτσουρον (Ἴνατον) ἐπεσημάνθη ὑπὸ τῆς ἐπιμελητρίας Ἀ. Λεμπέση, ἐπὶ τῆς δυτικῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ Μύντρης ρωμαϊκὴ οἰκία πιθανῶς τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος μετὰ περιστυλίου, τοῦ ὁποίου σώζονται κατὰ χώραν ἀρράβδωτοι κίονες καὶ ἄλλοι μετὰ ραβδώσεων ἑλικοειδῶν. Εἰς τὴν περιοχὴν Πόμπιας, βορείως τοῦ χωρίου Ἀληθινῆς ἀνεκαλύφθη τέλος κατὰ τὴν διάνοιξιν τάφρου πρὸς ἐγκατάστασιν ἀγωγῶν ὕδατος συστὰς ἐξ παραλλήλων καὶ συνεχομένων θηκοειδῶν τάφων διαστάσεων 1.95 × 0.45 μ. καὶ ὕψους 0.45 μ. μὲ τοιχώματα ἐξ ἀργῶν μικρῶν λίθων καὶ ἀσβέστου καὶ καλύμματα ἐκ πλακῶν. Πρόκειται περὶ τάφων τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ σχήματος, τῆς ἀπουσίας κτερισμάτων καὶ τῆς θέσεως τῶν νεκρῶν. Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν παρετηρήθησαν τοῖχοι ρωμαϊκῶν οἰκιῶν μετὰ πίθων κατὰ χώραν καὶ ὄστρακα μετ' αὐλακώσεων.

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ

20α. ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΚΑΙ ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΙΣ Κ. ΚΡΗΤΗΝ

(Πίν. 366 - 389)

Εἰς τοὺς Ἀ ν ε γ ύ ρ ο υ ς τῆς Μεσαρᾶς καὶ εἰς τὴν τοποθεσίαν Βατόλακκοι, 300 μ. περίπου Α. τῆς βρύσης τοῦ Γιακούπη, ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Κ. Σταυρουλάκη, ἀπεκάλυψεν ἡ σύντομος ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα ἑνὸς κτίσματος τῆς ΜΜ ΙΙΙΒ - ΥΜ ΙΑ ἐποχῆς (σχ. εἰκ. 1, 2)[1]. Ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ κτίσματος διετηρεῖτο εἰς καλὴν κατάστασιν μία κρύπτη, ἥτις θὰ ἦτο προσιτὴ διὰ κινητῆς κλίμακος (πίν. 366α). Ὁ ἐντὸς τοῦ βραχώδους ἐδάφους λαξευθεὶς οὗτος ὑπόγειος χῶρος εἶναι ἐπενδεδυμένος δι' εὐρέος τοίχου ὡραίας τοιχοποιίας. Τὸ βάθος τῆς θεμελιώσεως ἑκάστης πλευρᾶς ποικίλλει: ἡ βορεία πλευρὰ εἶναι ὑψηλότερον θεμελιωμένη τῆς Α., ἥτις θεμελιοῦται 20 - 30 ἑκ. ὑψηλότερον τῆς Δ. (πίν. 366β). Ἀλλὰ καὶ ἡ τοιχοποιία τῆς Α. καὶ τῆς Ν. πλευρᾶς, ὅπου οἱ δόμοι τῶν μεγάλων λιθοπλίνθων ἐναλλάσσονται μετὰ μικρῶν πλακοειδῶν (πίν. 367β), διαφέρει ἀπὸ τὴν τοιχοποιίαν τῆς Β. καὶ τῆς Δ. πλευρᾶς, ὅπου ἡ τοιχοποιία δὲν εἶναι τόσον ἐπιμελημένη (πίν. 366β καὶ 367α). Ἡ ὡς ἄνω διαφορά, ὡς πρὸς τὸ βάθος τῆς θεμελιώσεως, ὀφείλεται προφανῶς εἰς τὴν ἐκ ΒΑ. πρὸς ΝΔ. κλίσιν τοῦ ἐδάφους, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας ἐχρειάσθη νὰ θεμελιωθῇ βαθύτερον ἡ Δ. πλευρά. Ἡ μικρὰ διαφορὰ ὡς πρὸς τὴν τοιχοποιίαν ὀφείλεται ἴσως εἰς τὴν σύγχρονον μὲν ἀλλὰ ὑπὸ δύο κτιστῶν ἐπένδυσιν τῶν παρειῶν. Ἡ ἔλλειψις κονιάματος ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ μὴ ὀργανικὴ σύνδεσις τῶν παρειῶν κατὰ τὴν Β. καὶ τὴν Δ. γωνίαν ἀποκλείει τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ χώρου διὰ τὴν ἀποθήκευσιν ὕδατος.

Ἡ κρύπτη ἦτο πλήρης λιθοπλίνθων ἐκ τῶν κατακρημνισθέντων ἐντὸς ταύτης τοίχων τῶν ὑπερκειμένων διαμερισμάτων. Πρὸς Α. τῆς κρύπτης ἀπεκαλύφθη τμῆμα τοίχου ἐξ ἐλαχίστων λιθοπλίνθων, ἀνῆκον ἀρχικῶς εἰς δωμάτιον, ἀγνώστου πλέον μορφῆς καὶ διαστάσεων (πίν. 368β).

Πρὸς Δ. τῆς κρύπτης ἠρευνήθη τμῆμα μόνον ὀρθογωνίου χώρου, τὸ ὁποῖον ἐρείδεται ἐπὶ τοῦ Δ. τοίχου της καὶ φέρει ἐν μέρει διατηρηθὲν λιθόστρωτον

---

1. Διὰ τὸν ἀκριβέστερον προσδιορισμὸν τῆς ἀνασκαφῆς σημειοῦμεν τὰς πέριξ θέσεις: πρὸς Ν. εὑρίσκεται ὁ λόφος Μακρὺς Τοῖχος, ὁ ὁποῖος προβάλλεται εἰς τὴν ὀροσειρὰν τῶν Ἀστερουσίων· πρὸς Β. ὁ ὑψηλὸς λόφος τοῦ Κοῦλε καὶ πρὸς Δ. ὁ λοφίσκος τοῦ Ἁγ. Ἀντωνίου.

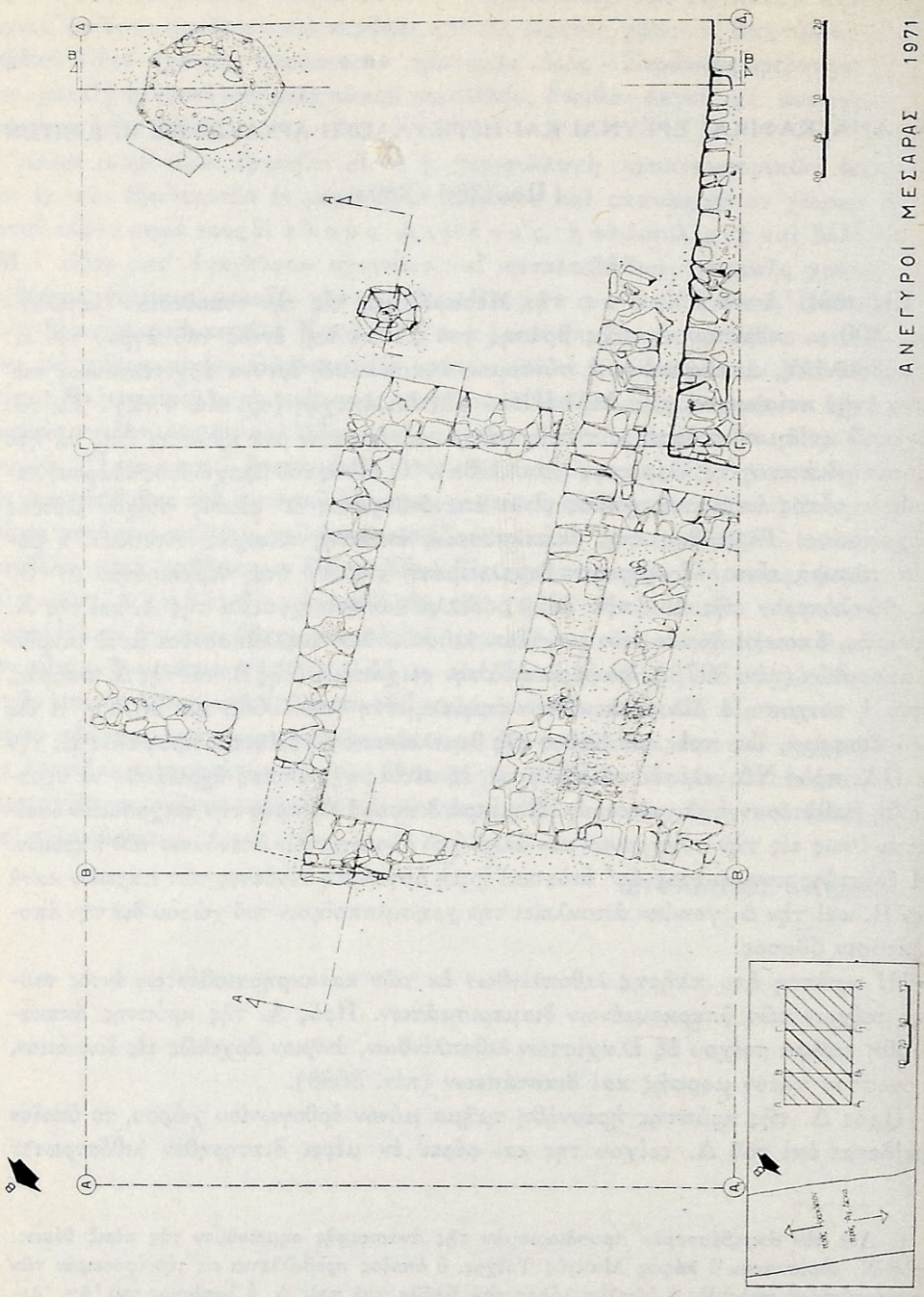

ΑΝΕΓΥΡΟΙ ΜΕΣΑΡΑΣ 1971

(πίν. 368α - β). Ἡ εἴσοδός του θὰ ἦτο ἐκ Δ. καὶ θὰ ἐπεκοινώνει ἴσως μετὰ τοῦ πρὸς Ν. τούτου ἐν μέρει ἀποκαλυφθέντος ἑτέρου δωματίου (πίν. 369β).

Ὅλοι οἱ ὡς ἄνω ὑπέργειοι χῶροι σώζουν τὸν κατώτερον μόνον δόμον, διότι εἰς τὸν ἀνασκαφέντα χῶρον ἐγένετο πρὸ ἐτῶν ὑπὸ τῆς ΜΟΜΑ ἀποχωμάτωσις καὶ ἰσοπέδωσις κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς παρὰ τὸν ἀγρὸν διερχομένης δημοσίας ὁδοῦ.

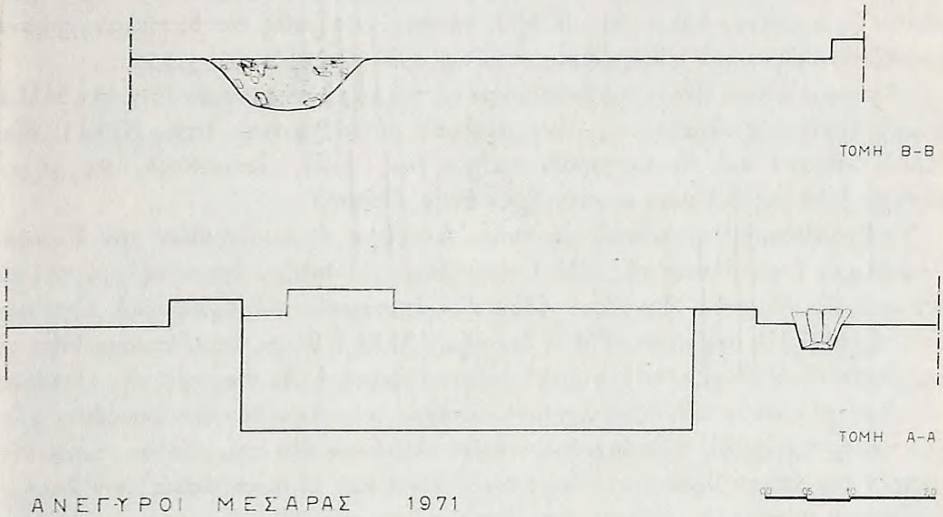

Εἰκ. 2.

Μετὰ τοῦ ὡς ἄνω κτίσματος θὰ πρέπει νὰ σχετισθῇ καὶ ὁ παρὰ τὴν Α. ἐξωτερικὴν γωνίαν τῆς κρύπτης εὑρεθεὶς λάκκος, ὅστις εἶναι ἐπενδεδυμένος διὰ πλακοειδῶν λίθων κατὰ τὴν περιφέρειαν (πίν. 369α - β καὶ 370α). Ἡ συσχέτισις τούτου μετὰ τοῦ εὑρεθέντος εἰς ἀπόστασιν 2.50 μ. πρὸς Α. τμήματος λιθίνου ἀγωγοῦ ὕδατος (πίν. 370β) δὲν εἶναι δυνατή, καθ' ὅσον ὁ πυθμὴν τοῦ λάκκου δὲν φέρει ἐπένδυσιν, οἱ δὲ ἁρμοὶ μεταξὺ τῶν πλακοειδῶν λίθων εἶναι πλατεῖς καὶ ἄνευ κονιάματος.

Κατὰ τὴν Α. γωνίαν τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου εὑρέθη καὶ εἷς λάκκος ἀπορριμμάτων, ὅστις ἔχει συγκλίνοντα κατὰ τὸν πυθμένα τοιχώματα (πίν. 366α καὶ 369α). Οὗτος ἦτο πλήρης ὀστράκων χονδροειδῶν κυρίως ἀγγείων.

Ἐκ τῶν ἐντὸς τῆς κρύπτης εὑρεθέντων ἀγγείων καὶ ὀστράκων ὡς καὶ ἐκ τῶν ὀστράκων τῶν κάτωθι τοῦ λιθοστρώτου (πίν. 371α καὶ 372) συνάγεται ὅτι τὸ ὡς ἄνω κτίσμα ἀνήκει εἰς τὴν ΜΜ ΙΙΙΒ - ΥΜ ΙΑ περίοδον. Ἡ παρουσία ὀστράκων τῆς ΥΜ ΙΙΙΒ φάσεως (πίν. 373) καθιστᾷ πιθανὴν τὴν παρουσίαν ἐγκαταστάσεως εἰς τὸν χῶρον τοῦτον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀνακαταλήψεως. Τὰ μόνα σύγχρονα ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα, τὰ ὁποῖα ἀπεκαλύφθησαν εἰς τὸν ἀνα-

σκαφέντα χῶρον, εἶναι ὁ ἐν μέρει ἐρευνηθεὶς τοῖχος, ὅστις εἰσχωρεῖ ἐντὸς τοῦ δευτέρου πρὸς Δ. τῆς κρύπτης δωματίου (πίν. 369α - β καὶ σχ. εἰκ. 1).

Τὰ κινητὰ εὑρήματα ἦσαν ἐλάχιστα. Τμῆμα κεραμεικοῦ τροχοῦ (διαμ. 43.5 ἑκ., πάχους 6 ἑκ.) (πίν. 370γ), τὸ ὁποῖον εὑρέθη ἐντὸς τοῦ μυκηναϊκοῦ στρώματος καὶ περὶ τοὺς 14 λιθίνους τριπτῆρας, ἀκανονίστου κατὰ τὸ πλεῖστον σφαιρικοῦ σχήματος, οἱ ὁποῖοι προέρχονται τόσον ἐκ τοῦ μυκηναϊκοῦ, ὅσον καὶ ἐκ τοῦ ΜΜ ΙΙΙΒ - ΥΜ ΙΑ στρώματος (πίν. 374α). Ἐνδιαφέρον εἶναι ἓν τμῆμα κέρνου ἐκ ψαμμίτου λίθου (πίν. 374β), τὸ ὁποῖον εὑρέθη εἰς δευτέραν χρῆσιν μεταξὺ τῶν λίθων τοῦ λιθοστρώτου, τοῦ πρὸς Δ. τῆς κρύπτης χώρου.

Ἡ παρουσία ἑνὸς τμήματος ἀγγείου μετὰ τοῦ χαρακτηριστικοῦ διὰ τὴν ΜΜ Ι ἐποχὴν ἐρυθροῦ χρώματος εἰς μίαν περὶ τὸ σῶμα ταινίαν (πίν. 371β), δύο ΜΜ ΙΙ ὄστρακα καὶ τὸ ἀναφερθὲν τμῆμα τοῦ κέρνου ἀποτελοῦν τὰς μόνας ἀσαφεῖς ἐνδείξεις διὰ μίαν παλαιοτέραν ἐγκατάστασιν.

Ὁ Pendlebury[1] τοποθετεῖ εἰς τοὺς Ἀνεγύρους[2], ἀκολουθῶν τὸν Evans, ἓν φρούριον ἢ φυλάκειον τῆς ΜΜ Ι περιόδου, τὸ ὁποῖον ἐπροστάτευε τὴν ἐκ Κνωσοῦ εἰς Φαιστὸν ὁδηγοῦσαν ὁδὸν καὶ ἐπισημαίνει ἐπιφανειακὰ ὄστρακα ἀπὸ τῆς ΜΜ ΙΙΙ μέχρι τῆς ΥΜ ΙΙ ἐποχῆς. Ἀλλὰ ἡ θέσις ὅπου ἐπεσημάνθη τὸ φυλάκειον δὲν καθορίζεται ἀκριβῶς[3]. Ὁπωσδήποτε ἡ Α. παρυφὴ τῆς κοιλάδος τοῦ Πανασοῦ, ὅπου ἐντοπίζεται τοῦτο, ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὸν ἀνασκαφέντα χῶρον καὶ ἡ περιγραφὴ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων δὲν ταυτίζεται πρὸς τὴν μορφὴν τοῦ ἀποκαλυφθέντος κτίσματος. Ἀλλὰ καὶ αἱ διαστάσεις τῶν ἀποκαλυφθέντων χώρων, ἡ κρύπτη, ἥτις προωρίζετο πιθανῶς διὰ τὴν συντήρησιν εὐπαθῶν γεωργικῶν προϊόντων, οἱ τριπτῆρες καὶ ὁ μεταγενέστερος κεραμεικὸς τροχὸς ἀποτελοῦν στοιχεῖα ἐνδεικτικὰ διὰ μίαν ἀγροτικὴν ἐγκατάστασιν, ἀνάλογον πρὸς τὰς ὑπαρχούσας καὶ σήμερον εἰσέτι κατ' ἀποστάσεις παρὰ τὴν δημοσίαν ὁδόν.

Εἰς τὸ χωρίον Ἐλιά, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται εἰς ἀπόστασιν 18 - 20 χιλ. περίπου ΝΑ. τοῦ Ἡρακλείου, καὶ ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Ν. Γριμάνη εἰς τὴν θέσιν Ἀρτσᾶς, ἀπεκαλύφθη κατὰ τὴν καλλιέργειαν λαξευτὸς τάφος, ὅστις κατεστράφη ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου, περισυλλέξαντος τὰ ἀγγεῖα μόνον. Ἀπὸ τὰ ἐναπομείναντα εἰς τὸ χῶμα ἴχνη διεπιστώθη ὅτι πρόκειται περὶ τάφου τοῦ συνήθους λαξευτοῦ τύπου, τοῦ ὁποίου ὁ θάλαμος εἶχεν ἐλλειψοειδὲς σχῆμα[4].

---

1. The Archaeology of Crete, 94 σημ. 3, 176 καὶ 233.

2. Ἡ ὡς ἄνω περιοχὴ ἀναφέρεται εἰς τὴν βιβλιογραφίαν ὡς Ἀναγύροι ἐκ τοῦ Ἅγιοι Ἀνάργυροι: Pendlebury, ἔ.ἀ. 94, σημ. 3. Τὸ ὀρθὸν ὅμως εἶναι Ἀνεγύροι ἐκ τῶν γύρων, τῶν συνεχῶν δηλαδὴ στροφῶν, αἱ ὁποῖαι ὑπάρχουν εἰς αὐτὴν τὴν θέσιν καὶ ὁδηγοῦν εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Μεσαρᾶς.

3. P of M II, 77 κ.ἑ.

4. Διὰ τοὺς τάφους αὐτοῦ τοῦ τύπου βλ. J. K. Brock, Fortetsa, Early Greek Tombs near Knossos, 1957, 2.

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ὡς ἄνω ἰδιοκτήτου τὰ ἀγγεῖα προέρχονται ἐκ δύο τάφων. Ἴχνη ὅμως τοῦ δευτέρου τάφου δὲν εὑρέθησαν. Ἡ ὁμοιογένεια ἐξ ἄλλου τῶν παραδοθέντων ἀγγείων καὶ ὁ περιωρισμένος ἀριθμός των[1] καθιστοῦν πιθανωτέραν τὴν ἄποψιν, ὅτι ἀποτελοῦν κτερίσματα ἑνὸς τάφου. Ὁ τάφος θὰ περιεῖχεν ἑπτὰ καύσεις, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν ἰσαρίθμων πίθων.

Ὅλοι οἱ τεφροδόχοι πίθοι εἶναι μικροῦ μεγέθους, ἄνευ ποδὸς καὶ δίωτοι, πλὴν ἑνός, ὅστις εἶναι τετράωτος (πίν. 377 - 378 καὶ 377γ). Δύο μόνον σώζουν τὸ πῶμα.

Τὰς παλαιοτέρας ταφὰς ἀντιπροσωπεύουν οἱ πίθοι 1 καὶ 2 (πίν. 377α - β), οἱ ὁποῖοι εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναχθοῦν εἰς τὴν πρώιμον ἀνατολίζουσαν ἐποχήν, λόγῳ σχήματος, παρ' ὅλον ὅτι ἡ κόσμησίς των συνεχίζει τὴν ὑστέραν γεωμετρικὴν παράδοσιν[2].

Τὴν ὑστέραν ἀνατολίζουσαν ἐποχὴν ἀντιπροσωπεύει ὁ πίθος 3 (πίν. 377γ)[3], ὅπου ἡ διὰ λευκοῦ χρώματος κόσμησις εἶναι ἄφθονος, ὁ πίθος 4 (πίν. 377δ), ὅστις σώζει μικρὸν μέρος τῆς ἀρχικῆς κοσμήσεως[4] καὶ ὁ πίθος 5 (πίν. 378α), τοῦ ὁποίου τὸ ἀσπιδόμορφον πῶμα φέρει λευκὴν κόσμησιν ὁμοκέντρων κύκλων, τρεχούσης σπείρας καὶ δικτυωτῶν γωνιῶν, ὡς καὶ τὸ πῶμα 9 (πίν. 375β δεξιά). Εἰς τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἀνήκουν καὶ οἱ πίθοι 6 καὶ 7 (πίν. 378 β-γ), τῶν ὁποίων ἡ λιτὴ κόσμησις συνεχίζει τὴν παράδοσιν τῆς ΠΓ Β περιόδου[5].

Ἡ πρόχους 8, κοσμουμένη διὰ συστημάτων ἐξ ἐναλλασσομένων εὐρειῶν ταινιῶν καὶ λεπτῶν γραμμῶν (πίν. 378δ), καὶ οἱ ἀρύβαλλοι 9 καὶ 11 (πίν. 376α), ἔχοντες κόσμησιν ἐκ λευκῶν γραμμῶν καὶ ὁμοκέντρων κύκλων, ἀνήκουν εἰς τὴν πρώιμον ἀνατολίζουσαν ἐποχὴν[6] καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀποτελοῦν ἴσως τὰ κτερισματικὰ ἀγγεῖα τῶν πίθων 1 καὶ 2. Εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀνήκει καὶ ὁ σκύφος 18 (πίν. 375α)[7], ἐνῶ τὸ κωνικὸν πῶμα 19 (πίν. 375α, ἀριστερὰ) δυνατὸν νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν πρώιμον ἀλλὰ καὶ τὴν ὑστέραν ἀνατολίζουσαν ἐποχήν. Οἱ ἀρύβαλλοι 10, 12 - 14 (πίν. 376α) λόγῳ τοῦ σχήματος καὶ τῆς διακοσμήσεως, τὴν ὁποίαν γνωρίζομεν ἐξ ὁμοίων ἀγγείων τῶν νεκροταφείων τῆς περιοχῆς Κνωσοῦ, χρο-

1. Εἰς τοὺς τάφους αὐτοῦ τοῦ τύπου ἔχομεν συνήθως μεγάλον ἀριθμὸν ταφῶν, αἱ ὁποῖαι καλύπτουν μακρὸν χρονικὸν διάστημα: Βλ. Α. ΛΕΜΠΕΣΗ, ΠΑΕ 1970, 293, σημ. 4.

2. Πρβ. Brock, πίν. 81, 1503 καὶ πίν. 82, 1325. Ὁ Coldstream, Greek Geometric Pottery, 1968, 245 κ.ἑ. ἀντιθέτως πρὸς τὸν Brock, πιστεύει ὅτι ἀνήκουν εἰς τὴν ὑστέραν γεωμετρικὴν ἐποχήν. Διὰ τὴν διακοσμητικὴν ἀντίληψιν τοῦ πίθου 2 βλ. Brock, ἔ.ἀ. πίν. 70, 977.

3. Πρβ. Brock, ἔ.ἀ. πίν. 83, 1319.

4. Διὰ τὸ σχῆμα πρβ. Brock, ἔ.ἀ. πίν. 84, 1264.

5. Ἀνάλογον ἀγγεῖον τῆς πρωτογεωμετρικῆς Β περιόδου: K. Davaras, BSA 63, 1968, 141, B8, πίν. 44a.

6. Διὰ τὴν κόσμησιν τῶν ἀρυβάλλων: Brock, ἔ.ἀ. πίν. 49, 772.

7. Ὅμοιος πρὸς τὸν εἰς Brock, ἔ.ἀ. πίν. 103, 1417 ἀπεικονιζόμενον.

νολογοῦνται εἰς τὴν ὑστέραν ἀνατολίζουσαν ἐποχήν. Τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἀντιπροσωπεύουν καὶ αἱ τρεῖς μετὰ σφαιρικοῦ σώματος πρόχοι 15 - 17 (πίν. 376β), τῶν ὁποίων ἡ ἐκ ταινιῶν καὶ ὁμοκέντρων κύκλων κόσμησις ἀποτελεῖ τὸ πάρισον τῆς κοσμήσεως τῶν πίθων 6 καὶ 7 (πίν. 378 β - γ) ἐπὶ μικρῶν ἀγγείων[1]. Τὸ πλέον ἐνδιαφέρον ἐξ ὅλων τῶν ἀγγείων τῆς ὁμάδος εἶναι τὸ ἀσπιδόμορφον πῶμα 20 (πίν. 375β ἀριστερά), τὸ ὁποῖον κοσμεῖται διὰ λευκοῦ ἐπὶ σκοτεινοῦ, μὲ παράστασιν πολύποδος κατὰ τὸ κέντρον καὶ πέριξ διὰ τριῶν ζωνῶν ὁμοκέντρων κύκλων καὶ τρεχούσης σπείρας, μεταξὺ τῶν ὁποίων παρεμβάλλονται ἀνὰ τρεῖς γραμμαί. Οὕτω προστίθεται ἓν εἰσέτι παράδειγμα πρὸς τὰ ἤδη γνωστά, διὰ τῶν ὁποίων ἀπεδείχθη ἡ ἐπιβίωσις τοῦ μινωικοῦ θέματος τοῦ πολύποδος κατὰ τὴν γεωμετρικὴν ἐποχήν[2]. Ἐκ τοῦ συνόλου τῶν ἀγγείων χρονολογεῖται καὶ τοῦτο εἰς τὴν πρώιμον ἀνατολίζουσαν ἐποχήν.

Εἰς τὰ κτήματα τῆς Γεωργικῆς Σχολῆς τῆς Μ ε σ α ρ ᾶ ς, τὰ ὁποῖα ἐκτείνονται πρὸς Δ. τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῆς Γ ό ρ τ υ ν ο ς καὶ ἑκατέρωθεν τῆς ὁδικῆς ἀρτηρίας, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ ἐξ Ἡρακλείου εἰς Μοίρας, ἐγένετο κατὰ τὸν Μάιον τοῦ 1971 ἐγκατάστασις ἀρδευτικοῦ δικτύου. Αἱ κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν τῶν τάφρων τῶν προοριζομένων νὰ δεχθοῦν τοὺς ἐκ σιμέντου ἀγωγοὺς παρουσιασθεῖσαι ἀρχαιότητες σημειοῦνται εἰς τὸ τοπογραφικὸν διάγραμμα δι' ἐρυθροῦ χρώματος καὶ δι' αὔξοντος λατινικοῦ ἀριθμοῦ (τοπογρ. σχέδιον παρένθ. πίν. Α'). Ἡ διὰ μηχανικοῦ μέσου ἐκσκαφὴ προεκάλεσε πολλὰς καταστροφάς. Δὲν ἐκρίθη σκόπιμος, ἀλλὰ καὶ οὔτε ἦτο δυνατή, ἡ ἐπέκτασις τῆς ἐρεύνης πέραν τῶν ὁρίων τῶν καθοριζομένων ὑπὸ τῶν παρειῶν τῶν τάφρων, αἵτινες ἀπέχουν ἀλλήλων 80 ἑκ. κατὰ μέσον ὅρον[3].

Ι. Ἐξ ὅλων τῶν ἀποκαλυφθέντων ἀρχαιοτήτων ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν τοπογραφίαν τῆς περιοχῆς παρουσιάζει τὸ ἐντὸς τοῦ καταθλιπτικοῦ ἀγωγοῦ ἀποκαλυφθὲν τμῆμα πλακοστρώτου (παρένθ. πίν. Α' καὶ εἰκ. 3 (Ι), πίν. 379α - β). Τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ μεγάλων τραπεζιοσχήμων πλακῶν, λευκοφαίου μαρμαρολίθου, ἄνευ προσθέτου ὕλης μεταξὺ τῶν ἁρμῶν καὶ εὑρίσκεται εἰς βάθος 1.30 μ. ἐκ τῆς ἀρχικῆς ἐπιφανείας. Παρ' ὅλον ὅτι τὸ ἀποκαλυφθὲν τμῆμα εἶναι πολὺ μικρὸν καὶ τὰ πρὸς Β. καὶ Ν. ἄκρα του κατεστραμμένα δὲν θὰ πρέπει τὸ πλάτος του νὰ ὑπερβαίνῃ τὰ 5.30 μ., ἐνῶ πρὸς Α. καὶ πρὸς Δ. συνεχίζεται κάτωθι τῆς ἐπιχώσεως.

Ἡ μορφὴ τοῦ πλακοστρώτου ὑποδηλώνει κατάστρωμα δημοσίας ὁδοῦ καὶ ἡ πιθανὴ φορά του ἀπὸ Α. πρὸς Δ. καθιστᾷ πιθανὴν τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι τὸ πλακόστρωτον ἀποτελεῖ τμῆμα μιᾶς ὁδοῦ, ἡ ὁποία ἔφερεν ἐκ Γόρτυνος εἰς Φαιστόν.

1. Πρβ. Brock, ἔ.ἀ. πίν. 58, 906 καὶ BSA 63, 1968, πίν. 42, Α 24 καὶ Α 52.

2. Βλ. Στ. Αλεξιου, Κρητ. Χρον. 4, 1950, 297 κ.ἑ.

3. Εἰς δύο μόνον περιπτώσεις (ΙΙ καὶ VI) ἐκρίθη ἀναγκαία ἡ ἐν μέρει διεύρυνσις τῆς τάφρου.

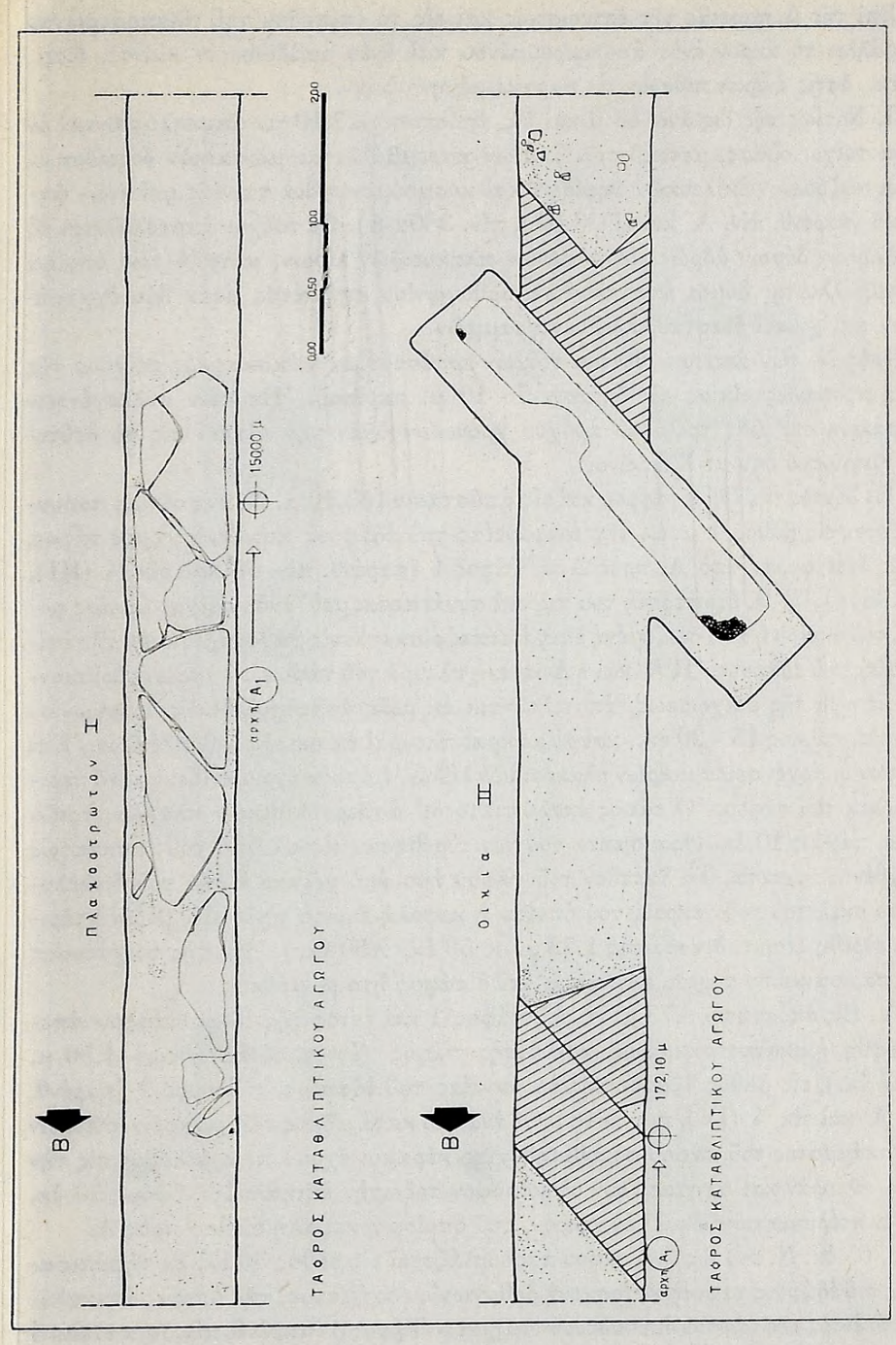
Πλακοστρωτον I
ΤΑΦΡΟΣ ΚΑΤΑΘΛΙΠΤΙΚΟΥ ΑΓΩΓΟΥ
αρχη A1
150,00 μ
B
0,00
0,50
1,00
2,00
Οικια II
ΤΑΦΡΟΣ ΚΑΤΑΘΛΙΠΤΙΚΟΥ ΑΓΩΓΟΥ
αρχη A1
172,10 μ
B

Εἰκ. 3.

Ἐπὶ τῆς Δ. παρειᾶς τῆς ἐπιχώσεως καὶ εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ πλακοστρώτου προβάλλει τὸ ἄκρον ἑνὸς ἀποκεκρουμένου καὶ ἄνευ ραβδώσεων κίονος, διαμ. 29 ἑκ., ὅστις ἀνήκει πιθανὸν εἰς παρακειμένην οἰκίαν.

ΙΙ. Νοτίως τῆς ὡς ἄνω ὁδοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν 22.10 μ. ἀπεκαλύφθησαν ἐν μέρει τοῖχοι οἰκίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων παρεμβάλλεται μωσαϊκὸν δάπεδον ἐν μέρει σωζόμενον ἐκ λευκῶν ψηφίδων καὶ κοσμούμενον διὰ ταινίας μελανῶν ψηφίδων (παρένθ. πίν. Α′ καὶ εἰκ. 3 (ΙΙ), πίν. 380α-β). Οἱ τοῖχοι ἀποτελοῦνται ἐξ ἐπαλλήλων δόμων ἀδρῶς εἰργασμένων πλακοειδῶν λίθων, μεταξὺ τῶν ὁποίων παρεμβάλλονται δόμοι ὀπτοπλίνθων, ὀρθογωνίου σχήματος μετὰ δύο ἐγχαράκτων καὶ χιαστὶ διασταυρουμένων γραμμῶν.

Πρὸς Ν. τῶν ἀποτυπωθέντων τοίχων κατέστρεψεν ὁ ἐκσκαφεὺς τοίχους τῆς ἰδίας προφανῶς οἰκίας εἰς ἔκτασιν 7 - 10 μ. περίπου. Ἐκ τῶν συλλεγέντων ὀστράκων καὶ μιᾶς τριλόβου πρόχου χρονολογοῦμεν τὴν οἰκίαν εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος.

ΙΙΙ. Ἐντὸς τῆς ἰδίας τάφρου καὶ εἰς ἀπόστασιν 153.10 μ. Ν. τῆς οἰκίας παρουσιάζεται εἰς βάθος 1 μ. ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους κιβωτιόσχημος τάφος, ὅστις ἔχει φορὰν ἀπὸ Α. πρὸς Δ.= Τάφος 1 (παρένθ. πίν. Α′ καὶ εἰκ. 4 (ΙΙΙ), πίν. 381α). Ἡ Β. ἐξωτερική του παρειὰ συνάπτεται μεθ' ἑνὸς τοίχου ὁμοίας φορᾶς, τοῦ ὁποίου ἡ ἄνω σωζομένη ἐπιφάνεια εὑρίσκεται εἰς βάθος 50 ἑκ. ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Ἡ Α. καὶ ἡ Δ. στενὴ πλευρὰ τοῦ τάφου, αἱ ὁποῖαι εὑρίσκονται κάτωθι τῆς ἐπιχώσεως, ἀποτελοῦνται ἐκ μιᾶς ἀσβεστολιθικῆς ὀρθογωνίου πλακός, πάχους 15 - 20 ἑκ., καὶ αἱ μακραὶ πλευραὶ ἐκ σειρᾶς λιθοπλίνθων. Ἐπὶ τούτων ὑπάρχει σειρὰ μικρῶν πλακοειδῶν λίθων, ἡ ὁποία σχηματίζει καὶ τὸ περιχείλωμα τοῦ τάφου. Ὁ τάφος ἐκαλύπτετο δι' ἀσβεστολιθικῶν πλακῶν, τριῶν ἴσως, πάχους 10 ἑκ. Θραύσματα τούτων εὑρέθησαν εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ ἐκσκαφέως ἐξαχθέντα χώματα. Τὸ δάπεδον τοῦ τάφου ἦτο ἀπὸ χῶμα. Πλὴν τοῦ διαλελυμένου σκελετοῦ τοῦ νεκροῦ, τοῦ ὁποίου ἡ κεφαλὴ ἔκειτο πρὸς Α., οὐδὲν κτέρισμα εὑρέθη (ἐσωτ. διαστάσεις 1.52 μ. × 50 ἑκ. ×50 ἑκ.). Ἐκ τῆς τοιχοποιίας τοῦ παρακειμένου τοίχου συνάγεται ὅτι ὁ τάφος ἦτο ρωμαϊκός.

ΙV. Εἰς ἀπόστασιν 6.75 μ. Ν. τοῦ τάφου 1 καὶ ἐντὸς τῆς ἰδίας τάφρου ἀπεκαλύφθη ἡμικατεστραμμένος καλυβίτης τάφος (ἐσωτ. διαστάσεων 1.50 μ. × 47 ἑκ.), εἰς βάθος 1 μ. ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους = Τάφος 2 (παρένθ. πίν. Α′ καὶ εἰκ. 4 (ΙV), πίν. 381β). Οἱ ἀνὰ δύο κατὰ μῆκος τῶν μακρῶν πλευρῶν τοῦ σκάμματος τοῦ τάφου τοποθετηθέντες κέραμοι ἔχουν περιχείλωμα εἰς τὴν κάτω πλευρὰν καὶ σχηματίζουν ὀξυκόρυφον τοξωτὴν ἐπικάλυψιν, ὕψους 50 ἑκ. Οὐδὲν κτέρισμα συνώδευε τὸν νεκρόν, τοῦ ὁποίου ἡ κεφαλὴ ἔκειτο πρὸς Α.

V. 65 ἑκ. Ν. τοῦ ὡς ἄνω τάφου παρουσιάζεται εἰς βάθος 30 ἑκ. ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους ταφικὴ κατασκευὴ ὀρθογωνίου σχήματος, τῆς ὁποίας ἀπεκαλύφθη τὸ ἐντὸς τῆς τάφρου δυτικώτερον τμῆμα = Τάφος 3 (παρένθ. πίν. Α′ καὶ εἰκ. 4 (V), πίν. 382α-β). Οἱ τοῖχοι, οἱ ὁποῖοι σώζονται εἰς ὕψος 1.50 μ., ἀποτελοῦνται

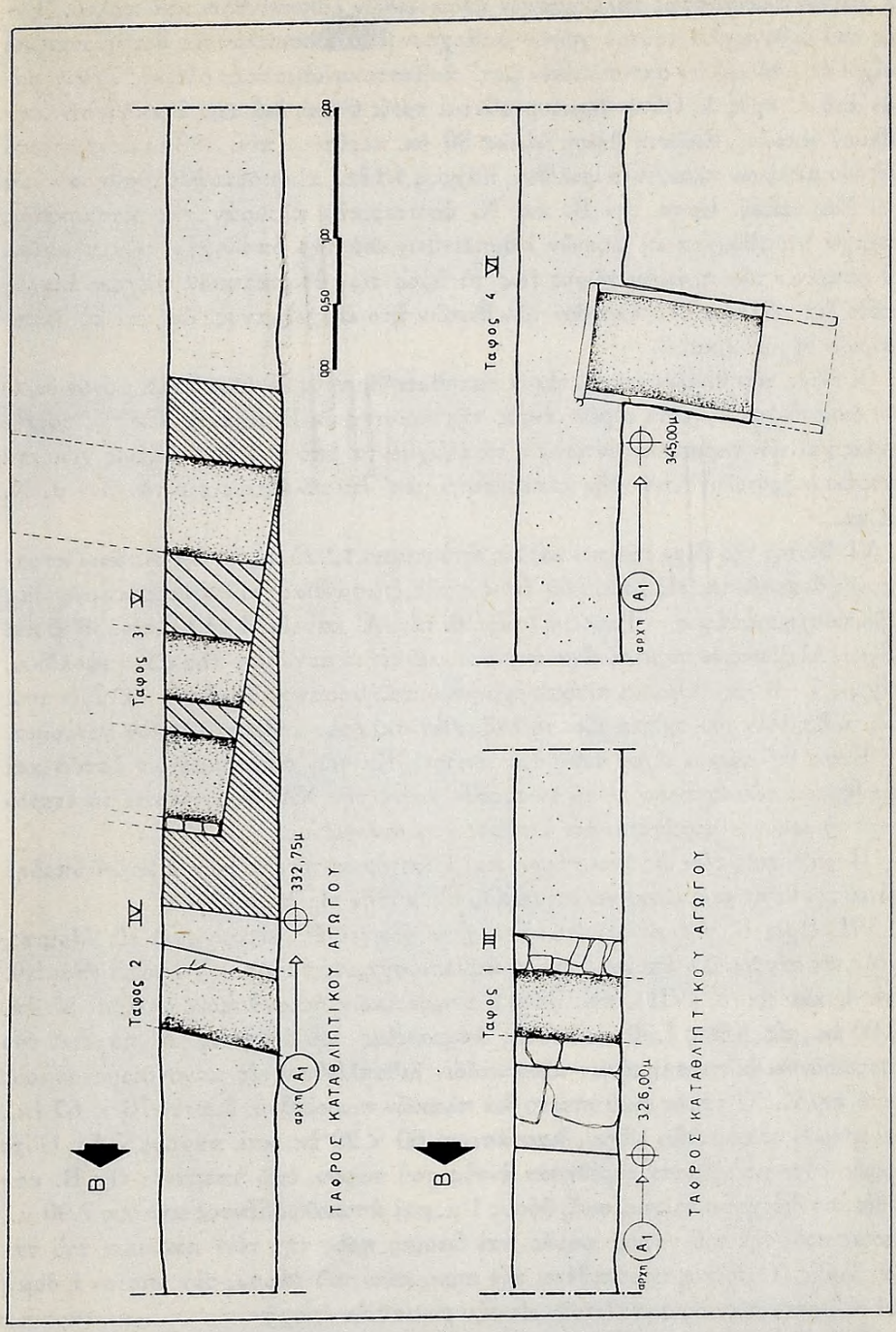
ΤΑΦΡΟΣ ΚΑΤΑΘΛΙΠΤΙΚΟΥ ΑΓΩΓΟΥ
Ταφος 2
IV
Ταφος 3
V
332,75μ
αρχη A1
B
0,00
0,50
1,00
2,00
ΤΑΦΡΟΣ ΚΑΤΑΘΛΙΠΤΙΚΟΥ ΑΓΩΓΟΥ
Ταφος 1
III
326,00μ
αρχη A1
B
Ταφος 4
VI
345,00μ
αρχη A1

Εἰκ. 4.

ἐκ μικρῶν ἀκανονίστως πελεκημένων πλακοειδῶν λιθοπλίνθων καὶ πηλοῦ. Ἐντὸς τοῦ ὀρθογωνίου τούτου χώρου ὑπάρχουν δύο ἀνισοπλατεῖς διαχωριστικοὶ τοῖχοι ἐξ ἐπαλλήλων ὀπτοπλίνθων μετ' ἀσβεστοκονιάματος, οἵτινες ἔχουν φορὰν ἀπὸ Α. πρὸς Δ. Οὕτω δημιουργοῦνται τρεῖς θῆκαι διὰ τὴν ἐναπόθεσιν ἰσαρίθμων νεκρῶν. Ἑκάστη θήκη, ὕψους 80 ἑκ. περίπου (πίν. 383α) ἐκαλύπτετο διὰ δύο μεγάλων πλακῶν πωρολίθου, πάχους 13 ἑκ., αἱ ὁποῖαι ἐθραύσθησαν ὑπὸ τοῦ ἐκσκαφέως. Κατὰ τὴν Β. καὶ Ν. ἐσωτερικὴν πλευρὰν τῆς κατασκευῆς ὑπάρχει περιχείλωμα ἐκ μικρῶν λιθοπλίνθων διὰ τὴν ὑποδοχὴν τῶν πλακῶν. Ὁ ὑπεράνω τῶν πλακῶν χῶρος ἕως τὸ ὕψος τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων ἐκαλύπτετο διὰ χώματος. Τὸ δάπεδον τῶν θηκῶν ἦτο ἐκ χώματος, ὡς καὶ τὸ δάπεδον τῶν τάφων 2 καὶ 3.

Οἱ ἐντὸς τῶν θηκῶν νεκροὶ εἶχον τοποθετηθῆ πρὸς Δ. Θραῦσμα μόνον ὑελίνου δακρυδόχου ἀγγείου εὑρέθη ἐντὸς τῆς πρώτης ἐκ Β. θήκης. Ἐκ τῆς τοιχοποιίας καὶ τῶν περισυλλεγέντων εἰς τὰ ἐξαχθέντα ὑπὸ τοῦ ἐκσκαφέως χώματα ὀστράκων χρονολογοῦμεν τὴν κατασκευὴν μετ' ἐπιφυλάξεως εἰς τὸν 3ον μ. Χ. αἰῶνα.

VI. Ἐντὸς τῆς ἰδίας τάφρου καὶ εἰς ἀπόστασιν 12.25 μ. ἐκ τῆς ὡς ἄνω κατασκευῆς ἀναφαίνεται εἰς βάθος 65 ἑκ. ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους μεγάλος κιβωτιόσχημος τάφος = Τάφος 4 (παρένθ. πίν. Α' καὶ εἰκ. 4 (VI), πίν. 383β καὶ 384α). Αἱ τέσσαρες παρειαὶ εἶναι ἐπενδεδυμέναι διὰ μεγάλων πλακῶν γυψολίθου, πάχους 7 - 10 ἑκ. Ὅμοιαι πλάκες ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ διὰ τὴν κάλυψίν του, ἐνῶ τὸ δάπεδόν του σχηματίζει τὸ λαξευθὲν σκληρὸν ἀσβεστολιθικὸν πέτρωμα.

Ἐντὸς τοῦ τάφου εἶχον τεθῆ δύο νεκροί. Ἐκ τῶν διαλελυμένων ὀστῶν καὶ τῆς θέσεως τῶν κρανίων — τὸ ἓν εὑρέθη κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν καὶ τὸ ἕτερον κατὰ τὸ μέσον — συνάγεται ὅτι ὁ τάφος ἦτο συλημένος.

Ἡ γειτνίασις τῶν ὡς ἄνω τάφων καὶ ἰδιαιτέρως τῶν τάφων 2 καὶ 4 ὑποδηλώνει τὴν θέσιν ρωμαϊκοῦ νεκροταφείου εἰς αὐτὴν τὴν περιοχήν.

VII. Πρὸς Β. τῆς κεντρικῆς ὁδοῦ, ἥτις ὁδηγεῖ ἐξ Ἡρακλείου εἰς Μοίρας, ἐντὸς τῆς τάφρου Δ1 ἀποκαλύπτεται κιβωτιόσχημος τάφος = Τάφος 5 (παρένθ. πίν. Α' καὶ εἰκ. 5 (VII), πίν. 384β), ἐσωτερικῶν διαστάσεων 2 μ. × 55 ἑκ. × 90 ἑκ., εἰς βάθος 1.50 μ. ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Αἱ παρειαί του ἀποτελοῦνται ἐκ πελεκημένων πλακοειδῶν λιθοπλίνθων εἰς κανονικοὺς δόμους μετὰ πηλοῦ. Ὁ τάφος ἐκαλύπτετο διὰ πλακῶν πωρολίθου, διαστ. 76 × 67 ἑκ., καὶ μικρῶν πλακοειδῶν λίθων, διαστάσεων 60 × 20 ἑκ. καὶ πάχους 7 ἑκ. Οὔτε νεκρὸς οὔτε κτερίσματα εὑρέθησαν ἐντὸς τοῦ τάφου, ἐνῶ ὑπεράνω τῆς Β. παρειᾶς του διέρχεται τοῖχος, σωζ. ὕψους 1 μ. καὶ ἀποκαλυφθέντος μήκους 7.90 μ., ὁμοίας πρὸς τὴν τοῦ τάφου φορᾶς καὶ ὁμοίας πρὸς τὴν τῶν παρειῶν τοῦ τάφου δομῆς. Ὁ τοῖχος προϋποθέτει τὴν παρουσίαν τοῦ τάφου, τὸν ὁποῖον ἡ δομὴ καὶ αἱ διαστάσεις του τοποθετοῦν εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχήν.

VIII. Ἐντὸς τῆς ἰδίας τάφρου καὶ εἰς ἀπόστασιν 215 μ. πρὸς Δ. παρουσιά-

σημειούμενον εἰς τὸ σχέδιον πλάτος πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ τὸ πάχος τῶν κονιαμάτων.

Οἱ ἐσωτερικοὶ τοῖχοι (πλὴν τῶν δύο τοίχων τοῦ Μ2 καὶ τῆς βαθμίδος τοῦ Μ1 - Μ1α, οἱ ὁποῖοι ἐκτίσθησαν μὲ ὠμὰς πλίνθους), ἔχουν κτισθῇ μὲ λίθους καὶ λάσπην. Λείψανα ξυλοδεσιᾶς (πλὴν τῶν σημειωθεισῶν ἐνδείξεων ὑπάρξεως ξυλίνων παραστάδων) δὲν εὑρέθησαν.

Λείψανα λιθοστρώτου αὐλῆς ἢ ὁδοῦ. Τὸ λιθόστρωτον Η, δυτικῶς τοῦ Μ5 εἶναι μᾶλλον ὑπόλειμμα ὁδοῦ, ἡ ὁποία θὰ ἔβαινε κατὰ μῆκος τοῦ δυτικοῦ τοίχου τῆς οἰκίας.

Σχέσις Οἰκιῶν Μ καὶ Ν. 'Αδιευκρίνητος παραμένει ἡ σχέσις τῶν Οἰκιῶν Μ καὶ Ν (δωμάτια Ν1 - Ν2). Ἴσως πρόκειται περὶ δύο διακεκριμένων συγχρόνων οἰκιῶν (ΥΜ Ια) χωριζομένων διὰ τοῦ ἰσχυροῦ τοίχου μεταξὺ Ν1 καὶ Μ4. 'Η προσεχὴς ἔρευνα νοτίως τοῦ Μ10 ἴσως παράσχῃ νέα στοιχεῖα σχετικῶς.

ΒΟΡΕΙΟΣ ΟΙΚΙΑ (ΠΜ ΙΙα)

(Παρένθ. πίν. Η', εἰκ. 2 καὶ πίν. 251, 252α-β)

Τὸ σημαντικώτερον ἴσως ἀποτέλεσμα τῶν νέων ἀνασκαφῶν ἐν Βασιλικῇ εἶναι ἡ ἀνακάλυψις τῆς πρωίμου μινωικῆς Βορείου Οἰκίας. 'Η πλήρης ἀποκάλυψις τῆς οἰκίας αὐτῆς, τῆς ὁποίας ἡ κάτοψις εὐτυχῶς σῴζεται καλῶς, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν νέαν μελέτην τῆς Μεγάλης Οἰκίας, θὰ ἀπαλλάξῃ τὴν ἔρευναν ἀστηρίκτων θεωριῶν περὶ καταγωγῆς τοῦ τύπου τῶν μινωικῶν ἀνακτόρων ἐκ τῶν ΠΜ ΙΙ οἰκιῶν[1]. 'Η οἰκία χρονολογεῖται εἰς τὴν βαθμίδα Κουμάσας — ΠΜ ΙΙα — εἶναι δὲ ἓν ἐκ τῶν πέντε παραδειγμάτων ἀρχιτεκτονικῶν καταλοίπων τῆς βαθμίδος αὐτῆς τὰ ὁποῖα ἔχουν γίνει μέχρι σήμερον γνωστά. 'Υπενθυμίζω ἐνταῦθα ὅτι ἐκ τῶν πρωίμων φάσεων τῆς μινωικῆς ἐξελίξεως (ΠΜ Ι - ΙΙΙ) ἐλάχιστα ἀρχιτεκτονικὰ κατάλοιπα εἶναι γνωστὰ παρὰ τὸ γεγονὸς τῆς ὑπάρξεως ἀκμαίων συνοικισμῶν εἰς ὅλας τὰς φάσεις τῆς ΠΜ ἐποχῆς καθ' ἅπασαν σχεδὸν τὴν Κρήτην. Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ ταῦτα κατάλοιπα εἰς χρονολογικὴν κατάταξιν εἶναι τὰ ἑξῆς:

1. Τῆς βαθμίδος Πύργου (ΠΜ Ι) τρία μόνον κτίσματα εἶναι γνωστά: α. 'Ο οἰκίσκος τῆς Φαιστοῦ ὑπὸ τὸ Περιστύλιον 74 τοῦ ἀνακτόρου[2]. β. 'Η οἰκία ὑπὸ τὴν κατωτέραν Δυτικὴν Αὐλὴν τοῦ ἀνακτόρου τῆς Φαι-

1. Πρβ. R. W. Hutchinson, Prehistoric Crete, London 1962, σ. 145. 'Η θεωρία τοῦ Hutchinson ἀνεζωπυρώθη προσφάτως ὑπὸ τοῦ J. Evans ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀνακαλύψεως τῆς ΠΜ Πα οἰκίας τῆς Κνωσοῦ, ἰδὲ Anatolian Studies 22, 1972, σ. 127, ἀλλὰ τὸ εὕρημα δὲν δύναται νὰ στηρίξῃ τοιαύτην θεωρίαν.

2. L. Pernier, Festos I, Roma 1935, σ. 115 κέ., εἰκ. 49 - 50 καὶ πίν. VI.

ΓΟΡΤΥΣ 1971

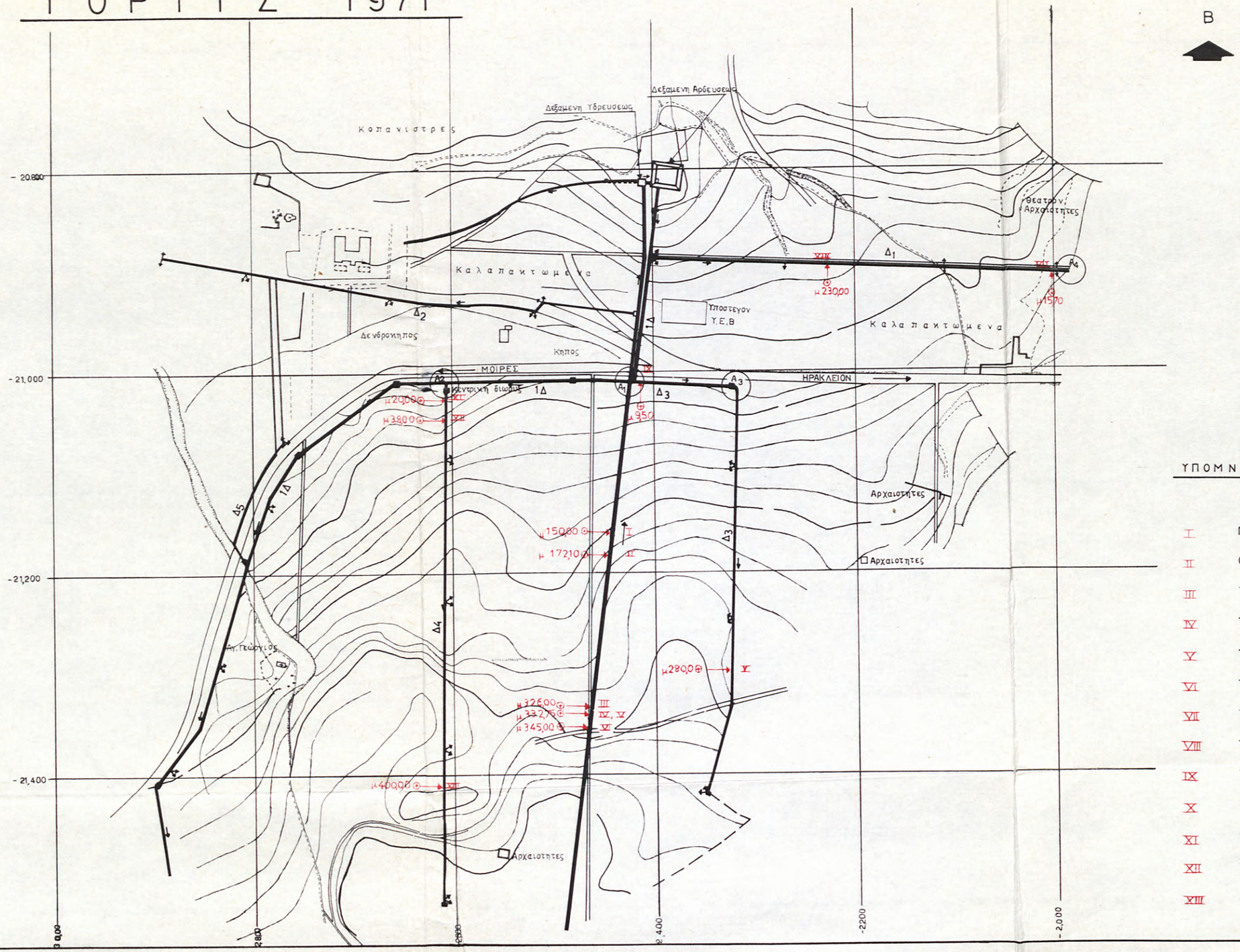

B

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

I	Πλακόστρωτον
II	Οικια
III	Ταφος 1
IV	Ταφος 2
V	Ταφος 3
VI	Ταφος 4
VII	Ταφος 5
VIII	Τοιχος οικιας
IX	Τμημα τοιχου
X	Ταφος 6
XI	Ταφος 7
XII	Ταφος 8
XIII	Ταφος 9

(παρένθ. πίν. Ζ'). β. 'Η ἐνταῦθα δημοσιευομένη Βόρειος Οἰκία τῆς Βασιλικῆς (εἰκ. 2). γ. Τὰ κτίσματα τοῦ ἀρχαιοτέρου στρώματος τοῦ Μύρτου 'Ιεραπέτρας[1]. δ. 'Η οἰκία ὑπὸ τὴν Δυτικὴν Αὐλὴν τοῦ 'Ανακτόρου τῆς Κνωσοῦ[2] καὶ ε. 'Η οἰκία εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τῆς βασιλικῆς ὁδοῦ τῆς Κνωσοῦ[3].

3. Εἰς τὴν βαθμίδα Βασιλικῆς — ΠΜ ΙΙβ — ἀνήκουν τὰ ἑξῆς κτίσματα: α. 'Η Μεγάλη Οἰκία τῆς Βασιλικῆς (παρένθ. πίν. Ζ'). β. Τὸ ἀνώτερον στρῶμα τοῦ οἰκισμοῦ τοῦ Μύρτου[4]. γ. Τὸ ἀρχαιότερον κτίσμα εἰς τὴν θέσιν τοῦ ναοῦ τοῦ Δικταίου Διὸς εἰς τὸ Παλαίκαστρον[5] καὶ δ. Πιθανῶς τὰ λείψανα οἰκίας εἰς τὴν ΒΔ. περιοχὴν τοῦ ἀνακτόρου τῶν Μαλίων[6].

Τῆς βαθμίδος τοῦ Λευκοῦ Ρυθμοῦ (ΠΜ ΙΙΙ) τὰ ἀρχιτεκτονικὰ κατάλοιπα εἶναι περισσότερον προβληματικὰ καὶ δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν ἐνταῦθα.

'Ανασκαφικὰ

'Η θέσις ὅπου εὑρέθη ἡ οἰκία κατελαμβάνετο καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς ἀνασκαφῆς ὡς καὶ πέραν αὐτῆς πρὸς ΒΔ. ὑπὸ μὴ καλλιεργουμένης λωρίδος γῆς, ἴσης κατὰ τὸ πλάτος πρὸς τὸ πλάτος τῆς οἰκίας καὶ στενουμένης πέραν αὐτῆς, πρὸς ΒΔ. Τὰ ἄκρα τῆς λωρίδος αὐτῆς κατελαμβάνοντο ὑπὸ χαμηλῶν τροχάλων, τὸ δὲ σύνολον τῆς ἀκαλλιεργήτου λωρίδος μετὰ τῶν τροχάλων ἐπεῖχε θέσιν τράφου, χωρίζοντος κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο τὴν ἀνωτέραν καλλιεργουμένην πεζούλαν, ἡ ὁποία καταλαμβάνει τὸ κεντρικὸν τμῆμα τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου, ἀπὸ τὴν κατωτέραν εἰς τὴν βόρειον αὐτῆς πλευράν, τὸ ἐπίπεδον τῆς ὁποίας εἶναι μόνον κατὰ 70 ἑκ. περίπου χαμηλότερον. Εἰς τὸ νότιον ἄκρον τῆς ἀνωτέρας πεζούλας εὑρίσκεται ἡ Μεγάλη Οἰκία. 'Η ἀπόστασις ἀπὸ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ δωματίου 31 τῆς Μεγάλης Οἰκίας μέχρι τοῦ ΝΔ. τοίχου τοῦ δωματίου 2 τῆς Βορείου Οἰκίας εἶναι περίπου 32 μ.

Πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς ἐφαίνοντο αἱ δύο ἀκραῖαι πλάκες τῆς λιθοστρώτου αὐλῆς ὑπὸ τὸν τρόχαλον, ἀκριβῶς εἰς τὸ ὅριον τοῦ καλλιεργημένου. Μικρὰ δοκιμὴ ἀπεκάλυψε τμῆμα τοῦ λιθοστρώτου, ὁπότε μᾶς ἐγεννήθη ἡ σκέψις μήπως ἔφθανεν ἕως ἐδῶ ἡ Δυτικὴ Αὐλὴ τῆς Μεγάλης Οἰκίας. 'Η συνέχισις τῆς ἐρεύνης ἔδειξεν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ οἰκίας ἀρχαιοτέρας, ἡ ὁποία οὐδόλως εἶχε θιγῆ ὑπὸ τοῦ Seager, ἂν καὶ ἀκριβῶς παραπλεύρως αὐτῆς, εἰς τὴν

1. P. Warren, Myrtos, London 1972, σχέδιον ἔναντι σ. 11, Period I.
2. J. Evans, ἔ.ἀ. σ. 115 κέ.
3. P. Warren, AAA 5, 1972, σ. 392 - 398.
4. P. Warren, Myrtos, ἔ.ἀ. Period II.
5. R. M. Dawkins, BSA 11, 1904 - 1905, σ. 272 - 273, πίν. X.
6. BCH 89, 1965, σ. 1004 - 1005 καὶ εἰκ. 9. Αἱ σχετικαὶ πληροφορίαι εἶναι ἀρκετὰ ἀσαφεῖς. 'Αναφέρεται ὅτι παρόμοια εὑρήματα ἐπιστοποιήθησαν καὶ εἰς τὴν ΝΔ. περιοχὴν τοῦ ἀνακτόρου ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῶν ἀποθηκῶν.

ΝΑ. πλευράν, ὑψοῦται ὁ μέγας σωρὸς χωμάτων, τὰ ὁποῖα ἀπερρίφθησαν ἐδῶ ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Μεγάλης Οἰκίας. Ὁ σωρὸς οὗτος ἀποτελεῖ σήμερον τὸ ὑψηλότερον σημεῖον τοῦ Κεφαλιοῦ, ἐνῷ ἡ πραγματικὴ φυσικὴ κορυφὴ εἶναι ἔξαρμα βράχου περίπου 20 μ. δυτικώτερον.

Ἡ μὴ καλλιέργεια τῆς περιοχῆς τῆς οἰκίας καὶ ἡ δημιουργία τῶν τροχάλων ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ θέσις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ καλλιεργηθῇ λόγῳ τῆς παρουσίας τῶν λιθίνων θεμελίων, προφανῶς καὶ ἄλλων λίθων προερχομένων ἐκ τῆς καταστροφῆς τῶν τοίχων καὶ τοῦ λίαν σκληροῦ ὑλικοῦ τῶν δαπέδων. Παρὰ ταῦτα οἱ φιλότιμοι καλλιεργηταὶ εἶχον κάμει, φαίνεται, παλαιότερον πολλὰς προσπαθείας πρὸς ἐνσωμάτωσιν τοῦ σχετικῶς ὁμαλοῦ χώρου τῆς οἰκίας εἰς τὸ καλλιεργούμενον τμῆμα (σχετικῶς πρόσφατος ἦτο λάκκος εἰς τὸ κέντρον τοῦ δωματίου 1 πρὸς φύτευσιν μουρέλλου) καὶ οὕτω κατεστράφησαν ἰσχυρῶς οἱ τοῖχοι, ἰδίᾳ εἰς τὸ ΒΔ. τμῆμα τῆς οἰκίας, παντελῶς δὲ κατεστράφη ἡ ἐπιφάνεια τῶν δαπέδων. Εὐτυχῶς ἀπέμεινεν ἄθικτος ἀρκετὴ ἐπίχωσις φθάνουσα εἰς τὸ ΝΑ. τμῆμα τῶν δωματίων μέχρι βάθους περίπου 65 ἑκ. ἀπὸ τῆς σωζομένης ἄνω ἐπιφανείας τῶν τοίχων. Ἡ καλυτέρα διατήρησις τῶν ἐπιχώσεων καὶ τῶν τοίχων εἰς τὸ ΝΑ. τμῆμα τῆς οἰκίας ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ σκληρὸς φυσικὸς κούσκουρας ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι θεμελιωμένη αὕτη ἔχει κλίσιν ἀπὸ ΒΔ. πρὸς ΝΑ.

Στρωματογραφία

Ὡς ἀνεφέρθη ἀνωτέρω ἐπιφάνεια δαπέδων, ἡ ὁποία θὰ ἐχώριζε σαφῶς τὰ στρώματα εἰς στρώματα ἐπὶ τῶν δαπέδων καὶ εἰς στρώματα ὑπὸ τὰ δάπεδα (ἢ «στρῶμα θεμελιώσεως»), δὲν εὑρέθη, διότι ἡ περιοχὴ εἶχεν ἀνασκαλευθῇ παλαιότερον πρὸς καλλιέργειαν. Οὕτω ὑπὸ τοὺς λίθους τοῦ τροχάλου εὑρέθη λεπτὸν στρῶμα μαλακῶν σκούρων ἐκ τῆς παλαιᾶς καλλιεργείας καὶ τῆς συγχρόνου βλαστήσεως χωμάτων, πάχους περίπου 10 ἑκ. κατὰ τὴν ΝΔ. πλευρὰν τῆς οἰκίας, τὸ ὁποῖον ἐπαχύνετο πρὸς τὴν κατωφέρειαν, ὥστε κατὰ τὴν ΒΑ. πλευρὰν τῆς οἰκίας, ἤτοι εἰς τὸ ὅριον τοῦ καλλιεργουμένου, ἔφθανε τὰ 20 ἑκ. περίπου. Τὰ ὄστρακα ἐκ τοῦ στρώματος τούτου («ἐπιφανειακὸν στρῶμα Α») συνεκεντρώθησαν κεχωρισμένως. Ὑπὸ τὸ στρῶμα τοῦτο ὑπῆρχε στρῶμα ὁμοίως μαλακῶν χωμάτων τὸ ὁποῖον ἐφαίνετο «ἀσάλευτο», ἤτοι μὴ ταραγμένον ὑπὸ τῆς καλλιεργείας. Τὸ στρῶμα τοῦτο εἶχε πάχος 5 - 10 ἑκ., μετὰ δὲ τὴν ἀφαίρεσίν του ἐφάνησαν καλῶς αἱ ἄνω ἐπιφάνειαι τῶν σωζομένων λιθίνων θεμελίων τῶν τοίχων.

Εἰς τὸ κέντρον τοῦ δωματίου 1 ὑπῆρχε τετράπλευρον σκάμμα ἀβαθές, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀνοίξει ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ κτήματος πρὸς φύτευσιν μουρέλλου. Τὸ σκάμμα τοῦτο δὲν εἶχε βάθος μεγαλύτερον τῶν 15 - 20 ἑκ. ὑπὸ τὴν σῳ-

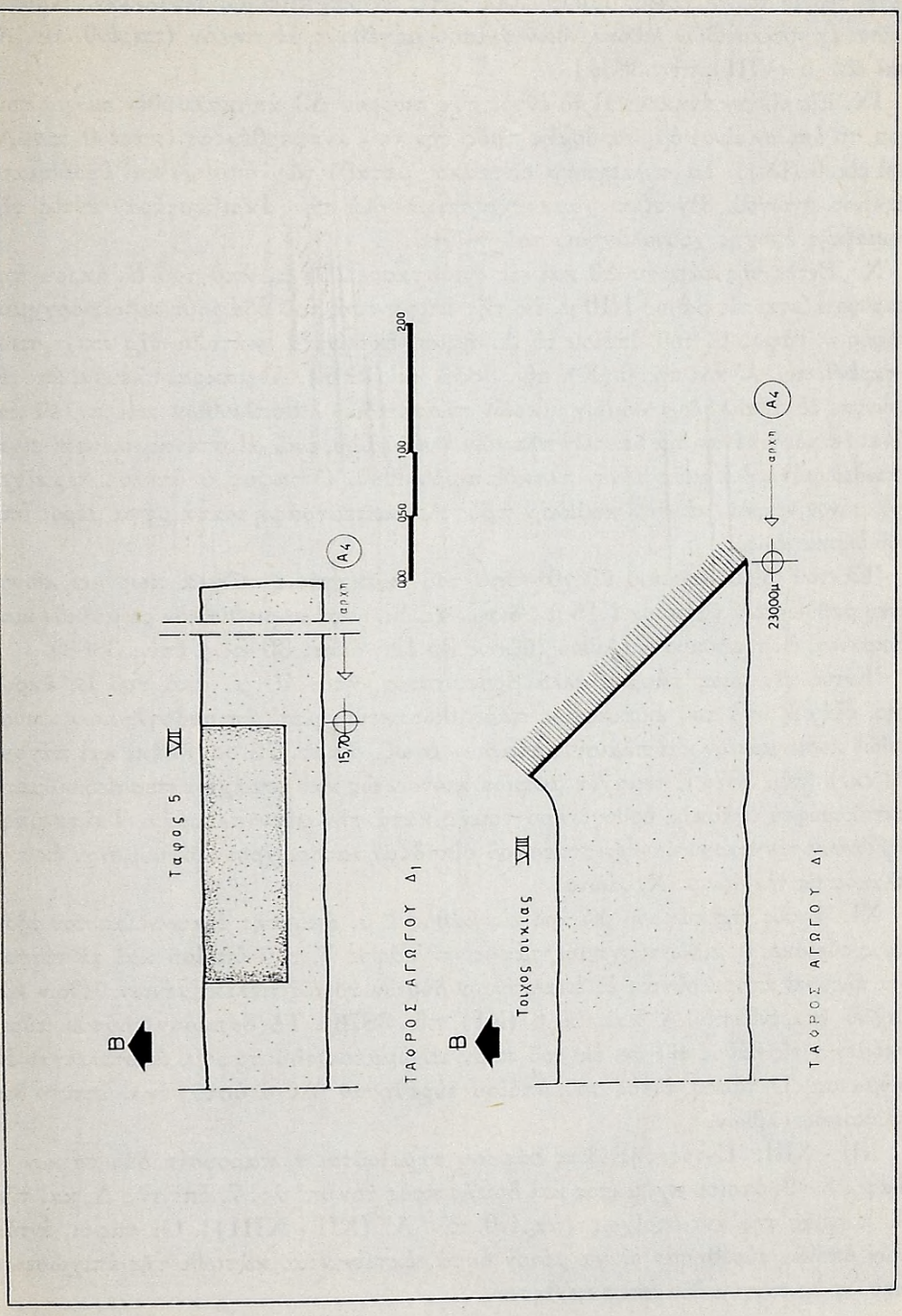
Ταφος 5
VII
15,70
αρχη
A4
B
ΤΑΦΡΟΣ ΑΓΩΓΟΥ Δ1
000
050
100
200
Τοιχος οικιας
VIII
230,00μ
αρχη
A4
B
ΤΑΦΡΟΣ ΑΓΩΓΟΥ Δ1

Εἰκ. 5.

ζεται τμῆμα τοίχου, σωζ. ὕψους 1.60, ὅστις ἀνήκει πιθανῶς εἰς οἰκίαν. Ἀποτελεῖται ἐκ πλακοειδῶν λιθοπλίνθων ἀνίσου μεγέθους μὲ πηλόν (παρένθ. πίν. Α' καὶ εἰκ. 5 (VIII), πίν. 385α).

IX. Εἰς οἰκίαν ἀνήκει καὶ τὸ ἐντὸς τῆς τάφρου Δ3 ἀποκαλυφθὲν τμῆμα τοίχου, τὸ ὁποῖον εἶναι ὁμοίας δομῆς πρὸς τὴν τοῦ ἀναφερθέντος (παρένθ. πίν. Α' καὶ εἰκ. 6 (IX)). Τὰ συλλεγέντα ὄστρακα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ θραύσματα πηλίνου ἀγωγοῦ, δὲν εἶναι χαρακτηριστικὰ διὰ τὴν ἀκριβεστέραν ἐντὸς τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς χρονολόγησιν τοῦ τοίχου.

X. Ἐντὸς τῆς τάφρου Δ3 καὶ εἰς ἀπόστασιν 280 μ. ἀπὸ τοῦ Β. ἄκρου της παρουσιάζεται εἰς βάθος 1.10 μ. ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους κιβωτιόσχημος τάφος = Τάφος 6, τοῦ ὁποίου τὸ Δ. ἥμισυ ἐκτείνεται κάτωθι τῆς ἐπιχώσεως (παρένθ. πίν. Α' καὶ εἰκ. 6 (X), πίν. 385β καὶ 386α). Αἱ μακραὶ πλευραὶ ἀποτελοῦνται ἐξ ἐπαλλήλων δόμων μικρῶν πλακοειδῶν λιθοπλίνθων καὶ πηλοῦ καὶ εἶναι ἐπενδεδυμέναι διὰ λεπτῶν πλακῶν γυψολίθου, ἐνῶ αἱ στεναὶ πλευραὶ εἶναι ἐπενδεδυμέναι διὰ μιᾶς μόνον πλακὸς πωρολίθου. Ὁ τάφος, ὁ ὁποῖος περιεῖχεν ἕνα μόνον νεκρὸν μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς Α., κατεστράφη κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τοῦ ἐκσκαφέως.

Ἐκ τοῦ ἰδίου σημείου ἐξήχθη ὑπὸ τοῦ ἐκσκαφέως τμῆμα πωρίνου κίονος ἄνευ ραβδώσεων (μήκους 1.15 μ., διαμ. 42 ἑκ.) καὶ κορινθιακὸν ρωμαϊκὸν κιονόκρανον, ἐκ τεφροκυάνου λίθου (ὕψους 35 ἑκ., διαμ. 30 ἑκ.) (πίν. 386β).

Ἐντὸς τῆς ἰδίας τάφρου ἀλλὰ βορειότερον, ἤτοι 40 μ. ἀπὸ τοῦ Β. ἄκρου της, ἐξήχθη ὑπὸ τοῦ ἐκσκαφέως πλὰξ θωρακείου μετ' ἐπιπεδογλύφων κρινοειδῶν κοσμημάτων καὶ πλαισίου ρόμβων (σωζ. διαστ. 75 × 90 ἑκ. καὶ πάχους 10 ἑκ.) (πίν. 387α), τεμάχια μικρῶν κιόνων ὡς καὶ τεμάχιον πεσσίσκου μετὰ κατακορύφου ἐγκοπῆς ὀρθογωνίου τομῆς κατὰ τὴν μίαν πλευράν. Ταῦτα ὑποδηλώνουν τὴν παρουσίαν χριστιανικοῦ οἰκοδομήματος, χρονολογουμένου ἐκ τῆς πλακὸς εἰς τὸν 6ον μ. Χ. αἰῶνα.

XI. Ἐντὸς τῆς τάφρου Δ4 καὶ εἰς βάθος 1 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους εὑρίσκεται κιβωτιόσχημος τάφος = Τάφος 7, τοῦ ὁποίου καὶ αἱ τέσσαρες πλευραὶ ἀποτελοῦνται ἐξ ἐπαλλήλων δόμων ἁδρῶς πελεκημένων λίθων καὶ πηλοῦ (παρένθ. πίν. Α' καὶ εἰκ. 6 (XI), πίν. 387β). Τὸ δάπεδον τούτου, εὑρισκόμενον εἰς βάθος 60 ἑκ. ἐκ τοῦ περιχειλώματος τοῦ τάφου, ἀποτελεῖται ἐκ χώματος. Ὁ τάφος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὑρέθησαν ὀλίγα ὀστᾶ, ἐκαλύπτετο διὰ πλακοειδῶν λίθων.

XII - XIII. Ἐντὸς τῆς ἰδίας τάφρου σημειοῦται ἡ παρουσία δύο τάφων = Τάφοι 8 - 9, ὁμοίου σχήματος καὶ δομῆς πρὸς τὸν ὑπ' ἀρ. 7, ἐπὶ τῆς Δ. καὶ τῆς Α. παρειᾶς της ἀντιστοίχως (παρένθ. πίν. Α' (XII - XIII)). Οἱ τάφοι, ἐντὸς τῶν ὁποίων εὑρέθησαν ὀλίγα μόνον ὀστᾶ, ἐκτείνονται κάτωθι τῆς ἐπιχώσεως καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἀπετυπώθησαν.

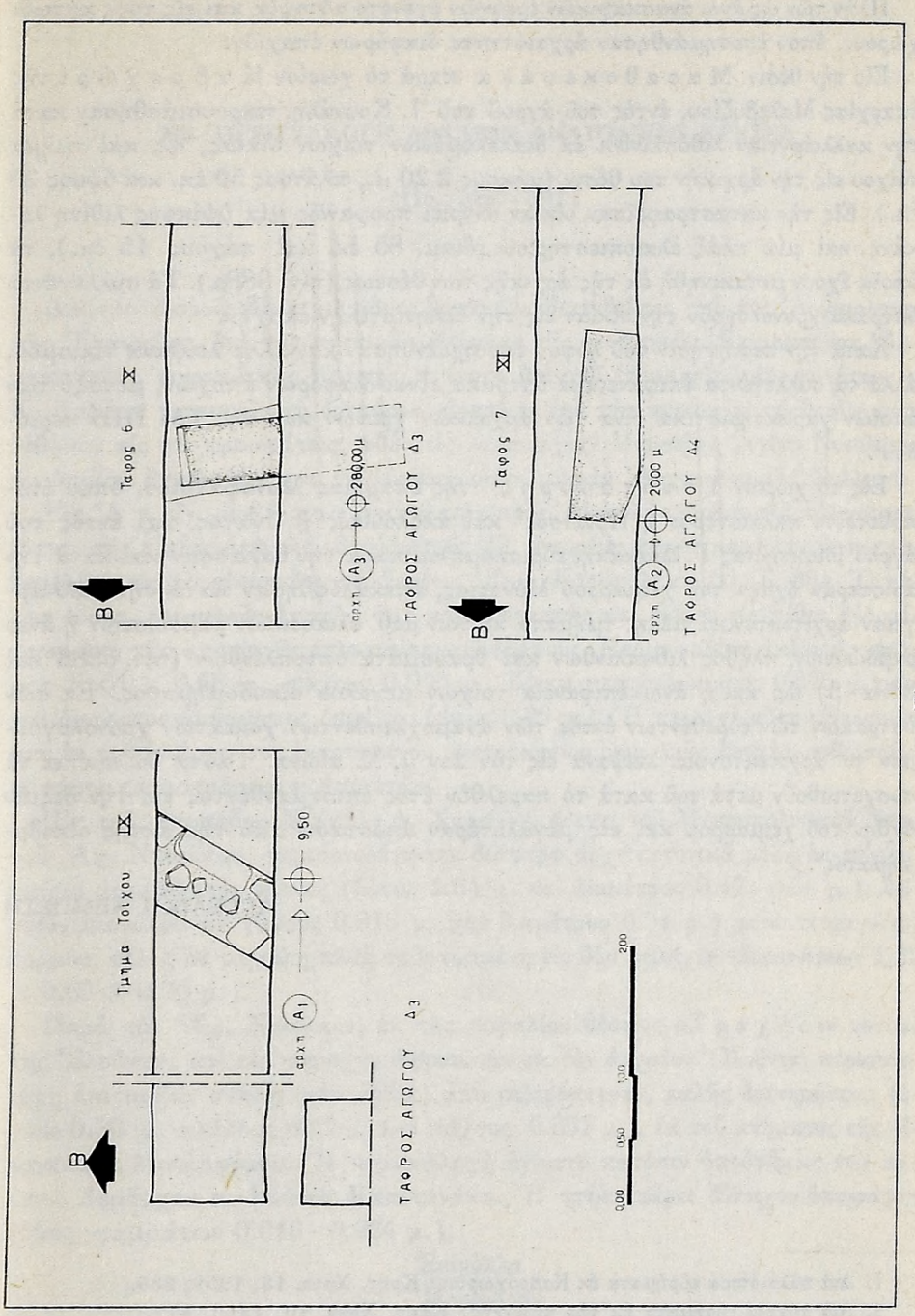
Τμῆμα Τοίχου IX
9,50
ἀρχή (A1)
ΤΑΦΡΟΣ ΑΓΩΓΟΥ Δ3
B
Τάφος 6 X
2,80/0,00 μ
ἀρχή (A3)
ΤΑΦΡΟΣ ΑΓΩΓΟΥ Δ3
B
Τάφος 7 XI
2,00 μ
ἀρχή (A2)
ΤΑΦΡΟΣ ΑΓΩΓΟΥ Δ4
0,00 0,50 1,00 2,00

Εἰκ. 6.

Πλὴν τῶν ὡς ἄνω ἀνασκαφικῶν ἐρευνῶν ἐγένετο αὐτοψία καὶ εἰς τοὺς κάτωθι χώρους, ὅπου ἐπεσημάνθησαν ἀρχαιότητες διαφόρων ἐποχῶν:

Εἰς τὴν θέσιν Μαραθοκεφάλα παρὰ τὸ χωρίον Καβροχώρι τῆς ἐπαρχίας Μαλεβυζίου, ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Ἰ. Κουνάλη, παρουσιάσθησαν κατὰ τὴν καλλιέργειαν λιθόπλινθοι ἐκ διαλελυμένων τοίχων οἰκίας, ὡς καὶ τμῆμα τοίχου εἰς τὴν ἀρχικήν του θέσιν (μήκους 2.20 μ., πλάτους 50 ἑκ. καὶ ὕψους 20 ἑκ.). Εἰς τὴν καταστραφεῖσαν οἰκίαν ἀνήκει προφανῶς μία ὑψίπους λιθίνη λεκάνη καὶ μία πλὰξ ἐλαιοπιεστηρίου (διαμ. 85 ἑκ. καὶ πάχους 15 ἑκ.), τὰ ὁποῖα ἔχουν μετακινηθῆ ἐκ τῆς ἀρχικῆς των θέσεως (πίν. 388α). Τὰ συλλεγέντα ὄστρακα χρονολογοῦν τὴν οἰκίαν εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχήν.

Κατὰ τὴν περιήγησιν τοῦ λόφου ἐπεσημάνθησαν καὶ ἄλλα λείψανα οἰκισμοῦ, ἀλλὰ τὰ συλλεγέντα ἐπιφανειακὰ ὄστρακα εἶναι διαφόρων ἐποχῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων χαρακτηριστικά τινα τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων καὶ τῆς ΥΜ ΙΙΙΒ περιόδου[1].

Εἰς τὸ χωρίον Τσούτσουρος τῆς ἐπαρχίας Μονοφατσίου, ὅπου ἐτοποθετεῖτο παλαιότερον ἡ Πριανσὸς[2] καὶ ἀκολούθως ἡ Ἴνατος, καὶ ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ ἰδιοκτησίας Γ. Διακάκη, εὑρισκομένου παρὰ τὴν θάλασσαν καὶ κατὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ χειμάρρου Μύντριος, ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὴν καλλιέργειαν ἀρχιτεκτονικὰ μέλη: τμήματα κιόνων μεθ' ἑλικοειδῶν ραβδώσεων ἢ ἄνευ ραβδώσεων, πλῆθος λιθοπλίνθων καὶ θραύσματα ὀπτοπλίνθων (πίν. 388β καὶ 389α-β) ὡς καὶ ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τοίχων μεγάλου οἰκοδομήματος. Ἐκ τῶν ὀστράκων τῶν εὑρεθέντων ἐντὸς τῶν ἀναμοχλευθέντων χωμάτων χρονολογοῦμεν τὰ ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα εἰς τὸν 2ον μ. Χ. αἰῶνα. Ταῦτα θὰ πρέπει νὰ συσχετισθοῦν μετὰ τοῦ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐπισημανθέντος εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ χειμάρρου καὶ εἰς μεγαλυτέραν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἀκτῆς οἰκοδομήματος[3].

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΛΕΜΠΕΣΗ

1. Διὰ παλαιότερα εὑρήματα ἐκ Καβροχωρίου: Κρητ. Χρον. 13, 1959, 386.
2. Διὰ τυχαῖα εὑρήματα ἐκ τῆς περιοχῆς: Κρητ. Χρον. 10, 1956, 421.
3. Βλ. ΠΑΕ 1970, 297, πίν. 404.

20β. ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗ ΑΡΧΑΙΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

(Πίν. 390 - 391)

Διὰ πιστώσεως δέκα χιλιάδων δραχμῶν, διατεθείσης ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, διὰ τὰς σχετικὰς ἀνάγκας τῆς νεοπαγοῦς Ἐπιμελητείας Ἀρχαιοτήτων Ἀνατολικῆς Κρήτης, ἐγένετο διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων κ. Κ. Δαβάρα περισυλλογὴ διαφόρων ἀρχαίων ἀνὰ τὴν περιοχήν, τὰ ὁποῖα ἀπετέθησαν εἰς τὸ προσφάτως τεθὲν εἰς λειτουργίαν Μουσεῖον Ἁγίου Νικολάου, τὸ ὁποῖον ἀντικατέστησε τὴν ὑπάρχουσαν μικρὰν Ἀρχαιολογικὴν Συλλογήν.

Εἰς Ἅ γ. Ν ι κ ό λ α ο ν, κατὰ τὴν πρὸς Ἀνατολὰς ἔξοδον τῆς πόλεως καὶ ἔναντι τῆς οἰκίας ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Λατοῦς 27, ἀνευρέθη τάφος κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν θεμελίων εἰς τὸ οἰκόπεδον τοῦ ἱερέως Ἐμμ. Καροφυλάκη (Ο. Τ. 88). Ὁ τάφος οὗτος, ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἦτο κεραμοσκεπὴς καὶ ἔκειτο εἰς βάθος δύο μέτρων ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Περισυνελέγη ἀκέραιος κέραμος (0.61 × 0.48 μ., πάχους 0.045 μ., ὕψους περιχειλώματος 0.025 μ.) ὡς καὶ ἀμφορεὺς ἀκόσμητος (σῳζομ. ὕψους 0.29 μ.). Ἡ περιοχὴ αὕτη εἶναι γνωστὴ ἐκ τοῦ ὑπάρχοντος ἐκτεταμένου νεκροταφείου ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, τοῦ ὁποίου οἱ τάφοι καταστρέφονται ἀπὸ ἐτῶν.

Ἐκ τοῦ οἰκοπέδου Μιχαὴλ Ἀ. Χαρούλη, ἔναντι τοῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγ. Νικολάου, περισυνελέγησαν διάφορα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἐκ πώρου: τμῆμα ἀρραβδώτου κίονος (ὕψους 1.64 μ. καὶ διαμέτρου 0.47 - 0.50 μ.), δωρικὸν κιονόκρανον (ὕψους 0.315 μ. καὶ διαμέτρου 0.51 μ.) μετὰ τετραγώνου τόρμου, τέλος δὲ μεγάλη πλὰξ τεθραυσμένη εἰς δύο τεμάχια (διαστάσεων 1.32 × 0.63 × 0.20 μ.).

Παρὰ τὸν Ἅγ. Νικόλαον, ἐκ τῆς παραλίου θέσεως «Τ ρ α χ ή λ ι» νοτίως τῆς Ἐλούντας καὶ εἰς περιοχὴν ἀνήκουσαν εἰς τὸν ἀρχαῖον Ὀλοῦντα, περισυνελέγη ἐπιτυμβία στήλη (πίν. 390α) ἀπὸ σιδερόπετραν, καλῆς διατηρήσεως (ὕψους 0.50 μ., πλάτους 0.42 μ. καὶ πάχους 0.357 μ.), ἐκ τοῦ κτήματος τῆς οἰκογενείας Μαυροφόρου. Ἡ περισυλλογὴ ἐγένετο κατόπιν ὑποδείξεως τοῦ παλαιοῦ δημάρχου κ. Ρούσου Καπετανάκη. Ἡ στήλη φέρει δίστιχον ἐπιγραφήν (ὕψος γραμμάτων 0.016 - 0.024 μ.):

Ξεινύλλα
Ἡροδώρου

Εἰς ἑτέραν ἐπιγραφὴν ἐξ Ὀλοῦντος, τὴν IC I, XXII 40, χρονολογουμένην

κατὰ τὸν 2ον αἰ. π.Χ., ἀπαντᾷ πάλιν τὸ αὐτὸ σπανιώτατον διὰ τὴν Κρήτην ὄνομα[1]: Ξεινύλλα Ἀρχικώμου. Τὰ γράμματα τῶν δύο ἐπιγραφῶν ὁμοιάζουν ἀρκετά.

Ἐκ τῆς Μονῆς Ἀκρωτηριανῆς (Τοπλοῦ) Σητείας παρελήφθη ἰωνικὸν κιονόκρανον, εὑρεθὲν εἰς ἀγρὸν τῆς Μονῆς κατὰ θέσιν «Σελλιὰ» τῆς ἀρχαίας Ἰτάνου. Τὸ κιονόκρανον, ἀπὸ σιδερόπετραν, ἔχει ὕψος 0.33 μ. καὶ διάμετρον 0.285 μ., ἡ δὲ διατήρησίς του εἶναι σχετικῶς καλή.

Κατὰ τὰς ἐργασίας διευρύνσεως ἀγροτικῆς ὁδοῦ ὑπὸ τὸ μεσαιωνικὸν χωρίον Βόιλα καὶ πρὸς τὴν Κοινότητα Χανδρᾶ, ὁ προωθητὴρ κατέστρεψε ταφικὸν πίθον περιέχοντα τέφραν. Περισυνελέγησαν διάφορα ἀκόσμητα θραύσματα τούτου.

Πρὸ τῆς βορείας εἰσόδου τοῦ χωρίου Τουρτοῦλοι (Ἅγ. Γεώργιος) Σητείας ἀνευρέθη κατὰ τὴν ἄροσιν καὶ κατεστράφη εἷς ΥΜ ΙΙΙ θαλαμοειδὴς τάφος. Περισυνελέγησαν εὐάριθμα μεγάλα τεμάχια λάρνακος, τὰ ὁποῖα εἶχον ἐνσωματωθῆ εἰς παρακειμένην ξηρολιθιάν.

Ἐκτεταμένη ἀνασκαφικὴ ἔρευνα καὶ περισυλλογὴ ἔλαβον χώραν εἰς τὸ ὀροπέδιον Ζήρου Σητείας καὶ τὴν πλησιόχωρον περιοχήν. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὑπερκειμένου τῆς ἀρχαίας Ἀμπέλου (σήμερον Ξηροκάμπου) λόφου ἐνετοπίσθη μεσομινωικὸν Ἱερὸν Κορυφῆς, ἄγνωστον μέχρι τοῦδε. Δυστυχῶς τὸ Ἱερὸν ἦτο γνωστὸν εἰς τοὺς λυμαινομένους τὴν Ἐπαρχίαν Σητείας ἀρχαιοκαπήλους καὶ ἡ σύλησις ὑπῆρξεν ὁλοκληρωτικὴ σχεδόν. Ἡ γενομένη ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἀπέδωσε πάντως ἀριθμὸν θραυσμάτων εἰδωλίων καὶ ζῳδίων ἐνδιαφέροντος τύπου.

Ἕτερον Ἱερὸν Κορυφῆς τῆς αὐτῆς ἐποχῆς ἠρευνήθη ἐπὶ τοῦ ὑψώματος «Ἐτιανὴ Κεφάλα» παρὰ τὴν Ἐτιάν. Τὸ Ἱερὸν τοῦτο εἶχεν ἐπίσης συληθῆ πρὸ ἐτῶν, κατέστη πάντως δυνατὴ ἡ περισυλλογὴ ἐνδιαφερόντων δειγμάτων παρομοίων ἀναθημάτων. Τὰ αὐτὰ δύνανται νὰ λεχθοῦν δι' ἓν εἰσέτι Ἱερόν, τὸ ὁποῖον ἠρευνήθη ἐπὶ τοῦ ὑψώματος «Ξυκέφαλο», κειμένου μεταξὺ Κατελιώνα καὶ Χανδρᾶ. Ἐκ τοῦ Ἱεροῦ τούτου φαίνεται ὅτι προέρχονται ὡρισμένα εἰδώλια καὶ ζῴδια καλῆς τέχνης, τὰ ὁποῖα εἶχον παραδοθῆ πρὸ ἐτῶν εἰς τὸ Μουσεῖον Ἁγίου Νικολάου. Ἡ ἔρευνα τῶν προαναφερθέντων τριῶν Ἱερῶν Κορυφῆς διεξήχθη ἐπιμελῶς καὶ εἰς μεγάλην ἔκτασιν, κατὰ τρόπον μειοῦντα εἰς τὸ ἐλάχιστον τὴν πιθανότητα ὑπάρξεως καὶ ἑτέρων ἀναθημάτων ἐντὸς τῶν ρωγμῶν τῶν βράχων. Σημειωθήτω τέλος ὅτι εἰς οὐδὲν τῶν ἐρευνηθέντων Ἱερῶν κατέστη δυνατὸν νὰ διαπιστωθῆ μετὰ βεβαιότητος ὅτι ὑπῆρχον κτίσματα ἀνήκοντα εἰς τὰ Ἱερά.

---

1. Γενικῶς διὰ τὰς Ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς, εἰς μὲν PAPE - BENSELER ἀναφέρεται μόνον τὸ ὄνομα Ξένυλλα εἰς δὲ BECHTEL μόνον τὸ Ξένυλλος. Ἀντιθέτως, τὸ ὄνομα Ἡρόδωρος τυγχάνει σύνηθες.

Τέλος, ἀντιθέτως πρὸς ὅ,τι ἐπιστεύετο, δὲν ἐπεβεβαιώθη ἡ ὕπαρξις ΜΜ Ἱεροῦ Κορυφῆς ἐπὶ τοῦ ὑψώματος μεταξὺ Συκιᾶς καὶ Παπαγιαννάδων.

Κατὰ τὴν παράλιον θέσιν «Πάτημα» τοῦ χωρίου Ἁγία Φωτιὰ Σητείας ἐνετοπίσθησαν πρωτομινωικοὶ τάφοι, τινὲς τῶν ὁποίων εἶχον συληθῇ κατὰ τὸ παρελθόν. Οἱ τάφοι οὗτοι, ἀσυνήθους σχήματος, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς πρωτόγονον θαλαμοειδές, ἀπετελοῦντο ἐκ θαλάμου ἐλλειψοειδοῦς ἢ σχεδὸν στρογγύλου, τοῦ ὁποίου ἡ ὀροφὴ εἶχε συνήθως καταπέσει. Τὸ δάπεδον ἦτο ἐστρωμένον διὰ μικρῶν θαλασσίων χαλίκων κατὰ κανόνα, τὸ δὲ στόμιον, ἐστραμμένον πρὸς τὴν θάλασσαν, ἐφράσσετο διὰ μεγάλης ὀρθίας πλακός. Πρὸ τοῦ στομίου ἐσχηματίζετο ἀντὶ δρόμου ἐπιμήκους μικρὸς προθάλαμος, τοῦ αὐτοῦ περίπου σχήματος πρὸς τὸν θάλαμον ἀλλὰ μικροτέρων διαστάσεων. Ὁ θάλαμος ἦτο συνήθως ἐστρωμένος διὰ μεγάλων λίθων. Πλὴν τῶν τάφων τοῦ τύπου τούτου ὑπῆρχον καὶ μικροὶ λακκοειδεῖς, προοριζόμενοι προφανῶς διὰ παιδικὰς ταφάς. Οἱ τάφοι χρονολογοῦνται κατὰ τὴν ΠΜ Ι/ΙΙ ἐποχήν. Ἡ ἀνασκαφικὴ περισυλλογὴ ἤρχισε διὰ τῆς πιστώσεως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, λόγῳ ὅμως τοῦ πλήθους τῶν ὁσημέραι ἀνευρισκομένων νέων τάφων καὶ τῶν ἀνακυπτόντων σοβαρῶν κινδύνων συλήσεως, ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα συνεχίσθη καὶ ἐπερατώθη διὰ σημαντικῆς πιστώσεως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας. Συνολικῶς ἦλθον εἰς φῶς 252 τάφοι (πίν. 390β, 391α), τῶν συληθέντων καὶ καταστραφέντων πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς ὑπολογιζομένων εἰς μίαν πεντηκοντάδα ἴσως. Τὸ σύνολον τῶν ἀνευρεθέντων ἀγγείων ἔφθασε τὰ 1800 (πίν. 391β). Τοιουτοτρόπως ἀπεκαλύφθη μία πραγματικὴ νεκρόπολις, ἡ μεγίστη τῆς ἀρχαίας Κρήτης.

Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄
ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΙΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Δαπάναις τῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας ἐξετελέσθησαν κατὰ τὸ 1971 δι' εἰδικῶν συνεργείων αἱ κάτωθι ἐργασίαι στερεώσεως καὶ συντηρήσεως:

1. Εἰς Φθιώτιδας Θήβας (Ν. 'Αγχίαλον) ἐγένοντο διὰ τοῦ 'Εφόρου Βυζ. 'Αρχαιοτήτων κ. Π. Λαζαρίδη ἐργασίαι ἀποκολλήσεως τῶν ψηφιδωτῶν πρὸς στερέωσίν των.

2. Εἰς 'Αμφίπολιν ἐξετελέσθη ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Εὐστ. Στίκα ἡ περίφραξις τῆς ὁλοσχερῶς ἀνασκαφείσης βασιλικῆς Γ. Κατ' ἀρχὰς ἐγένετο ἡ διάταξις κατὰ κατηγορίας ὅλων τῶν ἀνευρεθέντων γλυπτῶν καὶ ὁ καθαρισμὸς ὁλοκλήρου τοῦ χώρου τῆς βασιλικῆς, κατόπιν ἐγένετο ἡ ἐξωτερικὴ διαμόρφωσις τοῦ χώρου ὥστε νὰ μὴ εἰσέρχωνται ἐντὸς τῆς βασιλικῆς τὰ ὄμβρια ὕδατα καὶ τέλος ἐγένετο ἡ διὰ συρματοπλέγματος περίφραξις ἐπὶ σιδηρῶν πασσάλων, οἱ ὁποῖοι ἐτοποθετήθησαν ἀνὰ 2 μέτρα ἕκαστος.

3. Εἰς Κασσώπην 'Ηπείρου ἐγένετο καὶ ἐφέτος διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σ. Δάκαρη ὁ καθαρισμὸς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου ἐκ τῆς πυκνῆς βλαστήσεως, ἡ ὁποία ἐκάλυπτε τὰ ἐρείπια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄
ΕΞΑΓΟΡΑ ΚΤΗΜΑΤΩΝ

Δι' ἐξαγορὰν κτημάτων ὑπὲρ τοῦ Δημοσίου χάριν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν καὶ ἀνασκαφῶν διέθεσεν ἐφέτος ἡ 'Αρχαιολογικὴ 'Εταιρεία τὰ κάτωθι ποσά:

1. Δι' ἐξαγορὰν ἀγροῦ κειμένου εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν χῶρον τῶν Φιλίππων δραχμὰς 30.000.

2. Δι' ἐξαγορὰν ἀγρῶν περιεχόντων ψηφιδωτὰ δάπεδα καὶ συνεχομένων πρὸς τὴν βασιλικὴν Καστρίου Χερσονήσου Κρήτης δραχμὰς 185.000.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄
ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ

'Η δημοσιευτικὴ δρᾶσις τῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας συνεχίσθη ἐντατικὴ καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1971 ἐποπτείᾳ τοῦ Γεν. Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου καθηγητοῦ κ. 'Αν. 'Ορλάνδου καὶ τοῦ 'Αντιπροέδρου καθηγητοῦ κ. Νικ. Κοντολέοντος διὰ τοῦ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς πτυχιούχου τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθη-

νῶν δ. 'Αρτεμισίας Γιαννουλάτου Γραφείου Δημοσιευμάτων. 'Ιδοὺ δὲ εἰς τὶ συνίσταται αὕτη:

α) 'Εξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη ὁ τόμος τῶν ΠΑΕ 1970.

β) 'Εξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη ἡ 'Αρχαιολογικὴ 'Εφημερὶς 1971, ἤρχισε δὲ ἡ στοιχειοθεσία τῆς ΑΕ 1972.

γ) 'Εξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη ἡ διατριβὴ τῆς πτυχιούχου τῆς 'Αρχαιολογίας κ. Ε. Σακελλαράκη, «Μινωικὸν ζῶμα».

δ) 'Εξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη ἡ διατριβὴ τῆς πτυχιούχου τῆς 'Αρχαιολογίας κ. Δ. Παπακωνσταντίνου - Διαμαντούρου, «Πέλλα Ι».

ε) 'Εξετυπώθη ἡ διατριβὴ τοῦ ἐπιμελητοῦ 'Αρχαιοτήτων κ. Θ. Σπυροπούλου, «'Υστερομυκηναϊκοὶ ἑλλαδικοὶ θησαυροί».

στ) 'Εξετυπώθη ἀγγλιστὶ καὶ ἐκυκλοφορήθη τὸ τέταρτον τεῦχος περὶ τῶν ἀνασκαφῶν 'Ακρωτηρίου Θήρας τοῦ καθηγητοῦ κ. Σπ. Μαρινάτου, «Thera IV».

ζ) 'Εξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη τὸ Ἔργον τῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας διὰ τὸ 1971.

Δι' ἅπαντα τὰ ἀνωτέρω δημοσιεύματα ἐδαπάνησεν ἡ 'Εταιρεία τὸ ποσὸν τῶν 947.774 δραχμῶν.

Κατὰ τὸ 1971 εἰσήχθησαν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς 'Εταιρείας τόμοι ἐν ὅλῳ 1214, ἐξ ὧν 616 ἐξ ἀγορᾶς, 323 ἐξ ἀνταλλαγῆς καὶ 275 ἐκ δωρεᾶς.

'Επροχώρησεν ἐκ παραλλήλου δι' εἰδικῶν ἐκτάκτων βοηθῶν ἡ σύνταξις τοῦ Εὑρετηρίου τῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εφημερίδος, τοῦ ὁποίου ἡτοιμάσθη ὁ πρῶτος τόμος ὥστε νὰ κυκλοφορηθῇ ἐντὸς τοῦ 1972.

'Επελήφθη ἐπίσης ἡ 'Εταιρεία δι' εἰδικοῦ συνεργείου τῆς ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως αὐτῆς συντάξεως Βιβλιογραφίας τῶν Μονῶν τῆς 'Ελλάδος.

Μετέσχεν ἐπίσης ἡ 'Εταιρεία τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1971 XIII Διεθνοῦς Συνεδρίου Βυζαντινῶν Σπουδῶν διὰ τοῦ Συμβούλου αὐτῆς καθηγητοῦ κ. Παν. Ζέπου καὶ τοῦ ἑταίρου βυζαντινολόγου ἀρχιτέκτονος κ. Εὐστ. Στίκα. Μετέσχεν ἐπίσης ἡ 'Εταιρεία, διὰ τοῦ ἀντιπροέδρου αὐτῆς καθηγητοῦ κ. Νικ. Κοντολέοντος, συσκέψεως γενομένης ἐν Παρισίοις κατὰ Δεκέμβριον τοῦ ἔτους 1971 διὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ «Εἰκονογραφικοῦ Λεξικοῦ» τῆς 'Αρχαίας 'Ελληνικῆς Μυθολογίας.

Ἦλθεν ἐπίσης ἀρωγὸς ἡ 'Εταιρεία εἰς τοὺς ἐπιμελητὰς 'Αρχαιοτήτων κ. 'Ηλίαν Τσιριβάκον, Πέτρον Θέμελην καὶ Αἰκ. Δημακοπούλου διὰ χρηματικοῦ ποσοῦ 4.000 δραχμῶν εἰς ἕκαστον διὰ τὴν ἐπίσκεψιν Μουσείων τοῦ 'Εξωτερικοῦ καὶ εἰς τὴν ἐπιμελήτριαν 'Υβόννην Νικοπούλου διὰ χρηματικοῦ ποσοῦ δρα-

χμῶν 2.086 δι' ἔξοδα μεταβάσεώς της εἰς τὸ ἐξωτερικὸν χάριν εὐρυτέρων σπουδῶν.

Ἐνίσχυσεν ἡ Ἑταιρεία τὰς Βιβλιοθήκας τῶν Μουσείων τοῦ Κράτους οὐ μόνον διὰ τῶν ἐκδόσεων αὐτῆς ἀλλὰ καὶ δι' ἀγορᾶς εἰδικῶν συγγραμμάτων ὡς καὶ διὰ τῆς δαπάνης σταχώσεως αὐτῶν.

Εἰς τὸν ξενῶνα τῆς Ἑταιρείας ἐφιλοξενήθησαν δωρεὰν οἱ κάτωθι Ἕλληνες ἔφοροι καὶ ἐπιμεληταὶ Ἀρχαιοτήτων ὡς καὶ ξένοι καθηγηταὶ καὶ σπουδασταὶ τῆς Ἀρχαιολογίας. Ἕλληνες: Φ. Πέτσας, Γρ. Κωνσταντινόπουλος, Ἀ. Βαβρίτσας, Ἰ. Τουράτσογλου, Κ. Τσάκος, Δέσποινα Χατζῆ, Στυλιανὴ Παρλαμᾶ, Εὐγενία Λεβεντοπούλου - Γιούρη, Αἰκατερίνη Ρωμιοπούλου, Χάϊδω Κουκούλη - Χρυσανθάκη, Εὐτυχία Κουρκουτίδου. Ξένοι: Ern. Conduracci, Ch. Vitaliano, D. Ninkovich, B. Rutkowski, D. Pipidi, Ἀγγελικὴ Πιερίδου.

Τέλος παρεχώρησεν ἡ Ἑταιρεία δωρεὰν τὴν μεγάλην αἴθουσαν αὐτῆς εἰς τὰς κάτωθι Κρατικὰς ὑπηρεσίας χάριν διαλέξεων πρὸς κοινωφελεῖς σκοπούς: εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Προεδρίας Κυβερνήσεως (τετράκις), εἰς τὸ Ἀρχηγεῖον Ἀεροπορίας, εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Δημοσίας Τάξεως, εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Συντονισμοῦ, εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Γεωργίας, εἰς τὸ Ἀρχηγεῖον Ναυτικοῦ καὶ εἰς τὸ Ἀρχηγεῖον Χωροφυλακῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄
ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΙ

Κατὰ τὸ 1971 ἐπερατώθησαν αἱ ἐν τῷ Ἔργῳ 1970 ἀναφερόμεναι (σ. 203) ἐργασίαι ἀνεγέρσεως καταστημάτων ἐπὶ τῶν ἐπὶ τῆς λεωφόρου Συγγροῦ οἰκοπέδων τῆς Ἑταιρείας, ἐμβαδοῦ 735 τ. μ. διὰ τὸ ἰσόγειον, 250 τ. μ. διὰ τὸν ἐξώστην καὶ 735 τ. μ. διὰ τὸ ὑπόγειον.

Α΄ ΤΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1971

Ἐν Ἀθήναις τῇ 11ῃ Ἀπριλίου τοῦ χιλιοστοῦ ἐνακοσιοστοῦ ἑβδομηκοστοῦ πρώτου ἔτους, ἡμέρᾳ τῆς ἑβδομάδος Κυριακῇ ὥρᾳ 9.30 π.μ. ἀκριβῶς, συνῆλθον ἐν τῷ μεγάρῳ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, Ἐλευθ. Βενιζέλου 22, ἐκ τῶν Ἑταίρων αὐτῆς οἱ ἐν τῷ ἐκλογικῷ καταλόγῳ τοῦ ἔτους 1971 ὑπ' αὔξ. ἀριθ. 76 Κονιδάρης Γεράσιμος, 117 Μεταξᾶς Μεσηνέζης Διονύσιος, 191 Συριόπουλος Κωνσταντῖνος, 153 Παπαντωνίου Ροζαλίνδη, 79 Κοντολέων Νικόλαος, 93 Κτιστόπουλος Κωνσταντῖνος, 137 Ὀρλάνδος Ἀναστάσιος, 210 Χατζηνικολάου Ἄννα, 119 Μιράσγεζης Δημοσθένης, 4 Ἀλεξανδρῆς Κωνσταντῖνος, 130 Μυλωνᾶς Γεώργιος, 95 Κωνσταντινίδης Δημήτριος, 125 Μπίτζιος Κωνσταντῖνος, 43 Ζώης Ἀντώνιος, 170 Πουλόπουλος Ἀπόστολος, 200 Τσαντίλας Ἰωάννης, 80 Κοντόπουλος Ἀλέξανδρος, 138 Πάλλας Δημήτριος, 189 Στίκας Εὐστάθιος, 180 Σπυριδάκις Γεώργιος, 209 Χατζηκακίδης Ἀθανάσιος, 162 Πέππα - Δελμούζου Κωνσταντίνα, 53 Καλίτσης Κωνσταντῖνος, 52 Καζαμίας Θωμᾶς, 68 Καρανδρέας Ἀπόστολος, 26 Γιαννουλάτου Ἀρτεμισία, 97 Κωνσταντίνου Θεόδωρος, 101 Λαζαρίδης Παῦλος, 154 Παπαπάνος Κωνσταντῖνος, 82 Κορρὲς Στυλιανός, 19 Βοβολίνης Σπυρίδων, 187 Σταυρόπουλλος Φοῖβος, 213 Χριστόπουλος Παναγιώτης, 84 Κοσμόπουλος Δημήτριος, 63 Κανελλόπουλος Παῦλος, 129 Μπουφίδης Νικόλαος, 42 Ζέπος Παναγιώτης, 49 Ἰακωβίδης Σπυρίδων, 55 Καλλίας Κωνσταντῖνος, 10 Ἀντωνιάδης Ἰωάννης, 58 Καλογεροπούλου Ἀθηνᾶ, 143 Παντελίδου Μαρία, 81 Κορρὲς Γεώργιος, 155 Παπασταύρου Ἰωάννης, 133 Νταῆς Ἀστέριος, 136 Οἰκονομίδου Ἀδαμαντία, 31 Δημαρᾶς Ἰωάννης, ἤτοι ἐν ὅλῳ 47 ἑταῖροι, ἵνα συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον 31 τοῦ Ὀργανισμοῦ, ἐκλέξωσι τὸ Προεδρεῖον τῆς Συνελεύσεως καὶ τὴν πενταμελῆ Ἐξελεγκτικὴν καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείαν διὰ τὸ ἀρξάμενον ἔτος 1971, ἀκούσωσι τὴν περὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1970 ἔκθεσιν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Γεν. Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου συνταχθεῖσαν ἔκθεσιν περὶ τῶν πεπραγμένων τοῦ 1970.

Λόγῳ ἀπουσίας τοῦ Προέδρου τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας κ. Γεωργίου Βέλτσου ὁ ἀντιπρόεδρος αὐτοῦ κ. Νικόλαος Κοντολέων ἐκήρυξε τὴν ἔναρξιν τῆς Συνεδρίας καὶ ἐκάλεσε τοὺς ἑταίρους εἰς ἐκλογὴν τοῦ Προεδρείου τῆς Συνελεύσεως διὰ φανερᾶς ψηφοφορίας. Ἐξελέγησαν δὲ Πρόεδρος ὁ κ. Γεώργιος Σπυριδάκις, Ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Θωμᾶς Καζαμίας, Α΄ Γραμματεὺς ὁ κ. Δημοσθένης Μιράσγεζης καὶ Β΄ Γραμματεὺς ὁ κ. Παῦλος Λαζαρί-

δης. Ὁ ἐκλεγεὶς Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως κ. Γεώργιος Σπυριδάκις ηὐχαρίστησε τοὺς ἑταίρους ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ του καὶ ἐνετείλατο νὰ ἀναγνωσθῇ ἡ ἔκθεσις τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ ἔτους 1970. Ὁ Γραμματεὺς τῆς Συνελεύσεως κ. Δημοσθ. Μιράσγεζης ἀνέγνωσε τὴν ἔκθεσιν τῆς Ἐπιτροπείας φέρουσαν τὰς ὑπογραφὰς τῶν ἐλεγκτῶν κ.κ. Κων. Ἀδαμίδη, Ἰωάννου Δημαρᾶ, Θεοδώρου Κωνσταντίνου, Ἀστερίου Νταῆ καὶ Ἀποστόλου Πουλοπούλου.

Περαίνουσα τὴν ἔκθεσιν ταύτην ἡ Ἐπιτροπεία προέτεινεν, ὅπως ἡ Συνέλευσις ἐγκρίνῃ τὴν διαχείρισιν τοῦ λήξαντος ἔτους 1970 ὡς ὀρθῶς γενομένην καὶ ἐπικυρώσῃ τὸν ἰσολογισμὸν καὶ ἀπολογισμὸν τοῦ ἔτους τούτου.

Ἡ Συνέλευσις ἀπεδέξατο τὴν πρότασιν τῆς Ἐπιτροπείας καὶ ἐπεκύρωσε τὸν ἰσολογισμὸν καὶ ἀπολογισμὸν τοῦ ἔτους 1970.

Μετὰ τὴν ἔγκρισιν καὶ ἐπικύρωσιν τῆς ἐκθέσεως τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως κ. Σπυριδάκις ἐκάλεσε τοὺς ἑταίρους πρὸς ἐκλογὴν τῆς πενταμελοῦς Ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείας διὰ τὸ ἀρξάμενον ἔτος 1971.

Ὁρισθέντων ψηφολεκτῶν τῆς Δδος Ἀρτεμισίας Γιαννουλάτου καὶ τοῦ κ. Ἀντωνίου Ζώη, προσῆλθον, ἀναγινωσκομένου τοῦ ἐκλογικοῦ καταλόγου καὶ ἐψήφισαν οἱ δικαιούμενοι ψήφου ἑταῖροι 38, γενομένης δὲ διαλογῆς ὡς μέλη τῆς Ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείας ἔλαβον: ἀνὰ ψήφους 38 ἕκαστος Κωνσταντῖνος Ἀδαμίδης, Ἰωάννης Δημαρᾶς, Θεόδωρος Κωνσταντίνου, Ἀστέριος Νταῆς καὶ Ἀπόστολος Πουλόπουλος.

Κατὰ ταῦτα ἐξελέγησαν μέλη τῆς Ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείας διὰ τὸ τρέχον ἔτος 1972 οἱ κ.κ. Κων. Ἀδαμίδης, Ἰωάν. Δημαρᾶς, Θεόδ. Κωνσταντίνου, Ἀστέριος Νταῆς καὶ Ἀπόστολος Πουλόπουλος.

Εἶτα ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως κ. Γεώργιος Σπυριδάκις ἐκάλεσε τὸν Γεν. Γραμματέα τοῦ Συμβουλίου, ὅπως προβῇ εἰς ἀνακοίνωσιν τῆς ὑπ' αὐτοῦ συνταχθείσης ἐκθέσεως περὶ τῶν πεπραγμένων τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1970.

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐκθέσεως ὑπὸ τοῦ Γεν. Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως ἐκφράζει τὰ συγχαρητήρια τῆς Συνελεύσεως πρὸς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον διὰ τὴν γενομένην Ἐθνικὴν ἐργασίαν. Εἶτα ἡ Συνέλευσις διελύθη περὶ ὥραν 12.30 μ.μ.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΠΥΡΙΔΑΚΙΣ

Ὁ Α' Γραμματεύς
ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΜΙΡΑΣΓΕΖΗΣ

Ὁ Ἀντιπρόεδρος
ΘΩΜΑΣ ΚΑΖΑΜΙΑΣ

Ὁ Β' Γραμματεύς
ΠΑΥΛΟΣ ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Οἱ ψηφολέκται
ΑΡΤΕΜΙΣΙΑ ΓΙΑΝΝΟΥΛΑΤΟΥ
ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΖΩΗΣ

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1971

Κύριε Πρόεδρε,

Οἱ ὑπογεγραμμένοι, ἀποτελοῦντες τὴν Ἐξελεγκτικὴν Ἐπιτροπείαν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διὰ τὸ ἔτος 1971, προσκληθέντες διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 189/3/4/1972 ἐγγράφου τοῦ κ. Προέδρου, ἐπελήφθημεν τοῦ ἐλέγχου τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ λήξαντος ἔτους 1971, ἐκ τῶν ταμειακῶν καὶ λογιστικῶν βιβλίων τῆς ὁποίας ἐξάγονται τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα:

ΜΕΡΟΣ Ι

Α'. Χρηματικὸν Ταμεῖον

α) Χρέωσις

1) Ὑπόλοιπον μετρητῶν ἐν τῷ Ταμείῳ τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν 31ην Δεκεμβρίου 1970	Δρχ.	12.918,90
2) Ἀπὸ Ἔσοδα Γ. Προϋπολογισμοῦ 1/1/71 - 31/12/1971	»	9.298.393,00
3) Ἀπὸ Ἔσοδα ἐξ ἐπιστροφῶν χρημάτων	»	7.012,00
4) » Προϊὸν κληρώσεως καὶ ἐκποιήσεως ὁμολογιῶν	»	2.138.720,00
5) Ἀπὸ Προϊὸν ἐκποιήσεως 270 μετοχῶν Ἐθνικῆς Τραπέζης	»	2.427.700,00
6) Ἀπὸ Ἀναλήψεις ἐξ Ἐθνικῆς Τραπέζης Α' No 480042	»	6.721.164,20
7) Ἀπὸ Ἀναλήψεις ἐξ Ἐθνικῆς Τραπέζης Β' No 480246	»	6.880.787,00
8) Ἀπὸ Προσωρινοὺς λογαριασμοὺς	»	22.208,00
9) » Ἐγγυήσεις	»	25.000,00
Εἰς μεταφορὰν		27.533.903,10

Ἐκ μεταφορᾶς	Δρχ.	27.533.903,10
10) Ἀπὸ Εἰδικὰς ἐνισχύσεις (Δημοσίων Ἐπενδύσεων διὰ τὰς ἀνασκαφὰς Θήρας)	»	2.000.000,00
11) Ἀπὸ Εἰδικὰς ἐνισχύσεις (Ἐμπορικῆς Τραπέζης δι' ἀνασκαφὰς Θήρας καὶ Μαραθῶνος)	»	100.000,00
12) Ἀπὸ Εἰδικὰς προσφορὰς Ἐμπορικῆς Τραπέζης διὰ τὴν συνέχισιν τῶν ἐν Μεσσήνῃ ἀνασκαφῶν	»	40.000,00
13) Ἀπὸ Εἰδικὰς χορηγίας (Ἀμερικανοῦ κ. L. Pomerance) διὰ τὰς ἀνασκαφὰς Κάτω Ζάκρου ...	»	134.550,00
14) Ἀπὸ Εἰδικὰς ἐρεύνας (Ἐθνικὸν Ἵδρυμα Ἐρευνῶν διὰ ἐρευνητικὰς ἐργασίας εἰς Ἀρχαίαν Ὀλυμπίαν)	»	14.000,00
15) Ἀπὸ Διακανονισθείσας ἀποζημιώσεις Κληρον. Φ. Φαρμᾶ (β' δόσις)	»	117.605,10
16) Ἀπὸ Κίνησιν Κεφαλαίων	»	618.566,00
17) » Χαρτόσημον τιμολογίων ἐκ πωλήσεως δημοσιευμάτων	»	2.603,50
18) Ἀπὸ Τοκομερίδια ὁμολογιῶν Κληροδοτήματος Φ. Φαρμᾶ	»	30.928,00
Σύνολον	Δρχ.	30.592.155,70

β) Πίστωσις

1) Εἰς Ἔξοδα Γ. Προϋπολογισμοῦ ἀπὸ 1/1/71 - 31/12/1971	Δρχ.	5.828.041,10
2) Εἰς Ἀγορὰν 273 μετοχῶν Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος.....	»	3.958.500,00
3) Εἰς Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ Α' No 480042	»	7.070.516,00
4) Εἰς Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ Β' No 480246	»	7.925.402,10
5) Εἰς Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ Α' No 485244	»	4.309,00
6) Εἰς Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ Α' No 485420.....	»	54.577,00
7) Εἰς Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ Α' No 485489.....	»	12.193,00
Εἰς μεταφορὰν	»	24.853.538,20

Ἐκ μεταφορᾶς	Δρχ.	24.853.538,20
8) Εἰς Ἐγγυήσεις	»	2.100,00
9) Εἰς ἀνασκαφὰς ἐξ εἰδικῶν ἐνισχύσεων (Δημοσίων Ἐπενδύσεων δι' ἀνασκαφὰς Θήρας)	»	2.001.831,20
10) Εἰς ἀνασκαφὰς ἐξ εἰδικῶν χορηγιῶν (κ. Pomerance) δι' ἀνασκαφὰς Κάτω Ζάκρου	»	134.550,00
11) Εἰς Προσωρινοὺς λογαριασμοὺς	»	4.965,00
12) Εἰς Εἰδικὰς ἐρεύνας	»	14.000,00
13) Εἰς Εἰδικὰς ἐνισχύσεις (Ἐμπορικῆς Τραπέζης δι' ἀνασκαφὰς Θήρας καὶ Μαραθῶνος)	»	114.118,00
14) Εἰς Εἰδικὰς προσφορὰς (Ἐμπορικῆς Τραπέζης διὰ τὴν συνέχισιν τῶν ἐν Μεσσήνῃ ἀνασκαφῶν)	»	40.000,00
15) Εἰς Κίνησιν Κεφαλαίων	»	3.401.086,70
16) Εἰς Ἔξοδα διακανονισμοῦ κληρονομίας Φαρμᾶ	»	24.000,00
Σύνολον	Δρχ.	30.590.189,10
Ὑπόλοιπον Ταμείου τῆς 31ης Δεκεμβρίου 1971	Δρχ.	1.966,60
Σύνολον	Δρχ.	30.592.155,70

Β'. Ἀνάλυσις τῶν Ἐσόδων καὶ Ἐξόδων τοῦ Προϋπολογισμοῦ χρήσ. 1971

Ι ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ - ΕΣΟΔΑ

Ἀπὸ προσόδους ἀκινήτου περιουσίας - μισθώματα	Δρχ.	1.514.500,00
» παραχώρησιν αἰθουσῶν τοῦ Μεγάρου	»	90.000,00
» προσόδους κινητῆς περιουσίας - μερίσματα ...	»	2.122.969,00
» προσόδους κινητῆς περιουσίας - τοκομερίδια ὁμολογιῶν	»	220.146,00
Ἀπὸ τόκους καταθέσεων	»	4.013,00
» ἀντίτιμον πωλήσεως δημοσιευμάτων	»	289.122,00
» εἰσφορᾶς - συνδρομὰς	»	4.017.129,00
» διάφορα καὶ ἀπρόβλεπτα ἔσοδα.....	»	40.514,00
» ἔσοδα παρελθόντων οἰκ. ἐτῶν	»	1.000.000,00
Σύνολον Ἐσόδων	Δρχ.	9.298.393,00

II ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ - ΕΞΟΔΑ

Εἰς Ἔξοδα Διοικήσεως ἐν γένει (μισθοί, ἐπιδόματα προσωπικοῦ)	Δρχ.	2.458.563,00
Εἰς Ἀποζημιώσεις ἐκτὸς ἕδρας καὶ ἔξοδα κινήσεως	»	51.136,00
» Ἔξοδα Γραφείων (φωτισμός, θέρμανσις, ὕδρευσις, καθαριότης, Τ.Τ., στολαὶ κλητήρων κλπ.)	»	260.293,00
Εἰς Δικαστικὰ ἐν γένει	»	16.096,00
» Ἔξοδα κινητῆς καὶ ἀκινήτου περιουσίας (συντήρησις μεγάρου, ἐπιπλώσεις, φόροι Δημοσίου καὶ Δήμου, ἀσφάλιστρα, φύλακτρα χρεογράφων, ποσοστὰ εἰσπράκτορος κλπ.)	»	173.959,50
Εἰς Ἔξοδα Βιβλιοθήκης, πλουτισμὸν αὐτῆς κλπ. ἔξοδα	»	208.882,10
Εἰς Ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ τῆς Ἑταιρείας (ἀνασκαφαί, ἀπαλλοτριώσεις, ἀναστήλωσις ἀρχαίων μνημείων, ἀνέγερσις καὶ ἐπισκευὴ Μουσείων, πλουτισμὸς βιβλιοθηκῶν τῶν Μουσείων κλπ.)	»	1.313.795,00
Εἰς Δημοσιεύματα ἐν γένει (ἔξοδα ἐκδόσεως ΑΕ, ΠΑΕ, Ἔργου, μελετῶν, διατριβῶν καὶ ἀποζημιώσεις συγγραφέων κλπ.)	»	981.727,00
Εἰς Ὑποτροφίας, ἔξοδα διαλέξεων καὶ συμμετοχῆς εἰς διεθνῆ συνέδρια	»	78.923,00
Εἰς Ἀποζημιώσεις συνεργείου ταξινομήσεως ἀρχείου, ἐκτάκτων βοηθῶν Λεξικοῦ, προτομὰς καὶ ἀπρόβλεπτα ἔξοδα	»	263.488,50
Εἰς Ἔξοδα παρελθουσῶν χρήσεων	»	21.178,00
Σύνολον ἐξόδων	Δρχ.	5.828.041,10

Γ'. Γενικὸς Ἰσολογισμὸς χρήσεως 1971

Τὸ Ἐνεργητικὸν τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν 31-12-1971 ἀνήρχετο εἰς δραχμὰς 46.631.655,30 ἀποτελούμενον ἐκ τῶν κάτωθι μερίδων:

Ἐνεργητικὸν

Ἀπὸ Ἀκίνητα κτήματα (οἰκόπεδα καὶ καταστήματα)	Δρχ.	20.000.000,00
» τὸ Μέγαρον τῆς Ἑταιρείας (μεῖον ἀποσβέσεις)	»	18.000.000,00
» Ἔπιπλα καὶ Σκεύη (μεῖον ἀποσβέσεις)	»	1.000.000,00
Εἰς μεταφορὰν	»	39.000.000,00

Δωμάτιον 6

Τὸ νοτιοδυτικώτερον τούτων, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη δωμάτιον 6, ἐν δωμάτιον σχήματος Γ, ἐπικοινωνεῖ πρὸς τὸν πρὸς Β. κείμενον χῶρον δι' ἀνοίγματος κατὰ τὸ ἀνατολικὸν πέρας τοῦ βορείου τοίχου. Τὸ δωμάτιον 6 περιέλαβε ταφὰς τόσον ἐντὸς μιᾶς κιβωτιοσχήμου λάρνακος τεθειμένης μὲ τὸν μακρὸν ἄξονα ἀπὸ Β. πρὸς Ν. (πίν. 268β), ὅσον καὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Ὁ ἐντὸς τῆς λάρνακος νεκρὸς εἶχεν ἀποτεθῆ εἰς τὴν συνεσταλμένην στάσιν, ἔχων τὴν κεφαλὴν πρὸς Β. Παρὰ τοὺς πόδας του συνελέγη πυρὴν ὀψιανοῦ. Αἱ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἀποθέσεις ἐγένοντο δυτικῶς τῆς λάρνακος καὶ μεταξὺ ταύτης καὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου, οἱ νεκροὶ δ' ἐτέθησαν εἰς τὴν συνεσταλμένην ἐπίσης στάσιν. Ἓν μόνον κτέρισμα συνώδευε τὰς ταφάς, χαλκοῦς κοπεύς, ἀνευρεθεὶς παρὰ τὴν πρὸς Β. ἀπόθεσιν. Τόσον αἱ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἀποθέσεις, ὅσον καὶ ἡ σαρκοφάγος ἔκειντο ἐπὶ μεγάλων πλακοειδῶν λίθων.

Κάτωθεν τοῦ στρώματος τῶν ταφῶν τοῦ δωματίου 6 καὶ εἰς τὸ μέσον τούτου ἀνεφάνη τοῖχος βαίνων ἀπὸ Β. πρὸς Ν., ἀποκλίνων ὀλίγον πρὸς Α. (εἰκ. 3), ἀποτελῶν συνέχειαν τοῦ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀνευρεθέντος τοίχου κατὰ τὸ μέσον τοῦ δωματίου 5[1]. Ὁ τοῖχος οὗτος χωρεῖ περαιτέρω ὑπὸ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ δωματίου 7. Τὸ δυτικὸν τμῆμα τοῦ δωματίου 6, τὸ κείμενον δυτικῶς τοῦ παλαιοτέρου τοίχου, ἔγεμε μικρῶν λίθων. Μεταξὺ τούτων ἀνευρέθησαν ὀδόντες τινὲς ζῴου, ἕτεροι δ' ὅμοιοι ἀνευρέθησαν σποραδικῶς καὶ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ τοῦ δωματίου. Ἀνατολικῶς τοῦ παλαιοτέρου τοίχου ἀνευρέθη ἐπίσης ἓν μόνωτον κυλινδρικὸν κύπελλον τεθειμένον ἀναστρόφως, κατὰ δὲ τὸ ἄνοιγμα ἐπικοινωνίας πρὸς τὸ δωμάτιον 5 συνελέγη τὸ πρόσθιον τμῆμα μικκύλου εἰδωλίου ζῴου.

Διάφοροι οἰκοδομικαὶ φάσεις παρατηροῦνται ἐπίσης τόσον κατὰ τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ δωματίου 6, ὅσον καὶ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ νοτίου (πίν. 268β). Εἰς ἀμφοτέρους τοὺς τοίχους τούτους ἀνευρίσκονται παλαιότερα τμήματα ἐπὶ τῶν ὁποίων ἱδρύθησαν οἱ νεώτεροι τοῖχοι.

Δωμάτιον 7

Νοτιοανατολικῶς τοῦ δωματίου 6, ἀκριβῶς κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ κτηρίου 3 ἐδημιουργήθη μικρὸς τετράγωνος χῶρος, ὁ ὁποῖος φαίνεται ἔχων πρόσβασιν μόνον ἀπὸ Δ. (πίν. 268α). Ὁ χῶρος οὗτος, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη δωμάτιον 7, περιέλαβε πλῆθος ἀποθέσεων, κυρίως κρανίων, ἀλλ' ἐπίσης καί τινων μακρῶν ὀστῶν. Εἰς μικρὸν σχετικῶς βάθος ἀνευρέθησαν συνολικῶς τριάκοντα ἑπτὰ κρανία, τὰ πλεῖστα κακῶς διατηρούμενα, ὁμοῦ μετὰ πλήθους κεραμεικῆς (πίν. 269α-β). Κατεμετρήθησαν συνολικῶς δεκαεννέα ἀγγεῖα, ἐκ τῶν συλλεγέντων ὀστράκων ὅμως θὰ συγκολληθοῦν ἀσφαλῶς καὶ ἕτερα. Ὡς ἦτο φυσι-

1. Αὐτόθι.

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΣΟΔΩΝ & ΕΞΟΔΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1971

ΕΣΟΔΑ

Προϋπολογισμοῦ Κεφάλ.	Προϋπολογισμοῦ Ἄρθρον	Εἶδος ἐσόδων	Προϋπολογισθέντα	Εἰσπραχθέντα	Διαφορά Ἐπὶ πλέον	Διαφορά Ἐπὶ ἔλαττον
		ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ Ι				
		ΤΑΚΤΙΚΑ ΕΣΟΔΑ				
Α′		**Πρόσοδοι ἀκινήτου περιουσίας**				
	1α′ - δ′	Μισθώματα	1.462.000.—	1.514.500.—	52.500.—	—
	2	Παραχώρησις αἰθουσῶν	60.000.—	90.000.—	30.000.—	—
Β′		**Πρόσοδοι κινητῆς περιουσίας**				
	1α′-δ′	Μερίσματα μετοχῶν	1.719.500.—	2.122.969.—	403.469.—	—
	2α′-ιη′	Τοκομερίδια ὁμολογιῶν	217.500.—	220.146.—	2.646.—	—
	3	Τόκοι καταθέσεων παρ' Ἐθνικῇ Τραπέζῃ εἰς πρώτην ζήτησιν, κλπ.	10.000.—	4.013.—	—	5.987.—
Γ′		**Ἀντίτιμον δημοσιευμάτων**				
	1-3	Ἀντίτιμον πωλήσεως ἀντιτύπων ΑΕ, ΠΑΕ, Ἔργου κλπ. δημοσιευμάτων καὶ Ὁδηγῶν ἀρχαίων τόπων	181.000.—	289.122.—	108.122.—	—
Δ′		**Εἰσφοραὶ - Δικαιώματα**				
	1	Ὑποχρεωτικὴ ἐτησία εἰσφορὰ ἑταίρων καὶ τέλη ἐγγραφῆς	16.000.—	17.129.—	1.129.—	—
	2	Συμμετοχὴ τῆς Ἑταιρείας ἐπὶ τῶν καθαρῶν κερδῶν τῶν Κρατικῶν Λαχείων	4.000.000.—	4.000.000.—	—	—
	3	Ἐκ δωρεῶν καὶ κληροδοτημάτων	100.—	—	—	100.—
	4	Ἐκ δωρεῶν ἐπὶ εἰδικῷ σκοπῷ	100.—	—	—	100.—
Ε′		**Ἀπρόβλεπτα ἔσοδα**				
	1-3	Διάφορα καὶ ἀπρόβλεπτα ἔσοδα	40.200.—	40.514.—	314.—	—
Ϛ′		**Ἔσοδα παρελθόντων οἰκονομικῶν ἐτῶν**				
	1-2	Ὑπόλοιπα χρήσ. 1970 (ἐκ Κρατ. Λαχείων καὶ ἐπιστροφῆς χρημάτων)	1.020.000.—	1.000.000.—	—	20.000.—
		Σύνολον ἐσόδων	8.726.400.—	9.298.393.—	598.180.—	26.187.—
		ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΙΙ.				
Ζ′		**Κίνησις κεφαλαίων**				
	1	Ἐκ παρακρατήσεως χαρτοσήμου ἐκ μισθωμάτων	20.000.—	22.941.—	2.941.—	—
	2α′-γ′	Ἐκ παρακρατήσεως κρατήσεων ἐπὶ ἀποδοχῶν ἐν γένει	550.000.—	595.625.—	45.625.—	—
	3	Ἀνάληψις ἐκ διαθεσίμων	100.—	—	—	100.—
	—	Προϊὸν ὁμολογιῶν	—	2.138.720.—	2.138.720.—	—
		» ἐκποιηθεισῶν 270 μετοχῶν Ἐθνικῆς Τροπέζης	—	2.427.700.—	2.427.700.—	—
		Σύνολον	9.296.500.—	14.483.379.—	5.213.166.—	26.287.—
Η′		**Ἔσοδα κληρονομίας Φ. ΦΑΡΜΑ**				
	1-7	Μερίσματα μετοχῶν, τοκομερίδια ὁμολογιῶν, τόκοι, ἀπρόβλεπτα κλπ. ἔσοδα	30.600.—	30.928.—	328.—	—
		Γενικὸν Σύνολον	9.327.100.—	14.514.307.—	5.213.494.—	26.287.—

ΕΞΟΔΑ

Προϋπολογισμοῦ Κεφάλ.	Προϋπολογισμοῦ Ἄρθρον	Εἶδος ἐξόδων	Προϋπολογισθέντα	Συμπληρωματικαὶ πιστώσεις	Σύνολον	Πραγματοποιηθέντα	Διαφορὰ ἐπὶ ἔλαττον
		ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ Ι					
		ΤΑΚΤΙΚΑ ΕΞΟΔΑ					
		Ἔξοδα διοικήσεως ἐν γένει					
Α′	1-2	Μισθοί, ἐπιδόματα διοικ. καὶ ἐπιστημ. προσωπικοῦ	1.257.100.—	47.000.—	1.304.100.—	1.277.690.—	26.410.—
Β′	1-2	» » βοηθητ. καὶ τεχνικοῦ »	695.000.—	40.000.—	735.000.—	632.923.—	102.077.—
Γ′	1	» » ὑπηρετ. προσωπ., ὁδοιπορικὰ κλπ.	584.100.—	—	584.100.—	547.950.—	36.150.—
Δ′	1-3	Ἔξοδα κινήσεως κλπ., λειτουργίας γραφείων, ἤτοι θέρμανσις, φωτισμός, ὕδρευσις, καθαριότης, Τ. Τ., στολαὶ κλητήρων κλπ., δικαστικὰ ἐν γένει	386.000.—	—	386.000.—	327.525.—	58.475.—
Δ′		**Ἔξοδα κινητῆς καὶ ἀκινήτου περιουσίας**					
	4α-η	Συντήρησις μεγάρου, ἀμοιβὴ συντηρητῶν ἐγκαταστάσεων, ἐπιπλώσεις, φόροι Δημοσίου καὶ Δήμου, ἀσφάλιστρα, φύλακτρα χρεογράφων, ποσοστὰ εἰσπράκτορος κλπ.	258.800.—	10.000.—	268.800.—	173.959.50	94.840.50
Ε′		**Ἔξοδα Βιβλιοθήκης**					
	1	Ἐμπλουτισμὸς Βιβλιοθήκης κλπ. ἔξοδα	200.000.—	9.000.—	209.000.—	208.882.10	117.90
Ϛ′		**Ἐκπλήρωσις τοῦ σκοποῦ τῆς Ἑταιρείας**					
	1-5	Ἀνασκαφαί, ἀπαλλοτριώσεις, ἀναστήλωσις ἀρχαίων μνημείων, ἀνέγερσις καὶ ἐπισκευὴ Μουσείων, ἐμπλουτισμὸς βιβλιοθηκῶν Μουσείων κλπ.	1.360.000.—	110.000.—	1.470.000.—	1 313.795.—	156.205.—
Ζ′		**Δημοσιεύματα ἐν γένει**					
	1-4	Ἔξοδα ἐκδόσεως ΑΕ, ΠΑΕ, Ἔργου, μελετῶν, διατριβῶν, ἀποζημιώσεις συγγραφέων κλπ.	880.000.—	300.000.—	1.180.000.—	981.727.—	198.273.—
Η′		**Οἰκονομικαὶ ἐνισχύσεις - Ὑποτροφίαι**					
	1-4	Ὑποτροφίαι, ἔξοδα διαλέξεων καὶ συμμετοχῆς εἰς διεθνῆ συνέδρια	65.000.—	30.000.—	95.000.—	78.923.—	16.077.—
Θ′		**Ἔκτακτα ἔξοδα**					
	1-5	Ἀποζημίωσις ἐκτάκτων βοηθῶν εὑρετηριώσεως ΑΕ, ἐκτάκτων βοηθῶν Λεξικοῦ, προτομαὶ καὶ ἀπρόβλεπτα	340.180.—	—	340.180.—	263.488.50	76.691.50
Ι′		**Ἔξοδα παρελθόντων οἰκον. ἐτῶν**					
	1	Ἔξοδα παρελθουσῶν χρήσεων	30.000.—	—	30.000.—	21.178.—	8.822.—
ΙΑ′	1-2	**Ἀποθεματικὰ** τ. ἀποθ. 200.000 / ἔκτ. » 40.220 = 240.220 - 240.220	—	—	—	—	—
		Σύνολον ἐξόδων	6.056.180.—	537.000.—	6.593.180.—	5.828.041.10	774.138.90
		ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΙΙ					
ΙΒ′		**Κίνησις Κεφαλαίων**					
	1	Ἀπόδοσις κρατήσεων ἐξ ἀποδοχῶν	500.000.—	—	500.000.—	457.039.—	42.961.—
	2	Ἀνέγερσις 2 καταστημάτων ἐπὶ τῆς Λεωφ. Συγγροῦ	2.500.000.—	500.000.—	3.000.000.—	2.944.047.70	55.952.30
	—	Ἀγορὰ 273 νέων μετοχῶν Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος	—	—	—	3.958.500.—	—
		Σύνολον	9.056.180.—	1.037.000.—	10.093.180.—	13.187.627.80	873.052.20
ΙΓ′		**Ἔξοδα κληρονομίας Φ. ΦΑΡΜΑ**					
	1-4	Ἀνασκαφαί, φύλακτρα, ἀσφάλιστρα καὶ ἀπρόβλεπτα.	30.600.—	—	30.600.—	24.000.—	6.600.—
		Γενικὸν σύνολον	9.086.700.—	1.037.000.—	10.123.780.—	13.211.627.80	879.652.20

Ἀνάλυσις Ἐσόδων (Κεφαλαίου Γ′, ἄρθρ. 1 - 3)

Ἀντίτιμον Δημοσιευμάτων.

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς, Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας, Ἔργον	Δραχ.	50.437.—
2) Διάφορα δημοσιεύματα	»	238.281.—
3) Ὁδηγοὶ Δήλου καὶ Ἐλευσῖνος	»	404.—
Σύνολον	»	289.122.—

Ἀνάλυσις Ἐξόδων: α) Κεφαλαίου Ϛ′ ἄρθρ. 1 - 5

1) Ἀνασκαφαὶ	Δραχ.	1.019.393.—
2) Ἀπαλλοτριώσεις	»	214.475.—
3) Ἀναστηλώσεις	»	50.000.—
4) Ἔξοδα ἀποπερατώσεως ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου ἀρχαίας Μεσσήνης	»	23.894.—
5) Ἐμπλουτισμὸς βιβλιοθηκῶν Μουσείων	»	6.033.—
Σύνολον	»	1.313.795.—

β) Κεφαλαίου Ζ′, ἄρθρ. 1 - 4

1) Ἔξοδα ἐκδόσεως ΑΕ, ΠΑΕ, Ἔργου.	Δραχ.	510.081.—
2) Ἔξοδα ἐκδόσεως μελετῶν, διατριβῶν	»	349.491.50
3) Ἀγοραὶ χάρτου	»	106.429.50
4) Ἀμοιβαὶ συγγραφέων	»	15.725.—
Σύνολον	»	981.727.—

Παρατηρήσεις

1) Αἱ συμπληρωματικαὶ πιστώσεις ἐκαλύφθησαν, εἴτε ἐξ ὑπεραποδόσεως ἐσόδων, εἴτε ἐκ μὴ ἀπορροφήσεως ὁλοκλήρου τοῦ ποσοῦ τῶν πιστώσεων.

2) Ἡ ἐκποίησις 270 μετοχῶν τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης καὶ τῶν ὁμολογιῶν τῆς Δ.Ε.Η. ἐγένετο διὰ τὴν ἐγγραφήν μας εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ Κεφαλαίου τῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος (νέαι μετοχαὶ 273) — τοποθέτησις λίαν ἐπωφελὴς διὰ τὴν Ἑταιρείαν — καὶ διὰ τὴν κάλυψιν μέρους τῶν δαπανῶν ἀποπερατώσεως τῶν καταστημάτων Λ. Συγγροῦ.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31ῃ Δεκεμβρίου 1971

Ὁ Ταμίας
Ν. Κ. ΠΟΤΡΝΑΡΑΣ

Ὁ Προϊστάμενος Λογιστηρίου
Ι. Χ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

Π. Τέλος παρατηρεῖται ὅτι ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ δωματίου 7 λεπτύνεται ἰδιαζόντως κατὰ τὸ δυτικὸν πέρας του, τμῆμα τοῦ ὁποίου φαίνεται ὅτι ἔχει ἀποκοπῆ. Τοῦτο ὅμως ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν ἵδρυσιν τοῦ κτηρίου 3, περὶ τῆς ὁποίας θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Δωμάτιον 8

Ἀνατολικῶς τοῦ δωματίου 7 σχηματίζεται ἐπιμήκης χῶρος — καταλαμβάνων ὁλόκληρον τὸ μῆκος τοῦ κτηρίου 3 — ὀνομασθεὶς δωμάτιον 8. Ὁ νότιος τοῖχος τοῦ κτηρίου 3 ἀποτελεῖ τὸ βόρειον πέρας τοῦ δωματίου 8, τὸ ὁποῖον περιορίζεται πρὸς Ν. διὰ τῆς πρὸς Α. προεκτάσεως τῶν νοτίων τοίχων τῶν δωματίων 6 καὶ 7. Ὡς καὶ εἰς ἑτέρους χώρους τοῦ κτηρίου 5, οὕτω καὶ εἰς τὸ δωμάτιον 8 διεκρίθησαν δύο διάφοροι οἰκοδομικαὶ φάσεις. Εἰς τὴν νεωτέραν τούτων τὸ δωμάτιον 8 ἀπετέλει ἐνιαῖον χῶρον, εἰς τὴν παλαιοτέραν ὅμως ὁ χῶρος διῃρεῖτο δι' ἐγκαρσίου τοίχου κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα εἰς δύο μικρότερα δωμάτια (πίν. 272β), ἐκ τῶν ὁποίων τὸ δυτικὸν ὠνομάσθη 8α, τὸ δὲ ἀνατολικὸν 8β.

Νεωτέρα φάσις

Ὡς καὶ οἱ λοιποὶ χῶροι τοῦ κτηρίου 5, οὕτω καὶ τὸ δωμάτιον 8 περιέλαβε κατὰ τὴν νεωτέραν οἰκοδομικὴν φάσιν του ἀποθέσεις τόσον ἐντὸς σαρκοφάγων, ὅσον καὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Αἱ πλεῖσται τούτων, κυρίως αἱ ἐπιφανειακαί, ἦσαν λίαν τεταραγμέναι, ὄχι μόνον ἐκ τῆς συνεχοῦς χρήσεως τοῦ χώρου, ἀλλ' ἐπίσης ἐκ τῆς ἱδρύσεως τοῦ μεταγενεστέρου κτηρίου 3, ἐκ τῆς καταρρεύσεως τμήματος τοῦ νοτίου τοίχου, κυρίως κατὰ τὸ κέντρον τούτου ἔνθα τὰ χώματα εἰς ἀρκετὸν βάθος ἦσαν μελανά, τέλος δὲ ἐκ τῆς καλλιεργείας τοῦ χώρου ὑπὸ τῶν ἀγροτῶν. Αἱ πλεῖσται τῶν ἀποθέσεων ἀνευρέθησαν κατὰ τὴν ΝΔ. καὶ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ δωματίου, ὡς καὶ κατὰ τὸ κέντρον τούτου, πάντως εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ βορείου τοίχου. Λόγῳ τῆς σημειωθείσης διαταράξεως ὁ ἀκριβὴς ἀριθμὸς τῶν σαρκοφάγων εἶναι ἀβέβαιος πρὸ τῆς ἐργαστηριακῆς ἐπεξεργασίας τούτων. Ἀσφαλῶς ὅμως ἦσαν ἄνω τῶν πέντε, αἱ πλεῖσται κιβωτιόσχημοι (πίν. 273α), ἐξ ὧν μία φέρει τέσσαρας λαβὰς εἰς ἑκάστην τῶν μακρῶν πλευρῶν εἰς ζεύγη ἀνὰ δύο τὴν μίαν κάτωθεν τῆς ἄλλης, μία δὲ λουτηροειδής. Ἀνευρέθησαν καὶ δύο ταφικοὶ πίθοι, ὁ εἷς τῶν ὁποίων ἔφερεν ὁριζοντίους κυλινδρικὰς λαβὰς καὶ πῶμα μεθ' ὁμοίας λαβῆς, ὁ ἕτερος δ' εἶχε στερεωθῆ ἐν μέσῳ λίθων. Ὁμοία τοποθέτησις παρετηρήθη καὶ διὰ μίαν σαρκοφάγον, ἡ ὁποία ἐπίσης ἔκειτο ἐπὶ λίθων. Λόγῳ τῆς διαταράξεως δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ διακρίβωσις τοῦ τρόπου τῶν ἐντὸς τῶν σαρκοφάγων γενομένων ἀποθέσεων. Αἱ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ ἐκτὸς τῶν σαρκοφάγων καὶ πίθων γενόμεναι ἀποθέσεις κρανίων καί τινων ἑτέρων ὀστῶν, κυρίως κατὰ τὰς δύο στενὰς πλευρὰς τοῦ δωματίου, ἦσαν ὁμοίως τεταραγμέναι. Κατεμετρήθησαν συνολικῶς τριάκοντα ἓν κρανία, τὰ πλεῖστα κακῶς διατηρούμενα. Πλησίον ἑνὸς τούτων, κει-

μένου ἐν ἐπαφῇ σχεδὸν πρὸς τὸν νότιον τοῖχον καὶ περιοριζομένου ὑπὸ λίθων, ἀνευρέθησαν δεκαπέντε θαλάσσια ὄστρεα, ὧν τινα διάτρητα καὶ μία ἐπιμήκης σχιστολιθικὴ ἀκόνη.

Τὰ λοιπὰ εὑρήματα τοῦ δωματίου 8 ἦσαν σποραδικά. Εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ χώρου ἀνευρέθησαν: τρία μικρὰ πήλινα ἀγγεῖα, δύο πρόχοι καὶ ἓν κωνικὸν ἀγγεῖον μετὰ δακτυλιοειδοῦς βάσεως, προχοῆς καὶ ὑπερυψωμένων ὁριζοντίων κυλινδρικῶν λαβῶν, ἐπίσης τμῆμα πηλίνου δισκοειδοῦς πώματος ἀγγείου, τοῦ ὁποίου ἡ λαβὴ ἔχει σχῆμα ψευδοῦς στομίου μετὰ λαβῆς πρόχου, τεμάχιον ἐκ τῆς βάσεως λιθίνου ἀγγείου καὶ ποὺς εἰδωλίου ζῴου. Ἀνευρέθησαν προσέτι μικροαντικείμενά τινα, μία τρίπλευρος σφραγὶς ἐκ πρασίνου στεατίτου μετὰ στρογγύλης σφραγιστικῆς ἐπιφανείας κοσμουμένης διὰ γραμμικῶν θεμάτων (πίν. 274α), ἡ ὁποία ἦλθεν εἰς φῶς ἐν μέσῳ κρανίων, ἓν ἐλεφάντινον μῆλον ἐγχειριδίου (πίν. 274β), ὅμοιον τῶν ἐκ Μεσσαρᾶς μέχρι τοῦδε γνωστῶν[1], δύο ἐλεφάντινα περίαπτα, ἐξ ὧν τὸ ἓν εἶναι δισκοειδές, τὸ δ' ἕτερον, ἀνευρεθὲν πλησίον πίθου κειμένου κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ δωματίου, εἶναι κυλινδρικόν, δύο πυρῆνες καὶ τέσσαρες λεπίδες ὀψιανοῦ, περὶ τὰ δέκα σποραδικὰ θαλάσσια ὄστρεα, τεμάχια τινὰ ὀδόντων ζῴου, τέλος τεμάχιά τινα κονιάματος ἐπικεχρισμένα διὰ λευκοῦ ἢ ἐρυθροῦ χρώματος, ὧν τινα τμήματα γωνιῶν.

Δωμάτιον 8α

Παλαιοτέρα Φάσις

Ὡς καὶ κατὰ τὴν νεωτέραν φάσιν, οὕτω καὶ κατὰ τὴν παλαιοτέραν, τὸ δωμάτιον 8α ἐχρησιμοποιήθη δι' ἀποθέσεις νεκρῶν ἀλλὰ μόνον ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ ὄχι ἐντὸς σαρκοφάγων, τῶν ὁποίων τὰ ὀλίγα σποραδικῶς ἐλθόντα εἰς φῶς ὄστρακα ἦσαν ἀσφαλῶς τυχαῖα. Πλὴν τῆς ἀπουσίας σαρκοφάγων, ἕτερον χαρακτηριστικὸν τῆς παλαιοτέρας χρήσεως τοῦ δωματίου ὑπῆρξεν ἡ παρουσία πλήθους κεραμεικῆς. Ἡ διάκρισις τῶν δύο φάσεων δὲν ὑπῆρξεν εὐχερής, διότι, ὡς φαίνεται, ὁ χῶρος ἐχρησιμοποιήθη ἄνευ διακοπῆς. Πέντε κρανία ἀνευρεθέντα ἄνωθεν τῶν ἀποθέσεων τῶν ἀγγείων δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἀποδοθοῦν εἰς μίαν τῶν δύο φάσεων.

Αἱ ἀποθέσεις τῆς κεραμεικῆς περιωρίζοντο εἰς μέγα τριγωνικοῦ σχήματος τμῆμα τοῦ δωματίου, κείμενον κατὰ τὸ ΝΔ. τμῆμα τοῦ χώρου, ἤτοι κατὰ μῆκος τοῦ νοτίου καὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου καὶ εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ βορείου (ἔνθα τὸ στρῶμα ὑπῆρξε καθαρόν) καὶ ἀπὸ τοῦ ἐγκαρσίου ἀνατολικοῦ τοίχου (πίν. 273β). Ἐνταῦθα εἶχον ἐναποτεθῇ τὸ ἓν ἐπὶ τοῦ ἑτέρου ὑπὲρ τὰ ἑβδομήκοντα ἀγγεῖα, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν εἰς τὴν θέσιν των, ἐκ τῶν συλλεγέντων ὀστράκων δὲ θὰ συγκροτηθοῦν ἀσφαλῶς περισσότερα. Τὸ πλέον κοινὸν σχῆ-

1. S. Xanthoudides, The Vaulted Tombs of Messara, Liverpool 1924, πίν. LVIII, σ. 224 - 6.

Ἐκ μεταφορᾶς	Δρχ.	39.000.000,00
Ἀπὸ Μετοχὰς πρὸς φύλαξιν παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ Α'	»	10.183.967,05
Ἀπὸ Ὁμολογίας πρὸς φύλαξιν παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ Α'	»	1.185.182,30
Ἀπὸ Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ Α' ..	»	431.805,20
» » » » » » Β' ..	»	1.367.733,15
» Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ» Τραπέζῃ Α' Ι. Μαρκοπούλου	»	12.975,00
Ἀπὸ Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ Α' ἐκ δωρεᾶς Ἰ. Ρώμα	»	5.137,00
Ἀπὸ Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ Α' ἐκ Κληρονομίας Φ. Φαρμᾶ	»	70.038,00
Ἀπὸ Ὑπόλοιπον Ταμείου 31 Δεκεμβρίου 1971 ...	»	1.966,60
Σύνολον.....	»	52.258.804,30

Παθητικὸν

Εἰς Κεφάλαιον .....Δρχ.		52.258.804,30
Σύνολον	Δρχ.	52.258.804,30

Δ'. Περιουσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας

Ἡ περιουσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν 31ην Δεκεμβρίου 1971 ἀνήρχετο εἰς τὸ ποσὸν τῶν δραχμῶν 52.258.804,30 ἀποτελουμένη ἐκ τῶν αὐτῶν ὑπολοίπων τῶν ἐν τῷ Ἐνεργητικῷ ἀναγραφομένων λογαριασμῶν.

Περαίνουσα τὴν ἔκθεσιν ταύτην ἡ Ἐπιτροπεία προτείνει ὅπως ἡ Συνέλευσις ἐγκρίνῃ τὴν ἀνωτέρω διαχείρισιν ὡς ὀρθῶς ἔχουσαν καὶ ἐπικυρώσῃ τὸν Ἀπολογισμὸν καὶ τὸν Ἰσολογισμὸν τοῦ λήξαντος ἔτους 1971 τῆς ἰδίας περιουσίας τῆς Ἑταιρείας.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 11ῃ Ἀπριλίου 1972

Ἡ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπεία

ΚΩΝ. ΑΔΑΜΙΔΗΣ
ΙΩΑΝ. ΔΗΜΑΡΑΣ
ΘΕΟΔ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΑΣΤ. ΝΤΑΗΣ
ΑΠ. ΠΟΥΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΧΡΗΣΙΣ 1971

Α' ΕΚΔΟΘΕΝΤΑ

1) ΠΑΕ 1970	ἀντίτυπα	1000
2) ΑΕ 1971	»	1000
3) Ἔ. Σακελλαράκη· Μινωικὸν Ζῶμα	»	1000
4) Δ. Παπακωνσταντίνου-Διαμαντούρου· Πέλλα Ι	»	1000
5) Θ. Σπυροπούλου· Ὑστερομυκηναϊκοὶ ἑλλαδικοὶ θησαυροὶ	»	1000
6) Σπ. Μαρινάτου· Thera IV	»	1500
7) Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1971	»	1000

Β' ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς			Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς		
Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν	Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
1889	1	150.—	Ἐκ μεταφορᾶς	26	7.050.—
1898	2	450.—	1952	2	390.—
1912	1	150.—	1953 - 54 Β'	1	300.—
1914	1	300.—	1953 - 54 Γ'	1	300.—
1920	1	120.—	1956	1	180.—
1929	2	300.—	1957	1	240.—
1931	1	180.—	1958	3	645.—
1934 - 35	1	240.—	1959	7	1.410.—
1937 Α'	2	1.200.—	1960	2	420.—
1937 Β'	2	1.200.—	1961	1	150.—
1937 Γ'	2	360.—	1962	3	600.—
1938	2	450.—	1963	1	240.—
1939 - 41	1	300.—	1964	1	240.—
1942 - 44	1	300.—	1965	1	280.—
1945 - 47	1	300.—	1966	2	455.—
1948 - 49	2	450.—	1967	3	1.050.—
1950 - 51	3	600.—	1968	3	665.—
Εἰς μεταφορὰν	26	7.050.—	Εἰς μεταφορὰν	59	14.615.—

Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς

Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
Ἐκ μεταφορᾶς	59	14.615.—
1969	8	2.030.—
1970	28	6.630.—
Σύνολον	95	23.275.—

2) **Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας**

Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
1889	1	60.—
1890	1	60.—
1891	1	60.—
1920	1	96.—
1937	1	120.—
1945 - 48	1	60.—
1949	1	60.—
1950	2	132.—
1951	1	60.—
1952	2	450.—
1953	1	60.—
1954	2	132.—
1955	2	270.—
1956	1	90.—
1957	1	90.—
1958	1	90.—
1959	1	90.—
1960	1	200.—
1961	1	90.—
1962	2	312.—
Εἰς μεταφορὰν	25	2.582.—

Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας

Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
Ἐκ μεταφορᾶς	25	2.582.—
1963	2	390.—
1964	2	312.—
1965	2	455.—
1966	2	312.—
1967	3	615.—
1968	6	850.—
1969	52	10.338.—
Σύνολον	94	15.854.—

3) **Ἔργον Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας**

Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
1954	1	24.—
1955	2	98.—
1956	2	98.—
1957	1	72.—
1958	1	72.—
1959	1	72.—
1960	1	112.—
1961	2	196.—
1962	3	240.—
1963	2	168.—
1964	2	168.—
1965	2	168.—
1966	2	168.—
1967	5	408.—
1968	7	576.—
1969	23	2.052.—
1970	78	7.500.—
Σύνολον	135	12.192.—

ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΧΡΗΣΕΩΣ 1971

Αὐξων Ἀριθ.	Ἐπιγραφὴ Συγγράμματος	Πωληθέντες τόμοι	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
4	Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι. Φυλλ. 2ον. 1852	3	40.—
4	» » 3ον. 1855	3	40.—
6	Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί. 1860	4	60.—
10	Π. Καββαδία: Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας 1837 - 1900. 1900	4	63.—
11	Comptes rendus du Congrès International d'Archéologie. 1905	2	72.—
12	Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος. Τόμος 1ος. 1906 ..	4	392.—
14	Χ. Τσούντα: Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. 1908. Ἀνατύπωσις 1964	22	4.515.—
15	Γ. Παπαβασιλείου: Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν. 1910	4	300.—
16	Κ. Κουρουνιώτη: Κατάλογος Μουσείου Λυκοσούρας. 1911	11	328.—
17	Γ. Οἰκονόμου: Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας. 1915	4	150.—
19	Ἀ. Κεραμοπούλλου: Τοπογραφία τῶν Δελφῶν. 1912 - 17	17	249.—
21	G. Oeconomus: De profusionum receptaculis sepulcralibus. 1921	2	24.—
22	Ἀ. Κεραμοπούλλου: Ὁ ἀποτυμπανισμός. 1923	10	328.—
23	Ἀ. Ἀρβανιτοπούλου: Γραπταὶ στῆλαι Δημητριάδος - Παγασῶν. 1928	5	1.620.—
25	Ἰ. Γενναδίου: Ὁ Λόρδος Ἔλγιν... 1930 ...	18	1.190.—
26	Ἰ. Χατζηδάκη: Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου... 1931	12	180.—
26α	Γ. Σωτηρίου: Χριστιανικαὶ Θῆβαι. 1931 ..	3	600.—
27	Γ. Οἰκονόμου: Τὸ ἔργον τῆς Α.Ε. 1837-1937	3	110.—
28	Γ. Οἰκονόμου: Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς Α.Ε. 1942	3	36.—
28α	Λεύκωμα Ἑκατονταετηρίδος τῆς Α.Ε. 1837 - 1937	2	252.—
30	Φ. Σταυροπούλλου: Ἡ ἀσπὶς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου. 1950	7	312.—
	Εἰς μεταφορὰν	143	10.861.—

Αὐξ. Ἀριθ.	Ἐπιγραφὴ Συγγράμματος	Πωληθέντες τόμοι	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
	Ἐκ μεταφορᾶς	143	10.861.—
31	Ἀ. Ξυγγοπούλου: Συλλογὴ Ἑλ. Σταθάτου. 1950	10	1.292.—
32	Κ. Συριοπούλου: Ὁ Στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος. 1951	14	703.—
33	Κ. Ρωμαίου: Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. 1951	12	1.848.—
34	Μ. Μιτσοῦ: Ἀργολικὴ προσωπογραφία. 1962	1	112.—
35	Γ. & Μ. Σωτηρίου: Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγ. Δημητρίου Θεσ/νίκης (κείμ. +λεύκωμα). 1952	18	3.840.—
36	Ἀ. Κ. Ὀρλάνδου: Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης Τόμ. Α'. 1952	39	5.240.—
	Τόμ. Β'. 1954	39	6.550.—
	Εὑρετήριον. 1957	37	1.250.—
37	Ἀ. Κ. Ὀρλάνδου: Τὰ ὑλικὰ δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Τεῦχ. 1ον. 1955	33	3.203.—
	Τεῦχ. 2ον. 1959-60	34	7.682.—
38	Ν. Μουτσοπούλου: Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας. 1956	16	1.512—
39	Γ. Μυλωνᾶ: Ὁ πρωτοαττικὸς ἀμφορεὺς τῆς Ἐλευσῖνος. 1957	1	240.—
40	Ἀ. Ξυγγοπούλου: Σχεδίασμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς. 1957	23	8.750.—
41	Ἰ. Κωνσταντίνου: Ρυθμοὶ κινήσεων καὶ λοξαὶ στάσεις εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἑλληνικὴν πλαστικήν. 1957	7	297.—
42	Ν. Βερδελῆ: Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς τῆς Θεσσαλίας. 1958	7	336.—
43	Ἰ. Κοντῆ: Τὸ ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ' π.Χ. αἰ. 1958	15	777.—
44	Β. Καλλιπολίτη: Χρονολογικὴ κατάταξις τῶν μετὰ μυθολογικῶν παραστάσεων ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. 1958 ..	6	252.—
45	Χ. Μπάρλα: Μορφὴ καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν κωδωνοστασίων. 1959	10	410.—
	Εἰς μεταφορὰν	322	55.155.—

Αὔξων Ἀριθ.	Ἐπιγραφὴ Συγγράμματος	Πωληθέντες τόμοι	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
	Ἐκ μεταφορᾶς	322	55.155.—
46	Γ. Δοντᾶ: Εἰκόνες καθημένων πνευματικῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην. 1960	7	540.—
47	Δ. Λαζαρίδη: Πήλινα εἰδώλια Ἀβδήρων. 1960	4	270.—
48	Σ. Καρούζου: Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τύμβου Ι τοῦ Ἀναγυροῦντος. 1963	3	1.155.—
49	Χ. Καρδαρᾶ: Ροδιακὴ Ἀγγειογραφία. 1963	5	1..365—
50	Ν. Δρανδάκη: Ἐμμ. Τζάνε Μπουνιαλῆς... 1962	15	1.380.—
51	Κ. Συριοπούλου: Ἡ προϊστορία τῆς Πελοποννήσου. 1964	11	2.870.—
52	Ἀ. Κ. Ὀρλάνδου: Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἄρτης (ἄδετον). 1963	6	2.520.—
	(δεμένον). 1963	6	2.673.—
53	Σ. Δάκαρη: Οἱ γενεαλογικοὶ μῦθοι τῶν Μολοσσῶν. 1964	15	1.104.—
54	Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὀρλάνδον		
	Τόμ. Α'. 1965 ...	4	1.200.—
	Τόμ. Β'. 1966 ...	5	1.440.—
	Τόμ. Γ'. 1966 ...	5	1.440.—
	Τόμ. Δ'. 1967 - 68	8	3.100.—
55	Ἀ. Πασαδαίου: Ἐπὶ δύο βυζαντινῶν μνημείων τῆς Κων/πόλεως... 1965	3	572.—
56	Στ. Ἀλεξίου: Ὑστερομινωικοὶ τάφοι λιμένος Κνωσοῦ (Κατσαμπᾶ). 1966	3	624.—
57	Φ. Πέτσα: Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων. 1966	30	5.100.—
58	Ἀ. Κ. Ὀρλάνδου: Ἡ ἀρκαδικὴ Ἀλίφειρα. 1967 - 68	11	2.190.—
59	Ἐμμ. Πρωτοψάλτη: Ἱστορικὰ ἔγγραφα κλπ. 1967	4	1.215.—
60	Σ. Χαριτωνίδη: Αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Λέσβου. 1968	6	1.104.—
61	Κ. Συριοπούλου: Ἡ προϊστορία τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. 1968	16	4.480.—
	Εἰς μεταφορὰν	489	91.497.—

Αὐξων Ἀριθ.	Ἐπιγραφὴ Συγγράμματος	Πωληθέντες τόμοι	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
	Ἐκ μεταφορᾶς	489	91.497.—
62	Μ. Ἀνδρονίκου: Βεργίνα Ι. 1969	4	1.450.—
63	Β. Πετράκου: Ὁ Ὠρωπὸς καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου. 1968	16	3.480.—
64	Σ. Μαρινάτου: Ἀνασκαφαὶ Θήρας (ἀγγλιστὶ)		
	Ι. 1968	239	21.245.—
	ΙΙ. 1969	231	27.371.—
	ΙΙΙ. 1970	271	23.245.—
65	Ε. Στίκα: Τὸ οἰκοδομικὸν χρονικὸν τῆς Μονῆς Ὁσίου Λουκᾶ Φωκίδος. 1970	44	14.715.—
66	Ἀ. Ζώη: Προβλήματα χρονολογίας τῆς Μινωικῆς κεραμεικῆς. 1969	13	1.224.—
67	Σ. Ἰακωβίδη: Περατή. Τόμ. Α-Γ. 1969-70	44	43.550.—
68	Χ. Τζαβέλλα-Evjen: Τὰ πτερωτὰ ὄντα τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς τοῦ Αἰγαίου. 1970 ..	14	1.265.—
69	Θ. Καράγιωργα: Γοργείη Κεφαλή. 1970...	27	2.574.—
71	Ἐ. Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη: Μινωικὸν Ζῶμα. 1971	28	4.600.—
	Β. Λεονάρδου: Ὀλυμπία. 1901	20	969.—
	Σύνολον	1.440	237.185.—

ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Αὔξων Ἀριθ.	Ἐπιγραφὴ Συγγράμματος	Πωληθέντες τόμοι	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
1	Κ. Κουρουνιώτου: Ὁδηγὸς Ἐλευσῖνος (ἀγγλιστί). 1936	9	416
2	Ν. Κοντολέοντος: Ὁδηγὸς Δήλου. 1950. ...	9	320
	Σύνολον	18	736

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ

1	ΑΕ	23.275.—
2	ΠΑΕ	15.854.—
3	Ἔργον	12.192.—
4	Διάφορα δημοσιεύματα	237.185.—
5	Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεῖα	736.—
	Σύνολον	289.242.—

Γ' ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ ΚΑΙ ΕΠ' ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ

Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς		Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας	
Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Ἔτος	Ἀριθ. τόμων
1950 - 51	2	1869 - 70	1
1952	2	1871 - 72	1
1953 - 54 Α'	3	1872 - 73	1
1953 - 54 Β'	3	1873 - 74	1
1953 - 54 Γ'	3	1876	1
1955	3	1890	1
1956	3	1915	1
1957	3	1916 - 19	1
1958	3	1920	1
1959	4	1921	1
1960	3	1922 - 24	1
1961	3	1925 - 26	1
1962	3	1927	1
1963	3	1928	1
1964	4	1929	1
1965	4	1930	1
1966	5	1931	1
1967	5	1932	1
1968	8	1933	1
1969	18	1934	1
1970	357	1935	1
		1936	1
Σύνολον ...	442	1937	1
		1938	1
		1939	1
		1940	1
		1941 - 44	1
		1945 - 48	1
		Εἰς μεταφορὰν	28

Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας	
Ἔτος	Ἀριθ. τόμων
Ἐκ μεταφορᾶς .	28
1949	1
1950	4
1951	4
1952	4
1953	3
1954	2
1955	3
1956	2
1957	2
1958	2
1959	2
1960	2
1961	2
1962	2
1963	2
1964	2
1965	2
1966	4
1967	2
1968	5
1969	333
Σύνολον ...	413

Ἔργον Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας	
Ἔτος	Ἀριθ. τόμων
1954	4
1955	4
1956	4
1957	6
1958	4
1959	4
1960	4
1961	5
1962	8
1963	5
1964	5
1965	6
1966	10
1967	11
1968	10
1969	17
1970	512
Σύνολον ...	619

Ὁδηγοὶ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας	
1) Κ. Κουρουνιώτου: Ὁδηγὸς Ἐλευσῖνος (ἀγγλιστὶ) 1936.	1
2) Β. Λεονάρδου: Ὀλυμπία 1901.	4
Σύνολον	5

ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ ΚΑΙ ΕΠ' ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ ΔΙΑΦΟΡΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΧΡΗΣΕΩΣ 1971

Αὐξ. Ἀριθ.	Ἐπιγραφὴ Συγγράμματος	Ἀριθ. τόμων
8	A.G. Lolling: Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου. 1899	5
11	Comptes rendus du Congrès International d'Archéologie. 1905	3
12	Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος. Τόμος 1ος. 1906	1
14	Χ. Τσούντα: Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. 1908. Ἀνατύπωσις 1969	6
15	Γ. Παπαβασιλείου: Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν. 1910	4
19	Ἀ. Κεραμοπούλου: Τοπογραφία τῶν Δελφῶν. 1912 - 17.	3
21	G. Oeconomus: De profusionum receptaculis sepulcralibus. 1921	1
23	Ἀ. Ἀρβανιτοπούλου: Γραπταὶ στῆλαι Δημητριάδος - Παγασῶν. 1928	4
25	Ἰ. Γενναδίου: Ὁ Λόρδος Ἔλγιν. 1930	1
26	Ἰ. Χατζηδάκη: Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου. 1931	5
26α	Γ. Σωτηρίου: Χριστιανικαὶ Θῆβαι. 1931	1
27	Γ. Οἰκονόμου: Τὸ ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας (1837 - 1937). 1938	4
28	Γ. Οἰκονόμου: Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας. 1942	4
28α	Λεύκωμα Ἑκατονταετηρίδος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας (1837 - 1937)	4
30	Φ. Σταυροπούλλου: Ἡ ἀσπὶς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου...1950	2
31	Ἀ. Ξυγγοπούλου: Συλλογὴ Ἑλ. Σταθάτου. 1950	6
32	Κ. Συριοπούλου: Ὁ στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος. 1951.	10
	Εἰς μεταφοράν	64

Αὔξων Ἀριθ.	Ἐπιγραφὴ Συγγράμματος	Ἀριθ. τόμων
	Ἐκ μεταφορᾶς	64
33	Κ. Ρωμαίου: Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. 1951	6
34	Μ. Μιτσοῦ: Ἀργολικὴ προσωπογραφία. 1952	1
35	Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου: Βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσ/κης. Κείμενον καὶ λεύκωμα. 1952	4
36	Ἀ. Κ. Ὀρλάνδου: Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης. Τόμ. Α'. 1952	2
	» Β'. 1954	2
	Εὑρετήριον. 1957	2
37	Ἀ. Κ. Ὀρλάνδου: Τὰ ὑλικὰ δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.	
	Τόμ. 1ος. 1955	3
	Τόμ. 2ος. 1959 - 1960	3
38	Ν. Μουτσοπούλου: Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας. 1956.	3
39	Γ. Μυλωνᾶ: Ὁ πρωτοαττικὸς ἀμφορεὺς τῆς Ἐλευσῖνος. 1957	12
40	Ἀ. Ξυγγοπούλου: Σχεδίασμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς. 1957	1
41	Ἰ. Κωνσταντίνου: Ρυθμοὶ κινήσεων καὶ λοξαὶ στάσεις εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἑλληνικὴν πλαστικήν. 1957	2
42	Ν. Βερδελῆ: Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς τῆς Θεσσαλίας. 1958	15
43	Ἰ. Κοντῆ: Τὸ ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ' π.Χ. αἰ. 1958	3
44	Β. Καλλιπολίτη: Χρονολογικὴ κατάταξις τῶν μετὰ μυθολογικῶν παραστάσεων ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. 1958	10
45	Χ. Μπάρλα: Μορφὴ καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν κωδωνοστασίων. 1959	3
	Εἰς μεταφορὰν	136

Αὐξων Ἀριθ.	Ἐπιγραφὴ Συγγράμματος	Ἀριθ. τόμων
	Ἐκ μεταφορᾶς	136
46	Γ. Δοντᾶ: Εἰκόνες καθημένων πνευματικῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην. 1960	7
47	Δ. Λαζαρίδη: Πήλινα εἰδώλια Ἀβδήρων. 1960	4
48	Σ. Καρούζου: Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τύμβου Ι τοῦ Ἀναγυροῦντος. 1963	6
49	Χ. Καρδαρᾶ: Ροδιακὴ Ἀγγειογραφία. 1963	7
50	Ν. Δρανδάκη: Ὁ Ἐμμ. Τζάνε Μπουνιαλῆς... 1962	3
51	Κ. Συριοπούλου: Ἡ προϊστορία τῆς Πελοποννήσου. 1964	9
52	Ἀ. Κ. Ὀρλάνδου: Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἄρτης. 1963 (δεμένον)	1
	(ἄδετον)	3
53	Σ. Δάκαρη: Οἱ γενεαλογικοὶ μῦθοι τῶν Μολοσσῶν. 1964	2
54	Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὀρλάνδον. Τόμ. Α' 1965	6
	» Β' 1966	5
	» Γ' 1966	3
	» Δ' 1967	6
55	Ἀ. Πασαδαίου: Ἐπὶ δύο βυζαντινῶν μνημείων τῆς Κων/πόλεως. 1965	4
56	Στ. Ἀλεξίου: Ὑστερομινωικοὶ τάφοι λιμένος Κνωσοῦ.1966	6
57	Φ. Πέτσα: Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων. 1966	8
58	Ἀ. Κ. Ὀρλάνδου: Ἡ ἀρκαδικὴ Ἀλίφειρα. 1967 - 68 ..	9
59	Ἐμμ. Πρωτοψάλτη: Ἱστορικὰ ἔγγραφα κλπ. 1967	3
60	Σ. Χαριτωνίδη: Αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Λέσβου. 1968	13
61	Κ. Συριοπούλου: Ἡ προϊστορία τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. 1968	8
62	Μ. Ἀνδρονίκου: Βεργίνα Ι. 1969	7
	Εἰς μεταφορὰν	256

Αὐξων Ἀριθ.	Ἐπιγραφὴ Συγγράμματος	Ἀριθ. τόμων
	Ἐκ μεταφορᾶς	256
63	Β. Πετράκου: Ὁ Ὠρωπὸς καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου. 1968	2
64	Σπ. Μαρινάτου: Ἀνασκαφαὶ Θήρας (ἀγγλιστὶ) I. 1968 .	32
64	» » » » » II. 1969 .	40
64	» » » » » III. 1970 .	324
65	Ε. Στίκα: Τὸ οἰκοδομικὸν χρονικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ Φωκίδος. 1970	11
66	Ἀ. Ζώη: Προβλήματα χρονολογίας τῆς Μινωικῆς κεραμεικῆς. Γοῦρνες, Τύλισος, Μάλια. 1969	9
67	Σ. Ἰακωβίδη: Περατή. Τόμ. Α'. 1969	31
	» Β'. 1969	31
	» Γ'. 1970	31
68	Χ. Τζαβέλλα-Evjen: Τὰ πτερωτὰ ὄντα τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς τοῦ Αἰγαίου. 1970	15
69	Θ. Καράγιωργα: Γοργείη Κεφαλή. 1970	26
71	Ἔφη Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη: Μινωικὸν Ζῶμα. 1971..	239
	Σύνολον	1.047

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
(1837 - 1973)

Α. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ

Δραχμαί

1. ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ (ΕΑ) 1837-1909, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ (ΑΕ) 1910 - 1972 (1 - 111: πβ. πινάκιον παρὰ ⟨Β. Λεονάρδῳ⟩, Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα, σ. 1 - 3). Σχῆμα 4ον ..... —

Περίοδος Α' : τόμοι 1 - 16 (1837 - 1860): *1837* τεύχη 4 (Ὀκτώβριος, Νοέμβριος καὶ Δεκέμβριος α' καὶ β'), (*1838 - 1841* δὲν πωλοῦνται), *1842*: τεῦχος 26 (τεύχη 25 καὶ 27 - 28 δὲν πωλοῦνται), (*1843 - 57* δὲν πωλοῦνται), *1858*, τεῦχος 50, *1859*, τεῦχος 51, (*1860* δὲν πωλεῖται)· ἕκαστον τεῦχος 60.—

Περίοδος Β' : τόμοι 17 - 21 (1862 - 1874): *17 (1862)*: τεύχη α' - ιβ' (τὰ τεύχη θ' - ιβ' ἐξεδόθησαν τῷ 1863)· ἕκαστον τεῦχος ..... 60.—

18 - 21 (1869 - 1874): 18 (1869): τεῦχος ιγ' 19 (1870): τεῦχος ιδ'· 20 (1872): τεύχη ιε' καὶ ιF' (τὸ ιF' ἐξεδόθη τῷ 1873)· 21 (1874): τεῦχος ιζ'· ἕκαστον τεῦχος ..... 60.—

Περίοδος Γ' : τόμοι 22 - 62 (1883 - 1923): *22 - 62 (1883 - 1923)*: 1883 - 1884, (1885 - 1892 δὲν πωλοῦνται), 1893 - 1894, (1895 - 1897 δὲν πωλοῦνται), 1898 - 1899, (1900 - 1904 δὲν πωλοῦνται), 1905 - 1918· εἷς τόμος κατ' ἔτος (ἐκ τεσσάρων τευχῶν συγκείμενος)· ἕκαστος τόμος ..... 300.—

1919 - 1923· εἷς τόμος κατ' ἔτος· ἕκαστος τόμος ..... 300.—

Περίοδος Δ' : τόμοι 63 κἑ. (1924 κἑ.): *63 - 75 (1924 - 1936)*, 1924, 1925/6, 1927/8, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934/5, 1936: εἷς τόμος κατ' ἔτος· ἕκαστος τόμος ..... 300.—

76 (1937): πανηγυρικὸς τόμος ἑκατονταετηρίδος εἰς 3 μέρη ἑκατὸν εἴκοσι περίπου τυπογραφικῶν φύλλων· α' καὶ β' μέρος· ἕκαστος τόμος 600.—

γ' μέρος ..... 180.—

77 - 91 (1938 - 1952): 1938, 1939/41, 1942/4, 1945/7, 1948/9, 1950/1, 1952· ἕκαστος τόμος ..... 300.—

92/3 (1953 - 4): Εἰς μνήμην ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Α' μέρος ..... 350.—

Β' καὶ Γ' μέρος· ἕκαστος τόμος ..... 300.—

94 - 103 (1955 - 1964): 1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964· ἕκαστος τόμος ..... 300.—

104 - 105 (1965 - 1966): 1965, 1966· ἕκαστος τόμος ..... 350.—

106 (1967): 1967 ..... 500.—

107 - 108 (1968 - 1969): 1968, 1969· ἕκαστος τόμος ..... 350.—

109 - 111 (1970, 1971, 1972): 1970, 1971, 1972 ..... 300.—

112 (1973): 1973 (ὑπὸ ἐκτύπωσιν) ..... —

Εὑρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς τρίτης περιόδου ὑπὸ **Ἀλεξάνδρου Λαμπροπούλου**· τόμος 1ος: 1883 - 1887. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + στῆλαι 550. 1902 ..... 280.—

Δραχμαί

2. ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ 1837 - 1970 (ΠΑΕ 1 - 127: πρβ. πινάκιον ἐν ΠΑΕ 1921, σ. 77 - 79).

Περίοδος Α' : τόμος 1 - 13 (1837 - 1848/9) : *1 - 3 (1837 - 1837/8, 1838/9):* Σύνοψις τῶν πρακτικῶν ⟨τῆς Α' - Γ' συνεδριάσεως⟩ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν ⟨Ἔκδοσις 1η⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 93. 1840. (Δὲν πωλεῖται) ..... —

4 (1840/41): Πρακτικὰ τῆς Δ' συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. ⟨Ἔκδοσις 1η⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 77. 1840. (Δὲν πωλεῖται) ..... —

5 (1840/1): Πρακτικὰ τῆς Ε' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. ⟨Ἔκδοσις 1η⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 87. 1841. (Δὲν πωλεῖται) ..... —

6 (1841/2): Πρακτικὰ τῆς Ζ' (γράφε: Γ') Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. ⟨Ἔκδοσις 1η⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 31. 1842. (Δὲν πωλεῖται) ..... —

7 - 11 (1842/3 - 1846/7): Δὲν ἐξετυπώθησαν ἰδιαιτέρως ..... —

1 - 11 (1837 - 1846/7): Σύνοψις τῶν πρακτικῶν ⟨τῆς Α' - ΙΑ' Γενικῆς συνεδριάσεως⟩ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. ⟨Ἔκδοσις 2α⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 325, πίναξ 1. 1846 (1847). (Δὲν πωλεῖται) ..... —

12 (1847/8): Πρακτικὰ τῆς ΙΒ' Γενικῆς συνεδρίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 31. 1848. (Δὲν πωλεῖται) ..... —

13 (1848/9): Πρακτικὰ τῆς ΙΓ' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 37. 1849. (Δὲν πωλεῖται) ..... —

Περίοδος Β' : τόμος 14 - 25 (1858/9 - 1869/70) : *14 (1858/9):* Συνοπτικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες α + 43. 1858/9. *15 - 25 (1859/60 - 1869/70):* Γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἑταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1859/60, 1860/1, 1861/2, 1862/3 (ἐξεδόθη τῷ 1864), (1863/4, 1864/5 δὲν πωλοῦνται), 1865/6, (1866/7, 1867/8 δὲν πωλοῦνται), 1868/9, 1869/70. Σχῆμα 8ον· ἕκαστον τεῦχος ..... 20.—

Περίοδος Γ' : τόμος 26 - 74 (1870/1 - 1916/9) : *26 - 74 (1870/1 - 1916/9):* Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1870/1 δὲν πωλεῖται), 1871/2, 1872/3, 1873/4, 1874/5, 1876 - 1882, (1883 - 1884 δὲν πωλοῦνται), 1885, (1886 - 1887 δὲν πωλοῦνται), 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1893, (1894 - 1909 δὲν πωλοῦνται), 1910, 1911, (1912 - 1914 δὲν πωλοῦνται), 1915 - 1916/9. Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος ..... 120.—

Περίοδος Δ' : τόμος 75 κέ. (1920 κέ.) : *75 - 107 (1920 - 1951):* Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1920, 1921, 1922/4, 1925/6, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941/44, 1945/8, 1949, 1950, 1951. Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος ..... 120.—

	Δραχμαί
108 (1952): 1952	300.—
109 - 110 (1953 - 1954): 1953, 1954· ἕκαστος τόμος	120.—
111 - 115 (1955 - 1959): 1955, 1956, 1957, 1958, 1959· ἕκαστος τόμος	180.—
116 (1960): 1960	400.—
117 (1961): 1961	180.—
118 (1962): 1962	240.—
119 (1963): 1963	300.—
120 (1964): 1964	240.—
121 (1965): 1965	350.—
122 (1966): 1966	240.—
123 (1967): 1967	300.—
124 (1968): 1968	200.—
125 (1969): 1969	250.—
126 (1970): 1970	300.—
127 (1971): 1971	—

3. ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ [ἐπιμελείᾳ **Ἀναστασίου Κ. Ὀρλάνδου**]

κατὰ τὸ ἔτος 1954	30.—
» » » 1955, 1956· ἕκαστον τεῦχος	70.—
» » » 1957	90.—
» » » 1958	90.—
» » » 1959	90.—
» » » 1960, 1961· ἕκαστον τεῦχος	140.—
» » » 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969,1970 ἕκαστον τεῦχος	120.—
» » » 1971	150.—
» » » 1972	100.—

Β. ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

4. *Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι, ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου.* Φυλλάδιον (1ον: 1851, σελίδες 12, πίνακες 15· δὲν πωλεῖται), 2ον: 1852 (σελίδες ια′ + 22 + 5, πίνακες 8), 3ον: 1855 (σελίδες 60, πίνακες 4). Σχῆμα 4ον· τὸ φυλλάδιον ἑκάτερον ..... 20.—

5. *Πρακτικὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Ἐρεχθείου ἐπιτροπείας ἢ ἀναγραφὴ τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τοῦ Ἐρεχθείου, γενομένη κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου.* Σχῆμα 4ον, σελίδες 12, πίνακες 8. 1853. (Δὲν πωλεῖται) ..... —

6. *Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτοι.* Φυλλάδιον α′ (ἄλλο δὲν ἐξεδόθη). Σχῆμα 4ον, σελίδες β′+34, πίνακες 9. 1860 ..... 20.—

7. **Εὐθύμιος Καστόρχης**· *Ἱστορικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς τῷ 1837 μέχρι τοῦ 1879 τελευτῶντος.* Σχῆμα 8ον, σελίδες Ϝ′+130. 1879. (Δὲν πωλεῖται) ..... —

7α. *Κατάλογος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας* (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 124, 1887 (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 126. 1906. (Δὲν πωλοῦνται) ..... —

Δραχμαί

8. **A. G. Lolling**· *Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ μουσείου*· τόμος 1ος. Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, τεῦχος α′: Ἀρχαϊκαὶ ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί. Σχῆμα 4ον, σελίδες η′+στῆλαι 152+η′, πίναξ 1. 1899. ..... 65.—

9. **Π. Καββαδίας**· *Τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 304, εἰκόνες 9, πίνακες 10, ὧν εἷς τοπογραφικός. 1900. (Δὲν πωλεῖται) ..... —

10. **Π. Καββαδίας**· *Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ἱδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 115. 1900 ..... 20.—

10α. ⟨**Βαλέριος Στάης**⟩· *Τὰ εὑρήματα τοῦ ναυαγίου τῶν Ἀντικυθήρων* (=ΑΕ 1902, στήλη 145 - 173/4), εἰκόνες 21, πίνακες 8 (παρένθετοι)+11. (Δὲν πωλεῖται) ..... —

11. *Comptes rendus du Congrès international d'archéologie, Ière session: Athènes 1905*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 400, μετ' εἰκόνων. 1905 ..... 60.—

12. *Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος*· τόμος 1ος: Γλυπτὰ ἐκ τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως (συντάκται: **Καββαδίας, Καστριώτης, Κουρουνιώτης, Lechat, Λεονάρδος, Schrader, Schroeder, Στάης, Σωτηριάδης, Wolters**). Σχῆμα 4ον, σελίδες β′+στῆλαι 118, πίνακες 36 (ἀρ. 1 - 33). 1906 ..... 140.—

13. **P. Kavvadias+G. Kawerau**· *Die Ausgrabung der Akropolis vom Jahre 1885 bis zum Jahre 1890*. **Π. Καββαδίας + Γ. Καβεράου**· *Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890*. Ἑλληνιστὶ καὶ γερμανιστί. Σχῆμα φύλλου, στῆλαι 150+σελίδες 2, εἰκόνες 14, πίνακες 13. 1906 - 1907. (Δὲν πωλεῖται) ..... —

14. **Χρῆστος Τσούντας**· *Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου*. Σχῆμα 4ον, στῆλαι IF+432, εἰκόνες 312, πίνακες 47. 1908 ..... 300.—

15. **Γεώργιος Α. Παπαβασιλείου**· *Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν*. Σχῆμα 4ον, στῆλαι β′ + 108, εἰκόνες 53, πίνακες 21. 1910 ..... 100.—

16. **Κωνσταντῖνος Κουρουνιώτης**· *Κατάλογος τοῦ Μουσείου Λυκοσούρας*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 72, εἰκόνες 74. 1911 ..... 40.—

16α. ⟨**Βασίλειος Λεονάρδος**⟩· *Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἀναγραφή*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 4. 1912. (Δὲν πωλεῖται) ..... —

16β. ⟨**Βασίλειος Λεονάρδος**⟩· *Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 8. (Δὲν πωλεῖται) ..... —

17. **Γεώργιος Π. Οἰκονόμος**· *Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας*· τεῦχος 1ον. Σχῆμα 4ον, σελίδες 40, εἰκόνες 29. 1915 ..... 50.—

18. **Γεώργιος Κ. Γαρδίκας**· *Μελετήματα ἀρχαιολογικά*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1915 ..... 70.—

Δραχμαί

19. **Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος**· *Τοπογραφία τῶν Δελφῶν*· τεῦχος 1ον. Σχῆμα 8ον, σελίδες 113, εἰκόνες (παρένθετοι) 11, πίνακες 3. 1912 - 17 ..... 20.—

20. **Βαλέριος Στάης**· *Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 55, εἰκόνες 14, πίνακες 5. 1920. (Δὲν πωλεῖται) ..... —

21. **Georgius P. Oeconomus**· *De profusionum receptaculis sepulcralibus inde ab antiquissimis temporibus usque ad nostram fere aetatem usitatis.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 63, εἰκόνες 17. 1921 ..... 20.—

22. **Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος**· *Ὁ ἀποτυμπανισμός,* συμβολὴ ἀρχαιολογικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ τὴν λαογραφίαν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 144, εἰκόνες 21, ἐξ ὧν 7 παρένθετοι. 1923. (Δὲν πωλεῖται)..... —

23. **Ἀπόστολος Σ. Ἀρβανιτόπουλος**· *Γραπταὶ στῆλαι Δημητριάδος - Παγασῶν.* Σχῆμα 2ον, σελίδες 179, εἰκόνες 203, πίνακες παρένθετοι 7, πίνακες ἐν τέλει ἔγχρωμοι 10. 1928 ..... 450.—

24. **Γεώργιος Ἐ. Μυλωνᾶς**· *Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 174, εἰκόνες 86, πίνακες 2, γεωγραφικοὶ χάρται 3. 1928. (Δὲν πωλεῖται).. —

25. **Ἰωάννης Γ. Γεννάδιος**· *Ὁ Λόρδος Ἔλγιν καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας ἰδίως ἀρχαιολογήσαντες ἐπιδρομεῖς 1440 - 1837.* Σχῆμα 8ον, σελίδες κΓ′+257, πίνακες 5. 1930 ..... 90.—

26. **Ἰωσὴφ Χατζιδάκης**· *Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Κρήτῃ.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 74. 1931 ..... 20.—

26Α. **Γεώργιος Σωτηρίου**· *Χριστιανικαὶ Θῆβαι* (=ΑΕ 1929). Σχῆμα 4ον, σελίδες 256, εἰκόνες 270, πίνακες 5. 1931 ..... 300.—

27. ⟨**Γεώργιος Π. Οἰκονόμος**⟩· *Τὸ ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἑκατονταετίαν 1837 - 1937,* ἐν ἀλφαβητικῇ διατάξει. Σχῆμα 8ον, σελίδες 104. 1938 ..... 50.—

28. **Γεώργιος Π. Οἰκονόμος**· *Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.* Λόγος πανηγυρικὸς τοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου, ρηθεὶς τῇ 23ῃ Ὀκτωβρίου 1938 ἐν τῷ Παρθενῶνι κατὰ τὴν πανηγυρικὴν συνεδρίαν τῆς Ἑκατονταετηρίδος. Σχῆμα 4ον, σελίδες 14 [1942] ..... 15.—

28Α. *Λεύκωμα τῆς Ἑκατονταετηρίδος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1837 - 1937.* Σχῆμα 4ον, 62+(51). Ἐν Ἀθήναις (1937 - 1952)..... 180.—

29. **Νικόλαος Μ. Κοντολέων**· *Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας.* Σχῆμα 8ον, σελίδες δ′+ 102, εἰκὼν 1. 1949. (Δὲν πωλεῖται) ..... —

30. **Φοῖβος Δ. Σταυρόπουλλος**· *Ἡ Ἀσπὶς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου τοῦ Φειδίου.* Σχῆμα 8ον, σελίδες η′+84, εἰκόνες 31, παρένθετος πίναξ 1. 1950 ..... 60.—

31. **Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος**· *Συλλογὴ Ἑλένης Α. Σταθάτου. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν εἰκόνων, τῶν ξυλογλύπτων καὶ τῶν μεταλλίνων ἔργων τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν μετὰ τὴν Ἅλωσιν χρόνων.* Σχῆμα 4ον, σελίδες η′+47, πίνακες 27. 1950 170.—

Δραχμαί

32. **Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος**· *Ὁ Στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος*. Σχῆμα 8ον, σελίδες Γ′+121, εἰκόνες 8. 1951 ..... 70.—

33. **Κωνσταντῖνος Α. Ρωμαῖος**· *Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. Συμβολὴ εἰς ἀκριβεστέραν θεώρησιν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης*. Σχῆμα 4ον, σελίδες Γ′+144, εἰκόνες 76. 1951 ..... 240.—

34. **Μάρκελλος Μιτσός**· *Ἀργολικὴ προσωπογραφία*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 211. 1952 ..... 140.—

35. **Γεώργιος** καὶ **Μαρία Σωτηρίου**· *Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης*. Κείμενον καὶ λεύκωμα. Σχῆμα 4ον, σελίδες ιβ′+278, εἰκόνες 98, πίνακες VII+102. 1952 ..... 300.—

36. **Ἀναστάσιος Κ. Ὀρλάνδος**· *Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης*. Σχῆμα 4ον, Τόμ. Α′ (1952) + Β′ (1954), σελίδες 605+κη′, εἰκόνες 549, πίνακες Α+Β καὶ «Εὑρετήριον» τοῦ Α′ καὶ τοῦ Β′ τόμου (1957), σελίδες 136 ..... 500.—
Τόμος Α′ ..... 200.—
Τόμος Β′ ..... 250.—
Εὑρετήριον ..... 50.—

37. **Ἀναστάσιος Κ. Ὀρλάνδος**· *Τὰ ὑλικὰ δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ οἱ τρόποι ἐφαρμογῆς αὐτῶν κατὰ τοὺς συγγραφεῖς, τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ μνημεῖα*. Σχῆμα 4ον ..... 500.—

Τχ. 1ον. *Τὸ ξύλον καὶ ὁ πηλός*. Σελίδες 154, εἰκόνες 64. 1955 ..... 150.—
Τχ. 2ον. *Τὰ μέταλλα, τὸ ἐλεφαντοστοῦν, τὰ κονιάματα, καὶ οἱ λίθοι*. Σελίδες 426, εἰκόνες 405. 1959 - 60 ..... 350.—

38. **Νικόλαος Κ. Μουτσόπουλος**· *Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας*. Σχῆμα 8ον, σελίδες ιε′+238, εἰκόνες 142. 1956 ... 120.—

39. **Γεώργιος Ἐ. Μυλωνᾶς**· *Ὁ πρωτοαττικὸς ἀμφορεὺς τῆς Ἐλευσῖνος*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ιε′+135, εἰκόνες 39, πίνακες 16 καὶ ἔγχρωμοι Α+Β. 1957. 300.—

40. **Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος**· *Σχεδίασμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν ἅλωσιν*. Σχῆμα 4ον, σελίδες μς′+380, πίνακες 72. 1957. (Δὲν πωλεῖται) ..... —

41. **Ἰωάννα Κ. Κωνσταντίνου**· *Ρυθμοὶ κινήσεων καὶ λοξαὶ στάσεις εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἑλληνικὴν πλαστικήν*. Σχῆμα 8ον, σελίδες ια′+58, εἰκόνες 31, πίνακες 16. 1957 ..... 60.—

42. **Νικόλαος Μ. Βερδελῆς**· *Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς τῆς Θεσσαλίας*. Σχῆμα 8ον, σελίδες η′+102, εἰκόνες 25, πίνακες 15. 1958 ..... 70.—

43. **Ἰωάννης Δ. Κοντῆς**· *Τὸ ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ′ π.Χ. αἰῶνα*. Σχῆμα 8ον, σελίδες η′+120, πίνακες 17. 1958 ..... 70.—

44. **Βασίλειος Γ. Καλλιπολίτης**· *Χρονολογικὴ κατάταξις τῶν μετὰ μυθολογι-*

Δραχμαί

κῶν παραστάσεων ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Σχῆμα 8ον, σελίδες 79+πίνακες 6. 1958 ..... 60.—

45. **Χαρίκλεια Μπάρλα**· *Μορφὴ καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν κωδωνοστασίων.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 52, εἰκόνες 12, πίνακες 14. 1959 ..... 50.—

46. **Γεώργιος Σ. Δοντᾶς**· *Εἰκόνες καθημένων πνευματικῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 108+πίνακες 40. 1960 ..... 100.—

47. **Δημήτριος Λαζαρίδης**· *Πήλινα εἰδώλια Ἀβδήρων.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 83+ πίνακες 34. 1960 ..... 90.—

48. **Σέμνη Καρούζου**· *Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τύμβου Ι τοῦ Ἀναγυροῦντος.* Σχῆμα 4ον, σελίδες ις'+140, εἰκόνες 98, πίνακες 93 καὶ 9 ἔγχρωμοι. 1963 ..... 550.—

49. **Χρυσούλα Καρδαρᾶ**· *Ροδιακὴ Ἀγγειογραφία*· Σχῆμα 4ον, σελίδες ια'+ 310, εἰκόνες 287, παρένθ. πίν. Α+Β, πίνακες 14. 1963 ..... 325.—

50. **Νικόλαος Δρανδάκης**· *Ὁ Ἐμμανουὴλ Τζάνε Μπουνιαλῆς θεωρούμενος ἐξ εἰκόνων του σωζομένων κυρίως ἐν Βενετίᾳ.* Σχῆμα 8ον, σελίδες η'+182, πίνακες 70. 1962 ..... 120.—

51. **Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος**· *Ἡ προϊστορία τῆς Πελοποννήσου.* Σχῆμα 8ον, σελίδες XLVIII+633, εἰκόνες 10, χάρται I - VI, πίνακες I - VIII. 1964 ... 350.—

52. **Ἀναστάσιος Κ. Ὀρλάνδος**· *Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἄρτης.* Σχῆμα 4ον, σελίδες 183, εἰκόνες 157, πίνακες 30 (1 - 20 ἔγχρωμοι), μετὰ συντόμου γαλλικῆς μεταφράσεως ἐκ σελίδων XLII. 1963 ..... ἄδετον ..... 600.—
δεμένον ..... 660.—

53. **Σωτήριος Ἰ. Δάκαρης**· *Οἱ γενεαλογικοὶ μῦθοι τῶν Μολοσσῶν.* Σχῆμα 8ον, σελίδες β'+169, πίνακες 5. 1964 ..... 120.—

54. «**Χαριστήριον εἰς Α. Κ. Ὀρλάνδον**»· Τόμ. Α' (1965), Β' καὶ Γ' (1966)· ἕκαστος τόμος ..... 400.—
Τόμ. Δ' (1967 - 68) ..... 500.—

55. **Ἀριστείδης Πασαδαῖος**· *Ἐπὶ δύο βυζαντινῶν μνημείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀγνώστου ὀνομασίας.* Σχῆμα 4ον, σελίδες 108, παρένθ. πίνακες Α - ΚΖ', πίνακες 16. 1965 ..... 260.—

56. **Στυλιανὸς Ἀλεξίου**· *Ὑστερομινωικοὶ τάφοι λιμένος Κνωσσοῦ (Κατσαμπᾶ).* Σχῆμα 4ον, σελίδες ια'+85, εἰκόνες 38, παρένθετοι πίνακες 6, πίνακες 38 (ὁ πίναξ προμετωπίδος καὶ οἱ πίνακες 6 καὶ 20 ἔγχρωμοι). 1966 ..... 260.—

57. **Φώτιος Μ. Πέτσας**· *Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων.* Σχῆμα 4ον, σελίδες 192, εἰκόνες 43, παρένθετοι πίνακες 3, ἔγχρωμοι πίνακες Α' - Γ', πίνακες 45. 1966 ..... 300.—

58. **Ἀναστάσιος Κ. Ὀρλάνδος**· *Ἡ ἀρκαδικὴ Ἀλίφειρα.* Σχῆμα 4ον, σελίδες 274, εἰκόνες 175, παρένθ. πίνακες 1 - 5. 1967 - 68 ..... 300.—

59. **Ἐμμανουὴλ Πρωτοψάλτης**· *Ἱστορικὰ ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὰς*

Δραχμαί

ἀρχαιότητας καὶ λοιπὰ μνημεῖα τῆς Ἱστορίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τοῦ Καποδίστρια. Σχῆμα 4ον, σελίδες μδ' + 296, πίνακες I - XIX. 1967 450.—

60. **Σεραφεὶμ Χαριτωνίδης**· *Αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Λέσβου. Συμπλήρωμα.* Σχῆμα 4ον, σελίδες 106, εἰκόνες 48, πίνακες 46. 1968 ..... 240.—

61. **Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος**· *Ἡ προϊστορία τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος.* Σχῆμα 8ον, σελίδες L + 540, εἰκόνες 10, χάρται I - VI, πίνακες 8. 1968 ..... 400.—

62. **Μ. Ἀνδρόνικος**· *Βεργίνα I. Τὸ νεκροταφεῖον τῶν τύμβων.* Σχῆμα 4ον, σελίδες ζ' + 298, εἰκόνες 108, παρένθ. πίν. Α - ΚΓ (ΚΓ 1 - 5), πίνακες 135. 1969.. 500.—

63. **Βασίλειος Χ. Πετράκος**· *Ὁ Ὠρωπὸς καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου.* Σχῆμα 8ον, σελίδες ιδ' + 222, εἰκόνες 43, παρένθ. πίν. Α, πίνακες 63. 1968. ..... 300.—

64. **Spyridon Marinatos**· *Excavations at Thera I.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 59, εἰκόνες 88, πίνακες Α - C (Α - Β ἔγχρωμοι). 1968..... 100.—

Excavations at Thera II. Σχῆμα 8ον, σελίδες 54, εἰκόνες 44, σχέδια I - XI, πίνακες 41 + Α - Ε ἔγχρωμοι. 1969 ..... 140.—

Excavations at Thera III. Σχῆμα 8ον, σελίδες 68, εἰκόνες 45, σχέδια I - VIII, πίνακες 62 + Α - Β ἔγχρωμοι. 1971 ..... 100.—

Excavations at Thera IV. Σχῆμα 8ον, σελίδες 54, εἰκόνες 4, σχέδια 1, πίνακες 126 + Α - Η ἔγχρωμοι. 1971 ..... 150.—

Excavations at Thera V. Σχῆμα 8ον, σελίδες 47, εἰκόνες 6, σχέδια 1, πίνακες 104 + Α - J ἔγχρωμοι. 1972 ..... 150.—

65. **Εὐστάθιος Γ. Στίκας**· *Τὸ οἰκοδομικὸν χρονικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ Φωκίδος.* Σχῆμα 4ον, σελίδες ια' + 299, εἰκόνες 135, παρένθ. πίν. Α - ΙΒ', πίνακες 184 + ἔγχρωμος πίναξ προμετωπίδος καὶ Α - Γ. 1970 ..... 450.—

66. **Ἀντώνιος Ζώης**· *Προβλήματα χρονολογίας τῆς Μινωικῆς κεραμεικῆς — Γουρνες, Τύλισος, Μάλια —.* Σχῆμα 4ον, σελίδες ζ' + 99, πίνακες 47 + Α - Β ἔγχρωμοι. 1969 ..... 120.—

67. **Σπυρίδων Ε. Ἰακωβίδης**· *Περατή. Τὸ νεκροταφεῖον.* Σχῆμα 4ον. Τόμ. Α - Γ. (Α'. *Οἱ τάφοι καὶ τὰ εὑρήματα.* Σελίδες ια' + 473, σχέδια 155. — Β'. *Γενικαὶ παρατηρήσεις.* Σελίδες ιθ' + 485, εἰκόνες 161, ἔγχρωμοι πίνακες I - IV. — Γ'. *Πίνακες* 1 - 190 + σελίδες 1 - 38). 1969 ..... 1300.—

68. **Χαρὰ Τζαβέλλα - Evjen**· *Τὰ πτερωτὰ ὄντα τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς τοῦ Αἰγαίου.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 132, πίνακες 40. 1970 ..... 110.—

69. **Θεοδώρα Γ. Καράγιωργα**· *«Γοργείη Κεφαλή» (Καταγωγὴ καὶ νόημα τῆς γοργονικῆς μορφῆς ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ τῇ τέχνῃ τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων).* Σχῆμα 8ον, σελίδες ις' + 158, πίνακες 23. 1970 ..... 130.—

70. **Δέσποινα Παπακωνσταντίνου - Διαμαντούρου**· *Πέλλα I. Ἱστορικὴ Ἐπισκόπησις καὶ μαρτυρίαι.* Σχῆμα 4ον, σελίδες ι' + 257, πίνακες 40 + Α - Β ἔγχρωμοι. 1971..... 200.—

Δραχμαί

71. **Ἔφη Σαπουνᾶ - Σακελλαράκη**· *Μινωικὸν Ζῶμα.* Σχῆμα 8ον, σελίδες κγ' + 259, εἰκόνες 77, πίνακες 54 + Α - Γ, ἔγχρωμοι καὶ χάρτης 1. 1971 .... 200.—

72. **Θεόδωρος Σπυρόπουλος**· *Ὑστερομυκηναῖκοὶ ἑλλαδικοὶ θησαυροί.* Σχῆμα 4ον, σελίδες ιε' + 233, εἰκόνες 1-37, πίνακες 37. 1972 ..... 200.—

73. **Γεώργιος Ἐ. Μυλωνᾶς**· *Ὁ ταφικὸς Κύκλος Β τῶν Μυκηνῶν.* Σχῆμα 4ον, (Τόμος Α', σελίδες κδ' + 442, εἰκόνες 30, ἔγχρωμοι πίνακες ε-ιβ'. Τόμος Β', πίνακες 1-249 + σελίδες δ-ις'). 1972 ..... 1.200.—

74. **Γρηγόριος Κωνσταντινόπουλος**· *Ὁ Ροδιακὸς Κόσμος. Ι Λίνδος.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 82, εἰκόνες 4. 1972 ..... 50.—

75. **Στυλιανὸς Πελεκανίδης**· *Καλλιέργης. Ὅλης Θετταλίας ἄριστος ζωγράφος.* Σχῆμα 4ον, σελίδες ι' + 175, εἰκόνες 3, πίνακες 1 - 83, ἔγχρωμοι πίνακες Α - ΚΑ, ἔγχρωμος πίναξ προμετωπίδος + παρένθετος πίναξ Ι. 1973 ..... 500.—

Γ. ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

1. **Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος**· *Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν.* Σχῆμα 16ον, σελίδες 144, εἰκόνες 100, χάρται 3. 1935. (Δὲν πωλεῖται) ..... —

2. **K. Kourouniotes**· *Eleusis. A Guide to the Excavations and the Museum.* Σχῆμα 16ον, σελίδες 127, εἰκόνες 71, χάρτης 1. 1936 ..... 65.—

3. **Νικόλαος Μ. Κοντολέων**· *Ὁδηγὸς τῆς Δήλου.* Σχῆμα 16ον, σελίδες 185, εἰκόνες 109, χάρτης 1. 1950 ..... —

Δ. ΑΛΛΑΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

1. *Ὀργανισμὸς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.* (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 16. 1848. (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 8. 1876. (Τεῦχος 3ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1894. (Τεῦχος 4ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1896. (Τεῦχος 5ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1899. (Τεῦχος 6ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 41. 1912. (Δὲν πωλοῦνται)... —

2. *Ὁ περὶ ἀρχαιοτήτων νόμος καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς αὐτὸν ἐγκύκλιοι ὑπουργικαὶ καὶ ἄλλα τινά,* ἐκδιδόμενα ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πρὸς χρῆσιν τῶν κατὰ τὸ Βασίλειον ἀρχῶν καὶ αὐτῶν τῶν πολιτῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 43. 1872. (Δὲν πωλεῖται) ..... —

3. Νέος Ὀργανισμὸς καὶ ἐσωτερικὸς κανονισμὸς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες 41. 1949. (Δὲν πωλεῖται) ..... —

4. Νέος Ὀργανισμὸς καὶ ἐσωτερικὸς κανονισμὸς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες 51. 1966. (Δὲν πωλεῖται) ..... —

Ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πωλεῖται καὶ τὸ ἑξῆς σύγγραμμα:

Βασίλειος Λεονάρδος· *Ἡ Ὀλυμπία*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 352, πίνακες 2. 1901 ..... 65.—

Αἱ ἀνωτέρω τιμαὶ τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας ἰσχύουσι διὰ τὴν πώλησιν αὐτῶν ἐν τῷ μεγάρῳ αὐτῆς (Λεωφόρος Βενιζέλου [Πανεπιστημίου] 22)· περὶ τῆς ἐκτὸς τοῦ μεγάρου τῆς Ἑταιρείας ἀποστολῆς τῶν ἀγοραζομένων παρακαλοῦνται νὰ φροντίζωσιν οἱ ἐνδιαφερόμενοι.

Ἐξεδόθη ὁ παρὼν (127 τόμος) τῇ 30 Ἰουνίου 1973

β. Τσέπη. Τάφος 16. Ἄνω ὁρατὴ ἡ ψευδόθυρα καὶ πέραν αὐτῆς δύο ἕτεραι «στῆλαι», ἤτοι ὄρθιαι λεπταὶ πλάκες (Φωτ. δεσπ. Φωκᾶ).

α. Τσέπη. Τάφος 7 (Φωτ. Ἰ. Παπαχριστοδούλου).

β. «Τηγάνιον» μετ' ἐγχαράκτου διακοσμήσεως ἐκ τοῦ τάφου 13.

α. Τσέπη. Τάφος 13, καθαριζόμενος ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Breitinger.

α. Τσέπη. ΠΚ. Ἐγχάρακτον ἀγγεῖον.

β. Τσέπη. Τεμάχια ΠΚ ἐγχαράκτου ἀγγείου.

α. Ἡ κλασσικὴ νεκρόπολις πλησίον τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ Μαραθῶνος.

β. Λείψανα μαρμαρίνου ταφικοῦ μνημείου τοῦ πρωίμου 4ου π.Χ. αἰῶνος.

α. Τάφος 42. Δρόμος ὑπὸ καθαρισμόν.

β. Τάφος 35. Εἴσοδος τοῦ τάφου μετὰ ξερολιθιᾶς ἐκ τῶν ἔξω.

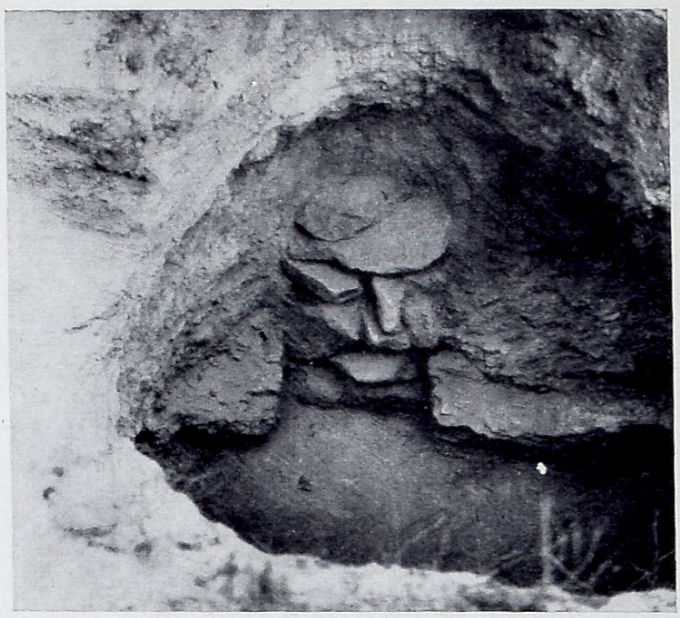

α. Τάφος 55. Ἡ ὀπὴ τοῦ τάφου φρασσομένη ὑπὸ ξερολιθιᾶς ἐκ τῶν ἔσω.

β. Τάφος 71. Θυραία ὀπὴ μετὰ τοῦ λιθίνου ἔρκους, ἐκ τῶν ἔξω.

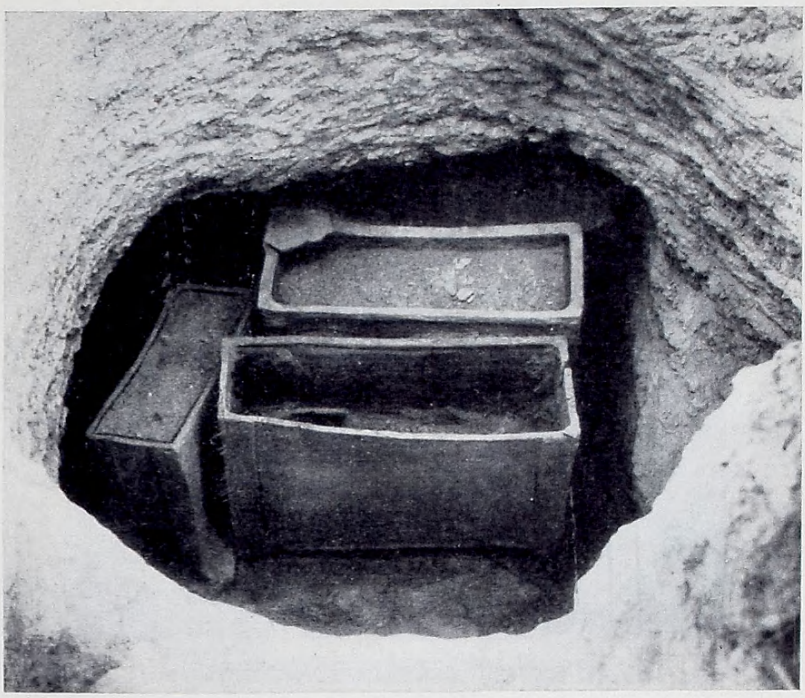

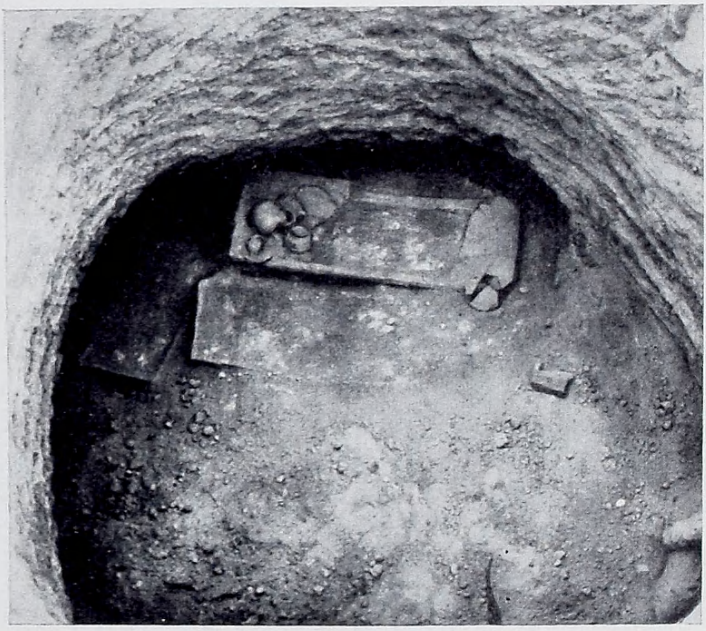

α - β. Τάφος 51. Λάρνακες κατὰ χώραν.

α. Τάφος 51. Αἱ λάρνακες τοῦ πίνακος 7β.

β. Τάφος 60. Λάρνακες κατὰ χώραν.

α. Τάφος 60. Λεπτομέρεια τοῦ πίνακος 8β.

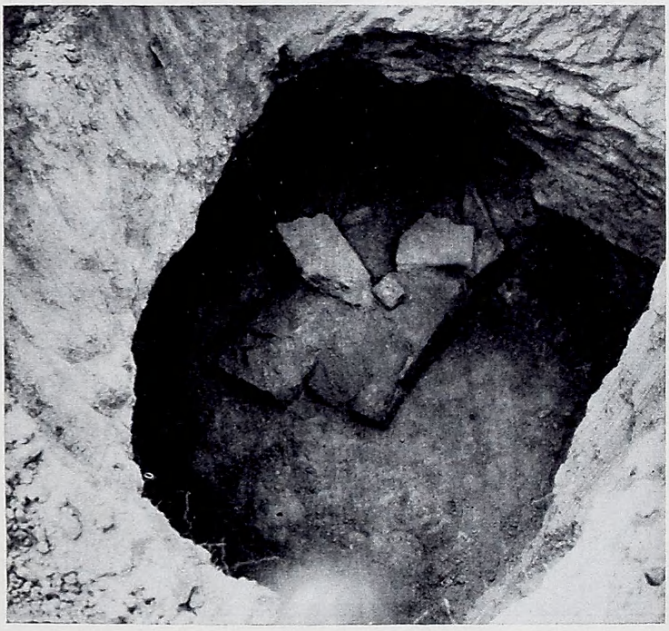

β. Τάφος 19. Λάρνακες κατὰ χώραν.

α. Τάφος 10. Λάρναξ κατὰ χώραν.

β. Τάφος 1. Ἀγγεῖα κατὰ χώραν.

α. Τάφος 6. Κτερίσματα κατὰ χώραν.

β. Τάφος 6. Καθαρισμὸς κτερισμάτων κατὰ χώραν.

α. Τάφος 10. Ὀστᾶ-κτερίσματα κατὰ χώραν.

β. Τάφος 16. Ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου μὲ ἀγγεῖον κατὰ χώραν.

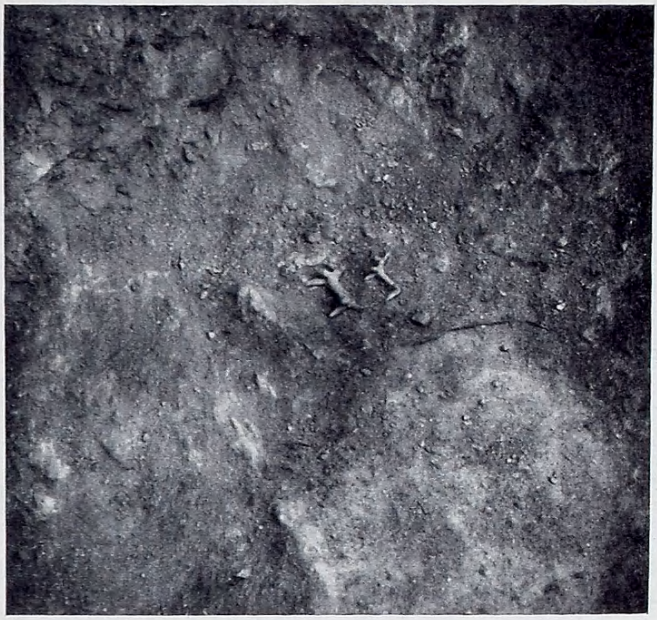

α. Τάφος 18. Δύο είδώλια ταύρων κατὰ χώραν.

β. Τάφος 18. Κτερίσματα καὶ μέλη λάρνακος, ὡς εὑρέθησαν.

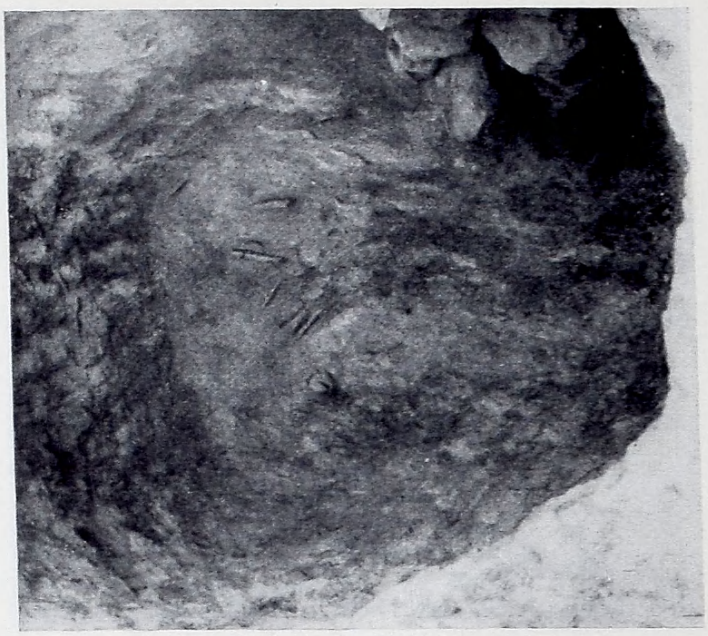

α. Τάφος 31. Ἐσωτερικὸν θαλάμου μέ τινα λείψανα ὡς εὑρέθησαν.

β. Τάφος 48. Ἀγγεῖα κατὰ χώραν.

α. Τάφος 49. Ὀστᾶ - ἀγγεῖα κατὰ χώραν.

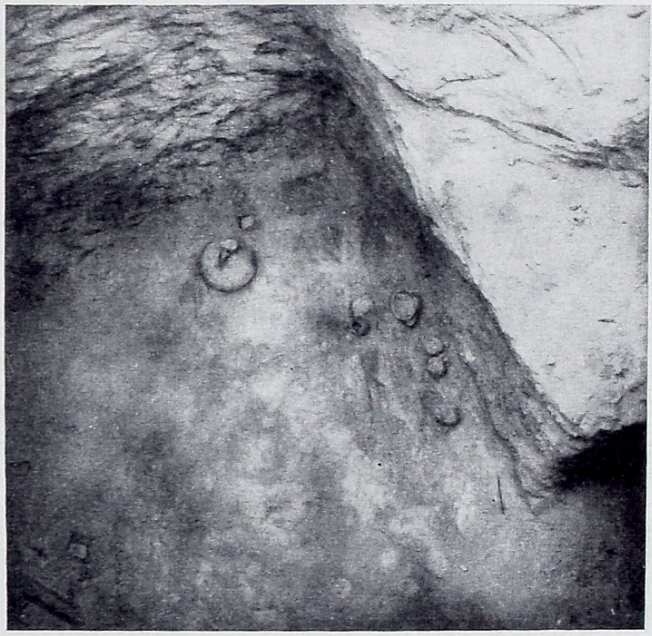

β. Τάφος 50. Κτερίσματα κατὰ χώραν.

α. Τάφος 64. Ὀστᾶ - ἀγγεῖα κατὰ χώραν.

β. Ὀστᾶ - κτερίσματα κατὰ χώραν.

α - β. Μακραὶ πλευραὶ λάρνακος ἐκ τοῦ τάφου 60.

α. Στενὴ πλευρὰ λάρνακος ἐκ τοῦ τάφου 60.

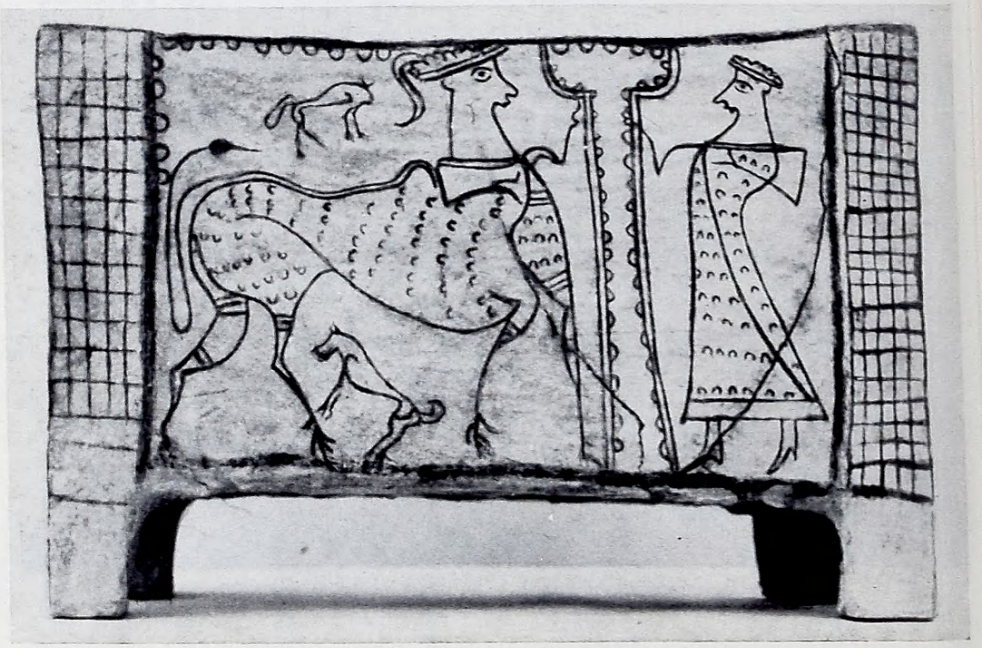

β. Μακρὰ πλευρὰ λάρνακος ἐκ τοῦ τάφου 51.

α. Μακρὰ πλευρὰ λάρνακος ἐκ τοῦ τάφου 51.

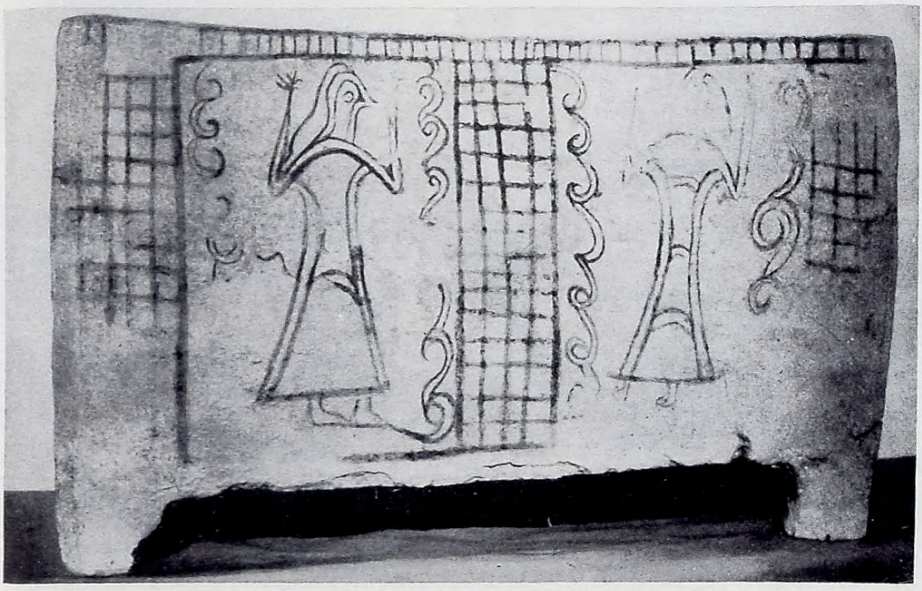

β. Μακρὰ πλευρὰ λάρνακος ἐκ τοῦ τάφου 32.

α. Πρόχους, ψευδόστομος ἀμφορίσκος καὶ σκύφος ΥΕ ΙΙΙΒ χρόνων ἐκ τοῦ τάφου 32.

β. Ὑδρία ΥΕ ΙΙΙΒ1 χρόνων ἐκ τοῦ τάφου 60.

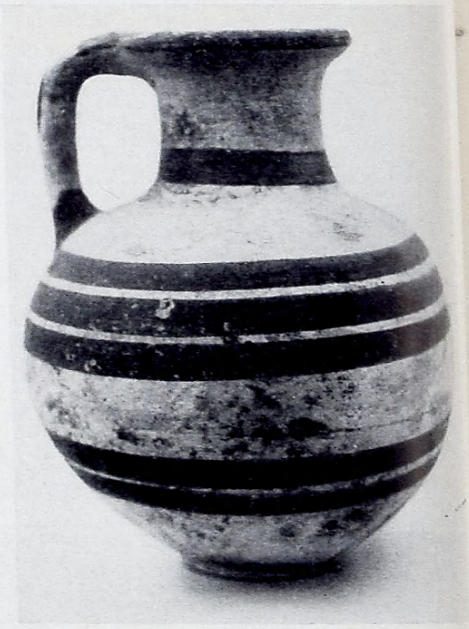

γ. Πρόχους ἐκ τοῦ τάφου 66.

α. Ψευδόστομοι ἀμφορίσκοι ΥΕ ΙΙΙΒ χρόνων ἐκ τοῦ τάφου 65.

β. Θήλαστρον καὶ ψευδόστομος ἀμφορίσκος ΥΕ ΙΙΙΒ χρόνων ἐκ τοῦ τάφου 71.

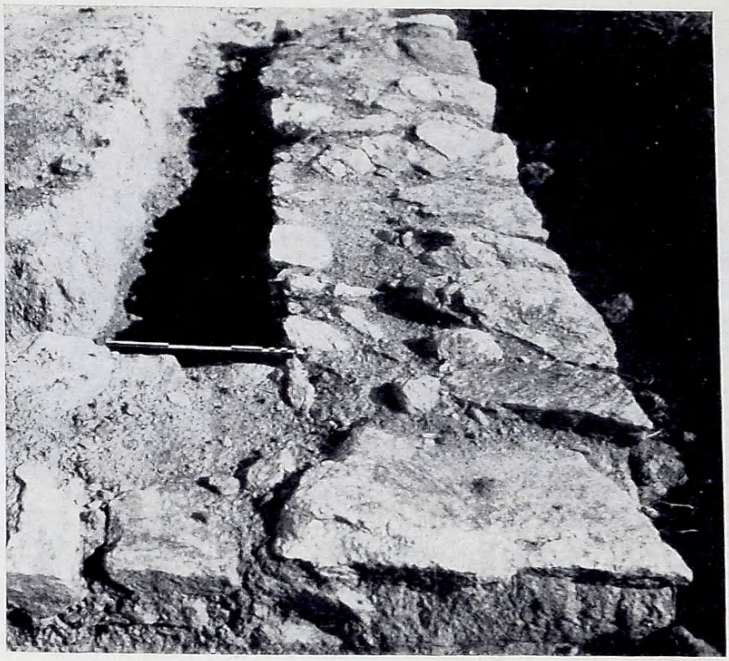

α. Γωνία νεολιθικοῦ οἰκήματος.

β. Ραβδωτὸν ποτήριον, ὡς εὑρέθη παρὰ τὴν Α. γωνίαν τοῦ χώρου Ε.

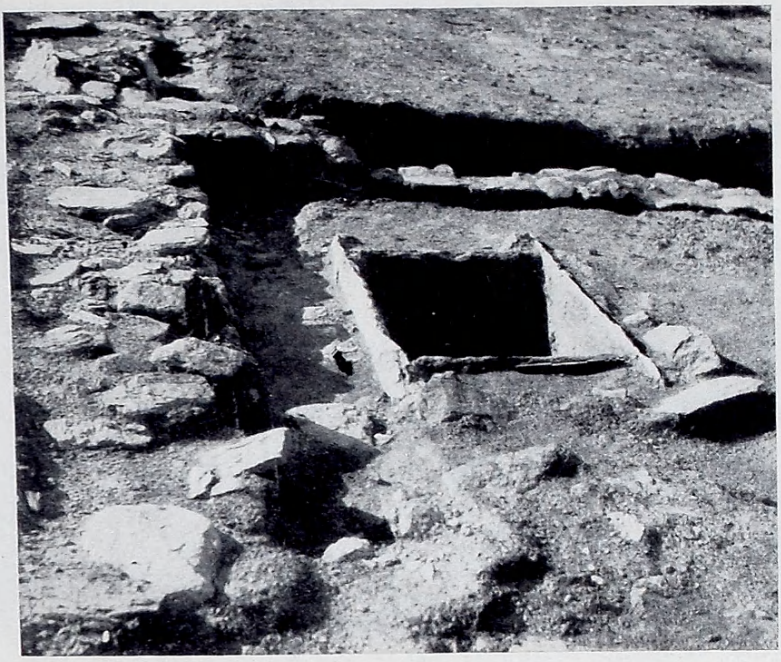

α. Μεσοελλαδικὸς τάφος 9.

β. Μεσοελλαδικὸν ἀγγεῖον.

α. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Ὁ Τομεὺς Α κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἀνασκαφῆς.

β. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Ὁ Τομεὺς Α κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς ἀπ' Ἀνατολῶν.

α. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Ἡ κατεδαφισθεῖσα οἰκία Μποσινάκη.

β. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Οἱ Τομεῖς Α καὶ Δ μετὰ τὴν κατεδάφισιν τῆς οἰκίας Μποσινάκη.

α. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ βορείου κλίτους.

β. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Πτυχωτὸν τεκτονικὸν κιονόκρανον (ἀνεστραμμένον).

α. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Ἀρχιτεκτονικὰ μέλη εἰς τὸν Τομέα Δ.

β. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Ὁ Τομεὺς Δ ἀπὸ Δυσμῶν.

α. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Τὸ πλακόστρωτον δάπεδον τῆς βορείου πτέρυγος τοῦ αἰθρίου.

β. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Ὁ χῶρος βορείως τῆς βορείου πτέρυγος τοῦ αἰθρίου μετὰ τὴν ἀνασκαφήν.

α. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Χρυσοῦν νόμισμα Ἰουστινιανοῦ Α' (527 - 565).

β. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Ὁ ὀπισθότυπος τοῦ νομίσματος τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

γ. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Ὁ ἐξωνάρθηξ πρὸ τῆς ἀποκολλήσεως τοῦ ψηφιδωτοῦ.

α. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Ἐξωνάρθηξ. Δοκιμαστικὴ τομὴ κατὰ μῆκος τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου.

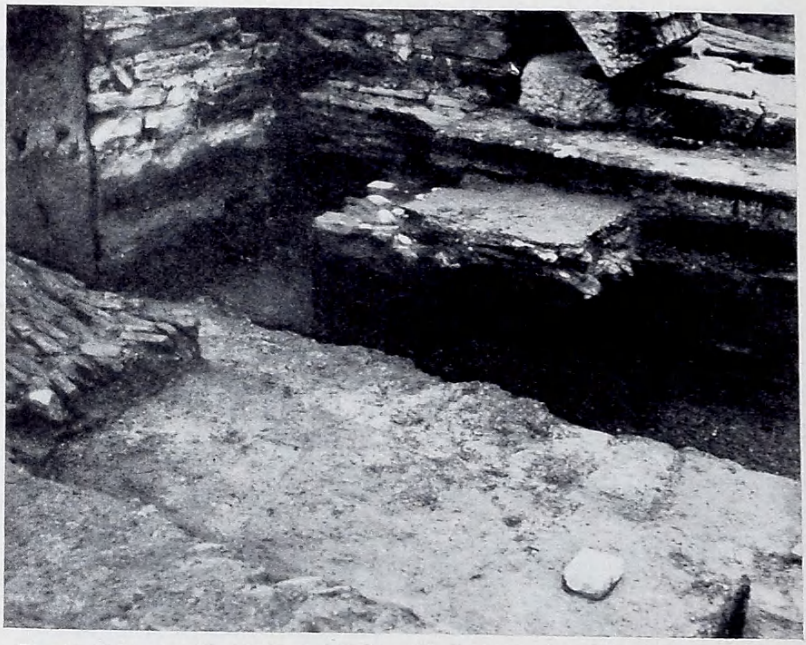

β. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Ἐξωνάρθηξ. Δοκιμαστικὴ τομὴ κατὰ μῆκος τοῦ νοτίου τοίχου.

α. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Ἐξωνάρθηξ. Δοκιμαστικαὶ τομαὶ εἰς ΝΔ. γωνίαν.

β. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Νοτία πτέρυξ τοῦ αἰθρίου (δωμάτιον IV).

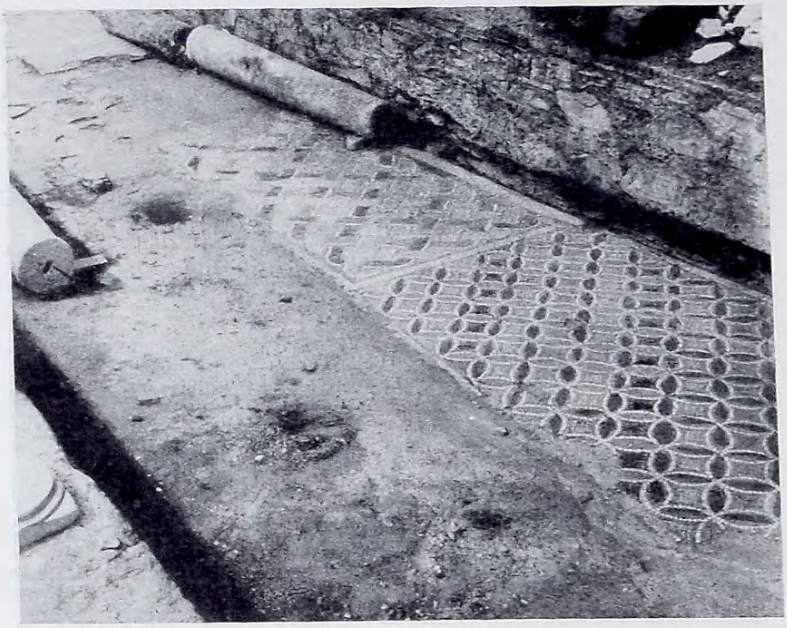

α. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τῆς νοτίας στοᾶς.

β. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Τμῆμα τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τῆς νοτίας στοᾶς.

α. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Τὸ κατώφλιον τῆς θύρας τοῦ νοτίου τοίχου τῆς βασιλικῆς.

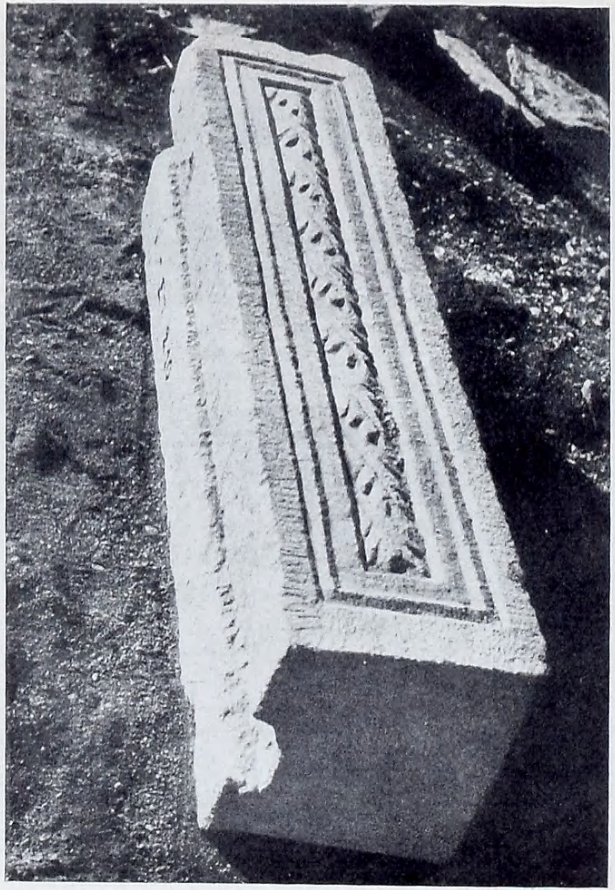

β. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Πεσσίσκος.

α. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ δωματίου ΙΙΙ.

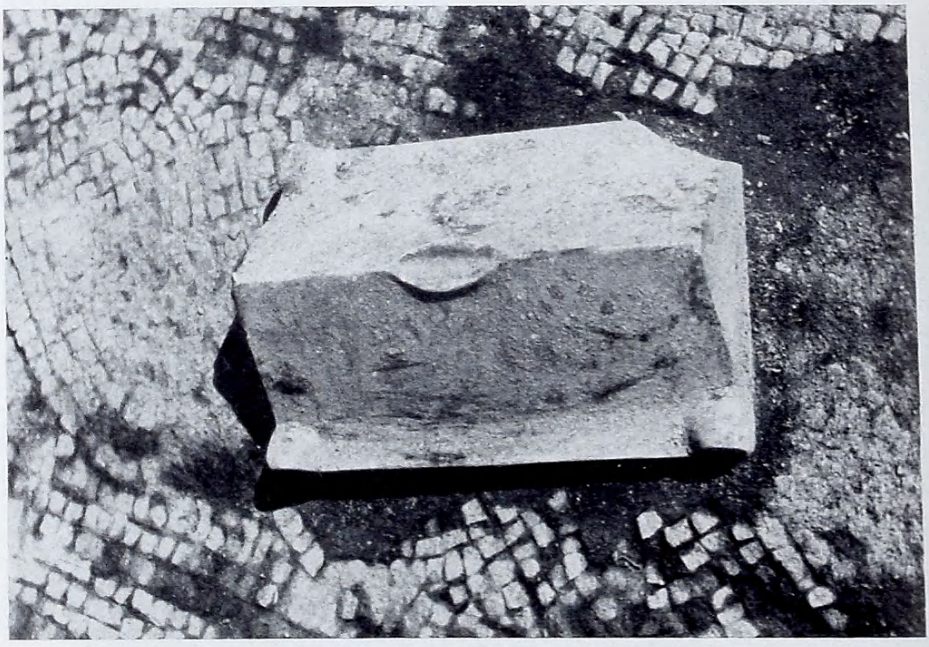

β. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Κάλυμμα μαρμαρίνης πυξίδος.

α. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Δωμάτιον ΙΙΙ. Τοῖχοι Τ1, Τ3 καὶ Τ5.

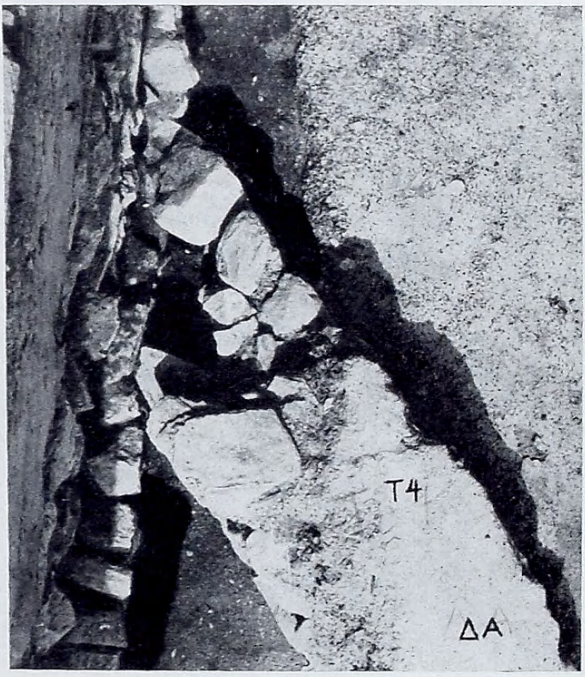

β. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Δωμάτιον ΙΙΙ, τοῖχος Τ4.

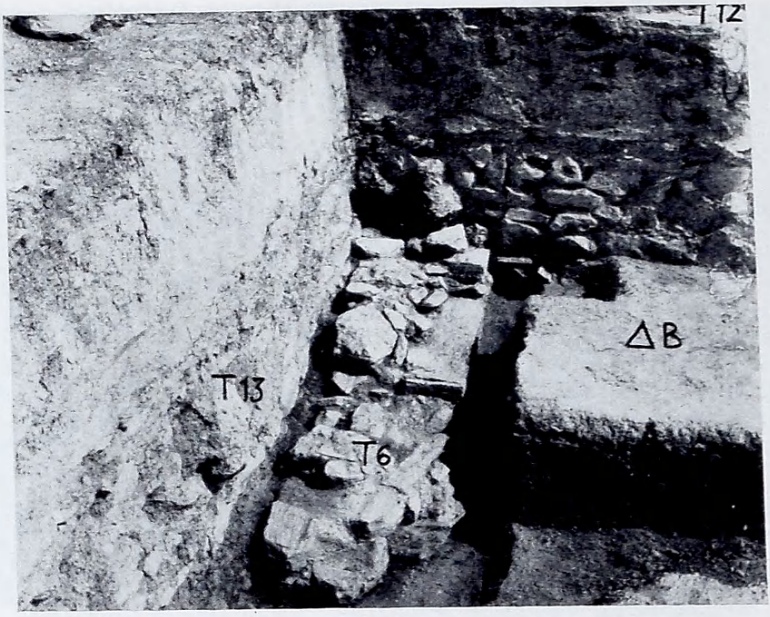

α. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Δωμάτιον ΙΙΙ. Οἱ τοῖχοι T6, T12, T13 καὶ τὸ δάπεδον ΔΒ.

β. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Δωμάτιον ΙΙΙ. Οἱ τοῖχοι T7, T8, T10, T11.

α. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Δωμάτιον ΙΙΙ. Ταφὴ νηπίου.

β. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Δωμάτιον ΙΙ. Ὁ τοῖχος Τ1.

α. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Ὁ τοῖχος Τ2 καὶ ἡ πρὸς Βορρᾶν θύρα τοῦ δωματίου Π.

β. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Δωμάτιον Π. Ἡ βόρειος θύρα πρὸ τῆς διανοίξεως.

α. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Δωμάτιον Ι. Τοῖχοι Τ1 καὶ Τ2.

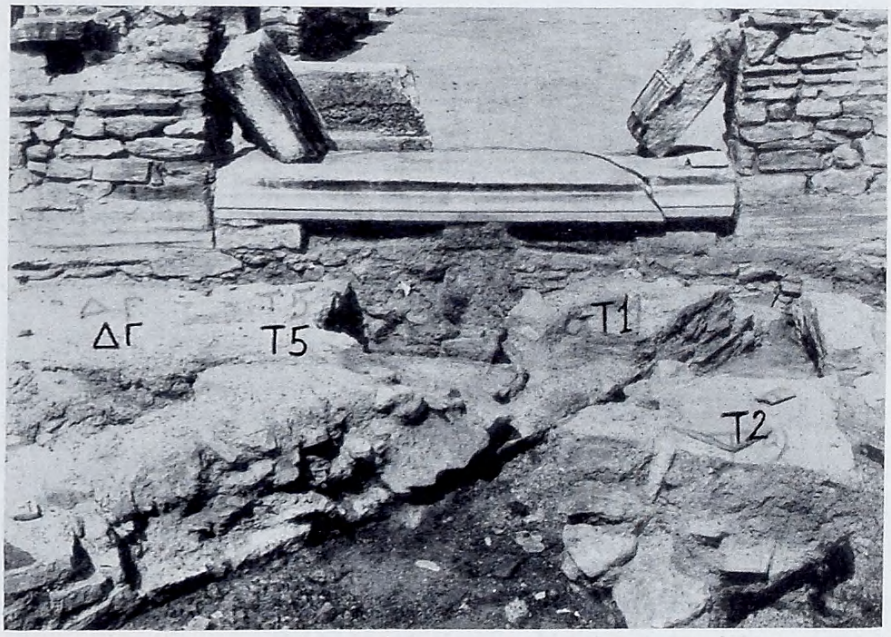

β. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Δωμάτιον Ι. Οἱ τοῖχοι Τ1, Τ2, Τ5 καὶ τὸ δάπεδον ΔΓ.

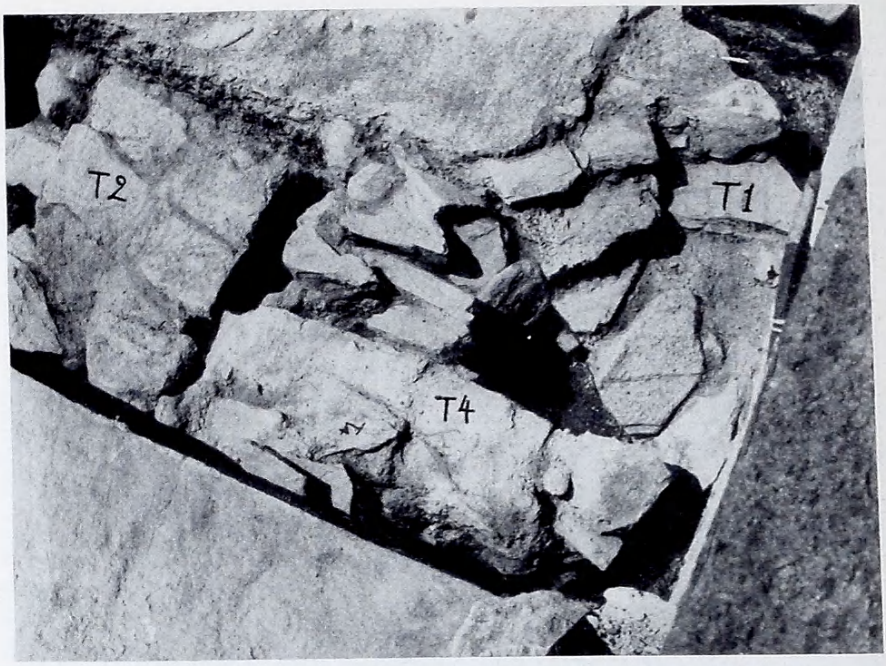

α. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Δωμάτιον Ι. Οἱ τοῖχοι Τ1, Τ2, Τ4.

β. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Δωμάτιον Ι. Ὁ τοῖχος Τ5 καὶ τὸ δάπεδον ΔΓ.

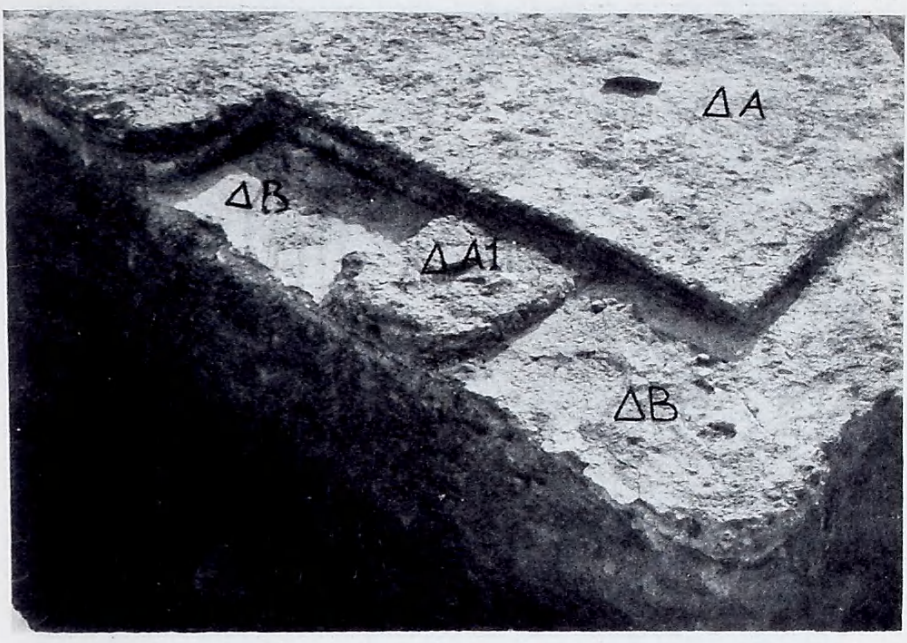

α. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Δωμάτιον Ι. Τὰ δάπεδα ΔΑ, ΔΑ1 καὶ ΔΒ.

β. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Ἡ νοτία θύρα τοῦ δωματίου Ι.

α. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Δωμάτιον Ι. Μᾶζα κεράμων ἐκ τῆς στέγης.

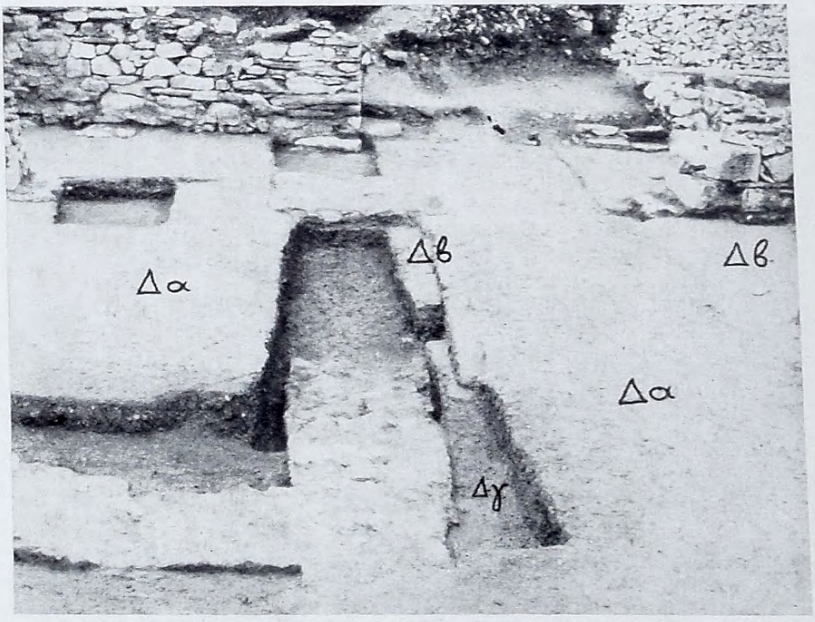

β. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Νοτία πτέρυξ αἰθρίου (δωμάτιον IV). Δάπεδα Δα, Δβ, Δγ.

α. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Νόμισμα FL[AVIA] HELENA AUGUSTA (326 - 328 μ.Χ.).

β. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Ὀπισθότυπος τοῦ νομίσματος.

α. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Νοτία πτέρυξ αἰθρίου (δωμάτιον IV). Τοῖχος T2.

β. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Δοκιμαστικὴ τομὴ εἰς τὸν βόρειον στυλοβάτην.

α. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Ὁ τοῖχος Τ1 κάτωθι τοῦ πλακοστρώτου δαπέδου τοῦ Ἱεροῦ.

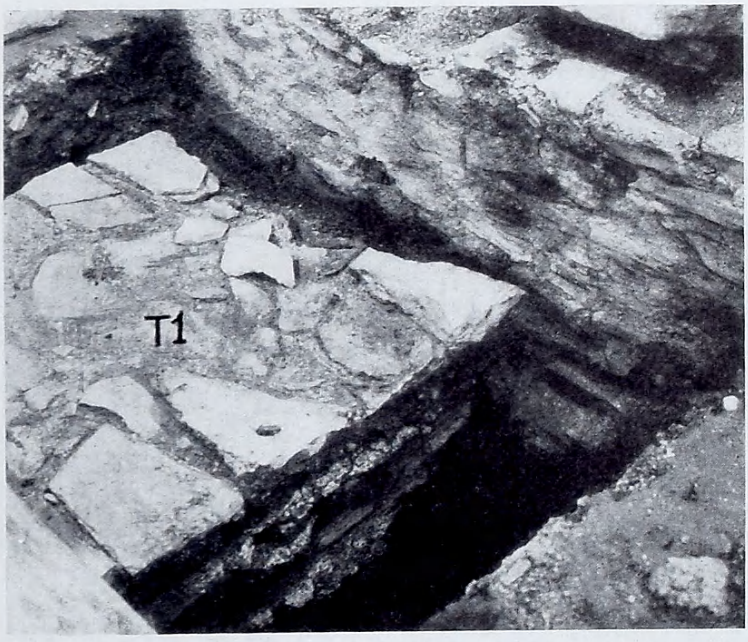

β. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Τὸ τμῆμα τοῦ τοίχου — Τ1 μεταξὺ τοῦ στυλοβάτου τῆς βορείου κιονοστοιχίας καὶ τοῦ φράγματος τοῦ πρεσβυτερίου.

α. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Ἱερόν. Τοῖχος Τ2.

β. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Ἱερόν. Τὸ ἐκ πηλίνων πλακῶν δάπεδον Δ2.

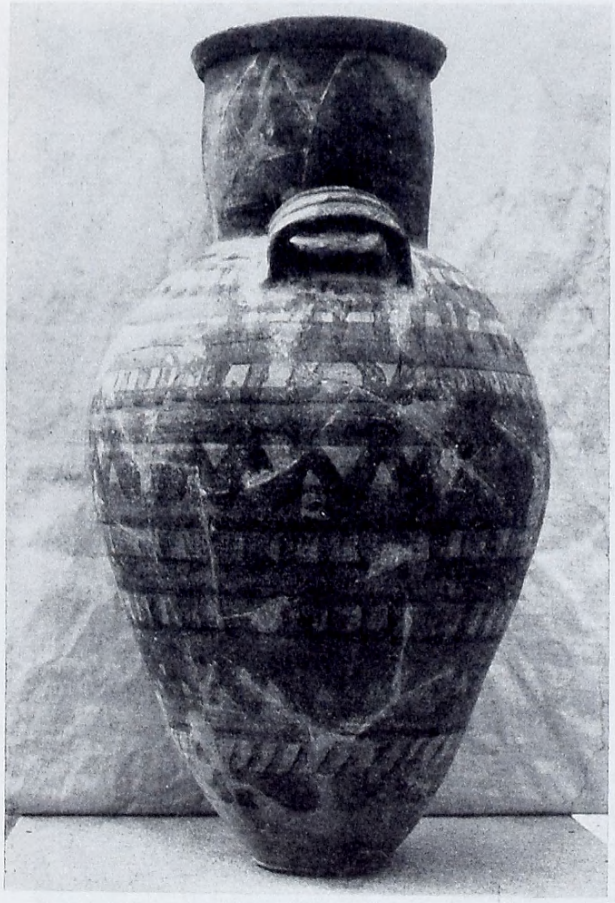

α. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Ἀμφορεὺς μετ' ἐγχρώμου γεωμετρικοῦ διακόσμου.

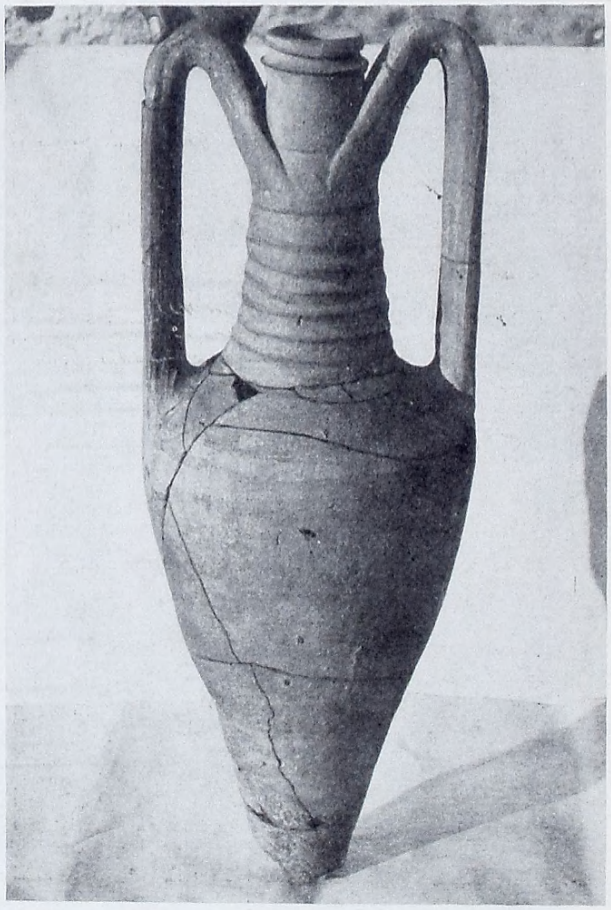

β. Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Ὀξυπύθμενος ἀμφορεύς.

α. Βασιλικὴ 'Αρχιερέως Πέτρου. Σκυφοειδὲς ἀγγεῖον.

β. Βασιλικὴ 'Αρχιερέως Πέτρου. Μικρὸν λεβητοειδὲς ἀγγεῖον.

γ. Βασιλικὴ 'Αρχιερέως Πέτρου. Δύο τριφυλλόστομοι οἰνοχόαι.

Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Τμήματα ὀστεΐνου ἀναγλύφου πλακιδίου.

Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Ἐπιγραφὴ Τιμαγόρου.

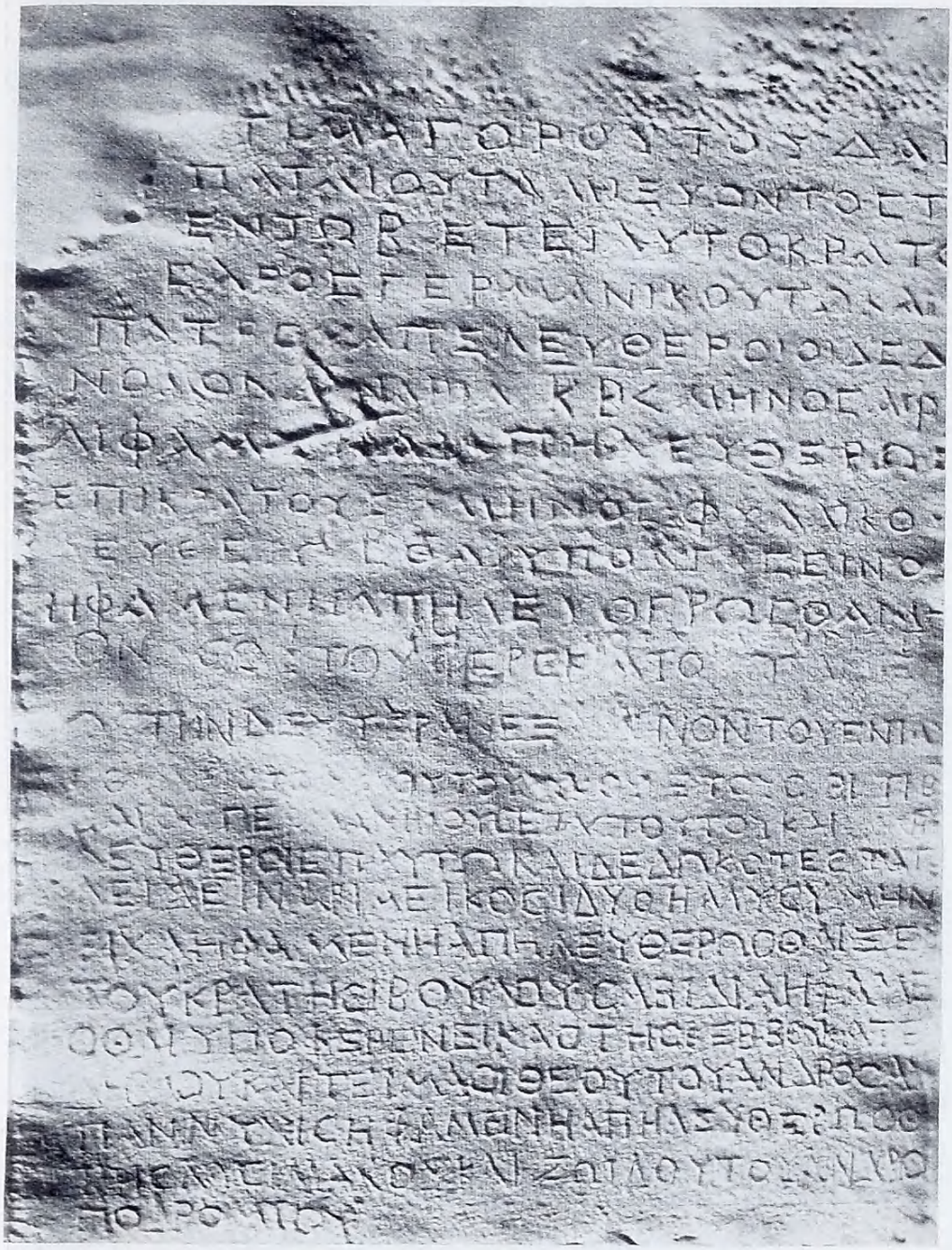

Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Ἔκτυπον τῆς ἐπιγραφῆς πίν. 50.

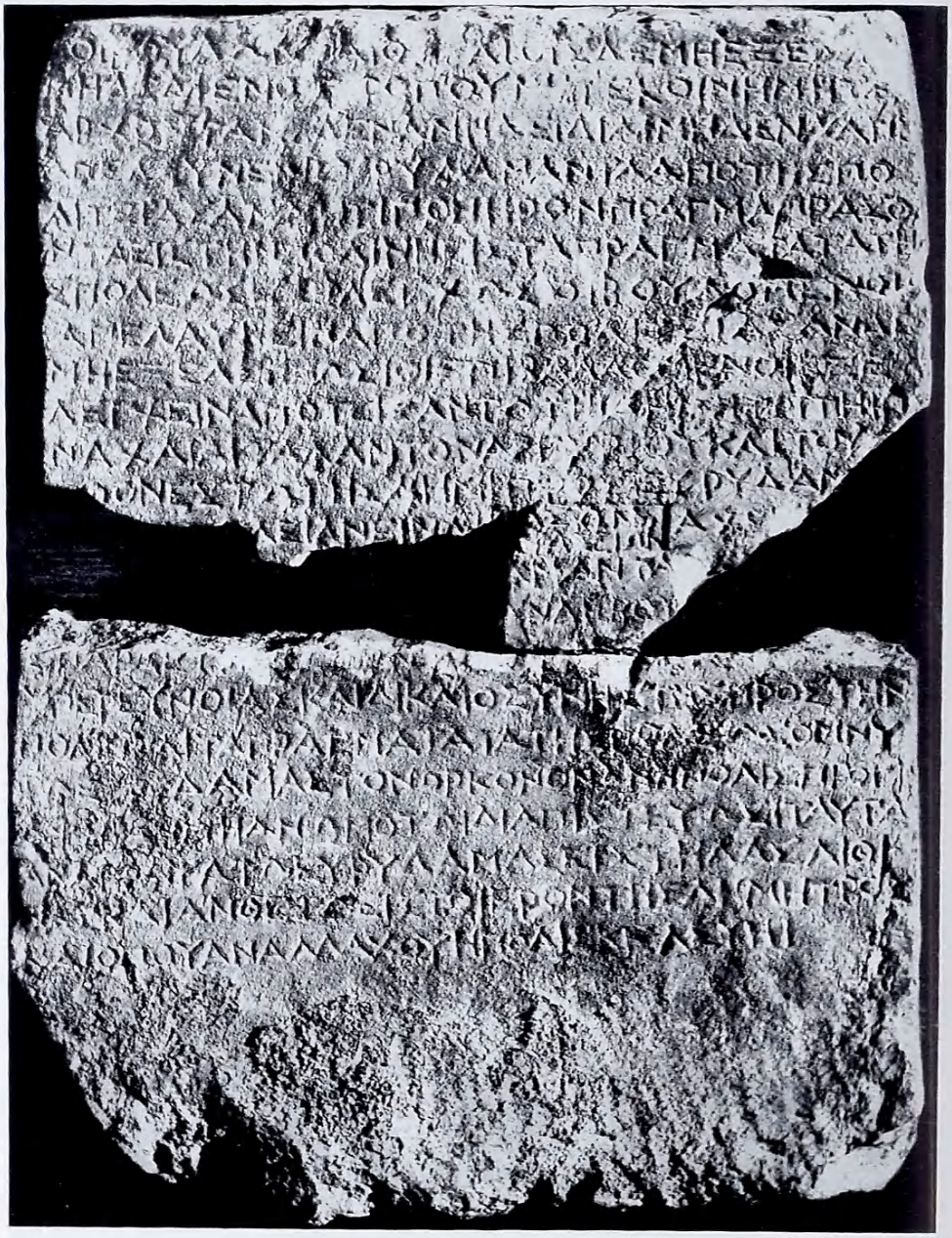

Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Ἐπιγραφὴ Εὐρυδάμαντος.

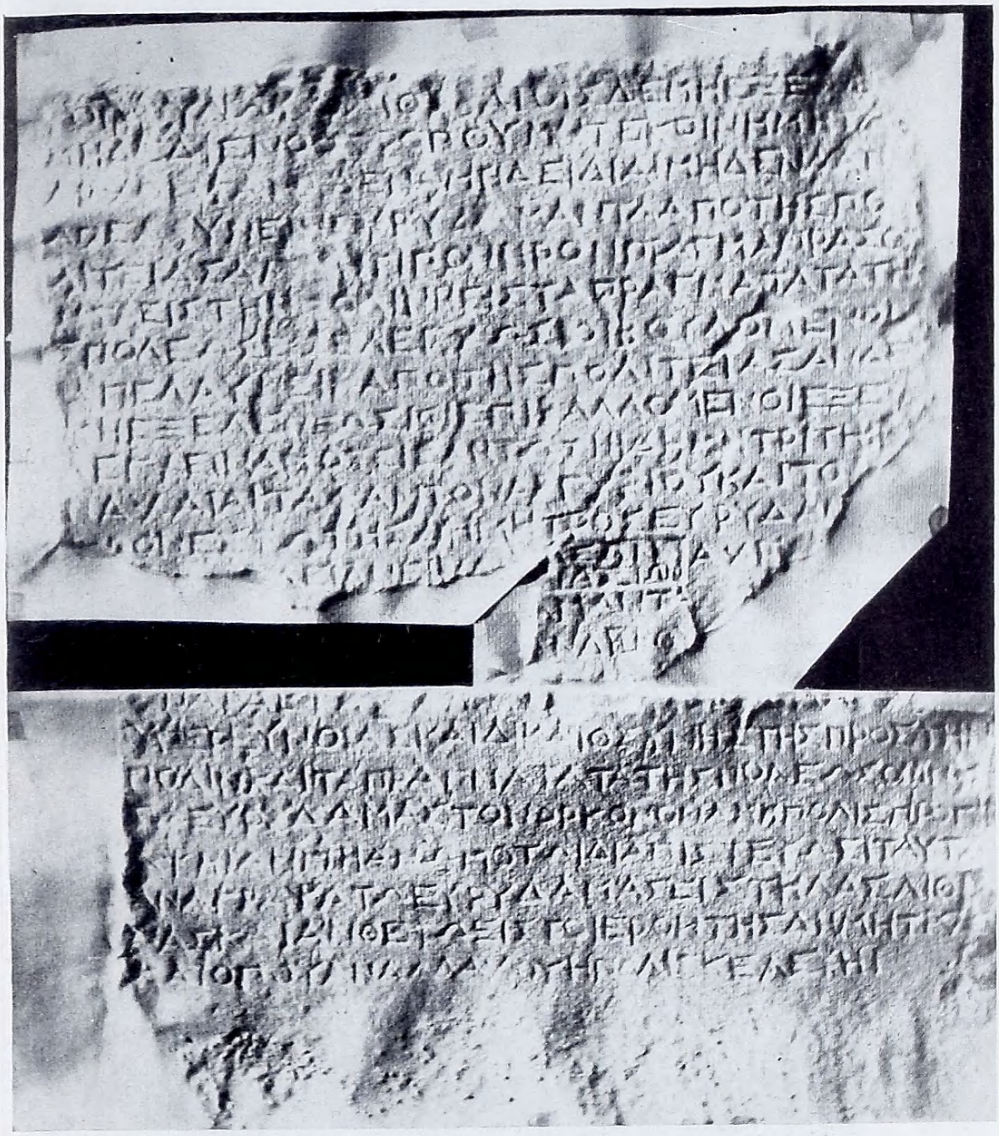

Βασιλικὴ Ἀρχιερέως Πέτρου. Ἔκτυπον τῆς ἐπιγραφῆς πίν. 52.

α. Τὸ παρὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Α ἀποκαλυφθὲν διαμέρισμα.

β. Τὸ ἐξωτερικῶς τῆς βορείου θύρας τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Α διαμέρισμα.

α. Τὸ πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ Μυτατωρίου ἀποκαλυφθὲν παρεκκλήσιον.

β. Τὸ ἀποκαλυφθὲν παρεκκλήσιον καὶ οἱ ἐν αὐτῷ εὑρεθέντες δύο μαρμάρινοι πεσσίσκοι τέμπλου.

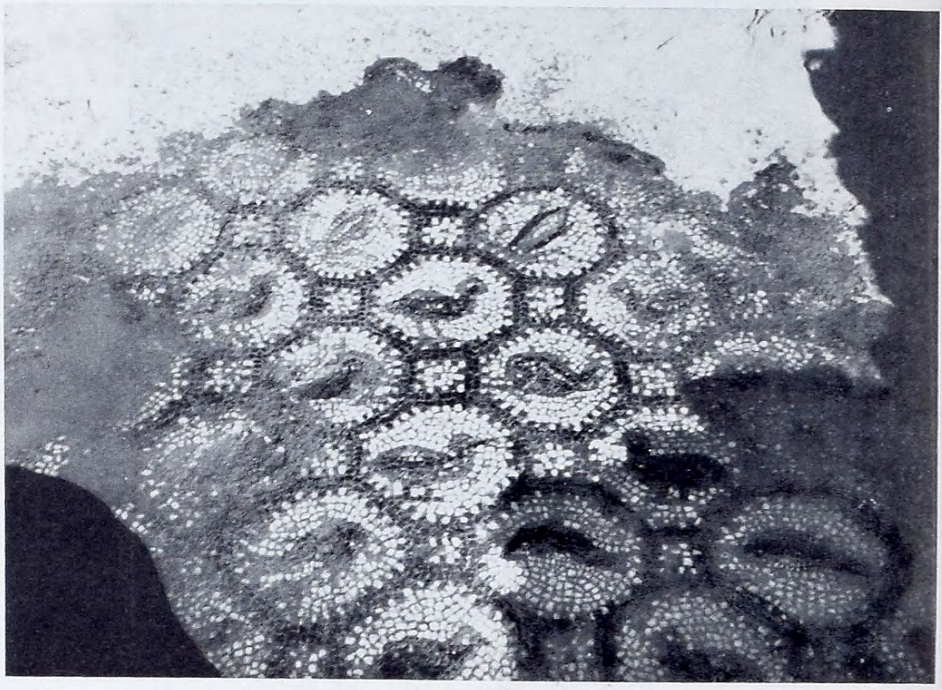

α. Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ παρεκκλησίου τῆς βασιλικῆς Α.

β. Αἱ ἐντὸς τοῦ παρεκκλησίου τῆς βασιλικῆς Α ἀνευρεθεῖσαι ἀρχαῖαι κεφαλαὶ γυναικὸς εἰς τὰ ἄκρα καὶ νεαροῦ ἀνδρὸς εἰς τὸ μέσον.

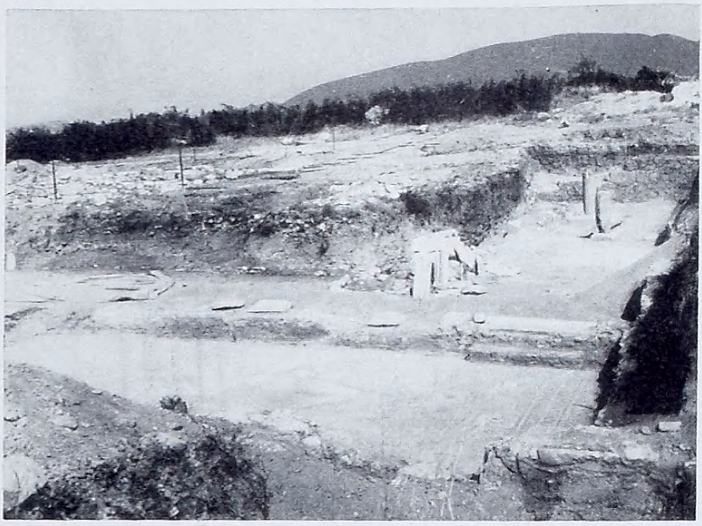

α. Τὸ ἐπίμηκες ὀρθογώνιον διαμέρισμα παρὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Γ, ὅπερ κάμπτεται πρὸς Ἀνατολάς.

β. Τὸ πρὸς Ἀνατολὰς τμῆμα τοῦ δαπέδου τοῦ παρὰ τὸν νάρθηκα τῆς βασιλικῆς Γ ἐπιμήκους ὀρθογωνίου διαμερίσματος.

α. Τὸ πρὸς Ἀνατολὰς τμῆμα τοῦ ὀρθογωνίου ἐπιμήκους διαμερίσματος νοτίως τῆς βασιλικῆς Γ μὲ τὸν ὀκταγωνικὸν πεσσὸν τοῦ προπύλου.

β. Τὸ παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Γ ἀποκαλυφθὲν διαμέρισμα.

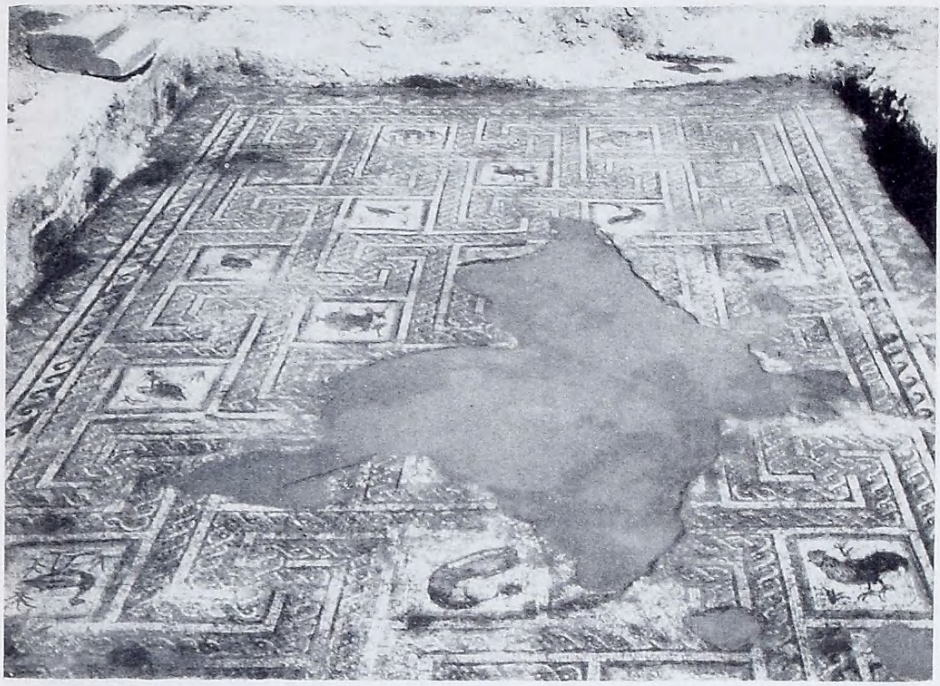

α. Τὸ δάπεδον τοῦ ὀρθογωνίου διαμερίσματος παρὰ τὴν βασιλικὴν Γ.

β. Τὸ πρὸς Νότον τμῆμα τῶν ψηφιδωτῶν τοῦ δαπέδου τοῦ παρὰ τὴν βασιλικὴν Γ ὀρθογωνίου διαμερίσματος.

α. Τὸ κεντρικὸν τμῆμα τοῦ δαπέδου τοῦ παρὰ τὴν βασιλικὴν Γ ὀρθογωνίου χώρου.

β. Τὸ πρὸς Βορρᾶν τμῆμα τοῦ δαπέδου τοῦ παρὰ τὴν βασιλικὴν Γ ὀρθογωνίου χώρου.

Λεπτομέρειαι τῶν ἐντὸς τῶν τετραγώνων διαχώρων θεμάτων, τοῦ παρὰ τὴν βασιλικὴν Γ ὀρθογωνίου διαμερίσματος.

α. Τὸ φρεάτιον καὶ ὁ ἀγωγὸς ὕδατος παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ νοτίως τῆς βασιλικῆς Γ ὀρθογωνίου διαμερίσματος.

β. Τὰ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν νοτίως τῆς βασιλικῆς Γ προσκτισμάτων ἀνευρεθέντα θωράκια ἄμβωνος.

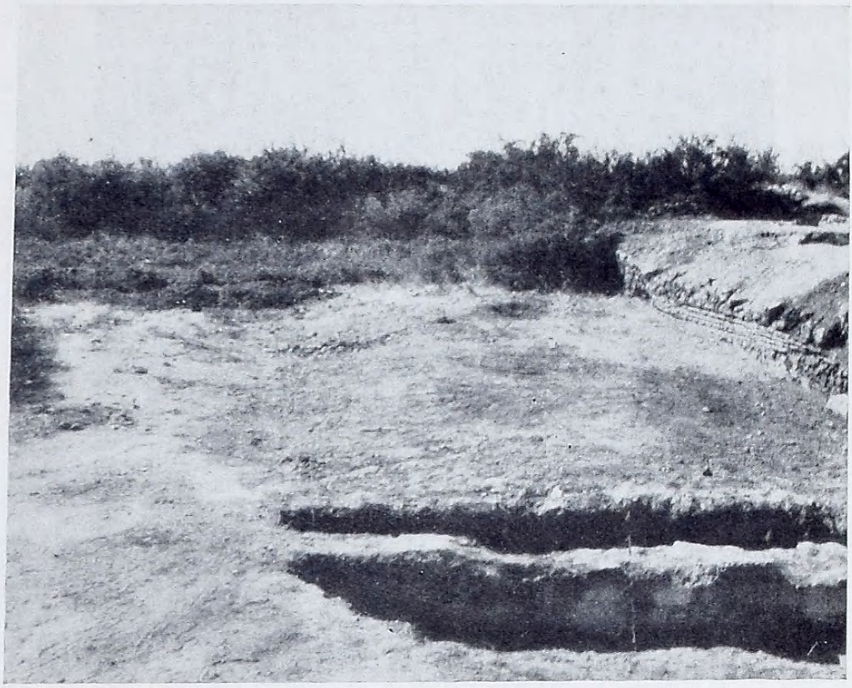

α. ΝΔ. γωνία τοῦ ἐπισκοπικοῦ μεγάρου, ἔνθα τὰ τρία ἐπιμήκη διαμερίσματα. Δεξιὰ ὁ δυτικὸς τοῖχος αὐτοῦ.

β. Ἡ ἀποκαλυφθεῖσα ΒΔ. γωνία τοῦ παρὰ τὴν βασιλικὴν Α μεγάλου τετραγώνου κτηρίου τοῦ φερομένου ὡς ἐπισκοπικοῦ μεγάρου ἢ φρουρίου.

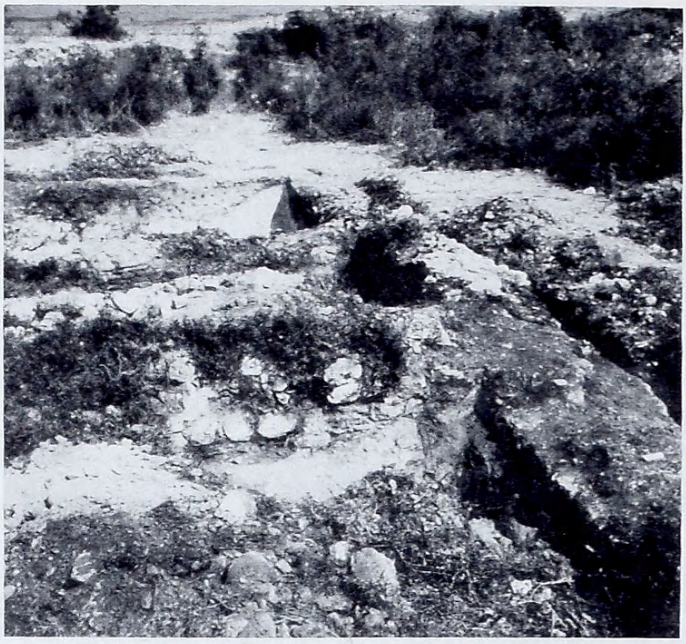

α. Αἱ παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ μεγάλου τετραγώνου κτηρίου ἀποκαλυφθεῖσαι τρεῖς στενόμακροι δεξαμεναί.

β. Τὸ παρὰ τὴν βασιλικὴν Α καὶ ἐντὸς τῆς ἀγρίας βλαστήσεως ἀνευρεθὲν κολοβὸν ἄγαλμα ἵππου καὶ ἱππέως.

α. Τάφρος Β. Πλίνθοι μαρμάρου ἐξ ἀρχαίων οἰκοδομῶν.

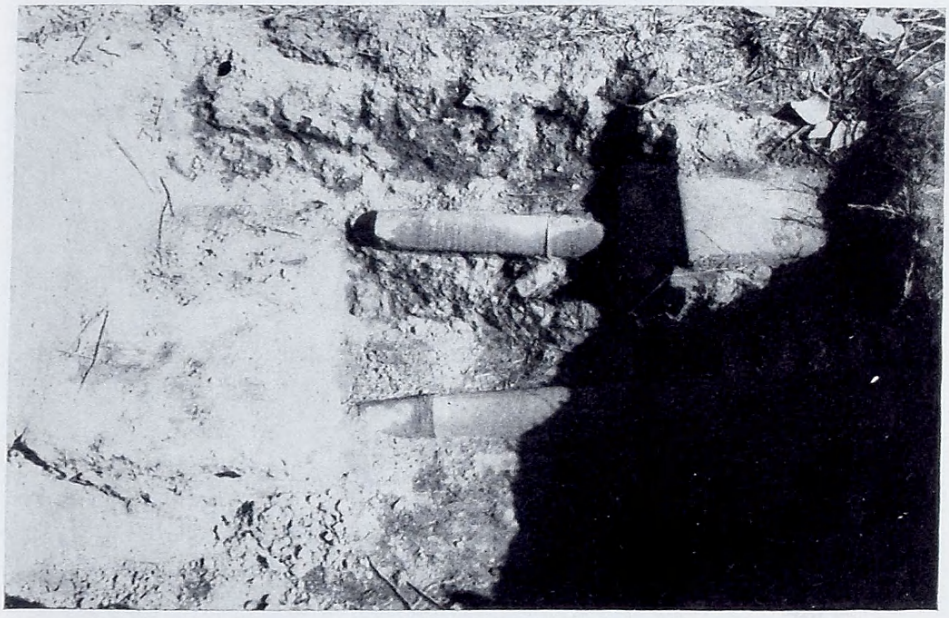

β. Τάφρος ΙΔ. Δύο ἐπάλληλοι πήλινοι ἀγωγοί.

α. Δοκιμαστικὴ τάφρος ΙΛ. Σφόνδυλος δωρικοῦ κίονος καὶ τοῖχος οἰκοδομῆς.

β. Τάφρος ΙΕ. Πήλινος ἀγωγὸς τετραγώνου τομῆς.

α. Τμῆμα ἀσβεστοκτίστου τοίχου, ἀνῆκον πιθανῶς εἰς τὰς βυζαντινὰς ὀχυρώσεις.

β. Τοῖχος ἀρχαιοτέρας οἰκοδομῆς.

α. Ἐπίκρανον παραστάδος μετὰ φυτικῆς διακοσμήσεως.

β. Τάφος Δ1. Ἀπότμημα μεγαρικοῦ σκύφου.

γ. Μελαμβαφὲς κυάθιον.

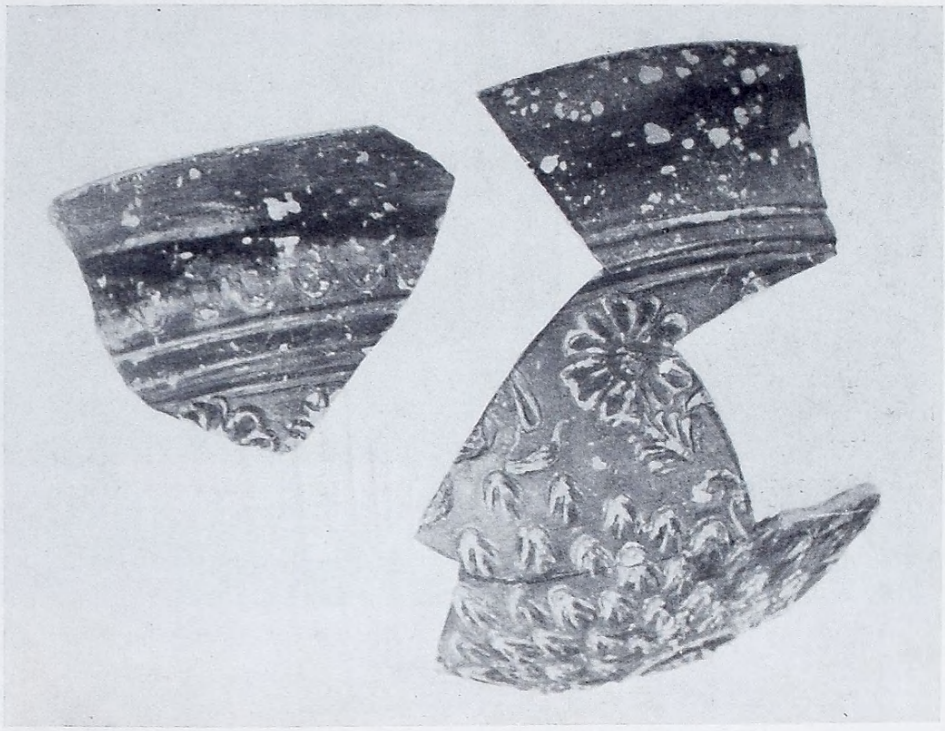

α. Τάφος Δ1. Ὄστρακα μεγαρικοῦ σκύφου.

β. Τὸ ἄνω τμῆμα μελαμβαφοῦς πελίκης, φερούσης ἀνάγλυφον διακόσμησιν.

α. Ἀνάγλυφος κεφαλὴ Διονύσου ἐκ πλαστικοῦ ἀγγείου.

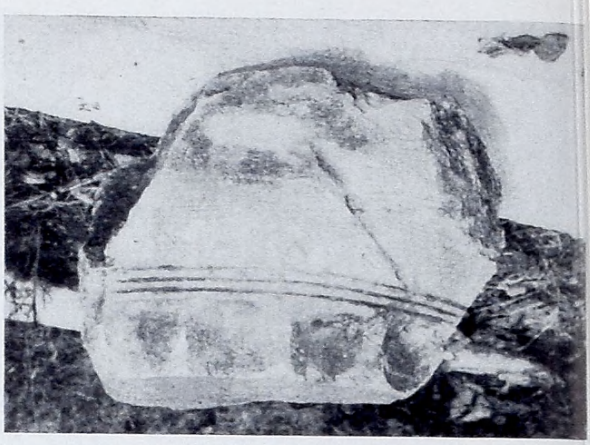

β. Ἀπότμημα δωρικοῦ κιονοκράνου

γ. Σφόνδυλος ἰωνικοῦ κίονος.

δ. Κανὼν ἰωνικοῦ κυματίου.

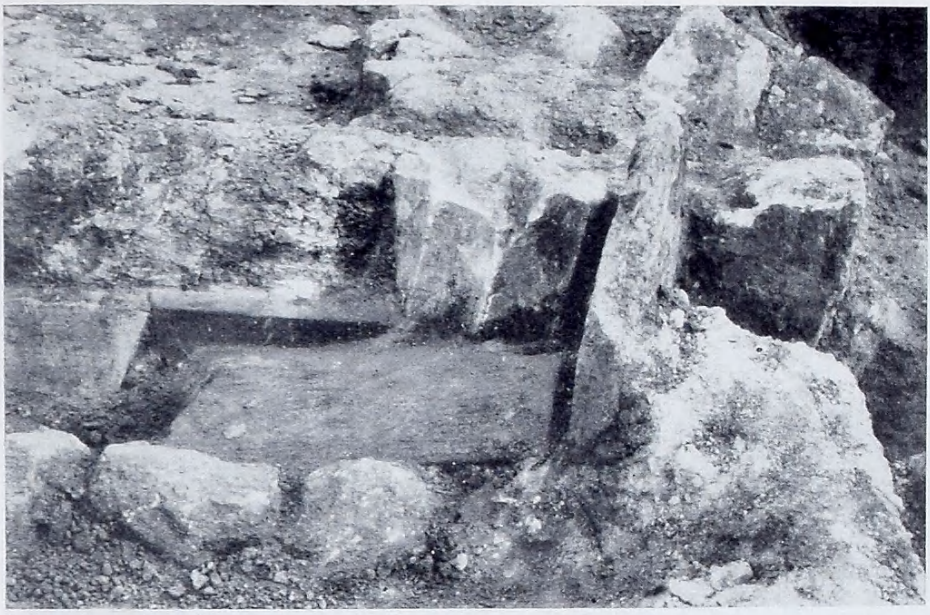

α. Ἀπότμημα σφονδύλου δωρικοῦ κίονος καὶ πλίνθοι ἐκ πωρολίθου εἰς τὴν θέσιν οἰκίας 4ου π.Χ. αἰ.

β. Οἰκία 4ου π.Χ. αἰ. ἐκ τῆς ΝΔ. γωνίας.

β. Ἀπομετευτικὸς ἀγωγὸς ἀποχαλυφθεὶς νοτίως τῆς οἰκίας τοῦ 1ου π.Χ. αἰ.

α. Ἀπομετευτικὸς ἀγωγὸς οἰκίας 1ου π.Χ. αἰ.

α. Ἀπότμημα δωρικοῦ κίονος χρησιμοποιηθὲν ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικόν.

β. Τμήματα τοίχων οἰκοδομῆς νοτίως τῆς ἀνασκαφείσης οἰκίας.

α. Λεπτομέρεια τοιχοδομίας τῆς ἀποκαλυφθείσης οἰκίας.

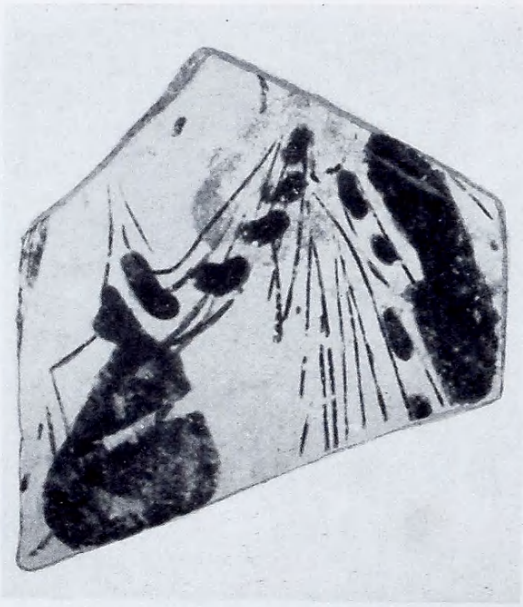

β. Ὄστρακον ἐρυθρομόρφου ἀγγείου μὲ ἀπεικόνισιν ἐνδεδυμένης μορφῆς.

γ. Τὸ ἄνω τμῆμα εἰδωλίου γυναικός, ἑλληνιστικῶν χρόνων.

α. Τμῆμα ἐκ πωροπλίνθων τῶν ἀποκαλυφθέντων θεμελίων μεγάλης ἀταυτίστου δημοσίας οἰκοδομῆς.

β. Θεμέλιον μεγάλης ἀταυτίστου οἰκοδομῆς, πιθανῶς δημοσίας.

α. Τμῆμα τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους τῆς πόλεως.

β. Ὑπερμεγέθης τύμβος εἰς θέσιν «Καστάς». Τομὴ Β.

α. Κιβωτιόσχημος τάφος ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Ν. Χατζηκυριακίδη.

β. Μελαμβαφὴς πυξὶς ἐκ τοῦ τάφου τῆς ἀνωτέρω εἰκόνος.

α. Ἀβαφὲς ἐπίμηκες «δακρυδόχον» ἐκ τοῦ τάφου τοῦ πίν. 77α.

β. Ἀπότμημα κύλικος ρυθμοῦ «δυτικῆς κλιτύος» φερούσης διακόσμησιν δελφίνων καὶ ἐπιγραφὴν *Διονύσου*.

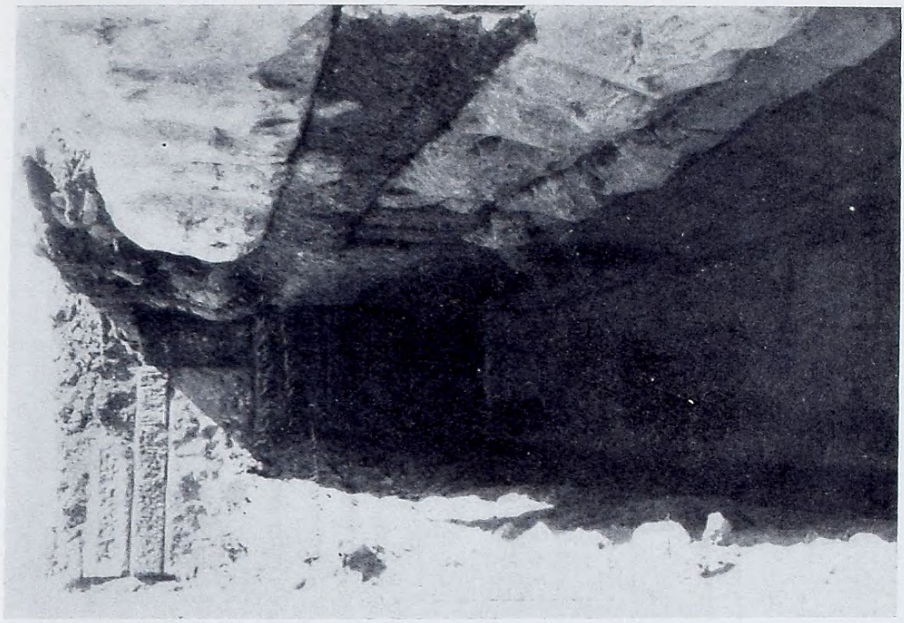

β. Βόρειος πλευρὰ τοῦ βορείου πύργου.

α. Ἄποψις τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ βορείου πύργου.

β. Τὸ ἀποκαλυφθὲν βορειως τοῦ πύργου τμῆμα τοῦ τείχους.

α. Τάφος ἐπὶ τοῦ τείχους, βορείως τοῦ βορείου πύργου.

α. Πρόχειρος ταφὴ ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τείχους τῆς πόλεως.

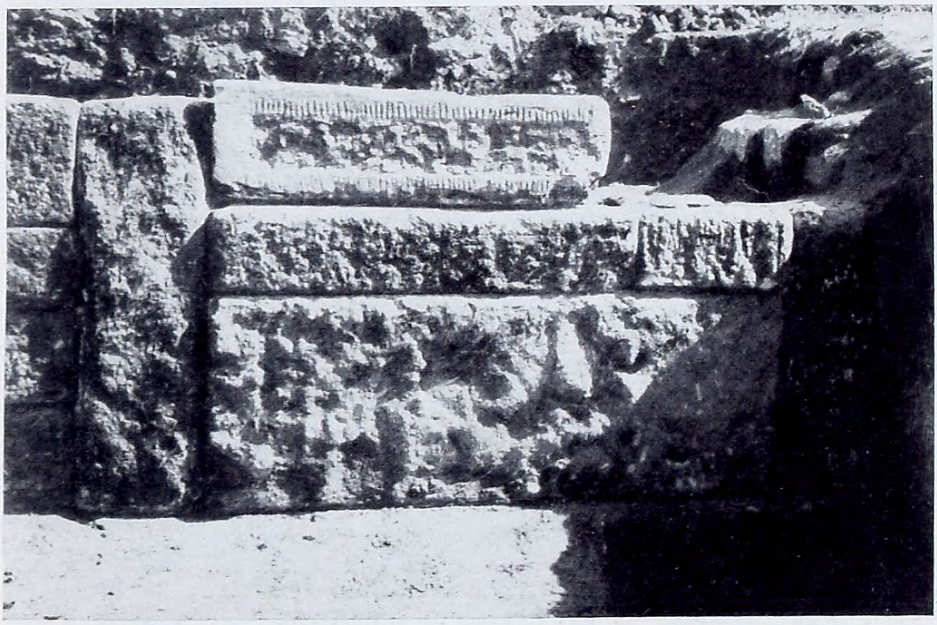

β. Λεπτομέρεια κατασκευῆς τοῦ τείχους βορείως τοῦ πύργου.

α. Τμῆμα τείχους ἀνευρεθὲν ἐντὸς τῆς δοκιμαστικῆς τομῆς Ζ.

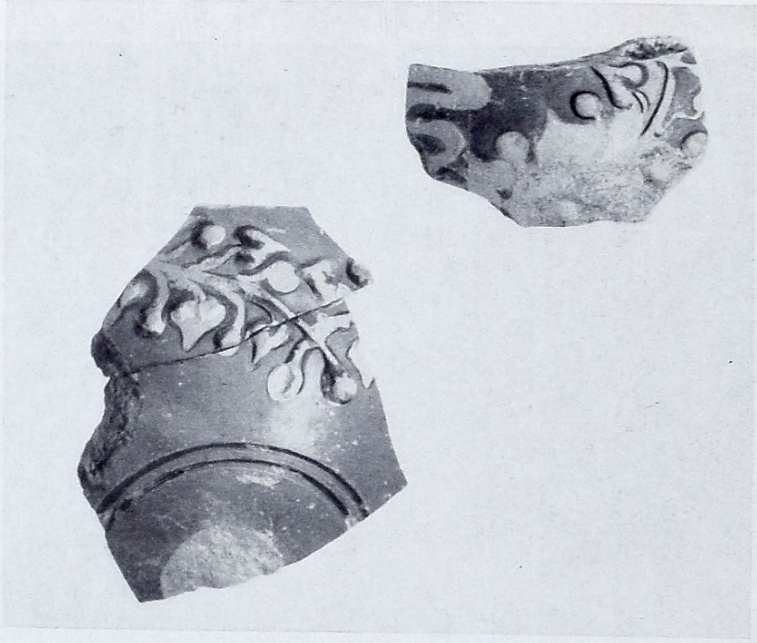

β. Ἐρυθροβαφῆ ὄστρακα ἀγγείων μὲ διακόσμησιν ἀναγλύφων κλάδων κισσοῦ.

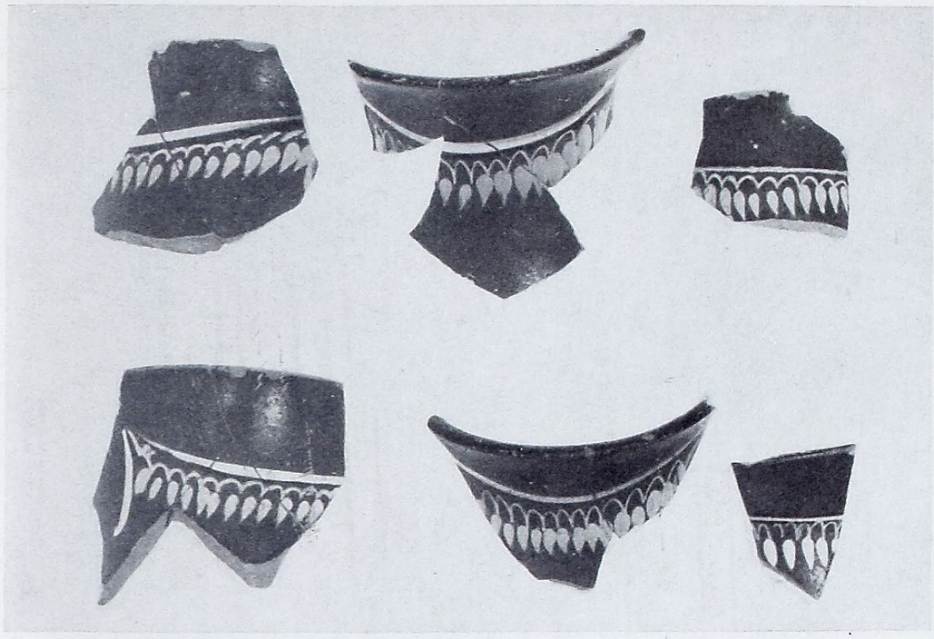

α. Ἀποτμήματα ἀγγείων μὲ διακόσμησιν ρυθμοῦ «δυτικῆς κλιτύος».

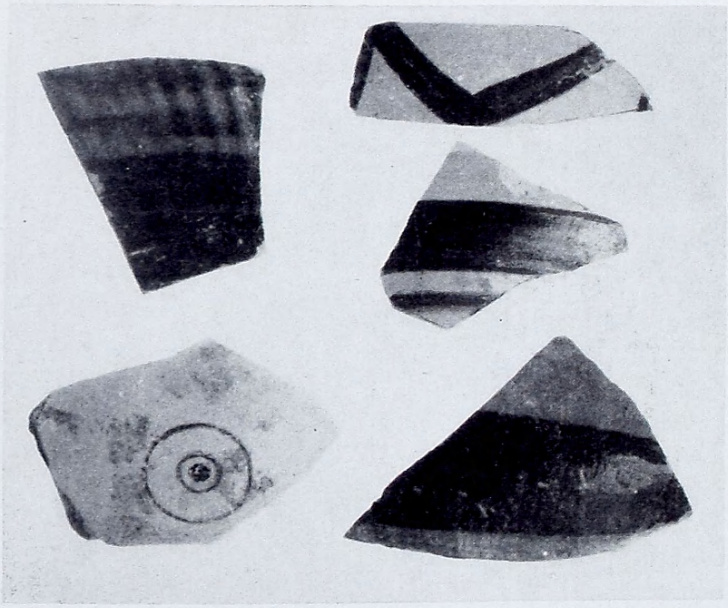

β. Χαρακτηριστικὰ ὄστρακα ἀγγείων ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ βορείου πύργου.

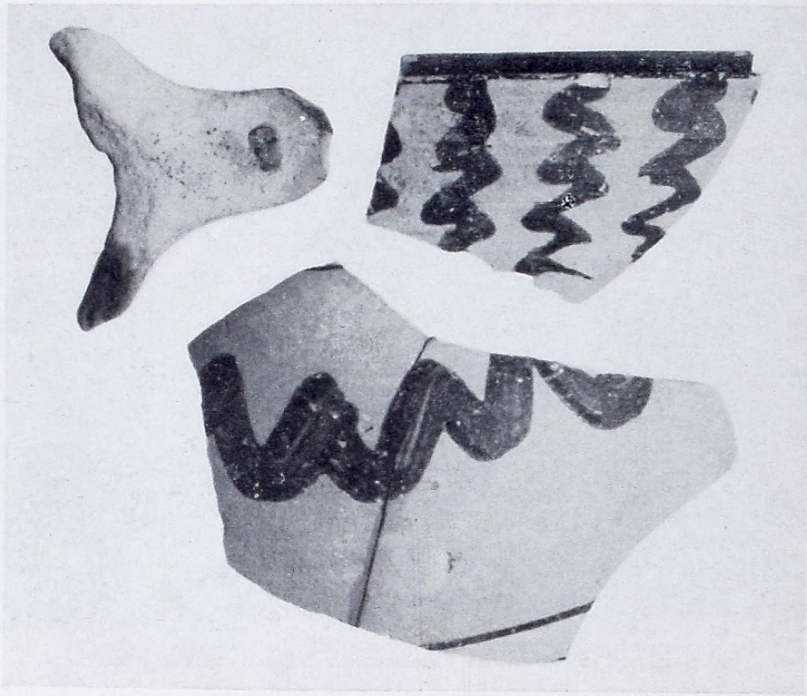

α. Χαρακτηριστικὰ ὄστρακα ἀγγείων καὶ μυκτὴρ λύχνου ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ βορείου πύργου.

β. Στρωτὴρ κέραμος μὲ σφράγισμα γρυπός.

γ. Ἐνσφράγιστος λαβὴ ὀξυπυθμένου ἀμφορέως Θασίων.

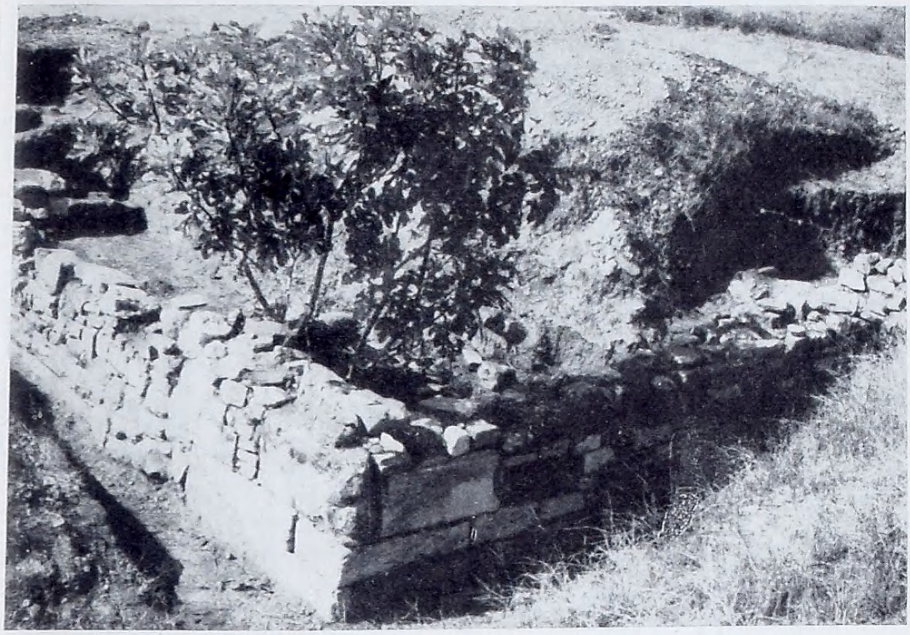

α. Ἄποψις τῆς «οἰκίας τῶν δελφίνων» ἐκ τῆς ΝΑ. γωνίας.

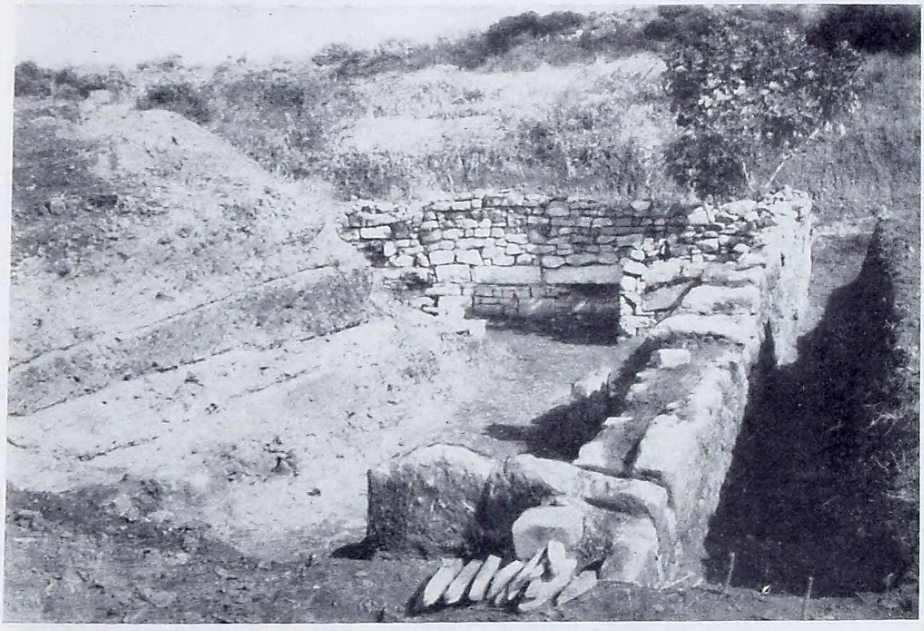

β. Ἄποψις τῆς «οἰκίας τῶν δελφίνων» ἐκ τῆς ΝΔ. γωνίας.

α

β

γ

δ

ε

α. Κεφαλὴ εἰδωλίου γυναικός.
β. Χαλκοῦν ἀγαλμάτιον Κερδῴου Ἑρμοῦ.
γ. Ἀπότμημα κεφαλῆς εἰδωλίου.
δ. Κεφαλὴ εἰδωλίου μόσχου.
ε. Ἀπότμημα πλαστικοῦ ἀγγείου μὲ παράστασιν ζώου.

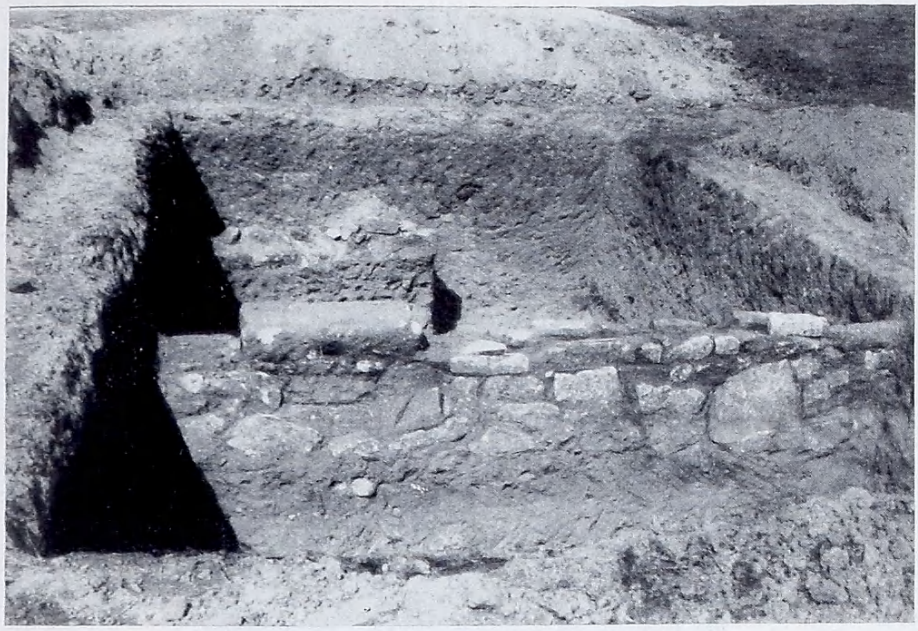

α. Τάφρος Α. Ἐπιφανειακὰ θεμέλια οἰκοδομῶν ὀψίμων χρόνων.

β. Τάφρος Β. Θεμέλια οἰκοδομῶν.

α. Τμῆμα τοίχου ἑλληνιστικῆς οἰκοδομῆς ἀποκαλυφθὲν ἐντὸς τῆς τάφρου Γ.

β. Εἰδώλιον χορευτρίας.

γ. Εἰδώλιον ἐνδεδυμένης μορφῆς.

α. Ἀπότμημα ἐκ τοῦ προσώπου εἰδωλίου νέγρου.

β. Κρανοφόρος κεφαλὴ εἰδωλίου.

γ. Ἀνάγλυφος γυναικεία μορφὴ ἐκ μελαμβαφοῦς ἑλληνιστικοῦ ἀγγείου.

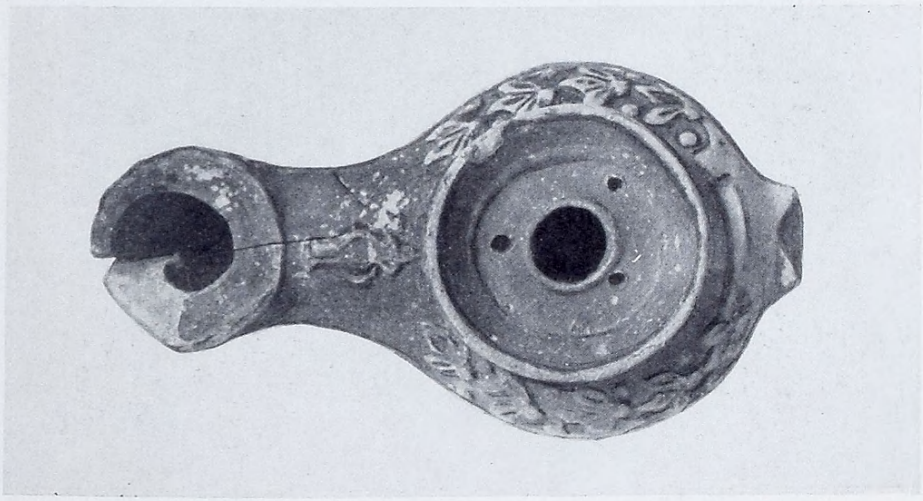

δ. Λύχνος μετ' ἀναγλύφου διακοσμήσεως φυλλοστοιχιῶν.

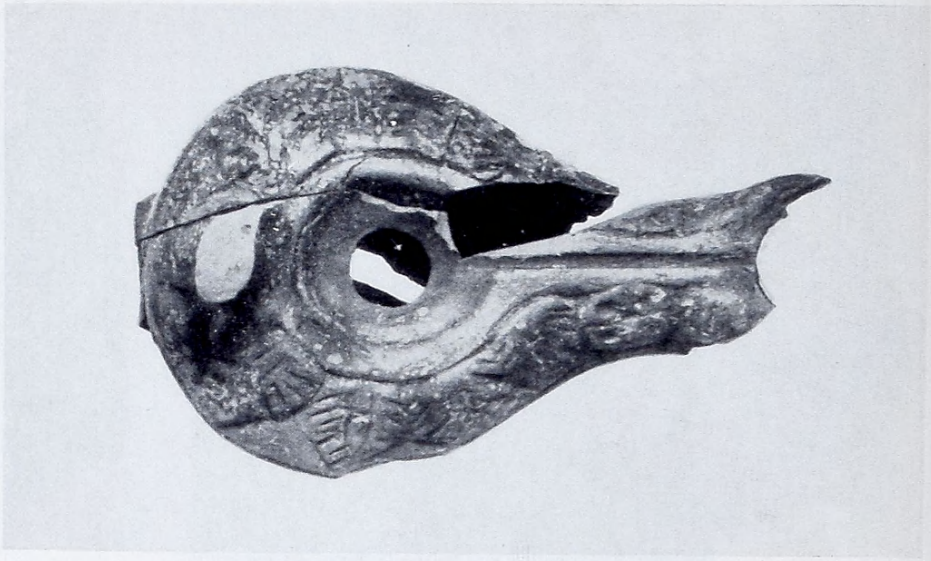

α. Λύχνος μετ' ἀναγλύφου διακοσμήσεως ἐπὶ τοῦ δίσκου.

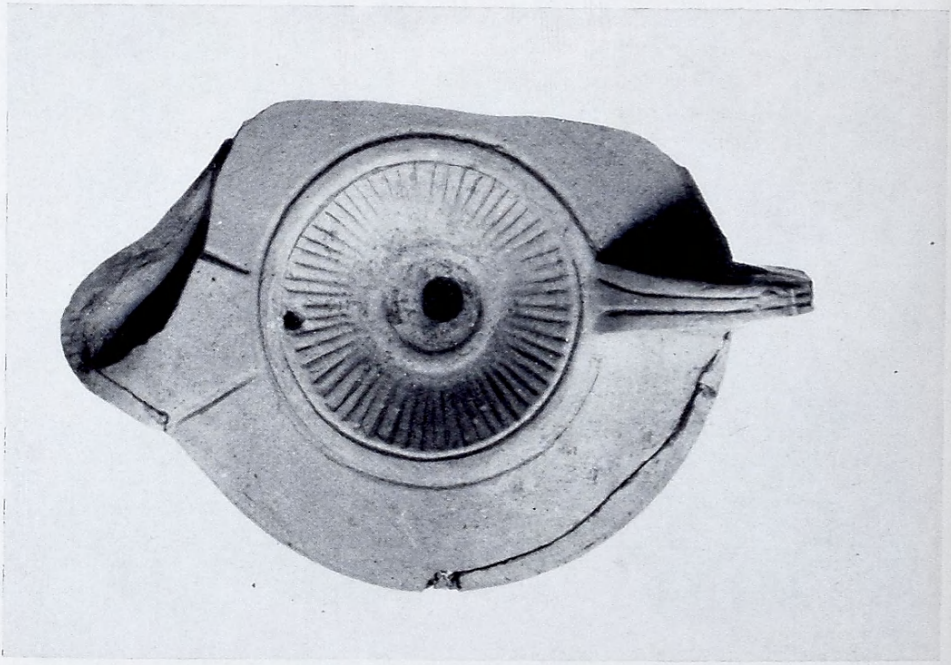

β. Λύχνος μὲ ἀκτινωτὴν διακόσμησιν ἐπὶ τοῦ δίσκου.

α. Ἀπότμημα ἐκ τοῦ δίσκου λύχνου ρωμαϊκῶν χρόνων, μετ' ἀναγλύφου ἀετοῦ.

β. Κυάθιον.

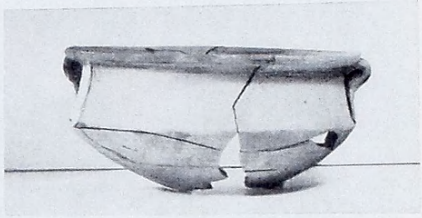

γ. Χύτρα

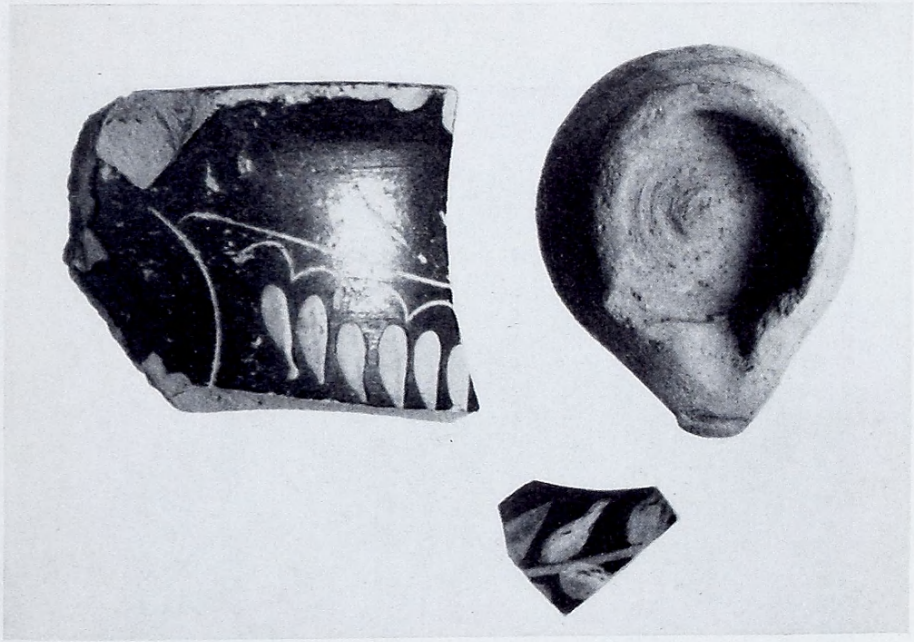

δ. Λύχνος καὶ ὄστρακα ἀγγείων ρυθμοῦ «δυτικῆς κλιτύος».

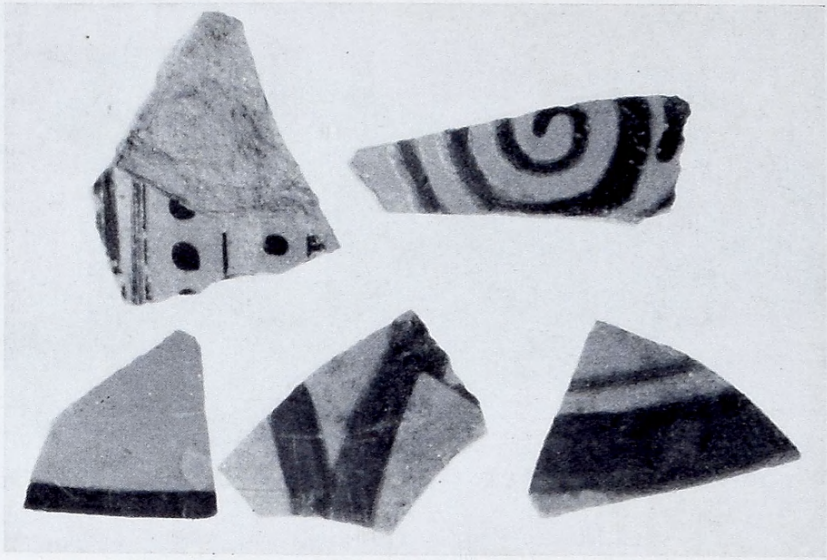

α. Χαρακτηριστικὰ ὄστρακα ἀρχαϊκῶν ἀγγείων.

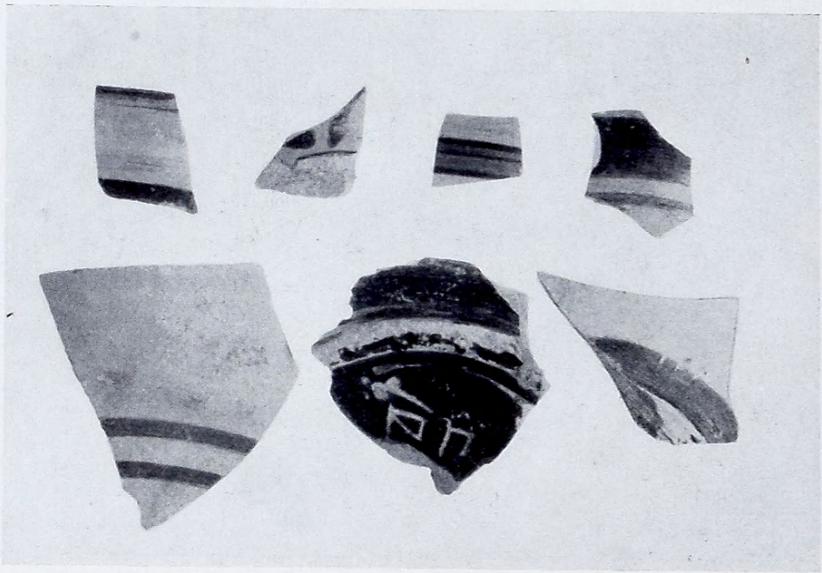

β. Χαρακτηριστικὰ ὄστρακα ἀγγείων ἀρχαϊκῶν καὶ κλασσικῶν χρόνων.

α. Ὄστρακα ἀγγείων ρυθμοῦ «δυτικῆς κλιτύος» καὶ μεγαρικοῦ σκύφου.

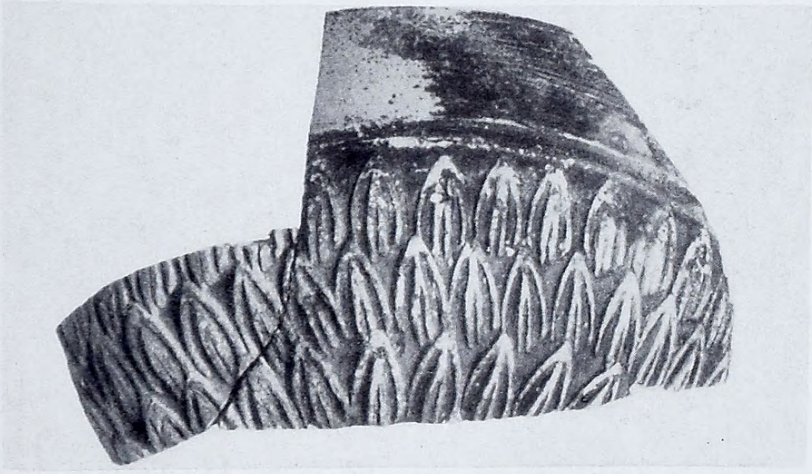

β. Ἀπότμημα μεγαρικοῦ σκύφου.

α. Κοχλιάριον ἐξ ὀστοῦ.

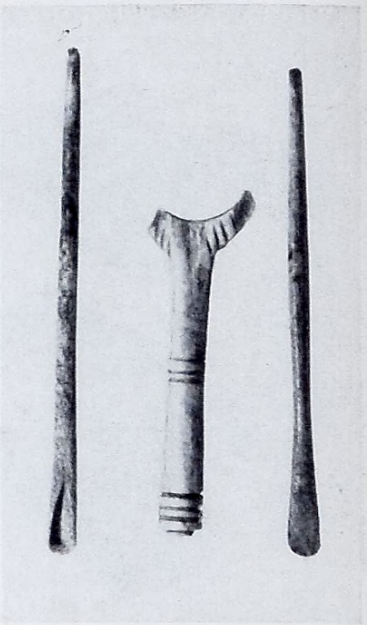

β. Ἀντικείμενα ἐξ ὀστοῦ.

γ. Ἀπότμημα ἀκροκεράμου μετὰ ἀναγλύφου διακοσμήσεως.

δ. Χαλκοῦς δακτύλιος μετ' ἀναγλύφου κεφαλῆς γυναικὸς ἐπὶ τῆς σφενδόνης.

α. Γενικὴ ἄποψις τῆς ἀποκαλυφθείσης κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1971 βορείου πλευρᾶς τοῦ Ἐπισκοπείου.

β. Ἡ ἀνατολικὴ ὄψις τοῦ διαμερίσματος LII μετὰ τῆς ἐν αὐτῷ κρήνης.

α. Γενικὴ ἄποψις τῶν χώρων LIII καὶ LIV.

β. Μορφὴ τῆς πλακώσεως κατὰ τὴν ΒΑ. πλευρὰν τοῦ χώρου LIV.

α. Ἡ κρήνη ἢ τὸ φρέαρ τὸ ἀποκαλυφθὲν κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ χώρου LIII.

β. Χαράγματα ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ νοτίου παρὰ τὸ φρέαρ πεσσοῦ.

α. Ὁ ἀποκαλυφθεὶς χῶρος LIV μὲ τὴν πλάκωσιν αὐτοῦ καὶ τὰς ὑδραυλικὰς ἐγκαταστάσεις.

β. Τομὴ εἰς τὸν χῶρον LVI καὶ ὁ ἐν αὐτῇ ἀναφανεὶς ἀρχαιότερος τοῖχος.

α. Τὸ δωμάτιον LVII, ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ ὁποίου ἀπεκαλύφθη ἡ καταρρεύσασα κεράμωσις αὐτοῦ.

β. Ἰωνικὸν κιονόκρανον ἐκ τοῦ αἰθρίου τοῦ ἀρχαιοτέρου τοῦ Ὀκταγώνου ναοῦ.

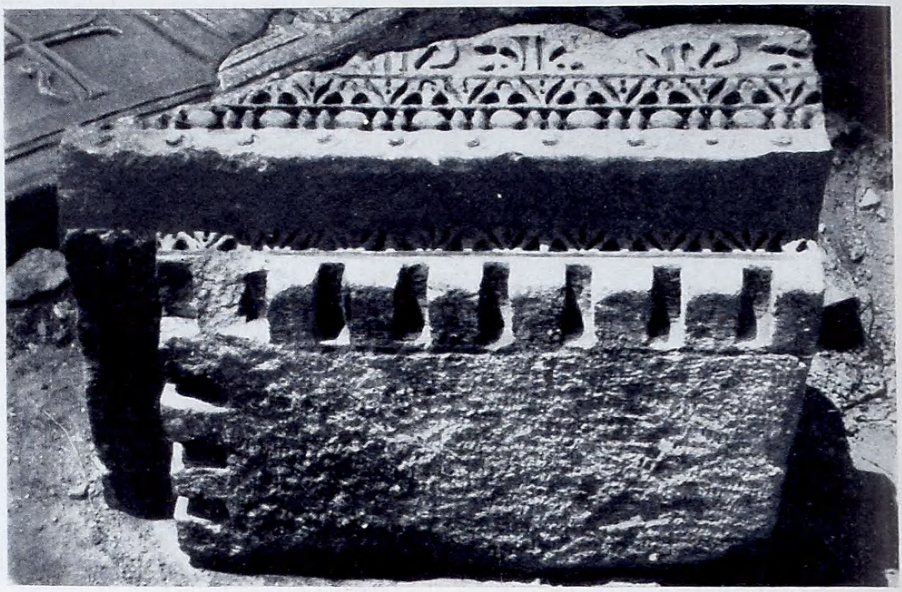

α - β. Ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἐκ τοῦ ἀρχαιοτέρου αἰθρίου.

α. Χριστιανικὸν ἰωνικὸν κιονόκρανον ἐκ τοῦ ἀρχαιοτέρου αἰθρίου.

β. Ἡ πρὸ τοῦ αἰθρίου διερχομένη ὁδός.

α. Ἄποψις τῆς πρὸ τοῦ προπύλου διερχομένης ὁδοῦ καὶ ὁ ΝΑ. ἐπ' αὐτῆς πεσσός.

β. Τὰ κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ ἀποκαλυφθέντα κρηπιδώματα μνημειακῶν κτηρίων.

α. Τὸ ἀποκαλυφθὲν τμῆμα τῆς Ἐγνατίας
καὶ τὰ ἐπ' αὐτῆς ἀρχιτεκτονικὰ μέλη.

β. Κίονες, κιονόκρανα, ἐπιθήματα, βάσεις καὶ τόξα.

α. Ἡ εἴσοδος τοῦ σπηλαίου Μαρωνείας.

β. Ἄποψις τοῦ φυσικοῦ πλούτου τοῦ σπηλαίου.

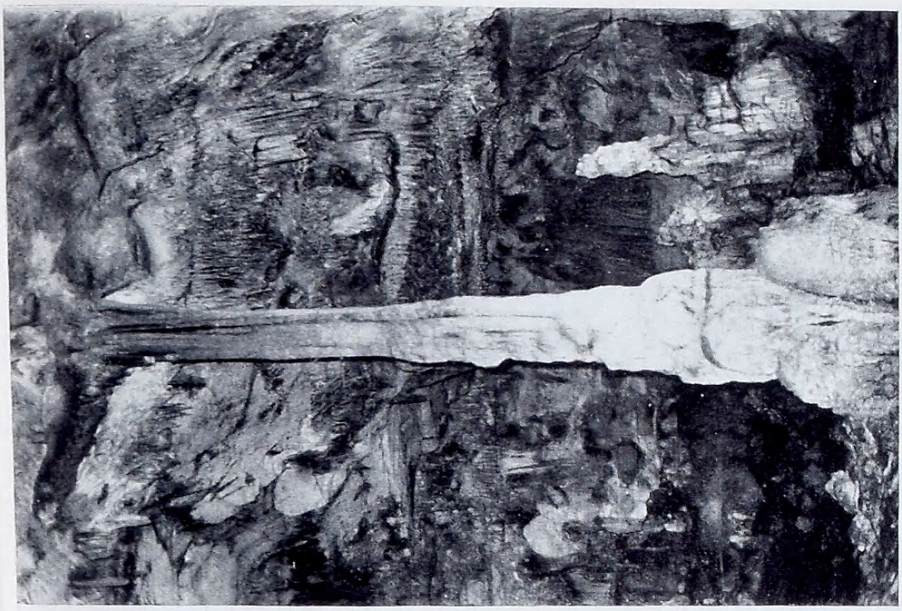

β. Ἡ αἴθουσα τοῦ κίονος εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ σπηλαίου.

α. Σταλακτιτικὸς καὶ σταλαγμιτικὸς διάκοσμος τοῦ σπηλαίου.

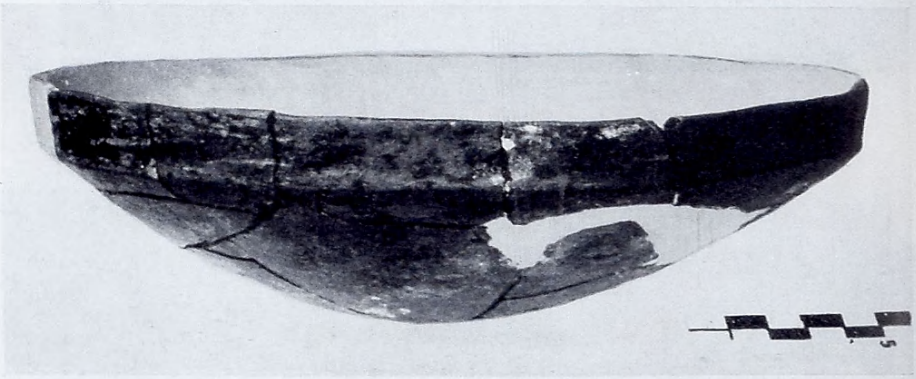

α - β. Νεολιθικὰ ἀγγεῖα.

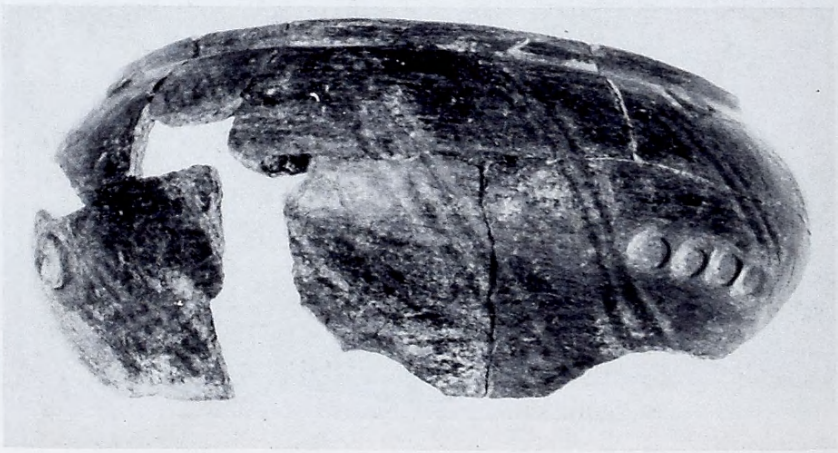

γ. Τμήματα ἀγγείου μὲ ἀργυρόχρουν ἐκ γραφίτου διακόσμησιν.

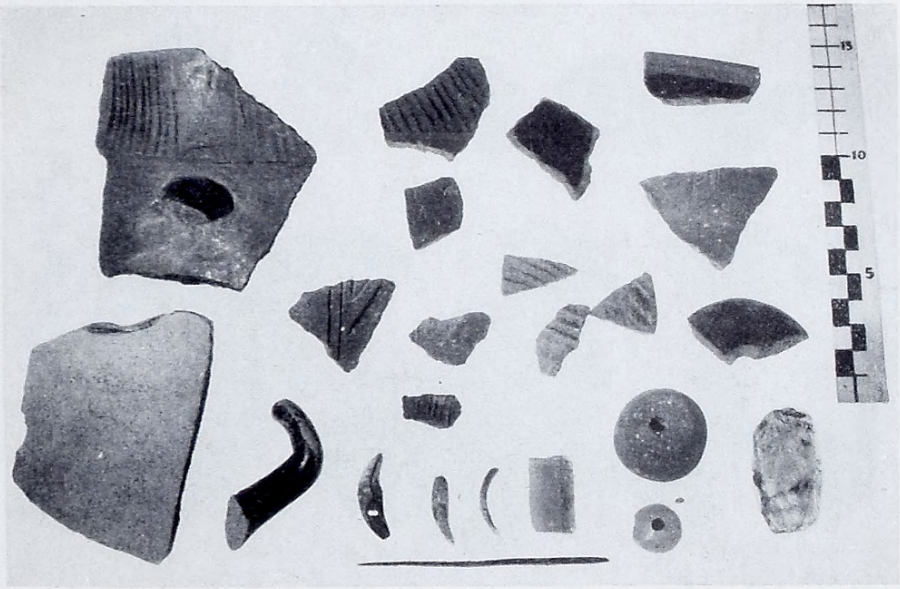

α - β. Κεραμεικὴ ἐκ τοῦ σπηλαίου.

α. Νεολιθικὸν ἀγγεῖον ἐκ τοῦ σπηλαίου.

β. Κεραμεικὴ ἐκ τοῦ σπηλαίου.

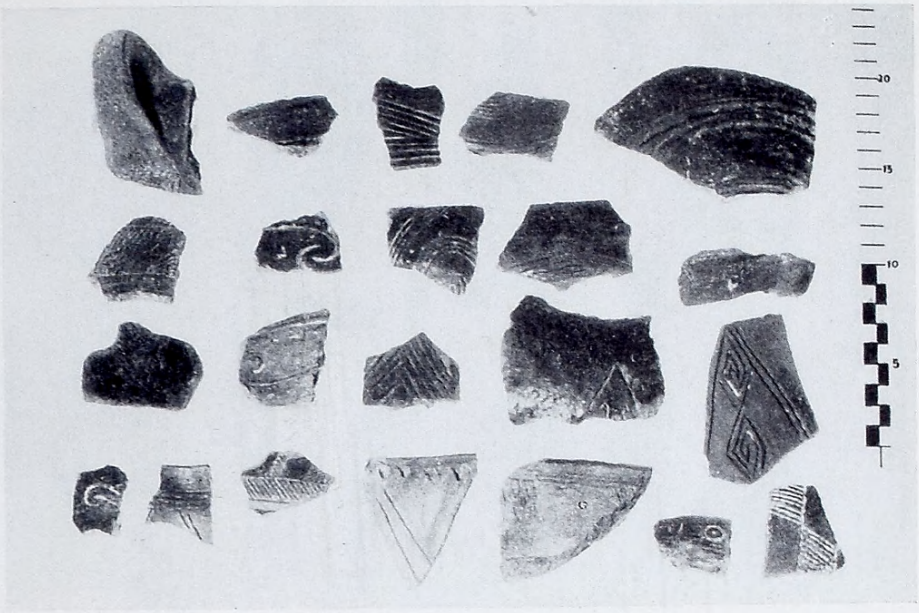

α. Κεραμεικὴ ἐκ τοῦ σπηλαίου.

β. Πήλινον δισκάριον καὶ κωνικὸν κοῖλον ἀντικείμενον μὲ 4 διατρήτους ἀποξύσεις καὶ ὀπὴν εἰς τὴν βάσιν.

γ. Ὑστερομυκηναϊκὴ ΙΙΙ αἰχμὴ δόρατος.

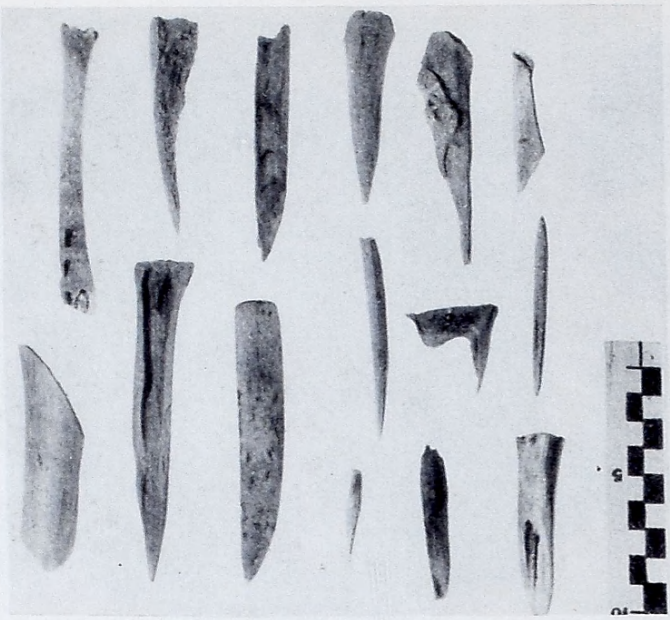

α. Ὀστέϊνα ἐργαλεῖα.

β. Ἐργαλεῖα ἐκ πυριτολίθου.

α. Λίθινα ἐργαλεῖα.

β. Σφονδύλια, πηνία καὶ περίαπτα ἐκ θαλασσίων ὀστράκων.

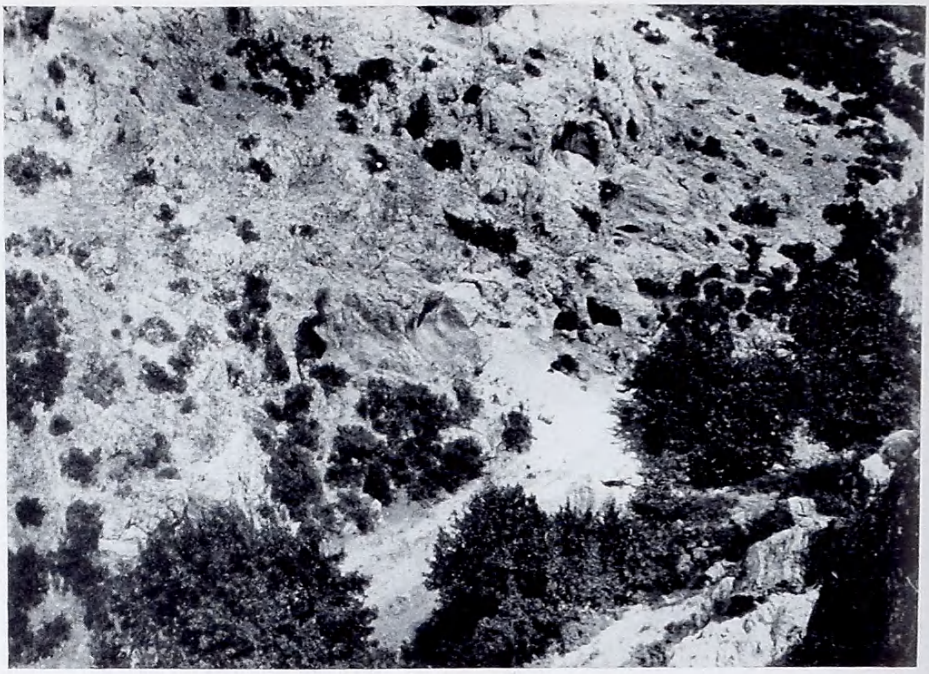

α. Ἡ βόρειος πλευρὰ τῆς χαράδρας Ἴν-Ντερὲ καὶ τὸ σπήλαιον Γ.

β. Ἡ μία τῶν εἰσόδων τοῦ σπηλαίου Α.

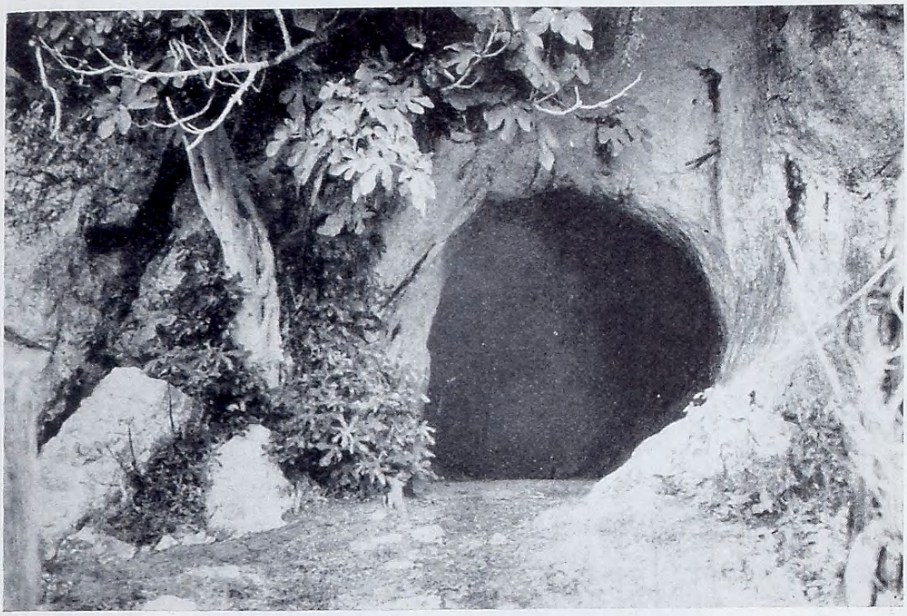

α. Ἡ εἴσοδος τοῦ σπηλαίου Β.

β. Ἡ εἴσοδος τοῦ σπηλαίου Γ.

α. Τμῆμα τοῦ περιβόλου καὶ ἡ εἴσοδος τοῦ Ἀσὰρ - Τεπὲ ἀπὸ Δυσμῶν.

β. Κυκλικὸν κτίσμα εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Ἀσὰρ - Τεπέ.

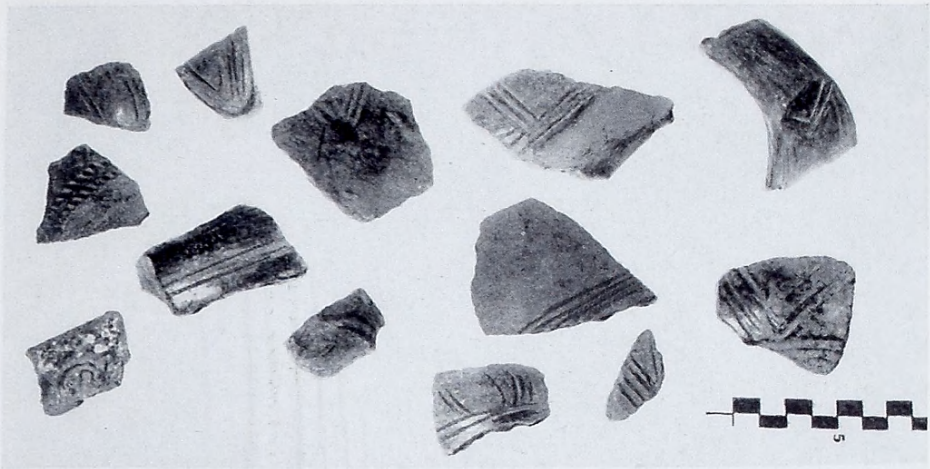

α - β. Κεραμεικὴ ἐκ τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἀσὰρ - Τεπέ.

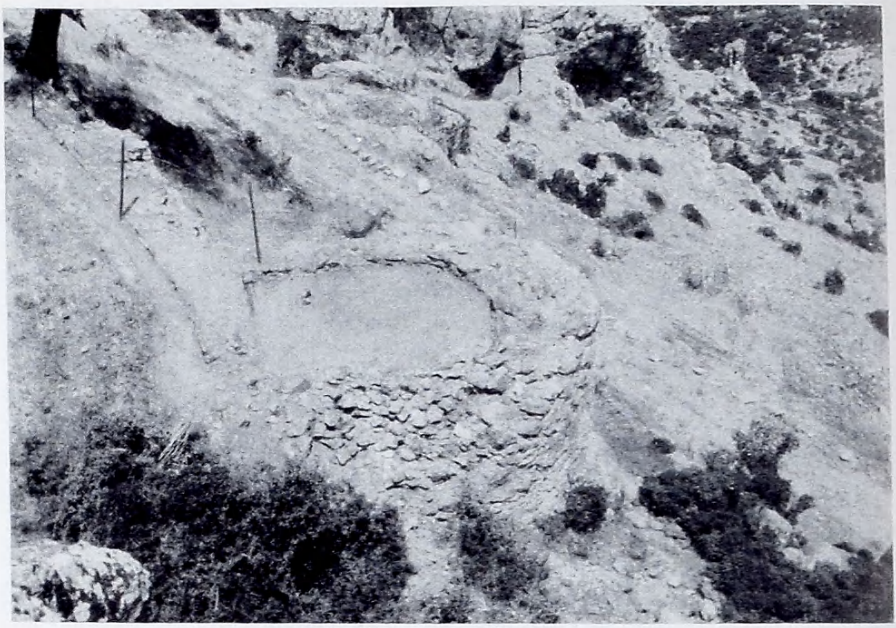

α. Βυζαντινὸς πύργος καὶ τὸ τεῖχος τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἁγ. Γεωργίου Πετρωτῶν.

β. Λατομεῖα παρὰ τοὺς ἀνατολικοὺς πρόποδας τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἁγ. Γεωργίου Πετρωτῶν.

α. Ἡ καλύτερον σωζομένη βόρειος πλευρὰ τοῦ περιβόλου τοῦ Καλὲ τῶν Κοίλων.

β. Τὸ ἑλικοειδὲς τμῆμα τοῦ περιβόλου τοῦ Καλὲ τῶν Κοίλων.

α. Ἡ εἰς τὴν Δ. πλευρὰν τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἁγ. Γεωργίου εἴσοδος ἀπὸ Α.

β. Τὸ εἰς τὴν κάτω ἀκρόπολιν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου ἀνασκαφὲν ἐκ τριῶν δωματίων κτίσμα.

α. Ἡ πύλη τοῦ δυτικοῦ μακροῦ τείχους τῆς περιοχῆς τοῦ Ἁγ. Γεωργίου Μαρωνείας.

β. Ἡ πύλη τοῦ δυτικοῦ μακροῦ τείχους καὶ τὸ παρ' αὐτὴν ἀνώφλιόν της.

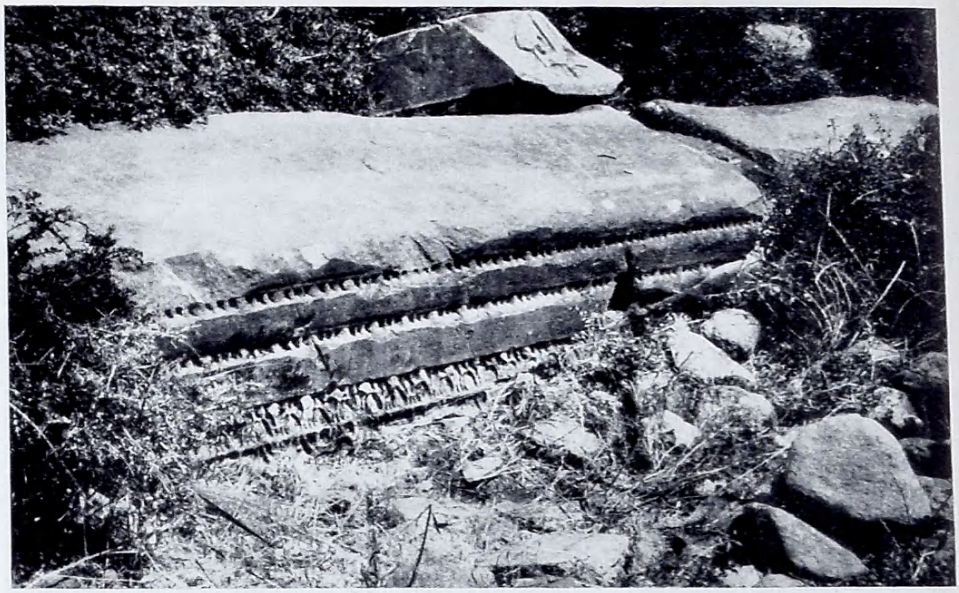

α - β. Ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἐκ τῆς εἰς τὴν Σύναξιν παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς.

α. Ὁ πύργος Γ τοῦ δυτικοῦ σκέλους τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως.

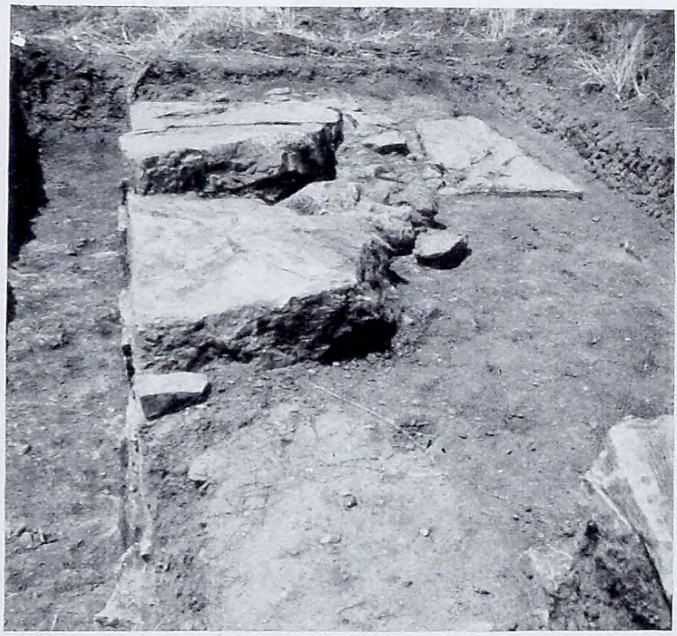

β. Τὸ εἰς τὴν τοποθεσίαν Ἀλκὴ ἀποκαλυφθὲν τμῆμα Ε τοῦ τείχους τῆς πόλεως.

α. Τὸ πρὸς Δ. τοῦ ἱεροῦ ἰσχυρὸν ἀνάλημμα.

β. Τὸ ἱερὸν ἀπὸ Δ.

β. Ἀγαλμάτιον Ἡρακλέους τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων.

α. Πήλινη προσωπὶς Διονύσου εὑρεθεῖσα εἰς τὸ μεγαροειδὲς τύπου ἱερόν.

α. Αἱ μῆτραι καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν ἐκμαγεῖα ἐκ τοῦ βόθρου τοῦ κεραμεικοῦ ἐργαστηρίου.

β. Ἡ μία πλευρὰ μικροῦ ἐκ πηλοῦ βωμοῦ ἐκ τοῦ βόθρου τοῦ κεραμεικοῦ ἐργαστηρίου.

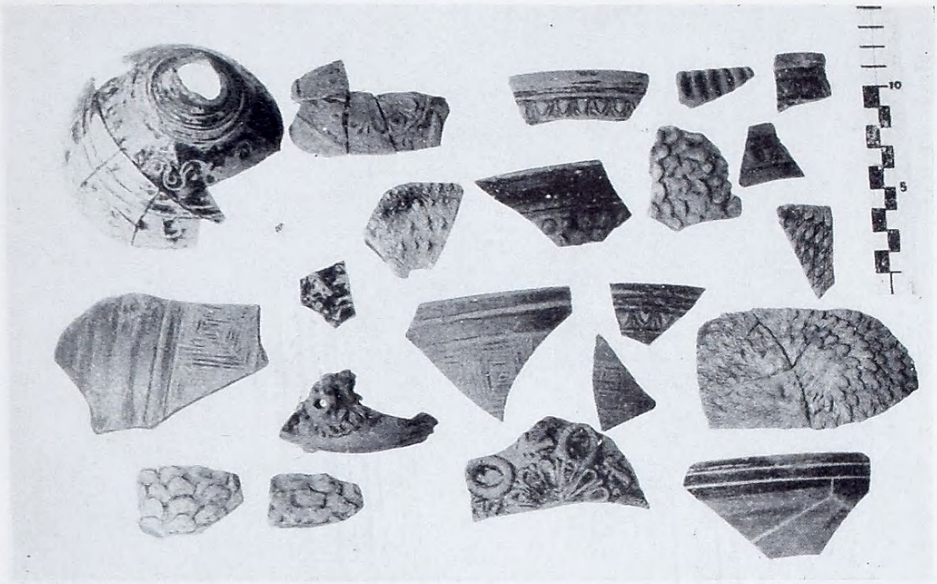

α. Ὄστρακα μεγαρικῶν σκύφων ἐκ τοῦ βόθρου τοῦ κεραμεικοῦ ἐργαστηρίου.

β. Τὰ εἰς τὴν τοποθεσίαν Καμπάνα λείψανα κατοικιῶν.

α. Τὸ εἰς τὴν τοποθεσίαν Καψάλα ἀποκαλυφθὲν τμῆμα κλασσικῆς οἰκίας μὲ ψηφιδωτὸν δάπεδον.

β. Τὸ ἐκτὸς τῶν τειχῶν νεκροταφεῖον.

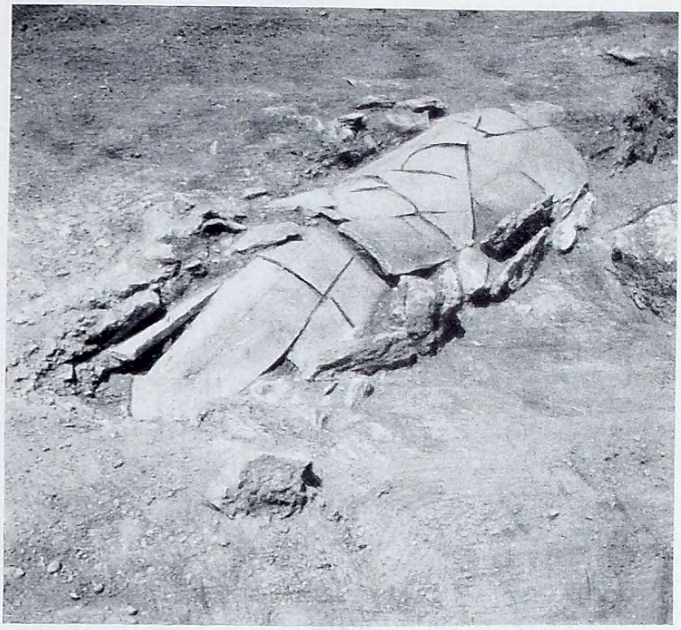

α. Καλυβίτης τάφος ἐκ τοῦ νεκροταφείου.

β. Ὁ νεκρὸς τοῦ ὀρθογωνίου κτιστοῦ τάφου.

α - β. Εὑρήματα ἐκ τοῦ νεκροταφείου.

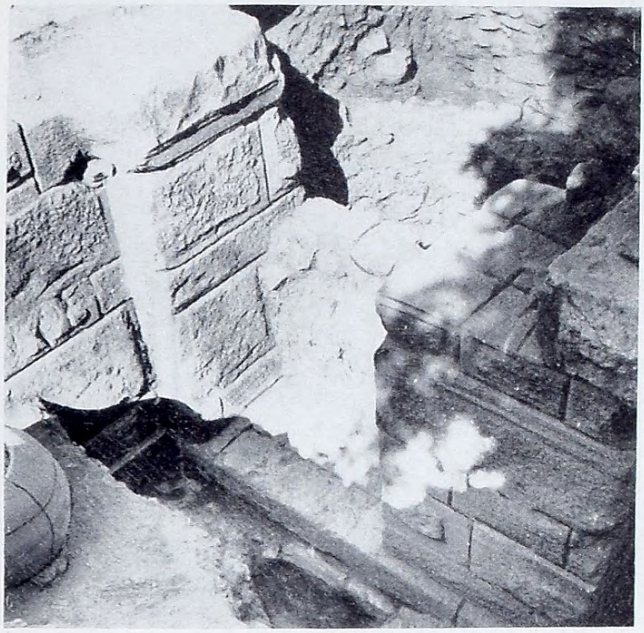

α. Ἡ νοτία εἴσοδος τοῦ ρωμαϊκοῦ κτηρίου.

β. Ἡ μεσαία εἴσοδος τοῦ ρωμαϊκοῦ κτηρίου.

α. Τὸ ρωμαϊκὸν κτήριον ἀπὸ Α. πρὸ τῆς ἀπομακρύνσεως τῶν μεταγενεστέρων προσθηκῶν.

β. Τὸ ρωμαϊκὸν κτήριον ἀπὸ Δ. πρὸ τῆς ἀπομακρύνσεως τῶν μεταγενεστέρων προσθηκῶν.

α. Ὁ ἀγωγὸς κάτωθεν τοῦ δρόμου.

β. Λατομεῖον μαρμάρου τῆς ἀρχαίας Μαρωνείας.

α. Λατομεῖα μαρμάρου τῆς ἀρχαίας Μαρωνείας.

β. Ἡ δυτικὴ παραλία τῆς Μαρωνείας, Ἅγ. Χαράλαμπος, ὅπου διακρίνονται τὰ λείψανα τοῦ λιμενοβραχίονος.

α. Στόμιον βυζαντινοῦ φρέατος.

β. Βάσις φιάλης (;).

α. Τὸ παλαιοχριστιανικῶν χρόνων κιονόκρανον ἡμικίονος.

β. Ὁ παλαιοχριστιανικὸς ὀχετός.

α. Αἱ καλύπτουσαι τὸν παλαιοχριστιανικὸν ὀχετὸν πλάκες.

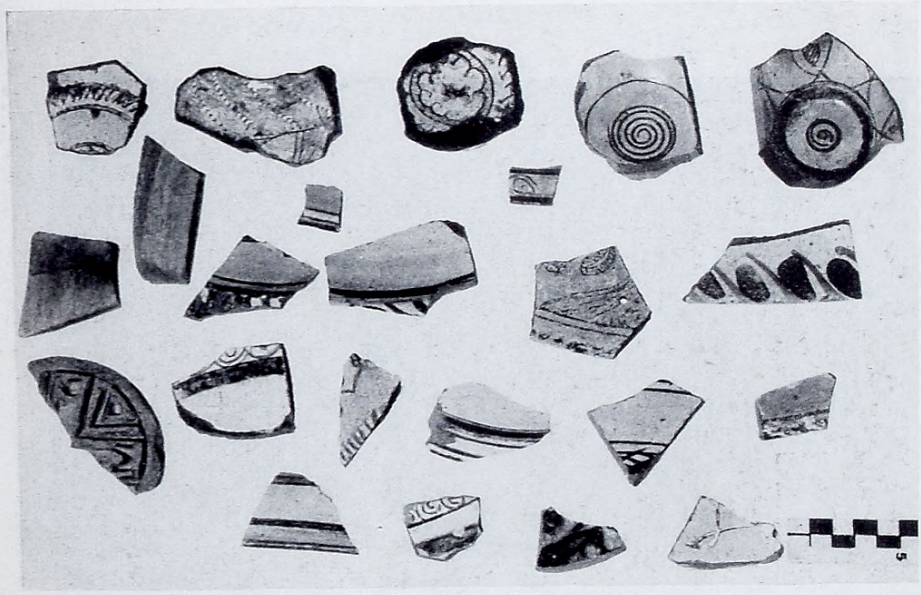

β. Κεραμεικὴ ἄνωθεν τοῦ ὀχετοῦ.

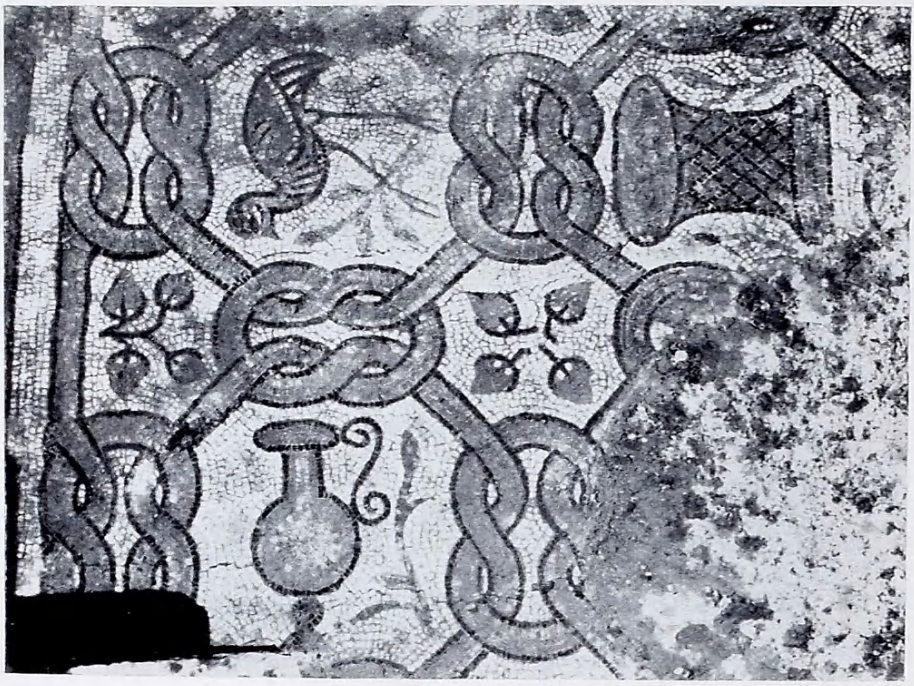

α - β. Τὸ πανόραμα τῶν χρόνων ψηφιδωτόν.

α. Τὸ κτήριον τοῦ λουτροῦ (;) ἐκ Ν.

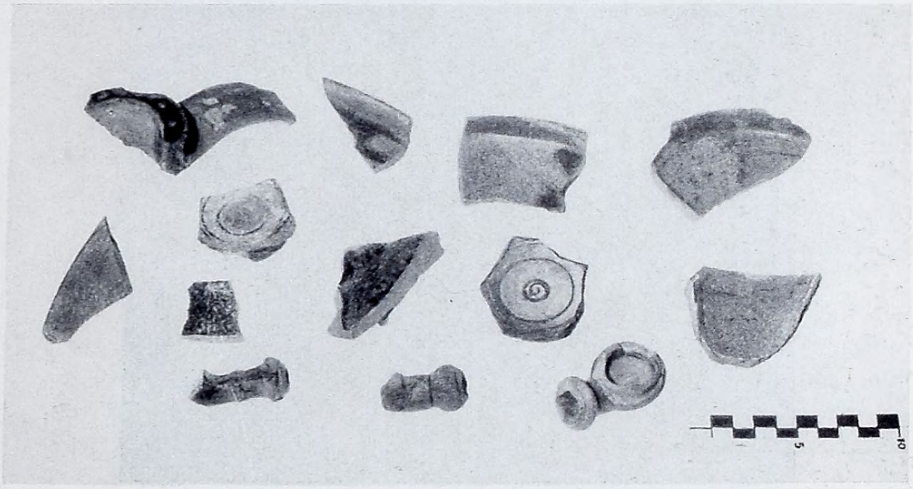

β. Κεραμεικὴ ἐκ τοῦ λουτροῦ (;).

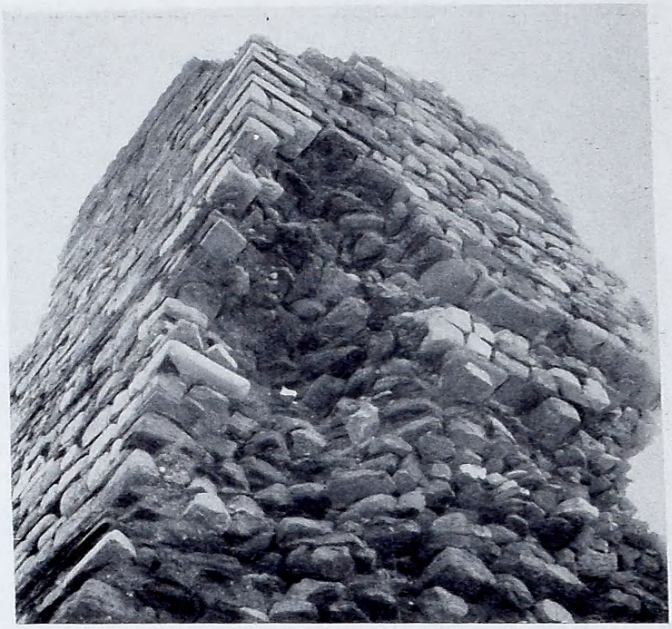

α - β. Ὁ πύργος τῆς Μαρωνείας πρὸ καὶ μετὰ τὰς ἐργασίας στερεώσεως.

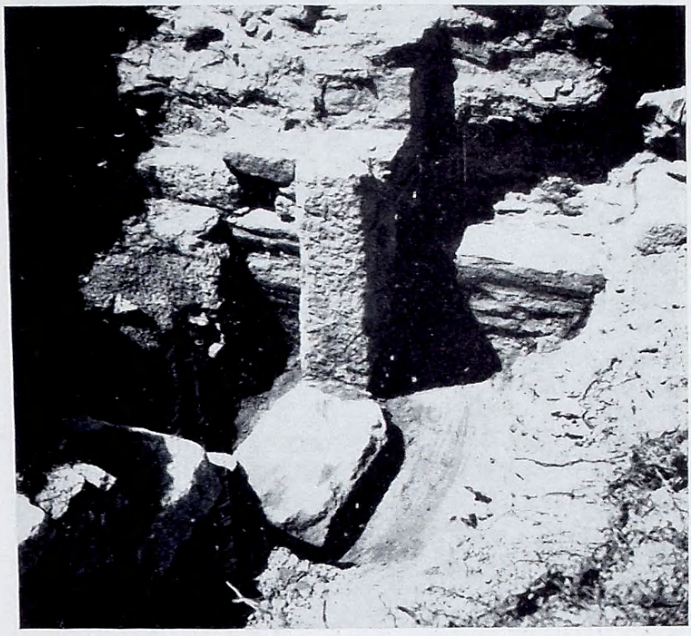

α. Ἡ ἐξωτερική, βόρειος, εἴσοδος εἰς τὸν χῶρον τοῦ πύργου Μαρωνείας.

β. Ὁ βυζαντινὸς περίβολος τῆς Μαρωνείας. Εἰς τὸ βάθος ἡ ἀκρόπολις τοῦ Ἁγ. Γεωργίου.

α. Ὁ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τοῦ βυζαντινοῦ περιβόλου προσκεκολλημένος δυτικὸς λῆνός.

β. Ὁ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τοῦ βυζαντινοῦ περιβόλου προσκεκολλημένος ἀνατολικὸς λῆνός.

α. Τὸ σωζόμενον θεμέλιον τοῦ νοτίου ἄκρου τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ πύργου.

β. Τὸ σωζόμενον τμῆμα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ βυζαντινοῦ περιβόλου.

α. Τμῆμα τοῦ πλησίον τοῦ μεσαιωνικοῦ τείχους ἀποκαλυφθέντος κλασσικοῦ τείχους.

β. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ βυζαντινοῦ περιβόλου καὶ τὸ χαμηλότερον αὐτοῦ σωζόμενον τμῆμα κλασσικοῦ (;) περιβόλου.

α. Τομὴ τοῦ Α. σκέλους τοῦ κλασσικοῦ περιβόλου ἀναφανεῖσα κατὰ τὴν διάνοιξιν τῆς εἰς τὴν κορυφὴν Ἅγ. Ἀθανάσιος ἁμαξιτῆς ὁδοῦ.

β. Τὸ ἐξ ἀρχαίας Μαρωνείας ἀνάγλυφον θρακὸς ἱππέως.

α. Ἀνάγλυφον κεφαλῆς ἵππου ἐκ Μαρωνείας.

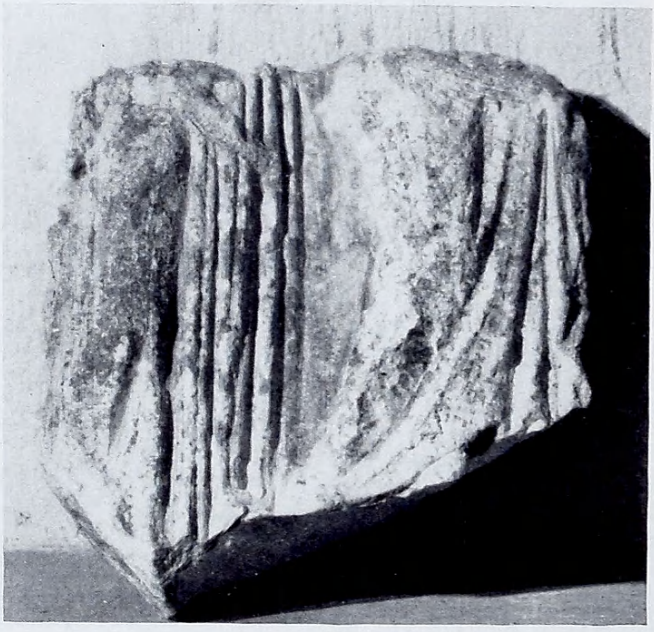

β. Ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον ἐκ Μαρωνείας.

α. Ἄποψις τοῦ βορείου τμήματος τοῦ οἰκισμοῦ μετὰ τὸν καθαρισμόν, ἀπ' Ἀνατολῶν.

β. Ἄποψις τοῦ βορείου τμήματος τοῦ οἰκισμοῦ κατὰ τὴν πρώτην φάσιν, ἀπ' Ἀνατολῶν.

α. Νόμισμα Μαρωνείας.

β. Προϊστορικὸν περίαπτον φέρον ὀπάς.

γ. Πήλινον περιρραντήριον μὲ ἰωνικὸν κυμάτιον.

α. Βόρειον τμῆμα τοῦ οἰκισμοῦ ἀπὸ Νότου.

β. Οἰκία 6, ἀπὸ Ἀνατολῶν (ἔμπροσθεν).

α. Τμῆμα εἰδωλίου Ἀθηνᾶς(;).

β. Ἐνσφράγιστος λαβὴ μὲ ἐπιγραφὴν ΘΑΣΙΩΝ ΘΕΟΠΟΜΠΟΣ

γ. Πήλινον κομβίον μὲ κεφαλὴν Μεδούσης.

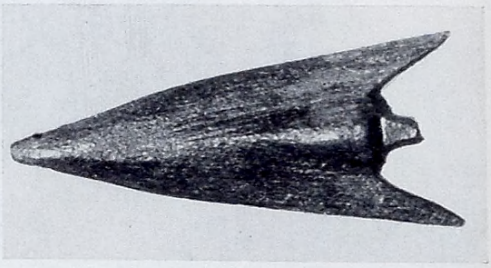

δ. Χαλκῆ αἰχμὴ βέλους.

ε. Πηλίνη ἀνδρικὴ κεφαλὴ ἐστεφανωμένη.

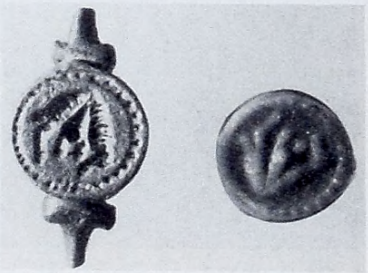

ζ. Χαλκοῦς δακτύλιος μὲ πτηνόμορφον παράστασιν.

η. Δακτυλιόλιθος ἐξ ἡμιπολυτίμου λίθου μὲ παράστασιν γυναικός.

α. Τεμάχιον ἀνατολίζοντος πινακίου ἐκ τῆς οἰκίας 6.

β. Μελαμβαφὴς κάνθαρος ἐκ τῆς οἰκίας 6.

γ. Σιδηρᾶ κλείς.

α. Δοκιμαστικὴ τομὴ εἰς ἀγρὸν Τσαμπάζη.

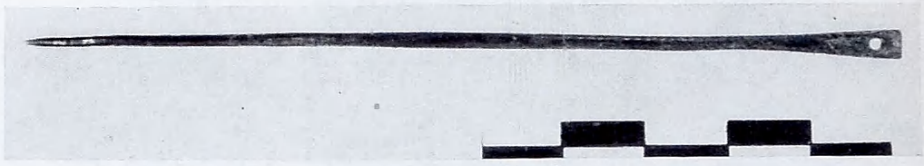

β. Χαλκῆ ραφίς.

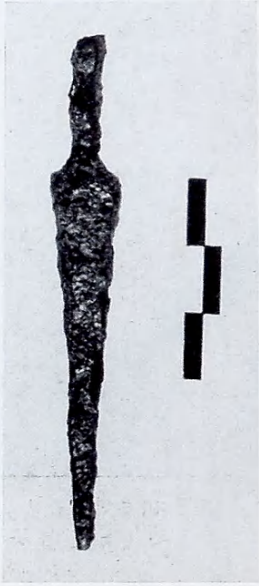

γ. Χαλκῆ αἰχμή.

δ. Χαλκοῦν νόμισμα Μαρωνείας.

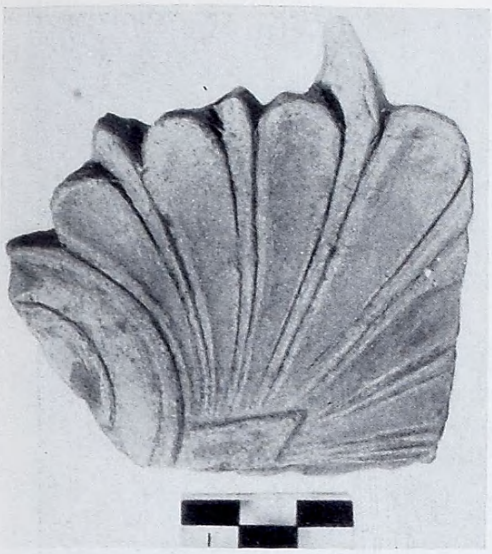

α. Τμῆμα πηλίνου ἀνθεμίου.

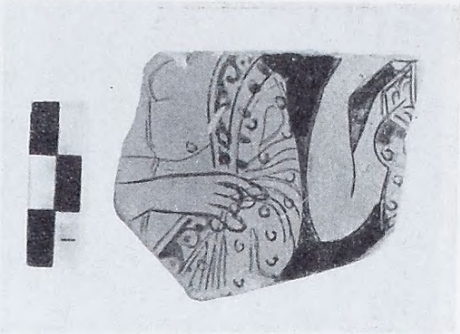

β. Τεμάχιον ἐρυθρομόρφου ἀγγείου, μὲ παράστασιν ἀνδρικῆς καὶ γυναικείας μορφῆς.

γ

γ - δ. Τεμάχια ἐρυθρομόρφου ἀγγείου.

ε. Ἀργυροῦν τετράδραχμον Ἀθηνῶν.

α. Ταφικοὶ πίθοι Α καὶ Β.

β. Ὀκτὼ ληκύθια ἐκ τοῦ ταφικοῦ πίθου Α.

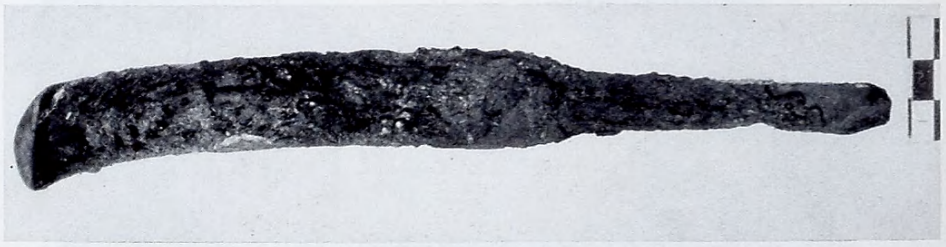

γ. Σιδηρᾶ στλεγγίς.

α. Ταφικὸς πίθος Α.

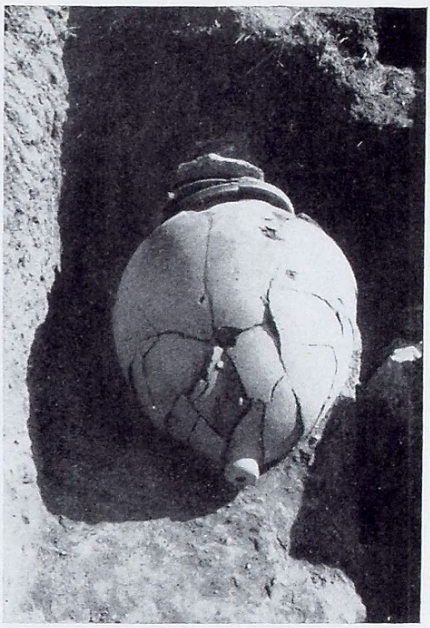

β. Ταφικὸς πίθος Β.

γ. Ταφικὸς πίθος Β.

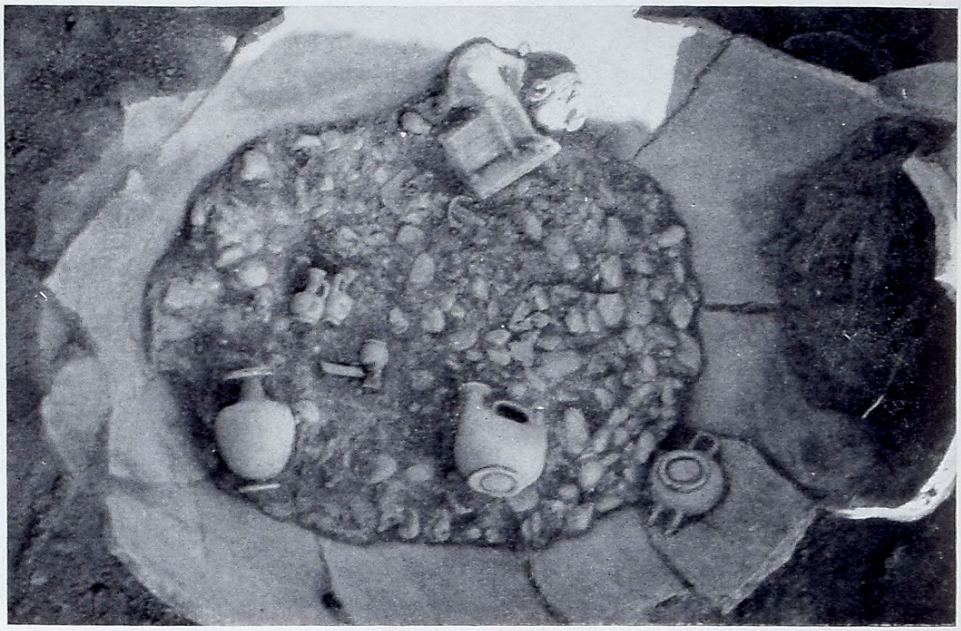

α. Ἐσωτερικὸν πίθου Β.

β. Πίθος Β. Πηλίνη πυξὶς μετ' ἐρυθρομόρφου διακοσμήσεως.

Πήλινον εἰδώλιον θρακικῆς θεότητος.

α. Πίθος Β. Σκύφος μελαμβαφής.

β. Πίθος Β. Τρία ληκύθια.

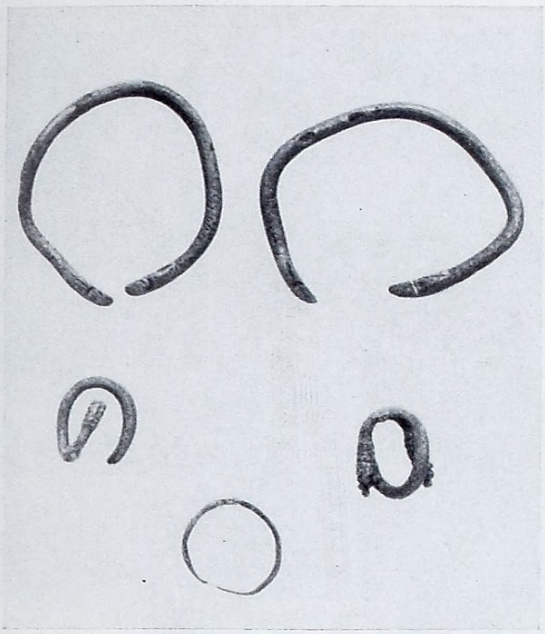

α. Ἀργυρᾶ ψέλια, ἐνώτια καὶ δακτύλιος.

β. Χρυσῆ κυλινδρικὴ θήκη.

γ. Ἀσκὸς μετὰ λευκοῦ ἐπιχρίσματος.

α. Ἐρυθρόμορφος ὑδρία.

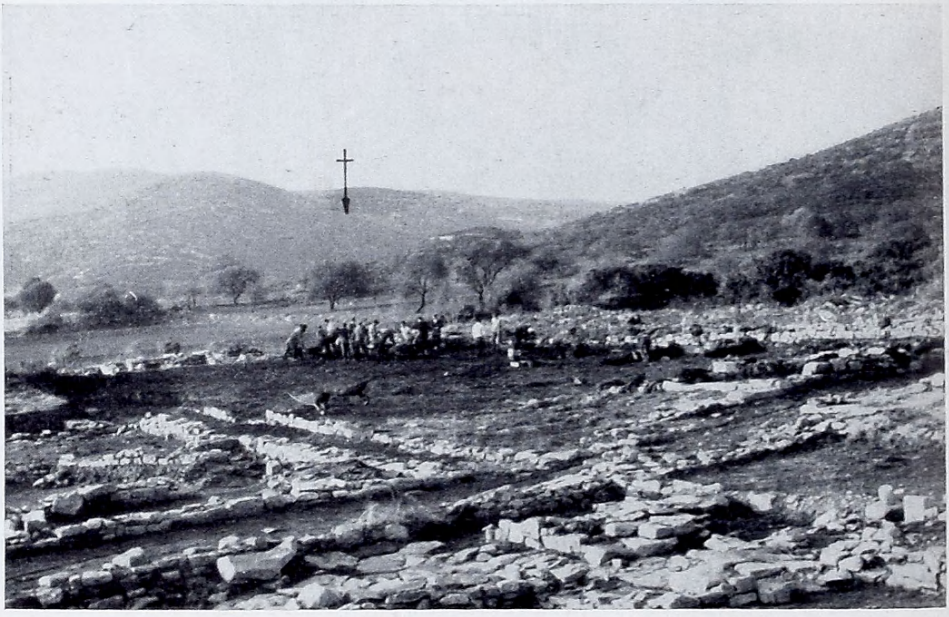

β. Ὑδραγωγεῖον ἀρχαίας Μεσημβρίας (Κληματαριές).

α. Ἄποψις ἐκ Νότου τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ βουλευτηρίου.

β. Ἄποψις ἐκ Νότου τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ βουλευτηρίου.

α. Ἄποψις ἐκ Νότου τῶν βάθρων πρὸ τοῦ βουλευτηρίου.

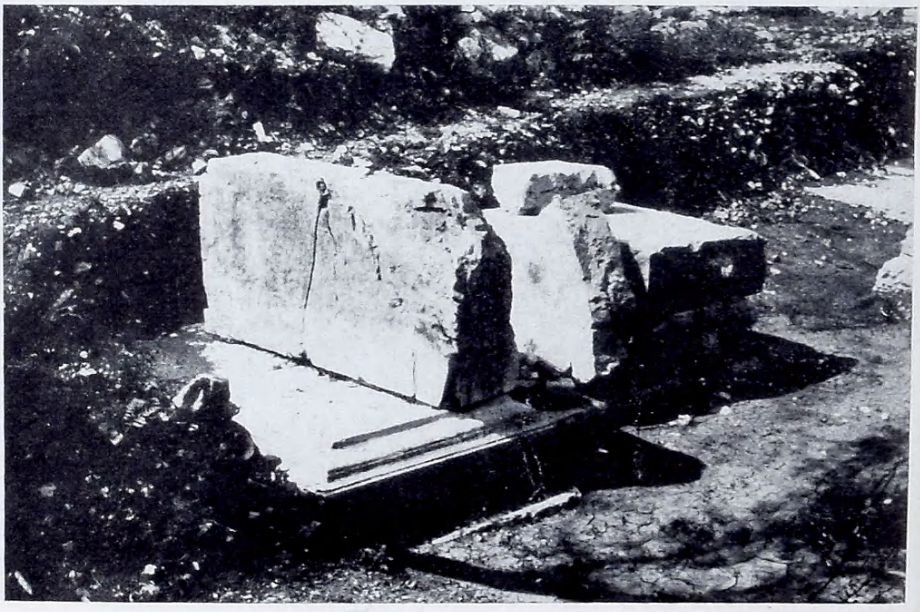

β. Τὰ δύο νοτιώτερα βάθρα.

α. Ἡ κόγχης τῆς προθέσεως. Ἐξωτερικὴ ὄψις.

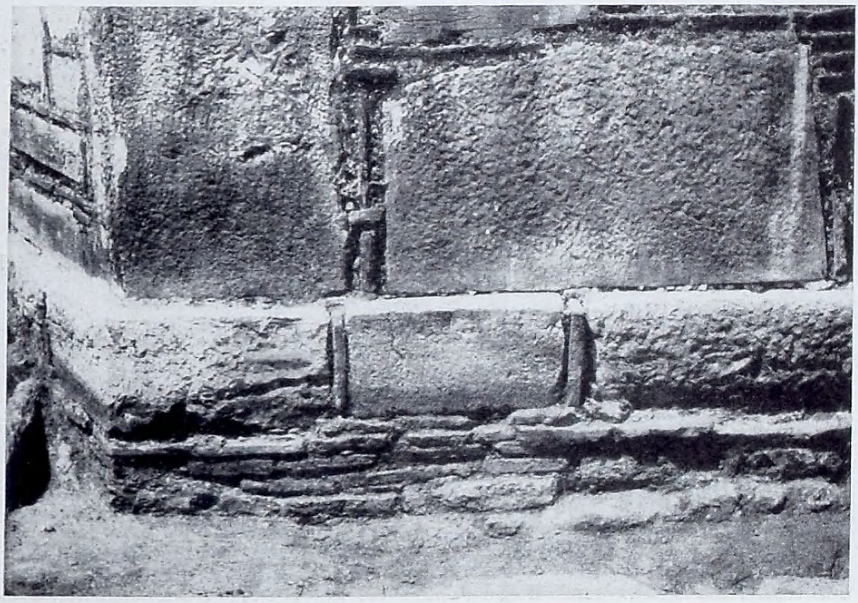

β. Κρηπὶς τῆς τριπλεύρου ἀψῖδος. Λεπτομέρεια (ἀπὸ Α.).

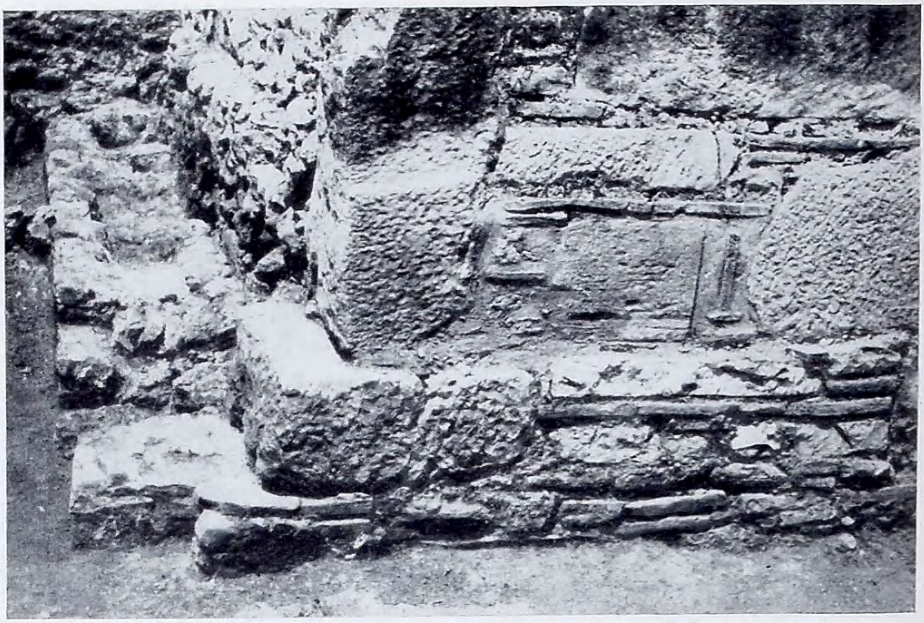

α. Εὐθυντηρία καὶ κρηπὶς τῆς βασιλικῆς κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν (ἀπὸ ΝΔ.).

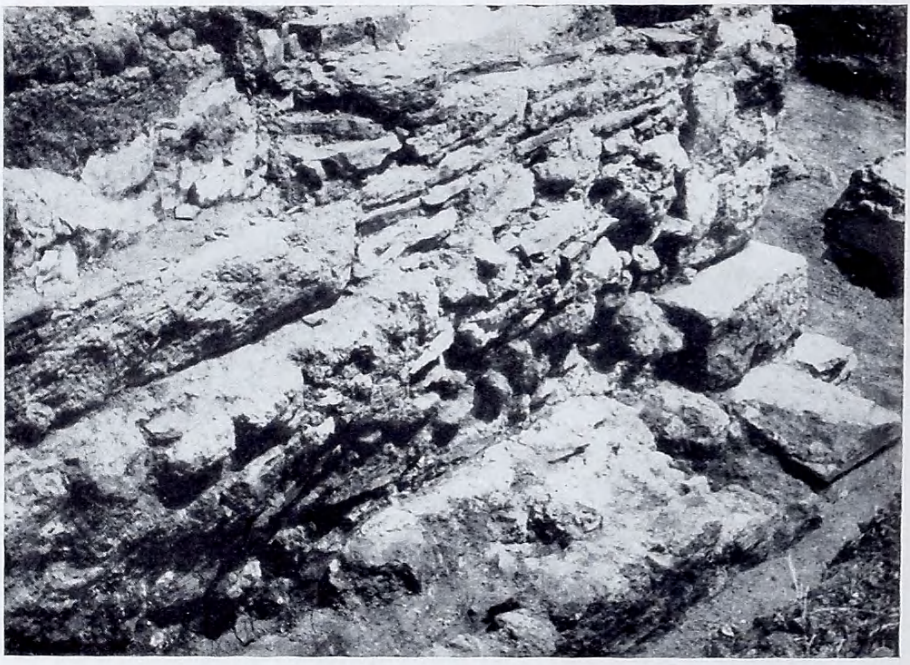

β. Ὄψις τοῦ νοτίου τοίχου τῆς βασιλικῆς. Χαμηλὰ παλαιότερος τοῖχος (ἀπὸ ΝΔ.).

α. Δυτικὰ μέρη τῆς ἐκκλησίας. Ἐμπρὸς ἀριστερὰ τὸ δυτικὸν πέρας τοῦ βορείου κλίτους (ἀπὸ ΒΑ.).

β. Τομὴ δυτικῶς τῆς ἐκκλησίας. Μερικὴ ἄποψις (ἀπὸ Δ.).

α. Τομὴ δυτικῶς τοῦ νάρθηκος. Μερικὴ ἄποψις (ἀπὸ Β.).

β. Ἡ θύρα τοῦ νάρθηκος. Πρὸ αὐτῆς τοιχάριον καὶ λιθόστρωτος διάδρομος (ἀπὸ ΝΔ.).

α. Μερικὴ ἄποψις τῆς βασιλικῆς ἀπὸ ΒΔ. (πρὸ τῆς διευθετήσεως τοῦ χώρου).

β. Μερικὴ ἄποψις τῆς βασιλικῆς ἀπὸ ΝΔ. (πρὸ τῆς διευθετήσεως τοῦ χώρου).

α. Μερικὴ ἄποψις τῆς βασιλικῆς ἀπὸ τῆς περιοχῆς τῆς προθέσεως (πρὸ τῆς διευθετήσεως τοῦ χώρου).

β. Μερικὴ ἄποψις τῆς βασιλικῆς ἀπὸ ΝΔ. (μετὰ τὴν διευθέτησιν τοῦ χώρου).

α. Ἄποψις τῶν δυτικῶν μερῶν τοῦ κυρίως ναοῦ (ἀπὸ Β.).

β. Μερικὴ ἄποψις τοῦ κεντρικοῦ κλίτους (ἀπὸ Ν.).

α. Ὀκταγωνικὸς κιονίσκος καὶ περιθύρωμα.

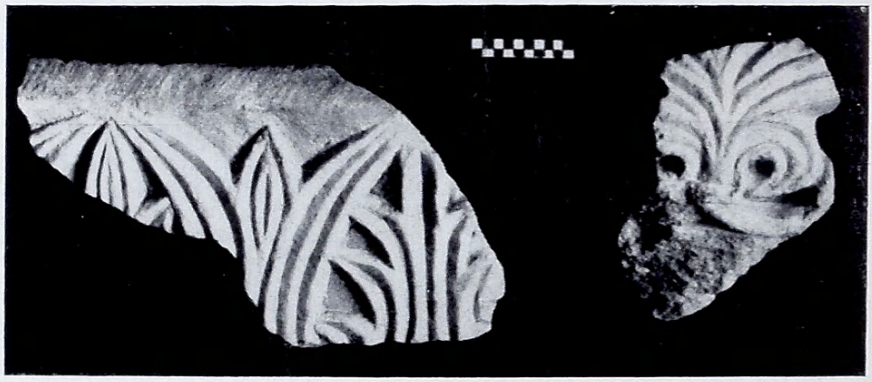

β. Ἀποτμήματα γείσου ὑπερθύρου (;) (α) καὶ]κιονοκράνου (β).

γ. Ὀκταγωνικὸς κιονίσκος.

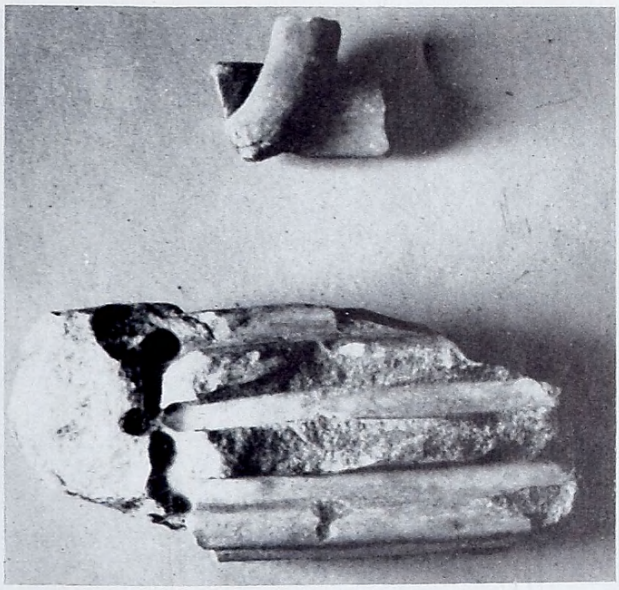

α. Ἀπότμημα κιονίσκου μὲ βεργία.

β. Ἀπότμημα κοσμήτου (;).

γ. Ἀπότμημα ἀρχαίου κορινθιακοῦ κιονοκράνου.

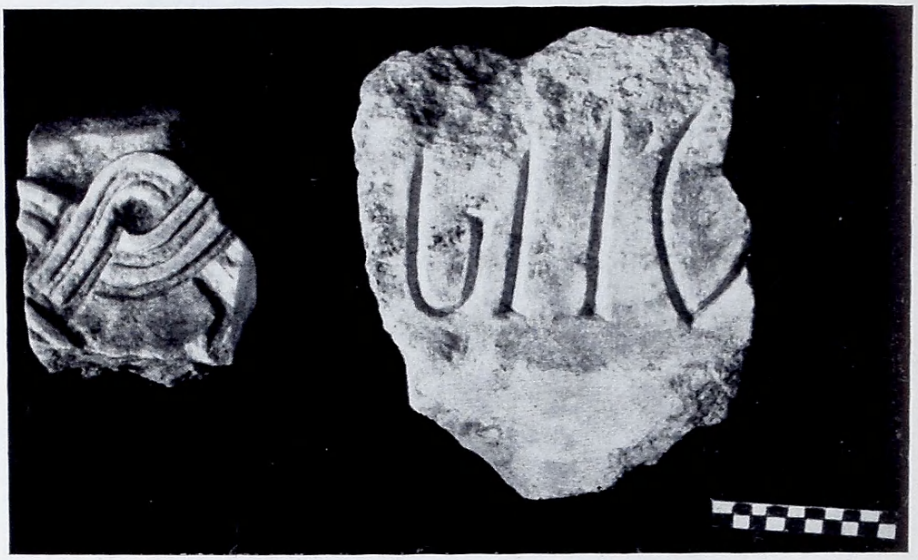

α. Ἀπότμημα κοσμήτου μὲ σπάραγμα ἐπιγραφῆς.

β. Ἀπότμημα κοσμήτου μὲ σπάραγμα ἐπιγραφῆς.

γ. Ἀπότμημα ἀρχαίου ἀναγλύφου.

α. Κιονόκρανον τοῦ ἄμβωνος.

β. Τάφος ὑπ' ἀριθ. 12.

α. Τάφοι ὑπ' ἀριθ. 8 (ἀριστερὰ) καὶ 9 (δεξιά).

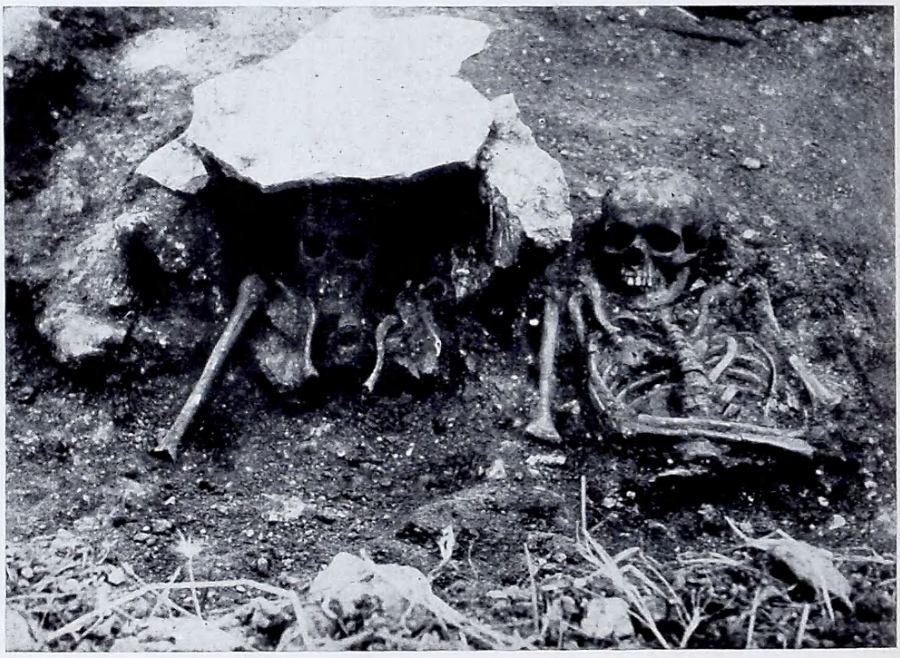

β. Τάφοι ὑπ' ἀριθ. 9 (ἀριστερὰ) καὶ 10 (δεξιά).

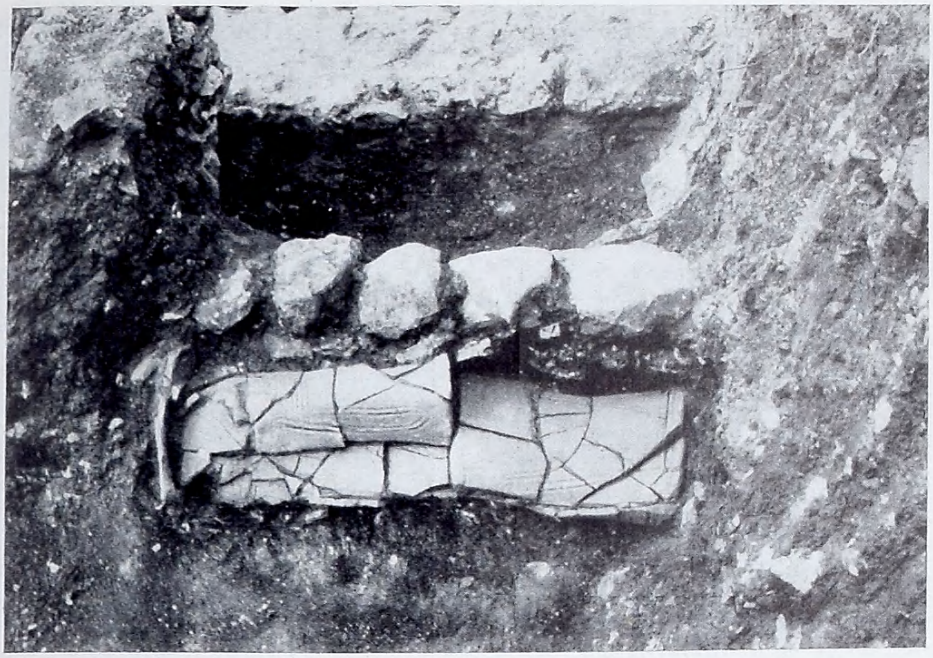

α. Τάφος ὑπ' ἀριθ. 14 (ἀπὸ Β.).

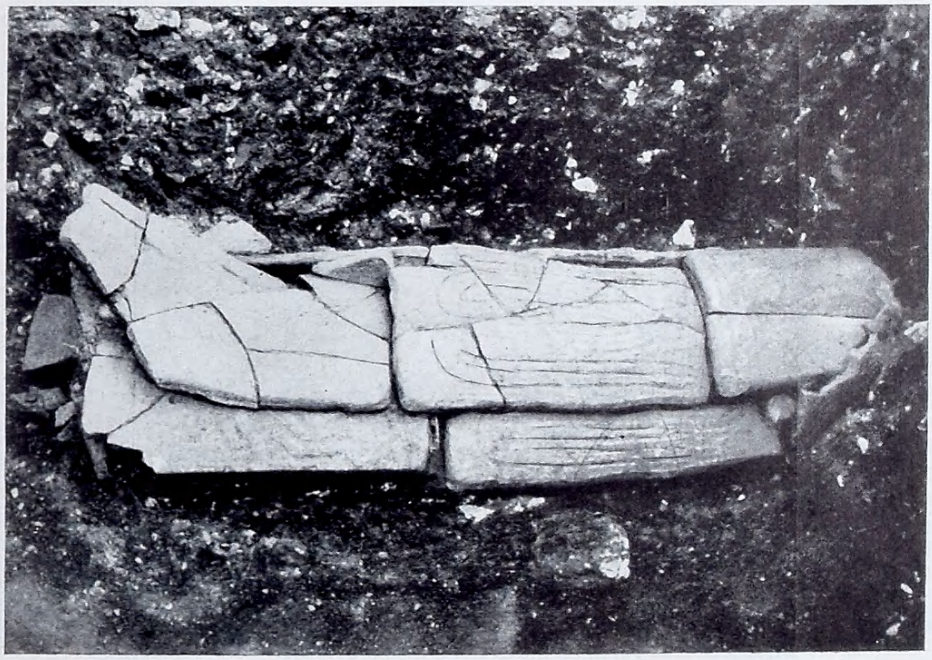

β. Τάφος ὑπ' ἀριθ. 15 (ἀπὸ Ν.).

α. Πλίνθος.

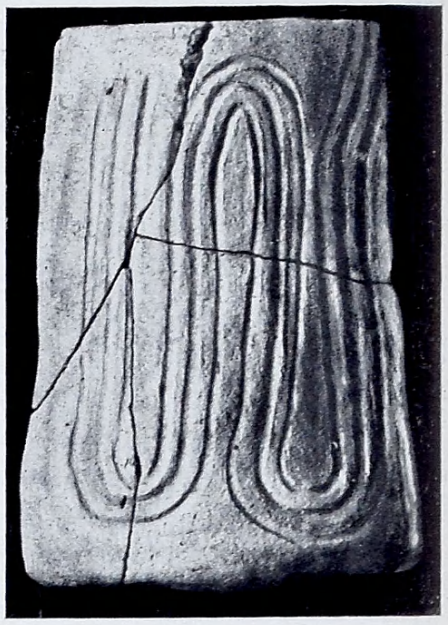

β. Κεραμὶς στρωτήρ.

γ. Κεραμίδες.

α. Κεραμὶς στρωτήρ.

β. Ἐνώτιον (α) καὶ ἐξαρτήματα περιδεραίου (β, γ).

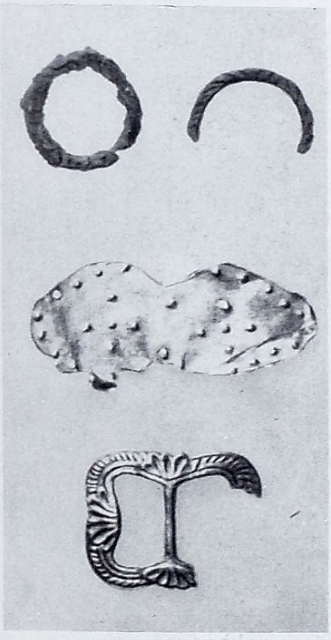

γ. Κρίκοι ζώνης (α, β), ἀφιέρωμα (;) (γ) καὶ πόρπη (δ).

δ. Μολύβδινον δισκάριον.

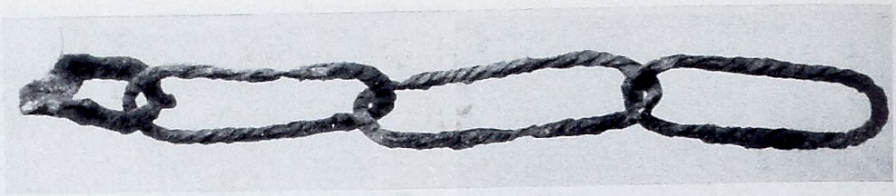

α. Τεμάχιον σιδηρᾶς ἁλύσεως.

α β

β. Ὑαλίνη χάνδρα κομβολογίου (α) καὶ ὀρειχάλκινον ἐξάρτημα μανουαλίου (;) (β).

α β γ

γ. Πυριόβολον (α), μάνδαλος (β) καὶ λεπὶς ἐγχειριδίου (γ).

α β γ

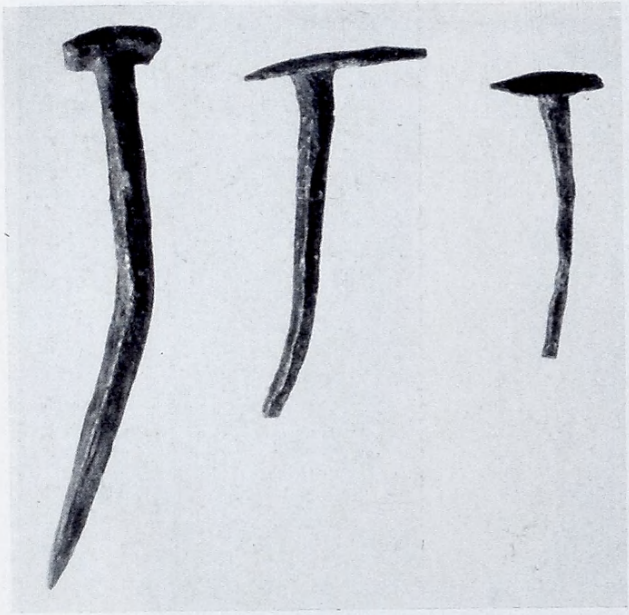

δ. Σιδηροῖ ἧλοι.

ε. Ἀπότμημα ὀρειχαλκίνης κάννης πυροβόλου ὅπλου.

α. Ἑλληνιστικὰ λείψανα τοῦ τομέως Α - Β. Περιοχὴ τοῦ ἑλληνιστικοῦ πύργου.

β. Τομεῖς Α, Β, Γ, τῆς περιοχῆς τοῦ ἑλληνιστικοῦ πύργου. Ἀρ. 1 καὶ 2, δωμάτια ὑπ' ἀρ. 1 καὶ 2. 3, τμῆμα δωματίου ὑπ' ἀρ. 3. 4, ἀρχὴ ΥΕ ΙΙΙΒ στρώματος. 5, τεχνητὴ ΥΕ ΙΙΙΓ ἐπίχωσις ὑπεράνω τῆς κλίμακος Τσούντα καὶ τοῦ ὀχετοῦ.

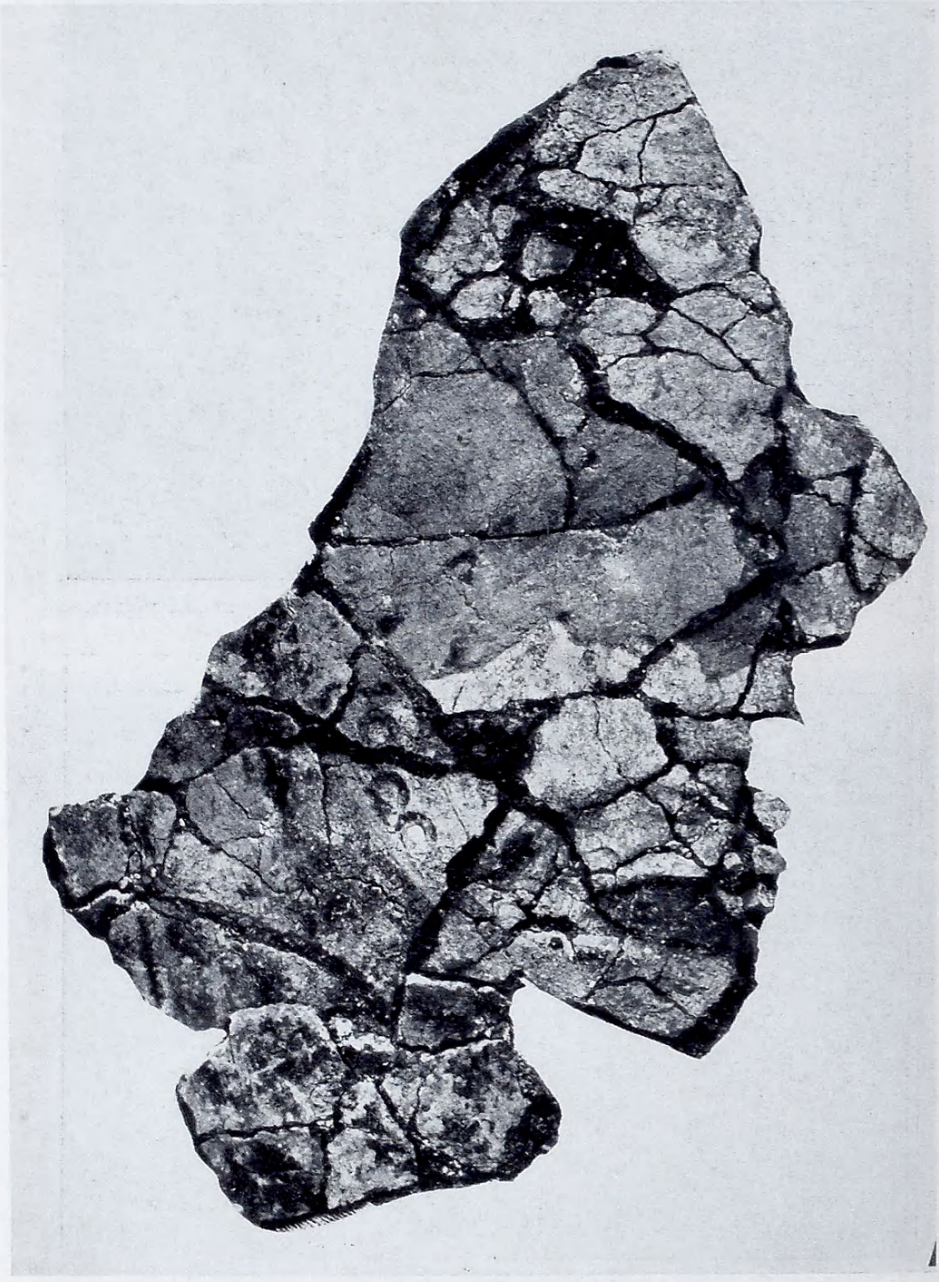

Τοιχογραφία ΥΕ ΙΙΙΓ χρόνων ἐκ τοῦ τομέως Λ.

Ἐπίχωσις ἀμέσως κάτωθεν τοῦ ἑλληνιστικοῦ λουτῆρος. λ, στόμιον δεξαμενῆς. α, θέσις τοιχογραφίας. β, τὸ ὑπὸ τὴν τοιχογραφίαν πρῶτον δάπεδον. γ, τρίτον ΥΕ ΙΙΙΓ δάπεδον.

α. Τοιχοδομία δωματίου ὑπ' ἀρ. 1. Μ, δυτικὸς τοῖχος διαδρόμου Μ.

β. Λεπτομέρειαι τοιχοδομίας τοῦ δωματίου ὑπ' ἀρ. 2. α, ἄνοιγμα θύρας πρὸς τὸ δωμάτιον ὑπ' ἀρ. 3. δ, βαθμίδες εἰς τὸν βόρειον καὶ τὸν δυτικὸν τοῖχον.

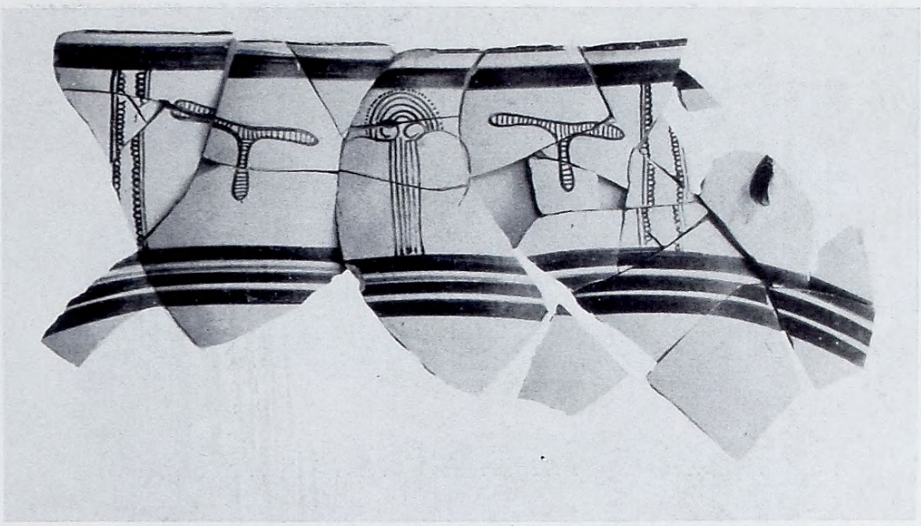

α. Ὄστρακα κρατῆρος συγχρόνου πρὸς τὴν τοιχογραφίαν τῆς «Μυκηναίας».

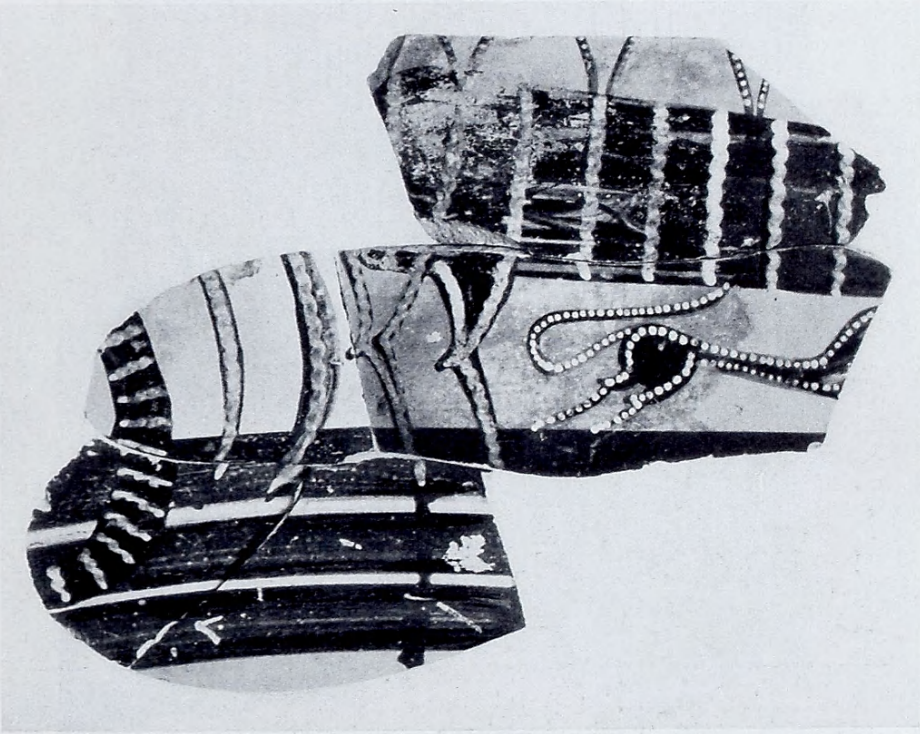

β. Ὄστρακα ἐκ τοῦ ὑπ' ἀρ. 2 δωματίου.

α. Ἀνάγλυφον τεμάχιον ἐλεφαντοστοῦ ἐκ τοῦ ὑπ' ἀρ. 1 δωματίου.

β. Τεμάχια ἐγχρώμων κονιαμάτων φέροντα παράστασιν κρανοφόρου μορφῆς.

α. Χαλκοῦν ὁμοίωμα βατράχου ἐκ τοῦ διαδρόμου Μ.

β. Θεμέλια τῆς περιοχῆς τῆς ἀνατολικῆς κλίμακος. α, βαθμίδες κλίμακος. β, πλατύσκαλον. γ, ὑπόνομοι ΥΕ ΙΙΙΒ. δ, θεμέλια ΜΕ κτηρίων, ε, ΜΕ ἀποθήκη. ζ, θεμέλια ἑλληνιστικῶν κτηρίων.

α. Ταφίσκος ΥΕ ΙΙΙΓ χρόνων.

β. Τὸ κροκαλοπαγὲς κατώφλιον καὶ τὰ πρὸς Β. τούτου πυρακτωμένα κατάλοιπα τοίχων.

Τὸ ΒΔ. ἄκρον τοῦ «διαδρόμου Τσούντα». α, τοῖχος καὶ βάσις ΥΕ ΙΙΙΓ χρόνων. β, ρῆγμα εἰς τὸ δάπεδον τοῦ διαδρόμου. γ, ἰσόπεδον. δ, καμπὴ τοῦ διαδρόμου.

Κλῖμαξ τοῦ «διαδρόμου Τσούντα». Β, κτίσμα παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τῆς εἰσόδου τοῦ δωματίου Γ1. Γ, εἴσοδος δωματίου Γ1 (ἀκόμη καλύπτεται ἀπὸ τὰ χώματα παλαιοτέρας ἀνασκαφῆς).

α. Κτίσμα πλησίον τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ δωματίου Γ1 ἀπὸ Β.

β. Κτίσμα πλησίον τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ δωματίου Γ1 ἀπὸ ΒΑ.

Γενικὴ ἄποψις τῆς ἀνατολικῆς κλίμακος τοῦ κατωφλίου (α), τοῦ «διαδρόμου Τσούντα» (γ) καὶ τοῦ βωμοῦ (β).

α. Τὸ ὑπολειφθὲν ἄσκαφον τμῆμα τῆς ΒΔ. γωνίας τῆς αὐλῆς.

β. Ἄποψις τῆς αὐλῆς τοῦ ναοῦ ἀπὸ ΒΑ. μετὰ τὴν ἀνασκαφήν.

α. Ἄποψις τῆς κατὰ μῆκος τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ σειρᾶς τῶν ἀναθημάτων.

β. Ἡ πλαγία ἀνάγλυφος ὄψις τοῦ δυτικοῦ λεοντόποδος ἑδράνου τῆς πειμόρφου ἐξέδρας.

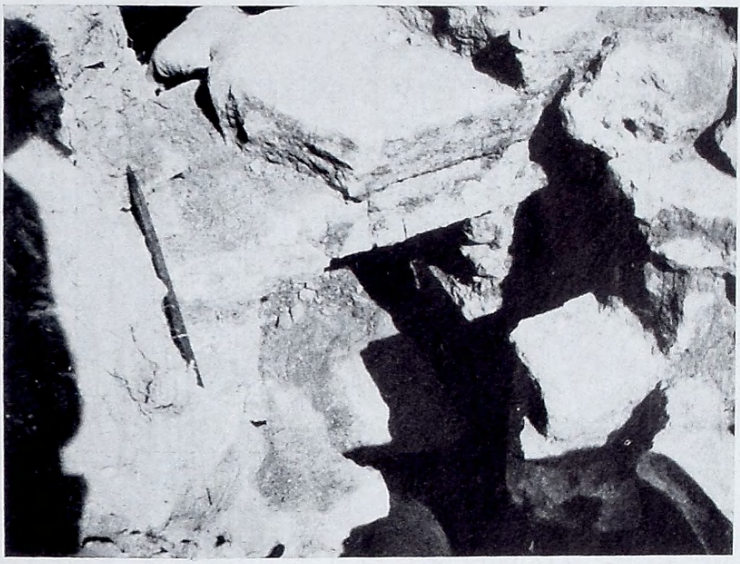

α. Τὸ πρὸς Ν. στόμιον τοῦ ὑπογείου ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ.

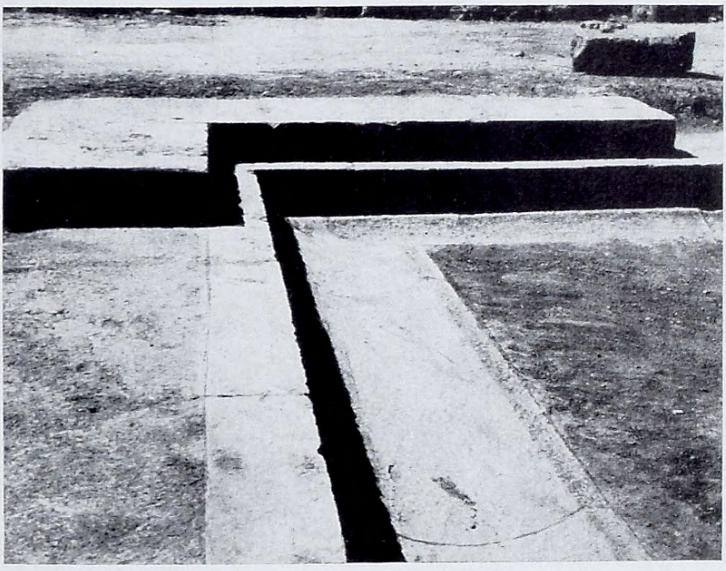

β. Ἡ ΝΑ. γωνία τῆς τετραγώνου στοᾶς μετὰ τῆς πρὸ αὐτῆς αὐλακος καὶ τοῦ στυλοβάτου τῆς στοᾶς.

α. Τμῆμα τοῦ θριγκοῦ τῶν ἐσωτερικῶν στοῶν.

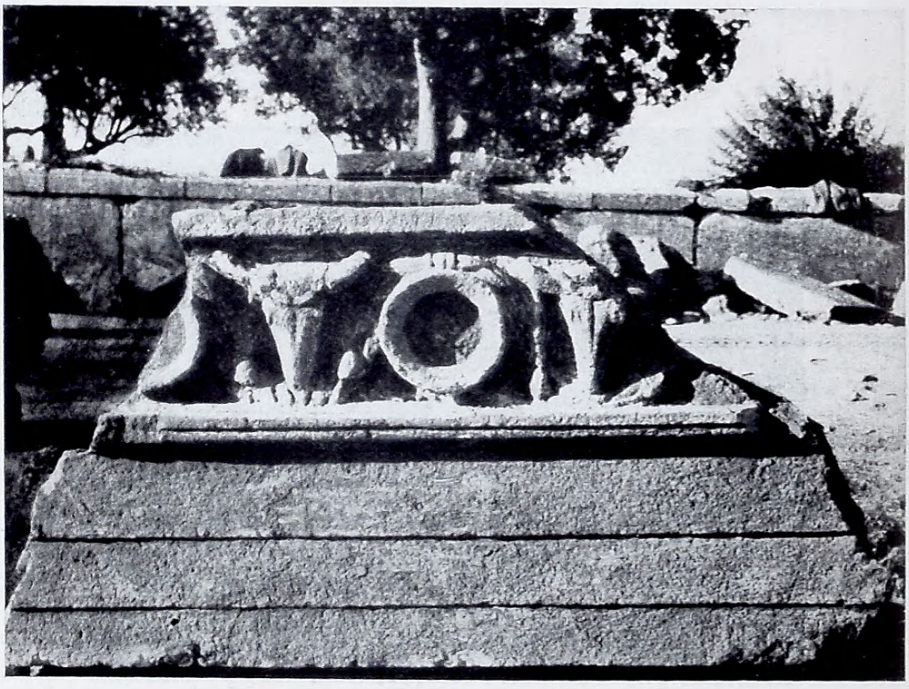

β. Τμῆμα τοῦ θριγκοῦ τῶν ἐσωτερικῶν στοῶν.

α. Πώρινα μέλη τοῦ θριγκοῦ τῶν στοῶν (ζωφόρος καὶ γεῖσον).

β. Πλείονα τεμάχια τοῦ θριγκοῦ τῶν κιόνων τῶν στοῶν.

α.

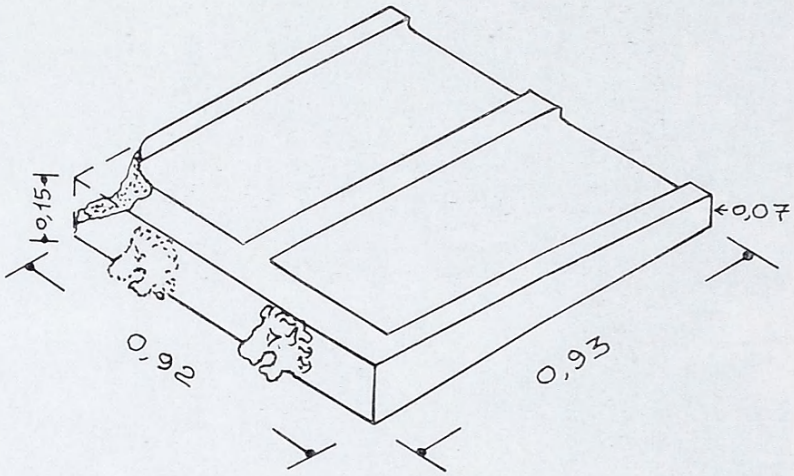

β.

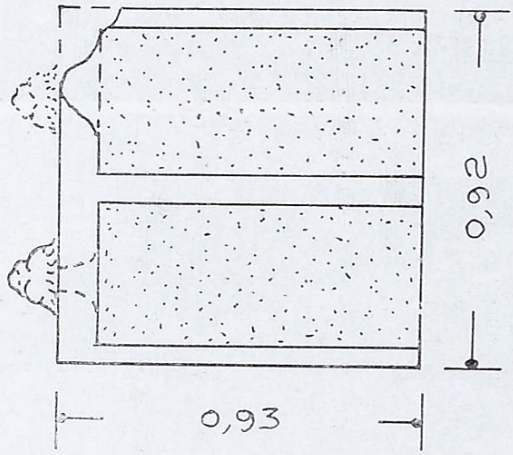

γ.

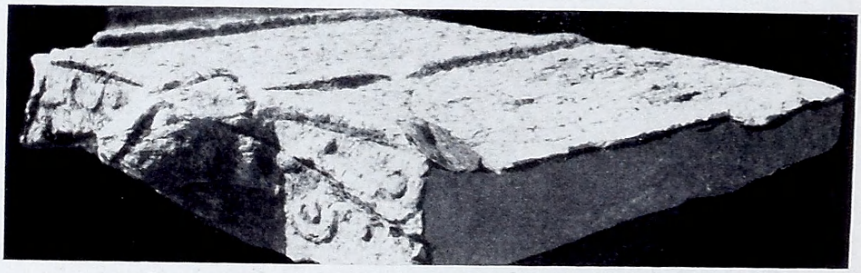

α-β. Λιθίνη διπλῆ ἀκραία κέραμος μετὰ σίμης ἐκ τῆς στοᾶς. Κάτοψις καὶ προοπτικόν.
γ. Ἄποψις τῆς ἀκραίας λιθίνης κεράμου ἐκ τῶν ἄνω.

α.

β.

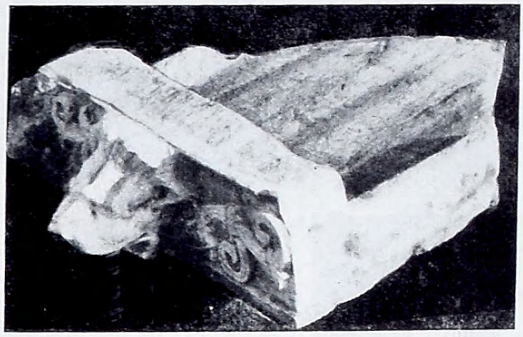

γ.

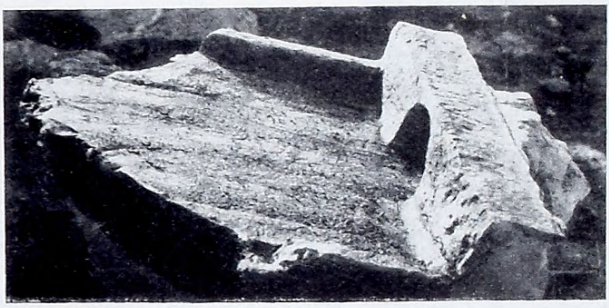

Λιθίνη ἀκραία κέραμος μετὰ σίμης ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν στοῶν.
α. Πρόσοψις μετ' ἀναγλύφου διακοσμήσεως.
β, γ. Ὄψεις ἐκ τῶν ἄνω πλαγίως.

δ. Ἐν τῶν ἀντιθημάτων τοῦ πωρίνου θριγκοῦ τῶν στοῶν.

α. Πώρινον ἐπιστύλιον τοῦ ἀρχαιοτέρου ναοῦ.

β. Πωρίνη τρίγλυφος ἀρχαιοτέρου ναοῦ.

γ. Πωρίνη τρίγλυφος ἀρχαιοτέρου ναοῦ.

α. Κατώτατος σφόνδυλος μετὰ τῆς βάσεως
ἐκ τῶν κιόνων τῆς τετραγώνου στοᾶς.

β. Πώρινοι σφόνδυλοι κιόνων τῆς δυτικῆς στοᾶς τῆς αὐλῆς.

α. Κιονόκρανον μετ' ἐρωτιδέως ἐκ τῶν κιόνων τῆς δυτικῆς στοᾶς τῆς αὐλῆς.

β-γ. Προσθία καὶ ὀπισθία ὄψις ἀκεφάλου ἀνδριάντος.

α. Ἄποψις τῆς ΒΑ. γωνίας τῆς στοᾶς τῆς τετραγώνου αὐλῆς, ἐφ' ἧς διετηρήθησαν πλίνθοι τῶν κιόνων.

β. Ἄποψις τῆς βορείου στοᾶς καὶ τοῦ ἀναλήμματος τοῦ Σεβαστείου ἀπὸ Α.

α. Ἡ παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τῆς αὐλῆς διχοτομουμένη πωρίνη αὐλαξ.

β. Ἡ βάσις τῆς ἡμικυκλικῆς ἐκ λευκοῦ λίθου ἐξέδρας τῆς ΒΑ. γωνίας τῆς αὐλῆς.

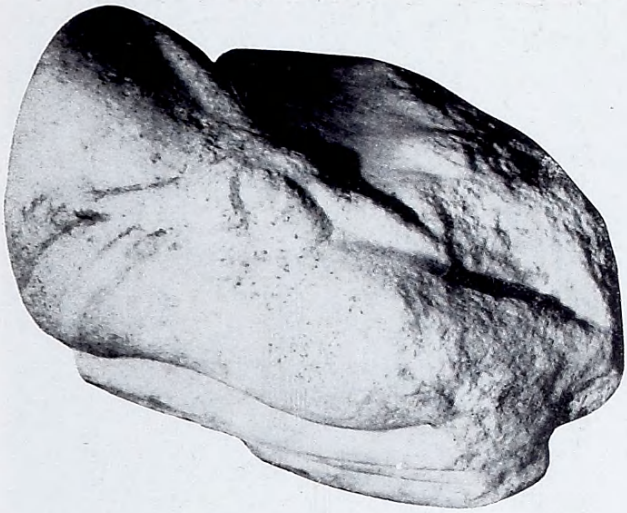

α. Μαρμάρινος πούς ἴσως ἐξ ἀγάλματος τῆς ΒΑ. ἐξέδρας.

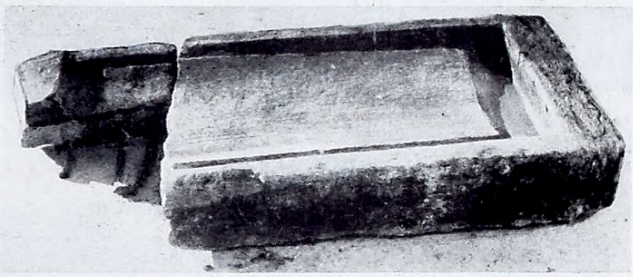

β. Τὸ ἐφέτος συμπληρωθὲν λίθινον παράδειγμα λακωνικοῦ κεράμου.

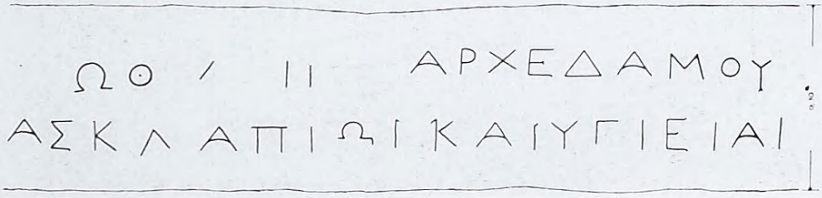

γ. Ἐπιγραφὴ ἐκ τῆς στέψεως τῆς ΒΑ. ἐξέδρας (ἐσωτερικῶς).

α. Γκρόττα. Τάφοι ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν ἐκτὸς τῆς ἐπιχώσεως.

β. Γκρόττα. Πρωτογεωμετρικὸς τάφος.

γ. Γκρόττα. Ὁ πρωτογεωμετρικὸς τάφος ὑπὲρ τὰ Μυκηναϊκὰ οἰκήματα.

α. Τεμάχια πίθου ὡς ἀνευρέθησαν εἰς τὴν γωνίαν τοῦ Μυκηναϊκοῦ δωματίου.

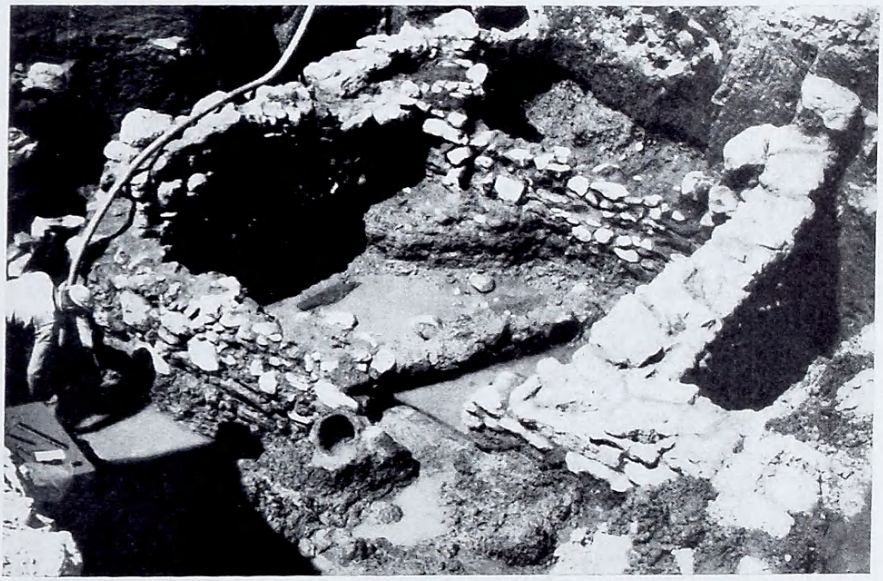

β. Τὸ Μυκηναϊκὸν δωμάτιον μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸ τοίχων.

α. Δωμάτιον μὲ ἱπνόν.

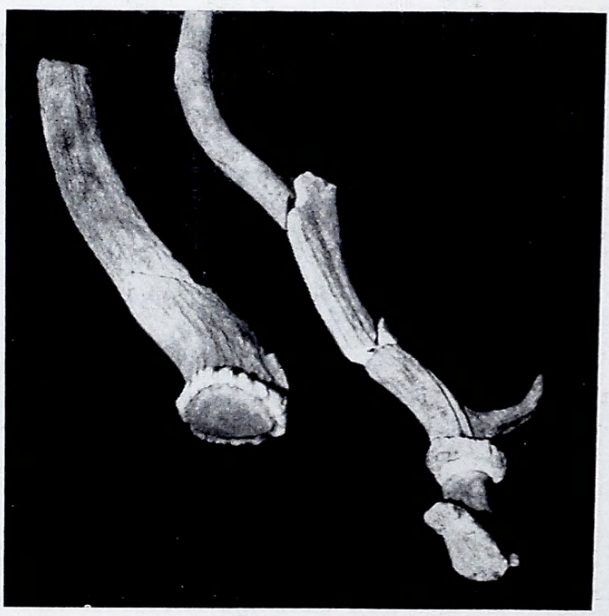

β. Κέρατα ἐλάφου.

α. Κοῦρος μικροῦ μεγέθους ἐξ οἰκοδομῆς περὶ τὴν Γκρόττα.

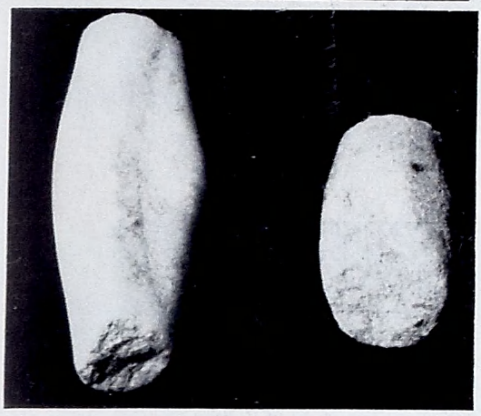

β. Τεμάχια ἀρχαϊκῶν κούρων μικροῦ μεγέθους.

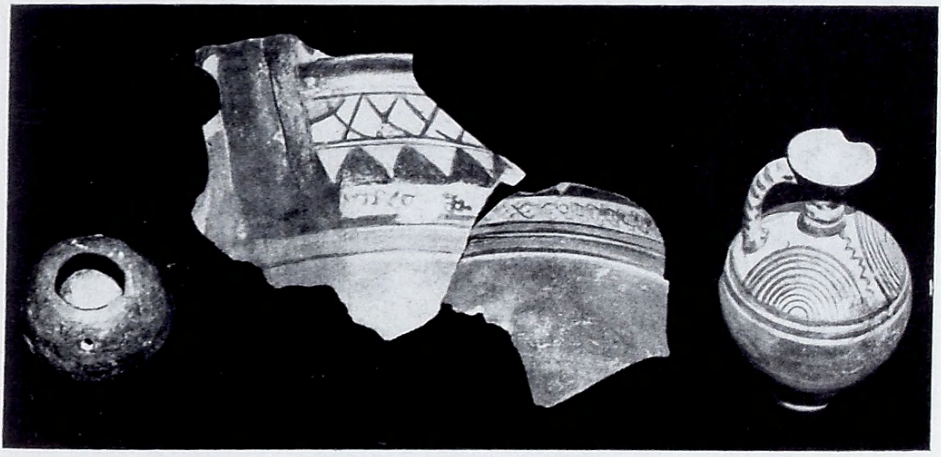

γ. Εὑρήματα ἐκ τοῦ πρωτογεωμετρικοῦ τάφου πίν. 204 β-γ.

α. Τεμάχιον γεωμετρικοῦ ὀστράκου ἐκ Γκρόττας.

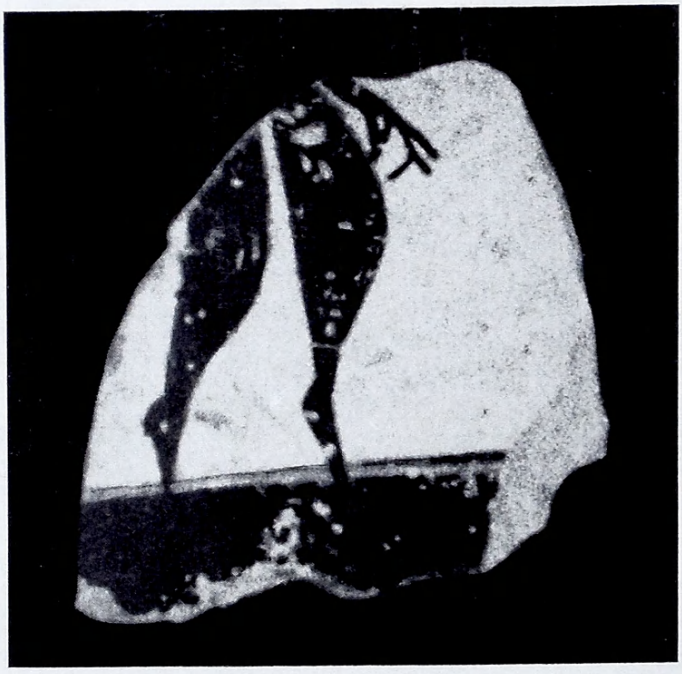

β. Τεμάχιον μυκηναϊκοῦ κρατῆρος.

α. Ἡ «Ρωμαϊκὴ οἰκία» καὶ ὁ κυκλαδικὸς τάφος XIII παρὰ τὴν διακρινομένην γωνίαν αὐτῆς. Ἀριστερὰ ὁ τάφος XIV.

β. Ὁ κυκλαδικὸς τάφος XII (δεξιὰ) καὶ εἷς τῶν μεταγενεστέρων τάφων (ἀριστερά).

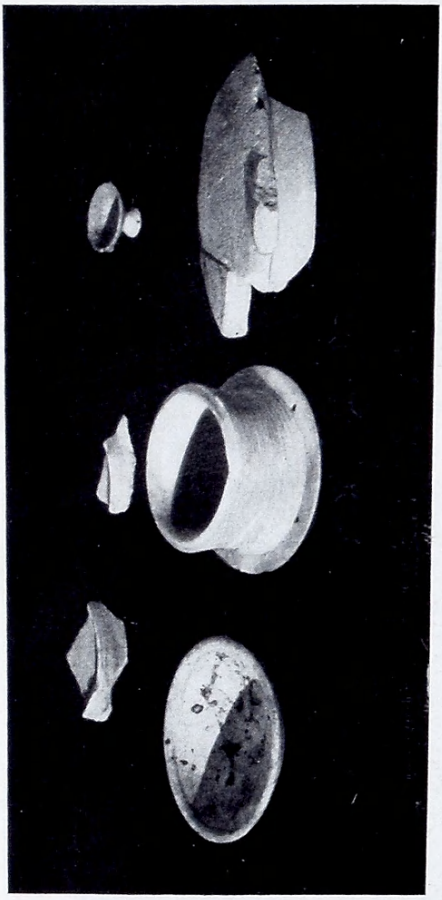

α

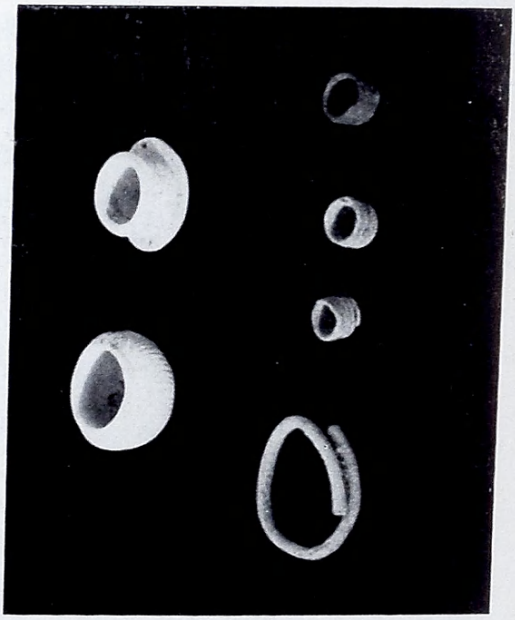

β

γ

α-β. Εὑρήματα ἐκ τοῦ τάφου XIII. γ. Τὸ κάτω μέρος σφαιρικῆς πυξίδος ἐκ τοῦ τάφου XIII.

α. Ὁ κυκλαδικὸς τάφος XIII ἀπὸ Νότου.

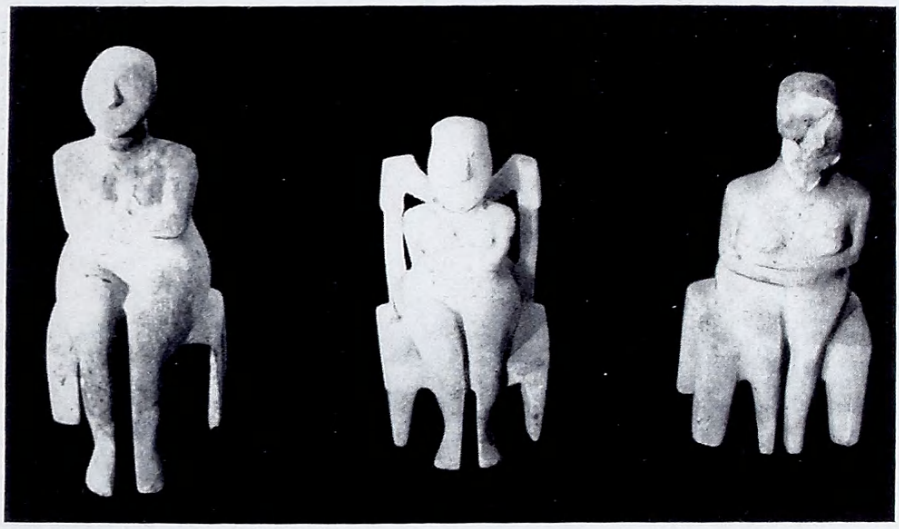

β. Τὰ καθήμενα εἰδώλια τοῦ τάφου XIII.

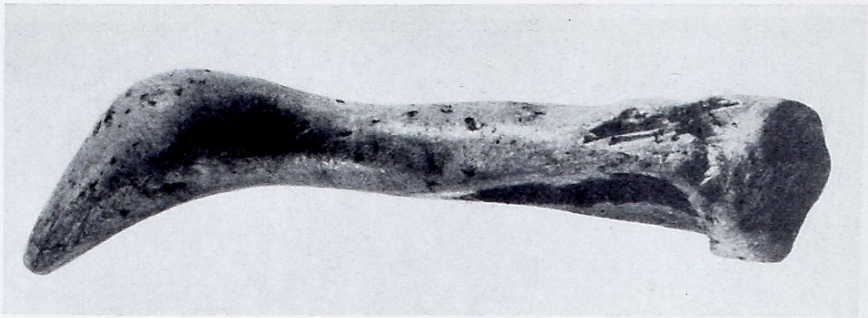

α-γ. Εἰδώλιον ἐκ κόγχης ἐκ τοῦ τάφου XIII (πρόσθια, ὀπισθία, καὶ πλαγία ὄψις).

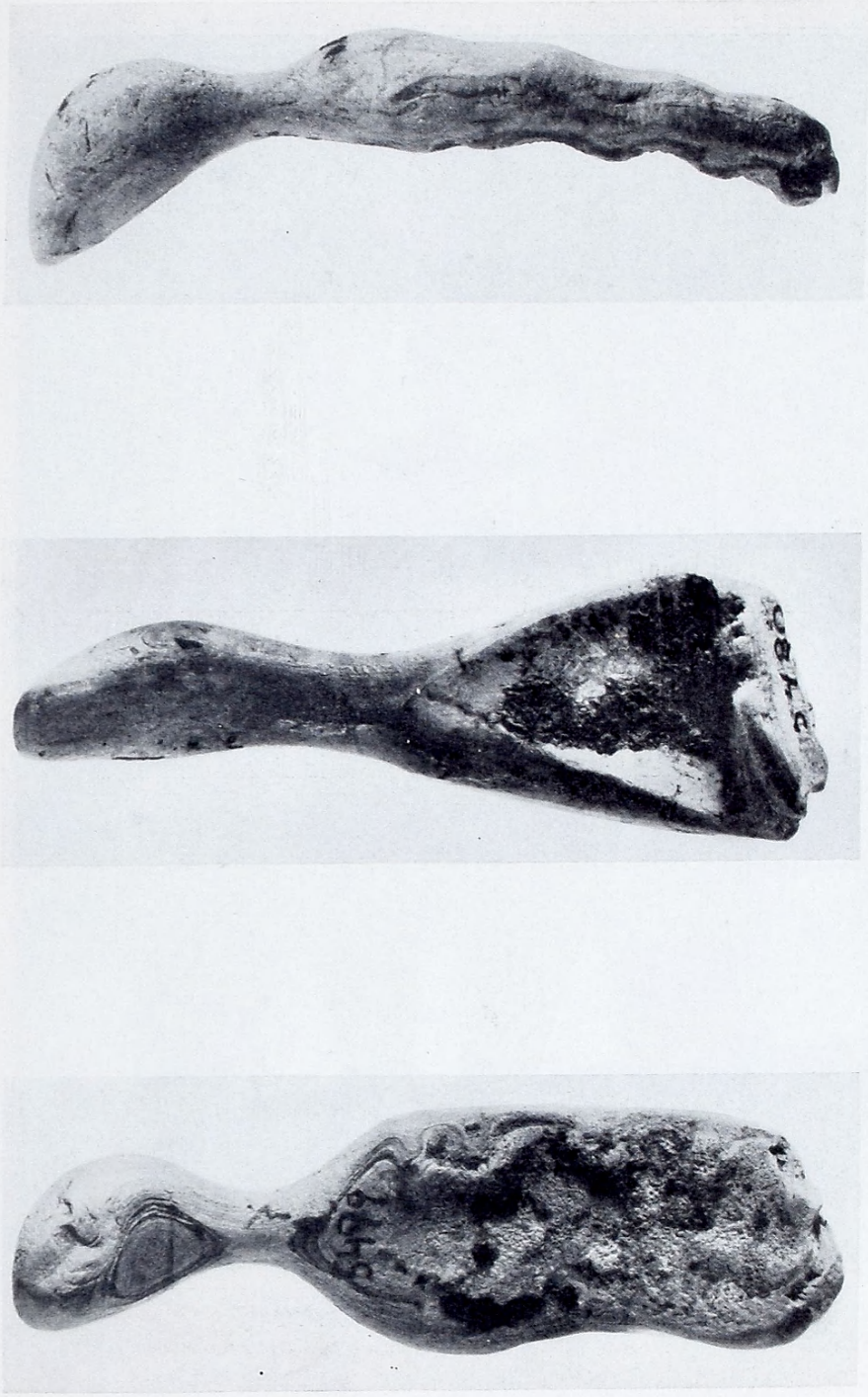

α-γ. Δεύτερον εἰδώλιον ἐκ κόγχης ἐκ τοῦ αὐτοῦ τάφου (προσθία, ὀπισθία καὶ πλαγία ὄψις).

Καθήμενον εἰδώλιον ἐκ τοῦ τάφου XIII.

Ὀπισθία ὄψις τοῦ εἰδωλίου τοῦ πίνακος 214.

α. Κεραμεικὴ καὶ λιθίνη τριβαία. Φρέαρ 24.

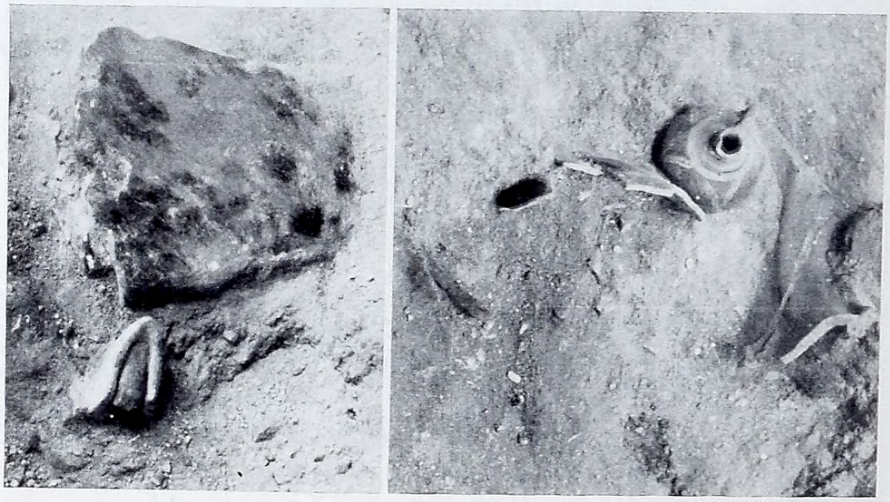

β. Κεραμεικὴ καὶ λιθίνη πλὰξ μετὰ ἰχνῶν πυρός. Φρέαρ 24.

α. Τοῖχος, θρανία καὶ ἀγγεῖον κατὰ χώραν. Φρέαρ 28.

β. Ἀγγεῖον μετ' ἄλλου ὡς πώματος κατὰ χώραν. Φρέαρ 28.

Στρωματογραφία τῆς Ἀνατολικῆς αὐλῆς (ἐκ Δ.).

α. Τεχνητὴ ἐπίχωσις ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς Ἀνατολικῆς αὐλῆς.

β. Τάφρος πρὸ τοῦ τομέως Α. Δεξιά, ἀνάλημμα τοῦ χειμάρρου (σύγχρονον). Ἀριστερά, στρῶμα καταστροφῆς (ἐκ Νότου).

Τὰ τέσσαρα θησαυροφυλάκια τοῦ Δωματίου τῶν γυναικῶν.

α. Δωμάτιον τῶν γυναικῶν, ΒΔ. γωνία προθαλάμου. Ἄωτα κυάθια.

β. Αἱ δύο ἀνώταται πρόχοι τοῦ θησαυροφυλακίου 2.

α. Καδοειδὲς ἀγγεῖον. Θησαυρὸς 3.

β. Τὸ καδοειδὲς ἀγγεῖον (κηλῖδες τῶν φυτικῶν σπερμάτων ὁραταὶ ἐπὶ τοῦ τοιχώματος) καὶ πρόχους μετὰ χελιδόνων.

α. Δωμάτιον γυναικῶν. Ὁ Στ. Περράκης ἐργαζόμενος ἐπὶ τοῦ ἐν σχήματι V βυθισθέντος δαπέδου.

β. Τοιχογραφίαι ἐπὶ τῶν πλακῶν τοῦ δαπέδου.

Κεφαλὴ καὶ ὦμος γυναικὸς σχεδὸν φυσικοῦ μεγέθους.

Τὸ σῶμα τῆς γυναικός. Πολύχρωμον φουστάνι, γυμνὸς μαστός. Αἱ χεῖρες ἐκτείνονται πρὸς ἑτέραν γυναικείαν μορφήν, ἧς διακρίνεται τμῆμα τοῦ κάτω σώματος (κάτω δεξιὰ γωνία).

α. Κάτω σῶμα γυναικὸς ἐπὶ τοῦ Νοτίου τοίχου τοῦ Δωματίου τῶν γυναικῶν.

β. Λείριον τὸ Παγκράτιον (κρίνο τῆς θάλασσας). Δωμάτιον τῶν γυναικῶν.

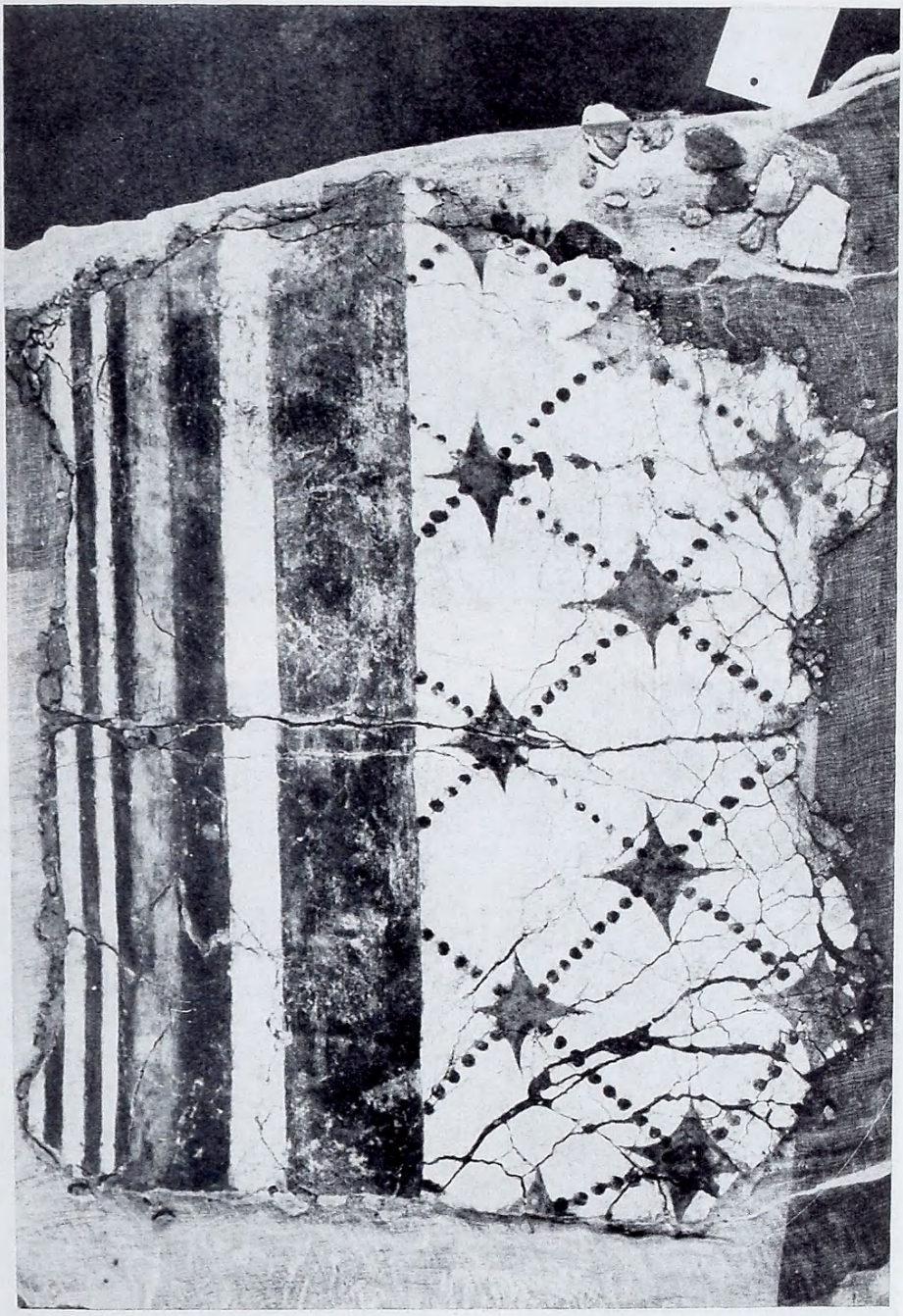

Κόσμημα ἐπιφανείας. Δωμάτιον τῶν γυναικῶν.

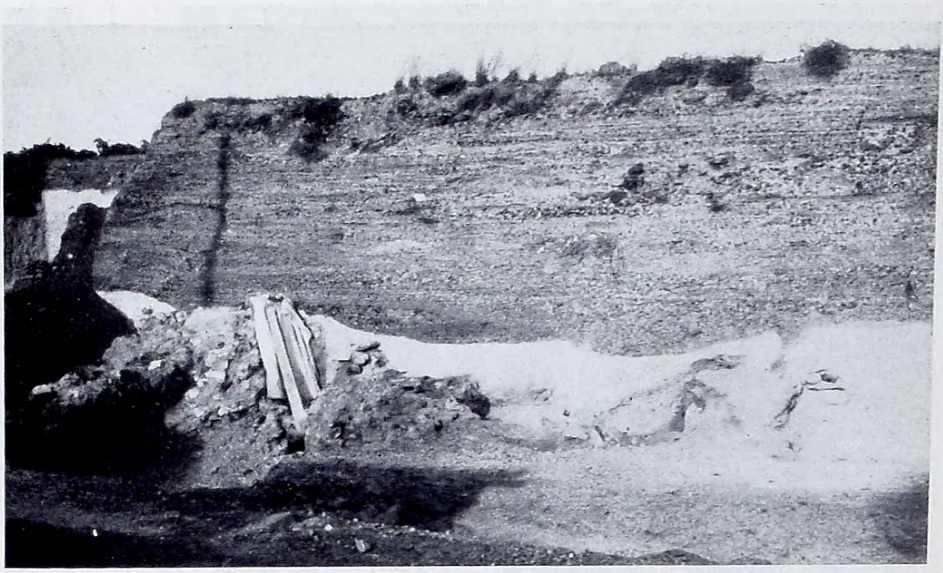

α. Τομεὺς Α. Συγκρότημα «Μαγειρείου» καὶ ὑπερκείμενον στρῶμα χαλίκων.

β. Κατάπτωσις ὄγκου ἀμμοχαλίκων εἰς τὸ συγκρότημα «Μαγειρείου».

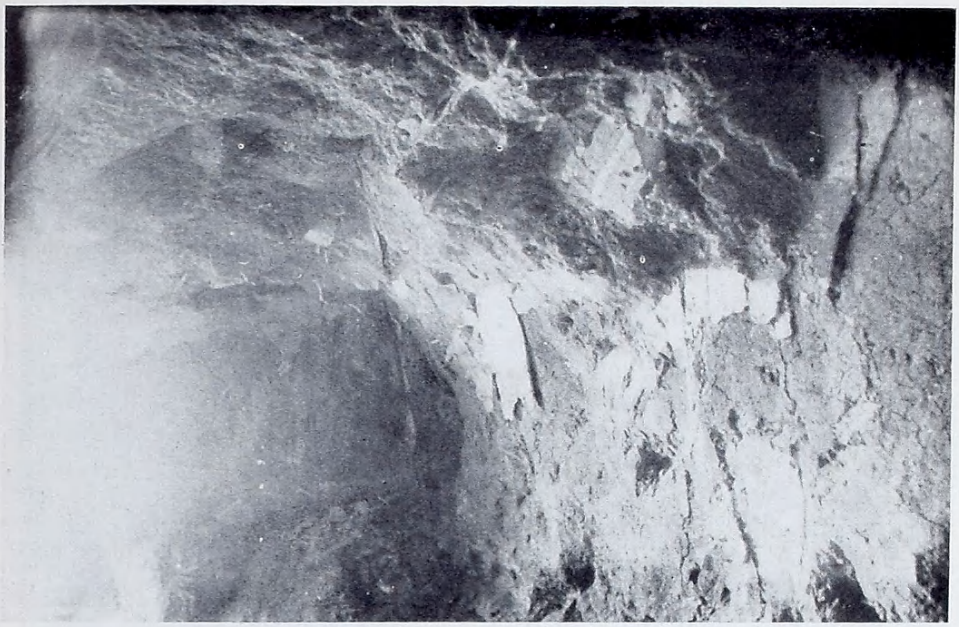

α. Κοῖλον διαμέρισμα συγκροτήματος «Μαγειρείου» πλῆρες τοιχογραφημένων κονιαμάτων.

β. Τὸ κοῖλον διαμέρισμα ἐτειχίσθη, μέχρις ὅτου εὑρεθῇ τρόπος ἀνασκαφῆς του.

γ. Τεμάχιον ὑδρορρόης καταπεσὸν ἐντὸς τοῦ στρώματος κισήρεως. Χῶρος πρὸς Δ. τοῦ Δ16.

Ἀριστερά, ὁ Δυτ. τοῖχος τοῦ Πολυθύρου. Δεξιά, προέχον κτίσμα, ἴσως μνημειώδης πυλών (ἐκ Β.).

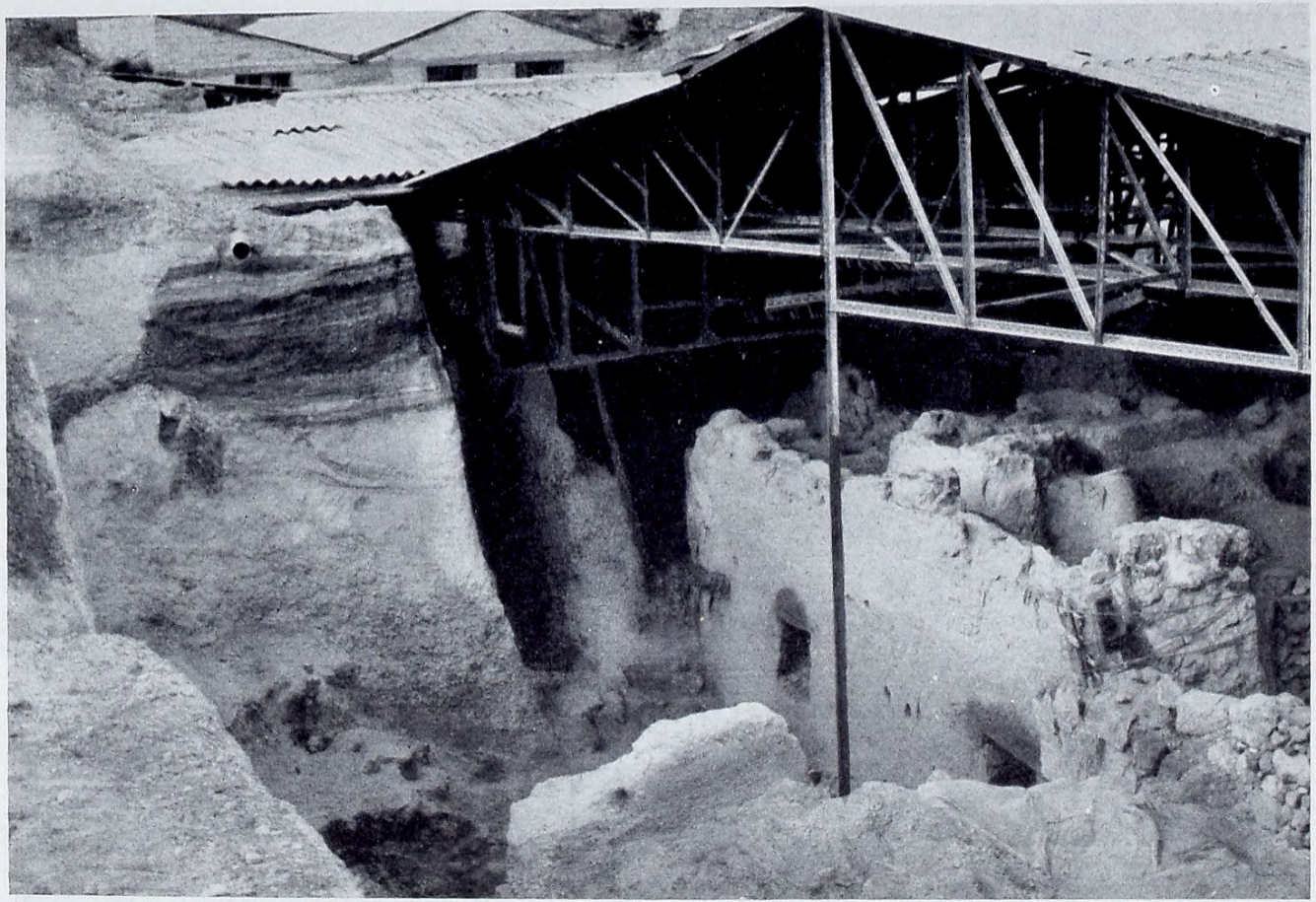

Δεξιά, τὸ Πολύθυρον (Δ1) μετὰ τοῦ «Πυλῶνος» κάτω. Ἀριστερά, ὄγκοι ἡφαιστειακῆς σποδοῦ, ὑφ' οὓς ἐκρύπτετο ἡ «Δυτικὴ Οἰκία» (ἐκ ΝΔ.).

Τὸ ἄνω πάτωμα τοῦ Πολυθύρου ὁρώμενον ἄνωθεν ἐκ Δυσμῶν.

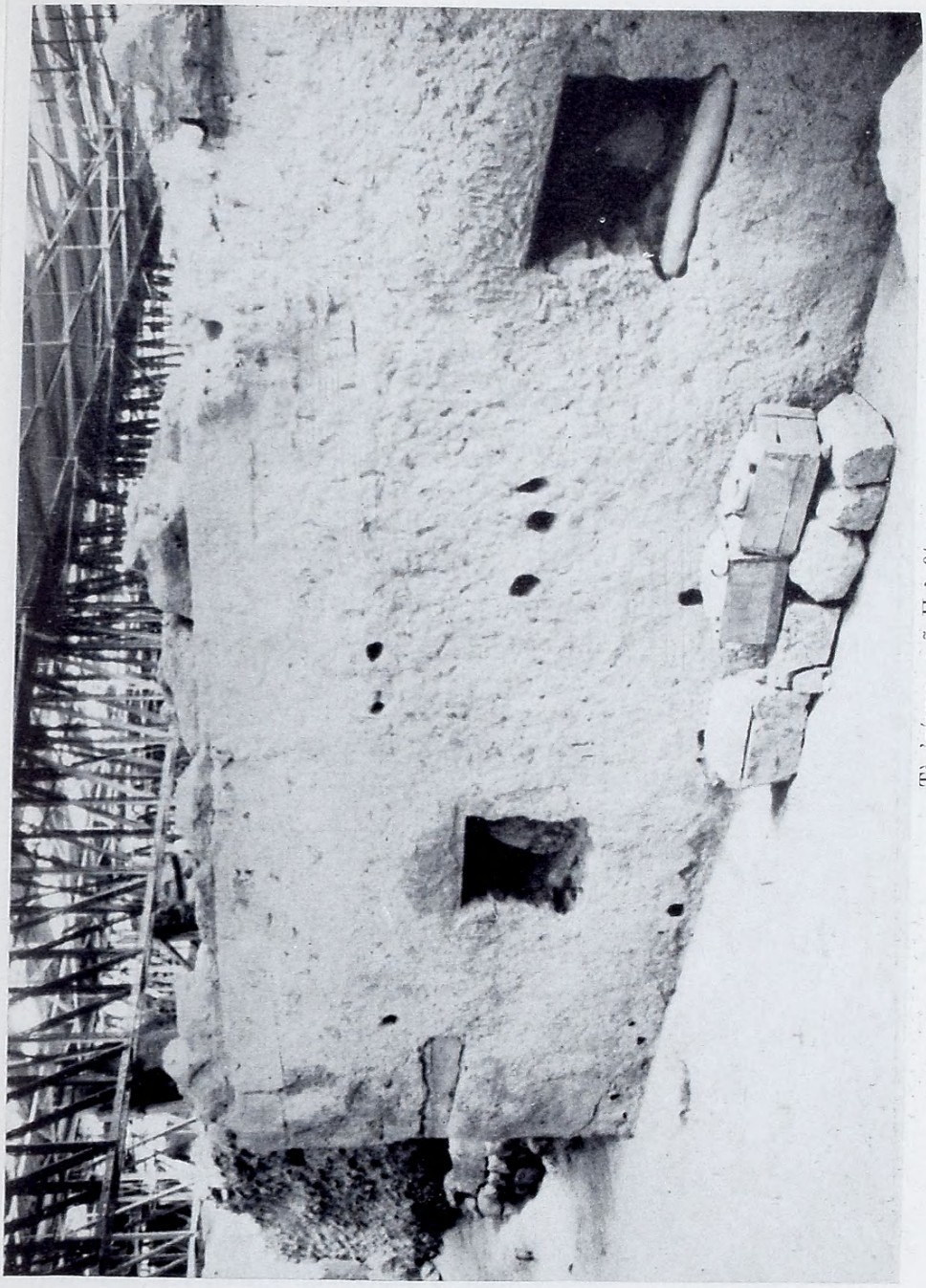

Τὸ ἰσόγειον τοῦ Πολυθύρου.

Η τριγωνική πλατεῖα ἐκ ΝΔ. Ἀριστερά, Δυτική Οἰκία. Δεξιά, Πολύθυρον.

Τὸ στρῶμα καταστροφῆς κατὰ τὴν Ν. πλευρὰν τοῦ «Πυλῶνος».

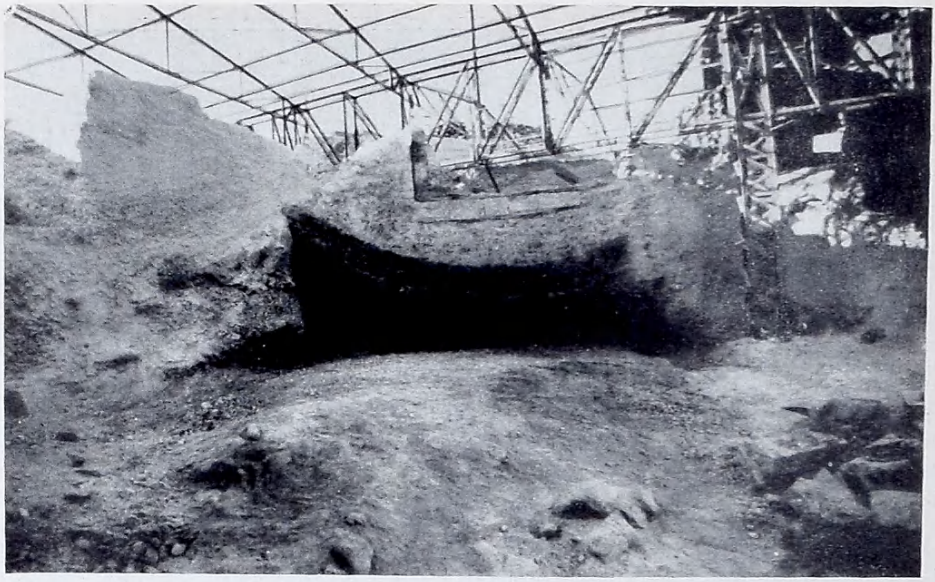

α. Ἡ πρόσοψις τῆς Δυτικῆς Οἰκίας ἀρχίζει νὰ ἀναφαίνεται. Ὁρατά: εὐρὺ παράθυρον τοῦ ἄνω πατώματος καὶ μελανὸν χρῶμα τῶν τοίχων τοῦ ἰσογείου.

β. Ὕλυς εἰς τὴν ἐπίχωσιν παραθύρου τοῦ ἰσογείου τῆς Δυτικῆς Οἰκίας.

Ἀνατολικὴ γωνία τῆς Δυτικῆς Οἰκίας. Δεξιὰ ὁ τοῖχος τοῦ Πολυθύρου.

Πρόσοψις τῆς Δυτικῆς Οἰκίας ἐκ ΝΑ. Δεξιὰ τὸ Πολύθυρον, οὗ τὸ πρῶτον παράθυρον τοῦ ἰσογείου εἶναι ὁρατόν.

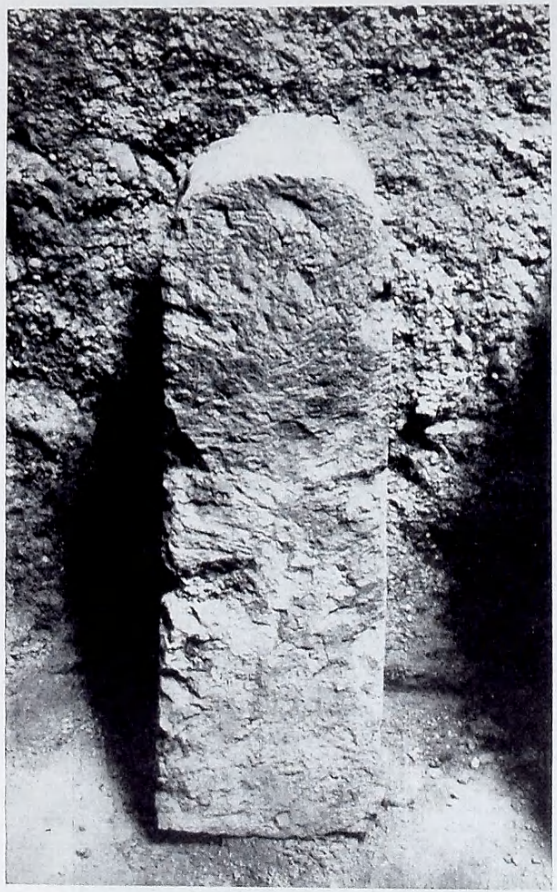

α. Εἷς ἐκ τῶν κατειργασμένων λίθων τοῦ εὐρέος παραθύρου τῆς προσόψεως.

β. Τράπεζα προσφορῶν καὶ ἐπ' αὐτῆς ἀνάστροφος τριποδικὴ χύτρα. Παράθυρον 3 τοῦ ἀνωγείου τῆς Δυτικῆς Οἰκίας.

Ἡ τράπεζα προσφορῶν εἰσέτι εἰς τὴν θέσιν της.

α. Τὸ Ἀνατολικὸν «λάβαρον» ὡς εὑρέθη. Φρέαρ 23.

β. Ἡ ἄνω δεξιὰ γωνία τῶν «λαβάρων».

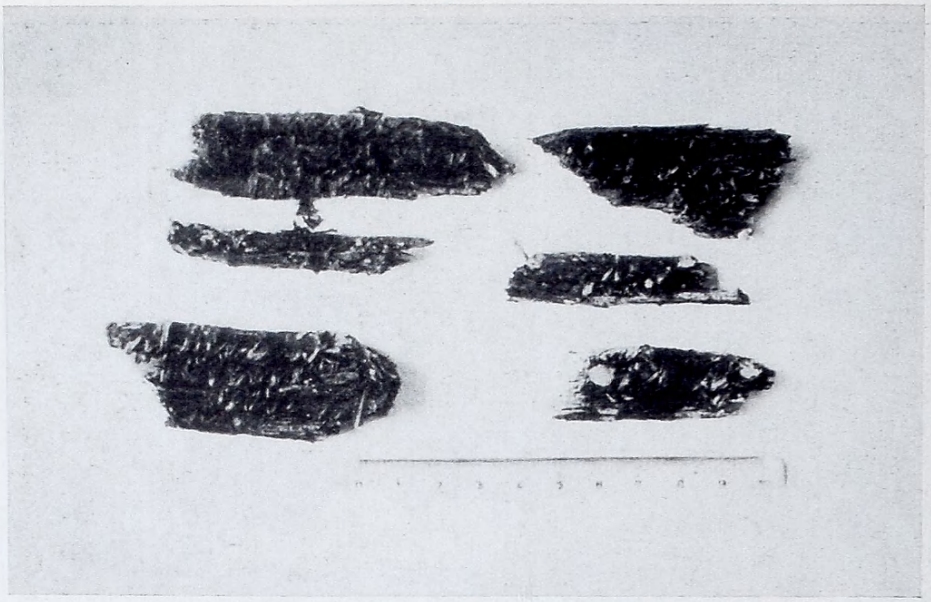

α. Ἴχνη ὑφαντῶν, ἴσως ψιάθου. Φρέαρ 23.

β. Ἠθμὸς ἐντὸς πίθου. Φρέαρ 23.

α. Διαμέρισμα Δ9γ καὶ συναφῆ στενὰ κατασκευάσματα, ἴσως κλιμακοστάσια.

β. Δ16, δεξιά, ὀπαὶ δοκῶν. Ἀριστερά, κίσηρις εἰσδύσασα διὰ τοῦ παραθύρου.

Τὸ παράθυρον τοῦ Δ16 ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ (ἐξ Ἀνατ.).

α. Ἡ ΒΑ. γωνία τοῦ Δ16.

β. Ἡ ΝΔ. γωνία τοῦ Δ16.

α. Δ16, ὁ Ἀνατολικὸς τοῖχος (τμῆμα τῶν κατὰ μῆκος αὐτοῦ ἀντικειμένων).

β. Δ16, ὁμὰς ἐξ 20 ἀγγείων, ὧν 18 ἀσκοί, ἐντὸς πυθμένος πίθου.

α. Δ16, κεντρικὸν μέρος τοῦ δωματίου.

β. Δ16, πυθμένες καδοειδῶν ἀγγείων οἵτινες περιεῖχον ὀργανικὰς οὐσίας. Ὁ πυθμὴν δεξιὰ περιεῖχε καὶ χάλκινα ἀντικείμενα.

Δ 16. Νοτιοδυτική γωνία τοῦ δωματίου.

Δ16, λίθινα καὶ ἄλλα ἀντικείμενα.

α. Δ16, λίθινα καὶ μετάλλινα ἀντικείμενα.

β. Δ16, ὄστρακα θαλασσίων τριτώνων καὶ λίθινα ἀντικείμενα.

α. Δ16, λιθίνη πινακὶς σχιστολίθου καὶ λειαντὴρ ψαμμίτου.

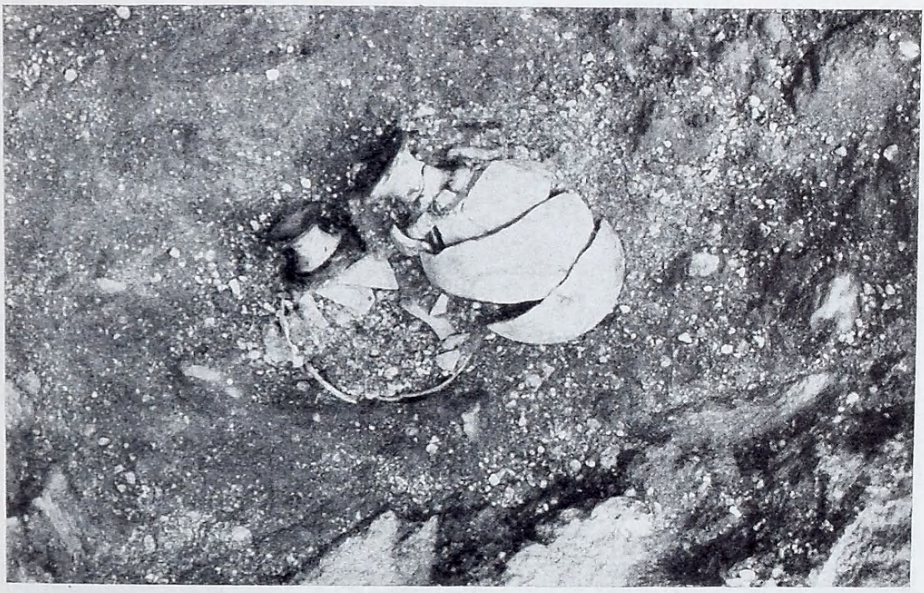

β. Δ16, τὰ δύο ὠὰ στρουθοκαμήλου – ρυτὰ ὡς εὑρέθησαν.

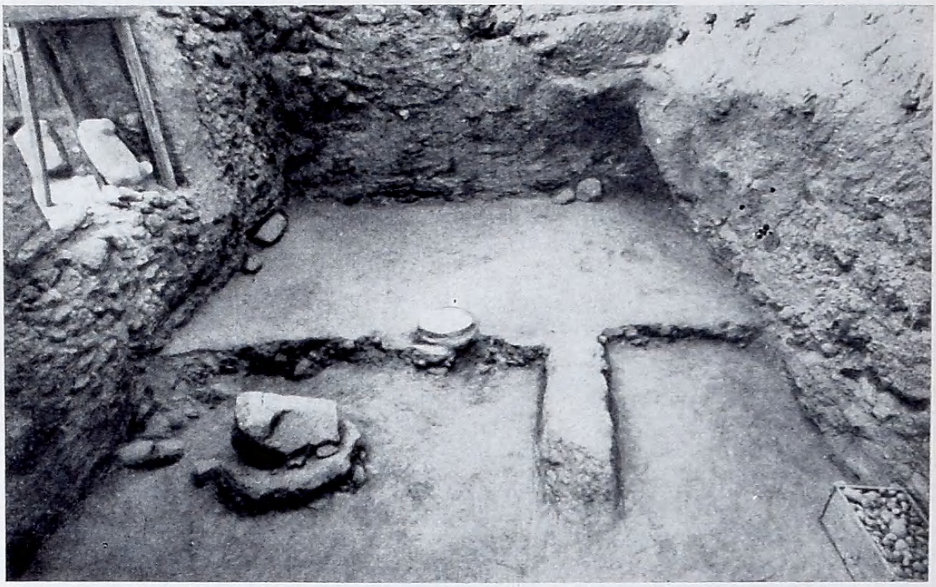

α. Δ16, μετὰ τὴν πλήρη ἀνασκαφήν, ἀπὸ Νότου. Διπλοῦν δάπεδον.

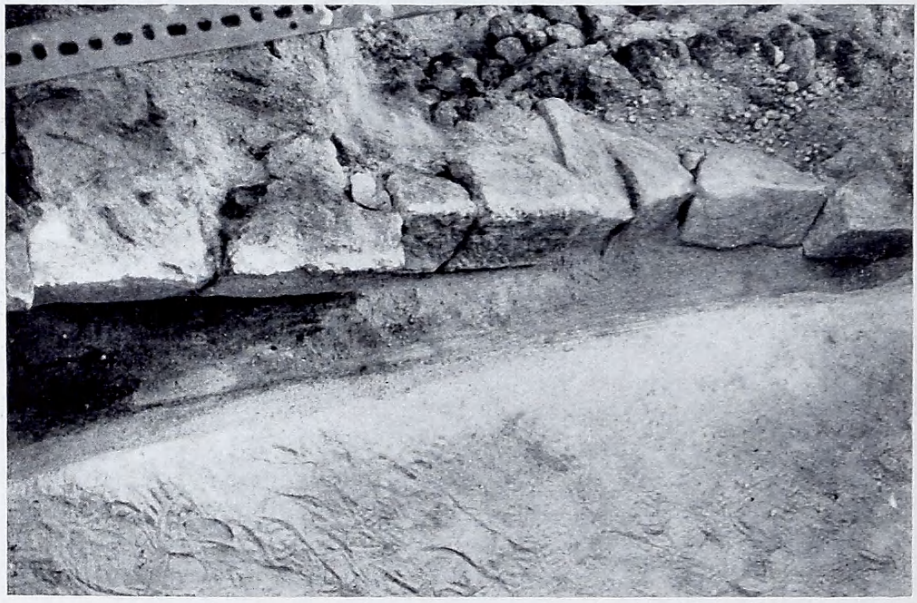

β. Δ15, τὸ ἀνώτατον μέρος τοῦ Νοτίου τοίχου.

α. Αὐλὴ συνοικιῶν Β - Γ. Κανονικὴ κοιλότης ἐντὸς τῆς κισήρεως ὑπὲρ τὸν χῶρον Βδ.

β. Μαρμάρινον ΠΚ εἰδώλιον ὑπὸ τὴν ἀψιδοειδῆ κοιλότητα τῆς κισήρεως.

α. Δ15, πρόσοψις πρὸς τὴν αὐλὴν καὶ παράθυρον μετ' ἀγγείων.

β. Δ15, τὰ ἐπὶ τοῦ παραθύρου ἀγγεῖα.

α. Δ15, θύρα καὶ παραθύριον.

β. Δ15, ὁ μυλὼν ἐκ Νότου.

Δ15, ἡ λιθίνη κλῖμαξ.

Δ15, μείζων κύαθος (χοῦνιξ;) καὶ ἐλάσσων (κοτύλη;) παρὰ τὴν σιπύην.

Πρόσοψις τοῦ Δ9,1 - Δ9 πρὸς Ἀνατολάς. Πέραν τούτου Δωμάτιον τῶν Κρίνων (φαίνεται τὸ ξύλινον ὑπέρθυρον) καὶ ὁ τοῖχος Δ.

α. Δ9, 1, τὸ βυθισθὲν δάπεδον ἐκ σχιστολίθων.

β. Δ9, 1, ἀγγεῖα ὑπὲρ τὸ βυθισθὲν δάπεδον.

Δ 9. Τὸ μεῖζον παράθυρον μετ' ἀγγείων ἐπὶ τῆς φλιᾶς αὐτοῦ.

α. Δ9, κύαθοι, σωροὶ τῶν ὁποίων εὑρέθησαν καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα τοῦ δωματίου.

β. Δ9, γύψινα τυπώματα, ἴσως σανίδων τοῦ πατώματος.

α. Δ9, ἡ ΒΑ. γωνία. Πίθος μετὰ λιθίνου πώματος.

β. Δ9, ἄλλη ὄψις τῆς ΒΑ. γωνίας.

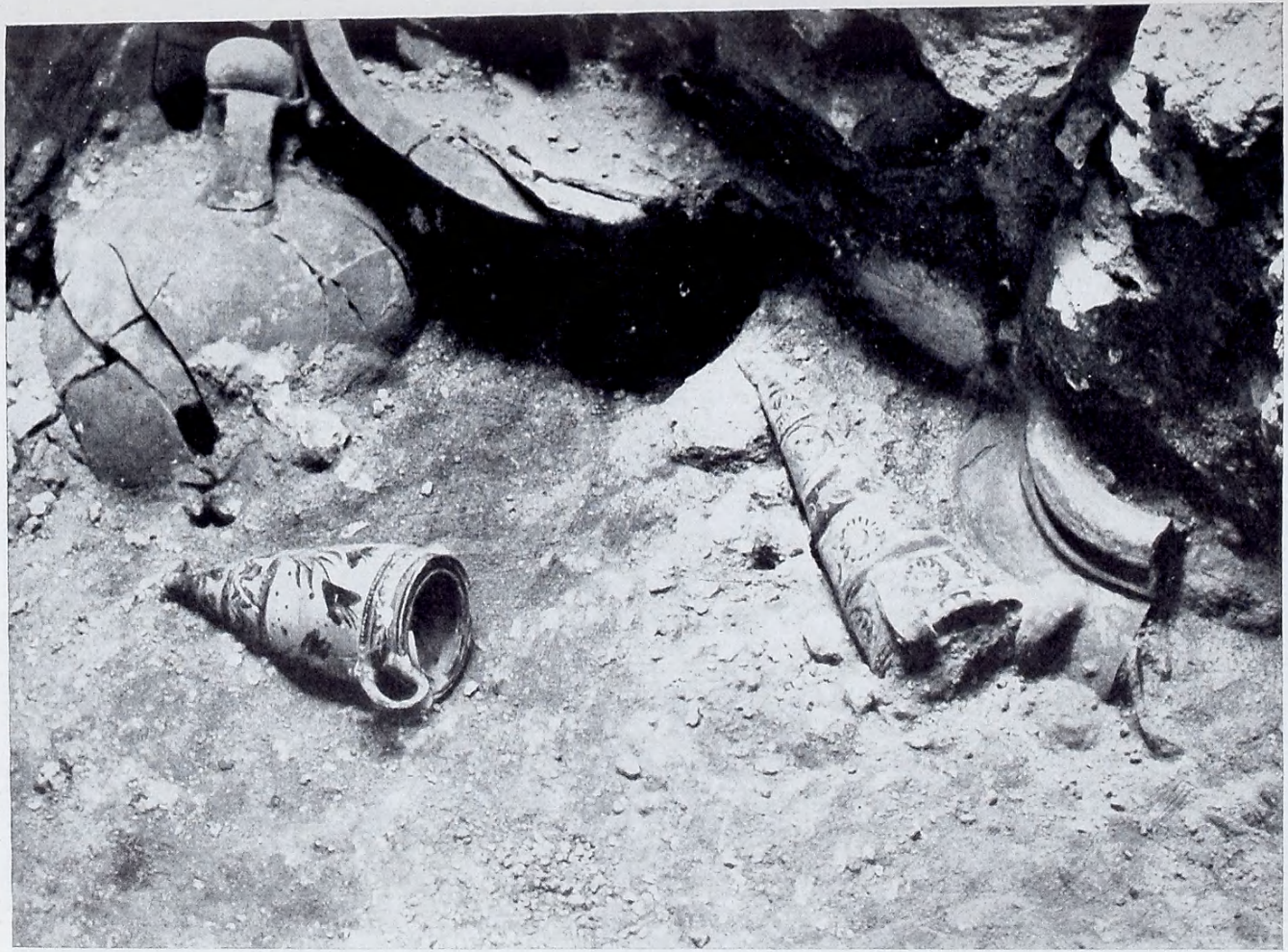

Δ9, μία ὄψις τῆς ΒΔ. γωνίας. Πρόχους μετὰ λιθίνου πώματος, δύο εἰσηγμένα Μινωικὰ ρυτά.

Δ9. κεντρικόν τμῆμα τοῦ δωματίου.

α. Δ9, κέντρον τοῦ δωματίου.

β. Ξεστὴ οἰκοδομὴ Ε. Ἀνατολικὴ πρόσοψις. Ἀποτελέσματα τοῦ σεισμοῦ.

α. Ξεστὴ Ε μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν καὶ τμήματος τῆς Νοτίας πλευρᾶς.

β. Ξεστὴ Ε, ἄνω μέρος τῶν πεσσῶν τῆς προσόψεως.

α. Ξεστή Ε, ή ΒΑ. γωνία καὶ αἱ ἐπιχώσεις.

β. Ξεστή Ε, ΒΑ. γωνία προχωρούσης τῆς ἀνασκαφῆς.

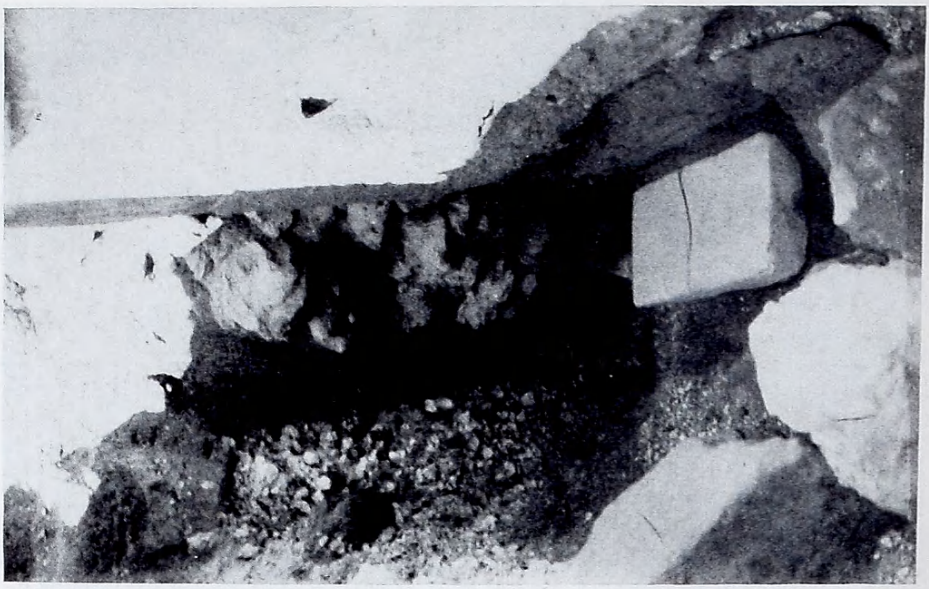

β. Ξεστὴ Ε, Νότιος τοῖχος.

α. Στρωματογραφία κατὰ μῆκος τῆς Β. πλευρᾶς τῆς Ξεστῆς Ε.

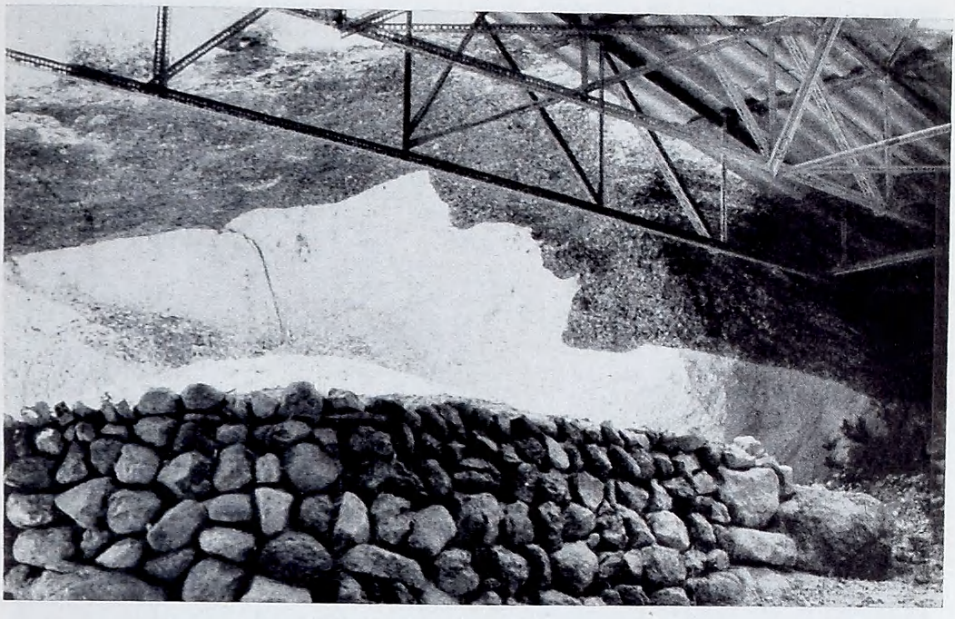

α. Ἄσπα μετὰ περιέργου διαβρώσεως καὶ ἐπ' αὐτῆς στρῶμα ἀμμοχαλίκων. Τομεὺς Α.

β. Δ9, ἀγγεῖον μετὰ ρωγμῶν εἰς τὰ τοιχώματα, ἴσως λόγῳ θερμότητος.

Κλῖμαξ ἐντὸς τῆς ἄσπας πρὸς εὔκολον κάθοδον εἰς τὴν τριγωνικὴν πλατεῖαν.

α. Δ16, τάλαντα ζυγοῦ μετὰ ὀργανικῶν οὐσιῶν, καὶ σημείων τήξεως μετάλλου.

β. Δ16, λείψανα ὀργανικὰ ἐπὶ ταλάντου ζυγοῦ ἐκ χαλκοῦ.

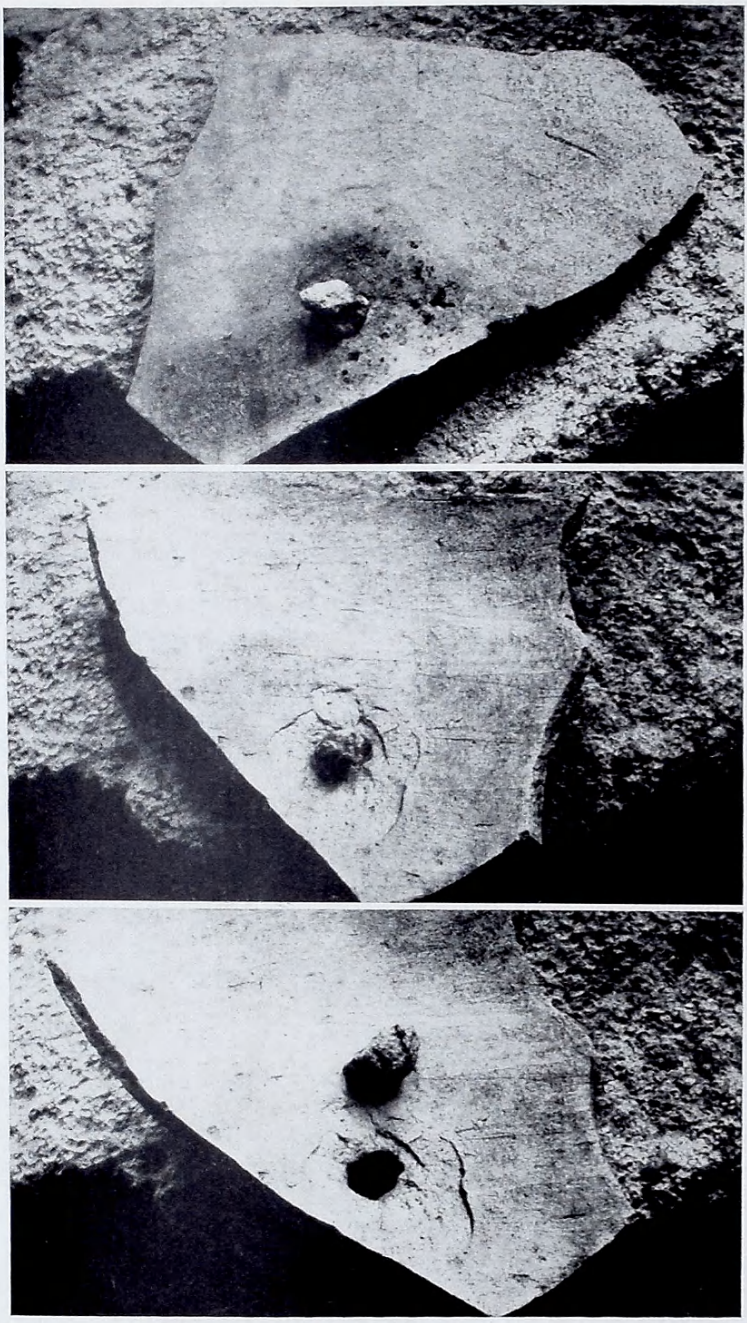

Δ16, ἀγγεῖον βομβαρδισθὲν ὑπὸ χάλικος.

α. Δωμάτιον τῶν Γυναικῶν, πολύχρωμος πρόχους μετὰ πτηνῶν.

β. Δωμάτιον τῶν Γυναικῶν, ἄλλη ὄψις τῆς πρόχου τῶν πτηνῶν.

α. Δωμάτιον τῶν Γυναικῶν, πρόχους μύρτων.

β. Δωμάτιον τῶν Γυναικῶν. Ἑτέρα ὄψις τῆς πρόχου μετὰ ψυχανθῶν.

α. Ἀγγεῖα ἐφ' ὧν εἰκονίζονται μαστοπρόχοι.

β. Σφαιρικὴ πρόχους μετὰ ραμφοειδοῦς προχύτου.

γ. Πρόχους γραπτὴ διὰ στικτῶν λευκῶν κηλίδων.

α. Ψευδόστομος ἀμφορεὺς καλυπτόμενος ἐξ ὁλοκλήρου ὑπὸ κρόκων.

β. «Ποτήριον εὐχαριστίας».

γ. Δύο «προχοΐδες».

α. Κύπελλα «Κίτρινα Μινύεια». Μόνον ἡ προσθία ὄψις εἶναι γραπτή.

β. Ἓν εἰσέτι ἀγγεῖον τῆς αὐτῆς κατηγορίας μετὰ κρίνου καὶ κρόκων.

Μέγα ρυτὸν εἰσηγμένον ἐκ Κρήτης.

α. Ρυτὸν μετὰ κρόκων εἰσηγμένον ἐκ Κρήτης.

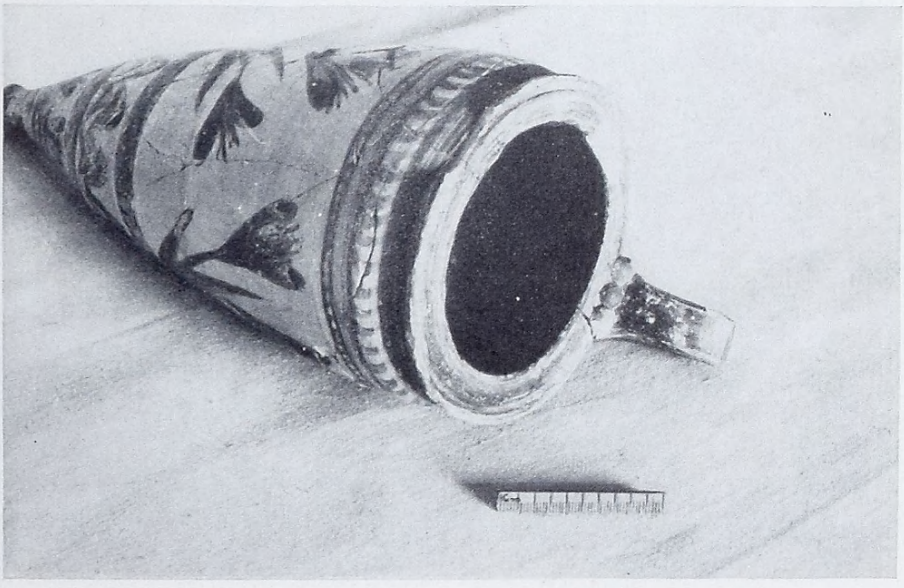

β. Μεταλλικὴ καταγωγὴ τοῦ ρυτοῦ τῆς ἀνωτέρω εἰκόνος.

α. Δύο εἰσηγμένα κύπελλα.

β. Κύαθος εἰσηγμένος μετὰ καστανερύθρου λευκῆς διακοσμήσεως.

α. Εἰσηγμένη ραμφοπρόχους μετὰ ἐρυθρωπῆς διακοσμήσεως.

β. Δ16, δύο ἀγγεῖα εὑρεθέντα ὁμοῦ μετὰ τῶν 18 εἰσηγμένων ἀσκῶν.

Δ16, μαρμάρινον «Ποτήριον εὐχαριστίας».

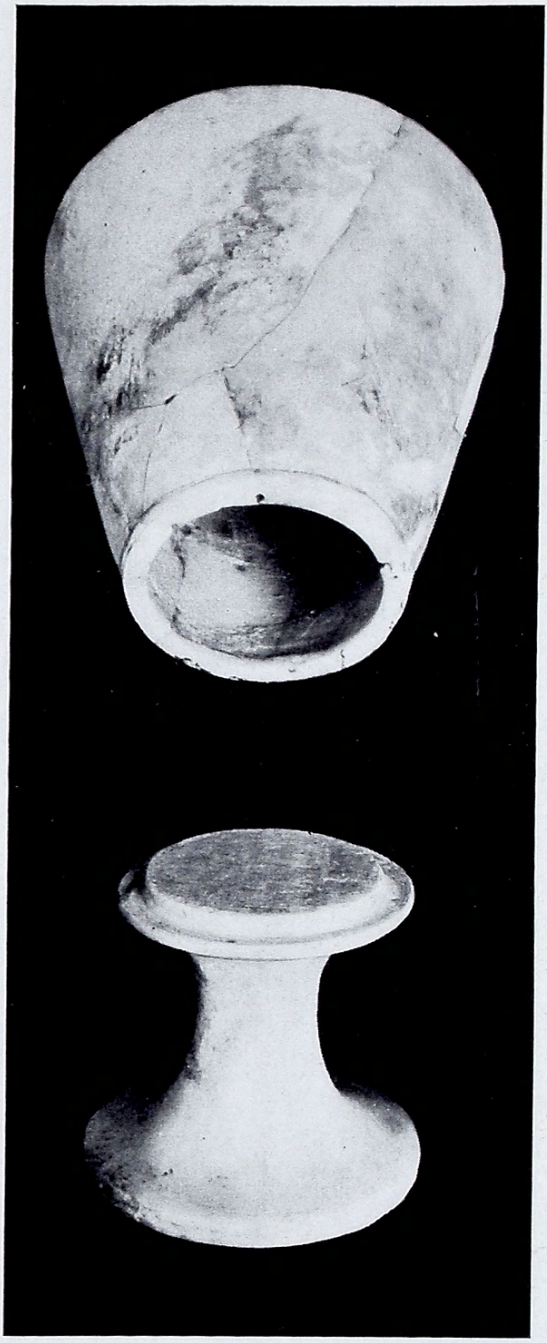

Τὰ δύο τεμάχια, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται τὸ μαρμάρινον «Ποτήριον εὐχαριστίας».

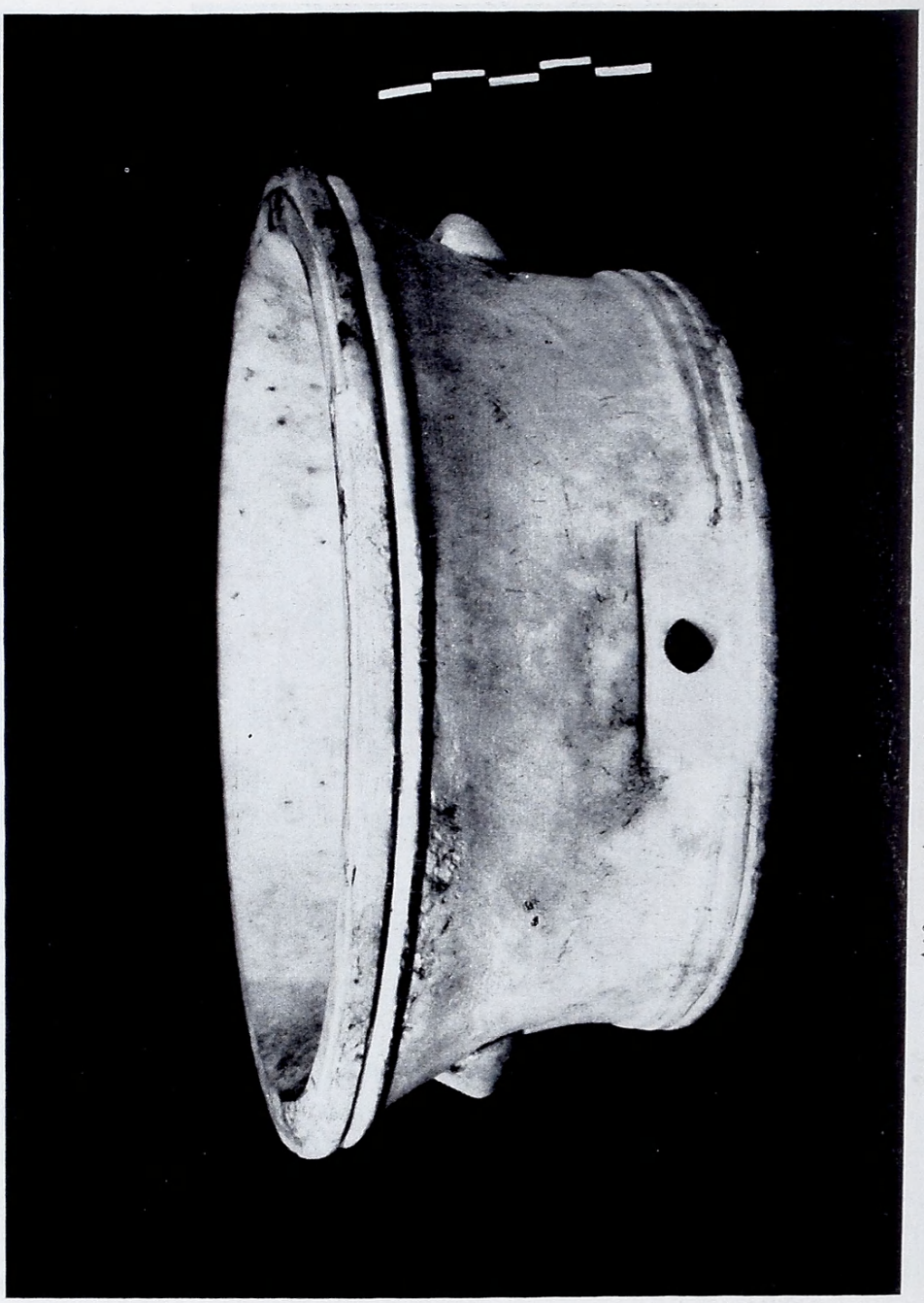

Δ16, μαρμάρινον μικρὸν ἀγγεῖον μετὰ ἀπολεσθέντος προχύτου.

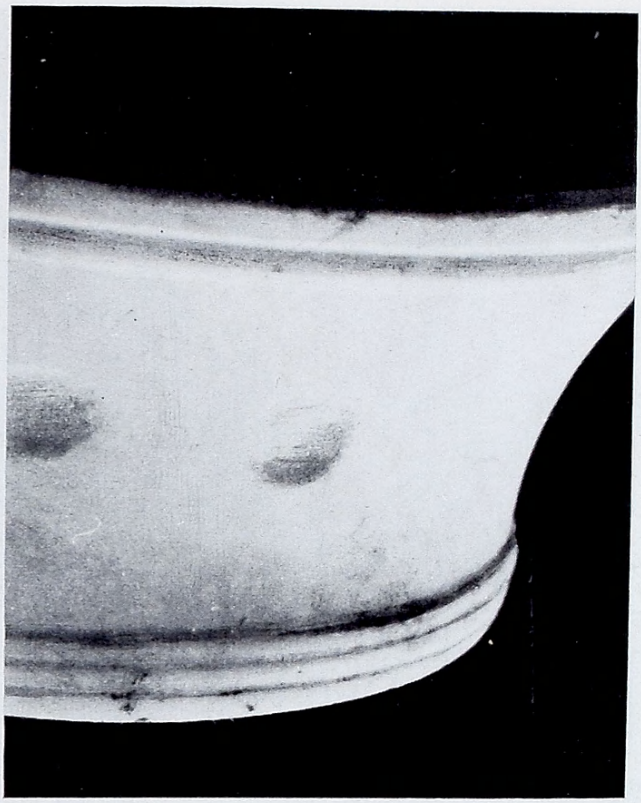

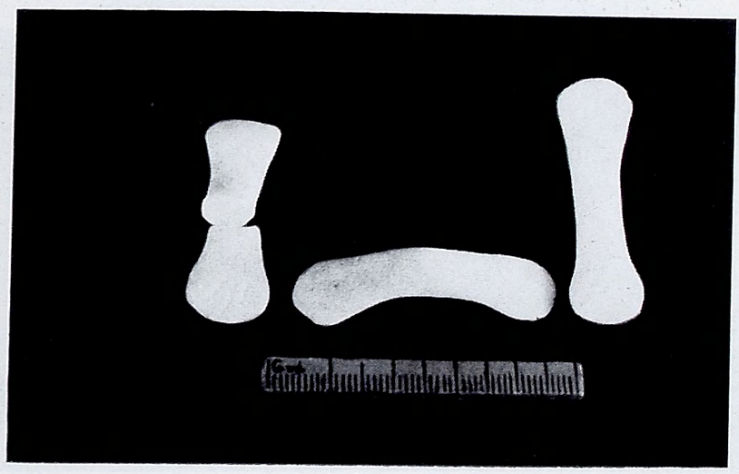

Λεπτομέρειαι τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀγγείου τοῦ πίν. 284.

α. Δ16, μαρμαρίνη πυξὶς μετὰ δακτυλιοειδοῦς βάσεως.

β. Δ16, μαρμάρινον λοπάδιον.

α. Δ16, ἀλαβάστρινον πῶμα ξυλίνου(;) σκεύους.

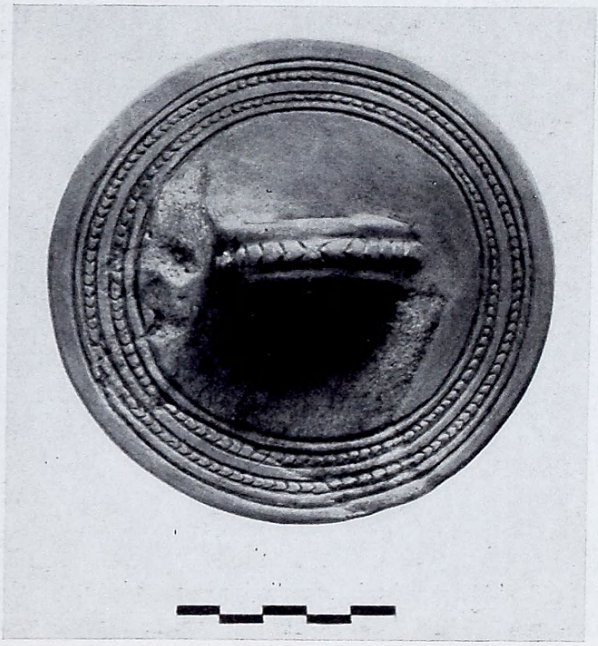

β. Δ16, ἀλαβάστρινον πῶμα κατὰ μέγα μέρος διαβρωθέν.

α. Δ16, ἀλαβάστρινον πυξίδιον καὶ λύχνος ἐκ πρασίνου σχιστολίθου.

β. Δ16, μαστὸς ἐκ σκοτεινόχρου πορφύρου.

α. Δ16, καλυκόσχημον ἀγγεῖον ἐκ στικτοῦ στεατίτου.

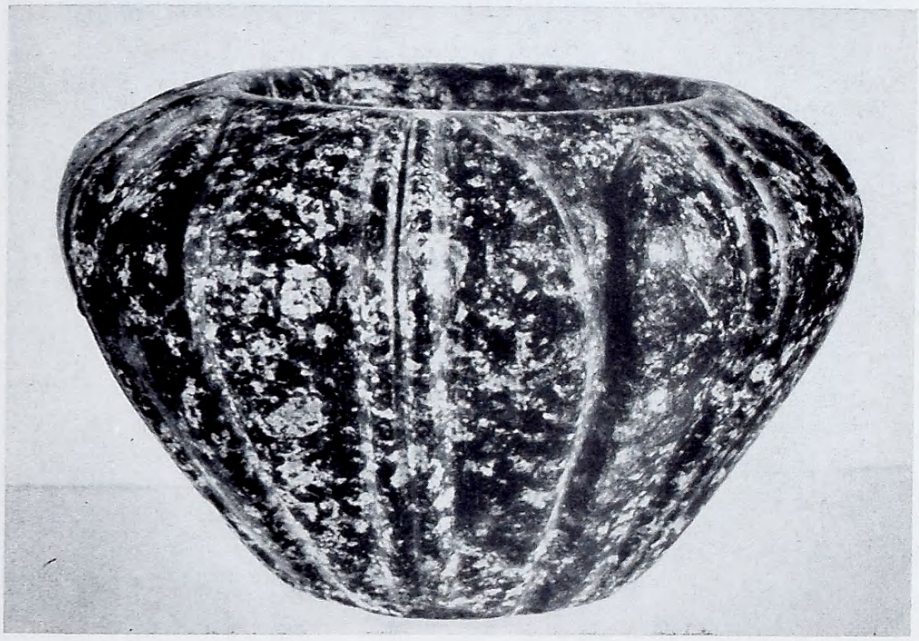

β. Δ16, καλυκόσχημον ἀγγεῖον ἐκ στικτοῦ στεατίτου.

Δ16, χαλκοῦν τάγηνον.

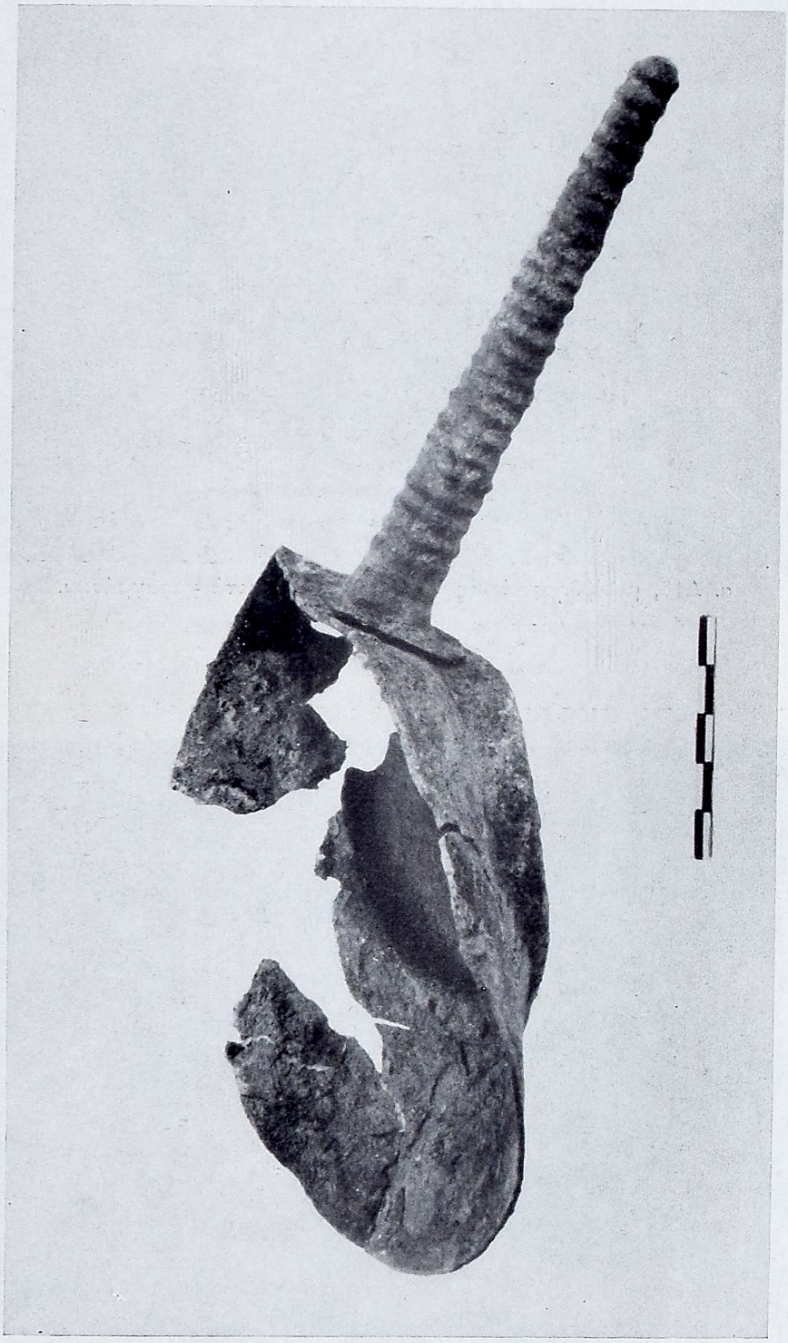

Δ16. χαλκοῦν πύραυνον πολυτελείας.

α. Δ16, μολύβδινος δίσκος (διάμ. 0.16 μ.) μετὰ χαραγμάτων.

β. Δ16, ἀργυροῖ δακτύλιοι, πιθανώτατα σφηκωτῆρες.

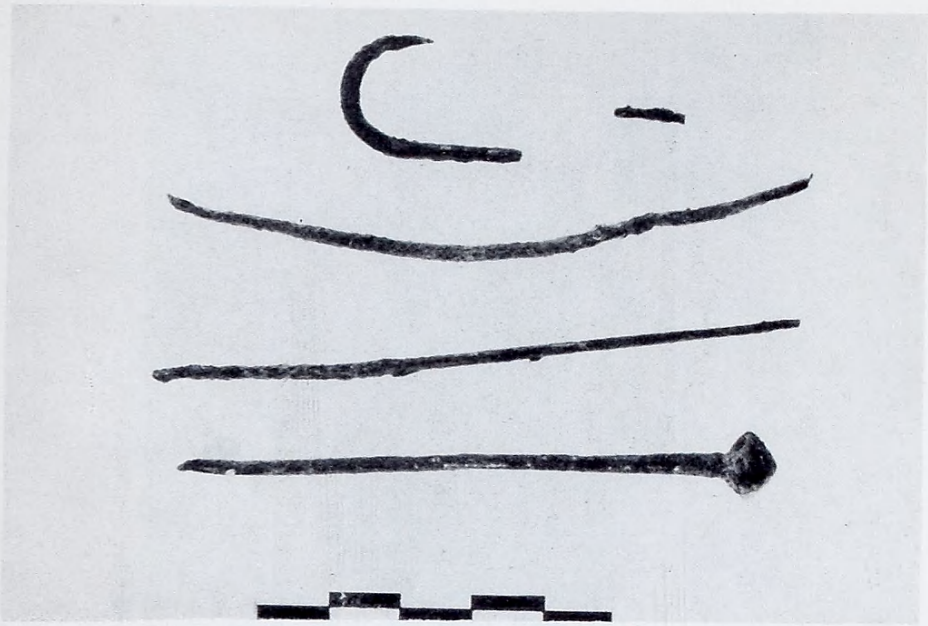

α. Δ16, χαλκᾶ ἀντικείμενα, ὧν μεταξὺ μία περόνη.

β. Δ16, περιεχόμενον τοῦ ἑτέρου τῶν ταλάντων τοῦ πίν. 294 (ἐν ἰσχυρᾷ μεγεθύνσει).

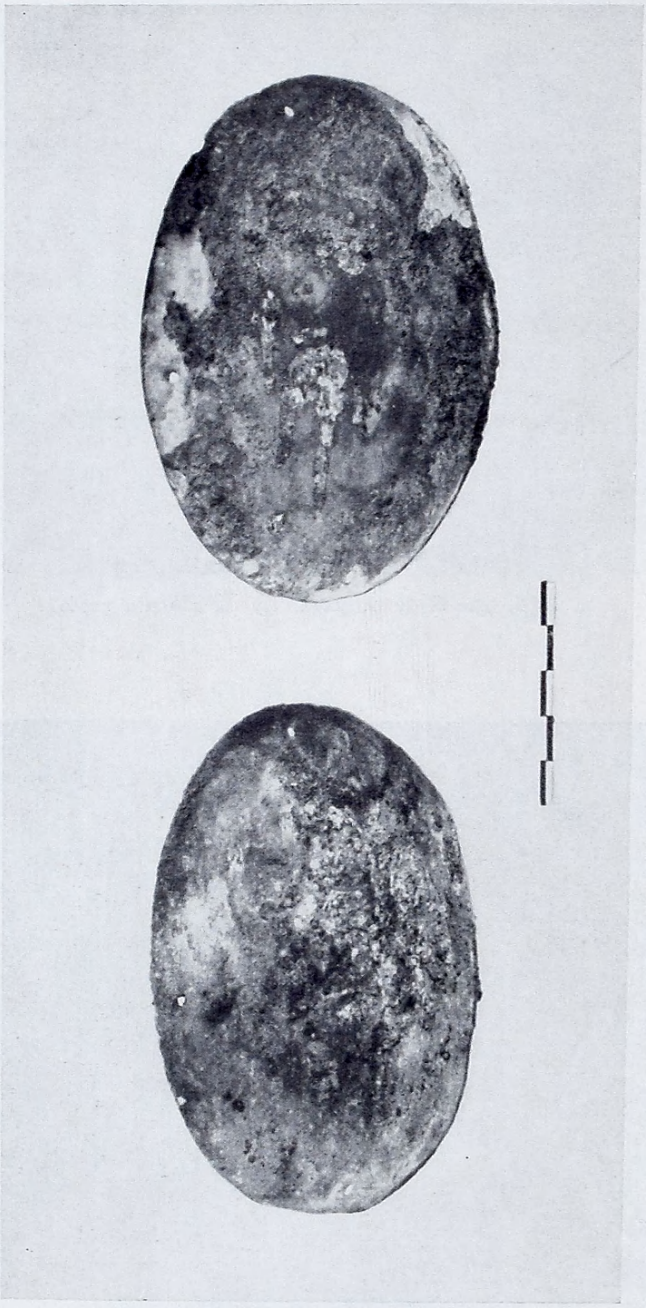

Δ16, ζεῦγος ταλάντων ζυγοῦ εὑρεθὲν ἐντὸς πίθου.

Πήλινον ρυτὸν μιμούμενον χρυσάργυρον πρότυπον. Δυτικὴ Οἰκία.

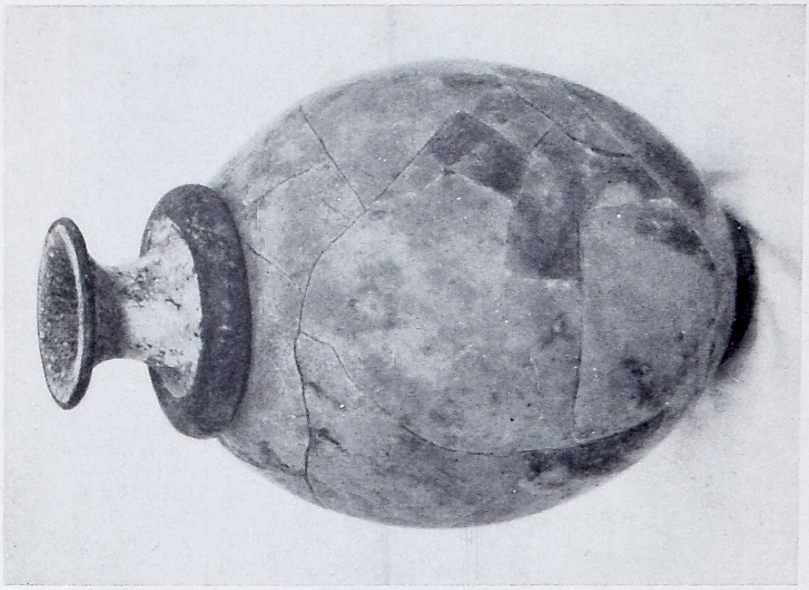

β. Δ16, ρυτόν ἐξ ὠοῦ στρουθοκαμήλου, ἄνευ λαβῶν.

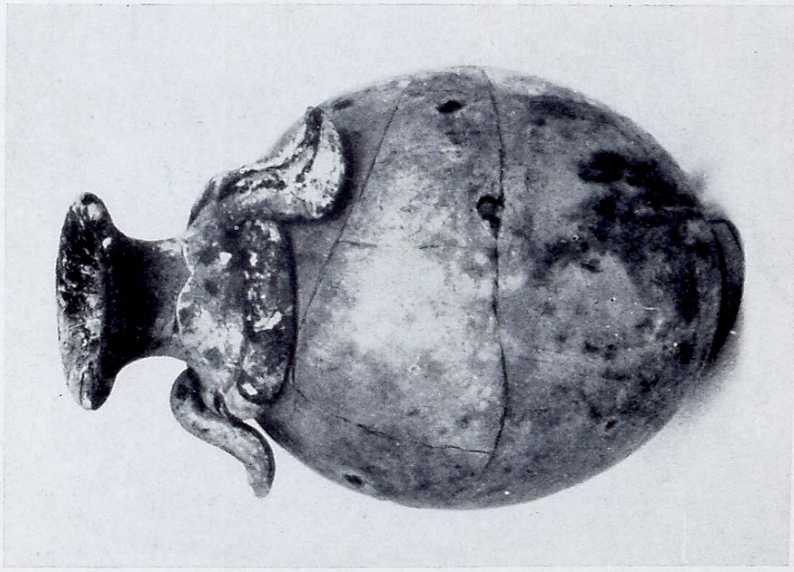

α. Δ16, ρυτόν ἐξ ὠοῦ στρουθοκαμήλου.

Ὁ ἐκ φαγεντιανῆς λαιμὸς τοῦ πρώτου ὠοῦ στρουθοκαμήλου.

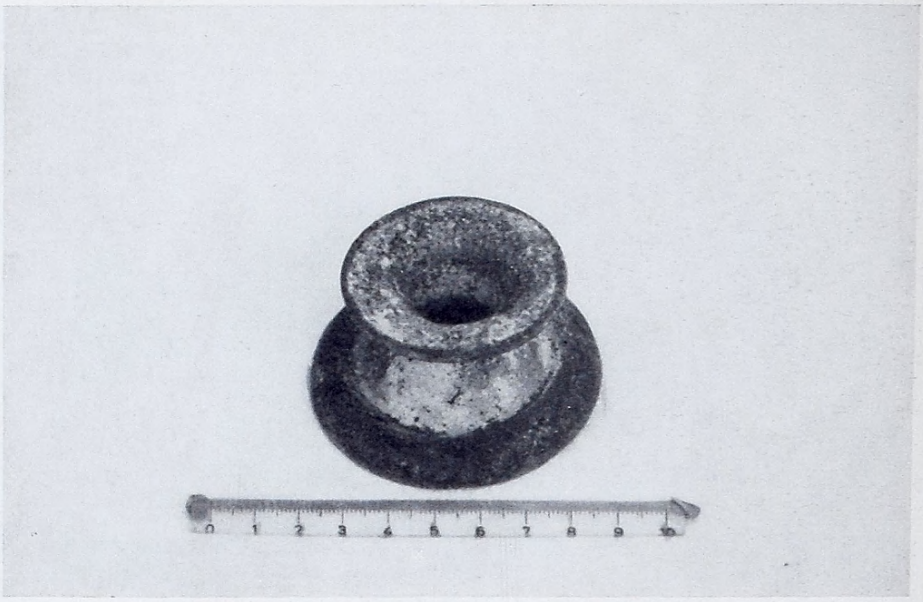

Ὁ ἐκ φαγεντιανῆς λαιμὸς τοῦ δευτέρου ὠοῦ στρουθοκαμήλου.

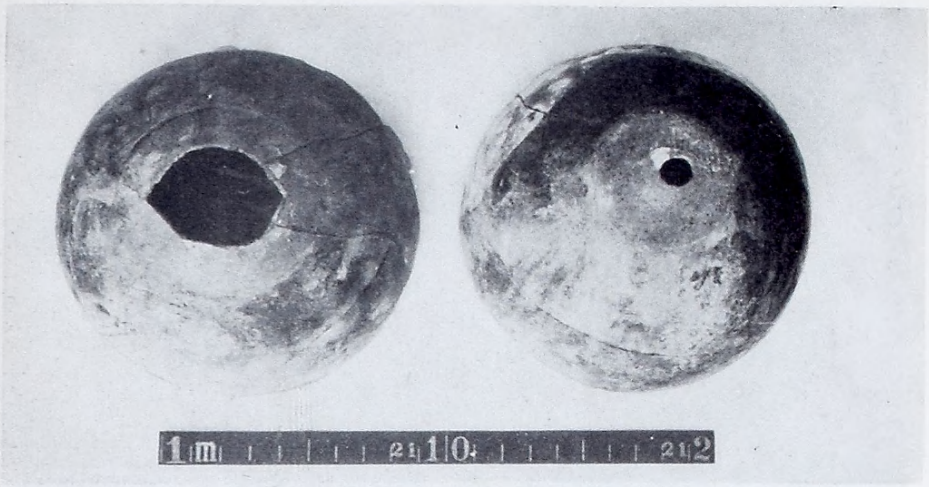

α. Αἱ δύο ὀπαὶ τοῦ πρώτου ὠοῦ στρουθοκαμήλου.

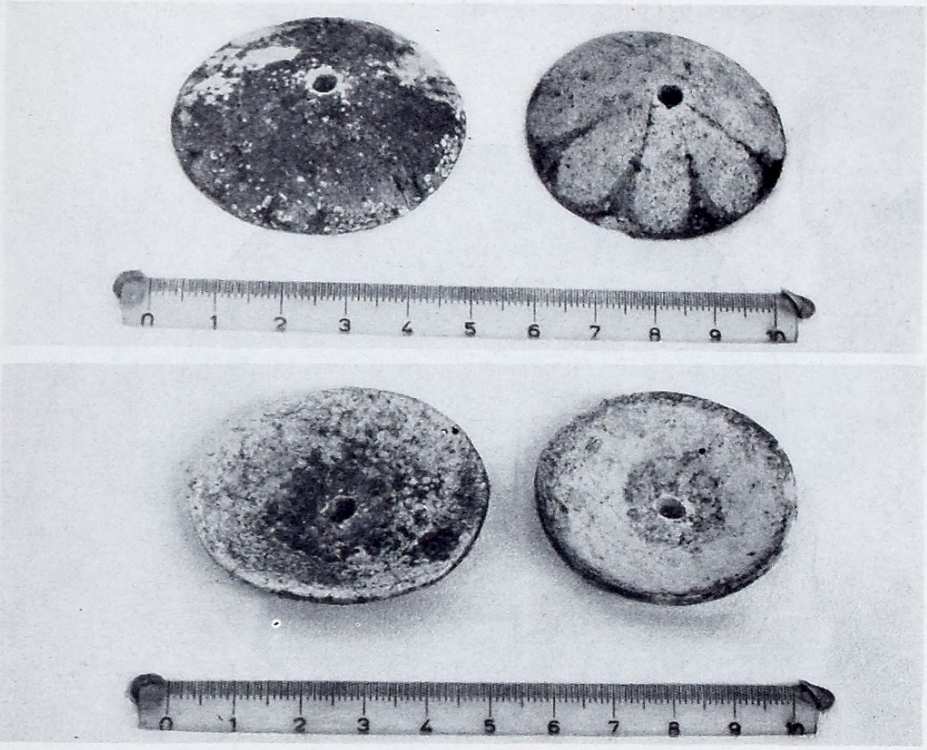

β. Τὰ ἐκ φαγεντιανῆς δισκάρια τοῦ κάτω μέρους τῶν ὠῶν.

α - β. Δ16, φακοειδὴς γλυπτὴ λίθος ἐξ ἰάσπιδος μετὰ σφιγγοειδοῦς ὄντος.

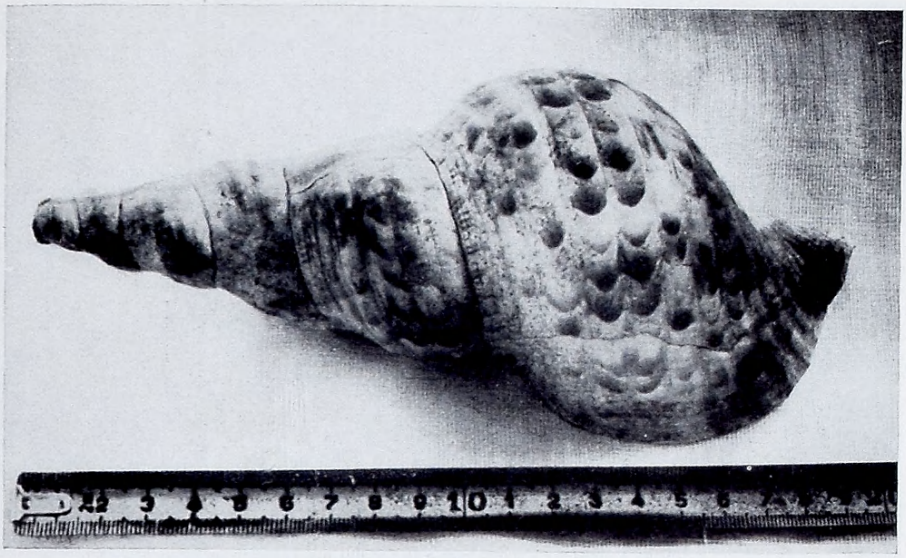

α. Δ16, ὄστρεον τρίτωνος.

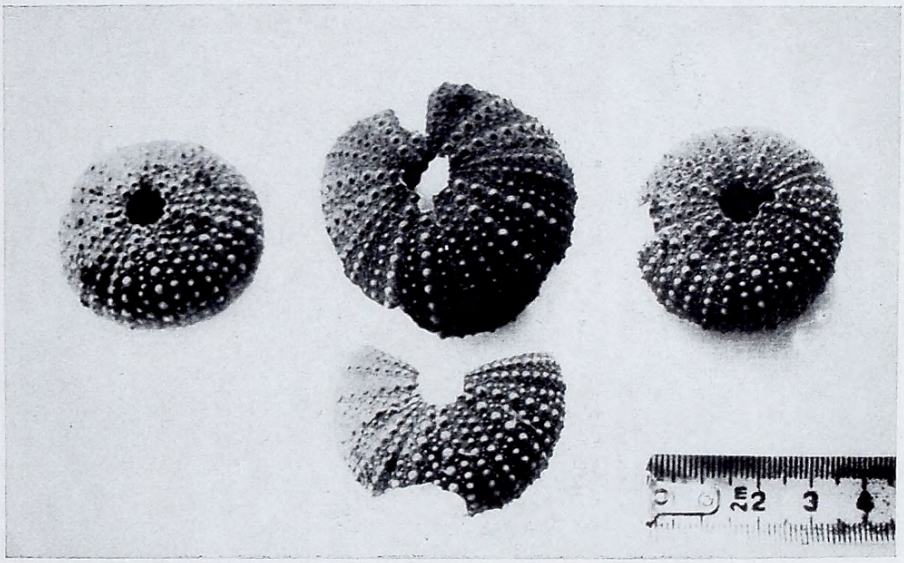

β. Ὄστρακα ἐχίνων. Τριγωνικὴ πλατεῖα, ἐντὸς τῶν ἐρειπίων.

α. Δ16, βαρὺς μελανὸς λίθος περιέχων μέταλλα.

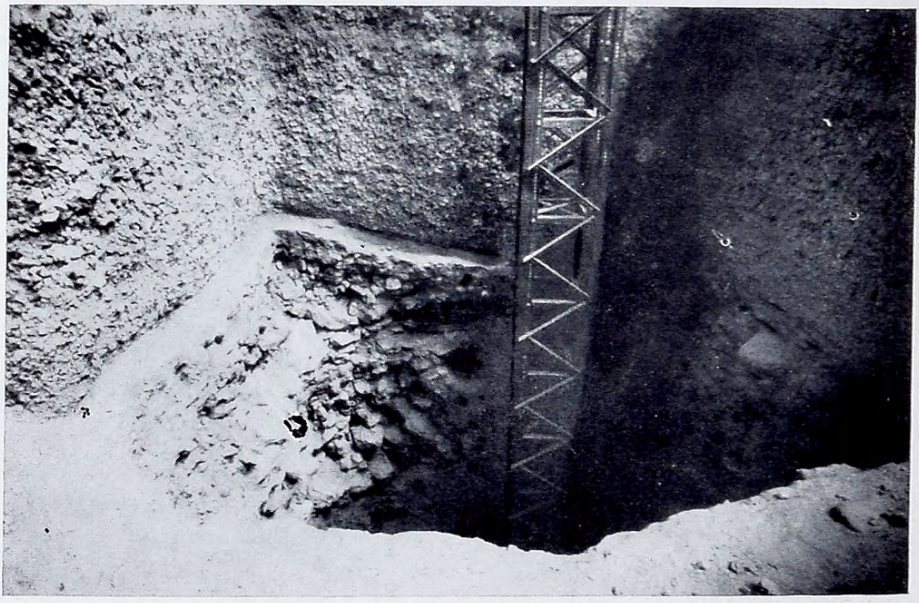

β. Δάπεδον «Ἀνατολικῆς Αὐλῆς» ὑπεράνω τῆς τεχνητῆς ἰσοπεδώσεως. Φρέαρ 35.

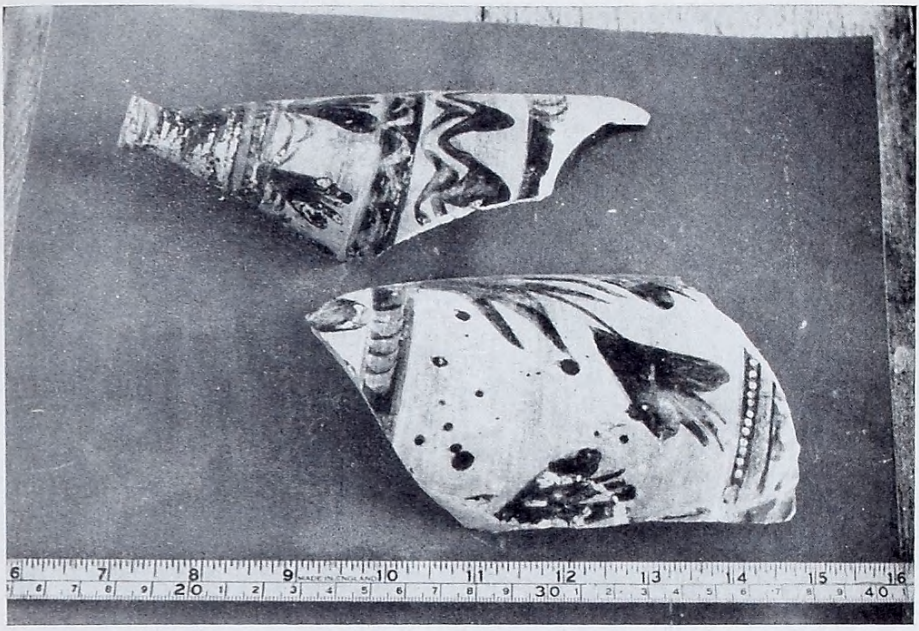

α. Δ9, τεμάχια τοῦ ρυτοῦ τῶν κρόκων.

β. Τὰ τεμάχια τοῦ ρυτοῦ τῶν κρόκων, ἐσωτερικὸν μέρος.

α. Λαβαὶ ἁπλοῦ ἀγγείου.

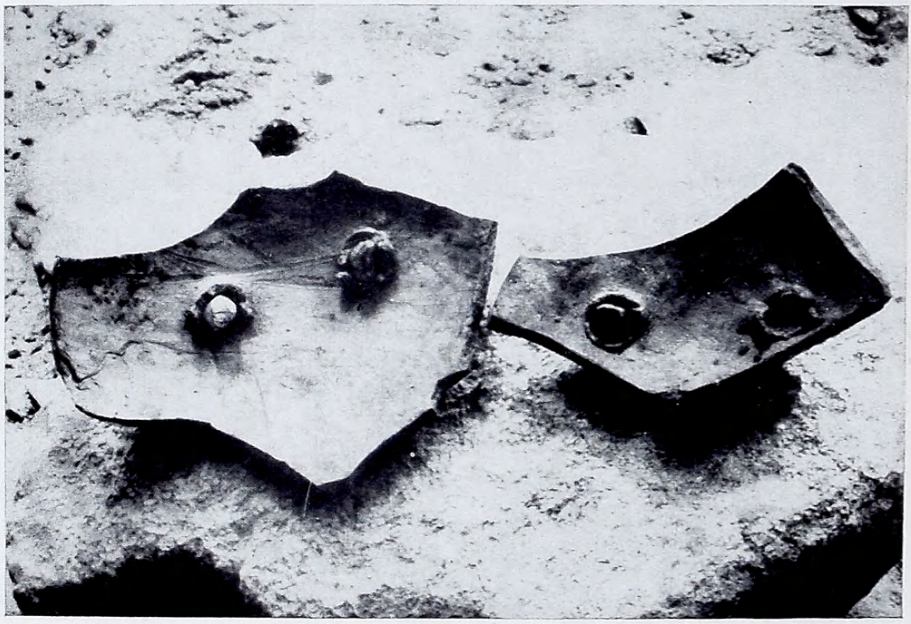

β. Ἐσωτερικὴ πλευρὰ τῶν ὀστράκων τῆς ἀνωτέρω εἰκόνος.

Ἀσκός, οὗ τὸ χεῖλος συνεκολλήθη ἀρχαιόθεν.

α. Θραῦσμα τῆς τοιχογραφίας τῶν πιθήκων μετὰ ὑποστρώματος ἐκ κονιάματος.

β. Τὸ θραῦσμα τῆς ἀνωτέρω εἰκόνος μετὰ τὴν ἀναστροφὴν δύο τεμαχίων τοῦ ὑποστρώματος.

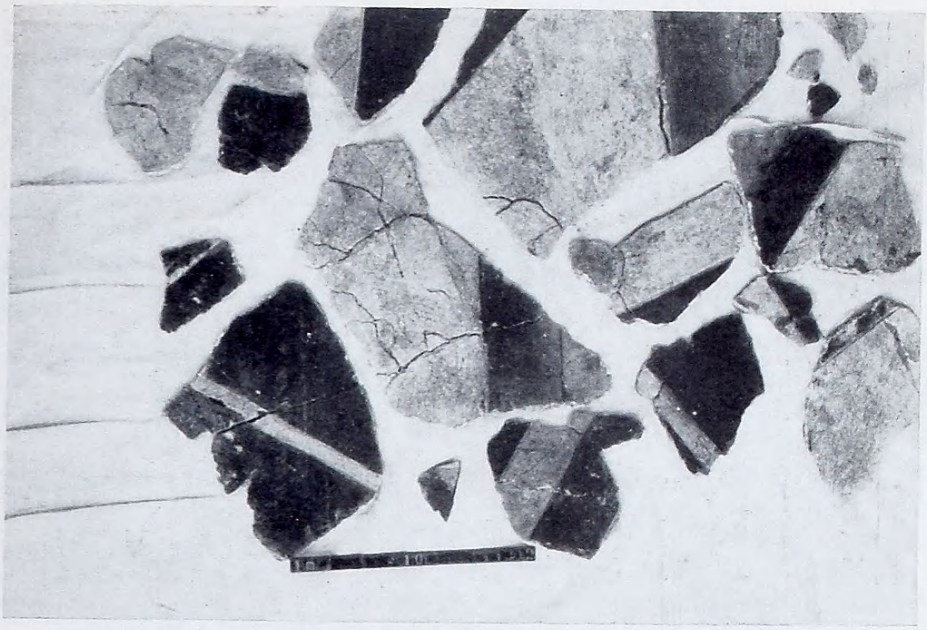

α. Τεμάχια παλαιοτέρων γραπτῶν κονιαμάτων ἐκ τοῦ ὑποστρώματος.

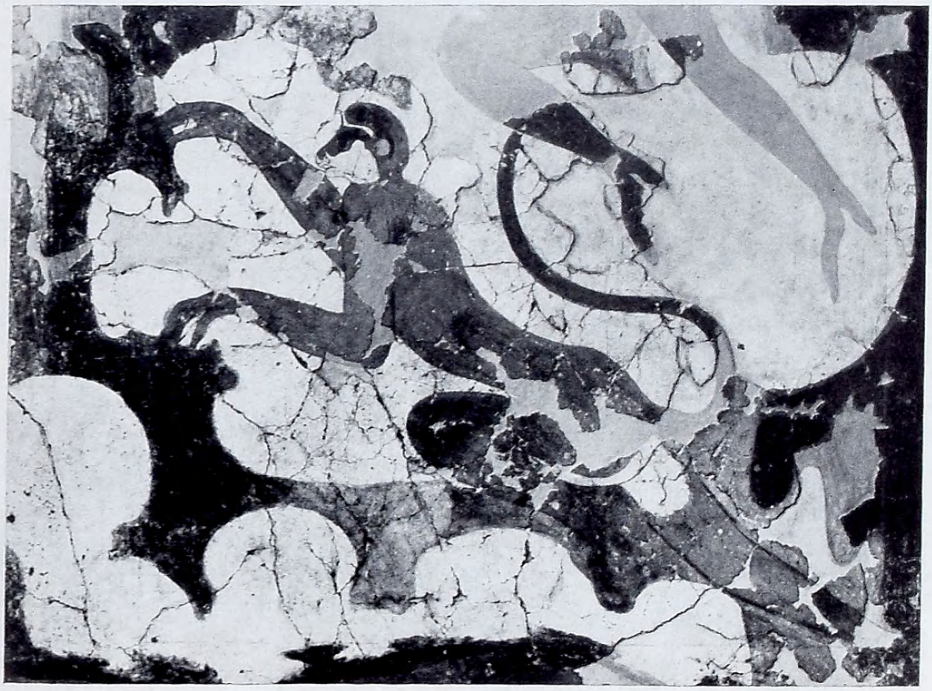

β. Πίθηκος σωζόμενος σχεδὸν ἀρτίως.

Ἡ ἀριστερὰ γωνία τῆς τοιχογραφίας τῶν πιθήκων, ὡς ἐξετέθη ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μουσείῳ.

Λείριον τὸ παγκράτιον. Δωμάτιον τῶν Γυναικῶν.

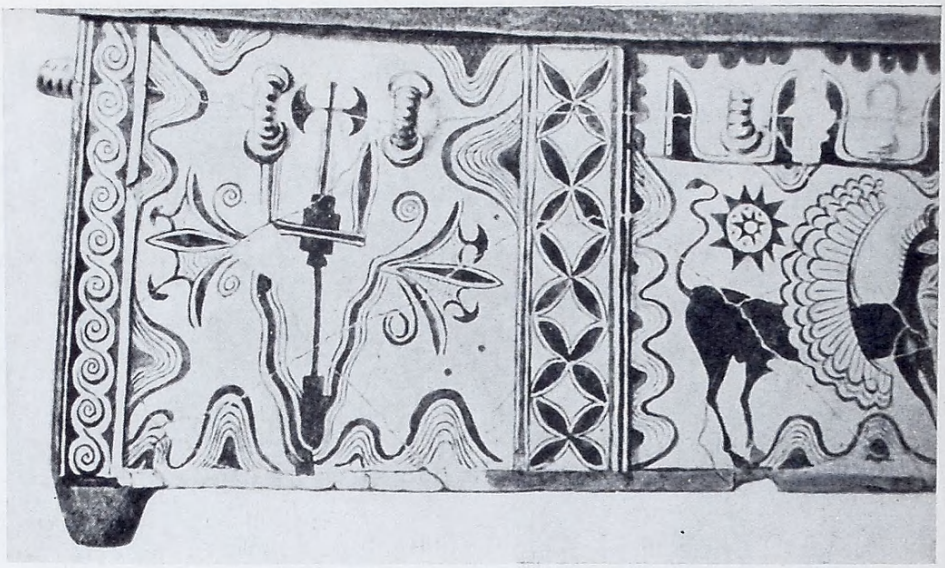

α. Παγκράτια ἐπὶ Μινωικῆς σαρκοφάγου.

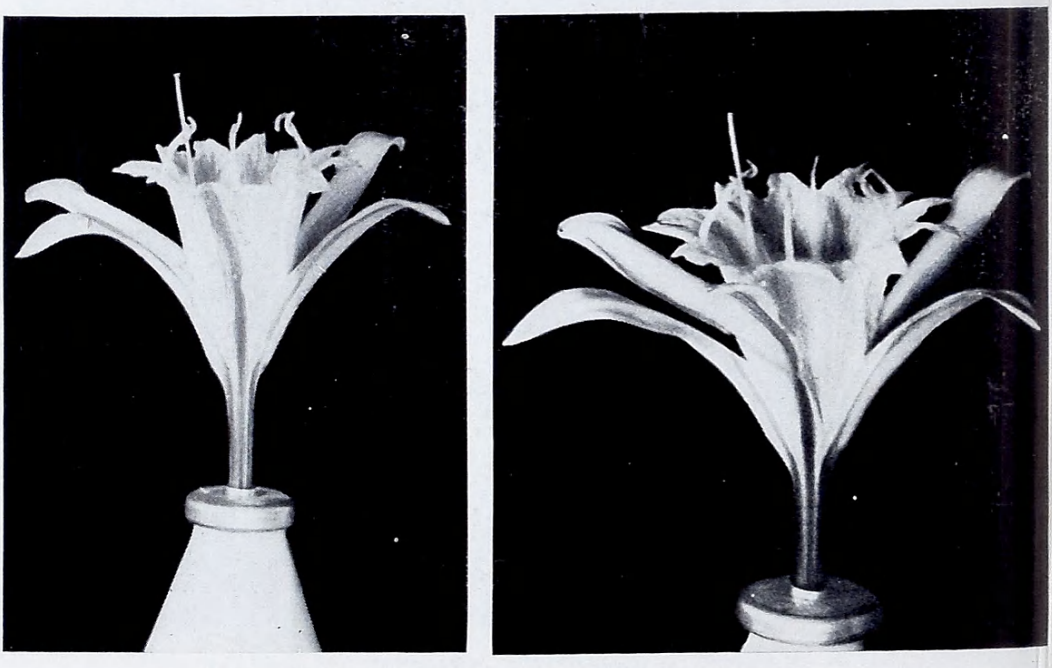

β. Ἀσφόδελοι φυόμενοι πλησίον τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς.

Ἡ κυρία τοῦ Νοτίου τοίχου. Δωμάτιον τῶν Γυναικῶν.

α. Αἱ δύο κυρίαι τοῦ Βορείου τοίχου. Δωμάτιον τῶν Γυναικῶν.

β. Μικρογραφία. Δυτικὴ Οἰκία.

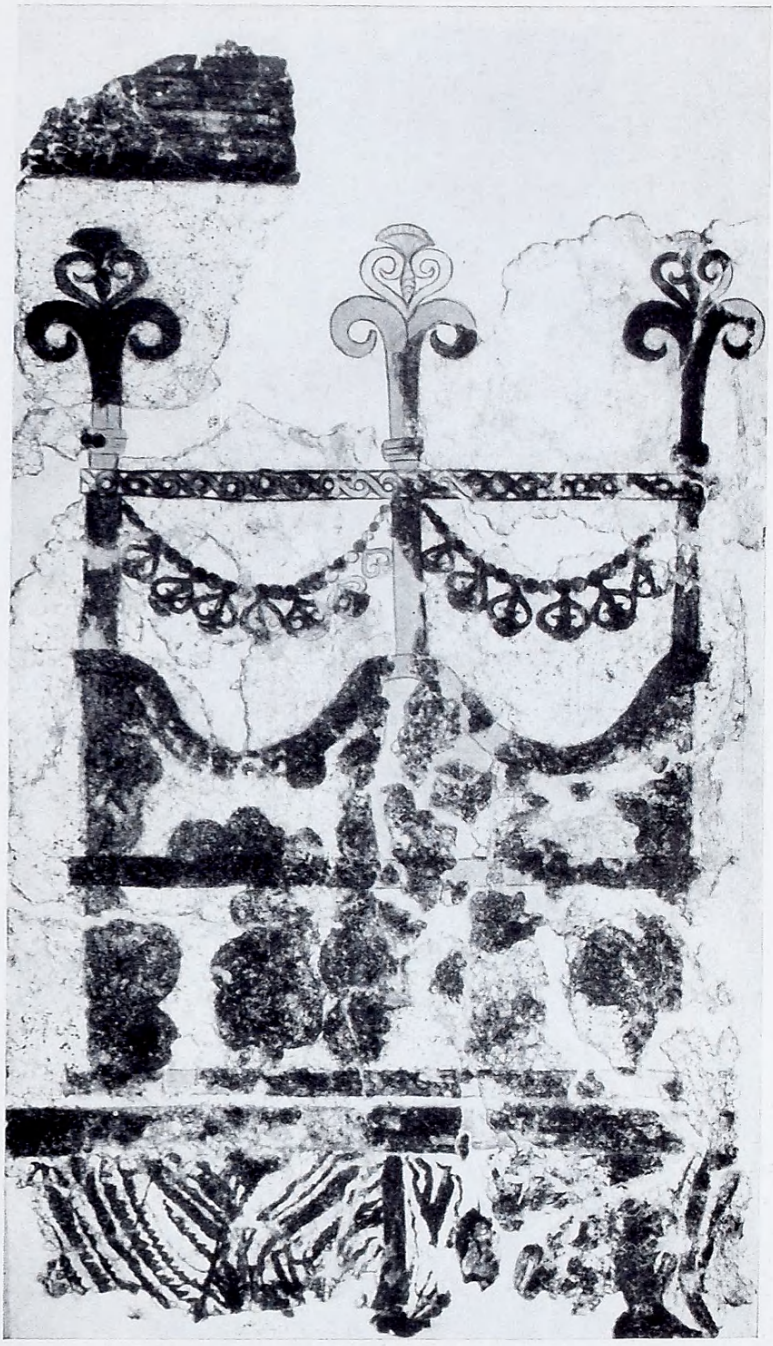

Δυτικὴ Οἰκία. Τὸ λάβαρον.

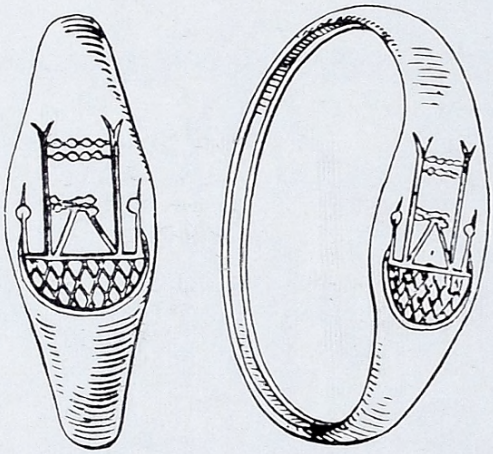

Τὸ ἱερὸν τῆς Παφίας (γλυφὴ ἐπὶ δακτυλίου).

Ἡ Ἱέρεια. Δωμάτιον τῶν Γυναικῶν.

Λεπτομέρεια τῆς Ἱερείας.

Πολύχρωμος γραπτὴ τράπεζα προσφορῶν εἰς Θαλάσσιον ρυθμόν. Δυτικὴ Οἰκία.

α. Ἀνάφη, σταθμὸς ἑνὸς ποιμένος.

β. Ἀνάφη, ὁ φοῦρνος μιᾶς ἀγροικίας.

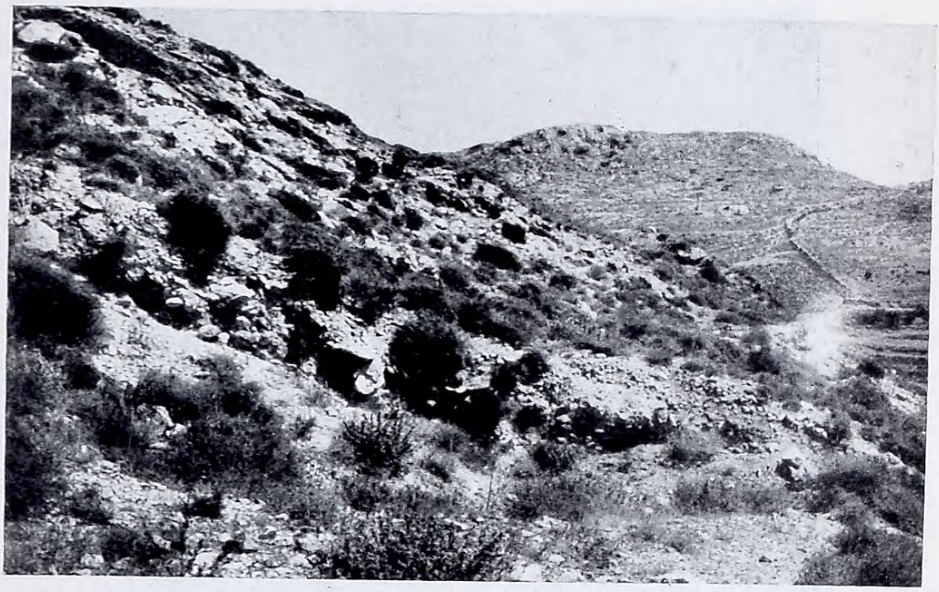

α. Ἀνάφη, ἐπιφανειακὴ κίσηρις τῆς χαράδρας.

β. Ἀνάφη, ἡ χαράδρα Γεωργάνου.

γ. Ἀνάφη, παχὺ στρῶμα συμπαγοῦς κισήρεως.

α - β. Ἄνδηρα ἀρχαϊκῶν ταφῶν.

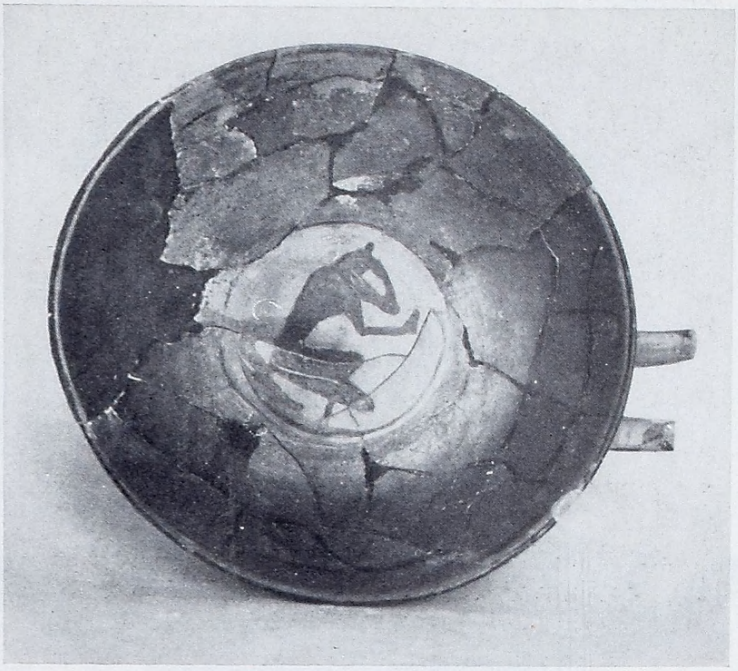

α. Ἐσωτερικὸν μελανομόρφου κύλικος.

β. Ταινιωτὴ κύλιξ.

α - β. Ταινιωταὶ κύλικες.

γ. Ὀφθαλμωτὴ κύλιξ.

α. Μελανόμορφος κύλιξ.

β. Τάφος εἰς ΝΔ. Σελλάδα.

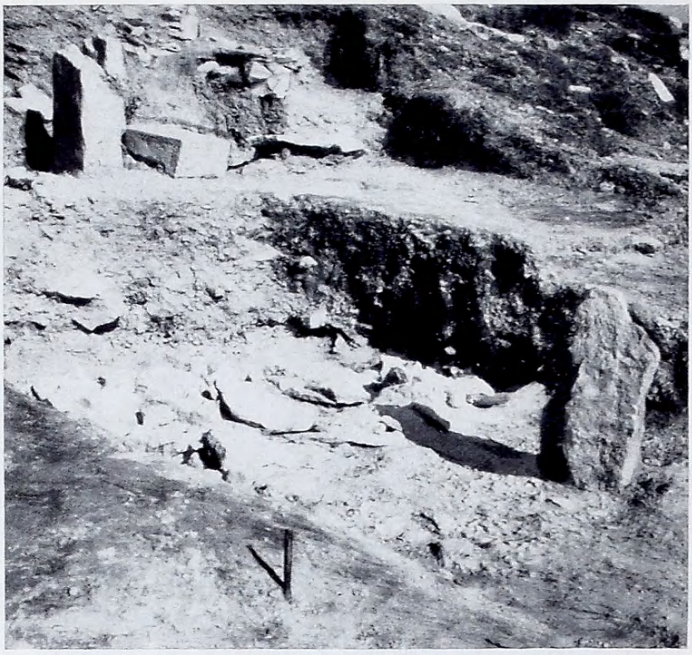

α. Τάφος εἰς ΝΔ. Σελλάδα.

β. Σῆμα καὶ τράπεζα.

α - β. Παιδικαὶ ταφαὶ 7ου αἰ.

α. Ἀμφορεὺς 7ου αἰ.

β - γ. Θηραϊκοὶ ἀμφορεῖς.

α. Θηραϊκὸς ἀμφορεύς.

β. Τεμάχιον ἀρχαϊκοῦ πινακίου.

γ - δ. Ἀμφορεὶς 7ου αἰ.

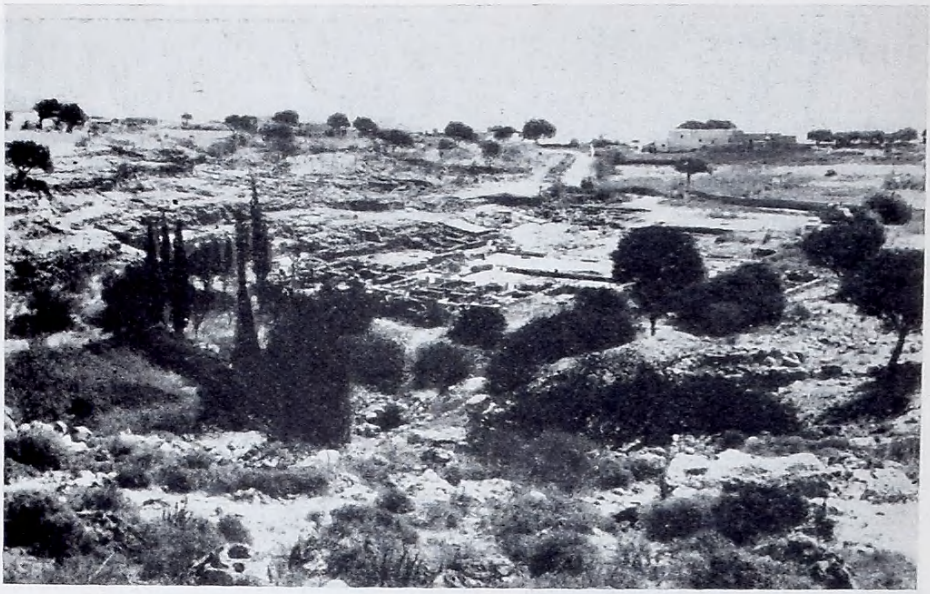

α. Γενικὴ ἄποψις ὁλοκλήρου τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου, ἀπὸ Δυσμῶν.

β. Γενικὴ ἄποψις πρὸς τὸ Παλαιοανακτορικὸν κτήριον ὑπὸ τὴν Ἀνατολ. πτέρυγα τοῦ Ἀνακτόρου καὶ πρὸς τὸ Κτήριον Β. τῆς ὁδοῦ λιμένος, ἀπὸ ΝΔ.

α. Πολύχρωμοι μαρμαρολιθικαὶ πλάκες ἐκ τῆς εἰσόδου μεταξὺ τῶν δωματίων Γ καὶ Δ τοῦ Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου ὑπὸ τὴν Α. πτέρυγα τοῦ Ἀνακτόρου (μετὰ τὸ πλύσιμόν των εἰς τὴν κρήνην).

β. Τὸ Παλαιοανακτορικὸν κτήριον ὑπὸ τὴν Ἀνατολ. πτέρυγα τοῦ Ἀνακτόρου, ἀπὸ Β. Εἰς τὸ πρῶτον ἐπίπεδον ἡ περιοχὴ τοῦ χώρου LXVIII.

α. Τὸ Παλαιοανακτορικὸν κτήριον ὑπὸ τὴν Ἀνατολ. πτέρυγα τοῦ Ἀνακτόρου, ἀπὸ Α.

β. Τὰ διαμερίσματα τοῦ Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου ὑπὸ τὴν Ἀνατολ. πτέρυγα τοῦ Ἀνακτόρου. Ἀριστερὰ τὸ δωμάτιον Μ μὲ ἐργαστηριακὰς ἐγκαταστάσεις.

α. Γενικὴ ἄποψις πρὸς τὴν ΒΑ. πύλην τοῦ Ἀνακτόρου καὶ πρὸς τὸ μέγα Παλαιοανακτορικὸν κτήριον ὑπὸ τὴν Ἀνατολ. πτέρυγα, ἀπὸ Β.

β. Ἡ δοκιμαστικὴ τάφρος τῆς Κεντρικῆς αὐλῆς, ἀπὸ Β.

α. Τὸ θεμέλιον τῆς προσόψεως τῆς Δ. πτέρυγος τοῦ Ἀνακτόρου πρὸς τὴν Κεντρικὴν αὐλήν, εἰσχωροῦν ἐντὸς τοῦ τμηθέντος δαπέδου παλαιοτέρας αὐλῆς.

β. Τὸ παλαιότερον δάπεδον τῆς Κεντρικῆς αὐλῆς ἀποκοπὲν ὑπὸ τῶν θεμελίων τῆς Δ. πτέρυγος, ἀπὸ ΝΑ.

α. Γενικὴ ἄποψις πρὸς τὰ κτήρια τοῦ ΒΑ. λόφου, ἀπὸ Ν.

β. Γενικὴ ἄποψις πρὸς τὰ κτήρια τοῦ ΒΑ. λόφου, ἀπὸ ΝΔ. (Δυτικὸν τμῆμα).

α. Τὸ «μαγειρεῖον» τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου μὲ τὸν γωνιακὸν ἀποθέτην καὶ τὴν πηλίνην λεκανίδα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἀπὸ Β.

β. Τὸ περίφραγμα τῆς ἑστίας τοῦ «μαγειρείου» μὲ τὸν ἀνάστροφον κάδον, ἀπὸ Β.

α. Ἡ πλακόστρωτος ὁδὸς μεταξὺ τοῦ Κτηρίου τοῦ πυργίσκου καὶ τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου, ἀπὸ ΝΔ.

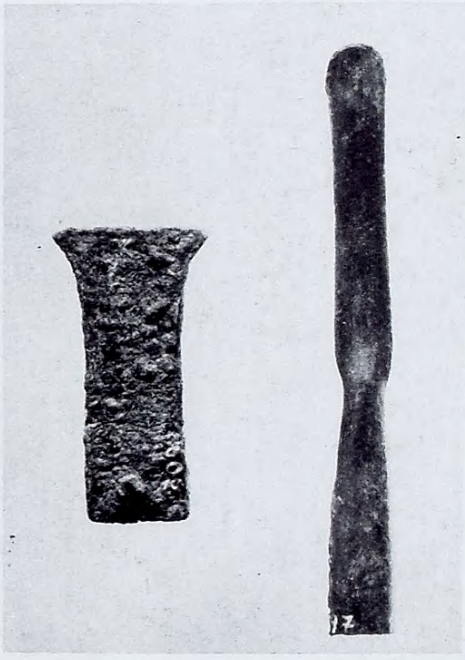

β. Χαλκοῦς κοπεὺς καὶ μυστρίον μὲ στέλεχος.

α. Συνολικὴ ἄποψις τοῦ Κτηρίου τοῦ πυργίσκου, ἀπὸ Β.

β. Τεμάχιον ἀναγλύφου ρυτοῦ ἐκ στεατίτου μὲ παράστασιν δελφίνων. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ δωματίου Ζ τοῦ Κτηρίου τοῦ πυργίσκου.

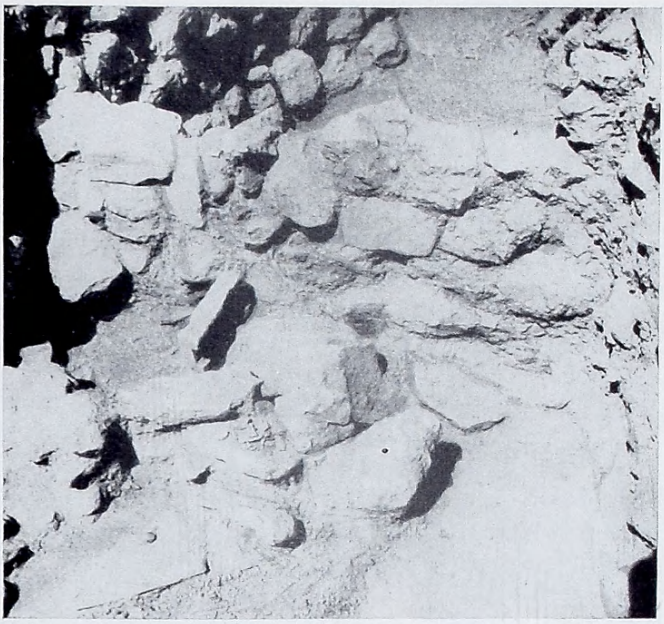

α. Ὁ ἐκ πλακῶν ἀποθέτης τοῦ δωματίου Ζ τοῦ Κτηρίου τοῦ πυργίσκου, ἀπὸ ΝΔ.

β. Τὸ τριγωνικὸν δωμάτιον Η τοῦ Κτηρίου τοῦ πυργίσκου μὲ τὸν ἀναβαθμὸν ἐξ ἰόχρου σχιστολίθου, ἀπὸ ΒΔ.

α. Τὸ ΒΑ. τμῆμα τοῦ δωματίου Η τοῦ Κτηρίου τοῦ πυργίσκου, μὲ τὸ ἀνθρώπινον κρανίον in situ.

β. Γενικὴ ἄποψις τοῦ Κτηρίου τῶν ἀποθετῶν κεραμεικῆς, ἀπὸ ΝΔ.

α. Γενικὴ ἄποψις πρὸς τὰ Κτήρια ἀποθετῶν κεραμεικῆς καὶ πυργίσκου, ἀπὸ Α. Εἰς τὸ βάθος ἡ Δ. πτέρυξ τοῦ Ἀνακτόρου.

β. Τμῆμα ἀναστρόφου πίθου παρὰ τὴν πεντάβαθμον κλιμακίδα τῆς εἰσόδου εἰς τὸ δωμάτιον Β τοῦ Κτηρίου τῶν ἀποθετῶν κεραμεικῆς, ἀπὸ ΝΑ.

α. Ἡ κλιμακὶς Ι τοῦ Κτηρίου τῶν ἀποθετῶν κεραμεικῆς, ἀπὸ ΝΔ.

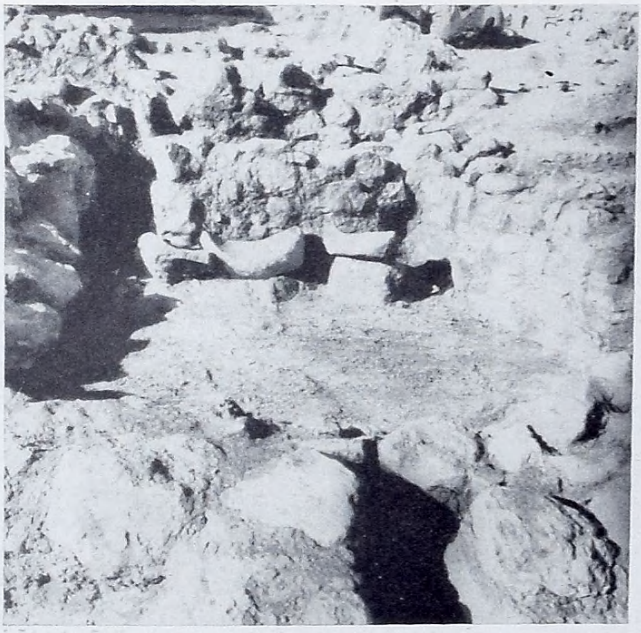

β. Τὸ δωμάτιον Λ τοῦ Κτηρίου τῶν ἀποθετῶν κεραμεικῆς, μὲ τοὺς λίθους τῶν τριβείων, ἀπὸ ΝΔ.

α. Γενικὴ ἄποψις τῶν ἐπὶ τοῦ ΒΑ. λόφου κτηρίων καὶ πρὸς τὴν Δ. πτέρυγα τοῦ Ἀνακτόρου, ἀπὸ Β.

β. Ἄποψις γενικὴ ἀπὸ τῆς περιοχῆς τοῦ γυμνοῦ βράχου πρὸς Ν. Εἰς τὸ πρῶτον ἐπίπεδον τὸ δωμάτιον Ν τοῦ Κτηρίου ἀποθετῶν.

α. Ἀγγεῖα τοῦ παλαιοανακτορικοῦ ἀποθέτου κεραμεικῆς εἰς τὴν περιοχὴν ΒΔ. τοῦ Κτηρίου τῶν ἀποθετῶν κεραμεικῆς.

β. Ἀμφοροειδὲς ἀγγεῖον τοῦ ἀνατολικοῦ πολυχρώμου ρυθμοῦ ἐκ τοῦ στενεπιμήκους διαμερίσματος ΒΑ. τῶν δωματίων Υ καὶ Φ τοῦ Κτηρίου Η.

α. Κύαθος τοῦ ἀνατολικοῦ πολυχρώμου ρυθμοῦ ἐκ τοῦ παλαιοανακτορικοῦ δωματίου ὑπὸ τὸ δωμάτιον Ξ τοῦ Κτηρίου Η.

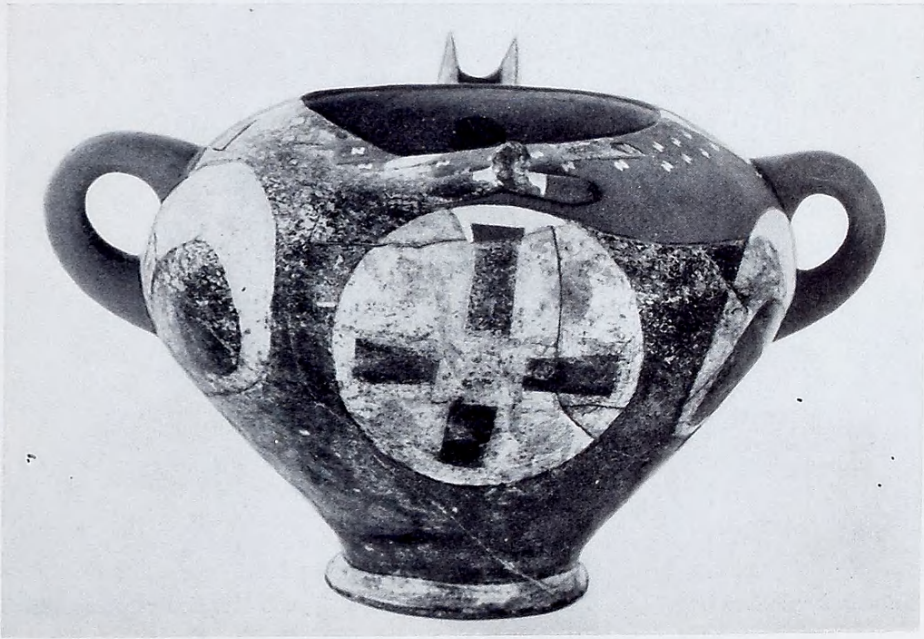

β. Γεφυρόστομος σκύφος τοῦ ἀνατολικοῦ πολυχρώμου ρυθμοῦ ἐκ τοῦ παλαιοανακτορικοῦ δωματίου ὑπὸ τὸ δωμάτιον Ξ τοῦ Κτηρίου Η.

α. Ὑδραγωγὸς πήλινος σωλὴν ἐκ τοῦ δωματίου Υ τοῦ Κτηρίου Η.

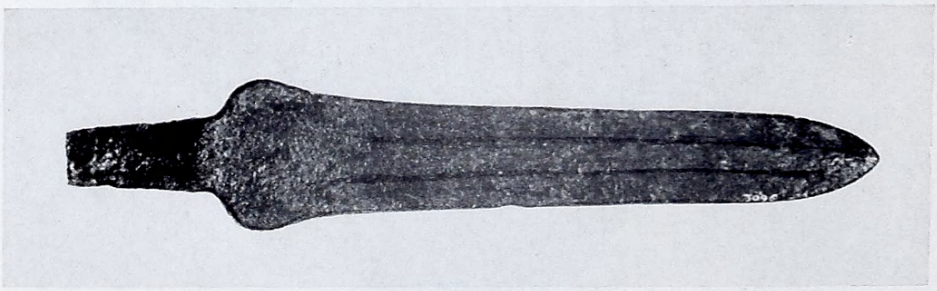

β. Χαλκοῦν ἐγχειρίδιον ἐκ τοῦ χώρου τοῦ ἀποθέτου τῆς περιοχῆς τοῦ Κτηρίου τῶν ἀποθετῶν τοῦ ἱεροῦ.

α. Ἡ κλιμακὶς Μ τοῦ Κτηρίου Η κατὰ τὴν ἐργασίαν ἀποκαταστάσεώς της, ἀπὸ ΒΔ.

β. Τὰ δωμάτια Φ καὶ Υ τοῦ Κτηρίου Η, ἀπὸ ΒΔ.

α. Μεταγενέστερος ἀντερεισματικὸς τοῖχος βαίνων ἐπὶ τῶν διαμερισμάτων τοῦ Κτηρίου τῶν ἀποθετῶν τοῦ ἱεροῦ, ἀπὸ ΒΔ. Ἀριστερὰ ὁ ἀντιστηρίζων τοῖχος τοῦ Κτηρίου τῶν Διθύρων.

β. Τὸ δωμάτιον IV τοῦ Κτηρίου G μὲ τὸν συλλεκτῆρα, ἀπὸ ΒΔ.

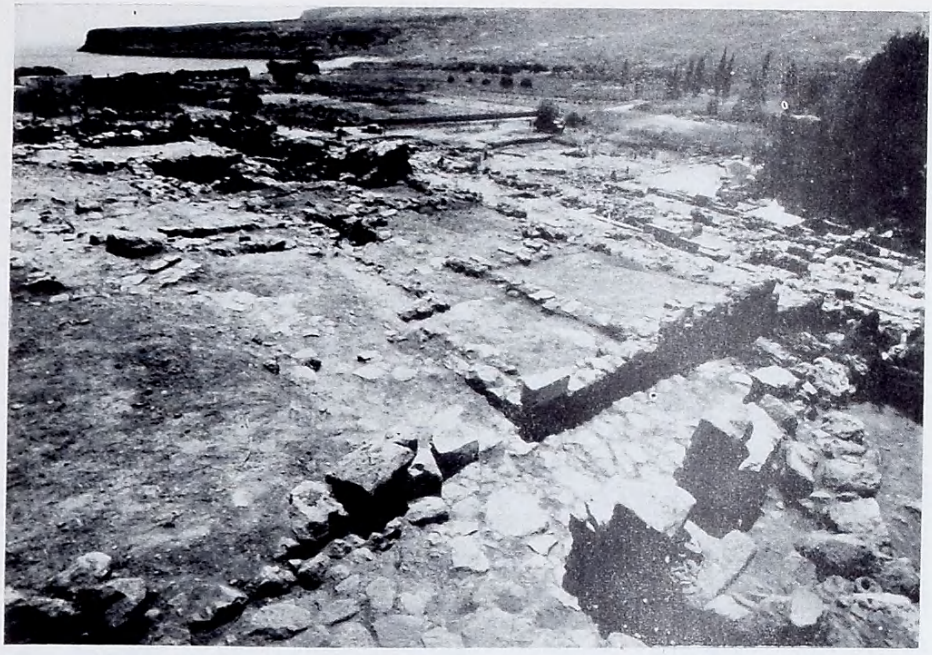

α. Γενικὴ ἄποψις ἀπὸ Β. Εἰς τὸ μέσον ἐπίπεδον τὸ Κτήριον τῶν Διθύρων.

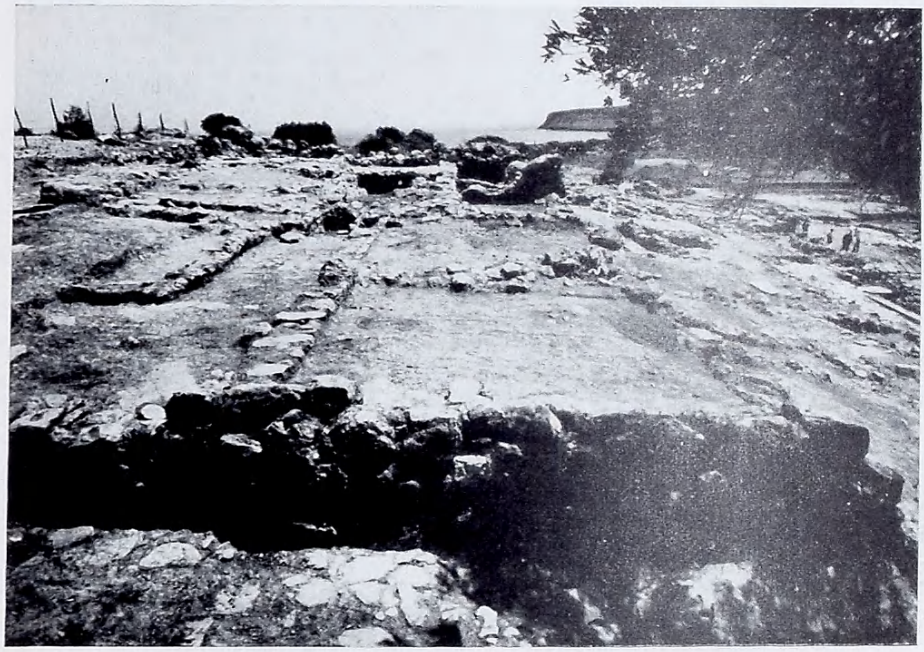

β. Ἄποψις ἀπὸ ΒΔ. τοῦ Κτηρίου τῶν Διθύρων.

α. Αἱ δύο εἴσοδοι μὴ εἰσέτι ἐρευνηθέντων κτηρίων ἐπὶ τῆς ΒΔ. ὁδοῦ, ἀπὸ ΝΑ.

β. Ἡ καμπὴ τῆς ΒΔ. ὁδοῦ μὲ τὸ πρόσθετον τοιχίον, ἐκ ΒΑ.

Τὸ τμῆμα τῆς κλιμακωτῆς ὁδοῦ ΒΔ. τῆς περιοχῆς τῶν ἀποθετῶν τοῦ ἱεροῦ, ἀπὸ ΝΔ.

α. Ἡ κλιμακωτὴ ὁδὸς παρὰ τὸ Λοξὸν κτήριον καὶ τὸ ΒΔ. κτήριον, ἀπὸ ΝΔ.

β. Ἡ ἐπίχριστος κλιμακὶς τοῦ δωματίου XVIII τοῦ ἄκρου ΒΔ. τομέως τοῦ Ἀνακτόρου, μετὰ τὴν ἀποκατάστασίν της, ἀπὸ ΝΔ.

α. Ἡ στέγη τοῦ θολωτοῦ τάφου Α΄ ἀπὸ Νότου.

β. Τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ θολωτοῦ τάφου Β΄ ἀπὸ Βορρᾶ.

Ὁ δρόμος μετὰ τῆς προσόψεως τοῦ θολωτοῦ τάφου Α΄ ἀπὸ Βορρᾶ.

α. Χαλκοῦν εἰδώλιον. Προσθία ὄψις.

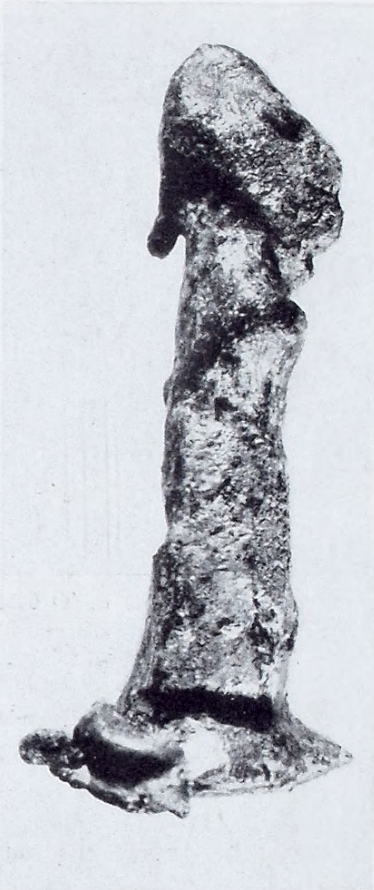

β. Χαλκοῦν εἰδώλιον.

γ. Ἄγγεῖον ἐκ διορίτου.

α. Ὁ θολωτὸς τάφος Β΄ ἀπὸ Βορρᾶ.

β. Ταφαὶ εἰς στρώματα εἰς τὸ βόρειον δωμάτιον τοῦ θολωτοῦ τάφου Β΄.

α. Σκελετοὶ ἐντὸς τῆς σαρκοφάγου τῆς ἀνευρεθείσης εἰς τὸ βόρειον δωμάτιον τοῦ θολωτοῦ τάφου Β΄ μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν τεμαχίων τῶν τοιχωμάτων ταύτης.

β. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ θολωτοῦ τάφου Β΄ μετὰ τοῦ δυτικοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου ἀπὸ Ν.

α. Ἄωτα κωνικὰ κύπελλα μετὰ γραπτῆς καὶ πλαστικῆς διακοσμήσεως.

β. Μόνωτον κυλινδρικὸν κύπελλον μετὰ γραπτῆς διακοσμήσεως σπειρῶν.

α. Μόνωτον σφαιρικὸν κύπελλον καὶ δίωτον ἀγγεῖον, κοσμούμενα διὰ γραπτῶν ταινιῶν καὶ δίσκων.

β. Πλαστικὸν ἀγγεῖον μετὰ κερατοειδῶν ἀποφύσεων.

γ. Τριποδικὸν μόνωτον ἀγγεῖον.

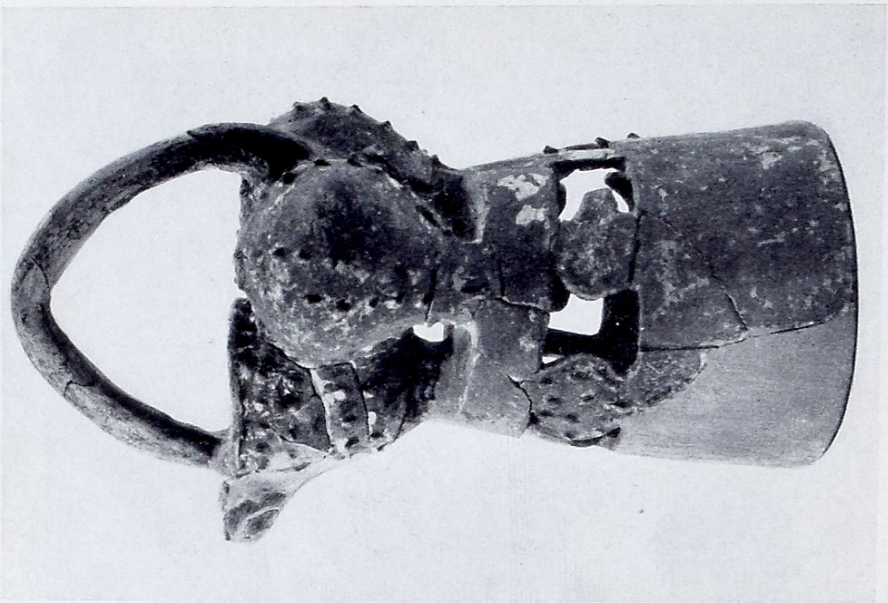

β. Κέρνος.

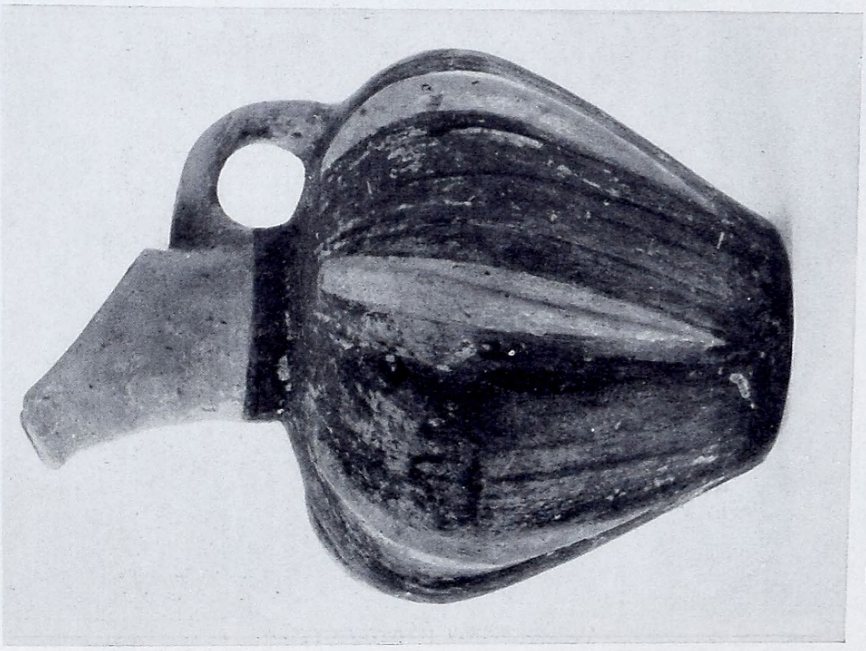

α. Πρόχους μετὰ γραπτῆς καὶ πλαστικῆς διακοσμήσεως.

α. Κρανίον εἰς τὸ νοτιοδυτικὸν δωμάτιον τοῦ θολωτοῦ τάφου Β'.

β. Τὸ βόρειον τμῆμα τοῦ κτηρίου 3 ἀπὸ Ἀνατολῶν.

α. Σαρκοφάγος ἐντὸς τοῦ ἀνατολικοῦ δωματίου τοῦ κτηρίου 5.

β. Διάφοροι ἀρχιτεκτονικαὶ φάσεις τοῦ ἀνατολικοῦ δωματίου τοῦ κτηρίου 5 ἀπὸ Δυσμῶν.

α. Ἀγγεῖα κατὰ χώραν μεταξὺ τῶν κτηρίων 3 καὶ 8.

β. Τὰ προχοΐδια μετὰ τὸν καθαρισμόν.

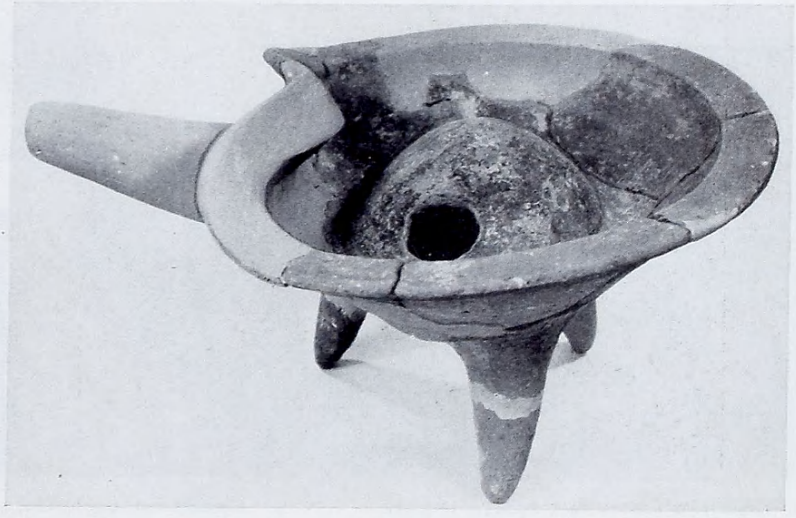

γ. Θυμιατήριον.

α. Σαρκοφάγοι κείμεναι μεταξὺ τῶν κτηρίων 3 καὶ 8.

β. Ἐκμαγεῖον ἐλεφαντίνης σφραγῖδος μετὰ παραστάσεως τετράποδος πρὸς τὰ δεξιά.

γ. Ἐκμαγεῖον σφραγῖδος ἐκ φαγεντιανῆς.

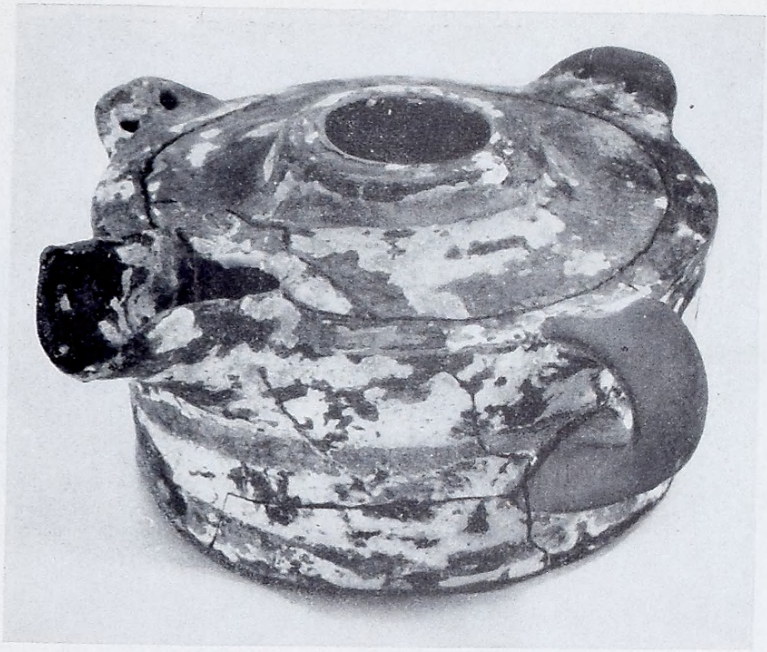

α. Μεσομινωικὸν Ι ἀγγεῖον ἐκ Κνωσοῦ.

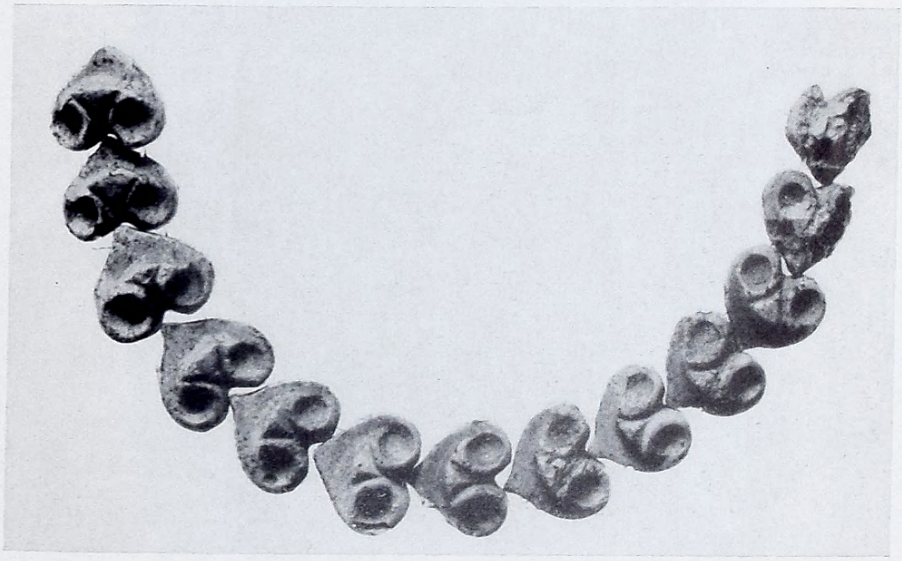

β. Περιδέραιον ἐκ τοῦ τάφου Α Κασάνων, ἐκ ψήφων ὑελομάζης.

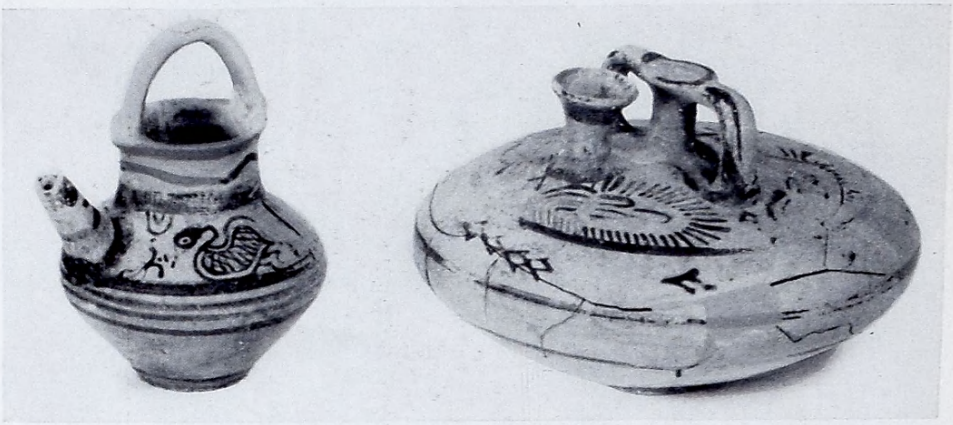

α. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ τάφου Α Κασάνων.

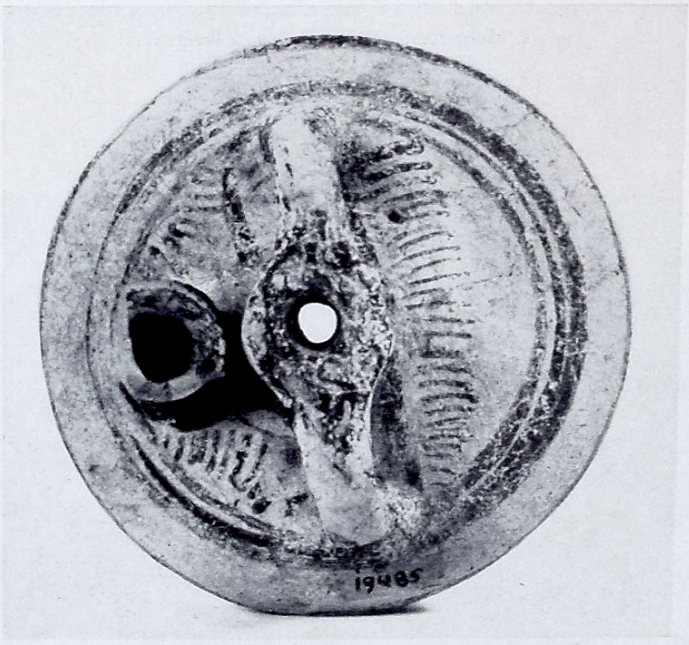

β. Ψευδόστομος ἀμφορεύς μετ' ἐσωτερικοῦ αὐλοῦ
ἐκ τοῦ τάφου Β Κασάνων.

α. Σωζόμενον τμῆμα ρωμαϊκοῦ τάφου παρὰ τὴν Λεβῆνα.

β. Δακτύλιος ἐκ Λεβῆνος μὲ παράστασιν Διὸς - Σεράπιος.

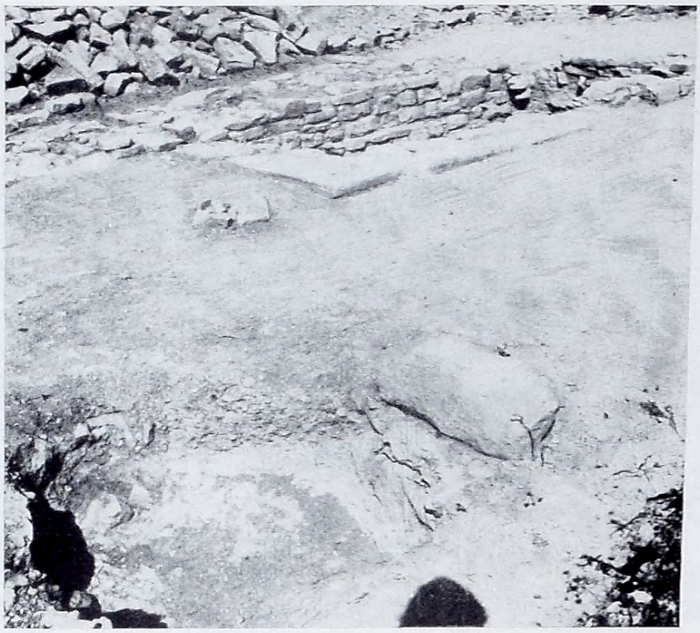

α. Ἡ κρύπτη, ὁ ἐπενδεδυμένος μικρὸς λάκκος καὶ ἔμπροσθεν ἀριστερὰ ὁ λάκκος ἀπορριμμάτων (φωτ. ἐκ ΝΑ.).

β. Ἡ Β. καὶ τμῆμα τῆς Δ. ἐσωτερικῆς παρειᾶς τῆς κρύπτης (φωτ. ἐκ ΝΑ.).

α. Ἡ Δ. παρειὰ τῆς κρύπτης (φωτ. ἐκ Β.).

β. Ἡ Α. καὶ τμῆμα τῆς Ν. παρειᾶς τῆς κρύπτης (φωτ. ἐκ ΒΔ.).

α. Ὁ πρὸς Δ. τῆς κρύπτης χῶρος (φωτ. ἐκ ΒΔ.).

β. Ἡ κρύπτη μετὰ τμήματος τοῦ Δ. ταύτης λιθοστρώτου χώρου· ἐπάνω ἀριστερὰ τὰ λείψανα τοίχου δωματίου (φωτ. ἐκ ΒΔ.).

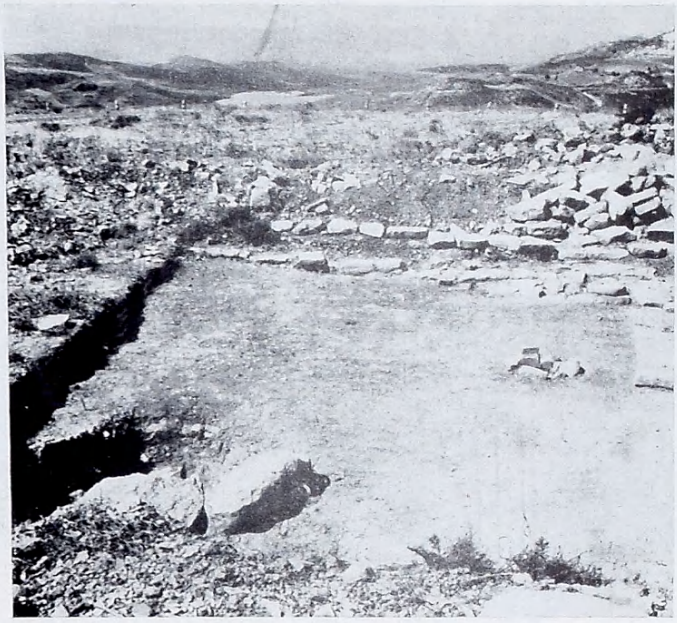

α. Εἰς τὸ βάθος ὁ ΥΜ ΙΙΙΒ τοῖχος, δεξιὰ ὁ ἐπενδεδυμένος λάκκος, ἀριστερὰ ὁ λάκκος ἀπορριμμάτων (φωτ. ἐκ ΝΑ.).

β. Ἡ κρύπτη μετὰ τοῦ πρὸς Ν. ταύτης τοίχου τοῦ δευτέρου δωματίου· εἰς τὸ ἄκρον ἀριστερὰ ὁ τοῖχος τῆς ΥΜ ΙΙΙΒ φάσεως (φωτ. ἐκ ΝΔ.).

α. Ὁ ἐπενδεδυμένος διὰ πλακοειδῶν λίθων λάκκος.

β. Τμῆμα λιθίνου ἀγωγοῦ.

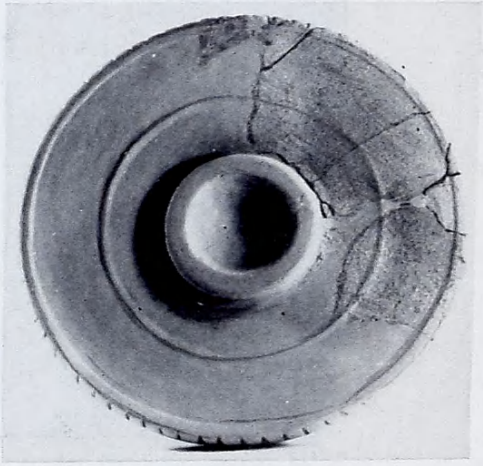

γ. Τμῆμα μυκηναϊκοῦ κεραμεικοῦ τροχοῦ.

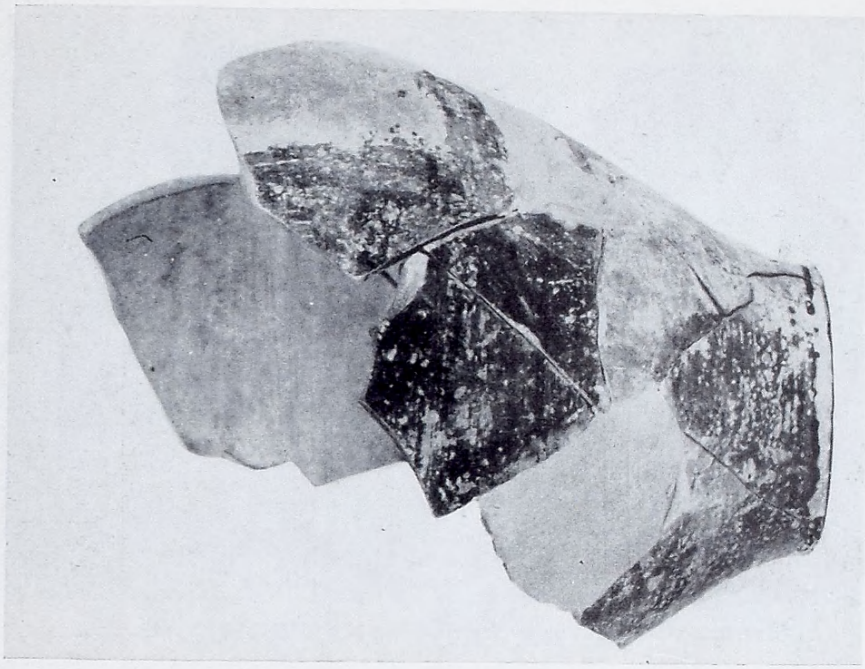

β. Τμῆμα ἀγγείου τῆς ΜΜ Ι φάσεως.

α. Ἀμφορεὺς ΜΜ ΙΙΙΒ-ΥΜ Ι Α περιόδου.

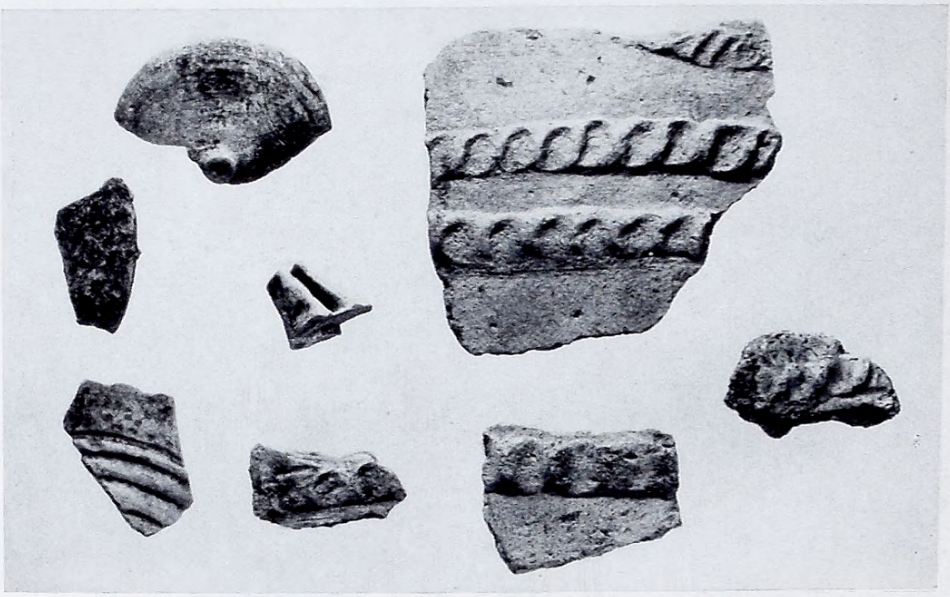

α. Ὄστρακα πίθων καὶ μικρῶν ἀγγείων τῆς ΜΜ ΙΙΙΒ-ΥΜ ΙΑ περιόδου.

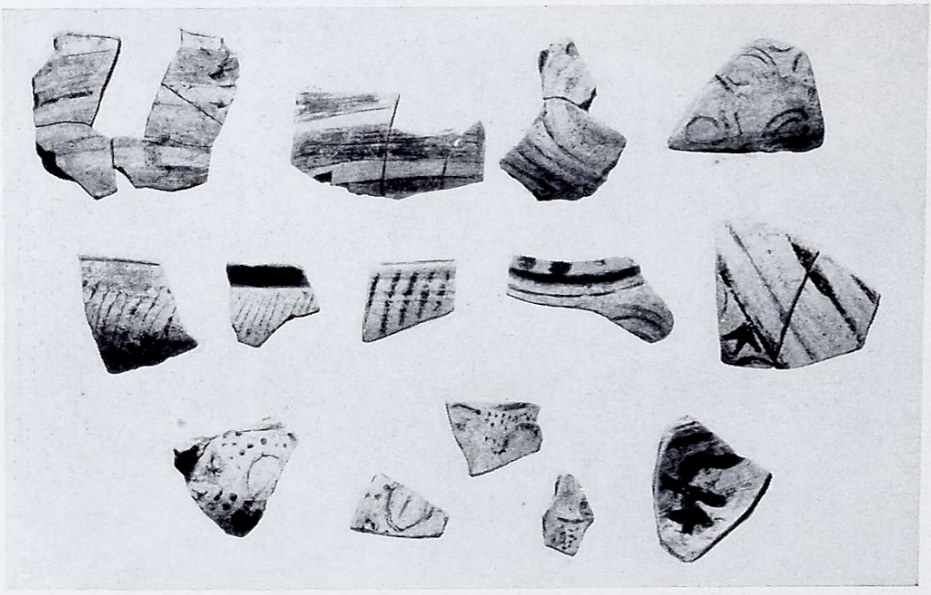

β. Χαρακτηριστικὰ ὄστρακα τῆς ΜΜ ΙΙΙΒ-ΥΜ ΙΑ περιόδου.

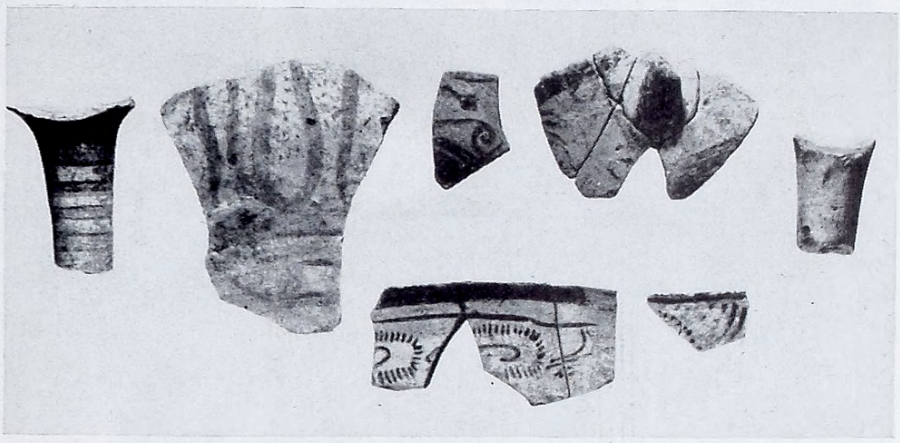

α. Ὄστρακα τῆς ΥΜ ΙΙΙΒ φάσεως.

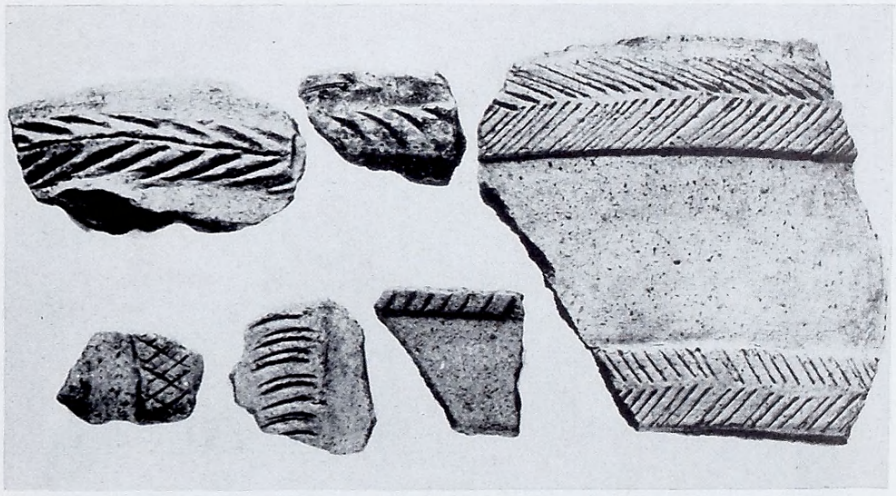

β. Ὄστρακα πίθων τῆς ΥΜ ΙΙΙΒ φάσεως.

α. Λίθινοι τριπτῆρες.

β. Τμῆμα κέρνου.

α. Κωνικὸν πῶμα (ἀρ. 19) καὶ σκύφος (ἀρ. 18) ἐκ τοῦ τάφου Ἀρτσᾶ.

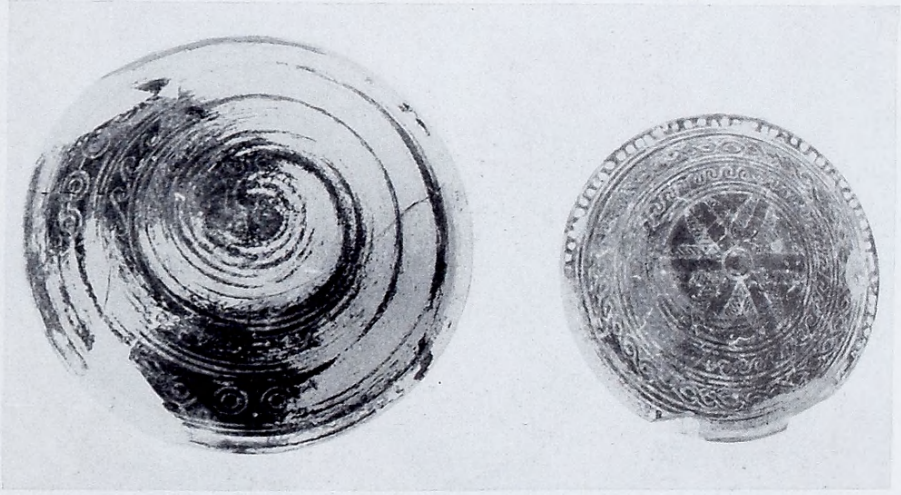

β. Πώματα πίθων ἐκ τοῦ τάφου Ἀρτσᾶ: ἀρ. 20, 9.

α. Ἀρύβαλλοι ἐκ τοῦ τάφου Ἀρτσᾶ. Ἄνω: ἀρ. 9, 10. Κάτω: ἀρ. 11, 12, 13, 14.

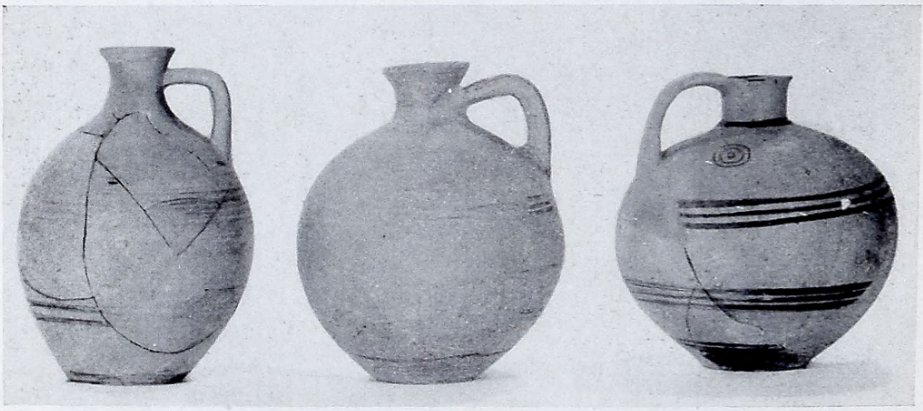

β. Πρόχοι τῆς ὑστέρας ἀνατολιζούσης ἐποχῆς: ἀρ. 15, 16, 17.

α (ἀρ. 1)

β (ἀρ. 2)

γ (ἀρ. 3)

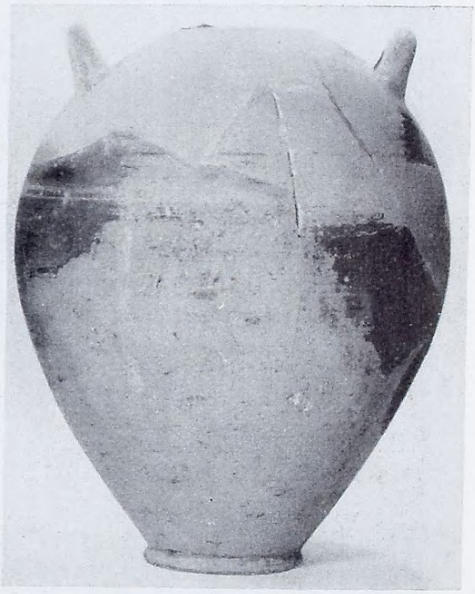

δ (ἀρ. 4)

α - δ. Τεφροδόχοι πίθοι ἐκ τοῦ τάφου Ἀρτσᾶ.

α (ἀρ. 5)

β (ἀρ. 6)

γ (ἀρ. 7)

δ (ἀρ. 8)

α - δ. Τεφροδόχοι πίθοι καὶ πρόχους ἐκ τοῦ τάφου Ἀρτσᾶ.

α. Καταθλιπτικὸς ἀγωγός: τὸ ἀποκαλυφθὲν τμῆμα τοῦ πλακοστρώτου (φωτ. ἐκ Ν.).

β. Καταθλιπτικὸς ἀγωγός: λεπτομέρεια τοῦ πλακοστρώτου (φωτ. ἐκ Δ.).

α. Καταθλιπτικὸς ἀγωγός: τὰ τμήματα τῶν ἀποκαλυφθέντων τοίχων τῆς οἰκίας (φωτ. ἐκ Ν.).

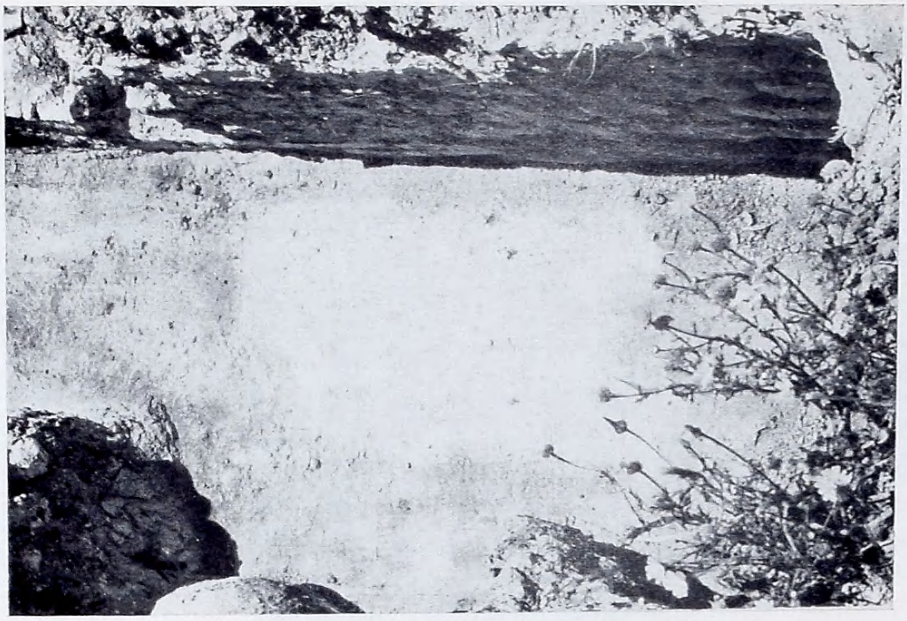

β. Καταθλιπτικὸς ἀγωγός: τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τῆς οἰκίας (φωτ. ἐξ Α.).

α. Καταθλιπτικὸς ἀγωγός: Τάφος 1 (φωτ. ἐκ Ν.).

β. Καταθλιπτικὸς ἀγωγός: Τάφος 2 (φωτ. ἐκ Ν.).

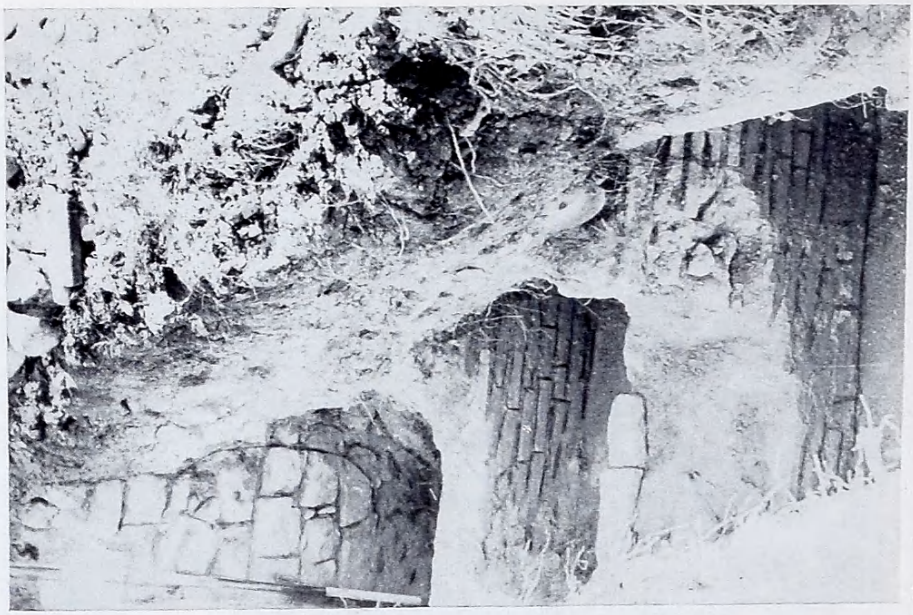

β. Καταβλιπτικὸς ἀγωγός: ταφικὴ κατασκευὴ 3 (φωτ. ἐκ ΝΔ.).

α. Καταβλιπτικὸς ἀγωγός: ταφικὴ κατασκευὴ 3 (φωτ. ἐκ ΝΑ.).

α. Καταθλιπτικὸς ἀγωγός: νοτία θήκη Ταφικῆς κατασκευῆς 3 (φωτ. ἐκ Δ.).

β. Καταθλιπτικὸς ἀγωγός: Τάφος 4 (φωτ. ἐκ. Ν.).

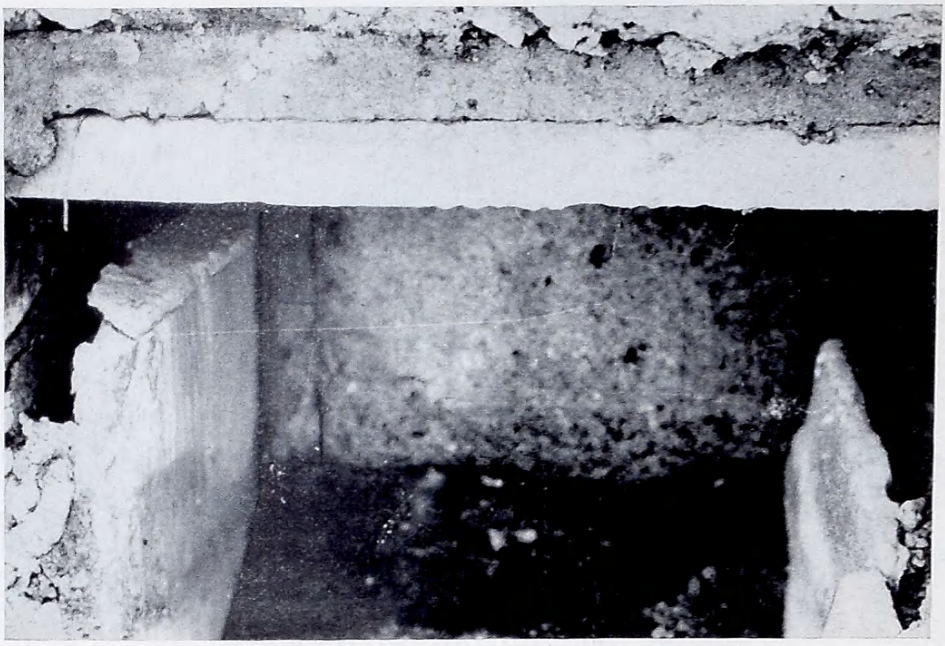

α. Καταθλιπτικὸς ἀγωγός: τὸ Δ. ἥμισυ τοῦ τάφου 4 (φωτ.ἐξ Α.).

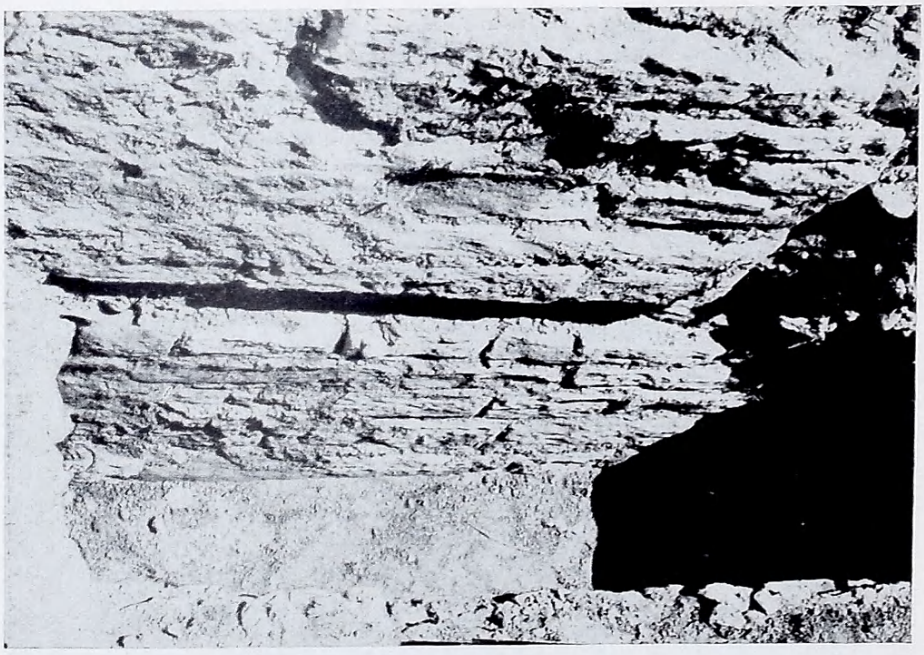

β. Τάφρος Δ1: Τάφος 5 (φωτ. ἐκ Ν.).

α. Τάφρος Δ1: ὁ τοῖχος τῆς οἰκίας (VIII) (φωτ. ἐκ ΝΔ.).

β. Τάφρος Δ3: Τάφος 6 (φωτ. ἐκ Ν.).